

E-ISSN: 2147-1185

İNSAN VE TOPLUM BİLİMLERİ ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

JOURNAL OF THE HUMAN AND
SOCIAL SCIENCE RESEARCHES

itobiad

YIL- YEAR: 2021

Cilt-Volume : 10

Sayı- Issue : 2

Nisan -Mayıs- Haziran

April - May- June

İSTANBUL / TÜRKİYE

Since 2012 -10 th Years

İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi
Journal of the Human and Social Science Researches
itobiad

Cilt/Volume:10 Sayı/ Issue: 2

Nisan–Mayıs-Haziran / April-May-June 2021

ISSN: 2147-1185

SAHİBİ / OWNER

Mustafa Süleyman ÖZCAN- itobiadmuhasebe@gmail.com
Eyüp-İstanbul

BAŞ EDİTÖR/ EDITOR IN CHIEF

Assoc. Prof. Dr. Mustafa YİĞİTOĞLU -itobiad@itobiad.com
Karabuk University, Faculty of Theology, Karabuk-TURKEY

ALAN EDİTÖRLERİ/ FIELD EDITORS

- Asist Prof. Dr. Ömer Faruk HABERGETİREN**- ofhabergetiren@hotmail.com
Karabuk University, Faculty of Theology, Karabuk-TURKEY
- Asist Prof. Dr. Mehmet HABERLİ** – mehmethaberli@gmail.com, Bilecik-TURKEY
Bilecik Şeyh Edebali University, Faculty of Islamic Science
- Assoc. Prof. Dr. Şükrü MADEN** – sukrumaden@karabuk.edu.tr
Karabuk University, Faculty of Theology, Karabuk-TURKEY
- Asist Prof. Dr. Can DOĞAN**- can.dogan@ibu.edu.tr,
Bolu Abant İzzet Baysal University, Faculty of Fine Arts, Bolu-TURKEY
- Assoc. Prof. Dr. Erhan TECİM** – erhantecim@gmail.com
Selcuk University, Sociology, Konya-TURKEY
- Asist Prof. Dr. Cennet GÖLOĞLU DEMİR** – gologlu.cennet@gmail.com, Balıkesir-TURKEY
Bandırma Onyedli Eylül University

YAYIN KURULU / EDITORIAL BOARD

- Prof. Dr. Jose Ramos Pires MANSO**-pmanso@ubi.pt
Universidade De Beira,-PORTUGAL
- Prof. Dr. Jose Luis MIRALLO** – miralles@unex.es
University of Zaragoza-SPAIN
- Prof. Dr. Georgi MARINOV** –georgi.marinov@gmail.com
University of Economics Varna-BULGARIA
- Dr. Maciej MILCZANOWSKI** – macm@poczta.onet.pl
Rzeszow University-POLAND
- Dr. Muhammad Uhaib AS'AD**-uhaibm@yahoo.com
Islamic University of Kalimantan-INDONESIA
- Assoc. Prof. Dr. Tetiana KUSHNAREVA** – kushnareva_t@mail.ru
Vernadsky Federal University-RUSSIA
- Assoc. Prof. Dr. Şükrü MADEN** – sukrumaden@karabuk.edu.tr
Karabuk University, Faculty of Theology, Karabuk-TURKEY
- Asist Prof. Dr. Tuğrul TEZCAN** – ttezcan@itobiad.com
Karabuk University, Faculty of Theology, Karabuk-TURKEY
- Dr. Macario G. GAYETA**-doc.aiyo@gmail.com
University of the East Caloocan, PHILIPPINES
- Dr. Nagmi AİMER**-najmimuftah@gmail.com
Higher Institute of Marine Sciences Techniques, Sabratha- LIBYA
- Assoc, Prof. Dr. Ihor HURAK**- ihorhurak@gmail.com
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, Ivano-Frankivsk- UKRAINE
- Assoc. Prof. Dr. Ömer Faruk HABERGETİREN**- ofhabergetiren@hotmail.com
Karabuk University, Faculty of Theology, Karabuk-TURKEY
- Prof. Dr. Esmail ABOUNOORİ**- esmaiel.abounoori@semnan.ac.ir
Semran University-IRAN
- Asist Prof. Dr. Yuliya BİLETSKA**- yuliyabiletska@karabuk.edu.tr
Karabuk University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Karabuk-TURKEY
- Asist Prof. Dr. Mehmet HABERLİ** – mehmethaberli@gmail.com
Bilecik Şeyh Edebali University, Faculty of Islamic Science- Bilecik-TURKEY
- Dr. Maksym DOICHYK**- maksvdoc@ukr.net
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, UKRAINE
- Asist Prof. Dr. Ahmad ALI**- ahmadali.pak@yandex.com
Abdul Wali Khan University-Pakistan
- Dr. Can DOĞAN**- candogan@karabuk.edu.tr, Karabuk-TURKEY
Karabuk University
- Asist Prof. Dr. Cennet GÖLOĞLU DEMİR** – gologlu.cennet@gmail.com, Balıkesir-TURKEY
Bandırma Onyedli Eylül University

Assoc. Prof. Dr. Erhan TECİM – erhantecim@gmail.com
Selcuk University, Sociology Konya-TURKEY
Assoc. Prof. Dr. Zaur Memmedov - dr.z.i.mammadov@gmail.com
Lankaran State University, AZERBAIJAN

İNGİLİZCE DİL EDITÖRLERİ / ENGLISH LANGUAGE EDITORS

Uzman, Rukiye YEŞİLAY- profesyoneltercume@hotmail.com
Asist. Mustafa SUNA- mustafasuna@karabuk.edu.tr
Uzman, Cihat KIZILER- c.kiziler@outlook.com

SOSYAL MEDYA / SOCIAL MEDIA

Mehmet Şerif BİLEN- itobiadv@gmail.com

HAKEM KURULU / REFEREE BOARD

İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi [itobiad], en az iki hakemin görev aldığı çift taraflı kör hakemlik sistemi kullanmaktadır. Hakem isimleri gizli tutulmakta ve yayımlanmamaktadır. / **Bu konuda genel bilgi için www.itobiad.com Journal of the Human and Social Science Researches [itobiad]** uses double-blind review fulfilled by at least two reviewers. Referee names are kept strictly confidential. **For detailed information, please click here:** www.itobiad.com

ADRES/ADDRESS

Eyüp-İSTANBUL

e-posta: itobiad@itobiad.com

DİZİNLENME BİLGİLERİ / ABSTRACTING AND INDEXING SERVICES

[itobiad] Tubitak-Ulakbim **TR Dizin**, Index Islamicus, EBSCO, Modern Language Association (MLA), IPISA, ULRICH'S (Proquest), J-Gate, DRJI, Index Copernicus, Academic Journal Database, Asos, SJournals, Academic Journals Database, Türk Eğitim İndeksi (TEİ), EuroPub, İlahiyat Atıf Dizi (Davet), Sobiad **For detailed information, please click here:** www.itobiad.com

“itobiad: İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi yılda dört kez yayınlanan hakemli, akademik uluslararası bir dergidir. itobiad'da yayınlanan yazıların bilimsel ve hukuki sorumluluğu yazarlarına aittir. Yayın dili Türkçe olmakla beraber diğer dillerde de yazılar yayınlanmaktadır. Yayınlanan yazıların bütün yayın hakları itobiad'a ait olup, yayıncının izni olmadan kısmen veya tamamen basılamaz, çoğaltılamaz ve elektronik ortama taşınamaz. Yazıların yayınlanıp yayınlanmamasından yayın kurulu sorumludur.”

“Itobiad: Journal of the Human and Social Sciences Researches is a peer-reviewed, international journal published four times a year. The scientific and legal responsibility of the articles published in itobiad belongs to the authors. Although the language of publication is Turkish, articles are published in other languages. All publication rights of the published articles belong to itobiad and cannot be printed, reproduced or transferred to the electronic media in whole or in part without the permission of the publisher. The editorial board is responsible for publishing the articles.”

İçindekiler/Contents

1060/1070	Jenerik/Generic
Makaleler/Articles	
1071-1095	Gülçin Yahya KAÇAR Cinuçen Tanrıkörur'un Bestelerinde Müsiki Tasviri Musical Depictions In The Compositions Of Cinuçen Tanrıkörur
1096-1117	Duygu ARSLANTÜRK ÇÖLLÜ Bankaya Özgü Faktörlerin Banka İstikrarı Üzerindeki Etkileri: Türk Bankacılık Sektörü Örneği The Impact of Bank Specific Factors on Bank Stability: Evidence from Turkish Banking Sector
1118-1139	Özlem KARADAĞ ALBAYRAK Ambalaj Tedarikçi Seçim Probleminin Çözümü İçin Hibrit Çok Kriterli Bir Karar Verme Yöntemi Önerisi A Hybrid Multi-Criteria Decision-Making Method Proposal For The Solution of The Packaging Supplier Selection Problem
1140-1165	Elif AKTAŞ Akıcı Okuma Becerisi Bakımından Türkçe Dersi Öğretim Programı ve Ders Kitapları Üzerine Eleştirel Bir Analiz A Critical Analysis on Turkish Lesson Curriculum and Textbooks in terms of Fluent Reading Skills
1166-1178	Mustafa Batuhan TUFANER Türkiye'de Sektörel Katma Değerin Ekonomik Büyümeye Etkileri The Impacts of Sectoral Value Added to Economic Growth in Turkey
1179-1207	Hanifi SEVER İnsansız Hava Aracı Sistemlerinde Stratejik Yönetim ve SWOT Analizi Strategic Management in Unmanned Aerial Systems and SWOT Analysis
1208-1230	İpek AGCADAĞ ÇELİK Suriyelilerin Türkiye' de Doğan Bebeklerinin Hukuki Statüsü ve Vatandaşlık Koşulları

Legal Status and the Citizenship Conditions of Syrians' Newborns in Turkey

- 1231-1250 Kerem ÖZBEY
Sınır, İdeoloji ve Milliyetçilik: Yöntemsel Milliyetçilik İdeolojisinin İnşasında Sınırlar
Border, Ideology and Nationalism: Borders in the Construction of the Ideology of Methodological Nationalism
- 1251-1273 Volkan İPEK & Gulnara DADAYABEVA & Aigul AİDABEVA
Kazakhstan in Africa: An Economic Diplomacy within Distant Neighborhood Foreign Policy
Afrika'da Kazakistan: Uzak Komşuluk Dış Politikası Bağlamında Ekonomik Diplomasi
- 1274-1301 Gül GÜNEY
Firmalarda Bilgi İletişim Teknolojileri Kullanımı-Betimsel Analiz: Türkiye Örneği
Information Communication Technology Usage of Firms- Descriptive Analysis: The Case of Turkey
- 1302-1326 Hasan DAĞLAR
Stratejik Planlamada Farkındalık: Üniversitelerdeki Akademik ve İdari Personel Üzerine Bir Araştırma
Awareness in Strategic Planning: A Research on Academic and Administrative Staff in Universities
- 1327-1347 Serap ÜRÜT SAYGIN
Küreselleşmenin Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: E7 Ülkeleri İçin Bir Uygulama
The Impact of Globalization on Economic Growth: An Application for E7 Countries
- 1348/1372 Burcu AYDIN KÜÇÜK
KOVID-19 Küresel Salgın Döneminde Örgütsel Destek Algısının İş Yerinde Mutluluk Üzerindeki Etkisi: Psikolojik Güçlendirmenin Aracı Rolü
The Impact of the Perception of Organizational Support on Happiness in the Workplace During the COVID-19 Global Pandemic: The Mediating Role of Psychological Empowerment
- 1373-1396 Ebru Gül YILMAZ
Does High Technology Product Exports Increase Welfare or Countries with High Welfare Levels Innovate Better? A Causality Analysis
Yüksek Teknolojili Ürün İhracatları mı Refah Düzeyini Artırıyor yoksa Refah Düzeyi Yüksek Ülkeler mi Inovasyonda Daha İyi? Bir Nedensellik Analizi

- 1397-1419 | Harun KARAKAVUZ & Selçuk KAYHAN
Toplumsal Yeteneğin Öğrencilerin Uzaktan Eğitim Alguları Üzerindeki Etkisinde Akademik Kontrol Odağının Aracılık Rolü
The Mediating Role of Academic Locus of Control in the Effect of Social Ability on Students' Perceptions of Distance Education
- 1420-1445 | Muattar Demet DOĞRUÖZ & Sıtkı Bahadır TUTU
Türk Sanat Müziği Geleneğinde Sırto Türü ve Türün Yapısal Değişim Çizgisi
Syrto Genre in Turkish Art Music Tradition and its Structural Evolution Line
- 1446-1469 | Mehmet Emin TURAN
Olumsuz Değerlendirilme Korkusu ve Duygusal Dışavurum İlişkisi: Empatinin Aracılık ve Düzenleyici Etkisi
The Relationship between Fear of Negative Evaluation and Expressivity: The Mediating and Moderating Effects of Empathy
- 1470-1492 | Şemsettin KIRIŞ & Serkan DİLEK
Examination of The Relationship Between Muslim Piety Typologies and Altruism: An Ultimatum and Dictator Game Application
Müslüman Dindarlık Tipolojileri ile Diğerkâmlık Arası İlişkinin İncelemesi: Ultimatom ve Diktatör Oyunu Uygulaması
- 1493-1517 | Mehmet ASLAN
Milli Gelirin Kentleşme ve Enerji Tüketimi ile İlişkisi: Türkiye Örneği
The Relation Of Domestic Income With Urbanization And Energy Consumption: Turkey Sample
- 1518-1538 | Mehmet BİÇER
Örgütsel Sadakat ve Lider-Üye Etkileşiminin Çalışanların Bireysel İş Performansları Üzerindeki Etkileri
The Effects of Organizational Loyalty and Leader-Member Exchange on Employees' Individual Job Performance
- 1539-1560 | Soner DOĞAN & Sezin ERBIYIK
Tam Gün Eğitim ve Etkileri Üzerine Bir İnceleme
A Study on Full-Day Education and Its Effects
- 1561-1579 | Faik TAŞÇI & Yusuf BİLGEİ
Anlam Arayışı ve Psikopatoloji: Varoluşsal Öfke ve Savunma Mekanizmalarının Psikolojik Belirtilerle İlişkilerinin İncelenmesi

	The Search for Meaning and Psychopathology: Examining the Relationships of Existential Anger and Defense Mechanisms with Psychological Symptoms
1580/1600	Özüm EĞİLMEZ & Beyza Nur SAVAŞ İş Etiği Dinamiklerinin Dematel Yöntemi ile İncelenmesi Investigating Business Ethics Drivers Via The Dematel Approach
1601/1609	Cıldız İSMAİLOVA & Emrah ALTIOK Cengiz Aytmatov'un "Toprak Ana" Eserinin "Ekoeleştiri" Bağlamında İncelenmesi Investigation of Cengiz Aytmatov's "Toprak Ana" in the Context of "Environmental Criticism"
1610/1632	Tuğba RENKÇİ TAŞTAN Festivallerden Festivalizm ve Bienallere From the Festivals to Festivalism and Biennials
1633/1654	Zafer YILDIZ & Tufan SARITAŞ Türkiye'de Bölgesel Kalkınma ve Turizm İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme An Evaluation on Regional Development and Tourism Relations in Turkey
1655/1677	Tuğçe AKYOL & Havva ERDEM "Başarılı bir öğretmenin çocukların katılımına önem vermesi gerektiğini düşünüyorum.": Okulda Çocuk Katılımına İlişkin Fenomenolojik Bir Çalışma Evaluation of Children with Autistic Sibling in The Context of Structural Family Therapy "I think that a successful teacher must pay attention to children participation": A Phenomenological Study on the Children's Participation in School
1678/1699	F. Nazlı SAYĞAN YAĞIZ & Şadi Can SARUHAN Aile İşletmelerinde Aile Üyelerinin Çatışma Yönetim Tarzlarının Aile Mantığı Çerçevesinde Değerlendirilmesi: Kuramsal Önerme Çalışması Evaluation of Conflict Management Styles of Family Members in Family Businesses in the Framework of Family Logic: Theoretical Proposition Study
1700/1727	Çiğdem ÇALAPKULU & Ramazan ŞİMŞEK Youtube'un Bir Reklam Alanı Olarak Kullanımı; Sakarya Üniversitesi İletişim Fakültesi Öğrencileri Örneği The Use of Youtube as an Advertising Space: A Research in Sakarya University Faculty of Communication

1728/1742	Havanur ERGÜN TATAR Türkiye’de Altın Rezervi ve Döviz Kuru İlişkisinin Fourier Yaklaşımı ile Test Edilmesi Testing The Gold Reserve and Exchange Rate Relations in Turkey with Fourier Approach
1743/1759	Sinem ÇELİK Sırbistan Özelinde Türkiye’nin Kamu Diplomasisi Politikası The Public Diplomacy Policy of Turkey towards Serbia
1760/1788	İlhan KARACA & Süleyman YURTTAŞ Alman Nitelikli İşçi Gücü Göçü Yasası Çerçevesinde Sağlık Çalışanlarının Almanya’ya Göç Edebilme Motivasyon ve Potansiyelleri Motivation and Potentials of Healthcare Professionals to Migrate to Germany within the German Framework of the Skilled Immigration Act
1789/1811	Yusuf Zafer Can UĞURHAN & İbrahim Halil YAŞAR Fenomen ve Sponsorlu İçeriğe İlişkin Güvenin Marka Farkındalığı Üzerindeki Etkisinde Parasosyal İlişkinin Aracı Rolü: YouTube Özelinde Bir İnceleme The Mediate Role of Parasocial Relationship in The Effect of Influencer’s Credibility and Trust in Sponsored Content on Brand Awareness: An Investigation on Youtube
1812/1821	Neslihan GÜNAYDIN ALBAY The Dominant Ideologies in the Nineteenth Century British Social and Political Life Ondokuzuncu Yüzyıl İngiltere’sinin Sosyal ve Siyasi Hayatındaki Hakim İdeolojiler
1822/1838	Fikret YAMAN & Yüksel ERDAŞ Dijital Bir Reklam Aracı Olarak Pop-Up Reklamlara Bakış Açılarının X Y Z Kuşaklarına Göre Farklılaşması As A Digital Advertising Tool Differentiation Of Viewpoints Of XYZ Generations Towards Pop-Up Ads
1839/1857	Engin KANBUR & Volkan MAZIOĞLU Psikolojik İyi Oluşun İş Becerikliliği Üzerine Etkisi Effect of Psychological Well-Being on Job Crafting
1858/1880	Ersin Nail SAĞDIÇ & Eren ÇAKMAK Tarımsal Destek Ödemeleri ile Tarımsal Üretim Düzeyi Arasındaki

Nedensellik İlişkisi: Türkiye Örneği

The Causality Relationship Between Agricultural Subsidy Payments and Agricultural Production: The Case of Turkey

1881/1910 | Güler TOZKOPARAN

Örgütsel Stresin Çalışanların Yaşam Doyumu ve Bireysel Performans Algısına Etkileri Üzerine Bir Araştırma

A Research on the Effects of Organizational Stress on the Life Satisfaction and Performance of the Employees

1911/1940 | Furkan Fahri ALTINTAŞ

Ekonomik Özgürlük Bileşenleri Arasındaki İlişkilerin Çok Boyutlu Ölçekleme Analizi ile Değerlendirilmesi

Evaluation of the Relationships Between Components of Economic Freedom with Multidimensional Scaling Analysis

1941/1954 | Hakan ASAN

Kırım-Kafkasya Muhacirlerinin Karşılaştığı Sorunlar: Diyarbakır ve Çevresi Örneği

Problems Encountered by Crimean-Caucasian Refugees: The Case of Diyarbakır and Its Vicinity

1955/1970 | İbrahim YILDIRIM

Volatilité Endeksi ve Dolar Kurunun BIST100 Endeksi Üzerindeki Etkisi: ARDL Sınır Testi Örneği

The Effect of Volatility Index and Dollar Exchange on BIST100 Index: ARDL Boundary Test Example

1971/1999 | Aslı Ceren ÖZHAN & Gerçek ÖZPARLAK

The Impact of Financial Inclusion on Economic Growth and Income Inequality

Finansal Kapsamanın Ekonomik Büyüme ve Gelir Adaletsizliği Üzerindeki Etkisi

itobiad

2000/2004 | Yayın Esasları/Writing and Publishing Policies

Publication Principles & Representation of Footnotes and Reference

Editör / Editor

İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi - Journal of the Human and Social Science Researches [itobiad] yayın hayatına başladığı 2012 senesinden günümüze kadar siz akademisyenlere hizmet etme heyecanı ile yoluna devam etmektedir. Uluslararası birçok indeks, veritabanı vb. saygın platformlarda yer alan İtobiad Dergisi, ilk günkü gibi yayın politikasından asla taviz vermeden başarılı bir şekilde **10. Yılı**nı kutlamaktadır.

İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, Sosyal Bilimler alanında hazırlanmış tüm bilimsel çalışmalara önem vermektedir. Bu sebeple tarafımızca iletilen değerli eserleriniz gizlilik esası içerisinde, hakkaniyete riayet edilerek değerlendirilmektedir. Dergide ilk günden bu güne 1316 çalışma yayınlanmış olup, 687 adet ise reddedilmiştir.

DergiPark Sisteminde yapılan **(2016)** yeni güncelleme sonrasında **30.06.2021** tarihine kadar **3.246.068** kişi makale indirimi yapmıştır.

Dergi olarak Türkiye’de ilk, yeni bir projeyi hayata geçirmiş oluyoruz. Dergimizde yayınlanacak olan siz değerli akademisyenlerin makalelerini videoda takdim etme imkânı sunuyoruz. Zoom üzerinden yapacağınız 10 ila 15 dk arası video kaydınızı ve formata göre hazırlanmış CV’nizi bizlere iletmenizi bekliyoruz.

Göndermiş olduğunuz bu kayıtlar tarafımızca hazırlanarak gerek makalelerinizin jeneriğinde gerekse çeşitli sosyal medya platformlarında yer alması sağlanacaktır. Böylelikle hem sizlerin tanıtımı hem makalenizin daha fazla okurla buluşması gerçekleştirilmiş olacaktır. Birlikte daha fazla projelerde buluşmak dileğiyle.

Tüm Akademisyenlerimize huzur dolu, sağlık ve afiyetle geçecek çalışmalar temenni ediyoruz.

Teşekkür ederiz.

Doç. Dr. Mustafa YİĞİTOĞLU

Editör

[itobiad], 2021, 10 (2): 1071-1095

<p>Cinuçen Tanrıkorur'un Bestelerinde Mûsikî Tasvîri</p> <p>Musical Depictions In The Compositions Of Cinuçen Tanrıkorur</p> <p>Video Link: https://youtu.be/yIuH1zXjyKU</p>	
<p>Gülçin Yahya KAÇAR</p> <p>Prof. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, TMDK</p> <p>Prof, Ankara Hacı Bayram Veli University, TMDK</p> <p>gulcin.yahya@hbv.edu.tr</p> <p>Orcid ID:0000-0001-6056-2564</p>	

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type	: Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received	: 21.02.2021
Kabul Tarihi / Accepted	: 15.03.2021
Yayın Tarihi / Published	: 01.06.2021
Yayın Sezonu	: Nisan-Mayıs-Haziran
Pub Date Season	: April-May-June

Atıf/Cite as: Yahya Kaçar, G . (2021). Cinuçen Tanrıkorur'un Bestelerinde Mûsikî Tasvîri . İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi , 10 (2) , 1071-1095 . Retrieved from <http://www.itobiad.com/tr/pub/issue/62559/884471>

İntihal /Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and confirmed to include no plagiarism. <http://www.itobiad.com/>

Copyright © Published by Mustafa YİĞİTOĞLU Since 2012 – İstanbul / Eyup, Turkey. All rights reserved.

Cinuçen Tanrıkorum'un Bestelerinde Mûsikî Tasvîri

Öz

Cinuçen Tanrıkorum (1938-2000), kadim Türk mûsikîsi kültürüne âit klasik üslûptan beslenerek 21.yüzyılın Türk mûsikîsi anlayışını özgün yapıtlarıyla oluşturmaya çalışmış önemli bir bestekârdır. Alışılmış nağme yapılarının dışında sıra dışı ezgilerle farklı kompozisyonlar meydana getirmiş; yeni formlarla, yeni biçim ve anlatım özellikleri oluşturmuştur. Bunların başında Tanrıkorum'un bestelerinde sıklıkla kullandığı ve tarafımızdan da *mûsikî tasvîri* ve *ezgi atfî* olarak adlandırılan anlatım özellikleri gelmektedir.

Bu çalışmada, Tanrıkorum'un saz eserlerinde kullanmış olduğu mûsikî tasvirleri ele alınmıştır. Cinuçen Tanrıkorum'un sözlü eserlerinin yanı sıra saz eserlerinde de kullandığı mûsikî tasvîri, Türk mûsikîsinde göz ardı edilmiş, üzerinde çalışılmamış bir konudur. Bu nedenle çalışma özgün ve önemlidir. Çalışmanın amacı: Tanrıkorum'un besteleri aracılığı ile Türk mûsikîsinde mûsikî tasvîri konusuna dikkat çekmek ve farkındalık yaratmaktır. Çalışmada bestekârın söz unsuru olmaksızın ezgilerle mûsikî tasvîrini nasıl ifâde ettiğine ve bu anlatımda makam, usûl ve mûsikî unsurlarını nasıl kullandığına dâir sorulara cevap aranmıştır. Ayrıca: Mûsikî tasvîri yapılan ve örneklem olarak seçilen eserlere âit, bestekârın kendisi tarafından tarafımıza anlatılan hikâyelerine de yer verilmiştir. Çalışmanın evrenini: Cinuçen Tanrıkorum'un bestelediği saz eserleri, örneklemini ise: *Köyde Sabah*, *Yağız Küheylan*, *Güneşe Köprü*, *Susamurunun Aşkı* olmak üzere dört adet saz eseri oluşturmaktadır. Nitel araştırma olup, betimsel tarama modeli ve görüşme teknikleri kullanılmıştır. İncelenen bu dört eserde de Tanrıkorum'un yüksek hassasiyete sâhip san'atkâr rûhu ve gözüyle doğayı gözlemlediği, doğadan ve Türk kültür yaşantısından etkilenerek hayâtın farklı anlarını bestelerine yansıttığı tespit edilmiştir.

Cinuçen Tanrıkorum'un gözlemlediği ya da tasavvur ettiği olayları, san'at gücünü ortaya koyarak, mûsikî nağmeleriyle anlatması örneğinden hareketle, Türk mûsikîsi bestelerinde ve icrâlarındaki mûsikî tasvirlerine dikkat çekilmiş ve önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Cinuçen Tanrıkorum, Köyde Sabah, Susamurunun Aşkı, Güneşe Köprü, Yağız Küheylan, Tasvir, Saz Eserleri.

Musical Depictions In The Compositions Of Cinuçen Tanrıkorur

Abstract

Cinuçen Tanrıkorur (1938-2000) was an important composer who tried to create the understanding of Turkish music of the 21st century with his original works, nourished by the classical style of the ancient Turkish music owner. He created different compositions with extraordinary melodies apart from the usual melodies; It has created new form and expression features with new forms. The most important of these are the narrative features that Tanrıkorur frequently uses in his compositions, which are called "musical description" and "melody citations" by us.

In this study, the musical descriptions that Tanrıkorur used in his instrumental works were discussed. Cinuçen Tanrıkorur's description of music, which he uses in his instrumental compositions as well as his vocal compositions, is an overlooked and not studied subject in Turkish music. Therefore, the study is original and important. The aim of the study is to draw attention to the subject of musical description in Turkish music and to raise awareness through Tanrıkorur's compositions. In the study, answers were sought about how the composer expressed his musical description with melodies. In addition: The stories of the works that were described as music and selected as samples, told by the composer himself, were included.

The universe of the study is composed of the instrumental pieces composed by Cinuçen Tanrıkorur, and the sample consists of four instrumental pieces: *Kyde Sabah*, *Yağız Kheylan*, *Gnee Kpr* and *Susamurunun Aşkı*. It is a qualitative research, descriptive survey model and interview techniques are used. In these four works examined, it was determined that Tanrıkorur observed nature with his highly sensitive artist spirit and eyes, and tried to reflect different moments of life into his compositions by being influenced by nature and Turkish cultural life. Based on the example of Cinuçen Tanrıkorur's expression of the events he observed or imagined, by revealing his artistic power with his musical melodies, attention was drawn to the musical depictions in Turkish music compositions and performances.

Keywords: Cinuçen Tanrıkorur, *Köyde Sabah*, *Susamurunun Aşkı*, *Gnee Köprü*, *Yağız Kheylan*, Depiction, Instrumental Composition.

Giriş

Kadim Türk mûsikîsi geleneğinin oluşmasında yüzyıllar boyunca hizmet etmiş, devrinin yenilikçi anlayışlarıyla kendi çağının mûsikîsini oluşturmuş, besteleri günümüze kadar ulaşmış ve bu besteleriyle anılmış pek çok Türk mûsikîsi bestekârının olduğu bilinmektedir. Bu bestekârlardan bâzıları Türk mûsikîsi alanında bir devri kapatmış, yeni bir devri açmış önemli bestekârlar olarak da kabul edilmiştir. *Itrî, Dede Efendi, Zekâî Dede, Tanbûrî Cemil Bey* bu bestekârlardan bâzılarıdır. Geleneğin devâmını sağlamakla birlikte, yenilikçi yaklaşımları onları diğer bestekârlardan ayıran önemli özellikleri olmuştur. Devrinin mûsikî anlayışının dışına çıkarak, onları diğer bestekârlardan ayıran ve farklı kılan özelliklerinin başında; yapmış oldukları bestelerdeki ifâde gücünü, bilgi birikimini, yaratıcılık ve estetik anlayışlarından kaynaklanan san'at işçiliklerini âdeta bir yapıta dönüştürmeleridir. Bu yapıtların, aynı zamanda özgün olması onların devâsa eserler olmasını da sağlamıştır. Form işleyişleri, alışılmış ezgi kalıplarının dışına çıkan nağmeleri, güfte-usûl kullanımları ve tavır özellikleri hepsi bir bütün olarak değerlendirildiğinde zevk-i selim sâhibi bir anlayışla büyük ve kadim bir mîrâsın devrini gerçekleştirmişlerdir. Bundan dolayı da yaşadığı çağlarda olmasa bile sonraki yüzyıllarda hak ettikleri teveccühe mazhar olmuşlardır. Her alanda olduğu gibi mûsikî alanında da san'atkârlar tarafından yapılan yenilikçi yaklaşımların yaşadığı dönemde anlaşılabilmesi ve değer bulamamasından kaynaklı, değer vermede ve değer görmede meydana gelen gecikmeler, mûsikînin gelişimine sekte vurmuştur. Tanbûrî Cemil Bey'den sonra büyük bir inkişaf gösteremeyen Türk mûsikîsi bestekârlığı alanında *Şerif Muhittin Targan, Hüseyin Sadettin Arel, Sadettin Kaynak* gibi bestecilerin yenilikçi yaklaşımları ve çalışmaları olsa da, bu girişimler Türk mûsikîsi san'atında münferit sayılabilecek besteler ve bestecilik anlayışları olarak kalmıştır.

Yenilikçi anlayışa sâhip az sayıdaki bestekârlar arasında yerini alan şahsiyetlerden biri de Cinuçen Tanrıkorur'dur. Sıradan bestecilik anlayışının dışına çıkarak yapıt niteliği taşıyan özgün eserleriyle, 20.yüzyıl Türk mûsikîsi bestekârlık anlayışına yeni bir güzergâh çizmiştir. Bu güzergâh, geçmiş yüzyıllardan gelen klasik anlayışa âit birikimlerin temel alındığı, bilgi, akıl, fikir, estetik ve üstün yeteneğin birleşimiyle oluşturulmuş yeni bir anlayışın ve bakış açısının tezâhürü olarak geniş, uzun ve derinliği olan bir güzergâhtır. Tanrıkorur'un bestelerindeki derinliğin içinde Hoca Ahmet Yesevî'den, Hz. Mevlânâ'dan, Yunus Emre'den, Yahyâ Kemâl'den beslenmiş felsefî bir yaklaşım ile kâinatta var olan seslerin, renklerin, tonların kullanımı birlikte yol almaktadır. Bunun yanı sıra özellikle hayâtının son yirmi yılında, "geçmişî inkâr etmeyen çağdaşlık" modeli bestecilik anlayışı, Tanrıkorur'u çok farklı eserler bestelemeye doğru götürmüştür. Destanlar, Kâr ve Kârçeler, Takımlar, Seyr-i Nâtik gibi saz eserleri ve sözlü eserler ile

yeni formlar hep bu anlayışın ürünleridir. Bestelerindeki felsefî ve fikrî derinliğin anlaşılabilmesi için iyi bir müsikî donanımına ihtiyaç olduğu da aşikârdır. Bu nedenle eserlerini icrâ edenlerin sayısı oldukça azdır. Sâzendeleri ve hânendeleri zorlayan üst düzey teknik beceriyle birlikte, ifâde edebilme, yorumlayabilme becerilerinin de olması gerekmektedir. Zîra Tanrıkörur, duymayı istediği müsikîyi, kendisi tarafından yazılmış olan el yazısı nota nüshalarının üzerinde ayrıntılıca belirtmiş ve gerek yazılı anlatımla gerekse müsikîde kullanılan nüans ve süsleme tekniği işâretleriyle ifâde etmiştir. Bu gösterim müsikîsini anlayabilme ve anlatabilmede büyük rol oynamıştır.

1952 yılında 14 yaşındayken bestelediği ilk bestesi olan Ferahnâk Sazsemâisi'nden îtibâren 1999 yılında bestelediği "Mutrib kerem et çal da nev' eser olsun" mısırî ile başlayan Nev' eser Yürüksemâî bestesine kadarki 47 yıllık bestekârlık hayâtındaki değişim dikkat çekmektedir. Klasik anlayışla berâber gittikçe güçlenen ezgi yapıları, icrâcıyı zorlayan teknikler, Türk ve Batı kültürüne âit müsikî unsurlarının birlikte kullanılması bestelerinde görülen temel belirleyici özelliklerdir. Türk müsikîsinde diğer pek çok eserde yapılageldiği gibi Tanrıkörur'un eserlerinde, oluşturduğu ezgilerin dışına çıkmak pek mümkün değildir. Yorumcuyu kendi ezgilerine hapsedercesine kitlemektedir. Cinuçen Tanrıkörur'un eserleri ilâve notalara asla müsâade etmemektedir. Çünkü: Ezgiler alışılmış nağme yapılarının dışında, sıra dışı olup, ezgi yapılarına âdeta kuvvetli bir düğüm atılmış gibidir. Seslerle oyun oynayan bir canbazın gösterisi gibi riskli pasajlarla berâber anlatım gücü yüksek bu ezgiler özellikle müsikî tasvîri yaptığı eserlerde çok daha önem arz etmektedir. Zevk-i selim sâhibi bir san'atkâr olarak Tanrıkörur'un geçmişle-gelecek arasında bağlantı kuran eserlerinde kullandığı Batılı müsikî unsurları, ezgi atfları ve müsikî tasvîrleri en önemli anlatım özelliklerindedir.

Tasvir: Genel anlamı ile anlatılmak istenen olayın, objenin, şahsın, canlı ya da cansız bir varlığın özelliklerini gözlemleyerek ifâde etmektir. Çeşitleri olmakla birlikte Tanrıkörur'un bestelerinde kullandığı, konumuzla ilgili olanı subjektif tasvir çeşididir. Bu tasvirde bestekâr, çeşitli edebî san'atlara başvurarak, hislerini katarak, hayal dünyâsında süslediği olayları, güçlü ifâdelerle anlatmaktadır. Zihninde canlandırdığı ve tasvir ettiği bütün bu olayları müsikî nağmelerine dönüştürmekte, müsikîyle tasvir etmektedir. Güfteli eserlerde şâirin ifâdeleri, tasvir ettiği olay, his ve duyguları ile bestekârın nağmeleri arasında bir benzerlik, amaç birliği, bir örtüşme meydana gelmektedir. Sözdeki anlam müsikî nağmeleriyle ifâde edilmektedir. Burada şâirin tasvirlerini bestekâr, Türk müsikîsinin zengin makam ve usûllerini kullanarak nağmelerle anlatmaktadır. Müsikî nağmeleri ile yapılan bu tasvir "*Müsîkî Tasvîri*" olarak adlandırılmış, terminoloji ilk defâ tarafımızdan müsikî literatürüne kazandırılmıştır. Müsikî tasviri sâdece bestelenmiş sözlü eserlerde değil, irticâlî ve sözsüz eserlerde de görülmektedir. Cinuçen Tanrıkörur, sözlü ve sözsüz eserlerinde

pek çok mûsikî tasvîri kullanmıştır. Yahyâ Kemâl'in şiirlerinde anlattığı tasvirleri, Cinuçen Tanrıkörur bestelerinde notalarla ifâde etmiştir. Bu eserlerde fazlasıyla *mûsikî tasvîri* bulunmaktadır¹. Türk mûsikîsinde Münir Nurettin Selçuk, Sadettin Kaynak, Hüseyin Sadettin Arel, Hasan Ferit Alnar, Selahattin Pınar gibi bestekârların eserlerinde de mûsikî tasvîrine rastlanmaktadır. Diğer taraftan sözün olmadığı ancak çalgı ile yapılan nağmelerle ve kullanılan tekniklerle de sözsüz mûsikî tasvîri yapılabilmektedir. Tanbûrî Cemil Bey'in kemençe ile yapmış olduğu Çoban Taksîmindeki köpek havlamaları ve ulumaları, Fatma Hanım!, yangın var!, komşu hû... gibi sesleri kemençe ile çıkartarak yapmış olduğu tasvirleri mevcuttur. Ayrıca farklı icrâcıların taksimlerinde de mûsikî tasvirlerine rastlanmaktadır. Mûsikî tasviri içeren eserler her ne kadar soyut bir anlatıma sâhipse de bestekârın hayâlinde canlandırıp ezgilere dönüştürdüğü olaylar da dinleyicilerin zihninde canlanabilmektedir.

Mûsikî tasvîrinde bestenin önemi kadar icrâcının da tasvîri ortaya koyacak mahârette ve yetkinlikte olması ve tasvîri aktarabilmesi gerekmektedir. Tasvir ettiği manzarayı veya olayı dinleyenlerin zihninde canlandırabilmesi için, mızrap vuruşlarının, yay ve nefes tekniklerinin ve anlatım unsurlarının kullanılması gerekmektedir.

Tanrıkörur'un mûsikî tasvîri içeren bestelerinde tabiattan istifâde ettiğini görmek mümkündür. San'atkâr'ın huzur, enerji ve ilhâm kaynaklarından biri tabiattır. Yaratıcılığının önemli materyalini tabiat ve kendi iç dünyâsı oluşturmaktadır.

Çalışmamızda: Tanrıkörur'un, doğa ve insan manzaralarından esinlenerek yaptığı mûsikî tasvîri içeren besteleri ile kendi hayal âleminde canlandığı olaylar üzerine bestelediği eserlerden bir seçki yapılmış ve anlatılmıştır. Eserlerinde mûsikî tasvîrini nasıl işlediği üzerinde durulmuş, örneklem olarak seçilen dört saz eserinde mûsikî tasvîrinin nasıl kullanıldığı anlatılmıştır. Buna göre:

Problem Cümlesi

Cinuçen Tanrıkörur, bestelerinde mûsikî tasvîrini nasıl kullanmıştır? Sorusuna cevap aranmıştır. Alt problemler olarak da aşağıda belirtilen sorulara cevap verilmiştir.

Alt problemler

1. Cinuçen Tanrıkörur "*Köyde Sabah*" bestesinde mûsikî tasvîrini nasıl kullanmıştır?

¹ Bu konuda yapılmış makâle için bkz: Yahya Kaçar, G. (2019). Bir Medeniyetin Aktarımında İki Üstad: Yahyâ Kemâl ve Cinuçen Tanrıkörur, "*Türk Mûsikîsî Atlası*", Ankara: Yeni Türkiye Yay. s. 513-546.

2. Cinuçen Tanrıkorur "Yağız Kûheylan" bestesinde mûsikî tasvîrini nasıl kullanmıştır?
3. Cinuçen Tanrıkorur "Güneşe Köprü" bestesinde mûsikî tasvîrini nasıl kullanmıştır?
4. Cinuçen Tanrıkorur "Susamurunun Aşkı" bestesinde mûsikî tasvîrini nasıl kullanmıştır?

Amaç

Türk mûsikîsi eser ve icrâ tahlillerinde ele alınmamış olan "mûsikî tasvîri" konusuna Tanrıkorur'un besteleri aracılığı ile dikkat çekmek ve farkındalık yaratmaktır.

Önem

Çalışmada incelenen eserlere âit verilen bilgilerin ilk defa yazılmış olması, bestekârı aracılığı ile birinci kaynaktan aktarımı olması, bundan sonra yapılacak mûsikî tasvîri çalışmalarına örnek olması bakımından önemlidir.

Evren ve Örnekleme

Çalışmanın evrenini Cinuçen Tanrıkorur'un besteleri, örneklemini ise mûsikî tasvîri içeren *Köyde Sabah*, *Yağız Kûheylan*, *Güneşe Köprü*, *Susamurunun Aşkı*² olmak üzere dört adet saz eseri oluşturmaktadır.

Sınırlılıklar

Çalışma, araştırmacının arşivinde bulunan nota nüshaları ve araştırmada ele alınan dört adet sözsüz eserle sınırlıdır.

Yöntem

Çalışmanın yöntemi Nitel araştırma olarak belirlenmiştir. "Nitel araştırma, gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, alguların ve olayların doğal ortamda, gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırmadır" (Yıldırım ve Şimşek, 2018, s.41).

Nitel araştırmalarda en çok başvurulan ve kullanılan modellerin başında tarama modeli gelmektedir. "Tarama modeli, geçmişte ya da hâlen var olan

² *Güneşe Köprü* ve *Susamurunun Aşkı* adlı eserler, 03.12.1999 tarihinde Gülçin Yahya (ud)-Pınar Somakçı (kânun) tarafından verilen "Cinuçen Tanrıkorur Eserleri" konserinde icrâ edilmiştir. *Güneşe Köprü*, Gülçin Yahya tarafından ud ile solo olarak, *Susamurunun Aşkı* ise Gülçin Yahya-Pınar Somakçı tarafından birlikte icrâ edilmiştir. Ankara Fransız Kültür Merkezi tarafından gerçekleştirilen konsere Cinuçen Tanrıkorur dinleyici olarak katılmış, konserin beğeni toplaması üzerine icrâ edilen eserler 2000 yılında Cd olarak yayımlanmıştır.

bir durumu, var olduğu şekliyle tespit etmeyi amaçlayan araştırma modelidir. Araştırmaya konu olan olay, birey ya da nesne, kendi koşulları içinde ve olduğu gibi tanımlanmaya çalışılır” (Karasar, 2016, s. 109).

Nitel araştırmalarda en çok başvurulan ve kullanılan modellerin başında gelen betimsel tarama modeli aşağıdaki gibi açıklanabilir: Betimsel araştırmalar, olayı olduğu gibi araştırmaya ve var olan durumu belirlemeye çalışan araştırmalardır. Bu tür araştırmalarda ele alınan olaylar ve durumlar ayrıntılı bir şekilde araştırılmakta daha önceki olaylar ve durumlarla ilişkisi incelenerek ne oldukları betimlenmeye çalışılmaktadır. (Karakaya, 2011, akt: İlgar, 2018, s.77).

Çalışmada, ayrıca kaynak tarama ve görüşme tekniklerine de yer verilmiştir. Bu nedenle saz eserlerindeki mûsikî tasvîri sâdece notalar üzerinden değil, Cinuçen Tanrıkörür’un derslerinde kullanmış olduğu meşk yöntemi kapsamındaki icrâlar ve eserlere âit vermiş olduğu bilgilerin ışığında hazırlanmıştır. Seçilen dört saz eseri üzerinden eserlerin bestelenme hikâyeleri de aktarılmıştır. Nota nüshaları Tanrıkörür’un kendisi tarafından yazılmıştır. Eserlerin uzunluğu nedeniyle çalışmada nüshaların sâdece ilk bölümlerine yer verilmiştir. Köyde Sabah’a âit nota nüshaları hâric (yazarn arşivindedir), diğer eserlerin notaları internet ortamında bulunabilmektedir.

“Köyde Sabah” (Tarla Dönüşü) Bestesinde Mûsikî Tasvîri

Cinuçen Tanrıkörür’un 1966 târihinde bestelediği 51.bestesidir. Eserin bestelenme süreciyle ilgili olarak Gülçin Yahya Kaçar tarafından verilen bilgiler şöyledir³:

“Cinuçen Tanrıkörür, 1966 yılının yaz aylarında Ankara’dan Konya’ya yaptığı bir seyahat sırasında Konya Ovası’nda gördüğü insan manzaralarını ezgilere dökmüştür. Sabahın erken saatlerinde ellerinde kazma, kürekle tarlaya giden, bir taraftan kara sabanla tarla süren diğer taraftan tırpanla ekin biçen köylülerin çabaları ve büyük emeklerle ekmeklerini kazanma telaşları Tanrıkörür’u etkilemiştir. Güneşten yüzü yanmış ve kızarmış, kara yağızlı işçilerin, köylü kadınlarının ekin tarlasındaki karınca misâli çalışmaları Cinuçen Tanrıkörür’un duygu dolu anlar yaşamasına sebep olmuştur. Yolculuğu sırasında kağıdı kalemi eline alır ve Anadolu ezgilerinden esinlenerek *Köyde Sabah* adını verdiği Hüseyin Sazsemâsini bestelemeye başlar. Tanrıkörür, sonraki yıllarda eserin adını *Tarla Dönüşü* olarak değiştirmiştir. Eser yine kendisi tarafından çoksesli olarak da düzenlenmiştir. Flüt, Ud, Çello olmak üzere 1971 yılında düzenlediği bir nüshası ve flüt-ud olmak üzere 1988 yılında düzenlediği farklı bir nüshası daha bulunmaktadır. Flüt-ud nüshası 1988 yılında Ankara Fransız Kültür

³ Tanrıkörür’un, Gülçin Yahya Kaçar’a besteyle ilgili bilgi aktarım târihi 1987’dir.

Merkezi'nde Cinuçen Tanrıkorum (ud)-Gülçin Yahya (flüt-ud) tarafından verilen ud / flüt-ud resitali için bestekâr tarafından düzenlenmiştir". Bestekrın kendi el yazısından konser için özel olarak bestelenmiş giriş bölümüne it farklı iki nota nüshası (Gülçin Yahya Kaçar arşivi) aşağıda verilmiştir.

TARLA DNŐŐŐ
(Flüt ve Ud için) c. Tanrıkorum

Ad libitum

Flüt

Ud

mf cresc.

mf cresc.

p

p

f

NB. Hüseyinî makamını Flüt Si Minör olarak, Ud kzneyi akordundan alacaktır.

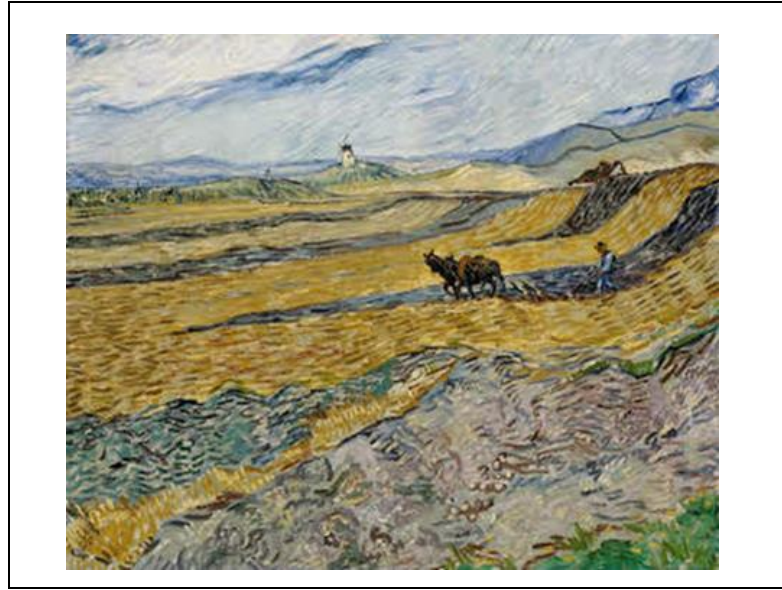
TARLA DÖNÜŞÜ
(Hüseynî) C. Tanrıkorur (1966)

Ad libitum

Flüt (A)

Ud (A)

Cinuçen Tanrıkorur'un "Köyde Sabah" eserinde dinleyenlerin hâfızalarında canlandırmak istediği ve âdeta resmetmeye çalıştığı tasvîrini, san'atın diğer dallarından biri olan resim san'atının dünyâca ünlü ustası Van Gogh'un (1853-1890) "Sabanla Çift Süren Köylü ve Yel Değirmeni" tablosunda da görmek mümkündür (Resim 1). Vincent van Gogh'un köy ve köylünün hayâtına âit benzer temaları işlediği "Buğday Tarlası ve Kargalar", "Yeşil Buğday Tarlası ve Selvi", "Buğday Tarlasından Bir Görüntü", "Tarla Kuşu ve Tarla", "Ekici" gibi tabloları da gerek isimleriyle gerekse anlatımlarıyla *Köyde Sabah* eserindeki mûsikî tasvîrini hatırlatmaktadır.

Resim 1. Vincent van Gogh'un "Sabanla Çift Süren Köylü ve Yel Değirmeni"

Tablosu, Erişim târihi:13.02.2021, Erişim adresi:

<https://artsandculture.google.com/asset/enclosed-field-with-ploughman/hQG7kVegm-cizA?hl=tr>

"İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi"
"Journal of the Human and Social Sciences Researches"
[itobiad]

ISSN: 2147-1185

10 the Years

Köyde Sabah, Hüseyinî makâmında bir eserdir. Hüseyinî makâmı ise Türk halk mûsikîsi ezgilerinde en fazla kullanılan, sevilen ve tercih edilen Anadolu ezgilerinin vazgeçilmez makâmıdır. Makâmın gurbet, ayrılık, memleket hasreti, efkâr, hüzn, acı, köy yaşantısı ve ona bağlı olarak köylü, çoban, çobanın çaldığı kavalından çıkan ezgiler gibi duyguları temsil eden ve hissettiren bir yapısı bulunmaktadır. Çünkü: Anadolu'nun köylüsü ve çobanı çoğunlukla bu makâmın seslerinde ezgilerini üreterek mûsikîsini yapmıştır. Diğer taraftan makâmın ezgilerinde; kalender, vefâkâr, cefâkâr, azimli, çalışkan, mütevekkil, asil Türk köylüsünün anlatımı da söz konusudur.

Eserdeki mûsikî tasvîri anlatılırken, Cinuçen Tanrıkörür'un *Köyde Sabah* Sazsemâîsini çaldığı pek çok resitalindeki icrâlar ve eserin meşkinde, derslerinde öğrettiği süslemeler ve teknikler de göz önünde bulundurulmuştur. Çünkü: Dinleyenlerin tasvir ettiği manzarayı zihinlerinde canlandırabilmesi için, mızrap vuruşlarının, yay ve nefes tekniklerinin ve anlatım unsurlarının kullanılması tasvîrin anlatımı için gerekli ve önemlidir.

Eser sazsemâîsi olduğu için 4 Hâne ve 1 Mülâzime'den oluşmaktadır. 1., 2. ve 3. Hâneler Aksak Semâî, 4. Hâne Yürük Semâî usûllerindedir⁴. Eser boyunca köy havası tasvîri hâkimdir. Bu nedenle Hüseyinî ezgilerde çobanın kavalından dökülen ve uzayan nağmeler uzun glissandolarla, mordan, tril ve çarpmalarla tasvir edilmektedir.

1.Hânenin ilk ölçüsünde, Dügâh perdesinden sonra Çargâh perdesi üzerinde yapılan çift çarpma (mordan), çobanın kavalında yaptığı çarpma icrâsının duyurulması gibidir. Çargâh, Nevâ ve Hüseyinî perdeleri üzerinde tenuto (ritmi çekerek icrâ etme) bulunmaktadır. Burada ritim biraz çekilerek güneşin sabâhın erken saatlerindeki yavaş yavaş doğuşu canlandırılmaktadır. Seslerin perde perde yükselişleriyle güneşin yükselişi arasında bir ilişki kurulmakta ve tasvir edilmektedir. Güneşin yükseliş hareketleri Hüseyinîşiran perdesindeki çarpmalarla kuvvetlendirilmiştir. Sonraki ölçülerde günün doğuşuyla hasat zamânı tarlaya koşan köylülerin telâş onaltılık nota, vurkaç, çarpma ve inici üçlülerle ezgilendirilmiştir. Mülâzime bölümündeki ezgilerde gün boyu devam edecek olan telaş üçleme ve onaltılık notalarla yine Hüseyinî makâmının nağmeleriyle tasvir edilmiştir. Hüseyinî perdesinden Muhayyer perdesine, Hüseyinî perdesinden Gerdâniye perdesine, Nevâ perdesinden Muhayyer perdesine yapılan glissandolar ile tırpanın bir taraftan diğer tarafa savruluşu ve ekinlerin onaltılık üçlemelerle yere dökülüşleri anlatılmaktadır. Mülâzime bölümü her hânedan sonra tekrarlandığı için gün boyunca devam eden bu telâş anlatılmaktadır.

⁴ "Hâne ve Mülâzime" kavramları için bkz: Yahya Kaçar, Gülçin (2020), Türk Mûsikîsinde Eser ve İcrâ Tahlili Yöntemleri, s.24-25.

2. Hâne artık tarladaki çalışmaların başladığı farklı iş dağılımlarının olduğu bölümdür. Birbiri ardına tekrarlayan onaltılık değerlikteki Gerdâniye ve Eviç perdeleri toprağı çapalamaya başlayan köylüleri tasvir etmektedir. Yine çobanın kavalındaki benzer ezgilerle bu tasvir yapılmıştır. Ezgi ağırlaşır üçleme notalarındaki ritmik hareketle ekinlerin dirgenle⁵ toplanması hareketi hissettirilir. Nevâ'dan Muhayyer perdesine yapılan glissando ile ekinin dirgenle havaya savrulması ve yine toprağın çapalanması tasvir edilmektedir. Çapa darbeleriyle âdeta toprağın düzeltilmesi ifâde edilmektedir. Onaltılık nota ve sus işâretleriyle çapanın bu darbeleri hissettirilmektedir.

3. Hânedede günün yakıcı sıcağında canhıraş (yürek paralayan) çalışan köylülerin yorgun, acınası halleri Tiz Nevâ perdesinden başlayan yine Hüseyinî makâmının yanık ezgileriyle anlatılmaktadır. Önce Tiz Çargâh sonra Muhayyer perdesinde kalan küçük cümlelerde Anadolu ezgilerinde sıkça duyurulan inici sekvens motifleriyle köylünün artık bitkin düşen bedenleri tasvir edilmektedir.

4.Hâne eserin son bölümüdür. Köylüler için yine yorucu bir gün bitmek üzeredir. Günün sonuna gelinmiştir. Köylülerin yorgunlukları hareketlerine yansımıştır. Bu yorgunluğu anlatırcasına eserin ritmi yavaşlamış, usûlü değişmiştir. Bu bölümde ağır ve ihtişamlı bir icrâ istenmektedir. Çalışkan, kalender, mütevekkil⁶ Türk köylüsünün halleri ezgilendirilmiştir. Bu ifâdeler nota üzerinde de belirtilmiştir. Staccato ve glissandolarla insanların yorgunluktan yavaşlayan hareketleri, sekves motiflerle toprağı vurulan son çapa darbeleri tasvir edilmektedir. Ezgide Tiz Çargâh perdesine çıkarak köylülerin kalan son tâkatlarıyla yine sekvens motiflerle son kazma, kürek darbeleri ve hızlıca toparlanma süreçleri başlamaktadır. Kaba Dügâh, Kaba Çargâh ve Yegâh perdelerindeki mızrap vuruşlarıyla yorgunluk anları anlatılmaktadır. Tarlasını büyük emeklerle ekip-biçen, inanç ve azimle işini bitiren mütevekkil köylüler toparlanmaya başlamakta ve ezgi de Hüseyinî makâmının sonlandığı karar perdesine doğru ulaşmaktadır. Ezgi mülâzime bölümüne dönmekte ve burada tamamlanmaktadır. Mülâzime bölümünün her hânededen sonra tekrarlamasında olduğu gibi köylülerin telaşları da hayatın içindeki bir döngü olarak devam etmektedir.

“Güneşe Köprü” Bestesinde Mûsikî Tasvîri

⁵ Dirgen: Ucu çatal biçiminde metal veya tahtadan olan büyük saman yığınlarını kaldırmaya yarayan, uzun tahta saplı tarım aleti.

⁶ Mütevekkil: Olmuş ve olacakların Allah'ın küllî irâdesine bağlı bulunduğuna inanarak her işinde O'nun istek ve rızasını gözetmek sûretiyle üzerine düşeni yaptıktan sonra O'ndan gelene râzî olan, her hususta Allah'a güvenen, tevekkül eden. (Ayverdi, 2011:902).

Tanrıkörür'un 12.10.1994 târihinde bestelediği 311. eseridir. Ud için yazılmış bir eserdir. Eserin bestelenme süreciyle ilgili olarak Gülçin Yahya Kaçar tarafından verilen bilgiler şöyledir⁷:

“Bir taraftan Gazi Üniversitesi Müzik Bölümünde öğrenci olduğum, diğer taraftan Tanrıkörür'dan ud, bestekârlık ve Türk müsikîsi nazariyatına ilişkin özel dersler aldığım yıllarda, Batı müziği öğrencilerinin Pagannini ve Mozart'ın son derece zorlayıcı, teknik eserlerini icrâ ettiklerini, bizim müsikîmizde bu tür eserlerin bulunmadığını, icrâsı kolay ve kısa saz eserlerinin bulunduğunu, tekniğimizi ve çalgıdaki icrâ gücümüzü arttıracak eserlere, yeni bestelere ihtiyaç olduğunu hocama arz etmiştim. Zorlayıcı, teknik geliştirici, ama bir o kadar da Türk müsikîsi nağme zenginliğine sâhip eserlere ihtiyaç olduğundan bahsedince, kendisi de bu meseleye hak vermişti. Amerika Birleşik Devletleri'nde bulunduğu yıllarda ud icrâcısı ve müzikolog Münir Nurettin Beken'in de ihtiyaç duyduğu bu tür eserleri bestelemenin zamanı geldiğini düşünmüş ve *Güneşe Köprü*, *Susamurunun Aşkı* ve *Bir Konser Parçası* adlarıyla üç adet eser bestelemiştir. Bu eserleri farklı târihlerde Washington'dan mektupla tarafıma göndermiş ve istenen teknik ve zorlayıcı eserlere nazîrede bulunarak bir mektubunda da latîfe yollu “Bunu sen istedin Gülçin” diye not düşmüştür. Notaların üzerinde yazan “Münir Nurettin Beken'e”nin anlamının ise ithaf değil⁸, ABD'deki konserinde çalması için bestelediği eserler olduğunu da sözlü olarak tarafıma ifâde etmiştir. Esere “Güneşe Köprü” adının verilmesi hakkında da Cinuçen Tanrıkörür “Yeryüzünden gökyüzüne, gökyüzünden güneşe kadar kâinata ne kadar renk ve ses varsa, udun en pest perdesinden, en tiz perdesine kadar tüm seslerin ve klavyesinde ne kadar pozisyon varsa tüm pozisyonların kullanımıyla her iki durum arasında bir bağlantı kurduğunu söylemiştir. Bu bağlantıyı da âdeta udun en pest perdesinden güneş kadar uzakta olan udun en tiz perdesine kadar bir mesâfede güneşe kurulan bir köprü olarak ifâde etmiştir. Eserin adını bu nedenle “Güneşe Köprü” olarak adlandırdığını söylemiştir”.

Güneşe Köprü, Sûzidîl makâmında ud için bestelenmiş saz eseridir. Üç bölümden oluşmaktadır. Eser Bolahenk akorttan icrâ edilmekte, bam teli ise Hüseyinâşiran akorduna ayarlanmaktadır.

Eserde: I. Bölüm: Sofyan usûlünde ve orta hızda, II. Bölüm: Nîm Sofyan ve Semâî usûllerinde, hızları; yürükçe ve orta hızda, III. Bölüm: Aksak, Serbest, Semâî ve Sofyan usûllerinde, hızları; oyun havası hızında, serbest taksim icrâsı, yürükçe ve orta hızda olmak üzere değişimli olarak kurgulanmıştır.

Tanrıkörür'un pek çok saz eserinde kullandığı *bassa* (sekizli pestten icrâ), *crescendo* (gittikçe artan volümde), *decrescendo* (gittikçe azalan volümde),

⁷ Tanrıkörür'un, Gülçin Yahya Kaçar'a besteyle ilgili bilgi aktarım târihi 1994'dür.

⁸ Tanrıkörür'un bestelerinde nota nüshaları üzerine yazmış olduğu ithaf yazısı gibi görünen notların, pek çoğunun ithaf değil, sanılanın aksine o kişilerin ihtiyaçları ve siparişleri üzerine bestelediği eserlerdir.

ritardando (gittikçe yavaşlayarak), *dolce e espressivo* (tatlı bir içtenlikle, dokunaklı), *sempre piu* (sürekli artarak), *giocondo*, (sevinçli, şen, şakrak) *poco ritardando* (az yavaşlayarak), *rallentendo assai* (oldukça yavaşlayarak) gibi İtalyanca mûsikî terimleri, Güneşe Köprü eserinde de görülmektedir.

Sûzidîl, gönül ateşi, yürek yanığı anlamında bir kelimedir. Güneş gibi yakıcı etkisi olan bir makamdır. Gönlü yakan etkisi sebebiyle bu makamla başlamayı tercih etmiştir. Güneşin yakıcılığı ile Sûzidîl makâmının yakıcılığı arasında bağlantı kurmuştur. Tanrıkörur, eserde Nişâbürek, Bûselik, Hicaz geçkileri de kullanmıştır. Hem teknik açıdan hem de ifâde açısından zorlayıcı bir eserdir. Eserde kullanılan atlamalı aralıklar, ses alanları, perdeler, pozisyonlar eserin icrâsını teknik açıdan zorlaştıran yönlerdir. Eserde öne çıkan ud ve güneş temalarına âit görseller aşağıdadır (Resim 2).

Resim 2. Ud-Emir Değirmenli 2020 yılı yapımı ud. **Güneş resmi** (Sözcü Astroloji).

Erişim târihi:13.02.2021. Erişim adresi: <https://www.sozcu.com.tr/astroloji/astroloji-haberleri/farkli-metotlar>

Güneşe Köprü, udun en pest sesi olan Kaba Hüseyinâşiran perdesiyle başlamaktadır. Staccato (kesik icrâ) tekniği kullanılarak notalar üst perdelere doğru ağır ağır çıkıcı bir seyirle yükselmektedir. Yeryüzünün görünmeyen bir yerinden güneşin yavaş yavaş kendisini göstermesi ve doğarak gökyüzüne yükselmesinde olduğu gibi. Udda I. Pozisyondaki Kaba Acemaşîran perdesinden 14. Pozisyondaki Tiz Muhayyer perdesine kadar bu yükseliş devam etmektedir. Böylece udun gövdesinde, ortada bulunan ve büyük kafes olarak adlandırılan büyük çiçeğe kadar ulaşılmış olmaktadır. Güneşe ulaşılmış ve udun klavyesinden güneşe kadar bir köprü kurulmuştur. Buradaki son ses olan Tiz Muhayyer perdesi güneşin yüksekliğini ve yakıcı hissiyatını verebilmek için çok kuvvetli bir volümle

icrâ edilmektedir. Güneşin doğuşunu, yükselişini ve yakıcılığını tasvir etmektedir. Tanrıkorur'un kendi el yazısı nota nüshasından esere âit 1. sâhifesi (Gülçin Yahya Kaçar arşivi).

GÜNEŞEKÖPRÜ

Makam: SÜZİDL/yerinden (MÜNİR.N. BEKEN'E 3. Konser Parçası)
Akort: Bam teli KabaH, Aşîran

Cinuçen TANRIKORUR

Sofyan (orta)
♩ = 70

1.

Nim Sofyan (yürükçe)
♩ = 36

2.

12. 10. 1994 / 311

2. Bölümde güneşin yükselmesiyle başlayan neşeli ve canlı hayat tasvir edilmektedir. Ezgi yürükçe bir hızda ve neşelidir. Nîm Sofyan usûlünden Semâî usûlüne geçilmektedir. Gün ışığının değişen renklerini temsil edencesine makam değişmektedir. Nişâbürek makâmında dokunaklı ve içtenlikli bir anlatımla bir cümlenin farklı oktavlardan tekrarları bulunmaktadır. Farklı oktavlar yeryüzü ve gökyüzünün farklı katmanlarını

ifâde etmektedir. Buradan arpej ve tonal karakterli ezgilerle Bûselik makâmına geçilmektedir.

3.Bölüm sevinçli, şen, şakrak ifâdeyle ve Bûselik makâmı ezgileriyle başlamaktadır. Udun orta telinden başlayan ezgiler iyice tizlere doğru ulaşmakta ve güneşin en tepeye çıkması gibi bu bölümde ezgiler iyice tizleşerek en yüksek frekanslara ulaşmaktadır. Bu tasvir gerçekleşirken güneşin renklerinin değişimi gibi makamlarda değişmekte ve Bûselik, Hicaz, Bûselik makamlarında seyir gösterilmektedir. Buraya kadar olan bölümde teknik beceri gerektiren, zorlayıcı ezgilerden sonra sükûnet hâli hâsıl olmaktadır. Bu bölümün içinde serbest icrâ edilen ve sükûneti sağlayan *taksim* kısmı bulunmaktadır. Artık güneşin yavaş yavaş batma zamânı gelmiştir. Sûzidîl makâmının yakıcı ezgileriyle bu an tasvir edilmeye başlamaktadır. Taksîmin sonunda Semâî usûlündeki cümlelerde yürük ve inici ezgiler güneşin batma anını tasvir ederek, udun en pest perdesi Kaba Hüseyînâşîrana kadar inmektedir.

4. Bölüm, Kaba Hüseyînâşîran perdesinden başlayarak Tiz Tiz Hüseyînî (udda 4.oktavdaki en tiz perde) perdesine kadar çıkmakta ve bu arada en pest perdeden en tiz perdeye kadar pek çok ses duyurulmakta ve Kaba Hüseyînâşîran perdesinde eser sonlandırılmaktadır. Daha sonra eserin giriş bölümündeki temaya dönülerek benzer cümlelerle gittikçe ağırlaşan bir final yapılmaktadır. Güneşin batışı benzer ezgilerle tasvir edilmektedir. Güneşin batışının tasvîrinde tremolo tekniği kullanılmaktadır. Son iki nota uzun, ağırlaşarak ve gittikçe kaybolan bir ses olarak icrâ edilmektedir. Tiz Tiz Hüseyînî'den Kaba Hüseyînâşîran'a inilerek güneşin batımı ve kayboluşu ile eser sonlanmakta, böylece güneş ve ud temaları arasındaki köprü kurulmuş olmaktadır.

“Susamurunun Aşkısı” Bestesinde Mûsikî Tasvîri

Cinuçen Tanrıkorur'un 16.04.1994 târihinde bestelediği 289. eseridir. Ud için yazılmış olmakla birlikte farklı çalgılarla da icrâ edilebilmektedir. Eserin bestelenme süreciyle ilgili olarak Gülçin Yahya Kaçar tarafından verilen bilgiler şöyledir⁹:

“Cinuçen Tanrıkorur, Washington'da gittiği bir hayvanat bahçesinin havuzunda iki susamuru görür. Onların sevimli hallerini seyretmeye başlar. Sudan çıkarak havuzun içindeki yuvarlak taşın üzerinde birbirleriyle oynayan susamurları âdeta birbirlerine kur yapmaktadırlar. Susamurları paytak paytak yürüyerek sudan çıkmakta, önce taşın üzerinde güneşlenmekte, sonra da birbirleriyle oynayarak, birbirlerini suya atmakta hatta kavga da etmektedirler. Susamurlarının arasındaki bu muhabbeti ve

⁹ Tanrıkorur'un, Gülçin Yahya Kaçar'a besteyle ilgili bilgi aktarım târihi 1994'dür.

hırınlıkları seyredince sanki iki âşık insanın birbirleriyle olan ilişkileri gözünde canlanır. Bunun üzerine "Susamurunun Aşkı" adında, Bûselik makâmında bir saz eseri bestelemeye karar verir. Susamurlarının bu hareketlerini ezgilerle özgün bir esere dönüştürür". Susamurlarının bu hallerini temsil eden görsel aşağıdadır (Resim 3).

Resim 3. Kuzey Amerika Susamuru, Wikipedi, Erişim târihi:(13.02.2021). Erişim adresi: https://tr.wikipedia.org/wiki/Kuzey_Amerika_su_samuru

Cinuçen Tanrıkorur tarafından yazılan, el yazısı nota nüshası incelendiğinde eserin dört bölümden oluştuğu görülmektedir.

1.Bölüm: Sofyan usûlünde olmakla birlikte önce; yarı serbest olarak, sonra; oyun oynar gibi, çocuksu tavırlarla,

II. Bölüm: Semâî usûlünde, yalvaran edâ ile ve hüznü,

III. Bölüm: Devr-i Tûran usûlünde, alaycı bir edâ ile,

IV.Bölüm: Türk Aksağı usûlünde, hırçın ve isyankâr bir edâ ile icrâ edilmektedir.

Nota nüshasında, her bölümün başında Tanrıkorur tarafından yazılan bu duygu ifâdeleri, aşkın doğasında bulunan farklı ruh hallerini anlatan

ifâdelerdir. Eser boyunca görülen bu ifâdelerle susamurlarının hareketleri örtüşürülerek mûsikî tasvîri yapılmıştır.

I. Bölüm, altılı ve yedili aralıkların üçlülerine çözüldüğü tonal yapıda bir girişle başlamaktadır. Bol tremololu bir kısımdır. Burada susamurlarının ürkek ve şaşkın bakışları ile sudan çıkışları ve yavaş yavaş adım atışları canlandırılmaktadır. Adım atışları notaların üzerine konan tenuto (ritmi hafifçe kasarak) işaretiyle gösterilmektedir. Eserin mülâzime kısmında susamurlarının birbirleriyle neş'e içinde oynamaları staccato (kesik icrâ) ile ifâde edilmektedir. Çocuksu, yalın ve sâde ezgi yapılarıyla paytak paytak yürüyüşleri ve ardından onaltılık notalarla koşuşmaları tasvir edilmektedir Tanrıkörur'un kendi el yazısı nota nüshasından bir bölüm aşağıda verilmiştir (Gülçin Yahya Kaçar arşivi).

SUSAMURUNUN AŞKI

(MÜNİR N. BEKEN'E)

©. TANRIKÖRÜR

1. *Yarı serbest giriş*

trm

trm

trm

$\text{♩} = 78$

p *Oyun oynar gibi, çocuksu...*

p

p

p

II. Bölüm, Nîm Hicaz perdesi üzerinde yapılan Hüz zam makâmının hüznü ezgileriyle devam etmektedir. Transpoze bir perdeden Hüz zam makâmının zorluklarını ihtivâ eden bu bölümde geniş bir ses alanı kullanılmaktadır. Susamurlarının yalvaran bir edâ ile karşılıklı konuşmaları soru ve cevap motifleriyle tasvir edilmektedir. Bölümün ikinci kısmında crescendo ve decrescendo ile icrâ edilen, bol tremololu, son derece hüznü bir kısım vardır ki burada susamurlarının birbirlerine karşı yaptıkları

nazlanmalar hüzünlü ezgilerle anlatılmaktadır. Bölümün sonuna doğru Bûselik makâmına dönülmekte ve mülâzime kısmına bağlanarak çocuksu, neş'eli ve sâde ezgi yapılarıyla susamurlarının oyunları, sağa sola sallanarak yürüyüşleri ve ardından onaltılık notalarla koşuşturmaları tasvir edilmektedir.

III. Bölüm, Hüseyinâşîran perdesinde Hicaz, yerinde Hicaz, Kaba Dügâh perdesinde Bûselik makamlarının seyirlerinden oluşmaktadır. Eviç perdesinde Segâh, Muhayyer perdesinde Hicaz ve yerinde Bûselik makam sıralaması görülmektedir. İnci ağırlıklı olmak üzere incici ve çıkıcı sekvens motiflerle susamurlarının karşılıklı, alaycı bir edâ ile birbirleriyle konuşmaları farklı oktavlardan yapılan soru-cevap cümleleriyle anlatılmaktadır. Eser boyunca susamurlarının karşılıklı olarak seslerini yükselterek ve alçaltarak konuşmaları tasvir edilmektedir. Ayrıca bölüm sonunda perde perde yükseltilerek sıralı seslerden oluşturulan dairevî ezgilerde susamurlarının gövdeleri üzerindeki yuvarlanmaları, alaycı bir edâ ile anlatılmaktadır. Bölüm sonunda Bûselik makâmı ezgileriyle mülâzime bölümüne dönülmekte, susamurları çocuksu halleriyle oyunlarına devam etmektedirler.

IV. Bölümde onaltılık nota değerleriyle ritim hızlanmış, perdeler tizleşmiştir. Gittikçe seslerini yükselten susamurları hırçın ve daha tiz perdelerden bağırarak, öfkeli halleriyle tasvîr edilmektedir. Daha sonra incici sekvens cümlelerle hırçınlığından kurtulan susamurları yavaş yavaş sakinleşerek mülâzimedeki çocuksu hallerine dönüş yapmaktadırlar. Yine sâde ve staccato ezgi yapılarıyla paytak paytak yürüyüşleri ve ardından onaltılık notalarla koşuşturmaları tasvir edilmektedir.

Susamurlarının dört farklı bölümde sergiledikleri hal ve hareketleri, her bölümde farklılık göstermektedir. Ancak her bölümün sonunda mülâzime kısmına geçilmektedir. Her bölümde değişen hallerinden sonra oyun oynayan çocuklar gibi neşeli ve mâsum hallerine geri dönmektedirler.

“Yağız Küheylân” Bestesinde Mûsikî Tasvîri

Cinuçen Tanrıkörür'un 09.09.1991 târihinde Washington'da bestelediği 269. bestesidir. Sazsemâisi formunda olup, Hicazkâr makâmının geniş ses alanı ve çeşnileriyle *Yağız Küheylân* olarak adlandırılan atın tasvîri yapılmıştır.

Hicazkâr makâmı, tiz perdelerde dolaşan, içinde bulundurduğu hicaz aralıklarıyla ayrılık, hasret, efkâr, hüzün gibi duyguları hissettiren, bu özellikleriyle de gönlün iç yakıcı hislerini anlatan, bu yakıcılığıyla kızıl kahve rengini hissettiren ve en az dört yüz yıllık geçmişi olan bir makamdır.

Küheylân: Soylu Arap atı, yağız küheylân ise: Doru renkli, çeşitli tonları bulunan, kızıl kahverengi at rengi ve bu renkte olan at (Ayverdi, 2011, s.300, 725, 1325) anlamındadır. Aşağıda yağız küheylân görseli verilmiştir (Resim 4).

Resim 4. Yağız Küheylan, Z Dergisi 2018, Erişim târihi: 13.02.2021, Erişim adresi: <https://www.zdergisi.istanbul/makale/arap-saf-kan-ati-276>

Kaşgarlı Mahmut'un Divânü Lügât-it-Türk (1074)'de belirttiği üzere "*Kuş kanadın, er atın*" ve "*At Türk'ün kanadadır*" (Atalay, 2006, s.34,48) gibi sözleri Türk milleti için atın değerinin ne kadar fazla olduğunu ve önemini ortaya koymaktadır.

Cinuçen Tanrıkorur'un Türk aydını ve kültür insanı kimliğiyle kültür yazılarında da vurguladığı, Türk-İslâm medeniyeti, Türk milleti, kültür, dil, mûsikî konularındaki hassasiyeti bestekârlığına da konu olmuş bu içeriğe sâhip pek çok eser bestelemiştir. *Osmanlı Dönemi Türk Mûsikîsi* adlı kitabında Tanrıkorur: Türklerin Orta Asya'dan Anadolu'ya at sırtında gelişlerini ve Türk kültürünü nasıl taşıdıklarını anlatmakta, Türkler için ayrı bir önemi olan attan ve mehter mûsikîsi repertuarında bulunan "at peşrevleri"nden de bahsetmektedir (Tanrıkorur, 2003, s.22-26).

Eserin bestelenme süreciyle ilgili olarak Gülçin Yahya Kaçar tarafından verilen bilgiler şöyledir¹⁰:

"At, Tanrıkorur'un en sevdiği hayvanlardan biridir. Asil, güçlü, kuvvetli ve Türkleri Anadolu'ya taşıyan ata karşı ayrı bir sevgisi vardır. Bu nedenle *Yağız Küheylân* adında bir beste yaptığında hiç şaşırılmamıştım. Tanrıkorur, en önemli eserlerini hep zor zamanlarında bestelemiştir. Genç yaşlarından itibâren aynı anda birkaç büyük rahatsızlık geçirmesine rağmen her zaman mütevekkil olmuş, asla şikâyetinde bulunmamıştır. Amerika'ya böbrek nakli için gittiği yıllarda bir taraftan rahatsızlığının verdiği sıkıntı, diğer taraftan

¹⁰ Tanrıkorur'un, Gülçin Yahya Kaçar'a besteye ilgili bilgi aktarım târihi 1991'dir.

memleket, eş-dost hasretiyle bunaldığı anlar da olmuştur. Sıkıldığı günlerden birinde yağız bir küheylânın gelip onu almasını ve bir an önce kanatlanıp uçarcasına ülkesine götürmesini hayal etmiş ve o hâlet-i rûhiyye içinde, hasta olduğu halde *Yağız Küheylân* adını verdiği bestesini yapmıştır". Tanrıkörur'un kendi el yazısı nota nüshasından bir bölümü aşağıda verilmiştir (Gülçin Yahya Kaçar arşivi).

YAĞIZ KÜHEYLÂN
(HICAZKÂR SAZSEMÂİSİ) Cinuçen Tanrıkörur

Aksak semâî (yürükçe)
(♩ = 196)

(rüzgâr gibi)

RIT.

güçlü

Eser sazsemâîsi olduğu için 4 hâne ve mülâzimedden oluşmaktadır. 1.,2.,3. Hâneler Aksak semâî, 4. Hâne Curcuna usûllerindedir. Makâmın zorlayıcı perde baskılarının yanı sıra ajilitesi olan bir eser olduğu için teknik zorluklar da içermektedir. Rüzgâr gibi çok hızlı koşan atın değişik halleri tasvir edilmiştir. Üzerinde *Ritardando*, *al tempo*, *glissando*, *tremolo*, *8^a* gibi ifâdelerin bulunduğu nota yazısı Cinuçen Tanrıkörur'a âit kendi el yazısıdır.

Eser Hicazkâr makâmının hızlı ezgileriyle başlamaktadır. Bu ezgilerde Yağız Küheylân'ın son hızıyla, rüzgâr gibi uçarcasına koşması tasvir edilmektedir. Eserin ikinci satırında çift mızrap vuruşlarıyla Yağız Küheylân'ın dört nala koşarken çıkarmış olduğu ayak sesleri tasvir edilerek duyurulmaktadır. Yağız küheylân koşarak geldikten sonra yavaşlamakta, kısa bir bekleyişten sonra atlamaktadır. Bu atlama hareketini, onaltılık sıralı seslerle göstermekte, Gerdâniye perdesinde küçük bir beklemeyi (vakfe) hissettirdikten sonra Muhayyer perdesini duyurarak gerçekleştirmektedir.

Mülâzime bölümünde tenuto (ritmi kasarak) işaretleriyle başlayan ezgi, atın adım atışlarını tasvir etmektedir. At tek tek adımlarını atar, tekrar hızlanır ve tekrar adım atar ve hızlanır. Bu arada büyük bir heyecan içindedir. Mülâzimenin 2. satırındaki onaltılık sus işaretlerinde atın heyecanlı bir şekilde geri geri attığı adımları tasvir edilmektedir. At tekrar hızlanmakta ve mülâzimenin son ölçüsünde onaltılık üçleme ve öncesinde yapılan çarpma süslemesiyle atın kişnemesi duyurulmaktadır.

2. Hânedede Yağız Küheylân'ın geniş bir bölgede koşarak yol alması kimi zaman yavaşlaması ve kişnemesi, kimi zaman hızlanması ve atlaması, Rast perdesinden Tiz Nevâ perdesine kadar geniş bir alanda dolaşan ezgiyle tasvir edilmiştir. Dik Hisar perdesinde Segâh makâmıyla başlamaktadır. Hânenin son ölçüsünde ise eser boyunca kullanılan teslim motifiyle atın yavaşlayarak atlaması tasvir edilmektedir.

3. Hâne, çok tiz perdelerden (Tiz Hisar), onaltılık, hızlı ezgilerle ve Kürdîlihiczakâr makâmı seyriyle başlamaktadır. Yağız Küheylân'ın çok uzak diyarlardan koşarak gelmesi ve koşup geldikten sonra adım atışlarıyla yavaşlayarak durması ve atlaması tasvir edilmektedir.

4. Hânedede ezgiler perde perde yükselmektedir. Yağız Küheylân da sırasıyla, bir bir engelleri aşarak atlamakta ve şahlanmaktadır. 3. Satırda tutulan tempo ile Yağız Küheylân tempo tutarak yerinde sayar adımlarla durmakta, sonrasında akor seslerle başlayan tremolo şöleninde Yağız Küheylân âdetâ yeşileri savrulurcasına koşmaya başlamaktadır. Tekrar engelleri aşarak uzun bir yolculuğun sonuna gelircesine Tiz Nevâ perdesinde yeniden şaha kalkmaktadır. Daha sonra yavaş yavaş orta perdelere inen ezgiyle atın hareketleri yavaşlamakta, pest perdelerden duyurulan güçlü seslerle adım atışları tasvir edilerek mülâzime bölümüne bağlanmaktadır. Tanrıkörür'un kendi el yazısı nota nüshasından 4. Hânenin son bölümü aşağıda verilmiştir (Gülçin Yahya Kaçar arşivi).

TEMPO
MIZRAPLAR

Sonuç ve Öneriler

Cinuçen Tanrıkörur'un bestekârlık anlayışı san'at hayâtının ilerleyen yıllarında farklı açılımlar göstermiştir. Bu açılımlarda klasik anlayıştan tâviz vermeden değışen ve daha da güçlenen ezgi yapılarının olduğu görülmektedir. Eserlerini besteleme amacına, türüne, formuna göre özgün ve yenilikçi yaklaşımlarla biçimlendirmesi önemli bestekârlık anlayışı olarak dikkat çekmektedir. Bestekârlığında oldukça fazla kullandığı anlatım türlerinden biri olan müsîkî tasvîrini, saz eserlerinde kullandığı gibi sözlü eserlerinde de fazlasıyla kullanmıştır.

Çalışmada, dört adet farklı biçimdeki saz eserine âit müsîkî tasvîri incelendiğinde tabiatı ve Anadolu insanının yaşamını konu alan tasvirleri öne çıkardığı görülmüştür. Bu tasvirlerde bestekâr olarak kendi bakış açısını, san'at zevkini, akli, fikri ve duygu dünyâsını, makam yapısı içinde Batı müsîkî kültürüne âit unsurları da kullanarak ortaya koymuştur. Özellikle bestelerin final (sonuç) bölümünde ve 4.Hânelerinde bunu görmek mümkündür. Kullanılan müsîkî terimleri, teknik ifâdeler, çoksesli unsurlar, makam seyri veya makam dizilerinin sınırlarını zorlayan, dört oktava yaklaşan ses alanları kullanarak oluşturduğu ezgileri bunlara örnek olarak verilebilir. Bu durum Hüseyin Sadettin Arel, Hasan Ferit Alnar, Reşat Aysu'nun bâzı eserleri hâricinde Türk müsîkîsi bestekârlık anlayışında nâdiren görülebilen bir bestecilik üslûbudur. Köyde Sabah, Susamurunun Aşkı, Yağız Küheylan ve Güneşe Köprü eserlerinin hepsinde görülen bu özellikler millî ve geleneğe bağlı Cinuçen Tanrıkörur'un vermiş olduğu kültürel mücadelesiyle örtüşüyor gibi gözükse de, Tanrıkörur'un asıl mücadelesinin, Batı müsîkî kültürü değil, Türk müsîkîsi kültürünü yok sayarak Batı müsîkîsi dayatmacılığı yapılmasıyla ilgili olduğu sonucu çıkarılmalıdır. Aksi taktirde bu kadar fazla Batı müsîkîsi tekniğini ve terimlerini kullanan besteleri yapmaması gerekirdi.

Tanrıkörur'un bestelerindeki müsîkî tasvirlerini ifâde etmede üç farklı ana unsuru kullanarak yaptığı sonucuna varılmıştır. 1. Ezgiler, 2. Nüans, ifâde ve anlatım terimleri, 3. Süsleme ve icrâ teknikleri. Bu üç unsuru açıklamak gerekirse:

1.Ezgilerde: Tasviri yapılacak temaya uygun olarak hızlı ve ağır pasajlar, küçük suslar, farklı tartım kümeleri, birkaç oktavi aşan sıralı inici-çıkıcı ezgiler, üçlü aralıklardan oluşan çift sesler, akor ve arpejli ezgilerin bulunduğu makam ve tonal müsîkî unsurlarını birlikte kullanmıştır.

2. Nüans, ifâde ve anlatım terimlerinde: Ezgilerin anlam kazanabilmesi için, ne şekilde ve nasıl icrâ edilmesi gerektiğini anlatan ilâve ettiği nüans, ifâde ve anlam terimlerini (cress., pp, forte, rit., neşeli, mütevekkil, üzgün gibi) nota nüshalarının üzerinde belirterek yazmıştır.

3. Süsleme ve icrâ teknikleri: Ezginin yanı sıra nüans, ifâde ve anlatım terimlerinin birlikteliğini ortaya koyacak, her türlü tasvîri anlatabilecek ve

taklit ederek ortaya koyabilecek seviyede ileri düzeyde icrâ tekniklerini (tremolo, tril, glissando, vurkaç, flajöle gibi) kullanmıştır.

Tanrıkorum'un çalışmamıza konu olan eserlerinde, hem Batı hem de Türk mûsikîsi anlatım ifâdelerini kullandığı görülmüştür. Aksak usûlleri gerek Türk mûsikîsi makamlarıyla gerekse tonal karakterli ezgilerle kullanarak iki farklı kültüre âit mûsikîyi bir araya getirmiştir. Ancak Türk mûsikîsi bu birliktelikte doğal olarak baskın karakterli olmuştur.

Cinuçen Tanrıkorum'un, farklı form anlayışının yanı sıra farklı ezgi yapılarıyla oluşturduğu kompozisyonlar, yaşadığı yıllarda pek fark edilmemiş ve yeterince değer bulmamışsa da günümüzde akademik çalışmaların merkezine oturmaya başlamıştır. Bu görüşten hareketle, Cinuçen Tanrıkorum'un bestecilik anlayışında önemli yer kaplayan mûsikî tasvirlerinin günümüzde ve gelecekte yeni Türk mûsikîsi bestecilik anlayışına ışık tutacağı düşünülmektedir. Özgün, yaratıcı, yenilikçi bestecilik anlayışında günümüzde ve gelecekte ihtiyaç duyulan bestelerin ortaya konulabilmesi için Tanrıkorum'un bestelerinin örnek alınması gerektiği düşünülmektedir.

Saz eserleri bestekârlığı bağlamında ise, icrâ gücünü ortaya koyabilecek teknik seviyede ve Türk mûsikîsi makam anlayışını sarmalayan ezgi yapılarıyla mûsikî tasvîri içeren, örnek olabilecek bestelerin sayıları arttırılmalıdır.

Günümüzde ve gelecekte uzun soluklu, anlatım bakımından kapsamlı ve detaylı Türk mûsikîsi bestelerine ihtiyaç olduğu göz önünde bulundurulmalıdır. Ayrıca, Cinuçen Tanrıkorum'un bestelediği gibi soliste ve çalgılara özgü beste kavramının da geliştirilmesi gerektiği önerilmektedir.

Mûsikî tasvîri içeren eserlerin bestelenmesi kadar doğru icrâ edilmesi de önemlidir. Esere âit mûsikî tasviri hissettirilmelidir. İcrâcıların, mûsikî tasvîrini içeren eserleri seslendirilmesi ve yorumlanmasına yönelik farkındalık yaratmaları önemli olduğu kadarıyla eserlerin anlam kazanabilmesi için gereklidir. Bu durum, icrâcılarda nota bağımlılığının dışına çıkarak, mûsikîyi ifâdelendirme ve anlamlandırma yönünün kuvvetlenmesini de sağlayacaktır.

Türk mûsikîsinin diğer bestekârlarına âit mûsikî tasvîri içeren eserlerin de tahlil edilerek tasvirde hangi konuların işlendiğinin ve nasıl işlendiğinin araştırılmasının Türk mûsikîsi bestekârlığı açısından faydalı olacağı düşünülmektedir.

Kaynakça

- Ayverdi, İ. (2011). Misalli Büyük Türkçe Sözlük, (2. Baskı), İstanbul: Biltur Basım Yayın ve Hizmet A.Ş.
- Değirmenli, E. (2020). Emir Değirmenli tarafından yapılan ud.
- İlgar, K. (2018). *Türk Müziği Viyolonsel İcrâcılığında Mes'ud Cemil*, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, Ankara.
- Google Arts& Culture (Erişim Tarihi: 13.02.2021) Vangogh resmi / Enclosed Field with Ploughman
- Güner, D., Farklı metodlar deneme zamanı: Güneş Kova Burcunda. Sözcü Astroloji. Erişim tarihi (13.02.2021) Erişim adresi: <https://www.sozcu.com.tr/astroloji/astroloji-haberleri/farkli-metotlar>
- Karasar, N. (2016). Bilimsel Araştırma Yöntemi, Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Kaşgarlı M., (2006). Divanü Lûgat-it-Türk, , çev: Atalay, B (5. Baskı), Cilt 1. Ankara: TDK Yay.
- Tanrıkorur, C. (2003). *Osmanlı Dönemi Türk Mûsikîsi*. (1.Baskı), İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Vikipedi, Kuzey Amerika Susamuru, erişim târihi:13.02.2021
Erişim adresi: https://tr.wikipedia.org/wiki/Kuzey_Amerika_su_samuru
- Vincent van Gogh, Sabanla Çift Süren Köylü ve Yel Değirmeni Tablosu. Erişim târihi: 13.02.2021. Erişim adresi: <https://artsandculture.google.com/asset/enclosed-field-with-ploughman/hQG7kVegm-cizA?hl=tr>
- Yahya Kaçar, G. (2019). Bir Medeniyetin Aktarımında İki Üstad: Cinuçen Tanrıkorur ve Yahyâ Kemâl. *Türk Mûsikîsi Atlası*, Cilt 4. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları. S.513-546.
- Yahya Kaçar, G. (2020). *Türk Mûsikîsinde Eser ve İcrâ Tahlîli Yöntemleri (Kavramlar-Semboller ve Örnekleriyle)*. Ankara: Gece Kitaplığı Yayınları.
- Yıldırım,A. ve Şimşek, H. (2018). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Z Dergisi Kültür/Sanat/ Şehir/Mevsimlik Tematik Dergi. (2018). At. *Safkan Arap Atı* (Güz 3/196) İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları. Erişim târihi: 13.02.2021. Erişim adresi: <https://www.zdergisi.istanbul/makale/arap-saf-kan-ati-276>

[itobiad], 2021, 10 (2): 1096-1117

<p>Bankaya Özgü Faktörlerin Banka İstikrarı Üzerindeki Etkileri: Türk Bankacılık Sektörü Örneği</p> <p>The Impact of Bank Specific Factors on Bank Stability: Evidence from Turkish Banking Sector</p> <p>Video Link: https://youtu.be/o1Vz3-L2kY8</p>	
<p>Duygu ARSLANTÜRK ÇÖLLÜ</p> <p>Dr. Öğr. Üyesi, Iğdır Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü</p> <p>Asst. Prof., Iğdır University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Business Administration</p> <p>duygu.arslanturk@igdir.edu.tr/ Orcid ID: 0000-0002-8023-3888</p>	

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type	: Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received	: 02.01.2021
Kabul Tarihi / Accepted	: 17.03.2021
Yayın Tarihi / Published	: 01.06.2021
Yayın Sezonu	: Nisan-Mayıs-Haziran
Pub Date Season	: April-May-June

Atıf/Cite as: Arslantürk Çöllü, D . (2021). Bankaya Özgü Faktörlerin Banka İstikrarı Üzerindeki Etkileri: Türk Bankacılık Sektörü Örneği . İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi , 10 (2) , 1096-1117 . Retrieved from <http://www.itobiad.com/tr/pub/issue/62559/852327>

İntihal /Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and confirmed to include no plagiarism. <http://www.itobiad.com/>

Copyright © Published by Mustafa YİĞİTOĞLU Since 2012 – Istanbul / Eyup, Turkey. All rights reserved.

Bankaya Özgü Faktörlerin Banka İstikrarı Üzerindeki Etkileri: Türk Bankacılık Sektörü Örneği

Öz

2008 yılında baş gösteren küresel finansal kriz, finansal sistemi olumsuz yönde etkilemiş ve sistem büyük ölçüde istikrarsızlaşmıştır. Kaynakların etkin şekilde tahsis edilemediğine işaret eden bu durum, finansal sistemin en önemli ayaklarından birini oluşturan bankaların finansal riski değerlendirme ve yönetme kabiliyetinin zayıflamasıyla sonuçlanmıştır. Bu süreçte bankalar, finansal kriz dönemine kadar banka istikrarından ziyade karlılığa odaklandıkları gerekçesiyle eleştirilmiştir. Güçlü ve istikrarlı bir ekonominin önemli bileşenlerinden birini finansal sistem istikrarının oluşturması nedeniyle kriz sonrasında kaybedilen istikrarın tekrar kazanılmasını sağlamak üzere büyük bir çaba sarf edilmiştir.

Mevcut finansal sistem içerisinde oldukça önemli bir yere sahip olan bankaların geçmişte yaşanan krizler, giderek karmaşıklaşan riskler ve her geçen gün artan rekabet göz önüne alındığında daha istikrarlı bir yapıya kavuşturulmasının arzu edilen bir durum olduğu bilinmektedir. Bu kapsamda özellikle küresel finansal kriz sonrasında banka istikrarını etkileyen bankaya özgü faktörlerin araştırılması araştırmacıların, banka yöneticilerinin, politika yapıcılarının ve finansal sistemdeki diğer tarafların üzerinde önemle durduğu bir konu haline gelmiştir. İstikrarlı ve güvenilir bir bankacılık sektörünün, finansal sorunlardan korunma noktasında daha güçlü bir yapı gösterdiği ve finansal sistemin istikrarına katkıda bulunduğu dikkate alındığında konunun önemi daha iyi anlaşılmaktadır. Dolayısıyla bu çalışmanın amacı Türkiye'deki mevduat bankalarının istikrarı üzerinde etkili olan bankaya özgü faktörleri araştırmaktır. Araştırma dönemi olarak 2010Q1-2017Q4 zaman aralığının dikkate alındığı çalışmada, yöntem olarak panel veri analizinden yararlanılmıştır. Ayrıca çalışmada, banka istikrarının temsilcisi olarak Z-skorunun kullanılırken, banka istikrarının bankaya özgü belirleyicileri olarak banka büyüklüğü, fon bulma riski, likidite riski, kredi riski ve özsermaye karlılığı dikkate alınmıştır. Yapılan analizler sonucunda fon bulma riski ve özsermaye karlılığının banka istikrarını olumlu; banka büyüklüğü ve likidite riskinin ise banka istikrarını olumsuz yönde etkilediği tespit edilmiştir. Kredi riskine ilişkin olarak anlamlı bir bulguya ulaşılamamıştır.

Anahtar Kelimeler: Banka İstikrarı, Türk Bankacılık Sektörü, Bankaya Özgü Faktörler, Panel Veri Analizi, Z-skoru

The Impact of Bank Specific Factors on Bank Stability: Evidence from Turkish Banking Sector

Abstract

The global financial crisis that started in 2008 adversely affected financial system stability and the system became unstable. This situation, which shows that resources cannot be allocated efficiently in the financial system, has weakened the ability of banks, which constitute one of the most important pillars of the financial system, to evaluate and manage financial risk. In this process, the banks were criticized for focusing on profitability rather than bank stability until the financial crisis period. Since financial system stability is one of the important components of a more strong and stable economy, great efforts have been made to make the system more stable after the crisis.

Considering the past crises, increasingly complex risks and increasing competition, it is known that it is desirable for banks, which play an important role in the financial system, to be more stable. In this context, researching bank-specific factors affecting bank stability, especially after the global financial crisis, has become an important issue for researchers, bank managers, policy makers and other players in the financial system. Considering that a more stable and reliable banking sector is stronger in protection from financial problems and contributes to the stability of the financial system emphasizes the importance of this issue. Therefore, the aim of this study is to investigate the bank specific determinants of stability of commercial banks in Turkey. Panel data analysis was used as a method in the study in which the period of 2010Q1-2017Q4 was taken into account. Within the scope of the study, the Z-score was used to represent bank stability and bank size, funding risk, liquidity risk, credit risk and return on equity are taken into account as bank-specific determinants of bank stability. Findings show that bank stability is positively affected by the funding risk and the return on equity, but negatively affected by the bank size and liquidity risk. On the other hand credit risk factor was found to be statistically insignificant.

Keywords: Bank Stability, Turkish Banking Sector, Bank-Specific Factors, Panel Data Analysis, Z-score

Giriş

Dünya genelinde bankacılık sektörü son otuz yıldır icra ettiği faaliyetler bakımında büyük dönüşümler yaşamış ve hem iç faktörler hem de dış faktörler bankacılık yapısını ve performansını etkilemiştir. Bu süreçte pek çok ülkede bankaların ekonomideki baskın aracılık rolünü hafifletmeye yönelik bir eğilim olduğu gözlenmişse de, bankalar genel olarak ekonomik faaliyetlerin, özel olarak da pazarın farklı bölümlerinin finansmanında merkezi rol oynamaya devam etmiştir (Athanasoglou vd., 2008, s.121-122). Ancak küreselleşmenin arttığı ve dijital dönüşümlerin hızlandığı son zamanlarda bankalar hem iç hem de dış piyasalarda artık daha yoğun bir rekabete maruz kalmaktadır. Ayrıca yüksek risk ve oynaklık derecesi nedeniyle hem olumlu hem de olumsuz bir durumu yansıtan finansal küreselleşme, finansal istikrarsızlığa neden olabilmekte ve küresel durgunluk tehlikesini artırabilmektedir (Diaconu ve Oanea, 2014, s. 330). Diğer taraftan bankacılık sektöründe yaşanan bazı teknolojik gelişmeler, ölçek ve kapsam ekonomileri için daha fazla fırsat sunarken rekabetin daha hissedilir bir hale gelmesine yol açmaktadır. Bu durum bankaları, sürekli yeni ürünler üretmeye ve yeni müşteriler aramaya zorlamakta, faaliyette bulunulan iş kolları ve hizmet verilen coğrafi alanlar konusunda sürekli bir değişime ve çeşitliliğe yönlendirmektedir. Faaliyet gösterdikleri ortamın hızla değişmesi ise, sektördeki bankalar için büyük zorluklar yaratmaktadır (Pasiouras ve Kosmidou, 2007, s. 223). Yaşanan tüm bu değişimler, bankaların istikrar ve performanslarını da etkilemektedir.

Finansal kaynakların çok büyük bir bölümünün bankalar tarafından toplanması ve kullanılması nedeniyle Türkiye’de bankacılık, finansal sistemin temelini oluşturmaktadır. Bilgi ve kaynakların toplanması, değerlendirme ve transfer maliyetlerinin düşürülmesi, kaynakların etkin şekilde kullanılması gibi konularda büyük önem arz eden finansal sistem ise ekonomik büyüme sürecinde önemli bir rol oynamaktadır. Bu kapsamda sağlam ve istikrarlı bir ekonominin ön koşullarından birinin gelişmiş ve istikrarlı bir finansal sistemin varlığı olduğu kabul edilmektedir (Afşar, 2011, s. 155-156). Finansal sistem istikrarı bankalar açısından, kaynakların zaman ve mekan bazında verimli bir şekilde tahsis edilmesi ve bankaların kendi kendini revize etme mekanizmaları aracılığıyla finansal riski değerlendirme ve yönetme kabiliyeti olarak değerlendirilmektedir (Diaconu ve Oanea, 2015, s. 489). Bankacılık sektörü ve finansal sistem arasındaki yakın ilişkiden hareketle, banka istikrarına ilişkin olumlu ya da olumsuz gelişmelerin ülke ekonomisini etkileyeceğini ifade etmek mümkündür. Bu nedenle banka istikrarını korumak hem gelişmekte olan hem de gelişmiş ülkelerde politika yapıcılar için önemli bir konu niteliğindedir.

Özellikle bankacılık faaliyetlerinin yoğun şekilde sürdürüldüğü ülkelerde istikrarlı ve güçlü bir bankacılık sektörü, finansal sorunlardan korunma

noktasında daha güçlü bir yapı göstermekte ve finansal sistemin istikrarına katkıda bulunabilmektedir. Buna göre istikrarlı bir bankacılık sisteminin, sermaye kaynaklarının en uygun şekilde tahsis edilmesini sağlayarak, sistemde yaşanan krizlerin ve bu krizlerin reel ekonomi üzerindeki olumsuz etkilerinin önlenmesine yardımcı olması beklenmektedir (Jahn ve Kick, 2012, s. 2). Nitekim geçmişte yaşanan bankacılık krizleri ve giderek karmaşıklaşan riskler göz önüne alındığında bankaların daha istikrarlı bir yapıya kavuşturulmasının, ekonomik büyüme ve finansal gelişim açısından büyük önem arz ettiği söylenebilmektedir. Bu durum banka istikrarını etkileyen faktörleri, akademik araştırmaların yanı sıra banka yönetimlerinin, finans piyasalarının, düzenleyici ve denetleyici kurumların da ilgisini çeken bir konu haline getirmiştir. Bu kapsamda mevcut çalışmanın amacı, 2010-2017 dönemi için Türk mevduat bankalarının istikrarını etkileyen bankaya özgü faktörleri ampirik olarak analiz etmektir. Araştırma bulgularının, banka yönetimleri ile bankacılık sektörüyle ilgilenen çeşitli düzenleyici ve denetleyici kurumlara, bankalara ilişkin öngörülerini güçlendirecek bilgiler sunması beklenmektedir. Ayrıca banka istikrar belirleyicilerine ilişkin sınırlı sayıda çalışmanın yer aldığı Türk bankacılık literatürüne kullanılan dönem, değişkenlerin hesaplanış şekilleri ve dikkate alınan bankalar açısından katkı yapılması hedeflenmektedir. Bu hedef ekseninde çalışma beş bölüme ayrılmıştır. Giriş bölümünü takiben ikinci bölümde konuya ilişkin literatüre değinilmiş, üçüncü bölümde metodoloji ve veriler tartışılmış, dördüncü bölümde bulgulara yer verilmiş ve sonuçların yer aldığı beşinci bölüm ile çalışma tamamlanmıştır.

Literatür Taraması

Literatürde banka karlılığı ve istikrarı genellikle iç ve dış belirleyicilerin bir fonksiyonu olarak ifade edilmektedir. İçsel belirleyiciler, karlılığın ve istikrarın mikro veya bankaya özgü belirleyicileri olarak adlandırılırken, dışsal belirleyiciler banka yönetimi ile ilgili olmayan ancak finansal kuruluşların işleyişini ve performansını etkileyen ekonomik ve yasal ortamı yansıtan değişkenlerden oluşmaktadır (Diaconu ve Oanea, 2015, s. 489). Mevcut çalışmada dış belirleyicilerden ziyade banka istikrarının bankaya özgü belirleyicilerine yoğunlaşmış ve bu alandaki literatür değerlendirilmiştir.

Küresel finansal kriz sonrasında finansal istikrarın sürekli olarak sorgulanması, banka istikrarının incelenmesi gereken önemli konu olduğunun altını çizmiştir. Bu kapsamda Kasman ve Kırbaş-Kasman (2013), 2002-2011 döneminde Türk bankacılık sektöründe kazanç oynaklığı, yoğunlaşma, istikrar ve banka büyüklüğü arasındaki nedensel ilişkiyi araştırmıştır. Ampirik bulgular, banka büyüklüğünün ve yoğunlaşmasının getiri volatilitelerini olumsuz yönde etkilediğini göstermiştir. Böylece daha

büyük bankaların ve daha konsantre bankacılık piyasasının, getiri volatilitelerini azalttığı sonucuna varılmıştır. Ayrıca bankacılık sektöründeki yoğunlaşmanın, banka istikrarını artırdığı da tespit edilmiştir.

Adusei (2015a) ise Gana’da banka büyüklüğü ve banka fon bulma riskinin banka istikrarı üzerindeki etkilerini araştırmış ve hem banka büyüklüğünün hem de banka fon bulma riskinin banka istikrarını olumlu yönde etkilediğine dair tutarlı kanıtlar sunmuştur. Kontrol değişkenleri olarak likidite riski, kredi riski, çeşitlendirme, enflasyon, finansal gelişmişlik ve GSYİH değişkenleri dikkate alınmıştır. Bulgular kredi riski, likidite riski ve çeşitlendirme ile banka istikrarı arasında bir ilişkinin bulunmadığını ortaya koymuştur. Ayrıca özsermaye karlılığı olarak hesaplanan karlılık değişkeni, enflasyon ve GSYİH ile banka istikrarı arasında pozitif yönlü bir ilişki tespit edilirken finansal gelişmişlikle istikrar arasında negatif yönlü bir ilişkinin olduğu belirlenmiştir.

Tan ve Anchor (2016), Çin bankacılık sektöründe karlılık ve istikrar arasındaki karşılıklı ilişkileri incelemiştir. Karlılık göstergesi olarak aktif karlılığı kullanılırken, Z-skoru ve istikrar verimsizliği istikrar ölçütü olarak dikkate alınmıştır. Genelleştirilmiş momentler metodu (GMM)’nun uygulandığı çalışmada sonuçlar, daha yüksek iflas riskinin yani düşük banka istikrarının Çin ticari bankalarının karlılığını olumlu yönde etkilediğini ortaya koymuştur. Ayrıca daha yüksek karlılığın da yüksek banka kırılganlığına yol açtığı tespit edilmiştir.

Koç ve Karahan (2017), 2005-2015 dönemi için Türk bankacılık sektörü finansal istikrarının belirleyicilerini araştırmıştır. Finansal istikrarın temsilcisi olarak sermaye yeterliliğinin kullanıldığı çalışmada aktif kalitesi, faiz dışı gelir, net aktif karlılığı ve likidite değişkenleri ise bağımsız değişkenler olarak dikkate alınmıştır. Bulgular söz konusu tüm faktörlerin Türk bankacılık sektörü finansal istikrarı üzerinde pozitif yönlü bir etkisinin olduğunu ortaya koymuştur.

Alharthi (2017), Körfez-Arap ülkeleri bankacılık sektörünün performans ve istikrarını etkileyen faktörleri incelemiştir. Karlılık ölçüsü olarak aktif karlılığı, özsermaye karlılığı ve net kar marjının dikkate alındığı çalışmada, istikrarı temsilen Z-skoru ve sermaye oranı kullanılmıştır. Bulgular, Z skoru ve sermaye oranının birbirini olumlu yönde etkilediğini ve banka büyüklüğünün ise istikrarı negatif yönde etkilediğini ortaya koymuştur. Aktif karlılığının, her iki istikrar göstergesini (Z-skoru ve sermaye oranı) önemli ve güçlü bir şekilde etkilediği ve istikrarlı bankaların genellikle istikrarsız bankalardan daha karlı olduğu da ayrıca tespit edilmiştir. Son olarak kredi hizmetlerinin daha düşük iflas riski ile istikrarı desteklediği görülmüştür.

Öztürk Danışman (2018), Türk bankalarının istikrarını analiz etmek üzere takipteki kredilerin belirleyicilerini incelemiştir. 2007-2015 yılları için 27 adet bankanın yıllık verileri kullanılarak gerçekleştirilen çalışmada, bankaya özgü faktörlerin kredi riskini belirlemede kilit öneme sahip olduğu tespit edilmiştir. Sonuçlar, daha karlı ve verimsiz bankalar ile kredi kayıp karşılıkları payı daha yüksek olan bankaların daha yüksek miktarda takipteki krediye sahip olduklarını göstermiştir. Ayrıca, krediler/aktifler oranı ve faiz dışı gelir payı yüksek olan bankaların ise kredi riskinin daha düşük olduğu tespit edilmiştir. Dolayısıyla bulgular, takipteki kredilerin bankalara özgü belirleyicileri olarak aktif karlılığı banka büyüklüğü, krediler/aktifler oranı, verimsizlik endeksi, faiz dışı gelir oranı ve kredi kayıp karşılıkları oranını öne çıkarmıştır.

Ali ve Puaş (2019), Pakistan bankacılık sektöründe banka karlılığı ve istikrarının içsel belirleyicilerini araştırmıştır. Sonuçlar banka büyüklüğü, kredi riski, fon bulma riski ve istikrarın karlılık üzerinde istatistiksel olarak önemli etkileri olduğunu, likidite riskinin ise kârlılık üzerinde istatistiksel olarak önemsiz bir etkiye sahip olduğunu göstermiştir. Diğer taraftan banka büyüklüğü, likidite riski, fon bulma riski ve karlılığın istikrar üzerinde istatistiksel olarak önemli etkileri olduğu, kredi riskinin ise istikrar üzerinde önemsiz bir etkiye sahip olduğu da ayrıca belirlenmiştir. Bu kapsamda banka büyüklüğünün banka istikrarını olumsuz, banka karlılığını ise olumlu yönde etkilediği tespit edilirken, fon bulma riskinin ise bankanın istikrarını olumlu, karlılığı ise olumsuz yönde etkilediği açıkça gösterilmiştir.

Ozili (2019) Nijerya'da banka istikrarının belirleyicilerini araştırmış, bireysel banka performansından ziyade bankacılık sektörüne ilişkin toplu sonuçları değerlendirmiştir. Banka istikrarının temsilcisi olarak Z-skorunun dikkate alındığı çalışmada bağımsız değişken olarak enflasyon, GSYİH, banka karlılığı, banka etkinliği, takipteki krediler, banka konsantrasyonu, yasal sermaye oranı ve finansal sistemin derinliği dikkate alınmıştır. Ticari bankalar ve kooperatif bankalar için iki ayrı model kurulan çalışmada bulgular; banka verimliliğinin, takipteki kredilerin büyüklüğünün, yasal sermaye oranlarının, daha fazla finansal derinliğin ve bankacılık yoğunlaşmasının Nijerya'daki bankacılık istikrarının önemli belirleyicileri olduğunu ortaya koymuştur.

Kasri ve Azzahra (2020), istikrar belirleyicilerini Endonezya bankacılık sektörü açısından analiz etmiştir. Banka istikrarı olarak Z-skorunun kullanıldığı çalışmada, istikrarı etkileyen bankaya özgü faktörler olarak kredi büyümesi, banka büyüklüğü, finansal tabana yayılma, aktif karlılığı, banka verimliliği, sermaye yeterlilik oranı ve kredi kayıp karşılıkları dikkate alınmıştır. Makroekonomik faktörler olarak ise GSYİH, enflasyon, faiz oranı ve döviz kuru incelenmiştir. Geleneksel bankalar ve katılım bankalarının

verileri kullanılarak yapılan analizler sonucunda Endonezya'da bankaların istikrarını olumlu yönde etkileyen ana faktörlerin finansal tabana yayılma, aktif karlılığı ve kredi büyümesi ve döviz kuru olduğu tespit edilmiştir. Faiz oranlarının ise istikrarı olumsuz yönde etkilediği belirlenmiştir.

Kiemo vd. (2019), Kenya'da ticari bankaların finansal istikrarının bankaya özgü belirleyicileri üzerine bir araştırma yapmıştır. Finansal istikrar göstergesi olarak Z-skorunun kullanıldığı çalışmada GMM regresyon analizi yapılmış ve banka büyüklüğünün, yasal sermayenin, likit varlıkların toplam aktiflere oranının ve kurumsal yönetişimin Kenya'daki ticari bankaların finansal istikrarını olumlu yönde etkilediği tespit edilmiştir. Kredi riskinin ise Kenya'daki ticari bankaların finansal istikrarı üzerinde olumsuz bir etki yarattığı ayrıca bulgulanmıştır.

Koskei (2020), Kenya'daki ticari bankaların finansal istikrar belirleyicilerini analiz etmiş ve banka istikrarının göstergesi olarak aktif kalitesini dikkate almıştır. Çoklu regresyon analizinin yapıldığı çalışmada bağımsız değişken olarak aktif karlılığı, özsermaye karlılığı, likidite oranı, kredi faiz oranı, kredi büyümesi, enflasyon oranı, döviz kuru ve kamu borçları kullanılmıştır. Aylık veriler yardımıyla yapılan analiz sonuçları likidite oranı, enflasyon oranı ve kredi faiz oranının banka istikrarını negatif; kredi büyümesi ve özkaynak getirisinin ise banka istikrarını pozitif yönde etkilediğini ortaya koymuştur. Döviz kuru, aktif karlılığı ve kamu borçlarının ise banka istikrarı üzerinde anlamlı bir etkisinin bulunmadığı tespit edilmiştir.

Adaramola ve Adejayan (2020), Nijerya'daki mevduat bankalarının finansal istikrarının belirleyicilerini araştırmak üzere yaptıkları çalışmada finansal istikrar ölçütü olarak aktif karlılığını kullanmışlardır. Kredilerin toplam aktiflere oranı ve özsermayenin toplam aktiflere oranının sırasıyla kredi oranı ve sermaye oranı olarak adlandırılmış ve söz konusu faktörler açıklayıcı değişken olarak ele alınmıştır. Panel veri analizi sonucunda, kredi oranı ve sermaye oranının Nijerya'daki mevduat bankalarının istikrarının temel belirleyicileri olduğu ifade edilmiştir.

Almir vd. (2020), seçilmiş Balkan ülkeleri ve Türkiye'deki bankaların istikrarının belirleyicilerini analiz etmiştir. Banka istikrarının temsilcisi olarak Z skoru ve takipteki alacakların kullanıldığı çalışmada yabancı banka oranı, Lerner endeksi, net faiz marjı, faiz dışı gelir, banka maliyetinin gelire oranı ve gayri safi yurtiçi hasıla bağımsız değişkenler olarak dikkate alınmıştır. Çalışma sonuçları ilk bağımlı değişken olan Z-skoru ile gayri safi yurtiçi hasıla, Lerner endeksi, net faiz marjı ve maliyetin gelire oranı arasında güçlü bir ilişki olduğunu ortaya koymaktadır. Diğer bağımlı değişken olan takipteki kredilerin ise faiz dışı gelirin toplam gelire oranı ve

yabancı banka varlıklarının toplam banka varlıklarına oranı değişkenleri ile güçlü ilişki içinde oldukları belirlenmiştir.

Banka istikrarını etkileyen bankaya özgü faktörlere ilişkin literatürdeki çalışma bulgularının tutarlılık noktasındaki eksikliği, bankaya özgü belirleyicilerinin daha ayrıntılı incelenmesi için güçlü bir motivasyon sağlamaktadır.

Metodoloji

Bu bölümde araştırmada kullanılan değişkenlere, araştırmanın kısıtlarına ve araştırmanın yöntemine yer verilmiştir.

Araştırmada Kullanılan Değişkenler

Bankaya özgü faktörlerin banka istikrarı üzerindeki etkilerini tespit etmek üzere gerçekleştirilen mevcut çalışmada, literatürdeki çalışmaların büyük bölümünde kullanıldığı üzere, banka istikrarını temsilen Z-skoru dikkate alınmıştır. Yine literatürdeki çalışmalar dikkate alınarak bağımsız değişkenler olarak; banka büyüklüğü, kredi riski, likidite riski, fon bulma riski ve karlılık esas alınmıştır. Bu kapsamda aşağıda çalışmada yer alan değişkenler sırasıyla tanıtılmış ve hesaplanış şekilleri açıklanmıştır.

Banka İstikrarı (Z-skoru): Altman (2000)'e göre bir şirketin kırılma riskini belirlemek için en sık kullanılan modellerden birisi Z-skor modelidir. Ayrıca söz konusu modelin sadece bir şirket için değil, aynı zamanda bir finans kurumu için de finansal istikrarı analiz etme konusunda büyük bir potansiyele sahip olduğu vurgulanmıştır (Diaconu ve Oanea, 2014, s.331). Z-skoru iflas riskini temsil etmekte ve bir kurumun ödeme aczinden uzak olduğu standart sapmaların sayısı ölçmektedir (Stiroh (2004, s.143). Mevcut çalışmada banka riski ya da istikrarının ölçüsü olarak, literatürle (Stiroh, 2004; Mercieca vd., 2007; Demirgüç Kunt ve Huizinga, 2010, Köhler, 2015) uyumlu olarak bir bankanın ödeme gücüne düşmesine neden olan aktif getiri oranının düşmesi gereken standart sapmaların sayısı olan Z-skoru kullanılmıştır. Z-skoru, ortalama aktif karlılığı ile ortalama özsermaye/aktifler oranı toplamının, aktif karlılığının standart sapmasına bölünmesiyle elde edilmektedir. En az dört yıllık finansal tablo verilerinin kullanılmasıyla hesaplanan Z-skorunun yüksek oluşu, bir bankanın daha az riske maruz kaldığını ve banka iflas olasılığının düştüğünü göstermektedir (Demirgüç Kunt ve Huizinga, 2010, s. 633). Bu durum aynı zamanda daha yüksek bir Z-skorunun, daha düşük bir istikrarsızlık öngördüğü şeklinde de ifade edilebilir (Köhler, 2015, s. 199; Adusei, 2015a, s. 6).

Kârlılık, kaldıraç ve volatilitenin muhasebe ölçümlerini içeren istikrara ilişkin Z-skoru (ISTK) eşitlik 1'deki gibi hesaplanmaktadır (Demirgüç Kunt ve Huizinga, 2010; Stiroh, 2004).

$$Z\text{-skoru (ISTK)}_{i,t} = \left(\frac{\text{Aktif Karlılığı}_{i,t} - (\text{Özsermaye}_{i,t} / \text{Top. Aktifler}_{i,t})}{\sigma(\text{Aktif Karlılığı}_{i,t})} \right) \quad (1)$$

Eşitlik1’de $(ISTK)_{i,t}$ i bankasının, t çeyrek dönemindeki istikrarının ölçüsü olan Z-skorunu temsil etmektedir. $\sigma(\text{Aktif Karlılığı}_{i,t})$ ise tüm örnekleme dönemi “p” boyunca, “i” bankasının aktif karlılığının standart sapmasını göstermektedir. $Z\text{-skoru (ISTK)}$, iflas riskinin bir göstergesidir. Bu nedenle, daha yüksek bir Z-skoru, daha düşük bir istikrarsızlık veya iflas riskini öngörmektedir.

Banka Büyüklüğü: Donaldson (1985)’un temsil teorisinde büyüklük artışının, yapısal olarak istikrarı artırmaya uygunluğun bir göstergesi olduğu ileri sürülmüştür. Nitekim Kasman ve Kırbaş Kasman (2013), Türkiye’deki bankalar üzerine yaptığı çalışmasında büyüklüğün istikrarı olumlu yönde etkilediği sonucuna ulaşmıştır. Bu görüşten hareketle büyüklük ve istikrar arasında pozitif yönlü bir ilişki olabileceği düşünülmektedir. Diğer taraftan yöneticilerin kararlarının ve eylemlerinin aşırı derecede kişisel kazanımlara doğru çarpıtıldığını iddia eden vekalet teorisine göre firma büyüklüğündeki artış, kötü yönetişimi de beraberinde getirmektedir. Böylece söz konusu teori, banka büyüklüğü ile banka istikrarı arasında negatif bir ilişki öngörmektedir (Adusei, 2015a, s. 2-3). Bu kapsamda Pasiouras ve Kosmidou (2007) banka büyüklüğü ve banka performansı arasında negatif yönlü bir ilişki tespit etmiştir. Benzer şekilde Köhler (2015) de banka büyüklüğünün banka istikrarı üzerinde önemli bir olumsuz etkiye sahip olduğunu bildirerek, büyük bankaların küçük bankalardan daha az istikrarlı olduğunu ortaya koymuştur. Altaee vd. (2013) ise banka büyüklüğü ve banka istikrarı arasında anlamlı bir ilişki tespit edememiştir. Mevcut çalışmada literatürdeki çalışmalarla uyumlu olarak banka büyüklüğü (BYKL), banka aktiflerinin doğal logaritması şeklinde dikkate alınmıştır.

Fon Bulma Riski: Küresel ekonomik kriz bankaların, daha fazla likiditeye ve sermayeye sahip olması gerektiğine işaret etmiş ve bankaların toptan fonlamaya aşırı bağımlılığının tehlikelerini açıkça ortaya koymuştur (Demigüç Kunt ve Huizinga, 2010, s. 626). Bu bağımlılık bankalar, kredi volatiliteelerine ve piyasa fiyatlarına daha duyarlı hale getirmiştir (BDDK, 2016, s. 17). Toptan fonlamanın perakende fonlamaya nazaran daha riskli olduğuna işaret eden bu durumu araştıran Demirgüç Kunt ve Huizinga (2010), mevduat dışı fonlamanın daha büyük bir istikrarsızlıkla ilişkili olduğunu tespit etmiştir. Calomiris ve Kahn (1991) ise tam aksini iddia etmiş ve toptan fonlamanın, sofistike fon sağlayıcıları tarafından bankaların daha iyi izlenmesi ve fon kaynaklarının daha iyi çeşitlendirilmesi yoluyla banka riskini azaltabileceğini öne sürmüştür. Diğer taraftan Köhler (2015), toptan fonlamanın mevduat bankalarında istikrarı olumsuz, yatırım bankalarında ise olumlu yönde etkilediğini ifade etmiştir. Ayrıca Köhler (2015)

perakendeci bankaların faaliyetlerini müşteri mevduatı ile finanse ettiklerini ifade etmiştir. Bunun üzerine Adusei (2015b) perakendeci bankalarda mevduat mobilizasyon stratejilerinin başarısız olma ihtimali veya banka mevduat müşterilerinin mevduatlarını geri çekme olasılığı olarak ifade edilebilen fon bulma riskinden söz etmiştir. Mevduat mobilizasyonu, müşterileri bankaya nakit yatırmaya veya yeni müşterileri bankada hesap açmaya teşvik etmek anlamına gelmektedir. Bu anlamda bankaların kredi verme kabiliyeti, müşteri mevduatlarını mobilize etme yeteneğin bağlıdır. Mevduat mobilizasyonu, kaynak fazlası biriminden kaynak eksikliği olan yatırım birimlerine fon aktarılması yoluyla ekonomik verimliliğin artırılmasında önemli bir rol oynamaktadır (Islam vd., 2019, s.26). Bu kapsamda fon bulma riski, bankanın mevduat yapısının bozulmasına yol açarak, bankayı özkaynak şeklindeki fonlara yönelmeye zorlayacaktır (Adusei, 2015b, s.5). Mevcut çalışmada istikrarın bankaya özgü belirleyicilerinden biri olarak fon bulma riski (FONRISK) dikkate alınmış ve bu riski ölçmek üzere Adusei (2015b) tarafından geliştirilen Z-skoru kullanılmıştır. Z-skorunun hesaplanması eşitlik 2’de gösterildiği şekildedir.

$$Z\text{-skoru (FONRISK)}_{i,t} = \left(\frac{\text{Mevduatlar/Top Aktifler}_{i,t} + \text{Özsermaye/Top Aktifler}_{i,t}}{\sigma(\text{Mevduatlar/Top Aktifler}_{i,t})} \right) \quad (2)$$

Eşitlik 2’de (FONRISK)_{i,t} i bankasının, t çeyrek dönemindeki fon bulma riskinin ölçüsü olan Z-skorunu temsil etmektedir. $\sigma(\text{Mevduatlar/Top Aktifler}_{i,t})$ ise tüm örnekleme dönemi “p” boyunca, “i” bankasının mevduatlar/toplam aktifler oranının standart sapmasını göstermektedir. Z-skoru (FONRISK) ne kadar yüksekse, bankanın fon kaynaklarının o kadar istikrarlı olduğu kabul edilmektedir. Bu nedenle, fon bulma riskinin banka istikrarını olumlu yönde etkilemesi beklenmektedir.

Likidite Riski: Yatırım kararlarında uzun vadeli finansman kaynaklarına ihtiyaç duyulmasına rağmen, cari varlıkların yönetimi kısa vadeli kaynaklar gerektirir çünkü firmaların ticari ve cari borçlarını ödeyecek kadar nakit olması gerekir (Dayı ve Çetinkaya, 2019, s.1819). Bu kapsamda likidite riski, bir bankanın kısa vadeli yükümlülüklerini zamanında yerine getirememesi durumunda ortaya çıkmaktadır. Yükümlülüklerin zamanında yerine getirilememesi bankaları başarısızlığa itebilirken, gereksiz tutarda likidite bulundurulması ise banka aktiflerinin verimsiz şekilde kullanılmasına neden olabilmektedir. Bu durum, herhangi bir iflas riskine karşın likit varlık bulundurmaya gerekli kılarken, düşük getiri oranına sahip bu varlıkların gereğinden fazla miktarda elde tutulmaması gerektiğine de işaret etmektedir. Hussein (2010), banka istikrarının likidite problemlerinden etkilendiğini ve banka istikrarsızlığında likidite yetersizliğinin etkisi olduğunu ifade etmiştir. Buna göre likidite riskinin yükselmesinin, istikrarı olumsuz yönde etkilemesi beklenmektedir. Mevcut çalışmada diğer birçok

çalışmada (Hussein, 2010; Adusei, 2015a,b; Ali ve Puaah, 2019) olduğu gibi banka istikrarını etkileyen bankaya özgü bir diğer faktör olarak likidite riski (LKDTRISK) dikkate alınmış ve değişken eşitlik 3'te gösterildiği gibi likit aktiflerin, toplam aktiflere oranı şeklinde hesaplanmıştır.

$$LKDTRISK_{i,t} = \frac{\text{Likit Aktifler}_{i,t}}{\text{Toplam Aktifler}_{i,t}} \quad (3)$$

Kredi Riski: Kredi riski, bir bankanın kredi müşterisinin anlaşma koşullarına uygun bir biçimde yükümlülüklerini yerine getirmemesi riskini ifade etmektedir. Kredi riskindeki değişiklikler, bir bankanın kredi portföyünün ne denli güçlü ya da güçsüz olduğunun bir göstergesi olarak kullanılabilir (Athanasoglou vd., 2008, s.5). Nitekim kötü şekilde yönetilen kredi riskinin ekonomi üzerinde yarattığı en büyük buhranlardan biri olan küresel ekonomik kriz, bu duruma örnek olarak gösterilebilir. Dolayısıyla kredi riski, bankacılık sektörü için önemli bir finansal istikrarsızlık kaynağını oluşturmaktadır (Ferhi, 2018, s.1010). Bankalar için önemli risk kaynaklarından birini oluşturan kredi riskinin doğru olarak ölçülmesi ve iyi şekilde yönetilmesi, bankanın başarısı ve istikrarı açısından büyük önem arz etmektedir. Literatürdeki çalışmalarda kredi riskini temsilen çeşitli oranlar kullanılmaktadır. Bu kapsamda aktif kalitesini ölçmek üzere, kredi riski olarak kredi kayıp karşılıklarının toplam kredilere oranı kullanılırken, kredi kalitesini ölçmek için ise kredi riski olarak kredi kayıp karşılıklarının net faiz gelirine oranı dikkate alınmaktadır. Kredi faaliyetlerinin banka riski üzerindeki etkisinin araştırılmasında ise Brewer (1989) tarafından kullanılan, banka kredilerinin aktiflere oranı esas alınmaktadır. Kredi riskinin temsilcisi olarak söz konusu oranın kullanılması, banka kredilerinin nispeten likit olmayışı ve diğer banka varlıklarına göre daha yüksek temerrüt riskine maruz kalmasından kaynaklanmaktadır (Li, 2007, s. 17). Buna göre, yüksek kredi miktarı temerrüt ihtimalini artırarak kredi riskini yükseltmektedir. Böylece kredi riski ile banka istikrarı arasında negatif yönlü bir ilişki beklenmektedir. Mevcut çalışmada literatürle (Brewer, 1989; Adusei, 2015a) uyumlu olarak kredi riski (KRDRISK) eşitlik 4'te görüldüğü gibi kredilerin toplam aktiflere oranı şeklinde ölçülmektedir.

$$KRDRISK_{i,t} = \frac{\text{Krediler}_{i,t}}{\text{Toplam Aktifler}_{i,t}} \quad (4)$$

Öz Sermaye Karlılığı: Literatür bölümünde değinildiği üzere bir kısım araştırmacılar (Tan ve Anchor, 2016; Alharthi, 2017; Kasri ve Azzahra, 2020) banka karlılığıyla istikrarı arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğunu belirtmiştir. Bankalarda karlılık ölçütü olarak genellikle öz sermaye karlılığı ve/veya aktif karlılığı dikkate alınmaktadır. Bu kapsamda banka istikrarının

açıklayıcılarından biri olarak Adusei (2015a) takip edilerek eşitlik 5'teki gibi hesaplanan öz sermaye karlılığı (OSK) kullanılmıştır.

$$OSK_{i,t} = \frac{\text{Dönem Net Karı}_{i,t}}{\text{Özsermaye}_{i,t}} \quad (5)$$

Araştırmanın Kısıtları

Araştırmanın ilk kısıtı zaman boyutuna ilişkindir. Mevcut çalışmada 2008 krizinin etkilerinin hafiflemeye başladığı 2010 yılı ile 2017 yılları arasındaki dönem dikkate alınmıştır. 2018, 2019 ve 2020 yıllarına ilişkin veriler ise kullanılmamıştır. Bu durum, 1 Ocak 2018 itibariyle uygulamaya koyulan TFRS 9 ile “gerçekleşmiş kredi zararları” modelinden, “beklenen kredi zararları” modeline geçilmesinden kaynaklanmaktadır. Buna göre ölçüm metodolojisinde değişime bağlı olarak 2018 yılı itibariyle geçmiş yıllar kar veya zararları ile dönem net karı veya zararı tutarlarının hesaplanışında bir değişim gözlenmesi beklenmektedir. Ayrıca kapsam dahilindeki bankalar geçmiş dönem finansal tablolarını ilgili geçiş hükümleri uyarınca yeniden düzenlenmemiştir (Karaarslan ve Gülhan, 2020, s. 13-114). Verilerin tutarlılığını ve karşılaştırılmasını güçleştiren bu durumun önüne geçmek üzere çalışmada, 2017 Aralık dönemi sonrasındaki veriler dikkate alınmamıştır.

Araştırmada dikkate alınan mevduat bankalarına ilişkin olarak da zorunlu bir kısıtlamaya gidilmiştir. Mevcut durum itibariyle Türkiye’de 32 mevduat bankası faaliyet göstermektedir. Ancak 2010 yılı sonrasındaki dönemde kurulmuş olmaları ve eksik verileri bulunması nedeniyle araştırma dönemi olarak seçilen 2010Q1-2017Q4 döneminin tamamına ilişkin verisine ulaşamayan yedi banka çalışmaya dahil edilmemiştir.

Araştırmanın Yöntemi

Bankaya özgü faktörlerin banka istikrarı üzerindeki etkilerini araştırmak üzere mevcut çalışmada panel veri analizi yönteminden faydalanılmıştır. 25 bankanın 32 dönemlik verilerini kapsayan çalışmada, hem yatay kesit hem de zaman serisi değerler yer aldığından panel veri analizinin kullanılması uygun bulunmuştur. Panel veri analizi birimler arasındaki farklılıkların yanı sıra birimlerin zaman içinde gösterdiği değişimleri de yansıtmakta ve böylece daha gerçekçi ve kapsamlı tahminlerin yapılmasına yardımcı olmaktadır (Baltagi, 2001, s. 7; Çalışkan, 2009, s. 124). Ayrıca kolayca tespit edilemeyen etkilerin daha basit şekilde tanımlanması ve ölçülmesi konusunda da söz konusu analiz büyük avantaj sağlamaktadır (Wooldrige, 2009, s. 10; Greene, 2012, s. 344- 345).

Bankaya özgü faktörlerin mevduat bankalarının istikrarı üzerindeki etkisini tahmin etmek üzere çalışma kapsamında Ali ve Puaş (2019) takip edilerek

eşitlik 6'daki model oluşturulmuş ve model geliştirilmiş en küçük kareler yöntemi ile tahmin edilmiştir.

$$ISTK_{i,t} = \alpha + \beta_1 BYKL_{i,t-1} + \beta_2 FONRISK_{i,t-1} + \beta_3 LKDTRISK_{i,t-1} + \beta_4 KRDRISK_{i,t-1} + \beta_5 OSK_{i,t-1} + \epsilon_{it} \quad (6)$$

Modellerde yer alan "OSK" özsermaye karlılığını, "ISTK" istikrarı, "BYKL" banka büyüklüğünü, "FONRISK" fon bulma riskini, "LKDTRISK" likidite riskini ve "KRDRISK" kredi riskini temsil etmektedir. " α " ve " ϵ " ise sırasıyla sabit ve hata terimini ifade etmektedir. Ayrıca "i" çalışma kapsamına alınan bankaları, "t" ise zamanı göstermektedir.

Banka istikrarının belirleyicilerini tahmin etmek üzere oluşturulan modelde tüm bağımsız değişkenlerin 1 gecikmeli değerleri dikkate alınmıştır. Banka istikrarı, bağımsız değişkenlerin birleşik gecikmeli değerlerinin bir fonksiyonu olarak kabul edilmektedir. Bu durum ise bağımsız değişkenlerde yaşanacak potansiyel içsellik sorununu azaltmak üzere gecikmeli değerler kullanılmasını gerektirmektedir (Adusei, 2015a, s. 8).

Bulgular

Banka istikrarını etkileyen bankaya özgü faktörleri araştırmak üzere 2010-2017 yılları arasında düzenli olarak Türkiye'de faaliyet gösteren 25 ticari bankanın üçer aylık verileri toplanmış ve 32 dönem üzerinden bir değerlendirme yapılmıştır. Bankalara ilişkin tüm veriler Türkiye Bankalar Birliği'nin resmi internet sitesinden elde edilmiştir. Çalışmada hem yatay kesit hem de zaman serisi veriler yer aldığından panel veri analizi uygulanmıştır.

Tablo 1. LLC ve IPS Birim Kök Testi Sonuçları

	Levin Lin Chu Testi (LLC)			Im Pesaran Shin Testi (IPS)		
		t-istatistiği	P-değeri		t-istatistiği	P-değeri
ISTK	Sabitli	-4.66517	0.0000*	Sabitli	-4.40963	0.0000*
	Sabitli-Trendli	-2.34969	0.0094*	Sabitli-Trendli	-2.28569	0.0111**
BYKL	Sabitli	-2.79495	0.0026*	Sabitli	1.45493	0.0272**
	Sabitli-Trendli	-1.39094	0.0082*	Sabitli-Trendli	-1.95656	0.0252**

**Bankaya Özgü Faktörlerin Banka İstikrarı Üzerindeki Etkileri: Türk Bankacılık Sektörü
Örneği**

FONRISK	Sabitli	-70.0536	0.0000*	Sabitli	-24.2806	0.0000*
	Sabitli-Trendli	-64.4349	0.0000*	Sabitli-Trendli	-18.7641	0.0000*
LKDTRISK	Sabitli	-5.27030	0.0000*	Sabitli	-4.63922	0.0000*
	Sabitli-Trendli	-5.62211	0.0000*	Sabitli-Trendli	-5.18936	0.0000*
KRDRISK	Sabitli	-6.45531	0.0000*	Sabitli	-4.73559	0.0000*
	Sabitli-Trendli	-4.53800	0.0000*	Sabitli-Trendli	-3.02771	0.0012*
OSK	Sabitli	-5.56723	0.0000*	Sabitli	-4.86215	0.0000*
	Sabitli-Trendli	-1.11505	0.0132**	Sabitli-Trendli	-2.45488	0.0070*

** , * sırasıyla %5 ve %1 anlamlılık düzeylerini göstermektedir.

Analiz kapsamında öncelikle mevcut seride zaman boyutu daha yüksek olduğundan zaman serisi varsayımlarından durağanlık araştırılmıştır. Bu konuya ilişkin olarak Granger ve Newbold (1974), durağan olmayan serilerle yapılan ampirik çalışmaların sahte regresyona ve dolayısıyla yüksek R2 ve anlamlı t-istatistiğine neden olabileceğini ifade etmiştir. Söz konusu problemlerden kaçınmak üzere ilk aşamada serilerin durağanlığı Levin Lin Chu (LLC) ve Im Pesaran Shin (IPS) birim kök testleri ile incelenmiştir. Tablo 1’de yer alan birim kök testi sonuçları değişkenlerin seviyelerinde durağan olduğunu göstermektedir.

Serilerin durağan olduğunun tespit edilmesinden sonra çalışmada rassal etkiler modeli tahmincisi ile sabit etkiler modeli tahmincisi arasında bir seçim yapmak üzere Hausman¹ testi yapılmıştır. Hausman testinin sonucunda olasılık değeri %5’ten küçük olduğu için H0 hipotezi reddedilmiştir. Bu durum sabit etkiler modeli tahmincisinin kullanılması

¹ Panel veri analizinde Hausman (1978) testi, modeldeki bağımsız değişkenler ile birim (spesifik) etki arasında bir korelasyon olup olmadığına bakarak, sabit etkiler veya rassal etkiler tahmincisi arasında seçim yapılmasına yardımcı olabilmektedir. Bu kapsamda temel hipotez (H0): bağımsız değişkenler ile birim (spesifik) etki arasında bir korelasyon olmadığını ve bu durumda rassal etkiler (RE) tahmincisinin kullanılmasının daha uygun olacağına işaret etmektedir. Alternatif hipotez (H1) ise, bağımsız değişkenler ile birim (spesifik) etki arasında bir korelasyon olduğunu ve dolayısıyla sabit etkiler (FE) tahmincisinin tercih edilmesinin daha makul olacağını vurgulamaktadır. Buna göre $p > 0.05$ ise H0; RE ; $p < 0.05$ ise H1: FE tercih edilmelidir.

gerektiğine işaret etmiştir. Hausman testinin sonuçlarının da dikkate alınmasıyla uygulanan modelin tahmin sonuçları Tablo 2’de gösterilmiştir.

Tablo 2’de yer alan F-istatistik değerleri, analiz açısından kurulan modelin % 99 güvenilirlikle bir bütün olarak anlamlı olduğunu göstermektedir. Bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkendeki değişimleri ne ölçüde açıkladığını gösteren R² değerinin ise %86,61 olduğu tespit edilmiştir. Bu durum banka istikrarının bankaya özgü belirleyicileri olarak kullanılan bağımsız değişkenlerin modeli açıklamada önemli bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Modelde yer alan değişkenlere ilişkin sonuçlar incelendiğinde, FONRISK (Fon Bulma Riski) ve OSK (Özsermaye Karlılığı) değişkenlerinin 1 gecikmeli değerinin banka istikrarını pozitif yönde; BYKL (Banka Büyüklüğü) ve LKDTRISK (Likidite Riski) değişkenlerinin 1 gecikmeli değerinin ise banka istikrarını negatif yönde etkilediği görülmektedir. Diğer taraftan, KRDRISK (Kredi riski) değişkenine ilişkin istatistiki olarak anlamlı bir bulguya ulaşılamamıştır.

Tablo 2. Banka İstikrarı Üzerinde Etkili Olan Bankaya Özgü Faktörlere İlişkin Analiz Sonuçları

Değişkenler	ISTK			
	Katsayı	Std. Hata	t-ist.	Olasılık
BYKL	-0.0404	0.17	-2.34	0.02**
FONRISK	0.0178	0.04	4.89	0.00*
LKDTRISK	-0.2098	1.17	-1.79	0.07***
KRDRISK	-0.1924	1.19	-1.61	0.11
OSK	0.0113	0.02	6.03	0.00*
C	4.2502	1.99	2.13	0.03**
Gözlem Sayısı	800			
Grup Sayısı	25			
R ²	0.866105			
Durbin-Watson-İst.	1.640608			

**Bankaya Özgü Faktörlerin Banka İstikrarı Üzerindeki Etkileri: Türk Bankacılık Sektörü
Örneği**

<i>F-ist. (Olasılık)</i>	171.7515 (0.0000)
<i>Hausman Testi</i>	17.924864 (0.0030)

Hausman testi sonucuna uygun olarak modelde etkiler sabit olarak varsayılmış ve otokorelasyon ve değişen varyans sorunu white düzeltmesi ile dikkate alınmıştır. ***, **, * sırasıyla %10, %5 ve %1 anlamlılık düzeyini göstermektedir.

Modele ilişkin bulgulardan ilki, BYKL değişkeninin istikrar üzerinde olumsuz bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Adusei (2015a), banka büyüklüğü ve istikrarı arasındaki negatif yönlü ilişkiyi vekalet teorisiyle ilişkilendirmiştir. Vekalet teorisi, firma sahipleri ve yöneticileri uyumsuz hedeflere sahip olduğunu ve yöneticilerin kararlarının ve eylemlerinin aşırı derecede kişisel kazanımlara doğru çarpıtıldığını ileri sürmektedir. Buna göre yöneticilerin daha yüksek maaşlar alabilmek ve büyük firma prestijinden yararlanmak üzere firma büyüklüğünü artırmak istemeleri muhtemeldir. Bu durum firma büyüklüğünün artmasının kötü yönetimle ilişkilendirilebileceğine işaret etmektedir. Tüm bu bilgilerden hareketle, banka büyüklüğü ve istikrarı arasında negatif yönlü bir ilişki olabileceği çıkarımında bulunulabilmektedir (Adusei, 2015a, s. 2-3). Büyük bankaların daha düşük istikrara sahip olduğunu gösteren bu bulgu, Öztürk-Danışman (2018)'ın çalışmasıyla da desteklenmektedir.

Analiz sonuçları, FONRISK değişkeninin istikrar üzerinde pozitif yönlü bir etkisi olduğuna dairdir. Daha öncede ifade edildiği gibi FONRISK değişkeni Z-skoru yardımıyla ölçülmektedir. Buna göre Z-skoru ne kadar yüksekse, bankanın fon kaynaklarının o kadar istikrarlı olduğu ve fon bulma riskinin de bir o kadar düşük olduğu kabul edilmektedir. Bu nedenle mevcut bulguyu, Türkiye'deki mevduat bankalarının, topladıkları müşteri mevduatlarını banka istikrarını artırmak üzere etkili bir şekilde kullandıkları şeklinde yorumlamak mümkündür.

İstikrar üzerinde pozitif yönlü etkisi bulunan bir diğer bir faktörün ise OSK olduğu bulgulanmıştır. Bu kapsamda Ozili (2019), daha yüksek karlılık oranlarına sahip bankaların herhangi bir finansal sıkıntı anında kullanmak üzere karlarının bir kısmını, acil durum fonu şeklinde ayırabileceğini ifade etmiştir. Ayrıca bu durumun daha düşük kar oranına sahip bankalara kıyasla istikrarı arttırdığı belirtilmiş ve banka karlılığı ile istikrarı arasında pozitif yönlü bir ilişki beklendiğinin altını çizilmiştir (Ozili, 2019, s. 5). Benzer şekilde Flamini vd. (2009), yüksek kârlara sahip bankaların, söz konusu karları temettü şeklinde dağıtmak yerine yeniden yatırım amacıyla

kullanarak önemli bir özsermaye kaynağı oluşturabileceklerini ve bu durumun sermaye tabanını güçlendirerek istikrarı artıracaklarını ifade etmiştir. Mevcut bulgu, Türkiye'deki mevduat bankalarının araştırma dönemi verileri dikkate alındığında, özsermaye karlılığı artışının istikrarı artırdığına işaret etmektedir.

Bankaya özgü faktörlerin banka istikrarı üzerindeki etkisini test etmek üzere kurulan modelden elde edilen bir diğer bulgu, %10'da anlamlı LKDTRISK değişkeninin istikrar üzerinde negatif yönlü bir etkisi olduğuna ilişkindir. Bankaların kısa vadeli yükümlülüklerini zamanında yerine getirememe riski olarak ifade edilen likidite riski, likit aktiflerin toplam aktiflere oranı şeklinde ölçülmüştür. Söz konusu oranın yüksek olması bankaların yükümlülüklerini zamanında yerine getirebilme potansiyelini artırırken, getirisi düşük likit varlıkların miktarının ise yükseldiğine işaret etmektedir. Dolayısıyla yüksek miktarda düşük getirili likit varlık bulundurma banka istikrarının olumsuz yönde etkilediğini söylemek mümkündür.

Sonuç

2008-2009 döneminde yaşanan finansal kriz, küresel finansal sistemde istikrarın kaybedilmesine neden olmuştur. Bu durum esas olarak karlılık hedefine odaklanan ticari bankaların, istikrar hedefini ön plana çıkarmıştır. Bu kapsamda özellikle küresel ekonomik kriz sonrasında banka istikrarını etkileyen bankaya özgü faktörlerin araştırılması, akademik araştırmaların yanı sıra banka yönetimleri, finans piyasaları ve banka denetçilerinin de ilgisini çekmiştir. İstikrarlı ve güvenilir bir bankacılık sektörünün, finansal sorunlardan korunma noktasında daha güçlü bir yapı gösterdiği ve finansal sistemin istikrarına katkıda bulunduğu dikkate alındığında konunun önemi daha iyi anlaşılmaktadır. Bu kapsamda mevcut çalışmada, Türk mevduat bankalarının istikrarını etkileyen bankaya özgü faktörler ampirik olarak analiz edilmiştir.

Analiz sonuçları, fon bulma riski ve özsermaye karlılığının banka istikrarını olumlu; büyüklük ve likidite riskinin ise banka istikrarını olumsuz yönde etkilediğini ortaya koymuştur. Beklendiği gibi fon bulma riskini ölçmek üzere kullanılan Z-skor değerinin yükselmesi, banka istikrarını olumlu şekilde etkilemiştir. Bu durum, Türkiye'deki mevduat bankalarının fon bulma konusunda güçlü bir yapı sergilediğine ve toplanan mevduatların banka istikrarını artırmak üzere etkili bir şekilde kullanıldığına işaret etmektedir. Benzer şekilde özsermaye karlılığının banka istikrarını artırması da beklenen bir durumdur. Nitekim Ozili (2019) yüksek karlara sahip bankaların, söz konusu karların bir kısmını finansal sıkıntı anında kullanmak üzere, acil durum fonu şeklinde ayırabileceğini, Flamini vd. (2009) ise yüksek karlara sahip bankaların tüm karı temettü olarak dağıtmak yerine yeniden yatırıma dönüştürebileceklerini ve bu durumun banka

istikrarına olumlu yansıtacağını ifade etmiştir. Diğer taraftan banka istikrarını olumsuz yönde etkileyen faktörlerin de olduğu görülmektedir. Bu kapsamda likit varlıkların aktiflere oranı şeklinde hesaplanan likidite riskine ilişkin bulgu, yüksek miktarda düşük getirili likit varlık bulundurmanın banka istikrarının olumsuz yönde etkileyeceğine işaret etmektedir. Banka büyüklüğünün istikrar üzerindeki olumsuz etkisinin ise, vekalet teorisiyle desteklenmesi mümkündür. Banka sahip ve yöneticileri arasında yaşanan çıkar çatışması, yöneticilerin kendi menfaatleri doğrultusunda hareket etmeleriyle sonuçlanmaktadır. Bu durum artan firma büyüklüğünün kötü yönetimle ilişkilendirilmesine ve dolayısıyla istikrarın olumsuz yönde etkilenmesine neden olmaktadır.

Sonuçlar genel olarak değerlendirildiğinde, Türkiye'deki mevduat bankalarının daha istikrarlı hale gelmesinde; getirisi düşük fazla likit varlık bulandırmaktan kaçınılmasının, özsermaye karlılığının artırılmasının ve mevduat bulma, toplama ve muhafaza etme konusuna özen gösterilmesinin önemli etkenler olduğunu söylemek mümkündür. Ayrıca istikrar açısından küçük bankaların büyük bankalardan daha iyi performans gösterdikleri ifade edilebilmektedir. Türk bankacılık sektörünün istikrarına etki eden bankaya özgü faktörleri analiz etmek üzere gerçekleştirilen bu çalışmayı takiben, bankaya özgü farklı değişkenler içeren ya da istikrarın makro ekonomik belirleyicilerini de dikkate alan yeni çalışmalar yapılabilir.

Kaynakça

- Adaramola, A.O. ve Adejayan, A.O. (2020). Determinants of Financial Stability of Deposit Money Banks in Nigeria, *International Journal of Innovative Research*, 9(4):255-262.
- Adusei, M. (2015a). The Impact of Bank Size and Funding Risk on Bank Stability, *Cogent Economics and Finance*, 3(1):1-19.
- Adusei, M. (2015b). Bank Profitability: Insights from the Rural Banking Industry in Ghana, *Cogent Economics and Finance*, 3(1):1-15.
- Afşar, M. (2011). Küresel Kriz ve Türk Bankacılık Sektörüne Yansımaları, *Eskişehir Osmangazi üniversitesi İktisadi ve idari Bilimler Dergisi*, 6 (2):143-171.
- Alharthi, M. (2017). Indicators Influencing Performance and Stability in GCC Banking Sector, *Corporate Ownership and Control*, 15(1-2), 408-420.
- Ali, M. ve Puah, C. H. (2019). The Internal Determinants of Bank Profitability and Stability: An Insight from Banking Sector of Pakistan, *Management Research Review*, 42 (1): 49-67.

- Almir, A., Ekşi, H.İ. ve Doğan, B. (2020). The Determinants of Bank Stability: Evidence From Selected Balkan Countries and Turkey, *International Review*, 1-2:94-105.
- Altaee, H.H.A., Talo, I.M.A.ve Adam, M.H.M. (2013). Testing the Financial Stability of Banks in GCC countries: Pre and Post Financial Crisis, *International Journal of Business and Social Research (IJBSR)*, 3(4): 93-105.
- Altman, E. (2000). *Predicting Financial Distress of Companies: Revisiting the Z-score and ZETA Models*. Erişim Tarihi: 10.12.20202, www.Stern.Nyu.Edu/~Ealtman/Zscores.Pdf.
- Athanasoglou, P.P., Brissimis, S.N. ve Delis, M. (2008). Bank-Specific, Industry-Specific and Macroeconomic Determinants of Bank Profitability, *Journal of International Financial Markets, Institutions and Money*, 18 (2) 121–136.
- Baltagi, B. H. (2001). *Econometric Analysis of Panel Data*, John Wiley, New York.
- Çalışkan, Z. (2009). OECD Ülkelerinde Sağlık Harcamaları: Panel Veri Analizi, *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 34: 117-137.
- Calomiris, C. ve Kahn, C. (1991). The Role of Demandable Debt in Structuring Optimal Banking Arrangements, *American Economic Review*, 81(3): 497-513.
- Dayı, F. ve Çetinkaya, R. (2019). The Effect of Liquidity on Liabilities: An Application In Automotive Companies. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 8(3): 1813-1829.
- Demirgüç Kunt, A. ve Huizinga, H. (2010). Bank Activity and Funding Strategies: The Impact on Risk and Returns, *Journal of Financial Economics*, 98(3): 626-650.
- Diaconu, R. I. ve Oanea, D.C. (2014). The Main Determinants of Bank's Stability. Evidence from Romanian Banking Sector, *Procedia Economics and Finance*, 16: 329 – 335
- Diaconu, R. I. ve Oanea, D.C. (2015). Determinants of Bank's Stability. Evidence from Credit Coop, *Procedia Economics and Finance*, 32: 488 – 495.
- Donaldson, L. (1985). *In Defence of Organization Theory, A Reply to the Critics*, Cambridge University Press, Cambridge.

- Ferhi, A. (2018). Credit Risk and Banking Stability: A Comparative Study between Islamic and Conventional Banks, *International Journal of Law and Management*, 60(4):1009-1019.
- Fiordelisi, F. ve Mare, D.S. (2014). Competition and Financial Stability in European Cooperative Banks, *Journal of International Money and Finance*, 45: 1-16.
- Flamini, V., McDonald, C. ve Schumacher, L. (2009). The Determinants of Commercial Bank Profitability in Sub-Saharan Africa, IMF Working Papers Series, WP/09/15: 1-32.
- Granger, C. W. ve Newbold, P. (1974). Spurious Regressions in Econometrics, *Journal of Econometrics*, 2(2), 111-120.
- Greene, W. H. (2012). *Econometric analysis* (7th Ed.), New Jersey: Prentice Hall.
- Hausman, J.A. (1978). Specification Tests in Econometrics, *Econometrica* 46(6): 1251-1271.
- Hussein, K. (2010). Bank-Level Stability Factors and Consumer Confidence – A Comparative Study of Islamic and Conventional Banks' Product Mix, MPRA Paper No. 21800, Erişim Tarihi: 12.12.2020, <http://mpra.ub.uni-muenchen.de/21800/>
- Islam, S.M.N., Ali, M.J. ve Wafik, A. (2019). Determinants of Deposit Mobilization of Private Commercial Banks: Evidence from Bangladesh, *International Journal of Business and Management Invention (IJBMI)*, 8(10): 26-33.
- Jahn, N., Kick, Th., (2012). Determinants of Banking System Stability: A Macro-Prudential Analysis, *BIS Working Paper*, Erişim Tarihi: 18.11.2020, <https://www.bis.org/bcbs/events/bhbibe/jahn.pdf>
- Karaaslan, S. ve Gülhan, O. (2020). TFRS 9'a Geçişin Türkiye'de Halka Açık Bankaların Finansal Durum Tablolarına Etkileri, *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 86:111-124.
- Kasman, A. ve Kırbaş-Kasman, S. (2013). The Dynamic Relationship Between Earnings Volatility, Concentration, Stability and Size in the Turkish Banking Sector, *Applied Economics Letters*, 20(12): 1187-1192.
- Kasri, R. A. ve Azzahra, C. (2020). Determinants of Bank Stability in Indonesia. *Signifikan: Jurnal Ilmu Ekonomi*, 9 (2), 153-166.

Kiemo, M.S., Olweny, T.O., Muturi, W.M. ve Mwangi, W.L. (2019). Bank-Specific Determinants of Commercial Banks Financial Stability in Kenya, *Journal of Applied Finance and Banking*, 9(1):119-145.

Koç, Y.D. ve Karahan, F. (2017). Türk Bankacılık Sektöründe Finansal Sağlamlığın Belirleyicileri, *International Journal of Academic Value Studies (Javstudies)*, 3 (15):148-153.

Koskei, L. (2020). Determinants of Banks' Financial Stability in Kenya Commercial Banks, *Asian Journal of Economics, Business and Accounting*, 18(2): 48-57.

Köhler, M. (2015). Which banks are more risky? The Impact of Business Models on Bank Stability, *Journal of Financial Stability*, 16: 195-212.

Li, Y. (2007). *Determinants of Banks. Profitability and its Implication on Risk Management Practices: Panel Evidence from the UK in the Period 1999–2006*, University of Nottingham.

Mercieca, S., Schaeck, K. VE Wolfe, S. (2007). Small European Banks: Benefits from Diversification?, *Journal of Banking and Finance*, 31(7), 1975-1998.

Ozili, P. K. (2019). *Determinants of Banking Stability in Nigeria*. Forthcoming in: CBN Bullion, MPRA Paper No. 94092, Erişim Tarihi: 09.11.2020, <https://mpa.ub.uni-muenchen.de/94092/>

Öztürk-Danuşman, G. (2018). Determinants of Bank Stability: A Financial Statement Analysis of Turkish Banks, *Sosyoekonomi*, 26(38), 87-103.

Pasiouras F. ve Kosmidou K. (2007). Factors Influencing the Profitability of Domestic and Foreign Commercial Banks in The European Union, *Research in International Business and Finance*, 21(2): 222-237.

Regehr, K. ve Sengupta, R. (2016). Has the Relationship between Bank Size and Profitability Changed?, *Economic Review*, Q (II): 49-72.

Stiroh, K.J. (2004). Do community banks benefit from diversification?, *Journal of Financial Services Research*, 25 (2/3):135–160. [11]

Tan, Y. ve Anchor, J. (2016). Stability and Profitability in the Chinese Banking Industry: Evidence from an Auto-Regressive-Distributed Linear Specification, *Investment Management and Financial Innovations*, 13(4): 155-163.

Wooldridge, J. (2009). *Introductory econometrics: a modern approach* (4th. Ed.), Canada: South Western Cengage Learning. [11]

[itobiad], 2021, 10 (2): 1118-1139

<p>A Hybrid Multi-Criteria Decision-Making Method Proposal For The Solution Of The Packaging Supplier Selection Problem</p> <p>Ambalaj Tedarikçi Seçim Probleminin Çözümü İçin Hibrit Çok Kriterli Bir Karar Verme Yöntemi Önerisi</p> <p>Video Link: https://youtu.be/kpqilBJvR8o</p>	
<p>Özlem KARADAĞ ALBAYRAK</p> <p>Dr. Öğr. Üyesi, Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Assistant. Prof., Kafkas University Faculty of Economics and Administrative Sciences</p> <p>ozlemkaradagalbayrak@gmail.com / Orcid ID: 0000-0003-0832-0490</p>	

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type	: Research Article
Geliş Tarihi / Received	: 03.12.2020
Kabul Tarihi / Accepted	: 14.02.2021
Yayın Tarihi / Published	: 01.06.2021
Yayın Sezonu	: Nisan-Mayıs-Haziran
Pub Date Season	: April-May-June

Atıf/Cite as: Karadağ Albayrak, Ö. (2021). A Hybrid Multi-Criteria Decision-Making Method Proposal For The Solution Of The Packaging Supplier Selection Problem . İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi , 10 (2) , 1118-1139 . Retrieved from <http://www.itobiad.com/tr/pub/issue/62559/835506>

İntihal /Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and confirmed to include no plagiarism. <http://www.itobiad.com>

Copyright © Published by Mustafa YİĞİTOĞLU Since 2012 – Istanbul / Eyup, Turkey. All rights reserved.

A Hybrid Multi-Criteria Decision-Making Method Proposal for the Solution of the Packaging Supplier Selection Problem

Abstract

Selection or evaluation problems are solved by looking at the different performance factors of the suppliers along the supply chain and by making comparisons with each other, and it is ensured that important preliminary information about the suppliers is obtained. This study has been prepared in order to choose the most suitable supplier among the suppliers that provide / are candidates to provide packaging material for an enterprise producing goods

Decision processes may not always have precision due to differences of opinion arising from human behaviour. When supplier selection problems are solved, many criteria, such as different opinions of decision-makers and their conflict of interests are considered. Multi-Criteria Decision Making (MCDM) techniques are highly effective in finding solutions to such problems. The goal of this article was to find a solution to packaging supplier selection problem of a manufacturing company in a fuzzy environment. To this end, eight suppliers were examined in line with 15 evaluation criteria. The opinions of 4 different decision-makers were taken during decision-making process. The solution of the problem was based upon a mixed model consisting of Fuzzy Analytic Hierarchy Process (F-AHP), used to determine the weights of the criteria, and Fuzzy Weighted Aggregated Sum Product Assessment (F-WASPAS), utilised to make preference among alternatives. At the end of the analysis on the determination of the criteria weights, the most appropriate supplier selection was determined as the delivery date and price, respectively, the two factors most influencing the construction phase. As a result of the evaluation made, A2 was specified to be the most proper supplier. Sensitivity analysis was performed to identify the effectiveness of the results. A2 was determined to be the most proper supplier according to the selection results obtained by MARCOS, MABAC, SAW, ARAS, TOPSIS, EDAS methods.

Keywords: Fuzzy Set, Supplier Selection Problems, Multiple-criteria Decision-Making (MCDM), F-WASPAS, F-AHP.

Ambalaj Tedarikçi Seçim Probleminin Çözümü İçin Hibrit Çok Kriterli Bir Karar Verme Yöntemi Önerisi

Öz

Tedarik zinciri boyunca seçim veya değerlendirme problemleri tedarikçileri farklı performans faktörlerine göre değerlendirerek ve birbirleriyle karşılaştırılmaları yapılarak çözülür. Bu şekilde tedarikçiler ile ilgili önemli ön bilgilerin elde edilmesini sağlamış olur. İşletmeler rekabet güçlerini sürdürebilmek için tedarikçi seçimi için hızlı, etkin ve başarılı yöntemleri kullanmak isterler. Bu çalışma mal üretimi yapan bir işletmenin kendisine ambalaj malzemesi sağlayan/sağlamaya aday tedarikçiler içinde en uygun olanı seçmek için bir yöntem sunmuştur. Günümüz küresel rekabet ortamında, işletmeler piyasaya sundukları ürünleri için kullanacakları malzemelerin seçimine ilişkin kararları alınırken maliyetin azaltabilecek ve piyasada rekabet üstünlüğünü sağlayabilecek alternatifleri tercih ederler.

İnsan davranışından kaynaklanan görüş ayrılıkları nedeniyle karar süreçleri her zaman kesin bilgiler içermezler. Tedarikçi seçim problemleri çözülürken, karar vericilerin farklı görüşleri ve çıkar çatışmaları gibi birçok etken dikkate alınır. Çok Kriterli Karar Verme (ÇKKV) teknikleri, bu tür sorunlara çözüm bulma konusunda oldukça etkilidir. Bu makalenin amacı, bulanık bir ortamda bir imalat işletmesinin ambalaj tedarikçisi seçim sorununa bir çözüm sunmaktır. Bu amaçla sekiz tedarikçi 15 değerlendirme kriterine göre değerlendirilmiştir. Kararalma sürecinde 4 farklı karar vericinin görüşü başvurulmuştur. Sorunun çözümü, kriterlerin ağırlıklarını belirlemek için kullanılan Bulanık Analitik Hiyerarşi Süreci (F-AHP) ve alternatifler arasında tercih yapmak için kullanılan Ağırlıklı Birleşik Toplu Çarpım Değerlendirmesinden (F-WASPAS) oluşan karma bir modele dayanmaktadır. Kriterler ağırlıklarının belirlenmesine ilişkin yapılan analiz sonunda, en uygun tedarikçi seçimi problemleri analiz edilirken en çok etkili olan iki faktör sırası ile teslim tarihi ve fiyat olarak belirlenmiştir. Yapılan değerlendirme sonucunda A2 en uygun tedarikçi olarak önerilmiştir. Sonuçların etkinliğini belirlemek için duyarlılık analizi yapılmıştır ve yine MARCOS, MABAC, SAW, ARAS, TOPSIS, EDAS yöntemleriyle elde edilen seçim sonuçlarına göre A2 en uygun tedarikçi olarak belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Bulanık Set, Tedarikçi Seçim Problemi, Çok Kriterli Karar Verme Teknikleri (ÇKKV), F-WASPAS, F-AHP.

Introduction

Today, all actors involving in the production process of goods or services are indeed members of a supply chain. A supply chain consists of the activities associated with the transformation and flow of goods and services as well as the information flow from raw material to end user (Öztürk and Özçelik, 2014: 131). Decision-makers take into consideration many factors in solutions to supply selection problems during a supply chain. In traditional supply chain management, quality, cost and delivery are accepted to be common and frequently used criteria for a potential supplier (Sen et. al, 2018: 545). Nowadays, selection and evaluation problems in the supply chain are handled together with the factors regarding sustainability. These factors generally consist of economic, social and environmental ones within the scope of sustainability.

In order to select proper suppliers during a supply chain, there are two primary criteria involving the importance level of selection criteria and the performance of suppliers in accordance with these criteria (Ordoobadi, 2009: 314). The groups of more than one individuals are effective in selection problems and decision-making problems. Group decision-making process refers to the generation of a solution (an option or a set of options) from individual choices related to some options. The solution agreed mostly consists of the selections reflecting "best" preferences of the majority of related individuals (Szmidt and Kacprzyk, 2002: 1037).

Fuzzy decision processes refer that goals and/or restrictions create alternative classes of which boundaries are not sharply defined (Bellman and Zadeh, 1970: 141). When taking a decision in an uncertain environment, the result of decision making is affected significantly by uncertain and indefinite subjective judgments (Wu and Lee, 2007: 501).

Fuzzy set theory helps in coping with the complexity of human thought and expression in decision making (Liou et. al; 2008: 22, Sen et. al: 2018: 547). In addition, the use of fuzzy numbers provides analysts with involving inherent uncertainty of language variables into decision-makers process (Ahmed and Kılıç, 2015: 1).

Multi-criteria decision making (MCDM) methods are very beneficial tools for taking daily decisions in different fields (Stevic et. al., 2020: 1). MCDM techniques were utilised for problem solution since there were more than one decision-makers in the company where the administration would be carried out and different alternatives were evaluated according to different criteria. To this end, the efficiency of F-AHP and F-WASPAS model, a hybrid model, was investigated related to problem solution. In the company where administration was conducted, 8 different suppliers were evaluated according to 15 criteria. In the company where administration was performed, the opinions of four different decision-makers regarding the

A Hybrid Multi-Criteria Decision-Making Method Proposal for the Solution of the Packaging Supplier Selection Problem

inclusion of this material in the production process were considered. The importance levels, that is weights of the evaluation criteria, were determined by utilising the F-AHP method. Next, F-WASPAS method was specified to be the most proper within all alternatives.

MCDM techniques are frequently used in the solution of supplier selection problems. Sun (2010: 7745) evaluated the performances of the world's four largest computer manufacturers by hybrid F-AHP and F-TOPSIS method. In an integrated fuzzy environment, Yücesan et. al (2019: 1) conducted the most proper green supplier selection by using Best-Worst method (BWM) and TOPSIS methodology. Kaushik et al (2020: 1) selected online fashion Retail company by BWM, VIKOR methods. Gümüş (2009: 4067) evaluated hazardous waste transportation companies by F-AHP-TOPSIS methods. Xiong et. Al (2020: 1) utilised WASPAS, BWM and TOPSIS methods in the Intuitionistic Fuzzy Environment for the selection of Resilient-Green Supplier Selection. Jain et al. (2020: 1) found a solution to the sustainable supplier selection problem by F-AHP and TOPSIS methods. Prajapati (2020: 301) integrated F-AHP and RAD methods for outsourcing performance measurement. Ortiz-Barrios et al. (2020: 1) selected proper elevator suppliers by F-AHP and DAMETAL methods.

Turkis et al. (2015: 873) solved the problem of work-site selection by Fuzzy AHP-WASPAS methods. Ayyıldız and Gümüş (2020: 36109) used the F-AHP and F-WASPAS methods in the problem of petrol station location selection. The fuzzy WASPAS method is also used in the solution to supplier selection problems (Petrovic et al. (2019: 455), Xiong et. al. (2020: 1), Singh and Modgil (2020: 243).

The factors (criteria) to be used in this study for the evaluation of suppliers were determined in accordance with the literature review and after interviewing with decision-makers. The criteria to be used are provided in Table 1.

Table 1. Description of Criteria

Criteria	Criteria' Codes	Criteria Description	References
ISO 14001 certificate	K1	Certified requirement of the environmental management system	Zue et al.. (2010: 309), Kuo (2010: 1166), Hsu (2009: 256), Humphreys (2003: 350), Khan et al. (2018: 971)
Cycle time	K2	Time between placing an order and receiving it	Kuo et al. (2010: 1166)
Flexibility	K3	Speed of response to customer demand changes	Tseng and Chiu (2013), Kuo et al. (2010: 1166), Yücesan et al. (2019: 181), Khan et al. (2018: 971), Ortiz-Barrios et

Technical Capacity	K4	The ability to meet customers' orders	Kuo et al. (2010: 1166), Khan et al. (2018: 971)
Experience	K5	Experience and working time in the industry	Prajapati et al. (2020: 307), Ortiz-Barrios et al.(2020: 14)
Relationship Level	K6	Ease of communication between supplier and customer	Tseng and Chiu (2013: 24),
ISO 9001	K7	The importance given to the quality function in management and organization for companies with ISO 9001 certificate. ISO-9001 certification is one of the material conditions to participate in the tender held by the state in Turkey.	Kuo et al. (2010: 1166), Yücesan et. al (2019: 181), Ortiz-Barrios et al.(2020: 14)
Refund or Waste Rate	K8	Rreturn and rejection rates determined by input quality control	Kuo et al. (2010: 1166), Mafakheri et al. (2011: 54), Yücesan et. al (2019: 181)
R&D capability	K9	Capability of developing new designs and speed of development	Kuo et al. (2010: 1166), Hsu et al. (2009: 256), Ortiz-Barrios et al.(2020: 14)
Information technology infrastructure	K10	Efficiency of information sharing throughout the supply chain	Prajapati et al. (2020: 306)
Location	K11	Installation place to minimize transportation costs	Ortiz-Barrios et al.(2020: 14)
Competitive power in price	K12	Competitive price	Kuo et al. (2010: 1166), Mafakheri et. al (2011: 54), Khan et. al (2018: 971) Zue et al. (2010: 309), Kuo (2010: 1166), Mafakheri et. al (2011: 54), Yücesan et. al (2019: 181) , Khan et. al (2018: 971)
Price	K13	Means logistics and payment	Zue at al. (2010: 309), Khan et. al (2018: 971)
Delivery time	K14	Delivery time	Khan et. al (2018: 971)
Delivery method	K15	Shipping of products belongs to the buyer or seller.	Khan et. al (2018: 971)

This study consists of 7 parts. In the 2nd, 3rd and 4th parts, the methodology used for administration was introduced. In the 5th part, the administration was performed, and results were provided and discussed in the 6th part. In Chapter 7, the sensitivity of the results was analyzed using different methods.

Intuitionistic Fuzzy Set Teory

The fuzzy set elements introduced by Zadeh (1965: 338) are structures with membership degree. Classic (crisp) sets are defined as a collection of $x \in X$ elements or objects that can be finite, countable, or hyper-variable (Zimmermann, 2001: 342).

The term of fuzzy in the fuzzy set theory is expressed with triangular fuzzy numbers (TFN) of (l, m, u) . While l and u show the lower and upper limit values of the fuzzy set, m refers to the single number of full membership. Mathematically expressed a triangle fuzzy number as follows.

$$\mu_A^{\sim}(X) = \begin{cases} \frac{x-l}{m-l} & l \leq x \leq m \\ \frac{u-x}{u-m} & m \leq x \leq u \\ 0 & \text{Othes} \end{cases}$$

(1)

The results of analytical operations with triangular fuzzy numbers are obtained by the following function (Shen et. al, 2013: 25):

For $M_1 = (l_1, m_1, u_1)$ and $M_2 = (l_2, m_2, u_2)$

$$M_1 \oplus M_2 = l_1 + l_2, m_1 + m_2, u_1 + u_2$$

(2)

$$M_1 \ominus M_2 = l_1 - u_2, m_1 - m_2, u_1 - u_2$$

(3)

$$k \otimes M_1 = \begin{pmatrix} kl_1, km_1, ku_1 & k > 0 \\ ku_1, km_1, kl_1 & k < 0 \end{pmatrix}$$

(4)

$$M_1 \otimes M_2 = l_1 l_2, m_1 m_2, u_1 u_2 \text{ if } l_1 \text{ and } l_2 \geq 0$$

(5)

$$M_1 \oplus M_2 = \left(\frac{l_1}{u_2}, \frac{m_1}{m_2}, \frac{u_1}{l_2} \right) \text{ if } l_1 \text{ and } l_2 \geq 0$$

(6)

Fuzzy Analytic Hierarchy Process Method (F-AHP)

Analytic Hierarchy Process method suggested by Saaty (1980) is used frequently in the solution of complex decision problems. It is a qualitative weighting method used mostly in the weighting of criteria in the literature.

By the AHP method, a complex problem can be decomposed into sub-problems with hierarchical levels, where each level represents a set of criteria or properties according to each sub-problem (Sun, 2010: 7745).

In the AHP method, an evaluation is made for criteria and alternatives according to a 1-9 scale of Saaty. In the fuzzy AHP method, the comparisons made related to a subject are expressed with linguistic terms. The 1-9 scale equivalents of the linguistic terms are provided in Table 2. The superiority of the criteria over each other is determined by using the linguistic terms in this scale.

Table 2. TFN Equivalents of Linguistic Terms (Gümüş, 2009: 4071)

Fuzzy Numbers	Linguistic	Scale of fuzzy Numbers
9	Perfect	(8.9.10)
8	Absolute	(7.8.9)
7	Very good	(6.7.8)
6	Fairly good	(5.6.7)
5	Good	(4.5.6)
4	Preferable	(3.4.5)
3	Not bad	(2.3.4)
2	Weak advantage	1.2.3)
1	Equal	(1.1.1)

In the F-AHP method, Fuzzy extent analysis method, proposed by Chang (1996: 649), is used to obtain crisp weights from fuzzy comparison matrix.

$X = \{x_1, x_2, \dots, x_n\}$ while a set of objects and $U = \{u_1, u_2, \dots, u_n\}$ it can be a target set. Each object is taken and extent analysis is performed for each target respectively. The following expression expresses the scope analysis values performed for m goals for each object.

$$M_g^1, M_g^2, \dots, \dots, M_g^m,$$

$$M_{gi}^j = (1, 2, 3, 4, \dots, n) \text{ triangular fuzzy numbers}$$

The value of the fuzzy synthetic extent with respect to the i th object is defined as:

$$S = \sum_{j=1}^m M_{gi}^j \otimes [\sum_{i=1}^n M_{gi}^j]^{-1} \tag{7}$$

$$\sum_{j=1}^m M_{gi}^j = (\sum_{j=1}^m l_j, \sum_{j=1}^m m_j, \sum_{j=1}^m u_j) \tag{8}$$

**A Hybrid Multi-Criteria Decision-Making Method Proposal for the Solution of the
Packaging Supplier Selection Problem**

In the fuzzy evaluation matrix, after evaluating the criteria in the row according to the criteria in the column, the opposite of Eq. 8 is taken to evaluate the value in the column according to the value in the row.

$$[\sum_{i=1}^n M_{gi}^j]^{-1} = [1/\sum_{j=1}^m l_j, 1/\sum_{j=1}^m 1/j, \sum_{j=1}^m u_j] \quad (9)$$

The steps to calculate criterion weights with the F-AHP method are as follows (Ayyıldız and Gümüş, 2020: 36112; Kahraman et al., 2004: 176; Kulak and Kahraman, 2005: 199; Tolga et al., 2005: 94);

Step1. A comparison matrix is created for the criteria.

$$\tilde{A} = \begin{bmatrix} 1 & \tilde{a}_{12} & \dots & \dots & \tilde{a}_{1n} \\ 1/\tilde{a}_{12} & 1 & \dots & \dots & \tilde{a}_{2n} \\ \vdots & \vdots & \vdots & \vdots & \vdots \\ 1/\tilde{a}_{1n} & \dots & \dots & \dots & 1 \end{bmatrix} \quad \tilde{a}_{ij} = \text{the pairwise comparison } i \text{ and } j \quad (10)$$

$$\tilde{a}_{ij} = (a_{ij}^1 \otimes a_{ij}^2 \dots \dots \otimes a_{ij}^n) \quad (11)$$

Step 2. Geometric means are calculated to describe the fuzzy weights of each criterion. (Hsieh et. Al, 2004: 577)

$$(\tilde{r}_i = (\tilde{a}_{i1} \otimes \tilde{a}_{i2} \otimes \dots \dots \otimes \tilde{a}_{in})^{\frac{1}{n}}) \quad (12)$$

\tilde{r}_i : *geometric mean of fuzzy comparison value of criterion i to each criterion.*

Step 3. Weights are determined for each criterion.

To obtain estimates of weight vectors under each criterion, we need to consider a principle of comparison for fuzzy numbers. We must determine the degree of probability that $x \in R$ that is indefinitely constrained to belong to M is greater than an indefinitely constrained $y \in R$ to belong to M (Chang, 1996: 651). Possibility of $M_1 = (l_1, m_1, u_1)$ and $M_2 = (l_2, m_2, u_2)$ için $M_1 \geq M_2$,

$$V(M_1 \geq M_2) = \sup_{x > y} [\min(\mu_{M_1}(x), \mu_{M_1}(y))] \quad (13)$$

$$V(M_1 \geq M_2) = \begin{cases} 1 & m_2 > m_1 \\ 0 & l_2 > u_1 \\ \frac{l_2 - u_1}{(m_1 - u_1) - (m_2 - l_2)} & otherwise \end{cases}$$

(14)

To compare M_1 and M_2 'yi, both $V(M_1 \geq M_2)$, $V(M_2 \geq M_1)$ comparison values are needed. It can be done with the same method in other comparison.

It can be defined by the probability of the degree to which a convex fuzzy number is greater than k convex fuzzy numbers M_i ($i = 1, 2, 3, \dots, k$).

$$V(M \geq M_1, M_2, \dots, \dots, \dots, k) = V[(M \geq M_1) \text{ and } (M \geq M_2), \dots, \dots, \dots, M \geq M_k] = \min(V(M \geq M_i), i = 1, 2, \dots, k) \tag{15}$$

$$d'(A_i) = \min V(S_i \geq S_k) \tag{16}$$

k weight vectors are determined as follows.

$$w' = (d'(A_1), d'(A_2), \dots, \dots, \dots, d'(A_n))^T \tag{17}$$

The weights are normalized and the weight vector is obtained.

$$w = (d(A_1), d(A_2), \dots, \dots, \dots, d^d(A_n))^T \tag{18}$$

w It is an non fuzzy number.

The consistency of the weights obtained should be checked. For this, firstly, a random index (RI_m) according to the mean value and another index (RI_g) for the matrix of the geometric means of the lower and upper bounds were used (Table 3).

Table 3. Random Index (Gögüs and Boucher, 1998: 137)

Matrix/Size	RI _m	RI _g
1	0	0
2	0	0
3	0.4889	0.1796
4	0.7937	0.2627
5	1.072	0.3597
6	1.1996	0.3818
7	1.2874	0.409
8	1.341	0.4164
9	1.3793	0.4348
10	1.4095	0.4455
11	1.4181	0.4536
12	1.4462	0.4776
13	1.4555	0.4691

A Hybrid Multi-Criteria Decision-Making Method Proposal for the Solution of the Packaging Supplier Selection Problem

14	1.4913	0.4804
15	1.4986	0.488

The ratio of the consistency index to the mean random index for the same ordered matrix is called the consistency ratio (**CR**).

$$CR = \frac{CI}{RI} \quad (19)$$

$$CI = \frac{\lambda - n}{n - 1} \quad \lambda: \text{average value, } n: \text{number of criteria} \quad (20)$$

In the case of TFNs, consistency ratios must be calculated for both the mean value matrix and the matrix of geometric means of the lower and upper bounds.

Fuzzy WASPAS Method (F-WASPAS)

WASPAS method is one of the MCDM methods which was firstly suggested by Zavadskas et al. (2012). WASPAS integrating the weighted sum model (WSM) and weighted product model (WPM) has a higher accuracy degree regarding its results and overcomes complex multiplication calculation (Xiong et. Al., 2020: 6). WSM is the most widespread, easy and understandable method, and the points of an alternative are determined by calculating the weighted sum of its property values. However, the points of the WPM alternatives are determined as a product of each property's scale rating by a power equal to the attribute's significance weight. (Petrovic et al., 2019: 462).

Turskis et al. (2015: 879) identified the solution steps of the WASPAS method as follows:

Step 1. Decision Matrix is created

Table 4 is used for fuzzy equivalents of linguistic expressions in the decision matrix created by evaluating the alternatives according to the criteria.

$$\tilde{A} = \begin{bmatrix} \tilde{x}_{11} & \tilde{x}_{21} & \dots & \tilde{x}_{1n} \\ \tilde{x}_{21} & \tilde{x}_{21} & \dots & \tilde{x}_{2n} \\ \vdots & \vdots & \ddots & \vdots \\ x_{m1} & \tilde{x}_{m2} & \dots & \tilde{x}_{mn} \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} (x_{11}^l, x_{11}^m, x_{11}^u) & (x_{12}^l, x_{12}^m, x_{12}^u) & \dots & (x_{1n}^l, x_{1n}^m, x_{1n}^u) \\ (x_{21}^l, x_{21}^m, x_{21}^u) & (x_{22}^l, x_{22}^m, x_{22}^u) & \dots & (x_{2n}^l, x_{2n}^m, x_{2n}^u) \\ \vdots & \vdots & \ddots & \vdots \\ (x_{m1}^l, x_{m1}^m, x_{m1}^u) & (x_{m2}^l, x_{m2}^m, x_{m2}^u) & \dots & (x_{mn}^l, x_{mn}^m, x_{mn}^u) \end{bmatrix} \quad (21)$$

Table 4. Fuzzy Equivalence of Linguistic Expressions (Sadoughi, 2012: 2030).

Linguistic Variables	Fuzzy Equivalent
Very Poor (VP)	(0.0.1)
Poor (P)	(0.1.3)
Medium poor (MP)	(1.3.5)
Fair (F)	(3.5.7)
Medium Good (MG)	(5.7.9)
Good (G)	(7.9.10)
Very Good (VG)	(9.10.10)

Step 2. Decision matrix is obtained by normalizing

$$\tilde{A}^N = [\tilde{x}_{ij}^N] \quad (i = 1 \div m, j = 1 \div n)$$

$$\tilde{x}_{ij}^N = \begin{cases} \frac{x_{ij}}{\max x_i} C_j^+ & - \text{benefit criteria} \\ \frac{\min x_i x_{ij}^l}{x_{ij}} C_j^- & - \text{cost criteria} \end{cases}$$

(22)

Step 3. Weighted decision matrix is determined for WSM \tilde{A}_q ve Weighted decision matrix is determined for WPM

Step 4. Optimality function values are calculated for WSM and WPM, respectively.

$$\tilde{Q}_i = \sum_{j=1}^n \tilde{X}_{ij} \tag{23}$$

$$\tilde{P}_i = \prod_{t=1}^n \tilde{X}_{ij}$$

(24)

$i = 1 \text{ to } n$

Here the center-of-area method was used as the simplest approach to apply for defuzzification:

$$Q_i = \frac{1}{3} (Q_{i\alpha} + Q_{i\beta} + Q_{i\delta})$$

(25)

$$P_i = \frac{1}{3} (P_{i\alpha} + P_{i\beta} + P_{i\delta})$$

(26)

Step 5. Integrated utility function values are calculated.

$$K_i = \lambda \sum_{j=1}^m Q_i + (1 - \lambda) \sum_{j=1}^m P_i$$

(27)

$$\lambda = \frac{\sum_{i=1}^m P_i}{\sum_{i=1}^m Q_i + \sum_{i=1}^m P_i}$$

(28)

Step 6. The best alternative is chosen based on the maximum K_i values.

Case Study

Calculation of F-AHP Criteria Weights

Step 1. By using linguistic terms, the advantages of the criteria over each other were determined by 4 decision makers. Translation of linguistic terms on a scale of 1-9 (App1). Table 1 is used for the TFN equivalent of the comparison value of each decision maker.

Step 2. Geometric averages were taken and then the integrated comparison matrix was obtained using Table 2 as TFN (App2).

$$\tilde{\alpha}_{45} = ((1,2,3) \otimes (1,1,1) \otimes (1,1,1) \otimes (1,2,3))^{1/4} = (1, 1.41, 1.73)$$

Step 3. Weights are determined (w_i).

$$\begin{aligned} \tilde{r}_1 &= ((1 * 0.43 * 0.35 * 0.23 * \dots * 0.26)^{\frac{1}{15}}, (0.59 * 0.43 * 0.31 \\ &\quad * \dots * 0.36)^{\frac{1}{15}}, (1 * 0.59 * 0.45 * \dots * 0.59)^{\frac{1}{15}}) \\ &= (0.3189, 0.401, 0.5595) \end{aligned}$$

Synthetic extents are determined by normalizing fuzzy weight values (App3)

$$\begin{aligned} \tilde{w}_1 &= (0.3180, 0.4015, 0.5595) \otimes (0.0174, 0.0250, 0.0449) \\ &= (0.0139, 0.0223, 0.0422) \end{aligned}$$

Probability comparison matrix is created (14,15) (App4). The mim values within the probability comparison matrix row values are obtained (16,17). With the normalization process, the sum of the weights of all criteria has been made equal to 1 (18) and criterion weights are calculated (App 5). The consistency of the obtained weights was calculated.

$$\text{Consistency Ratio } (CR_m) = 0,032$$

$$\text{Consistency Ratio } (g) = 0,0055$$

A consistency rate of 0.1 or less is considered acceptable for each matrix type (Saaty, 1980)

Alternative Selection with Fuzzy WASPAS

Step 1. Decision Matrix is Created (App5).

Step 2. Decision matrix is normalized. Computing the normalized matrix for Alternative 1 and Criterion 1:

$$(l, m, u) = \left(\frac{8,5}{10}; \frac{9,75}{10}; 10/10 \right) = (0,85; 0,985; 1)$$

Step 3. Weighted decision matrix \tilde{A}_q for WSM and weighted decision matrix \tilde{A}_p for WPM is calculated. Calculation of WSM weighted decision matrix for Alternative 1 and Criterion 1:

$$(l, m, u) = (0,0139 * 0,85; 0,022 * 0,975; 1 * 0,042) = (0,0118; 0,0218; 0,0422)$$

Calculation of WPM weighted decision matrix for Alternative 1 and Criterion 1:

$$(l, m, u) = (0,85^{0,042}; 0,975^{0,022}; 1^{0,0139}) = (0,9932; 0,9994; 1)$$

Step 4. Optimality function values are calculated for WSM and WPM. Calculation of WSM optimality function values for Alternative 1:

$$Q_1 = \frac{0,3179 + 0,6644 + 0,3268}{3} = 0,7697$$

Calculation of WPM optimality function values for Alternative:

$$P_1 = \frac{0,2206 + 0,5555 + 0,8163}{3} = 0,5308$$

Step 5. Integrated utility function values are calculated.

$$\lambda = \frac{3,5439}{(3,5439 + 5,5535)} = 0,3895$$

$$K_1 = (0,3895 * 0,7697) + (1 - 0,3895) * 0,5308 = 0,6239$$

Step 6. Choosing the best alternative (Table 5).

Table 5. Ranking of the alternatives

Ki	0.623864	0.675698	0.524905	0.555751	0.656691	0.496546	0.470757	0.322515
Ranking	3	1	5	4	2	6	7	8

Sensitivity Analysis

A Hybrid Multi-Criteria Decision-Making Method Proposal for the Solution of the Packaging Supplier Selection Problem

In order to make the sensitivity analysis of selection results obtained by F-AHP and F-WASPAS methods, different methods of grading were used. The alternative 2 was selected to be the most proper one according to the grades of MARCOS, MABAC, SAW, ARAS, TOPSIS, EDAS methods. As can be understood by this conclusion, the hybrid F-AHP and F-WASPAS is an effective method regarding the solution of supplier selection problems.

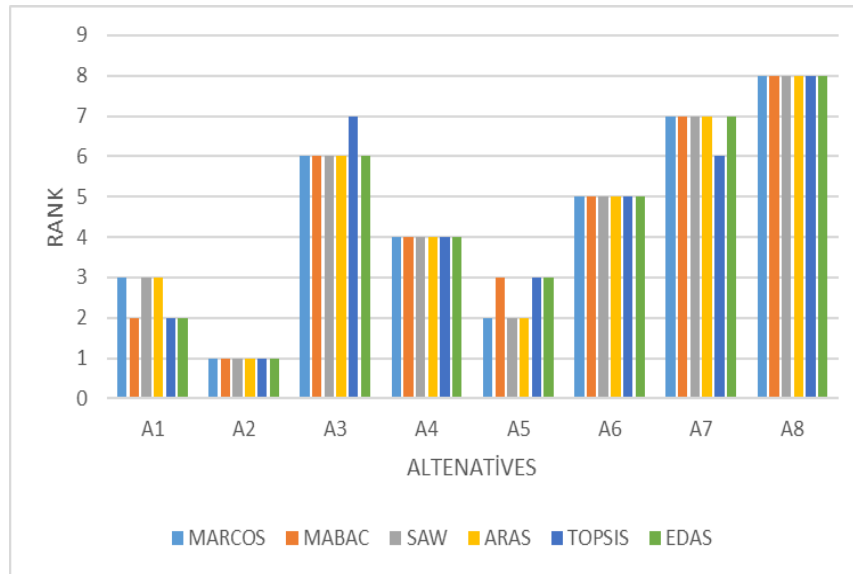

Fig 1. Sensitivity Analysis

Discussion and Conclusion

In this study, the solution of packaging supplier selection problem in a manufacturing company was subjected. 6 suppliers with which the company was working and 2 suppliers, planned to be worked with, in 2021 were evaluated. 15 criteria were used for the selection of the most proper supplier in sustainability respect. A group decision was taken to evaluate these criteria and alternatives. The reason behind group decision was to include different perspectives of production factor managers regarding supplier selection in the solution of the problem.

In general, the multi-criteria decision making is the most proper technique in supplier selection problems in which more than one alternatives are evaluated according to more than one criteria. The Hybrid Fuzzy AHP and WASPAS were suggested for the solution of the problem. The weights of the criteria, that is, their importance levels were determined by the Fuzzy AHP method. F-WASPAS method was utilised for the selection of the most proper supplier after alternatives were ranked. As a result of the evaluation, Alternative 2 was selected to be the most proper packaging supplier. In order to make the sensitivity analysis of selection results obtained by F-AHP and F-WASPAS methods, different methods of grading were used. The

alternative 2 was selected to be the most proper one according to the grades of MARCOS, MABAC, SAW, ARAS, TOPSIS, EDAS methods. As can be understood by this conclusion, the hybrid F-AHP and F-WASPAS method is an effective method regarding the solution of supplier selection problems. It is considered that an objective and efficient model has been suggested as the criteria have been weighted by taking opinions of different experts and alternatives have been evaluated.

Appendix

App 1. Criteria evaluation table for DM1

	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8	K9	K10	K11	K12	K13	K14	K15
DM1															
K1	1.00	0.50	0.33	0.25	0.33	0.25	0.25	0.25	0.33	0.33	0.33	0.25	0.25	0.25	0.33
K2	2.00	1.00	0.50	0.33	0.50	0.33	0.33	0.33	0.50	0.50	0.50	0.33	0.33	0.33	0.50
K3	3.00	2.00	1.00	0.50	1.00	0.50	0.50	0.50	1.00	1.00	1.00	0.50	0.50	0.50	1.00
K4	4.00	3.00	2.00	1.00	2.00	1.00	1.00	1.00	2.00	2.00	2.00	1.00	1.00	1.00	2.00
K5	3.00	2.00	1.00	0.50	1.00	0.50	0.50	0.50	1.00	1.00	1.00	0.50	0.50	0.50	1.00
K6	4.00	3.00	2.00	1.00	2.00	1.00	1.00	1.00	2.00	2.00	2.00	1.00	1.00	1.00	2.00
K7	4.00	3.00	2.00	1.00	2.00	1.00	1.00	1.00	2.00	2.00	2.00	1.00	1.00	1.00	2.00
K8	4.00	3.00	2.00	1.00	2.00	1.00	1.00	1.00	1.00	2.00	2.00	1.00	1.00	1.00	2.00
K9	3.00	2.00	1.00	0.50	1.00	0.50	0.50	1.00	1.00	1.00	1.00	0.50	0.50	0.50	1.00
K10	3.00	2.00	1.00	0.50	1.00	0.50	0.50	0.50	1.00	1.00	1.00	0.50	0.50	0.50	1.00
K11	3.00	2.00	1.00	0.50	1.00	0.50	0.50	0.50	1.00	1.00	1.00	0.50	0.50	0.50	1.00
K12	4.00	3.00	2.00	1.00	2.00	1.00	1.00	1.00	2.00	2.00	2.00	1.00	1.00	1.00	2.00
K13	4.00	3.00	2.00	1.00	2.00	1.00	1.00	1.00	2.00	2.00	2.00	1.00	1.00	1.00	2.00
K14	4.00	3.00	2.00	1.00	2.00	1.00	1.00	1.00	2.00	2.00	2.00	1.00	1.00	1.00	2.00
K15	3.00	2.00	1.00	0.50	1.00	0.50	0.50	0.50	1.00	1.00	1.00	0.50	0.50	0.50	1.00

App 2. Comparison Table for criteria 1 (ISO 14001 certificate)

	Technical Capacity		
ISO 14001 certificate	0.2686	0.3689	0.5946
Cycle time	0.4387	0.5946	1.0000
Flexibility	0.7598	0.8409	1.0000
Technical Capacity	1.0000	1.4142	1.7321

A Hybrid Multi-Criteria Decision-Making Method Proposal for the Solution of the Packaging Supplier Selection Problem

Experience	1.0000	1.0000	1.0000
Relationship Level	1.0000	1.1892	1.3161
ISO 9001	1.1892	1.5651	1.8612
Refund or Waste Rate	1.0000	1.4142	1.7321
R&D capability	1.0000	1.1892	1.3161
Information technology infrastructure	1.0000	1.1892	1.3161
Location	1.0000	1.0000	1.0000
Competitive power in price	1.0000	1.6818	2.2795
Price	1.1892	2.2134	3.2237
Delivery time	1.1892	2.2134	3.2237
Delivery method	1.0000	1.0000	1.0000

App 3. Synthetic Extent

Criteria	Fuzzy Sum of Each Row			Fuzzy Synthetic Extent		
K1	4.7836	5.9643	8.4150	0.0139	0.0223	0.0422
K2	6.4205	8.7374	13.4873	0.0187	0.0327	0.0676
K3	10.7999	13.1649	16.6730	0.0314	0.0493	0.0835
K4	14.9888	18.5851	22.2643	0.0436	0.0696	0.1115
K5	11.7124	14.6559	18.8407	0.0341	0.0549	0.0944
K6	13.6134	17.8136	22.3109	0.0396	0.0667	0.1118
K7	16.8751	22.2937	27.4064	0.0491	0.0834	0.1373
K8	15.4540	20.2679	25.0152	0.0449	0.0759	0.1253
K9	13.4793	17.1931	21.9022	0.0392	0.0643	0.1097
K10	13.6618	17.3269	21.9022	0.0397	0.0648	0.1097
K11	11.6273	14.3278	18.0665	0.0338	0.0536	0.0905
K12	15.7547	21.9701	28.1628	0.0458	0.0822	0.1411
K13	19.2863	29.6472	39.4194	0.0561	0.1110	0.1975
K14	19.2863	30.2954	40.7819	0.0561	0.1134	0.2043
K15	11.8818	14.9467	19.2451	0.0346	0.0559	0.0964

Degree of Possibility of $M_i > M_j$

Criteria	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8	K9	K10	K11	K12	K13	K14	K15
s															

Özlem KARADAĞ ALBAYRAK

K1	0.693	0.285	0.000	0.199	0.054	0.000	0.000	0.065	0.054	0.210	0.000	0.000	0.000	0.18
K2	1.000	0.685	0.394	0.602	0.451	0.267	0.204	0.472	0.464	0.617	0.305	0.127	0.124	0.58
K3	1.000	1.000	0.663	0.898	0.716	0.502	0.350	0.746	0.737	0.919	0.533	0.307	0.299	0.88
K4	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	0.818	0.565	1.000	1.000	1.000	0.838	0.572	0.585	1.00
K5	1.000	1.000	1.000	0.775	0.822	0.613	0.428	0.853	0.845	1.000	0.639	0.405	0.395	0.98
K6	1.000	1.000	1.000	0.959	1.000	0.789	0.552	1.000	1.000	1.000	0.809	0.557	0.543	1.00
K7	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	0.746	0.730	1.00
K8	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	0.573	1.000	1.000	1.000	0.925	0.663	0.648	1.00	
K9	1.000	1.000	1.000	0.927	1.000	0.470	0.849	0.992	1.000	0.781	0.535	0.522	1.00	
K10	1.000	1.000	1.000	0.933	1.000	0.472	0.854	1.000	1.000	0.786	0.537	0.524	1.00	
K11	1.000	1.000	1.000	0.746	0.978	0.796	0.344	0.672	0.827	0.819	0.609	0.375	0.365	0.96
K12	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	0.646	1.000	1.000	1.000	1.000	0.747	0.731	1.00	
K13	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	0.983	1.00	
K14	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.00	
K15	1.000	1.000	1.000	0.795	1.000	0.841	0.382	0.721	0.871	0.864	1.000	0.658	0.422	0.412
	0	0	0	0	0	2	0	0	9	2	0	1	9	4

App4. Weights of criteria

Criteria	Degree of Possibility (Mi)	Normalization	Weights of Criteria	Rank
K1	0.0000	0.0000	0.0000	15
K2	0.1246	0.0166	0.0166	14
K3	0.2997	0.0398	0.0398	13
K4	0.5585	0.0742	0.0742	6
K5	0.3955	0.0526	0.0526	10
K6	0.5438	0.0723	0.0723	7
K7	0.7306	0.0971	0.0971	3
K8	0.5737	0.0762	0.0762	5

A Hybrid Multi-Criteria Decision-Making Method Proposal for the Solution of the Packaging Supplier Selection Problem

K9	0.4708	0.0626	0.0626	9
K10	0.4727	0.0628	0.0628	8
K11	0.3444	0.0458	0.0458	12
K12	0.6466	0.0859	0.0859	4
K13	0.9831	0.1306	0.1306	2
K14	1.0000	0.1329	0.1329	1
K15	0.3820	0.0508	0.0508	11

App5. Integrated Decision Matrix

Alternatifler / Kriterler	W1		W2		W3		W4		W5		W6		W7		W8		W9		W10		W11		W12		W13		W14		W15		
	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8	K9	K10	K11	K12	K13	K14	K15	K16	K17	K18	K19	K20	K21	K22	K23	K24	K25	K26	K27	K28	K29	K30	
A1	0.0	0.0	8.0	7.0	6.5	8.5	8.5	8.5	8.5	8.5	8.5	8.5	8.5	8.5	8.5	8.5	8.5	8.5	8.5	8.5	8.5	8.5	8.5	8.5	8.5	8.5	8.5	8.5	8.5	8.5	8.5
A2	0.0	0.3	0.3	9.3	9.0	8.5	9.8	9.8	9.8	9.8	9.8	9.8	9.8	9.8	9.8	9.8	9.8	9.8	9.8	9.8	9.8	9.8	9.8	9.8	9.8	9.8	9.8	9.8	9.8	9.8	9.8
A3	0.0	0.3	0.3	9.3	9.0	8.5	9.8	9.8	9.8	9.8	9.8	9.8	9.8	9.8	9.8	9.8	9.8	9.8	9.8	9.8	9.8	9.8	9.8	9.8	9.8	9.8	9.8	9.8	9.8	9.8	9.8
A4	0.0	0.3	0.3	9.3	9.0	8.5	9.8	9.8	9.8	9.8	9.8	9.8	9.8	9.8	9.8	9.8	9.8	9.8	9.8	9.8	9.8	9.8	9.8	9.8	9.8	9.8	9.8	9.8	9.8	9.8	9.8
A5	0.0	0.3	0.3	9.3	9.0	8.5	9.8	9.8	9.8	9.8	9.8	9.8	9.8	9.8	9.8	9.8	9.8	9.8	9.8	9.8	9.8	9.8	9.8	9.8	9.8	9.8	9.8	9.8	9.8	9.8	9.8
A6	0.0	0.3	0.3	9.3	9.0	8.5	9.8	9.8	9.8	9.8	9.8	9.8	9.8	9.8	9.8	9.8	9.8	9.8	9.8	9.8	9.8	9.8	9.8	9.8	9.8	9.8	9.8	9.8	9.8	9.8	9.8
A7	0.0	0.3	0.3	9.3	9.0	8.5	9.8	9.8	9.8	9.8	9.8	9.8	9.8	9.8	9.8	9.8	9.8	9.8	9.8	9.8	9.8	9.8	9.8	9.8	9.8	9.8	9.8	9.8	9.8	9.8	9.8
A8	0.0	0.3	0.3	9.3	9.0	8.5	9.8	9.8	9.8	9.8	9.8	9.8	9.8	9.8	9.8	9.8	9.8	9.8	9.8	9.8	9.8	9.8	9.8	9.8	9.8	9.8	9.8	9.8	9.8	9.8	9.8

References

Ahmet, F., Kılıç K., Modification to Fuzzy Extent Analysis Method and its performans Analysis, 6th IESM Congerance Seville, Spain, 2015.

Ayyildiz E., Gumus A.T., A novel spherical fuzzy AHP-integrated spherical WASPAS methodology for petrol station location selection problem: a real case study for İstanbul, Environmental Science and Pollution Research (2020) 27:36109–36120

Bellman RE, Zadeh LA. Decision-making in a fuzzy environment management. Science, 1970;17(4):141–64.

Chang, D-Y, Theory and Methodology, Applications of the extent analysis method on fuzzy AHP, European Journal of Operational Research (1996), 95; 649-655.

Gumus, A.-T., Evaluation of hazardous waste transportation firms by using a two step fuzzy-AHP and TOPSIS methodology. Expert Systems with Applications, (2009), 36(2), 4067–4074

Gögüs, Ö., Boucher T. O., Strong transitivity, rationality and weak monotonicity in fuzzy pairwise comparisons, *Fuzzy Sets and Systems* (1998), 94; 133-144.

Hsieh, T.-Y., Lu, S.-T., & Tzeng, G.-H., Fuzzy MCDM approach for planning and design tenders selection in public office buildings. *International Journal of Project Management*, 2004, 22(7), 573–584.

Hsu C-W., Hu A.H., Applying hazardous substance management to supplier selection using analytic network process, *Journal of Cleaner Production* 2009, 17; 255–264

Jain N., Singh A. R., Upadhyay R. K., Sustainable supplier selection under attractive criteria through FIS and integrated fuzzy MCDM techniques, *International Journal Of Sustainable Engineering*, DOI: 10.1080/19397038.2020.1737751.

Kahraman, C., Cebeci, U. ve Da Ruan, “Multi-Attribute Comparison of Catering Service Companies Using Fuzzy AHP: The Case of Turkey”, *International Journal of Production Economics*, 2004, 87, 2, 171-184.

Kaushik V. , Kumar A , Gupta H., Dixit G., A hybrid decision model for supplier selection in Online Fashion Retail (OFR), *International Journal of Logistics Research and Applications*, *International Journal of Logistics Research and Applications*, 2020, 4-25.

Khan S. A., Kusi-Sarpong S., Arhin F. K., Kusi-Sarpong H., Supplier sustainability performance evaluation and selection: A framework and methodology, *Journal of Cleaner Production* 205 (2018) 964-979.

Kuo R., Wang Y, Tien F., Integration of artificial neural network and MADA methods for green supplier selection, *Journal of Cleaner Production*, 2010, 18, 1161-1170

Kulak, O. ve Kahraman, C., Fuzzy Multi-Attribute Selection Among Transportation Companies Using Axiomatic Design and Analytic Hierarchy Process, *Information Sciences*, 2005, 170, 2-4, 191-210.

Liou, J.-J.-H., Yen, L., & Tzeng, G.-H., Building an effective safety management system for airlines. *Journal of Air Transport Management*, 2008, 14(1); 20–26.

Ordoobadi S.M., Development of a supplier selection model using fuzzy logic, *Supply Chain Management: An International Journal* 2009, 14; 314–327.

Ortiz-Barrios M., Cabarcas-Reyes J., Ishizaka A., Barbati M., Jaramillo-Rueda N., Carrascal-Zambrano G. J., A hybrid fuzzy multi-criteria decision making model for selecting a sustainable supplier of forklift filters: a case study from the mining industry, Springer Science+Business Media, LLC, part of Springer Nature 2020.

**A Hybrid Multi-Criteria Decision-Making Method Proposal for the Solution of the
Packaging Supplier Selection Problem**

Öztürk, B. A., Özçelik F., Sustainable Supplier Selection with A Fuzzy Multi-Criteria Decision Making Method Based on Triple Bottom Line, Business and Economics Research Journal, 2004, 5(3), 129-147.

Prajapati H., Kant R., Tripathi S. M., An integrated framework for prioritizing the outsourcing performance outcomes, Journal of Global Operations and Strategic Sourcing, DOI 10.1108/JGOSS-06-2019-00

Petrović G., Mihajlović J., Čojbašić Z., Madić M., Marinković D., Comparison Of Three Fuzzy Mcdm Methods For Solving The Supplier Selection Problem, Facta Universitatis Series Mechanical Engineering, 2019, 17(3):455-469.

Saaty T. L., The analytic hierarchy process. New York, USA: McGraw-Hill, 1980

Shen, L., Olfat, L., Govindan, K., Khodaverdi, R., & Diabat, A., A fuzzy multi criteria approach for evaluating green supplier's performance in green supply chain with linguistic preferences. Resources, Conservation and Recycling, 2013, 74: 170–179.

Sadoughi, S., Yarahmadi, R., Taghdisi, M. H., Mehrabi, M. (2012), Evaluating and prioritizing of performance indicators of health, safety, and environment using fuzzy TOPSIS, African Journal of Business Management, 6 (5), 2026-2033.

Singh R. K., Modgil S., Supplier selection using SWARA and WASPAS – a case study of Indian cement industry, Measuring Business Excellence, 2020, 24(2), 243-265.

Sun C-C., A performance evaluation model by integrating fuzzy AHP and fuzzy TOPSIS methods, Expert Systems with Applications 2010, 37: 7745–7754.

Sen D. P., Datta S., Mahapatra S.S., Sustainable supplier selection in intuitionistic fuzzy environment: a decision-making perspective, Benchmarking: An International Journal, 2018, 25(2), 545-557.

Szmidt, E., Kacprzyk J., Using intuitionistic fuzzy sets in group decision making, Control and Cybernetics, 2002, 31(4), 1037-1053.

Stevic Z., Pamucar D., Puska A., Chatterjee P., Sustainable supplier selection in healthcare industries using a new MCDM method: Measurement Alternatives and Ranking according to Compromise Solution (MARCOS), Computers & Industrial Engineering, 2020, 140, (2019), 10623.

Tolga, E., Demircan, M. L. ve Kahraman, C., "Operating System Selection Using Fuzzy Replacement Analysis and Analytic Hierarchy Process", International Journal of Production Economic, 2005, 97, 1, 89-117

Turskis, Z.; Zavadskas, E. K.; Antucheviciene, J.; Kosareva, N., A hybrid model based on fuzzy AHP and fuzzy WASPAS for construction site

selection, International Journal of Computers Communications & Control, 2015, 10(6), 113-128.

Tseng M.L., Chiu A.S., Evaluating firm's green supply chain management in linguistic preferences, Journal of Cleaner Production, 2013, 40; 22-31.

Zhu Q., Dou Y., Sarkis J., A portfolio-based analysis for green supplier management using the analytical network process, Supply Chain Management: An International Journal, 2010, 15; 306-319.

Xiong L., Zhong S., Liu S., Zhang X., Li Y., An Approach for Resilient-Green Supplier Selection Based on WASPAS, BWM, and TOPSIS under Intuitionistic Fuzzy Sets, Hindawi Mathematical Problems in Engineering ,2020, 1-18, DOI: 10.1155/2020/1761893.

Wu, W.-W., & Lee, Y.-T., Developing global managers' competencies using the fuzzy DEMATEL method. Expert Systems with Applications, 2007; 32(2): 499-507.

Yucesan M , Mete S. , Serin F., Celik E., Gul M., An Integrated Best-Worst and Interval Type-2 Fuzzy TOPSIS Methodology for Green Supplier Selection, Mathematics 2019, 7, 182; 2-19.

Zimmermann, H. J., Fuzzy Set Theory-and Its Applications, Fourth Edition. New York: Springer Science+Business Media., 2001

Zadeh, Z.A.,, "Fuzzy sets", Information and Control, 1965, 2 (3): 338-353.

Zavadskas E. K., Turskis Z., Antucheviciene J., Zakarevicius A., Optimization of weighted aggregated sum product assessment, Elektron Elektrotech, 2012; 122, pp. 3-6, 2012.

[itobiad], 2021, 10 (2): 1140-1165

<p>Akıcı Okuma Becerisi Bakımından Türkçe Dersi Öğretim Programı ve Ders Kitapları Üzerine Eleştirel Bir Analiz</p> <p>A Critical Analysis on Turkish Lesson Curriculum and Textbooks in terms of Fluent Reading Skills</p> <p>Video Link: https://youtu.be/aPVQXVexC2w</p>	
<p>Elif AKTAŞ Doç. Dr., Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı Assoc. Prof., Alanya Alaaddin Keykubat University, Faculty of Education, Turkish Education Department elif.aktas@alanya.edu.tr Orcid ID: 0000-0001-5573-2274</p>	

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type	: Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received	: 18.01.2021
Kabul Tarihi / Accepted	: 30.03.2021
Yayın Tarihi / Published	: 01.06.2021
Yayın Sezonu	: Nisan-Mayıs-Haziran
Pub Date Season	: April-May-June

Atıf/Cite as: Aktaş, E . (2020). Akıcı Okuma Becerisi Bakımından Türkçe Dersi Öğretim Programı ve Ders Kitapları Üzerine Eleştirel Bir Analiz . İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi , 10 (2) , 1140-1165 . Retrieved from <http://www.itobiad.com/tr/pub/issue/62559/863265>

İntihal /Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and confirmed to include no plagiarism. <http://www.itobiad.com/>

Copyright © Published by Mustafa YİĞİTOĞLU Since 2012 – Istanbul / Eyup, Turkey. All rights reserved.

Akıcı Okuma Becerisi Bakımından Türkçe Dersi Öğretim Programı ve Ders Kitapları Üzerine Eleştirel Bir Analiz

Öz

Türkçe dersinin öğrenme alanlarından biri olan okuma, öğrencinin yaşam boyu kullanacağı temel becerilerden biridir. Bu anlayıştan hareketle, Türkçe dersine ait öğretim programları öğrencilerin birinci sınıftan sekizinci sınıfa kadar okuma-anlama becerilerini geliştirmeye odaklanmaktadır. Okumadan farklı olarak akıcı okuma, programlarda ayrı bir öğrenme alanı olarak 2018'e kadar kendine yer bulamamıştır. Okumanın ileri bir boyutu olarak düşünülen akıcı okuma, bir metin içerisinde anlam ünitelerine dikkat ederek belli bir hızda, konuşurcasına yapılan okumadır. Akıcı okumanın dört temel bileşeni vardır: Doğru okuma, hız, prozodi ve anlama. Doğru okuma, hız ve prozodi sayesinde akıcı bir okuma gerçekleşmekte ve anlama kolayca ulaşılmaktadır. Bu çalışmanın amacı, akıcı okumanın temel bileşenlerini yansıtmaya durumu bakımından öğretim programındaki kazanımları ve ders kitaplarındaki etkinlikleri incelemektir. Araştırmada veri toplama aracı olarak ilgili literatürün derlenmesiyle belirlenen 'Akıcı Okumanın Temel Bileşenleri Formu' kullanılmıştır. Araştırmanın inceleme nesnelerini ise 2019 Türkçe Dersi Öğretim Programı (TDÖP) ile MEB ve özel yayınevlerine ait (1-8 sınıflar) on dört adet Türkçe ders kitabı oluşturmaktadır. Nitel bir yaklaşımla desenlenen araştırmada doküman inceleme yöntemi kullanılmıştır. Verilerin analizinde ise nitel araştırma tekniklerinden betimsel analiz kullanılmıştır. Araştırmanın sonuçları, TDÖP'deki kazanımların ve ders kitaplarındaki etkinliklerin akıcı okumanın temel bileşenleri üzerinde yeterince odaklanmadığını ortaya koymaktadır. Programda özellikle prozodi ile ilgili kazanımlara daha fazla yer verildiği, doğru okuma ve hız ile ilgili kazanımların ise ihmal edildiği tespit edilmiştir. Bununla birlikte incelenen ders kitaplarında da özellikle doğru okuma ve hız ile ilgili kazanım ve etkinliklerin yetersiz olduğu belirlenmiştir. Ayrıca ders kitaplarında prozodi ile ilgili etkinlik ve yönergeler daha fazla yer verilmiştir. Bunun yanı sıra hem öğretim programında hem de ders kitaplarındaki etkinlik ve yönergelerde akıcı okumayla ilgisi bulunmayan unsurlara da yer verildiği görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Akıcı Okuma, Anlama, Hız, Prozodi, Doğru Okuma, Türkçe Öğretimi.

A Critical Analysis on Turkish Lesson Curriculum and Textbooks in terms of Fluent Reading Skills

Abstract

Reading, one of the learning areas of Turkish lesson, is one of the basic skills that a student will use throughout his/her life. Based on this point of view,

the curriculum of the Turkish lesson focuses on improving reading-comprehension skills of the students from the first grade to eight grade. Fluent reading unlike reading, could not find a place for itself in the curriculums as a separate learning area till 2018. Fluent reading, which is thought to be an advanced dimension of reading, is a spoken reading done at a certain speed by paying attention to the comprehension units in a text. Fluent reading has four basic components: correct reading, speed, prosody and comprehension. The aim of this study is to examine the achievements in the curriculum and the activities in Turkish textbooks in terms of reflecting the basic components of fluent reading. The "Basic Components of Fluent Reading Form", determined by the compilation of the relevant literature, was used as a data collection tool in the study. The study objects of the research consist of 2019 Turkish Language Curriculum and fourteen Turkish textbooks belonging to Ministry of Education and private publishing houses (grades 1-8). Document analysis method was used in the research designed with a qualitative approach. Descriptive analysis, one of the qualitative research techniques, was used in the analysis of the data. The results of the study reveal that the achievements in TLC and activities in the textbooks do not focus enough on the basic components of fluent reading. It was determined that the program included more outcomes especially about prosody and that the outcomes related to correct reading and speed were neglected. Also, elements unrelated to fluent reading were also included in the activities and instructions in both the curriculum and textbooks.

Keywords: Fluent Reading, Comprehension, Speed, Prosody, Correct Reading, Turkish Lesson Curriculum.

Giriş

Okuma hem günlük hem de akademik yaşamda başvurduğumuz önemli bir öğrenme ve bilgilenme yoludur (Cemiloğlu, 2004, s. 64). Akademik başarının temelinde iyi düzeyde okuma becerisi ve alışkanlığı edinmiş olmak vardır (Kavcar, Oğuzkan ve Hasırcı, 2016, s. 41). Günlük yaşamda da okuma; insanların geniş bir bilgi evrenine ulaşması, duygu ve düşünce ufkunu artırması ve toplumla sağlıklı bir iletişim kurması için önemlidir (Sever, 2004, s. 15). Okuma, sadece öğrencilerin değil, öğrenme ihtiyacı olan herkesin bilgi edinmesi, duyarlılık ve farkındalığını artırması ve diğer insanlarla etkili iletişim kurabilmesi bağlamında tercih ettiği çok boyutlu bir alımlama ve öğrenme aracıdır (Sever, 2004, s. 15).

Ana dil öğretiminin en önemli boyutunu oluşturan ve çok yönlü bir beceri alanı olan okumanın tek bir tanımından bahsetmek mümkün değildir. Yapılan tanımlamalar, okumanın farklı boyutları üzerinde odaklanmaktadır. TDK Türkçe Sözlük'te (2011) "*Bir yazıyı oluşturan imge ve işaretlere bakarak bunları seslendirme ya da düşünceyi anlama işi*" ve "*Yazılmış bir metnin iletmek istediği mesajı almak*" biçiminde tanımlanan okuma, bilgiye ulaşmanın ve kendini geliştirmenin en etkin yollarından biridir. Bir iletişim, algılama ve

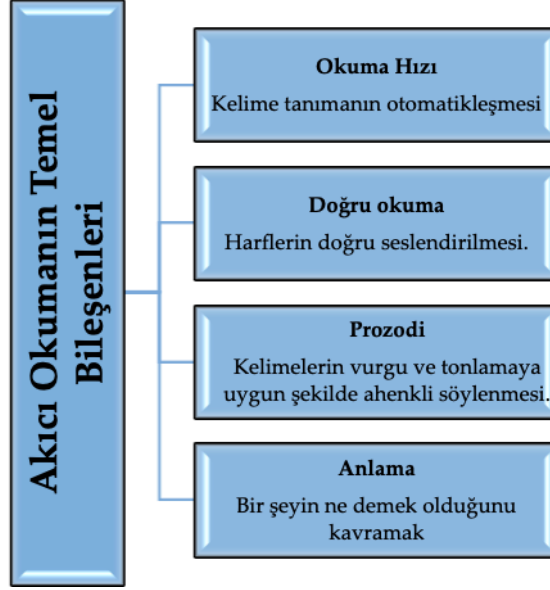

öğrenme süreci olan okuma, yeni bir anlam oluşturma etkinliği olarak da nitelendirilebilir (Sever, 2004, s. 14).

Okuma; bir metni sözcükler, cümleler, noktalama işaretleri ve öteki unsurlarıyla birlikte görme, algılama ve kavrama süreci olarak tanımlanmaktadır. Sesli okumada buna dudak, dil, gırtlak gibi ses organları da dâhil olmaktadır. Okumada göz, beyin ve ses organlarının koordine içinde olması önemlidir (Kavcar, Oğuzkan ve Hasırcı, 2016, s. 67). Güneş (2007, s. 140) okumayı, “yazıları görme, algılama, düşünme, anlama, ilişkilendirme, eleştirme, zihinde yapılandırma gibi göz ve beynin çeşitli işlevlerinden oluşan karmaşık bir süreç” olarak tanımlamaktadır. Zihinsel çıkarımın ön planda olduğu anlamsal bir faaliyet olan okumanın amacı metinde yazarın vermek istediği iletiyi anlamaktır. Bu açıdan okuma faaliyeti mutlaka anlam kurma ile neticelenmelidir. Zira okuma temelde bir anlam kurma sürecidir. Anlam kurma ile sonuçlanmayan okumalar, sadece seslendirme düzeyinde kalmaktadır (Yılmaz, 2014, s. 77). Yalnızca ilk okuma aşamasında anlamdan ziyade sesletim ön plana çıkar. Ancak okuma becerisi sadece sözcük tanıma ve seslendirme basamağında kalmamalı, ileri düzeylere taşınmalıdır. Bu aşamada da akıcı okuma becerisi ortaya çıkmaktadır (Bilge, 2015, s. 5). Akıcı okuma; sözcüğü doğru seslendirme, okumada hız kazanma yani otomatikleşme ve prozodik özellikleri okumaya yansıtma olarak tanımlanmakta ve okuyucunun anlam kurmasını kolaylaştırmaktadır (Kuhn vd., 2010, s. 240). Akıcı okuma, nitelikli okumanın en önemli göstergelerinden biridir. Kuhn vd.’ye (2010, s. 240) göre akıcılık; doğru, hızlı ve prozodik okuma becerilerinin birleşmesiyle okuyucunun anlamı yapılandırmasına yardımcı olur. Kelimeyi kolayca tanıma, uygun bir hızda okuma, metindeki cümleleri anlamsal ve söz dizimi bakımından uygun parçalara ayırarak okuma, vurgu ve tonlamaya dikkat etme şeklindeki beceriler, akıcı okumanın temelini oluşturmaktadır. Bu hususlar sesli ve sessiz okuma esnasında ya anlamayı kolaylaştırır ya da sınırlandırır.

Günümüzde akıcı okuma, okumanın ötesinde bir beceri olarak kabul edilmektedir (Rasinski, 2006, s. 704). Son zamanlarda Türkçe öğretiminde de önem kazanan akıcı okuma Zutell ve Rasinski’ye (1991) göre, kelime tanımının otomatik olarak gerçekleştiği, cümle içindeki anlam gruplarına dikkat edildiği, vurgu ve tonlamaların doğru yapıldığı, yazarın heyecan ve duygularının okuma etkinliğine yansıtıldığı türde okumadır. Akyol’a (2006, s. 4) göre ise akıcı okuma, “noktalama işaretlerine, vurgu ve tonlamaya dikkat edilen, geriye dönüş, kelime tekrarı, heceleme ve gereksiz duruşların olmadığı, anlam ünitelerine dikkat edilerek konuşurcasına yapılan okuma”dır. Bu tanımlar incelendiğinde akıcı okumada otomatikleşme, hız, konuşurcasına okuma, anlam gruplarını dikkate alma, duruşlar, gereksiz geriye dönüşler ve kelime tekrarları yapmama, anlam ünitelerine dikkat etme gibi kavram ve ilkelerin ön plana çıktığı görülmektedir (Keskin ve Baştuğ, 2013, s. 191; Akyol, 2006, s. 4).

Şekil 1. Akıcı okumanın temel bileşenleri

Şekil 1'e göre akıcı okumanın dört temel bileşeni vardır: Okuma hızı, doğru okuma, prozodi ve anlama (Rasinski, 2006; Rasinski, 2003; Kuhn vd., 2010; Keskin ve Baştuğ, 2013; Keskin, 2012; Baştuğ ve Akyol, 2012; Aşıkcın, 2019).

Akıcı okuma bileşenleri sınıflandırıldığında okuma hızı ve doğru okumanın temel beceriler olduğu ve bu nedenle ilk sırada yer almaları gerektiği söylenebilir. Bu iki temel beceri sürekli tekrar yapmayı gerektirmekte diğer becerilerin kazandırılması ve geliştirilmesi için de zemin oluşturmaktadır. Akıcı okumanın ikinci düzey bileşenleri ise prozodi ve anlamadır. Temel düzey becerilerin sağlıklı bir şekilde edinilmesi sonucu anlama gelişmekte, prozodi okumaya yansımakta ve akıcı okuma gerçekleşmektedir (Keskin ve Baştuğ, 2012, s. 202).

Doğru Okuma

Günümüzde ilk okuma-yazma öğretiminde ses temelli cümle yöntemi esas alınmaktadır. Bu süreçte, öğrenciler harfleri önce ses olarak öğrenmektedir (Keskin, 2012, s. 27). Sesler öğrenciye yazılı sembollerden önce işitsel ve görsel yollarla kazandırılmaktadır (Akyol, 2006, s. 81). Sesi hissettirme ve tanıtmaya aşamasından sonra sesli harfler, doğrudan; sessiz harfler ise sesli harflerin önüne ya da arkasına getirilmek suretiyle verilmektedir. Daha sonra planlanan okuma etkinlikleri, harf birleştirme yoluyla heceler ve hece birleştirme yoluyla kelimeleri seslendirme biçiminde ilerlemektedir. İşte bu aşamada harflerin ve kelimelerin doğru seslendirilmesi önemlidir. Okuma esnasında yapılan hatalar, okuma hızını ve anlama seviyesini düşüren en önemli hususlardan biridir. Bu açıdan doğru okuma, akıcı okumanın en mühim unsurudur.

Doğru okuma becerisi, alfabenin ilkelerini anlamayı, ses olaylarını kavramayı, yeterli bir kelime hazinesine sahip olmayı, kelimeyi hızlıca tanımak ve diğer kelimeyi tahmin edebilmek için metinde verilen ipuçlarını bulmayı ve kullanmayı gerektirir. Bununla birlikte doğru okuma, akıcı okumanın diğer bileşenlerinden olan okuma hızı için de son derece önemlidir. Tam anlamıyla hız kazanamamış bir okur, kelimeleri doğru bir şekilde seslendiremeyecek dolayısıyla tekrarlar ve gereksiz geriye dönüşler yapacak ve bunun neticesinde de anlama ulaşamayacaktır (Aşıkcan, 2019, s. 20-21).

Hız

Günlük yaşamda özellikle bisiklet sürme, araç kullanma, piyano çalma gibi psikomotor becerilerin edinilmesinde otomatikleşme yani belli bir hız kazanma önemlidir. Okumanın da otomatikleşmesi için belli aralıklarla tekrar edilmesi gerekir. Kelimelerin otomatik olarak tanınması bu aşamada okuyucuya hız kazandırır. Bunun için de öğrencilerin yeterince okuma alıştırmaları yapması gerekmektedir (Keskin, 2012, s. 28). Kelime tanıma becerisi gelişmiş okuyucular, kelimeleri hızlıca tanıyıp bir çırpıda okurlar ve anlama odaklanırlar. Bu okuyucuların okumaları akıcıdır. Kelime tanıma becerisi gelişmemiş veya az gelişmiş okuyucular ise kelimeleri tanımakla ve seslendirmekle meşgul olduklarından anlamaya fazla vakit ayıramazlar. Bu okuyucular ise yavaş ve hatalı okuma, sürekli geri dönüş ve tekrar yapma gibi okuma hataları sergilerler, bu nedenle okuduklarını anlayamazlar (Yılmaz, 2008, s. 132).

Okumanın anlam bütünlüğünü sekteye uğratmayacak şekilde bir hıza ulaşması, otomatikleşme olarak adlandırılmaktadır. Kelime tanınmanın otomatikleşmesi, okuduğunu anlama açısından da önemlidir. Çünkü metin belli bir hızın altında ve parça parça okunduğunda anlam üniteleri arasındaki ilişkiler, belirsizleşir. Böylelikle anlam kurma da zorlaşır (Başaran, 2013, s. 2287; Çetinkaya, Ülper, Yağmur, 2015, s. 994). Okuma sırasında da otomatikleşme becerisi kazanmış bir okuyucu kelimelerden çok anlam ile meşgul olmaktadır. Akıcı okuma sayesinde metin, belirli bir hızda okunmakta ve bu da okunan metnin bir bütünlük ve tutarlılık içinde zihinde yapılandırılarak kavranmasını sağlamaktadır (Ülper, 2010, s. 102).

Okuma hızı, gözün bir satır boyunca yaptığı duraklama ve sıçramaların sayısı ile belirlenir. Buna göre göz, sözcüğün biçim ve kalıplarına alışık olduğu durumlarda duraklama ve sıçramalar arasındaki süre azalır. Böylece okuma hızı artmış olur. Aksi hâlde gözün satır üzerindeki ilerlemesi yavaşlar ve okuma hızı da düşer (Kavcar, Oğuzkan ve Hasırcı, 2016, s. 68). Akıcı okuma becerilerinin geliştirilmesi için okuma hızını belli bir seviyeye getirmek, ilköğretim düzeyinde büyük önem taşımaktadır (Arıcı, 2012, s. 3). Kişinin dakikada okuduğu sözcük sayısı, o kişinin okuma hız ve düzeyini ortaya koymaktadır. Ancak burada okuma hızı ile hızlı okuma kavramları arasındaki farkı ortaya koymak gerekmektedir. Hızlı okumada kimi zaman sadece sesletim ön plana çıkmaktayken kimi zaman da çabukluk, kavrama,

anlama ve belleme yetenekleri önem kazanmaktadır. Akıcı okumada ise önemli olan anlamadır. Okuma hızı, anlamaya engel olduğunda problem teşkil etmektedir. Sadece sesletimin ön plana çıktığı hızlı okuma, akıcı okuma açısından hiçbir önem arz etmemektedir. Burada önemli olan belli düzeydeki hızın çok ilerisinde ya da gerisinde kalmanın anlamı olumsuz yönde etkilemesidir.

Birtakım teknik ve egzersizlerle gözün görme alanını genişleterek dakikada okunan kelime sayısının artması, hızlı okuma şeklinde ifade edilmektedir. Zamanın değerli olduğunun anlaşıldığı günümüzde hızlı ve anlayarak okuma bir ihtiyaçtır. Burada esas olan göz ile beyin arasındaki koordinasyonu hızlandırarak metnin bütününe göz atmak suretiyle ayrıntılara takılmadan kısa süre içinde daha fazla yazı okumaktır. Ancak ilköğretim birinci ve ikinci sınıfta hızlı okuma yaptırmanın birtakım sakıncaları olabilir. Çünkü okuma, anlamaya yönelik bir faaliyettir ve erken yaşlarda çocuklar, hızlı okuma uğruna anlamı ihmal edebilirler. Bu nedenle hızlı okuma çalışmalarına ilköğretim ikinci kademedede yer vermek daha doğru bir yaklaşımdır (Keskinkılıç ve Keskinkılıç, 2007, s. 160).

Prozodi

Akıcı okumanın en önemli bileşenlerinden biri de prozodidir. Yunanca “pros (göre)” ve “ode (şarkı)” sözcüklerinin birleşmesinden oluşan prozodi, “Bir şiir bestesinde, hece vurgularının müzik, vurgu ve yükselişleriyle uyumlu hâlde olması” olarak tanımlanmaktadır (TDK, 2011). Günlük dilde ritim ve tonlamayı anlatmak için kullanılan prozodi kavramı, metni konuşurcasına doğal bir tonda okumak şeklinde tanımlanabilir. Okuyucunun bir metni anladığının en önemli göstergesi prozodik okumadır (Başaran, 2013, s. 2290). Prozodik okunmayan bir metin hem okuyucu tarafından anlaşılmamıştır hem de ifade gücü yönünden yetersizdir. Prozodi için metnin vermek istediği mesaja uygunluk, ses tonunun doğallığı, ahenk, vurgu, tonlama ve durak gibi hususlar önemlidir. Bu hususlar okuma faaliyetine yansıtıldığında prozodik okuma yapılmış olur. Okuma esnasında anlam üniteleri doğru belirlenmediği zaman metin anlaşılmaz (Çetinkaya vd., 2015, s. 997). Prozodik okuma aynı zamanda cümledeki anlam ünitelerini doğru bölmeyi de sağlar. Yapılan araştırmalar da prozodinin okuduğunu anlamının önemli bir yordayıcısı olduğunu ortaya koymaktadır (Başaran, 2013; Baştuğ ve Akyol, 2012). Öğrencilere prozodi becerisinin kazandırılması için ise onlara okumada model olunması gerekmektedir (Keskin, 2012, s. 32).

Anlama

Akıcı okuma faaliyetinin son ve en önemli basamağı anlamadır. Bilgi edinmede, iletişim kurmada, fikir ve inançlara yön vermede, karakter kazandırmada etkili bir süreç olan okuma faaliyetinin nihai gayesi anlamadır (Epçaçan, 2008, s. 23). İnsanlar anlamak ve öğrenmek için okurlar. Erken yaşlarda kazandırılan okuduğunu anlama becerisi, bireyin tüm yaşamını olumlu ya da olumsuz yönde etkileyen önemli bir beceridir.

Okuduğunu anlama becerisi gelişmiş olan bireyler, okulda ve hayatın tüm alanlarında daha başarılı olurlar.

Nihayetinde anlama gerçekleşmeyen bir okuma, seslendirmenin ötesine geçmez. Çünkü okuma, sembollerin çözülmesinden ziyade metinde verilmek istenenlerin anlamlandırılmasını içerir. Okuma etkinliği, ne amaçla yapılırsa yapılsın sonucunda doğru ve tam bir anlam çıkarabilmek esastır (Ateş, 2008, s. 36). Anlamadan yapılan bir okuma faaliyetinin amacına ulaşması mümkün değildir (Temizkan, 2008, s. 132; Kanmaz, 2012, s. 18).

Okunan veya dinlenen metinde iletilmek istenen ortaya çıkarma olarak açıklanan anlama süreci, ön bilgilerden hareketle metnin yeniden inşa edilmesine dayalıdır (Güneş, 2013, s. 209; Yılmaz, 2008a, s. 133; Akyol, 2006, s. 2). Okunan bir metindeki kelimeleri seslendiren okuyucu, sözcükleri zihninde anlamlandırır ve iletiyi çözer. Ancak okuduğunu anlama sürecinde, okunan kelimenin anlamını bilmek yetmez. Bunun yanı sıra anlama, kavrama, zihinde yapılandırma, ilişki kurma, yorumlama ve değerlendirme yapmak da gereklidir (Güneş, 2000, s. 59). Bireylerin okuduklarını tartışma, eleştirme, sorgulama ve yorumlamaları için de anlama becerisini tam olarak edinmeleri şarttır. Anlama güçlüğü çeken öğrencilerin genel olarak bir akıcı okuma sorunu yaşadıkları düşünüldüğünde akıcı okumanın anlama için bir ön koşul becerisi olduğunu söylemek mümkündür (Weaver, 1994'ten akt. Aşıkcan, 2019, s. 3).

Oldukça karmaşık ve üst düzey bir beceri olan okuduğunu anlama, ön bilgi ve deneyimlere bağlı olarak metinde verilmek istenilen iletiyi çözüp bunlara anlam yüklemek ve metinden öğrenilenleri sentezleyerek yeni fikirlere ulaşmaktır (Akyol, 2006, s. 2; Yılmaz, 2008a, s. 133).

İlgili literatür incelendiğinde akıcı okuma ile ilgili yapılan çalışmaların daha çok deneysel nitelik taşıdığı göze çarpmaktadır. Buna göre birtakım akıcı okuma stratejilerinin öğrencilerin okuma hızını (Yılmaz, 2008; Ellis, 2009) okuduğunu anlama becerisini (Çankal, 2008; Uzunkol, 2013; Therrien, 2004; Rasinski 2003; Yılmaz ve Köksal, 2008; Keskin, 2012; Akyol, 2014) okuma motivasyonunu geliştirmedeki (Çankal, 2018) ve okuma hatalarını azaltmadaki (Yılmaz, 2008; Yüksel, 2010; Bryant vd., 2000; Kaman, 2012; Duran ve Sezgin, 2012; Akyol ve Kodan, 2016) etkisini ortaya koyan çalışmalar mevcuttur. Bu çalışmalar, akıcı okumanın öğrenme-öğretme sürecinde ne kadar faydalı olduğunu ortaya koymaktadır. Dolayısıyla akıcı okumanın öğretim programlarında ve ders kitaplarında da etkili bir şekilde yer alması gereklidir. İlgili literatür tarandığında akıcı okumanın öğretim programı ve ders kitaplarındaki yerini betimleyen bir araştırmaya rastlanmamıştır. Öğretim programı, bir dersin yürütülmesinde kılavuz konumundaki yegâne kaynaktır. Ders kitapları da öğrenme-öğretme sürecinde kullanılan başlıca materyallerdendir ve öğretim programı dikkate alınarak hazırlanmak zorundadır. Bu doğrultuda öğretim programlarının ve ders kitaplarının niteliği öne çıkmaktadır.

Bu çalışmada 2019 Türkçe Dersi Öğretim Programı'ndaki akıcı okuma kazanımları ile Türkçe ders kitaplarındaki okuma etkinliklerinin/yönergelerinin akıcı okumanın temel bileşenleri yansıtma düzeyini belirlemek amaçlanmıştır. Bu amaçla araştırmada aşağıdaki alt problemlerle cevap aranmıştır:

1. 2019 TDÖP'de yer alan akıcı okuma kazanımlarının akıcı okumanın temel bileşenlerini yansıtma düzeyi nedir?
2. 2019-2020 eğitim-öğretim yılında okutulan ilkököl Türkçe ders kitaplarında (1-4. sınıflar) yer alan okuma ile ilgili etkinliklerin/yönergelerin akıcı okumanın temel bileşenlerini yansıtma düzeyi nedir?
3. 2019-2020 eğitim-öğretim yılında okutulan ortaoköl Türkçe ders kitaplarında (5-8. sınıflar) yer alan okuma ile ilgili etkinliklerin/yönergelerin akıcı okumanın temel bileşenlerini yansıtma düzeyi nedir?

Yöntem

2019 TDÖP'deki akıcı okuma kazanımlarının ve Türkçe ders kitaplarındaki okuma etkinliklerinin/yönergelerinin akıcı okumanın temel bileşenlerini yansıtma düzeyini tespit etmeyi amaçlayan bu çalışma, betimleyici bir nitel araştırma özelliği göstermektedir. Nitel araştırmalarda gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi veri toplama yöntemleri kullanılır, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir süreç izlenir (Yıldırım ve Şimşek, 2016, s. 45). Bu çalışmada TDÖP'deki okuma kazanımları ile 2019-2020 eğitim-öğretim yılında ilk ve ortaokullarda okutulan on dört adet 1-8. sınıf Türkçe ders kitabı, akıcı okumanın temel bileşenlerini yansıtma durumu açısından doküman incelemesi yöntemiyle incelenmiştir. Doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsamaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2016, s, 217). Mevcut kayıt ya da belgelerin, veri kaynağı olarak sistemli bir şekilde incelenmesi anlamına gelen doküman incelemesi; belgesel tarama adıyla da bilinmektedir. Buna göre belgesel tarama; ilgili belgelerin bulunması, incelenmesi ve senteze varılması aşamalarından oluşmaktadır (Karasar, 2007, s. 183).

Veri Toplama Aracı

Araştırmada 2019 TDÖP ile Millî Eğitim Bakanlığı (MEB) ve özel yayınevlerine ait on dört adet Türkçe ders kitabı (1-8. sınıflar) akıcı okumanın temel bileşenlerini yansıtma durumu açısından incelenmiştir. Dolayısıyla söz konusu program ve ders kitapları bu araştırmada veri toplama aracı olarak kullanılmıştır. Bununla birlikte akıcı okumanın temel bileşenlerini tespit etmek için ilgili literatür taranarak oluşturulan 'Akıcı Okumanın Temel Bileşenleri Formu' kullanılmıştır. Formun oluşturulmasında Türkçe eğitimi alan uzmanlarının (n=3) görüşlerinden faydalanılmıştır. Bu doğrultuda araştırma kapsamındaki akıcı okuma kazanımları ile ders kitaplarında yer alan okuma etkinlikleri akıcı okumanın temel bileşenlerini yansıtıp yansıtma durumu açısından

sınıflandırılmıştır. Araştırmanın inceleme nesnelere oluşturulan ders kitapları içerisinde ikinci sınıf MEB yayınevi ve 8. sınıf özel yayınevine ait kitapların baskısı olmadığından söz konusu kitaplar incelemeye dâhil edilmemiştir. Araştırmanın inceleme nesnesi olan ders kitapları toplamda 14 tanedir ve kitapların künyesi Tablo 1’de gösterilmiştir:

Tablo 1*Araştırmanın İnceleme Nesnelere Oluşturulan Ders Kitapları*

Sınıf Seviyesi	Yayınevi	Yazarlar	Editör
1. sınıf	Cem Ofset	E. Aksoy, G. C. Hamurcu, A. Akkuş, S. Ziya	-
	MEB	D. Civelek, D. Y. Gündüz, F. Karafilik	-
2. sınıf	Koza Yayınları	A. Ataşçi	B. Taş
3. sınıf	Sonuç Yayınları	E. Ş. Dağlıoğlu	-
	MEB	B. E. Karaduman, E. Özdemir, O. Yılmaz	O. Yılmaz
4. sınıf	Koza Yayınları	A. Ataşçi	-
	MEB	H. K. Ayan, Ü. Arslan, S. Kul, N. Yılmaz	-
5. sınıf	Anıttepe Yayınları	Ş. Ç. Baran, E. Diren	-
	MEB	H. A. Haykır, H. Kaplan, A. Kıryar, R. Tarakçı, E. Üstün	E. Aktaş, B. Bayram
6. sınıf	Ekoyay	T. Demirel	-
	MEB	S. Ceylan, K. Duru, G. Erkek, M. Pastutmaz	Z. Batur, S. Ceylan
7. sınıf	Özgün Yayıncılık	T. Kır, E. Kırman, S. Yağız	E. Kırman
	MEB	A. Akgül, N. Demirer, E. Gürcan, D. Karadaş, İ. Karahan, A. Uysal	N. Demirer
8. sınıf	MEB	H. Eselioğlu, S. Sert A. Yücel	A. Yücel

Verilerin Analizi

Araştırmada veri analizi, ham verilerin okuyucunun anlayabileceği ve gerek duyduğunda kullanabileceği bir şekle dönüştürülmesi anlamına gelen betimsel analiz tekniği kullanılarak yapılmıştır. Betimsel analizde amaç, elde edilen bulguları düzenleyerek ve yorumlayarak okuyucuya sunmaktır. Bu doğrultuda veriler, önce sistematik ve açık bir biçimde betimlenmektedir. Ardından ise bu betimlemeler açıklanıp yorumlanarak birtakım sonuçlara ulaşılmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2016, s. 256). Betimleyici analiz tekniklerinden yüzde ve frekans analizi ile çözümlenen veriler, önceden oluşturulan temalara (akıcı okumanın temel bileşenleri- doğru okuma, hız, anlama ve prozodi) göre sınıflandırılıp yorumlanmıştır. Öncelikle TDÖP’de yer alan akıcı okuma kazanımları tespit edilerek bu kazanımların akıcı okumanın temel bileşenleri formuna uygunluğu belirlenmiş, ardından aynı işlem Türkçe ders kitaplarında yer alan okuma etkinlikleri/yönergeleri için yapılmıştır. Böylelikle kazanım ve etkinliklerin/yönergelerin akıcı okumanın temel bileşenlerini tam olarak yansıtmayı yansıtmadığı tespit edilmiştir.

Geçerlik ve Güvenirlik

Nitel araştırmalarda veri geçerliğinin sağlanması için en çok bilinen ve uygulanan strateji üçgenleme tekniğidir (Merriam, 2013, s. 206). Bu araştırmada toplanan verilerin geçerliğinin sağlanması için iki veya daha fazla araştırmacının birbirlerinden bağımsız olarak analiz ettiği nitel bulguların karşılaştırılması olarak tanımlanan araştırmacı/analizci üçgenlemesi tekniği kullanılmıştır (Patton, 2014, s. 541). Analizcilerin üçgenlemesi, iki veya daha fazla kişiye aynı nitel verinin bağımsız olarak analiz ettirilmesi ve sonucun karşılaştırılması anlamına gelmektedir. Bu kapsamda araştırmada bulgular, iki araştırmacı tarafından bağımsız olarak incelenmiştir. Bu şekilde analiz edilerek ulaşılan sonuçlar, Miles ve Huberman’ın (1994) güvenirlilik formülüne başvurulmuş ve değerlendirilmiştir. %97 çıkan uyum değeriyle araştırmacının güvenilir olduğunu görülmüştür. Uzlaşma göstermeyen verilerin tartışılıp gözden geçirilmesiyle de tüm veriler üzerinde uzlaşma sağlanmıştır.

Bulgular ve Yorum

Bu araştırmada 2019 TDÖP’deki kazanımlar ve Türkçe ders kitaplarındaki etkinlikler, akıcı okumanın temel bileşenlerini yansıtmaya durumu açısından incelenmiş ve bulgular Tablo 2, 3 ve 4’te sunulmuştur:

Tablo 2

Türkçe Dersi Öğretim Programında Yer Alan Akıcı Okuma Kazanımlarının Akıcı Okumanın Temel Bileşenlerini Yansıtma Durumu

Sıra No	Akıcı Okuma Kazanımları	Sınıf	Akıcı Okumanın Temel Bileşenleri			
			Hız	Doğru okuma	Prozodi	Anlama
1	Görsellerden hareketle sözcükleri ve anlamlarını tahmin eder.	1	-	-	-	√
2	Kelimelerin zıt anlamlarını ifade eder.	1	-	-	-	√
3	Okuma materyallerindeki temel bölümleri tanır.	1, 2, 3	-	-	-	-
4	Vurgu, tonlama ve telaffuza dikkat ederek okur.	1, 2, 3, 4	-	-	√	-
5	Şiir okur.	1, 2, 3, 4	-	-	√	-
6	Noktalama işaretlerine dikkat ederek okur.	1, 2, 3, 4	-	-	√	-
7	Metinleri türün özelliklerine uygun şekilde okur.	4, 5, 6, 7, 8	-	-	√	-
8	Noktalama işaretlerine dikkat ederek sesli ve sessiz okur.	5, 6, 7, 8	-	-	√	-
9	Okuma stratejilerini uygular.	1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8	-	-	-	-
10	Farklı yazı karakterleri ile yazılmış yazıları okur.	1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8	-	-	-	-

Tablo 2 incelendiğinde TDÖP’de ilkokuldan başlayarak ortaokula kadar (1-8. sınıf) akıcı okuma becerisine ilişkin 10 adet kazanıma yer verildiği görülmektedir. Kazanımlar incelendiğinde ise akıcı okumanın temel bileşenlerinin üzerinde yeterince durulmadığı görülmektedir. Programda akıcı okumanın iki temel bileşeni olan okuma hızı ve doğru okuma ile ilgili hiçbir kazanıma yer verilmemiş olması dikkat çekicidir. Bu aşamada hız ile ilgili olarak “*Düzeyine uygun hızda okur.*” şeklinde bir kazanıma yer verilebilir. Ancak akıcı okuma ile hızlı okuma birbirinden farklı kavramlar olduğundan bu ayrıma da dikkat edilmelidir. Hızlı okumada dakikada okunan kelime sayısı ön plana çıkmaktayken akıcı okumada düzeye uygun bir hız ve anlayarak okuma esastır. Akıcı okumaya sahip bir kişi dakikada 200-1000 kelime okumaktadır (Arıcı, 2012, s. 45). Bunun yanı sıra programda doğru okuma ile ilgili de hiçbir kazanıma rastlanmamıştır. Bu doğrultuda da doğru okuma ile ilgili olarak “*İşitilebilir bir ses tonu ile okur; heceleme, tekrar ve*

geri dönüş yapmadan okur, parmakla veya bir nesneyle takip etmeden okur, dudak kıpırdatmadan ve iç seslendirme yapmadan okur." şeklinde kazanımlara yer verilmesi uygun olabilir.

Programda prozodi ile ilgili kazanımlara daha çok yer verildiği dikkat çekmektedir. Bunlar içerisinde yer alan "Vurgu, tonlama ve telaffuza dikkat ederek okur.", "Noktalama işaretlerine dikkat ederek okur.", "Metinleri türün özelliklerine uygun şekilde okur." ile "Şiir okur." ifadeleri prozodi içeren kazanımlardır. Bu kazanımlara tüm sınıf düzeylerinde yer verildiğini görmek mümkündür.

Bunun yanı sıra "Görsellerden hareketle sözcükleri ve anlamlarını tahmin eder." ve "Kelimelerin zıt anlamlarını ifade eder." şeklindeki kazanımlar anlama ile ilgilidir. Akıcı okumanın son basamağı sayabileceğimiz anlamının gerçekleşmesi için öğrencinin anlamı bilinmeyen kelime ve kelime grupları üzerinde çalışması ve bunları öğrenmesi gerekmektedir. Fakat bu iki kazanıma sadece 1. sınıf düzeyinde yer verilmesi ileri sınıflarda anlamı bilinmeyen kelimelerin olmadığını akla getirmektedir. Söz varlığını zenginleştirme etkinlikleri kapsamında sadece zıt anlamlı sözcüklere yönelik 2. sınıfta bir kazanıma yer verilmiştir. Ancak bu kategoriye söz varlığını zenginleştirme etkinlikleri kapsamında sadece zıt anlam değil eş anlamlı ve sesteş sözcükler de dâhil edilmelidir.

Ayrıca tüm sınıf düzeylerinde tekrarlanan "Farklı yazı karakterleri ile yazılmış yazıları okur." kazanımı ile 1, 2 ve 3. sınıf düzeyinde yer alan "Okuma materyallerindeki temel bölümleri tanır." kazanımlarının akıcı okuma ile bir ilgisi bulunmamaktadır. "Okuma stratejilerine uygun okur." kazanımında ifade edilen strateji kavramı ise net değildir. Programda yer verilen okuma stratejileri şunlardır: göz atarak, özetleyerek, not alarak, işaretleyerek, tahmin ederek, soru sorarak, ezberleyerek, tartışarak ve eleştirerek okuma, sesli ve sesiz okuma, okuma tiyatrosu, hızlı okuma, söz korusu, grup hâlinde okuma (MEB, 2019). Bu stratejilerin literatürde yer alan akıcı okuma stratejilerinden tamamen farklı olduğu göze çarpmaktadır. Bunlar içerisinde sadece okuma tiyatrosu, söz korusu ve grup hâlinde okuma gibi yöntem ve teknikler akıcı okuma stratejilerinden okuyucu tiyatroları, paylaşarak okuma, eşli okuma ve koro okuma ile ilişkilendirilebilir (Aktaş ve Çankal, 2019, s. 88). Bunun dışındaki yöntem ve teknikler, akıcı okuma stratejileri/yöntemleri/teknikleri kapsamında değerlendirilmemektedir.

Sınıf düzeylerine göre kazanımların dağılımına bakıldığında ise yine bir belirsizlik göze çarpmaktadır. Sözelimi prozodi kazanımları içerisinde yer alan "Vurgu, tonlama ve telaffuza dikkat ederek okur.", "Noktalama işaretlerine dikkat ederek okur." ile "Şiir okur." ifadeleri yalnızca ilkökul düzeyinde yer alan kazanımlardandır. Oysa prozodi içeren bu ifadelerin tüm sınıf düzeyinde yer alması gerekmektedir. Özellikle şiir okuma kazanımının yalnızca ilkökul düzeyinde yer alması dikkat çekici bir bulgudur. Programda ayrıca sessiz okumanın bir okuma stratejisi olarak birinci sınıftan itibaren yer alması dikkat çekici bir bulgudur. Bununla birlikte programda

ilkokul düzeyinde yer alan "Noktalama işaretlerine dikkat ederek okur." kazanımı ortaokul düzeyinde "Noktalama işaretlerine dikkat ederek sesli ve sessiz okur." şeklinde değiştirilmiştir.

Tablo 3

İlkokul (1-4. Sınıflar) Türkçe Ders Kitaplarında Yer Alan Akıcı Okuma Etkinliklerinin Akıcı Okumanın Temel Bileşenlerini Yansıtırma Durumu

Akıcı okumanın alt bileşenleri ilgili etkinlikler/yönergeler	Sınıf düzeyi ve yayınevi							
	1.sınıf		2.sınıf		3.sınıf		4.sınıf	
	MEB	Özel	MEB	Özel	MEB	Özel	MEB	Özel
1.Doğru okuma								
İşitilebilir bir ses tonu ile okuma (Sesli okuma için)	-	-	-	√	-	√	-	-
Heceleme, tekrar ve geri dönüşler yapmadan okuma	-	-	-	√	-	-	-	√
Parmakla takip etmeden okuma	-	-	-	√	-	-	-	-
İç seslendirme yapmadan, dudak kıpırdatmadan okuma (Sessiz okuma için)	-	-	-	-	-	-	-	-
2.Hız								
Tekerleme okuma	-	√	-	√	-	-	-	-
Düzeğe uygun hızda okuma	-	-	-	√	-	-	-	√
3.Prozodi								
Noktalama işaretlerine dikkat ederek sesli okuma	√	-	-	√	√	√	-	√
Noktalama işaretlerine dikkat ederek sessiz okuma	-	-	-	√	√	√	-	√
Birlikte okuma/paylaşarak okuma	√	-	-	√	-	-	-	-
Vurgu, tonlama ve telaffuza dikkat etme	-	-	-	√	√	√	-	√
Şiir okuma	-	-	-	√	√	√	√	√
Türün özelliklerine uygun okuma	-	-	-	√	-	-	-	√
Canlandırarak okuma	-	-	-	√	-	√	-	√

**Akıcı Okuma Becerisi Bakımından Türkçe Dersi Öğretim Programı ve Ders Kitapları
Üzerine Eleştirel Bir Analiz**

Yazım kurallarına dikkat ederek okuma	-	-	-	√	-	-	-	-
4. Anlama								
Görsellerden hareketle metni/sözcüğü tahmin etme	√	√	-	√	√	√	√	√
Kelimelerin zıt anlamlılarını ifade etme	√	√	-	√	√	√	-	√
Kelimelerin eş anlamlılarını ifade etme	-	-	-	√	√	-	√	√
Sesteş/eş sesli kelimeleri belirleme	-	-	-	-	-	√	-	-
Terim anlamlı kelimeleri belirleme	-	-	-	-	-	-	√	-
Sözcükleri/sözcük gruplarını anlamlarıyla eşleştirme	-	√	-	-	-	-	-	-
Beden dilini etkin kullanma	-	-	-	√	-	-	-	-
Metinler arası karşılaştırarak okuma	-	-	-	√	-	-	-	-
Kelimeleri anlamına uygun okuma	-	-	-	-	-	-	-	√
Diğer								
Okuma materyallerindeki temel bölümleri tanıma	√	√	-	√	√	√	-	-
Farklı yazı karakterleriyle yazılan metinleri okuma	-	-	-	-	-	√	√	-

Tablo 3 incelendiğinde akıcı okumanın temel bileşenlerinden doğru okuma ile ilgili etkinliklere yalnızca özel yayınevlerinin kitaplarında rastlandığı tespit edilmiştir. Buna göre işitilebilir bir ses tonu ile okuma; heceleme, tekrar ve geri dönüşler yapmadan okuma ile parmakla takip etmeden okuma etkinlikleri özel yayınevine ait ikinci sınıf Türkçe ders kitabında yer almaktadır.

Akıcı okumanın bir diğer bileşeni olan hız ise yine özel yayınevlerine ait kitaplarda etkinlik ve yönerge olarak karşımıza çıkmaktadır. Buna göre tekerleme okuma birinci ve ikinci sınıf özel yayınevlerine ait kitaplarda; düzeye uygun hızda okuma yönergesi ise özel yayınevlerine ait ikinci ve dördüncü sınıf kitaplarda yer almaktadır.

Akıcı okumanın bir diğer unsuru olan prozodi ise ders kitaplarında diğer bileşenlere göre etkinlik ve yönerge olarak daha fazla yer almıştır. Buna göre prozodi ile ilgili etkinlik ve yönergeler şunlardır: Noktalama işaretlerine dikkat ederek sesli okuma, noktalama işaretlerine dikkat ederek sessiz okuma, birlikte okuma/paylaşarak okuma; vurgu, tonlama ve telaffuza

dikkat etme; şiir okuma, türün özelliklerine uygun okuma, canlandırarak okuma, yazım kurallarına dikkat ederek okuma.

Tablo 3'e bakıldığında özellikle özel yayınevine ait ikinci sınıf Türkçe ders kitabında prozodi ile ilgili bütün etkinliklere yer verildiği göze çarpmaktadır. Bununla birlikte birinci sınıf özel yayınevi ile dördüncü sınıf MEB yayınevine ait kitaplarda daha az etkinliğe yer verildiği dikkat çekmektedir. Ayrıca birlikte/paylaşarak okuma etkinliğinin yalnızca birinci sınıf MEB ile ikinci sınıf özel yayınevine ait kitaplarda kullanıldığı dikkat çekmektedir. Canlandırarak okuma etkinliğine ise yalnızca özel yayınevlerine ait iki, üç ve dördüncü sınıf ders kitaplarında yer verildiği görülmektedir. Türün özelliklerine uygun okuma etkinliğinin ise yalnızca iki ve dördüncü sınıf özel yayınevine ait ders kitaplarında yer aldığı görülmektedir. Bu etkinliklerin yayınevi bazında sınıf düzeylerine dağılımında bir dengesizlik göze çarpmaktadır.

Akıcı okumanın bir diğer önemli ve son bileşeni anlamadır. İlkokul ders kitaplarında anlama ile ilgili etkinliklerin sınıf düzeyi ve yayınevleri bazında düzenli bir dağılım göstermediği göze çarpmaktadır. Anlama ile ilgili etkinlikler kapsamında kitaplarda görsellerden hareketle sözcüğün anlamını tahmin etme; eş anlamlı, zıt anlamlı, terim anlamlı ve sesteş (eş sesli) sözcükleri belirleme, kelime ve kelime gruplarını anlamlarıyla eşleştirme gibi etkinliklere yer verilmiştir. Metinler arası okumaya ise yalnızca ikinci sınıf özel yayınevine ait ders kitabında yer verilmesi dikkat çekici bir bulgudur. Bununla birlikte kelimeleri anlamına uygun okuma yönergesi yalnızca dördüncü sınıf özel yayınevine ait Türkçe ders kitabında kullanılmıştır. Beden dilini etkin kullanma yönergesi de yalnızca ikinci sınıf özel yayınevine ait Türkçe ders kitabında kullanılmıştır. Anlama ile ilgili etkinlikler/yönergeler bakıldığında en çeşitli etkinliklerin ikinci sınıf özel yayınevi Türkçe ders kitabında kullanıldığı görülmektedir.

İncelenen ders kitaplarında okuma materyallerindeki temel bölümleri tanıma ve farklı yazı karakterleri ile yazılmış metinleri okuma etkinliklerinin de farklı sınıf seviyelerine ait kitaplarda yer aldığı dikkat çekmektedir. Ancak kazanım olarak da yer alan bu etkinliklerin akıcı okuma ile bir ilgisinin bulunmadığını belirtmek gerekmektedir.

Tablo 4

Ortaokul (5-8. Sınıflar) Türkçe Ders Kitaplarında Yer Alan Akıcı Okuma Etkinliklerinin Akıcı Okumanın Temel Bileşenlerini Yansıtma Durumu

	Sınıf düzeyi ve yayınevi			
	5.sınıf	6.sınıf	7.sınıf	8.sınıf
Akıcı okumanın alt bileşenleri ilgili etkinlikler/yönergeler	MEB Özel	MEB Özel	MEB Özel	MEB Özel

**Akıcı Okuma Becerisi Bakımından Türkçe Dersi Öğretim Programı ve Ders Kitapları
Üzerine Eleştirel Bir Analiz**

1. Doğru okuma

İşitilebilir bir ses tonu ile okuma (Sesli okuma için)	-	-	-	-	-	-	-	-
Heceleme, tekrar ve geri dönüşler yapmadan okuma	-	√	-	-	-	-	-	-
Parmakla takip etmeden okuma	-	-	-	-	-	-	-	-
İç seslendirme yapmadan, dudak kıpırdatmadan okuma (Sessiz okuma için)	-	-	-	-	-	-	-	-

2. Hız

Düzeğe uygun hızda okuma	-	-	-	√	-	-	-	-
Hızlı okuma tekniği ile okuma	-	-	-	√	-	-	-	-

3. Prozodi

Noktalama işaretlerine dikkat ederek sesli okuma	√	√	√	√	√	√	√	-
Noktalama işaretlerine dikkat ederek sessiz okuma	√	√	√	√	√	√	-	-
Birlikte okuma/paylaşarak okuma (söz korusu)	√	√	√	√	√	-	-	-
Vurgu, tonlama ve telaffuza dikkat etme	√	√	√	√	√	-	-	-
Şiir okuma	√	√	√	√	-	-	√	-
Yankılayıcı (eko) okuma	√	-	-	-	√	-	-	-
Türün özelliklerine uygun okuma	-	-	-	√	-	√	√	-
Ana duyguyu ses tonu ile yansıtma	-	√	-	-	-	-	-	-
Canlandırarak okuma	√	√	-	√	√	-	-	-
Yazım kurallarına dikkat ederek okuma	-	-	-	√	-	-	-	-

4. Anlama

Görsellerden hareketle metni tahmin etme	√	√	-	-	√	-	√	-
Sözcüğün anlamını tahmin etme	√	√	√	√	√	√	√	-
Kelimelerin zıt anlamlılarını ifade etme	√	√	√	-	-	-	-	-

Kelimelerin eş anlamlılarını ifade etme	√	√	-	-	-	-	-	-
Sesteş/eş sesli kelimeleri belirleme	√	√	-	-	-	-	-	-
Sözcükleri/sözcük gruplarını anlamlarıyla eşleştirme	√	√	√	-	√	√	√	-
Metinler arası okuma	-	√	√	√	√	-	√	-
Diğer								
Okuma materyallerindeki temel bölümleri tanıma	-	-	-	-	-	-	-	-
Farklı yazı karakterleriyle yazılan metinleri okuma	-	√	-	√	√	√	√	-

Tablo 4 incelendiğinde akıcı okumanın temel bileşenlerinden doğru okuma ile ilgili etkinliklere yalnızca beşinci sınıf özel yayınevini kitabında rastlandığı tespit edilmiştir. Buna göre işitilebilir bir ses tonu ile okuma, parmakla takip etmeden okuma, iç seslendirme yapmadan, dudak kıpırdatmadan okuma yönergeleri hiçbir ders kitabında kullanılmamıştır. Yalnızca heceleme, tekrar ve geri dönüşler yapmadan okuma yönergesi beşinci sınıf özel yayınevine ait Türkçe ders kitabında yer almaktadır.

Akıcı okumanın bir diğer bileşeni olan hız ile ilgili olarak da yalnızca altıncı sınıf özel yayınevine ait ders kitabında düzeye uygun hızda okuma ve hızlı okuma şeklindeki yönergeler dikkat çekmektedir.

Ortaokul Türkçe ders kitaplarında prozodi ile ilgili etkinlik ve yönergeler; noktalama işaretlerine dikkat ederek sesli okuma, noktalama işaretlerine dikkat ederek sessiz okuma, birlikte /paylaşarak okuma, vurgu, tonlama ve telaffuza dikkat etme, şiir okuma, yankılayıcı (eko) okuma, türün özelliklerine uygun okuma, ana duyguyu ses tonu ile yansıtma, canlandırarak okuma, yazım kurallarına dikkat ederek okuma şeklinde sınıflandırılmıştır. Bu yönergelerden ana duyguyu ses tonu ile yansıtma etkinliği sadece özel yayınevine ait beşinci sınıf ders kitabında kullanılmıştır. Yankılayıcı okuma stratejisi de sadece yedinci sınıf MEB yayınevine ait ders kitabında; yazım kurallarına dikkat ederek okuma ise altıncı sınıf özel yayınevine ait ders kitabında kullanılmıştır.

Tablo 4 incelendiğinde ortaokul Türkçe ders kitaplarında anlama ile ilgili olarak görsellerden hareketle metni tahmin etme, sözcüğün anlamını çeşitli ipuçlarıyla tahmin etme, kelimelerin zıt anlamlarını ve eş anlamlarını ifade etme, sesteş/eş sesli ve terim anlamlı kelimeleri belirleme, sözcükleri/sözcük gruplarını anlamlarıyla eşleştirme, beden dilini etkin kullanma, metinler arası okuma etkinliklerine yer verildiği görülmektedir. Özellikle sözcüğün anlamını tahmin etme etkinliğine tüm sınıf düzeylerindeki kitaplarda yer

verildiği dikkat çekmektedir. Bunların dışında anlamı bilinmeyen kelimeler üzerinde çalışma etkinlikleri kapsamında eş anlamlı, zıt anlamlı ve sesteş kelimelerle çalışma yalnızca özel yayınevine ait beşinci sınıf ders kitabında yer almaktadır.

Tablo 4'te diğer kategorisinde yer alan okuma materyallerindeki temel bölümleri tanıma etkinliği akıcı okuma ile ilgili değildir. Ortaokul ders kitaplarında bununla ilgili bir etkinliğe yer verilmemiştir. Farklı yazı karakterleriyle yazılan metinleri okuma etkinliği ise tüm sınıf düzeylerinde karşımıza çıkmakla birlikte akıcı okumayla ilgisi olmayan bir etkinliktir. Bu etkinliğe tüm sınıf düzeylerinde yer verilmesi de dikkat çekici bir bulgudur.

Tartışma ve Sonuç

2019 TDÖP incelendiğinde ilk ve ortaokul düzeyinde akıcı okuma becerisine ilişkin 10 adet kazanıma yer verildiği dikkat çekmektedir. Kazanımlar incelendiğinde ise akıcı okumanın temel bileşenlerinin üzerinde yeterince durulmadığı görülmektedir. Programda akıcı okumanın iki temel bileşeni olan okuma hızı ve doğru okuma ile ilgili hiçbir kazanıma yer verilmemiş olması dikkat çekicidir. Hız ile ilgili olarak düzeyine uygun hızda okuma anlamına gelecek kazanımlara programda yer verilmesi gereklidir. Ancak burada akıcı okuma ile hızlı okuma kavramlarının birbirinden ayrılması gerekmektedir. Hızlı okumada dakikada okunan kelime sayısı ön plana çıkmaktayken akıcı okumada düzeye uygun bir hızla anlayarak okuma esastır. Hızlı okuma tekniği ile dakikada okunan sözcük sayısını artırmaya yönelik çalışmaların ilkökul düzeyinde bir fayda sağladığını söylemek güçtür. Yapılan bazı araştırmalar, hızlı okuma tekniğinin öğrencilerin okuma hızları üzerinde olumlu etki yarattığını fakat okuduğunu anlama becerilerinde belirgin bir etkisinin olmadığını ortaya koymuştur (Dedebali ve Saracaloğlu, 2010, s. 179). Benzer şekilde Akçamete ve Güneş de (1992, s. 470) hızlı okumanın öğrencilerin metindeki önemli noktaları seçerek okuma becerisini artırdığını fakat anlamayı aynı oranda artırmadığı sonucuna ulaşmışlardır. Akıcı okumada esas olan hız değil, anlamadır. Elbette ki anlama için belli bir düzeydeki hızın gerekli olduğu söylenebilir. Çünkü metin belli bir hızın altında ve parça parça okunduğunda anlam üniteleri arasındaki ilişkilerin fark edilmesi güçleşir (Başaran, 2013, s. 2287-2290; Çetinkaya vd., 2015, s. 997). Bu nedenle hızlı okumaya bir okuma stratejisi olarak özellikle ilkökul düzeyinde yer verilmemesi, bunun yerine anlama odaklanılması gerekmektedir. 2019 TDÖP'de hızlı okuma tekniğine beşinci ve altıncı sınıfta yer verilmiştir. Programda bu stratejiye sadece beş ve altıncı sınıf düzeyinde yer verilmesinin nedeni okuma hızı ile okuduğunu anlama düzeyinin ilköğretim ikinci kademe yavaşlamasıdır. Nitekim okumada hızın anlamdan daha önemli görülmesi birinci sınıfta yaşanan bir durumdur.

Programda akıcı okumanın bileşenlerinden doğru okuma ile ilgili olarak herhangi bir kazanıma yer verilmemiş olması dikkat çekicidir. Bununla birlikte özellikle ikinci sınıf özel yayınevine ait Türkçe ders kitabında doğru okumaya ilişkin yönergelere rastlanmaktadır. Dolayısıyla programda da

özellikle ilkökul düzeyinde doğru okuma ile ilgili kazanımlara yer vermek faydalı olacaktır. Çünkü doğru okuma, anlamayı ve hızı doğrudan etkileyen önemli bir beceridir. Sözcüleri öğrencilerin sessiz okuma esnasında metni parmakla ya da kalemle takip etmeleri, gereksiz baş ve dudak hareketleri yapmaları, iç seslendirmeleri, satır veya hece atlamaları, geri dönüş ve tekrarlar yapmaları, kelimeleri yanlış telaffuz etmeleri birer okuma hatasıdır. Benzer şekilde sessiz okuma esnasında da parmakla ya da kalemle takip etmek, iç seslendirme yapmak, dudak kıpırdatarak okumak hızı ve anlamayı olumsuz yönde etkileyen okuma hatalarındandır. Yapılan araştırmalar sözcüklerin otomatik ve doğru okunmasının okuma hızını olduğu kadar okuduğunu anlamayı da artırdığını ortaya koymaktadır (Ehri, 2005, s. 167). Bu sonuçla ilişkili olarak da programda özellikle ilkökul düzeyinde “İşitilebilir bir ses tonu ile okur; heceleme, tekrar ve geri dönüşler yapmadan okur, parmakla, kalemle ya da herhangi bir nesneyle takip etmeden okur, dudak kıpırdatmadan ve iç seslendirme yapmadan okur, telaffuz hataları yapmadan okur.” şeklinde kazanımlara yer verilmesi doğru okuma becerisinin kazandırılması için uygun olabilir.

Program incelendiğinde akıcı okuma ile ilgili kazanımların en çok prozodi basamağında yoğunlaştığı dikkat çekmektedir. Programda yer alan “Vurgu, tonlama ve telaffuza dikkat ederek okur.”, “Noktalama işaretlerine dikkat ederek okur.”, “Metinleri türün özelliklerine uygun şekilde okur.” ile “Şiir okur.” şeklindeki ifadeler prozodiyi içeren kazanımlardır. Programda şiir okuma kazanımının sadece ilkökul düzeyinde yer alması da dikkat çekicidir. Oysa metin türü olarak şiirin yine aynı programda tüm sınıf düzeylerinde kullanılabileceği ifade edilmiştir. Şiir, diğer edebî türlerden farklı olarak insanın öncelikle duyuşsal yönüne hitap eder. Sözlü ifade gücünü geliştiren şiir; sesi kullanmayı, akıcılığı, vurgu ve tonlamayı geliştirir (Kaya, 2013, s. 60-61). Şiirdeki ritim, ahenk, kafiye ve ses tekrarları, estetik zevki uyandırır. Şiiri düzyazıdan ayıran bu özellikler, doğru okumayla da ilgilidir. Bu durum, prozodiyi geliştirmektedir. Bu nedenle sadece ilkökulda değil tüm sınıf düzeylerinde şiir okuma kazanımına yer verilmesi gerekmektedir.

Programda prozodi kazanımları içerisinde yer alan “Noktalama işaretlerine dikkat ederek okur.” ifadesi ilkökul düzeyinde “Noktalama işaretlerine dikkat ederek sesli ve sessiz okur.” ifadesi ise ortaokul düzeyinde karşımıza çıkmaktadır. Bu kazanımlar sesli ve sessiz okuma türünün sadece ortaokulda kullanıldığını göstermekle birlikte bir belirsizliğe de neden olmaktadır. Bununla birlikte sesli ve sessiz okuma becerisi “Okuma stratejilerini uygular.” kazanımı altında da ayrıca yer almaktadır. Bu da bir belirsizlik meydana getirmektedir. Programda sessiz okumanın bir okuma türü olarak birinci sınıftan itibaren kullanılması öngörülmüştür. Sessiz okuma, sözcüğün sesletimini içermez, bu açıdan daha akıcıdır. Yapılan araştırmalar, okuyucuların sessiz okumada sesli okumaya göre %30 daha fazla sözcük okuduklarını ortaya koymaktadır (Hasbrouck ve Tindal, 2006’dan akt: Çetinkaya, Ülper ve Yağmur, 2015, s. 996). Sesli okuma; gözün sözcükleri tanımasını, beyne iletmesini ve sonrasında ses organları

vasıtasıyla iletilmesini içerir. Oysa sessiz okumada ses organları devreden çıkar, bu da okuyucuya hız kazandırır. Sessiz okuma, akıcılık ve anlama için faydalıdır. Ancak pedagojik açıdan sessiz okumanın birinci sınıftan başlatılması doğru değildir. Okumayı yeni öğrenen bireylere yeterli derecede bir akıcılık kazanmadan sessiz okuma yaptırmak doğru değildir. Sessiz okumanın öğrencilerin dinleme ve konuşma becerilerine katkısı azdır; özellikle telaffuz, vurgu ve tonlama gibi becerileri geliştirmeye faydası yoktur (Güneş, 2011, s. 12). Bu nedenle özellikle ilköğretimin ilk yıllarında sessiz değil de sesli okuma çalışmalarına önem verilmelidir. Öğrencilerin önce sesli okuma becerileri geliştirilmeli, ardından sessiz okumaya geçilmelidir (Güneş, 2011, s. 13). Göğüş (1978, s. 69) de sessiz okuma becerisinin sesli okumadan sonra kazandırılması gerektiğini ifade etmektedir. Akyol'a (2006, s. 5) göre sesli okuma, okumayı öğrenme aşamasında etkili bir okuma çeşididir. Ancak okuma ve anlama hızını düşürdüğünden özellikle okuryazarlığa ulaşıldıktan sonra sessiz okumaya önem verilmesi gerekmektedir. Güneş'e (2000, s. 60) göre de sessiz okuma anlamının ve okuma hızının artmasında, zamanın verimli kullanılmasında daha etkili olduğundan bireyler, okumayı öğrendikten kısa bir süre sonra sessiz okumaya yönlendirilmelidir. İlköğretimde sessiz okuma çalışmalarına ikinci sınıftan itibaren başlanıp daha sonraki sınıflarda kısıtlı bir zaman ayrılması gerekmektedir. Dördüncü sınıfa gelindiğinde ise sesli ve sessiz okumaya eşit zaman ayrılması, beşinci sınıfta da sessiz okumaya daha çok yer verilmesi gerekmektedir (Kavcar, Oğuzkan ve Hasırcı, 2016, s. 70). Kısaca, anlama daha çabuk ulaşma olanağı sağlayan sessiz okumaya sesli okuma tam olarak kazanıldıktan sonra geçilmelidir.

Araştırmanın bir diğer sonucu, öğretim programı ve ders kitaplarında anlama ile ilgili etkinliklerin sınırlı olmasıdır. Akıcı okuma başlığı altındaki kazanımlar incelendiğinde "Görsellerden hareketle sözcükleri ve anlamlarını tahmin eder." ve "Kelimelerin zıt anlamlarını ifade eder." şeklindeki kazanımlar dikkat çekmektedir. Akıcı okumanın son basamağı sayılan anlamının gerçekleşmesi için öğrencinin anlamı bilinmeyen kelime ve kelime grupları üzerinde çalışması ve bunların anlamlarını öğrenmesi gerekmektedir. Fakat bu iki kazanıma sadece 1. sınıf düzeyinde yer verilmesi dikkat çekicidir. Diğer sınıf düzeylerinde bu ve benzer kazanımlara (kelimelerin eş anlamlılarını belirleme, sesteş sözcükleri bulma vb.) söz varlığı başlığı altında yer verilmiştir. Bu da programda bir belirsizliğe neden olmaktadır. Bu açıdan sınıf düzeylerine göre kazanımların dağılımı ve hiyerarşisi gözden geçirilmelidir.

Araştırmanın dikkat çeken bir sonucu da tüm sınıf düzeylerinde tekrarlanan "Farklı yazı karakterleri ile yazılmış yazıları okur." kazanımı ile 1, 2 ve 3. sınıf düzeyinde yer alan "Okuma materyallerindeki temel bölümleri tanır." kazanımlarının akıcı okuma başlığı altında yer almasıdır. Söz konusu kazanımların akıcı okumanın temel bileşenleriyle (hız, doğru okuma, prozodi, anlama) doğrudan bir ilgisi bulunmamaktadır. Bu durum, 2005 yılında ilk okuma-yazma öğretiminde uygulamaya konan bitişik eğik yazı

uygulanması ile ilgili olabilir. Bitişik eğik yazı, 2005-2017 yılları arasında ülke genelinde uygulanmıştır. Ancak bu uygulamaya yine MEB tarafından 2017-2018 eğitim öğretim yılından itibaren son verilmiştir (MEB, 2019). Öğrencilerin programda ifade edildiği gibi farklı yazı karakterleri ile yazılmış yazıları okumaları öncelikle bitişik eğik yazı ile yazılmış metinleri akla getirmektedir. Ancak bunun akıcı okumayla bir ilgisi bulunmamaktadır.

Programda yer alan “Okuma stratejilerine uygun okur.” kazanımında ifade edilen strateji kavramı ise net değildir. Kazanım açıklaması altında yer verilen stratejiler ise şunlardır: göz atarak, özetleyerek, not alarak, işaretleyerek, tahmin ederek, soru sorarak, ezberleyerek, tartışarak ve eleştirerek okuma, sesli ve sesiz okuma, okuma tiyatrosu, hızlı okuma, söz korusu, grup hâlinde okuma (MEB, 2019). Ancak bu stratejilerin literatürde yer alan akıcı okuma stratejilerinden tamamen farklı olduğu göze çarpmaktadır. Bu stratejiler içerisinde sadece okuma tiyatrosu, söz korusu ve grup hâlinde okuma gibi yöntem ve teknikler akıcı okuma stratejilerinden okuyucu tiyatroları, paylaşarak okuma, eşli okuma ve koro okuma ile ilişkilidir (Aktaş ve Çankal, 2019, s. 88; Aşıkcan, 2019, s. 23-25). Diğerlerinin akıcı okumayla bir ilgisi bulunmamaktadır.

Ders kitaplarındaki akıcı okuma ile ilgili etkinlik ve yönergeler incelendiğinde ana duyguyu ses tonu ile yansıtmaya etkinliğinin sadece ortaokul düzeyinde özel yayınevine ait beşinci sınıf ders kitabında kullanıldığı dikkat çekmektedir. Oysa Zutell ve Rasinski’ye (1991) göre yazarın heyecanını ve duygularını okuma etkinliğine yansıtmak akıcı okumanın en önemli boyutlarından birini oluşturur. Bu nedenle, bu tarz etkilere ders kitaplarında daha çok yer verilmeli; programda da kazanım olarak ifadesini somut bir şekilde bulmalıdır.

Sonuç olarak akıcı okumanın temel bileşenlerinin ilkökul ve ortaokul Türkçe ders kitaplarında düzensiz ve yetersiz bir şekilde yer aldığını söylemek mümkündür. Özellikle hız ve doğru okuma ile yönergeler/etkinliklere çok az yer verildiği dikkat çekmektedir. Bu sonuca bağlı olarak özel yayınevlerine ait ders kitaplarının akıcı okumanın temel bileşenlerini yansıtmaya açısından MEB kitaplarından daha başarılı olduğu söylenebilir. Bunun yanı sıra ikinci ve beşinci sınıf Türkçe ders kitaplarının diğer sınıf düzeylerindeki kitaplardan akıcı okumayla ilgili daha çok etkinlik ve yönerge içerdiğini söylemek de mümkündür.

Öneriler

Akıcı okuma, okuma becerisinin bir ileri basamağını oluşturmaktadır. Bu nedenle özellikle 2019 TDÖP’de ilk defa yer verilen bu beceriye ilişkin tüm alt bileşenlerin hem ders kitaplarında hem de programda sınıf düzeylerine göre dengeli ve yeterli bir dağılım göstermesi gerekmektedir.

Program ve ders kitaplarında özellikle akıcı okumanın iki önemli temel bileşeni olan hız ve doğru okumaya daha çok önem verilmelidir.

Vurgu, telaffuz, tonlamaya dikkat etme, noktalama ve yazım kurallarına uygun okuma gibi kazanımlar prozodik becerileri içerdiği için bunlara tüm sınıf deyinde yer verilmesi gerekmektedir. Bu anlamda prozodi ile ilgili kazanımların sınıf seviyesine göre hiyerarşik bir düzen içerisinde dağıtılması gerekmektedir.

Ayrıca programda ve ders kitaplarında sessiz okuma becerisine akıcı okumanın gelişimini güçleştirdiği için birinci sınıfta değil, ikinci sınıftan başlanarak yer verilmesi gerekmektedir.

Kaynakça

Akçamete, G. ve Güneş, F. (2019). Üniversite öğrencilerinde etkili ve hızlı okumanın geliştirilmesi. *Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences (JFES)*, 25(2), 463-471. doi: 10.1501/Egifak_0000000597

Aktaş, E. ve Çankal, A. O. (2019). Akıcı okuma stratejilerinin 4. sınıf Türkçe derslerinde okuduğunu anlama becerisine ve okuma motivasyonuna etkisi. *Journal of World of Turks*, 10(3), 58-88. Erişim adresi: <https://www.dieweltdertuerken.org/index.php/ZfWT/article/viewArticle/1089>

Akyol, H. (2006). *Türkçe ilk okuma yazma öğretimi*. Ankara: Pegem Yayıncılık.

Akyol, H. ve Kodan, H. (2016). Okuma güçlüğü olan bir öğrencinin okuma güçlüğüne giderilmesine yönelik bir uygulama: Akıcı okuma stratejilerinin kullanımı. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 35(2), 7-21. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/omuefd/issue/26853/282414>

Akyol, M. (2014). *Yapılandırılmış akıcı okuma yönteminin üçüncü sınıf öğrencilerinin akıcı okuma ile okuduğunu anlama becerisi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Niğde Üniversitesi, Niğde.

Arıcı, A. F. (2012). *Okuma eğitimi* (3. Baskı). Ankara: Pegem Yayıncılık.

Aşıkcan, M. (2019). *Üçüncü sınıf öğrencilerinin akıcı okuma becerilerinin geliştirilmesine yönelik bir eylem araştırması* (Yayımlanmamış doktora tezi). Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya.

Ateş, M. (2008). *İlköğretim ikinci kademe öğrencilerinin okuduğunu anlama düzeyleri ile Türkçe dersine karşı tutumları ve akademik başarıları arasındaki ilişki* (Yayımlanmamış doktora tezi). Selçuk Üniversitesi, Konya.

Başaran, M. (2013). Reading fluency as an indicator of reading comprehension. *Educational Sciences: Theory and Practice*, 13(4), 2287-2290. Erişim adresi: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1027694.pdf>

Baştuğ, M. ve Akyol, H. (2012). Akıcı okuma becerilerinin okuduğunu anlamayı yordama düzeyi. *Kuramsal Eğitimbilim Dergisi*, 5(3), 394-411. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/akukeg/issue/29347/314043>

Bilge, H. (2015). *Ortaokul öğrencilerinin akıcı okuma becerilerinin çeşitli değişkenlere göre karşılaştırılması* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Erzincan.

- Bryant, D. P. Sharon, V., Linan-Thompson, S., Ugel, N., Allison, H. & Hougen, M. (2000). Reading outcomes for students with and without reading disabilities in general education middle-school content area classes. *Learning Disability Quarterly*, 23(4), 238-252. doi: 10.2307/2F1511347
- Cemiloğlu, M. (2004). *İlköğretim okullarında Türkçe öğretimi*. İstanbul: Aktüel.
- Çankal, A. O. (2018). *Akıcı okuma stratejilerinin 4. sınıf Türkçe derslerinde okuduğunu anlama becerisine ve okuma motivasyonuna etkisi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Rize.
- Çetinkaya, G., Ülper, H. ve Yağmur, K. (2015). Öğrencilerin doğru ve akıcı sessiz sözcük okuma becerileriyle kavrama başarıları arasındaki ilişki. *İlköğretim Online*, 14(3), 993-1004. Erişim adresi: <http://ilkogretim-online.org.tr/index.php/io/article/view/1265>
- Dedebali, N. C. ve Saracaloğlu, A. S. (2010). Hızlı okuma tekniğinin sekizinci sınıf öğrencilerinin okuma hızlarına ve okuduğunu anlama düzeylerine etkisi. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 27, 171-183. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/114645>
- Duran, E. ve Sezgin, B. (2012). Yankılayıcı okuma yönteminin akıcı okumaya etkisi. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 31(2), 145-164. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/187981>
- Ehri, L. C. (2005). Learning to read words: Theory, findings, and issues. *Scientific Studies of Reading*, 9(2), 167-188. doi: 10.1207/s1532799xssr0902_4
- Ellis, W. A. (2009). *The Impact of C-PEC (choral reading, partner reading, echo reading and performance of text) on third grade fluency and comprehension development* (Doctoral dissertation). University of Memphis, USA.
- Epçaçan, C. (2008). *Okuduğunu anlama stratejilerinin bilişsel ve duyuşsal öğrenme ürünlerine etkisi* (Yayımlanmamış doktora tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Göğüş, B. (1978). *Orta dereceli okullarımızda Türkçe ve yazın eğitimi*. Ankara: Kadioğlu Matbaası.
- Güneş, F. (2000). *Uygulamalı okuma yazma öğretimi*. Ankara: Ocak Yayınları.
- Güneş, F. (2007). *Ses temelli cümle yöntemi ve zihinsel yapılandırma*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Güneş, F. (2011). İlköğretimde sesli okumanın önemi ve yararları. *Millî Eğitim*, 40(191), 7-23.
- Güneş, F. (2013). *Türkçe öğretimi modeller ve yaklaşımlar*. Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Kaman, Ş. (2012). *Akıcı okuma stratejilerini kullanmanın ilköğretim üçüncü sınıf öğrencilerinde okuma becerisini geliştirmeye etkisi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ahi Evran Üniversitesi, Kırşehir.

**Akıcı Okuma Becerisi Bakımından Türkçe Dersi Öğretim Programı ve Ders Kitapları
Üzerine Eleştirel Bir Analiz**

- Kanmaz, A. (2012). *Okuduğunu anlama stratejisi kullanımının, okuduğunu anlama becerisi, bilişsel farkındalık, okumaya yönelik tutum ve kalıcılığa etkisi* (Yayımlanmamış doktora tezi). Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın.
- Karasar, N. (2007). *Bilimsel araştırma yöntemleri* (17.baskı). Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Kavcar, C., Oğuzkan, F. ve Hasırcı, S. (2016). *Türkçe öğretimi* (9. Baskı). Ankara: Anı yayıncılık.
- Kaya, M. (2013). Okuma yazma öğretiminde şiir. *Dil ve Edebiyat Dergisi*, 10(1), 49-96. Erişim adresi: <http://ded.mersindilbilim.info/tr/download/article-file/182656>
- Keskin, H. K. (2012). *Akıcı okuma yöntemlerinin okuma becerileri üzerindeki etkisi* (Yayımlanmamış doktora tezi). Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Keskin, H. K., Baştuğ, M., ve Akyol, H. (2013). Sesli okuma ve konuşma prozodisi: ilişkisel bir çalışma. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 9(2), 168-180. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/mersinefd/issue/17383/181590>
- Keskin, H. ve Baştuğ, M. (2013). Geçmişten günümüze akıcı okuma. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 171, 189-208. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/200635>
- Keskinkılıç, K. ve Keskinkılıç, S. B. (2007). *Türkçe ve ilk okuma yazma öğretimi* (3. Baskı). Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Kuhn, M. R., Schwanenflugel, P. J., Meisinger, E. B., Levy, B. A. ve Rasinski, T. V. (2010). Aligning theory and assessment of reading fluency: Automaticity, prosody, and definitions of fluency. *Reading Research Quarterly*, 45(2), 230-251. Erişim adresi: <https://www.jstor.org/stable/20697184?seq=1>
- MEB. (2009). *İlköğretim Türkçe dersi öğretim programı ve kılavuzu* (1-5. Sınıflar). Ankara: MEB Yayınları.
- MEB. (2006). *İlköğretim Türkçe (6, 7, 8. Sınıf) dersi öğretim programı*. Ankara: MEB Yayınları.
- MEB. (2019). *Türkçe dersi öğretim programı 1-8. Sınıflar*. Ankara: MEB Yayınları.
- Merriam, S. B. (2013). *Nitel araştırma desen ve uygulama için bir rehber*. (Çev. Ed.: S. Turan), Ankara: Nobel.
- Miles, M. B. & Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis: An expanded sourcebook*. USA: Sage Publications.
- Patton, M. Q. (2014). *Nitel araştırma ve değerlendirme yöntemleri*. (Çev. Ed.: M. Bütün, S. B. Demir), Ankara: Pegem Yayınları.
- Rasinski, T. (2006). Reading fluency instruction: Moving beyond accuracy, automaticity and prosody. *The Reading Teacher*, 59(7), 704-706. doi: 10.1598/RT.59.7.10

- Rasinski, T. V. (2003). *The fluent reader: Oral reading strategies for building word recognition, fluency and comprehension*. USA: Scholastic Publications.
- Sever, S. (2004). *Türkçe öğretimi ve tam öğrenme*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- TDK. (2011). *Türkçe sözlük*. Ankara: TDK Yayınları.
- Temizkan, M. (2008). Bilişsel okuma stratejilerinin Türkçe derslerinde bilgiye dayalı metinleri okuduğunu anlama üzerindeki etkisi. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 28(2), 129-148. Erişim adresi: <http://www.gefad.gazi.edu.tr/tr/download/article-file/77121>
- Therrien, W. J. (2004). Fluency and comprehension gains as a result of repeated reading: a meta-analysis. *Remedial and Special Education*, 25(4), 252-261. doi: 10.1177/07419325040250040801
- Uzunkol, E. (2013). Akıcı okuma sürecinde karşılaşılan sorunların tespiti ve giderilmesine yönelik bir durum çalışması. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 9(1), 70-83. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/mersinefd/issue/17382/181537>
- Ülper, H. (2010). *Okuma ve anlamlandırma becerilerinin kazandırılması*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Ünalın, Ş. (2006). *Türkçe öğretimi*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma*. Ankara: Seçkin Yayınları.
- Yılmaz, M. (2008). Kelime tekrar tekniğinin akıcı okuma becerilerini geliştirmeye etkisi. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 6(2), 323-350. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tebd/issue/26112/275111>
- Yılmaz, M. (2008a). Türkçede okuduğunu anlama becerilerini geliştirme yolları. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(9), 131-139. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/mkusbed/issue/19561/208533>
- Yılmaz, M. (2014). *Okuma eğitimi*. M. Yılmaz (Ed.). *Yeni gelişmeler ışığında Türkçe öğretimi içinde* (s. 77-109). Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Yılmaz, M. ve Köksal, K. (2008). Tekrarlı okuma yönteminin okuduğunu anlamaya etkisi. *Millî Eğitim Dergisi*, 179, 51-65. Erişim adresi: http://dhgm.meb.gov.tr/yayimlar/dergiler/Milli_Egitim_Dergisi/179.pdf
- Yüksel, A. (2010). Okuma güçlüğü çeken bir öğrencinin okuma becerisinin geliştirilmesine yönelik bir çalışma. *Kuramsal Eğitim Bilim*, 3(1), 124-134. Erişim adresi: <https://keg.aku.edu.tr/arsiv/c3s1/c3s1m8.pdf>
- Zutell, J. & Rasinski, T. V. (1991). Training teachers to attend to their student's oral reading fluency. *Theory Into Practice*, 30(3), 211-217. doi: 10.1080/00405849109543502

[itobiad], 2021, 10 (2): 1166-1178

<p>The Impacts of Sectoral Value Added to Economic Growth in Turkey</p> <p>Türkiye’de Sektörel Katma Değerin Ekonomik Büyümeye Etkileri</p> <p>Video Link: https://youtu.be/NHy-1bkEJ-Y</p>	
<p>Mustafa Batuhan TUFANER</p> <p>Dr. Öğr. Üyesi, Beykent Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Asst. Prof., Beykent University, Faculty of Economics and Administrative Sciences</p> <p>batuhantufaner@beykent.edu.tr</p> <p>Orcid ID: 0000-0003-0415-4368</p>	

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type	: Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received	: 19.01.2021
Kabul Tarihi / Accepted	: 06.04.2021
Yayın Tarihi / Published	: 01.06.2021
Yayın Sezonu	: Nisan-Mayıs-Haziran
Pub Date Season	: April-May-June

Atıf/Cite as: Tufaner, M . (2020). The Impacts of Sectoral Value Added to Economic Growth in Turkey . İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi , 10 (2) , 1166-1178 . Retrieved from <http://www.itobiad.com/tr/pub/issue/62559/864991>

İntihal /Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and confirmed to include no plagiarism. <http://www.itobiad.com/>

Copyright © Published by Mustafa YİĞİTOĞLU Since 2012 – Istanbul / Eyup, Turkey. All rights reserved.

Türkiye’de Sektörel Katma Değerin Ekonomik Büyüme Etkileri

Öz

İktisat biliminin kökenleri, sınırsız ihtiyaçlar ile kıt kaynaklar arasındaki dengeye dayanmaktadır. Bu sınırlama, iktisatçıları üretim kapasitelerini nasıl arttıracaklarını ve hangi malı ne kadar üreteceklerini düşünmeye sevk etmiştir. Ekonomilerin bu tarihsel süreç içerisinde üretim kapasitelerini arttırması ve yapısal dönüşümler gerçekleştirmesi kaçınılmaz hale gelmiştir. Bu noktada, üretimde verimlilik ve katma değerın ekonomik büyüme hangi sektörde daha fazla katkı sağladığı sorusu ortaya çıkmaktadır. Tarım, gelişmekte olan ülkelerde ekonomik büyümenin önemli bir bileşeni olup, istihdamın büyük bir kısmını oluşturmaktadır. İmalatın ise, sanayi devriminden bu yana hızlı ekonomik büyümede kilit bir rol üstlendiği görülmüştür. Diğer taraftan, 1980 sonrası serbestleşme dönemiyle birlikte imalatın üretimdeki payının azaldığı ve gelişmekte olan ülkelerde hizmetler sektörüne doğru bir eğilim olduğu anlaşılmıştır. Bu bağlamda, tarım, imalat ve hizmetler sektöründeki katma değerlerin araştırılması ve sektörel verimliliklerin ortaya konulması önem arz etmektedir. Makalenin amacı, Türkiye’de tarım, imalat ve hizmetler katma değerlerinin ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini ekonometrik analiz yöntemlerini kullanarak araştırmaktır. Bu amaçla, değişkenler arasındaki ilişki 1969-2019 dönemi için regresyon ve Granger nedensellik yöntemleri kullanılarak analiz edilmiştir. Regresyon analizi sonuçlarına göre, ekonomik büyüme en fazla katkıda bulunan katma değerın 0.47 ile hizmetler sektörü olduğu görülmüştür. Ardından 0.32 ile imalat ve son olarak 0.19 ile tarım sektörü gelmiştir. Granger nedensellik testi sonuçları, ekonomik büyüme ile imalat katma değeri arasında karşılıklı bir nedensellik ilişkisi olduğunu göstermiştir. Bununla birlikte, ekonomik büyümeden tarımsal katma değere doğru tek taraflı bir nedensellik olduğu görülmüştür. Analiz sonuçları, tarım ve imalat sektörü katma değerının ekonomik büyüme için yeterince desteklemediğini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, politika yapıcıların tarım ve imalat sektöründeki katma değeri arttırmaya yönelik politikaları teşvik etmesi gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Katma Değer, Tarım, İmalat, Hizmetler, Ekonomik Büyüme, Türkiye.

The Impacts of Sectoral Value Added to Economic Growth in Turkey

Abstract

The origins of economics are based on the balance between unlimited needs and scarce resources. This constraint has prompted economists to consider how to increase their production capacity and how much they will produce which good. In this historical process, it has become inevitable for economies to increase their production capacities and to realize structural transformations. At this point, the question arises in which sector the productivity and added value in production contribute more to economic growth. Agriculture is an important component of economic growth in developing countries and constitutes a large part of employment. Manufacturing has played a key role in rapid economic growth since the industrial revolution. On the other hand, with the liberalization period after 1980, it was understood that the share of manufacturing in production decreased and there was a tendency towards the services sector in developing countries. In this context, it is important to research the added values in agriculture, manufacturing, and services sectors and to reveal sectoral productivity. The aim of this paper is to research the impacts of agriculture, manufacture, and services value-added on economic growth in Turkey using econometric analysis methods. For this purpose, the relationship between variables was analyzed using regression and Granger causality methods for the period 1969-2019. According to the results of the regression analysis, it was seen that the value added that contributed the most to economic growth was the services sector with 0.47. Next, came manufacturing with 0.32 and finally the agricultural sector with a coefficient of 0.19. Granger causality test results showed that there is a mutual causality relationship between economic growth and manufacturing value added. In addition, it appeared that there is a one-sided causality from economic growth to agricultural value added. Analysis results reveal that the value added in the agriculture and manufacturing industry does not support sufficiently economic growth. In this context, it should be encouraged by policymakers to increase the added value in agriculture and manufacturing industry.

Keywords: Value Added, Agriculture, Manufacturing, Services, Economic Growth, Turkey.

Introduction

Societies have always aimed to live in better conditions since their existence. In order to achieve this goal, scientists have been searching for centuries how to meet their unlimited needs more effectively with scarce resources and by what means can they increase their production capacity. It has become necessary to increase the production capacities of countries to higher levels in terms of economy and to realize some social and cultural transformations in this process. At this point, the question arises that the value added produced and in which sector the value added contributes more to economic growth.

Agriculture is an important component of economic growth and constitutes a large part of employment in developing countries. Agricultural value added, which supports other sectors through resource transfer, can affect economic growth by creating a market for non-agricultural goods and services (Keskingöz and Dilek, 2016, p.182). However, it is seen that the importance given to agriculture decreases as countries become industrialized.

The manufacturing industry has been the key to rapid economic growth since the industrial revolution. It is possible for relatively behind countries to catch up with developed countries with the development of a strong manufacturing industry sector. However, with the liberalization period after 1980, the share of the industrial sector in total income and total employment decreased in both developed and developing countries. Income and employment shares of service sectors have increased, especially in developing countries, without a certain industrial infrastructure.

The decrease in the share of industry in production and employment causes developing countries to become dependent on service sectors without using the opportunities provided by industrialization. However, developing countries need to use their current scarce resources in the most efficient way to achieve their targeted economic growth rate. Directing investments to key sectors with the highest backward and forward linkage effects will initiate the structural change process in the country's economy and contribute to the growth and development process.

The aim of the study is to investigate the impacts of the value added of three main sectors of the Turkish economy which are agriculture, industry, and services on economic growth. For this purpose, unit root, regression, and Granger causality analyzes were performed for the period 1969-2019.

In the first part of the study, a literature review on the subject is included. In the second part of the study, the data and method used in the study are discussed. The research findings are given in the following section. In this context, the results of the unit root test, regression analysis, and Granger causality analysis are presented.

Literature Review

There are limited studies in the literature that examine the effect of value added in agriculture, manufacturing, and services sectors on economic growth. Many of the studies on value added in the industrial sector have been examined within the framework of the Kaldor Law (1966). On the other hand, Solow (1957) and Kendrick (1961) took employment as the reference production factor. Previous empirical studies on the subject are given below.

Basarir et al. (2006) are analyzed agricultural productivity performance in Turkey for the 1961-2001 period. According to the analysis results, although the change is low, it has been found that there is a potential to achieve higher growth rates in agricultural production in the future if resources are used efficiently.

Arısoy (2008) has been analyzed the relationship between economic growth and the industrial sector in Turkey in the framework of the Kaldor hypothesis. The period of 1963-2005 was discussed and it was concluded that economic growth increased the industrial sector production contrary to Kaldor Law. However, it has been stated that the economic growth or the growth of the agriculture and service sectors are the determinants of the growth in the industrial sector.

Imrohoroglu et al. (2011) investigated the relationship between economic growth and agricultural productivity in Turkey. According to them, total GDP per capita would have increased more in Turkey, if Turkey had caught up with productivity growth in agriculture in Spain.

Adenomon and Oyejola (2013) examined the impact of agriculture and industry on GDP in Nigeria for the period of 1960-2011. VAR and SVAR methods were used in the study. The results of VAR model indicated that agriculture contributed about 58% to GDP, while industry contributed about 32%. In addition, the SVAR results revealed that agriculture contributed more to the structural innovations of GDP in Nigeria.

Rahman et al. (2011) examined the relationship between agriculture, industry, and services sector and GDP in Bangladesh for the period 1972-2008. They found a long-term cointegration relationship between variables. Also, they found that there is unilateral causality from GDP to agriculture and industry to GDP.

Ceylan and Ozkan (2013) analyzed the relationship between agricultural value added and economic growth for the periods 1995-2007 and 2002-2007 with two samples and for 25 and 30 countries. According to the results of the analysis, it has been found that the increase in agricultural value added increases economic growth.

Gaspar et al. (2015) investigated the long run relationship and causality among agriculture, industry and service sectors of Portugal for the period of 1970-2006. According to the results of the VAR analysis, it was stated that

the agricultural value added was both weakly and strongly exogenous and did not affect the other two sectors and was not affected by them.

Kubar (2016) examined the relationship between the development indicators of underdeveloped and developing countries and economic growth for the period 1995-2010. It is concluded that the value added of the agricultural sector affects the economic growth negatively and the value added of the industrial sector positively in middle-income countries which Turkey located in.

Ugurlu and Tuncer (2017) have been discussed the contributions of industrial and service sectors to economic growth in Turkey for the 1995-2011 period. It has been found that the developments in the industrial sectors with strong feeding and stimulation effects in the economy will contribute positively to economic growth, while the contribution of service sectors with lower feeding and stimulation effects will be limited.

Yetiz and Ozden (2017) examined the relationship between agriculture, industry, services sector, and the GDP in Turkey for the 1868-2015 period. A relationship has been found between these variables in the long run. However, a unilateral causal relationship has been found from agriculture to GDP.

Data and Methodology

The effects of agriculture, manufacturing, and services sector value added on economic growth have been investigated in Turkey for the 1969-2019 period. The data sets from which the variables used are obtained and the definitions of the variables are given in Table 1 below.

Table 1. Data Sets and Definitions

Variables	Definitions	Sources
GRO	GDP growth (annual %)	WB National Accounts Data
AGR	Agriculture, forestry, and fishing, value added (annual % growth)	WB National Accounts Data
MAN	Manufacturing, value added (annual % growth)	WB National Accounts Data
SER	Services, value added (annual % growth)	WB National Accounts Data

The effect of value added in agriculture, manufacturing, and services sectors on economic growth will be examined in three stages. In the first stage of the analysis, whether the variables used in the study are stationary or not will be tested with the unit root test. Including non-stationary time series in the model may cause a spurious regression problem. Therefore, making the series stationary ensures that the mean, variance, and common variance in

various delays are the same (Gujarati, 1999, p. 78). For this purpose, Augmented Dickey-Fuller unit root test will be used. Unit root equation is as follows;

$$X_t = c_0 + j \cdot X_{t-1} + e_t \quad (1)$$

It can be said that X_t series is stationary if $|j| < 1$, and it is not stationary if $|j| = 1$ in the above equation (1). In most of the economic time series, the autoregressive coefficient j is expected to be one or less. The basic hypothesis is established as "there is a unit root in the series", while the alternative hypothesis is "there is no unit root in the series" in equation (1).

Regression analysis constitutes the second stage of the analysis. The relationship between variables is tried to be determined numerically in regression. The regression equation is located in equation (2) below.

$$Y_i = \alpha + \beta_1 X_{1i} + \beta_2 X_{2i} + \beta_3 X_{3i} + \varepsilon_i \quad (2)$$

In the above equation (2), Y_i represents the dependent variable, X_1 , X_2 , X_3 are the independent variables, and ε_i represents the error term. In order to apply the multiple linear regression method, the following assumptions must be met (Sarstedt and Mooi, 2014);

- The sample used should be random or represent the population to a large extent.
- The dependent variable is assumed to have random error and the mean error is zero.
- According to the constant variance assumption, the errors are not dependent on each other over time.
- According to the autocorrelation assumption, the error variance is constant and it is assumed that it does not change at all between the data.
- Errors show normal distribution.
- With the assumption of no multicollinearity, there should be no relationship between the independent variables.

In the third stage of the analysis, Granger causality tests will be conducted. Granger (1988) reports that the Granger causality test is a statistical hypothesis test for determining whether one time series is useful in forecasting another. It can be relevant only when the variables are either stationary or non-stationary but cointegrated, can be written as:

$$GRO_t = \alpha_1 + \beta_1 AGR_{t-1} + \beta_2 AGR_{t-2} + \dots + \delta_1 MAN_{t-1} + \delta_2 MAN_{t-2} + \dots + \gamma_1 SER_{t-1} + \gamma_2 SER_{t-2} + \dots + \varepsilon_{1t} \quad (3)$$

where ε_{1t} and ε_{2t} are white noise error terms, and β , δ , γ and λ are the parameters which tell how much the past values of the variables can explain the current value of either series. The null hypothesis in general is variable X does not Granger cause variable Y.

Empirical Results

The multiple linear regression equation for the model established is as follows;

$$GRO = \beta_0 + \beta_1 AGR + \beta_2 MAN + \beta_3 SER + \varepsilon_i \quad (4)$$

Regression assumptions should be met before proceeding with regression analysis. Tests performed on regression assumptions are listed as multiple linearity, constant variance, autocorrelation, and normality.

Table 2. VIF Test Results

Variables	VIF	1/VIF
AGR	1.12	0.893847
MAN	3.41	0.292898
SER	3.63	0.275465
Mean VIF	2.72	

The Variance Inflation Factors (VIF) test was applied to measure that the independent variables are not interrelated. VIF test results are shown in Table 2 above. According to the test result, the VIF values and the average VIF value of the variables are less than 5. Therefore, the multiple linear connection problem was not encountered in the model.

Table 3. Breusch-Pagan / Cook-Weisberg Heteroskedasticity Test Results

Variable	Chi2 (1)	Prob > chi2
Fitted values of GRO	0.01	0.9412

Breusch-Pagan / Cook-Weisberg (1979) test was applied to reveal whether the model provides the assumption of constant variance. Breusch-Pagan / Cook-Weisberg test results are shown in Table 3 above. When the probability values of the model are examined, it is seen that it is less than 0.05. Since the H_0 hypothesis is accepted, it can be stated that there is no variance problem in the model.

Table 4. Breusch-Godfrey LM Autocorrelation Test Results

Lags(p)	Chi2	df	Prob > Chi2
1	1.670	1	0.1962

Autocorrelation test is another regression assumption. It is examined whether there is an autocorrelation between the error terms in this test. Breusch-Godfrey LM (1978) test was used to test autocorrelation in the

The Impacts of Sectoral Value Added to Economic Growth in Turkey

study. The results of the autocorrelation test are given in Table 4 above. When the autocorrelation test results are examined, it is seen that the probability value is greater than 0.05. The rejection of the null hypothesis implies that there is no autocorrelation in the model.

Table 5. Shapiro-Wilk W Test Results

Variable	Obs	W	V	z	Prob > z
Residual	51	0.97809	1.046	0.097	0.46138

Shapiro-Wilk W test (1968) was used to investigate whether the error terms were normally distributed. Normality test results are shown in Table 5 above. According to normality test results, the probability value is greater than 0.05. Due to the acceptance of the H_0 hypothesis, it is understood that the error terms in the model show normal distribution.

Table 6. Unit Root Test Results

	Test Statistic	%1 Crit. Val.	%5 Crit. Val.	%10 Crit. Val.
Z(t)	-4.855	-3.587	-2.933	-2.601
MacKinnon prob.	0.0000			

Augmented Dickey-Fuller (1981) unit root test was applied to test stationarity in series. Unit root test results are given in Table 6 above. When looking at the test results, it is understood that all series are stationary at level.

The regression assumptions and unit root test required for the application of the model were tested and it was concluded that the model was suitable. The results of the regression analysis are shown in Table 7 below.

Table 7. Regression Analysis Results

Source	SS	df	MS	Numbers	of	51
Model	754.119143	3	251.373048	obs F (3, 47)		244.29
Residual	48.3624161	47	1.02898758	Prob > F		0.0000
Total	802.48156.	50	16.0496312	R²		0.9397
				Adj. R²		0.9359
GRO	Coef.	Std. Err.	t	P> t	[95% Conf. Interval]	
AGR	0.1916553	0.034877	5.50	0.000	0.1214918	0.2618187
MAN	0.3238403	0.0432351	7.49	0.000	0.2368625	0.4108182
SER	0.4731603	0.0724358	6.53	0.000	0.3274382	0.6188823
Cons	-0.0732372	0.2449151	-0.30	0.766	-0.5659429	0.4194685

F probability value in Table 7 above shows that the model is meaningful as a whole. R^2 and adjusted R^2 values also show that the systematic error level of the established model is quite low. It is seen that there is a significant relationship between all explanatory variables and economic growth. The probability values of all explanatory variables are less than 0.05. Accordingly, it can be stated that there is a positive relationship between AGR, MAN, and SER variables and economic growth. When the coefficients are examined, it is understood that the biggest effect is in the SER variable of 0.4731603. Next comes MAN with 0.3238403 and finally the AGR variable with 0.1916553.

Table 8. Granger Causality Test Results

Equation	Chi2	d	Prob > chi2
GRO => AGR	11.502	2	0.003
AGR => GRO	0.99367	2	0.608
GRO => MAN	7.9038	2	0.019
MAN => GRO	4.7406	2	0.093
GRO => SER	4.5104	2	0.105
SER => GRO	3.9935	2	0.136

Granger causality analysis was conducted to better explain the relationship between economic growth and AGR, MAN, and SER. Granger causality test results are given in Table 8 above. Granger causality test results show that there is a reciprocal causality relationship between economic growth and manufacturing value added. In addition, it appears that there is a one-sided causality from economic growth to agricultural value added.

In addition to the relevant findings on the effects of value added of agriculture, manufacturing and services sector on economic growth, the validation of the model shows the absence of any statistical anomalies for the series of variables chosen. So, the model is statically consistent and the choice of the variables is relevant in terms of results and interpretations.

Conclusions

Societies have been in a dilemma between scarce resources and unlimited needs. Unlimited needs have encouraged individuals to be more productive in the ongoing process. In order to meet the needs of its people, every society must answer three basic economic questions: "what goods will be produced? how will it be produced? for whom will it be produced?" The industrial revolution that emerged after agricultural production and the liberalization process that occurred after the industrial revolution deeply affected the dynamics of social production. Following these developments, it has begun to be discussed which sector produces more efficient production and their contributions to economic growth have come to the fore.

Agriculture is still an important component of economic growth and constitutes a large part of employment in developing countries. On the other hand, the manufacturing industry has been the key to rapid economic

growth since the industrial revolution. Developing countries with a strong manufacturing industry have a chance to catch up with developed countries. However, with the liberalization period after 1980, the decrease in the share of industry in production causes developing countries to become dependent on service sectors. Therefore, it is important to investigate the relationship between the value added of the sectors and economic growth. For this purpose, the effects of agriculture, manufacturing, and services sector value added on economic growth have been investigated in Turkey for the 1969-2019 period.

The effect of value added in agriculture, manufacturing, and services sectors on economic growth will be examined in three stages. In the first stage of the analysis, whether the variables used in the study are stationary or not will be tested with the unit root test. Regression analysis constitutes the second stage of the analysis. It has been observed that there is a significant relationship between all explanatory variables and economic growth. It has been understood that the greatest influence on economic growth belongs to SER, MAN, and AGR, respectively. In the third stage of the analysis, Granger causality tests will be conducted. Granger causality test results showed that there is a mutual causality relationship between economic growth and manufacturing value added. In addition, it appeared that there is a one-sided causality from economic growth to agricultural value added.

The results of the study are as expected. The aim of the study is to draw attention that the services sector is at the forefront, and the manufacturing and agriculture sectors are not productive enough in Turkey. According to the results of the study, although it is seen that the increase in the value added in the services sector affects the economic growth more, the added value in the manufacturing and agriculture sector should also be increased. For this purpose, it is recommended to give incentives for these sectors in order to increase the added value in the agriculture and manufacturing sector. Also, it is important that policymakers secure policies that will increase productivity in these sectors, both in practice and by enacting laws.

References

- Adenomon, M. O. and Oyejola, B. A. (2013). Impact of Agriculture and Industrialization on GDP in Nigeria: Evidence from VAR and SVAR Models. *International Journal of Analysis and Applications*, 1(1), pp. 40-78.
- Arisoy I. (2008). Türkiye’de Sanayi Sektörü-İktisadi Büyüme İlişkisinin Kaldor Hipotezi Çerçevesinde Test Edilmesi. *ZBW Working Paper*, 1, pp. 1-31.
- Basarir, A., Karli, B. and Bilgic, A. (2006). An Evaluation of Turkish Agricultural Production Performance. *International Journal of Agriculture & Biology*, 8(4), pp. 511-515.

- Breusch, T. S. (1978). Testing for Autocorrelation in Dynamic Linear Models. *Australian Economic Papers*, 17, pp. 334-55. <http://dx.doi.org/10.1111/j.1467-8454.1978.tb00635.x>
- Breusch, T. S. and Pagan, A. R. (1979). A Simple Test for Heteroscedasticity and Random Coefficient Variation. *Econometrica*, 47(5), pp. 1287-1294.
- Ceylan, R. and Ozkan, B. (2013). Agricultural Value Added and Economic Growth in the European Union Accession Process. *New Medit*, 12(4), pp. 62-71.
- Dickey, D. and Fuller, W. (1981). Likelihood Ratio Statistics for Autoregressive Time Series with a Unit Root. *Econometrica*, 49, pp. 1057-1072.
- Gaspar, J., Gilson, P. and Simoes, M. C. N. (2015). Agriculture in Portugal: Linkages with Industry and Services. *Faculdade de Economica da Universidade de Coimbra*, Portugal.
- Godfrey, L. G. (1978). Testing for Higher Order Serial Correlation in Regression Equations when the Regressors Include Lagged Dependent Variables. *Econometrica*, 46, pp. 1303-1310. <http://dx.doi.org/10.2307/1913830>
- Granger, C. W. J. (1988). Causality, Cointegration, and Control. *Journal of Economic Dynamics and Control*, 12, pp. 551-559.
- Gujarati, D. N., 1999. *Temel Ekonometri*. İstanbul: Literatür Yayınları.
- Imrohoroglu, A., Imrohoroglu, S. and Ungor, M. (2011). Agricultural Productivity and Growth in Turkey. *Macroeconomic Dynamics*, 18(5), pp. 998-1017.
- Kaldor, N. (1966). *Causes of the Slow Rate of Economic Growth in the United Kingdom: An Inaugural Lecture*. London: Cambridge University Press.
- Kendrick, J. (1961). *Productivity Trends in the United States*. NBER Books, Princeton: Princeton University Press.
- Keskingöz, H. and Dilek, S. (2016). Investigation of TR82 Region According to the Growth Stages of Rostow. *Asian Journal of Economic Modelling*, 4(4), pp. 180-189.
- Kubar, Y. (2016). Az Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerin Kalkınma Göstergeleri ile Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Bir Panel Veri Analizi. *Ardahan University Journal of Faculty of Economics and Administrative Science*, 4, pp. 65-99.
- Rahman, M., Rahman, S. and Wu, Hai-bing. (2011). Time Series Analysis of Causal Relationship among GDP, Agricultural, Industrial and Service Sector Growth in Bangladesh. *China-USA Business Review*, 10(2011), pp. 9-15.
- Sarstedt, M. and Mooi, E. (2014). *A Concise Guide to Market Research*, Springer Texts in Business and Economics, Heidelberg: Springer. DOI 10.1007/978-3-642-53965-7_7,

Shapiro, S. S., Wilk, M. B. and Chen, H. J. (1968). A Comparative Study of Various Tests for Normality. *Journal of the American Statistical Association*, 63, pp. 1343–1372.

Solow, R. M. (1957). Technical Change and Aggregate Production Function. *Review of Economics and Statistics*, 39, pp. 312–320.

Ugurlu, A. A. and Tuncer, I. (2017). Türkiye’de Sanayi ve Hizmet Sektörlerinin Büyüme ve İstihdama Katkıları: Girdi-Çıktı Analizi. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 32(1), pp. 131-165.

Yetiz, F. and Ozden, C. (2017). Analysis of Causal Relationship among Gdp, Agricultural, Industrial and Services Sector Growth in Turkey. *Omer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10(3), pp. 75-84.

[itobiad], 2021, 10 (2): 1179-1207

<p>İnsansız Hava Aracı Sistemlerinde Stratejik Yönetim ve SWOT Analizi</p> <p>Strategic Management in Unmanned Aerial Systems and SWOT Analysis</p> <p>Video Link: https://youtu.be/GNGJyCcYZu4</p>	
<p>Hanifi SEVER</p> <p>Dr., Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi SBE Yarı Zamanlı Öğretim Üyesi & EGM Havacılık Daire Başkanlığı</p> <p>Dr. Van Yüzüncü Yıl Univ. Institute Of Social Sciences</p> <p>drhanifisever@gmail.com</p> <p>Orcid ID: 0000-0002-9384-2498</p>	

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type	: Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received	: 27.01.2021
Kabul Tarihi / Accepted	: 17.04.2021
Yayın Tarihi / Published	: 01.06.2021
Yayın Sezonu	: Nisan-Mayıs-Haziran
Pub Date Season	: April-May-June

Atıf/Cite as: Sever, H . (2020). İnsansız Hava Aracı Sistemlerinde Stratejik Yönetim ve SWOT Analizi . İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi , 10 (2) , 1179-1207 . Retrieved from <http://www.itobiad.com/tr/pub/issue/62559/869189>

İntihal /Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and confirmed to include no plagiarism. <http://www.itobiad.com/>

Copyright © Published by Mustafa YİĞİTOĞLU Since 2012 – Istanbul / Eyup, Turkey. All rights reserved.

İnsansız Hava Aracı Sistemlerinde Stratejik Yönetim ve SWOT Analizi *

Öz

Siyasi ya da politik sorunların tek taraflı ya da belirli bir çıkar amacıyla kullanılması havacılık sektörünün en zayıf yönlerinden birini oluşturmaktadır. İHA'lar ile yüksek teknolojik harp silahlarına sahip olan ülkeler küresel operasyonlarda personel kaybetmeksizin etkili sonuçlar alabilirler. İnsansız Hava Aracı (İHA) Sistemleri Türkiye'de yaygın olarak kullanılmak ile birlikte bu araçların bakım, onarım, lojistik, işletme, yeniden organize edilme süreçlerinin stratejik olarak değerlendirilmesi önemli bir yer tutmaktadır. Bu çalışmada İHA teknolojisi üreten, tamir, bakım ve onarım ile ithalat yapmakta olan işletmelerin yöneticileri ile derinlemesine mülakat yöntemi ile nitel bir araştırma yapılmıştır. Elde edilen verilere göre oluşturulan SWOT analizi ve ölçek sektörde çalışmakta olan 245 uzman çalışana sorularak verilerin doğruluğu nicel yöntemler ile test edilmiştir. Oluşturulan ölçeğin tutarlılık analizleri yapıldıktan sonra faktör yükleri hesaplanmıştır. Yapılan analizlere göre İHA sistemlerinin en zayıf kısmı "insansız" olarak nitelendirilmesidir. Bu durum yapılan işin basit, önemsiz ya da ciddiyetsiz olarak algılanmasına sebebiyet vermektedir. Yaşanabilecek kazaların dahi önemsiz görülmesine neden olmaktadır. İHA endüstrisi içerisinde cinsiyet ve medeni durumun SWOT analizinin alt boyutları açısından farklılık oluşturmaması önemlidir. Bu sayede endüstride kadın ve erkek çalışanların aynı düzlemde katkı sağlaması gerektiği değerlendirilmektedir. Bu çalışma sayesinde, İHA üreticilerinin endüstriye bakış açısı, çevresel durum, sektörün güçlü ve zayıf yönleri ile fırsat ve tehditleri ele alınmıştır. Araştırmada tespit edilen zayıf yönlerin yerli ve milli üretim ile üstesinden gelinmesi gerekmektedir. Dinamik yaşamın içerisinde tehditlerin azaltılarak fırsat haline çevrilmesinin, işletmelerin güçlü yönlerinin artırılmasının sektörde yer alan firmaların güçlenmesini sağlayacağı değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Havacılık Sektörü, İnsansız Hava Aracı, İHA Teknolojisi, Stratejik Yönetim, SWOT Analizi

Strategic Management in Unmanned Aerial Systems and SWOT Analysis

* Van Emniyet Müdürlüğü Eğitim Şube M.lüğü Merkezinin 02.2021 Tarih , 33197401-28199(31936)/10 Sayılı kararı ile Etik Kurul Kararı alınmıştır.

Abstract

One of the weaknesses of the aviation sector is that political or political problems are used unilaterally or for a specific benefit. Countries with high-tech war weapons with UAVs can achieve effective results in global operations without losing personnel. Unmanned Aerial Vehicle (UAV) Systems in conjunction with the maintenance of these tools are widely used in Turkey to repair, logistics, operations, strategic evaluation of the process of reorganization is an important place. In this study, a qualitative research was conducted with in-depth interviews with the managers of the enterprises that produce UAV technology, repair, maintenance and repair and import. The SWOT analysis and scale created according to the data obtained were asked to 245 experts working in the sector and the accuracy of the data was tested with quantitative methods. Factor loadings were calculated after the consistency analysis of the scale. According to the analysis made, the weakest part of the UAV systems is that they are described as "unmanned". This situation causes the work to be perceived as simple, unimportant or not serious. It causes even possible accidents to be considered unimportant. It is important that gender and marital status do not differ in the sub-dimensions of the SWOT analysis within the UAV industry. In this way, it is considered that male and female employees in the industry should contribute on the same dimension. Thanks to this study, the perspective of the UAV manufacturers to the industry, the environmental situation, the strengths and weaknesses of the industry, as well as the opportunities and threats were discussed. The weaknesses identified in the research must be overcome with domestic and national production. It is considered that turning the threats into opportunities by reducing them in dynamic life and increasing the strengths of the enterprises will strengthen the companies in the sector.

Keywords: Aviation Sector, Unmanned Aerial Vehicle, UAV Technology, Strategic Management, SWOT Analysis

Giriş

Bilgi çağında ürün çeşitliliği, mal ve hizmet üretim süreçlerinde yaşanan post modern değişimler ve teknolojik ürünlerin imal, ticaret ve kullanımı ele alındığında stratejik yönetim önemli bir yer tutmaktadır. İşletmeler, stratejik yönetim süreçlerinde ellerindeki mevcut bütün kaynakları ideal ve uygun bir şekilde kullanmak durumundadır. Optimum girdi ile maksimum çıktının elde edildiği stratejik yönetim sayesinde çağımızın yükselen makineleri olan insansız hava araçlarının yönetim (üretim, satış, bakım, kullanım, garanti gibi) aşamalarında da uygulanması gerekmektedir.

Teknolojik ataklarla kendini her gün güncelleyen insansız hava aracı (İHA) sistemleri rekabet koşulları altında mücadele veren işletmeleri karışık, temini zor, maliyetlerin fazla olduğu havacılık endüstrisinin bir kolu haline dönüşmüştür. En küçük vidanın dahi başına "havacılık" ibaresi

getirildiğinde sertifikasyon nedeniyle normal fiyatının üç dört katına satıldığı piyasada tutunmak ve gelişimini devam ettirebilmek oldukça zordur. Bu bağlamda, basit drone'lardan başlayarak gelişmiş taktik ve stratejik İHA'lara kadar pazarda üstünlük sağlamak için orta ve uzun vadeli stratejik kararların doğru, ayakları yere basan, çevre analizlerinin iyi yapılması gerekmektedir.

Stratejik yönetim, sistem ve durumsallık yaklaşımlarının ana fikrine dayanan bütünsel bir kavramdır. Durumsallık yaklaşımına göre, yönetim biliminde belirli bir en iyi yöntem yoktur. Gelişen durumlara göre en iyinin seçilebileceği, farklı durumlarda farklı yönetim tarzlarının benimsenmesinin gerektiği üzerinde durulmaktadır. Sistem yaklaşımı ise, birbirleri ile ilişkili olan parçalardan oluşan, disiplinler arası, parçaların tamamından bütünü görmeye çalışan bir teoridir (Mele vd., 2010). Sistem yaklaşımı içerisinde hiçbir işletme iç ve dış çevresinden ayrı olarak düşünülemez (Türengül, 2005, s.111).

Stratejik bir yönetim ve işletmelerin durumsallık yaklaşımına göre seçecekleri yönetimin biçiminin belirlenmesi için iç ve dış analizlerin iyi yapılması gerekmektedir. Yöneticilerin ufki yetenekleri ve öngörülerini ile yaşamsal tecrübelerinin birleşimi stratejik yönetimi yeterli kılmaz. Bunun yanında işletmelerin üstünlük ve zayıflıklarının belirlenmesi, fırsat ve tehditlerin doğru şekilde ele alınabilmesi gerekmektedir.

İşletmelerin mevcut durumlarının ne olduğunu, güçlü ve zayıf yönlerini anlama, fırsat ve tehditlere yönelik adımlar atabilmesi için yapılan incelemeye SWOT analizi denilmektedir. SWOT analizinin temeli, işletmenin iç ve dış çevresinin analizini yapabilmektir (Antony, 2012, s.692). Yapılan çalışmalar incelendiğinde, bugüne kadar çok sayıda SWOT analizini içeren yayına rastlamak mümkündür (Helms ve Nixon, 2010, Leigh, 2009, Phadermrod vd., 2019, Pickton ve Wright, 1998).

Bu çalışmada, İHA teknolojisi üreten, tamir, bakım ve onarım ile ithalat yapan şirketlerde çalışan temininde güçlük çekilen personel ile derinlemesine mülakat yöntemi sonucu endüstrinin durumu ve ihtiyaçları SWOT analizi ile yorumlanmıştır.

Stratejik Yönetim

Stratejik yönetim, değişen çevre şartlarına göre güncellenebilen, çevresi ile ilişkilerini ele alarak rekabet yöntemlerini belirleyen, örgütün amaçlarına ulaşmak için izleyeceği yolu tasvir eden, örgütün bütün kademelerinin sürece dahil olduğu bir yönetim modelidir (Bowman ve Helfat, 2001, Trigeorgis ve Reuer, 2017).

Stratejik yönetim, köklerinden ayrı ve yeni bir yönetim modeli olmaktan öte örgütün beş temel fonksiyonuna bağlı kalarak çevre analizleri ile etkin bir yönetim stratejisi benimsemektir. Stratejik yönetim bir formül ya da izlenen bir rehber değildir. Bu nedenle, yönetim ve mentor ekibinin iç ve dış

çevredeki değişiklikleri önceden fark ederek harekete geçebilmeyi amaçlamaktadır.

İşletmelerin küreselleştiği ve çok uluslaştığı çağımızda hiçbir işletme yalnız başına değildir. Çevresine duyarlı olmayan işletmelerde stratejik yönetimden bahsedilemez.

Stratejik yönetimin evrimi incelendiğinde, stratejik yönetim *planlama* ile başlamıştır. Yapılan planlarda, gelecek berrak ve hedefler ise izlenebilir. *Uzun vadeli planlama*, geleceğe yönelik daha somut beklenti ve hedeflerin olduğu, spesifik bir zaman aralığını tarif eden planlama metodudur. *Toplu planlama*, örgüt içerisindeki bir kısmı ilgilendiren planlamaları terk ederek, örgütün bütününe ele alarak tasarlanan planlama modeli tercih edilmiştir. Bir sonraki aşamada *stratejik planlama* tercih edilmiştir. Stratejik planlamada, ulaşılacak hedefe odaklanmak yerine o hedefe ulaşılacak yönün, rotanın belirlenmesinin daha doğru olduğu kabul edilmiştir. Stratejilerin çevresel etkiler kapsamında değerlendirilerek örgütün yönetsel olarak kendisini yeniden organize edebilmesi *stratejik yönetimin* ana fikrini doğurmuştur. Stratejik yönetimin bir tamamlayıcı olarak ifade edilen *stratejik senaryo* yaklaşımı, hedefe ulaşırken izlenen metoda alternatif yol ve olası senaryoları da dikkate alarak işletmelere yön çizmektedir. Nihayetinde, çağımızda da halen kabul gören *stratejik görüş* kavramı ile, öngörülemeyen ufuk, ani gelişmelere açık çevrenin ve politikaların izlenmesi gibi daha geniş açılı bir stratejik yaklaşımı tanımlanmıştır (Hitt vd., 1998, Hoskisson vd., 1999, Mckierman, 2006, Powell, 2014).

Stratejik yönetim, öncelikle stratejik bir bilince sahip olmak ile hayat bulur. Bu husus on stratejik yönetim okulunun birincisi olan tasarım okulunun da ele aldığı bir konudur. Bilinçli bir zihinsel çabanın varlığı strateji geliştirilmesine yardımcı olur (Sarvan vd., 2003). Stratejik bilinç ile yöneticiler rakiplerin durum ve üretim vaziyet planlarına hakim olarak örgütün fırsatları nasıl değerlendirmesi ve tehditleri nasıl bertaraf etmesi gerektiğini derinlemesine analiz edebilirler. Stratejik yönetim için, yöneticilerde stratejik bir bilincin varlığı gereklidir. (Baykal, 2018, Karcıoğlu ve Sıçrar, 2019, Ülgen ve Mirze, 2004).

Stratejik analizin en önemli kısımlarından biri çevre analizin ve tespitlerin yerinde ve doğru kestirilmesidir. Tehditlerin önceden görünen sinyaller vasıtasıyla fırsata çevrilebilmesi stratejik yönetimin başarısını ifade eder. Çevre analizi yaparken, sosyoekonomik, teknolojik ve hukuk bir kül halinde ele alınmalıdır. Çevre gibi işletme de dinamik bir yapıya sahip olduğu için yeni karar ve stratejilere açık olmalıdır (Güçlü, 2003, Yiğit ve Yiğit, 2011).

Örgütlerin çevre analizleri iki kısımda yapılmalıdır. Bunlar iç çevre ve dış çevre analizidir. İç çevre analizi, işletmenin bünyesinde var olan, örgüt kültürü, personelin eğitim durumu, yönetici yaklaşımları, etik ilkeler gibi örgüt içerisinde var olan bütün unsurları kapsamaktadır (Peker ve Boyraz, 2017:80). Dış çevre analizi ise, örgütsel yapı içerisinde karar alırken kurum dışında oluşabilecek fırsat ya da tehdit dalgasını görebilmek için çalışmaktır (Baykal, 2018:156).

İnsansız Hava Aracı Sistemleri

Savunma Sanayii Müsteşarlığı'nın 2011-2030 yılları arasındaki hedeflerini ortaya koyan "Türkiye İnsansız Hava Aracı Sistemleri Yol Haritası" çalışmasında İnsansız Hava Aracı (İHA), "*kendisini kullanan insanı taşımayan, kaldırma kuvveti oluşturmak için aerodinamik kuvvetleri kullanan, kendi başına uçabilen veya uzaktan kumanda edilebilen, sarf edilebilir veya yeniden kullanılabilir ve öldürücü veya öldürücü olmayan faydalı yük taşıyabilen motorlu hava aracıdır*" şeklinde tanımlanmaktadır (SSM, 2011, s.15).

Amerikan Savunma Bakanlığı ise İHA'yı "*üzerinde insan operatörü bulunmayan, havalanabilmek için aerodinamik kuvvetleri kullanan, otonom olarak veya uzaktan kumanda ile uçabilen, geliştirilebilen ve iyileştirilebilen, ölümcül ya da ölümcül olmayan yük taşıyabilen araçlardır*" şeklinde ifade etmektedir (DOD, 2010, s.225). Bu kapsamda, İHA'lar ile uzaktan kumanda edilen seyrüsefer ve balistik füzeleri bu tanımın dışında tutulmuştur.

Bu tanımlardan hareketle, İHA, uzaktan ya da otonom olarak kontrol edilen, kendisine verilen/gönderilen görevleri icra eden ve bu görevler için gereken faydalı yükleri (kamera, mühimmat vb.) taşıyan içerisinde insan bulunmayan ancak ilk hazırlık aşamasından inişe kadar tamamen insan kontrolünde olan hava araçları olarak tanımlanabilir.

Yapılan çalışmalarda İHA'lar tanımlanırken, uçuş yapan araç içerisinde bu aracı kullanacak pilotun bulunmaması vurgulanmaktadır (Fahlstorm ve Gleason, 2012, Hadi vd., 2014). Her ne kadar bu hava araçları "insansız" olarak nitelendirilmekte ise de, bakım, onarım, kurulum, uçuş öncesi hazırlık, seyrüsefer, iniş hazırlığı ve iniş işlemlerinin tamamında insan zekasının ve gücünün önemli olduğu unutulmamalıdır (Sever, 2021).

İHA'lar, diğer hava araçlarından farklı olarak birtakım yardımcı ekipmanlar sayesinde kumanda edilebilmektedir. Uçak ve helikopterlerde bulunan pek çok teknolojik alet ve gereçler pilotlar tarafından seyrüsefer esnasında kullanılmaktadır. Ancak İHA'ların pilotajının yerkürede sabit ya da hareketli noktalardan sağlandığı ele alındığında, uçuş emniyeti ve seyrüseferin izlenmesi için şart olan aletlerin de yerdeki kontrol istasyonlarında olması gerekliliğini açıklayabilir (Sever, 2021, SSM, 2011).

İHA sistemleri, bir İHA'nın kendisinden beklenen görevleri ifa edebilmesi için gerekli olan bütün sistem unsuru olarak tarif edilebilir (Fahlstorm ve Gleason, 2012). İHA'ya monte edilen faydalı yükler (kamera, mühimmat, sinyal karıştırıcı, dinleme gibi), insan unsuru, silah sistem platformları, görüntü ve uçuş ait bilgilerin aktığı telemetriye ait iletişim mimarisi bu İHA sisteminin birer parçasıdır.

Basit nitelikli İHA sistemlerinde kullanılan parça ve ekipmanların endüstriyel olarak doğruluğu tam olarak kanıtlanamamıştır (Cai vd., 2011). Bir hava yolu şirketinin kullandığı uçağın herhangi bir aviyonik sistemi endüstriyel bir sistem dahilinde üretilmiş olmasına karşın, basit İHA

sistemlerinde kullanılan sistemlerin genel geçerliği bulunmamaktadır. Bu nedenle profesyonel hava yollarındaki hava araçlarına nazaran İHA sistemleri sık arıza yapmakta ve kimi zaman çeşitli kazalara neden olabilmektedir (Bateman vd., 2011). Gelişen teknolojiye bağlı olarak kazaların azaltılması hedeflenmekte ise de, endüstriyel kalibrasyonlar ve garantili yedek parçalar üretilmediği sürece maddi külfet getiren, kimi zaman da yasal sorunlara neden olabilen kazaların varlığından her zaman bahsetmek zorunda kalınacaktır. Gelişmiş İHA sistemlerinin ise endüstriyel olduğu, bütün parçalarının uluslararası havacılık kurallarına uygun üretildiğinden bahsedilebilir.

İnsansız Hava Araçları sistemleri bünyesinde barındırdıkları teknolojik özelliklere bağlı olarak farklı bileşenlerden oluşabilir. Ancak temel olarak bir İHA Sistemi (İHAS), Yer Kontrol İstasyonu (YKİ) ve İHA'dan oluşmaktadır. YKİ'de kurulu bulunan yazılıma bağlı olarak çalışan Yer Veri Terminali (YVT) ile hava aracı üzerine kurulu Hava Veri Terminali (HVT) arasındaki iletişim aslında yerdeki pilot ile hava aracının ana komutasını sağlayan otopilot arasındaki iletişimi sağlamaktadır (Sever, 2021).

Gelişmiş İHA Sistemleri ile bilgisayar ya da tablet üzerinden yazılım vasıtasıyla uçuşlar gerçekleştirilebileceği gibi el kumandası yardımıyla da hava aracına yerden komut gönderilebilir. Buna ek olarak, hava aracına monte edilmiş amaca uygun görevleri icra edecek yardımcı ekipmanlar da (kamera, mühimmat vb.) aksi yazılım tarafından belirlenmedikçe YKİ'de bulunan pilot yardımıyla yönlendirilmektedir.

Yöntem

Çalışmanın birinci kısmında derinlemesine görüşme/mülakat yöntemi seçilerek nitel araştırma deseni benimsenmiştir. 01.12.2018 ile 06.02.2019 tarihleri arasında 6 ayrı firmada İHA teknolojisi üreten, tamir, bakım, onarım ya da yurtdışı ithalat süreçlerinde yer alan toplam 11 firma yöneticisi yer almıştır. Seçme kriterleri arasında, kamu ihalelerinden yasaklı olmama, uluslararası faaliyet gösterme, yurt içinde bakım ve onarım merkezinin olması, en az 3 yıldır sektörde yer alma ve çalışmaya gönüllü olarak katılma kriterleri tercih edilmiştir. Derinlemesine mülakat esnasında örneklemin sektörü değerlendirmeleri, karşılaşılan sorunlar, zorluklar ve geleceğe yönelik stratejik görüşleri ele alınmıştır. Araştırmanın yürütülebilmesi için gerekli etik kurul izni alınmıştır.

Çalışmanın ikinci kısmında ise, nitel elde edilen veriler, nicel olarak analiz edilmiştir. İHA endüstrisi kapsamında yöneticilerden elde edilen güçlü ve zayıf yönler ile fırsat ve tehditler ölçek haline getirilmiştir. Yukarıda sayılan 6 farklı firmada çalışan toplam 443 personelden gönüllü olarak katılım sağlayan 245 teknik personele hazırlanan ölçek uygulanmıştır. Hazırlanan ölçeğin geçerlik, güvenirlik ve faktör analizi uygulanmıştır.

Bulgular

Uluslararası düzeyde ticaret yapan altı farklı firmadan on bir yönetici ile yapılan derinlemesine mülakat sonrasında İHA endüstrisinin SWOT analizi yapılmıştır.

Güçlü Yönler

1. **Yetiştirilmiş personel:** İHA teknolojileri üzerine mevcut yetiştirilmiş personelin varlığı işletmeler için çok büyük bir kazanımdır. İHA endüstrisinin son on beş yılda ülkemizde atılım gerçekleştirmiş olması, bu alanda uzman personele sahip olmanın önemini anlamak için dikkat çekici bir nedendir. Bu konu ile ilgili olarak bir yöneticinin “*mevcut insan kaynağımız, en büyük zenginliğimizdir.*” ifadesi insan sermayesine atıf yapmaktadır.

2. **Arızacılık kabiliyeti:** İHA sistemleri çeşitli elektronik parçalardan oluşan bir bütündür. Birçok ithal ürün açısından üretim standartlarının ve endüstriyel ürün kapasitesinin olmaması nedeniyle arızaların ana nedeni tespit edilememektedir. Bunun yerine arıza oluşabilecek yerdeki devreler, aviyonikler komple değiştirilmektedir. Bu da İHA sistemlerinin işletme maliyetini artırmaktadır. Araştırmaya dahil edilen örneklemin “*Mevcut imkanlarımız ile tersine mühendislik yapabilecek imkanlara sahibiz.*” ve “*İHA sistemlerinde genellikle ana parçalar komple değiştirilir. Fayda/maliyet kapsamında arızacılık karlı bir iş değildir. Ancak biz yabancı cihazlardaki arıza teşhisi ile yerli üretimde katmadeğer yaratıyoruz*” şeklindeki beyanları, Türkiye’deki İHA firmalarının teknik kapasitelerinin yüksek seviyede olduğuna işaret etmektedir.

3. **Tatmin edici ücret:** İHA’ların bakım ve kontrolü rutin süreçleri gerektirir. Nitelikli işgücünün iş devrini azaltabilmek amacıyla maddi tatmin ve diğer motivasyon unsurları önemli bir yer tutar. Örneklemden “*İHA sistemleri diğer havacılık araçlarına göre ucuz, ancak satış fiyatlarına göre pahalı sistemlerdir. Örneğin, yerli ya da yabancı fark etmez, nitelikli dronelerin maliyeti ülkemizde bir ev alacak kadardır. 70 bin dolara (USD) bile drone satıyoruz*” şeklinde alınan bir yanıt bu sektörde çalışacak personelin kapasitesine ve alacağı ücreti etkileyecektir. Çalışanların “*Geçim standartlarının üzerinde hayat sürüyorum. Yaptığım işe saygı da duyuluyor.*” beyanı işgörenlerin sektörde tatmin edici maaş aldıklarına yordandırmıştır.

4. **Sertifikasyon:** Havacılık endüstrisinde, sertifikasyon ve kalite kontrol önemli bir yer tutmaktadır. JAR (Joint Aviation Requirements), ISO (International Organization for Standardization), TSE (Türk Standartları Enstitüsü) gibi ulusal ya da uluslararası sertifikasyon, Türk hava sahasında uçuş yapacak hava araçları için olmazsa olmaz isterlerdendir. Havacılık standardına sahip olmayan alet ya da araçlar ile uçuş yapan hava araçları yetersiz ya da kalitesiz ürünler nedeniyle kaza kırma neden olabilir. İHA sistemleri genellikle sertifikasyonsuz ya da belirli standartlara uygun üretilmeyen hava araçlarıdır. Ancak bu çalışmada sertifikasyon ve

enselasyon süreçlerini başarı ile tamamlamış işletmeler çalışmaya dahil edildiği için, standardize olmuş firmaların ürünleri havacılık standartlarını karşılayabilmektedir.

5. **AR-GE imkanı:** İşletmelerin mevcut sermayeleri, TÜBİTAK, Savunma Sanayii Projeleri gibi çeşitli platformlar vasıtasıyla AR-GE imkanı bulunmaktadır. Bu sayede İHA sistemlerinin gelişimine yönelik tasarım ve teknoloji geliştirme süreçleri başarı ile yürütülmektedir. *“İHA sistemleri maliyet gerektiren araçlardır. Temeli arıza üzerine kuruludur. Bir İHA'nın uçuşu ise arızalardan ders çıkararak olur. Hiç kaza yapmadık, AR-GE'ye ihtiyaç duymadık diyen bu sektörde doğru söylemiyordur”* ifadesi AR-GE faaliyetlerinin önemine vurgu yapmaktadır.

6. **Ödüllendirme:** Ödül ya da ceza sistemi örgüt içerisinde algılanan adaletin sağlanmasında önemlidir.

7. **Teknolojik üretim teknikleri:** Güçlü sermayeye ya da devlet teşviğine sahip işletmeler sayesinde İHA üretim ya da yedek parça üretim safhasında geleneksel metotlardan ziyade gelişmiş bilgisayar, yerli yazılım, CNC, kalıp döküm gibi laboratuvarlar uzmanlaşmış ellerde İHA'lara ruh vermektedir. *“Yerli çalışan, yerli malzeme, milli inanç ile ürettiğimiz İHA'lara akıncı ruhunu fısıldıyoruz. Tarihsel süreçte atlı akıncı süvariler her zaman önemli bir yer tutmuştur.”* ifadesi dikkat çekicidir.

8. **Lider yöneticiler:** Liderlik ve takım çalışması başarının anahtarıdır. Çalışmaya katılanların sıklıkla yöneticilerin liderlik ve ileri görüşlü hamlelerinin kendilerini daha iyi bir pozisyona taşıdıklarını ifade etmeleri önemlidir. *“Yöneticiler aynı zamanda patron. Sadece patron olsalardı büyüyemezdik. Yönettiler. Süreci öngördüler, tehlikeleri sezdiler, bize gerekli çalışmalarını yapmamızı söylediler.”* ifadesi lider yöneticilerin sektördeki önemine vurgu yapmaktadır.

9. **Güçlü iç pazar:** Türkiye’de iç güvenlik ve angajman kuralları gereği sınırdışı hareket sahalarında devletin ilgili kurumlarının yanında sanatsal ve sosyal faaliyetlerde de İHA kullanımı yaygındır. Sivil Havacılık Genel Müdürlüğü verilerine göre, drone operatörlerinin sayısı 220 bin, tescilli İHA sayısı ise 45 bini aşmış durumdadır (SHGM, 2021).

10. **Eğitim:** Kurum içi ya da dışında alınan eğitimler çeşitlilik göstermektedir. Temel eğitim, genel geliştirme eğitimleri, tazeleme eğitimi, acil durum senaryoları başta olmak üzere çok sayıda eğitim personelin kapasitesini artırmaya yöneliktir. Bir kısmı devlet kadrolarında yıllarca çalışıp emekli olduktan sonra sektöre dahil olanların söylemi ile: *“eğitimde merhamet, vatana ihanettir.”*

11. **İş sağlığı ve güvenliği:** OHSAS 1800, BSI (British Standards Institute) tarafından düzenlenmiş olan iş sağlığı ve güvenliği kriterleridir. Buna ek olarak, ISO 9001 ve ISO 14001 ürün ve hizmetin güvenliğine odaklanmaktadır. OHSAS ve ISO kriterleri birlikte ele alındığında tam bir bütünlük sağlamaktadır. İHA sistemleri sektöründe çalışan firmaların da iş

sağlığı ve güvenliğine bu kapsamda azami önem göstermeleri güçlü bir yön olarak karşımıza çıkmaktadır.

12. *Serbest piyasada bağımsız olma*: İHA ve bağlı sistemlerini üreten, ithal eden ya da bakım ve onarımı ile ilgilenen firmaların serbest piyasada istedikleri gibi faaliyet göstermeleri, kamulaştırma ya da devlet tekelinde olmaması işletmeleri daha esnek ve güçlü bir yapıya taşımaktadır. Çoğu teşvik alan ancak serbest piyasada özgürce faaliyet gösteren şirketler için büyümenin hududu bulunmamaktadır.

13. *Geniş ürün çeşitliliği*: İHA üreticilerinin kullanıcının isteklerine göre ürün tasarlayabilmesi en güçlü yönlerinden biridir. Standart ve basma kalıplara sıkışmış ürün seçeneğinden ziyade özgün ve talebe yönelik üretimin yapılabilmesi hem müşteri memnuniyeti hem de pazar hareketliliğini sağlamaktadır. Bunun yanında her müşteri talebinin farklı isteklere sahip olması, firmanın ufki yatırımları ve teknolojinin evrileceği yönü de tahmin edebilme imkanına sahip olmasını sağlamaktadır. Bunun yanında, mevcut birtakım ürünlere de sonradan modernizasyon ve güncelleme ile istenen özelliklerin eklenebiliyor olması da bu sektörün en önemli avantajlarından biridir.

14. *Kalite çemberleri*: Kalite çemberleri temeli Japon yönetim sistemine dayanan bir kalite kontrol ve verimlilik sürecidir. Ürün ve hizmetlerdeki problem ya da eksiklikleri analiz ederek çözüm arayışına girmek için oluşturulan kalite kontrol grupları sürekli iyileştirme hedefi ile görev yaparlar. Bu sayede çalışan personelin bilgi birikiminin artırılması amaçlanırken, monoton bir iş ortamından uzaklaşırlar. Ayrıca ürün tasarlama ve geliştirme süreçlerinde de katkı sağlayan kalite çemberleri, ürün ve hizmet hatasının da minimize edilmesinde büyük avantaj sağlar. Bu çalışmaya konu olan İHA işletmelerinin de kalite çemberlerini oluşturmuş olması ve belirlenen checklist (kontrol listesi) ya da matrisler üzerinden hata payını en aza indirme uğraşları güçlü bir avantaj sağlamaktadır.

15. *İletişim kanallarına açıklık*: Araştırmaya dahil olanların söylemleri ile "Bu işi sadece bir ticaret olarak görmüyoruz. Kullanıcının geri bildirimleri, bizim AR-GE çalışmalarımız için oldukça önemlidir. Bu nedenle sık sık kullanıcılar ile temas halindeyiz ve yıllık olarak memnuniyet anketleri ile güçlü bağımızı taze tutmaya çalışıyoruz." satış öncesi ya da sonrası kullanıcılar ile iletişim kanallarının halen aktif şekilde kullanıldığına işaret etmektedir.

16. *Satış sonrası süresiz bakım imkanı*: Çalışmaya konu olan firmaların İHA ya da bağlı sistemlerinin satışı sonrası süresiz bakım ve yedek parça garantisi veriyor olması sektörün en güçlü yanlarından birini oluşturmaktadır. Havacılık endüstrisinde, işletim maliyetleri ve devamlılığı en meşakkatli kısımlardan biridir. Özellikle, talep edilen yedek parçaların temin edilememesi hava araçlarının kullanılmamasına ve maddi olarak çok büyük zarara neden olur. Bu bağlamda, firmaların kapasite ve imkanlarının servis garantisine cevaz vermesi kullanıcılar açısından büyük bir kolaylıktır.

Zayıf Yönler

1. **Belirsiz görev tanımları:** İş tanımları ve etüt analizleri bir işletmede çalışan işgörenlerin yapması gereken işlerin ne olduğunun anlaşılması ve verimlilik için faydalıdır. İHA sektörü içerisinde yeterli ve tecrübeli personel eksikliği nedeniyle aynı kişinin birden fazla işi yaptığı ifade edilebilir. Bu nedenle çalışanların belirsiz görev tanımları nedeniyle sorunlarla yüzleştikleri anlaşılmıştır.

2. **Tecrübesiz kurumsallık:** İHA ve bağlı sistemleri ile ilgili olarak Türkiye’de faaliyet gösteren şirketlerin kuruluş yılları 1980’lere kadar dayansa bile fiilen bu sektörde yer almaları 2000’lerden sonra olmuştur. Bu nedenle kurumsal duruş sergileme kapsamında yönetsel olmasa da, bilimsel yaklaşımlarda tecrübesizlikten bahsedilebilir.

3. **Yetersiz AR-GE kültürü:** Sermaye sahibi şirketlerin yeterli bütçeleri ve proje desteği altında elde edilen gelir olsa dahi, araştırma geliştirme, test edip yeniden deneme bir bilimsel yaklaşım kültürüdür. Daha çok kar elde etmek isteyen yöneticiler ile işini en iyi şekilde yapmak isteyen çalışanlar arasında yaşanan çekişme Ar-Ge kültürünün şirketlerde kökleşmesine engel olmaktadır. Bu durumu açıklarken, bir çalışanın “Herkes kendi işini yapmalı. Ben mühendis isem, ürünümü bütün kalite testlerinden geçirmem gerekir. Patron daha fazla para kazanmak isteyecektir. Hatta testler aşamasında düşen, kazalanan İHA nedeniyle fırça yediğimiz bile olmuştur. Ar-Ge, kaza ve arıza bu işin hayat döngüsüdür. Ama yöneticiler bunu kısır bir döngü ya da gereksiz para kaybı olarak görüyor.” ifadeleri dikkat çekicidir.

4. **Atalet:** İşletmelerin mevcut başarısı ile övünerek kendisini pazarda rakipsiz görmesi dış çevresinde değişen şartların farkına varamamasına neden olmaktadır. Bir zaman sonra işletme için yaşanabilecek tehlikeleri ya da vuku bulan gelişmeler izlenebilse dahi, artık işletme olaylara cevap verebilecek kadar dinamik değildir. Geçmiş başarıları ile övünen çalışanlar, otonom dünyada kaybetmişlerdir. Bu duruma açıklık getiren örneklerden bir yönetici, “Zaten ülke içinde pazarı domine eden en önemli şirketlerden biri biziz. Ama bu bazen bizde körlük yaratıyor. Çalışanlarımızda ve iş yaşamı yakın çevremizde şöyle bir algı var: en iyisi bu. Oysa ki bir ürünün her zaman daha iyisi mutlaka vardır.” demektedir.

5. **“İnsansız” Söylemi:** Araştırmanın konusunu oluşturan “İnsansız” Hava Araçlarındaki en büyük handikap insansız ifadesidir. Uçan hava aracının içerisinde insan olmamasına atfedilen bu ifade diğer yandan ürünün değersizleştirilmesine neden olmaktadır. “Nasılsa insansız”, “düşse en fazla para kaybedilir”, “yenisini yaparız”, “yenisini alırız” yaklaşımları bu sistemlerde çalışan işgörenlerin motivasyonunu kıran, değersizleştiren söylemlerdir.

6. **Katı kurallar:** Havacılıkta kural ve kaideler sert ve keskin ifadelerle belirlenmiştir. Havacılık deyimi olarak bilinen “havacılıkta her kural kanla yazılmıştır” ifadesi yaşanmış tecrübelerle atıf yapmaktadır. Bugün çoğu firma, yanlış yönetim ya da niteliksiz çalışanlar nedeniyle para kaybederken, havacılık işletmeleri yaşanan olası kazalarda hem can, hem de para

kaybetmektedir. Hava aracı üreticilerinin, havacılık yöneticilerinin ya da uçuş ekibinin başarısızlıkları nedeniyle yüzleşecekleri maddi ve manevi kayıp telafi edilemeyecek düzeydedir. Katı havacılık kuralları olmasa idi, İHA uçuş profillerinin daha farklı tasarlanabileceğinin ifade edilmiş olması önemlidir.

7. Hukuki mevzuatın bilinmemesi: Hukuk, ulusal ya da uluslararası anlaşmazlıklarda başvurulana, devletlerin egemenlik hakları kapsamında yayımladıkları hukuka uygun kanunlar ile yaşayan bir nesnedir. Hava hukuku, hukukun bir parçasını oluşturmaktadır. Yasal düzenlemeler havacılığın genel ilkeleri ile birleşmiş olan hava hukuku konusunda çok fazla araştırma bulunmamaktadır. Bunun yanında mevzuat ve prosedürleri çok iyi bilen hukukçuların sayısı da oldukça azdır. Bu nedenle, çalışmaya konu şirketlerin hukuki yardım konusunda yeterli desteği görememesi ciddi bir zayıflıktır.

8. Uzun ve karmaşık gümrük prosedürleri: Gümrük bir ülkenin egemenlik sınırları içerisinde kabul edilecek mal ya da mamullerin denetimden geçmesi, yasalar çerçevesinde incelenmesi ve ihtiyaç halinde vergilendirilmesi, ülkeye kabul edilmesi, hudutta reddedilmesi ya da el konulması işlemlerinin bütünüdür. Gümrük mevzuatına bağlı işlemler, müşavir firmalar eliyle yürütülmektedir. Firma temsilcilerinin gösterecekleri ilgi ve özene göre işlemlerin süreleri değişmektedir.

9. Siyasi ve politik sorunlar: Uluslararası ticarete zarara sebebiyet verebilecek en büyük nedenlerden biri ülkeler arasındaki siyasi ve politik sorunlardır. Hem hammadde pazarına erişim, hem de hedef ülkeye ihracatta yaşanabilecek hükümetler arası riskli söylemler ya da eylemler hatta yaptırım kararları savaşların bile kaderini değiştiren İHA sektörünün en zayıf yönlerinden birini oluşturur. Bu nedenle, sektörü domine etmeye çalışan birtakım ülkelerin mesnetsiz iddia ya da söylemleri ile yaptırım kararları, ithalat lisans izinlerinin iptal edilmesi gibi hususların tamamı siyasi ve politik saldırganlığın bir ürünüdür. Bu zayıflığın, güçlü yöne ve hatta fırsata çevrilmesi mümkündür. Teknolojik alt yapı ve ileri mühendisliğin eseri, ihraç edilemeyen parçaların üretilmesi ile sonuçlanabilir. Bu başarılırsa sektörün politik ya da siyasi sorunlarla etkilenmesi en aza indirilebilir.

10. Nakliyeden kaynaklı sorunlar: İHA sistemleri hassas, kırılabilir ve elektronik aygıtlardır. Nakliye ve taşıma sırasında yeterli özen gösterilmediği takdirde maliyeti yüksek ürünlerin çalışmaması ya da giderilebilir arızalar ile yüzleşilmesi muhtemeldir.

11. Yüksek sigorta ücretleri: Hava araçlarının sigortalanması sektörün en önemli kabiliyetlerinden biridir. Ancak İHA'ların sigorta işlemlerinde çok çeşitli sıkıntılar mevcuttur. Daha çok drone tabir edilen hobi maksatlı İHA'ların sigorta işlemlerinde sorun olmamakla birlikte yüksek ücret ve gelişmiş İHA sistemlerini sigorta yapacak şirketlerin olmaması, olsa bile

sigorta klozlarının gelişmiş İHA'ları kapsayacak kadar geniş olmaması ciddi bir kayıptır.

12. **Kararsız tüketiciler:** İnsansız hava araçlarının imkan ve kabiliyetleri insanlığın hayal gücü ile ilişkilidir. Bu hava araçlarının görev konsepti oldukça geniştir. Akıllı öğrenme ve yapay zeka ile hatayı en aza indirerek başarılı görev sonu çıktısı ile mükemmelleştirilmiş yapısal tasarıma sahiptirler. Ancak bu teknolojinin yeni olması ve tüketicilerin isteklerinin tam olarak ne olduğunu belirtememesi sektörün gelişimindeki zayıflıklardan biridir. *“Kullanıcı ne istediğini tam olarak bilmiyor. İHA istiyorum diyor ama kullanacağı alan ve özelliklere dair bir bilgisi yok. Bir otomobil alır gibi davranış sergiliyorlar. Oysaki İHA'lar görev çeşitliliği açısından çok farklı makinelerdir.”* söylemi bu konu için örneklem tarafından dile getirilen bir husustur.

13. **Ham maddeye uzaklık:** Havacılık endüstrisinde çok çeşitli hammadde ürünler kullanılmaktadır. Kimi zaman topraktan çıkarılan kimi zaman ise işlenmiş mamule erişim imkanları açısından coğrafi uzaklığın bulunması sektördeki zayıflığa bir örnektir.

14. **Uzun çalışma saatleri:** İHA üretim, tamir ve bakımı açısından yetişmiş eleman sayısı mevcut kapasiteyi nispeten kaldırabilecek düzeydedir. Piyasadaki talebe göre çalışanların uzun çalışma saatleri yıpratıcı ve dikkat dağıtıcı boyuttadır. Yöneticiler açısından, *“Bu sektörde çalışacak nitelikli insan gücüne ulaşmada sorun yaşıyoruz. İş başvurularına gelenlerin parlak okul geçmişlerini görüyoruz ama pratikte çok vasat oldukları da bir gerçek. Ayrıca bu sektörü bir ziplama tahtası olarak görenler de ayrı problem. Sistem şifrelerini dahi öğrenecek durumda olan çalışanlarda sadakat ve gizlilik bizim için çok önemli. Aradığımız kriterlere uygun çalışanlara ulaşmada sıkıntı yaşıyoruz. Pazarda da ciddi bir talep var. Bunu karşılamak zorundayız. O yüzden mevcut çalışanlarımızı iki üç farklı departmanda aynı anda çalıştırmaya çalışıyoruz. Pandemi, hastalık derken karantinada olan çalışan da buna eklenince mevcut şartlarda ucu ucuna işleri çeviriyoruz.”* söylemi bir itiraf gibidir. Bunun yanında çalışanlardan birinin *“bu iş dikkat ve sabır gerektiren bir iştir. Ekib işidir. Ekibe dışarıdan dahil olan herkesten özveri bekliyoruz. Günde 11 saat çalıştığımız oluyor. Hafta sonu izin yapmadığımız günler var. Bazen iki haftada sadece bir gün izin yapıyoruz. O izinli günde de telefonlara bakıp sorulara yanıt vermekten zaten izinli olduğumuzu anlamıyoruz.”* ifadesi sektördeki nitelikli insan gücü ihtiyacını gözler önüne sermektedir.

15. **Yedek parça stoğu:** Havacılık sektöründe çoğu parça ömürlü kategorisindedir. Raf ömrü dolan parça hiç kullanılmamış dahi olsa, ömrünü tamamlamış sayılır. Bu nedenle, hava araçları için her parçanın stoğunu yapmak, aslında zarar etmektir. Diğer yandan, stok yapmak için bile çok ciddi bir sermayeye ihtiyaç duyulur. Bu olumsuzluklar karşısında, yedek parça üretici firmadan istendiğinde ise, üretim, tedarik, taşıma, gümrük prosedürleri, ödeme işlemleri oldukça uzun bir süreç olarak karşılanmaktadır. Bu nedenle, havacılıkta yedek parça stoğu konusu ciddi bir zayıf yöndür.

16. **Meteorolojik şartlar altında kırılabilirlik:** İHA'lar kullanılan malzeme, görev ve amaç konseptine uygun olarak dizayn edilmiş hava araçlarıdır. Bu nedenle meteorolojik zorluklara karşı endüstriyel hava araçlarına göre daha kırılabilir konumdadır.

Fırsatlar

1. **İHA pazarının yeni olması:** İHA sistemlerinin son yıllarda gelişmesi, öneminin ise yeni anlaşılıyor olması, ayrıca güvenlik konseptinin yanında hobi amacıyla da bu hava araçlarına sahip olabilmek önemli bir fırsattır. Özellikle ve kullanıcı dostu İHA'ların, yeni oluşan bu pazarda rekabet gücü çok yüksektir.

2. **Lider markaların temsilcisi olmak:** Ürün çeşitliliği içerisinde herkes tarafından tanınan, bilinen, marka ve tutundurma çalışmaları içerisinde olan lider markaların temsilcisi olmak tüketicinin tercih sebebi sayılmaktadır. Bu konu ile ilgili olarak bir satış temsilcisi "*dünyadaki en önemli markalardan birinin gold temsilcisiyiz. Türkiye'de bu unvan sadece bizim firmamızda mevcut. İnsanlar tanıdık, bildik markalardan drone alıyor. Ürün özelliklerine çok takılmıyorlar ama markayı önemsiyorlar. Bu da bizim satış rakamlarımızı yükseltiyor*" demektedir.

3. **İHA'ların taktik kabiliyetleri:** İHA'lar, görev tanım ve üretim konseptleri bakımından taktik kabiliyeti oldukça güçlü hava araçlarıdır. 3D tabir edilen kirli, tehlikeli ve sıkıcı (dirty, danger and dull) görevlerin icra edilmesinde oldukça faydalıdır. Bunun yanında, ilaçlama, yüksek gerilim hatlarının kontrolü, arama kurtarma faaliyetleri, haritacılık gibi geniş alana yayılan görevlerde başarı ile uçuş icra edilmektedir.

4. **İletişime açık kamu kurumları:** Üretilen, modernize edilen İHA sistemlerinin kontrol ve test aşamaları ile kullanıcılarının isteklerine uygunluk açısından sahada tecrübeli kamu kurumları ile doğrudan temas halinde olmak AR-GE için önemli bir fırsattır.

5. **Pazarı yakından takip edebilmek:** Ulusal ve uluslararası raporlar ile kamu kurum ve kuruluşlarının faaliyetleri sonrasında arz-talep ve pazarın yakından izlenmesi mümkündür. Bunun yanında tescil işlemlerini yapan Sivil Havacılık Genel Müdürlüğü verilerine göre hangi marka/model hava araçlarının kullanıcılarda yaygınlık gösterdiğinin takibi mümkündür.

6. **Seri üretim imkanı:** Araştırmaya dahil edilen firmaların tamamı geliştirdikleri teknoloji ve alt yapı sistemleri ile seri üretim imkanına sahiptir. Bu sayede pazarın ihtiyaç duyduğu hava araçlarının üretim ya da montajlarının hızlı bir şekilde yapılabilmesi mümkündür.

7. **Uzun yıllar bakım ve onarım kabiliyeti:** Satış sonrası servis imkanı hava araçlarının işletimi için oldukça önemlidir. Araştırmaya katılan firmaların teknik beceri ve kabiliyetleri ile uzun yıllar bakım ve onarım yapabilecek olması ciddi bir fırsattır.

8. **Hükümet destekleri:** İnsansız sistemler bu yüzyılın en önemli araştırma ve geliştirme alanlarından biridir. Bu kapsamda, fabrika kurmak için arazi tahsisi, maddi yardımlar ve verilen sübvansiyonlar ile bu alanda faaliyet göstermek isteyen girişimcilere destek verilmesi en önemli fırsattır. Ayrıca Savunma Sanayii Başkanlığı kanalı ile kullanıcılarının isteklerine uygun hava araçlarının satın alınması sektöre gösterilen ilginin ve alakanın önemli bir göstergesidir.

9. **İşletmenin yerinin stratejik önemi:** İHA sistemlerine ilişkin araştırmaya katılan firmaların tamamı gümrüklü alanlara yakın yerlerde kurulmuştur. Bu sayede yurt dışından temin edilen herhangi bir ürün ya da parçanın araçlara ulaşımında fayda sağladığı değerlendirilmektedir.

10. **Az sayıda rakip:** İHA sistemleri ile ilgilenen çok sayıda firma olmasına karşın, kurumsallaşan firma sayısı oldukça sınırlıdır. Kullanıcıların garantici ve en az sorun isteme tutumu nedeniyle az sayıdaki İHA firmasının önemli miktarda takdir gördüğü görülmektedir.

11. **Üniversiteler:** Sektördeki nitelikli personel ihtiyacının giderilmesi amacıyla yaygınlaşan bir şekilde üniversitelerde “insansız hava aracı” bölümleri kurulmaktadır. Bu bölümlerde yetişen öğrencilerin sektördeki açığı kapatabilecek kapasiteye sahip olması önemli bir fırsattır. Ayrıca üniversiteler bünyesinde kurulan havacılık kulüplerinin de değişik konsept ve özelliklere sahip İHA üretimi içerisinde yer alması konuya bilimsel yaklaşımın bir başka boyutudur.

12. **Teknoloji ve havacılık fuarları:** Yerli ve milli sistemlerin geliştirilmesi, gizli kalan fikirlerin açığa çıkarılması adına çeşitli vakıf ve kuruluşlar sponsorluğunda düzenlenen havacılık festivalleri Türkiye’deki teknolojik atılımın adeta kilometre taşı olmuştur.

13. **Rekabet kurumu ve adil yarış:** Çalışmaya konu firmalarda çalışanlar, Türkiye’deki ihale kanununun varlığı, rekabet kurumunun kararları ve kamu kurumlarının şeffaf ihale tarzının beğenildiğini belirtmektedir.

14. **Reaksiyon ve reorganizasyon hızı:** İHA sistemlerinde meydana gelen arıza ya da güncellemeler için firmaların reaksiyon hızı oldukça iyi durumdadır. “Yaşanabilecek her türlü olumsuzluğa karşı hazırız. Kullanıcılarla sürekli temas halindeyiz. Herhangi bir nedenle kaza bile olsa yenisini birkaç hafta içinde üretip teslim edebilecek güce sahibiz.” ifadesi oldukça önemlidir.

15. **Dışa bağımlılığı azaltabilecek yerli ve milli üretim:** Siyasi ya da politik nedenlerle çeşitli engelleme ya da ambargo tehditleri ile hava araçlarının üretiminde kullanılan uçuş ve görev kritik parçaların muadillerinin Türkiye’de de üretilebilecek imkana sahip olmak dışa bağımlılığı azaltan en önemli fırsatlardan biridir.

Tehditler

1. **Teknolojik bilginin sızması:** Yerli ve milli üretim sonucu vücut bulan İHA’lar ve alt sistemlerinin, yazılım, güvenlik kodları ve sistem mimarilerinin işi bırakan ya da halen çalışan personel tarafından bir şekilde

istenmeyen kişilerin eline geçmesi İHA sistemleri için en ciddi tehdidi oluşturmaktadır. Bu nedenle personel seçim kriterleri açısından gizliliğe önem verilmesi de faydalı olacaktır.

2. **Teknolojik bilgi yüklü personelin işi bırakması:** İHA sistemlerinde yetişmiş, bilgi, beceri ve teknik kapasitesi üst seviyede personelin işi bırakması bu sistemlerin idame ve geliştirilmesindeki ciddi bir tehdittir.

3. **Ekonomik istikrarsızlık:** Finansal krizler, dövizdeki istikrarsız hareket, yüksek faiz hamleleri işletmelerin hayatlarını devam ettirmesi için yıkıcı bir tehdittir.

4. **Gelişmiş ülkelerin taraflı ve politik tutumları:** Küresel ya da bölgesel güç konumundaki ülkelerin ideolojik emelleri doğrultusunda taraflı ve tekelci yaklaşımları nedeniyle sektörün ülke sınırları içerisinde baskı altına alınma çabası sektörün yüzleştiği önemli bir tehdittir.

5. **Yorgun personelin kritik görevleri yapması:** Nitelikli iş gücü eksikliği nedeniyle kritik görev yapan personelin birden fazla işte görevlendirilmesi gerekebilmektedir. Yorgunluk, beraberinde hataları getirir. Bu nedenle yorgun personelin kritik görev yaptırılması kaza riskini artırır.

6. **Dışa bağımlı kritik yedek parça varlığı:** Uçuş ya da görev kritik aviyonik ve parçaların yerleştirilememesi dışa bağımlılığı devam ettirir. Bununla birlikte ithal ürünlerde ise tamamen dışa bağımlılık havacılık sektöründe firmalar ve kullanıcılar için tehdittir.

7. **Yasal mevzuat eksikliği:** İnsanlı hava araçları ile ilgili olarak ulusal ve uluslararası mevzuattan kaynaklanan metinler bulunmakta iken, insansız hava araçları ile ilgili bütünlüğü sağlayacak bir kanuni metin halen yoktur. İhtiyaca binaen hazırlanan küçük çaplı yasal metinler yeterli değildir.

8. **Kritik parçalara el konulması:** İthalatta üretici ülkelerden temin edilen birtakım parçaya gümrükte el konulabilmektedir. Örneğin batarya (pil) transferinin hava araçları ile yapılamaması firmaların yedek parça teminine büyük darbe indirmektedir.

9. **Can güvenliği:** Gelişmiş İHA sistemlerini üreten, geliştiren ya da kullanan kişilerin özellikle terör örgütleri ya da dış istihbarat servislerinin hedefinde yer alması sektörde çalışanlar için yaşamsal bir tehdittir.

Tablo 1 : Sosyodemografik Özellikler

Öğrenim durumu	n	%	Cinsiyet	n	%
Lise	13	5.3	Kadın	56	22.9
Yüksekokul	56	22.8	Erkek	189	77.1
Üniversite	134	54.6			
Yüksek lisans ve	42	17.3			

İnsansız Hava Aracı Sistemlerinde Stratejik Yönetim ve SWOT Analizi

üstü					
Yaş	n	%	Medeni durum	n	%
18-25	66	26.9	Evli	69	28.2
26-30	87	35.5	Bekar	176	71.8
31-35	43	17.5			
+35	49	20.1			
Çalışma yılı	n	%	Maddi Durum	n	%
1-5 yıl	96	39.1	Çok iyi	72	29.3
6-10 yıl	105	42.8	İyi	91	37.1
+10 yıl	44	18.1	Orta	43	17.5
			Kötü	27	11
			Çok kötü	12	5.1
Toplam	245	100,0	Toplam	245	100,0

Ölçek çalışmasına katılanlara ait sosyodemografik özellikler tablo 1’de gösterilmiştir. Buna göre araştırmaya katılanların çoğunluğu erkek (%77.1) ve bekar (%71.8). Yarı (%54.6) üniversite mezunu, çoğunluğu genç (%62.4) ve yarısına yakını (%42.8) 6-10 yıllık sektör deneyimine sahiptir. Örneklemin çoğunluğu (%66.4) maddi durumunu iyi ve çok iyi olarak nitelendirmektedir.

Odak grup görüşmesi sonrasında elde edilen dört boyuta ilişkin ifadeler için 5’li likert ölçeği oluşturulmuştur. Nitel yöntem ile belirlenen her boyuta ilişkin durumlar ifade haline getirilmiştir. Hazırlanan ölçeğin anlaşılabilirlik düzeyinin değerlendirilmesi amacıyla derinlemesine mülakat yapılan kişiler ile mutabık kalınmıştır. Ölçeğin yapısal geçerlik ve güvenilirlik analizleri için testler SPSS programı aracılığı ile yapılmıştır. SWOT analizine göre İHA endüstrisinin güçlü yönlerini oluşturan 16 ifadeye yapılan güvenilirlik analizi sonrası Cronbach’s alpha değeri 0.832 olarak ölçülmüştür. KMO değeri 0.902, Barlett’s anlamlılığı p=0.000 olduğundan faktör analizine uygunluk test edilmiştir.

Tablo 2: Güçlü Yönlerin Faktör Analizi

Bileşen	Başlangıç değerleri			Kare yüklerin rotasyon toplamı		
	Toplam	Varyans yüzdesi	Kümülatif %	Toplam	Varyans Yüzdesi	Kümülatif %
1	10.372	62.510	62.510	10.372	62.510	62.510
2	.987	7.312	67.321			
3	.782	3.863	70.864			
4	.642	3.778	74.234			
5	.623	3.221	76.745			

6	.602	3.132	79.023			
7	.521	2.891	82.525			
8	.519	2.727	86.943			
9	.498	2.321	89.353			
10	.442	2.045	91.843			
11	.323	1.972	93.232			
12	.328	1.886	96.308			
13	.302	1.321	97.497			
14	.276	1.021	98.432			
15	.173	.821	99.017			
16	.128	.621	100.000			

Tablo 2’de yer alan faktör analizinde varimax metodu seçilmiştir. Varimax yönteminde, anlamlı faktör ve yapıya ulaşabilmek için sütunlara öncelik verilerek az değişken ile varyansların maksimum döndürmesi yapılır. Bu sayede, faktörler arası yapının değişmemesi sağlanmıştır. Yapılan analiz sonrası ifadeler, toplam varyansın %62.510’sunu açıklamış ve tamamı tek faktör altında yer almıştır.

SWOT analizine göre, İHA endüstrisinin zayıf yönlerini oluşturan 16 ifadeye yapılan güvenilirlik analizi sonrası Cronbach’s alpha değeri 0.776 olarak ölçülmüştür. KMO değeri 0.864, Barlett’s anlamlılığı $p=0.000$ olduğundan faktör analizine uygunluk test edilmiştir.

Tablo 3: Zayıf Yönlerin Faktör Analizi

Bileşen	Başlangıç değerleri			Kare yüklerin rotasyon toplamı		
	Toplam	Varyans yüzdesi	Kümülatif %	Toplam	Varyans Yüzdesi	Kümülatif %
1	9.324	55.321	55.321	9.324	55.321	55.321
2	.919	9.634	60.212			
3	.893	6.261	64.323			
4	.742	4.523	66.753			
5	.683	4.133	73.690			
6	.613	3.941	79.754			

İnsansız Hava Aracı Sistemlerinde Stratejik Yönetim ve SWOT Analizi

7	.574	2.953	84.214			
8	.563	2.632	87.823			
9	.511	2.231	89.357			
10	.498	2.110	92.751			
11	.378	1.958	94.092			
12	.311	1.657	95.823			
13	.291	1.444	96.034			
14	.212	1.202	98.711			
15	.156	.732	99.113			
16	.113	.421	100.000			

Tablo 3'te yer alan faktör analizinde varimax metodu seçilmiştir. Yapılan analiz sonrası ifadeler, toplam varyansın %55.321'ini açıklamış ve tamamı tek faktör altında yer almıştır.

SWOT analizine göre İHA endüstrisinin fırsat yönlerini oluşturan 15 ifadeye yapılan güvenilirlik analizi sonrası Cronbach's alpha değeri 0.814 olarak ölçülmüştür. KMO değeri 0.912, Barlett's anlamlılığı p=0.000 olduğundan faktör analizine uygunluk test edilmiştir.

Tablo 4: Fırsatların Faktör Analizi

Bileşen	Başlangıç değerleri			Kare yüklerin rotasyon toplamı		
	Toplam	Varyans yüzdesi	Kümülatif %	Toplam	Varyans Yüzdesi	Kümülatif %
1	8.955	58.452	58.452	8.955	58.452	58.452
2	.943	9.624	62.231			
3	.835	5.388	65.734			
4	.732	4.999	68.091			
5	.653	3.643	72.829			
6	.622	3.094	77.956			
7	.532	2.896	83.212			
8	.511	2.532	86.091			
9	.502	2.231	90.533			
10	.473	2.211	93.911			

11	.412	1.975	94.125			
12	.382	1.743	95.753			
13	.288	1.212	97.345			
14	.291	.982	98.728			
15	.177	.642	100.000			

Tablo 4'te yer alan faktör analizinde varimax metodu seçilmiştir. Yapılan analiz sonrası ifadeler, toplam varyansın %58.452'ini açıklamış ve tamamı tek faktör altında yer almıştır.

SWOT analizine göre İHA endüstrisinin tehdit yönlerini oluşturan 9 ifadeye yapılan güvenilirlik analizi sonrası Cronbach's alpha değeri 0.911 olarak ölçülmüştür. KMO değeri 0.844, Barlett's anlamlılığı p=0.000 olduğundan faktör analizine uygunluk test edilmiştir.

Tablo 5: Tehditlerin Faktör Analizi

Bileşen	Başlangıç değerleri			Kare yüklerin rotasyon toplamı		
	Toplam	Varyans yüzdesi	Kümülatif %	Toplam	Varyans Yüzdesi	Kümülatif %
1	4.432	60.745	60.745	4.432	60.745	60.745
2	.803	11.305	72.523			
3	.602	6.945	80.241			
4	.463	5.723	87.248			
5	.378	3.865	92.745			
6	.297	3.601	96.442			
7	.201	3.521	97.128			
8	.164	1.841	99.334			
9	.104	1.454	100.000			

Tablo 5'te yer alan faktör analizinde varimax metodu seçilmiştir. Yapılan analiz sonrası ifadeler, toplam varyansın %60.745'ini açıklamış ve tamamı tek faktör altında yer almıştır.

Faktör bileşenleri ve örneklemin ölçeğe vermiş oldukları cevapların değerleri ile standart sapma tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 6: Faktör analizi, ortalama ve standart sapma analizi

Faktörler	Değişken	Faktör Bileşeni	Ortalama ve Standart Sapma	
		1	Ort.	SS
Güçlü Yönler	İHA sektöründe çalışan mevcut nitelikli personelin varlığı önemlidir	.873	3.77	1.054
	İHA sektöründe çalışan personelin arızacılık yeteneği vardır.	.753	3.12	1.513
	Sertifikasyon İHA endüstrisi için gereklidir.	.844	3.66	1.021
	Sektörde çalışan personelin maaşları tatmin edicidir.	.712	3.21	1.632
	İHA endüstrisinde Araştırma ve Geliştirme imkanı vardır.	.834	3.67	1.193
	Çalışanlara yönelik ödül sistemi vardır.	.768	3.45	1.393
	Yerli imkanlarda teknolojik üretim teknikleri vardır.	.894	3.94	1.021
	Lider yöneticiler sektörde büyümek için gereklidir.	.884	3.87	1.045
	İHA sektöründe güçlü bir iç pazar vardır.	.711	3.23	1.532
	Çalışanların bilgi kapasitesinin artırılması için eğitim önemli tutar.	.764	3.64	1.354
	Üretim, bakım ve onarım aşamasında iş sağlığı ve güvenliği önemlidir.	.798	3.78	1.293
	İşletme, serbest piyasada bağımsızdır.	.843	3.46	1.592
	İHA sektöründe geniş ürün çeşitliliği vardır.	.953	4.23	0.312
	Üretim sonrası kalite kontrol önemlidir.	.830	3.63	1.323
	İşletmeler ve dış çevresinin iletişim kanalları açıktır.	.843	3.55	1.432
Ürünlere ait süresiz bakım imkanı çok önemlidir.	.799	3.23	1.563	
Zayıf Yönler	Yetişmiş personel eksikliği nedeniyle çalışanların görev tanımları belirsizdir.	.849	3.98	0.212
	İşletmelerde deneyim ve kurumsallık eksikliği vardır.	.779	3.21	1.412
	Sektörde araştırma ve geliştirme kültürü zayıftır.	.754	3.17	1.653
	İşletmeler çoğu zaman rakipsizdir ve bu nedenle kriz anında geç refleks gösterirler.	.792	3.64	1.215

Fırsatlar	Ürünlerin "insansız" şeklinde ifade edilmesi yapılan işin basit görülmesine neden olur.	.932	4.32	0.062
	Havacılık sektörünün her aşaması katı kurallar ile belirlenmiştir.	.832	4.21	0.102
	İHA'lara yönelik hukuki mevzuatlar bilinmemektedir.	.729	3.98	0.120
	Siyasi ve politik sorunlar sektörde güvensizlik ve endişe yaratmaktadır.	.892	3.79	1.142
	Gümrük prosedürleri uzun ve karışıktır.	.731	3.64	1.223
	İHA'ların naklieden kaynaklı sorunları telafi edilememektedir.	.684	2.89	1.726
	Yüksek sigorta ücretleri üretici ve kullanıcıları caydırmaktadır.	.728	3.74	1.021
	Tüketicilerin kararsızlıkları, üreticilerin geliştirme süreçlerini yavaşlatır.	.891	3.89	0.832
	Hammaddeye uzaklık üreticiler için önemli bir eksikliklerdir.	.627	3.02	1.828
	Uzun ve yorucu çalışma saatleri personeli yıpratmaktadır.	.892	3.88	0.321
	İHA'lara ait yedek parça stoğunun olmaması zayıflıktır.	.899	3.91	0.228
	İHA'lar meteorolojik şartlara dayanıklı değildir.	.690	3.53	1.212
	Pazarın yeni olması fırsatları beraberinde getirir.	.893	3.65	1.102
	Lider marka ya da temsilcisi olmak büyük bir fırsattır.	.785	3.67	1.132
	İHA'ların taktik kabiliyetleri vardır.	.915	4.21	0.032
	Sektörün satış hedeflediği kamu kurumları iletişime açıktır.	.781	3.87	1.022
	Sektörde pazar yakından takip edilmektedir.	.698	3.52	1.432
	Yerli ve milli imkanlar ile seri üretim yapılabilir.	.942	4.33	0.043
	Firmaların süresiz bakım ve onarım kabiliyeti vardır.	.789	3.45	1.164
	Üreticilere devlet desteği vardır.	.795	4.01	0.741
İşletmelerin kuruldukları konum stratejik olarak önemlidir.	.728	3.21	1.210	
Sektörde az sayıda rakip mevcuttur.	.892	3.88	1.032	
Üniversiteler vasıtasıyla yeni eleman tedarik edilmektedir.	.912	4.22	0.013	

İnsansız Hava Aracı Sistemlerinde Stratejik Yönetim ve SWOT Analizi

	Teknoloji ve havacılık fuarları sektöre yön vermektedir.	.785	3.56	1.342
	Devlet kurumlarının denetimi sayesinde ihalelerde eşit fırsatlara sahip olunur.	.847	3.83	1.057
	Firmaların, kullanıcıların isteklerine göre hızlı reaksiyon gösterme ya da yeniden organize olabilme imkanı vardır.	.821	3.77	1.104
	Milli ve yerli üretim dışı bağımlılığı azaltmaktadır.	.962	4.75	0.011
Tehditler	Teknolojik bilginin sızması ciddi bir risktir.	.973	4.76	0.042
	Deneyimli personelin işi bırakması firma için önemli bir tehdittir.	.912	4.23	0.214
	Ekonomik istikrarsızlık sektöre zarar verir.	.890	3.89	0.493
	Gelişmiş ülkelerin taraflı ve politik tutumları sektörü olumsuz etkilemektedir.	.873	3.77	1.021
	Yorgun personelin kritik görevleri yerine getirmesi hata payını artırır.	.932	4.42	0.021
	Bazı kritik parçalarda dışı bağımlı olma sektöre tehdit oluşturmaktadır.	.832	3.67	1.214
	İHA'ların uçuş faaliyetlerine ilişkin mevzuat eksikliği vardır.	.721	3.23	1.621
	Kaynak ülkelerden temin edilen bazı parçalara gümrük makamlarınca el konulabilmektedir.	.762	3.36	1.360
	Sektörde çalışan personelin can güvenliği kaygısı bulunmaktadır.	.695	2.89	1.821

Bütün ölçeğin güvenilirlik düzeyi (Cronbach's Alpha) 0.874 olarak ölçülmüştür. Tablo 6'da görüldüğü üzere, "İHA sektöründeki geniş ürün çeşitliliğinin varlığı" İHA endüstrisi kapsamında en güçlü yön olarak ifade edilmiştir (4.23±0.321). "Ürünlerin "insansız" şeklinde ifade edilmesi yapılan işin basit görülmesine neden olur." ifadesi ise endüstrinin en büyük zayıflığıdır (4.32±0.062). En önemli fırsat, "Milli ve yerli üretimin dışı bağımlılığı azaltmasıdır" (4.75±0.011). En ciddi tehdit ise, "teknolojik bilginin sızması" olarak ifade edilmiştir (4.76±0.042).

Tablo 7: Alt boyutların Korelasyon Analizi

	1	2	3	4
Güçlü Yönler	-			
Zayıf Yönler	-.432(**)	-		
Fırsatlar	.805(**)	-.674(**)	-	
Tehditler	-.736(**)	.642(**)	-.785(**)	-

**p<0.01; *p<0.05

Alt faktörlerin birbirleri ile olan ilişkilerinin tespit edilebilmesi amacıyla korelasyon analizi yapılmıştır. Tablo 7’de görüldüğü üzere, alt faktörlerin tamamı birbirleri ile güçlü korelasyon sağlamıştır. Güçlü yönler ile fırsatlar pozitif (r:.805, p<0.01), zayıf (r:-.432, p<0.01) ve tehditler (r:-.736, p<0.01) arasında negatif yönde ilişki mevcuttur. Elde edilen her fırsat güçlü yönler ile pozitif yönlüdür. Öte yandan, tehdit ile zayıf yönler arasında da güçlü bir ilişki mevcuttur. İHA endüstrisinin zayıf yönleri arttıkça sektöre olan tehditlerin de arttığı ifade edilebilir.

İHA endüstrisinde çalışan personelin stratejik yönetim algısı ölçeği ile çalışmaya katılanların cinsiyetleri arasında farklılık olup olmadığının araştırılması için *t* testi uygulanmıştır. Yapılan analiz sonucuna göre İHA’ların stratejik yönetim algısı ile cinsiyet arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığı anlaşılmıştır (p: 0.224>0.05). Benzer şekilde medeni durum da istatistiksel olarak fark göstermemiştir (p: 0.168>0.05)

Tablo 8: Soyodemografik özellikler ile alt boyutların *Anova* test sonuçları

	Güçlü Yönler		Zayıf Yönler		Fırsatlar		Tehditler	
	F	p	F	p	F	p	F	p
Öğrenim	1.521	0.275	1.441	0.216	1.325	0.213	1.567	0.242
Yaş	1.242	0.333	1.621	0.141	1.375	0.232	1.965	0.156
Gelir	1.545	0.254	1.248	0.142	1.538	0.395	1.675	0.187
Çalışma yılı	1.348	0.267	1.975	0.137	1.569	0.266	1.509	0.228

Sosyodemografik özellikler ile SWOT analizinin alt boyutları arasında tek yönlü ANOVA test sonuçları incelendiğinde (Tablo 8), öğrenim, yaş, gelir durumu ya da sektörde çalışma yılı arasında istatistiksel olarak anlamlı fark olmadığı tespit edilmiştir.

Tartışma

İnsansız hava araçlarının sağlık sektöründeki kullanımına dair yapılan SWOT analizi sonuçlarına göre, İHA’ların halk sağlığı adına büyük fırsatlar sunduğu ifade edilmiştir. İHA’lar toplum sağlığı adına oldukça hızlı bir nakil aracıdır ve afetlerde hayat kurtarabilirler. Çalışma sonuçlarına göre İHA’ların özellikle kazalar açısından zayıf yönleri olsa dahi teknolojik iyileştirmeler ile tehditlerin üstesinden gelinebilir (Laksham, 2019, s.344). Yapılan bir başka çalışmada ise, ucuz işletme giderleri, taşıma kolaylığı, kullanıcı dostu hava aracı olması İHA’ların güçlü, meteorolojik etkilere açık olması, kısa mesafeli uçuş yapması, gelişmiş cihazların fiyatlarının yüksek

olması ise İHA'ların zayıf yönleri olarak tarif edilmiştir. Diğer yandan, İHA'ların teknolojik gelişime açık olması fırsat ve gizliliği ihlal ve cezai müeyyide uygulanması ise tehdit olarak ifade edilmiştir (Dustin, 2015, s.84). Bir diğer çalışmada ise, farklı İHA sınıflarının varlığı, yedek parçaların ucuz olması, yüksek kaliteli resim ve video kayıt imkanı, düşük insan hatası riski, yüksek doğrulama İHA'ların güçlü, kısa süreli batarya ömrü, kırılabilir cihazlar olması, olumsuz hava koşulları altında sınırlandırılması, işletim maliyetleri ise zayıf yön olarak belirtilmiştir. Hava fotoğrafçılığı performansı, genişletilmiş bölge analizi yapabilmek, modelleme yapabilmek fırsat, gizliliği ihlal, yasaklı hava sahası, yasal boşluklar, pilotların akreditasyonu ve niteliklerinin belirsizlikleri ise tehdit olarak sıralanmıştır (Martín-Béjar vd., 2020, s.4).

İHA'ların kullanım alanlarına göre çeşitli SWOT analizi çalışmaları (Dustin, 2015, Laksham, 2019, Martín-Béjar vd., 2020) olmak ile birlikte İHA endüstrisinin SWOT analizi üzerine herhangi bir yayın tespit edilememiştir. Bu nedenle, bu çalışmanın dünyada İHA üreticileri arasında lokomotif olan Türkiye'nin durumsal tespitinin yapılması açısından önemli olduğu değerlendirilmektedir.

Yapılan bu araştırmada 16 güçlü, 16 zayıf, 15 fırsat ve 9 tehdit durumu tespit edilmiştir. Bu ifade birlikteliklerinin sektörün içerisinde yer alan uzman kişilerden elde edilmiş olması önemlidir. Her ne kadar sektörde çalışan yetişmiş personel firmalar için güçlü yön olarak ifade edilmiş olsa bile, nitelikli ve yeterli personel sayısındaki personel eksikliği manidardır. Bu çalışma alanındaki eksikliğin üniversitelerde yetişen idealist gençler tarafından giderilebileceğini beklemek önemli bir fırsattır.

Araştırmada en büyük zayıflık bu sistemlerin "insansız" olarak ifade edilmesidir. Uçan hava aracının içerisinde insan bulunmaması, bu sistemleri kullanan kişilerin ya da hava araçlarının değersizleştirilmesine neden olmaktadır. Havacılık kazalarının küçük ya da büyüğü olmaz, yaşanan kazanın bir nedeni olur. Geleneksel emniyet yaklaşımında, kişiler sonuca odaklanmaktadır. Kazaya sebebiyet veren güvenli olmayan davranışlar sorgulanır, kişilerin cezalandırılması yoluna başvurulmaktadır. Kısaca geleneksel yaklaşımda olayın ne olduğu, kimin yaptığı ve ne zaman olduğu gibi kişisel, zamansal ve mekânsal sorular irdelenmektedir. Ancak modern yaklaşımda ise "nasıl" ve "neden" sorularının cevapları aranır. İHA kazalarının küçük ve değersiz, insanlı hava araçlarının kazalarının önemli tutulması, "kazanın neden ve nasıl olduğu"nu sorgulayan modern havacılık yaklaşımına da aykırıdır.

Havacılık sektöründe en düşük maliyet ve en yüksek çıktı ile araştırma ve geliştirme yapılabilecek hava araçlarını İHA'lar oluşturmaktadır. AR-GE çalışmalarının yapılabilmesi bir yandan güçlü bir yön iken, diğer taraftan AR-GE kültürünün yeterince oluşmamış olması da önemli bir engeldir. Odak grup çalışmasında, üretici çalışanların patronların AR-GE yatırımını gereksiz masraf olarak gördüklerini ifade etmesi bu kapsamda değerlendirilmelidir. Her atılımın, her yeniliğin bir bedeli olacaktır. Bu

bedel, araştırma ve geliştirme sürecinde maliyet, yetersiz araştırma sonrası yaşanacak havacılık kazasında can ya da tazminat olarak ödenir.

Siyasi ya da politik sorunların tek taraflı ya da belirli bir çıkar amacıyla kullanılması İHA sektörünün en zayıf yönlerinden birini oluşturmaktadır. İHA'lar ile yüksek teknolojik harp silahlarına sahip olan ülkeler küresel operasyonlarda personel kaybetmeksizin etkili sonuçlar alabilirler. Dahası Savaş İHA Pilotları, yönetim ofisinden kumanda ettikleri İHA'lar ile küresel ölçekte savaşlarda aktif rol alabilirler. Bu nedenle bölgesel değil, küresel güç olmanın gerekleri haline gelen İHA teknolojisi üretebilme, menfaat çatışması ve ihtilaf halindeki ülkeler ile ciddi sorunlar yaratabilmektedir. Bu nedenle, ticari ve ekonomik savaşın işaret fişeğini atan gelişmiş ülkeler yaptırım uygulama, yedek parça ithal iznini kaldırma ya da ülkelerin yönetimine müdahale etmeye çalışma gibi askeri, siyasi ve ekonomik saldırganlık ile hedef ülkeleri yıpratmaya çalışmaktadır. Bu nedenle, bu zayıf yönün yerli ve milli üretim ile üstesinden gelinmesi gerekmektedir.

Araştırmada cinsiyete ve medeni duruma göre SWOT analizinin alt boyutlarının farklılık göstermemesi önemlidir. İHA endüstrisinde yaşanan gelişmelerin kadın ve erkekler tarafından aynı şekilde önemsenmesi ekip ruhunun yakalanmasından ve ekibin başarıya ulaşmasında uyumlu hareket etmesi için ciddi bir fırsattır.

Sonuç

Bu çalışmada, İHA endüstrisinin SWOT analizi yapılmıştır. Çalışmada öncelikle nitel desen ile sektörün güçlü ve zayıf yönleri ile fırsatlar ve tehditleri uzman yöneticilerden alınan mülakat verilerine göre tasnif edilmiştir. Akabinde bu verilerin doğruluğunun sınanması için nicel yöntemlerle analizi gerçekleştirilmiştir.

İşletmelerin gelecek hedeflerini belirlemede ve hedeflerine ulaşmada stratejik yönetim önemli bir yer tutmaktadır. Üstünlüklerinin farkında olan işletmelerin ürün geliştirme ve pazarda alacağı risk ve kararlar farklılık gösterecektir. Yüksek rekabet ortamında ve küresel rakipler ile stratejik savaşın var olduğu günümüz mücadele sahasında işletmelerin dış ve iç çevre analizini yapması büyük önem arz etmektedir.

İnsansız teknolojiler, çağımızın en önemli gelişmelerinden biridir. Hem güvenlik sektöründe kamu güvenliği için hem de insanların havacılıkta hobi olarak kullandığı İHA'ların görev konseptleri oldukça geniştir. Bu nedenle küresel rakiplere karşı İHA üreticilerinin sadece teknolojik üstünlük değil pazarda tutundurma arayışları içerisinde de olması gerekmektedir.

Küresel ticaret sadece ürün ya da üreticilerin savaşından ziyade tek taraflı ya da ulusüstü yapıların (Avrupa Birliği, NATO gibi) politik ve siyasi yönlendirmeleri ile içinden çıkılmaz bir hal almaktadır. Özellikle savaşların ve bölgesel üstünlüklerin kaderini değiştiren, gelişmiş ülkelerin küresel

politikalarını dahi yerle bir eden İHA endüstrisinin dış etkilere oldukça açık olduğu ifade edilebilir. Bu nedenle, yerli İHA üreticilerinin günlük şöhretler yerine sektörde uzun vadeli yaşam sürebilecekleri analizleri geliştirmeleri gerekmektedir. Yöneticilerin, firmalarının zayıf yönleriyle ilgili alınganlık göstermek yerine bu zayıflıkları güçlü yönler boyutuna çevirme gayreti içerisinde olması gerekmektedir. Yöneticilerin hayalinden ziyade işletmenin içerisinde bulunduğu reel ortamın değerlendirilmesi çok önemlidir.

İşletmeler için güçlü yönler, zayıflıklar, fırsat ve tehditler ebediyen mutlak geçerliliğe sahip değildir. Dönemsel ya da yaşamsal döngü içerisinde SWOT'un alt boyutları aynı sektörde farklılık gösterebilir. Bu nedenle, SWOT analizi dinamik ve yaşayan bir olgudur. Bu analizlerin yapılabilmesi için subjektif ve hayal gücünden ziyade gerçekçi ve çevrenin şartlarına uygun bir değerlendirmelerin yapılması gerekmektedir.

Kaynakça / Reference

- Antony, J. (2012). A SWOT Analysis on Six Sigma: Some Perspectives from Leading Academics and Practitioners. *International Journal of Productivity and Performance Management*.61(6), 691-698.
- Bateman, F., Noura, H., & Ouladsine, M. (2011). Fault diagnosis and fault-tolerant control strategy for the aerosonde UAV. *IEEE Transactions on Aerospace and Electronic Systems*, 47(3), 2119-2137.
- Baykal, T. (2018). Örgütlerde Etkinlik ve Etkililik İçin Stratejik Yönetim ve Stratejik Planlama. *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 7(2), 151-160.
- Bowman, E. H., & Helfat, C. E. (2001). Does Corporate Strategy Matter?. *Strategic Management Journal*, 22(1), 1-23.
- Cai, G., Chen, B. M., & Lee, T. H. (2011). *Unmanned rotorcraft systems*. Springer Science & Business Media.
- Department of Defence (DOD). (2010). *DOD Dictionary of Military and Associated Terms*, USA.
- Dustin, M. C. (2015). *Monitoring Parks with Inexpensive UAVs: Cost Benefits Analysis for Monitoring and Maintaining Parks Facilities* (Doctoral dissertation, University of Southern California).
- Fahlstrom, P., & Gleason, T. (2012). *Introduction to UAV systems*. John Wiley & Sons.
- Güçlü, N. (2003). Stratejik yönetim. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 23(2), 61-65.
- Hadi, G. S., Varianto, R., Trilaksono, B., & Budiyo, A. (2014). Autonomous UAV system development for payload dropping mission. *The Journal of Instrumentation, Automation and Systems*, 1(2), 72-22.

- Helms, M. M., & Nixon, J. (2010). Exploring SWOT Analysis–Where are We now?. *Journal of strategy and management*, 3(3), 215-251.
- Hitt, M. A., Gimeno, J., & Hoskisson, R. E. (1998). Current and Future Research Methods in Strategic Management. *Organizational Research Methods*, 1(1), 6-44.
- Hoskisson, R. E., Wan, W. P., Yiu, D., & Hitt, M. A. (1999). Theory and Research in Strategic Management: Swings of a Pendulum. *Journal of Management*, 25(3), 417-456.
- Karcioğlu, F., & Sıçrar, H. (2019). Stratejik Bilinç ve Yetenek Yönetimi Arasındaki İlişki: Erzurum Örneği. *Is, Güc: Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 21(3), 107-124.
- Laksham, K. B. (2019). Unmanned Aerial Vehicle (drones) in Public Health: A SWOT Analysis. *Journal of Family Medicine and Primary Care*, 8(2), 342-346.
- Leigh, D. (2009). SWOT Analysis. *Handbook of Improving Performance in the Workplace: Volumes 1-3*, 115-140.
- Martín-Béjar, S., Claver, J., Sebastián, M. A., & Sevilla, L. (2020). Graphic Applications of Unmanned Aerial Vehicles (UAVs) in the Study of Industrial Heritage Assets. *Applied Sciences*, 10(24), 8821, 1-21.
- McKiernan, P. (2006). Exploring Environmental Context within The History of Strategic Management. *International Studies of Management & Organization*, 36(3), 7-21.
- Mele, C., Pels, J., & Polese, F. (2010). A Brief Review of Systems Theories and Their Managerial Applications. *Service Science*, 2(1-2), 126-135.
- Peker, A. E., & Boyraz, A. (2017). Stratejik Yönetim Kavramına Teorik Bir Yaklaşım. *Fırat Üniversitesi Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 1(2), 67-92.
- Phadermrod, B., Crowder, R. M., & Wills, G. B. (2019). Importance-Performance Analysis Based SWOT Analysis. *International Journal of Information Management*, 44, 194-203.
- Pickton, D. W., & Wright, S. (1998). What's Swot in Strategic Analysis?. *Strategic Change*, 7(2), 101-109.
- Powell, T. C. (2014). Strategic Management and the Person. *Strategic Organization*, 12(3), 200-207.
- Sarvan, F., Arıcı, E. D., Özen, J., Özdemir, B., & İçigen, E. T. (2003). On stratejik yönetim okulu: Biçimleşme okulunun bütünleştirici çerçevesi. *Akdeniz İİBF Dergisi*, 6, 73-122.
- Savunma Sanayii Müsteşarlığı (SSM). (2011) *Türkiye İnsansız Hava Aracı Sistemleri Yol Haritası (2011-2030)*, SSM yayınları, Ankara.

Sever, H. (2021). *Decision-Making in Aviation Management*, Gece Publication, Ankara.

SHGM (Sivil Havacılık Genel Müdürlüğü), (2021). <http://www.shgm.gov.tr>

Trigeorgis, L., & Reuer, J. J. (2017). Real Options Theory in Strategic Management. *Strategic Management Journal*, 38(1), 42-63.

Türengül, M. (2005). Üretim ve Hizmet İşletmeleri Açısından Yönetim Ve Organizasyon Yaklaşımlarına Toplu Bir Bakış (Klasik-Neoklasik-Modern-Neomodern Yaklaşımlar). *Dumlupınar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 9, 107-120.

Ülgen H. ve Mirze, S. K. (2004). *İşletmelerde Stratejik Yönetim*, 1. Basım, Literatür Yayınları, İstanbul.

Yiğit, S., & Yiğit, A. (2011). Stratejik Yönetimde Dış Çevre Analizi: Kobi'ler ve Büyük İşletmeler Arasında Bir Karşılaştırma. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (38), 119-136.

[itobiad], 2021, 10 (2): 1208-1230

**Suriyelilerin Türkiye' de Doğan Bebeklerinin
Hukuki Statüsü ve Vatandaşlık Koşulları**

Legal Status and the Citizenship Conditions of
Syrians' Newborns in Turkey

Video Link: <https://youtu.be/uP6em7QGguk>

İpek AGCADAĞ ÇELİK

Dr. Öğr. Üyesi, Kilis 7 Aralık Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi

Asst. Prof., Kilis 7 Aralık University, Faculty of Arts and Sciences

ipekagcadag@kilis.edu.tr

Orcid ID: 0000-0002-2409-668X

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type : Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received : 05.02.2021
Kabul Tarihi / Accepted : 02.05.2021
Yayın Tarihi / Published : 01.06.2021
Yayın Sezonu : Nisan-Mayıs-Haziran
Pub Date Season : April-May-June

Atıf/Cite as: Agcadağ Çelik, İ . (2020). Suriyelilerin Türkiye' de Doğan Bebeklerinin Hukuki Statüsü ve Vatandaşlık Koşulları . İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi , 10 (2) , 1208-1230 . Retrieved from <http://www.itobiad.com/tr/pub/issue/62559/875394>.

İntihal /Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and confirmed to include no plagiarism. <http://www.itobiad.com/>

Copyright © Published by Mustafa YİĞİTOĞLU Since 2012 – Istanbul / Eyup, Turkey. All rights reserved.

Suriyelilerin Türkiye’ de Doğan Bebeklerinin Hukuki Statüsü ve Vatandaşlık Koşulları

Öz

Suriye Arap Cumhuriyeti’nde 2011 yılında başlayan savaşla birlikte ülkede görülen zorla yerinden edilmeler ve kitlesel zorunlu göçün üzerinden on yıl gibi uzun bir süre geçmesine rağmen savaş henüz sona ermemiştir. Bu durum Suriye’den Türkiye’ye yapılan göçün devam etmesine ve ülkemizdeki Suriyeli sayısının artışının hız kesmeden devam etmesine neden olmaktadır. Bununla birlikte, Suriye’de yaşanan savaşın devam etmesi ile birlikte, zorunlu göçün üzerinden geçen yıllar, Suriyelilere ülkemizdeki yeni yaşamlarını kurma, yeni düzenlerine adapte olma ve kalıcılık eğilimlerinin artışı beraberinde getirmiştir. Suriye toplumunun doğurganlığı teşvik eden sosyo-kültürel bir yapıya sahip olduğu bilinmekte ve bu görüş ülkemizde yaşayan Suriyeliler için de geçerliliğini korumaktadır. Suriye’den ülkemize yapılan girişlerin devam etmesi, ülkemizdeki kalıcılık eğilimlerinin artması, doğurganlığa verilen önem, ülkemizdeki Suriyeli nüfusun büyük bir kısmının doğurganlık çağında olmaları ve ülkemizde doğan yarım milyondan fazla bebekle birlikte güncel verilere göre Türkiye’deki kayıtlı Suriyeli nüfusu 3,6 milyonu aşmıştır. Suriyelilerle ilgili bu demografik gerçek, hem günümüzde hem de gelecekte pek çok meselenin gündemimizde olacağını göstermektedir. Bu meselelerden biri, dünyanın en büyük mülteci nüfusunu barındıran Türkiye’de yaşamlarını devam ettiren Suriyeli kitlenin, geçici koruma statüsünden çıkıp Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığına geçiş taleplerini dillendirmeye başlamasıdır. Ulusal devletlerin anayasalarında genel olarak vatandaşlık ile ilgili iki hukuki kıstasın bulunduğu görülmektedir. Soy (nesep) bağı ve doğum yeri ölçütlerinin, vatandaşlığa kabulde temel alınan iki hukuki ölçüt olması ise, Suriyelilerin Türkiye Cumhuriyeti devleti sınırları içerisinde dünyaya gelen bebeklerinin yasal statülerini ve ülkemiz yasalarının bu bebeklerin vatandaşlığı geçişi konusundaki koşullarını akıllara getirmektedir. Güncel verilerle, yarım milyondan fazla Suriye kökenli bebeğin Türkiye’de doğdukları göz önünde bulundurulduğunda, bu kişilerin Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığına geçişleri konusu oldukça büyük önem arz etmekte olup bu çalışmada detaylı bir şekilde ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Suriyeli göçü, zorunlu göç, Suriyeli bebek, geçici koruma statüsü, vatandaşlık.

Legal Status and the Citizenship Conditions of Syrians’ Newborns in Turkey

Abstract

“İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi”
“Journal of the Human and Social Sciences Researches”
[itobiad]

ISSN: 2147-1185

10 the Years

Although a decade has passed since the forced displacement and mass involuntary migration as a result of the armed conflicts in the Syrian Arab Republic, the war has not yet ended. In this case, the continuation of migration to Turkey from Syria and the rate of increase in the number of Syrians in our country is caused to continue unabated. However, with the continuation of the armed conflicts in Syria, the years that have passed since involuntary migration have brought with it an increase in the tendency of Syrians to establish their new lives in our country, to adapt to their new order and to persist. It is known that Syrian society has a socio-cultural structure that encourages child-bearing, and this view is also valid for Syrians living in our country. According to current data, with the continuation of the entrance to our country from Syria, the increase in the tendency to become permanent in our country, the emphasis put on child-bearing, the fact that most of the Syrian population in our country are of child-bearing age and that more than half a million Syrian babies born, Syrian population in Turkey has exceeded 3.6 million. This demographic fact about Syrians shows that many issues will be on our agenda both now and in the future. One of these problems is that in Turkey, which hosts the largest migrant population in the world, the Syrian population who are under temporary protection status, started to express their demands for citizenship. The legal status and citizenship conditions of the babies of Syrian migrants born in our country are of great importance and constitute the subject of this study.

Keywords: Syrian migration, involuntary migration, Syrian infants, temporary protection status, citizenship.

Giriş

Suriye Arap Cumhuriyeti’nde 2011 yılında iç savaş başladıktan kısa bir süre sonra, çok sayıda can ve mal kaybının yaşanmasıyla birlikte milyonlarca Suriye vatandaşı bu tehlikeli ortamı terk etmiş, iç ve dış göçler gerçekleştirerek çoğu memleketlerine fiziksel olarak yakın bölgeleri tercih etmekle birlikte dünyanın farklı ülkelerine dağılmışlardır. Hem bu kişilerin hem de onları ülkelere kabul eden ev sahibi toplumların öncelikli amaçları can güvenliği ve temel insani ihtiyaçların sağlanması olmuştur. Bu amacın gerçekleşmesi ile birlikte, Suriye vatandaşları yıkıcı savaş ortamında kurtulmuş, kendilerinin ve çocuklarının can güvenliğini sağlamış ve temel ihtiyaçlarının temini ile insan onuruna yakışır bir yaşama memleketlerinden uzak da olsa merhaba demişlerdir. Ev sahibi toplumların yönetimleri ve yerel halkları için Suriyelileri misafir etmek zorlukları olsa da, Suriye savaşının kısa sürede sona ereceği düşünülmüş ve savaş mağduru bu insanlara yardım elini uzatmışlardır. Savaştan kaçıp canlarını kurtaran

Suriye vatandaşları için de, yeni kurdukları yaşamın pek çok zorluğu olmakla birlikte savaşın kısa sürede biteceği, yakın zamanda memleketlerine, evlerine ve eski düzenlerine döneceklerini dolayısıyla göç ettikleri ülkelerde pek çok zorluğa bir süreliğine göğüs gerebileceklerini düşünmüşlerdir. Geçici bir süre kalacaklarını düşündükleri, göç ettikleri bu topraklarda onlara sağlanan hukuki statünün içeriği ilk yıllarda herhangi bir sorun teşkil etmemiştir. Ancak hem Suriyelilerin hem ev sahibi toplum yönetimlerinin hem de ev sahibi toplum vatandaşlarının zorunlu kitlesel göçün ilk yıllarındaki beklentileri boşa çıkmış ve üzerinden on yıl gibi uzun bir süre geçmekle birlikte savaş sona ermemiş, Suriye’de barış ve güven ortamı sağlanamamış, bu “misafirlik” bitmemiş ve Suriye’ye gönüllü geri dönüşler gerçekleşmemiştir. Elbette bu zaman zarfında hem kendi Suriye’de hem de göç ettikleri ülkelerde pek çok değişiklik yaşanmıştır. Suriye’de yaşanan değişimleri, savaşın devam etmesi şekillendirirken göç edilen ülkeleri ise bizzat Suriyeliler değiştirmiştir. Çünkü savaşın uzamasıyla birlikte, Suriyeliler özellikle nüfuslarının fazla olduğu Türkiye gibi ev sahibi toplumların yaşamına her geçen gün daha fazla dâhil olmaya başlamışlardır. Böylece Suriyeliler Türkiye’ye kelimenin tam anlamıyla yerleştiler. Böylece can güvenliği nedeniyle ülkelerinden Türkiye’ye zorunlu göç eden savaş mağduru bu insanlar için zaman içerisinde her geçen gün yeni gündemler oluşmaya başlamıştır. Aradan on yılın geçmesiyle birlikte, geri dönüş ihtimalleri mevcut durumda zayıf görünen, ülkemizde kurdukları yeni düzenleri sağlamışan, Türkiye’ye gözlerini dünyaya açan çok sayıda bebek sahibi olan ve sayıları dört milyona yaklaşan Suriyeliler için yeni gündem maddelerinden birini Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığına geçiş oluşturmaktadır. Türkiye’deki yasal statüleri geçici koruma statüsünde olan Suriyelilerin Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığına geçmeleri halinde sahip oldukları haklar ve olanaklar genişleyecektir. Bu noktadan hareketle, Suriyeliler arasında Türk vatandaşlığına kabul edilmek isteyen ve yetkili makamlara başvurarak vatandaşlığı kazanan kişiler bulunmaktadır. İçişleri Bakanlığı’nın verilerine göre 2019 yılı itibarıyla ülkemizde 110 bin civarında Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığına kabul edilen Suriyeli bulunmaktadır. Bu durum, Türkiye’de yaşamını sürdüren Suriyelilerin sahip oldukları geçici koruma statüsünden vatandaşlığa geçiş ihtimalini ve koşullarını merak konusu haline getirmiş ve konuyu mercek altına alan akademik çalışmalar (Ekşi, 2015; Gülyaşar, 2017; Bostan, 2018; Erdoğan, 2020;; Karataş, 2020) yapılmıştır. Ancak Suriye savaşına bağlı zorunlu göç sonrası Türkiye sınırları içerisinde dünyaya gelen ve Suriye Arap Cumhuriyeti’yle herhangi bir yasal ve fiziki bağı bulunmayan yarım milyondan fazla Suriyeli bebeğin yasal statüleri ve Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığına geçiş koşullarıyla

ilgili ülkemiz akademik yazınında herhangi bir çalışma olmadığı görülmektedir. Türkiye’de doğan, tüm yasal işlemleri Türkiye’de yapılan, ebeveynlerinin yasal statüsü olan geçici korumaya tabi olan, ülkemizde büyüyen, yetişen ve sayıları her geçen gün artan bu genç kitlenin hukuki statülerinin; sahip oldukları yasal haklar ve gelecekleri üzerinde büyük önemi bulunmaktadır. Bu durum, bu çalışmanın ortaya çıkması için temel motivasyonu oluşturmakta ve Türkiye’de doğan Suriyeli bebeklerle ilgili mevcut veriler, ülkemizdeki yaşamlarını şekillendiren yasal statüleri ve bu statünün sağladığı haklar, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığına geçiş ihtimalleri ve koşulları bu çalışmada etraflıca inceleme altına alınmaktadır.

Suriye Kaynaklı Zorunlu Göç Olgusuyla İlgili Güncel İstatistikler

Birleşmiş Milletler Mülteci Örgütü’nün (UNHCR), küresel ölçekte zorla yerinden edilenler hakkında yayımladığı güncel rapora göre, yılsonu tablosu henüz netleşmemekle birlikte 2020 ortası itibarıyla tüm dünyada yerinden edilen kişilerin sayısı 80 milyonu aşmıştır (UNHRC, 2020). 2020 yılı başında zulüm, çatışma ve insan hakkı ihlallerinden dolayı zorla yerinden edilen 79,5 milyona yakın insanın olduğu açıklanırken, 2020’de devam etmekte olan ve ortaya yeni çıkan çatışmaların yanı sıra yaşanmakta olan Covid-19 pandemisi; 45,7 milyonunu ülkesinde yerinden edilmiş kişilerin (ÜYEK), 29,6 milyonunu mülteci ve ülkesi dışında yerinden edilmiş kişilerin, 4,2 milyonunu ise sığınmacıların oluşturduğu bu büyük grubun hayatlarını dramatik bir biçimde etkilemektedir (UNHRC, 2020). Dünyanın Covid-19 pandemisiyle mücadele etmekte olduğu bir dönemde, BM Genel Sekreteri’nin Mart ayında yaptığı acil küresel ateşkes çağrısına rağmen çatışmalar ve zulümler son bulmamıştır. 2020 yılının ilk yarısında Suriye, Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Mozambik, Somali ve Yemen’de yaşanan şiddet olayları yerinden edilenlere yenilerinin eklenmesine yol açmış, Afrika’nın Orta Sahel bölgesinde sivillerin tecavüze uğrayıp infaz edildiği acımasız şiddet olayları tabloyu daha da ağırlaştırmıştır. Ayrıca, dünyadaki toplam vatansız kişi sayısı kesin olarak bilinmemekle beraber 79 ülkenin yayımladığı raporlar 4,2 milyon vatansız kişinin bulunduğunu ortaya koymaktadır (UNHRC, 2020).

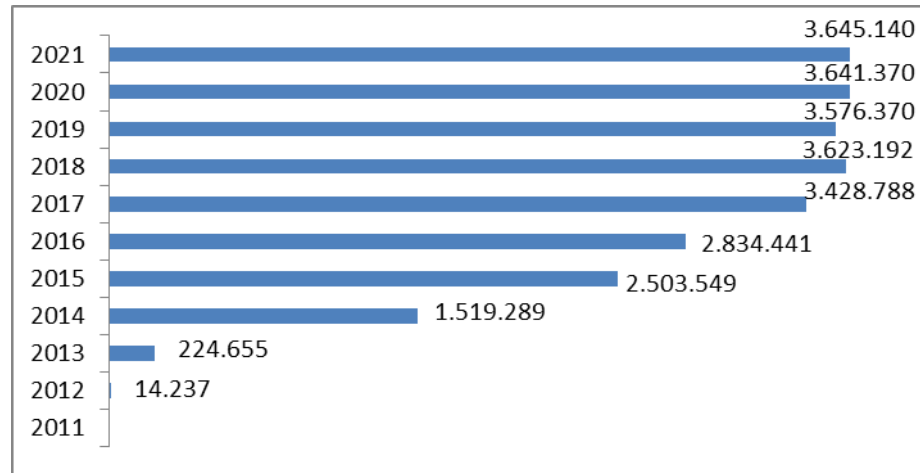
Birleşmiş Milletler’ in (BM) yetki alanındaki en büyük mülteci nüfusunu Afganlar oluştururken, Suriye Krizi’nin 2011 yılında patlak vermesinin ardından 2014 yılı ortasına gelindiğinde, Suriye’den ayrılarak diğer ülkelere yerleşip sığınma talebinde bulunan zorla yerinden edilmiş kişilerin sayısı, Afgan mültecilerin sayısını geçmiştir (Tunç, 2015, s. 31). Birleşmiş Milletler Mülteci Yüksek Komiserliği (BMMYK) Küresel Eğilimler Raporu 2020 yıl ortası verilerine göre, dünya genelindeki mültecilerin yüzde 67’sini ise, 5 ülke oluşturmuştur. Suriye’den 6,6 milyon, Venezuela’dan 3,6 milyon, Afganistan’dan 2,7 milyon, Güney Sudan’dan 2,3 milyon ve Myanmar’dan 1 milyon kişi zorla yerinden edilerek başka ülkelerde mülteci konumuna düşmüştür. Bu güncel rapora göre, sadece dünyanın en büyük mülteci

nüfusu değişmemiş, aynı zamanda dünyanın en fazla mülteci kabul eden ülke listesi de değişikliğe uğramıştır. Pakistan, Afgan mültecilere ev sahipliği yaparak 2014 yılında bu listenin başında yer alırken, Suriye kaynaklı zorunlu göç dalgasının ardından, 2014 yılından günümüze, dünya genelinde en fazla sayıda Suriyeli mülteciye ev sahipliği yapan ülke konumunda olan Türkiye, bu listenin ilk sırasına oturmuştur. Aynı rapora göre Türkiye, büyük çoğunluğu Suriye'den olmak üzere 4 milyondan fazla mülteciye ev sahipliği yaparak, bu alanda dünya sıralamasındaki birinciliğini 2020 yılında da sürdürmüştür (BMMYK, 2020).

Suriye krizi, 2011'den bu yana, 5 milyon 136 bin 939'u bölge ülkelerinde, 952 bin 446'sı Avrupa'da olmak üzere en az 6 milyon 89 bin kişinin ülkeyi terk etmesine yol açarken, en az bunun kadar kişiyi de ülke içinde yerinden etmiştir (Yüceşahin ve Sirkeci, 2018, s. 93). Suriye Arap Cumhuriyeti'nde 2011 yılında başlayan iç karışıklık ve savaş, aradan on yıl gibi uzun bir zaman geçmesine rağmen halen devam etmekte ve bölgedeki huzur ortamının sağlanmasında büyük bir engel teşkil etmektedir. Ülkede başlayan iç savaşta çok sayıda sivil hayatını kaybetmiş, kaybolmuş, yaralanmış, sakat kalmış ve evlerini terk ederek iç veya dış göçe mecbur kalmışlardır. Tüm bu yaşananlar ülkenin demografik, siyasi, ekonomik, toplumsal ve kültürel yapısının değişimini beraberinde getirmiştir. Böylece ülke vatandaşlarının yaşamı büyük bir değişime uğramıştır. Fakat bu değişim, sadece Suriye Arap Cumhuriyeti'ni ve vatandaşlarını değil, aynı zamanda özellikle zorunlu göçün gerçekleştiği ülkeleri de etkisi altına almıştır. Zorunlu göçün; başlangıçta ağırlıklı olarak Türkiye olmak üzere bölge ülkelerine (özellikle Lübnan ve Ürdün); geçen yıllarla birlikte ise bazı Avrupa ülkelerine (Almanya) ve diğer kıtalara da yapıldığı göz önünde bulundurulduğunda, bu ülkelerin siyasi yönetimlerinin ve yerel halklarının da gündemini değiştiren güncel bir mesele olduğu görülmektedir.

Grafik 1: Türkiye'de Bulunan Suriyelilerin Yıllara Göre Dağılımı

Kaynak: GİGM, 20.01.2021.

Türkiye; coğrafi konumu, iki ülke arasındaki tarihsel nüfus ilişkileri ve Suriye ile olan uzun kara sınırı nedeniyle Suriyelilerin büyük çoğunluğunun yeniden yerleşmesi için tercih edilen bir ülke olmuştur. Özellikle 2012’den sonra Türkiye’ye gelen Suriyelilerin sayısında keskin bir artış meydana gelmiştir (Grafik 1). Lübnan, Ürdün, Mısır ve Irak’a da çok sayıda Suriyeli sığınmacı yerleşmiştir. İç savaşın başlarında Suriyelilerin büyük kısmı yakındaki Orta Doğu ülkelerine kaçarken, ilerleyen zamanlarda pek çoğu Avrupa ülkelerine gitmeyi istemiştir. Bu durum, onların gelişmiş ülkelere doğru gerçekleşen hâkim göç doğrultusuna uyum sağlamaya çalıştıklarını göstermektedir. Nihayetinde Almanya ve Birleşik Krallık gibi belli oranda Suriyeli mülteciyi kabul eden ülkeler de belirlemeye başlamıştır (Yüceşahin ve Sirkeci, 2018, s. 93), Ancak bu durum sadece küçük bir azınlık için geçerli olmuş (Tunç, 2015, s. 32); Suriyelilerin büyük kısmı Türkiye başta olmak üzere bölge ülkelerinde kalmayı tercih etmişlerdir. Böylece Türkiye bu demografik değişimle birlikte, başta hukuki meseleler olmak üzere pek çok meselenin üstesinden gelmek zorunda kalmıştır.

Türkiye’de Doğan Suriye Kökenli Bebeklerin Demografik Yapısı

Suriye kaynaklı zorunlu göç akımının 2011 yılından günümüze değin hız kesmeden devam etmesi, Suriye’deki savaşın sona ermemesi nedeniyle Suriye’ye geri dönüşlerin çok sınırlı olması, ülkemiz üzerinden başka ülkelere geçişlerin göçmenlerin beklentilerinin aksine oldukça kısıtlı olması ile yarım milyondan fazla Suriyeli bebeğin ülkemiz sınırları içinde doğması, Türkiye’ nin demografik yapısında değişime neden olan faktörler olarak sıralanabilmektedir. Yüceşahin ve arkadaşlarının (2016) da vurguladığı üzere; kısa vadede, göç veren ülkede göçmenlerin gidişyle (negatif net göç) genç nüfus oranı azalırken, göç alan ülkede genç nüfus oranı, göçmenlerin gelişyle birlikte yükselmekte; uzun vadede ise, göçmenler genel olarak doğurganlık (15-49 yaş arası grup) çağında oldukları için, göçün etkisi dolaylı olarak doğurganlık yapısında kendini belli etmektedir. Böylece, göçmenlerin demografik özellikleri göç alan ülkeler açısından büyük önem arz etmektedir.

Tablo 1 Türkiye’de Bulunan Suriyelilerin Yaş ve Cinsiyete Göre Güncel Dağılımı

Yaş Grupları	Erkek	Kadın	Toplam
0-4	254.986	237.950	492.936
5-9	288.025	270.540	558.565
10-14	216.388	203.300	419.688
15-18	136.349	116.921	253.270
19-24	279.962	211.013	490.975
25-29	218.822	158.741	377.563
30-34	165.052	119.798	284.850

35-39	123.878	97.026	220.904
40-44	84.647	73.768	158.415
45-49	57.364	56.049	113.413
50-54	45.516	44.351	89.867
55-59	34.624	34.679	69.303
60-64	22.850	23.565	46.415
65-69	14.888	15.704	30.592
70-74	8.812	9.687	18.499
75-79	4.337	5.361	9.698
80-84	2.346	3.161	5.537
85-90	1.132	1.675	2.807
90+	774	1.069	1.843
Toplam	1.960.782	1.684.358	3.645.140

Kaynak: GİGM, 20.01.2021 tarihli verilerine göre düzenlenmiştir.

Ülkemizde bulunan Suriyelilerin demografik yapı özellikleriyle ilgili fikir veren yaş gruplarına göre dağılım tablosu incelendiğinde, 1 milyon 724 bin 459 Suriyelinin 0-18 yaş aralığında olduğu görülmektedir (Tablo 1). Bu rakam, Türkiye’de yaşayan Suriyeli nüfusun %47,3’ünün 0-18 yaş aralığında bulunan çocuklardan oluştuğunu göstermektedir. Ülkemizdeki Suriyeli nüfusun yaklaşık yarısının çocuklardan oluşması, bu kitlede doğurganlığın yüksek oluşunun ve Suriyelilerin Türkiye’de hızla çoğaldıklarının göstergesidir. Ülkemizdeki Suriyelilerin yaş gruplarına göre dağılımını gösteren Tablo 1 incelendiğinde, aynı zamanda Suriyeli nüfusun büyük bir bölümünün doğurganlık çağına (15-49 yaş arası grup) oldukları görülmektedir. Bu durum, ülkemizdeki Suriyelilerin genç bir yapıya sahip olduklarını göstermekle birlikte, aynı zamanda ilerleyen yıllarda gerçekleşecek doğumlarla birlikte nüfusun daha fazla artış göstereceğine işaret etmektedir. Suriyelilerin ülkemizde kalış eğilimlerinin artmasıyla birlikte, bebek sayılarında hızlı bir artış meydana gelmiştir ve bu durumu önlemeye yönelik ülkemizde geliştirilen herhangi bir nüfus politikası bulunmamaktadır. Suriyelilerin ülkemizde bebek sahibi olmalarının önünde herhangi bir yasal engel olmamasıyla birlikte, her geçen gün ülkemizde doğan bebek sayısının arttığı görülmektedir. Bu durum ülkemiz açısından başta demografik olmak üzere pek çok konunun üzerinde düşünülmesini ve uzun vadeli politikaların hayata geçirilmesini beraberinde getirmektedir.

Tablo 2 Türkiye’de Doğan Suriye Kökenli Bebek Sayısının Yıllara Göre Dağılımı

Yıl	2011-2015	2016	2017	2018	2019
Sayı	116.000	82.850	111.325	113.000	107.000

Suriyeliler için hayatın normalleşmesinin de bir sonucu olarak anlaşılabilir olan ülkemizdeki Suriye kökenli yeni doğan bebek sayısındaki artış Tablo 2’den görüleceği üzere, özellikle 2016 sonrasında hızlanmış ve Sağlık Bakanlığı’nun resmi verilerine göre Ocak 2020 itibari ile 535 bine ulaşmıştır. Türkiye’de 2011-2015 yılları arasında 116 bin, 2016’da 82.850, 2017’de 111.325, 2018’de 113 bin, 2019’da ise 107 bin Suriye kökenli bebek dünyaya gelmiştir. 31 Aralık 2019 tarihi itibariyle, Türkiye’de 0-4 yaş arası Suriyeli çocukların sayısının 591 bin, 5-9 yaş arası çocukların sayısının 494 bin olduğu dikkate alınır, Türkiye’de doğan Suriyeli bebek sayısının 550 bini aştığı hesaplanmaktadır. Suriyeliler içinde 0-4 yaş arasında yer alan ve büyük bölümü Türkiye’de doğmuş olan bebeklerin sayısı 31 Aralık 2019 itibari ile 591.255’tir (Erdoğan, 2020, s. 30-31).

Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması (TNSA) 2018 verilerine göre, Türkiye’de Suriyeli bir kadın ortalama 5,3 çocuk doğurmaktadır. Ülkemizdeki Suriyeli kadın nüfusu içinde en yüksek yaşa özel doğurganlık hızı, 20-24 yaş grubunda gözlemlenmiştir (20-24 yaş grubundaki 1.000 kadında 312). Genel doğurganlık hızı (15-44 yaş grubundaki 1.000 kadın için) 203, kaba doğum hızı (1.000 kişi için) ise 42’dir. 15-49 yaş grubundaki Suriyeli kadınların yaklaşık %14’ü araştırma tarihinde gebe ve 40-49 yaş grubundaki kadınların ortalama canlı doğum sayısı 5,5’tir. Toplam doğurganlık hızı, eğitimi olmayan veya ilkokulu bitirmemiş kadınlarda en yüksek iken (5,8), lise veya üzeri eğitimi olan kadınlarda en düşüktür (4,1). Ayrıca 2018 TNSA sonuçlarına göre, Türkiye’de adölesan dönemde olan (15-19 yaş grubu) Suriyeli kadınların %39’u hâlihazırda çocuk sahibidir ya da ilk çocuklarına gebedir. 15-17 yaş aralığındaki Suriyeli kadınların beşte biri ya annedir ya da ilk çocuğuna hamiledir. On sekiz yaşındaki kadınların %54’ü ve 19 yaşındaki kadınların %68’i çocuk doğurmaya başlamıştır (TNSA, 2018, s. 2-3). Bu veriler, ülkemizde yaşayan Suriyeli kadınlar arasında erken yaşta evliliğin ve erken yaşta anne olmanın ne kadar yaygın olduğunu göstermektedir. Bu durum, ülkemizdeki Suriyeli geçici koruma statüsündeki ailelerin sahip oldukları bebek sayısının hızla artmaya devam edeceğine dair inancı da destekler niteliktedir. Türkiye’deki Suriyeli nüfusun önümüzdeki yıllarda artmasıyla birlikte, ülkemizdeki hukuki statüleri daha fazla gündeme gelecektir.

Uluslararası göç literatürü yaygın mülteci davranışları açısından incelendiğinde, mültecilerin göç ettikleri ülkelerde geçirdikleri yılların artmasıyla birlikte, sadece kalıcılık eğilimlerinin değil aynı zamanda göç ettikleri ülkelere dair algılarının, kaygılarının ve beklentilerinin de değiştiği görülmektedir. Mülteciler için özellikle göç ettikleri ülkelerde geçirilen ilk on yılın büyük bir önemi bulunmaktadır. Bu süreçte, mülteciler göç ettikleri ülkelerde pek çok zorlukla başa çıkmakta, yeni bir düzen kurmakta ve geri dönüş ihtimalleri giderek zayıflamaktadır. Güvenlik, barınma, istihdam,

çocukların eğitimi gibi göçün ilk yıllarındaki ilk gündem maddelerini büyük oranda bir düzene sokmakta, böylece mülteci oldukları bu ülkelerden beklentileri de artmakta ve özellikle hukuki statü konusu gündemlerini işgal etmeye başlamaktadır. Bu durumun ülkemiz ve geçici koruma altındaki Suriyeli nüfus için de geçerli olduğu görülmektedir. Türkiye'nin Suriyelilere yönelik göç politikası gereği bu kişilere "geçici koruma statüsü" verilmiş ve yasal tüm işlemleri bu statünün ekseninde şekillenmiştir. Ancak geçen yıllarla birlikte, Suriyeliler arasında bu statüyü aşmak ve Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığı almak için başvurularında bulunan pek çok kişi olduğu görülmektedir. Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nün (05.03.2020) verileri de bu durumu kanıtlar niteliktedir. Bu verilere göre ülkemizde 3,6 milyondan biraz fazla "geçici koruma statüsü" altında bulunan Suriyeli bulunmakla birlikte, yaklaşık 220 bin Suriyeli farklı oturum statüleri (yatırımcı, personel vb.) ile yaşamlarını sürdürmektedir. Ayrıca İçişleri Bakanlığı'nın verdiği bilgilere göre, "30 Aralık 2019 tarihi itibarıyla 110 bin Suriyeli, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığına alınmış" olduğu için bu kişiler yabancılara ilişkin istatistiklerde yer almamaktadır¹. Kayıtlı olmayan kişiler de göz önüne alındığında, ülkemizde 4 milyondan fazla Suriye kökenli kişi bulunmaktadır ve bu kişilerden bir kısmı Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığı için sıraya girmiş durumdadır. Ülkemize giriş yaparak geçici koruma statüsüne alınan Suriyelilerin ve ülkemizde doğan bebeklerinin sayısının hızla arttığı göz önünde bulundurulduğunda, hem bugün hem de gelecekte bu kişilerin yasal statülerinin ve hukuki durumlarının önemli bir mesele olarak gündemimizde kalacağı görülmektedir. Özellikle Suriyelilerin ülkemizde doğan bebeklerinin doğdukları andan itibaren tüm yasal işlemlerin Türkiye'de gerçekleşmesi ve bu bebeklerin Suriye Arap Cumhuriyeti'yle herhangi fiziksel ve yasal temaslarının bulunmaması göz önünde bulundurulduğunda, sayıları 2020 yılı itibarıyla yarım milyondan fazla olan bu bireylerin hukuki durumları incelemeye değer görülmektedir.

Türkiye'de Doğmak Türk Vatandaşlığını Kazandırmaz

Anavatanından başka bir ülkeye yapılan sığınma talebi ile sığınmacı ve mülteci kavramları tarihsel olarak incelendiğinde, M.Ö 2000'li yıllara kadar geriye gidilmektedir (Odman, 1995, s. 6). Tarihin çok eski dönemlerinden beri bir yere bağlılık kabul edilmiş olmakla birlikte, vatandaşlık hakkındaki kuralların kabulü 18. yüzyılın sonlarında gündeme gelmiştir. Devletler, vatandaşlığın kazanılmasına ilişkin kuralları, münhasır yetkileri çerçevesinde uluslararası sözleşmeler, teamül hukuku ve hukukun genel ilkelerine uygun olarak belirlemektedir (Bilge, 2020, s. 129). Vatandaşlığın modern anlamda tarihsel zemini ise, ulus-devletin siyasal bir aktör olarak tarih sahnesine çıkmasıyla yakından ilişkilidir. Bu bağlamda tanımı gereği vatandaşlık kavramı, kendi içinde komplike unsurlara ev sahipliği

¹ 7 İçişleri Bakanı Soylu, Türkiye'de vatandaşlığa kabul edilen Suriyeli sayısının 110 bin kişi olduğunu açıkladı. <https://www.multeci.org.tr>, <https://www.haberler.com/icisleri-bakani-soylu-gundeme-iliskin-sorulari-12766383-haberi/> (Erişim: 19.12.2020).

yapmaktadır. Kavramın karmaşık olma gerekçesi ise, Türkiye örneğinde olduğu gibi tanımının ve algısının yerine ve zamanına göre değişiyor olmasıdır (Karataş, 2020, s. 21).

Birey ile devlet arasındaki ilişki vatandaşlık statüsü ile temsil edilmekle birlikte, vatandaşlık bireye birtakım haklar ve görevler yüklemektedir. Ayrıca, vatandaşlık yasal bir statüyü ifade ettiği gibi, kişiye verilen bir kimlik olarak da görülmektedir (Güney ve Konak, 2016, s. 119). Vatandaşlık olgusunun hem hukuki hem de toplumsal alanda bir karşılığını bulmak söz konusudur. Bu iki ayrı çerçeveden de bakıldığında, dünyada ve ülkemizde farklı vatandaşlık tanımlamalarıyla karşılaşmak mümkündür. Ulus devletleşme sürecinden sonra yoğun bir milliyetçilik etkisine sahip ülkelerin yanı sıra milliyetçi yapıya daha uzak çok uluslu yapıya sahip devletlerle de karşılaşılabilir. Bu anlamda vatandaşlığa geçiş için şart koşulan yükümlülükler ve kriterler o ülkenin yapısına göre şekillenmektedir. Dolayısıyla göç eden bireylerin, ev sahibi toplumlarda vatandaşlık elde ederek çeşitli haklar kazanabilmesi durumu ülkelere farklılık göstermektedir. Günümüzde en büyük zorunlu göç hareketini oluşturan Suriyeliler için de vatandaşlık sürecinin nasıl işlediği ve işleyeceği bu şekilde ifade edilebilir (Gülyaşar, 2017, s. 683).

Mülteci politikası tüm dünyada kabul gördüğü şekliyle bir kriz yönetim politikasıdır. Alışıla gelen ve tabiatıyla da olağan hale gelmiş ekonomik kriz yönetim siyaseti ile pek çok yönden farklılaşan mülteci krizi ile başa çıkma politikası, kendine ait bir takım dinamiklere sahiptir. Dolayısıyla mülteci politikası, bir kamu politikası alt dalı olarak, sığınmacıların yerleşim problemlerinden, hukuki statülerine, hak arama çabalarından mülkiyet haklarına değin, pek çok soruna cevap vermeye yönelik bir süreçtir. Bu açıdan mültecilik, sadece “misafirperverlik” olarak tanımlanabilecek olan mevcut yaklaşımın ötesine geçmeyi gerekli kılmaktadır. Özellikle jeo-stratejik konumda yer alan ülkelerin yönetim erkleri ve sivil toplum kurumları açısından acil insani yardım ve geçici koruma odaklı sabit olmayan, uyarlanabilir politikalara ihtiyacı vardır. Bu açıdan, Asya ile Avrupa arasında köprü vazifesi gören Türkiye gibi ülkeler, mültecilerin ev sahibi topluma muhtemel katılımları ve uyumlarını kolaylaştıracak uzun vadeli politikalara yönelmesi gerekmektedir (Kirişçi, 2014, s. 8).

Göç edildikten sonraki süreç, hem göçmenler hem de yerel halk açısından birtakım zorlukları da beraberinde getirmektedir. Bu problemlerin aşılması noktasında göçle gelen kişilerin topluma uyum sağlaması ve ev sahibi toplumun gelen göçmenleri kabul etmesi önemli bir aşama olarak görülmektedir. Buna ek olarak göçmenlerin geldikleri ülkede hak talep edebilmek ve haklarını güvence altına alabilmek için vatandaşlık alma noktasındaki istekleri de toplumdaki yerlerini belirlemeye yönelik bir istektir. Fakat vatandaşlık almak bir dizi koşulun yerine getirilmesi ile mümkündür. Ülkeye gelen yabancıların hangi sebeple ülkeye giriş yaptığından, ülkeye nasıl girip yerleştiğine ve neden vatandaşlık almak istediğine dair pek çok farklı faktör, bu süreçte işin içine girmektedir

(Amman ve Altındış, 2019, s. 5). Bu durum elbette Türkiye için de geçerlidir. Suriye savaşına bağlı olarak 2011 yılından bu yana ülkemize yapılan göçler neticesinde sayıları milyonları bulan Suriyelilerin hukuki statüleri bu noktada oldukça büyük önem taşımaktadır. “Misafir”, “mülteci”, “sığınmacı” gibi farklı kavramlarla anılmakla birlikte, ülkemizde yaşayan Suriyelilerin hukuki statüleri “geçici koruma statüsü altında korunan kişiler”dir. Aralarında benzer bazı noktalar olmakla birlikte, söz konusu her bir statünün alış nedeni, içeriği, sahibine sunduğu imkânlar, haklar ve yükümlülükler birbirinden farklıdır. Söz konusu statüleri genel hatlarıyla kısaca incelemekte fayda bulunmaktadır. Öncelikle hukuki bir terim olmamasına rağmen “misafir” kavramının ülkemizdeki Suriyeliler için oldukça yaygın bir şekilde kullanılageldiği görülmektedir. Bu durumun altında yatan sebep, zorunlu göç sonrası ülkemize gelen Suriyelilerin ilk zamanlarda siyasi yönetim, kamu kurum ve kuruluşları, sivil toplum örgütler, yerel halk ve ilgili diğer kesimler tarafından “misafir” olarak değerlendirilmeleridir. Suriye’deki çatışmaların kısa sürede sona ereceği ve Suriyelilerin tekrar kendi ülkelerine döneceklerine dair inanç dolayısıyla Türkiye’nin yerel halkı, savaş mağduru olarak gördükleri bu kişileri misafir olarak değerlendirmişler ve onlara kapılarını açmışlardır. Ancak Suriyelilerin ülkemizde kalış sürelerinin uzamasıyla birlikte, yerel halk tarafından Suriyelilere yakıştırılan “misafir” kelimesinin kullanım yoğunluğunun azaldığı görülmektedir. Suriyeliler için oldukça yaygın bir şekilde kullanılan “mülteci” ve “sığınmacı” kavramları ise, ülkemizde birbirine oldukça benzer görülmekte hatta birbirinin yerine kullanılmakla birlikte, aslında farklı hukuki kavramlardır. Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Sözleşme (1951) ile Mültecilerin Statüsüne İlişkin 1967 Protokolü’ne göre; “mülteci”, Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK) korumasından yararlanmaya hak kazanan kişidir. İçinde bulunduğu koşullar ile özelliklerine dayalı sınıflandırılan mülteci aday, “İrki, dini, tabiiyeti, belirli bir toplumsal gruba mensubiyeti ve siyasi görüşleri yüzünden zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan ya da söz konusu korku nedeniyle yararlanmak istemeyen yahut tabiiyeti yoksa ve bu tür olaylar sonucu önceden yaşadığı ikamet ülkesinin dışında bulunan, oraya dönemeyen veya söz konusu korku nedeniyle dönmek istemeyen şahıs” olarak tanımlanmaktadır (Barkın, 2014: 334). Sığınmacı ise, “Kendi ülkesinde uğradığı zulüm ve baskılardan kaçarak başka bir ülkeye sığınma talebinde bulunmuş, mültecilik statüsü için gerekli resmi başvuruları yapmış ve bu başvurunun sonucunu bekleyen kişidir.” (Doğan, 2008: 108). Tanımdan da anlaşılacağı üzere, mülteci ve sığınmacı statülerinin tanımları arasındaki tek fark, sığınmacıların mültecilik statüsü alabilmek için yaptıkları başvurunun an itibariyle sonuçlanmamış olmasıdır. Ayrıca, mültecilik için henüz başvuru yapmamış kişiler de sığınmacı olarak değerlendirilmektedir. Sığınmacının ülkede kalabilmek için gerekli mültecilik statüsü başvurularını ve işlemlerini yaptıktan sonra başvurusunun kabul edilmesi halinde mülteci statüsüne geçmekte,

Suriyelilerin Türkiye’de Doğan Bebeklerinin Hukuki Statüsü ve Vatandaşlık Koşulları

başvurusunun geri çevrilmesi halinde ise düzensiz göçmen gibi sınır dışı edilmektedir (Doğan, 2008: 108). Mülteci, uluslararası sözleşmelerde tanımı yapılmış, belli bir hukuksal terimdir. Buna karşılık, “sığınmacı” terimi, hukuksal bir statüden çok fiili bir durumu belirtmektedir. Bu nedenle, sığınmacıya sağlanan haklar ve olanaklar, mülteciye oranla daha sınırlı bir düzeydedir (Aybay, 2007: 22; Ergül, 2012: 220). Konu ülkemizde yaşayan Suriyeliler özelinde değerlendirildiğinde ise, Suriyeliler Türkiye’nin 1951 Cenevre Sözleşmesine coğrafi sınırlama ile taraf olması sebebiyle hukuki olarak mülteci değildir, çünkü bu statü bireysel değerlendirmeye tabi olup kitlesel akın halinde uygulanmamaktadır (Ekşi, 2014: 160). Mülteci olamamaları ise, sığınmacı da olamayacakları anlamına gelmektedir. Kitlesel akın halinde gelmeleri, Suriyelileri Türkiye’de mülteci ve sığınmacı statüsüne girmelerini engellemiş olmakla birlikte, bu durum başka bir hukuki statüyü, “geçici koruma statüsünü” gündeme getirmiştir. Uluslararası Göç Hukuku Göç Terimleri Sözlüğü’nde (2009) geçici koruma; “Menşe ülkelerine dönemeyen üçüncü ülke kişilerinden kaynaklanan kitlesel bir akının meydana gelmesi ya da derhal meydana gelebilecek olması durumunda, özellikle söz konusu kişilerin ya da koruma gerektiren diğer kişilerin yararına olarak, sığınma sisteminin etkin işleyişi üzerinde olumsuz etki yaratmadan sığınma sisteminin işletilememesi riski varsa, bu kişilere acil ve geçici koruma sağlamak amacıyla sağlanan istisnai özellikteki prosedür” olarak tanımlanmaktadır (IOM, 2009, s. 19). Türkiye’de yaşamlarını sürdüren 3,6 milyondan fazla Suriyeli kökenli kişi “geçici koruma statüsü” altında korunmaktadır ve bu hukuki statünün kendilerine sağladığı haklardan ve olanaklardan yararlanmaktadır.

Türkiye’de geçici koruma; 04/04/2013 tarihli ve 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu’nun 91’inci maddesi ve bu maddeye dayanılarak çıkarılan 22/10/2014 tarihli ve 2014/6883 sayılı Geçici Koruma Yönetmeliği çerçevesinde sağlanmaktadır. Kitlesel zorunlu göç hareketi ile gelen Suriyelilere sağlanan koruma biçimine uluslararası literatürde “Geçici Koruma” statüsü adı verilmektedir. Türkiye, geçici korumanın üç temel unsuru olan; açık sınır politikası ile ülke topraklarına kabul, ülkelerine zorla geri gönderilmeme ve gelen kişilerin temel ve acil ihtiyaçlarının ivedilikle karşılanması ile Suriyelilere geçici koruma sağlamaktadır (GİGM, 2020). Geçici koruma statüsünün sağladığı hakları ve yükümlülükleri ayrıntısıyla ortaya koyan Geçici Koruma Yönetmeliği’nin yanı sıra Türkiye, geçici koruma altında Suriyelilerin işgücü piyasasındaki durumlarını belirlemek için bir çalışma yönetmeliğinin yanı sıra, ülkemizde eğitim gören Suriyeli öğrencilerin eğitim yaşamlarıyla ilgili ayrı bir genelge de hazırlayıp yürürlüğe koymuştur. Söz konusu yönetmelikler, geçici sığınma hakkından yararlanan yabancıların hak ve yükümlülüklerinin dayanağını teşkil eden ana mevzuat haline gelmiştir (Erdem, 2017, s. 338). Suriyelilerle ilgili düzenlenen bu belgeler, Suriyeli göçünün ilk yıllarında onların güvenlik, barınma, eğitim ve sağlık gibi temel haklara erişimleri noktasında oldukça işlevsel olmakla birlikte, Suriye’deki savaşın hala devam etmesi ve Suriyelilerin geçici olarak koruma kapsamına alınması ülkemizdeki

gelecekleri hakkındaki belirsizliğin büyümesine neden olmaktadır. Önceleri misafir olarak kabul edilen Suriyeliler, sürecin uzaması ile birlikte ülkelerine olan aidiyetlerini kaybetme ve yeni bir vatan edinme durumuyla karşı karşıya kalmaktadırlar. Böylece, Suriyelilerin ülkemizde kalış sürelerinin uzaması, kalıcılık eğilimlerinin her geçen gün artmasına ve ülkemizde vatandaşlık elde etme düşüncelerini daha fazla dillendirmelerine neden olmaktadır (Amman ve Altındış, 2019, s. 4).

Ülkemizde yaşayan Suriyelilerin, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığına geçme istekleri son günlerde gündeme sıklıkla gelmekle birlikte, Geçici Koruma Yönetmeliği'nde Suriyelilerin ülkemiz vatandaşlığına geçişleri ile ilgili herhangi bir iznin olmadığı görülmektedir. Geçici Koruma Yönetmeliğinin 25'inci maddesine göre:

“Geçici koruma kimlik belgesi, Türkiye’de kalış hakkı sağlar. Ancak bu belge Kanunda düzenlenen ikamet izni veya ikamet izni yerine geçen belgelere eşdeğer sayılmaz, uzun dönem ikamet iznine geçiş hakkı tanımaz, süresi ikamet izni toplamında dikkate alınmaz ve sahibine Türk vatandaşlığına başvuru hakkı sağlamaz.”

Türkiye’de “Geçici Koruma Statüsü” kapsamına alınarak ülkemizde belirli bir süre güven içinde kalmalarına müsaade edilmesinin yanı sıra, verilen geçici koruma kimlik belgesiyle Suriyelilere temel insan haklarından sağlık, istihdam, eğitim, istihdam, tercümanlık, psiko-sosyal destek ve tercümanlık hizmetlerinden ücretsiz şekilde yararlanmalarının da önü açılmıştır (Kap, 2014: 329). Ancak Geçici Koruma Yönetmeliği'nin 25. Maddesi, Türkiye’de yaşayan Suriyelilerin ülkemizde sınırsız kalış hakkına ve vatandaşlık almasına engel teşkil eden bir düzenleme olarak görülmektedir.

Vatandaşlık kavramının ortaya çıkışından itibaren, vatandaşlık hukukunda genel bir hukuk ilkesi olarak devletlerin kendi vatandaşlarını serbestçe tayin etme konusunda münhasır yetkiye sahip olduğu kabul edilmektedir. Bu yetkinin, bağımsız devlet olmanın doğal bir sonucu olduğu, dolayısıyla bu ilkenin geçerliliği için açık bir hükme ihtiyaç olmadığı öğretilmiş ve ifade edilmiştir. Ayrıca uluslararası sözleşmelerde de, devletlerin bu alandaki münhasır yetkilerinin teyit edildiği görülmektedir (Güngör, 2019, s. 13-14) Ferdin dünyaya geldiği yer ve soy kütüğü genel olarak hukuki anlamda ülkelerin ulusal vatandaşlık ölçütleriyle yakından ilişkilidir. Zira bir kişi, herhangi bir ülkenin vatandaşı olmak istiyorsa ebeveynlerinin vatandaşı olmak istediği ülkeyle soy bağının olması ya da o ülkede doğmuş olması gerekmektedir. Bununla birlikte, hiçbir soy bağı olmadan da yabancı birinin kendi başına (ius soli esası) bir ülkede vatandaş olması mümkün olup bu durumun emsali ABD Anayasasında görülmektedir (Temelat, 2011, s. 12; Karataş, 2020, s. 22).

Türkiye Cumhuriyeti 1982 Anayasası'nın vatandaşlığı; “Türk Devletine vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkes Türk'tür. Türk babanın veya Türk ananın çocuğu Türk'tür. Vatandaşlık, kanunun gösterdiği şartlarla kazanılır ve ancak kanunda belirtilen hallerde kaybedilir.” şeklinde tanımlanmasıyla Türk vatandaşlığının soy bağına dayalı olduğu ve belli şartlarla

Suriyelilerin Türkiye’de Doğan Bebeklerinin Hukuki Statüsü ve Vatandaşlık Koşulları

kazanıldığına vurgu yapıldığı görülmektedir (Bostan, 2018, s. 62). Anayasa’da belirtilen bu durum 5901 sayılı Türk Vatandaşlığı Kanunu’ nun (TVK) 7. maddesinde, “Türkiye içinde veya dışında Türk vatandaşı ana ve/veya babadan evlilik birliği içinde doğan çocuk Türk vatandaşıdır.” şeklinde, 6’ıncı maddesinde ise, “Doğumla kazanılan Türk vatandaşlığı, soy bağı veya doğum yeri esasına göre kendiliğinden kazanılır. Doğumla kazanılan vatandaşlık doğum anından itibaren hüküm ifade eder.” şeklinde düzenlenmiştir. Suriyelilerin özellikle de bu çalışmanın odağı gereği Suriyeli ana-babadan Türkiye topraklarında doğmuş bebeklerin Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığına geçişi konusunu, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası ve Türk Vatandaşlığı Kanunu ilgili hükümleri incelenerek ayrıca değerlendirmek gerekmektedir.

Türk vatandaşı olmak birtakım şartlar altında sonradan gerçekleşebilirse de, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası ve Türk Vatandaşlığı Kanunu’nun ilgili maddeleri gereğince, kan bağı ve toprak esası şartının aynı anda sağlanması gerekmektedir. Buna göre, anne ya da babanın Türk olmasına ek bir de Türkiye topraklarında doğmuş olma şartı söz konusudur. Bu nedenle Suriyelilerin Türkiye’de doğan çocukları vatandaşlığa alınmamaktadır (Gülyaşar, 2017, s. 684). O halde TVK uyarınca, Türk topraklarında doğmak, kural olarak, Türk vatandaşlığını kazanma sonucunu doğurmaz. Bu nedenle, anası ve babası Suriyeli olan ve Türkiye’de doğan çocuklar, doğumla ana veya babalarının vatandaşlığını kazanmışlarsa, bu çocuklar Türk vatandaşlığını iktisap edemez. Ancak çocuk doğduğunda ana veya babası vatansız ise, o zaman çocuk Türk vatandaşlığını kazanabilecektir. Çünkü TVK’nın 8. maddesine göre, “Türkiye’de doğan ve yabancı ana ve babasından dolayı doğumla herhangi bir ülkenin vatandaşlığını kazanamayan çocuk, doğumundan itibaren Türk vatandaşıdır.” Bu hüküm uyarınca, örneğin, Suriye ordusuna karşı savaşmaları sebebiyle Suriye vatandaşlığından atılan ve böylece vatansız hale gelen ana ve babanın Türkiye’de doğan çocuğuna Türk vatandaşlığı verilebilecektir (Ekşi, 2015, s. 198-199).

Suriyeli anne ve babadan doğan çocukların Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığına geçebilmelerinin bir diğer ihtimali ise, ergin olmayan geçici korunanın, Geçici Koruma Yönetmeliği’nin 17. maddesi uyarınca bir Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı tarafından evlat edinilmesi suretiyle vatandaşlık kazanmasıdır (SETAV, 2015, s. 64).

Türkiye’de doğan çocuklar bakımından, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olma hakkına sahip olma yollarından en bilineni ise, baba veya annenin evlilik yoluyla Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olmasıdır. Suriyeli bir kadın veya erkek, bir Türkiye Cumhuriyeti vatandaşıyla evlenirse, bu evliliğin en az üç yıl önce başlaması ve halen sürmesi koşuluyla, bu evlilikten meydana gelen bebek(ler) ülkemiz vatandaşlığını alabilmektedirler. Erdoğan’ın yürütücülüğünü üstlendiği, 2020 yılında yayınlanan ve ülkemizdeki Suriyelilerle ilgili güncel verilerin yer aldığı “Suriyeliler Barometresi-2019: Suriyelilerle Uyum İçinde Yaşamın Çerçevesi” adlı çalışmada; Suriye

kaynaklı zorunlu göç sonrası ülkemiz topraklarında 2017 yılında doğan 111 bin 325 yeni doğan bebek, 2018 yılında 113 bin yeni doğan bebek, 2019 yılında ise 107 bin yeni doğan bebek için kayıt yapıldığı bilgisine yer verilmektedir. Böylece Türkiye’de 2017, 2018 ve 2019 yıllarında dünyaya gelen toplam 322 bin bebek kayıt altına alınarak ana-babalarından dolayı bu bebeklere geçici koruma statüsü verilmiştir. 2011-2017 yılları arasında gözlerini ülkemizde dünyaya açan 198 bin 850 bebek (Erdoğan, 2020, s. 26) de hesaba katıldığında, 530 bin 175 bebeğe geçici koruma statüsü verildiği görülmektedir. TBMM Mülteci Hakları Alt Komisyonun 2018 yılında yayınladığı Göç ve Uyum adlı raporda ise, raporun yayınladığı dönemde Suriyelilerin ülkemizde geçirdikleri altı yıllık süreçte yaklaşık 30 bin Suriyelinin vatandaşlığa geçişinin gerçekleştiği ve bunlardan 10 bin kadarının Türk vatandaşı ana ve/veya babadan evlilik birliği içinde doğan çocuk olması veya evlenme nedeniyle vatandaşlık aldığı bilgisine yer verilmiştir. Bu raporda ayrıca, ülkemizde yaşayan Suriyelilerin %1’inin Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığına alındığının altı çizilmiştir. Rakamlar incelendiğinde, Suriye kaynaklı zorunlu göç hareketi sonrasında ülkemiz topraklarında doğan bebeklerin direkt Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığına alındığı algısının gerçeği yansıtmadığı anlaşılmaktadır.

Toparlanacak olursa, doğumla kazanılan vatandaşlık kan bağına diğer bir ifadeyle anne ve/veya babanın vatandaşlığına göre veya doğum yerine göre alınabilmektedir. Bu çerçevede, Türk hukukunda anne ve/veya babası Türk vatandaşı olan veya Türkiye’de bulunmuş ve anne veya babasına göre vatandaşlık kazanamamış çocuklar doğumla Türk vatandaşlığını kazanmaktadır. Vatandaşlığın doğumla değil sonradan genellikle bireysel başvuru sonucu kazanılması usulü yani genel telsik yöntemi ise, evlenmeyle, evlat edinimle veya istisnai yolla mümkün olabilmektedir. Vatandaşlığı etkileyen faktörlerin etkisiyle, devletler vatandaşlığın kazanılmasını kolaylaştırabilir veya zorlaştırabilir (Bilge, 2020, s. 143-144). Günümüzde Suriyelilere vatandaşlık verilmesi konusu akademik yazında (Ekşi, 2015; Gülyaşar, 2017; Bostan, 2018; Erdoğan, 2020; Karataş, 2020) tartışılıyor olmakla birlikte, belli sayıda kişiye vatandaşlık verilmiş ve resmi kaynaklarda bunların genelinin de yine Türk kökenli olduğu ortaya koyulmuştur (Gülyaşar, 2017, s. 686). Dolayısıyla, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığına kabul sürecinde ilk dikkate alınan kriter soy bağı olmaktadır. Ülkemiz topraklarında doğup büyüyen ve ana-babasından dolayı geçici koruma statüsü verilen yüzbinlerce bebeğin, bugününü ve geleceğini tayin edecek en önemli yasal zeminin geçici koruma statüsü olduğu göz önüne alındığında, geçici korumanın bu bireylere sağladığı haklar ve yükümlülükler de oldukça büyük bir önem arz etmekte ve bir sonraki başlığın konusunu oluşturmaktadır.

Geçici Koruma Statüsü ve Türkiye’deki Suriye Kökenli Bebekler

İnsanlar, vatandaşlık bağı ile bağlı oldukları ülkelerde birtakım hak ve yükümlülükler sahip olmaktadır. Bir bireyin vatandaşlığı, içinde yaşadığı devletle arasındaki siyasî ve hukukî bağı ifade etmekte olup, oy hakkı, ikametgâh seçimi ve kamu hizmetlerinden yararlanabilmesi gibi birçok unsuru kapsamı altına almaktadır. Örneğin bir birey, vatandaşı olduğu devlette seçme ve seçilme hakkı gibi siyasî haklara sahip olmakta, aynı zamanda taşınmaz edinimi ve çalışma hakkı gibi konularda genellikle yabancılara sağlanandan daha geniş imkânlardan yararlanabilmektedir. Öte yandan, askerlik gibi bazı yükümlülüklerin de altına girebilmektedir. Ayrıca, ülke dışında da vatandaşlık bağı önem taşımaya devam etmektedir. Hiç kuşkusuz, farklı ülkelere seyahat ederken veya çalışma izni talebinde bulunurken de bireyin sahip olduğu vatandaşlık önem taşımaktadır. Örneğin kişinin, diğer ülkelere girişinde vize alıp almama gerekliliği veya hangi şartlarda ve ne şekilde vize alabileceği gibi hususlar, o kişinin vatandaşlığına sahip olduğu devlete göre değişkenlik gösterebilmektedir (Bilge, 2020, s. 131).

Vatandaşlık, bireylere yaşadıkları ülkeye, devlete, toprağa ve millete bir bağlılık ve aidiyetin yanı sıra bir kimlik de vermektedir. Bu kimlik, sahibi olduğu kişilere birtakım haklar sağladığı gibi yükümlülükleri de peşi sıra getirmektedir. Ülkemizde yaşayan milyonlarca Suriyelinin ve onların çocuklarının geçici koruma statüsüyle, ülkemizle hukuki bir bağ kurdukları göz önünde bulundurulduğunda, bu yasal statünün onlara sağladığı haklar ve yükümlülükler büyük bir önem arz etmektedir. Ülkemizin Geçici Koruma Yönetmeliği’yle, bu hak ve yükümlülükler ayrıntısıyla ortaya koyulmuştur. Suriye’deki silahlı çatışmaların halen devam ettiğini ve güvensizlik ortamının mevcudiyetini koruduğunu göz önünde bulundurduğumuzda, bu yönetmeliğin 6. Maddesi, geçici koruma statüsü altında bulunan bebeklerin ve yetişkinlerin, can ve mal güvenliğini teminat altına almaktadır. Ülkemizde yaşayan geçici koruma statüsüne tâbi Suriyeliler, çatışmaların, işkencelerin ve onur kırıcı muamelelerin uzağında güven içinde ülkemizde yaşamlarına devam etmekte ve zorla ülkelerine geri gönderilmeme teminatı altına alınmaktadırlar. Böylece en temel insan haklarından birine, ülkemiz topraklarına girişle birlikte sahip olmaktadır.

Geçici koruma statüsünün Suriyelilere sağladığı haklardan bir diğeri, sağlık hizmetlerine erişimdir. Suriyeli ebeveynlerden ülkemiz sınırları içerisinde doğan bebeklerin büyük bir kısmının hastanelerde gözlerini dünyaya açtıkları, doğum başta olmak üzere tüm tıbbi taramalarının, aşularının, tedavilerinin ve ilaçlara erişimlerinin T. C. Sağlık Bakanlığı kontroülünde ücretsiz sağlanmasının; yönetmeliğin 27. Maddesi ile güvence altına alındığı görülmektedir. Bununla birlikte, doğuştan veya sonradan engelli olan bireylere tedavi, tıbbi cihaz ve maddi destek de sağlanmaktadır. Ayrıca yönetmeliğin 48. Maddesi Suriyeli çocukların yüksek yararı gözetilerek

sağlık hizmetlerinin yanı sıra, “başta psiko-sosyal destek ve rehabilitasyon olmak üzere, her türlü yardım ve desteğin imkanlar ölçüsünde öncelikli ve bedelsiz olarak” sağlanmasını güvence altına almaktadır.

Türkiye’de doğan veya göç sonrası ülkemize gelen Suriye kökenli çocukların eğitim ve öğretim hakkına ücretsiz sahip olmasına Geçici Koruma Yönetmeliği’nin 28. Maddesi imkân tanımaktadır. Ayrıca 26.09.2013 tarihinde Milli Eğitim Bakanlığı tarafından “Ülkemizde Geçici Koruma Altında Bulunan Suriye Vatandaşlarına Yönelik Eğitim-Öğretim Hizmetleri” adıyla yayınlanan ayrı bir genelgeyle, bu hizmetle ilgili detaylı bilgilere yer verilmiştir. Geçici koruma merkezlerinde veya ülkemiz yerleşim yerlerinde ikamet eden geçici koruma statüsündeki çocuklar, yerli öğrencilerle eşit imkânlarla sahip olmakta ve okullarda eğitim almaktadırlar. Böylece, eğitim hayatından uzak kalmamakta, yerli akranlarıyla kaynaşmakta, yerel kültür ve değerler hakkında bilgi sahibi olmakta, ülkemize sosyo-kültürel entegrasyonları güçlenmekte, erken yaşta evlilik ve çocuk işgücü kurbanı olmamakta, dilencilikten ve her türlü suç örgütünün eline düşmekten kurtulmakta, Türkçeyi ebeveynlerine kıyasla daha hızlı ve kolay öğrenerek Türkçe bilmeyen ebeveynlerine yardımcı olmakta, gelecekte girecekleri işgücü piyasası için gerekli bilgi, beceri ve donanımlara da sahip olmaktadır.

Geçici koruma statüsü altında bulunan Suriyelilerin işgücü piyasasına giriş koşulları ile ilgili gerekli düzenlemeler de Geçici Koruma Yönetmeliği’nde yer almaktadır. Yönetmeliğin 29. Maddesiyle çalışma izninin, “Geçici koruma kimlik belgesine sahip olanlar, Cumhurbaşkanınca belirlenecek sektörlerde, iş kollarında ve coğrafi alanlarda (il, ilçe veya köylerde) çalışma izni almak için Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığına başvurabilir.” şeklinde düzenlendiği görülmektedir (Geçici Koruma Yönetmeliği, 2014). Suriyelilerin ülkemizde kalış sürelerinin uzamasıyla birlikte, ülkemize göç ederken yanlarında getirdikleri kısıtlı nakitlerinin tükenmesi ve ülkemizdeki çeşitli kanalların sunduğu nakdi yardımlarla sürekli geçinmenin mümkün olmadığına anlaşılmaya başlanmıştır, ülkemiz işgücü piyasasına girişleri söz konusu olmuştur. Suriyelilerin büyük bir kısmı çalışma çağındaki aktif bir kitledir ve sosyo-ekonomik ihtiyaçlarını karşılamak için ülkemiz emek piyasasında yer almaları gerekmektedir. Bu durum, yerli halkla piyasa rekabeti başta olmak üzere pek çok sorunu beraberinde getirmekle birlikte, ülkemizde sürekli artan nüfusları işgücü piyasasında kalmaya devam edeceklerini göstermektedir. 15.01.2016 tarihinde çıkarılan “Geçici Koruma Sağlanan Yabancıların Çalışma İzinlerine Dair Yönetmelik” ile mevcut sorunların giderilmesi noktasında kesin çözüm sağlanamadığı görülmektedir. Bununla birlikte, Suriyelilerin ülkemizde kalış sürelerinin uzamasıyla birlikte, Suriyeli çocukların büyük bir kısmının eğitim-öğretim hizmeti aldıkları, Türkçeyi öğrendikleri ve Milli Eğitim Bakanlığı tarafından verilen diplomalara sahip olacakları dikkate alındığında, yakın bir gelecekte onların da ülkemiz işgücü piyasasına girecekleri su götürmez bir gerçek olarak karşımızda durmaktadır. Günümüzde Suriyeli ebeveynlerin büyük

Suriyelilerin Türkiye’de Doğan Bebeklerinin Hukuki Statüsü ve Vatandaşlık Koşulları

bir kısmı kayıt dışı ve düşük ücretli olarak ülkemizde çalışmakla birlikte, Türkiye’de doğan veya çok küçük yaşlarda Türkiye’ye gelen, Türkçeyi öğrenen, Türkiye kültürü ve değerlerini öğrenen, Türk okullarında başarılı olan ve diploma almaya hak kazanan, kendini ebeveynlerine göre Türkiye’ye daha fazla ait hissedenden ve geleceğini burada inşa etmek isteyen Suriye kökenli gençlerin ülkemiz işgücü piyasasında daha kalifiye işlerde ve yüksek ücretlerde çalışma istemesi oldukça doğal görünmektedir. Bu gerçeğin yakın gelecekte karşımıza çıkacak bir sorun olması nedeniyle, ülkemizin konuyla ilgili orta ve uzun vadede politikalar üretmesi ve harekete geçmesi kaçınılmazdır.

Geçici Koruma Yönetmeliği kapsamında Suriyelilere verilen kimlik belgesi, sahiplerine Türkiye’de kalma ve barınma bir başka deyişle geçici ikamet izni de sağlamaktadır. Yukarıda bahsedildiği üzere, yönetmeliğin 25. Maddesi gereği, bu kalışın süresi sınırsız olmamakta ve kalış süresi konusunda bir belirsizlik bulunmaktadır. Savaştan kaçan ve can güvenliği bulunmayan Suriyeliler için Türkiye’deki ikamet izni, onlara büyük bir rahatlık sağlamakla birlikte, uzun vadede düşünüldüğünde ülkemizde kalmak isteyen bu kişiler için sorun yaratacağı söylenebilir. Konuya ülkemizde doğan ve yetişen bebekler açısından yaklaşıldığında, önümüzdeki yıllarda Türkiye’de yaşamlarını devam ettirecekleri konusunda bir garanti altında olmadıkları söylenebilmektedir. Bu bebeklerin gelecekte karşlarına üç yol çıkacağı tahmin edilmekte olup bunlardan ilkinin Suriye’de savaşın son bulması ve aileleri ile birlikte ülkelerine gönüllü geri dönüş, ikinci yolun Türkiye’de kalmaya devam etmeleri halinde geçici koruma statüsünde veya Türkiye’nin gelecekte onlara sağlayacağı muhtemel diğer statüde yaşama, üçüncü yolun ise ülkemiz üzerinden başka bir ülkeye geçerek orada yaşamlarını kurmak ve sürdürmek olacaktır. Türkiye’de kalacakları düşünüldüğünde, hâli hazırdaki Geçici Koruma Yönetmeliği’nin Suriyelilerin ülkemizde sınırsız kalma imkânı tanımıyor oluşu, önümüzdeki yıllarda menşe ülkelerine geri dönme ihtimalinin olduğunu göstermektedir. Ülkemizde doğup büyüyen bebekler, hayatları boyunca Türkiye’de kalacaklarsa tüm ömürlerini geçici koruma statüsünün (bugünkü haliyle kalma veya revize edilme ihtimali bulunmakta) onlara sağladığı imkânlar ölçüsünde geçirmek durumunda kalacaklardır. Şayet gelecekte ülkemiz resmi makamları geçici koruma statüsü yerine Suriyelileri farklı bir göçmen statüsüne tâbi kılsa, ülkemizde doğan, büyüyen ve yetişen kişilerin yaşamlarını o statünün ekseninde kurmaları gerekecektir. Yakın veya uzak gelecekte üçüncü bir ülkeye yerleşme kararı alıp ülkemizden ayrılarak başka bir ülkede yaşamaya başladıklarında ise, o ülkenin onlara biçtikleri sınırlar, haklar ve yükümlülükler etrafında bir yaşam dizayn etmeleri gerekecektir. Eğer Suriye’de silahlı çatışmalar son bulup barış ve güven ortamı sağlanır ve Suriye’ye giderlerse, o zaman önemli bir sorun karşlarına çıkacaktır: Bu kişiler, Suriye Arap Cumhuriyeti’nde doğmamış, dolayısıyla savaştan önce bu ülkenin vatandaşlığını almamışlardır. Türkiye Cumhuriyeti devletinde doğmaları ise, bu kişilere Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığı kazandırmamış ve ailelerinin ülkemizde sahip oldukları geçici koruma statüsüne tabi

olmuşlardır. Bu durumda, ülkemizden ayrılp Suriye'ye gittiklerinde, bu kişiler ülkemizden çıkış ve Suriye'deki resmi makamlara başvurup vatandaşlık alana kadarki geçen sürede normal şartlarda "vatansız" olacaklardır. Kısacası Suriye kökenli bebeklerin gelecekleri hangi açıdan bakılırsa bakılsın belirsiz görünmektedir.

Sonuç

Suriye Arap Cumhuriyeti'nde yaşanan silahlı çatışmalar sonrasında yaşanan kitlesel göç hareketi ile ülkemiz topraklarına giriş yapan ve Türkiye Cumhuriyeti devleti tarafından verilen geçici koruma statüsünün sağladığı hukuki ve siyasi çerçeve ekseninde kendilerine yeni bir yaşam düzeni kuran Suriyelilerin ülkemiz topraklarında doğan bebeklerine de ülkemizde geçici koruma statüsü verilmektedir. Hâlihazırda sayıları yarım milyondan fazla olan bu bebeklere; önümüzdeki yıllarda savaş koşullarının devam etmesi ve ülkemizdeki kalıcılık eğilimlerin artması ile birlikte yenilerinin ekleneceği ve sayılarının milyona ulaşacağı öngörülmektedir. Bugünün bebeklerinin yarının çocukları ve yetişkinleri oldukları göz önünde bulundurulduğunda, Suriye ile ilgili hiçbir hatırası olmayan, dünyaya gözlerini ülkemizde açan, tek bildikleri vatanın ve yaşamın Türkiye olduğu düşünüldüğünde, bu kişilerin ülkemizde sahip oldukları yasal statü çok daha önemli hale gelmektedir. Ülkemizin bu bebeklere verdiği yasal statü, onların hem günümüzde hem de gelecekte sahip oldukları imkânlar doğrultusunda bir yaşam kurmalarına neden olacaktır. Geçici koruma statüsü; Suriye'de geçmişte bir yaşamları, sosyal çevreleri, evleri, işleri kısacası bir düzenleri, kimlikleri ve aidiyetleri olan ebeveynlerinin Türkiye'de kurdukları yeni düzenin yasal dayanağını oluşturmaktadır. Geçici koruma statüsü, aynı zamanda ülkemiz topraklarında doğmuş ve Suriye ile herhangi bir maddi veya manevi bağı olmayan bu bebeklere de ülkemizdeki yaşamlarını inşa etmeleri için yasal bir zemin sağlamaktadır. Suriye Arap Cumhuriyeti ile hem geçmişte hem de bugün somut ve soyut bağı olan Y, X ve daha önceki kuşaklardan insanlar ülkemizde yeni bir yaşam kurmakla birlikte, içlerinde ülkelerine geri dönme isteği olsun ya da olmasın hafızalarındaki geçmiş günlerin hatıralarının bir ömür boyu onlarla birlikte olacağını tahmin etmek zor değildir. Ancak ülkemizde doğan Suriye kökenli bebeklerin önümüzdeki yıllarda Türkiye'de yaşamlarına devam edecekleri düşünüldüğünde, kendi yaşamlarına dair hafızalarındaki tüm hatıralar, Türkiye'de yaşadıkları semtlerde, Suriye kökenli ve Türk kökenli bireylerle birlikte yaşadıkları olaylar olacaktır. Bununla birlikte, yaşayacakları tüm olay ve durumların ebeveynlerinin Suriye kökenli olması, kendilerinin göçmen olmaları ve hukuki olarak ülkemize geçici koruma statüsü ile bağlı olmaları etrafında şekilleneceği aşikârdır. Önümüzdeki yıllarda Suriye'ye geri dönüp dönmeyecekleri konusu belirsiz olmakla birlikte, net olan tek gerçek ise 2011 'de ortaya çıkan Suriye krizinin ve ailelerinin zorla yerlerinden edilmelerinin, tüm yaşamlarına damga vuracağıdır.

Zorunlu kitlesel göç hareketiyle birlikte Türkiye’ye yerleşen Suriye vatandaşlarının ülkemiz topraklarında doğan bebeklerinin hukuki statüleri ile Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığına geçiş ihtimallerinin ve koşullarının araştırıldığı bu çalışmada sonuç olarak, söz konusu bebeklerin ancak ebeveynlerinin Türk asıllı olması koşuluyla Türk vatandaşlığına kabulleri gerçekleştiği bilgisine ulaşılmaktadır. Ülkemiz anayasası, Türk Vatandaşlık Kanunu ve Geçici Koruma Yönetmeliği birlikte değerlendirildiğinde, ebeveynlerine ülkemizde geçici koruma statüsü verilen Türkiye doğumlu bebeklere de bu yasal statünün verildiği görülmektedir. Türk vatandaşlığı kazanımının bu bebeklere sağlayacağı pek çok avantajı olmakla birlikte, on yıllık süreçte nüfusları yarım milyonu geçen bu kitleye her geçen gün yenilerinin ekleneceği düşünüldüğünde, Türkiye Cumhuriyeti için konunun avantaj ve dezavantajlarının çok iyi düşünülmesi ve hesap edilmesi gerekmektedir. Oldukça kapsamlı ve derin olan bu konunun siyasi, hukuki, ekonomik, sosyal, kültürel, psikolojik ve demografik boyutları birlikte düşünülmelidir. Ayrıca konuya yerel halkın bakışı da oldukça önem taşımaktadır. Konunun ülkemiz siyasi yönetimi, ilgili kamu kurum ve kuruluşları ve akademik çevrelerce tüm boyutlarıyla ele alınması ve geniş çaplı teorik ve saha çalışmalarına dayalı araştırmaların yapılması gerekmektedir.

Kaynakça

Amman, M. T., Altındış, E., (2019). İstanbul’da Yaşayan Geçici Koruma Statüsündeki Suriyelilerin Türk Vatandaşlığına İlişkin Görüşleri, *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi*, 5 (9), ss. 1-20.

Aybay, R. (2007). *Yabancılar Hukuku*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.

Barkın, E. (2014), 1951 Tarihli Mülteciliğin Önlenmesi Sözleşmesi, *Ankara Barosu Dergisi*, 2014/1, ss. 333-360.

Bilge, Ö., (2020). Vatandaşlık Kavramı ve Vatandaşlık Hukukunu Etkileyen Faktörler Hakkında Değerlendirme, *Güvenlik Çalışmaları Dergisi*, 22 (1), ss. 129-150.

Birleşmiş Milletler Örgütü (UNHRC), (2020). Mülteci Korumasının Tüm Dünyada COVID-19 İmtihanından Geçtiği 2020 Ortası İtibarıyla Zorla Yerinden Edilen Kişilerin Sayısı 80 Milyonu Aştı, <https://www.unhcr.org/tr/26667-forced-displacement-passes-80-million-by-mid-2020-as-covid-19-tests-refugee-protection-globally.html>. Erişim Tarihi: 15.12.2020.

Bostan, H., (2018). Geçici Koruma Statüsündeki Suriyelilerin Uyum, Vatandaşlık ve İskân Sorunu, *Göç Araştırmaları Dergisi*, 4(2), ss. 38-88.

Ekşi, N. (2015). Suriyelilere Toplu olarak Türk Vatandaşlığı Verilebilir Mi?. *İstanbul Barosu Dergisi*, 89, ss. 196-201.

Erdem, B. B., (2017). Geçici Koruma Statüsündeki Suriyelilerin Sosyal, Siyasi ve Vatandaşlık Hukuku Bakımından Türkiye'deki Durumları, *MHB*, 37(2), ss. 332-351.

Erdoğan, M. M., (2020). *Suriyeliler Barometresi 2019- Suriyelilerle Uyum İçinde Yaşamın Çerçevesi*, Ankara: Orion Kitabevi.

Ergül, E. (2012). Uluslararası Hukuk ve Türk Mevzuatında Yabancı Kavramı ve Türleri. *Türk İdare Dergisi*, 475, ss. 213-228.

Gülyaşar, M. (2017). Suriyeliler ve Vatandaşlık: Yerel Halk ve Suriyeli Sığınmacılar Çerçevesinde Bir Değerlendirme. *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 7(13), ss. 680-705.

Güney, Ü., & Konak, N. (2016). Bolu'da Suriyeli ve Iraklı Sığınmacılar Vatandaşlık ve Kaynak Dağılımı Temelinde Öteki Algısı. *Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(2), ss. 113-133.

Güngör, G., (2019). *Tâbiyet Hukuku Gerçek Kişiler - Tüzel Kişiler - Şeyler*, Ankara: Yetkin Yayınları.

Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü (TNSA), (2018). Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması, www.hips.hacettepe.edu.tr/tnsa2018/rapor/TNSA2018_ana_Rapor.pdf. ErişimT: 02.09.2020.

Kap, D. (2014). Suriyeli Mülteciler: Türkiye'nin Müstakbel Vatandaşları. *Akademik Perspektif*. ss 30-35.

Karataş, İ., (2020). Türkiye'nin Vatandaşlık Politikalarının Öteki Algısındaki Rolünü Suriyeli Mülteciler Üzerinden Düşünmek, *SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 50, ss. 17-42.

Kirişçi, K., (2014). *Misafirliğin Ötesine Geçerken: Türkiye'nin Suriyeli Mülteciler Sınırı*. Washington D.C.: Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu & Brookings Enstitüsü.

Odman, T., (1995). *Mülteci Hukuku*. Ankara: AÜSBF İnsan Hakları Merkezi Yayınları.

Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı (SETAV), (2015). Türkiye'deki Suriyelilerin Hukuki Durumu: Arada Kalanların Hakları ve Yükümlülükleri. file.setav.org/Files/Pdf/20151230134459_turkiyedeki-suriyelilerin-hukuki-durumu-pdf.pdf. Erişim tarihi: 17.11.2020.

Temelat, N. (2011). Ülke Anayasalarında Vatandaşlık Tanımları. Bilgi Notu, TBMM Araştırma Merkezi. https://anayasa.tbmm.gov.tr/docs/vatandaslik_tanimlari.pdf. Erişim Tarihi: 08.11.2020.

Türkiye Büyük Millet Meclisi İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu Mülteci Hakları Alt Komisyonu, 2018, Göç ve Uyum Raporu, https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/docs/2018/goc_ve_uyum_raporu.pdf. Erişim Tarihi: 10.11.2020.

Suriyelilerin Türkiye’de Doğan Bebeklerinin Hukuki Statüsü ve Vatandaşlık Koşulları

Türkiye Cumhuriyeti 1982 Anayasası,
<https://www.tbmm.gov.tr/anayasa.htm>. Erişim Tarihi: 01.08.2020.

T. C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, 2020, Geçici Korumanın Unsurları, <https://www.goc.gov.tr/gecici-korumanin-unsurlari>. Erişim Tarihi: 20.12.2020.

T. C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, 2020, Geçici Koruma Yönetmeliği. <https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma-kanunu-ve-yonetmeliği>. Erişim Tarihi: 20.12.2020.

T. C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, 2021, İstatistikler. <https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638>. Erişim Tarihi: 20.01.2021.

Türk Vatandaşlığı Kanunu (TVK), 12/6/2009 Tarihli Resmî Gazete, Sayı: 27256. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2009/06/20090612-1.htm>. Erişim Tarihi: 03.09.2020.

Uluslararası Göç Örgütü (IOM). (2009). *Uluslararası Göç Hukuku Göç Terimleri Sözlüğü No 18*. İsviçre: Uluslararası Göç Örgütü.

Yüceşahin, M. M., Adalı, T. & Türkyılmaz, S. (2016), Population Policies in Turkey and Demographic Changes on a Social Map, *Border Crossing*, 6 (2), ss. 240-266.

Yüceşahin, M. M. & Sirkeci, İ., (2018). “Suriyelilerin Demografik Yapısı”, *Beklenmeyen Misafirler: Suriyeli Sığınmacılar Penceresinden Türkiye Toplumunun Geleceği (içinde)*, Bilhan Kartal & Ural Manço (Ed.), London: Transnational Press.

[itobiad], 2021, 10 (2): 1231-1250

<p>Sınır, İdeoloji ve Milliyetçilik: Yöntemsel Milliyetçilik İdeolojisinin İnşasında Sınırlar</p> <p>Border, Ideology and Nationalism: Borders in the Construction of the Ideology of Methodological Nationalism</p> <p>Video Link: https://youtu.be/f7WJBlaXut4</p>	
<p>Kerem ÖZBEY Doç. Dr., Artvin Çoruh Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü Assoc. Prof., Artvin Coruh University, Faculty of Arts and Sciences, Department of Sociology ozbey-kerem@hotmail.com 0000-0001-8824-359X</p>	

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type	: Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received	: 23.01.2021
Kabul Tarihi / Accepted	: 02.05.2021
Yayın Tarihi / Published	: 01.06.2021
Yayın Sezonu	: Nisan-Mayıs-Haziran
Pub Date Season	: April-May-June

Atıf/Cite as: Özbey, K . (2020). Sınır, İdeoloji ve Milliyetçilik: Yöntemsel Milliyetçilik İdeolojisinin İnşasında Sınırlar . İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi , 10 (2) , 1231-1250 . Retrieved from <http://www.itobiad.com/tr/pub/issue/62559/867198>

İntihal /Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and confirmed to include no plagiarism. <http://www.itobiad.com/>

Copyright © Published by Mustafa YİĞİTOĞLU Since 2012 – Istanbul / Eyup, Turkey. All rights reserved.

Sınır, İdeoloji ve Milliyetçilik: Yöntemsel Milliyetçilik İdeolojisinin İnşasında Sınırlar

Öz

Bu çalışma, yöntemsel milliyetçilik ideolojisini anlamayı amaçlamaktadır. Yöntemsel milliyetçilik ideolojisinin inşasında sınırların rol ve işlevini anlamak, bu çalışmanın bir diğer amacını oluşturmaktadır. Yöntemsel milliyetçilik ideolojisinin inşasında sınırları anlamak amacıyla sınır, ideoloji ve milliyetçilik kavramlarının içerdiği anlamlara odaklanılmış ve aralarındaki ilişki ele alınmıştır. Bu kapsamda, ideolojinin ne olduğu, sınır ve ideoloji arasında nasıl bir ilişkinin olduğu, yöntemsel milliyetçilikten ne anlaşılması gerektiği ve sınırların ne şekilde yöntemsel milliyetçilik ideolojisinin inşasına katkı sunduğu bu çalışmanın temel sorunsalını oluşturmaktadır. Bu sorunsal ışığında, çalışmada, sınır, ideoloji ve milliyetçilik kavramları çerçevesinde yöntemsel milliyetçilik ideolojisi ve sınırlarla ilişkisi anlaşılmaya çalışılmıştır. Buna göre, çalışmada, sınırların ideoloji yüklü oldukları, modern devletin egemenlik sahasını belirlemenin sınırların temel ideolojisini oluşturduğu ve sınırların devletin ideolojik aygıtlarından biri olduğu anlaşmıştır. Milliyetçilik ulus, ulus-devlet ve ulusal kimlik inşasını sınırlara dayalı bir şekilde gerçekleştiği için, milliyetçiliğin bir sınır ideolojisi olduğu görülmüştür. Yöntemsel milliyetçiliğin sınırlar vasıtasıyla bir kimlik ve mekân kurgulaması ve toplumsal dünyayı sınırlar üzerinden tanımlamaya çalışması sebebiyle yöntemsel milliyetçilik ideolojisinin inşasında sınırların doğrudan katkı sunduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sınır, İdeoloji, Milliyetçilik, Yöntemsel Milliyetçilik, İnşa.

Border, Ideology and Nationalism: Borders in the Construction of the Ideology of Methodological Nationalism

Abstract

This study aims to understand the methodological ideology of nationalism. Understanding the role and function of borders in the construction of the ideology of methodological nationalism is another aim of this study. In the construction of the ideology of methodological nationalism, in order to understand the borders, the meanings of the concepts of border, ideology and nationalism are focused on and the relationship between them is discussed. In this context, what ideology is, how there is a relationship between borders and ideology, what should be understood from methodical nationalism, and how borders contribute to the construction of the ideology

of methodological nationalism constitute the main problematic of this study. In the light of this problematic, in the study, within the framework of the concepts of border, ideology and nationalism, the ideology of methodological nationalism and its relationship with borders is tried to be understood. Accordingly, it was understood that borders are loaded with ideology, determining the area of sovereignty of the modern state constitutes the basic ideology of borders, and borders are one of the ideological devices of the state. Nationalism has been seen as a border ideology, as nationalism takes place in the construction of nation, nation-state and national identity based on borders. It has been concluded that borders directly contribute to the construction of the ideology of methodological nationalism, as the methodological nationalism constructs an identity and space through borders and tries to define the social world over borders.

Keywords: Border, Ideology, Nationalism, Methodical Nationalism, Construction.

Giriş

Modern toplumların siyasal alandaki ana örgütlenmesini oluşturan milliyetçilik, her şeyden önce, ulusun, ulus-devletin ve ulusal kimliğin inşasında önemli bir yer tutmaktadır. Milliyetçilik, ulusu modernliğin siyasal topluluğu, ulus-devleti modernliğin siyasal örgütlenmesi ve ulusal kimliği de modernliğin siyasal kimliği olarak tanımlar, adlandırır ve düzenler. Ulus-devlet sahası içerisinde bir kimlik inşa etmek milliyetçiliğin yegâne amacını oluşturur. Bu inşa süreci farklı yönleri içeren, çok katmanlı ve değişik dinamiklerin etkili olduğu bir süreçtir ve bu süreçte, milliyetçilik pek çok aracı devreye koyarak söz konusu amacını gerçekleştirmeye çalışmaktadır. Bu araçlardan biri de kuşkusuz sınırlardır. Çünkü milliyetçiliğin kimlik inşası, ulus-devlet mekânı içerisinde gerçekleştiği için, sınırlar, ulus-devlet mekânını çevreleyen ve ulusal kimliğin uçlarını temsil eden araçların başında gelmektedir.

Sınırlar, milliyetçiliğin kimlik ve mekân inşasını gerçekleştirmeye dönük temel araçlardan biri olması sebebiyle ideolojik bir hüviyete sahiptir. Sınırların ideolojik olması, milliyetçiliğin sınırlar üzerinden siyasal topluluğa bir kimlik atfetmesi ve onları ulus-devletin mekânı içerisinde tanımlaması anlamına gelir. Milliyetçiliğin sınırlar üzerinden kimlik inşası, temelde yöntemsel milliyetçiliğin işleyiş biçimine işaret etmektedir. Yöntemsel milliyetçilik, ulus-devletin sosyolojik açıdan doğallaştırılması ve şeyleşmesidir. Modern devlet ve toplum arasındaki denklemin adı olan yöntemsel milliyetçilik, ulus-devleti modern dünyanın doğal ve gerekli formu olarak görmektedir. Yöntemsel milliyetçilik, sınırlar vasıtasıyla biz-onlar, içerisi-dışarı, burası-orası ve yerli-yabancı gibi kategoriler oluşturarak ulus-devletin örgütlenmesini ve ulusal kimliğin çerçevesini belirlemektedir.

Bu bakımdan sınırlar, yöntemsel milliyetçiliğin ideolojisi olarak işlev görmektedir.

Yöntemsel milliyetçilik ideolojisi, esasında sınır, ideoloji ve milliyetçilik üçgeninde vuku bulan ve modern milliyetçilik ideolojisinin sınırlardaki inşasını ifade eden bir anlayışı temsil etmektedir. İdeolojinin ne olduğu, sınır ve ideoloji arasında nasıl bir ilişkinin olduğu, milliyetçiliğin nasıl bir sınır ideolojisi halini aldığı, yöntemsel milliyetçilikten ne anlaşılması gerektiği ve sınırların ne şekilde yöntemsel milliyetçilik ideolojisinin inşasına katkı sunduğu bu çalışmanın temel sorunsalını oluşturmaktadır. Bu sorunsal ışığında, çalışmada, sınır, ideoloji ve milliyetçilik kavramları çerçevesinde yöntemsel milliyetçilik ideolojisi ve sınırlarla ilişkisi anlaşılmaya çalışılmıştır.

İdeoloji Kavramı

Sosyal bilimler literatüründe köklü bir yere ve işleve bürünmüş bir kavram olarak ideoloji, kendi varlığını da bu alandaki politik ve entelektüel faaliyetler içerisinde bulmuştur. Düşünsel, edimsel ve hayati bir izleğe sahip olan ideoloji kavramını düşün tarihine ilk kez on sekizinci yüzyılın sonunda Fransız filozof Antoine Destutt de Tracy kazandırmıştır. Fikirler bilimi anlamında kullanılan ideoloji kavramı, ilk kullanımından bu yana birçok farklı anlam yüklenmiştir. Bu anlamlar arasında; siyasi bir inanç sistemi, eylem yönelimli siyasi fikirler kümesi, yönetici sınıfın fikirleri, belli bir sosyal sınıf veya sosyal grubun dünya görüşü, sınıfsal veya sosyal çıkarları dışı vuran siyasi fikirler, sömürülenler veya baskı altındakiler arasında yanlış bilinci yayan fikirler, bireyi sosyal bir bağlamda konumlandıran ve müşterek aidiyet hissi yaratan fikirler, bir siyasi sistem veya rejimi meşrulaştırmak üzere, resmi olarak ayrıcalık verilmiş fikirler kümesi, hakikat tekeli iddiasındaki her şeyi kapsayan siyasi öğreti, soyut ve oldukça sistematik nitelikteki siyasi idealler kümesi gibi çok çeşitli anlamlar vardır (Heywood, 2007, s. 7). İdeolojiler, insan doğasıyla ilgili anlayışları içine alan ve bu yüzden insanın gerçekleştirilmesi mümkün olan ve olmayan şeyleri; insan etkileşiminin doğası üzerine eleştirel düşünceleri; sosyal, politik ve ekonomik hayatın insanların ihtiyaç ve çıkarlarını karşılayacak doğru teknik düzenlemeleri gösteren kavram, değer ve semboller külliyyatıdır (Vincent, 2006, s. 24).

Cemil Meriç'e göre ideolojinin konusu, düşünceler, düşüncelerin kanunları, kendilerini dile getiren işaretlerle münasebetleri ve kaynaklarıdır (Meriç, 2005, s. 261). Sabri F. Ülgener'e göre, ideolojinin toplum haritaları ile olan ilişkisi, ona farklı boyutlar kazandırmaktadır. İdeoloji, belli bir toplum kesiminin (grup, sınıf, mezhep, meslek vs. mensuplarının) -statüleri ile uyum halinde ve yerine göre davranışlarını haklı ve meşru göstermek üzere-paylaştıkları ortak düşünceler, mithos'lar ve değer yargıları toplamıdır (Ülgener, 2006, s. 142). Şerif Mardin'e göre, ideoloji gerçeği, kültür gerçeği ile çok yakından ilintilidir, ideolojinin saygınlığı da kültür mekanizmasının esaslarına dayalı olarak gelişir. İdeoloji, geleneksel toplum haritalarının

modern çağlarda faydalarını yitirmelerinin sonucudur: yeni bir toplum anlamları haritası türetme çabası olarak görülmektedir (Mardin, 2007, s. 20).

Zygmunt Bauman'a göre, ideoloji adı, insan deneyiminin çeşitli parçalarının bir araya gelip tanınabilir, anlamlı bir örüntü oluşturmasını sağlayan bilişsel çerçevelere tahsis edilmiştir. Bu bağlamda mümkün en mükemmel mesleğin düşünce üretimi olduğunu varsayarsak, düşünce platformunun en belirgin özelliği, sistematik oluşumları bünyesinde toplamasıdır (Bauman, 2000, s. 128). Michel Foucault, ideoloji nosyonundan üç nedenden dolayı yararlanmanın zor olduğunu söylüyor. Birincisi, ideoloji nosyonu hakikat olduğu varsayılan başka bir şeyle daima potansiyel bir karşıtlık durumunda yer alır. İkincisi, ideoloji kavramının, kaçınılmaz olarak bir tür özneye göndermede bulunmasıdır. Üçüncü neden ise, ideoloji onun altyapısı, maddi, ekonomik belirleyicisi vb. işlevi gören bir şey karşısında ikincil düzeydeki bir konumda yer alır. İşte bu üç nedenden dolayı Foucault, ideolojinin ihtiyatlı yaklaşılmadan kullanılamayacak bir nosyon olduğunu düşünür (Foucault, 2005, s. 69; Barrett, 1996, s. 138). İdeoloji kavramına farklı işlevler ve anlamlar yükleyen Jürgen Habermas'a göre, ideoloji kavramının gelişimi, ideoloji eleştirisiyle birlikte yer alır, zira bir düşünceyi ideolojik olarak nitelendirmek, fikirlerin bilinç ve akılcı süreçler dışındaki diğer güçler tarafından nasıl yönlendirildiğini ortaya çıkartmayı gerektirir. Kırılma olmuş meşrulaştırmanın yerine, bir yandan miras bırakılmış dünya yorumlarının dogmatizminin eleştirisinden doğan ve bilimsel karakter iddiasını taşıyan, fakat diğer yandan meşrulaştırma işlevlerini koruyan ve böylelikle edimsel güç ilişkilerini analizden ve kamu bilincinden uzaklaştıran yenileri geçirilmiştir. Daha dar anlamda ideolojiler ancak böylelikle oluşmuşlardır: modern bilim iddiasıyla ortaya çıkarak ve kendilerini ideoloji eleştirisinde haklılaştırarak geleneksel iktidar meşrulaştırmalarının yerine geçmişlerdir (Habermas, 1993, s. 49).

İdeoloji, kendi içinde farklı anlam haritalarını barındıran ve değişik yaklaşımlara sahip bir kavram olarak toplumsal gerçekliği anlamada önemli bir yer tutmaktadır. Sınır ile ideoloji arasında da birbiriyle iç içe geçen bir ilişkisellik olduğunu söylemek mümkündür.

Sınır ve İdeoloji İlişkisi: Sınırların Bir İdeolojisi Var mıdır?

Sınırlar ve ideoloji arasındaki ilişkide belirleyici olan soru, kuşkusuz sınırların bir ideolojisinin olup-olmadığıdır. Bu soru, sınırların anlamlandırılması ve tanımlanmasına bağlı olarak yanıtlanabilir. Sınırlar, devletlerin özellikle de modern ulus-devletlerin yetki ve egemenliklerini çerçeveleyen hatlardır, devlet iktidarının ulaştığı en uç yerdir, devletleri ayıran ve birleştiren bir çizgidir (Bkz. Donnan ve Wilson, 2002; Giddens, 2008). Bu bakımdan sınırlar ideolojik bir muhtevaya sahiptir, ideoloji yüküdür, ideolojik yönelimdir. Sınırların ideolojisi, siyasal topluluğu içerisi-dışarı, burası-orası, biz-onlar, yerli-yabancı şeklinde ayıran, toplumsal dünyayı sınırlar temelinde organize eden ve onu sınırlar temelinde anlamlandıran, etrafını çerçevelediği topluluğa bir kimlik atfeden ve temsil ettiği topluluktaki bireylerin zihinlerine kendisini kazıyan bir muhtevaya

sahiptir. Ferhat Tekin'in de belirttiği gibi, sınırların içindeki biz hayal ürünü olduğu kadar dışındakiler (onlar) de hayal ürünüdür ya da kurgusaldır. Çünkü sınırın hemen bu tarafında yaşayanlara diğer tarafta yaşayanlarla sahip oldukları sosyo-kültürel benzerlik görmezlikten gelinerek hem bu taraftakiler (biz) hem diğer taraftakiler (ötekiler) kurgusal olarak inşa edilmişlerdir. Dolayısıyla sosyal ve kültürel sınırlar topluluk düzeyinde bizim için onları nasıl inşa ediyorsa, teritoryal sınırlar da ulusal hayali cemaat için sınırın dışında öteki hayali cemaatleri inşa eder. Böylece teritoryal sınırlar sosyo-politik tahayyülün (imgelem) bir kurumsal aracı olarak rol oynar. Bu açıdan politik sınırlar kolektif kimliğin (ulusçuluk) üyelerinin kendilerini teritoryal bir alan içinde nasıl farklı hissedecekleriyle doğrudan ilgilidir (Tekin, 2014, s. 89).

İdeolojik olarak sınırlar temelde bir inşadır. Bireylerin zihinlerinde temsil ettiği haritayı inşa eder. Bireylerden beklenen bu haritalara göre düşünceleri, davranışları ve ilişki ve etkileşimlerini buna göre düzenlemeleridir. Sınırların ideolojik yapısı, bireylerin dünyayı sınırlara dayalı tanıması, dünyaya sınırların gözünden bakması ve dünyayı sınırlar temelinde düşünmesi ve deneyimlemesidir. İdeolojiler kitlelerin zihinlerine işlendiği için ve insanları aynı amaç ekseninde bir araya getirdiği için, siyasal sınırların aynı zaman toplumsalın da sınırları olarak içselleştirilmesi, sınırların ideolojik bir aygıt olduğunu göstermektedir. Sınırlar içerisindeki topluluğun zihinlerinde aynı anlam, imge, değer, kimlik üreten ideolojinin nihai amacı, tek bir sınırın aynı zamanda her bir bireyin de sınırı haline gelmesini, topluluğun kendisini sınırlarla özdeşleştirmesini ve sınırların oluşturduğu kurguların, ayrımların, farklılaşmaların, çatışmaların, iç içe geçişlerin ve etkileşimlerin her bir birey tarafından benimsenmesini sağlamaktır. Sınırlar, ulus-devletlerin toplumu tektipleştirme ideolojilerinin temel araçlarındandır. Sınırların içerisinde homojen bir topluluk oluşturma ve devletin ideolojik aygıtı olan sınırlar tarafından toplumsalın dönüştürülmesi, esasında sınırların toplumsalın örgütlenmesi üzerindeki belirleyiciliğini göstermektedir. Sınırlar, toplumsalın yeniden üretilmesinin koşullarını ve araçlarını sunmaktadır. Devletin toplumu resmî ideoloji etrafında örgütlenmesi sınırlar vasıtasıyla gerçekleşmektedir. Sınırların içerisinde olanlar ile dışarısında yer alanları birbirinden ayıran devlet sınırıdır. Devlet sınırı, bir anlamda devletin teritoryal zemindeki meşruiyetini kuvvetlendiren ve egemenliğinin başlangıç ve bitiş noktalarını tayin eden bir işleve sahiptir. İdeolojinin temel gayesi, devletin sınırının, aynı zamanda toplumun da sınırı olduğunu oluşturmaktır. Diğer bir ifadeyle, siyasal sınırlar ile toplumsal sınırların kesişimi, ideolojinin sınırlar üzerinden kendini var etme ve konumlanma biçimine işaret etmektedir.

Sınır ve ideoloji ilişkisinin mahiyeti, temelde devletle ilişkili bir biçimde belirlenmesinde görülmektedir. Devlet, sınır ve ideoloji üçlüsünde, sınırları devletin ideolojik aygıtı olarak tanımlamak mümkündür. Bu tanımlama, kuşkusuz, Marxist düşünür Louis Althusser'in devletin ideolojik aygıtları tanımlamasına dayanmaktadır. Sınırları devletin ideolojik aygıtı olarak tanımlarken, Althusser'in bu kavramı nasıl tanımladığına bakmak

gerekecektir. Althusser, devlet kuramını geliştirirken devletin baskı aygıtının yanında bulunan ancak onunla karıştırılmaması gereken bir gerçeği göz önüne almanın zorunlu olduğunu belirtmektedir: devletin ideolojik aygıtları. Althusser'e göre, devletin ideolojik aygıtlarını anlamak, bir anlamda buna kaynaklık eden Marksist devlet kuramı içerisinde yer alan devletin aygıtlarını anlamayla ilişkilidir. Marksist kuramda devlet aygıtları, hükümet, idare, ordu, polis, mahkemeler, hapishaneler v.b. oluşmaktadır. Marksist devlet kuramı içerisinde yer alan bu aygıtlar, bundan böyle Althusser'in devletin ideolojik aygıtları karşısında yer alan devletin baskı aygıtlarını oluşturacaktır. Genel olarak devletin ideolojik aygıtları şu kurumlardan oluşmaktadır: dinsel devletin ideolojik aygıtları (farklı kiliseler'in oluşturduğu sistem), öğrenimsel devletin ideolojik aygıtları (farklı, gerek özel gerekse devlet okullarının oluşturduğu sistem), aile devletin ideolojik aygıtı, hukuki devletin ideolojik aygıtları, siyasal devletin ideolojik aygıtları (değişik partileri de içeren sistem), sendikal devletin ideolojik aygıtları, haberleşme devletin ideolojik aygıtları (basın, radyo-televizyon v.b) ve kültürel devletin ideolojik aygıtları (edebiyat, güzel sanatlar, spor v.b). Althusser, devletin ideolojik aygıtları ile devletin (baskı) aygıtlarının aynı olmadığını vurgulamakta ve ikisi arasındaki farklardan bahsetmektedir. İlk aşamada, devletin bir tek baskı aygıtı olmasına karşın, birden çok sayıda devletin ideolojik aygıtları bulunmaktadır. İkinci aşamada, devletin birleşik baskı aygıtının tümüyle kamu alanında yer almasına karşın, devletin ideolojik aygıtlarının görünüşteki dağılımları içinde en büyük bölümünün özel alanda bulunduğunu saptayabiliriz. Kiliseler, partiler, aileler, sendikalar ve bazı okullar, gazetelerin ve kültürel kuruluşların çoğu özeldir (Althusser, 2006, s. 62-64).

Althusser'in tanımlamasında devlet, ideolojik aygıtları aracılığıyla var olur, bu aygıtlar üzerinden yetki ve egemenliğini tesis eder, iktidar ilişkilerinin üretimini ve yeniden üretimini bu aygıtlara dayalı olarak oluşturur ve meşruiyetini sözü edilen aygıtlar üzerinden belirler. Sınırlar da devletin birer ideolojik aygıtı olarak görülebilir. Nasıl ki, din, eğitim, aile, hukuk, siyaset, sendikalar, iletişim ve kültür devletin ideolojik aygıtını oluşturuyorsa, sınırlar da, devletin ideolojisinin işleminde bir aygıt işlevi gördüğünü söylemek mümkündür. Sınırlar, devletin çevresel organlarından olup, siyasal topluluğun entegrasyonunu sağlamada önemli bir aygıttır. Sınırlar, devletin ideolojik aygıtları olduğu kadar, devletin baskı aygıtları olarak da tanımlanabilir. Nasıl ki, hükümet, idare, ordu, polis, mahkemeler, hapishaneler devletin baskı aygıtlarını oluşturuyorsa, sınırlar da, devletin baskı aygıtlarından birini oluşturabilir. Devletin ideolojik aygıtı olarak sınırlar siyasal topluluğun entegrasyonunu sağlarken, devletin baskı aygıtı olarak sınırlar, siyasal topluluğun asimilasyonunu sağlamayı hedeflemektedir. Çünkü asimilasyon zora dayalı ve baskı kurmayı gerektirdiğinden, sınırlar, devletin baskı aygıtları olarak siyasal topluluğu sınırlar içerisinde baskı yoluyla tutmanın ya da hapsedmenin nihai adıdır. Diğer bir ifadeyle, devlet, nasıl ki polis, jandarma, mahkeme, hapishane aracılığıyla bir toplumsal düzen oluşturuyorsa, bu düzenin tesis

edilmesinde sınırlar da başat bir role sahiptir. Nitekim modern devletler, sınır bölgelerinde insan hareketliliğini denetlemek, düzenlemek ve kontrol altına almak amacıyla çeşitli önlemlere başvurmaktadır. Bu önlemler, devletin baskı aygıtları temelinde gerçekleşmektedir. Ancak devlet, içinde yer aldığı teritoryal zeminde salt baskı aygıtı olarak değil, daha ziyade, rıza imalatı yoluyla hegemonya kurarak da var olmaktadır. Bu hegemonya kuşkusuz devletin ideolojik aygıtları aracılığıyla gerçekleşmektedir. Devletin ideolojik aygıtları, baskı aygıtlarından farklı olarak, devlet otoritesinin tesisinde sivil toplum ve kültürel sahadaki rızaya dayalı olarak işlev görmektedir. Diğer bir ifadeyle, devlet meşruiyetini salt baskı aygıtlarına değil, ama aynı zamanda ideolojik aygıtlarına da dayandırmaktadır. Devletin ideolojik aygıtı olarak sınırlar da devletin ideolojisini baskıdan ziyade rızaya dayalı bir şekilde inşa etmektedir. Sınırların rıza imalatı üretmesi, devlet iktidarının uçlarında yer alan sınırların bir entegrasyon aracı olduğuna işaret etmektedir. Bu bağlamda, devletin baskı aygıtı olarak sınırlar bir asimilasyon aracıken, devletin ideolojik aygıtı olarak sınırlar bir entegrasyon aracıdır. Sınırlar hem devletin baskı aygıtıdır, hem de devletin ideolojik aygıtıdır. Sınırlar ideolojik bir hüviyete sahiptir, sınırların önde gelen ideolojilerinden biri ve en önemlisi de milliyetçiliktir.

Bir Sınır İdeolojisi Olarak Milliyetçilik

Modern milliyetçilik, erken modern Avrupa'da ayrı ayrı gelişen dört farklı insanlık kavramını birleştirir. Bunlar: bir tür demokratik prosedür yoluyla siyasi iktidarı kullanan egemen bir varlık olarak halk; kanun önünde eşit haklara sahip bir devletin vatandaşları olarak insanlar; bir grup zorunlu dayanışma, karşılıklı destek yükümlülükleri ile birbirine örülmüş geniş bir aile; ve onur ve prestij ayrımlarıyla farklılaşmamış, ancak ortak kader ve paylaşılan kültür aracılığıyla birleşmiş bir etnik topluluk olarak insanlar. Bu dört insanlık mefhumu, tek bir insanın yazısıyla kaynaşmıştır (Wimmer ve Glick Schiller, 2002, s. 308). Milliyetçilik bu dört kavramın yanı sıra başka anlamları da içerecek boyutlara sahiptir. Milliyetçiliğin başta gelen özellikleri arasında ideoloji yer almaktadır.

Bir ideoloji olarak milliyetçilik, Sanayi Devrimi'nden sonra Batı Avrupa'da ortaya çıkmıştır. Sanayi Devrimini gerçekleştiren ülkelerde, XV. yüzyıldan beri yaşanmakta olan toplumsal değişme süreci (modernleşme) hızlanmış, oluşan yeni kolektif ihtiyaçlar neticesinde sosyal ve siyasi alanda ön plana çıkan başlıca ideoloji milliyetçilik olmuştur (Smith, 2001, s. 46-47). Milliyetçilik, milli hisse dayalı duygu, davranış tarzı ve tutumlar anlamında oldukça eskilere götürülebilse de; bir ideoloji veya siyasi hareket olarak modern dönemlere ait bir olgudur. Bu haliyle milliyetçiliğin, son iki asır zarfında dünyanın ulus esaslı olarak düzen kazanmasında, bir siyasi örgütlenme biçimi olarak ulus-devlet modelinin ortaya çıkıp evrenselleşmesinde ve yaşanan uluslaşma süreçlerinde başrolü oynadığı söylenebilir (Şahin, 2007, s. 2).

Milliyetçilik, bir söylemdir; ideoloji ve tahayyül edilmiş bir doktrindir. Bireylerden, yeri geldiğinde ten rengine, diline, dinine ve yurduna aykırı görülenin ortadan kaldırılmasını düşünmeden talep edip düşünmeyi çelik bir kafese hapsediyorsa bir ideolojidir (Savrun, 2018, s. 11). Milliyetçilik eğer bir ideoloji ise milletin endişelerini merkezine alan ve onun iyiliğini çoğaltmak için çabalayan bir ideoloji olduğu iddia edilmektedir (F. Ertan ve Örs, 2018, s. 67). Milliyetçilik ideolojisi, insanların ancak bir ulus ve ulus-devlet içerisinde özgürlüğe ve mutluluğa ulaşabileceklerini vazetmektedir. Ulusa aidiyeti ifade eden ulusal kimlik ve ulusun siyasal örgütlenmesini ifade eden ulus-devlet, toplumu homojen bir bütünlük olarak görmekte, farklılık, çeşitlilik ve çoğulculuk yerine türdeş bir kimlik inşasını hedeflemektedir. Milliyetçilik, milletin bireysel bir varlık olduğuna kişileri inandırma amaçlı bir ideolojidir. Milliyetçilik insanları, millet adına, varoluşlarına ve aldıkları pozisyonlara göre doğal bir sınıflamaya tabi tutan ve otorite ve sınıflamasının meşru olduğunu ilan eden siyasal bir gerçekliktir (Enneli, 2013, s. 30).

Milliyetçilik ideoloji aracılığıyla ulusal kimliği kurgularken ve ulus-devleti örgütlemeye çalışırken diğer pek çok etkenin yanı sıra sınırları da etkin bir biçimde kullanmaktadır. Çünkü sınırların oluşturduğu teritoryal zemin, milliyetçiliği bir sınır ideolojisine dönüştürmektedir. Milliyetçiliğin kimlik inşası, sınırlar arasında/içinde kalan sahada gerçekleştiğinden, milliyetçilik eşittir sınırlar demek yanlış olmayacaktır. Sınırların temel ideolojisi olarak milliyetçilik, sınırlar üzerinden siyasal topluluğu bir kimlik etrafında örgütlemektedir. Malcolm Anderson'a göre, politik kimlikler ulus-devletten daha büyük veya küçük olmasına karşın, sınırlar kimliğin, genellikle 20. yüzyıl ulusal kimliğin işaretleyicisidirler. Bu anlamda sınırlar, insanların bütünlüğü ile ilgili politik inançlar ve mitlerin ve bazen bir ülkenin doğal kısmı ile ilgili mitlerin parçasıdır. Onlar modern dünyanın en güçlü ideolojik formu olan milliyetçilikle bağlantılıdır (Anderson, 1996, s. 1). Milliyetçiliğin kimlik kurgusu ile sınırların kimlik kurguları kesişen ve iç içe geçen özellikler taşımaktadır. Bu da kuşkusuz milliyetçiliğin inşasında sınırların nasıl bir yer tuttuğunu göstermektedir.

Sınırların bir ideolojisi varsa, kuşkusuz o da milliyetçiliktir. Biraz dikkatli bakıldığında, modern politik ideolojiler içerisinde milliyetçilik dışında sınırlara dayanan başka bir ideolojinin olmadığı görülecektir. Bunun temel sebebi, milliyetçiliğin sınırlar üzerinden örgütlenmesi, diğer dinamiklerin yanı sıra milliyetçiliğin örgütlenmesindeki sınırların temel bir dinamik olması ve sınırlar vasıtasıyla bir kimlik oluşturmasıdır. Bu bağlamda, milliyetçilik, sınırlara dayalı olarak siyasal topluluğa bir kimlik atfeden, söz konusu topluluğun ulusal kimlik etrafında örgütlenmesini salık veren, siyasal topluluğu müştereklikler üzerinden harekete geçiren ve yönetilenleri türdeşleştirmeyi hedefleyen bir ideolojidir. Bu ideoloji, sınırları belli bir toprak parçası içerisinde yaşayanları, siyasal topluluk olarak resmedilen ulusun bir parçası olarak kabul etmekte, ulusun siyasal örgütlenmesi olarak tezahür eden ulus-devletin bir yurttaşı olarak tanımlamakta ve ulusal

kimliğin de toplumsal taşıyıcısı olarak görmektedir (Özbey, 2019, s. 1203-1204).

Bir devletin egemenliğinin sınırları, o devletin iddialarını gerçekleştirebilme, dediğini yapabilme yeteneğinin sınırları olarak görülmektedir (Poggi, 2012, s. 111). Max Weber'e göre modern devlet, belli bir arazi içinde, fiziksel şiddetin meşru kullanımını tekelinde (başarıyla) bulunduran insan topluluğudur (Weber, 2005, s. 132). Bu bağlamda 18. ve 19. yüzyıllarda gelişen ve yükselen ulus-devlet ideolojisi coğrafi bağlamı sınırlandırmakla kalmamış, beşeri ve fiziksel zemin üzerinde homojenleştirici bir rol oynamıştır. Mekân, kolektif aidiyetin ortak zemini haline gelmiştir. Bu çerçevede ulusal tarih ve coğrafya anlatıları kurgulanmış, sadece fiziksel anlamda değil, toplumsal kimlik anlamında da içerisi ve dışarısı tanımlanmıştır. Nerenin içerisi nerenin dışarısı olacağını belirleyen faktörler (etnisite, kültür, din, dil, ırk, coğrafya gibi), farklı ulusçuluklarda farklı özellikler göstermektedir (Durgun, 2011, s. 14-15).

İdeoloji, sınırlar içerisinde yer alan topluluğa, topluluğun sınırlarının yegâne bir ideolojisinin olduğunu, bu ideolojinin de milliyetçilik olduğunu ögütlemektedir. Milliyetçilik ile sınırlar arasında güçlü bağların olması, milliyetçiliğin sınırlar üzerinden bir kimlik inşasını hedeflemesi, sınırların milliyetçiliğin vazettiği değer, ilke, norm, anlam, temsil, kimlik vb. kategorileri içermesi, esas olarak milliyetçiliğin sınırların bir ideolojisi olduğunun göstergesidir. Bu zaviyeden bakıldığında, sınırların ideoloji olmaksızın işleminin mümkün olmadığını söylenebilir. İdeoloji sınırların temel dayanağıdır. Bir sınır ideolojisi olan milliyetçilik, toplumun sınırlar üzerinden bir kimlik inşa etme ideolojisidir ve sınırlar, inşa edilen ideolojinin köşe taşlarını, çerçevesini, kenardaki organlarını temsil etmektedir. Milliyetçiliği ulusal bir topluluk oluşturma, ulus-devletin örgütlenmesini sağlama ve bir ulusal kimlik inşa etme projesi olarak düşünürsek, o halde milliyetçiliği sınırlardan ayrı düşünmek imkânsız hale gelmektedir. Bauman'ın ifadesiyle, devletin varlık sebebi biz ile onlar arasındaki sınırı çizmek, sıkılaştırmak ve denetlemektir (Bauman, 2019, s. 32). Bu bakımdan milliyetçilik, sınırların en temel ideolojisini oluşturmaktadır.

Milliyetçilik sınırlarda kurulur, sınırlar aracılığıyla örgütlenir, meşruiyetini sınırlardan alır. Milliyetçiliğin ulus-devlet ve ulusal kimlik inşası, sınırlara dayalı olarak inşa edilir. Sınırlar, ulusun, ulus-devletin ve milliyetçiliğin kenar taşları değil, bilakis kenardaki köşe taşlarıdır. Sınırların örgütlediği milliyetçilik, toplumsal ve kültürel sahayı politik olarak dönüştürür, biçimlendirir ve adlandırır. Devletin ve toplumsalın sınırlarının kesişmesi, milliyetçiliğin hem varlık sebebidir, hem de nihai amacını oluşturur. Devletin uçlarıyla toplumun uçlarının aynı yerde başlayıp aynı yerde bitmesi, milliyetçiliğin siyasal ve kültürel açıdan örgütlenişinin tezahürüdür. Milliyetçilik, devlet aygıtının ideolojisinin sınırlardaki tecessüm etmiş halidir. Bir sınır ideolojisi olarak milliyetçilik, devletin resmi ideolojisiyle

eşgüdümlüdür, onunla iç içe geçmiştir ve ulus-devletin ve ulusal kimliğin sınırlarını tayin eder, yön verir ve belirler.

Yöntemsel Milliyetçilik: Tanım, İlke, Argüman ve Çeşitlilik

Yöntemsel milliyetçilik, ulus/devlet/toplumun modern dünyanın doğal sosyal ve politik biçimi olduğu varsayımı olarak anlaşılır (Wimmer ve Glick Schiller, 2002, s. 301). Anthony Giddens'ın da belirttiği gibi, ulus-devlet, sosyologların toplumdur (Bkz. Giddens, 2018). Beşeri dünyanın, kendini ulus-devletler olarak organize etmiş uluslardan müteşekkil bir yapı olarak tahayyül edilmesi (Tabak, 2016: s. 21) olarak tanımlanan yöntemsel milliyetçilik, basitçe, toplum fikri ile modernitede ulus-devletin oluşumu arasındaki her şeyi kapsayan eşitlik olarak tanımlanabilir (Cherlino, 2007: s. 1). Yöntemsel milliyetçilik, ulus-devletin sosyal bilimler tarafından doğallaştırılmasıdır. Bu entelektüel yönelimi paylaşan akademisyenler, ülkelerin karşılaştırmalı çalışmalar için doğal birimler olduğunu varsayarlar, toplumu ulus-devlet ile eşit tutar ve ulusal çıkarları sosyal bilim amaçlarıyla birleştirir. Yöntemsel milliyetçilik, birçok akademisyenin kendi ulus-devletleriyle sürdürdüğü özdeşleşmeyi yansıtır ve pekiştirir (Wimmer ve Schiller, 2003: s. 576). Yöntemsel milliyetçilikteki yöntemsel kavramı, yöntemsel milliyetçiliğin teorik olduğu kadar uygulamalı çalışmalarda da araştırma yöntemlerine dayalı olarak kendini göstermesine işaret etmektedir. Ulrich Beck ve Natan Sznaider'ın da ifade ettiği gibi, yöntemsel milliyetçilik kavramı, bir yöntem kavramı değil, sosyolojinin sosyolojisi veya sosyal teori sosyolojisi kavramıdır (Beck ve Sznaider, 2006: s. 383).

Yöntemsel milliyetçilik, sosyal bilimler için sorunların ve fenomenlerin sınırlandırılması için son birim ve sınır koşulu olarak pratikte kendisini ulusal topluluğa dayatır (Martins, 2015: s. 276). Gerçekte, sosyal-bilimsel duruş, ulus-devlet kavramına dayanmaktadır. Topluma ve siyasete, hukuka, adalete ve tarihe ilişkin bir ulus-devlet görüşü sosyolojik tahayyülü yönetir. Bir dereceye kadar, sosyal bilimlerin çoğu ulus-devletin tutsağıdır (Beck, 2003: s. 454). Teorik farklılıklarına rağmen, siyasi göç teorisyenleri büyük ölçüde ulus devleti analizin temel unsuru ve birimi olarak varsayan bir sosyal ontolojiye bağlıdır. Diğer yapıları ve aktörleri sınırlı dikkate alan uluslararası bir egemen devletler sistemi varsayarlar. İnsanlar yalnızca bir devlete aittir ve yerli veya yabancı olarak sınıflandırılır. Devletler, ahlaki incelemeye ihtiyaç duyan birincil aktörlerdir ve sınırlarını aşmaya çalışan insanların düzenlenmesi, ana araştırma konusudur. Ekonomik fırsatlar, kültürel seçim veya ailevi nedenlerle göç, devlet sınırları içinde gerçekleşirse önemsiz kalır, ancak uluslararası bir sınırı geçmeyi içerdiğinde derhal ahlaki soruları gündeme getirir (Sager, 2016: s. 46). Bu bağlamda yöntemsel milliyetçilik, hem modernitenin hem de sosyal bilimlerin ulus-devlet oluşumu süreçleri etrafında bütünleşmiş tarihsel oluşumunun bir sonucu olarak görülmektedir. En basit haliyle, yöntemsel milliyetçilik, ulus-devlete modern toplumun doğal ve gerekli temsili olarak bakıldığında bulunur. Daha kapsamlı bir tanım şu şekilde olacaktır: sosyal teorinin temel kavramsal referansı olarak toplum fikri ile modern ulus-devlet oluşumunun

tarihsel süreçleri arasındaki denklem. Toplum fikri, modernitenin en önemli özelliklerinin açıklandığı her şeyi kapsayan bir ön varsayım haline gelir: sınıf oluşumları, büyüyen bürokratikleşme, yapısal farklılaşma. Ulus devlet ve modern toplum hem kavramsal hem de tarihsel olarak ayırt edilemez hale gelir (Chernilo, 2011: s. 99).

Modern tarihyazımı medeniyetleri değil, devletleri özne kabul eden yöntem doğrultusunda gelişmiştir. Öncelik, devletin bölgesel veya küresel konjonktür içinde anlamlı bir yere oturtulması, buna istikrar kazandırılması ve mümkün olduğu kadar bu varlığın kalıcı hâle getirilmesidir. Böylece tarihyazımında ulus-devlet merkezli ve onu toplumla özdeş kılan yöntemsel milliyetçilik genel bir ilke olarak kabul edilmiştir (Ateş, 2013: s. 111). Yöntemsel milliyetçilik ya da ulus-devletin sosyolojik bir biçim olarak doğallaştırılması ve şeyleştirilmesi, muhtemelen güvenlik bilim adamlarının ve diğerlerinin, analiz için başlangıç noktası olarak bir ulus-devletler dünyasını düşünmelerine izin veren şeydir. Devletler ya aktörler (kurumsal ajanlar) ya da arenalar (bölgesel alanlar) olarak kavramsallaştırılır. Bu tartışmaya açık çünkü milliyetçiliğin- bir kimliği belirli bir teritoryal yapıya bağlayan bir ideoloji - siyasi kimlik ve toprağın bir arada olduğunu öne sürmesidir (Adamson, 2016: s. 21).

Yöntemsel milliyetçilik şu ilkeleri içermektedir: (a) Toplumun devlete tabi kılınması, ki bu (b) tekil değil, sadece çoğul toplumlar olduğunu ve (c) devlet tarafından inşa edilmiş sınırları olan toplumların bölgesel bir mefhumu, yani, toplumun kapsayıcısı olarak bölgesel devlet. (d) Devlet ve toplum arasında döngüsel bir belirleme vardır: bölgesel ulus devlet, bireysel vatandaşlık haklarının hem yaratıcısı hem de garantörüdür ve vatandaşlar, devlet eylemlerini etkilemek ve meşru hale getirmek için kendilerini organize eder. (e) Hem devletler hem de toplumlar, şimdiye kadar siyaset ve siyaset teorisinin egemen ontolojisinin temeli olan ulusal ve uluslararası ikilem içinde hayal edilir ve konumlandırılır. (f) Sosyal düzenin garantörü olarak devlet, ampirik sosyal bilimin gerektirdiği sosyal ve ekonomik süreçlerle ilgili istatistiklerin toplanması için araçlar ve birimler sağlar. Eyalet nüfus sayımı kategorileri, ampirik sosyal bilimlerin ana işlemsel kategorileridir. Bu, ulus-devlet istatistiklerini öngören ve ulusötesi ağları, akışları ve manzaraları dışlayan çoğu küresel veri için bile geçerlidir. (g) Üyelikte ve istatistiksel temsilde, yöntemsel milliyetçilik, her ikisinin de olasılığını hariç tutarak, ya ya da ilkesine göre işler. Ancak bu karşıtlıklar- ya biz ya da onlar, ya içeri ya da dışarı - politik, ahlaki ve sosyal topluluklar arasındaki sınırları bulanıklaştırmanın gerçekliğini yakalamaz ve bu nedenle Vestfalya sonrası ulusötesi kamusal alanlar ve vatandaşlar yaratmak için devam eden deneyde başarısız olur (Beck, 2003: s. 454-455).

Öte yandan Daniel Cherlino'ya göre yöntemsel milliyetçiliğin tarihsel biçimini de içerecek şekilde on temel argümanı bulunmaktadır (Chernilo, 2011: s. 104-105):

1. Açıklayıcı argüman: Ulus-devletin yükselişi ve temel özellikleri, modernitenin kendisinin yükselişini ve temel özelliklerini açıklamak için kullanılır. Modernite, ulusal yörüngelerin toplamıdır.
2. Merkezîyetçi argüman: Milliyetçilik modern kültürdür ve modernite milliyetçi terimlerle ifade edilir.
3. Kapsayıcı argüman: Ulus-devlet, modern sosyal hayatın tüm yönlerini kafeslemeyi başardı.
4. İçselci argüman: Ulus-devlet izole, kendi kendine yeten ve içsel olarak gelişen bir birimdir.
5. Uluslararası sistem argümanı: Dünya doğal olarak belirsiz sayıda resmi olarak benzer ulusal birime bölünmüştür ve uluslararası sistem şu anda bu birimlerin yaklaşık 200'ünden oluşmaktadır.
6. Yaygınlık argümanı: Ulus-devlet, sosyal bilimlerin kanonunun en temel kör noktasıdır.
7. Cehalet argümanı: Büyük sosyal teori, modernitenin gelişmesinde ulus-devletin önemini tamamen ihmal etti.
8. Şeyleştirme argümanı: Ulus-devleti geleneksel sosyal bilimsel araçlarla incelemeye yönelik herhangi bir girişim, onun en önemli özelliklerini doğallaştırmak zorundadır.
9. Avrupa merkezilik argümanı: Ulus-devlet çoğunlukla bir Avrupa kurumu olduğundan, metodolojik milliyetçilik sosyal bilimlerin ayrılmaz Avrupa merkeziliğinin başka bir ifadesi haline gelir.
10. Yükseliş ve düşüş argümanı: Sosyal bilimlerin ve ulus-devletin birlikte evrimi, kaderlerini birbirine sıkı sıkıya bağlar; sosyal bilimlerin mevcut krizi, ulus-devletin kendi tarihsel gerilemesiyle açıklanmaktadır.

Tanımı, ilkeleri ve argümanlarına ek olarak yöntemsel milliyetçiliğin üç çeşidi bulunmaktadır: 1) milliyetçiliğin modern toplumlar için temel önemini görmezden gelmek veya hiçe saymak; bu genellikle 2) vatandaşlığa geçme ile birleştirilir, yani ulus devletin sınırlarının analiz birimini sınırlandırdığı ve tanımladığı varsayılır; 3) sosyal süreçlerin incelenmesini belirli bir ulus-devletin politik ve coğrafi sınırlarıyla sınırlayan bölgesel sınırlama. Üç değişken kesişebilir ve birbirini güçlendirebilir, tutarlı bir epistemik yapı oluşturabilir, sosyal dünyaya bakmanın ve onu tanımlamanın kendi kendini güçlendiren bir yolu olabilir (Wimmer ve Glick Schiller, 2003: s. 577-578). Bu anlamda, yöntemsel milliyetçilik, sınırlarla doğrudan irtibatlı olup, milliyetçiliğin sınırların temel bir ideolojisi olduğunu işaret etmektedir.

Yöntemsel Milliyetçilik İdeolojisi Olarak Sınırlar

Yöntemsel milliyetçilik sınırlar temelinde, sınırlara dayalı bir biçimde ve sınırlı bir şekilde örgütlendiği için, sınırlar, yöntemsel milliyetçiliğin temel ideolojik yönelimini oluşturur. Sınırlar üzerinden yöntemsel milliyetçilik,

siyasal topluluğu bir kimlik temelinde bir araya getirir, örgütler ve sembolize eder. Ulus-devlet, sınırları vasıtasıyla toplumları belirlediği için, ulus-devleti doğal ve gerekli bir sosyolojik form olarak gören yöntemsel milliyetçilik için sınırlar, hem devletin hem de toplumsalın sınırlarını tayin eder. Yöntemsel milliyetçilik, toplumsal dünyaya sınırlar üzerinden bakar, toplumsal dünyayı sınırlarda şekillendirir ve toplumsal dünyada sınırlar bir mihenk taşı olarak var olur. Bu sebeple, sınırlar, yöntemsel milliyetçilik ideolojisinin toplumsal taşıyıcısı olarak işlev görür.

Modernliğin bir bilimi olarak tanımlanan sosyolojiyi, modernliğin siyasal bilincini ifade eden ulus-devletin bilimi olarak da tanımlamak gerekir. Çünkü sosyoloji, ulus-devletin oluşumunu, örgütlenişini, işleyişini ve değişimini kendisine konu edinir ve ulus-devletin kimlik inşasına önemli katkılarda bulunur. Ulus-devlet, toplum ve sınır üçgeninde konuya yaklaşan Ulrich Beck'e göre, yöntemsel milliyetçilik şu önermeleri kesin olarak kabul eder: toplumları ulus-devlet toplumlarıyla eşitler ve devletleri ve hükümetlerini sosyal-bilimsel analizin köşe taşları olarak görür. İnsanlığın doğal olarak sınırlı sayıda millete bölündüğünü varsayar, bu ulus-devletler olarak kendi içlerinde örgütlenir ve kendilerini diğer ulus devletlerden ayırmak için dışarıdan sınırlar belirler. Bu dış sınırlama ve ulus devletler arasındaki rekabet, siyasi örgütlenmenin en temel kategorilerini temsil eder (Beck, 2003: s. 453). Beck'in yaklaşımından hareketle, ulus-devletler, toplumları sınırlar üzerinden ayırarak bir mekân tahayyül eder. Bu mekân, kuşkusuz ulus-devlet mekânıdır. Ulus-devletin mekânı içerisinde yaşayanlar, mekânla kendi aralarında bir aidiyet ilişkisi kurar, mekânda kendi kimliğini inşa eder ve bu kimliği diğer mekânlardan ayırarak yeniden üretir. Ulus-devlet mekânının inşası, temelde yöntemsel milliyetçilik ideolojisinin sınırlar üzerinden kurguladığı nihai amacı oluşturur. Zira Nina Glick Schiller'in yöntemsel milliyetçilikten kastettiği de, toplumsal ve tarihsel süreçlerin incelenmesine tek tek ulus-devletlerin sınırları içindeymiş gibi yaklaşan ideolojik bir yönelim (Glick Schiller, 2010: s. 110-111) olmuştur.

Kültür, adalet ve ahlak temelinde konuya odaklanan Alex Sager'a göre yöntemsel milliyetçilik, görünüşte farklı görüşlere sahip siyasi teorisyenler tarafından kabul edilir. Komüniterler ve liberal milliyetçiler, ulus devleti, kendi içinde sınırlanmış homojen kültürleri varsayarak ve dağıtım adaletinin kapsamının devlet sınırlarında sona erdiğini çok hızlı bir şekilde varsayarak ulus devleti doğallaştırma eğilimindedirler. Kozmopolitler, özgürlükçüler ve faydacılar genellikle sınırların ahlaki ilişkisini inkâr ederler ve doğalarını, etkilerini ve karmaşıklıklarını analiz etmekte başarısız olarak cehalet hatası yaparlar (Sager, 2016: s. 46). Bu anlamda, sınırlar, ulus-devlet çatısı altında yaşayanları kültürel açıdan homojenize eder, türdeşleştirir, yekpare bir bütün olarak görür. Nitekim yöntemsel milliyetçiliğin sınırlar vasıtasıyla gerçekleştirmek istediği tam da budur. Diğer bir ifadeyle, yöntemsel milliyetçilik ideolojisinin temel amacı, ulusal sınırlar içerisinde yaşayan topluluğu ortak kültürel bir çerçevede örgütlemek, homojen bir ulusal kültür yaratmak ve türdeş bir ulusal kimlik kurgulamaktır. Ulus-devletin sınırları içerisinde yaşayan topluluk, yani ulus, Ernest Gellner'in da

altını çizdiği gibi, ortak bir kültürü paylaşan, bu kültüre aidiyet duygusu geliştiren ve bu kültüre inanç, sadakat ve dayanışma besleyen insanlardan oluşmaktadır (Bkz. Gellner, 2008). Adalet açısından bakıldığında, yöntemsel milliyetçilik ideolojisine göre devletin sınırı aynı zamanda adaletin de sınırını oluşturur, adaletin çerçevesini belirler ve adaleti tanımlar. Benzer şekilde, yöntemsel milliyetçilik ideolojisi açısından devletin sınırı eşittir adaletin sınırındır.

Yöntemsel milliyetçilik ideolojisini göç temelinde analiz eden DeLaet'e göre ulus-devlet merkezli yöntemsel milliyetçilik, uluslararası göçü ulus-devletin sınırlarına, düzenine, vatandaşlık ve sosyal refah rejimlerine meydan okuyan bir olgu olarak görür. Vatandaşa ya da yerliye karşı göçmeni yabancı olarak tanımlar (İhlamur-Öner, 2018: s. 14). Uluslararası ve küresel göç hareketlerinin yoğun olarak görüldüğü günümüzde, söz konusu göç hareketleri yöntemsel milliyetçilik açısından önemli sorunları beraberinde getirmektedir. Çünkü yöntemsel milliyetçilik, ulus-devlet mekânı içerisinde olanları yerli olarak tanımlarken, bu mekânın dışında kalanları da yabancı olarak tanımlar, kodlar ve adlandırır. Hal böyle olunca, yöntemsel milliyetçilik ideolojisine göre, göçmenler yabancı olanı temsil eder, ulus-devlet sınırlarına bir tehdit olarak görülür ve ötekiyi sembolize eder. Sager'ın belirttiği gibi, üyelik devlet sınırları ile tanımlanır, böylece çoklu vatandaşlık ve ulusötesi üyelikler göz ardı edilir veya sorun haline getirilir (Sager, 2016: s. 46). Bu bakımdan yöntemsel milliyetçilik ideolojisi, günümüz göç hareketlerinin küreselleştiği dönemde, eleştirilerin hedefinde yer almaktadır.

Güvenlik merkezli olarak yöntemsel milliyetçiliği ele alan Fiona B. Adamson'a göre, devlet merkezli güvenlik yaklaşımları, az ya da çok, devleti doğal bir sosyal ve politik biçim olarak ele alan yöntemsel milliyetçilik varsayımlarıyla işler. Güvenlik araştırmalarında metodolojik milliyetçiliğin gevşetici varsayımları, sosyo-mekansal bir uygulama olarak güvenliği daha iyi kavramsallaştırmamıza - veya şiddetin yayılmasını ve yönetilmesini - sağlar (Adamson, 2016: s. 29). Yöntemsel milliyetçiliğin güvenlikçi ideolojisi, ulus-devlet mekânını güvenli bir mekân olarak görür, güvenli bir sığınak olarak inşa eder ve söz konusu mekanda yaşayanlara güvenli bir yaşamın koşullarını vadeder. Bu açıdan sınırların içerisi güvenliğin merkezi olarak kodlanırken, sınırların dışında kalanlar ise, risklerin, tehditlerin alanı olup, güvenliği olmayan bir alan olarak kurgulanır. Gearoid Ó. Tuathail ve Simon Dalby'ye göre, sınır üreten pratikler, güvenli bir iç ve anarşik bir dışı yaratan kavramsal sınırları ortaya koymaktadır (Tuathail ve Dalby, 1998: s. 3-4). Ramazan Aras'ın da belirttiği gibi, ulus-devletler sınırları farklı koruma-güvenlik süreçlerinden geçirecek kalınlaştırmıştır (Aras, 2014: 16). Bu bağlamda, yöntemsel milliyetçilik ideolojisini oluşturan sınırlar, güvenli mekân inşa etmenin araçlarındandır.

Sonuç

Sınır, ideoloji ve milliyetçilik sarmalında yöntemsel milliyetçilik ideolojisinin ele alındığı bu çalışmada, sınırların söz konusu ideolojinin oluşumundaki rolüne odaklanılmıştır. Bu amaçla, ideoloji kavramının içerdiği anlamlar ile sınır ve ideoloji ilişkisi ele alınmış ve milliyetçiliğin bir sınır ideolojisi olduğu vurgulanmıştır. Yöntemsel milliyetçiliği tanım, ilke, argüman ve çeşitlilik ekseninde analiz eden çalışmada, yöntemsel milliyetçilik ideolojisinin inşasında sınırların oynadığı role ve içerdiği işlevlere yer verilmiştir.

İdeolojiler, siyasal bir inanç sisteminden siyasi fikirler kümesine, yönetici sınıfın fikirlerinden bir sosyal grubun dünya görüşüne, yanlış bilinçten meşrulaştırma pratiklerine kadar uzanan bir alanda farklı anlamlara sahiptir. İdeoloji kavramı, düşüncelerden, sembollerden, değer yargılarından, zihinsel yönelimlerden, anlam haritalarından, sistematik oluşumlardan, karşıtlıklardan, göndermelerden, konumlanmalardan ve haklılaştırmalardan oluşmaktadır. İdeoloji, toplumsal gerçekliği çarpıtma, yok sayma, eğip bükme, yanılısma, dayatma, değiştirip dönüştürme, şekillendirme gibi eylemlerin ürünüdür. İdeolojiler ilişkiseldir, bu yönüyle de toplumsal gerçekliği açıklama ve anlama iddiasında toplumsal olgularla girift özellikler taşımaktadır. Sınırlar, birer toplumsal olgu olduğundan, sınır ile ideoloji arasındaki ilişkide, sınırların bir ideolojisi var mıdır? sorusunun yanıtı belirleyici olmaktadır. Sınırların bir ideolojisi vardır, çünkü sınırlar özellikle modern ulus-devletler ekseninde, siyasal topluluğu içerisi-dışarı, burası-orası, biz-onlar, yerli-yabancı olarak tanımlamakta, topluluğun üyelerine birer kimlik atfetmekte, onları söz konusu kimlik ekseninde örgütlemektedir. İdeolojik açıdan sınırlar, temsil ettikleri haritaları bireylerin zihinlerinde inşa ederler. Bireylerin toplumsal dünyaya sınırlar üzerinden bakmalarına, sınırlı bir dünya imgesine sahip olmalarına ve bu anlamda modern devletin ideolojisine uygun düşünmeye ve davranmaya sevk etmektedir. Bu yönüyle sınırlar, devletin ideolojik aygıtlarıdır. Devletin ideolojik aygıtlarının yanı sıra baskı aygıtı olarak da işlev gören sınırlar, devletin egemenliğinin tesisinde, yeniden üretiminde ve örgütlenmesinde etkili araçlardır. Devletin baskı aygıtı olarak sınırlar, topluluk üzerinden bir baskı oluşturarak topluluğun asimile edilmesine, devletin ideolojik aygıtı olarak sınırlar ise, topluluk üzerinde bir rıza imaları üreterek, topluluğun entegre edilmesine başat bir rol oynamaktadır. Devletin resmi ideolojisinin sacayaklarından olan sınırlar, ideolojik bir hüviyete sahiptirler. Modern dönemdeki ana ideolojilerden biri olan milliyetçilik, bir sınır ideolojisi olarak işlev görmektedir. Sınırların bir ideolojisinin olup-olmadığının sorusu, milliyetçilik üzerinden yanıtını bulmaktadır. Milliyetçilik, ulusu ve ulus-devleti inşa etmeye yönelik bir ideolojidir. Elbette sadece ideoloji değildir milliyetçilik, ancak ideolojik boyutlara da sahiptir. Sınırlar üzerinden oluşan teritoryal düzen, esasında milliyetçiliğin bir sınır ideolojisi olduğunu göstermektedir, çünkü milliyetçilik sınırların belirlediği mekânda bir kimlik inşasını hedeflemekte ve siyasal topluluğu sınırlar üzerinden farklı kategorik kimlikler olarak tanımlamaktadır. Bu bakımdan, milliyetçilik sınırlarla inşa edilir, sınırlarda kurgulanır, sınırları kimliğin temel

dinamiklerinden biri olarak görür. Böyle olduğu için milliyetçilik, bir sınır ideolojisi işlevini görmektedir.

Milliyetçilik literatüründe yer alan ancak yeterince üzerinde durulmayan ve kısıtlı düzeyde bilinen yöntemsel milliyetçilik, ulus-devleti doğal ve gerekli bir sosyolojik bir form olarak gören, onu modern dünyanın sosyo-politik biçimi olarak tanımlayan ve sosyal bilimler tarafından rüştünü ispatlamış bir örgütlenme olarak kabul eden bir anlayışı ifade etmektedir. Buna göre modern dünya ulus-devletler sistemi üzerinde yükselmekte, ulus-devletler özgürlüğün ve mutluluğun kaynağı oluşturmakta ve ulus-devletin sınırları ile toplumsal sınırları birbirine denk düşmektedir. Ulus-devletin sosyolojik bir biçim olarak doğallaştırılması olarak okunan yöntemsel milliyetçilik, sınırlarla yakından ilişkili olup, kendi ideolojisini sınırlar üzerinden sürdürmektedir. Çünkü dünyanın ulus-devletler sistemi olarak kavranması, sınırların önemini ve etkisini artırmakta ve sınırlara yeni misyonlar yüklemektedir.

Yöntemsel milliyetçilik ideolojisi açısından sınırlar başat bir role sahiptir. Çünkü ulus-devletin hem örgütlenme, hem de bir analiz birimi olarak görülmesi, sınırları sıradan bir çizgi ya da hat olmanın ötesinde toplumsal, siyasal ve ekonomik örgütlenmeyi temsil eden ve bu örgütlenmenin başlangıç ve bitişini belirleyen bir aygıtlara dönüştürmektedir. Yöntemsel milliyetçilik ve yöntemsel milliyetçiliğin meşru kabul ettiği örgütlenme olan ulus-devletler, sınırlarda inşa edilmekte, sınırlar vasıtasıyla kendi çerçevesini şekillendirmekte ve sınırlara dayalı olarak bir ulusal kimlik kurgulamaktadır. Ulus-devletlerin sınırlar üzerinden inşa ettiği mekan, yani ulus-devlet mekanı, yöntemsel milliyetçilik açısından modern dünyanın temelini oluşturmaktadır. Ulus-devletler, sınırlara dayalı bir biçimde kimlik inşa ettikleri gibi, bu kimliğin içeriğini oluşturan kültürü de sınırlar vasıtasıyla çerçevelemektedir. Ulus-devlet mekanı içerisinde ortak bir kültürel örüntü oluşturabilmek, bu bağlamda homojen bir kültür ve türdeş bir ulusal kimlik inşa etmek, yöntemsel milliyetçiliğin sınırlar üzerinden kendi ideolojisinin oluşturduğuna işaret etmektedir. Kültürle birlikte adalet ve ahlaki sınırlar üzerinden tanımlayan yöntemsel milliyetçilik, sınırları ulusun ve ulus-devletin ideolojisi belirleyen hatlar olarak görmektedir.

Yöntemsel milliyetçilik, ulus-devletler sistemi üzerinden bir toplumsal dünya kurguladığı için, sınırlar üzerinden burası-orası, içerisi-dışarı, biz-onlar ve yerli-yabancı gibi kategorik kimlikler oluşturmuştur. Ancak günümüzde uluslararası göçlerin giderek artması, küreselleşmenin sınırlar üzerindeki olumsuz etkileri ve küresel göç akımlarının artan görünürlüğü, yöntemsel milliyetçiliği eleştirilerin hedefine yerleştirmektedir. Çünkü yöntemsel milliyetçilik açısından sınırların dışarısında olanlar, burada değil de orada bulunanlar ve yabancılar, ulus-devlete meydan okumaktadır. Sınırların dışarısındakiler, sınırların içerisindakilere birer risk ve tehdit unsuru olarak görülmektedir. Bu açıdan yöntemsel milliyetçilik, uluslararası ve küresel göç hareketlerine olumlu bakmamaktadır. Günümüzde göçlerin bütün ülkelerde toplumsal yaşamın hemen her alanında görülmesi,

toplumsal, ekonomik, siyasal ve kültürel bir soruna dönüşmesi, yönetsel milliyetçilik ideolojisini ciddi manada zora düşürmektedir.

Uluslararası ve küresel göçlerle yakından ilişkili bir başka önemli konu ise güvenliğin sağlanmasıdır. Yönetsel milliyetçilik temelinde ulus-devletler yönetimleri altındaki topraklarda güvenli bir alan oluşturmak zorunda olduğundan sınırlar başvurmaktadırlar. Çünkü sınırlar, ulus-devletin güvenlik merkezli bakış açısının oluşturulması birincil düzeyde etkileri olan olgulardır. Yönetsel milliyetçiliğin sınırlar üzerinden oluşturduğu güvenlik ideolojisi, ulus-devlet mekânını güvenli bir mekân olarak kurgulamakta, yurttaşları açısından ulus-devlet mekânının bir güvenlik sığınağı olduğunu vurgulamakta ve güvenlik merkezli yaşam koşullarını sunmaya çalışmaktadır. Bu bakımdan, ulus-devlet sınırları içerisinde kalan mekân güvenli, buna karşın dışarıdaki mekân ise güvenliği olmayan bir mekân olarak tahayyül edilmektedir.

Sonuç olarak; sınırlar, yönetsel milliyetçilik ideolojisinin temel aygıtlarından biri olarak söz ideolojinin mekân ve kimlik inşasını gerçekleştirmektedir. Yönetsel milliyetçiliğin sınırlarla var olması, sınırlarda kurulması ve sınırla doğrudan irtibatlı olması, sınırların taşıdığı önemi ve gösterdiği etkileri oldukça artırmıştır. Sınırlar, yönetsel milliyetçilik ideolojisine dayalı olarak inşa edilen ulusun, ulus-devletin ve ulusal kimliğin sacayaklarından biridir. Ulusun, ulus-devletin ve ulusal kimliğin uçları sınırlarda belirlenir, temsil edilir ve adlandırılır. Modernliğin ve sosyal bilimlerin doğallastırıldığı ve şeyleştirdiği ulus-devlet, yönetsel milliyetçiliğin temel sosyolojik formunu oluşturmaktadır.

Kaynakça

- Adamson, F. B. (2016). Spaces of Global Security: Beyond Metodological Nationalism, *Journal of Global Security Studies*, 1(1), 19-35.
- Althusser, L. (2006). *İdeoloji ve devletin ideolojik aygıtları*, (Alp Tümertekin Çev.), İstanbul: İthaki Yayınları.
- Anderson, M. (1996). *Frontiers: territory and state formation in the modern world*. Oxford: Polity Press.
- Aras, R. (2014). Türkiye’de sınır ve sınır bölgeleri çalışmaları: eleştirel bir değerlendirme. *Mukaddime*, 5(2), 15-37.
- Ateş, D. (2013). Uluslararası politika ve Avrupamerkezci tarihyazımı. *İnsan & Toplum*, 3(6), 107-133.
- Baret, M. (1996). *Marx’tan Foucault’ya ideoloji*. Ahmet Fethi (Çev.), İstanbul: Sarmal Yayınevi.
- Bauman, Z. (2000). *Siyaset arayışı*. (Tuncay Birkan Çev.), İstanbul: Metis Yayınları.
- Bauman, Z. (2019). *Kimlik*. (Mesut Hazır Çev.), Ankara: Heretik Yayınları.

- Beck, U. (2003). Toward a new critical theory with a cosmopolitan intent. *Constellations*, 10(4), 453-468.
- Beck, U. ve Sznaider, N. (2006). Unpacking cosmopolitanism for the social sciences: a research agenda. *The British Journal of Sociology*. 57(1), 1-23.
- Chernilo, D. (2007). *A social theory of the nation-state: the political forms of modernity beyond methodological nationalism*. London: Routledge.
- Cherlino, D. (2011). The critique of methodological nationalism: theory and history. *Thesis Eleven*. 106(1), 98-117.
- Donnan, H. ve Wilson, T. W. (2002). *Sınırlar: kimlik, ulus ve devletin uçları*. (Zeki Yaş Çev.). Ankara: Ütopya Yayınları.
- Durgun, S. (2011). *Memalik-i şahane'den vatan'a*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Enneli, Ç. (2013). Milliyetçilik ve ideoloji: dışlayıcı bir dilin kuruluşu. *Alternatif Politika*, 5(1), 28-51.
- F. Ertan, T. ve Örs, O. (2018). Milliyetçiliğin müphemliği: milliyetçilik nedir?. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 62, 39-84.
- Foucault, M. (2005). *Özne ve iktidar*. (Işık Ergüden ve Osman Akınhay Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Gellner, E. (2008). *Uluslar ve ulusçuluk*. (Büşra Ersanlı ve Günay Göksoy Özdoğan Çev.). İstanbul: Hil Yayınları.
- Giddens, A. (2008). *Ulus-Devlet ve şiddet*, (Cumhur Atay Çev.). İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Giddens, A. (2018). *Kapitalizm ve modern sosyal teori*, (Ümit Tatlıcan Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Glick Schiller, N. (2010). A global perspective on transnational migration: theorizing migration without methodological nationalism. *Diaspora and transnationalism: concepts, theories and methods*. (Thomas Faist and Rainer Bauböck Edt.). Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Habermas, J. (1993). *İdeoloji olarak teknik ve bilim*. (Mustafa Tüzel Çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Heywood, A. (2007). *Siyaset*. (Zeynep Kopuzlu Çev.). Ankara: Adres Yayınları.
- Ihramur-Öner, S. G. (2018). Yöntemsel milliyetçilik bağlamında insan hareketliliği ve uluslararası ilişkiler. *Uluslararası ilişkilerde göç: olgular, aktörler ve politikalar*. (N. A. Ş. Öner, S. G. Ihramur-Öner Der.). İstanbul: Der Yayınları.
- Mardin, Ş. (2007). *Siyasal ve sosyal bilimler*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Martins, H. (2015). Time and theory in Sociology. *Approaches to sociology*, (John Rex Der). London and New York: Routledge.

- Meriç, C. (2005). *Umrandan uygarlığa*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Özbey, K. (2019). Kimlik, milliyetçilik ve yurttaşlık ekseninde sınırlar: Muratlı örneği. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21(4), 1197-1223.
- Poggi, G. (2012). *Modern devletin gelişimi: sosyolojik bir yaklaşım*. (Şule Kut ve Binnaz Toprak Çev.). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Sager, A. (2016). Methodological nationalism, migration and political theory, *Political Studies*, 64(1), 42-59.
- Savrun, E. (2018). Modern milliyetçilik. *Milliyetçilik tipolojileri*. (Hasan Acar Edt.). Ankara: Nobel Akademi Yayınları.
- Smith, A. D. (2001). Milliyetçilik ve tarihçiler. *Tartışılan sınırlar değişen milliyetçilik*. (Mustafa Armağan Der.). (İsmail Türkmen Çev.). İstanbul: Şehir Yayınları.
- Şahin, K. (2007). Bir ideoloji olarak milliyetçilik. *Akademik Bakış*, 12, 1-9.
- Tabak, H. (2016). Metodolojik ulusçuluk ve Türkiye’de dış politika çalışmaları. *Uluslararası İlişkiler*. 13 (51), 21-39.
- Tekin, F. (2014). *Sınırım sosyolojisi: ulus, devlet ve sınır insanları*, İstanbul: Açılım Kitap Yayınları.
- Tuathail, G. Ó. ve Dalby, S. (1998). Introduction: rethinking geopolitics: towards a critical geopolitics. *Re-Thinking geopolitics: towards a critical geopolitics*. (Gearoid Ó. Tuathail ve Simon Dalby Edt.). London: Routledge.
- Ülgener, S. F. (2006). *Zihniyet, aydınlar ve izm’ler*. İstanbul: Derin Yayınları.
- Vincent, A. (2006). *Modern politik ideolojiler*. (Arzu Tüfekçi Çev.). İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Weber, M. (2005). Sosyoloji yazıları. (Taha Parla Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Wimmer, A. ve Glick Schiller, N. (2002). Methodological nationalism and beyond: nation-state building, migration and the social sciences. *Global networks*. 2(4), 301-334.
- Wimmer, A. ve Glick Schiller, N. (2003). Methodological nationalism, the social sciences, and the study of migration: an essay in historical epistemology. *The International Migration Review*. 37(3), 576-610.

[itobiad], 2021, 10 (2): 1251-1273

<p>Kazakhstan in Africa: An Economic Diplomacy within Distant Neighborhood Foreign Policy</p> <p>Afrika'da Kazakistan: Uzak Komşuluk Dış Politikası Bağlamında Ekonomik Diplomasi</p> <p>Video Link: https://youtu.be/wjlk5-zD5tA</p>	
<p>Volkan İPEK Dr. Öğretim Üyesi, Yeditepe Üniv. Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü Asst. Prof., Yeditepe Univ. Department of Political Science and International Relations volkan.ipek@yeditepe.edu.tr/ Orcid No: 0000-0002-8476-9364</p> <p>Gulnara DADAYABEVA Doçent Dr., Kazakistan Ekonomi, İşletme ve Stratejik Araştırma Üniversitesi (KIMEP), Uluslararası İlişkiler ve Bölgesel Çalışmalar Bölümü Assoc. Prof., Kazakhstan Institute of Management, Economics and Strategic Research University (KIMEP), Department of International Relations and Regional Studies dgulnara@kimep.kz /Orcid No: 0000-0002-7889-6199</p> <p>Aigul AİDABEVA Dr. Öğretim Üyesi, Kazakistan Ekonomi, İşletme ve Stratejik Araştırma Üniversitesi (KIMEP), Uluslararası İlişkiler ve Bölgesel Çalışmalar Bölümü Asst. Prof., Kazakhstan Institute of Management, Economics and Strategic Research University (KIMEP), Department of International Relations and Regional Studies aigula@kimep.kz / Orcid No: 0000-0001-6197-6136</p>	

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type	: Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received	: 28.01.2021
Kabul Tarihi / Accepted	: 03.04.2021
Yayın Tarihi / Published	: 02.06.2021
Yayın Sezonu	: Nisan-Mayıs-Haziran
Pub Date Season	: April-May-June

Atıf/Cite as: İpek, V , Dadayabeva, G , Adibayeva, A . (2020). Kazakhstan in Africa: An Economic Diplomacy within Distant Neighborhood Foreign Policy . İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi , 10 (2) , 1251-1273 . Retrieved from <http://www.itobiad.com/tr/pub/issue/62559/869871>

İntihal /Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and confirmed to include no plagiarism. <http://www.itobiad.com/>

Copyright © Published by Mustafa YİĞİTOĞLU Since 2012 – Istanbul / Eyup, Turkey. All rights reserved.

Afrika'da Kazakistan: Uzak Komşuluk Dış Politikası İçinde Bir Ekonomik Diplomasi

Öz

On beşinci yüzyıldan beri Afrika küresel bir ilginin öznesi durumundadır. Bu bağlamda Avrupalı devletler Atlantik Köle Ticareti döneminde Afrika'nın iş gücünden, sömürgecilik döneminde ise Afrika'nın topraklarından kendi çıkarları adına yararlanmışlardır. Atlantik Köle Ticareti boyunca Afrika'daki halkların bireyleri zor kullanarak yerlerinden edilmiş, çalıştırılmak için özellikle Amerika kıtasına gönderilmişlerdir. Bunun yanında Avrupalı devletler 1884-85 Berlin Konferansı'nda resmileştirdikleri sömürgecilik yönetimlerini Afrika topraklarını kendi aralarında paylaşarak gerçekleştirmişlerdir. 1950'li yılların ortalarında başlayan bağımsızlık hareketlerinde bile devam eden bu ilginin üzerine Avrupa devletlerinin dışında kalan Amerika Birleşik Devletleri, Sovyetler Birliği, Hindistan, Çin, Rusya ve Brezilya gibi devletler de siyasi ve ideolojik birtakım nedenlerle Afrika'ya yakınlık duymaya başlamışlardır. Siyasi nedenler olarak Afrika ülkeleri üzerinde nüfuz elde etmek ve onları kendi çıkarları çevresinde konumlandırmak örnek gösterilebilir. İdeolojik nedenler olarak ise özellikle Soğuk Savaş sırasındaki sosyalizm/kapitalizm rekabeti içinde Afrika'dan taraftar toplama örnek gösterilebilir. Gerek Sovyetler Birliği gerekse Amerika Birleşik Devletleri Soğuk Savaş döneminde Afrika ülkelerini birbirlerine karşı bir destek bulmak amacıyla desteklemiştir. Bu ilginin daha sonradan söz konusu devletlere ekonomik çıkarlar sağladığı görüldüğünde ise Afrika diğer devletleri de kendine çekmiştir. Bunlardan biri 2012 yılında 2050 Stratejisini ilan ederek Afrika'ya açılan Kazakistan'dır. Elde edilen ve makalede gösterilen bulgulara göre sadece Kazak devletinin değil, aynı zamanda Kazak şirketlerinin de rehberliğinde gerçekleşen Kazakistan'ın Afrika ülkelerine açılımında ekonomik boyut temel alınmıştır. Bu bağlamda makale Kazakistan'ın 2050 Stratejisi'yle başlayan Afrika açılımının Kazak devletinin uzak komşuluk dış politikası içindeki ekonomik diplomasisinin bir uygulaması olduğunu vurgulamaktadır. Buna göre makale Kazakistan'ın Afrika ile 2012 yılından beri süregelen ilişkisini ekonomik diplomasi kuramında açıklayıp bu ilişkiyi ekonomik iş birliği, yatırımlar ve ticaret başlıklarında incelemektedir.

Anahtar Kelimeler: Kazakistan, Afrika, Ekonomik Diplomasi, Yakın Komşuluk Dış Politikası, Uzak Komşuluk Dış Politikası

Kazakhstan in Africa: An Economic Diplomacy within Distant Neighborhood Foreign Policy

Abstract

Since the fifteenth century, Africa has always been subject to global attention. European states benefitted from the lands and labor force in Africa during the Atlantic slave trade and colonialism periods. Individuals from different tribes in Africa were forced to leave their homelands in return for forced labor in chiefly the American continent. Besides, European states partitioned the lands of Africa within colonialism that was officially launched in the 1884-85 Berlin Conference. In addition to their ongoing interests in Africa upon the launch of independence movements by the mid-1950s, states out of Europe such as the United States of America (USA), the Soviet Union, India, China, and Brazil have approached Africa for political and ideological reasons. In terms of political reasons, Africa has been regarded as one of the main venues to construct a sphere of influence and to position around these states' national interests. In terms of ideological reasons, on the other hand, the Soviet Union and the USA tried to support African states in order to provide sustainable protection from each other during the Cold War. Once it appeared that this involvement brought economic gains thereafter, Africa has attracted many other states. Among them is Kazakhstan, who declared an opening to African states by the 2050 Strategy which was announced in 2012. Under the guidance of not only the Kazakh state but also the Kazakh private enterprises, Kazakhstan has been implementing an economic opening to Africa. Accordingly, it is stated in the article that Kazakhstan's opening to Africa by the 2050 Strategy is an example of how economic diplomacy within the Kazakh distant neighborhood foreign policy has been implemented. In this context, this economic dimension between Kazakhstan and Africa through economic cooperation, investment and trade on the basis of a theoretical debate about economic diplomacy has been tried to show.

Keywords: Kazakhstan, Africa, Economic Diplomacy, Near Neighborhood Foreign Policy, Far Neighborhood Foreign Policy

Introduction

Kazakhstan, a former Soviet Republic, is a landlocked state in Central Asia. The borders it has shared with Central Asian states therefore construct the backbone of its near neighborhood foreign policy whereas the states in other regions that Kazakhstan has not shared any border form its distant neighborhood one. Relations between Kazakhstan and Uzbekistan is an example to near neighborhood foreign policy thanks to shared borders whereas relations between Kazakhstan and Romania is an example to

distant neighborhood foreign policy because of the lack of any shared borders, respectively.

Upon the collapse of the Soviet Union in 1991, Kazakhstan as a newly established republic preferred focusing on its near neighborhood foreign policy rather than its distant one. Its expected dependency on Russia, its willingness for an alliance with other states in Central Asia to create a regional bloc, and its efforts to create an institutional structure and bureaucracy in domestic politics stopped Kazakhstan from deepening a distant neighborhood foreign policy until 2005. Kazakhstan's interaction with the world has consisted more of a dialogue with Russia, Uzbekistan, Turkmenistan, China, Kyrgyzstan, Tajikistan, and Afghanistan as its near neighbors on the basis of bilateral diplomacy and regionalism. Except for symbolic diplomatic actions such as official visits, opening embassies to other states, and sharing memberships with them in various international organizations, demands of the United States of America (USA) in its struggle with the Taliban regime in Afghanistan and of the European Union (EU) for more market reform from Kazakhstan have been the main praxis in the Kazakh distant neighborhood foreign policy. Nevertheless, changing national agendas, political instabilities, economic turmoil, and nationalist thrives in Kazakhstan's near neighbors, in addition to pressuring demands of the USA and the EU from Kazakhstan by time hampered not only construction of sustainable bilateral diplomacy with near and distant neighbors but also blocked consolidation of a strong regionalism. Moreover, Kazakhstan's decision to do more business in the Global South and to be more active in global affairs with the 2005 elections amplified its care for distant neighborhood foreign policy. Declared in 2012, the 2050 Strategy which foresees making Kazakhstan one of thirty most developed nations was the catalyst of the Kazakh distant neighborhood foreign policy by entailing an economic opening up third world states including Africa.

Nature of the relations between Kazakhstan and African states since the announcement of the 2050 Strategy demonstrates that the Kazakh distant neighborhood foreign policy in Africa has been shaped by economic diplomacy. Peculiar to the argument, an answer to on what basis the Kazakh state has been setting up its opening to Africa is searched for. Related with this, the article is also an attempt to discuss definitions of near and distant neighborhood foreign policies, the role of economic diplomacy in foreign policy making, the main pillars of Kazakhstan in its economic diplomacy toward Africa, and how Kazakhstan could consolidate its distant foreign policy toward Africa. All in all, the article contributes to the academic literature about Kazakhstan's foreign policy towards Africa, which was either touched upon by newspapers or journals only without a theoretical background. In this sense, the gap in the literature about the distant

Afrika'da Kazakistan: Uzak Komşuluk Dış Politikası içinde Ekonomik Diplomasi
(Kazakhstan in Africa: Economic Diplomacy Within a Distant Neighborhood Foreign Policy)
neighborhood foreign policy of Kazakhstan toward Africa was filled with the theory of economic diplomacy in the article.

While answering these questions, the near and distant neighborhood foreign policy was defined at first. Then, the role of economic diplomacy on near and distant foreign policy definitions was analyzed. Later, how Kazakhstan has used economic diplomacy in its near and distant neighborhood foreign policies was discussed. Finally, Kazakhstan's Africa policy as a model to its economic diplomacy based on distant neighborhood foreign policy was stated. At the end of given sections, and as a reply to all these questions, it is argued that Kazakhstan's opening to Africa with the 2050 Strategy is a concomitant implementation of a distant neighborhood foreign policy with African states on the basis of economic diplomacy.

Methodology and Ethics

The article basically used secondary resources for the theoretical part that deals with the debate of economic diplomacy having evaluated within near and distant neighborhood foreign policy. In terms of empirical data, however, related news from Astana Times, Azer News and Africa News were referred to as primary resources. Since the article does not refer to original interviews conducted by the authors, there was no need to articulate an ethics report.

The Theory of Near and Distant Neighborhood Foreign Policy

Depending on how classical realism, structural realism, defensive realism, constructivism, liberalism, English School, feminism, or postcolonialism define international relations, foreign policy is the study of how a state behaves towards other states, individuals, governmental, or non-governmental organizations. Foreign policy is therefore defined as states' actions to deal with foreign states, which consists of leaders' strategies of thinking global politics on the basis of national interests (Wallace, 1991, p.6 & Morgenthau, 1993, p.3-16). These national interests are then used in the formulation of state's goals among diplomatic and administrative functions (Müller, 2015). In accordance with, foreign policy is the hub of the leaders who try to focus on government behaviors to defend the economic, world order and ideological interest of their nations with the ultimate aim of surviving in international politics (Nuechterlein, 1976, p.248; Waltz, 1979, p.99). With its protective side, foreign policy expects the government leaders to act on behalf of their nation and to maximize all efforts to provide their security (Snyder, 1997, p.17; Hill, 2003, p.239). Taking the actors of foreign policy into account, the relationship between two or more states that share borders, two or more states that do not share any borders, and the relationship between a state and an international governmental or non-governmental organization is crucial. The border sharing case gives foreign policy the status of near neighborhood, whereas the lack of border sharing case gives foreign policy the status of distant neighborhood (Tobler, 2007, p.236). Geographical proximity that is defined by a shared border or not

vary the intensity of diplomatic interactions such as cooperation, mutual investments, number of official visits, defense policies and also non-diplomatic interactions such as conflicts and wars (Zhukov & Stewart, 2013, p. 270). The propinquity of neighborhoods determines the quality and quantity of all these interactions between governments, which may involve borders, border fencing, migration, cross border trade, mutual trust, practices of conversation, and reconciliation. Deliberately, states in near neighborhood have better access to the intensification of these interactions than the states in distant neighborhood. In terms of near neighborhood, states try to give high priority to closer political, economic and cultural ties because they do not want to receive any threat later from them (Chattopadhyay, 2011, p.93).

Economic Diplomacy in The Orbit of Foreign Policy

Related to the interaction of states within near or distant neighborhood, foreign policy embraces a wide range of behaviors including political, diplomatic, cultural, and economic. Of these behaviors, considerable attention is also paid to economic ones which involve with primarily trade, foreign aid, and investment actions of one actor vis-à-vis another. Foundation of the World Bank Group and the International Monetary Fund, the oil crises in the 1970s, debts of the Third World in the 1980s, the East Asian financial crisis in the 1990s, and the rise of the Chinese and Indian economies in the 2000s provide evidence of how economy is integrated in foreign policy among its political, diplomatic, and cultural components (Lee & Hocking, 2010: 3). Under the roof of economic diplomacy, an economic security with the use of traditional diplomatic tools like intelligence, lobbying, representation, negotiation and advocacy to foreign economic policies has been targeted. Related with this, economic behaviors include diplomacy as a process through which states have been engaged with other states to increase their national economic gain with activities such as trade, investment and other forms of economically beneficial exchanges and cooperation (Berridge, 1995, p.18; Jönsson & Hall, 2005, p. 14; Watson, 1982, p.21; Rana, 2004, p.67; Wang, 1993, p. 626-7). Economic diplomacy, then, becomes the mechanism in which states conduct their economic relations with other states within diplomatic channels including how decision-making through negotiation have been constructed in international politics (Bayne & Woolcock, 2007, p.3). Related with globalization particularly, economic diplomacy covers not only states but also by corporates, national or transnational non-governmental organizations (Saner & Yiu, 2003, p. 2-3).

The role of economic diplomacy has been lying beneath the difference between high foreign policy and low foreign policy, which states that that high foreign policy deals with matters that care about national security and survival whereas low foreign policy concerns a large number of secondary

Afrika'da Kazakistan: Uzak Komşuluk Dış Politikası içinde Ekonomik Diplomasi
(Kazakhstan in Africa: Economic Diplomacy Within a Distant Neighborhood Foreign Policy)

issues that arise in relations among countries including economic relations. Foreign trade and investment policies have been evaluated in low foreign policy category just like monetary and financial relations among states. Contextually, matters about economy such as import, export, trade volume, tariffs, quotas, foreign direct investment, agricultural policies, General Agreement on Tariff and Trade (GATT), World Trade Center, European Economic Community (EEC) that turned into the EU in 1997, Mercosur, North American Free Trade Agreement (NAFTA), and Economic Community of West African States (ECOWAS) have been regarded as low foreign policy issues (Cooper, 1972-1973, p. 19).

A state generally conducts its economic diplomacy parallel to its foreign policy goals. Small powers are more reluctant and hesitant in engaging an economic diplomacy with especially great powers due to the lack of resources it has. In contrast, great powers such the USA or West European states, for example, is able to set its foreign policy goals from a much broader standpoint. The USA has perceived economic diplomacy as its national interest to embrace the economic reconstruction and integration of Western Europe, the economic development of the poor countries of the world, and the creation and support of international and regional economic institutions for consultation, cooperation, and peaceful resolution of economic interests. Compared to the USA, Europe and Japan have had narrower objectives for economic diplomacy, which is export maximization and obtaining contracts especially in the least developed states (Solomon, 1969, p.588). On the other hand, economic diplomacy is more interconnected with regionalism in the Third world, which is also observable in the West such as the EEC that turned into the EU in 1997.

When it comes to the Third World, or, the Global South, economic diplomacy embraces regionalism with the cooperation of states to pursue and promote common goals against the regional or global hegemon (Ferrel, Hettre, van Langenhove, 2005, p. 22). Deliberately, economic cooperation becomes one of the most stable tools of regionalism which promotes coordination and cooperation in security, institutionalization, and conflict resolution/management as well (Schulz, Söderbraum & Öjendal, 2001, p.17-18; Fawn, 2009, p.6; Dangerfield, 2000, p. 23). Economic flows from one state to another define regionalism as a political process characterized by setting economic policy among states (Fishlow & Haggard, 1992). The success of regionalism, which has become dependent on the level of economic activities such as international trade, currency markets, and capital flows, therefore is highly correlated with multilateral trade liberalization favored by economic diplomacy. Preferential trade agreements as the symbols of this liberalization have become critical since more extensive commercial liberalization becomes more feasible than unilateral or multilateral strategies. That is why trade arrangements in regions have become a very prominent feature of multilateralism in international trade according to the World Trade Organization (Mansfield & Miller, 2003, p. 594).

In addition to unlimited examples of economic diplomacy one can imagine in the near neighborhood foreign policy, the ones in distant neighborhood are more germane as a model to the relationship between Kazakhstan and states in Africa because of their split locations. In accordance with, Australia and China, as two distant neighbors whose borders are detached by the North Pacific Ocean, ought to work together with some other actors in Asia and the Pacific for more connection and extension of trade activities in the region. The relationship between Australia and China, therefore, has developed while deepening regional economic integration and strengthening bilateral relationship to strengthen economic cooperation in the region (Ang, 2010, p.130).

Economic diplomacy of the USA has also been studied on the basis of commercial interests' role in American foreign policy. In this context, the American business has a special effectivity on the American state that was supposed to open markets for the American business abroad. One example is the United Fruit Company which helped formulating the American distant foreign policy towards Latin American states with the monopoly of banana productions in Honduras, Costa Rica, and Guatemala in the 1970s. Another example is the Big Three auto companies General Motors, Ford, and Chrysler which forced the first Clinton administration to launch a trade rivalry with its distant neighbor Japan for the competition of automobile production (Gerten, 1997, p.68).

Economic diplomacy between Taiwan and the socialist states in Europe and Africa in the 1980s is also an example of distant neighborhood foreign policy. Taiwan enjoyed economic relations with these socialist states during the presidency of Lee Teng Hui, who launched a flexible diplomacy that aimed to expand Taiwan's international space by empowering non-diplomatic and unofficial relations that covered trade and investment with states with which Taiwan was not diplomatically engaged with before. In 1987, economy became a pillar of the Taiwanese foreign policy through the establishment of the Economic Planning and Development, which offered significant measures of trading with the states Eastern Europe (Tubilewics, 2004, p. 892).

Economic Diplomacy in Kazakh Near and Distant Neighborhood Foreign Policy

Despite being surrounded by five states in Central Asia, economic diplomacy in Kazakhstan's near neighborhood foreign policy has three main characteristics. First, Russia and China are prioritized by Kazakhstan in its near neighborhood besides other Central Asian states. Second, Kazakhstan considers construction of a regionalism with the participation of other Central Asian states such as Russia and China. Third, priority was given to

Afrika'da Kazakistan: Uzak Komşuluk Dış Politikası içinde Ekonomik Diplomasi
(Kazakhstan in Africa: Economic Diplomacy Within a Distant Neighborhood Foreign Policy)

United States and the European Union in terms of economic diplomacy in Kazakh distant neighborhood foreign policy.

Kazakhstan's economic diplomacy with Russia and China as its near neighbors encompasses petroleum products, mostly. The Kazakh oil and gas have been processed in Russia whereas the Siberian crude has been processed in Kazakh refineries. Regarding China, the first stage of the Chinese energy strategy in Kazakhstan started in 1997. The Chinese National Petroleum Company (CNPC) acquired 60.3 % of rights to explore and exploit the Zhanaoil oilfield in Kazakhstan, where the Kazakhstan China LLP was later founded. The Kazakh oil company Kaz Munai Kaz received 10 billion USD from the Import Export Bank of China together with 3.3 billion USD that was devoted to acquire Mangistai Munai Gaz in 2008. The Kazakh government has included Russia and China, which contrasts with Azerbaijan that prefer working with Western companies. The CNCP, for example, submitted the offer for the Aktobe field and received it. Subsequently, the CNCP also bought Petro-Kazakhstan, a public oil company. The Kazakhstan-China pipeline now runs from Northwestern Kazakhstan to Xinjiang in China (Ipek, 2007, p. 1190). Besides Russia and China, Kazakhstan's economic diplomacy to Turkmenistan, for example, was implemented in the Kazakh-Turkmen and Iran Railway project (Astana Times, 2017 April 20), to Kyrgyzstan with the decision to augment bilateral trade to 1 billion USD by 2020 (Astana Times, 2019 July 19) and to Uzbekistan with founding a strategic partnership agreement consisting of economic relations (Astana Times, 2019 April 05).

In the Kazakh near neighborhood foreign policy, economic diplomacy has been used within regionalism as well. Referred to Central Asianism, Kazakhstan has been one of the pioneers of regionalism in Central Asia with major contributions of Kyrgyzstan, Uzbekistan, Tajikistan, and Russia since the end of the Cold War. Kazakhstan has a significant role in the foundation of several regionalist international organizations such as the Commonwealth of Independent states, the Economic Cooperation Organization, the Central Asian Economic Union, the Shanghai Five, the Central Asian Regional Economic Cooperation Initiative, the Special Program for the Economies of Central Asia, the Shanghai Cooperation Organization, the Central Asian Cooperation, and the Organization of Collective Security Treaty. A Customs Union with Russia and Belarus in its distant neighborhood foreign policy was also set up by Kazakhstan as well, that was in 2015 transformed into the Eurasian Economic Union. With the initiatives of Nursultan Nazarbayev, Kazakhstan also favored Eurasianism by founding the Eurasian Economic Community in 1996 with Belarus, Kyrgyzstan, Tajikistan, and Russia and joining the Eurasian Economic Union in 2014 with Kyrgyzstan and Russia from its near neighborhood, and Belarus and Armenia from its distant neighborhood foreign policies (Collins, 2009, p. 259-261)

Concerning its economic diplomacy with distant neighborhood prioritized by the United States and the EU, Kazakhstan received 874.3 million USD

from the United States as technical assistance and investment support between 1992 and 2001. It also signed the Cooperative Threat Reduction agreement with the United States, which pledged support for further cooperation in 1993. These two have also been involved in a strategic partnership dialogue since 2012. With the C5-1 Initiative, which involves Kazakhstan too, the United States has launched projects concerning Central Asia business competitiveness, transport corridor development, powering the future, supporting national and regional adaptation planning, and counter-terrorism. Regarding the European Union, Kazakhstan has never set itself the task of integrating into or receiving the status of an associate membership in contrast to other post-Soviet republics. In 1999, the first initiative was taken through the mutually beneficial cooperation bid of the Kazakh state with the European Union. Kazakhstan also became a part of the European Union's Strategy of the New Partnership prepared for the Central Asian states between 2007 and 2013 (Kurmanguzhin, 2016, p. 111). Kazakhstan's trade with the European Union was resumed by the 2015 Enhanced Partnership and Cooperation Agreement (EPCA), that significantly made Kazakhstan as the first Central Asian partner state to have concluded such an agreement with the EU. Thanks to the EPCA, Kazakhstan reached to a more stable cooperation phase with the European Union trade, establishment and operation of companies, capital movements, raw materials and energy, government procurement, and intellectual property rights (European Union, 2020).

Economic Diplomacy with Africa in the Kazakh Distant Neighborhood Foreign Policy

With the advent of the 2050 Strategy, Kazakhstan's economic diplomacy came to increase relations with Third world states. The Strategy that was declared in 2012 by the former President Nursultan Nazarbayev attempts to realize several long-term goals to transform Kazakhstan into one of the greatest thirty economies in the world. It includes creating new sources of economic growth, strengthening the position of small and medium size businesses, diversifying exports, expanding infrastructural projects and developing cutting-edge industries and technologies, and increasing Kazakhstan's mobility in world economy (Kazakhstan 2050 Strategy, 2014). Consistent with the 2050 Strategy, Nazarbayev also emphasized the importance of foreign cooperation within regional and global economic interaction (Lin, 2014, p. 284). Moreover, Kazakhstan decided to claim for more responsibility to achieve these goals with effective participation and integration in both regional and global levels (Aitzhanova, Katsu, Linn & Yezhov, 2014, p. 1). As stated by the First Deputy Minister of Foreign Affairs Shahrat Nurishev;

**Afrika'da Kazakistan: Uzak Komşuluk Dış Politikası içinde Ekonomik Diplomasi
(Kazakhstan in Africa: Economic Diplomacy Within a Distant Neighborhood Foreign Policy)**

“Since its inception, economic diplomacy has been part of Kazakhstan’s foreign policy as a key mechanism for achieving productive economic and trade relations at bilateral and multilateral levels. It remains a key tool for the development of effective cooperation between countries and regions on the global level. Today, comprehensive tools are being developed for promoting trade and economic diplomacy for our country. At the state level, a program for attraction of investments, development of special economic zones and export promotion was adopted and is being implemented, while a national export strategy is also being developed”
(Astana Times, June 9th 2014)

The 2050 Strategy, which seeks to make Kazakhstan a developed economy, has two major objectives. The first one involves with transforming Kazakhstan from landlocked to a land-link open country by actively supporting regional and global prosperity. The second one aims at diversifying financial and economic activities of Kazakhstan in the global arena. In order to fulfill these goals, President Nazarbayev highlighted international dimension of the program that announced the readiness of Kazakhstan to supply the energy demands of the region until 2050. In accordance with, Nazarbayev aspired to transform Kazakhstan into a soft power that could impact the region and the globe thanks to its economic power. Additionally, the objective of new economic policy declared in the 2050 Strategy was to expand Kazakhstan’s interaction with the globe and to make it more resilient to potential political and economic threats, especially those coming from its near neighborhood (Weitz, 2014, p. 16). The 2050 Strategy also consisted of improvements in growth, human resources, improvement of the institutional environment, creation of a science driven economy, and accelerated expansion of infrastructure. Moreover, it entailed official development assistance to states that need help, within its distant an also near neighborhood foreign policy. The Kazakh Agency for International Development (KAZAID) donated 52 million USD to Afghanistan for instance, between 2006 and 2011 (Malyshev & Bainazarova, 2016, p. 262).

Regarding Africa as one of the continents that encompasses such states that need help, the 2050 Strategy aims at introducing the Kazakh economic diplomacy. Among many factors that led Kazakhstan launching an economic diplomacy with Africa are natural resources, business-hub potentials, pharmaceutical and machinery market prospects, ongoing stabilization of politics and democratization, and increase of foreign capital accumulated. Upon closer scrutiny, the initiatives taken and projects launched by Kazakhstan in Africa would help put the country’s image-making strategies into perspective. Moreover, they would provide insight into the companies and potential individual investors getting involved. Implementing economic diplomacy in Africa by the 2050 Strategy in 2012 has brought political gains to Kazakhstan in a short time. Kazakhstan received the observer status in the African Union (AU) in 2013 and subsequently opened embassies in the Republic of South Africa, Egypt, and Ethiopia. In addition, leaders from Ethiopia, Zimbabwe, and the Gambia

visited Kazakhstan with the intention of both initiating political dialogue. In a short time, Kazakhstan's economic diplomacy with Africa was crystallized in three dimensions; economic cooperation, trade and investment.

Economic Cooperation

Economic cooperation with African states started with sustainable development projects that Kazakhstan prepared, such as the 2 million USD cooperation package. This program was designed to provide financial and expertise assistance to the continent in the areas of institutional development, coal mining, agricultural practices, technical and transportation. An offshoot of this focus on sustainable development has been Kazakhstan's proposal to create the Islamic Organization for Food Security, which was supported by several African countries as a means of preventing hunger in African states. These initiatives reflect the commitment made in Kazakhstan's 2050 Strategy, to contribute to sustainable development which lays the cornerstone for many of Kazakhstan's domestic and international activities and shapes its foreign policy towards Africa. In 2015, Astana Economic Forum was organized in which economic cooperation between Kazakhstan and Africa was targeted. As again Minister of Foreign Affairs Erlan Idrissov stated:

"Africa is a 'continent of opportunities' which are being actively explored by economic giants such as China, India and the Western states and it is those opportunities that Kazakhstan intends to develop in cooperation with our African partners. Our country is interested in establishing closer relations of mutually-beneficial political, economic and trade cooperation with African countries" (Astana Times, May 18th 2015)

In 2016, economic cooperation between Kazakhstan and African states was highlighted in the official visit of Senegal's President Macky Sall to Kazakhstan. In the welcoming ceremony, Nazarbayev stated that cooperation for banking would be discussed:

"As members of the Muslim community, we've agreed to cooperate within the framework of the Organization of Islamic Cooperation (OIC). The sphere of our cooperation is at a low level. Obviously, there are large territorial and transportation problems in this area. Energy, agriculture and Islamic banking are our priorities as of now. This continent [Africa] is going to develop sharply soon, and Kazakhstan needs to step up cooperation with the African countries now" (Astana Times, May 20th 2015)

In 2017, Kazakhstan decided to provide development assistance to African countries at the 26th African Union Heads of States and Government Assembly. Kazakhstan pledged \$2 million USD for a Kazakh-UNDP cost-sharing project in the meeting, which aimed at institutional development assistance to African countries (Astana Times, February 02). The same year,

Afrika'da Kazakistan: Uzak Komşuluk Dış Politikası içinde Ekonomik Diplomasi
(Kazakhstan in Africa: Economic Diplomacy Within a Distant Neighborhood Foreign Policy)

Morocco opened its first embassy in Kazakhstan, nearly after twenty-five years of suspended diplomatic relations. Morocco's first Ambassador to Kazakhstan, Abdeljalil Saubr stated that this political opening must have been reflected on economic and cultural relations as well including trade:

“Our political relations are very good. Our goal is to ensure that our remarkable political relations are reflected economically and culturally, as well as in other areas of common interest. For example, at the moment, trade can be called ‘modest’ and irregular. Hopefully, the situation will improve. Trade turnover between two countries is about \$170 million USD, the indicator is not high”. (Astana Times, July 25th 2017)

Concerning the economic diplomacy between Kazakhstan and Africa in 2017, a South-South Development Exchange on Economic Diversification and Industrialization Africa in line with the UN Sustainable Goals was organized in Almaty. To the program which 43 African states joined, not only solutions to economic problems of Africa but also economic exchanges possibilities were discussed. As Regional Bureau for Africa (RBA) strategy and analysis team chief Ayodele Odusola said:

“There are a number of lessons and experiences that can be shared between Kazakhstan and many African countries, essentially in the areas where Kazakhstan is doing very well when it comes to the issues of industrialization and mechanized agriculture. The beauty of it is that Kazakhstan and many African countries have similarities in the structure of economy and because of this the experience is similar. What they need to do is just to contextualize for the African economies to be able to make sure that the exchange of ideas really transforms into development solutions” (Astana Times, November 15th 2017)

In 2019, the Rwandan Ambassador in Kazakhstan announced that the Rwandan state was looking forward to developing trade relations with:

“Now, we are beginning to look at the areas of collaboration. For example, we have already submitted an air services agreement that we want to negotiate with Kazakhstan so that we can sign it and create a framework for collaboration between your air services and our air services industry. Once we have air transportation connection and that becomes the bridge between economies, you can move people, you can move goods and services. We are happy with the state of affairs in our relationship. We think we can do much more and that is why I am here to explore how we can strengthen the relationship between us. Rwanda, for example, is interested in Kazakhstan's experience and “strength in the energy sector, mining sector and in the agriculture sector” and wants to find “possibilities of exploring synergies, sharing experience, sharing technology, opening up markets” (Astana Times, October 2nd 2019)

Concerning investment, Kazakhstan decided to follow the sustainable development goals set by the African Union in African Agenda 2063 for its distant neighborhood policy toward Africa. In this regard, the 2016 African Union meeting which Kazakhstan attended as observer, highlighted investment opportunities. Kazakhstan also played a major role in facilitating projects with African states via cooperation within the UNDP. This has contributed to Kazakhstan's engaging with African states' leaders in South-to-South activities including projects of sustainable development. The Co chairmanship of the Republic of South Africa's Deputy Minister of International Relations and Cooperation Nomaindiya Mfeketo in the first Kazakhstan-South Africa Business Forum in 2014 for economic consultations was the first step of investment from Kazakhstan to Africa. As stated by Ministry of Foreign Affairs Erlan Idrissov in the Forum:

"The African continent is not the same as it was earlier. Everything is changing now. The business goes where there is clarity; for doing business, there is too little information about Africa. The same is with African countries; they do not know much about Kazakhstan. To date, Kazakhstan is intensively exploring new markets and that is why the priority projects as well as those offering investment possibilities are of ultimate interest for us. We count that some African countries such as Ethiopia can become a 'window' of Kazakh exports and investments to Africa, the so-called 'business-hub' for Kazakh business people on this continent. The perspective directions for establishing the mutually-beneficial ties are the mining sector, agriculture, repair and upgrade of the armament equipment, and so on" (Astana Times, May 27th 2015)

In 2019, serious companies expressed interest in investing in Zimbabwe's electro-technical, agriculture, and aerospace industries. This interest was evident in the statements made by the chairmen and executives of Alageum Group in electro-technical sector, Chimfarm pharmaceuticals, Export Insurance Company, and Kazakhstan's Ministry of Defense and Aerospace Industry. Meanwhile, the board of The Eurasian Resource Group invested \$100 million USD in Zimbabwean platinum and coal projects, with the emphasis on future investment perspectives in chrome and ferro-alloys. As stated by Eurasian Resource Group investor Alexander Maskevich:

"Zimbabwe has a lot of opportunities for business and that is why I have been there several times and know what I am talking about" (Africa News, January 21st 2019)

The Kazakh state's wish to invest in Africa was also highlighted in the meeting of Minister of Foreign Affairs Kairat Abdrakhmanov with a delegation from the Gambia in 2019. As Abdrakhmanov stated:

Afrika'da Kazakistan: Uzak Komşuluk Dış Politikası içinde Ekonomik Diplomasi
(Kazakhstan in Africa: Economic Diplomacy Within a Distant Neighborhood Foreign Policy)

“The future is in Africa. It is no coincidence that nowadays all the world's largest investors are investing in various areas of the economy of African countries. And Kazakhstan will not lag behind either and will work to ensure that Africa takes a worthy place not only in our foreign policy, but also in the foreign economic agenda. In political terms, our positions coincide on almost all issues on the agenda, not only in the UN Security Council, but also in other organizations. Probably, more attention should be focused on issues of trade and economic cooperation” (Azernews, September 20th 2018)

In terms of trade as the last component of the Kazakh economic diplomacy toward, the 2050 Strategy was the key document. It initiated an increase at Kazakh trade volume with African states, including export to and import from. In 2013, one year after the declaration of the 2050 Strategy, Kazakhstan traded with almost all Africa. mineral oils, distillation, articles of iron and steel, electric and electronic equipment, prefabricated buildings, and salt were the top products exported to Africa. On the other hand, coffee, tea, ores slag and ash, articles of apparel not knit or crocheted, cocoa and cocoa preparations were the top products imported from Africa. (“Trading Economics Kazakhstan”, n.d.). Algeria, Morocco and Tunisia have been the greatest trade partner of Kazakhstan, whereas trade with Burkina Faso, Eritrea, Burundi, Equatorial Guinea, Niger, Togo and Sierra Leone especially after 2014 has been very limited. The Kazakh state gave importance to export to African states rather than import from, which in both cases the volumes are much fluctuated from year to year. On the other hand, Kazakhstan developed trade volume with some states that it already had trade relations even before the declaration of the 2050 Strategy in 2012. Among these states are Nigeria, Namibia, Sudan, Malawi, Guinea and Burkina Faso.

Export to/Import from	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Algeria	500K/1K	480K/1K	470K/4K	510K/0,1K	80M/0,8K	143M/1K	92M/9K
Angola	200K/6K	1,4M/0	50K/0	49K/28K	60K/0	62K/0,1K	40K/0,2K
Benin	0/7K	0/12K	1,5M/0	2,4M/0,1K	3,1M/0	2,5M/1K	2,4M/12K
Burkina Faso	0/0,6K	0/0,2K	0/0	0/0	0/0	0/0	0/0
Burundi	25K/1K	0/1K	0/1,8M	0/1K	0/1K	0/0	0/0

Cameroon	38K/5K	0,8K/9K	0/0,1K	21K/5K	96K/3K	13K/1K	0/3K
CAR	0/3K	0/3,5K	0/0	31K/0	0/0	0/3K	0/8K
Chad	118K/3K	160K/18K	40K/0	0/0	0,5K/0	0,8K/0	0,7K/0
Congo	0/11M	36K/4M	140K/6M	1K/11M	0/1M	150K/4M	0/7M
Congo DR	580K/0	220K/4K	180K/0	175K/0	40K/0	3K/3K	50K/0,2K
Djibouti	0/2,6K	0/0	0/1,9K	0/0,6K	0/0	80K/0	5K/0
Eq.Guinea	2K/32K	10K/0	0/13K	0/0	0/0	0/0	1K/0
Eritrea	3K/120K	0/0	0/0	0/0	0/0	0/0	0/0
Ethiopia	0/5K	0/7K	0/7K	400K/36K	0/67K	2K/86K	1,8M/54K
Gabon	190K/9K	220K/0	200K/45K	10K/0	40K/13K	3K/44K	50K/2K
Gambia	0/1K	0/1K	0/0,1K	0/0	0/2K	27K/0	21K/0
Ghana	600K/35M	0/38M	15K/16M	1,3M/28M	13K/22M	390K/21M	175K/4M
Guinea	0/0	0/0	27K/8K	0/3K	0/16K	0/7K	0/2K
Ivory Coast	180K/0,5M	1K/0,7M	125K/2M	10K/2,6M	155K/2,5M	140K/3,4M	10K/2,9M
Mauritania	0/300K	0/290K	3K/200K	11K/0	0/1K	0/2K	5K/1K
Kenya	200K/74M	10K/55M	1K/43M	1,3M/46M	0/54M	0/58M	1K/57M
Libya	5M/21K	1,8M/76K	34K/0	32K/0	31K/0	36K/0	35K/0
Malawi	0/1,8M	0/3,8M	0/1,3M	0/1,4M	5K/1,6M	0/0,6M	0/0,5M
Mali	0/350K	0/150K	0/0,1K	0/0,3K	0/0,12K	8K/0,10K	115K/0,8K

**Afrika'da Kazakistan: Uzak Komşuluk Dış Politikası içinde Ekonomik Diplomasi
(Kazakhstan in Africa: Economic Diplomacy Within a Distant Neighborhood Foreign Policy)**

Morocco	75M/16M	76M/32M	23M/18M	22M/33M	52M/32M	132M/57M	70M/28M
Mozambique	5K/2,6M	6K/1,3M	0/0,8M	0/1,3M	0/0,4M	0/0,1M	2,8M/0,3M
Namibia	7,9M/7K	1,8M/25K	1,9M/0	100K/275K	0/0	0/10K	3K/8K
Niger	0/1K	0/12K	0/0	0/2K	0/0	0/0,1K	0/28K
Nigeria	200K/5K	100K/4K	1M/1K	100K/1K	102K/6K	101K/7K	500K/1K
Rwanda	0/41M	0/6M	0/7M	0/2M	0/2M	0/9M	0/1M
S.Africa	30K/16M	40K/32M	45K/18M	3M/33M	6,5M/32M	24M/22M	22M/57M
Senegal	5M/3K	300K/36K	9M/6K	5,5M/0,1K	2M/20K	13M/3K	15M/47K
Sierra Leone	0/2K	0/11M	0/0	0/0	0/0	0/0	0/0
Somalia	0/5K	0/21K	4,1M/10K	680K/5K	0/121K	0/0	0/0
Sudan	0/850K	15M/20K	0/10K	0/0	1M/0	0/5K	0/0
Tanzania	7K/7M	6K/3,7M	8K/1,8M	6K/2,2M	20K/2,1M	21K/0,4M	22K/0,11M
Togo	0/0	0/0	0/0,9K	0/0	17K/0	1,4M/0	0/0
Tunisia	8M/5M	8M/4,8M	200K/4M	10M/4M	11M/3,8M	40M/3,7M	34M/3,6M
Uganda	6K/1K	26K/1K	0/7K	0/12K	0/6K	0/1K	40K/18K
Zambia	0/0,3M	0/0,1M	0/0,18M	0/0,75M	0/0,21M	0/0,18M	0/0,1M
Zimbabwe	560/1M	0/1,1M	0/0,5M	0/1,1M	0/0,6M	0/0,7M	0/0,1

Table 1. Kazakhstan Trade volume with African states in the post 2012 period (K: 000 USD, M:000000 USD with approximate figures): Source: Trading Economics, <https://tradingeconomics.com/kazakhstan/exports-by-country>, <https://tradingeconomics.com/kazakhstan/imports-by-country>

Conclusion

Foreign policy of states that have shared borders are near neighborhood, and that do not have shared borders are distant neighborhood. The fact that Kazakhstan does not share any land border with African states makes them distant neighbors to Kazakhstan. Therefore, Kazakhstan's foreign policy toward African states is an implementation of distant neighborhood foreign policy.

The 2050 Strategy deliberately have been trying to make Kazakhstan one of the thirty most developed states by giving emphasis to opening to world markets and settling economic diplomacy to distant neighborhood foreign policy. In this sense, the cooperation between the Kazakh state and Kazakh business circles in the foreign policy toward Africa is noteworthy. Since this cooperation has economic roots, especially toward Africa, Kazakhstan's foreign policy to African states is an initiative of economic diplomacy within distant neighborhood. States in Africa, all in all, became one of the loci of the Kazakh state to implement its economic diplomacy with specific focus on economic cooperation, investment and trade which have been the basis tenets of economic diplomacy.

Kazakhstan's economic diplomacy toward Africa is pivotal in four respects. First, the African states themselves understood the 2050 Strategy and offered some reciprocity. This took the form, for example, of granting observer status to Kazakhstan in the African Union in 2013, increasing the number of official visits from African states to Kazakhstan by 2012, the conveying of positive messages by the Ambassadors of African states in Kazakhstan regarding the development of business relations, and providing certain support to Kazakhstan's becoming a non-permanent member to the United Nations Security Council. Second, the participation of Kazakhstan in China's New Belt and Road Initiative was a step taken to definitely foster economic diplomacy in Africa. It is expected that China which has sought to include its near neighbors in the Belt and Road Initiative would benefit from Kazakhstan's economic diplomacy with African states when it comes to its investment in Africa. Third, the interest given to Africa by Kazakhstan shows that the more there is economic diplomacy the more there is a Kazakh engagement with global politics and economy. Currently, Africa is one of the regions that Kazakhstan considers investing in and if success comes, Africa would be the gate for Kazakhstan to open to the globe. Fourth and last, Kazakhstan is the only state among other Central Asian states that has a clear and defined foreign policy toward Africa policy so far. Its near neighbors have had no such planned and systematic foreign policy toward Africa. The 2050 Strategy, hence, did not only draw a clear line to follow in Africa but also systematized Kazakhstan's foreign policy toward the South in general and Africa in particular. This automatically makes Kazakhstan a

Afrika'da Kazakistan: Uzak Komşuluk Dış Politikası içinde Ekonomik Diplomasi
(Kazakhstan in Africa: Economic Diplomacy Within a Distant Neighborhood Foreign Policy)
rival to Russia and China in Central Asia, which also have had not only economic but also political ambitions and aspirations for Africa.

To sum up, Kazakhstan has been implementing an economic diplomacy to Africa within a distant neighborhood foreign policy and it is very energetic for now. Considering the only fifteen years the Kazakh state has been caring of its distant foreign policy and the six years the Kazakh state has seriously been taking care of Africa, the amount of both discourse and actions about economic diplomacy with Africa is quite satisfactory. In terms of discourses and practices about its economic diplomacy based foreign policy toward Africa, the Kazakh state very well managed to mobilize itself and the Kazakh business circles. Moreover, the reaction of African states to Kazakhstan's economic diplomacy is also quite constructive. Declarations of the officials from different states in Africa clearly expressed their wills to cooperate with Kazakhstan. This mobilization and the positive reactions, all in all, would keep the 2050 Strategy and the importance that Kazakhstan gives to Africa always alive.

Despite this positive table, Kazakhstan has much more to walk for its foreign policy toward Africa. The Kazakh state needs more concentration and not only economic but also political opening to Africa compared to France, the UK, Brazil, China, India, and also Turkey who have long been professionalized in economic diplomacy with Africa. The Kazakh state must consider investment with more African states and must find a solution to stabilize the fluctuation in its trade volume, especially with Senegal, Rwanda and Zimbabwe where the state has openly declared its aim to cooperate with. Then, it should certainly and immediately support its economic diplomacy with political diplomacy such as more official visits to Africa, more embassies in Africa, and cultural activities such as more student exchange programs. Last but not least, it must consider transforming its economic diplomacy with Africa into regionalism as does China, which is also a distant neighbor to Africa. Once consolidating its economic diplomacy and support it with political and cultural openings to Africa, Kazakhstan might model the Chinese African regionalization examples such as The Belt and Road Initiative, Forum on China-Africa Cooperation, China African Union Strategic Dialogue and China-Africa Local government cooperation. Any kind of medical assistance to Africa in COVID-19 days, besides all, would not only facilitate consolidation of Kazakhstan's economic diplomacy in Africa but also would show the humanitarian side of the Kazakh foreign policy, no matter near or distant.

Reference

Aitzhanova, A., Katsu, S., Linn, J.& Yezhov, V. (2014, June 9). Kazakhstan 2050: Toward a Modern Society for All, Emerging Markets Forum: Economic diplomacy is the key part of our foreign policy. *Astana Times*. Retrieved from <https://astanatimes.com/2014/06/economic-diplomacy-key-part-foreign-policy/>.

"İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi"
"Journal of the Human and Social Sciences Researches"
[itobiad / 2147-1185]

Cilt/Volume: 10,
Sayı/Issue: 2,
2021

- Ang, I. (2010). Australia-China and Asian Regionalism: Navigating Distant Proximity, *Amerasia Journal*, 36(2): 127-40
- Astana economic forum to feature sessions on Africa. (2015, 18 May). *Astana Times*. Retrieved from <https://astanatimes.com/2015/05/astana-economic-forum-to-feature-sessions-on-africa-kazaid/>.
- Bayne, N.& Woolcock, S. (2007). *The New Economic Diplomacy*. London: Ashgate.
- Berridge, G. (2005). *Diplomacy: Theory and Practice*. 3rd edition. Houndmills: Palgrave.
- Bredow, Wilfried von. (1997). Dragged along by globalization, slowed down by history: The framework, objectives and comprehension problems of German foreign policy. *Debatte: Journal of Contemporary Central and Eastern Europe*, 5 (2),137-50.
- Chattopadhyay, P. (2011). The Politics of India's Neighborhood Policy in South Asia. *South Asian Survey*, 18(1): 93-108
- Collins, K. (2009). Economic and Security Regionalism among Patrimonial Authoritarian regimes: The case of Central Asia. *Europe-Asia Studies*, 61 (2), 249-81.
- Cooper, R.N. (1972,1973). Trade Policy is Foreign Policy. *Foreign Policy*, 9, 18-36.
- Dangerfield, M. (2000). *Subregional Economic Cooperation in Central and Eastern Europe: The Political Economy of CEFTA*, New York: Edward Algin Publishing.
- Fawcett, L. (2005) Regionalism from an Historical Perspective. In Ferrell, M., Hettne, B., and van Langenhove, L. (2010). *Global Politics of Regionalism*. Pluto Press Fawcett.
- Fawn, R. (2009). Regions and their study: Wherefrom, What for and Where to. *Review of International Studies*, 35, 5-34.
- Fishlow, A. & Haggard, S. (1992). *The US and the Regionalization of the World Economy*, Paris: OECD Development Center Research Project on globalization and Regionalization.
- Garten, J. E. (1997) Business and Foreign Policy. *Foreign Affairs*, 76 (3) 67-79.
- Hill, C. (2003). What is to be Done? Foreign Policy as a site for political action, *International Affairs*, 79 (2), 233-255.
- Ipek, P. (2007). The role of oil and gas in Kazakhstan's foreign policy: Looking East or West? *Europe-Asia Studies*, 59(7), 1179-99.
- Jönsson, C. & Hall, M. (2005). *Essence of Diplomacy*. Houndmills: Palgrave.

Kazakh goal to continue assisting Africa. (2016 February 2). *Astana Times*. Retrieved from <https://astanatimes.com/2016/02/kazakh-goal-to-continue-assisting-africa/>.

Kazakh goal to continue assisting Africa. (n.d.) *Kazakhstanun*. Retrieved from <http://kazakhstanun.com/kazakh-goal-to-continue-assisting-africa/>.

Kazakhstan 2050 Strategy. (2014). Retrieved from <https://kazakhstan2050.com/>.

Kazakhstan 2050 Strategy. (2014). <http://mfa.gov.kz/en/roma/content-view/strategia-kazahstan-2050-14>.

Kazakhstan and Africa step up South-South development exchange. (2017, November 15). *Astana Times*. Retrieved from <https://astanatimes.com/2017/11/kazakhstan-and-africa-step-up-south-south-development-exchange/>.

Kazakhstan and Kyrgyzstan agree to bring trade turnover by 1 billion USD in 2020. (2019, July 19). *Astana Times*. Retrieved from <https://astanatimes.com/2019/07/kazakhstan-kyrgyzstan-agree-to-bring-trade-turnover-by-1-billion-in-2020/>.

Kazakhstan and Turkmenistan signed strategic partnership agreement and border accord. (2017, April 20). *Astana Times*. Retrieved from <https://astanatimes.com/2017/04/kazakhstan-turkmenistan-sign-strategic-partnership-agreement-borderaccord/#:~:text=Kazakh%20and%20Turkmen%20people%20are,of%20Kazakhstan%20in%20the%20region>.

Kazakhstan eyes to invest in Africa. (2018, September 20) *Azernews*. <https://www.azernews.az/region/137825.html>.

Kazakhstan is opening itself to Africa. (2015, May 27). *Astana Times*. Retrieved from <https://astanatimes.com/2015/05/kazakhstan-opening-itself-to-africa/>

Kazakhstan opens its doors to Africa. (2016 May 20). *San Diego Union*. Retrieved from <https://www.sandiegouniontribune.com/en-espanol/sdhoy-kazakhstan-opens-its-doors-to-africa-2016may20-story.html>.

Kazakhstan Rwanda needs direct flights (2019, October 2). *Astana Times*. Retrieved from <https://astanatimes.com/2019/10/kazakhstan-rwanda-need-direct-flights-that-can-strengthen-bilateral-relations-through-trade-industry-says-envoy/>

Kazakhstan to Invest in Zimbabwe Space Program. (2019, January 21). *Africa News*. Retrieved from <https://africanews.space/kazakhstan-to-invest-in-zimbabwe-space-program/>.

- Kazakhstan-EU Trade relations. (2020, November 2020). *European Union*.
<https://ec.europa.eu/trade/policy/countries-and-regions/countries/kazakhstan/>
- Kleinberg, K.B.& Fordham, B. (2010). Trade and Foreign Policy Attitudes. *The Journal of Conflict Resolution*, 54 (5), 687-714.
- Kurmanguzhin, R. (2016). Kazakhstan and the EU: From Cooperation strategy to new agreement on the advanced partnership. *Comparative Politics Journal Russia*, 7(1), 106-15.
- Lee, D.& Hocking, B. (2010). Economic Diplomacy. In Denmark, R. (ed.) *The International Studies Encyclopedia*. Wiley Blackwell.
- Linn, J.F. (2014). Kazakhstan 2050: Exploring an Ambitious Vision. *Global Journal of Emerging Market Economies*, 6(3),283-300.
- Malyshev, D. & Bainazarova, E. (2016). *Russia and Kazakhstan: Mutually different interests for regional leadership in The Regional Security Puzzle around Afghanistan: Bordering Practices in Central Asia and Beyond*. Rytövuori-Apunen (eds). Verlag Barbara Budrich.
- Mansfield, E. & Miller, H.V. (2009). The New Wave of Regionalism. *International Organization*, 53 (3), 589-627.
- Morgenthau, H. (1993). *Politics Among Nations: Struggle for Peace and Power*, New York: McGraw-Hill
- Morocco's first Ambassador focuses on political dialogue in economic relations. (2017, July 25). *Astana Times*. Retrieved from <https://astanatimes.com/2017/07/moroccos-first-ambassador-to-kazakhstan-focuses-on-political-dialogue-economic-relations/>
- Müller, M. (2015). *Analytical Approach: An Interdisciplinary Analysis of Foreign Policy. A Spectre is Haunting Arabia*, Edition Politik.
- Nuechterlein, D.E. (1976). National Interests and Foreign Policy: Conceptual Framework for Analysis and Decision Making, *British Journal of International Studies*, 2(3): 246-66
- Rana, K.S. (2004). Economic Diplomacy in India: A Practitioner Perspective. *International Studies Perspectives*, 5(1), 66-70.
- Saner, R. & Yiu,L . (2003). *International Economic Diplomacy: Mutations in Post-Modern Times*. Discussion Papers in Diplomacy. The Hague: Netherlands Institute of International Relations 'Clingendael'.
- Schulz, M., Söderbraum, F. & Öjendal, J. (2001). Key Issues in the New Regionalism. In Hettne, B., Inotai, A.& Sunkels, O.(ed.). *Comparing Regionalisms: Implications for Global Development*. Bangstoke: Palgrave.

**Afrika'da Kazakistan: Uzak Komşuluk Dış Politikası içinde Ekonomik Diplomasi
(Kazakhstan in Africa: Economic Diplomacy Within a Distant Neighborhood Foreign Policy)**

- Snyder, G.H. (1997). *Alliance Politics*, Ithaca: Cornell University Press
- Solomon, A.M. (1969). Administration of a Multipurpose Economic Diplomacy. *Public Administration Review*, 23 (6) ,585-92.
- South African official promotes business (2014, November 18). *Astana Times*. Retrieved from <https://astanatimes.com/2014/11/south-african-official-promotes-business-people-people-connections-astana/>.
- Strategic partnership between Uzbekistan and Kazakhstan in Central Asia (2019, April 05). *Astana Times*. Retrieved from <https://astanatimes.com/2019/04/strategic-partnership-between-uzbekistan-and-kazakhstan-in-context-of-region-wide-development-of-central-asia/#:~:text=Kazakhstan%20has%20a%20firm%20position,technical%2C%20cultural%20and%20humanitarian%20areas>.
- Tobler, W. (1970). A Computer Movie Simulating Urban Growth in Detroit Region. *Economic Geography*, 46, 234-240.
- Trading Economics Kazakhstan. (n.d.) Retrieved from <https://tradingeconomics.com/kazakhstan/indicators>.
- Tubilewics, C . (2004). Breaking the Ice: The Origins of Taiwan's Economic Diplomacy towards the Soviet Union and its European Allies. *Europe-Asia Studies*, 56 (6), 891-906.
- Wallace, W. (1991). Foreign Policy and National Identity in the UK, *International Affairs*, 67(1): 65-80
- Waltz, K. (1979). *Theory of International Politics*, New York: Mc Graw-Hill
- Wang, K. Q. (1993). Recent economic diplomacy in China: Political alignment in a changing world order. *Asian Survey*, 33 (6), 625-41.
- Watson, A. (1982). *Diplomacy: The Dialogue Between States*. London: Routledge.
- Weitz, R. (2014). Assessing Kazakhstan's Revised National Development Strategy." *The Central Asia-Caucasus*, 17 (4), 14-18.
- Wright, Q. (1930). Foreign Policy. *American Journal of Sociology*, 35 (6), 910-922.
- Zhukov, Y. & Stewart, B, (2013). Choosing your Neighbors: Networks of Diffusion in International Relations. *International Studies Quarterly*, 57 (2), 271-287.

[itobiad], 2021, 10 (2): 1274-1301

**Firmalarda Bilgi İletişim Teknolojileri
Kullanımı-Betimsel Analiz: Türkiye Örneği**

Information Communication Technology
Usage of Firms- Descriptive Analysis: The
Case of Turkey

Video Link: <https://youtu.be/wzryDNOuxnQ>

Gül GÜNEY

Dr. Öğr. Üyesi, Bartın Üniversitesi, İktisadi İdari Bilimler Fakültesi
Asst. Prof., Bartın University, Faculty of Economics and Administrative
Sciences
gguney@bartin.edu.tr

Orcid ID: 0000-0003-4915-4628

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type : Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received : 09.12.2020
Kabul Tarihi / Accepted : 25.04.2021
Yayın Tarihi / Published : 02.06.2021
Yayın Sezonu : Nisan-Mayıs-Haziran
Pub Date Season : April-May-June

Atıf/Cite as: Güney, G. (2020). Firmalarda Bilgi İletişim Teknolojileri Kullanımı-Betimsel Analiz: Türkiye Örneği. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 10 (2), 1274-1301. Retrieved from <http://www.itobiad.com/tr/pub/issue/62559/838008>

İntihal /Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and confirmed to include no plagiarism. <http://www.itobiad.com/>

Copyright © Published by Mustafa YİĞİTOĞLU Since 2012 – Istanbul / Eyup, Turkey. All rights reserved.

Firmalarda Bilgi İletişim Teknolojileri Kullanımı-Betimsel Analiz: Türkiye Örneği^{1, 2}

Öz

Firmalar, Bilgi İletişim Teknolojilerini (BİT) kullanarak tedarikçileri, dağıtıcıları, müşterileri ile etkin şekilde iletişim kurmakta, ülke sınırları ötesindeki potansiyel müşterilerine rahatlıkla ulaşabilmektedir. Bu sayede işlem maliyetlerini azaltmakta, zaman tasarrufu sağlamakta ve verimliliklerini arttırmaktadırlar. Firmalarda verimliliğin artması ülkenin ekonomik büyümesine katkı sağlarken, verimliliği artan firmalar çalışanlarına daha fazla ücret ödeyeceği için ülke refahında da artış olacaktır.

Çalışmada, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) Yıllık Sanayi ve Hizmet İstatistikleri ile Girişimlerde Bilgi Teknolojileri Kullanım Araştırması verileri kullanılmıştır. 2015 yılı verileri dikkate alınarak iki veri seti firma bazında birleştirilmiştir. İmalat sanayi ve hizmet sektörleri NACE gruplandırması Rev 2'ye göre iki haneli alt sektörler ayrıştırılmıştır. BİT değişkeni olarak web sitesi sahipliği, SCM, CRM ve ERP kullanımı her bir alt sektör için işgücü verimliliği ve çalışan başına ücret yönünden incelenmiştir. BİT değişkenleri kullanımına evet diyen grup ile BİT değişkenleri kullanımına hayır diyen iki grup arasında anlamlı bir farklılığın olup olmadığının ortaya konulması için t-testi yapılmıştır. t-testi varsayımlarını gerçekleştirilmeyen küçük gözlem gruplarına sahip sektörler için parametrik olmayan Wilcoxon rank-sum (Mann Whitney) testi yapılmıştır. Analiz sonuçlarına göre; imalat sanayinde ve hizmet sektöründe oluşturulan alt sektörlerin çoğunda web sitesine sahip olanlarla olmayanlar arasında, ERP kullananlar ile kullanmayanlar arasında ve CRM kullananlar ile kullanmayanlar arasında işgücü verimliliği ve çalışan başına ücret yönünden anlamlı bir farklılık ortaya çıkmıştır. SCM kullanan ile kullanmayanlar arasında işgücü verimliliği ve çalışan başına ücret yönünden anlamlı farklılık çıkan alt sektör sayısı daha azdır.

Anahtar Kelimeler: Bilgi İletişim Teknolojileri (BİT), İşgücü Verimliliği, Çalışan Başına Ücret, İmalat Sanayi, Hizmet Sektörü, Türkiye

¹ Bu çalışma Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalında Doktora Tezi olarak kabul edilen ve Anadolu Üniversitesi Bilimsel Araştırma Komisyonu tarafından BAP-1401E017 nolu proje ile desteklenen "Bilgi İletişim Teknolojileri Kullanımı ve Firma Performansı" isimli çalışmadan üretilmiştir.

² Firma düzeyindeki verileri sağlayan Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK)'na ve yardımlarını hiçbir zaman esirgemeyen ilgili TÜİK personeline teşekkürü bir borç bilirim. Tüm analizler, TÜİK ile yapılan protokolün maddelerine bağlı kalınarak TÜİK-VAM, Ankara'da gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmadaki tüm bulgu ve fikirler yazara ait olup, hiçbir şekilde resmi istatistikleri yansıtmamaktadır.

Information Communication Technology Usage of Firms- Descriptive Analysis: The Case of Turkey

Abstract

Companies; by using Information Communication Technologies (ICT), communicate effectively with their suppliers, distributors and customers and can easily reach potential customers across the borders of the country. In this way, they reduce transaction costs, save time and increase their efficiency. While the increase in productivity in companies both contributes to the economic growth of the country, and the welfare of the country will increase as the companies with increased productivity will pay more to their employees.

In the study, Turkish Statistical Institute (TURKSTAT) Annual Industry and Service Statistics and Survey on Information and Communication Technology (ICT) Usage in Enterprises are used. Considering the data of 2015, two data sets are combined on company basis. Manufacturing industry and service sectors are divided into two digit sub-sectors according to NACE grouping Rev.2. As ICT variables, website ownership, the use of, SCM, CRM, and ERP are examined in terms of labour productivity and wage per employee for each sub-sector. The t-test is conducted to reveal whether there is a significant difference between the group saying yes to the use of ICT variables and the other group saying no to the use of ICT variables. The nonparametric Wilcoxon rank-sum (Mann Whitney) test is conducted for sectors with small observation groups that don't fulfill the t-test assumptions. According to the analysis results, in most of the sub-sectors created in the manufacturing industry and service sector, between those who own a website and those who do not own, between those who use ERP and those who do not, and between those who use CRM and those who do not, a significant difference emerged in terms of labour productivity and wage per employee. Between SCM users and non-users, fewer sub-sectors differ significantly in terms of labor productivity and wage per employee.

Keywords: Information Communication Technology (ICT), Labor Productivity, Wages Per Employee, Manufacturing Industry, Service Sector, Turkey

Giriş

Sosyal ve ticari hayatın önemli bir parçası haline gelen Bilgi İletişim Teknolojileri (BİT)'nin hızla gelişmesi ile bilgi işlem ve iletişim maliyetleri önemli ölçüde azalmış (Jorgenson, 2001), maliyet azalışı yatırımların artmasını sağlamıştır. BİT kullanımı ile firmalarda süregelen geleneksel iş süreçleri ve organizasyon yapıları değişmiştir (Brynjolfsson ve Hitt, 2000).

1980 ve 1990'lı yıllar, bilgisayar yazılımlarının hızla geliştiği, yeni tekniklerin ortaya koyulduğu, elektronik donanımların küçüldüğü ve bununla beraber kullanım kapasitelerinin arttığı yıllar olmuştur (Vural ve Sabuncuoğlu, 2008, s.6). İnternetin ve web sitelerinin kullanımının yaygınlaşması, programlama dillerinin gelişmesi ile günlük hayatta birçok yeni terim kullanılmaya başlandı. Bireysel olarak ve firma bazında bakıldığında, daha önceden çok zaman alıcı ve masraflı olan işler, kısa süre içinde, daha az masraf ile yapılmaya başlandı. Teknoloji de insan ihtiyaçlarına göre hızla şekillenmeye başladı.

2000'lı yıllarda ise internetin ve web sitelerinin yaygınlaştığı, yazılım programlarının hızla geliştiği dijital devrim yerini; Dördüncü Sanayi Devrimine bırakmaya başladı. Dördüncü Sanayi Devrimi'yle, fiziksel dünya ile bilgi işlem dünyasını birbirine bağlayan siber fiziksel sistemler hem imalat sanayinde hem de hizmet sektöründe kullanılmaya başlandı. Böylece firmalar, üretimde kullandıkları makineler ile depolama sistemleri arasında küresel ağlar kurabilmeye başladılar (Kabaklarlı, 2016, s.40).

1990'lı yıllarda Amerikan ekonomisindeki verimlilik artışının önemli unsurlarından biri olarak görünen BİT, 1990'lı yılların ikinci yarısından itibaren iktisat literatürüne girmiş, BİT ve verimlilik arasındaki ilişkileri inceleyen bilimsel çalışmalar artmıştır. Ulusların zenginlikleri ve ekonomik servetleri nihai olarak verimlilik tarafından yönlendirilmektedir. Bunun nedeni, daha verimli işçilerin daha yüksek ücret alması ve daha yüksek yaşam standardında yaşamasıdır. Dolayısıyla, verimliliğin nihai itici güçlerini belirlemek, araştırmacılar ve politika yapıcılar için önemli bir sorundur. Solow'un (1957) belirttiği gibi; büyümenin ve verimliliğin temel kaynağı ise teknolojik yeniliktir. Büyüme teorisyenleri, teknolojik gelişme süreçleri yoluyla, uzun süreli sürdürülebilir ekonomik büyüme sağlamak için, mevcut kaynakların daha verimli kullanılması gerektiğini ileri sürmektedirler (Aghion ve Howitt, 1992). Bu nedenle günümüzde iktisat literatüründe; firmalarda ve dolayısıyla ekonomide meydana gelen verimlilik artışının BİT kullanımının yaygınlaşmasından kaynaklandığı görüşü hakimdir.

Bu çalışmada, Türkiye'de imalat sanayinde ve hizmet sektöründe faaliyet gösteren firmalarda, BİT kullananlar ile BİT kullanmayanların işgücü verimliliği ve çalışan başına ücret açısından karşılaştırılması amaçlanmaktadır. Araştırma sonucunda elde edilecek bulgularla, işgücü verimliliği ve çalışan başına ücret artışında önemli etkisi olduğuna inanılan BİT kullanımının, firmalarda yaygınlaştırılması konusunda karar alıcılara yol gösterici olacağı düşünülmektedir. Bununla beraber çalışmada, verimlilik artışında son derece önemli olan BİT göstergesi olarak, diğer ekonomiler için yapılan araştırmalarda da erişim gücü nedeniyle çok az kullanılabilen, farklı BİT kullanım istatistiklerinin ele alınmasının literatüre önemli katkıda bulunacağı düşünülmektedir.

Bu amaçla, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) Yıllık Sanayi ve Hizmet İstatistikleri ile Girişimlerde Bilgi Teknolojileri Kullanım Araştırması

kullanılmıştır. Her iki veri tabanı firma bazında birleştirilmiş ve 2015 yılına ait imalat sanayinden 2680 firma verisi ile hizmet sektöründen 3160 firma verisi kullanılarak betimsel bir inceleme yapılmıştır.

Çalışmanın ilk bölümünde, analizlerde kullanılan BİT tanıtılmış, BİT'lerin verimlilik ile ilişkisi açıklanmıştır. İkinci bölümde, literatürde BİT kullanımı ile ilgili yapılan betimsel çalışmalara yer verilmiştir. Üçüncü bölümde, veriler tanıtılmış ve analizde kullanılan yöntemler açıklanmıştır. Dördüncü bölümde ise analiz sonucu elde edilen bulgular, BİT kullanımı ile işgücü verimliliği ilişkisi ve BİT kullanımı ile çalışan başına ücret ilişkisi yönünden ayrı ayrı yorumlanmıştır. Sonuç kısmında ise genel bir değerlendirme yapıp politika önerilerine yer verilmiştir.

BİT ve Verimlilik

BİT; veriyi girdi olarak alan teknolojilerdir. Bu teknolojiler, birbiriyle ilişkili olan donanım, yazılım gibi parçalarla veriyi toplayıp düzenler, işler ve bunun sonucunda bilgiyi üretirler. Ürettikleri bu bilgiyi de saklayıp, karar verme süreci içindeki kişi ya da departmanlara iletirler. Böylece karar verme süreci kısalmış olur (Laudon ve Laudon, 2014, s.45-46). Amaçları karlarını maksimize etmek olan firmalar, verimliliklerini arttırmak ve maliyetlerini düşürmek için organizasyonlarında BİT'e yer vermektedirler. Firmalarca en yaygın şekilde kullanılan BİT; Kurumsal Kaynak Planlaması (ERP), Müşteri İlişkileri Yönetimi (CRM) ve Tedarik Zinciri Yönetimi (SCM)'dir. Bu teknolojiler sayesinde firmalar tedarikçileri, müşterileri ve ilgili departmanları arasında direkt bilgi aktarımı yapabilmektedir. Böylece karar verme süreçleri kısaltmakta ve verimlilik artmaktadır. Bu teknolojilerin yanında firmalar kendi web sayfalarını da oluşturarak pazar paylarını arttırmakta, uluslararası pazarlara açılmak için diğer ülkelerdeki potansiyel müşterilerine rahatlıkla ulaşabilmektedir.

Yen vd. (2002, s.337)'ne göre ERP; kurumsal iş süreçlerini otomatikleştirmek için bir organizasyonun tüm fonksiyonları arasında bilgi akışını sağlayan bir sistemdir. ERP sistemi, esas olarak bütünleşmiş yazılım modüllerinden ve ortak merkezi veri tabanından oluşmaktadır. ERP sistemi sayesinde, firmadaki farklı departmanlardan (imalat ve üretim, finans ve muhasebe, satış ve pazarlama, insan kaynakları), bölümlerden gelen ve bir firmanın tüm iç iş süreçlerini destekleyen uygulamalarla ilgili veri kullanılabilir hale gelir. Bu sistemde bilginin hangi departman tarafından girildiğinin bir önemi yoktur (Laudon ve Laudon, 2014, s.369). ERP, firmanın amaç ve hedeflerine uygun olarak farklı coğrafi bölgelerde bulunan üretim, dağıtım, tedarik ve mali kaynakların verimli şekilde koordinasyonu ve kontrolünü sağlamaktadır (Erdil ve Başlıgil, 2011, s.626). ERP etkin bir şekilde kullanıldığında, tüm bu iş süreçleri ile ilgili sağladığı katkılarla katma değer ve verimliliğin artmasına imkan vermektedir. ERP sistemi, firmanın temel yapı taşlarını değiştirerek yeni değerler yaratmakta, teknolojinin etkin

kullanımının sağlanmasıyla işgücünün değeri ve verimliliği artmaktadır (İlter, 2007, s.15).

Xu vd. (2002, s.442)'ne göre CRM; firmalara müşteri ilişkileri yönetiminde yardımcı olan, metodolojilerden, yazılımdan ve genelde internet uygulamalarından oluşan bilgi iletişim teknolojileri terimidir. CRM sistemi; yöneticiler, satış elemanları, hizmet sağlayıcılar ve belki de direkt olarak müşteriler bilgiye ulaşabilsin, ürün planlamaları ve teklifleri ile müşteri ihtiyaçları kolayca eşleştirilebilsin, müşteriler için gerekli hizmetler ve müşterinin satın aldığı diğer ürünlerin ne olduğu kayıt altına alınabilsin, takibi yapılabilir diye firma-müşteri ilişkilerini detaylı bir şekilde tanımlayan bir veri tabanı oluşturmaktadır. Bu yönüyle CRM sistemi; pazarlama, satış, müşteri hizmetleri ile ilgili olan tüm alanları kapsamaktadır. CRM, sahip olduğu veri tabanı sayesinde, üretim planlamasının müşterilerin ihtiyaçları doğrultusunda gerçekleşmesini sağlamaktadır (Demirbağ, 2004, s.6). Tüm müşterilerin iletişim kurduğu satış, destek, saha hizmeti ve pazarlama modülleri merkezileştiği için müşteri memnuniyeti artmakta, destek ve hizmet maliyeti düşmekte, dolayısıyla iş süreçlerinin verimliliği de artmaktadır (Xu vd., 2002, s.445-446).

SCM; alıcılar ve tedarikçiler arasında ortak ürün geliştirilmesini, ortak sistem ve bilgi paylaşımını gerektiren bir entegrasyondur (Biraori vd., 2015, s.240). Bu sistemler; tedarikçilere, alıcı firmalara, dağıtıcılara, lojistik firmalarına; sipariş, ürün veya hizmet, stok seviyesi ve ürün veya hizmetin teslimi hakkındaki bilgilerin paylaşılması konusunda yardımcı olan sistemlerdir. Böylece kaynak temini, üretim, ürün veya hizmet teslimi verimli hale gelir (Laudon ve Laudon, 2014, s.85-86). Bununla beraber SCM sistemleri; gelişmiş hizmet düzeyleri sayesinde işletme maliyetlerinin azalması, zamanında bilgiye erişim, esnek ve gelişmiş üretim planlaması, gelişmiş kaynak kontrolü ve verimlilik artışı gibi avantajlar da sağlamaktadır (Goswami vd., 2013, s.277).

World Wide Web; internet tarafından sağlanan evrensel olarak kabul edilmiş standartlara göre internet üzerindeki bir sayfa biçiminde bilgiyi saklama, alma, biçimlendirme ve görüntüleme işlemlerinin yapılabildiği bir hizmettir. Web sayfaları sayesinde, firmanın dış paydaşları ile paylaştığı firma içi iş süreçlerinin organizasyonu, bilgiye erişme, depolama, dağıtım faaliyetleri zaman ve maliyet yönünden en az da tutularak gerçekleştirilebilir (Laudon ve Laudon, 2014, s.51,123). Web sayfası uygulamaları ile firmalar coğrafi sınırların ötesinde de faaliyetlerini sürdürerek, zaman engelini ortadan kaldırıp bilgi akışını sağlayabilirler. Geleneksel araçlarla yapılacak iletişim faaliyetlerine göre iletişim masrafları en aza indirilmiş olur. Yapısal engeller aşılarak verimlilik artışı, dolayısıyla rekabet avantajı sağlanır (O'Brien ve Marakas, 2011, s.224).

Verimlilik; hem çıktının hem de ekonomide teknolojik ilerlemenin katkısının ölçüsüdür (Iammarino ve Jona-Lasinio, 2013, s.2). Birçok araştırmaya göre, BİT kullanımının verimlilik ve büyüme üzerinde olumlu etkisi vardır.

Öncelikle BİT'e yatırım yapmak; üretim ekipmanları ve iş yazılımları gibi, tüm sermayenin derinleşmesini, dolayısıyla işgücü verimliliğinin artmasını sağlamaktadır. BİT'e yapılacak yatırımla, işgücü başına düşen sermaye artarak işgücü verimliliğinin artması sağlanırken, ekonomik büyüme de artacaktır. BİT kullanımının yarattığı ağ etkisi ile işlem maliyetleri düşerken daha hızlı bir inovasyon sürecine girilecek ve etkinlik artacaktır. Vu'ya (2011) göre; BİT, teknolojik yayılma ve inovasyonu teşvik ederek, firmaların ve insanların karar verme kalitesini ve talebi artırır. Ayrıca üretim maliyetlerini düşürüp, çıktı miktarını arttırarak büyümeyi ve verimliliği olumlu etkiler.

Literatür Taraması

Literatürde, BİT kullanımı ile ilgili yapılan betimsel analize dayalı çalışmalarda, çoğunlukla BİT sistemleri olarak ERP ele alınmaktadır. Çalışmamızda kullandığımız BİT sistemlerinden SCM ve CRM ile ilgili analizler ise sınırlıdır. Çalışmalarda BİT sistemlerini kullanan firmalar ile kullanan firmalar, firma performansı yönünden karşılaştırıldığı gibi firmaların BİT sistemleri kullanımı öncesi ve sonrası firma performansları da karşılaştırılmıştır.

Patanapongse (1998), Tayland'da 1995 yılında bilişim teknolojileri kullanan 30 firma ile bilişim teknolojileri kullanmayan 30 firmanın verimliliklerini Mann Whitney U testi ile karşılaştırmıştır. Test sonucunda bilişim teknolojileri kullanan firmalar ile kullanmayan firmalar arasında verimlilik açısından anlamlı bir fark bulunmuştur.

Poston ve Grabski (2000), Amerikan firmaları üzerine yaptıkları çalışmada, ERP sistemini kullanan 50 firma ile ERP sistemini kullanmayan firmaları sektörel olarak eşleştirerek t-testini uygulamışlardır. Analiz sonucunda ERP kullanan ve kullanmayan firmalar arasında satış ve genel idari maliyetlerin gelire oranı yönünden anlamlı bir fark bulunmamıştır.

Nicolaou ve Bajor (2004), Amerika'da 1990-1998 yılları arasında ERP kullandığını ilan eden 213 firma ile aynı sektörlerde yer alan ve ERP kullanmayan firmaların performanslarını karşılaştırmışlardır. Yapılan t-testi sonucuna göre, ERP kullanımından 2 yıl sonra, ERP kullanan ve kullanmayan firmalar arasında satışlarının geri dönüşü ve satılan malın maliyetinin satışlara oranı açısından anlamlı bir fark çıkmıştır.

Feng vd. (2005), 1999-2003 yılları arasında bilgi yönetim sistemlerini kullanan 74 Amerikan şirketi ile sektörel olarak eşleştirilen ve bilgi yönetim sistemlerini kullanmayan 74 Amerikan şirketini, satışlar ve toplam varlıklar açısından t-testi yaparak karşılaştırmışlardır. Analiz sonucunda bilgi yönetim sistemlerini kullanan şirketler ile kullanmayan şirketler arasında satışlar ve toplam varlıklar açısından anlamlı bir farklılığın olmadığı görülmüştür.

Wieder vd. (2006), Avustralya'da 2001 yılında ERP ve SCM kullanan 49 firma ile kullanmayan 40 firmayı performans yönünden karşılaştırmışlardır. Yapılan Mann Whitney U testi sonucuna göre, ERP ve SCM kullanan firmalar ile ERP ve SCM kullanmayan firmalar arasında karlılığın göstergesi olarak ele alınan yatırımların geri dönüşü açısından anlamlı bir farklılık çıkmamıştır.

Liu vd. (2007), ERP'yi kullanan 50 Çin'li kimya firmasını, 2 yıllık uygulama dönemi ve uygulama sonrası 3 yıllık dönem için firma performansı açısından incelemişlerdir. Yapılan t-testi sonucunda firma performansı olarak ele alınan varlıkların getirisi, satışların getirisi ve satılan malın maliyetinin satışlara oranı açısından uygulama öncesi ve uygulama sonrası anlamlı bir farklılık bulunmamıştır.

Tsai (2008), Tayland'da ERP kullanan 59 firmanın, ERP kullanımı öncesi ve sonrasında (1996-2005) verimliliğini Mann Whitney U testi ile karşılaştırmıştır. Yapılan test sonucunda, elektronik sektöründeki firmalarda ERP kullanan ve kullanmayan firmalar arasında verimlilik açısından anlamlı bir fark olduğu sonucuna varılmıştır. Elektronik sektörü dışında yer alan firmalarda ise, ERP kullanan ve kullanmayan firmalar arasında verimlilik açısından anlamlı bir fark bulunmamıştır.

Galve-Górriz ve Castel (2010), 1269 İspanyol firmasının 2001 verilerinden yararlanarak BİT kullanan ve kullanmayan firmaları çalışan başına ücret, çalışanların eğitim durumu, çalışan başına eğitim gideri açısından Mann Whitney U testi ile karşılaştırmışlardır. Analiz sonucunda, BİT kullanan 738 firma ile BİT kullanmayan 531 firma arasında çalışan başına ücret, çalışanların eğitim durumu, çalışan başına eğitim gideri açısından anlamlı bir farklılık bulunmuştur.

Bertschek vd. (2012), Doğu Almanya ve Batı Almanya'da bulunan firmaları, teknoloji kullanımları ve uluslararası faaliyetleri açısından 4 gruba ayırmışlardır. Firmalar ERP, SCM, CRM ve CDMS'den (İçerik veya Belge Yönetim Sistemleri) en az ikisini kullanıyorsa teknoloji yoğun olarak değerlendirilmiştir. Yapılan t-testi sonucunda yüksek teknoloji ihracatçı ile düşük teknoloji ihracatçı firmalar arasında işgücü verimliliği açısından anlamlı bir farklılık bulunmuştur. Benzer şekilde, çok uluslu yüksek teknoloji firmalar ile yüksek teknoloji ihracatçı firmalar arasında işgücü verimliliği açısından anlamlı bir fark olduğu görülmüştür.

Sun vd. (2013), Çin turizm sektöründe yer alan firmaların, ERP kullanımı öncesi ve sonrası finansal performanslarını araştırmışlardır. Yapılan t-testi sonucunda, 2008 yılında ERP kullanmaya başlayan firmaların, ERP kullanımı öncesi ve sonrası net nakit akışı, varlık devir hızı, varlık getirisi gibi finansal göstergelerinde anlamlı bir farklılık bulunmuştur.

Bülbül vd. (2016), Türkiye'de ISO 1000 listesinden sekiz farklı sektörde yer alan 123 firmanın, bilişim teknolojileri kullanımının firma performansına etkisini araştırmışlardır. Bilişim teknolojileri kullanan 123 firma, yüksek teknoloji ve düşük teknoloji olarak ikiye ayrılarak t-testi yapılmıştır.

Analiz sonucunda, bilişim teknolojileri kullanan yüksek teknolojlili firmalar ile düşük teknolojlili firmalar arasında firma performansı açısından anlamlı bir farklılık bulunmamıştır.

Zhang ve Zheng (2019), 2011 yılından ERP kullanmaya başlayan 60 Çin’li firmanın, ERP kullanımı öncesi ve sonrası net satış marjı, stok devir hızı ve toplam net aktif karı açısından firma performansını değerlendirmişlerdir. Yapılan t-testi sonucuna göre; ERP kullanımı öncesi ve sonrasında firma performans göstergeleri açısından anlamlı bir farklılık olduğu sonucuna varılmıştır.

Bu çalışmada ise, BİT kullanan firmalar ile BİT kullanmayan firmalar arasında işgücü verimliliği ortalamaları ve çalışan başına ücret ortalamaları yönünden anlamlı bir farklılık olup olmadığı betimsel olarak analiz edilmiştir.

Veri Yöntem

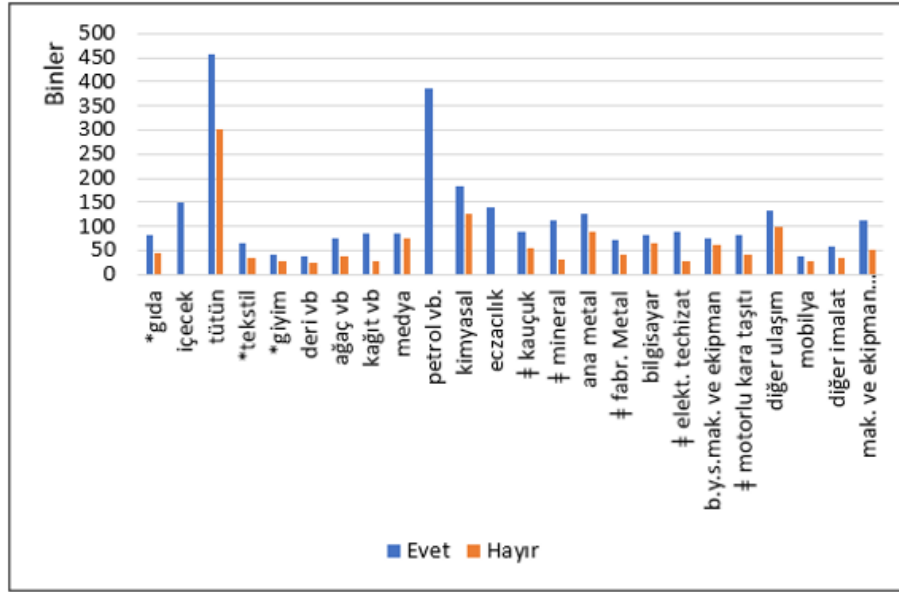
Çalışmada, TÜİK Yıllık Sanayi ve Hizmet İstatistikleri ile Girişimlerde Bilgi Teknolojileri Kullanım Araştırmasından elde edilen veriler kullanılmıştır. Bu iki veri seti firma bazında birleştirilmiş ve 2015 yılı verileri dikkate alınmıştır. İmalat sanayinden 2680 firma verisi ve hizmet sektöründen 3160 firma verisi ile çalışma yapılmıştır. İmalat sanayi ve hizmet sektörleri NACE gruplandırması Rev.2’ye göre iki haneli alt sektörler ayrıştırılmıştır. BİT değişkeni olarak web sitesi sahipliği ile ERP, SCM, CRM kullanımı, her bir alt sektör için işgücü verimliliği ve çalışan başına ücret yönünden incelenmiştir. Analizde; iki haneli alt sektörlerde, BİT değişkenleri kullanımına evet diyen grup ile BİT değişkenleri kullanımına hayır diyen iki grup arasında, anlamlı bir farklılığın olup olmadığının ortaya konulması için t-testi yapılmıştır. t-testi varsayımlarını gerçekleştirilmeyen küçük gözlem gruplarına sahip sektörler için parametrik olmayan Wilcoxon rank-sum (Mann Whitney) testi yapılmıştır (Bakınız; Büyüköztürk, 2020, s. 69, 164, 173).

Analiz Sonuçları

BİT Kullanımı ve Verimlilik İlişkisi

2015 yılı verilerine göre BİT kullananlarla kullanmayanlar, işgücü verimliliği yönünden karşılaştırılmıştır. İki haneli alt sektörlerde BİT değişkenleri kullanımına evet diyen grup ile BİT değişkenleri kullanımına hayır diyen grup arasındaki farkın istatistiksel olarak %5 düzeyinde anlamlı olduğu sektörler, grafiklerde t-testi için “*” ile, Wilcoxon rank-sum (Mann Whitney) testi için “#” ile işaretlenmiştir. Sektörlerde, BİT değişkenleri kullanımına evet diyen grup ile hayır diyen grubun herhangi birinde veri yok ise, bu sektörler bütünlüğü bozmamak adına grafiklerde gösterilmiştir. Analiz ve açıklamalarda ise bu sektörler yer verilmemiştir.

Grafik 1: WEB, İşgücü Verimliliği, İmalat Sanayi, 2015

* t- testi %5 düzeyinde anlamlı, ‡ Wilcoxon rank-sum (Mann Whitney) testi %5 düzeyinde anlamlı

Kaynak: TÜİK (2019) verilerine dayanarak hesaplanmıştır.

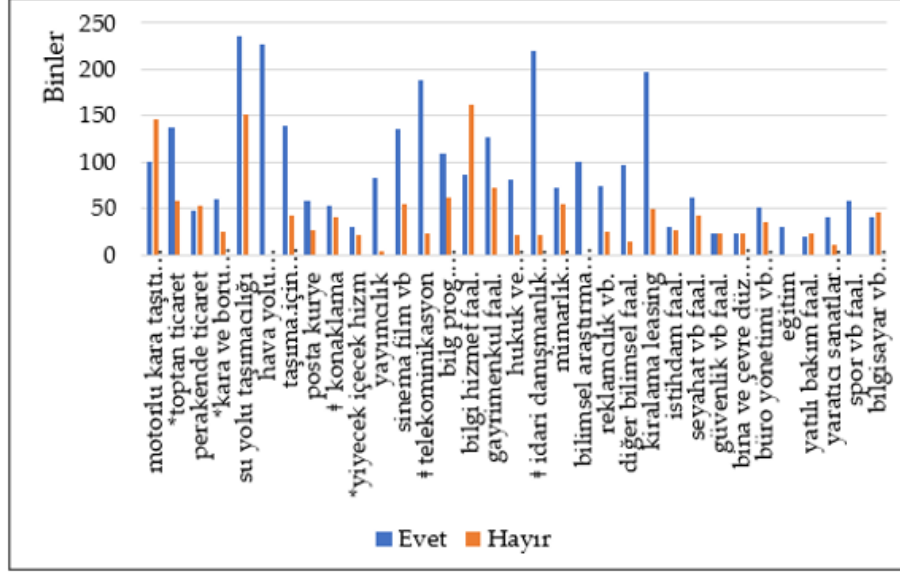
İmalat sanayinde iki haneli alt sektörlerin hepsinde web sitesine sahip olanların ortalama işgücü verimliliği, web sitesine sahip olmayanların ortalama işgücü verimliliğinden daha yüksektir. Yapılan t-testi sonucuna göre imalat sanayinde; Gıda ürünlerinin imalatı, Tekstil ürünlerinin imalatı, Giyim eşyalarının imalatı sektörlerinde web sitesine sahip olanlar ile web sitesine sahip olmayanlar arasında ortalama işgücü verimliliği yönünden anlamlı bir farklılık çıkmıştır. Parametrik olmayan grup karşılaştırmasında ise; imalat sanayinde Kauçuk ve plastik ürünlerin imalatı, Diğer metalik olmayan mineral ürünlerin imalatı, Fabrikasyon metal ürünleri imalatı (makine ve teçhizat hariç), Elektrikli teçhizat imalatı, Motorlu kara taşıtı, treyler (römork) ve yarı treyler (yarı römork) imalatı sektörlerinde web sitesine sahip olanlar ile web sitesine sahip olmayanlar arasında ortalama işgücü verimliliği yönünden anlamlı bir farklılık çıkmıştır (Bakınız; Grafik 1).

Hizmet sektöründe iki haneli alt sektörlerde, Motorlu kara taşıtlarının ve motosikletlerin toptan ve perakende ticareti ile onarımı, Perakende ticaret (motorlu kara taşıtları ve motosikletler hariç), Bilgi hizmet faaliyetleri, Binalar ile ilgili hizmetler ve çevre düzenlemesi faaliyetleri, Yatılı bakım faaliyetleri, Bilgisayarların, kişisel eşyaların ve ev eşyalarının onarımı sektörleri dışında web sitesine sahip olanların ortalama işgücü verimliliği, web sitesine sahip olmayanların ortalama işgücü verimliliğinden daha yüksektir. Yapılan t-testi sonucuna göre hizmet sektöründe; Toptan ticaret (motorlu kara taşıtları ve motosikletler hariç), Kara taşımacılığı ve boru hattı taşımacılığı, Yiyecek ve içecek hizmeti faaliyetleri sektörlerinde web sitesine

sahip olanlar ile web sitesine sahip olmayanlar arasında ortalama işgücü verimliliği yönünden anlamlı bir farklılık çıkmıştır. Parametrik olmayan grup karşılaştırmasında ise hizmet sektöründe; Konaklama, Telekomünikasyon ve İdare merkezi faaliyetleri, idari danışmanlık faaliyetleri sektörlerinde web sitesine sahip olanlar ile web sitesine sahip olmayanlar arasında ortalama işgücü verimliliği yönünden anlamlı bir farklılık çıkmıştır (Bakınız; Grafik 2).

Grafik 2: WEB, İşgücü Verimliliği, Hizmet Sektörü, 2015

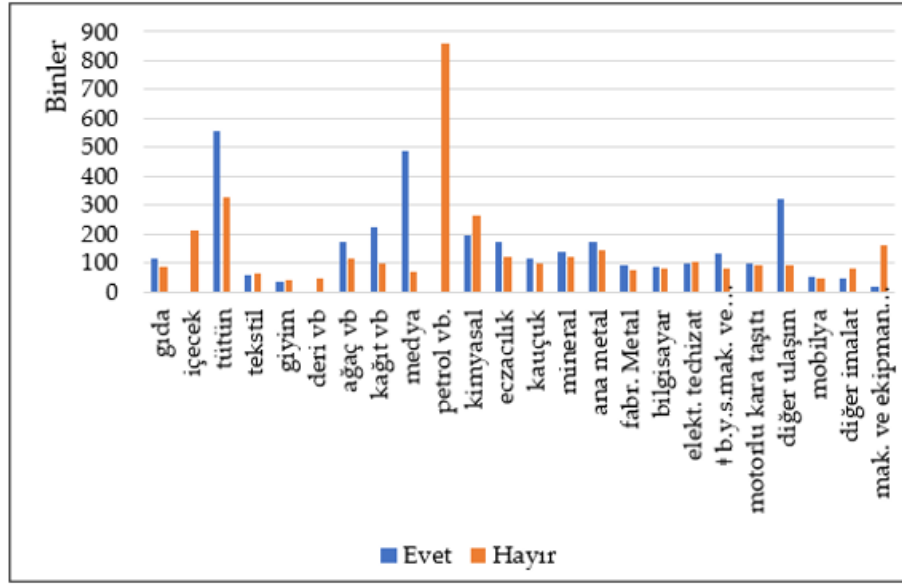

* t- testi %5 düzeyinde anlamlı, † Wilcoxon rank-sum (Mann Whitney) testi %5 düzeyinde anlamlı

Kaynak: TÜİK (2019) verilerine dayanarak hesaplanmıştır.

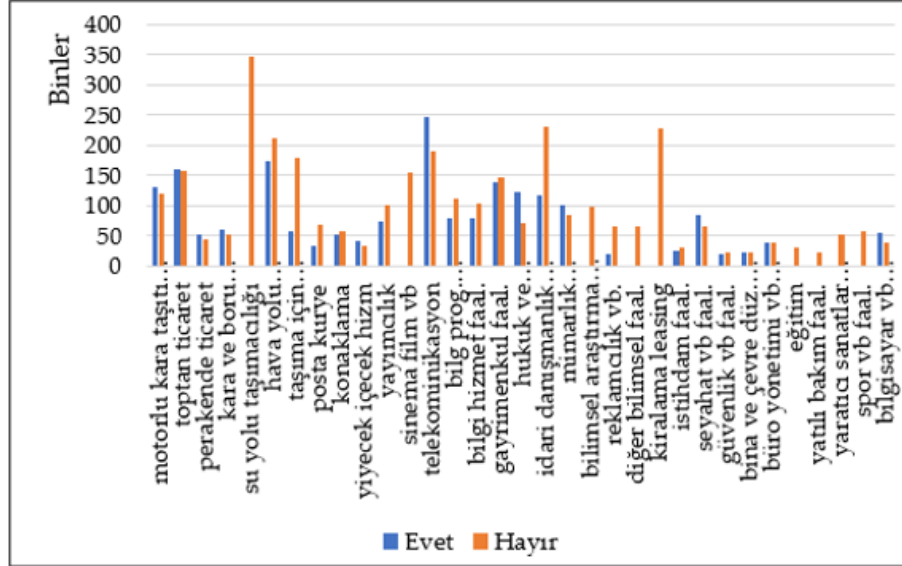
İmalat sanayinde iki haneli alt sektörlerde, Tekstil ürünlerinin imalatı, Giyim eşyalarının imalatı, Kimyasalların ve kimyasal ürünlerin imalatı, Elektrikli teçhizat imalatı, Diğer imalatlar, Makine ve ekipmanların kurulumu ve onarımı dışındaki sektörlerde SCM kullananların ortalama işgücü verimliliği, SCM kullanmayanların ortalama işgücü verimliliğinden daha yüksektir. Yapılan t-testi sonucuna göre imalat sanayinde SCM kullananlar ile SCM kullanmayanlar arasında ortalama işgücü verimliliği yönünden anlamlı bir farklılık çıkmamıştır. Parametrik olmayan grup karşılaştırmasında ise imalat sanayinde; Başka yerde sınıflandırılmamış makine ve ekipman imalatı sektöründe SCM kullananlar ile SCM kullanmayanlar arasında ortalama işgücü verimliliği yönünden anlamlı bir farklılık çıkmıştır (Bakınız; Grafik 3).

Grafik 3: SCM, İşgücü Verimliliği, İmalat Sanayi, 2015

* t- testi %5 düzeyinde anlamlı, † Wilcoxon rank-sum (Mann Whitney) testi %5 düzeyinde anlamlı

Kaynak: TÜİK (2019) verilerine dayanarak hesaplanmıştır.

Grafik 4: SCM, İşgücü Verimliliği, Hizmet Sektörü, 2015

* t- testi %5 düzeyinde anlamlı, † Wilcoxon rank-sum (Mann Whitney) testi %5 düzeyinde anlamlı

Kaynak: TÜİK (2019) verilerine dayanarak hesaplanmıştır.

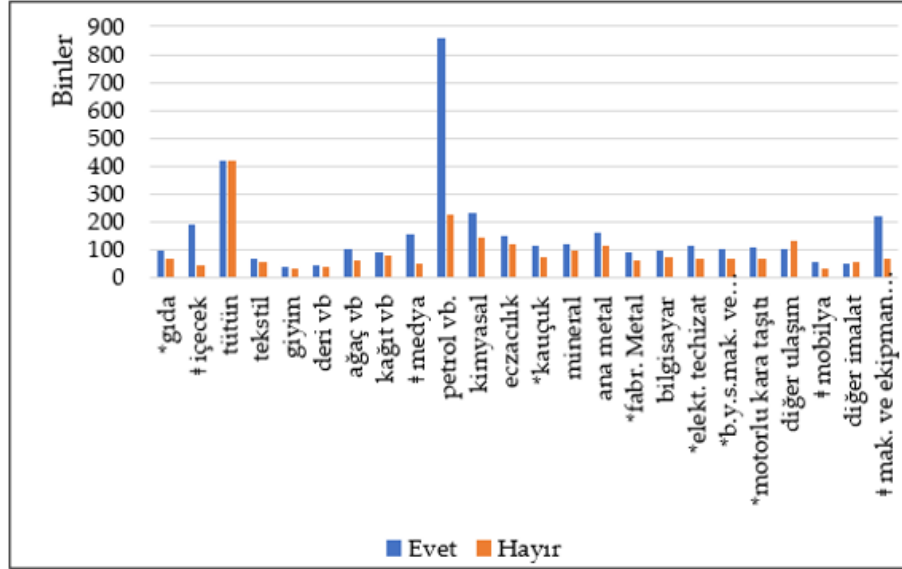
Hizmet sektöründe iki haneli alt sektörlerde yapılan t-testi sonucuna ve parametrik olmayan grup karşılaştırmasına göre, SCM kullananlar ile SCM kullanmayanlar arasında ortalama işgücü verimliliği yönünden anlamlı bir farklılık çıkmamıştır (Bakınız; Grafik 4).

Firmalarda Bilgi İletişim Teknolojileri Kullanımı-Betimsel Analiz: Türkiye Örneği

İmalat sanayinde iki haneli alt sektörlerde, Tütün ürünleri imalatı, Diğer ulaşım araçlarının imalatı ve Diğer imalat sektörleri dışındaki sektörlerde CRM kullananların ortalama işgücü verimliliği, CRM kullanmayanların ortalama işgücü verimliliğinden daha yüksektir. Yapılan t-testi sonucuna göre imalat sanayinde; Gıda ürünlerinin imalatı, Kauçuk ve plastik ürünlerin imalatı, Fabrikasyon metal ürünleri imalatı (makine ve teçhizat hariç), Elektrikli teçhizat imalatı, Başka yerde sınıflandırılmamış makine ve ekipman imalatı, Motorlu kara taşıtı, treyler (römork) ve yarı treyler (yarı römork) imalatı sektörlerinde CRM kullananlar ile CRM kullanmayanlar arasında ortalama işgücü verimliliği yönünden anlamlı bir farklılık çıkmıştır. Parametrik olmayan grup karşılaştırmasında ise imalat sanayinde; İçeceklerin imalatı, Kayıtlı medyanın basılması ve çoğaltılması, Mobilya imalatı, Makine ve ekipmanların kurulumu ve onarımı sektörlerinde CRM kullananlar ile CRM kullanmayanlar arasında ortalama işgücü verimliliği yönünden anlamlı bir farklılık çıkmıştır (Bakınız; Grafik 5).

Grafik 5: CRM, İşgücü Verimliliği, İmalat Sanayi, 2015

* t- testi %5 düzeyinde anlamlı, † Wilcoxon rank-sum (Mann Whitney) testi %5 düzeyinde anlamlı

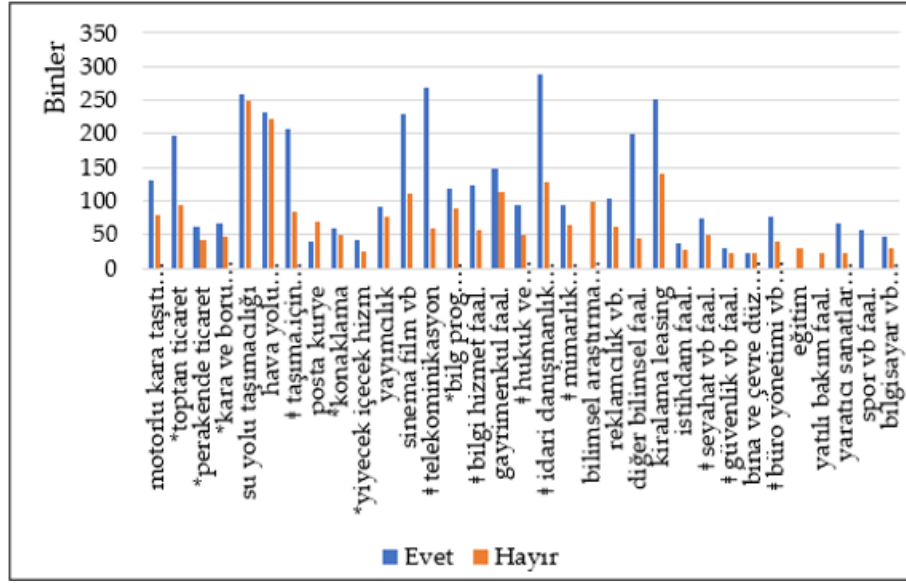
Kaynak: TÜİK (2019) verilerine dayanarak hesaplanmıştır.

Hizmet sektöründe iki haneli alt sektörlerde, Posta ve kurye faaliyetleri dışındaki sektörlerde CRM kullananların ortalama işgücü verimliliği, CRM kullanmayanların ortalama işgücü verimliliğinden daha yüksektir. Yapılan t-testi sonucuna göre hizmet sektöründe, Toptan ticaret (motorlu kara taşıtları ve motosikletler hariç), Perakende ticaret (motorlu kara taşıtları ve motosikletler hariç), Kara taşımacılığı ve boru hattı taşımacılığı, Konaklama, Yiyecek ve içecek hizmeti faaliyetleri, Bilgisayar programlama, danışmanlık ve ilgili faaliyetler sektörlerinde CRM kullananlar ile CRM kullanmayanlar arasında ortalama işgücü verimliliği yönünden anlamlı bir farklılık

çıkıştır. Parametrik olmayan grup karşılaştırmasında ise hizmet sektöründe; Taşımacılık için depolama ve destekleyici faaliyetler, Telekomünikasyon, Bilgi hizmet faaliyetleri, Hukuk ve muhasebe faaliyetleri, İdare merkezi faaliyetleri; idari danışmanlık faaliyetleri, Mimarlık ve mühendislik faaliyetleri; teknik test ve analiz faaliyetleri, Seyahat acentesi, tur operatörü ve diğer rezervasyon hizmetleri ve ilgili faaliyetler, Güvenlik ve soruşturma faaliyetleri, Büro yönetimi, büro destek ve iş destek faaliyetleri sektörlerinde CRM kullananlar ile CRM kullanmayanlar arasında ortalama işgücü verimliliği yönünden anlamlı bir farklılık çıkmıştır (Bakınız; Grafik 6).

Grafik 6: CRM, İşgücü Verimliliği, Hizmet Sektörü, 2015

*t- testi %5 düzeyinde anlamlı, † Wilcoxon rank-sum (Mann Whitney) testi %5 düzeyinde anlamlı

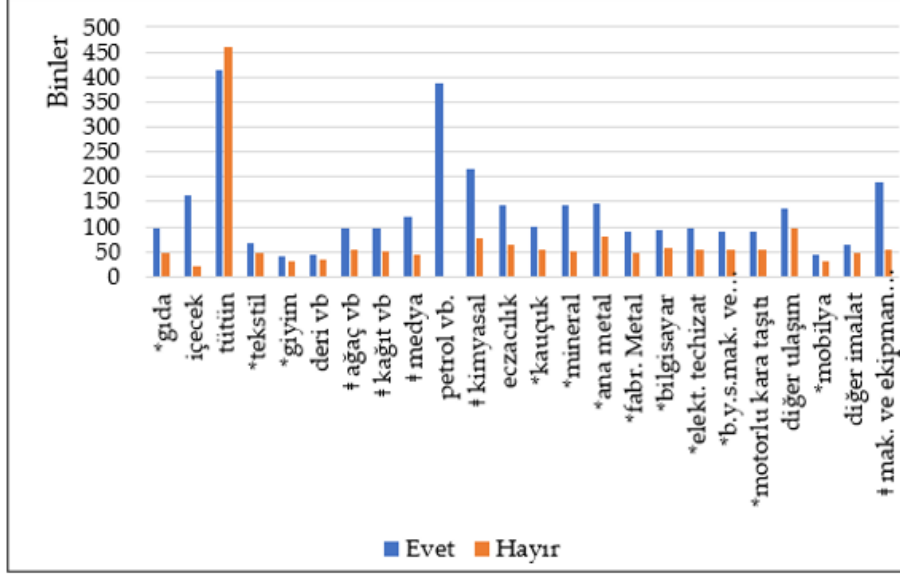
Kaynak: TÜİK (2019) verilerine dayanarak hesaplanmıştır.

İmalat sanayinde iki haneli alt sektörlerde, Tütün ürünleri imalatı dışındaki sektörlerde ERP kullananların ortalama işgücü verimliliği, ERP kullanmayanların ortalama işgücü verimliliğinden daha yüksektir. Yapılan t-testi sonucuna göre imalat sanayinde; Gıda ürünlerinin imalatı, Tekstil ürünlerinin imalatı, Giyim eşyalarının imalatı, Kauçuk ve plastik ürünlerin imalatı, Diğer metalik olmayan mineral ürünlerin imalatı, Ana metal sanayii, Fabrikasyon metal ürünleri imalatı (makine ve teçhizat hariç), Bilgisayarların, elektronik ve optik ürünlerin imalatı, Elektrikli teçhizat imalatı, Başka yerde sınıflandırılmamış makine ve ekipman imalatı, Motorlu kara taşıtı, treyler (römork) ve yarı treyler (yarı römork) imalatı, Mobilya imalatı sektörlerinde ERP kullananlar ile ERP kullanmayanlar arasında ortalama işgücü verimliliği yönünden anlamlı bir farklılık çıkmıştır. Parametrik olmayan grup karşılaştırmasında ise imalat sanayinde; Ağaç, ağaç ürünleri ve mantar ürünleri imalatı (mobilya hariç); saz, saman ve benzeri malzemelerden örülerek yapılan eşyaların imalatı, Kağıt ve kağıt

ürünlerinin imalatı, Kayıtlı medyanın basılması ve çoğaltılması, Kimyasalların ve kimyasal ürünlerin imalatı, Makine ve ekipmanların kurulumu ve onarımı sektörlerinde ERP kullananlar ile ERP kullanmayanlar arasında ortalama işgücü verimliliği yönünden anlamlı bir farklılık çıkmıştır (Bakınız; Grafik 7).

Grafik 7: ERP, İşgücü Verimliliği, İmalat Sanayi, 2015

* t- testi %5 düzeyinde anlamlı, † Wilcoxon rank-sum (Mann Whitney) testi %5 düzeyinde anlamlı

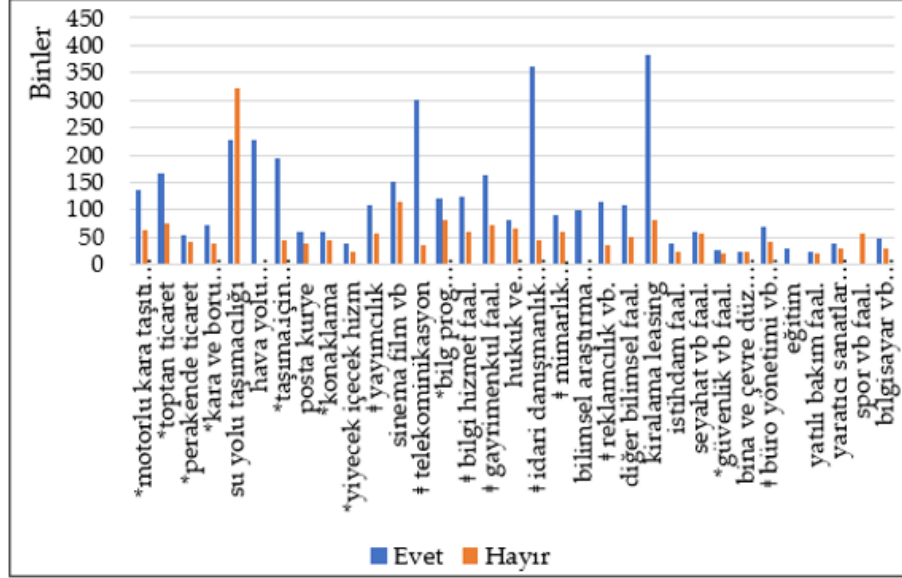
Kaynak: TÜİK (2019) verilerine dayanarak hesaplanmıştır.

Hizmet sektöründe iki haneli alt sektörlerde; Su yolu taşımacılığı dışındaki sektörlerde ERP kullananların ortalama işgücü verimliliği, ERP kullanmayanların ortalama işgücü verimliliğinden daha yüksektir. Yapılan t-testi sonucuna göre imalat sanayinde; Motorlu kara taşıtlarının ve motosikletlerin toptan ve perakende ticareti ile onarımı, Toptan ticaret (motorlu kara taşıtları ve motosikletler hariç), Perakende ticaret (motorlu kara taşıtları ve motosikletler hariç), Kara taşımacılığı ve boru hattı taşımacılığı, Taşımacılık için depolama ve destekleyici faaliyetler, Konaklama, Yiyecek ve içecek hizmeti faaliyetleri, Bilgisayar programlama, danışmanlık ve ilgili faaliyetler, Güvenlik ve soruşturma faaliyetleri sektörlerinde ERP kullananlar ile ERP kullanmayanlar arasında ortalama işgücü verimliliği yönünden anlamlı bir farklılık çıkmıştır. Parametrik olmayan grup karşılaştırmasında ise imalat sanayinde; Yayımcılık faaliyetleri, Telekomünikasyon, Bilgi hizmet faaliyetleri, Gayrimenkul faaliyetleri, İdare merkezi faaliyetleri; idari danışmanlık faaliyetleri, Mimarlık ve mühendislik faaliyetleri; teknik test ve analiz faaliyetleri, Reklamcılık ve piyasa araştırması, Büro yönetimi, büro destek ve iş destek faaliyetleri sektörlerinde ERP kullananlar ile ERP kullanmayanlar arasında

ortalama işgücü verimliliği yönünden anlamlı bir farklılık çıkmıştır (Bakınız; Grafik 8).

Grafik 8: ERP, İşgücü Verimliliği, Hizmet Sektörü, 2015

* t- testi %5 düzeyinde anlamlı, † Wilcoxon rank-sum (Mann Whitney) testi %5 düzeyinde anlamlı

Kaynak: TÜİK (2019) verilerine dayanarak hesaplanmıştır.

BİT Kullanımı ve Çalışan Başına Ücret İlişkisi

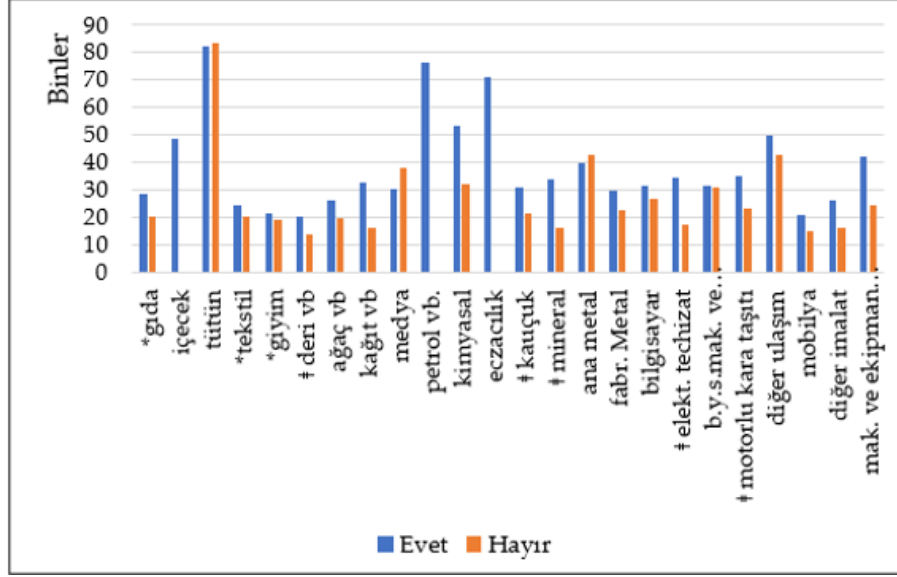
2015 yılı verilerine göre BİT kullananlarla kullanmayanlar, çalışan başına ücret yönünden karşılaştırılmıştır. İki haneli alt sektörlerde BİT değişkenleri kullanımına evet diyen grup ile BİT değişkenleri kullanımına hayır diyen grup arasındaki farkın istatistiksel olarak %5 düzeyinde anlamlı olduğu sektörler grafiklerde t-testi için "*" ile, Wilcoxon rank-sum (Mann Whitney) testi için "†" ile işaretlenmiştir. Sektörlerde, BİT değişkenleri kullanımına evet diyen grup ile hayır diyen grubun herhangi birinde veri yok ise, bu sektörler bütünlüğü bozmamak adına grafiklerde gösterilmiştir. Analiz ve açıklamalarda ise bu sektörler yer verilmemiştir.

İmalat sanayinde iki haneli alt sektörlerde; Tütün ürünleri imalatı, Kayıtlı medyanın basılması ve çoğaltılması, Ana metal sanayii sektörleri dışındaki sektörlerde web sitesine sahip olanların ortalama çalışan başına ücreti, web sitesine sahip olmayanların ortalama çalışan başına ücretinden daha yüksektir. Yapılan t-testi sonucuna göre imalat sanayinde; Gıda ürünlerinin imalatı, Tekstil ürünlerinin imalatı, Giyim eşyalarının imalatı sektörlerinde web sitesine sahip olanlar ile web sitesine sahip olmayanlar arasında ortalama çalışan başına ücret yönünden anlamlı bir farklılık çıkmıştır. Parametrik olmayan grup karşılaştırmasında ise imalat sanayinde; Deri ve ilgili ürünlerin imalatı, Kauçuk ve plastik ürünlerin imalatı, Diğer metalik olmayan mineral ürünlerin imalatı, Elektrikli teçhizat imalatı, Motorlu kara

taşıtı, treyler (römork) ve yarı treyler (yarı römork) imalatı sektörlerinde web sitesine sahip olanlar ile web sitesine sahip olmayanlar arasında ortalama çalışan başına ücret yönünden anlamlı bir farklılık çıkmıştır (Bakınız; Grafik 9).

Grafik 9: WEB, Çalışan Başına Ücret, İmalat Sanayi, 2015

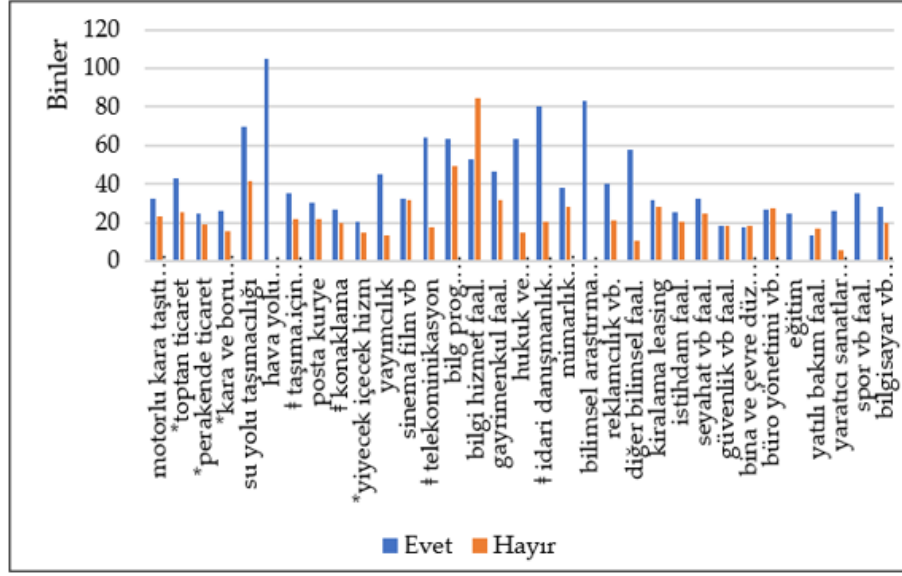

* t- testi %5 düzeyinde anlamlı, ‡ Wilcoxon rank-sum (Mann Whitney) testi %5 düzeyinde anlamlı

Kaynak: TÜİK (2019) verilerine dayanarak hesaplanmıştır.

Hizmet sektöründe iki haneli alt sektörlerde, Bilgi hizmet faaliyetleri, Güvenlik ve soruşturma faaliyetleri, Binalar ile ilgili hizmetler ve çevre düzenlemesi faaliyetleri, Büro yönetimi, büro destek ve iş destek faaliyetleri, Yatılı bakım faaliyetleri dışındaki sektörlerde web sitesine sahip olanların ortalama çalışan başına ücreti, web sitesine sahip olmayanların ortalama çalışan başına ücretinden daha yüksektir. Yapılan t-testi sonucuna göre hizmet sektöründe; Toptan ticaret (motorlu kara taşıtları ve motosikletler hariç), Perakende ticaret (motorlu kara taşıtları ve motosikletler hariç), Kara taşımacılığı ve boru hattı taşımacılığı, Yiyecek ve içecek hizmeti faaliyetleri sektörlerinde web sitesine sahip olanlar ile web sitesine sahip olmayanlar arasında ortalama çalışan başına ücret yönünden anlamlı bir farklılık çıkmıştır. Parametrik olmayan grup karşılaştırmasında ise hizmet sektöründe; Taşımacılık için depolama ve destekleyici faaliyetler, Konaklama, Telekomünikasyon, İdare merkezi faaliyetleri; idari danışmanlık faaliyetleri sektörlerinde web sitesine sahip olanlar ile web sitesine sahip olmayanlar arasında ortalama çalışan başına ücret yönünden anlamlı bir farklılık çıkmıştır (Bakınız; Grafik 10).

Grafik 10: WEB, Çalışan Başına Ücret, Hizmet Sektörü, 2015

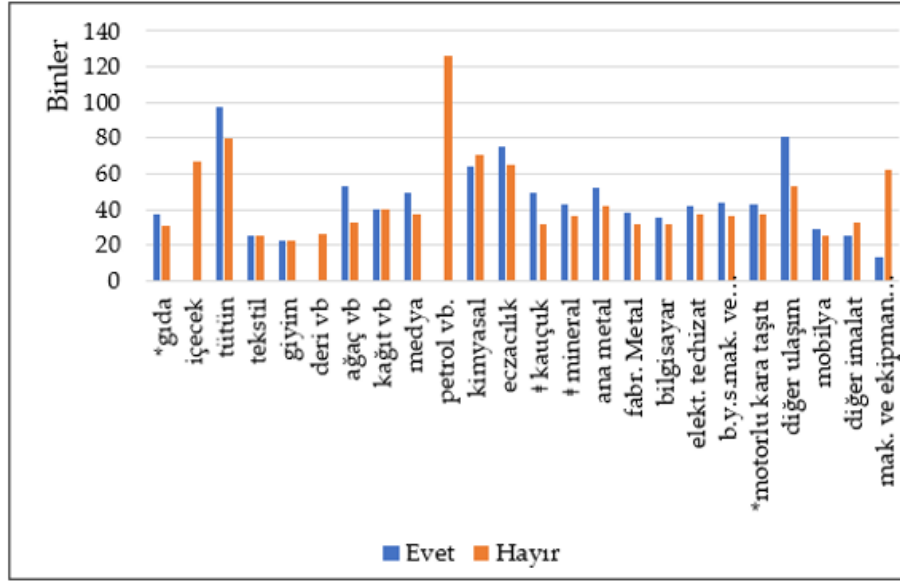
* t- testi %5 düzeyinde anlamlı, † Wilcoxon rank-sum (Mann Whitney) testi %5 düzeyinde anlamlı

Kaynak: TÜİK (2019) verilerine dayanarak hesaplanmıştır.

İmalat sanayinde iki haneli alt sektörlerde, Giyim eşyalarının imalatı, Kimyasalların ve kimyasal ürünlerin imalatı, Diğer imalatlar, Makine ve ekipmanların kurulumu ve onarımı dışındaki sektörlerde SCM kullananların ortalama çalışan başına ücreti, SCM kullanmayanların ortalama çalışan başına ücretinden daha yüksektir. Yapılan t-testi sonucuna göre imalat sanayinde; Gıda ürünlerinin imalatı, Motorlu kara taşıtı, treyler (römork) ve yarı treyler (yarı römork) imalatı sektörlerinde SCM kullananlar ile SCM kullanmayanlar arasında ortalama çalışan başına ücret yönünden anlamlı bir farklılık çıkmıştır. Parametrik olmayan grup karşılaştırmasında ise imalat sanayinde; Kauçuk ve plastik ürünlerin imalatı, Diğer metalik olmayan mineral ürünlerin imalatı sektörlerinde SCM kullananlar ile SCM kullanmayanlar arasında ortalama çalışan başına ücret yönünden anlamlı bir farklılık çıkmıştır (Bakınız; Grafik 11).

Grafik 11: SCM, Çalışan Başına Ücret, İmalat Sanayi, 2015

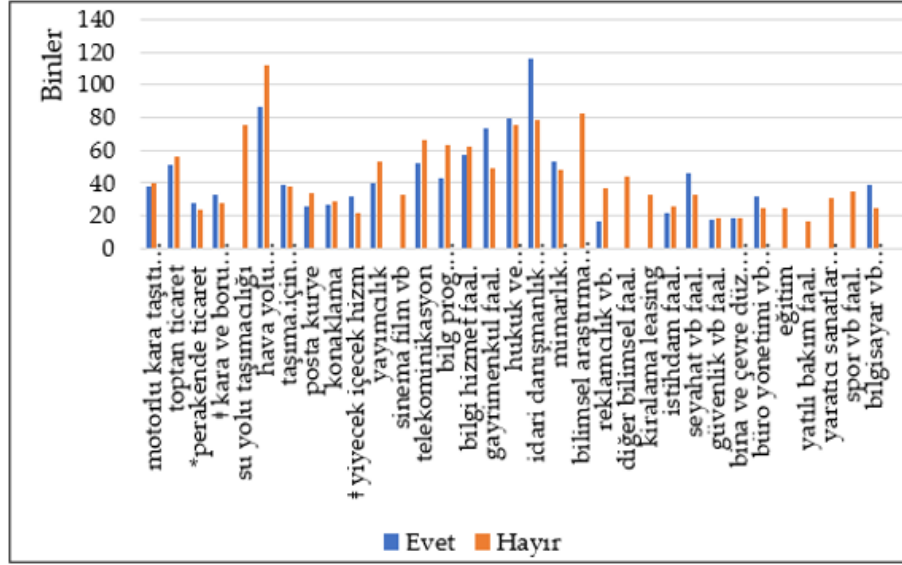

* t- testi %5 düzeyinde anlamlı, ‡ Wilcoxon rank-sum (Mann Whitney) testi %5 düzeyinde anlamlı

Kaynak: TÜİK (2019) verilerine dayanarak hesaplanmıştır.

Hizmet sektöründe iki haneli alt sektörlerde; Motorlu kara taşıtlarının ve motosikletlerin toptan ve perakende ticareti ile onarımı, Toptan ticaret (Motorlu kara taşıtları ve motosikletler hariç), Hava yolu taşımacılığı, Posta ve kurye faaliyetleri, Konaklama, Yayımcılık faaliyetleri, Telekomünikasyon, Bilgisayar programlama, danışmanlık ve ilgili faaliyetler, Bilgi hizmet faaliyetleri, Reklamcılık ve piyasa araştırması, İstihdam faaliyetleri, Güvenlik ve soruşturma faaliyetleri, Binalar ile ilgili hizmetler ve çevre düzenlemesi faaliyetleri dışındaki sektörlerde SCM kullananların ortalama çalışan başına ücreti, SCM kullanmayanların ortalama çalışan başına ücretinden daha yüksektir. Yapılan t-testi sonucuna göre hizmet sektöründe; Perakende ticaret (motorlu kara taşıtları ve motosikletler hariç) sektöründe SCM kullananlar ile SCM kullanmayanlar arasında ortalama çalışan başına ücret yönünden anlamlı bir farklılık çıkmıştır. Parametrik olmayan grup karşılaştırmasında ise hizmet sektöründe; Kara taşımacılığı ve boru hattı taşımacılığı, Yiyecek ve içecek hizmeti faaliyetleri sektörlerinde SCM kullananlar ile SCM kullanmayanlar arasında ortalama çalışan başına ücret yönünden anlamlı bir farklılık çıkmıştır (Bakınız; Grafik 12).

Grafik 12: SCM, Çalışan Başına Ücret, Hizmet Sektörü, 2015

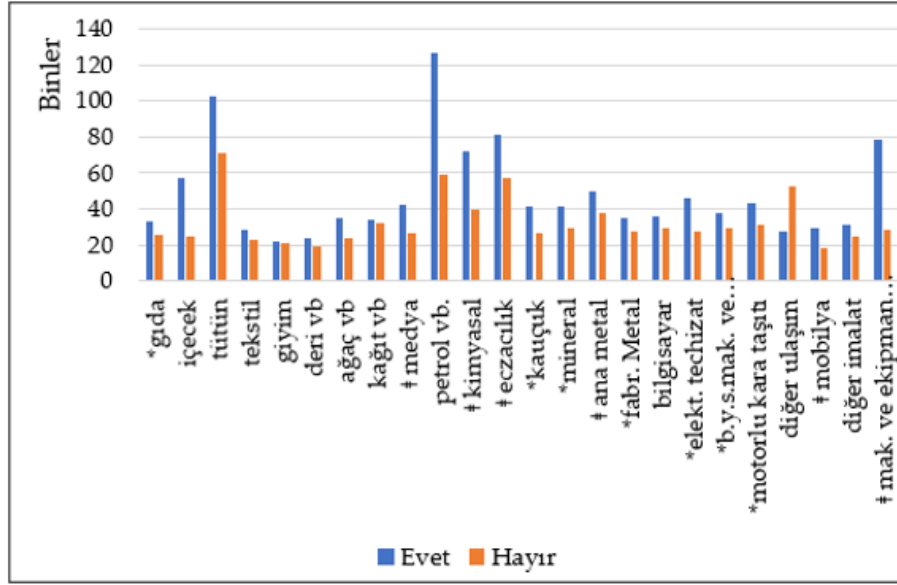
* t- testi %5 düzeyinde anlamlı, † Wilcoxon rank-sum (Mann Whitney) testi %5 düzeyinde anlamlı

Kaynak: TÜİK (2019) verilerine dayanarak hesaplanmıştır.

İmalat sanayinde iki haneli alt sektörlerde; Diğer ulaşım araçlarının imalatı dışındaki sektörlerde CRM kullananların ortalama çalışan başına ücreti, CRM kullanmayanların ortalama çalışan başına ücretinden daha yüksektir. Yapılan t-testi sonucuna göre imalat sanayinde; Gıda ürünlerinin imalatı, Kauçuk ve plastik ürünlerin imalatı, Diğer metalik olmayan mineral ürünlerin imalatı, Fabrikasyon metal ürünleri imalatı (makine ve teçhizat hariç), Elektrikli teçhizat imalatı, Başka yerde sınıflandırılmamış makine ve ekipman imalatı, Motorlu kara taşıtı, treyler (römork) ve yarı treyler (yarı römork) imalatı sektörlerinde CRM kullananlar ile CRM kullanmayanlar arasında ortalama çalışan başına ücret yönünden anlamlı bir farklılık çıkmıştır. Parametrik olmayan grup karşılaştırmasında ise imalat sanayinde; Kayıtlı medyanın basılması ve çoğaltılması, Kimyasalların ve kimyasal ürünlerin imalatı, Temel eczacılık ürünlerinin ve eczacılığa ilişkin malzemelerin imalatı, Ana metal sanayii, Mobilya imalatı, Makine ve ekipmanların kurulumu ve onarımı sektörlerinde CRM kullananlar ile CRM kullanmayanlar arasında ortalama çalışan başına ücret yönünden anlamlı bir farklılık çıkmıştır (Bakınız; Grafik 13).

Grafik 13: CRM, Çalışan Başına Ücret, İmalat Sanayi, 2015

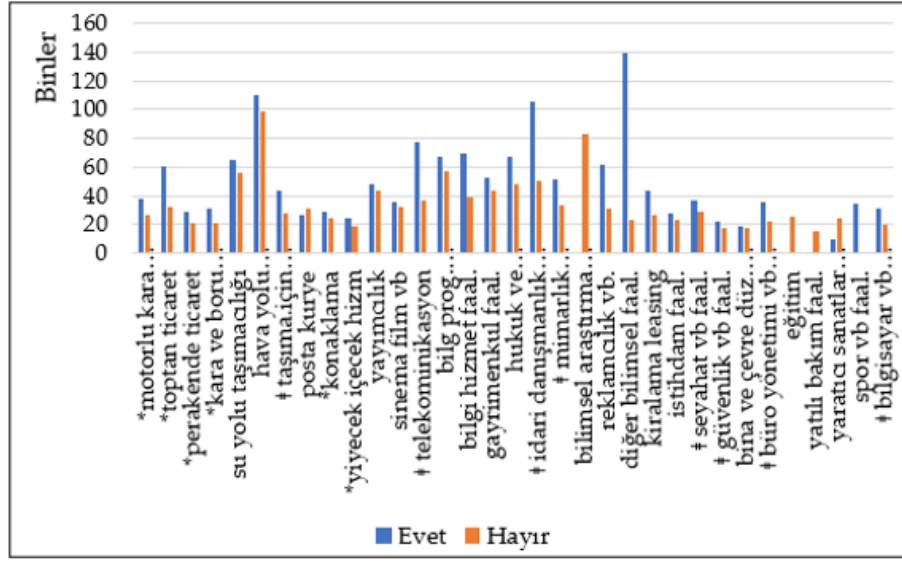

* t- testi %5 düzeyinde anlamlı, † Wilcoxon rank-sum (Mann Whitney) testi %5 düzeyinde anlamlı

Kaynak: TÜİK (2019) verilerine dayanarak hesaplanmıştır.

Hizmet sektöründe iki haneli alt sektörlerde Posta ve kurye faaliyetleri, Yaratıcı sanatlar, gösteri sanatları ve eğlence faaliyetleri dışındaki sektörlerde CRM kullananların ortalama çalışan başına ücreti, CRM kullanmayanların ortalama çalışan başına ücretinden daha yüksektir. Yapılan t-testi sonucuna göre hizmet sektöründe; Motorlu kara taşıtlarının ve motosikletlerin toptan ve perakende ticareti ile onarımı, Toptan ticaret (motorlu kara taşıtları ve motosikletler hariç), Perakende ticaret (motorlu kara taşıtları ve motosikletler hariç), Kara taşımacılığı ve boru hattı taşımacılığı, Konaklama, Yiyecek ve içecek hizmeti faaliyetleri sektörlerinde CRM kullananlar ile CRM kullanmayanlar arasında ortalama çalışan başına ücret yönünden anlamlı bir farklılık çıkmıştır. Parametrik olmayan grup karşılaştırmasında ise hizmet sektöründe; Taşımacılık için depolama ve destekleyici faaliyetler, Telekomünikasyon, İdare merkezi faaliyetleri; idari danışmanlık faaliyetleri, Mimarlık ve mühendislik faaliyetleri; teknik test ve analiz faaliyetleri, Seyahat acentesi, tur operatörü ve diğer rezervasyon hizmetleri ve ilgili faaliyetler, Güvenlik ve soruşturma faaliyetleri, Büro yönetimi, büro destek ve iş destek faaliyetleri, Bilgisayarların, kişisel eşyaların ve ev eşyalarının onarımı sektörlerinde CRM kullananlar ile CRM kullanmayanlar arasında ortalama çalışan başına ücret yönünden anlamlı bir farklılık çıkmıştır (Bakınız; Grafik 14).

Grafik 14: CRM, Çalışan Başına Ücret, Hizmet Sektörü, 2015

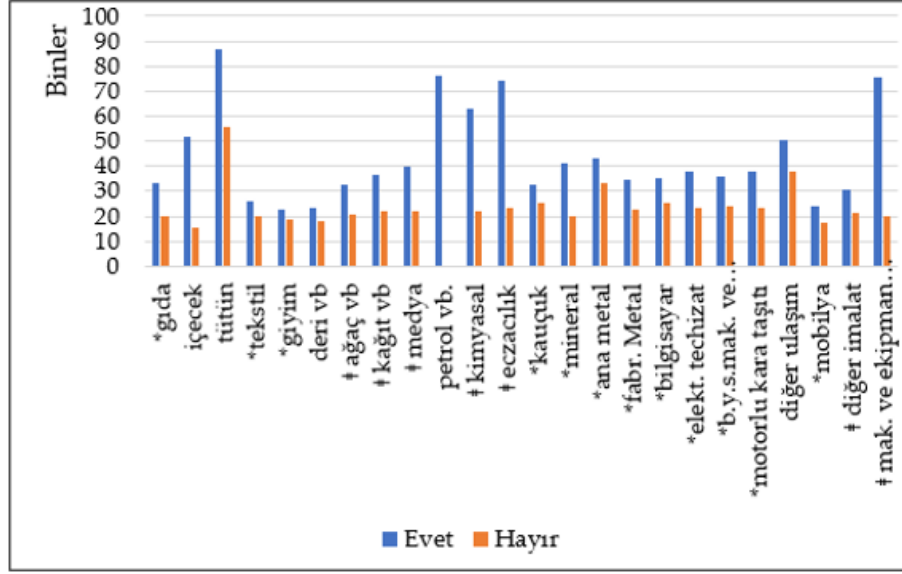
* t- testi %5 düzeyinde anlamlı, † Wilcoxon rank-sum (Mann Whitney) testi %5 düzeyinde anlamlı

Kaynak: TÜİK (2019) verilerine dayanarak hesaplanmıştır.

İmalat sanayinde iki haneli alt sektörlerin hepsinde ERP kullananların ortalama çalışan başına ücreti, ERP kullanmayanların ortalama çalışan başına ücretinden daha yüksektir. Yapılan t-testi sonucuna göre imalat sanayinde; Gıda ürünlerinin imalatı, Tekstil ürünlerinin imalatı, Giyim eşyalarının imalatı, Kauçuk ve plastik ürünlerin imalatı, Diğer metalik olmayan mineral ürünlerin imalatı, Ana metal sanayii, Fabrikasyon metal ürünleri imalatı (makine ve teçhizat hariç), Bilgisayarların, elektronik ve optik ürünlerin imalatı, Elektrikli teçhizat imalatı, Başka yerde sınıflandırılmamış makine ve ekipman imalatı, Motorlu kara taşıtı, treyler (römork) ve yarı treyler (yarı römork) imalatı, Mobilya imalatı sektörlerinde ERP kullananlar ile ERP kullanmayanlar arasında ortalama çalışan başına ücret yönünden anlamlı bir farklılık çıkmıştır. Parametrik olmayan grup karşılaştırmasında ise imalat sanayinde; Ağaç, ağaç ürünleri ve mantar ürünleri imalatı (mobilya hariç); saz, saman ve benzeri malzemelerden örülerek yapılan eşyaların imalatı, Kağıt ve kağıt ürünlerinin imalatı, Kayıtlı medyanın basılması ve çoğaltılması, Kimyasalların ve kimyasal ürünlerin imalatı, Temel eczacılık ürünlerinin ve eczacılığa ilişkin malzemelerin imalatı, Diğer imalatlar, Makine ve ekipmanların kurulumu ve onarımı sektörlerinde ERP kullananlar ile ERP kullanmayanlar arasında ortalama çalışan başına ücret yönünden anlamlı bir farklılık çıkmıştır (Bakınız; Grafik 15).

Grafik 15: ERP, Çalışan Başına Ücret, İmalat Sanayi, 2015

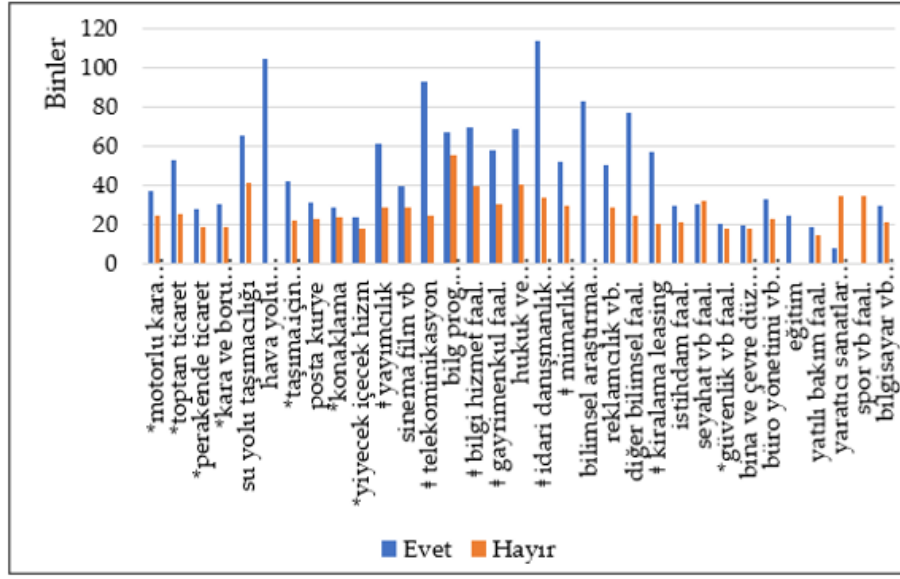

* t- testi %5 düzeyinde anlamlı, † Wilcoxon rank-sum (Mann Whitney) testi %5 düzeyinde anlamlı

Kaynak: TÜİK (2019) verilerine dayanarak hesaplanmıştır.

Hizmet sektöründe iki haneli alt sektörlerde; Seyahat acentesi, tur operatörü ve diğer rezervasyon hizmetleri ve ilgili faaliyetler, Yaratıcı sanatlar, gösteri sanatları ve eğlence faaliyetleri dışındaki sektörlerde ERP kullananların ortalama çalışan başına ücreti, ERP kullanmayanların ortalama çalışan başına ücretinden daha yüksektir. Yapılan t-testi sonucuna göre hizmet sektöründe; Motorlu kara taşıtlarının ve motosikletlerin toptan ve perakende ticareti ile onarımı, Toptan ticaret (motorlu kara taşıtları ve motosikletler hariç), Perakende ticaret (motorlu kara taşıtları ve motosikletler hariç), Kara taşımacılığı ve boru hattı taşımacılığı, Taşımacılık için depolama ve destekleyici faaliyetler, Konaklama, Yiyecek ve içecek hizmeti faaliyetleri, Güvenlik ve soruşturma faaliyetleri sektörlerinde ERP kullananlar ile ERP kullanmayanlar arasında ortalama çalışan başına ücret yönünden anlamlı bir farklılık çıkmıştır. Parametrik olmayan grup karşılaştırmasında ise hizmet sektöründe; Yayımcılık faaliyetleri, Telekomünikasyon, Bilgi hizmet faaliyetleri, Gayrimenkul faaliyetleri, İdare merkezi faaliyetleri; idari danışmanlık faaliyetleri, Mimarlık ve mühendislik faaliyetleri; teknik test ve analiz faaliyetleri, Kiralama ve leasing faaliyetleri sektörlerinde ERP kullananlar ile ERP kullanmayanlar arasında ortalama çalışan başına ücret yönünden anlamlı bir farklılık çıkmıştır (Bakınız; Grafik 16).

Grafik 16: ERP, Çalışan Başına Ücret, Hizmet Sektörü, 2015

* t- testi %5 düzeyinde anlamlı, † Wilcoxon rank-sum (Mann Whitney) testi %5 düzeyinde anlamlı

Kaynak: TÜİK (2019) verilerine dayanarak hesaplanmıştır.

Sonuç

Bu çalışmada; TÜİK Yıllık Sanayi ve Hizmet İstatistikleri ile Girişimlerde Bilgi Teknolojileri Kullanımı Araştırmasından elde edilen veriler firma bazında birleştirilmiş ve 2015 yılı verileri dikkate alınmıştır. Türkiye imalat sanayi ve hizmet sektörleri NACE gruplandırması Rev.2'ye göre iki haneli alt sektörler ayrıştırılmıştır. Bu alt sektörlerde BİT kullananlar ile kullanmayanlar işgücü verimliliği ve çalışan başına ücret yönünden karşılaştırılmıştır. BİT değişkeni olarak web sitesi sahipliği, SCM, CRM ve ERP alınmıştır. İki haneli alt sektörlerde BİT değişkenleri kullanımına evet diyen grup ile BİT değişkenleri kullanımına hayır diyen iki grup arasında, anlamlı bir farklılığın olup olmadığının ortaya konulması için t-testi yapılmıştır. t-testi varsayımlarını gerçekleştirilmeyen küçük gözlem gruplarına sahip sektörler için parametrik olmayan Wilcoxon rank-sum (Mann Whitney) testi yapılmıştır (Bakınız; Büyüköztürk, 2020, s. 69, 164, 173).

İmalat sanayinde, NACE gruplandırması Rev.2'ye göre, iki haneli yirmi dört alt sektör bulunmaktadır. İmalat sanayinde en çok kullanılan BİT; web sitesidir. Onu sırasıyla ERP, CRM ve SCM takip etmektedir. Yapılan analizler sonucunda; ERP'yi kullananlar ile kullanmayanlar arasında ortalama işgücü verimliliği yönünden on yedi alt sektörde anlamlı farklılık çıkarken, ortalama çalışan başına ücret yönünden on dokuz alt sektörde anlamlı farklılık ortaya çıkmıştır. CRM'yi kullananlar ile kullanmayanlar arasında ortalama işgücü verimliliği yönünden on alt sektörde anlamlı bir farklılık çıkarken, ortalama çalışan başına ücret yönünden on üç alt sektörde

anlamli farklılık bulunmuştur. Web sitesine sahip olanlarla olmayanlar arasında ortalama işgücü verimliliği yönünden sekiz alt sektörde anlamli bir farklılık bulunurken, ortalama çalışan başına ücret yönünden de sekiz alt sektörde anlamli bir farklılık bulunmuştur. SCM kullananlar ile kullanmayan arasında ortalama işgücü verimliliği yönünden bir alt sektörde anlamli bir farklılık çıkarken, ortalama çalışan başına ücret yönünden dört alt sektörde anlamli bir farklılık bulunmuştur. SCM'nin imalat sanayinde fazla etkin olmaması ve az kullanılmasının; ERP'nin, SCM'nin fonksiyonlarını yerine getirebilen modülleri de kapsayabilmesinden kaynaklandığı düşünülmektedir.

Hizmet sektöründe, NACE gruplandırması Rev.2'ye göre, iki haneli otuz üç alt sektör bulunmaktadır. Hizmet sektöründe de en çok kullanılan BİT; web sitesidir. Onu sırasıyla ERP, CRM ve SCM takip etmektedir. Yapılan analizler sonucunda; ERP'yi kullananlar ile kullanmayanlar arasında ortalama işgücü verimliliği yönünden on yedi alt sektörde anlamli farklılık çıkarken, ortalama çalışan başına ücret yönünden on beş alt sektörde anlamli farklılık ortaya çıkmıştır. CRM'yi kullananlar ile kullanmayanlar arasında ortalama işgücü verimliliği yönünden on beş alt sektörde anlamli bir farklılık çıkarken, ortalama çalışan başına ücret yönünden on dört alt sektörde anlamli farklılık bulunmuştur. Web sitesine sahip olanlarla olmayanlar arasında ortalama işgücü verimliliği yönünden altı alt sektörde anlamli bir farklılık bulunurken, ortalama çalışan başına ücret yönünden de sekiz alt sektörde anlamli bir farklılık bulunmuştur. SCM kullananlar ile kullanmayan arasında ortalama işgücü verimliliği yönünden hiçbir alt sektörde anlamli bir farklılık bulunmazken, ortalama çalışan başına ücret yönünden üç alt sektörde anlamli bir farklılık bulunmuştur. SCM'nin hizmet sektöründe de etkili olmamasının ve diğer BİT'lere göre az kullanılmasının; imalat sanayinde olduğu gibi hizmet sektöründe de ERP'nin etkin kullanımından kaynaklanabileceği düşünülmektedir.

İktisat literatürünü destekler nitelikte, Türkiye'de firma bazında BİT kullanımının işgücü verimliliği ve çalışan başına ücret üzerinde etkili olduğu görülmektedir. Bu nedenle, Türkiye'de hızla Dördüncü Sanayi Devrimini gerçekleştirecek adımlar atılmalı, firmaların BİT yatırım maliyetlerini düşürmek için politikalar geliştirilmelidir. Böylece üretim ve hizmet aşamasında yüksek teknolojinin kullanılmasıyla katma değer ve verimlilik artışı yakalanarak, ücret artışları sonucunda refah artışı sağlanabilecektir.

Kaynakça

Aghion, P. ve Howitt, P. (1992). A model of growth through creative destruction. *Econometrica*, 60(2), 323-351. <https://doi.org/10.3386/w3223>

Bertschek, I., Hogrefe, J. ve Rasel, F. (2012). Internationalisation, productivity, and information technology use: an investigation at the level of

the firm. Erişim adresi:
<https://www.etsg.org/ETSG2012/Programme/Papers/243.pdf>

Biraori, O. E., Nyamasege, O. J. ve Joseph, B. N. (2015). Information technology and the effectiveness of supply chain management in the Kenya public sector. *International Journal of Information, Business and Management*, 7(3), 237. Erişim adresi:
http://ijibm.site666.com/IJIBM_Vol7No3_Aug2015.pdf#page=242

Brynjolfsson, E. ve Hitt, L. M. (2000). Beyond computation: information technology, organizational transformation and business performance. *The Journal of Economic Perspectives*, 14(4), 23-48.
<https://doi.org/10.1257/jep.14.4.23>

Bülbül, H., Topal, A. ve Büyükkeklik, A. (2016). The impact of contextual factors on the information technology use of firms: the case of Turkey. *Journal of Alanya Faculty of Business/Alanya İletme Fakültesi Dergisi*, 8(2). Erişim adresi: https://www.researchgate.net/profile/Hasan-Buelbuel-2/publication/320491443_The_impact_of_contextual_factors_on_the_information_technology_use_of_firms_The_case_of_Turkey/links/59e89db30f7e9bc89b54199f/The-impact-of-contextual-factors-on-the-information-technology-use-of-firms-The-case-of-Turkey.pdf

Büyüköztürk, Ş. (2020). Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı istatistik, araştırma deseni SPSS uygulamaları ve yorum. Ankara. Pegem Akademi

Demirbağ, E. (2004). Sorularla müşteri ilişkileri yönetimi (CRM: customer relationship management). İTO Yayınları.

Erdil, A. ve Başlıgil, H. (2011). Kurumsal kaynak planlamanın endüstriyel işletme bünyesinde kurulması- kurulumunda karşılaşılan sorunlar ve çözümleri. XI. Üretim Araştırmaları Sempozyumu Bildiriler Kitabı. 624-640. Erişim adresi:
<http://acikerisim.ticaret.edu.tr/xmlui/handle/11467/564?show=full>

Feng, K., Chen, E. T. ve Liou, W. (2005). Implementation of knowledge management systems and firm performance: an empirical investigation. *Journal of Computer Information Systems*, 45(2), 92-104.
<https://doi.org/10.1080/08874417.2005.11645835>

Galve-Górriz, C. ve Castel, A. G. (2010). The relationship between human resources and information and communication technologies: Spanish firm-level evidence. *Journal of Theoretical and Applied Electronic Commerce Research*, 5(1), 11-24. <https://doi.org/10.4067/S0718-18762010000100003>

Goswami, S., Engel, T. ve Krcmar, H. (2013). A comparative analysis of information visibility in two supply chain management information systems. *Journal of Enterprise Information Management*, 26(3), 276-294.
<https://doi.org/10.1108/17410391311325234>

Iammarino, S. ve Jona-Lasinio, C. (2013). ICT production and labour productivity in the Italian regions. *European Urban and Regional Studies*.
<https://doi.org/10.1177/0969776412464504>

İlter, H. K. (2007). Bilgi sistemleri perspektifinden kaynak planlaması: etkiler ve değerler. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(11), 1-20.
Erişim adresi: <http://acikerisim.ticaret.edu.tr/xmlui/handle/11467/328>

Jorgenson, D. W. (2001). Information technology and the US economy. *The American Economic Review*, 91(1), 0_6. <https://doi.org/10.1257/aer.91.1.1>

Kabaklarlı, E. (2016). Endüstri 4.0 ve dijital ekonomi, dünya ve Türkiye ekonomisi için fırsatlar, etkiler ve tehditler. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık

Laudon, K. C. ve Laudon, J. P. (2014). *Management information systems: managing the digital firm*. (13th Edition. Global Edition). Pearson Education Limited

Liu, L., Miao, R. ve Li, C. (2007). The impacts of enterprise resource planning systems on firm performance: an empirical analysis of Chinese chemical firms. In *Research and Practical Issues of Enterprise Information Systems II* (pp. 579-587). Springer, Boston, MA. Erişim adresi: https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-0-387-75902-9_64

Nicolaou, A. I. ve Bajor, L. H. (2004). ERP systems implementation and firm performance. *Review of Business Information Systems (RBIS)*, 8(1), 53-60.
<https://doi.org/10.19030/rbis.v8i1.4504>

O'Brien, J.A. ve Marakas, G.A. (2011). *Management information systems*. 10th Edition. McGraw-Hill/Irwin.

Patanapongse, W. (1998). Application of information technology to improve productivity in Thai manufacturing industry. *Thai Journal of Development Administration* Vol.,311, No.4, (pp.55-77) Erişim adresi: http://library1.nida.ac.th/nida_jour0/NJv38n4_05.pdf

Poston, R. ve Grabski, S. (2000). The impact of enterprise resource planning systems on firm performance. *ICIS 2000 Proceedings*, 48. Erişim adresi: <https://aisel.aisnet.org/cgi/viewcontent.cgi?article=1141&context=icis2000>

Solow, R. (1957). Technical change and the aggregate production function. *The Review of Economics and Statistics*, 312-320.
<https://doi.org/10.2307/1926047>

Sun, H., Wang, Y. ve Wang, J. (2013). An empirical analysis on the performance of tourism enterprises implementing ERP. In *2nd International Symposium on Computer, Communication, Control and Automation* (pp. 486-489). Atlantis Press. <https://doi.org/10.2991/3ca-13.2013.118>

Tsai, B. H. (2008). The impact of enterprise resource planning systems on the efficiency of Taiwanese firms. In *2008 IEEE Asia-Pacific Services Computing Conference* (pp. 1441-1446). IEEE. <https://doi.org/10.1109/APSCC.2008.251>

TÜİK (2019). Girişimlerde bilgi teknolojileri kullanım araştırması. Türkiye İstatistik Kurumu, Ankara

TÜİK (2019). Yıllık sanayi ve hizmet istatistikleri. Türkiye İstatistik Kurumu, Ankara

Vu, K. M. (2011). ICT as a source of economic growth in the information age: empirical evidence from the 1996–2005 period. *Telecommunications Policy*, 35(4), 357-372. <https://doi.org/10.1016/j.telpol.2011.02.008>

Vural, B. A. ve Sabuncuoğlu, A. (2008). Bilgi ve iletişim teknolojileri ve ütopyan bakış açısı. *Selçuk Üniversitesi İletişim Dergisi*, Cilt:5, Sayı: 3, 5-19, Temmuz. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/en/pub/josc/issue/19017/200679>

Wieder, B., Booth, P., Matolcsy, Z. P. ve Ossimitz, M. L. (2006). The impact of ERP systems on firm and business process performance. *Journal of Enterprise Information Management*. Vol. 19 No. 1, pp. 13-29. <https://doi.org/10.1108/17410390610636850>

Xu, Y., Yen, D. C., Lin, B. ve Chou, D. C. (2002). Adopting customer relationship management technology. *Industrial Management and Data Systems*, 102(8), 442-452. <https://doi.org/10.1108/02635570210445871>

Yen, D. C., Chou, D. C. ve Chang, J. (2002). A synergic analysis for web-based enterprise resources planning systems. *Computer Standards & Interfaces*, 24(4), 337-346. [https://doi.org/10.1016/S0920-5489\(01\)00105-2](https://doi.org/10.1016/S0920-5489(01)00105-2)

Zhang, H. ve Zheng, H. (2019). An empirical study on the impact of ERP implementation on the performance of listed companies. In *Journal of Physics: Conference Series* (Vol. 1213, No. 5, p. 052103). IOP Publishing. <https://doi.org/10.1088/1742-6596/1213/5/052103>

[itobiad], 2021, 10 (2): 1302-1326

Stratejik Planlamada Farkındalık: Üniversitelerdeki Akademik ve İdari Personel Üzerine Bir Araştırma
Awareness in Strategic Planning: A Research on Academic and Administrative Staff in Universities

Video Link: <https://youtu.be/BPUqSDLPrPE>

Hasan DAĞLAR

Dr. Öğr. Üyesi, Çankırı Karatekin Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Asst.Prof., Çankırı Karatekin University Faculty Of Economics and Administrative Sciences

e-mail: daglar18@hotmail.com.tr

Orcid ID: 0000 0002 6903 8141

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type : Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received : 13.01.2021
Kabul Tarihi / Accepted : 07.05.2021
Yayın Tarihi / Published : 03.06.2021
Yayın Sezonu : Nisan-Mayıs-Haziran
Pub Date Season : April-May-June

Atıf/Cite as: Dağlar, H . (2020). Stratejik Planlamada Farkındalık: Üniversitelerdeki Akademik ve İdari Personel Üzerine Bir Araştırma . İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi , 10 (2) , 1302-1326 . Retrieved from <http://www.itobiad.com/tr/pub/issue/62559/860277>

İntihal /Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and confirmed to include no plagiarism. <http://www.itobiad.com/>

Copyright © Published by Mustafa YİĞİTOĞLU Since 2012 – Istanbul / Eyup, Turkey. All rights reserved.

Stratejik Planlamada Farkındalık: Üniversitelerdeki Akademik ve İdari Personel Üzerine Bir Araştırma *

Öz

Bu araştırmanın konusu, devlet üniversitelerinde akademik ve idari personel olarak çalışanların stratejik planlama konusundaki farkındalıklarını bilgi, algı ve süreç açısından ölçmektir. Stratejik planlama konusu ve sürecinin üniversite çalışanları tarafından iyi bir şekilde bilinmesi, algılanması ve farkındalıklarının artırılması, stratejik planlamadan beklenen faydaya ulaşılabilmesi bakımından önemli görülmektedir.

Araştırmanın amacı, üniversitede akademik ve idari personel olarak çalışanların stratejik planlama konusundaki bilgilerini, algılarını ve sürece katılımlarını kapsayan stratejik planlamayla ilgili farkındalıklarının incelenmesidir.

Araştırmanın yöntemi, stratejik planlamada farkındalık ölçeğine bazı demografik değişkenlerle ilgili sorular eklenerek anket formu hazırlanmış ve veriler anket yoluyla toplanmıştır. Üniversite personelinin stratejik planlamayla ilgili farkındalıkları belirlenen değişkenlere göre ölçülmüş ayrıca istatistiksel analizi yapılmış ve sonuçları yorumlanmıştır.

Devlet üniversitelerinde stratejik planlama ile ilgili çalışmalara katılanların stratejik planlama farkındalığı, katılmayanlara göre daha yüksek çıkmıştır. Üniversite çalışanlarının stratejik planlama farkındalığında eğitim düzeyleri ve yaş grupları açısından istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunamamıştır. Mesleki tecrübe açısından yirmi yıldan daha fazla tecrübesi olanların stratejik planlama farkındalığı daha yüksek bulunmuştur. Devlet üniversitelerinde çalışan akademik ve idari personelin stratejik planlamayla ilgili farkındalıkları yüksek bulunmuştur. Akademik veya idari personel olma, yönetici olma veya cinsiyet gibi değişkenlere göre stratejik planlama farkındalığında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olmadığı belirlenmiştir. Üniversitelerde yapılan stratejik planlar hakkında akademik ve idari personel olarak çalışanların farkındalıklarının artırılmasının, stratejik planların etkinliği açısından faydalı olacağı sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Stratejik Planlama, Farkındalık, Stratejik Düşünce, Üniversite Yönetimi, Personel.

Awareness in Strategic Planning: A Research on Academic

* Çankırı Karatekin Üniversitesi Etik Kurulunun 12.05.2020 Tarih , 209 Sayılı kararı ile Etik Kurul Kararı alınmıştır.

"İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi"
"Journal of the Human and Social Sciences Researches"
[itobiad]

ISSN: 2147-1185

10 the Years

and Administrative Staff in Universities

Abstract

The subject of this research is to measure the awareness of those who work as academic and administrative staff in state universities on strategic planning in terms of knowledge, perception and process. In order to achieve the expected benefit from strategic planning, it is important to know, perceive and increase awareness of the subject and process of strategic planning by university staff.

The aim of this research is to examine the strategic planning awareness of the academic and administrative staff of the university regarding strategic planning, which contains their knowledge, perceptions and participation in the process.

The method of the study, the questionnaire was prepared by adding questions about some demographic variables to the awareness scale in strategic planning and the data were collected through a questionnaire. The awareness of the university staff about strategic planning was measured according to the determined variables, and also statistical analysis was made and the results were interpreted.

The strategic planning awareness of those who participated in studies on strategic planning at state universities was higher than those who did not. No statistically significant difference was found in terms of education levels and age groups in the strategic planning awareness of university employees. The strategic planning awareness of those who have more than 20 years professional experience was found to be higher. The awareness of academic and administrative staff working in state universities on strategic planning was found to be high. There was no statistically significant difference in strategic planning awareness according to variables such as being an academic or administrative staff, being a manager or gender. It has been concluded that increasing the awareness of the employees as academic and administrative staff about the strategic plans made in universities will be beneficial in terms of the effectiveness of the strategic plans.

Keywords: Strategic Planning, Awareness, Strategic Thinking, University Management, Staff.

Giriş

Stratejik yönetimin önemli bir aracı ve kılavuzu olan stratejik planlamadan beklenen faydayı elde edebilmek için çalışanların stratejik planlamayı iyi anlamaları ve stratejik planlama farkındalıklarının geliştirilmesi gerekir.

Stratejik plan hazırlama 2006 yılından itibaren Türkiye’de devlet üniversitelerinde kanun gereği zorunlu hale gelmiştir. Mevzuattan dolayı zorunlu olarak hazırlanan bu stratejik planlar hakkında üniversitelerde akademik ve idari personel olarak çalışan ve bazıları da yönetici olan kişilerin stratejik planlama algısını, bilgisini ve bu süreci araştırmak bir ihtiyaç olarak ortaya çıkmıştır. Bundan dolayı üniversitelerde akademik ve idari personel olarak çalışanların ve yöneticilerin üniversitedeki stratejik planlama ile ilgili bilgileri, stratejik planlama hakkındaki algıları ve stratejik planlama süreci konusundaki farkındalıkları incelenmiştir.

Stratejik planlamadan beklenen amaçlara ulaşılabilmesi, stratejik planlama sürecinin kurumda çalışanlar tarafından doğru bir şekilde anlaşılmasına ve uygulanmasına bağlıdır. Üniversitelerde stratejik planlama çalışmalarının etkin ve verimli bir şekilde yürütülmesi için bu konuda bir farkındalık geliştirilmesine ihtiyaç vardır. Her kademedeki personelin konu hakkında farkındalığının oluşması sürecin amacına ulaşmasını sağlayacaktır (Yakut ve Korkmaz, 2012, s.160).

Araştırmanın problemi, devlet üniversitelerinde akademik ve idari personel kadrolarında çalışanların stratejik planlama farkındalıklarının belirlenmesi ve bazı değişkenlere göre bu farkındalığın farklılık gösterip göstermediğinin tespit edilmesidir.

Bu araştırmanın amacı; Türkiye’de devlet üniversitelerinde çalışan akademik ve idari personelin, üniversitedeki stratejik planlama konusundaki farkındalıklarını ölçmektir. Bu amaçla stratejik planlamada farkındalık ölçeği vasıtasıyla, üniversite çalışanlarının stratejik planlamayla ilgili algılarını, stratejik planlama süreciyle ilgili bilgi düzeylerini dolayısıyla stratejik planlama farkındalıklarını belirleyebilmektir. Bunlarla birlikte üniversitedeki akademik ve idari personelin stratejik planlama farkındalığını artırabilmek için neler yapılabileceği konusunda önerilerde bulunmak amaçlanmıştır.

Stratejik Yönetim ve Stratejik Planlama

Strateji, bilgi ve yeteneğin toplamını veya bir şeyleri başarabilme gücünü ifade eder. Strateji, geleceğin ne getireceğine dair bir tahmine dayalı olarak bir dizi eylem planlama, kaynakları ve yetenekleri geliştirme ve kullanma

fikridir. Aslında gelecek ne kadar öngörülemezse, esneklik ve çeviklik geliştirmeye dayalı bir strateji o kadar başarılı olacaktır (Clegg vd., 2017, s.2).

Strateji, örgütün amaçladığı geleceğe ulaşabilmesi için çevresel fırsat ve tehditleri öngörebilmesi, örgütün üstün ve zayıf yönlerini bir kaldıraç olarak kullanabilmesi, bir değişim meydana getirmesi ve değişime hükmedebilmesidir. Strateji, ulaşmaya değer bir gelecek için şimdiden çalışmaktır (Akgemci, 2008, s.4).

Stratejik yönetim, etkili stratejiler geliştirmeye, uygulamaya ve sonuçlarını değerlendirerek kontrol etmeye yönelik kararlar ve faaliyetler bütünüdür. Stratejik yönetim, örgütün istikametinin belirlenmesi ve çevresiyle olan ilişkilerinin düzenlenmesi için yapılacak faaliyetlerin planlaması, örgütlemesi, uygulaması, koordinasyonu ve kontrol edilme sürecidir (Dinçer, 2007, s.35).

Stratejik yönetim, örgütü amaç ve hedeflerine yöneltme, birçok paydaşın karar alma faaliyetlerine dahil edilmesini sağlama, kısa dönemli ve uzun dönemli bakış açılarının sürece dahil edilmesi açısından önemli katkı sağlar. Kurumların başarıya ulaşabilmeleri için karşılaşabilecekleri fırsatlara ve tehditlere karşı önceden bilgi sahibi olmaları, öngörülerde bulunmaları, akılcı stratejiler geliştirmeleri ve bu stratejileri etkili bir şekilde uygulamaya koymaları gerekir (Akgemci, 2008, s.8).

Stratejik yönetim faaliyeti, örgütlerin ulaşmak istedikleri birtakım amaç ve hedefler belirlemeleri ve hedeflerini gerçekleştirebilmek, kurumsal yeteneklerle tutarlı olmak ve çevrenin taleplerine cevap verebilmek için çevre ve örgüt arasındaki ilişkileri sürdürme işlemleridir. Stratejik yönetim sayesinde dış çevredeki değişime sürekli cevap verebilecek bir iç yapı oluşturulur (Ansoff vd. 2019, s.12).

Stratejik yönetim; tüm yönetim kadrolarının takım ruhu ve anlayışı içinde hareket etmelerini, birer stratejist olarak sürece katılma sorumluluğu hissetmelerini, ortak amaçlar, misyon, vizyon ve stratejiler ışığında faaliyetlerin yürütülmesini ve topyekûn kurumun geleceğine sahip çıkılmasını sağlamaktadır (Eren, 2013, s.9).

Stratejik yönetim sürecinin başlayabilmesi için stratejik bilince sahip olmak gerekir. Stratejik bilinç yöneticilerin; iş dünyasının sürekli bir değişim içinde olduğunu, sektördeki rakiplerin ve kurumların sürekli değişen çevre şartlarına uygun çeşitli stratejiler geliştirdiğini anlayabilmesini, bu konularda fikir üretmesini ve çalışmalar yapmasını ifade eder (Ülgen ve Mirze, 2004, s.57).

Stratejik yönetimde stratejik planlamanın önemli rolü vardır. Stratejik yönetimde yöneticiler örgütün stratejilerini geliştirirler ve bunu stratejik planda gösterirler. Örgütün uygulayacağı stratejiler, bunların nasıl gerçekleştirileceği, rekabette nasıl başarılı olunacağı, hedeflere ulaşarak müşteri memnuniyetinin nasıl sağlanacağı stratejik planlarda gösterilir. Stratejik planlama ile örgütün performansı arasında olumlu ilişki vardır (Robbins ve Coulter, 2009, s.179).

Stratejik planlama, bir kurum veya kuruluşun ne olduğunu ne yaptığını, neden yaptığını tanımlayan temel eylemler ve kararlar üretmek için disiplinli bir çaba olarak tanımlanır (Bryson ve Roering, 1988, s.996).

Stratejik planlamanın geleneksel planlamadan farkları, onun uygulamaya, sonuca ve eyleme odaklı olması, katılımcılığı teşvik etmesi, kurumun iç yapısındaki güçlü ve zayıf yönleriyle çevresindeki fırsat ve tehditleri araştırmasına önem vermesidir (Bağdigen ve Avcı, 2013, s.37).

Stratejik planlama sürecinde; şu anda neredeyiz, nereye varmak istiyoruz, varmak istediğimiz yere nasıl ulaşabiliriz ve başarımızı nasıl ölçer ve değerlendiririz temel sorularına cevaplar aranmaktadır (Erkan, 2008, s.79).

Stratejik planda belirlenen uzun dönem stratejik amaçlar; insan kaynakları, yenilikçilik, piyasa durumu, finansal kaynaklar, fiziki kaynaklar, verimlilik, finansal performans ve sosyal sorumlulukla ilgilidir. Stratejik planda amaç ve hedefler belirlendiği gibi bunların nasıl gerçekleştirileceği de belirtilir (Bovee ve Thill, 2001, s.137).

Stratejik amaçların belirlenmesi başarı için zorunludur çünkü amaçlar bir yönü gösterirler. Örgütün değerlendirilmesinde gösterge olarak kullanılırlar, sinerji oluştururlar, öncelikleri ortaya çıkarırlar, koordinasyona odaklanırlar ve planlama, örgütlenme, motivasyon faaliyetlerinin etkin kontrolü için temel oluştururlar (Bakoğlu, 2010, s.33).

Stratejik planlama önceleri kâr amacı güden ve rekabet gücünü artırmak isteyen özel işletmelerde uygulanırken, günümüzde kamu kurumlarında da uygulanmaya başlamıştır.

Kamu idarelerinde stratejik plan yapma süreci 2006 yılından itibaren Devlet Planlama Teşkilatı (DPT)'nin gözetiminde ve yönlendirmesiyle başlamıştır. 2011 yılında Kalkınma Bakanlığı'nun kurulmasıyla, DPT'nin görev ve yetkileri, bu bakanlığa devredilerek DPT kapatılmıştır. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine geçildiği 2018 yılında da Kalkınma Bakanlığı kaldırılmış, Cumhurbaşkanlığına bağlı Strateji ve Bütçe Başkanlığı kurulmuştur. Kamu kurumlarında stratejik planların hazırlanmasında, uygulanmasında ve izlenmesindeki temel ilkeleri, esasları ve usulleri

belirlemek Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı'nın görevleri arasında sayılmıştır (Coşkun ve Yıldırım, 2018, s.3).

Üniversiteler için stratejik planlama rehberi, Kalkınma Bakanlığı'nca 2018 yılında hazırlanmıştır. Bu rehberde; üniversitedeki stratejik planlama, orta ve uzun dönemde üniversitelerin önceliklerinin belirlenmesi, bütçe hazırlama ve uygulamada mali disiplinin sağlanması konularını içeren stratejik yönetim süreci belirtilmiştir. Stratejik planlamanın üniversitede stratejik önceliklere göre kaynakların dağıtılmasını, etkin olarak kullanılmasının takip edilmesini ve böylece bir hesap verme sorumluluğunun geliştirilmesine temel oluşturacağı ifade edilmiştir (T.C. Kalkınma Bakanlığı, 2018, s.1).

Üniversitenin stratejik planını hazırlamak ve hazırlanan stratejik plana göre üniversiteyi yönetmek, üniversite yönetiminin asıl sorumluluğundadır. Stratejik planlama katılımcı bir planlama yaklaşımı olduğundan, üniversitede her düzeydeki çalışanın katılımını gerektirir. Stratejik planlamanın başarısı ancak üniversite çalışanlarının stratejik plan hazırlık çalışmalarına katılımı, stratejik planı sahiplenmeleri ve stratejik planın uygulanıp uygulanmadığının izlenmesiyle mümkündür.

Stratejik planlamada en önemli konu katılımcı bir şekilde hazırlanan stratejik planın sahiplenilmesidir. Stratejik planlamanın başarısı için üst yönetimden başlayarak, bütün çalışanlar tarafından stratejik planın doğru anlaşılması ve sahip çıkılması gerekir. Üniversitede çalışanlar tarafından sahiplenilmeyen, yeterince farkında olunmayan ve izlenmeyen bir stratejik plandan beklenen fayda sağlanamayacaktır.

Stratejik Planlamada Farkındalık

Farkındalık için konu hakkında bilgi sahibi olunması, konunun doğru algılanması ve sürecin takibi önemlidir. Algı, kişinin zihinsel süreçleri ile uyumlu bir şekilde çevresindeki uyarıcıları alma, yorumlama, değerlendirme ve neticesinde çevresinde olup bitenin farkına varma sürecidir. Algılama, davranışı etkileyen ve birçok özelliği olan bilişsel bir süreçtir. Algılama, çevremizdeki olay, olgu gibi her şeyi anlamamızı, anlamlandırmamızı, değerlendirmeler yapmamızı ve bütün bunların sonucunda davranışlar göstermemizi sağlayan bir süreçtir (Güney, 2017, s.88).

Algılama; insanların sürekli biçimde çevrelerinden bilgi elde etmeye çalışmaları, topladıkları bu bilgileri kendi kişilikleri, kültürleri ve tecrübeleriyle bir araya getirerek organize etmeleri ve kendileri için anlamlı

bir biçime sokarak, davranışlarının birer temel ögesi olarak kullandıkları süreçlerdir (Eren, 2010, s.69).

Çalışanların stratejik planlama ile ilgili bilgileri arttığında bu konudaki farkındalıkları da artacaktır. Bilgi ile algı birleştiğinde kişilerde o olguyla ilgili bir farkındalık meydana gelecektir. Böylece stratejik planlama sürecinin daha etkili ve verimli bir şekilde yürütülmesi sağlanabilecektir.

Stratejik planlama örgütler için sadece geleceğe yönelik bir araç değil, aynı zamanda hayatta kalma aracıdır. Üniversiteler stratejik planlama faaliyetleri aracılığıyla çevrelerini yeniden şekillendirebilir. Üniversiteler örgütsel bilgiyi, entellektüel sermayeyi ve beşeri sermayeyi dış çevreye uyum sağlama becerilerini geliştirmek için kullanır. Stratejik plan hazırlanmasında ve yeni stratejiler geliştirilmesinde her seviyede çalışanlardan geri bildirim sağlamaya çalışılır (Burrell vd. 2011, s.79).

Stratejik planlamadan beklenen faydanın sağlanabilmesi için üst yönetimden planlama ekibine ve çalışanlara kadar sürecin doğru algılanması gerekir. Algıyla birlikte süreç, uygulama ve işleyişle ilgili bilgi çalışanlara kazandırılarak stratejik planlama ile ilgili farkındalık oluşturulduğu takdirde, bu yönetim aracından beklenen fayda elde edilebilecektir (Yakut ve Korkmazyürek, 2012, s.169).

Üniversitelerin çağdaş bir yönetim yapısına kavuşturulması için “5018 Sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu” 24.12.2003 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Bu Kanununun 9. maddesinde; “Kamu idareleri; kalkınma planları, Cumhurbaşkanlığı tarafından belirlenen politikalar, programlar, ilgili mevzuat ve benimsedikleri temel ilkeler çerçevesinde geleceğe ilişkin misyon ve vizyonlarını oluşturmak, stratejik amaçlar ve ölçülebilir hedefler saptamak, performanslarını önceden belirlenmiş göstergeler doğrultusunda ölçmek ve bu sürecin izleme ve değerlendirmesini yapmak amacıyla katılımcı yöntemlerle stratejik plan hazırlarlar” hükmü yer almaktadır.

Üniversiteler stratejik plan hazırlarken, ulusal kalkınma planı, hükümet programı ve üniversitenin faaliyet alanlarıyla ilgili ulusal, bölgesel ve sektörel plan ve programlardaki amaçları ve hedefleri dikkate almak zorundadırlar. Üniversitelerin daha kaliteli hizmet verebilmeleri için bütçelerini ve kaynak tahsislerini, stratejik planlarındaki amaçlara, hedeflere ve performans göstergelerine dayandırmaları zorunludur (Dağlar, 2019, s.2).

Stratejik planın birçok boyutu olduğundan, plan hazırlık aşamasında mevcut birçok seçeneğin dikkatli bir şekilde müzakere edilmesi ve değerlendirilmesi önemlidir. Bu da örgüt için stratejiler belirleyen, değerlendiren stratejik muhakemeye sahip insan kaynaklarıyla

gerçekleştirilebilir. Bunun için stratejik planların katılımcı bir şekilde hazırlanması önem taşımaktadır (George vd. 2019, s.816).

Katılımcı yöntemlerle stratejik plan hazırlamak, kanun gereği tüm devlet üniversitelerinde 2006 yılından itibaren zorunlu hale gelmiştir. Burada önemli olan bu planların mevzuat gereği zorunluluktan mı yapıldığı yoksa tarafların katılımıyla mı yapıldığı, tarafların katılımının nasıl ve ne şekilde sağlandığı, hazırlanan planların uygulanma durumu ve stratejik yönetim uygulamalarının üniversitelerin performansına hangi ölçüde etki ettiği (Birinci, 2014, s.2).

Stratejik planlama süreci çalışanları biraraya getirerek örgütün misyonunu, stratejik hedeflerini açıkça belirleyip birimin iç bütünlüğünü sağlar. Planlama sürecinde çeşitli birimlerde çalışanlar, örgütün bütünlüğü içerisinde kendi birimlerinin stratejik inisiyatiflerini daha iyi anlayacak ve kabul edecek, bu da örgütün performansını daha iyi hale getirecektir. Bu süreçte örgütte kendi birimlerinin etkinliğini artırmak isteyen yöneticilere yeni öneriler sunma imkanı verecektir (Nowak, 2021, s.71).

Kamu kurumlarında stratejik planlama sürecinin faydasını ve etkinliğini artıran en önemli düzenleme, kurumlarca hazırlanan stratejik planların izleme ve değerlendirme sürecine tabi tutulmasıdır. Böylece yöneticilerin işleri daha sistemli hale gelecek planlamanın önemi konusunda farkındalıkları daha çok artacaktır (Coşkun ve Yıldırım, 2018, s.14).

Literatür Tarama

Stratejik plan uygulamasında sahiplenme ve katılım sorunlarıyla ilgili bir araştırmada; stratejik planlamanın, farklı görev ve donanımlara sahip bireylerin bir araya getirildiği, ulusal planları göz ardı etmeksizin kurumsal misyon ve vizyon çerçevesinde stratejilerin oluşturulduğu, sahiplenme ve katılımın gerekliliğinin vurgulandığı bir süreç olduğu belirtilmiştir. Stratejik planlamanın zorunluluktan yapılan formalite bir iş haline gelmemesi için üst yönetimin, öncelikli olarak stratejik planlamanın gerekliliğine ve etkinliğine inanması ve hem iç paydaşların hem de dış paydaşların planı sahiplenmesi, planlama sürecine katılımın sağlanması adına gerekli çabayı göstermesi gerektiği vurgulanmıştır (Yıldırım ve Tahtalıoğlu, 2016, s.193).

Stratejik planlamanın örgütsel öğrenme ilişkisi üzerine devlet üniversitelerinde yapılan bir araştırmada; üniversitede stratejik planlama faaliyetlerine yasal zorunluluktan dolayı başlandığı, faaliyetlerin daha iyi yapılması, geliştirilmesi konusunda çalışanların istekliliğinin, değişim ve yeniliğe kıyasla daha düşük düzeylerde olduğu belirtilmiştir. Stratejik planlamada yeterli seviyede inisiyatif kullanılmadığı, geçerli ve doğru

enformasyon doğrultusunda faaliyetlerin yapılması yerine, üst yönetimin kararının beklendiği veya mevzuata en yakın çözüm yaklaşımının tercih edildiği ifade edilmiştir. Ayrıca üniversitede stratejik plan hazırlama ekibinin planlama sürecine ilişkin, yeterince bilgi sahibi olmadan planlamaya katıldıklarının tespit edildiği vurgulanmıştır (Yiyit ve Çorbacıoğlu, 2014, s.185-189).

Stratejik planlamanın kamu idarelerindeki uygulamalarına yönelik ampirik bir çalışmada; stratejik planlama sürecinde katılımcılık ilkesine tam anlamıyla uyulmadığı, bütün çalışanların katılımıyla beraber, üst düzey yöneticilerin de stratejik planlamayı benimsemesinin, stratejik planlamanın başarısında önemli olduğu vurgulanmıştır. Kurum çalışanlarına tam anlamıyla stratejik planlama sürecine katılım imkanının tanınması; çalışanların motivasyonunun artmasına, hizmette verimlilik artışına ve kurum aidiyetinin yerleşmesine imkân tanıyacağı ve stratejik planın daha iyi uygulanmasını sağlayacağı ifade edilmiştir (Bağdigen ve Avcı, 2013, s.57).

Kamuda stratejik planlamanın katılımcılık boyutu isimli araştırmada; stratejik plan hazırlanmasında katılımın, stratejik planın etkinliğini değiştirip değiştirmediği tartışılmıştır. Ancak katılımcı bir şekilde hazırlanan stratejik planı benimsetmenin ve bunu uygulamanın daha kolay olduğu ileri sürülmüştür (Nalcı Arıbaş, 2013, s.81).

Orta öğretimdeki eğitim kurumlarında stratejik planlama ile ilgili yapılan bir araştırmada katılımcılar; stratejik planlama ekibinin stratejik planlama hakkında yeterince bilgi sahibi olmadığını, stratejik planlama çalışmalarını boş ve yararsız bir uğraş olarak gördüklerini, stratejik planların işlevsel olmadığını, stratejik planlama çalışmalarında bilgi eksikliği yaşandığını, stratejik planların kâğıt üzerinde kaldığını ve başarıya ulaşma şansının olmadığını ifade etmişlerdir. Katılımcılar stratejik planlama ile ilgili olumsuz bir algılarının olduğunu belirtmişlerdir (Arabacı vd. 2015, s.1464).

Üniversitelerde stratejik planlama süreciyle ilgili yapılan bir araştırmada; devlet üniversitelerinde kanuni davranma zorunluluğunun, vakıf üniversitelerinde ise piyasa şartlarına bağımlılığın amaç, stratejik planlama sürecinin ise bir araç olarak görüldüğü, stratejik planlama sürecinde asıl amacın yönetme kapasitesini artırmak ve yönetim kültürünü dönüştürmek olması gerektiği belirtilmiştir. Yönetim kültürünün; yöneticilerin, çalışanların hatta vatandaşların, yönetime, yönetim kavramlarına, ilkelerine, kuramlarına bakışlarını, yönetim süreciyle ilgili algılarını, tutum ve davranışlarını belirleyen önemli faktörlerden biri olduğu vurgulanmıştır (Eren vd. 2014, s.140).

Üniversitelerde stratejik yönetim uygulamalarının performansa etkileri konulu bir araştırmada; Türkiye’de üniversitelerde stratejik yönetim anlayışı çerçevesinde, stratejik planların yapıyor olmasının önemli bir gelişme olduğu, devlet üniversitelerinde stratejik planlamanın ve stratejik kontrolün performans üzerine pozitif etkisinin olduğu tespit edilmiştir. Ancak, stratejik yönetim süreçlerinin ve buna bağlı olarak hazırlanan planların sağlıklı olarak yapılmadığı, yapılan planların kendi içlerinde birbirinden kopuk ve uygulamadan yoksun olduğu, bunun sonucu olarak üniversitelerin performanslarının istenilen düzeye çıkamadığı değerlendirilmiştir (Birinci, 2014, s.12).

Yöntem

Araştırma Modeli

Araştırma üniversitede akademik ve idari personel olarak çalışanların stratejik planlama konusundaki farkındalıklarını, bazı değişkenlere göre ölçmeyi ve analiz etmeyi amaçlayan betimsel ve nicel bir araştırmadır. Bunun için, Yakut ve Korkmaz (2012) tarafından geliştirilen stratejik planlamada farkındalık ölçeğiyle beraber, demografik özellikleri içeren anket formu oluşturulmuştur. Bu anketle üniversitelerde akademik ve idari personel olarak çalışanlardan veriler toplanmış ve elde edilen verilerle hipotezler test edilerek gerekli analiz yapılmıştır.

Araştırmanın Evreni ve Örnekleme

Araştırma evrenini, Türkiye’de devlet üniversitelerinde çalışan akademik ve idari personel oluşturmaktadır. Örnekleme yöntemlerinden kolayda örnekleme tercih edilmiş ve genellenebilirliği artırmak ve zengin bir örneklem sayısına ulaşabilmek için üniversitelerin internet sayfalarındaki akademik ve idari personelin elektronik posta adreslerine anket formu gönderilmiştir.

Araştırmaya gönüllü olarak 288’i akademik personel ve 131 idari personel olmak üzere toplam 419 üniversite çalışanı katılmıştır. Devlet üniversitelerinde 83.588’i erkek 65.100’ü kadın olmak üzere toplam 148.688 akademik personel ve yaklaşık 123.550 idari personel bulunmaktadır (Yükseköğretim Bilgi Yönetim Sistemi, 2021). Örneklemin büyüklüğünün tespit edilmesinde faydalanılan hazır tablolara göre 1.000.000 olan bir ana kütleyle ilgili 384 örneklem yeterli görüldüğünden, buradaki ana kütle için 419 olan örneklem miktarının araştırma evrenini yeterince temsil ettiği tespit edilmiştir (Karagöz, 2017, s.61).

Bu araştırma kişilerden veri toplanan bir araştırma olduğundan, bu çalışmada bilimsel araştırmalar etiği açısından bir sakınca olmadığına dair

Çankırı Karatekin Üniversitesi Etik Kurulunun 209 nolu kararıyla 12.05.2020 tarihinde etik kurul izni alınmıştır.

Veri Toplama Araçları

Araştırma verileri anket tekniği vasıtasıyla toplanmıştır. Kullanılan anket formu iki bölümden oluşmaktadır.

Demografik Bilgi Formu: Personelin cinsiyeti, yaşı, öğrenim durumu, çalıştığı kadro, yöneticilik görevinin olup olmaması, üniversitede çalıştığı süre ve stratejik plan hazırlık çalışmalarına katılma durumuna ilişkin sorulardan oluşmaktadır.

Stratejik Planlama Farkındalığı Ölçeği: Yakut ve Korkmaz (2012) tarafından geliştirilen ve geçerlilik ve güvenilirliği test edilen, stratejik planlama farkındalığı ölçeğindeki ifadelerden yararlanılarak ölçek hazırlanmıştır.

Ankete cevap verenlerin cevapları, kesinlikle katılmıyorum olumsuz ifadesinden başlayarak, kesinlikle katılıyorum olumlu ifadesine kadar Beşli Likert ölçeği şeklinde sıralanmış ve bu şekilde veriler elde edilmiştir.

Verilerin Analizi

Anketler vasıtasıyla elde edilen veriler bilgisayara aktarılmış ve istatistik paket programı vasıtasıyla, stratejik planlama farkındalığı çeşitli değişkenlere göre istatistiki teknikler kullanılarak analizi yapılmıştır. Anketlere cevap verenlerin sosyo-demografik özellikleri sıklık ve yüzde olarak hesaplanmıştır. Personelin çalıştığı kadro, cinsiyeti, yöneticilik görevi ve stratejik plan hazırlık çalışmalarına katılmaları açısından stratejik planlama farkındalığı bağımsız gruplar t testi ile analiz edilmiştir. Araştırmaya katılanların mesleki tecrübeleri, yaşları ve eğitim durumlarına göre istatistiki bakımdan anlamlı bir farklılık olma durumu ise ANOVA analizi ile test edilerek hesaplanmıştır.

Araştırmanın Hipotezleri

Araştırmaya katılan üniversite çalışanlarının stratejik planlama ile ilgili farkındalıklarında, çalışanların mesleki tecrübesi, yaşı, cinsiyeti, eğitim durumu, çalıştığı kadro, stratejik plan hazırlık çalışmalarına katılma durumlarına ve yöneticilik görevlerine göre anlamlı farklılıklar olup olmadığına yönelik aşağıdaki hipotezler oluşturulmuş ve test edilmiştir.

H1: Stratejik planlama farkındalığı üniversite çalışanlarının üniversitede çalıştıkları kadroya göre anlamlı bir farklılık gösterir.

H2: Stratejik planlama farkındalığı üniversite çalışanlarının cinsiyetlerine göre anlamlı bir farklılık gösterir.

H3: Stratejik planlama farkındalığı üniversite çalışanlarının yöneticilik pozisyonuna göre anlamlı bir farklılık gösterir.

H4: Stratejik planlama farkındalığı üniversite çalışanlarının stratejik plan hazırlık çalışmalarına katılma durumlarına göre anlamlı bir farklılık gösterir.

H5: Stratejik planlama farkındalığı üniversite çalışanlarının meslekteki tecrübelerine göre anlamlı bir farklılık gösterir.

H6: Stratejik planlama farkındalığı üniversite çalışanlarının yaşlarına göre anlamlı bir farklılık gösterir.

H7: Stratejik planlama farkındalığı üniversite çalışanlarının eğitim durumlarına göre anlamlı bir farklılık gösterir.

Araştırmanın Bulguları

Üniversitede akademik ve idari personel olarak çalışanların çeşitli değişkenlere göre stratejik planlama farkındalığı ölçülmeye çalışılmış ve buna yönelik bulgular elde edilmiştir.

Araştırmanın Tanımlayıcı Bulguları

Anketlere cevap veren 419 üniversite çalışanın; öğrenim durumu, cinsiyet, yaş, çalıştığı kadro, üniversitedeki çalışma süresi, yöneticilik görevi ve stratejik plan hazırlık çalışmalarına katılma durumlarıyla ilgili sorulara verdikleri cevapların sıklıkları ve yüzdeleri hesaplanmıştır.

Tablo 1. Araştırmaya Katılanların Özelliklerinin Sıklık Dağılımı

Değişkenler	Grup	Sıklık	Yüzde (%)
Çalıştığı Kadro	Akademik Personel	288	68,7
	İdari Personel	131	31,3
Cinsiyeti	Kadın	135	32,2
	Erkek	284	67,8
Öğrenim Durumu	Lise	15	3,6
	Ön lisans	16	3,8
	Lisans	95	22,7
	Yüksek Lisans	98	23,4
	Doktora	195	46,5
Yaş Aralığı	19-22	2	0,5
	23-30	36	8,6
	31-40	178	42,5
	41-50	118	28,2
	51 ve üstü	85	20,3
Yöneticilik görevi var mı?	Evet	152	36,3
	Hayır	267	63,7
Üniversitede Çalışma Süresi	1 yıldan az	17	4,1

	1-6 yıl	69	16,5
	7-12 yıl	125	29,8
	13-20 yıl	73	17,4
	20 yıldan fazla	135	32,2
Stratejik plan hazırlık çalışmalarına katıldı mı?	Evet	136	32,5
	Hayır	283	67,5

Tablo 1’de gösterildiği gibi araştırmaya 419 kişi katılmış olup, bunların 135’i (%32,2) kadın ve 284’ü (%67,8) erkektir. Yaş durumlarına göre 178 kişi (%42,5), 31-40 yaş aralığındadır. Katılanların sadece 15’i (%3,6) lise mezunu olup geriye kalanı yükseköğretim mezunudur. Eğitim durumları açısından katılımcıların 195’i (%46,5) doktora derecesine sahip olduğundan çalışanların eğitim düzeyi oldukça yüksektir. Katılımcıların 288’i (%68,7) gibi büyük çoğunluğunu akademik personel oluşturmaktadır. Üniversitedeki çalışma süreleri açısından 135’i (%32,2) yirmi yıldan fazla tecrübeye sahiptir. Katılımcıların 267 (%63,7)’sinin yöneticilik görevi bulunmamaktadır. Stratejik plan hazırlık çalışmalarına 136 kişi (%32,5)’i katılmıştır.

Araştırmanın Kısıtları

Araştırma bulguları Türkiye’deki devlet üniversitelerinde akademik ve idari personel olarak görev yapan toplam 419 kişiyle sınırlıdır. Araştırmadan elde edilen bulgular belirlenen örneklem çerçevesinde yorumlanmış, evrenin tamamı için herhangi bir genelleme yapılmamıştır. Bu araştırma belirli bir zaman aralığında gerçekleştirildiğinden, kesitsel bir çalışmadır. Araştırmayla elde edilen stratejik planlama farkındalığına ilişkin bulgular, ölçeğin ölçme kapasitesi ile sınırlıdır.

Faktör Analizi

Üniversite çalışanlarının stratejik planlama farkındalığını ölçmek amacıyla, Yakut ve Korkmazzyürek (2012) tarafından geliştirilen ölçekten yararlanılarak, stratejik planlama farkındalığını bilgi, algı ve süreç alt boyutlarıyla ölçecek şekilde 25 maddeden oluşan bir ölçek hazırlanmıştır.

Tablo 2: Faktör Analizi Sonuçları

Faktör	Başlangıç Özdeğerleri			Yüklenen Faktörlerin Karelerinin Dağılımı		
	Toplam	Varyans (%)	Birikimli (%)	Toplam	Varyans (%)	Birikimli (%)
1	12,068	48,270	48,270	12,068	48,270	48,270
2	3,336	13,342	61,612	3,336	13,342	61,612
3	1,318	5,272	66,884	1,318	5,272	66,884

Tablo 2’de görüldüğü gibi hazırlanan ölçeğin faktör analizi sonucunda, ölçeğin üç faktörlü bir yapıda olduğu tespit edilmiştir. Birinci faktör toplam varyansın %48,270’ini, ikinci faktör varyansın %13,342’sini, üçüncü faktör varyansın %5,272’sini açıklamaktadır. Bu üç faktörün, ölçeğe ilişkin açıkladıkları toplam varyans %66,884’dür. Faktör altında yüklenen maddeler ve yararlanılan ölçekten yola çıkarak stratejik planlama farkındalığı ölçeğinin alt faktörlerinden birincisi, stratejik planlama hakkında bilgi sahibi olmak, ikincisi stratejik plan algısı olmak, üçüncüsü stratejik planlama sürecini takip etmekten oluştuğu belirlenmiştir. Stratejik planlama hakkındaki bilgi, algı ve süreç, stratejik planlama farkındalığını oluşturmaktadır. Bu bulgular yararlanılan ölçekle uyumlu görülmektedir.

Ölçeğin Güvenilirlik Analizi

Ölçeğin güvenilirliğini belirlemek için hesaplanan Cronbach’s Alpha güvenilirlik katsayısı ,953 olarak bulunmuştur. Bu da ölçeğin oldukça yüksek güvenilirliğe sahip olduğunu ve stratejik planlama farkındalığını tutarlı ve güvenilir bir şekilde ölçtüğünü göstermektedir.

Hipotez Testleri

Araştırmaya katılan üniversite çalışanlarının çeşitli özelliklerine göre oluşturulan hipotezlerin testleriyle ilgili bulgular aşağıda ifade edilmiştir.

H1: Stratejik planlama farkındalığı üniversite çalışanlarının üniversitede çalıştıkları kadroya göre anlamlı bir farklılık gösterir.

Tablo 3. Üniversite Çalışanlarının Kadrolarıyla Stratejik Planlama Farkındalığına İlişkin t Testi Sonuçları

Bulunduğu Kadro	Sayı	Ortalama	Standart Sapma	s.d.	t	P
Akademik Personel	288	3,4524	,62126	417	1,027	,305
İdari Personel	131	3,5218	,68568			

Tablo 3’de görüldüğü gibi üniversite çalışanlarının bulunduğu kadroya göre stratejik planlama farkındalığının farklılığına yönelik H1 hipotezini test etmek amacıyla yapılan t testinde 0,05 anlamlılık düzeyinde $P>0,05$ olduğundan H1 hipotezi kabul edilmemiştir. Akademik veya idari personelin ortalamaları birbirine çok yakın olduğundan stratejik planlama farkındalıklarında istatistiksel açıdan anlamlı bir fark yoktur. Üniversite personelinin stratejik planlama farkındalığı akademik veya idari personel olmasına göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir.

H2: Stratejik planlama farkındalığı üniversite çalışanlarının cinsiyetlerine göre anlamlı bir farklılık gösterir.

Tablo 4. Üniversite Çalışanlarının Cinsiyetleriyle Stratejik Planlama Farkındalığına İlişkin t Testi Sonuçları

Cinsiyeti	Sayı	Ortalama	Standart Sapma	s.d.	t	P
Kadın	135	3,4148	,52795	335	-1,431	,153
Erkek	284	3,5023	,68882			

Tablo 4’te gösterildiği gibi cinsiyetin stratejik planlama farkındalığına etkisine ilişkin H2 hipotezini test etmek üzere yapılan t testinde 0,05 anlamlılık düzeyinde $P>0,05$ olduğundan H2 hipotezi kabul edilmemiştir. Üniversite personelinin stratejik planlama farkındalığı cinsiyete göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir. Üniversite çalışanı erkeklerin ve kadınların ortalamaları birbirine yakın olduğundan, stratejik planlama farkındalıklarında anlamlı bir farklılık görülmemektedir.

H3: Stratejik planlama farkındalığı üniversite çalışanlarının yöneticilik pozisyonuna göre anlamlı bir farklılık gösterir.

Tablo 5. Üniversitede Yöneticilik Görevine Göre Stratejik Planlama Farkındalığına İlişkin t Testi Sonuçları

Yöneticilik Görevi Durumu	Sayı	Ortalama	Standart Sapma	s.d.	t	P
Yöneticilik Görevi Var	152	3,5550	,62681	417	1,953	,051
Yöneticilik Görevi Yok	267	3,4280	,64725			

Tablo 5’te görüldüğü gibi üniversite çalışanlarının yönetici olup olmasına göre stratejik planlama farkındalığına yönelik H3 hipotezini test etmek üzere yaptığımız t testinde 0,05 anlamlılık düzeyinde $P>0,05$ olduğundan H3

hipotezi kabul edilmemiştir. Üniversite personelinin stratejik planlama farkındalığında yöneticilik görevi olup olmamasına göre anlamlı bir farklılık görülmemektedir. Yöneticilik görevi olan ve olmayan personelin ortalamaları birbirine çok yakın olduğundan, stratejik planlama farkındalıklarında da anlamlı bir fark yoktur.

H4: Stratejik planlama farkındalığı üniversite çalışanlarının stratejik plan hazırlık çalışmalarına katılma durumlarına göre anlamlı bir farklılık gösterir.

Tablo 6. Üniversite çalışanlarının stratejik plan hazırlık çalışmalarına katılma durumlarına göre stratejik planlama farkındalığına yönelik t testi sonuçları

Stratejik Plan Hazırlık Çalışmalarına Katılma Durumu	Sayı	Ortalama	Standart Sapma	s.d.	t	P
Katılanlar	136	3,6641	,60171	417	4,286	,000
Katılmayanlar	283	3,3828	,64185			

Tablo 6'da görüldüğü gibi üniversite çalışanlarının stratejik plan hazırlık çalışmalarına katılma durumuna göre stratejik planlama farkındalığına yönelik H4 hipotezini test etmek üzere yapılan t testinde 0,05 anlamlılık düzeyinde $P < 0,05$ olduğundan H4 hipotezi kabul edilmiştir. Üniversite personelinin stratejik planlama farkındalığı stratejik plan hazırlık çalışmalarına katılıp katılmamasına göre anlamlı bir farklılık göstermektedir. Stratejik plan hazırlık çalışmalarına katılan personelin ortalamaları beklendiği şekilde katılmayanlara göre daha yüksek çıkmış dolayısıyla bu grubun farkındalığının daha fazla olduğu görülmüştür.

H5: Stratejik planlama farkındalığı üniversite çalışanlarının meslekteki tecrübelerine göre anlamlı bir farklılık gösterir hipotezi için, meslekteki tecrübelerine göre dört bağımsız grup olduğundan ANOVA analizi yapılmıştır.

Tablo 7. Üniversite Çalışanlarının Meslekteki Tecrübelerine İlişkin Bazı İstatistikler

Mesleki Tecrübe	Sayı	Ortalama	Standart Sapma
1 yıldan az	17	3,5647	,46516
1-6 yıl	69	3,5125	,48905
7-12 yıl	125	3,3738	,77600

13-20 yıl	73	3,3485	,63173
20 yıldan fazla	135	3,6039	,57479

Tablo 7’de üniversite çalışanlarının yıllara göre gruplandırılmış mesleki tecrübe grupları ve bu grupların ortalama ve standart sapmalarına ilişkin istatistikler görülmektedir. Araştırmaya en fazla 135 kişi ile 20 yıldan fazla mesleki tecrübesi olanlar katılmıştır. Bunu 125 kişi ile 7-12 yıl tecrübesi olanlar izlemektedir. En az ise 17 kişi ile bir yıldan daha az mesleki tecrübesi olanlar yer almaktadır.

Tablo 8. Üniversite Çalışanlarının Mesleki Tecrübeleriyle Stratejik Planlama Farkındalığına Yönelik ANOVA

Varyans Kaynağı	Kareler Toplamı	s.d.	Kareler Ortalaması	F	P
Gruplar arası	4,924	4	1,231	3,044	,017
Grup içi	167,400	414	,404		
Toplam	172,325	418			

Tablo 8’de gösterilen ANOVA analizinin sonuçlarına göre anlamlılık düzeyi $P < 0,05$ olduğundan H_5 hipotezi kabul edilmiştir. Stratejik planlama farkındalığı ortalaması akademik ve idari personelin meslekteki tecrübelerine göre anlamlı farklılık göstermektedir. Meslekteki tecrübesi 20 yıldan fazla olan çalışanların ortalaması diğerlerinden anlamlı bir farklılık gösterdiğinden dolayı, bu grubun diğerlerine göre stratejik planlamada farkındalık davranışını daha çok gösterdiği görülmektedir.

Tablo 9. Üniversite Çalışanlarının Meslekteki Tecrübeleriyle Stratejik Planlama Farkındalığına Yönelik Tukey HSD Testi

Mesleki Tecrübe (I)	Mesleki Tecrübe (J)	Ort. Fark (I-J)	Std. Hata	Anlamlılık
1 yıldan az	1-6 yıl	,05224	,17218	,998
	7-12 yıl	,19095	,16438	,773
	13-20 yıl	,21621	,17124	,714
	20 yıldan fazla	-,03915	,16365	,999
1-6 yıl	7-12 yıl	,13870	,09537	,593
	13-20 yıl	,16397	,10677	,540
	20 yıldan fazla	-,09139	,09410	,868
	1 yıldan az	-,05224	,17218	,998
7-12 yıl	1-6 yıl	-,13870	,09537	,593

Stratejik Planlamada Farkındalık: Üniversitelerdeki Akademik ve İdari Personel Üzerine Bir Araştırma

	13-20 yıl	,02527	,09367	,999
	20 yıldan fazla	-,23009*	,07893	,031
	1 yıldan az	-,19095	,16438	,773
13-20 yıl	1-6 yıl	-,16397	,10677	,540
	7-12 yıl	-,02527	,09367	,999
	20 yıldan fazla	-,25536*	,09238	,047
	1 yıldan az	-,21621	,17124	,714
20 yıldan fazla	1-6 yıl	,09139	,09410	,868
	7-12 yıl	,23009*	,07893	,031
	13-20 yıl	,25536*	,09238	,047
	1 yıldan az	,03915	,16365	,999

Tablo 9’da görüldüğü gibi gruplar arasında stratejik planlamada farkındalık açısından, meslekteki tecrübeleri 20 yıldan fazla olan akademik ve idari personellerde, diğer gruplara göre anlamlı bir farklılık görülmektedir. Meslekteki tecrübesi yirmi yıldan fazla olanların stratejik planlama farkındalığı ortalamaları özellikle 7-12 yıl ve 13-20 yıl mesleki tecrübesi olanlara göre daha yüksek çıkmıştır. Buna göre mesleki tecrübeleri 20 yıldan fazla olan kıdemli akademik ve idari personelin stratejik planlama konusundaki farkındalıklarının diğer gruplara göre daha yüksek olduğu söylenebilir.

H6: Stratejik planlama farkındalığı üniversite çalışanlarının yaşlarına göre anlamlı bir farklılık gösterir hipotezi test edilmiştir.

Tablo 10. Üniversite Çalışanlarının Yaşlarına İlişkin Bazı İstatistikler

Çalışanların Yaş Grupları	Sayı	Ortalama	Standart Sapma
19-22	2	3,8400	,00000
23-30	36	3,4922	,48885
31-40	178	3,3737	,71071
41-50	118	3,5725	,55605
51 yaş ve üstü	85	3,5313	,64444

Tablo 10’da araştırmaya katılan akademik ve idari personelin yaşlarına ilişkin gruplar ve bu gruplara ilişkin bazı istatistikler görülmektedir. Araştırmaya en fazla 178 kişi ile 31-40 yaş grubunda olanlar katılmış, bunu 118 kişi ile 41-50 yaş grubunda olanlar takip etmiştir. En az ise 2 kişi ile 19-22 yaş grubunda olanlar yer almıştır. Ayrıca yaş gruplarının ortalama ve standart sapmalarına ilişkin istatistikler görülmektedir.

Tablo 11. Üniversite Çalışanlarının Yaşlarıyla Stratejik Planlama Farkındalığı İlişkisine Yönelik ANOVA Analizi

Varyans Kaynağı	Kareler Toplamı	s.d.	Kareler Ortalaması	F	P
Gruplar arası	3,495	4	,874	2,143	,075
Grup içi	168,829	414	,408		
Toplam	172,325	418			

Tablo 11’de gösterilen ANOVA analizinin sonuçlarına göre anlamlılık düzeyi $P>0,05$ olduğundan H_6 hipotezi kabul edilmemiştir. Stratejik planlama farkındalığı ortalaması akademik ve idari personelin yaşlarına göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir. Üniversitelerdeki akademik ve idari personelin yaşları ile stratejik planlama farkındalığı arasında anlamlı bir farklılık görülmediğinden H_6 hipotezi kabul edilmemiştir.

H_7 : Stratejik planlama farkındalığı üniversite çalışanlarının eğitim durumlarına göre anlamlı bir farklılık gösterir hipotezi test edilmiştir.

Tablo 12. Üniversite Çalışanlarının Eğitim Durumlarına İlişkin Bazı İstatistikler

Çalışanların Eğitim Durumları	Sayı	Ortalama	Standart Sapma
Lise	15	3,6880	,67497
Ön lisans	16	3,6675	,51448
Lisans	95	3,5693	,53901
Yüksek lisans	98	3,4020	,72033
Doktora	195	3,4316	,64747

Tablo 12’de çalışanların eğitim durumlarına ilişkin bazı istatistikler yer almaktadır. Araştırmaya katılanlardan doktora mezunları 195 kişi ile ilk

sırada yer alırken, doktorayı 98 kişi ile yüksek lisans mezunları takip etmektedir. En az ise 15 kişi ile lise mezunları yer almaktadır. Katılımcıların eğitim düzeyinin yüksek olması akademik personel sayısının fazla olmasındandır.

Tablo 13. Üniversite Çalışanlarının Yaşlarıyla Stratejik Planlama Farkındalığı İlişkisine Yönelik ANOVA Analizi

Varyans Kaynağı	Kareler Toplamı	s.d.	Kareler Ortalaması	F	P
Gruplar arası	3,006	4	,752	1,838	,121
Grup içi	169,318	414	,409		
Toplam	172,325	418			

Tablo 13’de görülen ANOVA analizi sonuçlarına göre anlamlılık düzeyi $P>0,05$ olduğundan H_7 hipotezi kabul edilmemiştir. Stratejik planlama farkındalığı ortalaması üniversite çalışanlarının eğitim durumlarına göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir. Üniversitelerdeki akademik ve idari personelin eğitim durumları ile stratejik planlama farkındalığı arasında anlamlı bir farklılık görülmediğinden H_7 hipotezi kabul edilmemiştir.

Bu sonuçlara göre üniversitelerde akademik ve idari personel olarak çalışanların cinsiyet, yaş, öğrenim durumu, çalıştığı kadro ve yöneticilik görevine göre stratejik planlamadaki farkındalıklarında anlamlı bir farklılık görülmemiştir. Üniversitedeki çalışma süresi ve stratejik plan hazırlık çalışmalarına katılma durumu açısından anlamlı bir farklılık olduğu bulunmuştur.

Sonuç ve Tartışma

Türkiye’de devlet üniversitelerinde stratejik plan hazırlanmasının ve uygulanmasının mevzuat gereği zorunlu hale gelmesiyle, üniversite çalışanlarının stratejik planlama ile ilgili farkındalıkları merak konusu olmuştur. Bu araştırmanın amacı, üniversitede akademik ve idari personel olarak çalışanların stratejik planlama konusundaki bilgilerini, algılarını ve sürece katılımlarını kapsayan stratejik planlamayla ilgili farkındalıklarının incelenmesidir.

Araştırma verileri, stratejik plan hazırlama zorunluluğu olan devlet üniversitelerinde çalışan akademik ve idari personelden anket yoluyla toplanmıştır. Üniversite personelinin stratejik planlamayla ilgili farkındalıkları, belirlenen değişkenlere göre ölçülerek istatistiksel analizi yapılmış ve sonuçları yorumlanmıştır.

Devlet üniversitelerinde çalışan akademik ve idari personelin, devlet üniversitelerinde hazırlaması zorunlu olan stratejik planlama ile ilgili farkındalıklarının yüksek olduğu bulunmuştur. Üniversite çalışanlarının akademik veya idari personel olması açısından stratejik planlama farkındalığında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olmadığı tespit edilmiştir. Aynı şekilde çalışanların yönetici olma veya cinsiyetlerine göre stratejik planlama farkındalığında bir farklılık olmadığı t testleri ile tespit edilmiştir.

Üniversitede stratejik plan hazırlık çalışmalarına katılanların stratejik planlama farkındalığı, katılmayanlara göre istatistiki olarak anlamlılığı daha yüksek çıkmıştır. Stratejik plan hazırlık çalışmalarına katılanların konuyla ilgili bilgileri, algıları ve farkındalıkları sürece katılmayanlara göre daha fazladır.

Üniversitedeki akademik ve idari personelin eğitim düzeyleri ve yaş grupları açısından yapılan ANOVA analizleri sonucunda stratejik planlama farkındalığında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Mesleki tecrübesi 20 yıldan fazla olan akademik ve idari personelin stratejik planlama farkındalığı, diğer mesleki tecrübe gruplarına göre daha yüksek bulunmuştur.

Üniversite yöneticilerinin stratejik planlamayla ilgili algılarına yönelik yapılan bir araştırmada; yöneticilerin stratejik planlama ile ilgili bilgi düzeylerinin oldukça yüksek olduğu, stratejik planlama yapabilmek için konu ile ilgili eğitimin gerekli olduğu belirtilmiştir. Stratejik planlamanın katılımcı bir şekilde yürütülmesi, akademik ve idari birim idarecilerinin stratejik planı algılamalarında bir fark olmadığı, stratejik planlama çalışmalarının başarılı olduğu ve üniversiteye birçok açıdan ciddi katkılar sağladığı ifade edilmiştir (Yörük ve Bozok, 2015, s.17). Bu araştırma bulgularında da benzer şekilde, çalışanların akademik veya idari birim yöneticisi olmalarının stratejik planlamayla ilgili farkındalıklarında herhangi bir fark olmadığı ortaya çıkmıştır.

Üniversitede stratejik plan hazırlık çalışmalarına katılan ve mesleki tecrübesi fazla olan personelin, stratejik planlama farkındalığının yüksek çıkması beklenen bir durum olarak görülmektedir. Üniversitelerde yapılan stratejik planlar hakkında çalışanların farkındalıklarının artırılması stratejik planların etkinliği açısından faydalı olacaktır. Üniversitede birimler bazında stratejik planlama hakkında bilgilendirme yapılması ve stratejik planların uygulanmasının izlenmesi stratejik planlama farkındalığını artıracaktır.

Devlet üniversitelerinde yapılan bir araştırmada; üniversitede stratejik planlama faaliyetlerinin yasal zorunluluktan dolayı yapıldığı, üniversitede

stratejik plan hazırlama ekibinin planlama sürecine ilişkin, yeterince bilgi sahibi olmadan planlamaya katıldıkları tespit edilmiştir (Yiyit ve Çorbacıoğlu, 2014, s.189). Bu bulgular, bu çalışmanın sonuçlarıyla farklılık göstermektedir. Bu araştırma sonuçlarına göre stratejik plan hazırlık çalışmalarına katılanların, stratejik planlama konusuyla ilgili bilgilerinin ve algılarının, sürece katılmayanlara göre daha fazla olduğu belirtilmiştir.

Stratejik plan sadece yasal zorunluluktan dolayı hazırlanan ve kâğıt üzerinde kalan bir belge olarak görülmemelidir. Üniversitenin stratejik planı, akademik ve idari personelin hazırlanmasında katkıda bulunduğu, bilgi sahibi olduğu, benimsediği, farkında olduğu, üniversitenin gelişmesi ve değişimi için yararlanılacak bir yönetim aracı olarak ele alınırsa daha faydalı olur.

Stratejik planın amacına uygun olarak yapılabilmesi, uygulanması ve faydalı olması için stratejik planlama farkındalığının artırılması gerekir. Stratejik planlama farkındalığının artırılması ile stratejik yönetimde başarıya ulaşılabilir.

Bundan sonra stratejik planlamayla ilgili araştırma yapacaklar için önerimiz, üniversitelerin hazırladıkları stratejik planların ne kadar uygulanabildiğini ve gerçekleştirilebildiğini araştırmalarıdır. Özellikle üniversitelerin stratejik planlarıyla yıllık idari faaliyet raporlarını karşılaştırarak, hedeflerin ve performans göstergelerinin ne kadar gerçekleştirilebildiğinin araştırılması alana katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Akgemci, T. (2008). *Stratejik Yönetim, 2.baskı*, Ankara: Gazi Kitabevi.
- Ansoff H. I., Kiple D., Lewis A. O., Stevens R. H., Ansoff R. (2019). *Implanting Strategic Management*, Third Edition, Cham: Palgrave Macmillan.
- Arabacı, İ. B., Namlı, A., Zincirli, M. ve Özer, F. (2015). Eğitim Kurumlarının Stratejik Plan Geliştirme ve Uygulama Sürecinde Karşılaştıkları Sorunlar Ve Çözüm Önerileri, *K. Ü. Kastamonu Eğitim Dergisi*, 23(4), 1453-1470.
- Bağdigen, M. ve Avcı, M. (2013). Kamu İdarelerinde Stratejik Plan Uygulamasına Yönelik Ampirik Bir Analiz, *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9 (2), 35-64.
- Bakoğlu, R. (2010). *Çağdaş Stratejik Yönetim*, İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım.

- Birinci, M. (2014). Üniversitelerde Stratejik Yönetim Uygulamalarının Performansa Etkileri: Devlet ve Vakıf Üniversitelerinin Karşılaştırmalı Analizi, *Yükseköğretim Dergisi*, 4(2), 1-13. doi:10.2399/yod.14.018
- Bovee C. L. ve Thill J. V., (2001). *Business In Action*, New Jersey: Prentice Hall.
- Bryson J. M. and Roering W. D. (1988). Initiation Of Strategic Planning By Governments, *Public Administration Review*, 48(6), 995-1004.
- Burrell D. N., Anderson M., Bessette D. ve Dawson M. (2011). A Contemporary Evaluation Of Universities And Sustainability Strategic Planning, *Review Of Management Innovation Creativity*, 4(11), 65-80.
- Clegg S. R., Schweitzer J., Whittle A. ve Pitelis C., (2017). *Strategy Theory and Practice*, 2nd Edition, London: Sage Publications.
- Coşkun, B. ve Pank Yıldırım Ç. (2018). Türkiye’de Stratejik Planlama: Son Dönem Gelişmelerin İncelenmesi, *Strategic Public Management Journal*, 4(8), 1-16.
- Dağlar, H. (2019). Stratejik Planlama Kapsamında Türkiye’deki Üniversitelerin Stratejik Amaçlarının Analizi, *Journal of Emerging Economies and Policy*, 4(1), 1-12.
- Dinçer, Ö. (2007). *Stratejik Yönetim ve İşletme Politikası*, 8. Baskı, İstanbul: Alfa Basım Yayım.
- Eren, E. (2010). *Örgütsel Davranış ve Yönetim Psikolojisi*, 12. Baskı, İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Eren, E. (2013). *Stratejik Yönetim ve İşletme Politikası*, 9. Baskı, İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Eren, V., Orhan U., ve Dönmez, D. (2014). Üniversitelerde Stratejik Planlama Süreci: Devlet Ve Vakıf Üniversitelerinde Karşılaştırmalı Bir Araştırma, *Amme İdaresi Dergisi*, 47(2), 121-143.
- Erkan, V. (2008). *Kamu Kuruluşlarında Stratejik Planlama Türkiye Uygulaması Ve Kuruluşlarda Başarıyı Etkileyen Faktörler*, Ankara: DPT yayını, No:2759.
- George B., Monster J. ve Walker R. M. (2019). Does Strategic Planning Improve Organizational Performance? A Meta-Analysis, *Public Administration Review*, 79(6), 810–819.
- Güney, S. (2017). *Sosyal Psikoloji*, Ankara: Nobel Yayınevi.
- Karagöz, Y. (2017). *SPSS ve AMOS Uygulamalı Nicel Nitel Karma Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği*, Ankara: Nobel Yayınevi.

- Nalcı Arıbaş, N. (2013). Kamuda Stratejik Planlamanın Katılımcılık Boyutu, *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, 4(1), 80-100.
- Nowak R., (2021). Process Of Strategic Planning And Cognitive Diversity As Determinants Of Cohesiveness And Performance, *Business Process Management Journal*, 27(1), 55-74. doi; 10.1108/BPMJ-09-2019-0401
- Robbins S. P. ve Coulter, M. (2009). *Management*, Tenth edition, Pearson International Edition.
- T.C. Kalkınma Bakanlığı, (2018). Üniversiteler İçin Stratejik Planlama Rehberi. Erişim adresi: <http://www.sp.gov.tr/>
- Ülgen, H. ve Mirze, S. K. (2004). *İşletmelerde Stratejik Yönetim*, İstanbul: Literatür Yayınları.
- Yakut, H. ve Korkmazıyürek, H. (2012). Stratejik Planlama Farkındalığı İçin Bir Ölçek Geliştirme Çalışması: Güvenirliğı Ve Geçerliğı, *Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(2), 159-170.
- Yıldırım, H. ve Tahtaloğlu, H. (2016). Türk Kamu Yönetimi Stratejik Plan Uygulamasında Sahiplenme Ve Katılım Sorunları, *Neşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(2), 2016, 181-196.
- Yiyit, T. ve Çorbacıoğlu, S. (2014). Devlet Üniversitelerinde Stratejik Planlama Ve Örgütsel Öğrenme İlişkisi Üzerine Bir Araştırma, *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 12(24), 171-204.
- Yörük, D. ve Bozok, Y. (2015). Kamu Kurumlarında Stratejik Planlama Süreci ve Yöneticilerin Algısı: Afyon Kocatepe Üniversitesi Örneğı, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 29(1), 1-18.
- Yükseköğretim Bilgi Yönetim Sistemi, (2021). Erişim tarihi: 10.01.2021 <https://istatistik.yok.gov.tr/>

[itobiad], 2021, 10 (2): 1327-1347

<p>Küreselleşmenin Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: E7 Ülkeleri İçin Bir Uygulama</p> <p>The Impact of Globalization on Economic Growth: An Application for E7 Countries</p> <p>Video Link: https://youtu.be/aD6cTdpdrTs</p>	
<p>Serap ÜRÜT SAYGIN</p> <p>Dr. Öğr. Üyesi, Aksaray Üniversitesi, İİBF, Maliye Bölümü Asst. Prof. Dr., Aksaray University, FEAS, Department of Public Finance serap_urut@hotmail.com Orcid ID: 0000-0002-5098-375X</p>	

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type	: Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received	: 04.01.2021
Kabul Tarihi / Accepted	: 09.04.2021
Yayın Tarihi / Published	: 03.06.2021
Yayın Sezonu	: Nisan-Mayıs-Haziran
Pub Date Season	: April-May-June

Atıf/Cite as: Ürüt Saygın, S . (2020). Küreselleşmenin Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: E7 Ülkeleri İçin Bir Uygulama . İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi , 10 (2) , 1327-1347 . Retrieved from <http://www.itobiad.com/tr/pub/issue/62559/853659>

İntihal /Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and confirmed to include no plagiarism. <http://www.itobiad.com/>

Copyright © Published by Mustafa YİĞİTOĞLU Since 2012 – Istanbul / Eyup, Turkey. All rights reserved.

Küreselleşmenin Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: E7 Ülkeleri İçin Bir Uygulama

Öz

Uluslararası alanda, farklı şekillerde ortaya çıkan hareket serbestisi ülkelerin gelişimi açısından önem arz etmektedir. Günümüzde emeğin ve sermayenin daha rahat dolaşabilmesi söz konusudur. Üretim faktörlerinin serbestçe dolaşımının yanı sıra ülkeler arasında finansal bütünleşmelerin de ortaya çıkışı ülkelerin refah düzeylerini yükseltme süreçlerinde önemli bir adım olarak ifade edilmektedir. Ayrıca sermayenin dolaşımı ile beraber teknolojinin de yayılımının artması da oldukça önemli bir noktadır. İşte bahsedilen tüm bu gelişmelerin özeti olarak ifade edilebilen küreselleşme kavramı üzerinde çeşitli incelemelerin yapılması da kaçınılmaz olmaktadır. Ekonomilerin serbestleşme süreci ile ortaya çıkan küreselleşme hareketlerinin ülke ekonomilerine pozitif katkı sağlaması beklenmektedir. İşte bu noktada, çalışmanın amacı da, E7 ülkeleri bağlamında küreselleşmenin ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin ampirik olarak analiz edilmesidir. Çalışma dönemi olarak 1990-2018 yılları arası dönem seçilmiştir. Küreselleşmenin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi genel, ekonomik, sosyal ve politik küreselleşme şeklinde dört farklı endeks yardımı ile incelenmiştir. Çalışmanın ampirik kısmında, genel, ekonomik, sosyal ve politik küreselleşmenin etkilerini saptayabilmek için farklı modeller kurulmuştur. Breusch-Pagan LM testi ve Hausman testi kullanılarak model seçimi yapılmıştır. Modellerde değişen varyans, otokorelasyon ve yatay kesit bağımlılığı tespiti için çeşitli testlere başvurulmuştur. Değişkenler arasındaki ilişkiyi belirleyebilmek için sabit ve rassal etkili modeller çerçevesinde panel veri analizi uygulanmıştır. Modellerdeki varsayımları sağlayabilmek için ise, Driscoll-Kraay dirençli tahmincisi kullanılmıştır. Analiz sonucunda, genel küreselleşme endeksinin büyüme üzerindeki etkisi pozitif bulunmuştur. Genel küreselleşmedeki bir birimlik artışın ekonomik büyümeyi 0.03 birim arttırdığı tespit edilmiştir. Aynı şekilde ekonomik ve politik küreselleşmenin de büyümeye pozitif katkı yaptığı saptanmıştır. Ekonomik küreselleşme ve politik küreselleşmedeki bir birimlik değişimin ekonomik büyümeyi sırasıyla 0.03 ve 0.04 birim arttırdığı sonucuna ulaşılmıştır. Sosyal küreselleşmenin ise ekonomi büyüme üzerine etkisi ise istatistiki olarak anlamsız bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Küreselleşme, Ekonomik Büyüme, E7, Panel Veri Analizi, KOF Endeksi.

The Impact of Globalization on Economic Growth: An Application for E7 Countries

Abstract

Freedom of movement, emerging in different ways in the international arena, is important for the development of countries. Today, it is possible to travel for labor and capital more easily. Besides the free movement of production factors, the emergence of financial integration between countries is expressed as an important step in the processes of increasing the welfare of countries. Additionally, the increase in the diffusion of technology together with the free movement of capital is a very important point. It is inevitable to make various studies on the concept of globalization, which can be expressed as a summary of all these developments mentioned. The globalization movements emerging with the liberalization process of economies are expected to contribute positively to the economies of the country. At this point, the aim of the study is to analyze empirically the effect of globalization on economic growth in the context of E7 countries. The period between 1990-2018 has been chosen as the study period. The effect of globalization on economic growth has been analyzed with the help of four different indices: general, economic, social, and political globalization. In the empirical part of the study, different models have been established in order to determine the effects of general, economic, social and political globalization. Model selection was made by using the Breusch-Pagan LM test and Hausman test. Various tests have been used to determine the variance, autocorrelation, and cross-section dependency of the models. In order to determine the relationship between variables, panel data analysis was applied within the framework of fixed and random effect models. Driscoll-Kraay resistant estimator was used to provide assumptions in the models. As a result of the analysis, the effect of the general globalization index on growth was found to be positive. It has been determined that one unit of increase in general globalization increases economic growth by 0.03 units. Likewise, it has been determined that economic and political globalization contributed positively to growth. It is concluded that one unit of change in economic globalization and political globalization increases economic growth respectively by 0.03 and 0.04 units. On the other hand, the effect of social globalization on economic growth was found to be statistically insignificant.

Keywords: Globalization, Economic Growth, E7, Panel Data Analysis, KOF Index.

Giriş

Ekonomik, politik ve sosyal anlamda ifade edilen küreselleşme kavramı, genellikle ulus ötesi hareketleri tanımlamak için kullanılmaktadır. 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ekonomi literatüründe üzerinde oldukça çok tartışılan bir konu olan küreselleşme, 1980'lerden itibaren önemini gittikçe arttırmıştır. Bu dönemde, gerek iletişim gerekse de ulaşım alanında ortaya çıkan teknolojik gelişmeler küreselleşmenin temel nedeni olarak gösterilmektedir. Küreselleşme ile birlikte dünyada bir dönüşüm süreci söz konusu olmuştur. Yaşanan bu dönüşüm neticesinde, ülkeler birbirine daha fazla yakınlaşmaya başlamıştır. Küreselleşme kavramı üzerine farklı tanımlar yapılmaktadır. Temel bir ifadeyle küreselleşme, dünyanın değişik coğrafyalarında yaşamını sürdüren insan, toplum ve ülkeler arasındaki ilişkilerin gittikçe ilerlemesidir. Bu ilişkilere ilişkin süreç geliştikçe ülkelerin birbirine bağımlılık seviyelerinin de artacağı öngörülmektedir (Bayar, 2008, s.25). Küreselleşme kavramı ile temelde kastedilen uluslararası mal ve sermaye akışlarıdır. Bunun yanı sıra fikirlerin, kültürlerin ve teknolojinin ülke sınırları dışına yayılımı ile de küreselleşmenin birçok boyuta sahip olduğu ortaya koyulmaktadır (Altın vd. 2018, s. 121). Ekonomik, politik ve sosyal boyutları ile tartışılan küreselleşme hem sanayileşmiş hem de sanayileşme yolunda olan ülkeleri etkileyen önemli bir süreç olarak da ifade edilmektedir. Klasik iktisadi görüşün temel felsefesi olan ekonominin "görünmez el" ilkesiyle hareket etmesi gerektiği fikri, küreselleşmenin de ana prensibidir. Bu nedenle, 1980'lerden itibaren dünyada ön plana çıkan serbest piyasa mekanizmasına dayalı ekonomik sistem, küreselleşme sürecinin gelişmesine altyapı sağlamıştır. Serbest piyasa mekanizmasının işleyişi ile birlikte, mal, hizmet ve sermayenin dolaşımı kolaylaşmış ve küreselleşme süreci hız kazanmıştır (Bakan & Kocağ, 2012, s. 284).

Ekonomik küreselleşme, sınır ötesi mal ve hizmet akışlarını, uluslararası sermaye akışlarını, gümrük tarifelerinde ve ticaret engellerinde azalmayı, göçü ve teknolojinin sınırların ötesine yayılmasını ve bilgiyi içermektedir (Samimi & Jenatabadi, 2014). Ekonomik küreselleşme ile birlikte dünyada sosyal ve politik dönüşümlerin yaşanması da söz konusudur. Giddens (2009, s. 161) sosyal küreselleşmeyi "*yerel oluşumların kilometrelerce uzaklıktaki olaylarca şekillendirilmesi ya da tersi biçimde, uzak yerellikleri birbirine bağlayan dünya çapındaki toplumsal ilişkilerin yoğunlaşması*" biçiminde ifade etmektedir. Politik küreselleşme ise ulus devletin, ülkesi üzerinde var olan hâkimiyet sağlama yetisinin zayıflaması ile kendini göstermektedir. Bu çerçevede, ulus üstü kuruluşların öne çıkması ile birlikte demokrasi, insan hakları ve özgürlükler bağlamında çeşitli mekanizmaların oluştuğu ifade edilebilir (Aytekin, 2013, s. 126).

Küreselleşmenin, ülkelere olumlu ve olumsuz birtakım etkileri bulunmaktadır. Küreselleşmeye olumlu açıdan bakan neo-liberal yaklaşım serbest ticaretin sonucunda yaşanan ekonomik küreselleşme ile her ülkenin

Küreselleşmenin Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: E7 Ülkeleri İçin Bir Uygulama

bundan kazanç sağlayacağını öne sürmektedir. Sermayenin rahat dolaşımı ile birlikte ülkelerin küresel sermayeye erişim olanağının yükselmesi de küreselleşmenin avantajları arasında ifade edilmektedir. Özellikle yetersiz sermaye birikimine sahip olan gelişmekte olan ülkeler için önemli bir avantaj olarak görülen yabancı sermaye dolaşımı, 1980'lerden itibaren dünya ölçeğinde önemli bir miktara ulaşmıştır. Küreselleşme ile birlikte teknolojinin yayılımının hız kazanması da, bu noktada özellikle teknoloji geliştiremeyen ülkeler için önemli bir artıdır. Küreselleşmenin ekonomik etkilerinin yanında, sosyal ve politik etkileri de bulunmaktadır. Örneğin, bireyler için yeni fırsatların ortaya çıkması ve insan hakları konularının hassasiyet kazanması da bu etkilerin olumlu yönleri olarak görülmektedir. Küreselleşmeye olumsuz açıdan bakan yaklaşım ise küreselleşmenin gelişmekte olan ülkeler için dezavantaj yaratacağını iddia etmektedir. Küreselleşme ile birlikte ülkelerde bağımlılığın artması sonucu küresel istikrarsızlıkların ortaya çıkabilmesi söz konusudur. Yoksul ülkelerde emek piyasalarında eşitsizliklerin artması, gelir dağılımının bozulması, esnek döviz kurları karşısında ekonomik bağımsızlığın zayıflatılması, gelişmiş ülkelerin piyasalarda söz sahibi olması ve kültürel bütünlüğün kaybedilmesi küreselleşmenin negatif etkileri olarak ifade edilmektedir (Mutascu & Fleischer, 2011, s. 1691-1692).

Küreselleşme taraftarlarının öne sürdüğü en önemli avantajlardan biri olan ülkelerin refah düzeyinin yükselmesi argümanı bağlamında küreselleşme-ekonomik büyüme ilişkisi Şekil 1'deki gibi gösterilebilir.

Şekil 1: Küreselleşme ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki

Kaynak: Husain, 2000, s. 2.

Şekil 1 incelendiğinde, küreselleşme süreciyle artan emek, sermaye, mal hareketliliği ve teknolojinin yayılımı ile ekonomide üretim artışları ortaya çıkabileceği, dolayısıyla ekonomik büyümenin gerçekleşebileceği vurgusu yapılabilir.

Ülkeler açısından farklı öneme sahip bulunan küreselleşme kavramı çeşitli göstergelerle ifade edilmektedir. Bu endeksler arasında küreselleşmeyi ekonomik, sosyal ve politik açıdan da tanımlayarak ön plana çıkan gösterge Dreher (2006) tarafından geliştirilmiştir. Dreher (2006)'in geliştirdiği endeks küreselleşmenin farklı boyutlarıyla analiz edilmesine olanak vermesi ile analiz çalışmalarına avantaj sağlamaktadır. Küreselleşme endeksi (KOF) olarak ifade bulan endeks, İsviçre Ekonomi Araştırmaları Enstitüsü tarafından yayınlanmaktadır. Tablo 1'de KOF küreselleşme endeksinde kullanılan değişkenler gösterilmektedir.

Tablo 1: KOF Küreselleşme Endeksinin Yapısı

Küreselleşme Endeksi (De Facto)	Oran	Küreselleşme Endeksi (De Jure)	Oran
Ekonomik Küreselleşme	33.3	Ekonomik Küreselleşme	33.3
	50.0		
<i>Ticari Küreselleşme</i>	38.8	<i>Ticari Küreselleşme</i>	50.0
Mal Ticareti	44.7	Ticari Regülasyonlar	26.8
Hizmet Ticareti	16.5	Ticari Vergiler	24.4
Ticari Partner Çeşitlendirmesi		Tarifeler	25.6
	50.0	Ticaret anlaşmaları	23.2
<i>Finansal Küreselleşme</i>	26.7	<i>Finansal Küreselleşme</i>	50.0
Doğrudan Yabancı Yatırım	16.5	Yatırım Kısıtlamaları	33.3
Portföy Yatırımları	27.6	Sermaye Hesabı Açıklığı	38.5
Uluslararası Borç	2.1	Uluslararası Yatırım Anlaşmaları	28.2
Uluslararası Rezerv	27.1		
Uluslararası Gelirler			
Sosyal Küreselleşme	33.3	Sosyal Küreselleşme	33.3
<i>Kişiler arası küreselleşme</i>	33.3	<i>Kişiler arası küreselleşme</i>	33.3
Uluslararası ses trafiği	20.8	Telefon Abonelikleri	39.9
Transferler	21.9	Seyahat Hürriyeti	32.7
Uluslararası Turizm	21.0	Uluslararası Havaalanları	27.4
Uluslararası Öğrenciler	19.1		
Göçmenlik	17.2		
<i>Bilginin küreselleşmesi</i>	33.3	<i>Bilginin küreselleşmesi</i>	33.3
İnternet Bant Genişliği	37.2	Televizyon Erişimi	36.8
Uluslararası Patentler	28.3	İnternet Erişimi	42.6
İleri teknoloji İhracatı	34.5	Basın Özgürlüğü	20.6
<i>Kültürün küreselleşmesi</i>	33.3	<i>Kültürün küreselleşmesi</i>	33.3
Kültürel Mal Ticareti	28.1	Cinsiyet Eşitliği	24.7
Uluslararası Markalar	9.7	Beşeri Sermaye	41.4
Kişisel hizmetlerde ticaret	24.6	Sivil Özgürlük	33.9
McDonalds Restoranları	21.6		
Ikea Mağazaları	16.0		
Politik Küreselleşme	33.3	Politik Küreselleşme	33.3
Elçilikler	36.5	Uluslararası Organizasyonlar	36.2
BM Barış Misyonları	25.7	Uluslararası Antlaşmalar	33.4
Uluslararası STK'lar	37.8	Yatırım Antlaşmaları Çeşitliliği	30.4

Kaynak: Gygli, S., Florian H., Niklas P. & Jan Egbert S. (2019). The KOF Globalisation Index – Revisited. *Review of International Organizations*, 14(3), 545.

1970 yılından günümüze neredeyse dünyadaki tüm ülkelerin küreselleşme düzeyi bu endeks ile ölçülmektedir. Endeks daha önce de ifade edildiği üzere, hem genel çerçevede hem de ekonomik, sosyal ve politik küreselleşme biçiminde üç alt dalda küreselleşmenin boyutunu ülkeler

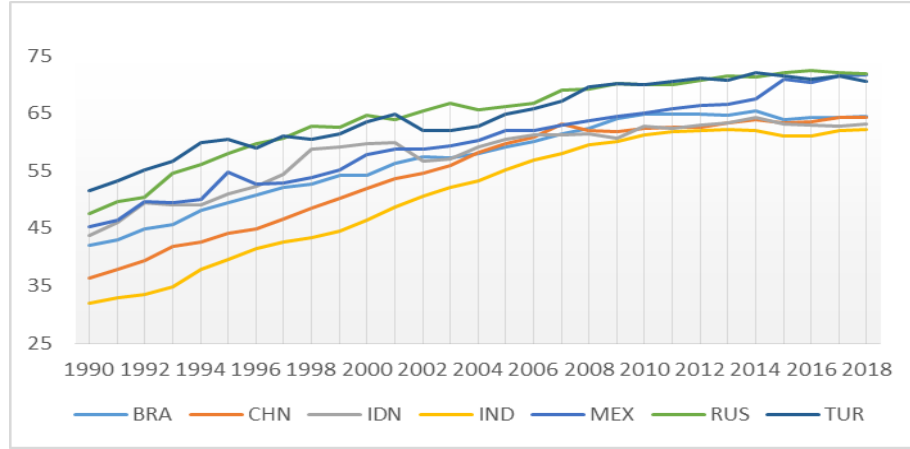

Küreselleşmenin Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: E7 Ülkeleri İçin Bir Uygulama

bazında göstermektedir. İsviçre Ekonomi Araştırmaları Enstitüsü tarafından yayınlanan en son KOF endeksi, 1970'den 2018'e kadar olan dönemi içermektedir. 2018 yılı KOF endeksi 203 ülke için hesaplanmıştır. KOF endeksi, 1 ile 100 arasında bir değer ile gösterilmektedir. Endeks değerinin 100'e yaklaşması küreselleşme seviyesinin arttığını belirtmektedir. KOF genel küreselleşme endeksinde toplamda 43 değişken bulunmaktadır.

KOF Küreselleşme endeksi 2018 yılında revize edilmiştir. 2018 yılında yapılan revizyonda küreselleşmenin alt endekslerindeki değişkenler "De Facto" (fiili) ve "De Jure" (hukuki) olarak sınıflandırılmıştır. Uluslararası akımlar ve faaliyetleri "de facto" (fiili) küreselleşme ölçütleri iken, bu faaliyetleri ve akımları kolaylaştıran, besleyen koşullar ve politikalar ise "de jure" (hukuki) küreselleşme ölçütleri olarak ayrılmıştır (Gygli vd. 2019, s. 544). Tablo 1 incelendiğinde, her alt endeksin genel endeks içindeki ağırlığının birbirine eşit olduğu görülmektedir. KOF ekonomik küreselleşme endeksi, ticari ve finansal küreselleşme olarak iki farklı endeksten oluşmaktadır. KOF sosyal küreselleşme endeksi, bireylerarası küreselleşme, bilgi akışı küreselleşmesi ve kültürel küreselleşme olarak üç alt endeksten oluşmaktadır. KOF Küreselleşme genel endeksinin seyri, E7 ülkeleri (Brezilya, Çin, Endonezya, Hindistan, Meksika, Rusya ve Türkiye) için şekil 2'de verilmektedir.

Şekil 2: E7 Ülkelerinde KOF Küreselleşme Endeksi (Genel) 1990-2018

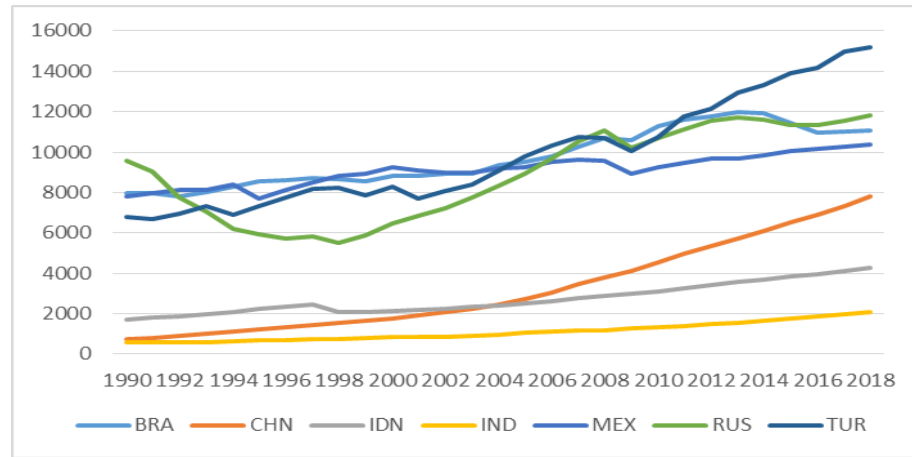
Not: BRA: Brezilya, CHN: Çin, IDN: Endonezya, IND: Hindistan, MEX: Meksika, RUS: Rusya ve TUR: Türkiye.

Şekil 2'de, E7 ülkeleri özelinde KOF Küreselleşme endeksi verileri incelendiğinde, küreselleşme seviyesinin 1990 yılından günümüze artış eğiliminde olduğu göze çarpmaktadır. Küreselleşme endeksi, 1990'larda 30-50 bandında iken 2018 yılında 60-70 düzeylerinde değer almıştır. Ancak dikkat çeken nokta artış eğiliminin 2008 küresel kriz sonrasında daha yatay bir seyir izler hale gelmesidir. Buradan da, ülkelerin kriz dönemi ve sonrasında daha içe dönük politikalar izlediği kanısına varılabilir.

Şekil 3'te, E7 ülkeleri için kişi başına düşen GSYH'daki (2010 sabit fiyatlarla) değişimler verilmektedir. Bu gösterge ekonomik büyümede refah ölçütü olarak ifade edilmektedir. Şekil 3 incelendiğinde, anılan ülkelerde 1990 yılından 2018 yılına kadar geçen dönemde kişi başına düşen GSYH'da artışlar yaşandığı görülmektedir. En fazla artışı gerçekleştiren ülke olan Çin'in kişi başına düşen GSYH değeri 1990 yılında yaklaşık olarak 730 \$ iken 2018 yılında yaklaşık olarak 8.000 \$ seviyesine ulaşmıştır. Hindistan, kişi başına düşen milli gelirini 1990 yılında 600 \$'dan 2018 yılında 2.000 \$'a yükseltmiştir. Diğer ülkelere bakılacak olursa yine aynı seyri görmek mümkündür. Kişi başına düşen GSYH'sı; Brezilya'nın 1990 yılında 8.000 \$'dan 2018 yılında 11.000 \$'a, Rusya'nın 9.500 \$'dan 12.000 \$'a, Meksika'nın 8.000 \$'dan 10.000 \$'a, Türkiye'nin 7000 \$'dan 15.000 \$'a ve Endonezya'nın 1700 \$'dan 4200 \$'a yükselmiştir (WDI, 2020).

Şekil 3: E7 Ülkelerinde Kişi Başına Düşen GSYH (2010 sabit fiyatlarla) 1990-2018

Not: BRA: Brezilya, CHN: Çin, IDN: Endonezya, IND: Hindistan, MEX: Meksika, RUS: Rusya ve TUR: Türkiye.

Bu çalışmada, küreselleşmenin ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin ampirik olarak analiz edilmesi amaçlanmıştır. 1990-2018 dönemini kapsayan ve E7 ülkelerinin ele alındığı analizde, genel küreselleşmenin yanı sıra ekonomik, politik ve sosyal küreselleşmenin ekonomik büyümeye etkisi de tespit edilmiştir. Çalışmanın ikinci kısmında iktisat literatüründe konu ile ilgili çalışmalar gözden geçirilmiştir. Üçüncü kısımda veri ve çalışmanın modeli açıklanmıştır. Dördüncü kısımda ekonometrik analiz yöntemine değinilmiş ve beşinci kısımda elde edilen bulgular ortaya konmuştur. Çalışma, bulguların değerlendirildiği sonuç kısmı ile tamamlanmıştır.

Literatür İncelemesi

Ekonomi literatüründe ekonomik büyüme konusu, daima tartışılan, araştırılan ve analiz edilmeye çalışılan konuların başında gelmektedir.

Küreselleşmenin Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: E7 Ülkeleri İçin Bir Uygulama

Ekonomik büyümeyi etkileyen birçok faktör söz konusudur. Bu faktörlerden birisi olan küreselleşme olgusu için de, gerek ekonomik büyümeye etkisi gerekse de ekonomik büyüme ile aralarındaki nedensellik ilişkisi üzerine çalışmalar gittikçe artmaktadır. Bu ampirik çalışmalarda küreselleşme göstergesi olarak genellikle, ticari açıklık, doğrudan yabancı sermaye yatırımları, ekonomik bütünleşmeler ve küreselleşme endeksleri kullanılmaktadır. 2006 yılında Dreher tarafından geliştirilen küreselleşme endeksi, alt endeksler çerçevesinde ekonomik, politik ve sosyal olarak küreselleşmenin etkilerini de sunması nedeniyle analizlerde küreselleşme göstergesi olarak sıklıkla kullanılır hale dönüşmüştür.

Yapılan çalışmaların birçoğunda, farklı dönemler için çeşitli yöntemlerle değişik ülke veya ülke gruplarında küreselleşme endeksleri ile ekonomik büyüme arasında pozitif ilişki belirlenmiştir. Bazı çalışmalarda ise bu etkinin sınırlı kaldığı veya negatif sonuçlarla karşılaşıldığı da tespit edilmiştir. KOF küreselleşme endeksini kullanarak ekonomik büyüme etkisini araştıran bu çalışmalardan bazıları Tablo 2’de verilmektedir.

Tablo 2: Küreselleşme ve Ekonomik Büyüme İle İlgili Bazı Çalışmalar

Yazar	Ülke / Dönem	Yöntem	Sonuç
Dreher (2006)	123 ülke 1970-2000	EKK ve GMM	Küreselleşmenin ekonomik büyümeyi olumlu etkilediği saptanmıştır.
Chang & Lee (2010)	23 OECD ülkesi 1970-2006	Panel eş bütünleşme ve panel nedensellik testi	Ekonomik küreselleşme ve sosyal küreselleşmeden ekonomik büyümeye doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi belirlenmiştir.
Heshmati & Lee (2010)	61 GÜ ve GOÜ 1995-2001	Panel veri analizi	Ekonomik büyüme ile küreselleşme arasında pozitif bir ilişki belirlenmiştir.
Chang vd. (2011)	G7 ülkeleri 1970-2006	Panel eş bütünleşme ve panel nedensellik testi	Küreselleşme ve sosyal küreselleşmenin ekonomik büyümeyi pozitif etkilediğini tespit etmişlerdir.
Mutascu & Fleischer (2011)	Romanya 1972-2006	VAR modeli	Küreselleşmenin ekonomik büyümeyi arttırdığını bulmuşlardır.
Rao & Vadlamannati (2011)	21 Afrika ülkesi	Panel GMM ve EKK	Küreselleşmenin ekonomik büyümeyi olumlu etkilediği belirlenmiştir.
Gurgul & Lach (2014)	Geçiş ekonomileri (10 ülke) 1990-2009	Panel veri analizi	Ekonomik ve sosyal küreselleşmenin büyüme üzerinde pozitif etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Politik küreselleşmenin ise istatistiki olarak anlamlı olmadığı belirlenmiştir.

Samimi & Jenatabadi (2014)	İslam İşbirliği Örgütü üyesi ülkeler 1980-2008	Panel GMM	Orta ve yüksek gelirli ülkelerde ekonomik küreselleşmenin büyümeyi olumlu yönde etkilediği ancak düşük gelirli ülkelerde bu durumun tespit edilemediği sonucuna ulaşılmıştır.
Ying vd. (2014)	ASEAN 1970-2008	Panel veri analizi	Ekonomik küreselleşmenin büyümeyi pozitif, sosyal ve politik küreselleşmenin ise negatif yönde etkilediğini saptamışlardır.
Kılıç (2015)	Gelişmekte olan 74 ülke 1981-2011	Panel veri analizi	Ekonomik ve politik küreselleşmenin ekonomik büyümeyi pozitif etkilediği tespit edilmiştir. Sosyal küreselleşmenin ise büyümeyi negatif etkilediği saptanmıştır.
Hayaloğlu vd., (2015)	91 ülke 1995-2011	Panel veri analizi	Küreselleşmenin ekonomik büyüme üzerindeki etkilerinin farklı gelir gurubundaki ülkelerde değişiklik gösterdiği belirlenmiştir.
Suci vd. (2015)	ASEAN 2006-2012	Panel veri analizi	Genel küreselleşme endeksinin ekonomik büyüme üzerine önemli bir etkisi olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca, ekonomik ve politik küreselleşmenin ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilediği; sosyal küreselleşmenin ise büyüme üzerinde bir etkisinin olmadığı saptanmıştır.
Olimpia & Stela (2017)	Romanya 1990-2013	EKK	Hem ekonomik hem de politik küreselleşme ile ekonomik büyüme arasında önemli bir ilişki tespit edilmiştir. Sosyal küreselleşme ve ekonomik büyüme arasında ise bu ilişkiye rastlanmamıştır.
Kaurin & Simic (2017)	CEE 1993-2013	Panel veri analizi	Küreselleşmenin büyüme üzerine önemli pozitif bir etkisi olduğu tespit edilmiştir. Bu etkinin ekonomik küreselleşme için de aynı biçimde olduğu belirlenmiştir. Sosyal ve politik küreselleşme ise istatistiki olarak anlamsız bulunmuştur.
Altiner vd. (2018)	Yükselen ekonomiler (10 ülke) 1990-2015	Panel Nedensellik analizi	Çalışmada, hem genel hem de ekonomik küreselleşme endeksi ile ekonomik büyüme arasında bir ilişki tespit edilememiştir. Politik küreselleşme ile ekonomik büyüme arasında ise tek yönlü nedensellik

Küreselleşmenin Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: E7 Ülkeleri İçin Bir Uygulama

			ilişkisi saptanmıştır. Ayrıca ekonomik büyümeden sosyal küreselleşmeye doğru da bir ilişki belirlenmiştir.
Eren & Çütçü (2018)	Türkiye 1970-2016	Yapısal Kırlımalı Zaman Serisi	Analiz sonucunda, sosyal ve politik küreselleşme ile ekonomik büyüme arasında nedensellik ilişkisi saptanmıştır. Nedenselliğin yönü sosyal küreselleşmeden ekonomik büyümeye ve ekonomik büyümeden politik küreselleşmeye tek yönlü olarak belirlenmiştir.
Barış & Barış (2018)	AB 1996-2015	Panel Regresyon analizi	Analiz sonucunda, küreselleşmenin ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilediği saptanmıştır.
Dündar & Küçükçaya (2019)	Türkiye 1970-2017	Zaman Serisi VAR Analizi	Ekonomik küreselleşmenin ekonomik büyüme üzerine önemli bir etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
Çelik & Ünsür (2020)	88 ülke 2000-2016	Panel Nedensellik analizi	Çalışma sonucunda, ekonomik büyüme ile ekonomik, sosyal ve teknolojik küreselleşme arasında karşılıklı nedensellik ilişkisi bulunmuştur. Ekonomik büyümeden genel ve politik küreselleşmeye doğru ise tek yönlü ilişki saptanmıştır.

Veri Seti ve Model

Bu çalışmada, E7 ülkelerinde (Çin, Hindistan, Brezilya, Endonezya, Meksika, Rusya ve Türkiye), küreselleşmenin ekonomik büyüme üzerine etkisi ampirik olarak test edilmektedir. Çalışma dönemi, 1990-2018 arasındadır. Çalışmada kullanılan göstergelere ilişkin bilgi Tablo 3'te sunulmaktadır.

Tablo 3: Veri Seti

Değişkenler	Semboller	Kaynak
Kişi Başına Düşen GSYH (2010 sabit fiyatlarla)	lnGDPP	Dünya Bankası
Küreselleşme Endeksi (Genel)	KOF	İsviçre Ekonomi Enstitüsü
Küreselleşme Endeksi (Ekonomik)	KOFE	İsviçre Ekonomi Enstitüsü
Küreselleşme Endeksi (Politik)	KOFP	İsviçre Ekonomi Enstitüsü
Küreselleşme Endeksi (Sosyal)	KOFS	İsviçre Ekonomi Enstitüsü

Küreselleşme göstergesi olarak, İsviçre Ekonomi Enstitüsü veri tabanından alınmış olan KOF küreselleşme endeksi kullanılmıştır. KOF küreselleşme endeksi; hem genel hem de ekonomik, politik ve sosyal küreselleşme endeksleri olarak modele dâhil edilmiştir. Ekonomik büyüme göstergesi olarak ise, 2010 sabit fiyatlarıyla kişi başına düşen GSYH değeri alınmıştır. GSYH göstergesi modele logaritmik olarak dâhil edilmiştir. Göstergeye

Dünya Bankası veri tabanından erişilmiştir. Panel veri analizi yönteminin kullanılacağı çalışmada, her bir bağımsız değişkenin etkisi ayrı ayrı incelenecektir. Bu nedenle aşağıdaki gibi 4 farklı model oluşturulmuştur¹:

$$\text{Model 1: } \ln\text{GDPP}_{it} = \alpha_0 + \beta_1 \text{KOF}_{it} + \varepsilon_{it} \quad (1)$$

$$\text{Model 2: } \ln\text{GDPP}_{it} = \alpha_0 + \beta_1 \text{KOF}_{Eit} + \varepsilon_{it} \quad (2)$$

$$\text{Model 3: } \ln\text{GDPP}_{it} = \alpha_0 + \beta_1 \text{KOF}_{S_{it}} + \varepsilon_{it} \quad (3)$$

$$\text{Model 4: } \ln\text{GDPP}_{it} = \alpha_0 + \beta_1 \text{KOF}_{P_{it}} + \varepsilon_{it} \quad (4)$$

Yukarıdaki denklemlerde, $\ln\text{GDPP}$ bağımlı değişkeni, sırasıyla KOF, KOFE, KOPF ve KOF_S bağımsız değişkeni, α sabit katsayısını, β eğim katsayısını ve ε hata terimini ifade etmektedir. Burada t , zamanı ve i ise ülkeyi göstermektedir.

Metodoloji

Küreselleşmenin ekonomik büyüme üzerine etkisinin ampirik olarak incelenmesi için oluşturulan model, panel veri analizi ile test edilmiştir. Panel veri analizi, yatay kesit ve zaman serisi analizlerini tek bir çerçevede yapabilmeye olanak sağlamaktadır. Panel veri analizinde, yatay birimlere ait gözlemler belirli bir zaman dilimi için bir arada kullanılmaktadır (Yerdelen Tatoğlu, 2018, s. 4-5). Bu çalışmanın ampirik olarak analizi yapılırken ilk olarak sabit etkili mi yoksa rassal etkili mi modellerin tercih edilmesi gerektiği belirlenmiştir. Daha sonra modelin temel varsayımları karşılayıp karşılamadığını incelemek için değişen varyans, otokorelasyon ve yatay kesit bağımlılığı testlerine başvurulmuştur. Panel birim kök testi ile serilerin durağanlıkları belirlendikten sonra ise tespit edilen panel regresyon modeli çerçevesinde analiz gerçekleştirilmiştir.

Panel veri analizinde, modelde birim veya zaman etkisinin varlığı belirlenirken farklı testler ile karşılaşılmaktadır. Bu testler; F Testi, Olabilirlik Oranı Testi, Breusch-Pagan Lagrange Çarpanı (LM) Testi ve Hausman Testi olarak sayılabilir. Breusch-Pagan (1980) LM testi, klasik modelin uygunluğunu rassal etkiler modeli karşısında sınamaktadır. Bu testte, rassal birim etkilerin varyansının sıfır olduğu H_0 hipotezi analiz edilmektedir.

$$H_0 = \text{Var}(u) = 0 ; H_1 = \text{Var}(u) \neq 0$$

Eğer olasılık değeri 0.05'in altında ise H_0 hipotezi reddedilecektir. Bu durumda modelde birim etkilerin olduğu kabul edilmiş olur ve rassal etkiler

¹ Ekonometrik model analizi, Stata 15 ve Eviews 9 paket programları kullanılarak yapılmıştır.

modelinin uygunluğuna karar verilir (Meder Çakır ve Küçükkaplan, 2012, s. 76).

Analizde, birim etkilerinin tespitinin ardından bu etkinin sabit etkili mi rassal etkili mi olduğunun tespiti amacıyla Hausman testinden faydalanılır. Hausman testi, rassal etkiler tahmincisinin uygun olduğunu, k serbestlik dereceli ki-kare dağılımına uyan istatistik yardımıyla test edilmektedir. Hausman testine ilişkin hipotezler aşağıdaki biçimdedir:

H_0 = rassal etkiler yoktur ; H_1 = rassal etkiler vardır

H_0 hipotezinin reddedilmesi durumunda rassal etkiler modeli, kabul edilmesi durumunda ise sabit etkiler modeli tercih edilir.

Panel veri analizinde modele karar verildikten sonra otokorelasyon, değişen varyans ve yatay kesit bağımlılığı sorunlarının olup olmadığı saptanmaya çalışılmıştır. Sabit etkili modellerde Wald testi ile değişen varyans sınanmaktadır. Rassal etkili modelde ise Levene (1960), normal dağılım hipotezinin meydana gelmediği koşulda da dirençli olan bir değişen varyans testi önermiştir. Brown ve Forsythe (1974), Levene'in test istatistiğini geliştirerek aykırı bulgulara karşı da direnç sağlayan kırılmış ortalamaya dayalı farklı yerel tahminciler sunmuşlardır. Otokorelasyonun tespitinde ise Bhargava, Franzini ve Narendranathan'ın Durbin-Watson Testi ile Baltagi-Wu'nun yerel en iyi değişmez testi kullanılabilir. Her iki testte de H_0 hipotezinde otokorelasyon olmadığı öne sürülmektedir. Yerdelen Tatoglu, 2018, s. 225-235).

Panel veri modellerinde seriler arası bağıllığın olup olmadığını sınamak için Breush-Pagan LM testi ve Pesaran (2004) CD testi kullanılabilir. BP LM testinde, birimler arası bağıllığın olmadığı hipotezi alternatif hipoteze karşı sınanmaktadır. Birimler arası bağıllığın varlığında ikinci nesil birim kök testleri ile karşılaşılmaktadır. Serilerde durağanlığı sınanan MADF birim kök testi, Taylor ve Sarno (1998) tarafından önerilmiştir.

Ampirik olarak çözümlenmesi yapılan modelde değişen varyans veya otokorelasyon gibi problemlerin ortaya çıkması halinde hata teriminin varyans kovaryans matrisi birim matrise eşit olmamaktadır. Bu tür bir pozisyonda modelin tahmini etkilenmemekle beraber çelişki söz konusu olabilmektedir. Bu nedenle bu tür problemlerin varlığında model uygun tahmin yöntemleriyle çözümlenmelidir. Driscoll ve Kraay (1998) tahmincisi, standart parametrik olmayan zaman serisi tahmincilerinin dirençli standart hatalar üretmesini sağlamaktadır.

Analiz Sonuçları

Analiz sonuçlarında, sırasıyla model seçimi, değişen varyans ve otokorelasyon testleri, yatay kesit bağımlılığının varlığının sorgulanması, birim kök testi ve modelin tahmini yer almaktadır.

Model Seçimi

Panel veri analizinde model seçimi yapılırken, rassal etkiler modeline karşı havuzlanmış etkiler modelinin tercih edilip edilmemesi gerektiğini saptayabilmek için Breusch-Pagan (1980) LM testine başvurulmuştur. Tablo 4'te Breusch-Pagan LM testine ait sonuçlar verilmektedir.

Tablo 4: Breusch-Pagan (1980) LM Test Sonuçları

H ₀ = Birim etkinin varyansı sıfıra eşittir				
		Var	sd =sqrt(Var) (std. hatalar)	
Model 1	lnGDPP	2.90E+24	1.70E+12	Ki kare İst. : 925.54 Olasılık : 0.000
	e	1.03E+24	1.01E+12	
	u	1.59E+24	1.26E+12	
Model 2	lnGDPP	2.90E+24	1.70E+12	Ki kare İst. : 588.49 Olasılık : 0.000
	e	1.33E+24	1.15E+12	
	u	1.51E+24	1.23E+12	
Model 3	lnGDPP	2.90E+24	1.70E+12	Ki kare İst. : 991.68 Olasılık : 0.000
	e	8.82E+23	9.39E+11	
	u	1.72E+24	1.31E+12	
Model 4	lnGDPP	2.90E+24	1.70E+12	Ki kare İst. : 848.06 Olasılık : 0.000
	e	1.15E+24	1.07E+12	
	u	1.92E+24	1.38E+12	

Tablo 4'deki Breusch-Pagan LM test sonuçları incelendiğinde, incelenen modeller için olasılık değerinin 0.05'ten küçük olduğu tespit edilmiştir. Buna dayanarak H₀ hipotezinin reddedildiği söylenebilir. Yani, modelde birim etkilerinin varyansları sıfır değildir. Ayrıca modelde, birim etkiler mevcuttur. Dolayısıyla model havuzlanmış EKK ile tahmin edilmemelidir. Bunun yerine tahmin yöntemi olarak rassal etkiler modeli kullanılmalıdır.

Hausman Testi

Modellerde birim etkilerinin varlığı ortaya konulduktan sonra bu etkilerin sabit veya rassal etkilerden hangisi ile belirlenmesi gerektiğine ihtiyaç duyulmaktadır. Bu noktada Hausman testi kullanılarak modelin tahmincisi belirlenmiştir. Tablo 5'de Hausman testine ilişkin sonuçlar verilmektedir.

Tablo 5: Hausman Test Sonuçları

H ₀ = parametreler arasındaki fark sistematik değildir			
	Ki-kare. İst.	Serbestlik derecesi	Olasılık
Model 1: Kesitler-arası rassal	3.58	1	0.0583
Model 2: Kesitler-arası rassal	4.15	1	0.0415

Küreselleşmenin Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: E7 Ülkeleri İçin Bir Uygulama

Model 3: Kesitler-arası rassal	4.05	1	0.0439
Model 4: Kesitler-arası rassal	0.30	1	0.5820

Tablo 6’da test istatistiği, parametre sayısına eşit (1) serbestlik dereceli χ^2 tablosu ile yorumlanmıştır. Hausman test sonucu modellerde farklılık göstermiştir. Model 1 ve 4’ün test sonuçlarına göre, olasılık değeri 0.05’ten büyüktür. Bu nedenle anılan modeller için H_0 hipotezi reddedilememektedir. Bu nedenle model 1 ve model 4 için panel veri modeli tahmin edilirken rassal etkiler modelinin kullanılması daha uygun gözükmemektedir. Model 2 ve model 3’te ise, olasılık değeri 0.05’ten küçük olduğu için H_0 hipotezi reddedilmiştir. Dolayısıyla bu modellerin tahmininde sabit etkilerin kullanılması tercih edilecektir.

Değişen Varyans ve Otokorelasyon Testleri

Panel veri analizinde modele karar verildikten sonra otokorelasyon, değişen varyans ve yatay kesit bağımlılığı problemlerinin tespiti için analizler gerçekleştirilmiştir. Sabit etkili modeller de (Model 1 ve Model 4) değişen varyans testi için Wald testi yapılmıştır. Rassal etkili modellerde ise (Model 2 ve Model 3) Levene, Brown ve Forsythe değişen varyans testi kullanılmıştır. Test sonuçları Tablo 6’da sunulmaktadır.

Tablo 6: Değişen Varyans Test sonuçları

Değiştirilmiş Wald Testi sonuçları			
$H_0 =$ Birim varyans panel ortalamasına eşittir.			
	chi2(11)	prob>chi2	
Model 2	6054.65	0.0000	
Model 3	3886.43	0.0000	
Levene, Brown ve Forsythe Değişen Varyans Test Sonuçları			
$H_0 =$ Birimlerin varyansları eşittir			
	Sd	LBF test istatistiği	Pr>F
Model 1	W0	3.795644	0.000
	W50	2.468125	0.000
	W10	3.2644148	0.000
Model 4	W0	45.239989	0.000
	W50	17.420799	0.000
	W10	37.029789	0.000

Tablo 6 incelendiğinde, değiştirilmiş Wald testi sonuçlarına göre H_0 hipotezin reddedildiği görülmektedir. Yani, sabit etkili Model 2 ve Model 3’te değişen varyans sorunu tespit edilmiştir. Tablo 6’de Levene, Brown ve Forsythe değişen varyans testinde, 7 birim için kalıntıların ortalamalarının ve standart sapmalarının hesaplanması sonucu oluşan test istatistiği verilmektedir. Test istatistiği (W0, W50 ve W10) birim sayısı ve her birimin frekanslarının bir eksiğinin toplamı (6, 196) serbestlik dereceli F dağılımı ile değerlendirilmektedir. Bu analizde test istatistikleri Snedecor F tablosu ile

kiyaslanmaktadır. Tablo 6'da değişen varyans için olasılık değerleri incelendiğinde H_0 hipotezinin reddedilmektedir. Dolayısıyla birimlerin varyansları eşit değildir yani rassal etkili modelde değişen varyans problemi bulunmaktadır. Tablo 7'de de, modellere ilişkin otokorelasyon testi sunulmaktadır.

Tablo 7: Baltagi Wu ve Bhargava DW Otokorelasyon Test Sonuçları

H ₀ = Birim etkilerin otokorelasyon katsayısı sıfıra eşittir		
	Test İstatistikleri	Test Sonucu
Model 1	Baltagi-Wu	0.03429226
	Bhargava vd. DW	0.25035611
Model 2	Baltagi-Wu	0.0400864
	Bhargava vd. DW	0.23940341
Model 3	Baltagi-Wu	0.0311348
	Bhargava vd. DW	0.23534505
Model 4	Baltagi-Wu	0.04788447
	Bhargava vd. DW	0.26958632

Tablo 7'de, modellerde otokorelasyon probleminin varlığına ilişkin saptamalar yapabilmek amacıyla yapılan Bhargava, Franzini ve Narendranathan (Bhargava vd.) ve Baltagi-Wu'nun test istatistiği değerlendirildiğinde, her iki test istatistiği değerinin 2'den küçük olduğu görülmektedir. Bu da, modellerde otokorelasyon olduğuna işaret etmektedir.

Yatay Kesit Bağımlılığı Testi

Panel veri modellerinin önemli varsayımlarından bir diğeri ise yatay kesit bağımlılığının olmamasıdır. Yatay kesit bağımlılığının olması durumunda birimlere gelecek bir şoktan tüm birimlerin aynı dereceden etkilenip etkilenmediğini önem kazanır. Çalışmada birimler arası yatay kesit bağımlılığının tespit edilebilmesi için BP (1980) LM testi ve Pesaran (2004) CD testi uygulanmıştır. Tablo 8'de yatay kesit bağımlılığı test sonuçları görülmektedir.

Tablo 8: Yatay Kesit Bağımlılığı Test Sonuçları

H ₀ : Birimler arası yatay kesit bağımlılığı yoktur			
	Test	Test İstatistikleri	P Değeri
Model 1	LM	287.4	0.0000
	LM adj*	121.1	0.0000
	LM CD*	16.33	0.0000
Model 2	LM	217.5	0.0000
	LM adj*	90.2	0.0000

Küreselleşmenin Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: E7 Ülkeleri İçin Bir Uygulama

	LM CD*	14.03	0.0000
Model 3	LM adj*	220.7	0.0000
	LM adj*	90.56	0.0000
	LM CD*	12.61	0.0000
Model 4	LM	318.9	0.0000
	LM adj*	135.6	0.0000
	LM CD*	16.24	0.0000

Tablo 8’de yer alan sonuçlara göre olasılık değeri 0.05’ten küçük olduğu için H_0 hipotezi kabul edilememektedir. Bunun anlamı birimler arasında yatay kesit bağımlılığının olduğudur.

MADF Birim Kök Testi

Yatay kesit bağımlılığının varlığı birim kök testlerinde ikinci nesil birim kök testlerinin kullanılmasını gerektirir. Bu nedenle, serilerin durağanlığının tespit edilmesi için analizde ikinci nesil birim kök testlerinden Madfuller testi kullanılmıştır. Tablo 9’da serilerin durağanlığının test edildiği Madfuller panel birim kök test sonuçları verilmektedir.

Tablo 9: Madfuller Panel Birim Kök Test Sonuçları

	MADF	Kritik değer (% 5)
lnGDPP*	31.624 *	28.150
KOF*	98.648*	28.150
KOFE*	58.578 *	28.150
KOFS**	148.453	28.894
KOFP*	134.121	28.150

Not: * %5 düzeyinde anlamlıdır. ** 1’inci farkta %5 düzeyinde anlamlıdır. MADF testlerinde, maksimum gecikme uzunluğu 1 olarak alınmıştır.

Tablo 9’deki MADF birim kök test sonuçlarına göre testin istatistik değeri kritik tablo değerinden büyük olduğundan lnGDPP, KOF, KOFE ve KOFP değişkenleri düzeyde birim kök içermediği belirlenmiştir. KOFS değişkeni ise birinci farkı alındığında durağanlaşmıştır.

Modelin Tahmini

Küreselleşmenin ekonomik büyümeye etkisinin tespiti için oluşturulan modellerde değişen varyans, otokorelasyon ve yatay kesit bağımlılığı sorunları tespit edildiğinden bu sorunları ortadan kaldıran Driscoll \Kraay ve Dirençli Sabit ve Rassal Etkiler tahmincisi ile analiz tamamlanmıştır. Tablo 10’da modellere ilişkin tahmin sonuçları verilmektedir.

Tablo 10: Modellere İlişkin Tahmin Sonuçları

Bağımlı Değişken: lnGDPP				
Değişkenler	Model 1	Model 2	Model 3	Model 4
KOF	0.0368309 [0.0035378]			

	(0.000)*			
KOFE		0.0337544 [0.0045969] (0.000)*		
ΔKOFS			-0.0361628 [0.0412149] (0.388)	
KOFP				0.0401013 [0.0068408] (0.000)*
c	6.296602 (0.000)*	26.25237 (0.000)*	8.505188 (0.000)*	5.115177 (0.000)*
Model	Rassal Etkiler	Sabit Etkiler	Sabit Etkiler	Rassal Etkiler
Gözlem Sayısı	203	203	196	203
Prob > chi2	0.000			0.000
Prob > F		0.000	0.3880	
R ²	0.42	0.33	0.02	0.06

Not: *'lı değerler testlere ilişkin olasılık değerlerinin %1 düzeyinde anlamlı olduğunu ifade etmektedir. []'li parantez içi değerler Driscoll-Kraay dirençli tahmincisi ile elde edilen standart hataları göstermektedir.

Tablo 10'da 4 farklı model için tahmin sonuçları incelenebilmektedir. Model 1 açısından değerlendirme yapıldığında, genel küreselleşmenin ekonomik büyümeye etkisinin pozitif olduğu sonucuna erişilmektedir. Genel küreselleşmedeki bir birimlik artış ekonomik büyümede 0.03 birim artış yaratmaktadır. Model 2'de ekonomik küreselleşmenin etkisi sınanmaktadır. Değişken pozitif ve istatistiki olarak anlamlı saptanmıştır. Ekonomik küreselleşmedeki bir birimlik artışın da tıpkı genel küreselleşmedeki gibi ekonomik büyümede 0.03 birim artış yarattığı belirlenmiştir. Model 4'te politik küreselleşmenin etkisi de pozitif ve anlamlı olarak bulunmuştur. Model 3'te test edilen sosyal küreselleşmenin ekonomik büyümeye etkisi ise istatistiki olarak anlamsız sonuçlanmıştır.

Sonuç ve Değerlendirme

Ülkelerin temel hedefi olan refah düzeyini yükseltme çabaları doğrultusunda önem verdikleri birçok faktör söz konusudur. Günümüzde ulus ötesi hareketlerin gittikçe artması ile birlikte bu faktörlerden biri olan küreselleşme de üzerinde düşünülen tartışılan konuların başında gelmektedir. Ticaretin ve sermayenin serbestleşmesi ile kendini ekonomik anlamda ön plan çıkaran küreselleşme neticesinde ülkelerin ekonomik büyümesi olumlu etkilenmektedir.

Bu çalışmada da, 1990-2018 dönemi baz alınarak, E7 ülkeleri için küreselleşmenin ekonomik büyüme üzerine etkisi incelenmiştir. Analiz yapılırken panel veri analizi tekniğinden faydalanılmıştır. Panel veri

analizinde model seçimi ve modelin temel varsayımlara testleri ile ilgili sınamalar yapılmıştır. Genel, ekonomik, sosyal ve politik küreselleşme çerçevesinde kurulan 4 farklı modelde küreselleşmenin ekonomik büyüme etkisi sabit ve rassal etkili modeller ile test edilmiştir. Analiz sonucunda genel, ekonomik ve politik küreselleşmenin ekonomik büyüme etkisi pozitif ve istatistiki olarak anlamlı bulunmuştur. Sosyal küreselleşmenin ekonomik büyüme etkisi ise negatif ve istatistiki olarak anlamsız olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ampirik analiz bulguları, genel ve ekonomik küreselleşmedeki bir birimlik artışın ekonomik büyümeyi 0.03 birim arttırdığını göstermiştir. Ayrıca, politik küreselleşmedeki bir birimlik artışın ekonomik büyümeyi 0.04 birim pozitif olarak etkilediği bulunmuştur. Bu değerler her ne kadar küreselleşmenin ekonomik büyümeyi olumlu etkilediğini gösterse de bu etkinin çok yüksek olmadığı ifade edilmelidir. Çalışmanın ampirik sonuçları, Altınır vd. (2018), Olimpia ve Stela(2017), Türedi (2016), Kılıç (2015) ve Suci vd. (2015) gibi çalışmaların sonuçları ile de örtüşmektedir.

Küreselleşmenin ekonomik büyüme üzerine yaratacağı olumlu katkıların artması için ülkelerin izledikleri ekonomik, politik ve sosyal politikaların çerçevesinin etkin bir şekilde belirlenmesi gerekmektedir. Ekonomik anlamda küreselleşme seviyesinin artması için, ticaretin önündeki engellerin azaltılması ve yeni ticaret anlaşmaları ile Pazar genişliğinin artması için çaba harcanmalıdır. Yine bu başlıkta yabancı sermayenin ülkeye çekilmesi için gerekli yatırım ortamının sağlanması gerekliliği de vurgulanabilir. Özellikle varsa yatırım kısıtlamaları ile ilgili yasal düzenlemelerin hızlıca yapılması bu süreçte önem kazanmaktadır. Sosyal anlamda küreselleşme bağlamında, bilgiye erişimin desteklenmesi, seyahat kolaylığının sağlanması ve bu noktada turizm hareketlerinin ön plana çıkarılması konularında gereken düzenlemeler yapılmalıdır. Politik anlamda küreselleşme seviyesinin artırılabilmesi anlamında ise uluslararası anlaşmalar ile dünya ile entegrasyon seviyesinin yükseltilmesi sağlanmalıdır. Bu çerçevede artan küreselleşme seviyesinin ülkelere yaratacağı pozitif etkinin de artması beklenebilir.

Kaynakça

Altınır, A., Bozkurt, E. & Toktaş, Y. (2018). Küreselleşme ve Ekonomik Büyüme: Yükselen Piyasa Ekonomileri İçin Bir Uygulama. *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, 639, 117 – 162.

Aytekin, İ. (2013). Küreselleşme ve Ekonomik Küreselleşme. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(2), 123-134.

Bakan, S. & Kocağ, E. (2012). Küreselleşmenin Azgelişmiş Ülkelere Etkileri. *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 283-292.

Barış, S. & Barış, A. (2018). Küreselleşme ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Avrupa Birliği Ülkelerinden Deliller. *Proceedings of 4th SCF International Conference on Economics and Social Impacts of Globalization and Future Turkey-European Union Relations*, 63-73.

- Bayar, F. (2008). Küreselleşme Kavramı ve Küreselleşme Sürecinde Türkiye. *Uluslararası Ekonomik Sorunlar Dergisi*, 32, 25-34.
- Breusch, T. S. & Pagan, A.R. (1980). The Lagrange Multiplier Test and Its Applications to Model Specification in Econometrics. *The Review of Economic Studies*, 47(1), *Econometrics Issue*, 239-253.
- Chang, C. P. & Lee, C.C. (2010). Globalization and Growth: A Political Economy Analysis for OECD Countries. *Global Economic Review*, 39(2), 151-173.
- Chang, C. P. & Lee, C.C. & Hsieh M.C. (2011). Globalization, Real Output and Multiple Structural Breaks. *Global Economic Review*, 40(4), 421- 444.
- Çelik, M.Y. & Ünsür, Z. (2020). Küreselleşme ve Büyüme İlişkisinin Dumitrescu-Hurlin Panel Nedensellik Testi İle Belirlenmesi. *İzmir İktisat Dergisi*, 35(1), 201-210.
- Dreher, A. (2006). Does Globalization Affect Growth? Evidence From a New Index of Globalization. *Applied Economics*, 38, 1091-1110.
- Dündar, S. & Küçükkaya, H. (2019). Küreselleşme ve İktisadi Kalkınma İlişkisi: Türkiye İçin Ampirik Bir Analiz. *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi 8(EUREFE '19)*, 421-429.
- Eren, M. V. & Çütçü, İ. (2018). Küreselleşmenin Ekonomik Büyümeye Etkisi: Türkiye Üzerine Ekonometrik Bir Analiz. *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 6(1), 47-61.
- Giddens, A. (2009). Modernitenin Küreselleşmesi. Kudret Bülbül (Ed.), (Çev. Kudret Bülbül), *Küreselleşme Temel Metinler içinde* (161-168), Ankara: Orion Kitabevi.
- Gurgul, H. & Lach L. (2014). Globalization and Economic Growth: Evidence From Two Decades of Transition in CEE. *Economic Modelling*, 36, 99-107.
- Gygli, S., Florian H., Niklas P. & Jan-Egbert S. (2019). The KOF Globalisation Index – Revisited. *Review of International Organizations*, 14(3), 543-574.
- Hayaloğlu, P., Kalaycı, C. & Artan S. (2015) Küreselleşme Farklı Gelir Grubundaki Ülkelerde Ekonomik Büyümeyi Nasıl Etkilemektedir? *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 10(1), 119- 152.
- Heshmati, A. & Lee S. (2010). The Relationship Between Globalization, Economic Growth and Income Inequality. *Journal of Globalization Studies*, 1(2), 87-117.
- Husain, I. (2000). Making Globalization Work for The Poor Case Study of Pakistan. *EMP-CIDA Globalisation Project, Lahore University of Management Sciences*, 1-28.

İsviçre Ekonomi Enstitüsü (2020). <https://kof.ethz.ch/en/forecasts-and-indicators/indicators/kof-globalisation-index.html> (18.11.2020).

Kaurin, V. & Simic, B. (2017). Globalisation and Growth: Empirical Evidence From CEE Countries. *Economic and Social Development, (Book of Proceedings), Managerial Issues in Modern Business, Edit: M. Przygoda, M. Cingula, L. Yongqiang, 274-282.*

Kılıç, C. (2015). Effects of Globalization on Economic Growth: Panel Data Analysis for Developing Countries. *Economic Insights – Trends and Challenges, 4(1), 1-11.*

Çakır, M.H. & İlhan, K. (2012). İşletme Sermayesi Unsurlarının Firma Değeri ve Karlılığı Üzerindeki Etkisinin BİST’de İşlem Gören Üretim Firmalarında 2000–2009 Dönemi İçin Analizi. *Muhasebe ve Finansman Dergisi, 53, 69-86.*

Mutascu, M. & Fleischer, A. M. (2011). Economic Growth and Globalization in Romania. *World Applied Sciences Journal, 12(10), 1691-1697.*

Olimpia, N. & Stela, D. (2017). Impact of Globalisation on Economic Growth in Romania: An Empirical Analysis of Its Economic, Social and Political Dimensions. *Studia Universitatis Economic Series, Vasile Goldis, Western University of Arad, 27(1), 29-40.*

Pesaran, M. H. (2004). General Diagnostic Tests for Cross Section Dependence in Panels, *University of Cambridge Working Paper (1229), 1-38.*

Rao, B. B. & Vadlamannati K. C. (2011). Globalization and Growth in The Low Income African Countries with Extreme Bounds Analysis. *Economic Modelling, 28(3), 795-805.*

Samimi P. & Jenatabadi, H.S. (2014). Globalization and Economic Growth: Empirical Evidence on The Role of Complementarities. *PLoS ONE, 9(4), https://journals.plos.org/plosone/article?id=10.1371/journal.pone.0087824#s2* (12.11.2020).

Suci, S. C., Asmara, A. & Mulatsih, S. (2015). The Impact of Globalization on Economic Growth in ASEAN. *International Journal of Administrative Science&Organization, 22(2), 79-87.*

Yerdelen Tatoğlu, F. (2018). *Panel Zaman Serileri Analizi.* İstanbul: Beta Basım Yayım.

Yerdelen Tatoğlu, F. (2018). *Panel Veri Analizi.* İstanbul: Beta Basım Yayım.

WDI, <https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators> (22.10.2020).

Ying, Y. H., Chang, K. & Lee, C. H. (2014). The Impact of Globalization on Economic Growth. *Romanian Journal of Economic Forecasting, 17(2), 25-34.*

[itobiad], 2021, 10 (2): 1348-1372

<p>KOVID-19 Küresel Salgın Döneminde Örgütsel Destek Algısının İş Yerinde Mutluluk Üzerindeki Etkisi: Psikolojik Güçlendirmenin Aracı Rolü</p> <p>The Impact of the Perception of Organizational Support on Happiness in the Workplace During the COVID-19 Global Pandemic The Mediating Role of Psychological Empowerment</p> <p>Video Link: https://youtu.be/gsgMIWilt6Q</p>	
<p>Burcu AYDIN KÜÇÜK Dr. Öğr. Üyesi, İAÜ, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Asst. Prof., IAU, Faculty of Economics and Administrative Sciences burcukucuk@aydin.edu.tr Orcid ID: 0000-0001-9081-2536</p>	

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type	: Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received	: 11.12.2020
Kabul Tarihi / Accepted	: 27.02.2020
Yayın Tarihi / Published	: 03.06.2021
Yayın Sezonu	: Nisan-Mayıs-Haziran
Pub Date Season	: April-May-June

Atıf/Cite as: Aydın Küçük, B . (2020). KOVID-19 Küresel Salgın Döneminde Örgütsel Destek Algısının İş Yerinde Mutluluk Üzerindeki Etkisi: Psikolojik Güçlendirmenin Aracı Rolü . İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi , 10 (2) , 1348-1372 . Retrieved from <http://www.itobiad.com/tr/pub/issue/62559/839315>

İntihal /Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and confirmed to include no plagiarism. <http://www.itobiad.com/>

Copyright © Published by Mustafa YİĞİTOĞLU Since 2012 – Istanbul / Eyup, Turkey. All rights reserved.

KOVID-19 Küresel Salgın Döneminde Örgütsel Destek Algısının İş Yerinde Mutluluk Üzerindeki Etkisi: Psikolojik Güçlendirmenin Aracı Rolü *

Öz

Mutlu olmak her insanın yaşamı boyunca arzuladığı ve peşinden koştuğu insanlığın ortak hedeflerinden biridir. Bu doğrultuda yaşam alanlarını sınıflandırdığımız ömrümüz sürecinde en fazla vakit geçirdiğimiz bir alan olarak iş hayatı mutlu olmanın önemli bir paydasını oluşturmaktadır. Dolayısıyla iş hayatında mutlu olmanın yollarını aramak ve iş hayatında da mutluluğu yakalamak oldukça önemlidir. İşyerindeki mutluluk farklı değişkenlerle açıklanabilirken, örgütün sağladığı çalışma ortamı mutluluk için önemli bir belirleyicidir. Özellikle pozitif psikoloji yaklaşımı ışığında bireylerin yaşam alanlarındaki mevcut koşulları iyileştirmek ve hayatın güçlü yönlerini geliştirmek için uzun saatler geçirdiğimiz işyerinde mutlu olmak çok önemlidir. Bu çalışmanın amacı KOVID-19 Küresel Salgın Döneminde algılanan örgütsel destek ile iş yerinde mutluluk arasındaki ilişkide psikolojik güçlendirmenin aracı rolünü incelemektir. Bu ilişkiyi test etmek amacıyla Türkiye’de İstanbul ilinde gıda sektöründe satış-pazarlama bölümünde görev yapan 240 saha çalışanına çevrimiçi anket yöntemi ile ulaşılmıştır. Araştırmanın verileri sosyal bilimler programı için geliştirilmiş olan istatistik programı kullanılarak analiz edilmiştir. Çalışmadan elde edilen bulgulara göre, algılanan örgütsel desteğin iş yerinde mutluluk üzerinde anlamlı ve pozitif etkisinin olduğu görülmüştür ($\beta = 0,728$, $R^2 = ,530$, $p = ,000$, $F = 268,493$). Ayrıca, psikolojik güçlendirmenin bu ilişkide aracı rolü bulunmaktadır ($\beta = ,267$, R^2 değişim= $,161$, $t = 4,975$, $p < ,005$). Böylece, algılanan örgütsel desteğin psikolojik güçlendirme aracılığıyla işyerinde mutluluğun yordayıcıları arasında olduğu tespit edilmiştir. Sonuç olarak, bu çalışma, bireysel ve örgütsel motivasyon kaynaklarının çalışanların iş yerindeki mutluluk düzeylerini etkilediği için kuramsal ve pratik açıdan tartışılmakta ve alanyazına çeşitli öneriler sunulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İşyerinde Mutluluk, Algılanan Örgütsel Destek, Psikolojik Güçlendirme, Pazarlama-Satış Sektörü, Covid-19 Küresel Salgını.

Happiness in the Workplace with Motivation Resources during the COVID-19 Pandemic Period

Abstract

Happiness is one of the common goals of humanbeing that every person desires and pursues throughout their lives. In this direction, business life

* İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Etik Komisyon Kurulunun 31.10.2020 Tarih 2020/9 Sayılı kararı ile Etik Kurul Kararı alınmıştır.

“İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi”
“Journal of the Human and Social Sciences Researches”
[itobiad]

ISSN: 2147-1185
10 the Years

constitutes an important part of being happy as an area where we spend the most time in our life, where we classify living field. Therefore, it is very important to look for ways to be happy in business life and to achieve happiness in business life. While being happy can be explain with different variables in the workplace, the work environment provided by the organization is an important determinant for happiness. The aim of this study is to examine the mediating role of psychological empowerment in the relationship between the perceived organizational support and happiness at workplace during the COVID-19 Global Pandemic Period. 240 field workers who work in sales&marketing department in the food sector in Istanbul/Turkey has been reached with the online questionnaire method. The data of the research were analyzed using the statistics program developed for the social sciences. The findings show that perceived organizational support had a significant and positive effect on happiness in the workplace ($\beta = 0,728$, $R^2 = ,530$, $p = ,000$, $F = 268,493$). In addition, psychological empowerment had a mediating role in this relationship ($\beta = ,267$, $R^2 \text{ change} = ,161$, $t = 4.975$, $p < ,005$). Therefore, perceived organizational support is among the predictors of happiness in the workplace through psychological empowerment. Consequently, this study is discussed theoretically and practically as the sources of individual and organizational motivation affect the happiness levels of employees in the workplace and various suggestions are presented to the literature.

Keywords: Happiness at Workplace, Perceived Organizational Support, Psychological Empowerment, Marketing-Sales Sector, Covid-19 Global Pandemic.

Giriş

Klasik dönem yönetim anlayışından modern yönetim akımına kadar bütün yaklaşımların ortak amacı insanı başarıya güdüleyerek örgüt içinde verimlilik ve üretkenliği arttırmaktır (Öztürk ve Demir, 2017, s.122). Bu bağlamda, işletmelerin yararına sayılabilecek somut çıktılar ile ölçülebilen bir takım finansal kaynaklar örgütsel başarının göstergesi olarak kabul edilmektedir. Ancak, post modern yönetim anlayışı hedeflenen üretkenlik ve verimlilik dışında bütün yönetim yaklaşımlarındaki kör noktaya dikkat çekerek insan refahının göz ardı edildiğini ifade etmiştir. Bu yaklaşım, klasik dönem ve modern dönem yönetim anlayışına insanın önemini vurgulayan bir takım eleştiriler sunmuş ve insanı odak noktasına koyan yeni söylemlerde bulunmuştur (Erdemir ve Koç, 2010, s.29). Böylece, son dönem yönetim yaklaşımına göre, somut verilere ek olarak soyut ancak değeri paha biçilemez bir başka yön örgüt başarısını işaret etmektedir: iş yerinde mutluluk.

Bireysel açıdan iş hayatında mutlu olmak farklı değişkenler ile açıklanabilirken örgütün çalışanı için sağladığı iş ortamı, iş yerinde mutluluk için önemli bir belirleyicidir. Bu bağlamda mutlu çalışma ortamı örgütün soyut başarısının bir göstergesidir (Salas-Vallina, López-Cabrales, Alegre ve Fernández, 2017, s.318). Özellikle, etki alanı hızla artan pozitif psikoloji akımının ışığında, bireylerin yaşam alanlarında var olan durumları daha iyiye götürmek ve bu doğrultuda yaşamın güçlü yanlarını geliştirmek için yaşam süresinin uzun bir dilimini geçirdiğimiz iş yerinde, mutlu olmak oldukça önemlidir. Öyle ki, akımının öncülerinden Seligman (2002) örgüt içinde hakim olan olumlu atmosferin muhtemel sonuçlarını açıklayarak bireyler üzerinde bu atmosferin olumlu ruh haline neden olduğunu, bireylerin olumsuz duygularla baş etmesini kolaylaştırdığını ve böylece çevreleri ile sağlıklı ve iyi ilişkiler kurduğunu ifade etmiştir. Özellikle KOVID-19 Küresel Salgınının bütün dünyayı kuşattığı bu günlerde bireylerin iş ve iş dışı yaşam alanlarının merkezi noktasında yüksek kaygıya neden olan olağanüstü hal, yönetilmesi gereken bir kriz niteliğindedir. İş alanını ve iş dışı alanı baskılayan salgın biyolojik etkisinin yanı sıra psikoloji üzerindeki olumsuz etkisiyle de üzerine durulması gereken bir durumdur. İş hayatının devam ettiği bu süreçte ise riske rağmen güvenli alan dışında çalışmak zorunda olan bireyler, olumsuz duygular ile baş edebilmesi ve mümkün olduğunca pozitif ruh halinde kalabilmesi için bir takım dışsal motivasyon kaynaklarına daha fazla ihtiyaç duyabilir. Bu noktada, iş yerinde mutluluğun sağlanması için gerekli öncüller arasında, algılanan örgütsel desteğin dışsal bir motivasyon kaynağı olarak önemli olduğu varsayılmaktadır. Algılanan örgütsel destek üzerine yapılan çalışmalar, çalışanların örgütsel destek algısının birey-örgüt ilişkisinin geliştirilmesine bağlı olduğunu göstermektedir (Özdevecioğlu, 2003, s.113). Bu doğrultuda örgüte dair olumlu algılama, bireylerin kendilerini güvende hissetmelerini sağlayarak mutlu olmalarına yardımcı olabilir. Özellikle, fikirlerin, önerilerin ve eleştirilerin desteklendiği bir çalışma ortamında kendini rahat bir şekilde ifade edebilen bireylerin örgütlerine duygusal olarak daha fazla bağlanacağı beklenebilir. Aynı zamanda, bireyin kendini ait hissettiği bir örgütte olması işine daha sıkı bağlanmasını ve işine psikolojik olarak daha fazla kendini verebilmesini sağlar. Böylece, yaptığı işten keyif alması beklenmektedir. Özellikle algılanan örgütsel desteğin iş yerindeki mutluluğa direkt etkisinin yanı sıra, örgütsel destek çatısı altında çalışanın kendisini psikolojik olarak güçlendirilmiş hissetmesine yol açacağı düşünülmektedir. Bireyin hata yapmaktan korkmadığı bir örgütte çalışması zaman içinde öğrenerek kendisini geliştirmesine katkı sağlar ve böylece öz yeterlilik algısı artar. Bu durumda birey kendini işin de etkin hissedebilir. (Conger, 1989, s.19). En nihayetinde ise bireylerin olumlu duyguları artacağı ve bu durumun iyi oluşlarına katkıda bulunacağı varsayılmaktadır. Özellikle, bireylerin mesleki gelişiminin kariyer yolculuğunda devam ettiği meslek gruplarında (satış-pazarlama sektöründe satış becerileri teknikleri gibi) çalışanın var olan becerilerini korkmadan sergilemesi ve tecrübe ederek öğrenmesi için kendi kararlarını alıp uygulayabilmesine izin verilmelidir.

Ancak, özerklik ihtiyacı çalışanın desteklendiğini algıladığı bir örgütte karşılık bulabilir. Bu nedenle, örgütsel destek algısı bireyin mesleki öğrenimine katkıda bulunduğu için değerli tecrübeler edinmesine yardımcı olabilmektedir. Bu durumda da örgütsel desteğin psikolojik güçlendirme aracılığıyla iş yerinde mutluluğa katkı sağladığı düşünülmektedir.

İş yerinde mutluluk kavramı özellikle yabancı alanyazında öncelleri ve sonuçları açısından araştırılmış olmasına rağmen (Boehm ve Lyubomirsky, 2008; Mehad ve Iranpour, 2014; Abdullah, Ling ve Peng, 2016), Türkçe alanyazında konu ile ilgili sınırlı sayıda görgül araştırmaya rastlanmıştır (Aparslan, 2015; Güllü, 2018; Moçoşoğlu ve Kaya, 2018; Arslan, 2018; Akın ve Aktar, 2019). Örgütsel davranış kapsamında mutluluk alanyazınına katkıda bulunmak amacıyla gerçekleştirilmiş olan bu araştırmanın alana ışık tutması umulmaktadır.

Dolayısıyla, mevcut araştırmanın amacı, tüm dünyayı etkisi altına alan küresel salgın döneminde çalışanların örgütsel destek algısının psikolojik güçlendirme aracılığıyla işyerinde mutluluk üzerindeki etkisini ortaya koymaktır. Ayrıca, pozitif psikoloji ve pozitif örgütsel davranışın ışığında (Seligman, 2002), içsel ve dışsal motivasyon kaynaklarının işyerinde bireylerin mutluluğu üzerindeki etkilerinin araştırılması amaçlanmıştır.

Literatür Taraması

İş Yerinde Mutluluk

Mutluluk pek çok filozof ve sosyal bilimler alanında araştırma yapan bilim insanları tarafından uzun yıllardır tartışılan ve tanımlanmaya çalışılan bir kavramdır. Pozitif psikoloji akımının ışığında, acı ve ıstırap veren durumların tartışılması yerine 90'lı yıllardan itibaren bilim insanları mutluluğu ve mutluluğun kaynağını araştırmaya koyulmuştur (Turan, 2018, s.173). Mutluluk üzerine olan tartışmalar kavramın iki temel yaklaşım altında incelenebileceğini göstermiştir. İlk olarak mutluluğu hedonik (hedonic) bir yaklaşım ile tanımlayan görüş öznel iyi oluşa vurgu yapar. Bireysel anlamda sahip olunan olumlu duyguların varlığı ile olumsuz duyguların olumlu duygulardan nispeten az hissedilmesi hedonik yaklaşım için mutluluğun tanımıdır. Bu yaklaşıma göre, bireyin çevresi ile olan ilişkileri, sağlık durumu, iş ve boş zaman kalitesi gibi belirli yaşam alanları göz önüne alınarak değerlendirilen yaşam doyumu mutluluğun önemli göstergesidir (Diener vd., 1999, s.283; Walker ve Schimmack 2008, s.493; Fisher, 2010, s.388). Öte yandan, eudaimonic yaklaşımı benimseyen görüş ise mutluluğu kendiliğinden oluşan ve bireyin içinde var olan doğal bir duygu durumu olarak tanımlar. Maslow'un İhtiyaçlar Hiyerarşisinde (1943) "kendini gerçekleştirme" ve Adlerfer'in Varoluş-İlişki Kurma ve Gelişme Kuramında (Existence, Relatedness and Growth Theory) (1972) "gelişme gereksinimi" olarak vurguladıkları bu ihtiyaçların bireysel düzeyde hissedilen mutluluk ile ilişkili olabileceği eudemonic yaklaşımın temel görüşüdür. Ayrıca bu yaklaşıma göre, mutlu olmanın ya da "iyi" bir yaşam

sürmenin ön koşulu doğru ve erdemli olanı yapmaktır. Bireyin kendi özü ile uyumlu hedefleri vardır ve bu hedefler doğrultusunda becerilerini ve yeteneklerini kullanarak kendini geliştirir. Böylece bireyin mutluluğun kaynağına sahip olacağına inanılır (Seligman 2002, s.5; Fisher, 2010, s.393). Bu yaklaşım, insanların erdemli bir yaşam peşinden gitmeleri durumunda mutlu olabileceklerini savunan Socrates ve Aristotles gibi düşünürlerin mutluluk tanımlaması ile uyumludur.

İş hayatı, bireyin yaşamının önemli bir zaman dilimini kapsamaktadır ve birey için sadece ekonomik gereksinimlerini karşıladığı bir yaşam alanı değildir. Aynı zamanda birey çalışırken psiko-sosyal ihtiyaçlarını da karşılayabilmektedir. Bu nedenle çalışmak birey için hayatındaki önemli motivasyon faktörlerinden biridir (Kuşdil, Bayram, Aytaç ve Bilgel, 2004; Keser, 2018, s.47). İş hayatında, mutluluğun tanımı ise daha çok mutluluğun sonucu olan değişkenler ile açıklanmaya çalışılmıştır. Memnuniyet ve öznel iyi oluş (subjective well-being) gibi hoş duygulara yol açan kavramlarının etrafında aranan iş yerinde mutluluk kendi kavramsal tanımı ve ölçüm aracı ile son yıllarda üzerinde durulan bir kavram olmuştur (Fisher, 2010; Salas-Vallina vd., 2017). İş yerindeki mutluluğun önemli belirleyicileri bireyin işe ve örgüte yönelik tutumudur. İşe yönelik tutumunun bir sonucu olarak, bireyin işe olan tutkusunun (work engagement) ve işini yapmaktan duyduğu memnuniyetin (job satisfaction) yüksek düzeyde olması beklenmektedir (Salas-Vallina vd., 2017, s.317). Mutlu bireyler, yaptığı işi keyifle yapan, işi yapmaktan gurur duyan ve işiyle ilgili sorumluluk almaktan kaçınmayıp kendini sürekli geliştirme gayesinde olan kişilerdir. Bu bireyler, kendilerini iş yerinde enerjik ve dinamik hissederler (Kjerulf, 2015, s.76). Bireyin örgüte yönelik tutumunda ise duygusal bağlılığın (affective organizational commitment) yüksek olması iş yerindeki mutluluğun bir göstergesidir. Bireyin kendini örgüte ait hissetmesi ve örgüt ile kurmuş olduğu duygusal bağın gücü iş yerinde mutluluğun bir simgesidir (Allen ve Meyer, 1990, s.851; Salas-Vallina vd., 2017, s.317). Örgütün politikaları (terfi ve ödüllendirme sistemleri ile ilgili), örgütsel demokrasi unsurları (şeffaflık, hesap verebilirlik vd.) ve hakim olan örgüt iklimi (katılımcı, toksik vd.) gibi örgütün kişiliğini belirleyen bu değişkenler duygusal bağlılık için önemli yordayıcılardır (Pryce-Jones, 2010, s.6). Bu bağlamda iş yerinde mutluluk, iş memnuniyeti (Locke, 1976), işe tutkunluk (Kahn, 1990) ve duygusal örgütsel bağlılık (Meyer vd., 2002) boyutları altında incelenebilmektedir.

Mutlu olmak insanın temel arayışlarından biridir. İş hayatının insanoğlunun yaşam sürecinin önemli bir kısmını oluşturması sonucu yaşam doyumu ile iş doyumu arasındaki güçlü ilişki daha belirgin hissedilmektedir (Rodriguez vd., 2014, s.277). Öyle ki, Asiyabi ve Mirabi (2012, s.1184) bireylerin mutluluğunu belirleyen bu iki yaşam alanındaki duyguların birbirini etkilediğini; çalışanın iş yerindeki mutluluğunun özel yaşamına yansıdığını belirtmişlerdir. Aynı zamanda, mutluluğun sosyal bir ortamda kişilerarası ilişkiler üzerinde olumlu etkiler bıraktığı bilindiğinden bu duygunun bireyden bireye yayılan bir duygu olduğu düşünülmektedir

(Diener ve Seligman, 2002, s.82). Dolayısıyla, iş yerinde mutluluğun bireysel ve örgütsel açıdan birçok olumlu sonucunun olması beklenmektedir. Varlığı olumlu sonuçlar doğuran yokluğu istenmeyen durumlara yol açan mutluluk kavramının iş yerinde sağlanması için öncellerinin neler olabileceği araştırılmaya değer bir konudur.

Algılanan Örgütsel Destek ile İş Yerinde Mutluluk Arasındaki İlişki

Algılanan örgütsel destek örgütün çalışanlarına yönelik tutum ve davranışları sonucunda çalışanların geliştirdiği örgütlerine yönelik soyut bir değerlendirme olarak tanımlanabilir (Selçuk, 2003, s.18). Söz konusu değerlendirmeler sırasında çalışan örgüte bir kişilik atfetmektedir. Çalışan, örgütün işe yönelik motivasyonu arttıracak ne tür faaliyetlerde bulunduğunu ve soyut bir ödül olarak örgütün bireyin övgü ve onaylanma ihtiyaçlarını ne derece karşıladığını kendi açısından değerlendirir. Aynı zamanda, çalışanın katkılarını örgütün vermiş olduğu değer ile örgüt içinde çalışan mutluluğuna verilen önem algılanan örgütsel destek için önemli birer bileşendir. Sonuç olarak, bütün bu değerlendirmeler çalışanlar tarafından geliştirilen genel inanışları temsil etmektedir (Eisenberger vd., 1986, s.502). Ancak, örgütün birey açısından izlenimi, bireyin destek beklentisi ve örgüt içinde gerçekleşen durumların çalışanlar tarafından algılanması farklılık göstermektedir (Özdevecioğlu, 2003, s.116). Sağlanan değil birey tarafından algılanan örgütsel destek, çalışanların işe ve örgüte yönelik tutumlarını farklı yönlerden etkilemektedir (Turunç ve Çelik, 2010, s.185).

İnsan hayatındaki en önemli iki alandan biri olan iş alanı, çalışmak eyleminin maddi tarafı kadar sosyal tarafı ile de bir ilişki içerisindedir. Kurt Lewin'in Alan Kuramında (1940) açıkladığı üzere yaşam alanını etkileyen birçok faktör bulunmaktadır. Bireylerin belirli durumlar sonucunda tutum ve davranışlarına etki eden olgu ve gerçekler esasında bireyin izin verdiği kadarıyla psikolojik çevresi ile etkileşim içerisindedir (Öner ve Gümüş, 2000, s.12). Bu doğrultuda, bireyin davranışları psikolojik alan içerisindeki etmenler ile etkileşimin sonucunda meydana gelmektedir. Kişinin çevresindeki olup bitenler öznel alanını yansıtırken, Lewin'in (1940) kuramında tanımlanmış olduğu her parçanın diğer bir parça ile izlerlik ilişkisi bulunmaktadır. Bu sebeple davranışların açıklanmasında ve bütün resme ulaşmada davranışlara etki eden değişkenleri incelemek gerekmektedir (Özakkaş, 2018, s.13). Bu kuramdan yola çıkarak tıpkı yaşam alanını etkileyen faktörler gibi iş alanındaki psikolojik çevreyi şekillendiren ve bireyin işe yönelik tutum ve davranışlarını etkileyen birçok dinamik bulunmaktadır.

İş yerinde mutluluk kavramının tanımlarken bireylerin mutluluk seviyelerini derecelendiren bir boyutun da duygusal örgütsel bağlılık olduğu görülmektedir. Tümevarım yönteminden hareketle mutlu hissetmeye neden olan her bir boyuta odaklanmak gerekebilir. Bireyin

örgütün üyesi olmaktan dolayı mutlu olması ve bundan gurur duyması, örgütü ile özdeşleşmesi ve örgütsel amaçlar ile bireysel amaçların uyuşması noktasında algılamış olduğu örgüt desteğinin önemi büyüktür. Sosyal Takas Kuramında da belirtildiği üzere birey örgütü ile etkileşim içerisinde ve bu etkileşimin kalitesi destek algısı için belirleyicidir. Çünkü çalışanın örgütünden performansı sonucu ödüllendirilmek gibi somut ya da işin anlamlı kılınmasına yönelik faaliyetlerde bulunmak gibi soyut bir takım beklentileri bulunmaktadır (Aube, Rousseau ve Morin, 2007, s.481). Aynı zamanda destekleyici bir örgüt herhangi bir başarısızlık ya da tehdit durumunda çalışanın arkasındadır ve bu durum çalışanın kendini güvende hissetmesini sağlar (Eisenberger vd., 1990, s.53). Bu koşullar altında çalışanın minnettarlık hissederek duygusal örgütsel bağlılığının dolayısıyla iş yerinde mutluluk duygusunun artması beklenmektedir.

Örgütsel destek birçok açıdan hemen hemen her çalışan tarafından umulan ve beklenen bir motivasyon kaynağıdır. Kavramın iş yerindeki mutluluk üzerindeki etkisi bu çalışma bağlamında tartışılmak üzere ele alınmıştır. İlgili alanyazında algılanan örgütsel desteğin iş yerinde mutluluk ile muhtemel ilişkisini irdeleyen herhangi bir çalışmaya rastlanmadığından alanyazın için bu araştırmanın önemli bir boşluğu kapatacağı düşünülmektedir. İş yerinde mutluluk kavramı her ne kadar dolaylı yollardan ve mutluluk ile ilişkisinin olduğu düşünülen başka kavramlar (iş memnuniyeti, iş ortamı niteliği gibi) üzerinden kanıtlanmış (Yılmaz ve Tanrıverdi, 2017; Diken vd., 2019) olsa da bu çalışma direkt etkiyi ölçen ilk araştırma niteliğindedir. Bu bağlamda çalışmanın ilk hipotezi aşağıdaki gibi önerilmiştir:

Hipotez 1: *Algılanan örgütsel desteğin iş yerinde mutluluk üzerinde anlamlı ve pozitif etkisi bulunmaktadır.*

Psikolojik Güçlendirmenin Aracı Rolü

İçsel bir motivasyon kaynağı olan psikolojik güçlendirme çalışanlara örgüt içinde arzu edilen davranışların gelişmesi için ilham kaynağı olur. Bandura'nın (1977) çalışmalarından yola çıkarak bireylerin öğrenme sürecinin sosyal öğrenme ya da vekaletten öğrenme ile devam ettiği bilinmektedir. Bu öğrenme sürecinde, psikolojik güçlendirme üzerinde bireyin sosyal çevresinin bilişler üzerindeki etkisi göz önünde bulundurulmalıdır. Çalışanın kendisine ve yapabileceğine dair inancına destek olmak anlamına gelen psikolojik güçlendirme (Conger, 1989, s.18) sadece bireyin çabaları ile mümkün olmayabilir. Çevresel etkinin önem arz ettiği bu içsel motivasyon kaynağı örgütsel destek gibi dışsal bir uyaran ile harekete geçirilebilir.

Psikolojik güçlendirme dört ayrı boyutu ile desteklenmesi gereken bir kavramdır. Bir boyutta meydana gelen azalış ya da artış toplamda bireyin kendini ne kadar güçlü hissettiğini etkilemektedir (Spreitzer vd., 1997, s.681). İlk olarak, işin tanımına vurgu yapan anlamlılık boyutu çalışanın kendi değer sistemi ile işe atfettiği değer arasındaki uyumu temsil eder. Bu

noktada, işin anlamlı gelmesi örgütün bu işi önemsemesi ve ekip olarak bir değer üreteceğine dair inanç geliştirmesi ile kişi-iş değer yargısı eşitlenebilir (Thomas ve Velthouse, 1990, s.672). İnsanoğlunun bir gruba dahil olma ihtiyacı vardır. Bu durum bireyin kendini daha güçlü hissetmesine yol açabilir (Bozkurt, 2009, s.480). Örgüt olarak bir işe atfedilen değer bireysel düzeyde bireyin işe yönelik sahip olduğu heyecanı arttırabilir ve bu noktada olumlu bir pekiştiren olabilir. Bir diğer boyut olan yetkinlik hissi bireyin desteklendiği bir örgütte kendini geliştirerek her geçen gün öğrenmeye devam etmesine ve böylece işinde uzmanlaşmasına katkı sağlayabilir. Kendini geliştirme ve gerçekleştirme eğilimi yüksek olan bireylerin bu boyutta örgütsel desteğe ihtiyaç duyması muhtemeldir (Kurtessis vd., 2017, s.1855). Burada, Bandura'nın (1977) sosyal öğrenme kuramının işlerliği tekrar ortaya çıkmaktadır. Ek olarak, destekleyen bir örgüt yapısında çabaların ödüllendirilmesi söz konusudur. Sosyal öğrenme modeline bir başkasının belli davranışlar sonucu ödüllendirilmesi ve bu ödülün diğer bireyler için değerli olması durumunda davranışın topluluk içinde yayıldığı ifade edilmektedir (Tevrüz, Erdem ve Bozkurt, 2016, s.123). Böylece, birey daha fazla çaba göstermek için istekli olabilir ve bu durum da işe yönelik kabiliyetinin artmasına katkı sağlayabilir. Üçüncü boyut olan özerklik boyutunda çalışanın işi konusunda kontrolün kendinde olduğuna ve gerekli durumlarda inisiyatif kullanabileceğine yönelik algıları söz konusudur. Bireyin kendini geliştirme fikrine dayanan psikolojik güçlendirme için özerklik boyutu bireysel gelişimin bir parçası olabilir (Spreitzer vd., 1997, s.682). Çalışan örgüt içinde inisiyatif olarak işi başlatabilir ya da işin nasıl düzenleneceğine karar veren kişi olabilir (Deci, Connell ve Ryan, 1989, s.584). Eyleminin başından sonuna kadar verdiği kararlar ile desteklenen ve beklenmeyen sonuçlar elde edildiğinde dahi arkasında bir örgüt gören çalışan bu boyutta bireysel tatmin seviyesine korkmadan ulaşabilir. Çalışanın hatalarının örgüt tarafından hoş görü ile karşılanması ve örgütün çalışana yardım ederek başarısız sonuç ile baş etmesini sağlaması çalışanın destek algısını artırır ve kendini güçlü hissetmesine olanak tanır (Eisenberger ve Stinglhamber, 2011). Aynı zamanda işini kaybetme korkusu olmaksızın çalışmalarına devam eden birey daha iyisini yapabilmek adına daha fazla çabalayabilir (Özdevecioğlu, 2003, s.116). Son boyut olan etki boyutunda birey örgüt içinde doğrudan kendisinin ortaya koyduğu ya da katkısının olduğu işler üzerinde bireysel etkisini görmek ister. Öyle ki, işin seyri konusunda söz hakkına sahiptir. Bu yetkinlik hissi çalışanın kendisini güçlü hissetmesini sağlar (Zimmerman, 1995, s.583). Örgütü tarafından iş üzerindeki bu bireysel etkinin görülmesi ve takdir edilmesi çalışan için oldukça değerlidir (Thomas ve Velthouse, 1990, s.673). Onaylanma ve takdir edilme ihtiyacı örgüt içinde karşılanıyorsa çalışanın destek algısı pekişecektir. Bu durum aynı zamanda örgüt içindeki olumlu iletişimde bir göstergesidir (Özdevecioğlu, 2003, s.118).

Özetle çalışanın yatay ve dikey bağlamda örgüt içi kurmuş olduğu olumlu ilişkiler çalışan tarafından destek olarak algılanabilir. Sosyal bir varlık olan

insan önemsenmek, takdir edilmek, ödüllendirilmek, hatalarından dolayı hoş görülme, kısaca desteklenmek ister (Baran, Shanock ve Miller, 2012, s.127). Bu destek algısı çalışanın öz-yeterliklerini geliştirmelerini, işler üzerindeki etkililik hissini korumalarını ve örgütsel görevi yerine getirirken kendilerine güvenmelerini sağlar (Ali vd., 2010, s.188). Böylece motivasyonu artan çalışan kendini zaman içinde daha güçlü hissedebilir. Bu durumda örgütsel bir motivasyon kaynağı olan destek algısı bireyin içsel motivasyonunu arttırabilir. Çalışanların tutum ve davranışlarını etkileyen bu durumlar iş yerindeki mutluluk üzerinde önemli bir paya sahip olabilir. Bireylerin çalışırken bir yandan psiko-sosyal ihtiyaçlarının karşılanması iş yerinde mutluluk için önemli bir belirleyicidir (Kuşdil vd., 2004; Keser, 2018, s.48). Eysenck'a göre (1990), bir çalışan işinden zevk alıyorsa, en zorlu durumlarda bile görevi başarıyla yerine getirmenin bir yolunu bulmaktadır. İşyerindeki mutluluğu örgüt içinde olumlu duyguların yaygın olması olarak tanımlayan Paschoal ve Tamayo'ya göre ise (2008) mutluluk için örgüt tarafından çalışanların potansiyel becerilerini gösterip geliştirebilecekleri bir imkanın sunulması gerekmektedir. Böylece, çalışan kendini gerçekleştirmek için mevcut örgüt içinde gelişimine devam edip ilerleyerek hedeflerine ulaşabileceklerine yönelik bir algıya sahip olur. Ek olarak, Joo ve arkadaşları (2017, s.215) çalışmalarında, kariyer gelişimine katkıda bulunan ve kişisel gelişim fırsatları sunan örgütlerde çalışan bireylerin daha mutlu olduklarını ifade etmiştir. Böylece, örgütsel desteğin sağlandığı bir çalışma ortamında birey güçlü yanlarını geliştirerek iş yerinde mutluluğu yakalayabilir (Fisher, 2010, s.398).

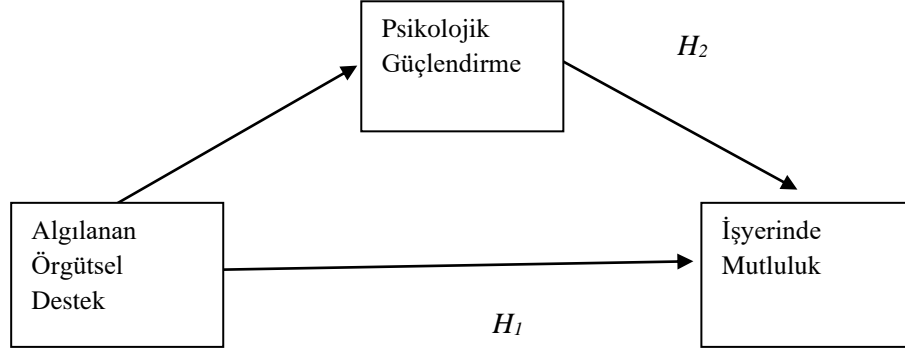
Bireylerin çalışırken ki duyguları hakkında derin bir anlayışa sahip olmak için iş yerinde mutluluğun, algılanan örgütsel destek ve psikolojik güçlendirme çatısı altında incelemenin ilgili alanyazına katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Dolayısıyla, psikolojik güçlendirmenin aracı rolünün bulunduğu bu araştırma modelinde içsel bir motivasyon kaynağı olarak güçlü hissetmenin kavramın potansiyel öncülerinden biri olabileceği öne sürülmektedir.

Bu öneriyi yansıtan çalışmanın ikinci hipotezi ve araştırma modeli aşağıdaki gibidir:

Hipotez 2: *Algılanan örgütsel desteğin iş yerinde mutluluk üzerindeki etkisinde psikolojik güçlendirmenin aracı rolü bulunmaktadır.*

Şekil 1: Önerilen Araştırmanın Modeli

Yöntem

Bu araştırmanın evreni, Türkiye’de İstanbul ilinde satış-pazarlama sektöründe görev yapan çalışanlardan oluşmaktadır. Araştırmanın değişkenleri göz önüne alındığında örgütsel bir tutumun (örgütsel destek algısı) bireysel (mutluluk) bir sonucu olarak bu sektörlerde çalışan bireylerin McClelland’ın Öğrenilmiş İhtiyaçlar Kuramında (1985) vurguladığı üzere “ilişki kurma ihtiyacı”nın yoğun hissedildiği bir sektörde çalışıyor olmaları araştırmanın örneklemini oluşturmakta belirleyici bir unsur olmuştur. Aynı zamanda icra ettikleri meslek gereğince başarı ihtiyacına vurgu yapan bu çalışanlar araştırmanın bilişsel bir unsuru olarak psikolojik güçlendirme değişkeninin önerilen araştırma hipotezinde aracı rolünün ölçülebilmesini mümkün kılmaktadır. Araştırmanın örneklem yöntemi olarak rastgele örneklem yöntemi kullanılmıştır. Çalışmaya dahil olan katılımcıların herhangi bir yöneticilik pozisyonu bulunmamaktadır. Bunun sebebi anket dağıtımına geçilmeden önce yapılan ön mülakatlarda çalışanların yöneticilerini örgütün bir parçası ve önemli bir temsili olarak gördüğünü ifade etmesi ve bu kapsamda yönetici desteğini örgütsel bir destek olarak algılamalarıdır.

Araştırmanın verileri 24.03.2020 ile 24.05.2020 tarihleri arasında KOVID-19 Küresel Salgın esnasında gerçekleştirilmiştir. Dolayısıyla elde edilen bu veriler durumsallık kuramı çerçevesinde salgının çalışanların psikolojileri üzerinde etkisinin olduğu döneme denk gelmiştir. Çevrimiçi anket toplama yönteminin kullanıldığı bu araştırma sonucunda 240 katılımcıdan geri dönüş sağlanmıştır. Böylece, 240 katılımcıdan oluşan bu araştırmanın istatistiksel çözümleme yapmak için uygun olduğu görülmektedir. Yapılan tanımlayıcı istatistik analizleri sonucunda araştırmayı oluşturan örneklem grubunun 211’i erkek (%87,9) ve 29 ‘u kadın (%12,1) katılımcıdan oluşmaktadır. Söz konusu katılımcıların yaş ortalaması 30,4 ‘tür. Medeni durumlarına göre 131’i evli (%54,6) ve 109’su bekar (%45,4) dır.

Katılımcıların büyük çoğunluğu lisans mezuniyetine sahiptir (%84,6) ve mesleki tecrübe açısından %51,3'ünün 1-5 yıl arasında toplam mesleki tecrübeye sahip olduğu görülmüştür. Mevcut kurumda çalışma süresi %27,9'unun 1-5 yıl arasında değişmektedir. Araştırmanın yürütülebilmesi için gerekli etik kurul izni alınmıştır.

Veri Toplama Araçları

Veri toplama tekniği olarak anket tekniği kullanılmıştır. Bu çalışmada kişisel bilgi formu ile birlikte üç ölçme aracından faydalanılmıştır.

Çalışanların örgütsel destek algısını ölçmek amacıyla Eisenberger vd., (1986) tarafından geliştirilen orijinali 36 maddeden oluşan ancak 12 maddelik kısa formu da bulunan ölçek kullanılmıştır. Ölçeğin iç tutarlılık analizi sonucunda Cronbach Alfa güvenirlik değerinin .97 olduğu görülmüştür (Eisenberger vd., 1986). Ölçeğin dilsel açıdan eş değeri ve kültürel adaptasyonu Giray ve Şahin (2012) tarafından gerçekleştirilmiştir. Algılanan Örgütsel Destek ölçüm aracı tek boyutlu faktör yapısına sahiptir ve ölçekte orijinalinde olduğu gibi olumlu ve olumsuz ifadeli maddeler eşit sayıdadır. Ölçeğin uyarlaması madde toplam korelasyonları dikkate alınarak yapılandırılmıştır (Giray ve Şahin, 2012). Orijinal ölçekte 7 basamaklı Likert tipi (1 = kesinlikle katılmıyorum ile 7 = kesinlikle katılıyorum) çoklu puanlama esas alınırken bu çalışma için anketin tüm ölçüm araçları ile olan genel uyumunu sağlayabilmek adına 6 basamaklı Likert tipi (1= kesinlikle katılmıyorum ile 6= kesinlikle katılıyorum) puanlama sistemi esas alınmıştır. Pek çok çalışmada kullanılan bu ölçeğin Cronbach-Alfa değeri çalışmalarında 0.93 olarak belirlenmiştir.

Çalışanların işyerinde mutluluk düzeylerini ölçmek amacıyla Salas-Vallina ve Alegre (2018) tarafından geliştirilen "İşyerinde Mutluluk Ölçeği" nin kısa formu" (Happiness at Work Scale: Short Version -SHAW) kullanılmıştır. Ölçeğin kısa formu Salas-Vallina, Alegre ve Fernández (2017) tarafından geliştirilen ve 31 maddeden oluşan orijinal versiyona göre geliştirilmiştir. SHAW ölçeğinde iş memnuniyeti, işe tutkunluk ve duygusal örgütsel bağlılık olmak üzere üç alt boyut bulunmaktadır. Alt boyutların güvenirlik değerleri sırasıyla 0,93, 0,84 ve 0,91'dir. Güvenirlik değeri ve yapı geçerliliği yüksek olan bu ölçeğin dil uyarlaması, Taştan, Aydın Küçük ve Işıaık (2020) tarafından Türk kültürel bağlamda maddelerin iyi anlaşılmasını sağlamak için tekrar yapılmıştır. Sonuç olarak, çalışmalarında ölçeğin Cronbach alfa değeri 0,94 olarak tespit edilmiştir. Böylece, bu ölçeğin işyerinde bireylerin mutluluk seviyelerini ölçen dilsel açıdan eşdeğeri olan, güvenilir ve geçerli bir ölçüm aracı olduğunu söylenebilir. İşyerinde Mutluluk Ölçeği 6 basamaklı Likert tipi (1 = asla ile 6 = her zaman) bir ölçektir ve bu çalışma içinde orijinal formattaki gibi kullanılmıştır.

Bu çalışmanın bir diğer değişkeni olan "Psikolojik Güçlendirme" için Spreitzer (1995) tarafından geliştirilen ve 12 maddeden oluşan psikolojik güçlendirme ölçeği kullanılmıştır. Söz konusu ölçekte anlamlılık, yeterlilik, özerklik ve etki olmak üzere dört alt boyut bulunmaktadır. Spreitzer (1995)

orijinal çalışmasında ölçeğin Cronbach alfa değerini, aynı çalışmada iki farklı grup için değerlendirerek 0,72 ve 0,62 olarak raporlamıştır. Benzer şekilde, Üner ve Turan (2010) ölçeğin Türkçe versiyonunun yapı geçerliliğini ve güvenilirliğini araştırdıkları çalışmalarında iki farklı örneklem üzerinde çalışmış ve Cronbach alfa değerlerini 0.81 ve 0.94 olarak bulgulamışlardır. Aynı zamanda Çekmecelioğlu ve Eren (2007), ve Tolay, Sürgevil ve Topoyan (2012) tarafından da çalışmalarında kullanılan bu ölçek güvenilirliği ve geçerliliği kanıtlanan bir ölçüm aracı olarak kabul edilmektedir. Ölçeğin orijinalinde 7'li Likert tipi puanlama (1 = kesinlikle katılmıyorum ile 7 = kesinlikle katılıyorum) esas alınmıştır. Bu çalışma için ise 6 basamaklı Likert ipi (1 = asla ile 6 = her zaman) puanlama yöntemi kullanılmıştır. Aynı zamanda, 6'lı Likert tipi puanlama yönteminin standart sapmayı en aza indirmek veya kişisel karar verme sapmasından oluşabilecek riskleri azaltmak için kullanılmasının uygun olduğu bilinmektedir. Birden fazla ölçme araçlarının kullanıldığı araştırmalarda ölçme aracının güvenilirlik değerlerinin 6'lı Likert tipi puanlama ile daha yüksek olduğu bilgisi, mevcut çalışmada bu tarz puanlama sisteminin tercih edilmesinde etkili olmuştur (Chomeya, 2010, s.402).

Araştırma Bulguları

Ölçeklerin Tanımlayıcı İstatistikleri, Faktör ve Güvenilirlik Analizleri

Bu araştırma kapsamında elde edilen veriler sosyal bilimler için geliştirilmiş olan istatistiksel sayısal programına aktararak bir dizi istatistik analizler gerçekleştirilmiştir. Araştırmada önerilen model ve bu çerçevede geliştirilen hipotez testlerine geçilmeden önce kullanılan ölçeklerin madde analizleri ve ortalamaları değerlendirilmiş, ölçeklerin geçerliliği ve güvenilirliği test edilmiştir. Araştırmada kullanılan "Algılanan Örgütsel Destek", "İşyerinde Mutluluk" ve "Psikolojik Güçlendirme" değişkenleri için doğrulayıcı faktör analizi (CFA) uygulanmıştır. Ölçeklerin yapı geçerliliği ve güvenilirliğine dair değerlendirmeler Keiser-Meyer- Olkin (KMO) analiz sonucu, Barlett testi anlamlılık düzeyi (p=.000) ile Cronbach alfa değerleri esas alınarak yapılmıştır. Bu bağlamda yapılan analizlere göre değişkenlere ilişkin elde edilen ortalama ve standart sapma değerleri Tablo 1, faktör yükleri ve güvenilirlik değerleri Tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 1: Değişkenlerin Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

	Ortalama (M)	Std. Sapma (SD)
İş yerinde Mutluluk	2,4333	1,38247
İş Memnuniyeti	2,3412	1,34641
İşe Tutkunluk	2,4241	1,37886
Duygusal Örgütsel Bağlılık	2,5001	1,26597

Algılanan Örgütsel Destek	2,6241	1,41897
Psikolojik Güçlendirme	2,8351	1,19198
Anlamlılık	2.8118	1,1782
Yeterlilik	2.7989	1,1564
Özerklik	2.8075	1,1859
Etki	2.9064	1,2387

Tablo 2: Değişkenlerin Faktör Yükleri ve Güvenilirlik Değerleri

	Açıklanan Varyans (5%)	Faktör Yükleri	Cronbach α	KMO
İş yerinde Mutluluk	86,066	,974	,970	,959
İş Memnuniyeti	33,712	,934	,973	
İşe Tutkunluk	24,536	,953	,967	
Duygusal Bağlılık	21,758	,966	,956	
Algılanan Örgütsel Destek	79,930	,957	,968	,949
Psikolojik Güçlendirme	61,911	,915	,941	,931
Anlamlılık	19,231	,901	,927	
Yeterlilik	15,566	,887	,911	
Özerklik	14,793	,863	,899	
Etki	12,321	,861	,873	

Araştırma Hipotezlerine Yönelik Bulgular

Hipotez testleri kapsamında yapılacak olan çoklu regresyon analizlerinden önce değişkenler arasındaki ilişkiyi tespit etmek amacıyla Pearson korelasyon analizi yapılmıştır. Pearson Korelasyon analizi sonuçlarına göre (N=240; $p < 0,05$) iş yerinde mutluluk ile algılanan örgütsel destek arasında yüksek düzeyde pozitif ve anlamlı ($r=0,728$); iş yerinde mutluluk ile psikolojik güçlendirme arasında yüksek düzeyde pozitif ve anlamlı ($r=0,812$); algılanan örgütsel destek ile psikolojik güçlendirme arasında yüksek düzeyde pozitif ve anlamlı ($r=,739$) bir ilişki olduğu görülmektedir. Alt boyutlar bağlamında tüm değişkenlerin birbiri ile ilişkisi aşağıdaki tabloda gösterilmektedir (Bkz. Tablo 3).

KOVID-19 Küresel Salgın Döneminde Örgütsel Destek Algısının İş Yerinde Mutluluk
Üzerindeki Etkisi: Psikolojik Güçlendirmenin Aracı Rolü

Tablo 3: Değişkenlere Arası İlişkiler

	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10
1.İş yerinde Mutluluk	1									
2.İş Memnuniyeti	.960*	1								
3.İşe Tutkunluk	.979*	.906*	1							
4.Duygusal Örgütsel Bağlılık	.973*	.890*	.94	1						
5.Algılanan Örgütsel Destek	.728*	.761*	.68	.67	1					
6.Psikolojik Güçlendirme	.812*	.799*	.77	.79	.739*	1				
7.Anlamlılık	.766*	.777*	.72	.72	.688*	.90	1			
8.Yeterlilik	.669*	.638*	.64	.67	.544*	.88	.76	1		
9.Özerklik	.740*	.709*	.70	.73	.694*	.91	.73	.76	1	
10.Etki	.769*	.769*	.72	.74	.745*	.92	.779	.72	.84	1

*p < .05, **p < .01

Regresyon Analizi

Bu çalışmanın ilk hipotezini (H1) test etmek amacıyla doğrusal (lineer) regresyon yöntemi uygulanmıştır.

Tablo 4. Algılanan Örgütsel Desteğin İş Yerinde Mutluluk Üzerindeki Etkisi

Değişken	β	Std. Hata	t	P
(Sabit)	,572	,129	4,431	,000***
Algılanan Örgütsel Destek	,728	,043	16,386	,000***

$R^2= ,530$; $F= 268,493$; $P<,001$

* $p<0,05$; ** $p<0,01$ *** $p<,001$

Bağımlı Değişken: İş yerinde Mutluluk

Bağımsız Değişken: Algılanan Örgütsel Destek

Yukarıdaki tablodan elde edilen sonuçlara göre, kurulan araştırma modelinin istatistiksel olarak anlamlı olduğu ($p= .000$) ve R^2 ve F değerlerinin alanyazında kabul edilebilir bir oranda olduğu görülmektedir. Ayrıca Tablo 4'te yer alan sonuçlar, algılanan örgütsel desteğin işyerindeki mutluluğu önemli ölçüde açıkladığını ve işyerindeki mutluluk üzerinde güçlü bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir ($\beta = 0,728$, $R^2 = ,530$, $p = ,000$, $F = 268,493$). Bu sonuç, çalışanların örgütlerinden kaynaklı destek algısı arttıkça kendilerini mutlu hissettiklerini ve işyerinde geçirdikleri vakitten gerçekten keyif aldıklarını göstermektedir. Böylece, çalışmanın ilk hipotezinin (H1) desteklendiği görülmektedir.

Psikolojik Güçlendirmenin Aracı (Mediatör) Rolü

Bu çalışmanın ikinci hipotezi (H2) olan “ Algılanan örgütsel desteğin işyerindeki mutluluk üzerindeki etkisinde psikolojik güçlendirmenin aracı rolü” nü test etmek amacıyla Baron ve Kenny'nin (1986) yöntemi kullanılmıştır. Yöntemdeki her üç yola göre, çoklu regresyon analizinin sonuçları Tablo 5, Tablo 6 ve Tablo 7'de yorumlanmaktadır.

Tablo 5. Algılanan Örgütsel Desteğin Psikolojik Güçlendirme Üzerindeki Etkisi (A Yolu)

Değişken	β	Std. Hata	t	P
(Sabit)	.131	.160	.822	.000***
Algılanan Örgütsel Destek	.739	.052	16.901	.000***

$R^2= .546$; $F= 285.654$; $P<.001$

* $p<0.05$; ** $p<0.01$ *** $p<.001$

Bağımlı Değişken: Psikolojik Güçlendirme

Bağımsız Değişken: Algılanan Örgütsel Destek

Tablo 6. Psikolojik Güçlendirmenin İş Yerinde Mutluluk Üzerinde Etkisi (B Yolu)

Değişken	β	Std. Hata	t	P
(Sabit)	1.132	.091	12.400	.000***
Psikolojik Güçlendirme	.812	.033	21.457	.000***

$R^2= .659$; $F= 460.413$; $P<.01$

KOVID-19 Küresel Salgın Döneminde Örgütsel Destek Algısının İş Yerinde Mutluluk
Üzerindeki Etkisi: Psikolojik Güçlendirmenin Aracı Rolü

*p<0.05; **p<0.01*** p<.001

Bağımlı Değişken: İş Yerinde Mutluluk

Bağımsız Değişken: Psikolojik Güçlendirme

Tablo 7. Algılanan Örgütsel Desteğin İş Yerinde Mutluluk Üzerindeki Etkisinde Psikolojik Güçlendirmenin Aracı Rolü (C Yolu)

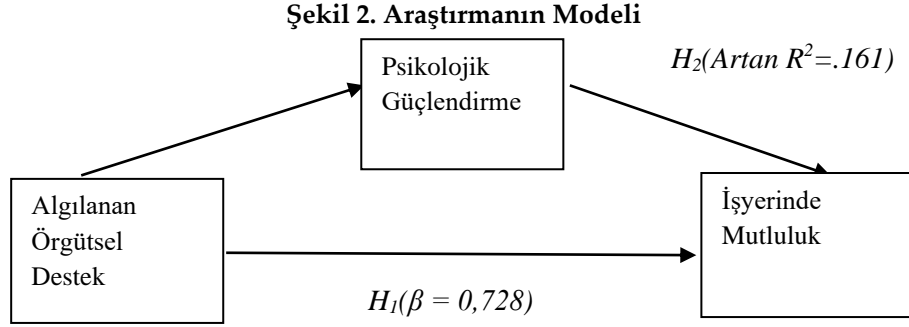
Değişkenler	Model 1	Model 2	Model 3
Algılanan Örgütsel Destek		.708***	.267***
Psikolojik Güçlendirme			.601*
R ²	.076	.547	.708
F	3.177	40.077	70.031
ΔR ²	.076	.472	.161

Tablo 5 ve Tablo 6'dan elde edilen sonuçlara göre, A yolunda ve B yolunda yapılan regresyon analizleri Baron ve Kenny'nin (2006) çalışmalarına uyumlu bir şekilde anlamlı ve pozitif sonuçlara sahiptir ($\beta = 0.739$, $t = 16.901$, $p < .001$; $\beta = 0.812$, $t = 21.457$, $p < .01$). Halihazırda korelasyon tablosunda (bkz. Tablo 3) da gösterildiği üzere psikolojik güçlendirme algılanan örgütsel destek ve iş yerinde mutluluk değişkenleri ile pozitif ve yüksek bir ilişkiye sahiptir ($r = 0.739$, $p = .000$; $r = 0.812$, $p = .000$). Bu nedenle, algılanan örgütsel destek ile iş yerinde mutluluğun psikolojik güçlendirmenin birer yordayıcısı olması beklenen bir sonuçtur. En son aşama olan C yolunda aracı değişkenin analize dahil edilmesi ile birlikte, aracı değişken olarak psikolojik güçlendirmenin bağımlı değişken- işyerinde mutluluk- üzerinde bir etkiye sahip olduğu ve R² deki değişimde istatistiksel olarak önemli bir artışın olduğu görülmüştür ($\beta = .267$, R² değişim = .161, $t = 4.975$, $p < .005$). Aynı zamanda, algılanan örgütsel desteğin iş yerinde mutluluk üzerindeki etkisinde psikolojik güçlendirmenin aracı rolünden sonra bir azalma meydana gelmiştir. Bu durumda, psikolojik güçlendirmenin algılanan örgütsel destek ile iş yerinde mutluluk arasındaki ilişkide kısmi aracı (partial mediator) rolü bulunmaktadır. Öyle ki, algılanan örgütsel destek çalışanın psikolojik güçlendirme algısını artırırken bu sonuç çalışanın iş yerinde kendisini daha mutlu hissetmesini sağlayabilmektedir. Böylece, çalışmanın ikinci hipotezi (H2) desteklenmiştir.

Son olarak, üçüncü adımda yer alan bağımsız değişkenler arasında çoklu doğrusallık olup olmadığını tespit etmek amacıyla değişkenlerin VIF ve Tolerance değerlerine bakılmıştır. Algılanan örgütsel destek değişkeni için VIF = 1,062 ve Tolerance değeri 0,617 iken; psikolojik güçlendirme değişkeni için VIF = 1,050 ve Tolerance değeri 0,518 şeklinde gerçekleşmiştir. Bu değerler, bağımsız değişkenler arasında çoklu bağıntı olmadığını göstermektedir.

Elde edilen sonuçlar ışığında araştırmaya ilişkin bulgular Şekil 2.'deki gibi gösterilebilir:

Sonuç ve Öneriler

İnsanı merkezi noktaya koyan ve örgütlerin mekanik yönünden ziyade sosyal yönüne dikkat çeken Neo-Klasik Yönetim Yaklaşımı pozitif psikolojiden ilham alan örgütsel davranışın çıkış noktası olarak bilinmektedir. Örgüt başarısının en önemli kaynağı olarak insanı kabul eden örgütsel davranış çalışanın örgüt içindeki verimliliği ve üretkenliği kadar esenliğine ile de ilgilenir. Öyle ki, verimlilik ve üretkenlik için çalışanın fiziksel gücünün yeterli olmadığını savunan bu disiplin söz konusu çıktılarının elde edilmesi için psikolojik gücün varlığına dikkat çeker. Bu noktada hem örgütsel açıdan hem de bireysel açıdan kazan-kazan stratejisinin geliştirilmesi karşılıklı nihai amaçların gerçekleşmesi anlamını taşımaktadır.

Bu araştırmada bireyin işyerindeki psikolojik ruh haline odaklanarak örgüt başarısının bir başka yönüne vurgu yapılmaktadır. Klasik yönetim anlayışının aksine başarıyı soyut çıktılar ile ele alan Neo-Klasik yaklaşım örgütlerin çalışanları için sundukları şartların onların iş yerindeki mutluluğuna ne derece katkı yaptığı ile ilgilenir. Bireylerin işe yönelik duygu ve tutumlarını etkileyen iş ortamındaki psikolojik çevreleri yaşamlarının önemli bir zaman dilimini orada geçirdikleri için mutluluklarını önemli oranda etkilemektedir. İş yerinde mutlu olmanın bir ön koşulu olarak insanoğlunun duygusal açıdan birbirine ihtiyaç duyduğu göz önünde bulundurulduğunda çevresi ile kurmuş olduğu iletişim büyük önem arz etmektedir. Bu noktadan hareketle, mevcut araştırma bireylerin algılamış olduğu örgütsel desteğin iş yerinde mutlu olmalarına yol açan nedenlerden biri olduğuna odaklanmaktadır. Aynı zamanda bu araştırma örgütsel destek algısının bireylerin kendilerini psikolojik olarak güçlü hissetmelerine katkı sağlayarak yine iş yerinde mutlu oldukları iddiasını taşımaktadır. Eğer çalışanların örgütsel destek algıları zayıf ise iş yerinde mutlu olabilmeleri adına bu arzu edilmeyen durum ortadan kaldırılmalıdır. Destek algısının kişiye bağlı olarak farklı değerlendirilebileceği söz konusu olduğundan bu olumsuz durumun giderilmesi için örgüt içi iletişim

**KOVID-19 Küresel Salgın Döneminde Örgütsel Destek Algısının İş Yerinde Mutluluk
Üzerindeki Etkisi: Psikolojik Güçlendirmenin Aracı Rolü**

mekanizmasının yeniden gözden geçirilmesi gerekebilir. En nihayetinde örgütsel destek algısı sayesinde çalışanın psikolojik olarak kendini etkin ve yeterli görmesi ulaşılmak istenen insanoğlunun en kutsal amacına yani mutlu olma hakkına katkı sağlamaktadır.

Bu çalışmada, iş yerinde mutlu olmanın öncülü olarak algılanan örgütsel destek ele alınmış, psikolojik güçlendirmenin söz konusu değişken ile iş yerinde mutluluk arasında aracılık rolü olup olmadığı incelenmiştir. Elde edilen bulgular ışığında, algılanan örgütsel desteğin iş yerinde mutlu olmanın üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca psikolojik güçlendirmenin; algılanan örgütsel destek ile işyerinde mutluluk arasındaki ilişkide aracılık rolü oynadığı bulgusuna ulaşılmıştır. Çalışmanın önceki bölümlerinde belirtildiği üzere bu çalışma COVID-19 küresel salgın döneminde toplumun ihtiyaçlarını karşılamak üzere hizmet veren gıda sektöründe çalışan saha elemanları üzerinde gerçekleştirilmiştir. Salgının toplumun her kesimini ekonomik ya da psikolojik yönden etkilediği olağanüstü hal döneminde korku atmosferi altında yaşamlarını idame ettirmeye çalışan bireyler iş yerleri tarafından çevrim içi çalışmaya yönlendirilmiştir. Maslow'un İhtiyaçlar Hiyerarşisinde (1989) ikinci basamağı oluşturan "güvenlik ihtiyacı" gereği kendini topluluğa karışmamak adına fiziksel olarak izole edebilmek birçok çalışan için salgından kaynaklı psikolojik kaygının bir nebze de olsa azalmasına yol açmıştır. Ancak yine ihtiyaçlar hiyerarşisinde birinci basamakta yer alan fizyolojik ihtiyaçların temini noktasında gıda sektörü çalışanlarına salgının da pekiştirdiği kaygıdan dolayı daha fazla ihtiyaç duyulmuştur. Gıda sektöründe çalışan saha elemanları olarak iş yoğunluklarının daha fazla arttığı ama dışarıda olmanın da tehlikeli olduğu bu dönemde çalışanların motivasyonunu yüksek tutmak ayrıca önem taşımaktadır. Öncelikli olarak bu dönemde örgüt desteğini hissetmek salgından kaynaklı psikolojik kaygının daha az hissedilmesine neden olabilir. Örneğin bu çalışmanın ön mülakat aşamasında saha çalışanlarının ifadelerine göre birçok firmanın çalışanlarının dışarda geçirdiği vakti azaltmak adına mesai saatlerini indirdiği bilinmektedir. Bu destek, çalışanın örgütü tarafından kendisine önem verildiği algısına neden olurken bireyin de kendisini değerli hissetmesine yol açmaktadır. Zaman zaman firmalar tarafından destek amaçlı çalışanların satış yaptıkları ürün ile ödüllendirilmesi yine destek algılarını pekiştirerek işlerini yaparken kendilerini iyi hissetmelerini sağladığı ifade edilmiştir. En önemli noktalardan bir diğeri ise salgın döneminde işletmelerin saha çalışanlarına hızlı bir şekilde sağladığı siperlik, maske ve dezenfektan gibi hijyen malzemeleri teminidir. Çalışanlar tarafından örgütsel bir destek olarak algılanan bu davranış bireylerin kendilerine önem verildiğini hissetmelerini sağlamıştır. Ek olarak, yönetici desteğinin neredeyse her çalışan için değerli bir ödül olduğu iyi bilinen bir gerçektir. Örgütler zaman zaman yoğun dönemler geçirdiğinde (örneğin bir projenin son teslim tarihinin çok yakın olması) işin başarı ile tamamlanması neticesinde yöneticilerinden aldıkları bir teşekkür gönderisi ile takdir

edilmeleri mutlu olmalarını sağlayabilmektedir. Salgın döneminde de yönetici desteği oldukça kıymetlidir. Yöneticisi tarafından önemsenen, takdir edilen ve övülen çalışan motive olarak işe olan tutkusu ve iş memnuniyeti artmış, örgüte duygusal açıdan bağlanmış ve kendini mutlu hissetmiş olabilir. Öte yandan, ortak bir amaç altında toplanmak, bir hizmet üretmek ve meseleyi toplumsal bir sorumluluk olarak ele almak çalışanın yaptığı işi anlamlı kılmakta ve kendini etkin hissetmesini sağlayabilmektedir. Çalışma hayatının her döneminde bireysel düzeyde işe yönelik birtakım ihtiyaçlar söz konusudur (özerklik, başarı ya da güç gibi). Psikolojik güçlendirme gibi modern yönetim modelinin önemli kavramları örgüt içindeki bireylerin önemsenmesini gerekli kılmaktadır. Bu öyle bir döngüdür ki iş ile ilgili ya da iş dışı konularda kendisine destek olunan çalışanın performansı artacak dolayısıyla kendini etkin ve yeterli hissedecek bu da mutlu olmasına neden olacak ve en nihayetinde bu bölümün ilk paragrafında vurgulandığı üzere kazan-kazan gibi bir durum ortaya çıkacaktır (Çakır, 2001). Bu koşullar altında araştırmanın örneklemi oluşturan çalışanların “Durumsallık (Contingency) İlkesi” gereğince algıladıkları örgütsel desteğin iş yerinde mutlu olmaları üzerinde bir etkisinin olduğu ve psikolojik olarak kendini güçlü hissetmenin bu ilişkide aracı rol oynadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Bu çalışmanın alanyazına katkısının görgül bir araştırma modeli dâhilinde iş yerinde mutluluğun öncellerine yeni kavramların eklenmesi (algılanan örgütsel destek ve psikolojik güçlendirme) olduğu düşünülmektedir. Hâlihazırda, iş yerinde mutluluk kavramı görgül bir araştırma modeli kapsamında Türkçe alanyazında sınırlı sayıda çalışılmıştır (Aparslan, 2015; Güllü, 2018; Moçoşoğlu ve Kaya, 2018; Arslan, 2018; Akın ve Aktar, 2019). Aynı zamanda iş yerinde mutluluk bağımlı değişkenini etkileyen mikro düzeyde (birey) ve makro düzeyde (örgüt) motivasyon kaynakları mevcut çalışma modelinde ele alınmıştır. Bu çerçevede, bu çalışma ile makro düzeyde hissedilen desteğin mikro düzeyde olumlu etkilerinin olduğu bilgisine ulaşılmıştır. Böylece, çalışanların fikirlerinin ve önerilerinin önemsenmesi, işle ilgili veya iş dışı her konularda çalışana destek olunması, şikayetlerin dikkate alınması gibi hususlara önem verilmesi çalışanların mutluluğuna katkı sağladığı için uygulamacılara öneri olarak sunulabilir. Çünkü çalışanların önemsenmediklerini hissetmesi iş etkileşiminden doğan psikolojik anlamın yokluğuna neden olabilir (Çakır, 2001). Ek olarak, bu araştırma modelinde psikolojik güçlendirmenin söz konusu ilişkide aracı etkisinin olduğu tespit edilmiştir. Baron ve Kenny (1986)'nin aracı değişkeni açıkladıkları makalelerinde belirttikleri üzere, bir araştırma modelinde kısmi aracılık etkisinin olması başka değişkenlerin de modelde aracılık etkisinin olabileceğine işaret etmektedir. Bu nedenle, söz konusu ilişkiye aracılık edecek yeni değişkenler gelecek çalışmalarda ele alınabilir.

Çalışmanın belli kısıtları bulunmaktadır. İlk kısıt olarak, çalışmanın örneklemini İstanbul'da gıda sektöründe satış pazarlama bölümünde saha çalışanlarından oluşmaktadır ve dolayısıyla elde edilen sonuçlar Türkiye'de diğer sektör çalışanlarının tümü için genelleştirilemez. İkinci olarak, çalışma

kesitsel bir araştırma tasarımına sahiptir. Bu nedenle araştırma tekrar yapıldığında durumsallık ilkesi gereği çalışmanın aynı sonuçları vermeme ihtimali göz ardı edilmemelidir. Hali hazırda çalışmanın yapıldığı dönem düşünüldüğünde bireylerin duygu ve tutumlarının değişebileceği oldukça muhtemeldir. Üzerinde durulması gereken diğer bir nokta ise çalışmanın bağımsız değişkeni olan örgütsel desteğin bireylerin algılarına dayalı olarak farklı şekilde değerlendirilebileceği gerçeğidir. Bu sebeplerden dolayı, gelecek çalışmalar kesitsel araştırma yerine boylamsal bir araştırma ile farklı sektörler ve illerde gerçekleştirilebilir.

Mevcut çalışma ile işyerinde mutluluğun muhtemel öncüllerinin neler olabileceği araştırılmak istenmişti. Kavramsal çerçeve oluşturulurken açıklanan sebeplerden dolayı ve bulgular bölümde sunulduğu üzere işyerinde mutluluk için algılanan örgütsel destek ile psikolojik güçlendirme öncel niteliğindedir. Ancak iş yerinde mutluluğa kaynak olabilecek başka değişkenlerin varlığı da hiç şüphesiz tartışılması ve araştırılması gereken önemli konular arasındadır. Dolayısıyla gelecek araştırmalarda mutlu bir iş ortamı için öncel olabilecek değişkenler araştırılabilir.

Kaynakça

Abdullah, A. G. K., Ling, Y. L., ve Peng, C. S. (2016). An exploratory analysis of happiness at workplace from Malaysian teachers perspective using performance-welfare model. *International Journal of Asian Social Science*, 6(6), 340-346.

Adlerfer, C. P. (1972). *Existence, Relatedness and Growth. Human Needs in organizational settings*, New York: The Free Press.

Ali, A., Ahmad-Ur-Rehman, M., Haq, I. U., Jam, F. A., Ghafoor, M. B., ve Azeem, M. U. (2010). Perceived organizational support and psychological empowerment. *European Journal of Social Sciences*, 17(2), 186-192.

Allen, N. J. ve Meyer, J. P. (1990). The measurement and antecedents of affective, continuance and normative commitment to the organization. *Journal of Occupational Psychology*, 63(1), 1-18. doi.org/10.1111/j.2044-8325.1990.tb00506.x.

Alparslan, A. M. (2016). Emek İşçilerinde Fazladan Rol Davranışının Öncülü: İş Tatmini mi İşyerinde Mutluluk mu?. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 30(1).

Arslan, Y. (2018). Öğretmenlerin farklılıkların yönetimi yaklaşımlarına ilişkin algıları ile örgütsel mutluluk algıları arasındaki ilişki. Yayınlanmamış doktora tezi, Kocaeli Üniversitesi, Kocaeli.

Asiyabi, M., ve Mirabi, V. (2012). Investigation of contributing factors in employees desertion in power engineering consultants (Moshanir) company. *Interdisciplinary Journal of Contemporary Research in Business*, 4(6), 1183-1199.

- Aube, C., Rousseau, V., & Morin, E. M. (2007). Perceived organizational support and organizational commitment: The moderating effect of locus of control and work autonomy. *Journal of Managerial Psychology*, 22(5), 479-495.
- Baran, B. E., Shanock, L. R., & Miller, L. R. (2012). Advancing organizational support theory into the twenty-first century world of work. *Journal of Business and Psychology*, 27(2), 123-147.
- Baron, R. M., ve Kenny, D. A. (1986). The moderator–mediator variable distinction in social psychological research: Conceptual, strategic, and
- Boehm, J. K., ve Lyubomirsky, S. (2008). Does happiness promote career success?. *Journal of Career Assessment*, 16(1), 101-116.
- Bozkurt, T. (2009). Yönetim uygulamaları ve performans arasındaki ilişkide psikolojik güçlendirmenin ara değişken olarak rolü: Kurumsal bir tartışma. 17. Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi Bildiri Kitapçığı, 478-485.
- Chomeya, R. (2010). Quality of psychology test between Likert scale 5 and 6 points. *Journal of Social Sciences*, 6(3), 399-403.
- Conger, J. A. (1989). Leadership: The art of empowering others. *Academy of Management Perspectives*, 1(1), 17–25.
- Conger, J. A., ve Kanungo, R. N. (1988). The empowerment process: Integrating theory and practice. *Academy of Management Review*, 13(3), 471-482.
- Çakır, Özlem. (2001). *İşe bağlılık olgusu ve etkileyen faktörler*, Ankara: Seçkin Yayınevi.
- Çekmecelioğlu, H. G., ve Eren, E. (2007). Psikolojik güçlendirme, örgütsel bağlılık ve yaratıcı davranış arasındaki ilişkilerin değerlendirilmesi. *Yönetim*, 18(57), 13-25.
- Deci, E. L., Connell, J. P., ve Ryan, R. M. (1989). Self-determination in a work organization. *Journal of Applied Psychology*, 74(4), 580.
- Diener, E. Suh, R. Lucas ve Smith, E. (1999). Subjective well-being: three decades of progress *Psychological Bulletin*, 125, 276-302.
- Diener, E., ve Seligman, M. E. (2002). Very happy people. *Psychological Science*, 13(1), 81-84.
- Diken, A., Koçyiğit, N., Topaloğlu, E. Ö., ve Yılmaz, A. (2019). İşgörenlerde algılanan örgütsel destek algısı ile örgütsel bağlılık ilişkisinde iş tatmininin aracı rolü. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 11(4), 2698-2716.
- Eisenberger, R., Armeli, S., Rexwinkel, B., Lynch, P. D., ve Rhoades, L. (2001). Reciprocation of perceived organizational support. *Journal of Applied Psychology*, 86(1), 42.
- Eisenberger, R., Cummings, J., Armeli, S., ve Lynch, P. (1997). Perceived organizational support, discretionary treatment, and job satisfaction. *Journal of Applied Psychology*, 82(5), 812.

**KOVID-19 Küresel Salgın Döneminde Örgütsel Destek Algısının İş Yerinde Mutluluk
Üzerindeki Etkisi: Psikolojik Güçlendirmenin Aracı Rolü**

- Eisenberger, R., Fasolo, P., ve Davis-LaMastro, V. (1990). Perceived organizational support and employee diligence, commitment, and innovation. *Journal of Applied Psychology*, 75(1), 51.
- Eisenberger, R., Huntington, R., Hutchison, S., ve Sowa, D. (1986). Perceived organizational support. *Journal of Applied Psychology*, 71(3), 500.
- Eisenberger, R., ve Stinglhamber, F. (2011). Perceived organizational support: Fostering enthusiastic and productive employees. *American Psychological Association*. <https://doi.org/10.1037/12318-000>.
- Erdemir, E., ve Koç, U. (2010). Postmodernizm ve komplekslik: Örgüt kuramı bağlamında paradigmatik bir tartışma. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 5(1), 25-48.
- Eysenck, M. (1990). *Happiness: facts and myths*, London: LEA.
- Fisher, C. D. (2010). Happiness at work. *International Journal of Management Reviews*, 12(4), 384-412.
- Gawel, J. E. (1996). Herzberg's theory of motivation and Maslow's hierarchy of needs. *Practical Assessment, Research, and Evaluation*, 5(1), 11.
- Giray, M. D., & Sahin, D. N. (2012). Algılanan örgütsel, yönetici ve çalışma arkadaşları desteği ölçekleri: geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Türk Psikoloji Yazıları*, 15(30), 1.
- Güllü, S. (2018). Spor işletmelerinde çalışan mutluluğu. *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 4(3), 547-559.
- Joo, B. K., Joo, B. K., Lee, I., ve Lee, I. (2017). Workplace happiness: Work engagement, career satisfaction, and subjective well-being. *Evidence-based HRM: A Global Forum for Empirical Scholarship*. 5(2), 206-221
- Keser, A. (2018). İşte mutluluk araştırması. *Paradoks Ekonomi Sosyoloji ve Politika Dergisi*, 14(1), 43-57.
- Kjerulf, A., (2015). *Sabah 9'dan Akşam 6'ya Happy Hour*, İstanbul: Doğan Egmont Yayıncılık.
- Kurtessis, J. N., Eisenberger, R., Ford, M. T., Buffardi, L. C., Stewart, K. A., ve Adis, C. S. (2017). Perceived organizational support: A meta-analytic evaluation of organizational support theory. *Journal of Management*, 43(6), 1854-1884.
- Kuşdil, M. E., Bayram, N., Aytaç, S., ve Bilgel, N. (2004). Çalışma yaşamında bireylerin yaptıkları işe ilişkin duygularının iş stres tepkileri üzerine etkisi. *ISGUC The Journal of Industrial Relations and Human Resources*, 6(1).
- Lewin, K. (1942). Field theory and learning.
- Maslow, A. H. (1989). A theory of human motivation. *Readings in Managerial Psychology*, 20, 20-35.
- McClelland, D. C. (1985). How motives, skills, and values determine what people do. *American Psychologist*, 40(7), 812.

- Mehad, A., ve Iranpour, M. (2014). Relationship between religious beliefs, workplace happiness and organizational commitment. *International Journal of Scientific Management and Development*, 2(10), 562-568.
- Meyer, J. P., Stanley, D. J., Herscovitch, L., ve Topolnytsky, L. (2002). Affective, continuance, and normative commitment to the organization: A meta-analysis of antecedents, correlates, and consequences. *Journal of Vocational Behavior*, 61, 20-52.
- Moçoşoğlu, B., ve Kaya, A. (2018). Okul yöneticileri ve öğretmenlerin örgütsel sessizlik ile örgütsel mutluluk düzeyleri arasındaki ilişki:
- Osman, A., ve Aktar, A., (2019). Muhasebe meslek mensuplarında mesleki yabancılaşmanın işyeri mutluluğu üzerine etkisi: burdur ili ve Bucak ilçesinde bir araştırma. *Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 5(2), 1-24.
- Öner, U., ve Gümüş, A. E. (2000). Kurt Lewin ve alan kuramı lewin'in çocuk psikolojisi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 33(1), 9-27.
- Özakkaş, T. (2018). Alan kuramının diğer psikanalitik kuramlarla ilişkisi. *Türkiye Bütüncül Psikoterapi Dergisi*, 1(2), 1-28.
- Özdevecioğlu, M. (2003). Algılanan örgütsel destek ile örgütsel bağlılık arasındaki ilişkilerin belirlenmesine yönelik bir araştırma. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18(2).
- Öztürk, Z., ve Demir, Ö. (2017). Klasik, neo-klasik ve modern yönetim yaklaşımlarının karşılaştırılmasına ilişkin bir analiz. *Uluslararası Sağlık Yönetimi ve Stratejileri Araştırma Dergisi*, 3(2), 119-134.
- Paschoal, T., ve Tamayo, A. (2008). Construction and validation of the work well-being scale. *Avaliação Psicológica*, 7(1), 11-22.
- Pryce-Jones, J., ve Lutterbie, S. (2010). Why leveraging the science of happiness at work matters: The happy and productive employee. *Assessment and Development Matters*, 2(4), 6.
- Robinson, S.L. ve Rousseau, D.M. (1994). Violating the psychological contract: not the exception but the norm. *Journal of Organizational Behavior*, 15(3), 245- 259.
- Rodríguez-Muñoz, A., Sanz-Vergel, A. I., Demerouti, E., ve Bakker, A. B. (2014). Engaged at work and happy at home: A spillover-crossover model. *Journal of Happiness Studies*, 15(2), 271-283.
- Salas-Vallina, A., López-Cabrales, Á., Alegre, J., ve Fernández, R. (2017). On the road to happiness at work (HAW). *Personnel Review*. 46(2), 314-338.
- Salas-Vallina, A., ve Alegre, J. (2018). Happiness at work: Developing a shorter measure. *Journal of Management & Organization*, 1-21.
- Seligman, M. E. (2002). Positive psychology, positive prevention, and positive therapy. *Handbook of Positive Psychology*, 2, 3-12.
- Spreitzer, G.M. (1995) Psychological empowerment in the workplace: dimensions, measurement, and validation. *Academy of Management Journal*, 38(5), 1442-65.

**KOVID-19 Küresel Salgın Döneminde Örgütsel Destek Algısının İş Yerinde Mutluluk
Üzerindeki Etkisi: Psikolojik Güçlendirmenin Aracı Rolü**

Spreitzer, G.M., Kizilos, M.A. ve Nason, S.W. (1997). A dimensional analysis of the relationship between psychological empowerment and effectiveness, satisfaction, and Strain. *Journal of Management*, 23(5), 679-704.

statistical considerations. *Journal of Personality and Social Psychology*, 51(6), 1173.

Taştan, S., Aydın Küçük, B. ve Işıaık, S. (2020). Towards Enhancing Happiness At Work With The Lenses Of Positive Organizational Behavior: The Roles Of Psychological Capital, Social Capital And Organizational Trust. *PostModern Openings*, 11(2).

Tevrüz, (2016). *Öğrenme: alışkanlık kazanma*. Tevrüz, S., Bozkurt, T., ve Erdem, İ. (Ed.) Davranışlarımızdan seçmeler (4.baskı) içinde (87-128) Nobel Akademik Yayıncılık: Ankara.

Thomas, K. W., ve Velthouse, B. A. (1990). Cognitive elements of empowerment: An "interpretive" model of intrinsic task motivation. *Academy of Management Review*, 15(4), 666-681.

Tolay, E., Sürgevil, O., ve Topoyan, M. (2012). Akademik çalışma ortamında yapısal ve psikolojik güçlendirmenin duygusal bağlılık ve iş doyumunu üzerindeki etkileri. *Ege Akademik Bakış*, 12(4), 449-465.

Turan, N. (2018). Çalışma mutluluğu: kavram ve kapsam. Uludağ Üniversitesi *Iktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 37(1), 169-212.

Turunç, Ö., ve Çelik, M. (2010). Çalışanların algıladıkları örgütsel destek ve iş stresinin örgütsel özdeşleşme ve iş performansına etkisi. *Journal of Management & Economics*, 17(2).

Uner, S., ve Turan, S. (2010). The construct validity and reliability of the Turkish version of Spreitzer's psychological empowerment scale. *BMC Public Health*, 10 (1), 117.

Uzun, T. (2018). Öğretmenlerin algıladığı örgütsel destek ile örgütsel özdeşleşme ve işten ayrılma niyeti arasındaki ilişki: Örgütsel güvenin aracı rolü. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(18), 133-155.

Walker, S. S., ve Schimmack, U. (2008). Validity of a happiness implicit association test as a measure of subjective well-being. *Journal of Research in Personality*, 42(2), 490-497.

Yılmaz, A., ve Tanrıverdi, H. (2017). Aşçıların örgütsel destek algısının iş performansı üzerine etkisinde iş ortamı. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 5(3), 32-52.

Yücel, İ. (2012). İş tatmini ile tükenmişlik duygusu arasındaki ilişki ve algılanan örgütsel desteğin bu ilişki üzerindeki etkisi-sağlık sektöründe bir uygulama. *Akademik Bakış Dergisi*, 33, 1-20.

Zimmerman, M. A. (1995). Psychological empowerment: Issues and illustrations. *American Journal of Community Psychology*, 23(5), 581-599.

İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi
Journal of the Human and Social Science Researches
[2147-1185]

10 th Years

[itobiad], 2021, 10 (2): 1373-1396

Does High Technology Product Exports Increase Welfare or Countries with High Welfare Levels Innovate Better? A Causality Analysis

Yüksek Teknolojili Ürün İhracatları mı Refah Düzeyini Artırıyor yoksa Refah Düzeyi Yüksek Ülkeler mi Inovasyonda Daha İyi? Bir Nedensellik Analizi

Video Link: <https://youtu.be/OFk7q3tEu4>

Ebru Gül YILMAZ

Dr. Öğr. Üyesi, İ. Gelişim Üniv. İİSBE, Uluslararası Ticaret ve Finansman Assist. Prof. Dr. İstanbul Gelişim University, Faculty of Economics, Administrative and Social Sciences, Department of International Trade and Finance Department

egyilmaz@gelisim.edu.tr

Orcid ID: 0000-0002-3610-4982

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type : Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received : 06.01.2021
Kabul Tarihi / Accepted : 18.03.2021
Yayın Tarihi / Published : 05.06.2021
Yayın Sezonu : Nisan-Mayıs-Haziran
Pub Date Season : April-May-June

Atıf/Cite as: Yılmaz, E . (2020). Does High Technology Product Exports Increase Welfare or Countries with High Welfare Levels Innovate Better? A Causality Analysis . İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi , 10 (2) , 1373-1396 . Retrieved from <http://www.itobiad.com/tr/pub/issue/62559/853931>

İntihal /Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and confirmed to include no plagiarism. <http://www.itobiad.com/>

Copyright © Published by Mustafa YİĞİTOĞLU Since 2012 – İstanbul / Eyup, Turkey. All rights reserved.

Yüksek Teknolojili Ürün İhracatları mı Refah Düzeyini Artırıyor yoksa Refah Düzeyi Yüksek Ülkeler mi İnovasyonda Daha İyi? Bir Nedensellik Analizi

Öz

İkinci Dünya Savaşı'ndan, özellikle de 1980'lerden sonra, dünyanın önde gelen ülkeleri tarafından desteklenen küreselleşme olgusu, gittikçe önem ve hız kazanmıştır. 1980 yılında dünya ticareti içerisindeki payı % 18,8 olan ihracat, 2019 yılına gelindiğinde % 30,6'ya ulaşmıştır. Balassa, Chow ve Heller'in çalışmalarında da görüldüğü gibi ülkelerin Kabul edilebilir büyüme düzeylerine ulaşabilmeleri adına ihracat önem kazanmıştır. Bununla birlikte ülkelerin bazıları ihracat stratejilerini, yüksek katma değer yaratan yüksek teknoloji ürünlerin ihracatına ağırlık vermek yönünde farklılaştırdılar. Bu noktada, çalışmada Yüksek Teknolojili Ürün İhracatları mı Refah Düzeyini Artırıyor yoksa Refah Düzeyi Yüksek Ülkeler mi İnovasyonda Daha İyi? sorusuna Dimutriscue and Hurlin nedensellik testi kullanılarak ve dünyadaki en yüksek ve en düşük 10 yüksek teknoloji ürün ihracatçısı ülke grupları karşılaştırılmak suretiyle cevap aranmıştır. Elde edilen sonuçlara göre en düşük yüksek teknoloji ürün ihracatçısı ülke grubu için refah ve yüksek teknoloji ürün ihracatı arasında çift yönlü bir ilişki olduğu, en yüksek, yüksek teknoloji ürün ihracatçısı ülke grubu için ise refahtan yüksek teknoloji ürün yönlü bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Çalışma, refah ve yüksek teknoloji ürün ihracat düzeyleri arasındaki ilişkiyi en yüksek ve en düşük yüksek teknoloji ürün ihracatçıları karşılaştırmak yoluyla inceleyen literatürdeki ilk çalışmadır.

Anahtar Kelimeler: Yüksek Teknolojili Ürün İhracatı, Refah, Dimutriscue and Hurlin Nedensellik Testi, İnovasyon, Kişi Başına Milli Gelir

Does High Technology Product Exports Increase Welfare or Countries with High Welfare Levels Innovate Better? A Causality Analysis

Abstract

After the Second World War, globalization has been promoted and supported by the leading countries, especially after the 1980s, globalization has accelerated. 18.8% percent of exports within total world trade as of 1980

has become 30.6% by 2019. Export became important, especially for reaching acceptable growth rates for countries, as manifested in the studies of Balassa, Chow and Heller. However, some countries changed their strategies toward exporting the products that create higher values to their trade level, which means exporting the more profitable high-technology products. By this new government strategy, it is aimed to find the answer to the question ‘**Does High Technology Product Exports Increase Welfare or Countries with High Welfare Levels Innovate Better?**’ using the causality test of Dumitrescu and Hurlin for 20 countries of the top10 and bottom 10 high-tech exporters of the world with the time span of 2007-2018. It is concluded that for bottom high-technology exporters, there is two-way causality between welfare and high technology exports, but for top ten high technology exporters, there is one-way causality from welfare to high technology exports. This may be the sign of after a certain saturation level of welfare; high-tech product exports do not create any value on welfare. To our knowledge, this research paper is the first study that makes a comparison between top high-tech exporters and bottom high-tech exports in terms of analysing the effects of high-tech exports on welfare. Moreover, this is the first paper on two-way impact analysis; the impacts of welfare on high-tech export and the impacts of high-tech export on welfare.

Keywords: High-Technology Product Exports, Welfare, Dumitrescu and Hurlin Causality Test, Causality, Innovation, GDP Per Capita

JEL Classification: F63, O39, O49

Introduction

How to increase the welfare of households is one of the most critical questions in the literature in economics. Also, this is the most important concern of politicians and governments. Although there is not certain parallelism in economic growth and quality of life, per capita income is still used for measuring the welfare of households. Some indices have been developed for measuring welfare, such as the HDI-Human Development Index, ISEW-the index of sustainable economic welfare (Stockhammer et al., 1997:21). In fact, the mentioned indices measure well-being rather than welfare. According to the written explanation of IMF (2020), “*Well-being includes intangible aspects that cannot be traded in a market, such as happiness, trust, and bio-diversity. Economic welfare is the part of well-being having to do with broadly-defined current and lifetime consumption and the resources that enable the consumption (income, comprehensive wealth, and households’ time endowment)*”.

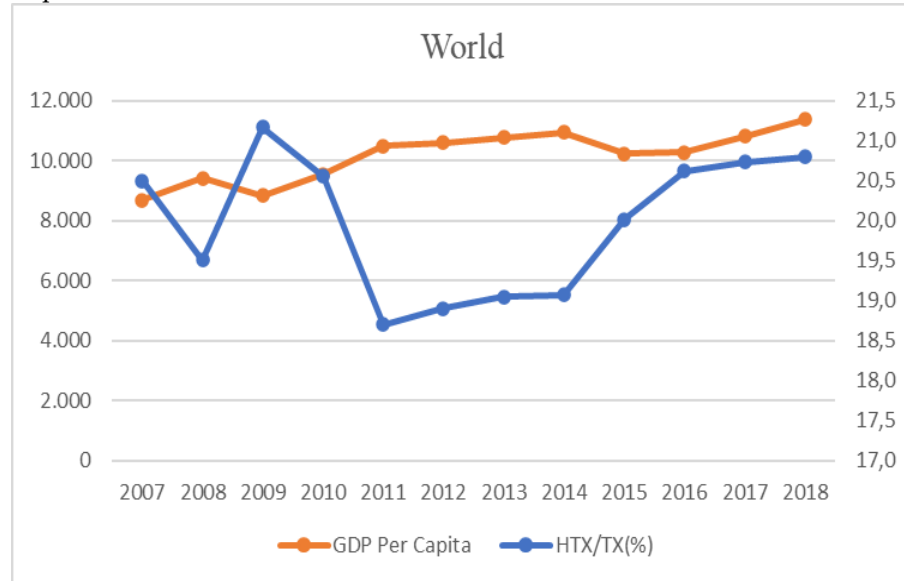
Thus, in this paper, per capita income is used as the indicator of economic welfare. On the other hand, the relationship between exports and growth has become very popular between politicians and also researchers. There are two main theories on the export and growth relationship: the first theory is the export-led growth hypothesis, which is based on the idea of the increase in exports leads to economic growth. The idea can easily be proved by the equation of $GDP = C + I + G + (X - M)$. The second theory is growth-driven exports, which are based on the idea that growth itself promotes exports. New growth theories have taken innovation diffusion as the main accelerator of growth.

Some developing countries set their strategy on exporting high technology products on their way to reaching rapid and sustainable growth rates. High-technology products are accepted as computers, aerospace, scientific instruments, pharmaceuticals and electrical machinery according to the classification of World Bank (2002). As a result of the mentioned strategy, a higher growth rate which is one of the indicators of welfare increases. At this point, it is worth mentioning the aim of this paper in detail. This paper aims to understand whether high technology product exports increase the level of welfare of the countries or do countries need a certain level of welfare for being innovative to have a chance to export distinguished high-technology products. With this paper, it is the first time in the literature that is making a comparison between countries with top and bottom high technology export levels. Selected top and bottom high-technology exporter countries are mentioned. Most of the researchers have chosen a group of countries, such as OECD countries, or have conducted their research on developing or developed countries. Thus, the exact structural differences between the countries with the highest and the lowest high-technology product export levels could not be distinguished.

The selected top 10 and bottom 10 high-technology exporter countries are listed with the details of the income groups that they belong to and the ratio of the HTX/Total Export in Table 1. The world average of GDP Per Capita and HTX/Total Export ratio can be followed from Figure 1. As it is observed from Figure 1, it can be seen that in 2007, the world average of HTX/Total Export Ratio was 20.5% and it has reached 20.8% at the end of 2018. It can be observed that there are fluctuations in the ratio. On the other hand, GDP Per capita has increased from \$8,695 to \$11,382, and it has an increasing trend.

Figure 1: Welfare and HTX/Total Exports

Source: Established by the author using World Bank data

When the income levels of selected countries are investigated, it is observed that for the top 10 high technology exporters, 70% of the countries belong to a high-income level country group, 20% upper middle income and 10% low middle income. Moreover, for bottom 10 high-technology product exporters, 50% of the countries belong to the upper middle income level country group, 40% lower middle income and just 10% high-income country group. The only high-income country within 10 bottom high technology exporters is Saudi Arabia. GDP Per Capita of the county is \$23.338 as of 2018. However, she has an exceptional situation: she has 17% of the world’s fuel oil reserve and 50% of GDP and 70% of export incomes come from fuel oil (OPEC, 2020).

Table 1: Top and Bottom 10 High-Tech Product Exporter Countries

Top 10 High Technology Exporters		
Country Name	Income Group	High-tech product exports/Total Exp. (%) -2018
Hong Kong SAR, China	High income	64.6
Malaysia	Upper middle income	52.8

Singapore	High income	51.7
Vietnam	Lower middle income	40.2
Korea, Rep.	High income	36.3
Malta	High income	32.2
China	Upper middle income	31.4
France	High income	25.9
Ireland	High income	24.7
Iceland	High income	23.5
World		20.8

Bottom 10 High Technology Exporters

Country Name	Income Group	High-tech product exports/Total Exp. (%) -2018
Georgia	Upper middle income	3.3
Montenegro	Upper middle income	3.2
Jordan	Upper middle income	2.9
Moldova	Lower middle income	2.5
Lebanon	Upper middle income	2.4

Does High Technology Product Exports Increase Welfare or Countries with High Welfare Levels Innovate Better? A Causality Analysis

Turkey	Upper middle income	2.3
Pakistan	Lower middle income	2.2
Nigeria	Lower middle income	1.9
Egypt, Arab Rep.	Lower middle income	0.9
Saudi Arabia	High income	0.6

Source: Established by the author using World Bank data

Under shed of light of this picture concerning the composition of income group shares of the selected countries, a further detailed analysis was made with 174 countries which have HTX/Total Export ratio greater than zero. Sixty-five high-income group countries have the highest HTX/Total export ratio; 13.74%. The consequence between the HTX/Total Export ratio and income level for the mentioned 174 countries is not proper just for the low income group countries. When it is researched in detail, it is noticed that number of low income group countries; 18, are low compared to other income groups, so the possibility of concentration is high. If we exclude the top four countries (Niger-22.7%, Rwanda-13.6, Mozambique-10.6%, Central African Republic-10.2%) with the highest HXT/Total X rate out of the low-income group, the group average drops to 3.60. With this point of view, the country groups with higher HTX ratio also have higher income levels.

Table 2: HTX/Total Export Ratio of Countries concerning Income Groups

Income Group	Number of Countries	HTX/Total X (%) (2007-2018 average)
High income	65	13.76
Upper middle income	44	8.61
Lower middle income	47	4.33
Low income	18	5,.70

Source: Established by the author using World Bank data

According to descriptive statistic results (Table 5) the mean of HTX/Total Exports is 33.4%, and GDP Per Capita is USD 31,381 for the selected top 10 high technology exporters. The same data are 18.5% and \$ 18,451 for the bottom 10 HT Exporters (Table 6). It can easily be observed that the average of HTX/Total Exports is 81% and per capita income is 70% above for top HT Exporters compared to bottom HTX Exportes. This may be a pre-indicator of the causality between welfare and high-technology products.

Table 3: Income Group Based Welfare-HTX Distribution of Selected 20 Countries

Income Group	HTX/Total X (%)	Number of Countries	GDP Per Capita \$
High income	32.5	8	48,542
Upper middle income	14.0	7	8,080
Lower middle income	9.5	5	2,573

Source: Established by the author using World Bank data

In Table 3, selected 20 countries that were grouped concerning their income group and the average of the model variables were calculated according to their income groups. It is concluded that high-income group countries have the highest HTX/Total Exports ratio; 32.5%, upper-middle-income countries have the average; 14% and the lower-middle-income group countries have the lowest; 9.5%.

With all basic analysis summarized in Tables 2, 3, 4 and 5, it can be easily observed a relationship between income level and high technology exports of countries. For the next steps after literature review and data analysis, a proper econometric model will be chosen and applied.

Literature

Most of the researchers have investigated the contribution of exports on growth in years 1980s and 1990s. The general output of the mentioned studies is although imitation of technology is the important factor for the growth of low-income countries in the 1980s, with the years beginning with 1990, generating their own innovation systems have changed place with imitation of technology for growth (Fagerberg & Verspagen, 2007: 24-27).

Dorado, criticized the previous studies that are focused on a limited number of countries, and in his paper, he has taken 86 of the poorest countries of the

world and investigated the causality between growth and exports for the years between 1967-1986. He concluded that the relationship between exports and growth is not as strong as it was found out in previous studies for developing countries (Dorado (1993: 227:231).

With technology gradually becoming an integral part of daily life, from the beginning of the last half of the 1990s till today, the studies mostly focused on the relationship between high-technology exports and growth, instead of exports and growth.

Fagerberg has taken resources, education and investment for GDP Per capita as a proxy in his paper to measure the gap in productivity, which is measured by per capita income Fagerberg (1994:24-27).

Gani classified 45 countries into three as 'technological leaders', 'potential leaders' and 'dynamic adopters' concerning their high technology exports and per capita economic growth relationship for the years between 1996-2004. It is concluded that for technological leader countries, there is a positive and statistically significant relationship between HTX, and growth and there is not a significant relationship between the mentioned variables for potential leaders. Gani applied a separate regression equation for each county (Gani, 2004: 31).

Braunerhjelm and Thulin analysed the impact of research and development expenditure and country size on high-tech exports by working on 19 OECD countries and with a time span of 1981-1999. It is concluded that country size does not any impact on HTX, but R&D expenses have a statistically significant impact on HTX (Braunerhjelm and Thulin, 2008:95).

Seung-Hoo Yoo worked with 91 countries for the years between 1988-2000 and concluded that HTX significantly impacts economic output (Seung-Hoo Yoo 2008:523-525).

Falk concluded that change in high technology exports has a significant impact on economic growth. He used a GMM panel estimator for 22 OECD countries with the time span of 1980-2004 (Falk, 2009:1025).

Lee (2011) has categorized export into four groups: high-technology export, medium-high technology export, medium-low technology and low technology and has searched impact on the openness of these four groups on economic growth and the empirical results have confirmed that high-technology export has caused more rapid growth (Lee, 2011: 45).

Tebaldi aimed to investigate the indicators of high technology exports, with 95 countries and time span of 1980-2008. He concluded that openness concerning international trade, inflows of foreign direct investments, human capital impact high-technology imports. Moreover, it is concluded that savings, gross capital formation and macroeconomic volatility have no statistically significant impact on high technology exports (Tebaldi, 2011: 343-346).

Yunus & Turen have researched the determinants of HTX using the Granger causality method for 15 European Union Countries for the time span of 1995-2010. They concluded that there is a long-run causality relationship from 'Human Development Level-HDL', 'Foreign Direct Investments-FDI' and 'Economic Freedom Level-EFL' towards HTX and also from HTX, FDI, EFL and towards HDL (Yunus&Turen, 2013: 217).

Ekananda & Parlinggoman have investigated the effects of high-technology exports, non-high technology exports and foreign direct investments on GDP for 50 countries with the time span of 1992-2014 and have concluded that both high-tech and non-high-tech exports have a significant and positive effect on GDP, but high-tech exports also have better productivity (Ekananda & Parlinggoman 2017: 194).

Usman has analysed the effects of high-tech exports on growth for Pakistan using the data between 1995-2014 with the help of ordinary least square method and has concluded that for long-run growth, high-tech export has an important role Usman, 2017: 91-105).

Satrovic has conducted the Granger causality test for 70 countries for the years between 1995 and 2015 to test the relationship between high-technology exports and economic output. The results have indicated that there is a bidirectional relationship between two variables (Satrovic, 2018: 55).

Şahin has aimed to investigate the impacts of high technology exports on economic growth using Granger Causality Method for Turkey with a time span of 1989-2017 and the findings have revealed that high-technology export has a positive impact on economic growth. (Şahin, 2019: 165)

In conclusion, researchers mostly found out positive impacts of high-technology exports on economic growth; however, to our knowledge, this research paper is the first study, which makes a comparison between top high-tech exporters and bottom high-tech exports in terms of analysing the effects of high-tech exports on welfare. And also, it is the first paper on two way impact analysis; the impacts of welfare on high-tech export and the impacts of high-tech export on welfare.

Data and Methodology

The data set comprises yearly measures on 20 countries which are the 10 top high-technology product exporters; Hong-Kong, Malaysia, Singapore, Vietnam, Korea Republic, Malta, China, France, Ireland, Iceland, Thailand, Israel, Netherlands, United Kingdom, Norway and 10 which are the bottom high-tech product exporters; Saudi Arabia, Egypt, µµNigeria, Pakistan, Turkey, Lebanon, Moldova, Jordan, Montenegro, Georgia, Azerbaijan, Bolivia, Portugal, South Africa, Argentina for the years between 2007-2018.

The bottom ten countries are chosen other than the ones with zero-high technology product exports. Both the share of high-technology product exports in total exports and also per capita income as the indicator of welfare were gathered from World Bank Databank. Logarithmic form of per capita income was used in the analysis. The comparative trend analysis of HTX and welfare for the selected 20 countries has been graphicized in Figure 2.

Specified empirical model is as follows:

$$Welfare_{it} = \theta_i + \alpha_1 HTX_{it} + \varepsilon_{1it} \quad (1)$$

$$HTX_{it} = \mu_i + \beta_1 Welfare_{it} + \varepsilon_{2it} \quad (2)$$

Where i denotes the number of panel units, t -time period, θ and μ unobserved country-specific effect, ε_{1it} and ε_{2it} error terms and β and α coefficients.

To determine the method to be used for unit root test and panel causality analysis, Pesaran's CD (2004) test was applied first to test the presence of cross-section dependence. Since cross-section dependency was determined, unit root and panel causality tests were selected from the second generation groups; Pesaran's (2007) Cross-Section Expanded Dickey-Fuller (CADF) test, which can be used in cases of both $N < T$ (N -cross section size, T -period) or $N > T$ (Pesaran, 2007: 266-267), has been determined as the relevant method. The CIPS statistics (Tatoğlu, 2018: 86) obtained from the t -statistics of the lagged variables were also included in the analysis. After determining the stationary level of variables, it is decided to apply Dumitrescu and Hurlin Panel Causality test after getting the result of Swamy S Test, which resulted as the parameters are heterogenous and also there is cross section dependency for both of the variables. Dumitrescu and Hurlin test has mainly four advantages; the test can be applied for both small and large cross section sizes (N). Second, it can be applied under both circumstances of there is cointegration between variables or not. Third, it can be applied for unbalanced panels, and the fourth it can be used for the cases both periods (T) are greater than the number of cross section (N); $T > N$ or $N > T$.

Dumitrescu and Hurlin (2012) enhanced the panel version of Grange. They developed four types of causality relationship between variables under the condition of heterogeneity: "Homogeneous Non-Causality (HNC)", "Homogenous Causality (HC)", "Heterogeneous causality (HEC)" and "Heterogeneous Non-Causality (HENC)".

Causality relationship equation using the panel vector autoregression model is:

$$Y_{it} = \alpha_i + \sum_{k=1}^K \beta_i^{(k)} Y_{it-k} + \sum_{k=1}^K \beta_i^{(k)} X_{it-k} + \varepsilon_{it} \quad (3)$$

In the model, X and Y are the variables that do not consist of a unit root. It is assumed that lag length (K) is identical for all panel units, but the coefficients slope β_i varies according to the panel units but constant concerning time.

The null hypothesis for Homogenous non-Causality (HNC) is;

$$H_0: \beta_i = 0 \quad \forall i = 1, \dots, N$$

Alternative hypothesis is;

$$H_1: \beta_i \neq 0 \quad \forall i = 1, \dots, N$$

$$H_1: \beta_i \neq 0 \quad \forall i = N+1, 1+2, \dots, N$$

$$W_{N,T}^{HNC} = \frac{1}{N} \sum_{i=1}^N W_{it} \quad (4)$$

W_{it} is the Wald statistics for testing the null hypothesis $H_0: \beta_i = 0$ of i .

$$Z_{N,T}^{HNC} = \frac{N}{2K} (W_{N,T}^{HNC} - K) \quad (5)$$

$Z_{N,T}^{HNC}$ demonstrated by equation 5 is used in the case of N-number of panel units are less than T-number of periods

$$Z_N^{HNC} = \frac{\sqrt{(W_{N,T}^{HNC} - N^{-1} \sum_{i=1}^N E(W_{it}))}}{\sqrt{N^{-1} \sum_{i=1}^N Var(W_{it})}} \quad (6)$$

In Eq. 6 $E(W_{i,T})$ denotes mean and $Var(W_{i,T})$ denotes the variance of the $W_{i,T}$. Z_N^{HNC} is used in the case of N-number of panel units are greater than the T-number of periods.

All procedures mentioned above via Eviews, applied for; A) Both bottom and top 20 HT Exporters B) Bottom 10 HT Exporters C) Top 10 HT Exporters.

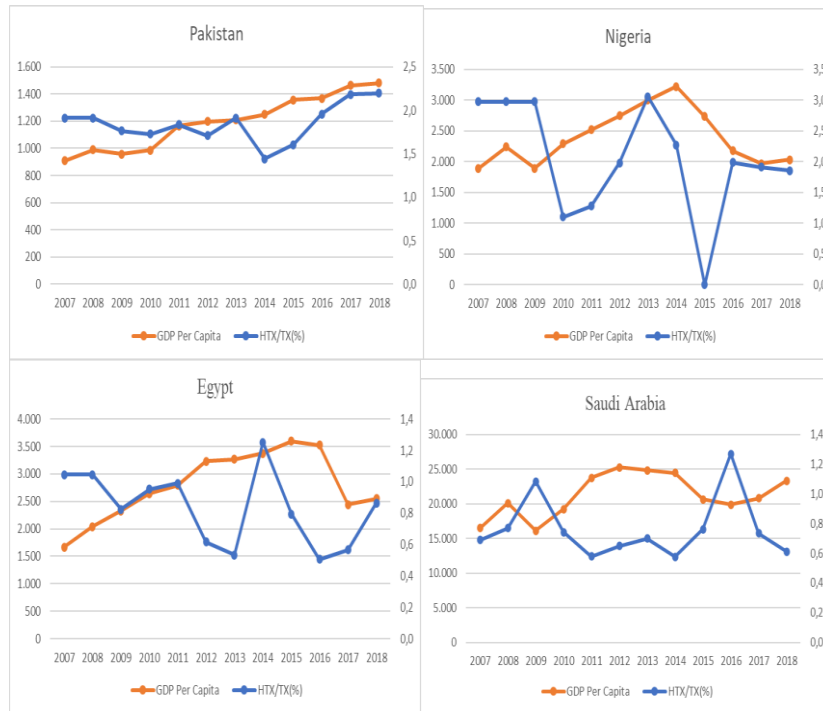
Does High Technology Product Exports Increase Welfare or Countries with High Welfare Levels Innovate Better? A Causality Analysis

Figure 2: Trend Analysis of Welfare and High-Tech Product Export Ratio for Selected Countries

Does High Technology Product Exports Increase Welfare or Countries with High Welfare Levels Innovate Better? A Causality Analysis

Source: Established by the author using World Bank data

Empirical Results

In this section, primarily descriptive statistics for three different targeted group countries are given in Tables 4, 5 and 6. Then, Pesaran CD, Cross Section Augmented Dickey-Fuller” (CADF), Swammy S Test for homogeneity, respectively.

Table 4: Descriptive Statistics-Selected Top 10 and Bottom 10 HTX Countries

Variable	Observation #	Mean	Std. Dev.	Min.	Max
Countries	252	11	6.06	1	21
Periods	252	6.5	3.46	1	12
HTX/TX	252	18.57	17.27	0.51	64.65
GDPPerCap	252	18,451	19,362	906	78,621

Source: Established by the author using Stata output

Table 5: Descriptive Statistics-Selected Top 10 HTX Countries

Variable	Observation #	Mean	Std. Dev.	Min.	Max
Countries	120	5.5	2.88	1	10
Periods	120	6.5	3.46	1	12
HTX/TX	120	33.45	12.69	8.76	64.65
GDPPerCap	120	31,381	20,824	906	78,621

Source: Established by the author using Stata output

Table 6: Descriptive Statistics-Bottom 10 HTX Countries

Variable	Observation #	Mean	Std. Dev.	Min.	Max
Countries	120	5.5	2.88	1	10
Periods	120	6.5	3.47	1	12
HTX/TX	120	3.56	4.19	0.51	27.80
GDPPerCap	120	6,349	5,818	908	25,243

Source: Established by author using Stata output

Pesaran CD Test Results:

Before determining a method for unit root and causality, it is necessary to investigate whether there is cross section dependency between units of the panel. In the globalizing world, the potential of a possible economic shock to be experienced in a country with a large volume of trade spread to other countries has increased significantly due to the intensive transfer of goods and services between countries. Pesaran's CD (2004) test has been applied to determine the existence of cross-sectional dependence.

Table 7: Pesaran CD Test Result for both Top and Bottom High-Tech Product Exporters

Test	Statistics	P-Value
Lgdp	26.61	0.000
HTX	2.22	0.027

Source: Established by the author using Stata output

Table 8: Pesaran CD Test Result for both Bottom High-Tech Product Exporters

Test	Statistics	P-Value
Lgdp	14.29	0.000
HTX	-1.01	0.310

Source: Established by the author using Stata output

Table 9: Pesaran CD Test Result for both Top High-Tech Product Exporters

Test	Statistics	P-Value
Lgdp	12.64	0.000
HTX	1.73	0.083

Source: Established by the author using Stata output

According to the Pesaran CD test, as shown from Tables 7, 8 and 9, there is cross-section dependency for lgdp and HTX of 20 selected bottom and top HTX countries and top HTX countries. Since it is unconvincing to deny the existence of cross sectional dependency in such a high level of globalization period and with the results of the Pesaran CD test, the second-generation unit root test has decided to be applied for the next step of the procedure.

Unit Root Test Results

Because it is concluded that there is cross-section dependency, it became a necessity of choosing the panel cointegration and the unit root tests from the second generation groups. The first generation tests work with the assumption of no correlation between the units. The second generation tests work with the assumption of the correlation between the series (Tatoğlu, 2018: 22). Pesaran (2007), which is named as “Cross Section Augmented Dickey-Fuller” (CADF), which is one of the second-generation unit root tests, can also be used in cases where it is $N > T$ or $N < T$ (Pesaran, 2007: 266–267). CADF test includes the delayed cross-section averages of the model used in the ADF-Augmented Dickey-Fuller test.

CADF test repeated for three different targeted groups of countries and results are summarized in Tables 10, 11 and 12.

Table 10: CADF Unit Root Test Results for both Top and Bottom High-Tech Product Exporters

Variable	Level	
	t-bar	P-Value
Lgdp	-2.334	0.005
HTX	-2.244	0.014

Source: Established by the author using Stata output

As it can be followed from Table 10, both welfare indicator lgdp and HTX are stagnant at the level since the t-bar value at the level for HTX is greater than the critical value determined at the 5% confidence level in all units of the panel.

Table 11: CADF Unit Root Test Results for Bottom High-Tech Product Exporters

Variable	Level		1st Difference	
	t-bar	P-Value	t-bar	P-Value
Lgdp	-2.521	0.009	-2.346	0.033
HTX	-1.769	0.432	-2.766	0.001

Source: Established by the author using Stata output

As it can be followed from Table 11, although welfare indicator lgdp is stagnant, HTX is not stationary at the level since the t-bar value at the level for HTX is smaller than the critical value determined at the 5% confidence level in all units of the panel. As a result of the test repeated with the first-degree differences, it is seen that all variables become stagnant.

Table 12: CADF Unit Root Test Results for Top High-Tech Product Exporters

Variable	Level		1st Difference	
	t-bar	P-Value	t-bar	P-Value
Lgdp	-1.727	0.480	-2.745	0.007
HTX	-2.050	0.162	-2.299	0.044

Source: Established by the author using Stata output

As it can be followed from Table 12, both welfare indicator lgdp and HTX are not stationary at the level since the t-bar value at the level for HTX and lgdp are smaller than the critical value determined at the 5% confidence level in all units of the panel for the mentioned two variables. Hence, the test repeated with the first-degree differences and it is concluded that all variables are stagnant for the first-degree difference.

Homogeneity Test Result:

After concluding on the stationary status of the variables, before choosing the proper Causality test, one more step is needed, which is homogeneity tests. There are many homogeneity tests, such as F, Wald (Zellner, 1962) and Hausman (Pesaran, Smith and Im, 1995). In the literature, there are studies on comparing the homogeneity test. Mostly, it is concluded that Swamy S

and Pesaran Yamagata Δ test results are better than the others (Tatoğlu, 2018).

To define the proper causality test, the Swammy S Homogeneity Test was applied. The result of the test is as follows:

Swammy S Test for Homogeneity for both Top and Bottom High-Tech Product Exporters

Test of parameter constancy: $\chi^2(60) = 15504.91$ Prob > $\chi^2 = 0.0 > 000$

Swammy S Test for Homogeneity for Bottom High-Tech Product Exporters

Test of parameter constancy: $\chi^2(27) = 127.80$ Prob > $\chi^2 = 0.0000$

Swammy S Test for Homogeneity for Top High-Tech Product Exporters

Test of parameter constancy: $\chi^2(27) = 52.82$ Prob > $\chi^2 = 0.0021$ -

The p-value is smaller than 0.05 for all country groups, both top and bottom high technology exporters, top HT exporters and bottom HT exporters, so the null hypothesis is rejected and heterogeneity was accepted and it was decided to apply a causality test which is suitable for the case of heterogeneity.

Causality Test Results

Panel causality tests are mainly divided into two as homogenous and heterogenous tests according homogeneity of the parameters. It is decided to apply Dumitrescu and Hurlin Panel Causality test, after getting the result of Swammy S Test. Another reason for choosing the Dumitrescu and Hurlin Panel Test is also the existence of cross section dependency. Besides these, Dumitrescu and Hurlin test has mainly four advantages; the test can be applied for both small and large cross section sizes (N). Second, it can be applied under both circumstances of there is cointegration between variables or not. Third, it can be applied for unbalanced panels, and the fourth, it can be used for the cases both periods (T) are greater than the number of cross section (N); $T > N$ or $N > T$ (Dumitrescu & Hurlin, 2012).

Table 13: Dumitrescu and Hurlin Causality Test Results for both Top and Bottom High-Tech Product Exporters

	$W_{N,T}^{NHC}$	$Z_{N,T}^{NHC}$	Z_N^{NHC}
Welfare- HTX	10.7800	20.1174	4.5783
		(0.0000)	(0.000)
HTX-Welfare	3.5364	3.5204	0.1249
		(0.0004)	0.9006)

Resource: Established by the author using Stata output

According to causality test results for 20 countries plus world average, although there is a causality relationship from welfare to high technology product exports, there is not a causality relationship from high technology product exports to welfare. We use the Z_N^{NHC} statistics in the case of N-number of panels are greater than T-periods.

Table 14: Dumitrescu and Hurlin Causality Test Results for Bottom High-Tech Product Exporters

	$W_{N,T}^{NHC}$	$Z_{N,T}^{NHC}$	Z_N^{NHC}
Welfare- HTX	2.5724	3.5160	1.3241
		(0.0004)	(0.1855)
HTX-Welfare	1.9793	2.1898	0.6543
		(0.0285)	(0.5129)

Resource: Established by the author using Stata output

According to causality test results for the bottom 10 high technology exporters, there is a two-way causality relationship between welfare and high technology product exports. We use the statistics $Z_{N,T}^{NHC}$ since the number of T-periods is greater than N-number of panels.

Table 15: Dumitrescu and Hurlin Causality Test Results for Top High-Tech Product Exporters

	$\mathbf{w}_{N,T}^{NHC}$	$\mathbf{Z}_{N,T}^{NHC}$	\mathbf{Z}_N^{NHC}
Welfare- HTX	2.2422	2.7777 (0.0055)	0.9512 (0.3415)
HTX-Welfare	1.2942	0.6579 (0.5106)	-0.1195 (0.9049)

Resource: Established by the author using Stata output

According to causality test results, which can be followed from Table 15 (We use the statistics $\mathbf{Z}_{N,T}^{NHC}$ since the number of T-periods is greater than N-number of panels) for top 10 high technology exporters. Although there is a causality relationship from welfare to high technology product exports, there is not a causality relationship from high technology product exports to welfare.

Concluding Remarks

After technology became an integral part of daily life, the focus of scientists researching international trade and economics has shifted to the relationship between high technology product growth from the relationship between exports and growth. The motivation of the paper was shedding light on the relationship between high-technology product exports and welfare with the idea of the increasing importance of technology and also the essential governmental target property of the welfare of households. With the mentioned motivation, the causality relationship between welfare and high-technology product export share in total exports was searched using heterogenous Dumitrescu and Hurlin panel causality test by making a comparison between top 10 and bottom 10 high technology product exporters of the world.

To our knowledge, although there is not any study focusing on welfare and high-technology product exporting levels of countries in the literature, several researchers who concluded that high-technology product exports have a significant effect on GDP growth. In this paper, working separately on the top ten and bottom ten high-technology product exporters of the world at first in the literature, for the years between 2007-2018, it is concluded that for bottom high-technology exporters, there is two-way causality between welfare and high technology exports. However, for the top ten high technology exporters, there is one-way causality from welfare

to high technology exports. This may be the sign of after a certain level of welfare; high-tech product exports do not create any value on welfare.

When the ratio of high-tech product exports to total exports is analyzed by income groups of all countries in the world, it is observed that, the ratio of high technology product exports of 65 high-income group countries is 13.76%, 8.61% of the average of 44 countries in the high-middle income group is 8.61%, the average of 47 countries in the middle income group is 4.33% and the average of 18 countries in the low income group is 5.70%.

Both descriptive statistics and empirical results show that during economic development phase of countries, higher high-tech product export ratio, creates positive and statistically significant effect on GDP Per capita. It is recommended to especially low income and middle-income countries, to make changes on their foreign trade policies for increasing high-technology product export share.

Kaynakça / Reference

Braunerhjelm, P.& Thulin, P. (2008). Can countries create comparative advantages? R&D expenditures, high-tech exports and country size in 19 OECD countries, 1981–1999. *International Economic Journal*, 22(1), 95–111.

Dumitrescu, E. I. ve Hurlin, C. (2012). Testing for granger non-causality in heterogeneous panels. *Economic Modelling*, 29(4), 1450-1460.

Dodaro, S. (1993). Exports and growth: a reconsideration of causality. *Journal of Developing Areas* 27, 227-244.

Ekananda, M., & Parlinggoman, D. J. (2017). The role of high-tech exports and of foreign direct investments (FDI) on economic growth. *European Research Studies Journal*, 20(4A), 194-212.

Fagerberg, J. (1994). Technology and international differences in growth rates. *Journal of Economic Literature*, 32: 1147–75

Fagerberg J. & Verspagen B. (2007). Innovation, growth and economic development: have the conditions for catch-up changed?. *Working Papers Archives 2007001*, Centre for Technology, Innovation and Culture, University of Oslo.

Falk, M. (2009). High-tech exports and economic growth in industrialized countries. *Applied Economics Letters*, 16(10–12), 1025–1028.

Gani, A. (2009). Technological achievement, high technology exports and growth. *Journal of Comparative International Management* 12(2): 31-47.

IMF, (2020). Measuring economic welfare? What and how?. *IMF Policy Papers*. Washington. <http://www.imf.org/external/pp/ppindex.aspx>

Lee J., (2011). Export specialization and economic growth around the world. *Economic Systems, Elsevier*, 35(1), 45-63.

Pesaran H., Smith R. And Im K.S., (1995). Dynamic linear models for heterogeneous panels. *Working Papers in Economics 9503*, Faculty of Economics, University of Cambridge.

Pesaran, H. M. (2004). General diagnostic tests for cross section dependence in panels. *Discussion Paper*, No. 1240 August, p. 5. <https://doi.org/10.17863/CAM.5113>

Pesaran, Hashem M. (2007). A simple panel unit root test in the presence of cross-section dependence. *Journal of Applied Econometrics*, 22 (2), 265-312.

Erdil Sahin, B. (2019). Impact of high technology export on economic growth: an analysis on turkey. *Journal of Business Economics and Finance*, 8 (3), 165-172. DOI: 10.17261/Pressacademia.2019.1123

Satrovic E. (2018). Economic output and high-technology export: panel causality analysis. *International Journal of Economic Studies*, 4(3),55-63.

Seung-Hoo Yoo (2008). High-technology exports and economic output: an empirical investigation. *Applied Economics Letters*, 15:7, 523-525, DOI: [10.1080/13504850600721882](https://doi.org/10.1080/13504850600721882)

Stockhammer, E., Hochreiter, H., Obermayr, B., & Steinerb, K. (1997). The index of sustainable economic welfare (ISEW) as an alternative to GDP in measuring economic welfare. The results of the Austrian (revised) ISEW calculation 1955–1992. *Ecological Economics* 21(1): 19-24.

Tatoğlu, F. Y. (2018). *Panel zaman serileri analizi*. İstanbul: Beta Yayıncılık

Tebaldi, E. (2011). The determinants of high-technology exports: a panel data analysis. *Atlantic Economic Journal*, 343-353.

Usman, M. (2017). Impact of high-tech exports on economic growth: empirical evidence from pakistan. *Journal on Innovation and Sustainability*, Vol. 8 (1), pp. 91-105.

Yunus G. and Turen U (2013). The determinants of high technology exports volume: a panel data analysis of eu-15 countries. *International Journal of Management, Economics and Social Sciences*, 2(3), 217 –232, Available at SSRN:<https://ssrn.com/abstract=2326360>

https://www.opec.org/opec_web/en/about_us/169.htm

World Bank (2002). *World Development Indicators on CD-ROM*, Washington, DC

<https://data.worldbank.org/indicator/NE.EXP.GNFS.ZS>

<https://data.worldbank.org/indicator/TX.VAL.TECH.MF.ZS>

[itobiad], 2021, 10 (2): 1397-1419

<p>Toplumsal Yeteneğin Öğrencilerin Uzaktan Eğitim Algıları Üzerindeki Etkisinde Akademik Kontrol Odağının Aracılık Rolü</p> <p>The Mediating Role of Academic Locus of Control in the Effect of Social Ability on Students' Perceptions of Distance Education</p> <p>Video Link: https://youtu.be/PpZ4pFzdHC4</p>	
<p>Harun KARAKAVUZ</p> <p>Dr. Öğr. Üyesi, Selçuk Üniversitesi, Sivil Havacılık Yüksekokulu Asst. Prof., Selcuk University, School of Civil Aviation harun.karakavuz@selcuk.edu.tr, Orcid ID: 0000-0002-3989-5249</p> <p>Selçuk KAYHAN</p> <p>Öğr. Gör. Dr., Malatya Turgut Özal Üniversitesi, Akçadağ MYO Lecturer Dr., Malatya Turgut Ozal University, Akçadağ Vocational School selcuk.kayhan@ozal.edu.tr, Orcid ID: 0000-0001-9291-4528</p>	

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type	: Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received	: 23.11.2020
Kabul Tarihi / Accepted	: 20.04.2021
Yayın Tarihi / Published	: 05.06.2021
Yayın Sezonu	: Nisan-Mayıs-Haziran
Pub Date Season	: April-May-June

Atıf/Cite as: Karakavuz, H , Kayhan, S . (2020). Toplumsal Yeteneğin Öğrencilerin Uzaktan Eğitim Algıları Üzerindeki Etkisinde Akademik Kontrol Odağının Aracılık Rolü . İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi , 10 (2) , 1397-1419 . Retrieved from <http://www.itobiad.com/tr/pub/issue/62559/830100>

İntihal /Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and confirmed to include no plagiarism. <http://www.itobiad.com/>

Copyright © Published by Mustafa YİĞİTOĞLU Since 2012 – Istanbul / Eyup, Turkey. All rights reserved.

Toplumsal Yeteneğin Öğrencilerin Uzaktan Eğitim Algıları Üzerindeki Etkisinde Akademik Kontrol Odağının Aracılık Rolü *

Öz

2019 yılının Aralık ayında Çin'in Wuhan şehrinde ortaya çıkan Covid-19 virüsü, kısa süre içerisinde tüm dünyayı etkisi altına alarak pandemi haline dönüşmüştür. Bu süreçte ülkelerin eğitim sistemleri pandemiden etkilenmiş, birçok ülkede eğitim, uzaktan eğitim sistemleri aracılığı ile gerçekleştirilmeye başlamıştır. Uzaktan eğitim, örgün eğitime göre farklı dinamikleri olan bir süreç olduğundan, daha önce tam zamanlı olarak uzaktan eğitim almamış öğrencilerin konuya ilişkin algılarının ölçülmesi gerektiği düşünülmektedir. Bu çalışmanın temel amacı üniversitelerde havacılık eğitimi alan öğrencilerin uzaktan eğitim sistemlerine ilişkin algıları üzerindeki toplumsal yeteneğin etkisinde akademik kontrol odağının aracılık rolünün araştırılmasıdır. Söz konusu amacı gerçekleştirebilmek için araştırmanın verileri çeşitli üniversitelerde sivil hava ulaştırma işletmeciliği, sivil havacılık kabin hizmetleri ve havacılık yönetimi bölümlerinde eğitim gören kolayda örnekleme yöntemiyle seçilmiş 530 öğrenciden çevrimiçi anket aracılığı ile toplanmıştır. Araştırmada kullanılan ölçeklerin geçerlik ve güvenilirlik analizleri yapılmış, bütün ölçeklerin geçerli ve güvenilir olduğu görülmüştür. Toplanan verilere korelasyon analizi, basit doğrusal regresyon analizi ve hiyerarşik regresyon analizi uygulanmıştır. Verilerin analizi sonucunda toplumsal yetenek ile uzaktan eğitim algısı arasında, toplumsal yetenek ile akademik kontrol odağı arasında ve akademik kontrol odağı ile uzaktan eğitim algısı arasında anlamlı ilişkiler olduğu ortaya çıkarılmıştır. Araştırmanın diğer bir sonucuna göre toplumsal yeteneğin uzaktan eğitim algısı üzerindeki etkisinde, akademik kontrol odağının kısmi aracılık etkisi vardır. Bu bağlamda uzaktan eğitim sistemlerinin tasarlanmasında ve uygulanmasında öğrencilerin sosyal gezinme, sosyal varoluş, sosyal bağlantılılık, gizlilik algısı ve iletişim becerisi gibi toplumsal yeteneklerinin ve akademik başarılarını attettikleri içsel ve dışsal faktörlerini ifade eden akademik kontrol odaklarının dikkate alınması gerektiği düşünülmektedir. Bu sayede uzaktan eğitim sistemlerinden beklenen faydaların elde edilebileceği düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Toplumsal Yetenek, Akademik Kontrol Odağı, Uzaktan Eğitim Algısı, Havacılık Öğrencileri, Hiyerarşik Regresyon

* Malatya Turgut Özal Üniversitesi Girişimsel Olmayan Araştırmalar Etik Kurul Başkanlığının 26.10.2020 Tarih , 06 Sayılı kararı ile Etik Kurul Kararı alınmıştır.

The Mediating Role of Academic Locus of Control in the Effect of Social Ability on Students' Perceptions of Distance Education

Abstract

The Covid-19 virus, which emerged in Wuhan, China in December 2019, affected the whole world in a short time and turned into a pandemic. In this process, the education systems of the countries were affected by the epidemic, and in many countries, education started with distance education systems. Since distance education is a process with different dynamics compared to formal education, it is considered that the perceptions of students who have not received full-time distance education before should be measured. In this context, the main purpose of this study is to examine the mediating role of academic locus of control in the effect of social ability on the perceptions of distance education systems of students studying aviation at universities. In order to achieve the aforementioned aim, the data of the study were collected through online questionnaires from 530 students who were selected by simple random sampling method and studying at civil aviation management and civil aviation cabin services departments at various universities. The validity and reliability analyzes of the scales used in the study were made and it was determined that all scales had validity and reliability. Correlation analysis, simple linear regression analysis and hierarchical regression analysis were applied to the collected data. As a result of the analysis of the data, it was found that there are significant relationships between social skills and distance education perception, social ability and academic locus of control, academic locus of control and distance education perception. According to another result of the study, academic locus of control has a partial mediating role in the effect of social ability on distance education perception. In this context, according to the results of the research, it is evaluated that in the design and implementation of distance education systems, attention should be paid to the social skills of students such as social navigation, social existence, social connectedness, privacy perception and communication skills. In addition, students' academic locus of control should also be taken into account in the design and implementation of distance education systems. In this way, it is considered that the expected benefits from distance education systems can be obtained.

Keywords: Social Ability, Academic Locus of Control, Distance Education, Aviation Students, Hierarchical Regression

Giriş

2019 yılının Aralık ayında Çin'in Hubei eyaletinin Vuhan şehrinde ortaya çıkan ve kısa bir sürede tüm dünyayı etkisi altına alan Covid-19 virüsü, ülkelerin tüm sistemlerini etkilediği gibi eğitim sistemlerini de etkilemiştir. Birçok ülke virüsün yayılımını durdurmak amacıyla çalışma yaşamına ve sosyal hayata kısıtlamalar getirmiş, eğitim faaliyetlerini askıya almıştır. Türkiye'de ilk olarak Covid-19 tanısı 11 Mart 2020'de konulmuş (NTV, 2020), bu vakadan kısa bir süre sonra aynı ayın 3. haftasında eğitime ara verilmiştir (Kamuaajans, 2020). Yüksek Öğretim Kurumu (YÖK) salgın nedeniyle eğitim-öğretimin aksamaması için hızlı bir şekilde reaksiyon göstermiş ve eğitim-öğretimin 23 Mart 2020 tarihinden itibaren uzaktan eğitim yöntemiyle gerçekleştirilmesi yönünde karar almıştır. Salgın öncesinde üniversitelerde öğrenciler Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi, Türk Dili ve Yabancı Dil derslerini ya da benzer isimli dersleri uzaktan öğretim yoluyla alırlarken, salgın sonrası bazı uygulama dersleri haricindeki tüm dersleri (bazı bölümlerin eğitimleri uzaktan eğitim ile verilmesi uygun olmadığından ertelenmiştir) uzaktan eğitim yoluyla almaya başlamışlardır. Bu makalenin yazıldığı tarihte uzaktan eğitim süreci halen devam etmektedir. Uzaktan eğitim sisteminin kullanılması eğitim-öğretimin aksamaması için elbette önemlidir. Hatta uzaktan eğitim, geleneksel eğitim biçimlerine erişemeyen kişilere eğitime erişme (Tricker vd., 2001), esneklik ve zamandan bağımsız olma (Richardson, 2006) gibi fırsatlar sunmaktadır. Ancak diğer bir yandan uzaktan eğitimin çeşitli dezavantajları da bulunmaktadır. Besser ve Bonn (1996) uzaktan eğitim sürecinde sözlü söylemden, çoğunlukla yazılı iletişime geçilmesi gibi nedenlerden dolayı öğrenciler arasında işbirliğinin azaldığını ifade etmektedirler. Howland ve Moore (2002) ise öğrencilerin farklı durumlarla karşılaştığında öz yönlendirmelerinin farklılaşabileceğini, bu nedenle uzaktan eğitim sürecini yüz yüze eğitim süreçlerindeki deneyimlerinden dolayı daha az başarılı ya da daha başarılı bulabileceklerini ifade etmektedirler. Diğer bir yandan sosyal öğrenme teorisi öğrenmenin en çok taklit, destek ve modelleme ile gerçekleştiğini ifade etmektedir (Zsolnai, 2002). Bu kapsamda toplumsal yetenekleri farklılaşan öğrencilerin uzaktan eğitim sürecinin başarısı ya da başarısızlığına ilişkin algılamaları da farklılaşabilecektir. Taylor vd. (1981)'ne göre uzaktan eğitim gören öğrencilerin sosyal ve dışsal bir yönelime sahip olma ihtimalleri, yüz yüze öğrenim gören öğrencilere göre daha düşüktür. Çalışmada uzaktan eğitim gören öğrencilerin daha kişisel ve içsel yönelime sahip olabilecekleri ifade edilmektedir. Daha açık bir ifade ile bazı öğrenciler başarılarını şans, kader ya da öğretmenleri ile olan samimi ilişkilerine bağlarken, diğer bazıları başarılarının kendi çaba ve çalışmalarına bağlı olduğunu düşünmektedir. Bu yaklaşım literatürde akademik kontrol odağı olarak isimlendirilmektedir. Dolayısıyla uzaktan eğitim sistemleri üzerinde öğrencilerin akademik kontrol odaklarının etkisinin incelenmesi gerekmektedir.

Tricker vd. (2001) öğrencilerin fiziksel uzaklığının, öğrencilerin geri bildirimlerini sınırlama eğiliminde olduğunu, genellikle geri bildirimlerin

dersin bitmesinden sonra ya da belirli bir modülün tamamlanmasından sonra gerçekleştiğini ifade etmektedirler. Hall (2001) ise öğrenci beklenti ve ihtiyaçlarını karşılamayan uzaktan eğitim sistemlerinde, eğitime öğrenci katılımının az olacağını ifade etmektedir (Şahin ve Shelley, 2008). Bu kapsamda hem beklenti ve ihtiyaçların belirlenebilmesi hem de öğrencilerin derslere katılımlarının sağlanabilmesi için öğrencilerin uzaktan eğitim sistemine ilişkin algılarının ölçülmesi gerekmektedir. İbicioğlu ve Antalyalı (2005) yapmış oldukları çalışmada, bilgisayar kullanma imkânı, motivasyon ve uzaktan eğitim algısının, uzaktan eğitimin başarısında en önemli faktörler olduğunu ifade etmektedirler. Eygü ve Karaman (2013)'ün üniversite öğrencilerinin uzaktan eğitim memnuniyet algıları üzerine yaptığı çalışmada ise öğrencilerin yaşı ile uzaktan eğitimin kişisel uygunluk, öğrenme ve program değerlendirilmesi bileşenleri arasında anlamlı bir ilişki olduğu ortaya çıkarılmıştır. Diğer bir yandan Rovai ve Barnum (2003) öğrencilerin uzaktan eğitimdeki tartışma forumlarına daha çok mesaj gönderdiklerinde daha yüksek seviyede öğrenme algıladıklarını ifade etmektedirler. Bu bağlamda öğrencilerin tartışma forumları yoluyla hem öğretmenle hem de öğrencilerle etkileşim kurarak daha iyi bir öğrenme algıladıklarını söylemek yanlış olmayacaktır. Günümüzde 5. kuşak uzaktan eğitim sistemlerinin kullanıldığı (Taylor, 2001) düşünüldüğünde, uzaktan eğitimlerin çoğunlukla internet tabanlı sistemlerle gerçekleştirildiği bilinmektedir. Bu kapsamda internet tabanlı uzaktan eğitim sistemlerinin, uzaktan eğitimin algılanan faydası ile ilişkili olabileceği değerlendirilebilir. Konuya ilişkin olarak Lee vd. (2005) internetin algılanan kullanılabilirliği ve memnuniyetinin, internet tabanlı öğrenme kaynaklarını kullanma niyetini doğrudan etkilediğini ifade etmektedirler.

Kavramsal Çerçeve

Uzaktan Eğitim

Uzaktan eğitim kavramı ilk kez 1892 yılında Wisconsin Üniversitesi'nin eğitim kataloğunda yer almış, ancak asıl popüleritesi 1960'lı yıllardan itibaren ortaya çıkmıştır (Adıyaman, 2002). Telefon, posta, televizyon, mail ve faks gibi teknolojik olanaklarla gerçekleştirilen uzaktan eğitimler, özellikle 1980'li yıllarda internetin yaygınlaşmaya başlamasıyla birlikte daha önemli hale gelmiştir (Myhill vd., 2011). Uzaktan eğitim, öğrenenin ve öğretmenin farklı fiziki alanlarda olduğu (Demirli ve Aksoğan, 2012), çeşitli iletişim teknolojisi araçları kullanılarak eş zamanlı (senkron) ya da eş zamansız (asenkron) olarak gerçekleştirilen eğitimlerdir. Daha spesifik olarak uzaktan eğitim, öğrenci merkezli olarak, öğretmen tarafından öğrenciye açıklamaların ve referansların verildiği, pekiştirme amaçlı materyallerin hazırlandığı, öğretmekten ziyade öğrenmeyi vurgulayan, öğrenmenin anahtarının öğretmenin yaptığı ya da anlattığının değil, öğrencilerin ne yaptığı ilkesine dayanan ve öğrencinin edinmiş olduğu bilgileri yeni anlayış ve fikirlere dönüştüren son derece kişiselleştirilmiş bir süreçtir (Beaudoin, 1990). Bu bağlamda uzaktan eğitimi farklı coğrafyalarda

yer alan eğitimci ile öğrencinin çeşitli teknolojik iletişim araçları ile etkileşim halinde bulunduğu, ancak öğrenmenin daha çok öğrenciye bağlı olduğu bir süreç olarak tanımlamak yanlış olmayacaktır. Uzaktan eğitim, eğitime erişimi kolaylaştırma, yeni öğrenme ortamları sağlama, kişisel gelişimi kolaylaştırma ve öğrenenlerin bilgi ve farkındalığını artırma gibi avantajlara sahiptir (Şahin ve Shelley, 2008). Diğer bir yandan uzaktan eğitim kişilerarası etkileşimlerdeki azlık, toplumsal bağlılığın sağlanamaması ve öğrencilerin birbirlerinin başarısına katkısındaki eksiklikler gibi konularda eleştirilmektedir (Laffey vd., 2006).

Toplumsal Yetenek

Toplumsal yetenek, sözlü ve sözsüz iletişimi ifade etme, yorumlama becerisi de dahil olmak üzere sosyal etkileşimlere ve kişiler arası ilişkilere başarılı bir şekilde katılma yeteneğini ifade etmektedir (Larson vd., 2007). Uzaktan eğitime yönelik bir tanım olarak ise toplumsal yetenek, öğrencilerin diğer bireylerle ilişki kurarken, sosyal uygulama araçlarını kullanırken ve çevrimiçi öğrenme ortamlarında görev üstlenirken sosyal etkileşimi nasıl deneyimlediğini ve algıladığını açıklamaktadır (Laffey vd. 2006). Vygotsky (1978) bir öğrencinin bilişsel gelişiminin, bilgili olan diğer öğrencilerle gerçekleşen etkileşim düzeyi ile yüksek derecede ilişkili olduğunu ifade etmektedir (Yang vd., 2006). Vygotsky (1978)'in ifadesinden öğrenmenin toplumsal yeteneklerle gerçekleştiği yorumu çıkarılabilir. Bu kapsamda uzaktan eğitimde toplumsal bağlılığın sağlanamaması ve kişilerarasındaki etkileşimlerin az olması gibi durumların toplumsal yeteneklerin ortaya çıkarılmamasına neden olabileceği değerlendirilebilir.

Toplumsal yeteneğin sosyal gezinme, sosyal varoluş, sosyal bağlantılılık, gizlilik algısı ve iletişim becerisi olmak üzere beş boyutu bulunmaktadır. (Yang vd., 2006). Sosyal gezinme özellikle internette herhangi bir şeyi araştırırken, o şeyi çoğunlukla çevremizdeki kişilerin yönlendirmesi ile araştırdığımızı ifade etmektedir (Dieberger, 1997). Bu kapsamda öğrencilerin uzaktan eğitim sürecindeki etkileşimlerinin daha az olabileceği ve bilgiyi araştırmada diğerlerinden etkilenemedikleri için öğrenmelerinin daha az olabileceği düşünülebilir. Sosyal varoluş, bir kişinin aracılı iletişimde "gerçek kişi" olarak algılanma derecesi olarak tanımlanmaktadır (Gunawardena ve Zittle, 1997). Daha açık bir ifade ile sosyal varoluş, kişinin başka bir kişiyle sosyal bir karşılaşmada bulunma duygusunu ifade etmektedir (Aragon, 2003). Bu kapsamda öğrencilerin uzaktan eğitimde sosyal karşılaşmalarının daha az olabileceği, dolayısıyla toplumsal yeteneklerini göstermede eksik kalacakları düşünülmektedir. Sosyal bağlantılılık, insanlar arasındaki sosyal bağları ve bağlantıdan algıladıkları değeri temsil etmektedir (Yang vd., 2006). Başka bir tanıma göre sosyal bağlantılılık, benliğin, sosyal dünya ile yakın ilişkide olmanın öznel olarak tanınmasını gösteren bir yönü olarak tanımlanmaktadır (Lee ve Robbins, 1995). Sosyal bağlantılılık kişilerin duygularını, düşüncelerini ve davranışlarını yönlendirebilir. Bu kapsamda sosyal bağlantılılığı yüksek olan bireyler başkalarıyla kolayca ilişki kurabilir, sosyal gruplara ve

etkinliklere katılabilir. Dolayısıyla sosyal bağlantılılığı yüksek olan bireylerin uzaktan eğitimlere katılımlarının, diğer katılımcılarla etkileşimlerinin ve algıladıkları uzaktan eğitim faydasının yüksek olabileceği değerlendirilebilir. Gizlilik algısı, psikolojik, zihinsel ve kültürel olarak öğrenmişliklerin kişilerin bazı bilgileri paylaşmaya isteklilik durumlarını etkilediğini ifade etmektedir. Bu kapsamda örneğin öğrenciler genel bir tartışma forumuna katılımı bir e-postaya göre daha genel olarak algılayabilir, bu genel ortamda bazı bilgileri paylaşmaya isteksiz olabilirler (Tu, 2002). Son olarak iletişim becerisi ise uzaktan eğitimde belirli düzeyde yazma ve okuma becerisine sahip olunması olarak ifade edilmektedir (Yang vd., 2006). Uzaktan eğitimdeki öğrenciler, diğer katılımcıların ders esnasındaki yazdıklarını okuyarak kimin mesaj bıraktığını ve başkalarının konu hakkında ne düşündüğünü anlamaya çalışmaktadırlar. Bu kapsamda okuduğunu anlamak ve ifade etmek, istediğini yazabilmek öğrencinin toplumsal yeteneğini gösterebilmesini sağlamaktadır. Bu durumun öğrencilerin uzaktan eğitimden algılamış olduğu faydayı etkileyebileceği değerlendirilmektedir.

Akademik Kontrol Odağı

Kontrol odağı kavramı ilk kez Rotter (1954) tarafından sosyal öğrenme kuramları temel alınarak ortaya atılmış ve kişisel bir özellik olarak tanımlanmıştır (Şeker ve Yavuzer, 2017). Kontrol odağı, bir kişinin yaşam olayları üzerindeki kontrolüne ilişkin inançlarını ifade etmektedir (Findley ve Cooper, 1983). Bazı bireyler yaşamış oldukları durumları ya da olayları kendi çaba, davranış ya da yeteneklerine bağlarken, diğer bazıları kendi kontrollerinin dışındaki şans, kader ya da diğer insanlara bağlamaktadırlar (Spector, 1982; İskender ve Akın, 2010). Olayları ya da durumları kendi çaba, davranış ya da yeteneklerine bağlayanlar iç kontrol odaklı olarak tanımlanırken; şans, kader ya da diğer insanlara bağlayanlar dış kontrol odaklı olarak tanımlanmaktadırlar. Akademik kontrol odağı ise öğrencilerin derslerdeki başarılarını iç ya da dış kontrol odaklarına atfetmeleri olarak tanımlanabilir. İç kontrol odaklı öğrencilerin, dış kontrol odaklı öğrencilere göre daha yüksek akademik başarıya sahip oldukları ifade edilmektedir (Findley ve Cooper, 1983). Ayrıca iç kontrol odaklı öğrencilerin gerçekleştirilen faaliyeti kontrol edebileceklerine ilişkin düşünceleri nedeniyle daha fazla çaba sarf ettikleri, faaliyetin sonucundaki başarılarından gurur duydukları, başarısızlıklarından ise utandıkları belirtilmektedir (Hans, 2000). Mooney vd. (1991) ise akademik iç kontrol odaklı kız öğrencilerin üniversiteye akademik, sosyal ve kişisel olarak daha kolay uyum sağladıklarını ifade etmektedirler.

İç kontrol odaklı öğrencilerin, dış kontrol odaklı öğrencilere göre daha az yalnızlık hissettikleri (Atik, 2006), sosyal öz yeterliliklerinin daha yüksek olduğu (İskender ve Akın, 2010), daha yüksek akademik başarı sağladıkları ve internet bağımlılıklarının daha düşük olduğu (Hasan ve Khalid, 2014) ifade edilmektedir. Belirtilen çalışmaların tümü örgün eğitim sistemlerine

yönelik gerçekleştirilmiştir. Uzaktan eğitim sisteminde öğrenciler bir sınıf ortamında bulunmayıp, genellikle fiziksel anlamda tek başlarına ders almaktadırlar. Diğer bir yandan uzaktan eğitim faaliyetleri günümüzde sıklıkla internet üzerinden gerçekleştirilmektedir. Bu kapsamda akademik kontrol odağının uzaktan eğitim sistemi üzerinde etkilerinin farklı olabileceği değerlendirilebilir. Dolayısıyla öğrencilerin akademik kontrol odaklarının uzaktan eğitim sisteminden algılanan faydayı etkileyebileceği değerlendirilmektedir. Örgün eğitim sistemlerine yönelik gerçekleştirilen bu araştırmaların uzaktan eğitim sisteminde benzer sonuçlar içerip içermeyeceğinin test edilmesi gerekmektedir. Bu nedenle bu çalışmada akademik kontrol odağının, toplumsal yeteneğin öğrencilerin uzaktan eğitim algıları üzerindeki aracı etkisi araştırılmaktadır.

Kuramsal Altyapı ve Hipotez Geliştirme

Toplumsal yetenek ile uzaktan eğitim algısı arasındaki ilişki sosyal bilişsel ve sosyal öğrenme kuramları ile açıklanabilir. Sosyal bilişsel kuram temel olarak bireylerin öğrenme süreçlerinde etkili olan iç ve dış faktörlere odaklanmakta (Büdü, 2018), yeni davranış tarzlarının sosyal yayılımını, kazanımlarını ve benimsenmelerini etkileyen psikososyal faktörleri yayınladıkları ve destekledikleri sosyal ağlar açısından analiz etmektedir (Bandura, 2001). Sosyal öğrenme kuramı da benzer şekilde öğrenmenin çevreden etkilenecek gerçekleştiğini iddia etmektedir. Kuramın yapılandırılmasında önemli bir rolü bulunan Bandura (1969)'ya göre bireyin bir davranışı öğrenebilmesi için mutlaka o davranışa yönelik bir tecrübesinin olmasına gerek yoktur. Bireyler başkalarının davranışlarını modelleyerek ve örnek alarak belirli bir davranışı öğrenebilirler. Schunk (2012) ise konuya davranış açısından değil, bilgiyi öğrenme açısından yaklaşmaktadır. Schunk (2012)'a göre bilişsel gelişim, bir konuda bilgi sahibi olan kişilerle olan iletişim ve etkileşimlere bağlıdır. Literatürde sosyal bilişsel ve sosyal öğrenme kuramlarını destekleyen toplumsal yetenek ile uzaktan eğitim arasındaki ilişkiyi inceleyen çeşitli çalışmalar bulunmaktadır. Türel (2016) yapmış olduğu çalışmada, çevrimiçi eğitim alan öğrencilerin toplumsal yetenekleri ile öğrenmeleri arasındaki ilişkiyi incelemiş, öğrenme ile toplumsal yeteneğin alt bileşenleri olan öğretmenin sosyal buradallığı, akranların sosyal buradallığı ve öğrencilerin yazma becerileri arasında yüksek pozitif korelasyon olduğu tespit edilmiştir. Laffey vd. (2006) uzaktan eğitim sistemlerinde öğrencilerin bilgisayar kullanabilme becerilerinin, yazı yazabilme becerilerinin ve dersin yapıldığı aracın dahi toplumsal yeteneği etkilediğini ifade etmektedirler. Williams vd. (2006) uzaktan eğitimde öğrencilerin grup bağlılığı ve takım uyumunu sağladıklarında daha iyi bir öğrenme gerçekleştiğini ifade etmektedirler. Bu bağlamda toplumsal yeteneklerini gösteren öğrencilerin öğrenmelerinin daha kolay bir şekilde gerçekleştiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Bu kapsamda araştırmanın ilk hipotezi aşağıdaki gibi belirlenmiştir;

H₁: Toplumsal yeteneğin uzaktan eğitim algısı üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.

Toplumsal yetenek ile akademik kontrol odağı arasındaki ilişki sosyal öğrenme kuramı ile açıklanabilmektedir. Yukarıda bahsedildiği üzere toplumsal yetenek ile sosyal öğrenme kuramı arasında sıkı bir ilişki bulunmaktadır. Kontrol odağı kavramı da Rotter (1954)'ın sosyal öğrenme kuramına dayanmaktadır (Akın, 2007). Rotter (1966)'a göre kişilerin yaşamış oldukları durumları kendilerine ya da çevresel koşullara bağlamaları kontrol odağının temelini oluşturmaktadır. Dış kontrol odaklı bireyler yaşamış oldukları olayları ya da durumları şans, kader ya da güç gibi unsurlara atfederken, iç kontrol odaklı bireyler yaşamış oldukları olay ya da durumları kendi davranışlarına, özelliklerine ya da çabalarına atfetmektedirler (Rotter, 1966). Akademik kontrol odağı ise öğrencilerin akademik başarılarını ya da başarısızlıklarını kendilerine ya da dışsal koşullara atfetmelerini ifade etmektedir (Akar vd. 2019). İç kontrol odaklı öğrenciler akademik başarı ya da başarısızlıklarını kendi çaba ve çalışmalarına bağlarken, dış kontrol odaklı öğrenciler şans, kader ya da öğretmenlerinin yanlış tutumlarına bağlamaktadırlar (Hasan ve Khalid, 2014). Bu kapsamda toplumsal yetenek ile özellikle akademik dış kontrol odağı arasında bir ilişkinin var olabileceği değerlendirilmektedir. Literatürde toplumsal yetenek ile akademik kontrol odağı arasındaki ilişkiyi inceleyen herhangi bir çalışmayla karşılaşılmamıştır. Bu kapsamda çalışmanın ikinci hipotezi aşağıdaki gibi belirlenmiştir;

H₂: Toplumsal yeteneğin akademik kontrol odağı üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.

Akademik kontrol odağı ile uzaktan eğitim algısı arasında bir ilişki olabileceği değerlendirilmektedir. Özellikle Covid-19 pandemisi sürecinde uzaktan eğitime zorunlu olarak geçiş yapan öğrenciler, akademik başarılarını kendi çalışmalarına ve çabalarına bağlayabilecekken, başarısızlıklarını ise bilgisayar sistemlerine, uzaktan eğitim sisteminin yetersizliğine, eğitimin kalitesine vb. dışsal koşullara atfedebileceklerdir. Nitekim literatürde bireylerin başarılı olduklarında iç kontrol odaklı, başarısız olduklarında ise dış kontrol odaklı olmayı tercih ettikleri ifade edilmektedir (Akın, 2007). Literatürde akademik kontrol odağı ile uzaktan eğitim sistemlerine yönelik yapılmış çeşitli çalışmalarla karşılaşmıştır. Örneğin Tekedere ve Mahiroğlu (2014)'nin yapmış olduğu çalışmaya göre iç kontrol odaklı öğrencilerin uzaktan eğitim sistemlerine daha olumlu yaklaştıkları tespit edilmiştir. Corbeil (2003) yapmış olduğu çalışmada iç kontrol odağı yüksek olan bireylerin uzaktan eğitim sistemlerindeki öğrenme seviyelerinin, dolayısıyla akademik başarılarının daha yüksek olduğunu belirtmektedir. Chang ve Ho (2009)'nun uzaktan eğitim sistemiyle dil öğrenimi konusunda yapmış oldukları çalışmada iç kontrol odaklı bireylerin dil öğreniminde dış kontrol odaklı bireylere göre daha iyi bir performans gösterdikleri ifade edilmektedir. Benzer şekilde Severino vd. (2011)'nin yapmış olduğu çalışmada iç kontrol odaklı öğrenciler ile öğrenme başarısı arasında yüksek pozitif korelasyon olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Kutanis vd. (2011)'nin öğrencilerin öğrenme performanslarını akademik kontrol odağı bağlamında inceledikleri çalışmada da akademik iç kontrol

odağı yüksek öğrencilerin öğrenme sürecinde daha proaktif ve etkili oldukları, akademik dış kontrol odağına sahip öğrencilerin ise bu süreçte daha pasif ve tepkisel oldukları belirtilmektedir. Bu kapsamda çalışmanın üçüncü hipotezi aşağıdaki gibi belirlenmiştir;

H₃: Akademik kontrol odağının uzaktan eğitim algısı üzerinde anlamlı bir algısı vardır.

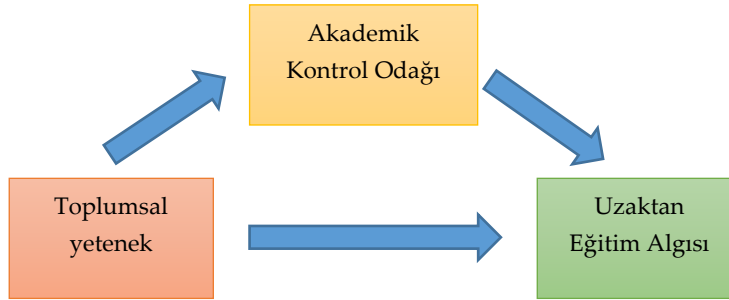
Toplumsal yetenek ile uzaktan eğitim algısı arasındaki ilişkiye yönelik literatürde çeşitli araştırmaların olduğu yukarıda ifade edilmiştir. Benzer şekilde akademik kontrol odağı ile uzaktan eğitim algısı arasındaki ilişkiye yönelik de çeşitli araştırmaların var olduğu literatürde görülmektedir. Ancak toplumsal yeteneğin uzaktan eğitim algısı üzerindeki etkisinde akademik kontrol odağının aracılık etkisinin ölçülmesine yönelik literatürde herhangi bir çalışma ile karşılaşılmaştır. Bu kapsamda araştırmanın dördüncü hipotezi aşağıdaki gibi belirlenmiştir;

H₄: Toplumsal yeteneğin uzaktan eğitim üzerindeki algısında akademik kontrol odağının aracılık etkisi vardır.

Yöntem

Araştırmanın Amacı ve Yöntemi

Bu çalışmanın amacı, toplumsal yeteneğin uzaktan eğitim algısı üzerindeki etkisinde akademik kontrol odağının aracılık rolünün incelenmesidir. Çalışmada nicel araştırma yöntemi kullanılmış olup, bu kapsamda yapılandırılan araştırma modeli Şekil 1’de gösterilmektedir.

Şekil 1. Araştırma Modeli

Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Araştırmanın evrenini Türkiye’deki üniversitelerde Sivil Hava Ulaştırma İşletmeciliği, Sivil Havacılık Kabin Hizmetleri ve Havacılık Yönetimi alanında örgün eğitim gören öğrenciler oluşturmaktadır. ÖSYM verilerine göre 2020 yılı için bu bölümlerin kontenjanı yaklaşık olarak 7900 kişidir (ÖSYM, 2020). Verilerin toplandığı dönemde öğrencilerin uzaktan eğitim sistemiyle eğitim almaları, öğrencilere ulaşmanın zorlukları nedeniyle

kolayda örnekleme yöntemiyle çeşitli üniversitelerdeki toplam 1160 öğrenciye çevrimiçi olarak ulaşılabilmiş, ancak 538 öğrenciden geri dönüş sağlanmıştır. Anketlerin incelenmesi sırasında 8 anketin kullanılabilir olmadığı görülmüş ve çalışmadan çıkarılmıştır. Bu kapsamda çalışmanın verileri kullanılabilir olan 530 anket üzerinden elde edilmiştir. Diğer bir yandan araştırma verilerinin toplanabilmesi için Girişimsel Olmayan Araştırmalar Etik Kurul Başkanlığından 26.10.2020 tarihinde 06 sayısıyla gerekli izinler alınmıştır.

Veri Toplama Tekniği ve Kullanılan Ölçekler

Araştırmada veri toplama tekniği olarak anket yönteminden yararlanılmıştır. Araştırmanın verileri internet üzerinden 27.10.2020/03.11.2020 tarihleri arasında toplanmıştır. Araştırmada verilerin toplanması amacıyla “Toplumsal Yetenek Ölçeği”, “Akademik Kontrol Odağı Ölçeği” ve “Uzaktan Eğitim Algısı Ölçeği” kullanılmıştır.

Araştırmada katılımcıların toplumsal yetenek düzeylerini belirlemek amacıyla Yang vd. (2006)’nin geliştirdiği, Öztürk (2008) tarafından Türkçeye uyarlanan ve beş faktör altında toplam 27 maddeden oluşan “Toplumsal Yetenek Ölçeği” kullanılmıştır. Katılımcıların akademik kontrol odaklarına ilişkin algılarının ölçülebilmesi için Trice (1985) tarafından geliştirilmiş, Türkçe’ye uyarlaması Akın (2007) tarafından gerçekleştirilen “Akademik Kontrol Odağı Ölçeği” kullanılmıştır. Ölçek iki alt boyutta toplam 17 maddeden oluşmaktadır. Çalışmada kullanılan son ölçek, Ağır (2007) tarafından geliştirilmiş olan “Uzaktan Eğitime Yönelik Tutum Ölçeği” olmuştur. Ölçek iki alt boyutta toplam 21 maddeden oluşmaktadır. Araştırmada kullanılan ölçeklerin yapısal geçerliliğini test etmek amacıyla AMOS-21 programı ile doğrulayıcı faktör analizi, güvenilirliğini test etmek amacıyla ise SPSS-22 programı ile iç tutarlılık analizi (Cronbach Alfa) gerçekleştirilmiştir. Tablo 1’de araştırmada kullanılan ölçeklerin güvenilirlik ve geçerlilik değerleri gösterilmektedir.

Tablo 1

Değişkenler	Güvenirlilik Değerleri (α)	Geçerlilik Değerleri	
Toplumsal Yetenek	0.853	$\chi^2/DF = 2.208$	GFI=0.917
		CFI= 0.956	RMSEA=0.063
Uzaktan Eğitim Algısı	0.878	$\chi^2/DF = 2.516$	GFI= 0.930
		CFI= 0.960	RMSEA= 0.045

Akademik Kontrol Odağı	0.712	$\chi^2/DF = 1.970$	GFI= 0.961
		CFI= 0.968	RMSEA= 0.047

Ölçeklerin geçerlilik ve güvenirlik düzeyleri

Tablo 1’de görüldüğü üzere çalışmada kullanılan ölçeklerin güvenirlik düzeyleri 0,70’in üzerinde hesaplanmıştır. Bu bağlamda ölçeklerin araştırma örnekleme için güvenilir olduğu söylenebilir (Pallant, 2001). Çalışmada kullanılan ölçeklerin geçerliliğini test etmek için ise doğrulayıcı (confirmatory) faktör analizi gerçekleştirilmiştir. Doğrulayıcı faktör analizi sonucunda toplumsal yetenek ve akademik kontrol odağı ölçeklerinden birer madde çıkarılmış ve model uyumunun sağlanabilmesi amacıyla aynı alt boyut altındaki maddelerin hataları bağlanarak uyum modifikasyonları yapılmıştır. Yapılan modifikasyonlar sonucu Tablo 1’de de görüldüğü üzere ölçüm modeli doğrulanmıştır. Model uyumunu incelemek için ki kare serbestlik derecesi ($\chi^2/df < 5$), karşılaştırmalı uyum indeksi ($CFI \geq 0.95$), iyilik uyum indeksi ($GFI \geq 0.85-0.89$) ve yaklaşık hataların ortalama karekökü ($RMSEA \geq 0.06-0.08$) kabul edilebilir uyum değerleri olarak dikkate alınmıştır (Hair vd. 2014). Araştırmada kullanılan ölçeklerin geçerlilik değerlerinin kabul edilebilir uyum değerleri içinde olduğu görülmektedir.

Verilerin analizi

Çalışmada, toplumsal yetenek, uzaktan eğitim algısı ve akademik kontrol odağı değişkenleri arasında bir ilişkinin olup olmadığının tespit edilmesi amacıyla korelasyon analizi ve bu değişkenler arasındaki ilişkilerin şiddeti ve yönünün tespit edilmesi amacıyla basit doğrusal regresyon analizi gerçekleştirilmiştir. Ayrıca çalışmanın ana amacını oluşturan toplumsal yeteneğin uzaktan eğitim algısı üzerindeki etkisinde akademik kontrol odağının etkisinin araştırılması için de hiyerarşik regresyon analizi gerçekleştirilmiştir. Verilerin analizi gerçekleştirilmeden önce korelasyon ve regresyon analizlerinin varsayımları test edilmiştir. Bu kapsamda çoklu doğrusal bağlantının olup olmadığının kontrolü için bağımsız değişkenlerin varyans artış faktörleri (VIF) hesaplanmış ve VIF değerinin 5’ten küçük olduğu görülmüştür. VIF değerinin düşük olması değişkenler arası çoklu doğrusal bağlantının olmadığı anlamına gelmektedir (Montgomery vd., 2012). Bir diğer varsayım ise verilerin normal dağılımlarına ilişkindir. Tabachnick ve Fidel (2013)’e göre araştırma örnekleme 200’ü geçtiğinde verilerin normal dağılım gösterdiği düşünülmelidir. Bu bağlamda çalışmada 530 kişiden verilerin elde edildiği göz önüne alındığında verilerin normal dağılım gösterdiği düşünülebilir. Bir diğer varsayım otokorelasyona ilişkindir. Otokorelasyon olup olmadığını kontrol etmek için Durbin-Watson değeri göz önünde bulundurulmaktadır. Durbin-Watson değeri 1,5 ile 2,5 arasında olduğunda değişkenler arasında otokorelasyon olmadığı anlamına gelmektedir (Montgomery vd., 2012). Gerçekleştirilen analizlerin tümünde Durbin-Watson değerlerinin 1,5-2,5 aralığında olduğu,

Toplumsal Yeteneğin Öğrencilerin Uzaktan Eğitim Algıları Üzerindeki Etkisinde Akademik Kontrol Odağının Aracılık Rolü

dolayısıyla çalışmada kullanılan değişkenler arasında bir otokorelasyon olmadığı söylenebilir. Analizlere ilişkin sonuncu varsayım ise eş varyanslılıktır. Eş varyanslılık normallik varsayımıyla ilişkili olup, normallik varsayımı karşılandığında, değişkenler arasındaki ilişkilerin eş varyanslı (homoskedastik) olacağı ifade edilmektedir (Tabachnick ve Fidel, 2013). Bu kapsamda çalışmada toplanan verilerin normal dağılım gösterdiği dikkate alındığında eş varyanslılığın da sağlandığı düşünülmektedir.

Bulgular

Çalışmada toplumsal yetenek, uzaktan eğitim algısı ve akademik kontrol odağı arasındaki ilişkinin ve varsa şiddetlerinin belirlenebilmesi için korelasyon analizi yapılmıştır. Tablo 2’de gerçekleştirilen korelasyon analizinin sonuçları gösterilmektedir. Tablo 2’de değişkenlere uygulanan korelasyon analizi sonuçları incelendiğinde, toplumsal yetenek ile uzaktan eğitim algısı ($r = ,108$; $p = 0,05$) ve akademik kontrol odağı ($r = -,172$; $p = 0,01$) arasında düşük düzeyli anlamlı bir ilişkinin olduğu görülmektedir. Benzer şekilde akademik kontrol odağı ile uzaktan eğitim algısı arasında ($r = -,117$; $p = 0,01$) da düşük düzeyli anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir.

Tablo 2
Korelasyon analizine yönelik bulgular

Değişkenler	1	2	3	4	5	6	7
1 Toplumsal Yetenek	1						
2 Uzaktan Eğitim Algısı	,108*	1					
3 Algılanan Avantajlar	,141**	,967**	1				
4 Algılanan Dezavantajlar	,016	,849**	,687**	1			
5 Akademik Kontrol Odağı	-,172**	-,117**	-,116**	-,094*	1		
6 Akademik İç Kontrol Odağı	-,027	-,090*	-,127**	,005	,497**	1	
7 Akademik Dış Kontrol Odağı	-,201**	-,004	,027	-,067	,622**	-,319**	1

** $p < 0,01$; * $p < 0,05$; İlişkinin şiddeti: $0,70 < R_{xy} \leq 1$ Güçlü, $0,40 \leq R_{xy} \leq 0,70$ Orta, $0 < R_{xy} < 0,40$ Düşük

Tablo 2 incelendiğinde toplumsal yeteneğin, uzaktan eğitim algısı değişkeninin algılanan avantajlar alt boyutu ile düşük düzeyli anlamlı ($r = 0,141$; $p = 0,01$), algılanan dezavantajlar boyutu arasında anlamsız ($r = 0,016$;

$p= 0,707$) bir ilişki olduğu görülmektedir. Benzer şekilde toplumsal yetenek değişkeni ile akademik kontrol odağı değişkeninin alt boyutlarından akademik dış kontrol odağı değişkeni ile düşük düzeyli anlamlı ($r= -,201$; $p= 0,01$) ve akademik iç kontrol odağı değişkeni arasında anlamsız ($r= -,027$; $p= 0,533$) bir ilişki olduğu görülmektedir.

Çalışmada değişkenler arasındaki ilişkilerin şiddet ve yönlerinin belirlenebilmesi için basit doğrusal regresyon analizi kullanılmıştır. Tablo 3'te toplumsal yetenek ile uzaktan eğitim algısı ölçeklerine yönelik gerçekleştirilmiş basit doğrusal regresyon analizi sonuçları gösterilmektedir.

Tablo 3

Toplumsal yetenek ile uzaktan eğitim algısı ölçeğinin regresyon analizine yönelik bulgular

Bağımlı Değişken: Uzaktan Eğitim Algısı							
Bağımsız Değişken	R ²	Düz. R ²	F	β	t	p	DW
Toplumsal Yetenek	0,12	0,10	6,278	0,172	8.140	0,01	1,778

Tablo 3'te yer alan basit doğrusal regresyon analizi incelendiğinde, uzaktan eğitim algısının yüzde 10'unun toplumsal yetenek tarafından açıklandığı (Düz.R²= 0,10) ve modelin anlamlı (F= 6,278; $p= 0,01$) olduğu görülmektedir. Bu bulgu ışığında araştırmanın birinci hipotezinin (H₁) desteklendiği görülmektedir.

Tablo 4'te toplumsal yeteneğin akademik kontrol odağı üzerindeki etkisine yönelik gerçekleştirilen basit doğrusal regresyon analizi sonuçları gösterilmektedir. Tablo 4'te yer alan basit doğrusal regresyon analizi incelendiğinde, akademik kontrol odağının yüzde 28'inin toplumsal yetenek tarafından açıklandığı (Düz. R²= 0,28) ve modelin anlamlı (F= 16,175; $p= 0,000$) olduğu görülmektedir. Bu bulgu ışığında araştırmanın ikinci hipotezinin (H₂) desteklendiği görülmektedir.

Tablo 4

Toplumsal yetenek ile akademik kontrol odağı ölçeklerinin regresyon analizine yönelik bulgular

Bağımsız Değişken: Toplumsal Yetenek							
Bağımlı Değişken	R ²	Düz. R ²	F	β	t	p	DW
Akademik Kontrol Odağı	0,30	0,28	16,175	-0,86	42.549	0,000	1,855
Akademik İç Kontrol Odağı	0,02	0,01	0,390	-0,29	19,825	0,533	1,827
Akademik Dış Kontrol Odağı	0,40	0,39	22,243	-0,20	4,716	0,000	1,869

Toplumsal Yeteneğin Öğrencilerin Uzaktan Eğitim Algıları Üzerindeki Etkisinde Akademik Kontrol Odağının Aracılık Rolü

Tablo 5'te akademik kontrol odağının uzaktan eğitim algısı üzerindeki etkisine yönelik gerçekleştirilmiş olan basit doğrusal regresyon analizi sonuçları gösterilmektedir.

Tablo 5

Akademik kontrol odağı ile uzaktan eğitim algısı ölçeklerinin regresyon analizine yönelik bulgular

Bağımlı Değişken: Uzaktan Eğitim Algısı							
Bağımsız Değişken	R ²	Düz. R ²	F	β	t	p	DW
Akademik Kontrol Odağı	0,14	0,12	7,378	-,373	9,098	0,007	1,803

Tablo 5'te yer alan basit doğrusal regresyon analizi incelendiğinde, uzaktan eğitim algısının yüzde 12'sinin akademik kontrol odağı tarafından açıklandığı (Düz.R²= 0,12) ve modelin anlamlı (F= 7,378; p= 0,007) olduğu görülmektedir. Bu bulgu ışığında araştırmanın üçüncü hipotezinin (H₃) desteklendiği görülmektedir.

Çalışmanın bağımlı değişkeni olan uzaktan eğitim algısı üzerindeki bağımsız değişken olan toplumsal yeteneğin etkisinde akademik kontrol odağının aracılık rolü Baron ve Kenny (1986) tarafından önerilen hiyerarşik regresyon analizi ile araştırılmıştır.

Tablo 6

Hiyerarşik regresyon analizine yönelik bulgular

Bağımsız/Aracı Değişken	Bağımlı Değişken	R ²	Düz. R ²	F	β	p
Toplumsal Yetenek	Uzaktan Eğitim Algısı	0,12	0,10	6,278	0,17	0,01
Toplumsal Yetenek	Akademik Kontrol Odağı	0,30	0,28	16,175	-0,86	0,00
Toplumsal Yetenek	Uzaktan Eğitim Algısı	0,22	0,18	5,870	0,91	0,01
Akademik Kontrol Odağı	Uzaktan Eğitim Algısı				-0,10	0,01

Tablo 6'da yer alan hiyerarşik regresyon analizine ilişkin bulgular incelendiğinde, uzaktan eğitim algısı değişkeninin yüzde 10'unun (Düz. R²= 0,10; F= 6,278) ve akademik kontrol odağı değişkeninin yüzde 28'inin (Düz. R²= 0,28; F= 16,175) toplumsal yetenek değişkeni ile açıklandığı görülmekte olup, regresyon modelleri anlamlı olarak tespit edilmiştir. Bir modeldeki aracılık etkisine bakılabilmesi ve aracılık etkisine ilişkin yorum yapılabilmesi için belirli şartların sağlanması gerekmektedir. Çalışma kapsamındaki

değişkenler açısından bu şartlar Baron ve Kenny (1986)'nin modeline göre aşağıdaki gibi olmalıdır;

- Toplumsal yetenek ile uzaktan eğitim algısı arasında anlamlı bir ilişki olmalı
- Toplumsal yetenek ile akademik kontrol odağı arasında anlamlı bir ilişki olmalı
- Akademik kontrol odağı modele aracı değişken olarak dâhil edildiğinde, toplumsal yetenek ile uzaktan eğitim algısı arasındaki ilişkinin şiddeti azalmalı ya da yok olmalı

Belirtilen şartlar incelendiğinde ilk iki maddenin çalışmada sağlandığı Tablo 6'da görülmektedir. Bu kapsamda gerçekleştirilen hiyerarşik regresyon analizi sonucunda toplumsal yeteneğin uzaktan eğitim algısı üzerindeki etkisinde akademik kontrol odağının aracı değişken olduğu analiz sonucunda ortaya çıkarılmıştır. Tablo 6 incelendiğinde uzaktan eğitim algısının yüzde 18'inin (Düz. $R^2= 0,18$; $F= 5,780$) toplumsal yetenek ve akademik kontrol algısı tarafından açıklandığı ve anlamlı olduğu ($p= 0,01$) görülmektedir. Bunun yanında toplumsal yeteneğin regresyon katsayısı olarak Beta değerinin ($\beta= 0,172$), analize akademik kontrol odağı değişkeni dâhil edildiğinde ($\beta= 0,91$) azaldığı, ancak anlamlılığının ($p= 0,01$) tamamen ortadan kalkmadığı görülmektedir. Ayrıca akademik kontrol odağı değişkeninin anlamlılığının ($p= 0,01$) kaybolmadığı da Tablo 6'da görülmektedir. Bu kapsamda akademik kontrol odağı değişkeninin toplumsal yeteneğin uzaktan eğitim algısı üzerindeki etkisinde kısmi aracılık etkisi yaptığından bahsedilebilir. Tüm bunlardan sonra araştırmanın dördüncü hipotezi olan "toplumsal yeteneğin uzaktan eğitim üzerindeki algısında akademik kontrol odağının aracılık etkisi vardır" (H_4) hipotezinin analiz sonucunda desteklendiği söylenebilir.

Sonuç ve Tartışma

Bu çalışmada üniversitelerde havacılık yönetimi, sivil hava ulaştırma işletmeciliği ve sivil havacılık kabin hizmetleri bölümlerinde okuyan öğrencilerin toplumsal yeteneklerinin uzaktan eğitim algıları üzerindeki etkisinde akademik kontrol odağının aracılık etkisi araştırılmıştır. Çalışma verilerinin analizi sonucunda toplumsal yeteneğin uzaktan eğitim algısı üzerinde düşük, ancak anlamlı bir etkisinin olduğu ortaya çıkarılmıştır. Literatürde bu bulgu ile benzer sonuçlar ortaya koyan çeşitli çalışmalar bulunmaktadır. Hirumi ve Bermudez (1996)'in yapmış olduğu çalışmada, çevrimiçi eğitimlerde öğrencilerin daha fazla etkileşim kurabilecekleri ve bu nedenle toplumsal yeteneklerinin daha fazla ortaya çıkabileceği, dolayısıyla öğrenmenin daha kolay olabileceği ifade edilmektedir. Gunawardena ve Zittle (1997) ise yapmış oldukları çalışmada uzaktan eğitimin başarı faktörlerini araştırmışlardır. Bu çalışmanın sonuçlarından biri de uzaktan eğitimin başarılı olabilmesinin için toplumsal yeteneğin alt boyutlarından biri olan akran sosyal buradalığının var olması gerektiğidir. Tu (2001)'nin Çinli öğrencilerin uzaktan eğitimde bilgisayar tabanlı olarak verilen eğitimlere bakış açısını incelediği çalışmada, sosyal buradalık, sosyal bağlam

ve online iletişimin uzaktan eğitimdeki başarı algısını etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Öztürk (2009)'ün yapmış olduğu çalışmada ise uzaktan eğitimde kullanılan araçlar ile öğrencilerin toplumsal yetenekleri arasındaki ilişki incelenmiştir. Çalışmada uzaktan eğitimde eşzamanlı iletişim araçları kullanıldığında öğrencilerin toplumsal yeteneklerini daha fazla kullandıkları, dolayısıyla öğrenme algılarının daha yüksek olduğu, eşzamansız iletişim araçları kullanıldığında ise öğrencilerin toplumsal yeteneklerini daha az kullandıkları ifade edilmektedir. Bu kapsamda öğrencilerin uzaktan eğitimde tartışmalara daha fazla katılmaları, sorulan sorulara daha fazla yanıt verme istekleri, verilen görevleri yerine getirme istekleri gibi toplumsal yetenekleri uzaktan eğitim algılarını doğrudan etkileyen unsurlar olarak değerlendirilmektedir. Dolayısıyla uzaktan eğitim sistemlerinin tasarımında ve derslerin işlenişinde öğrencilerin toplumsal yeteneklerini sergileyebilecekleri ortamların yaratılması ve bu ortamların sürekli hale getirilmesi, uzaktan eğitim sistemine ilişkin algılamaların değişmesine neden olabilecektir.

Çalışmada toplumsal yeteneğin akademik kontrol odağı üzerinde anlamlı ve pozitif bir etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu kapsamda dış kontrol odaklı bireylerin öğrenme süreçlerinde toplumsal yeteneklerinin önemli olduğu söylenebilir. Dolayısıyla uzaktan eğitim sistemlerinin tasarımında öğrencilerin toplumsal yeteneklerinin akademik kontrol odaklarını etkileyebilecekleri göz önünde bulundurulmalıdır. Literatürde toplumsal yetenek ile akademik kontrol odağı arasındaki ilişkiyi inceleyen herhangi bir çalışmaya ulaşılamamıştır. Bu bağlamda çalışmanın bu sonucunun literatüre katkı sağlaması ve gelecekte yapılacak olan çalışmalara destek sağlaması önemli görülmektedir.

Çalışmada akademik kontrol odağının uzaktan eğitim algısı üzerinde anlamlı ve pozitif bir etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuç literatürde akademik kontrol odağı ile uzaktan eğitim algısı arasındaki ilişkiyi inceleyen çeşitli çalışmalarla paralellik göstermektedir. Örneğin Fjortoft (1995) yapmış olduğu çalışmada uzaktan eğitimle kazanılan bilginin kalıcılığında kontrol odağının önemli bir rolü olduğunu ifade etmektedir. Joo vd. (2011)'nin yapmış olduğu çalışmada ise siber üniversitelerde verilen eğitimlerin kalıcılığının akademik kontrol odağı, kurumsal destek, akış ve öğrenen devamlılığı gibi konulardan nasıl etkilendiği araştırılmıştır. Çalışmanın sonuçlarına göre kontrol odağı ile bilginin kalıcılığı arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Lee ve Choi (2013)'nin yapmış olduğu çalışmada, akademik kontrol odağı ile uzaktan eğitim algısı üzerindeki ilişki incelenmiştir. Çalışmada kontrol odağının öğrencilerin uzaktan eğitim sistemine ilişkin memnuniyet düzeylerini ve bilginin kalıcılığını etkilediği ifade edilmektedir. Bu kapsamda uzaktan eğitim sistemlerinin tasarımında ve uygulanmasında öğrencilerin akademik kontrol odaklarına ilişkin gerçekleştirilecek çalışmaların, uzaktan eğitim sistemlerinin başarısını artıracaklarını söylemek yanlış olmayacaktır.

Çalışmada toplumsal yeteneğin uzaktan eğitim algısı üzerindeki etkisinde, akademik kontrol odağının kısmi aracılık etkisinin olduğu ortaya çıkarılmıştır. Literatür taraması sonucunda bu değişkenler arasındaki ilişkiyi inceleyen herhangi bir çalışma ile karşılaşmamıştır. Gerçekleştirilen analize göre, toplumsal yeteneğin uzaktan eğitim algısı üzerindeki anlamlı etkisi, analize akademik kontrol odağı değişkeni eklendiğinde ortadan kalkmamış, ancak etkisi azalmıştır. Bu kapsamda öğrencilerin sosyal gezinme, sosyal varoluş, sosyal bağlantılılık, gizlilik algısı ve iletişim becerisi gibi toplumsal yeteneklerinin uzaktan eğitim algıları üzerinde etkili olduğu, bu yeteneklerin artırılması ile uzaktan eğitim sistemlerinden beklenen faydaların elde edilebileceği değerlendirilmektedir. Bir diğer yandan öğrencilerin toplumsal yetenekleri ile uzaktan eğitim algıları arasındaki anlamlı ilişki değerlendirilirken, bu ilişki üzerinde akademik kontrol odağının da etkisi olduğu göz ardı edilmemelidir. Özellikle dış kontrol odaklı bireylerin akademik başarılarını şans, kader, öğretmenle olan ilişkiler gibi dışsal faktörlere bağlaması, öğrencilerin uzaktan eğitim sistemi içindeki toplumsal yeteneklerinin ortaya çıkarılma ihtiyacını artırmaktadır. Çalışmanın gerçekleştirilmiş olmasının hem literatüre hem de gelecekte gerçekleştirilecek benzer çalışmalara katkı sağlayacağı değerlendirilmekte, bu bağlamda ortaya çıkarılan sonuçlar önemli görülmektedir.

Kaynakça

- Adıyaman, Z. (2002). Uzaktan eğitim yoluyla yabancı dil öğretimi. *The Turkish Online Journal of Educational Technology*, 1(1), 92-97. Erişim adresi: <http://www.tojet.net/articles/v1i1/1111.pdf>
- Akar, H., Çelik, O. T. ve Karataş, A. (2019). Akademik kontrol odağı ve başarı amaç yöneliminin kendini sabotajı yordama düzeyinin incelenmesi. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 8(3), 1840-1859. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/823707>
- Ağır, F. (2007). *Özel okullarda ve devlet okullarında çalışan ilköğretim öğretmenlerinin uzaktan eğitime karşı tutumlarının belirlenmesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Balıkesir Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Balıkesir.
- Akın, A. (2007). Akademik kontrol odağı ölçeği: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 34(3), 9-17. Erişim adresi: <https://toad.halileksi.net/sites/default/files/pdf/akademik-kontrol-odagi-olcegi-toad.pdf>
- Aragon, S. R. (2003). Creating social presence in online environments, *New Directions for Adult and Continuing Education*, 57-68. Erişim adresi: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/pdf/10.1002/ace.119>

Atik, G. (2006). *The role of locus of control, self-esteem, parenting style, loneliness, and academic achievement in predicting bullying among middle school students* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ortadoğu Teknik Üniversitesi, Ankara.

Bandura, A. (1969). Social-learning theory of identificatory processes. David A. Goslin (Yay. haz.) Handbook of socialization theory and research içinde, (s. 213-262), Rand McNally & Company. Erişim adresi: <http://www.uky.edu/~eushe2/Bandura/Bandura1969HSTR>

Bandura, A. (2001). Social cognitive theory of mass communication. *Media Psychology*, 3(3), 265-299. https://doi.org/10.1207/S1532785XMEP0303_03

Baron, M. R. ve Kenny, A. D. (1986). The moderator-mediator variable distinction in social psychological research. conceptual, strategic and statistical considerations. *Journal of Personality and Psychology*, 51(6), 1173-1182. DOI: 10.1037//0022-3514.51.6.1173

Beaudoin, M. (1990). The instructor's changing role in distance education. *American Journal of Distance Education*, 4(2), 21-29. DOI:10.1080/08923649009526701

Besser, H. ve Bonn, M. (1996). Impact of distance independent education. *Journal of the American Society for Information Science*, 47(11), 880-883. [https://doi.org/10.1002/\(SICI\)1097-4571\(199611\)47:11<880::AID-ASI14>3.0.CO;2-Z](https://doi.org/10.1002/(SICI)1097-4571(199611)47:11<880::AID-ASI14>3.0.CO;2-Z)

Büdün, E. (2018). Milyoner (Slumdog Millionaire) Filminin Sosyal Bilişsel Kuram Çerçevesinde Çözümlemesi. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 29, 151-164. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/501645>

Chang, M. M. ve Ho, C. M. (2009). Effects of locus of control and learner-control on webbased language learning. *Computer Assisted Language Learning*, 22(3), 189-206. <https://doi.org/10.1080/09588220902920094>

Corbeil, J. R. (2003). *Online technologies self-efficacy, self-directed learning readiness, and locus of control of learners in a graduate-level web-based distance education program* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), University of Houston.

Demirli, C. ve Aksoğan, M. (2012). The effect of blended learning on the persistence of academic performance for computer education. *Öğretim Teknolojileri & Öğretmen Eğitimi Dergisi*, 1(1). Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/jitte/issue/25079/264688>

Dieberger, A. (1997). Supporting social navigation on the World Wide Web. *International Journal of Human-Computer Studies*, 46(6), 805-825. <https://doi.org/10.1006/ijhc.1996.0111>

Eygü, E. ve Karaman, S. (2013). Uzaktan Eğitim Öğrencilerinin Memnuniyet Alguları Üzerine Bir Araştırma. *Sosyal Bilimler*, 3(1), 36-59. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kusbd/issue/19375/205547>

Findley, M. J. ve Cooper, H. M. (1983). Locus of control and academic achievement: A literature review. *Journal of Personality and Social Psychology*, 44(2), 419-427. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.44.2.419>

Fjortoft, N. (1995). *Predicting persistence in distance learning programs*. Mid-Western Educational Research Meeting konferansında sunulan bildiri, October, Chicago, Erişim adresi: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED387620.pdf>

Gunawardena, C. N. ve Zittle, F. J. (1997). Social presence as a predictor of satisfaction within a computer-mediated conferencing environment. *American Journal of Distance Education*, 11(3), 8-26. <https://doi.org/10.1080/08923649709526970>

Hair, J. F., Black, W. C., Babin, B. J., ve Anderson, R. E. (2014). *Multivariate data analysis: Pearson new international edition*. Pearson Higher Ed.

Hans, A. T. (2000). A meta-analysis of the effects of Adventure Programming on locus of control. *Journal of Contemporary Psychotherapy*, 30(1), 33-60. Erişim tarihi: <https://link.springer.com/article/10.1023/A:1003649031834>

Hasan, S. S. ve Khalid, R. (2014). Academic locus of control of high and low achieving students. *Journal of Research and Reflections in Education*, 8(1), 22-33. Erişim adresi: https://www.researchgate.net/publication/301349749_Academic_Locus_of_Control_of_High_and_Low_Achieving_Students

Hirumi, A. ve Bermudez, A. B. (1996). Interactivity, distance education, and instructional systems design converge on the information superhighway. *Journal of Research on Computing in Education*, 29(1), 1-16. <https://doi.org/10.1080/08886504.1996.10782183>

Howland, L. J. ve Moore, L. J. (2002). Student perceptions as distance learners in internet-based courses. *Distance Education*, 23(2), 183-195. DOI: 10.1080/015879102200009196

İbicioğlu, H. ve Antalyalı, L. Ö. (2005). Uzaktan eğitimin başarısında imkan, algı, motivasyon ve etkileşim faktörlerinin etkileri: karşılaştırmalı bir uygulama, *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14(2), 325-338. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/cusosbil/issue/4372/59838>

İskender, M. ve Akin, A. (2010). Social self-efficacy, academic locus of control, and internet addiction. *Computers & Education*, 54(4), 1101-1106. <https://doi.org/10.1016/j.compedu.2009.10.014>

Joo, Y. J., Joung, S. ve Sim, W. J. (2011). Structural relationships among internal locus of control, institutional support, flow, and learner persistence in cyber universities, *Computers in Human Behavior*, 27(2), 714-722. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2010.09.007>

Kamuajans, (2020, Mayıs, 11). *Koronavirüs'den dolayı okullar ne kadar kapalı kalacak? Okulların açılış tarihi belli mi? Yazın telafi olacak mı?* Erişim adresi:

<http://www.kamuajans.com/faydali-bilgiler/okullar-koronavirus-den-dolayine-kadar-kapali-kalacak-yaz-tatili-ne-zaman-yapilacak-h511112.html>

Kutaniş, Ö. R., Mesci, M. ve Övdür, Z. (2011). The effects of locus of control on learning performance: A case of an academic organization. *Journal of Economic and Social Studies*, 1(2), 113-136. Erişim adresi: <http://www.acarindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423906052.pdf>

Laffey, J., Lin, G., ve Lin, Y. (2006). Assessing social ability in online learning environments. *Journal of Interactive Learning Research*, 17(2), 163-177. Erişim adresi: https://www.researchgate.net/publication/291851787_Assessing_social_ability_in_online_learning_environments

Larson, J. J., Whitton, S.W., Hauser, S. T. ve Allen, J. P. (2007). Being close and being social: Peer ratings of distinct aspects of young adult social competence. *Journal of Personality Assessment*, 89(2), 136-148. DOI: 10.1080/00223890701468501

Lee, R. M. ve Robbins, S. B. (1995). Measuring belongingness: The social connectedness and the social assurance scales. *Journal of Counseling Psychology*, 42(2), 232-241. <https://doi.org/10.1037/0022-0167.42.2.232>

Lee, M. K. O., Cheung, C. M. K. ve Chen, Z. (2005). Acceptance of Internet-based learning medium: The role of extrinsic and intrinsic motivation, *Information and Management*, 42, 1095-1104. <https://doi.org/10.1016/j.im.2003.10.007>

Lee, Y. ve Choi, J. (2013). A structural equation model of predictors of online learning retention. *The Internet and Higher Education*, 16, 36-42. <https://doi.org/10.1016/j.iheduc.2012.01.005>

Montgomery, D. C., Peck, E. A. ve Vining, G. G. (2012) *Introduction to Linear Regression Analysis*, John Wiley & Sons, Hoboken

Mooney, S. P., Sherman, M. F. ve Lo Presto, C. T. (1991). Academic locus of control, self-esteem, and perceived distance from home as predictors of college adjustment, *Journal of Counseling & Development*, 69(5), 445-448. <https://doi.org/10.1002/j.1556-6676.1991.tb01542.x>

Myhill, W. N., Samant, D., Klein, D., Kaplan, S., Reina, V. M. ve Blanck, P. (2011). *Distance Education Initiatives and Their Early 21st Century Role In The Lives Of People With Disabilities*, Claudia F. MacTeer (Yay. Haz.) Distance Education içinde (s. 241-280), Nova Science Publishers Incorporated, NewYork

NTV, (2020, Mart 11), *Türkiye'de ilk corona virüs vakası görüldü*. Erişim adresi: https://www.ntv.com.tr/video/turkiye/turkiyede-ilk-corona-virus-vakasi-goruldu,uM4nuf_oZEiazZVTsCM7rQ

ÖSYM, (2020). Yükseköğretim Programları ve Kontenjanları Kılavuzu. Erişim Adresi: 2019-Yükseköğretim Programları ve Kontenjanları Kılavuzu,

<https://www.osym.gov.tr/TR,16858/2019-yuksekokretim-programlari-ve-kontenjanlari-kilavuzu.html>

Öztürk, E. (2008). Toplumsal yetenek ölçeğinin geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 41(2), 97-120. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/508994>

Öztürk, E. (2009). *Çevrimiçi öğrenme topluluklarında iletişim aracı türünün ve sanal konukların bilişsel ve toplumsal buradalık üzerindeki etkisi* (Yayınlanmamış doktora tezi), Ankara Üniversitesi, Ankara

Pallant, J. (2001). *SPSS survival manual: A step by step guide to data analysis using SPSS for Windows (versions 10 and 11): SPSS student version 11.0 for Windows*. Open University Press

Richardson, C. J. (2006). The Role of Students' Cognitive Engagement in Online Learning, *American Journal of Distance Education*, 20(1), 23-37. https://doi.org/10.1207/s15389286ajde2001_3

Rotter, J. B. (1966). Generalized expectancies for internal versus external control of reinforcement. *Psychological Monographs*, 80, 1-28. <https://doi.org/10.1037/h0092976>

Rovai, P. A. ve Barnum, T. K. (2003). On-Line Course Effectiveness: An Analysis of Student Interactions and Perceptions of Learning, *Journal Of Distance Education*, 18(1), 57-73. Erişim adresi: <http://www.ijede.ca/index.php/jde/article/view/121/102>

Schunk, D. H. (2012). *Learning theories an educational perspective*. New Jersey: Prentice Hall.

Spector, P. E. (1982). Behavior in organizations as a function of employee's locus of control, *Psychological Bulletin*, 91(3), 482-497. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.91.3.482>

Şahin, İ. ve Shelley, M. (2008). Considering students' perceptions: The distance education student satisfaction model, *Educational Technology & Society*, 11(3), 216-223. Erişim adresi: https://lib.dr.iastate.edu/cgi/viewcontent.cgi?referer=https://www.google.com/&httpsredir=1&article=1006&context=pols_pubs

Severino, S., Aiello, F., Cascio, M., Ficarra, L. ve Messina, R. (2011). Distance education: the role of self-efficacy and locus of control in lifelong learning, *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 28, 705-717. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2011.11.132>

Şeker, G. ve Yavuzer, Y. (2017). Ergenlerde Okul Tükenmişliğinin Yordayıcısı Olarak Akademik Kontrol Odağı. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 13(3), 919-935. <https://doi.org/10.17860/mersinefd.299266>

Tabachnick, G. B. ve Fidel, S. L. (2013). *Using Multivariate Statistic*, (6. Baskı), Pearson

- Taylor, L., Morgan, A. ve Gibbs, G. (1981) The 'orientation' of Open University foundation students to their studies, *Teaching at a Distance*, 20, 3-12. Erişim adresi: <https://eric.ed.gov/?id=EJ259973>
- Taylor, J. (2001). Fifth generation distance education, Erişim adresi: <https://eprints.usq.edu.au/136/1/Taylor.pdf>
- Tekedere, H. ve Mahiroğlu, A. (2014). Web tabanlı probleme dayalı öğrenmede denetim odağının web tabanlı ve probleme dayalı öğrenmeye yönelik tutuma etkisi, *Eğitim ve Bilim*, 39(171), 211-229. Erişim adresi: <http://egitimvebilim.ted.org.tr/index.php/EB/article/view/1688/631>
- Trice, A. (1985). An academic locus of control scale for college students. *Perceptual and Motor Skills*, 61, 1043-1046. DOI:10.2466/pms.1985.61.3f.1043
- Tricker, T., Rangecroft, M., Long, P. ve Gilroy, P. (2001). Evaluating distance education courses: The student perception, *Assessment & Evaluation in Higher Education*, 26(2), 165-177. <https://doi.org/10.1080/02602930020022002>
- Tu, C. H. (2001). How Chinese perceive social presence: An examination of interaction in online learning environment, *Educational Media International*, 38(1), 45-60. <https://doi.org/10.1080/09523980010021235>
- Tu, C. H. (2002). The relationship between social presence and online privacy. *The Internet and Higher Education*, 5(4), 293-318. [https://doi.org/10.1016/S1096-7516\(02\)00134-3](https://doi.org/10.1016/S1096-7516(02)00134-3)
- Türel, K. A. (2016). Relationships between students' perceived team learning experiences, team performances, and social abilities in a blended course setting. *Internet and Higher Education*, 31, 79-86. <https://doi.org/10.1016/j.iheduc.2016.07.001>
- Williams, A. R., Duray, E. ve Reddy, V. (2006). Teamwork orientation, group cohesiveness, and student learning: A study of the use of teams in online distance education. *Journal of Management Education*, 30(4), 592-616. <https://doi.org/10.1177/1052562905276740>
- Yang, C. C., Tsai, C. I., Kim, B., Cho, H. M. ve Laffey, M. J. (2006). Exploring the relationships between students' academic motivation and social ability in online learning environments, *Internet and Higher Education*, 9, 277-286. <https://doi.org/10.1016/j.iheduc.2006.08.002>
- Zsolnai, A. (2002). Relationship between children's social competence, learning motivation and school achievement. *Educational Psychology*, 22(3), 317-329. <https://doi.org/10.1080/01443410220138548>

İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi
Journal of the Human and Social Science Researches
[2147-1185]

10 th Years

[itobiad], 2021, 10 (2): 1420-1445

<p>Türk Sanat Müziği Geleneğinde Sirto Türü ve Türün Yapısal Değişim Çizgisi</p> <p>Syrto Genre in Turkish Art Music Tradition and its Structural Evolution Line</p> <p>Video Link: https://youtu.be/yDm7vtrAroc</p>	
<p>Muattar Demet DOĞRUÖZ</p> <p>Dr. Öğr. Üyesi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Eğitim Fakültesi Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü Müzik Eğitimi Anabilim Dalı.</p> <p>Asst. Prof., Muğla Sıtkı Koçman University Faculty of Education Department of Fine Arts Education</p> <p>ddemet@mu.edu.tr / Orcid ID: 0000-0001-5909-7212</p> <p>Sıtkı Bahadır TUTU</p> <p>Doç.Dr., Ege Üniv. Devlet Türk Musikisi Konservatuvarı Türk Müziği Bölümü</p> <p>Assoc.Prof., Ege University State Conservatory of Turkish Music</p> <p>bahadirtutu@gmail.com / Orcid ID: 0000-0002-9720-328X</p>	

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type	: Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received	: 14.02.2021
Kabul Tarihi / Accepted	: 26.04.2021
Yayın Tarihi / Published	: 06.06.2021
Yayın Sezonu	: Nisan-Mayıs-Haziran
Pub Date Season	: April-May-June

Atıf/Cite as: Doğruöz, M , Tutu, S . (2020). Türk Sanat Müziği Geleneğinde Sirto Türü ve Türün Yapısal Değişim Çizgisi . İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi , 10 (2) , 1420-1445 . Retrieved from <http://www.itobiad.com/tr/pub/issue/62559/880325>

İntihal /Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and confirmed to include no plagiarism. <http://www.itobiad.com/>

Copyright © Published by Mustafa YİĞİTOĞLU Since 2012 – Istanbul / Eyup, Turkey. All rights reserved.

Türk Sanat Müziği Geleneğinde Sirto Türü ve Türün Yapısal Değişim Çizgisi

Öz

Sirto, yaklaşık iki yüzyıldır Türk sanat müziği mensubu besteciler tarafından örnekleri yaratılmakta olan çalgısal bir türdür. Kültürel temaslar ve farklı gelenek gruplarının tanıdığı müzik kodları, sirto türünün Türk sanat müziği geleneğinde yerleşmesine imkân vermiştir. Yerleşme sürecinde sirtoların işlevlerinde ve yapısal özelliklerinde değişimler kendini göstermiştir. Örneğin, halk bilgisi ürünü olarak yaratılmış sirtoların dans katmanı, sanat müziği geleneğinde devam etmemiştir. Dolayısıyla, müziğin dansa eşlik işleviyle ilgili yapısal özelliklerinin değişimi bağımsızlaşmış ve hız kazanmıştır. Türk sanat müziği repertuarındaki sirtoların, bestecisi bilinen ve bestecisi bilinmeyen yani anonim örneklerine rastlanmaktadır. Anonim sirtoların sirto repertuarı içerisindeki kayda değer sayısı, türün halk bilgisi kökenine işaret etmektedir. Bu makalenin amacı, bestecisi bilinen sirtoların değişime uğrayan yapısal özelliklerini inceleyerek tür tanımını güncellemektir. Makalenin amacı doğrultusunda belge incelemesi yoluyla değerlendirilen repertuvara ilişkin analiz verileri sayısallaştırılmış ve grafikler halinde sunulmuştur. Bu bağlamda, sirtolar belirli kavramlar ve temalar çerçevesinde bir araya getirilmiş, düzenlenmiş ve dönemlerine göre sınıflandırmıştır. Makalede; sirto başlığını taşıyan eserlerin oluşturduğu evrenin işleyişi, fenomenolojik bir yaklaşım sergilenerek çözümlenmiştir. Bu çerçevede, tür konusundaki geçmiş bilgiler tartışılmış, diğer taraftan tür özelliklerinin keşfedilmesi hususu herhangi bir ön kabul benimsenmeden gerçekleştirilmiştir. Yapılan analiz sonucunda türün güncel yapısal özellikleri, süreç boyunca muhafaza edilen yapısal özellikleri ve dönemlere ilişkin yapısal değişimlerinin nasıl çeşitlendiği hususları aydınlatılmıştır. Bu sonuçlara göre; birçok sirto tanımında bahsi geçen ve sirtoları diğer türlerden ayırttığı öne sürülen düzüm tipinin kullanım sıklığının süreç içinde değiştiği gözlemlenmiştir. Ayrıca, Türk sanat müziği geleneği kapsamında sirto türünün bazı dönemlerde terk edilen ya da seyrelen yapısal özelliklerinin, süreç içinde kendilerini tekrar gösterebildikleri ortaya konmuş ve güncel yaratılarda yoğun olarak karşılaşılan özellikler çerçevesinde türün tanımı güncellenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türk Sanat Müziği, Tür, Çalgısal Türler, Sirto, Tür Analizi.

Syrto Genre in Turkish Art Music Tradition and its Structural Evolution Line

Abstract

This study, which is an example of genre studies in the field of Turkish music, focused on the "syrto" genre, one of the instrumental types of the

Turkish classical music repertoire. Syrto, which have taken a place in the tradition repertoire for nearly two centuries, were added to the mountain as a result of the intersection of cultural contacts and common music codes, and reached today by being shaped in the process. While the syrto type was added to the tradition, the dance lost its function, and with the disappearance of this function, some of the structural features of the genre that adapted to dance accompaniment changed. The aim of this research is to reveal the structural features of the syrto that have changed in the process that has passed since the addition of the tradition to the present, and to expand the definition of the species by updating it. In this context, the syrto repertoire obtained through literature review in obtaining qualitative data was examined by document review method. As the sampling method of syrto, criterion sampling method was used within the scope of purposeful sampling. In this context, the sample of the study consists of 54 syrto in total, one of each composer, and one of the syrto, whose composer is known, in the determined repertoire. In the research, the functioning of the universe formed by the works bearing the title of syrto has been analyzed by displaying a phenomenological approach. Background information on the species has been discussed, on the other hand, the exploration of the species characteristics has been carried out without any pre-acceptance. While determining the syrto repertoire, the virtual ethnography method was used, and within this framework, the archives that were comprehensively transferred to the internet environment, including written and printed copies of a certain source, were used. The species characteristics of syrto and the change of these characteristics are mainly explained and emerged within the framework of functional theory; It has been interpreted by referring to the components of origin, evolution and context. In addition, content analysis method was used in the study in order to gather and organize the syrto within the framework of certain concepts and themes and to classify them according to their periods. The data obtained through content analysis were quantitative context and their percentage values were presented in graphics and interpreted. As a result of the analysis, the current structural features preserved throughout the process. In addition, it was clarified how the structural changes related to the periods were varied. According to these results; it has been observed that the usage frequency of the rhythm pattern, which is mentioned in many syrto definitions and is claimed to differentiate the syrto from other species, changes in the process. In addition, within the scope of the Turkish classical music tradition, it was revealed that the structural features of the syrto genre, which were abandoned or watched in some periods, can reveal themselves in the process and the definition of the genre has been updated within the framework of the features that are frequently encountered in contemporary creations.

Keywords: Turkish Art Music, Genre, Instrumental Genres, Syrto, Genre Analysis.

Giriş

19. asır itibariyle Türk sanat müziği (TSM) geleneği mensupları tarafından bestelenmeye başlayan sirtö örnekleri, yaklaşık iki asırdır gelenek çevresi tarafından benimsenmiş ve çalgısal repertuvarda yerlerini almıştır. Halk dansı ve müziği kökenli (Güray & Levendoğlu Öner, 2017: s. 108-110; Giachetti, 2006, s. 2; Kanol, 2006, s. 49-53) olan sirtö türü, TSM repertuvarında yerini alırken, dans katmanını yitirmiştir. Diğer taraftan; sirtolar, geleneksel fasıllarda icra edilen repertuvar grubu olan takımlarda son eser olarak seslendirilmek üzere saz semai türünün alternatifi olarak kullanılmak suretiyle işlev değişikliğine uğramıştır. Bugün, repertuvar grubundan bağımsız bir şekilde de çeşitli albümlerde, konserlerde karşımıza çıkan sirtolar, estetik tercihler bağlı olarak çalgılama ve armoni düzenlemeleri yapılarak da icra edilebilmektedir.

Sirtö araştırmalarına dair yapılan taramada, TSM geleneği çerçevesinde türü monografik olarak ele alan bir yayına ulaşılamamıştır. Bununla birlikte, alan araştırmacıları tarafından sirtö türünde odaklı olmamakla birlikte teori, biçim gibi konuların yer aldığı veya müzik terimlerinin ansiklopedik açıklamalarını içeren ulusal kitap bölümlerinde sirtönün çeşitli özelliklerine değinilmiştir. Ayrıca, Dinge (2000)'nin nota koleksiyonu özelliği gösteren kitabında 31 sirtönün notası paylaşılmıştır. Araştırma kapsamında taranan ulusal tezler, makale ve bildiriler arasında da sirtö odaklı bir araştırma tespit edilememiştir. Diğer taraftan, alanda ilk ve görece yenilerine kadar çoğu teorik konuyu aydınlatarak bugün yapılan çalışmaların temelini oluşturan başvuru kaynaklarında, sirtö türüne ilişkin bilgiler, usûl/düzüm/tempo, biçim özellikleri ve köken özellikleri hususlar açıklanmıştır.

Sirtoların usûl ve tempo özelliklerine dair açıklamalarda Yavaşça (2002, s. 300), Yahya Kaçar (2012, s. 300) ve Akdoğu (1996, s. 311), sirtoların sofyan ve nim sofyan usûlleri ile bestelendiklerini belirtmişlerdir. Akdoğu, temponun mutlak surette "moderato" hızında olması gereğini vurgulamış, Yavaşça sirtoların "yürük olarak" icra edildiğinin altını çizmiş, Yahya Kaçar "hareketli, coşkulu ve neşeli" tanımlamalarıyla tempo özelliklerine yer vermiştir. Öztuna (1976, s. 244), sirtoların nim sofyan usûlünde ve yürük karakterde olması gerektiğini belirterek genellikle ikinci tekrarların daha yürük bir şekilde icra edildiğini eklemiştir. Karadeniz (1983, s. 160), sirtönün "yürük sofyan" usûlünde bestelendiği bilgisini verirken, Say (2005, s. 329), usûl ve tempo özelliğini "genellikle 2/4'lük ve orta tempo" olarak açıklamıştır. Özkan (2006, s. 99), sirtönün çok yürük herhangi bir küçük usûlle ölçülebileceğini belirterek, genellikle 8/8'lik düyek usûlü ile bestelendiğini ve ağır temponun ikinci hanede hızlandığını belirtmiştir.

Sirtö türünün kökenine ilişkin görüşler; Yunan (Akdoğu, 1996, s. 311; Öztuna, 1976, s. 244; Yavaşça, 2002, s. 97), Orta Asya Türk boyları (Özkan, 2006, s. 100), Anadolu (kasap havası) kökeni (Öztuna, 1976, s. 244) gibi çıkış noktalarına odaklanmıştır.

Sirtonun biçim özellikleri ile ilgili olarak; Öztuna (1976, s. 244) ve Say (2005, s. 329)'ın; A-B-A kurgusunu biçim özelliği olarak gördükleri ve B kısmının *susta*¹ olarak kullanıldığına işaret eden ifadeleri örtüşmektedir. Karadeniz (1983, s. 160) ve Yavaşça (2002, s. 97) sirtoların dört haneden meydana geldiklerini belirtmiş, bununla birlikte Karadeniz ikinci hanenin teslim işleviyle kullanıldığı bilgisine yer vermiştir. Yahya Kaçar (2012, s. 300), dört haneli sirtoların biçim kurgularını, teslim kısmının konumlandığı aşamalara göre şematik olarak çeşitlendirerek açıklamıştır. Özkan (2006, s. 99), sirtoların haneli veya hanesiz tasarlanabileceğini vurgulayarak, genellikle türün iki haneli olarak bestelendiğini belirtmiştir ve ikinci haneye *susta* adı verildiğini söylemiştir. Akdoğu (1996, s. 311), sirtolarda hane ve teslim bölümlerinin bulunup bulunmamasının bir önem taşımadığını belirterek, sirtonun kesinleşmiş bir şekil özelliğinin bulunmadığını ifade etmiştir.

Türün veya türlerin özelliklerinin zaman içerisinde kimi sebeplerle değişime uğrayabileceği/çeşitlenebileceği düşünöldüğünde, halk bilgisi kökenli olup TSM geleneğinde benimsenen farklı türlerin süreç içerisinde birbirleriyle benzeştikleri varsayılabilir. Bu çerçevede; *longa* ve *sirtö* türlerinin benzer özellikleri (benzer veya *nim sofyan* ve *sofyan* gibi birbirinin katları olan usüllerle bestelenmeleri, kısa soluklu türler olmaları, komşu coğrafyalarda da yaratılıp icra edilmeleri, vb.), iki türün birbirine karıştırılmasına yol açmaktadır. Türlerin ayırt edici özellikleri, eserleri isimlendirmede ve tasniflerde göz ardı edilmektedir. Halk bilgisi kökenli ve değişme sürecinde benzeşen türlerin yapısal özelliklerin çok boyutlu olarak araştırılması, bu gibi durumları aydınlatabilecek bir yaklaşım olacaktır.

Sirtö Türünün Kökeni ve Türk Sanat Müziği Geleneğinde Yaratma Türü Olarak Benimsenmesi

İnsanların çeşitli sebeplerle tüm dünyada etkileşim halinde bulunmuş/bulunuyor olmaları maddi alışverişlerin yanı sıra kültürel alanda da aktarım, etkileşme, yayılma gibi sonuçları beraberinde getirmiştir. Yayılımcı (difüzyonist) yaklaşıma göre toplumlardaki keşifler, icatlar ve kültürel gelişmeler birbirinden bağımsız değildir. Bu hususlar belirli bir yörede, tarihin bir döneminde ve belirli bir toplumda bir kez yer almakta, oradan komşu toplumlara ve dünyaya yayılmaktadır. Güvenç (1991, s. 80), yayılımcı yaklaşım çerçevesindeki açıklamalarında, kültürel yayılmanın tıpkı suya atılan bir taşın sebep olduğu halkaların genişleyip dağılmasına ve yayılma halkalarının birbiriyle keşişmesine benzetmiştir.

Tarihsel süreç içerisinde; Anadolu coğrafyası, farklı halkların yaşadığı bir yer olarak, savaş ve göçlerin ivme kazandırdığı kültürel etkileşimlerin yoğun bir şekilde gerçekleştiğı bir bölge olmuştur. Kültür kaynakları farklılık gösterdiği halde, yakın bölgelerde konuşlanmış halkların geleneklerindeki kodların ortaklığı sonucunda, kültür unsurlarının alışverişini kolaylaştırmıştır. Bu temaslar sonucu belli bir kökene bağlı bazı halk bilgisi

¹ Öztuna (1976, s. 252), *susta* maddesini "Sirtonun miyan kısmı ki, çok coşkun ve oynak karakterde olur" sözleriyle açıklamıştır.

ürünleri, değişime uğrayarak farklı özgünlüklerle farklı kültürler içerisinde yer edinebilmektedir. Kültür kavramının coğrafya haritalarına benzemeyen özelliği, sınırlardaki belirsizliktir. Milli sınırlar, kültürel sınırları belirlememektedir. Coğrafya haritalarında fiziki sınırlar esas alınırken, kültür haritalarında sınırlar pek keskin olamamaktadır (Güvenç, 1991, s.110).

Kültürel değişimler, pek çok alanda olduğu gibi müzik boyutunda da çeşitli etkilere ve sentezlere araç olabilmektedir. Kültürel ve coğrafi ortaklıklar çerçevesinde Türk kültür dairesinde varlık kazanmış olan sirta türünün bilinen erken dönem örnekleri halk dansları ve müzikleridir. Sirta türünün kökeni hakkında önermede bulunan kaynaklar incelendiğinde; Özkan (2006, s. 100)'ün sirtanın kökenini Orta Asya Türk kavimleri ve Türk toplumları olarak vurgulaması dikkat çekicidir. Özkan'ın vurgusuna benzer olarak Demirsipahi (aktaran Kozanoğlu & Derzinevesi, 2016, s. 123)'nin "*kasap oyununun ikinci bölümünün (sirta) Makedonya kanalı ile Yunanlılara geçmiş olabileceği*" yaklaşımıdır. Bununla birlikte Öztuna (1976, s. 244) ve Akdoğan (2010, s. 38-39), da sirta tariflerinde "*kasap havasından az farklıdır*" bilgisine yer vermiştir. Güray ve Levenoğlu Öner (2017, s. 110), A.F. Aydın ile gerçekleştirdikleri kişisel görüşme yoluyla aktardıkları bilgilerde, türün dans kökeninin İstanbul, Marmara Bölgesi, Ege kıyıları ve adalara doğru uzanan coğrafyada olduğunu belirtmişlerdir. İncelenen bazı kaynaklarda (Öztuna, 1976, s. 244; Akdoğan, 1996, s. 311; Yavaşca, 2002, s. 97; Akdoğan, 2010, s. 38-39; Say, 2005, s. 329) sirta türünün Yunan kökenli olduğu belirtilmiştir. Benzer bir şekilde; araştırma kapsamında taranan yurt dışında yayınlanan makalelerde, sirta dans ve müziklerinin kökeni antik Yunan kültürüne dayandırılmaktadır (Vavritas & Vavritas, 2011, s. 343; Giachetti, 2006, s. 2; Douka, Ziagkas, Zilidou, Loukovitis, & Tsiatsos, 2020, s. abstract). Yunan kültüründe kelimenin kökeni ayak sürtmek, kaydırmak anlamına gelmekte ve "*sirtaki*" adıyla bilinen görüngenü, popüler kültür çerçevesinde Yunan kültürünün bir kimlik işareti olarak tanınmaktadır. Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlüğü'ne (TDK) göre; Rumca kökenli olan sirta kelimesi, ayağın yere sürülerek veya yerde kaydırılarak oynanmasına dayalı, kadın erkek beraber icra edilen bir tür halk dansıdır. Aynı kaynaktan; kelimenin genellikle neşeli ve hareketli nağmeler içeren bir tür oyun havası anlamına geldiği bilgisi de yer almaktadır. Kıbrıs coğrafyasında da dans işlevi ile varlığını sürdürmeye devam eden sirta "*Mendil Oyunu*" olarak da bilinmekte; dansın Şehir Sirtosu, Aziziye Sirta, İskele Sirtosu, Suriye Sirtosu, Kına Sirtosu, Sirta Bir, Sirta İki, Sirta Üç ve Kozan Sirta türleri bulunmaktadır (Kanol, 2006, s. 49-53). Bunlara ek olarak, Makedon ve Bulgar halklarının tarafından da benimsenen sirta, dans ve müzik türü olarak güncelliğini korumaktadır.

Bölgede sirta örneğinde olduğu gibi kültürel geçirgenlik örnekleri, zeybek, çiftetelli, kasap havası dans ve müzikleri gibi pek çok folklorik unsurda da gözlenmektedir. Gelenek dairesinde kimi türlerin kabul görebilmesi, coğrafi yakınlığı açısından çeşitli sebeplerle etkileşim içerisinde giren ve farklı

kültürleri temsil eden toplumların kaçınılmaz ortaklıkları çerçevesinde kesişen müzik kodları ile mümkün olmuştur. Sirtonun halk bilgisi kökeni Balkanlar, Anadolu veya antik Yunan bölgelerinde arandığında, coğrafi yakınlık ve göçler sonucu kültürlerin ortak noktaları bağlamında yorumlanarak paylaşıldığı ve farklı gelenek çevrelerinde değişikliklere uğradığı görülmektedir. Söz konusu müzik olduğunda kültürel ortak noktalar; benzer dizgelerin kullanılması, ritim özelliklerinin benzeşmesi ve makamsal yapı ortaklıkları dâhilinde değerlendirilebilir. Bu minvalde sirto, toplumlararası değişim sonucunda Türk müzik kültüründe yaşam alanı kazanmış ve kendine has özelliklere bürünerek TSM geleneği repertuarında yerini almış ve özgün varlığını kazanmıştır.

Sirtoların TSM geleneği mensubu besteciler tarafından bestelenmeye başlandığı dönem, büyük ölçekte dünyanın, lokalde ise Osmanlı'nın 19. asırda birçok alanda yaşadığı hızlı bir değişimin izlerini taşımaktadır. Bu değişim süreci, kültürel uzantısında geleneksel müziklerin etkileşime daha açık hale gelmesini de içermektedir. Bilhassa her dönemin güncel müzik kültürünün merkezi olan ve bugün de yüksek nabzını koruyan İstanbul şehri, Bizans döneminde olduğu gibi Osmanlı döneminde ve Türkiye'nin değişim sürecinde bu özelliğini muhafaza etmiştir. Yüzyıllarca müzisyenleri kendine çeken bu şehirde faaliyet gösteren kimi icracılar burada yeni müzik türleri ve üslupları geliştirmişlerdir (Aksoy, 2016, s. 37). 19. asrın ikinci yarısında İstanbul'un Galata ve Pera semtlerinde Rum, Ermeni ve Yahudi asıllı vatandaşlar tarafından gece kulübü ve gazinolar kurulup işletilmeye başlanmıştır. Hem tüketici hem de destekleyici konumlarıyla işletilen bu icra mekanları, müziğin ticaretinde ve pratiklerinde önemli dinamikler olarak belirginleşmektedir. Dolayısıyla bu yüzyıl İstanbul eğlence endüstrisi de Türk müziğinin yabancı kaynaklı biçimler ile etkileşimleri bağlamında çok fazla temas noktası üretmiştir (Doğru, 2019, s. 2-32). Canlı müziğe de yer veren bu işletmelerde sirto ve longa gibi halk dansları kaynaklı türler İstanbul'daki piyasa müziği yoluyla yaygınlaşırken, şarkı, çiftetelli ve karşılama gibi türler de yirminci asrın çeşitli dönemlerinde Rum, Ermeni ve Yahudiler tarafından dünyanın çeşitli ülkelerine taşınmıştır. (Manuel, 1988, aktaran Tansuğ, 2019, s. 297). Osmanlı toplumunda eğlence repertuarının sergilendiği ve geleneksel eğlence kültürüne ait birçok türün rahatlıkla sergilenme olanağı sunduğu bu mekânlar arasında kahvehaneler, önemli bir icra mekânı özelliği göstermektedir. Bu dönemde kahvehanelerde yapılan müzikli programlar kültürel müzik dokusu üzerinde kayda değer bir etki alanı yaratmıştır. Özellikle Tanzimat'tan sonra; marş, polka, kanto gibi türler geleneksel programların içine serpiştirilerek icraya dahil edilmişlerdir (Birer, 2018, s. 77).

19. asır sonlarına doğru şehir eğlence müziğinde anonim longalar ve sirtolar fasıl müziği kültürünün bir parçası haline gelmiş, sonrasında fasıl müziği bestecileri tarafından longa ve sirto türleri bestelenmeye başlamıştır (Aksoy, 2016, s. 52). Belli bir makamdaki repertuar gurubunun icra edildiği geleneksel performans olan fasıla son eser olarak eklenen sirto, kaybettiği

dansa eşlik işlevinin yerine repertuarın tempo eksenindeki sıralanışı çerçevesinde yeni bir işleve sahip olmuştur.

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu araştırmanın amacı, sirtoların Türk sanat geleneği mensupları tarafından benimsenerek örneklerinin yaratılmaya başlanmasından bugüne dek geçen süreçte, türün değişime uğrayan özelliklerini inceleyerek ortaya koymak, bununla birlikte türün tanımını güncellemektir. Diğer taraftan, türlerin yayılma süreçlerinin evrim süreçleriyle iç içe geçebildiğine yönelik tespitlerimiz, bu makalede temellendirilmeye çalışılmıştır. Yayılma ve evrim süreçlerinin birbirleriyle ilişkilendirilerek ele alınması gerekliliğinin altının çizilmesi, bir türün farklı gelenek çevrelerinde benimsenirken geçirdiği uyumlanma sürecine dikkat çekilmesi, sirto türünün tasnifi ve tanımı bakımından alandaki belirsizliklerin çözülmesine eklektik bir yaklaşımla katkı sunulması bakımından makale önem taşımaktadır.

Problem Cümlesi

Araştırmanın amacı doğrultusunda yanıtlanmaya çalışılan “Türk sanat müziği geleneği repertuarında yer alan sirtoların tür özelliklerinin, türün uyumlanarak değiştiği sürecin farklı dönemlerinde ortaya çıkan, yaygınlaşan, terk edilebilir veya tekrar kazanılabilir besteleme davranışlarıyla ilişkisi yapısal çerçevede nasıl çeşitlenmiştir?” soru cümlesi, problem cümlesini oluşturmaktadır.

Alt Problemler

Araştırmanın problem cümlesi doğrultusunda şekillenen alt problemleri aşağıdaki gibidir:

1. Sirto türünün yerelleşmesi sürecinde hangi özellikler muhafaza edilmiştir?
2. Sirto türünün iki asır içerisinde değişen/dönüşen yapısal özellikleri nelerdir?
3. Sirto türünde karşılaşılan değişim sürecinin herhangi bir döneminde yok olan özellikler farklı bir dönemde tekrar ortaya çıkmış mıdır?
4. Sirto türünün tanımında, değişme sürecinde çeşitlenen özelliklerin rolü ne olmalıdır?

Evren ve Örneklem

Araştırmanın evreni TSM repertuarında yer alan sirto türünde bestelenmiş 110 sirtodur. Araştırmada, örnekleme yöntemi olarak amaçsal örnekleme kapsamında ölçüt örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Amaçsal örnekleme, olası ve seçkisiz olmayan bir örnekleme yaklaşımıdır (Büyüköztürk, Kılıç Çakmak, Akgün, Karadeniz, & Demirel, 2009, s. 89). Amaçsal örnekleme, pek çok durumda olgu ve olayların keşfedilmesinde ve açıklanmasında yararlı olur. Amaçsal örnekleme yöntemleri kapsamında yer alan ölçüt örnekleme yönteminde ise temel anlayış önceden belirlenmiş bir dizi ölçütü

karşıl原因 bütün durumların çalışılmasıdır. Burada sözü edilen ölçüt veya ölçütler araştırmacı tarafından oluşturulabilir (Yıldırım & Şimşek, 2011, s. 107-112). Araştırma kapsamına alınan sirto repertuarı, Doğruöz (2020) tarafından gerçekleştirilen *Türk Sanat Müziği Geleneğinde Sirtolar* başlıklı araştırmanın örnekleminde yer alan verilerden hareketle oluşturulmuştur. Bu çerçevede araştırmanın örneklemini repertuar içerisinde yer alan bestecisi bilinen sirtolardan her besteciye ait bir sirto olmak üzere, toplamda 54 sirto oluşturmaktadır. Buna ek olarak, sirtoların TSM geleneğinde kendini göstermesinden bugüne değin yapısal ve biçimsel değişimlerini ortaya çıkarmak amacıyla dönemsel bir yaklaşım benimsenmiştir. Bu bağlamda, bestecilerin doğum tarihleri göz önünde bulundurularak dört dönem belirlenmiş ve örneklem dâhilinde ölçüt olarak ele alınmıştır.

Bestecilerin doğum tarihlerine göre birinci dönem 1800-1850, ikinci dönem 1850-1900, üçüncü dönem 1900-1950 ve dördüncü dönem 1950-2000 yılları ile sınırlandırılmıştır. Araştırma çerçevesinde taranan arşivlerden ulaşılan bestecisi bilinen sirtolar, aşağıdaki tablolarda araştırma kapsamında belirlenen dönemlere göre listelenmiştir².

Tablo 1. Birinci Dönem (1800-1850) Bestecileri ve Sirtoları Tablosu

S. No.	Besteci	Yaşadığı Yıllar	Makam
1	Raşit Efendi	1820-1892	Eviç Hicaz*
2	Sebuh Efendi	1828-1894	Hicazkâr* Bayâtî Araban
3	Abdülaziz Han	1830-1876	Hicaz*
4	Notacı Emin Efendi	1845-1907	Hicaz Nihâvend Sûzinâk Uşşak*

Tablo 1’de birinci dönem içerisinde yer alan 4 bestecinin 9 sirtosu bulunduğu görülmektedir. Sirto besteciliği kapsamında erken dönem olarak adlandırılacak bu süreçte TSM geleneği mensupları tarafından bestelenmiş sirtoların bilinen ilk örnekleri görülmektedir.

Tablo 2. İkinci Dönem (1850-1900) Bestecileri ve Sirtoları Tablosu

S. No.	Besteci	Yaşadığı Yıllar	Makam
1	Santuri Edhem Efendi	1855-1926	Hicazkâr* Karcığâr Rast Sûzinâk
2	Kanuni Mehmed Bey	1859-1925	İsfahan* Neveser Sûzinâk
3	Zati Arca	1863-1951	Hicaz Rast*
4	Muallim İsmail Hakkı	1865-1927	Çargâh

² Araştırmanın örnekleminde alınan sirtolar, (*) işareti ile gösterilmiştir.

	Bey		Nikrîz* Rast Sûzinâk
5	Tanburi Cemil Bey	1873-1916	Hüseynî Nikrîz (1)* Nikrîz (2)
6	Udi Sami Bey	1876-1939	Sultânîyegâh*
7	Ahmet Mükerrer Akıncı	1885-1940	Acemaşîrân* Sûzidil Sûzinâk
8	Nuri Halil Poyraz	1885-1956	Hicazkâr*
9	Fehmi Tekçe	1888-1964	Çargâh*
10	Kadı Fuat Efendi	1890-1920	Hicazkâr*
11	Sedat Öztoprak	1890-1947	Çargâh* Nihâvend Nikrîz
12	Refik Fersan	1893-1965	Nikrîz* Sultânîyegâh
13	Sadi Işılây	1899-1969	Hicazkâr Sultânîyegâh*
14	Suat Özbaltan	1899-1972	Muhayyer* Sûzinâk

Tablo 2' te ikinci dönem içerisinde yer alan 14 bestecinin 32 sirtosu bulunduğu görülmektedir. Araştırma kapsamında ikinci dönem olarak sınıflandırılan 1850-1900 yılları arasında sirto besteci ve bestelerinin sayısında dikkat çekici bir artış görülmektedir.

Tablo 3. Üçüncü Dönem (1900-1950) Bestecileri ve Sirtoları Tablosu

S. No.	Besteci	Yaşadığı Yıllar	Makam
1	Cevdet Çağla	1900-1988	Sultânîyegâh*
2	Yesârî Asım Arsoy	1900-1992	Nihâvend*
3	Mesut Cemil Tel	1902-1963	Şehnaz*
4	Süleyman Erguner	1902-1953	Uzzâl*
5	Ekrem Karadeniz	1904-1981	Necid Hüseyinî*
6	Neveser Kökdeş	1904-1962	Neveser Nikrîz* Zâvil
7	Reşat Aysu	1910-1999	Sultânîyegâh*
8	Ali Duyarlar	1912-1981	Sultânîyegâh*
9	Hasan Özçivi	1925-1986	Nihâvend*
10	Necdet Varol	1925- Yaşıyor	Karcığâr*
11	Arif Sami Toker	1926-1997	Hicazkâr Nihâvend* Nikrîz
12	Turhan Yalçın	1926- 1998	Hicaz Hüseynî*

Türk Sanat Müziği Geleneğinde Sırto Türü ve Türün Yapısal Değişim Çizgisi

			Karcığar
			Mâhur
			Rast
			Sabâ
			Sûzinâk
13	Akın Özkan	1934-2007	Evc-i Şevk Nikrîz*
14	Aslan Hepgür	1934-2001	Nihâvend*
15	Suphi İdrisoğlu	1936- Yaşıyor	Rast*
16	Aydın Oran	1937-2018	Hisarbûselik*
17	Cinuçen Tanrıkorur	1938-2000	Ferahnümâ*
			Hicaz
			Hicazkâr
			Kürdilihicazkâr
			Muhayyerkürdî
			Nişâburek
			Rast
18	İsmail Demirkıran	1940-2000	Nikrîz Rast Segâh* Sultânîyegâh
19	İlgün Soysev	1942- Yaşıyor	Uşşak*
20	Reyhan Karataş	1945-2002	Hicazkâr Karcığar Şedarabân*
21	Vefik Ataç	1948-1999	Nihâvend*
22	Hüsnü Özkartal ³	?	Hicaz* Nikrîz

Tablo 3'te üçüncü dönemde 22 bestecinin 45 sirtosu bulunduğu görülmektedir. Bu dönemde yer alan beste ve bestecilerin sayısının ilk iki döneme göre arttığı görülmektedir.

Tablo 4. Dördüncü Dönem (1950-2000) Bestecileri ve Sirtoları Tablosu

S. No.	Besteci	Yaşadığı Yıllar	Makam
1	Hasan Soysal	1950- Yaşıyor	Acemkürdî*
2	Necip Gülses	1952- Yaşıyor	Muhayyer Pençgâh Uşşak*
3	Hüsnü Üstün	1956- Yaşıyor	Nişâburek

³ Hüsnü Özkartal'ın doğum tarihine ulaşamamıştır. Bununla birlikte bestecinin yayınladığı plak kayıtlarının yılları göz önünde bulundurularak besteci dördüncü döneme dâhil edilmiştir.

S. No.	Besteci	Yaşadığı Yıllar	Makam
			Uşşak*
4	Güldeniz Ekmen	1958- Yaşiyor	Evcara*
5	Hasan Esen	1958- Yaşiyor	Eviç*
6	Selahattin Eyyubi Işıksal	1957- Yaşiyor	Karcığar*
7	Ahmet Hamdi Erdoğan	1958- Yaşiyor	Sultânîyegâh*
8	Özdemir Hafızoğlu	1959- Yaşiyor	Hicazkâr*
9	Göksel Baktagir	1966- Yaşiyor	Kürdîlihiczakâr Müstear Nihâvend / 1 Nihâvend / 2 Rast Sabâ* Sultânîyegâh Sûzinâk
10	Gülçin Yahya Kaçar	1966- Yaşiyor	Gülizâr*
11	Deniz Gökteş	1967- Yaşiyor	Nihâvend*
12	Talat Er	1968- Yaşiyor	Mâhur*
13	Ali Fuat Aydın	1973- Yaşiyor	Nikrîz*
14	Funda Süyür	1979- Yaşiyor	Hicazkâr*

Tablo 4'te dördüncü dönemde yer alan 14 bestecinin 24 sirtosu bulunduğu görülmektedir. Günümüzü de kapsayan bu dönemdeki besteciler tarafından yeni bestelerin yapılması mümkündür. Buna bağlı olarak dönemdeki sirto sayısının artabileceği öngörülmektedir.

Sınırlılıklar

Araştırma evreninde yer alan 110 sirtodan 54'ü, amaçsal örnekleme kapsamında -olasılı ve seçkisiz olmayan- bir şekilde her besteciden birer örnek alınarak inceleme sınırlandırılmıştır.

Ayrıca, türün değişimini sistematik olarak ortaya koyma amacıyla, sirtoların yaklaşık iki asırdır besteleniyor olması göz önünde bulundurularak, dört evre belirlenmiştir. Bu doğrultuda 1800-1850 yılları arasında doğan bestecilerin sirto verileri birinci dönem, 1850-1900 yılları arasında doğan bestecilerin sirto verileri ikinci dönem, 1900-1950 yılları arasında doğan bestecilerin sirto verileri üçüncü dönem ve 1950-2000 yılları arasında doğmuş olan bestecilerin sirto verileri ise dördüncü dönem olarak değerlendirilmiştir.

Bunlara ek olarak; bu çalışmada incelenen sirtolar, biçim özellikleri, ritim özellikleri, yapısal simetri özellikleri ve makama bağlı işitsel etki değiştirici unsurlar odaklarında değerlendirilmiştir.

Yöntem

Araştırmanın Modeli

Araştırma kapsamına alınan sirtö repertuarı, nitel çerçevede doküman incelemesi yöntemi ile incelenmiş ve sonuçlar nicel çerçevede sayısal olarak grafikler halinde sunulmuştur. Doküman incelemesi araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar. Bu materyallerin analizi, belirli bir çerçevede birbiri ile ilişkilendirilerek ilgili kültüre ilişkin bütüncül bir resim elde etmeyi sağlar (Yıldırım & Şimşek, 2011, s. 187). Bununla birlikte; araştırmada sirtoları belirli kavramlar ve temalar çerçevesinde bir araya getirmek, düzenlemek ve dönemlerine göre sınıflandırabilmek amacıyla örneklem seçilmiş, kategoriler geliştirilmiş, analiz birimi saptanmış ve bu birimler sayısallaştırılmıştır. (Bailey, 1982, aktaran Yıldırım & Şimşek, 2011, s. 197). Sirtoların tür özellikleri ve bu özelliklerin değişmesi, ağırlıklı şekilde işlevsel kuram çerçevesinde açıklanmış ve ortaya çıkan çeşitlenmeler; köken ve değişim bileşenlerine başvurularak anılandırılmıştır. Bağlam unsurları olarak genelleyebileceğimiz bu hususların sirtoların yapısal özelliklerindeki yansımaları bağlam merkezli bir yaklaşımla tartışılmıştır.

Verilerin Toplanması ve Çözümlemesi

Araştırmanın verileri Doğruöz (2020) tarafından gerçekleştirilen *Türk Sanat Müziği Geleneğinde Sirtolar* tezinden alınmıştır. Araştırma verilerini analiz etmek amacıyla, SPSS (sürüm 22,0) kullanılarak sirtoların yapısal ve biçimsel özelliklerine dair veriler grafikler halinde sunulmuştur. Bu kapsamda grafikler; sirtoların biçim özelliklerine ilişkin veri analizleri (biçim kurguları, bölüm özellikleri, haneli tasarım özelliği, cümle sayıları), sirtoların ritim özelliklerine ilişkin veri analizleri (usül, düzüm), sirtoların yapısal simetri özelliklerine ilişkin veri analizleri (cümle ölçü sayıları, çatal cümle, çatal cümlecik), sirtoların makama bağlı işitsel etki değiştiricilerine ilişkin veri analizleri (geçki, çeşni) başlıkları altında detaylandırılmıştır. Türün TSM geleneğinde uğradığı değişimin açıklanması çerçevesinde, özellikle eser hacmi (uzunluğu), düzüm ve usül bağlamlarında değişen/yok olan/tekrar ortaya çıkan özellikler tespit edilmiştir.

Kavramsal Çerçeve

Biçim özellikleri, türleri belirleyen unsurlar olarak karşımıza çıkabilmektedir. Buna bağlı olarak; araştırmada, sirtö türünü belirleyen unsurlardan birinin biçim olup olmadığının tartışılması amacıyla örnekleme yer alan eserlerin tasarımlarına ilişkin kurgular tespit edilmiştir. Bulgular aktarılırken; *kavuştaklı* (her bölüm ya da bölmeden sonra aynı müzik ifadesinin tekrarlandığı biçim tasarımı), *dönüşümlü* (eserin sonunda daha önce seslendirilmiş olan bir müzik ifadesinin yer aldığı biçim tasarımı) ve *sırasal* (tüm bölüm ya da bölmelerin arka arkaya sıralanması suretiyle eserin tamamlandığı biçim tasarımı) (Akdoğu, 1996, s. 75) terimleri tasnif için kullanılmıştır.

Eserlerin kısımlarını, farklı seviyelerde gerçekleşen işitsel değiştiriciler birbirinden ayırabilmektedir. Bu işitsel değiştiricileri etkilerinin yoğunluğuna göre *majör* ve *minör işitsel etki değiştiriciler* olarak ayırmak mümkündür. Majör işitsel etki değiştiriciler, makam değişimi (makam geçkisi) ve usûl değişimi (usûl geçkisi) olarak karşımıza çıkarken, minör işitsel etki değiştiriciler ise başka bir makamdan çeşni ödünçleme, makamın farklı bir perde bölgesine geçiş, önemlendirilen perdelerin değiştirilmesi, çalgılamanın değiştirilmesi, tempo ve düzüm değişiklikleri olarak belirginleşmektedir. Majör işitsel etki değiştiriciler ile ayrılmış kısımların nitelenmesi için için *bölüm*, minör işitsel etki değiştiriciler ayrılmış kısımların nitelenmesi içinse Akdoğu (1996, s. 124) tarafından da kullanılmakta olan *bölme* terimleri araştırmada tercih edilmiştir.

Eserlerin göreceli uzunluk veya kısalıkları, yine türlerin tarifinde başvurulabilen kıstaslardır. Araştırmada, türlerin fasıl gibi performanslar çerçevesinde, içinde yer aldığı repertuvar grubu evreninde kapladığı alanı da vurgulayabilmek adına *hacim* terimi kullanılmıştır. Hacim, cümle sayısı, usûlün uzunluğu ve tempo bileşenleriyle ilişkilidir. Buna bağlı olarak, makalede cümle sayıları ve usûl bileşenleri üzerinde durulmuştur. Yine hacmi teşkil eden cümlelerin ifade çeşitliliği, ölçü bakımından uzunlukları, bu uzunlukların aynı eserde yer alan diğer müzik ifadelerinin uzunlukları ile karşılaştırılması yapılmıştır. Ölçü (usûl devri) bakımından müzik ifadelerinin uzunluklarının birbiriyle eşit ya da farklı tasarlanması bir üslûp özelliği olarak değerlendirilerek, *yapısal simetri* başlığı altında ele alınmıştır. Ayrıca sirtoların yapısal simetri özelliklerine ilişkin cümle ve cümleciklerle oluşan müzik ifadesi çeşitliliği incelenirken kullanılan *çatal* terimi (Akdoğu, 1996, s. 22) ile bir müzik ifadesini oluşturan yapı taşlarına yeni seslerin eklenmesi suretiyle ifadenin genişletilmesi, seslerin elenmesi suretiyle daraltılması ve ses sürelerinin değiştirilmesiyle çeşitlenmesi kastedilmektedir.

Araştırmada sirtoların ritim özellikleri kapsamında düzüm özellikleri incelenirken karşılaşılan örnekler; Tip 1, Tip 2, Tip 3 ve Tip 4 ifadeleri ile tasnif edilmiştir.

Tip 1, sirtoların kökenindeki çıkış sebebi olan dans işlevinin figürleri ile ilişkili olduğu düşünülen, müzik ölçüsündeki ilk sekizliğin vurgulanması uygulamasıyla meydana gelen düzümdür.

Şekil 1: Tip 1 Düzümü.

Tip 2 ise, usûl darblarına sade bir uyum gösteren temel tartım kalıbını ifade etmektedir.

Şekil 2: Tip 2 Düzümü.

Eserde birden fazla düzüm tarzı bir arada bulunuyorsa, Tip 3 etiketlemesi yapılmıştır. Tip 4 ise, kendi arasında ortak özellik göstermeyen, ayrıca türün özelliklerini belirleme açısından anlamlı yoğunluklarla kümelenmeyen çeşitli tartım kalıpları ile bestelenmiş sirto düzümlerini ifade etmektedir.

Sirtoların Yapı Özelliklerinin Değişim Çizgisine İlişkin Bulgular

Makalenin bu kısmında, Doğruöz (2020) tarafından sirtolara dair yapılan araştırmada elde edilen yapısal çözümleme verileri; biçim özellikleri, ritim özellikleri, yapısal simetri özellikleri ve makama bağlı işitsel etki değiştiriciler çerçevelerinde değerlendirilmiştir. Bu bağlamda, bulgular grafik görselleri ile sunulmuştur. Buna göre, sirtoların biçim özellikleri çerçevesinde; biçim kurguları, bölüm özellikleri, cümle sayıları ve hane özellikleri değerlendirilmiştir. Sirtoların ritim özellikleri çerçevesinde ise; usûl özellikleri ve düzüm bileşeni değerlendirilmiştir. Sirtoların yapısal simetri özellikleri ise; cümle ölçü sayıları, çatal cümle tasarımı, çatal cümlecik tasarımları kapsamında ele alınmıştır. Ayrıca, sirtoların makamsal özellikleri başlığında makam geçkileri ve ödünçlenen/değişen çeşni unsurları yer almaktadır.

Sirtoların Biçim Özelliklerine İlişkin Veri Analizleri

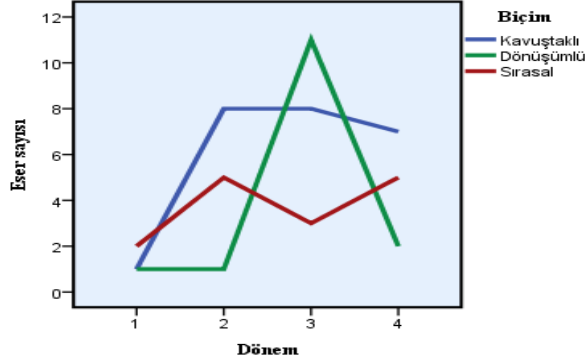
Sirtoların biçim özellikleri açıklanırken biçim kurgusu, bölüm özellikleri, hane bölmeleriyle tasarlanma ve cümle sayısı hususları üzerinde durulmuş ve bulgular grafikler halinde sunulmuştur.

Biçim Kurgularına İlişkin Veri Analizleri

Biçim kurgusu değerlendirmelerinde, sirtonun TSM geleneğindeki peşrev ve saz semâî türlerine göre küçük hacimli bir tür olması sebebiyle cümle ölçeğinde bestecilerin müzik ifadelerini birbiri ile nasıl ilişkilendirdiği, bu ifadeleri hangi noktalarda boğumladığı, başka bir deyişle tasarımda kullandığı anlamlı en küçük ifadenin belirlenmesi yaklaşımı tercih edilmiştir. Buna bağlı olarak, bestecilerin müzik ifadelerini tasarlarken genellikle cümlecikleri işlediği tespit edilmiştir. Bu tespit aynı zamanda sirto türünün günümüze kadar olan örneklerinde karşılaşılan bir besteleme üslûbuna işaret etmektedir. Bu üslûp özelliği doğrultusunda, cümlelerin tek bölümlü eserlerde dahi kavuştaklı, dönüşümlü ve sırasal biçim kurgularını karşımıza çıkaran birimler olması dikkat çekmiştir. Bu ölçekte yapılan çözümlemede, kavuştaklı tasarımlar daha çok hanelerle inşa edilen sirtolarda tespit edilmiştir. Dönüşümlü tasarımlarda, eseri oluşturan müzik ifadelerinin tamamlanmasından sonra bestecinin ya da aktarım sürecinde eseri yeniden yaratan icracının estetik tercihlerine bağlı olarak belirlediği kısım ile eser bitirilmiştir. Sırasal tasarımda, sirtonun cümleleri arka arkaya icra edilerek eser sonlandırılmıştır. Bununla birlikte sirto icralarında biçim kurgusu fark etmeksizin usûle bağlı taksim bölmeler arasında ya da en sonda yer almakta, taksime usûllü dem figürleri ile eşlik edilmekte, taksim

sonunda eserin seçilen bir müzik ifadesine dönülerek sirtoların ikinci kez tekrar edilmekte ve bu tekrarda tempo çabuklaşmaktadır.

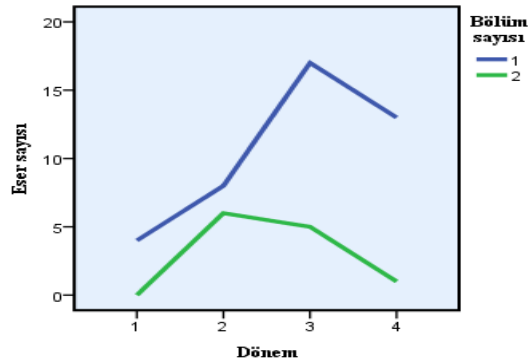

Grafik 1. Sirtoların biçim kurgularına ilişkin analiz sonuçları grafiği.

Grafik 1’de yer alan verilere göre biçim tasarımı tipi oranlarının art zamanlı olarak farklılaştığı sonucuna ulaşılmıştır. İlk dönemde kavuştaklı biçim kurgusu ile yaratılan sirtolar nadirken, takip eden dönemlerde bu tasarım şekli giderek öne çıkmıştır. Dönüşümlü biçim kurgusu ise, besteciler tarafından en fazla üçüncü dönemde rağbet görmüş, son dönemde ise ilk iki dönem eğilimine dönülerek daha nadir kullanılmıştır. Sırasal olarak kurgulanan sirtolar, yoğunluk bakımından ilk dönemden itibaren görülse de dönemler arasındaki farklar araştırma sonucu açısından anlamlı değildir. Kavuştaklı biçim kurgusunun haneli tasarımlarla ilişkili olduğu göz önünde bulundurulduğunda, bu tip TSM geleneğindeki prototiplerde ortaya çıkmış ve süreç boyunca giderek yaygınlaşmıştır. Bu durum, ilerleyen dönemlerde eser bütünlüğünün sağlanmasında, müzik ifadelerinin tekrarlanması tekniğinin giderek artan rolüne işaret etmektedir.

Bölüm Sayılarına İlişkin Veri Analizleri

Sirtoların hacimlerinin genişlemesiyle bölüm sayılarının artması arasında doğrudan bir ilişki vardır.

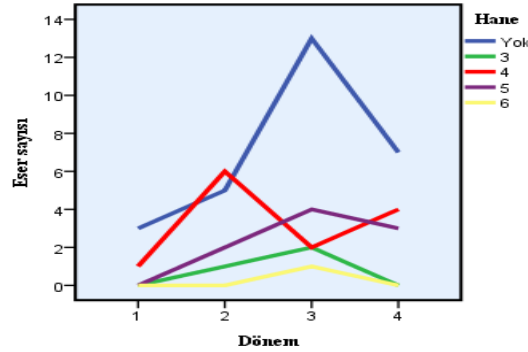
Grafik 2. Sirtoların bölüm sayılarına ilişkin analiz sonuçları grafiği.

Grafik 2 incelendiğinde, TSM sirtö prototiplerinin tamamının tek bölümlü inşa edildiği görölmektedir. İkinci dönemde iki bölümlü inşa şeklinin sıkça tercih edildiği, ikinci ve dördüncü dönemlerde ise bu tutumun seyredildiği belirlenmiştir. Dolayısıyla, birinci dönemde tek bölümlü inşa şeklinin belirleyici bir özellik olduğu, daha sonraki dönemlerde ise bölüm sayısının ikiye çıkarak çeşitlendiği görölmektedir. Tüm dönemlerdeki sirtö örnekleri göz önüne alındığında, tek bölümlü inşa şeklinin yoğun kullanımı ile karşılaşılması, bu özelliğin günümüz itibariyle türü belirleyen unsurlar arasında sayılabileceğini göstermektedir.

Haneli Tasarımlara İlişkin Veri Analizleri

Sirtoların biçim özelliklerinde dikkat çeken hususlardan biri haneli tasarımlardır. TSM geleneğinde haneli sirtoların varlığı, sirtö bestecilerinin peşrev, saz semaî gibi türlerde yer alan haneli besteleme davranışına öykünmesi olarak görülebilir. Bu durumda, sirtö türünün yerleşmesi sürecinde, besteciler tarafından daha eski ve estetik bakımdan gelenek mensupları arasında kabul gören bir tekniğin uyumlama işleviyle kullanıldığını söylemek mümkündür. Bu çerçevede, fasıl performansında sirtoların saz semainin alternatifi olarak rol üstlenebilmesi, bu benzeşme ile aynı düzlemde gerçekleşmiş görünmektedir.

Grafik 3. Haneli tasarıma ilişkin analiz sonuçları grafiği.

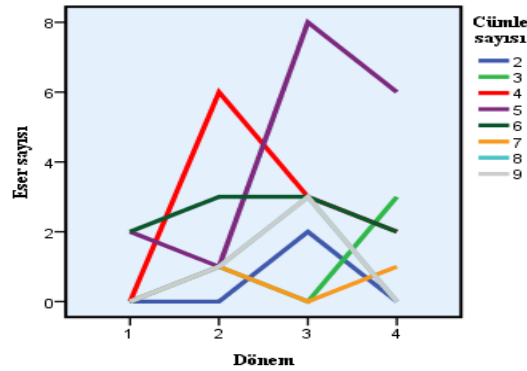
Grafik 3'te yer alan verilere göre; araştırma kapsamında incelenen eserlerde hanesiz tasarımların çoğunlukla diğer tiplerin önüne çıktığı belirlenmiştir. Hanelilerle bestelenen sirtoların ise, genellikle 4 haneli tasarlandığı görölmektedir. İlk dönemde hanesiz veya 4 haneli örneklerine rastlanan sirtoların hane sayılarının dönemler boyunca çeşitlendiği, son dönemde bu çeşitlenmelerin azaldığı belirlenmiştir. Dolayısıyla, hane bölmeleriyle besteleme davranışının sirtolarda görölmesine rağmen, türün köken özelliğini çağrıştıran hanesiz tasarımların her dönemde baskın olduğu dikkat çekmektedir.

Cümle Sayılarına İlişkin Veri Analizleri

Araştırmada sirtoların biçim özellikleri çerçevesinde eserlerin hacmi ile ilgili olarak incelenen bir diğer husus, sirtö bestelerini oluşturan ifadelerin

uzunluğu üzerinde etkili olan cümlelerin sayılarıdır. Eserlerde yer alan cümlelerin sayısının eser hacmiyle ilişkisi, aynı zamanda usûl devrinin uzunluğu ve besteleme tekniğiyle ilişkilidir. Usûl devri uzadıkça müzik cümlesinin de uzaması, beklenebilecek bir durumdur. Buna karşın, bir müzik cümlesinin görece bir büyük usûl devrinde tamamlanması gerektiğine dair bir ilişki elimizde bulunmamaktadır. Dolayısıyla, bu ilişkinin daha çok besteleme tekniği ile bağlantılı olduğu düşünmek gerekmektedir. Besteleme tekniklerinin türler bağlamında özelleşmesinin araştırılması adına cümle sayılarının, usûllerle ilişkilendirilerek değerlendirilmesi uygun olacaktır. Araştırma kapsamına alınmış bestecisi bilinen 54 sirtoyu oluşturan cümle sayıları incelenmiş, 2 ila 9 arasında değişen cümle sayıları tespit edilmiştir.

Grafik 4. Sirtoların cümle sayılarına ilişkin analiz sonuçları grafiği.

Grafik 4'te yer alan verilere göre ilk dönemde sadece 5 ve 6 cümleden oluşan sirtoların bulunduğu görülmektedir. İkinci dönemde ise bu durum oldukça çeşitlenerek 3, 4, 5, 6, 7 ve 9 cümleli sirtolar belirginleşmiş, bu çeşitlenmelerin çoğunluğunu 4 cümleli sirtolar oluşturmuştur. Üçüncü dönemde bu çeşitlilik devam etmiş 3 yerine 2, 7 yerine 8 cümleli sirtolar ortaya çıkmış, yoğunluk 5 cümleden oluşan sirtolarda belirginleşmiştir. Son süreç olan dördüncü dönemde ikinci ve üçüncü dönemlerdeki çeşitlilik azalmıştır. Dördüncü dönemde 3, 4, 5, 6 ve 7 cümleden oluşan sirtolar görülmekle beraber bu periyotta 5 cümleden oluşan sirtolar çoğunluğu oluşturmaktadır.

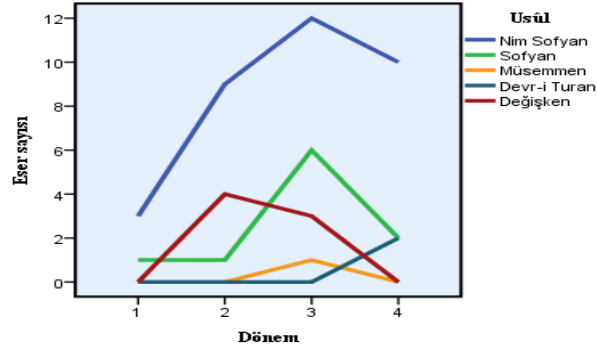
Sirtoların Ritim Özelliklerine İlişkin Veri Analizleri

Sirtoların ritim özellikleri çerçevesinde araştırma kapsamında değerlendirilen iki husus, usûl ve düzüm özellikleridir.

Usûl Özelliklerine İlişkin Veri Analizleri

TSM geleneğinde birçok tür diğer türlerden usûl özellikleriyle ayrılmaktadır. Bu çerçevede, sirtoların usûl özellikleri değerlendirilerek çeşitlenmeler ve yoğunlaşmalar ortaya konmuştur.

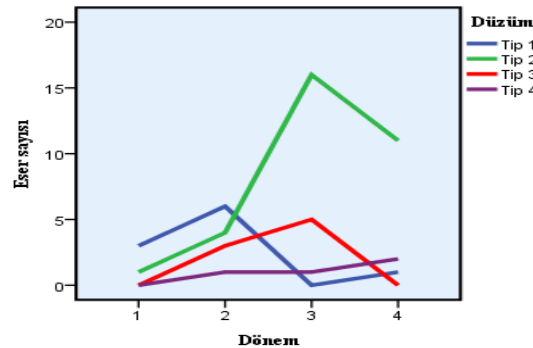

Grafik 5. Sirtoların usüllerine ilişkin analiz sonuçları grafiği.

Grafik 5 incelendiğinde, sirtö türünün dört dönemde de çoğunlukla nim sofyan usülünde bestelenmiştir. Sofyan usülünün tüm dönemler boyunca değişen oranlarda kullanıldığı ve en çok üçüncü dönemde belirginleştiiği saptanmıştır. Müsemmen usülünde bestelenmiş sirtolar, ikinci ve üçüncü dönemlerde düşük oranlarla varlık göstermiş, son dönemde terk edilmiştir. Devr-i turan usülünde bestelenen sirtoların ilk üç dönemde görülmediği, son dönemde besteciler tarafından nadiren kullanıldığı belirlenmiştir. İkinci dönemde belirginleşen usül geçkili (değişken) eserler ise, üçüncü dönemde de varlık göstermiş, son dönemde kaybolmuş ve ilk dönem eğilimlerine dönülmüştür.

Düzüm Tiplerine İlişkin Veri Analizleri

Bu çalışmada sirtoların düzüm özellikleri incelenirken karşılaşılan örnekler Tip 1, Tip 2, Tip 3 ve Tip 4 olarak tasnif edilmiştir. Tip 1, sirtoların kökenindeki dans işlevinin figürlerine uygun olarak kurgulanan müziğin ölçülerindeki ilk sekizliğin vurgulandığı düzümdür. Tip 2 ise usül darblarına sade bir uyum göstermektedir. Eserde birden fazla düzüm tarzı bir arada bulunuyorsa Tip 3 işaretlemesi yapılmıştır. Tip 4, bu üç tip dışında kalan ve aralarında ortak özellik bulunmayan, ayrıca türün özelliklerini belirleme açısından anlamlı kümelenelemelere sahip olmayan çeşitli düzüm tiplerini ifade etmektedir. Akdoğu (1996, s. 311)'nin sirtö tanımlamasında türün ayırt edici özelliği olarak bahsetmiş olduğu düzüm, Tip 1 düzümüdür.

Grafik 6. Sirtoların düzüm tiplerine ilişkin analiz sonuçları grafiği.

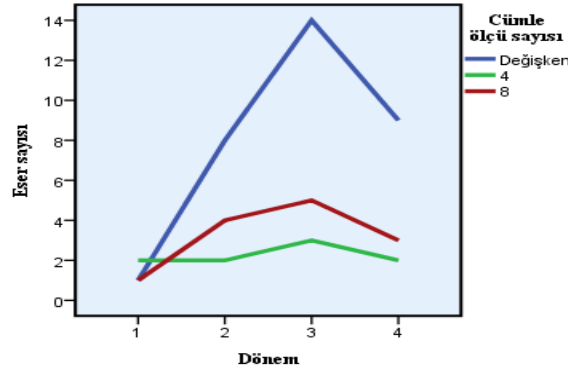
Düzüm tiplerinin dönemlere dağılımında, Tip 1 düzümünün ilk periyottaki yoğun kullanımı dikkat çekmektedir. Dolayısıyla, ilk dönemde türün kökenine bağlı olan ritim özelliğini koruduğu söylenebilir. Tip 1 düzümünün kullanım sıklığı bir miktar azalmakla birlikte ikinci dönemde de sürmüştür. Bununla birlikte, sirtolarda minör işitsel etki değiştirici kullanımına bağlı olarak şekillenen Tip 3 düzümü de aynı dönemde belirmiştir. Bu dönemde Tip 4 düzümü örneklerine de rastlanmaktadır. Üçüncü dönem bestecileri, büyük oranda usûl darblarına sade bir uyum gösteren sirto düzümünü benimsemişlerdir. Dikkat çekici olan, bu dönemde Tip 1 düzümü ile karşılaşılmasıdır. Dördüncü dönemde ise, en çok Tip 2 düzümü kullanılmıştır. Yine dördüncü dönemde köken işlevi ile şekillendiği kuvvetle muhtemel Tip 1 düzümü, nadir bir görünüme bürünmüştür. Tip 4'ün kullanımı, görece az kullanılsa da varlığını bu dönemde sürdürmüştür.

Sirtoların Yapısal Simetri Özelliklerine İlişkin Veri Analizleri

Araştırma çerçevesinde ele alınan hususlardan biri, sirto bestecilerinin yaratma davranışlarında simetriyi nasıl tasarladıkları olmuştur. Bu hususlar; müzik ifadelerini oluşturan ölçü sayıları, çatal cümle ve çatal cümlecikler odaklarında ele alınmıştır.

Ölçü Sayılarına İlişkin Veri Analizleri

Sirtoların yapısal simetri özelliklerine ilişkin olarak bu çalışmada, 54 sirtoda yer alan cümlelerin ölçü sayıları incelenmiştir. Bu unsur, cümlelerin ölçü sayılarındaki eşitlik ve farklılık bakımlarından değerlendirilmiştir.

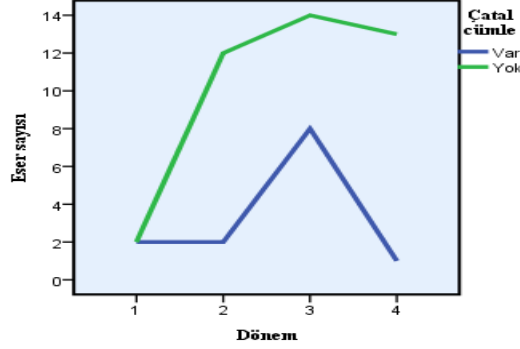
Grafik 7. Cümle ölçü sayılarına ilişkin analiz sonuçları grafiği.

Grafik 7 incelendiğinde, sirtoların birinci dönemde çoğunlukla dörder ölçülü cümleler ile kurgulandığı, yani birbirine eşit uzunlukta müzik ifadeleriyle tasarlandığı görülmektedir. Diğer dönemlerde ise, farklı sayıda ölçü içeren asimetrik müzik ifadelerine dayanan sirtolar çoğunluktadır. Sirto bestelerinde ilk dönemde simetrik inşa tarzının tercih edilmesi, süreç içerisinde bu tercihin asimetrik inşa tarzına yönelim suretiyle değişmesi dikkat çekmektedir. Bu durumun, erken dönem sirto bestelerinin terk edilen dansa eşlik işlevinin izleriyle ilgili olması muhtemeldir.

Çatal Cümlelere İlişkin Veri Analizleri

Simetriyi sağlayan unsurlar bağlamında değerlendirilen bir diğer yaratma özelliği, müzik ifadelerinin sürekliliğini sağlamak amacıyla çatal cümlelerin kullanılmasıdır. Bu inşa tarzı, eserlerde daha önce seslendirilen müzik ifadelerini hatırlatan bir duyum sağlayarak bütünlüğe katkı sunmaktadır.

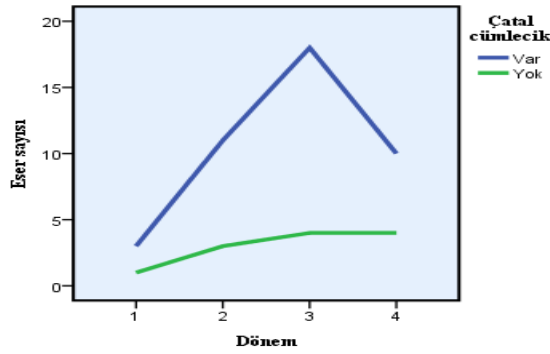

Grafik 8. Çatal cümlelere ilişkin analiz sonuçları grafiği.

Grafik 8’de yer alan verilerde görüldüğü üzere, sirto tasarımlarında çatal cümle oluşturma tekniği sık kullanılmamıştır. Bununla birlikte, ikinci ve üçüncü dönemlerde kendini gösteren bu tekniğin son dönemde kaybolduğu ve erken dönem eğilimlerine dönüldüğü saptanmıştır. Erken dönem yaratılarında izleri görülen dansa eşlik işlevinin henüz etkisini yitirmemesi bu durumun sebebi olarak görülebilir.

Çatal Cümleciklere İlişkin Veri Analizleri

Çatal cümlecik oluşturma, müzik ifadelerinin bütünlüğünün sağlanması amacıyla kullanılan diğer bir besteleme tekniği olarak karşımıza çıkmıştır.

Grafik 9. Çatal cümleciklere ilişkin analiz sonuçları grafiği.

Grafik 9’da yer alan veriler incelendiğinde, bestecilerin sirto tasarımlarında çatal cümlecik oluşturma tekniğine her dönemde sıkça başvurdukları görülmektedir. Bununla birlikte, nadiren bu tekniğe hiç başvurmayan besteciler de bulunmaktadır. Dolayısıyla, sirto türünün görece küçük hacimli olması, yaratma davranışında tekrarlanan yapıların çatal cümle

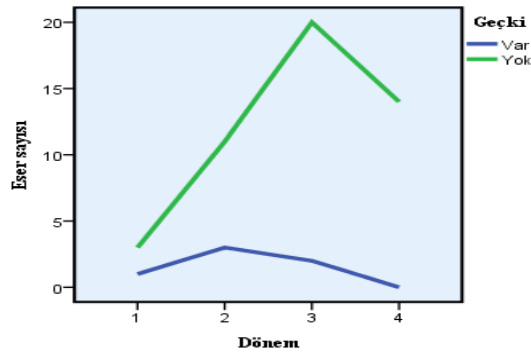
ölçeğinde değil de çatal cümlecik ölçeğinde yani, daha küçük bir ölçekte belirginleştiğini göstermektedir.

Makama Bağlı İşitsel Etki Değiştiricilere İlişkin Veri Analizleri

Araştırma kapsamında sirtoların makamsal incelemeleri, geçki ve çeşni unsurları göz önünde bulundurularak anlaşılmıştır.

Majör İşitsel Etki Değiştirici Olarak Geçki Kullanımına İlişkin Veri Analizleri

Yaratma davranışlarında makamsal geçki unsuru, gelenek mensupları tarafından özellikle uzun soluklu türlerde kullanılmakta ve eserlerde majör bir işitsel farklılığın ortaya çıkmasına yol açmaktadır.

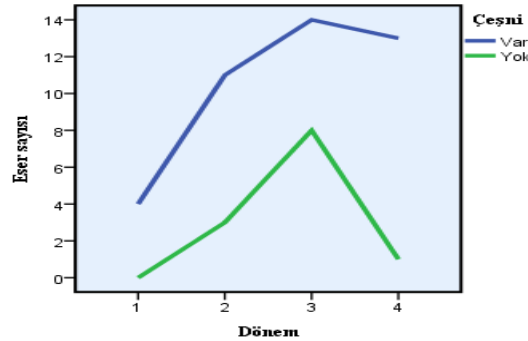

Grafik 10. Geçki kullanımına ilişkin analiz sonuçları grafiği.

Dönemler göz önüne alınarak yapılan analizin sonuçlarında çoğunlukla makam geçkilerinin çok kullanılmadığı saptanmıştır. Son dönemde, araştırma kapsamına alınan sirtolarda makam geçkisine rastlanmamıştır. Dolayısıyla, sirtoların küçük hacimli bir tür olmasının makama bağlı majör işitsel etki değiştirici kullanımını kısıtladığı söylenebilir.

Minör İşitsel Etki Değiştirici Olarak Çeşni Geçişleri ve Ödünçlemesi Kullanımına İlişkin Veri Analizleri

Bu başlıkta araştırma kapsamında incelenen sirtolarda çeşni geçişleri ve ödünçlemeleri birlikte ele alınmıştır.

Grafik 11. Çeşni geçişleri ve ödünçlemelerine ilişkin analiz sonuçları grafiği.

Grafik 11 incelendiğinde, tüm dönemlerde çeşni geçişi ve ödünçlemesi suretiyle işitsel değiştirici yaratma tekniğinin baskın bir şekilde kullanıldığı dikkati çekmektedir. Dolayısıyla, sirtolarda bu tekniğin kullanımı, türü belirleyen bir özellik olarak öne çıkmıştır. Başka bir deyişle, besteciler sirtö yaratılarında makama bağlı minör işitsel etki değiştirici oluşturmayı tercih etmişlerdir.

Sonuç

Makale sonucunda; yayılma kuramının önermelerini doğrular bir şekilde, sirtö türünün Anadolu, Kıbrıs Adası, Yunanistan ve Balkan coğrafyasında doğan bir tür olduğu, bu coğrafyada yaşayan toplumların değinimi ile çeşitlenerek farklı kültürlerde yer edindiği sonucuna ulaşılmıştır. Sirtö türünün kendine yer bulduğu kültürler çerçevesinde bağlam koşullarına bağlı olarak değiştigi ve yerel isimler alabildiği görülmektedir. Bu bağlamda, tür farklı çevre ve dönemlerde dansa eşlik gibi işlev özelliklerini yitirmiş, yeni yapı özellikleri kazanmış ve belli dönemlerde terk edilen özellikler tekrar canlanmıştır. Bu durum, yayılma, değinim ve değişim süreçlerinin müzik türlerinde eş ya da art zamanlı süreçlerde gerçekleşebildiğine işaret etmektedir.

Sirtö türünün coğrafi yakınlık, göçler gibi toplum değinimleri yoluyla kültürlerarası dolaşıma girerek müzikal ortaklıklar çerçevesinde benimsendiği kültürlerin özellikleri ile değişerek çeşitlendiği görülmektedir. Sirtö türü halk dansları kökenli olduğundan, bu dansa hora, sirtaki veya kasap havası gibi değişik kültürleri temsil eden kökenler de atfedilmiştir. Dans ve müzik gibi halk kültürlerinin milli sınırlar ile ayrıştırılmayacağı noktasından hareketle, bahsi geçen ortaklıklar çerçevesinden bakıldığında sirtö, varyantların bileşen coğrafya ve kültür dairelerinde yer alan bir müzik ve dans türü olarak belirginleşmektedir. Bu minvalde, sirtoların toplumlar arası değinim sonucunda paylaşıldığı ve kendine has işlev ve yapı özellikleriyle TSM geleneği mensubu besteciler tarafından yerelleştirilerek özgünlük kazandığı sonucuna varılmıştır.

Araştırmanın problem ve alt problem cümleleri doğrultusunda TSM repertuarında yer alan sirtö türünün tanımı çerçevesinde türün güncel yapısal özellikleri, süreç boyunca muhafaza edilen yapısal özellikleri ve dönemlere ilişkin yapısal değişimlerinin nasıl çeşitlendiği hususlarının aydınlatılabilmesi için bulgular grafikler halinde sunulularak, sirtoların dansa eşlik işlevinin ortadan kalkmasına bağlı bulunduğu gözlemlenen yapısal özellikleri ortaya konmuştur.

Bu doğrultuda, sirtö türünün yerelleşmesi sürecinde muhafaza edilen özellikleri çerçevesinde; sirtoların nim sofyana usûlünde, küçük hacimli, sırasal/kavuşaklı/dönüşümlü biçimlerde ve makama bağlı minör işitsel etki değiştirici olarak çeşni geçişi ve ödünçlenmesi teknikleri kullanılarak tasarlandığı saptanmıştır. Buna ek olarak, işlevsel anlamda icra süresini uzatmak amacına bağlı olabileceği muhtemel dem perdesi eksenindeki

figürler eşliğinde doğaçlanan usûllü taksimler sirtolarında yer almakta, taksimlerin eser trafiğindeki yeri kimi zaman besteci tarafından belirlenirken, kimi zaman da icracılar tarafından karar verilen bir noktada uygulanmaktadır.

Sirtolar türünün iki asır içerisinde değişen/dönüşen yapısal özellikleri çerçevesinde; tür hacminin iki asırlık süreçte genişlediği, bununla birlikte ilk örneklerine benzer şekilde güncel yaratıların yeniden kısaltıldığı saptanmıştır.

Ayrıca, müzik cümlelerinin ölçü sayılarındaki eşitlik olarak gözlemlenen simetrik inşa tarzı, yerini cümle sayılarının farklı olduğu asimetrik inşa tarzına bırakmıştır. Yine simetri yaratma davranışı çerçevesinde değerlendirilen, aynı zamanda eser bütünlüğünün sağlanmasında rolü olan çatal cümlelerin, süreç içerisinde yerini çatal cümlecik oluşturma tekniğine bıraktığı belirlenmiştir.

Araştırmacılar tarafından bugüne kadar yapılan sirtolar tanımlarında bahsi geçen ve sirtoları diğer türlerden ayırttığı öne sürülen düzum tipi süreç içinde kullanım sıklığı değişen bir özellik olarak gözlemlenmiştir. Erken dönemde baskın olan bu düzumün (Tip1), zamanla yerini usûl darblarına sade bir uyum gösteren düzümüne (Tip 2) bıraktığı belirlenmiştir. Buna göre; düzum tipinin sirtolar türünü belirleyen bir özellik olduğu konusundaki yaygın kanının, ancak erken dönem referanslı tarihçi bir yaklaşım olduğu ortaya çıkmıştır.

Makalede sunulan üçüncü alt probleme cevap veren bulgular ışığında, TSM geleneği kapsamında sirtolar türünün bazı dönemlerde terk edilen ya da seyrelen yapısal özelliklerinin süreç içinde kendilerini tekrar gösterebildikleri meydana çıkmıştır. Örneğin, dönüşümlü biçim tasarımları ile ilk dönemde nadir olarak karşılaşılan, bu tasarım tercihi ikinci ve üçüncü dönemlerde artış göstermiş, fakat dördüncü dönemde besteciler dönüşümlü tasarım yapmada ilk dönem eğilimini sergilemeye başlamışlardır. Buna ek olarak, ikinci ve üçüncü dönemlerde karşılaşılan çok bölümlü sirtoların son dönemde bestelenmemesi erken dönem eğilimine dönüldüğüne işaret etmektedir.

Sirtolar türünün tanımında, değişme sürecinde çeşitlenen özelliklerin rolü ne olmalıdır şeklindeki alt probleme bağlı olarak çeşitlenen özelliklerin sirtolar tariflerinde yer almamasının kapsayıcı bir tanım yapmanın önündeki engel olduğu düşünülmektedir. Araştırmanın bu kapsamdaki sirtolar tanımının genişletilerek güncellenmesini içeren amacı doğrultusunda; sirtoların günümüzde, fasıl performansında seslendirilen diğer çalgısal türlere göre daha küçük hacimli, hane bölmelerine ayrılmadan, hane bölmeleri ile bestelendiğinde ise ağırlıklı olarak 4 haneyle bölmelendirilen, tek bölümlü olarak bestelenen, sırasal ya da kavuştaklı biçim kurgularına sahip, nim sofyan usûlünde, usûl darblarının sade taksimatları şeklindeki düzumlerle (Tip 2) inşa edilen çalgısal bir tür olduğu görülmüştür. Ayrıca, sirtoların genellikle çatal cümlecikler ile inşa edildiği ve eserlerde makama bağlı

minör işitsel etki değiştirici olarak çeşni geçişi ve ödünçlenmesi tekniklerinin kullanıldığı belirlenmiştir.

Dönemlere göre eser ve besteci sayılarındaki artış göz önünde bulundurulduğunda, yeni kuşak besteciler tarafından da rağbet edilen sirtoların sayısının giderek artmakta olduğu görülmektedir. Bu çalışmadan elde edilen sonuçlara dayanarak, tür tanımlarının genişletilerek güncellenmesinin, sınıflandırma karışıklıklarını önlemede, ayrıca yeni kuşak bestecilerin eser tasarımlarına dayanak oluşturulmasında önem taşıdığı söylenebilir. Bu bağlamda TSM geleneğine bağlı türlere ilişkin araştırmalarının yaygınlaştırılması ve yapılan araştırmalarda türlerin değişim çizgilerinin göz ardı edilmemesi önerilmektedir.

Kaynakça / Reference

- Akdoğu, O. (1996). *Türler ve Biçimler*. İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi.
- Aksoy, B. (2016). *Geçmişin Musiki Mirasına Bakışlar*. İstanbul: Pan Yayıncılık.
- Birer, M. (2018). Osmanlı Eğlence Müziği Geleneğinde Sosyo-Kültürel Etkileşimler. *Ahenk Müzikoloji Dergisi*, 66-83.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., & Demirel, F. (2009). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Pegem Yayınları.
- Dinge, A. (2000). *Geleneksel Türk Sanat Müziği'nde Sirtolar*. İzmir: Senfoni Müzikevi.
- Doğru, M. (2019). *19. Yüzyıl Türk Musikisine Batının Etkileri*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Haliç Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Bilimleri Enstitüsü. İstanbul.
- Doğruöz, M. D. (2020). *Türk Sanat Müziği Geleneğinde Sirtolar*. İzmir: Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İzmir.
- Douka, S., Ziağkas, E., Zilidou, V., Loukovitis, A., & Tsiatsos, T. (2020). The 3D Motion Capturing Process of Greek Traditional Dance "Syrtos in Three" and a Proposed Method for the Sex Identification of Performing Dancers (Terpsichore Project). M. E. Auer, & D. May içinde, *Cross Reality and Data Science in Engineering* (s. 366-374). Switzerland: Springer, Cham.
- Giachetti, M. (2006). Greek Dances. *Hellenismos*, 1-14.
- Güray, C., & Levendoğlu Öner, O. (2017). Cemil: Bin Yıllık Sesin Hafızası. H. B. Fırat, & Z. Y. Abbasoğlu içinde, *Tanburi Cemil Bey* (s. 101-115). İstanbul: Küre Yayınları.

- Güvenç, B. (1991). *İnsan ve Kültür (5. Baskı)*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Kanol, K. (2006). *Kıbrıs Halk Danslarının Yakın Geçmişi*. Lefkoşa: Hasder Yayınları.
- Karadeniz, E. (1983). *Türk Mûsikîsinin Nazariye ve Esasları*. Ankara: İş Bankası Yayınları.
- Kozanoğlu, S., & Derzinevesi, H. (2016). Kuzey Kıbrıs Halk Danslarında Anadolu Esintisi. *Journal of International Social Research*, 9(47), 122-129.
- Özkan, İ. H. (2006). *Türk Mûsikîsi Nazariyatı ve Usûlleri*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Öztuna, Y. (1976). *Türk Mûsikîsi Ansiklopedisi*. İstanbul: MEB Yayınları.
- Say, A. (2005). *Müzik Ansiklopedisi*. Ankara: Müzik Ansiklopedisi Yayınları.
- Tansuğ, F. (2019). Balkanlar'da Türk Mûsikîsi. F. G. Vural, & T. Vural içinde, *Türk Mûsikîsi Atlası (2. Cilt)* (s. 297-303). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Vavritas, N., & Vavritas, G. (2011). Rhythm-Kinetic Analysis And Rhythmical Numeration Of The Syrtos Kalamatianos Dance. *Studies In Physical Culture And Tourism*, 343-347.
- Yahya Kaçar, G. (2012). *Türk Mûsikîsi Rehberi (2.Baskı)*. Ankara: Maya Akademi.
- Yavaşca, A. (2002). *Türk Musikisinde Kompozisyon ve Beste Biçimleri*. İstanbul: Türk Kültürüne Hizmet Vakfı.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2011). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

[itobiad], 2021, 10 (2): 1446-1469

<p>Olumsuz Değerlendirilme Korkusu ve Duygusal Dışavurum İlişkisi: Empatinin Aracılık ve Düzenleyici Etkisi</p> <p>The Relationship between Fear of Negative Evaluation and Expressivity: The Mediating and Moderating Effects of Empathy</p> <p>Video Link: https://youtu.be/iFcgpe1zJKE</p>	
<p>Mehmet Emin TURAN Dr. Öğr. Üyesi, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Asst. Prof., Agri Ibrahim Cecen University e-mail: meturan@agri.edu.tr; mehmeteminturan@gmail.com Orcid ID: 0000-0001-8092-9642</p>	

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type	: Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received	: 27.11.2020
Kabul Tarihi / Accepted	: 30.05.2021
Yayın Tarihi / Published	: 01.06.2021
Yayın Sezonu	: Nisan-Mayıs-Haziran
Pub Date Season	: April-May-June

Atıf/Cite as: Turan, M . (2020). Olumsuz Değerlendirilme Korkusu ve Duygusal Dışavurum İlişkisi: Empatinin Aracılık ve Düzenleyici Etkisi . İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi , 10 (2) , 1446-1469 . Retrieved from <http://www.itobiad.com/tr/pub/issue/62559/832238>

İntihal /Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and confirmed to include no plagiarism. <http://www.itobiad.com/>

Copyright © Published by Mustafa YİĞİTOĞLU Since 2012 – İstanbul / Eyup, Turkey. All rights reserved.

Olumsuz Değerlendirilme Korkusu ve Duygusal Dışavurum İlişkisi: Empatinin Aracılık ve Düzenleyici Etkisi *

Öz

Olumsuz değerlendirilme korkusu gibi sosyal kaygı ile ilişkili durumlarda duyguların ifade edilmesi, duyguların dışavurumu büyük önem taşımaktadır. Empati duygusal gelişim açısından önemli bir kavram olarak görülmüştür. Dolayısı ile bu çalışmada olumsuz değerlendirilme korkusu ve duygusal dışavurum arasındaki ilişkide bu iki psikolojik yapı ile ilişkili olduğu değerlendirilen empatinin aracılık ve düzenleyici etkisi incelenmiştir. Çalışma grubunu 104'ü kız, 108'i erkek olmak üzere toplam 212 birey oluşturmaktadır. Çalışmada olumsuz değerlendirilme korkusu ve duygusal dışavurum arasındaki ilişkide empatinin aracılık ve düzenleyici etkisi SPSS PROCESS makro ile incelenmiştir. Çalışmada Olumsuz Değerlendirilme Korkusu Ölçeği Kısa Formu, Berkeley Duygusal Dışavurum Ölçeği ve Temel Empati Ölçeği kullanılmıştır. Çalışmada öncelikle olumsuz değerlendirilme korkusunun empatiyi yordama durumu incelenmiş ve olumsuz değerlendirilme korkusunun empatiyi anlamlı bir biçimde yordadığı sonucuna ulaşılmıştır. Sonra olumsuz değerlendirilme korkusunun duygusal dışavurumu yordama durumu incelenmiş ve sonuç anlamlı bulunmuştur. Daha sonra ise olumsuz değerlendirilme korkusu ve duygusal dışavurum arasındaki ilişkide empatinin aracılık etkisi incelenmiştir. Sonuç olarak empatinin kısmi aracılık etkisi gösterdiği sonucu bulunmuştur. Ayrıca empatinin bu ilişkide düzenleyici etkisinin olup olmadığı araştırılmıştır. Olumsuz değerlendirilme korkusu ve duygusal dışavurum arasındaki ilişkide empatinin düzenleyici etkisi olduğu görülmüştür. Bu sonuçlara göre empati sosyal kaygı gibi kaygı durumları ile ilişkili psikolojik yapıların (olumsuz değerlendirilme korkusu gibi) daha iyi anlaşılmasında önemli bir yapı olarak kabul edilebilir. Bu çalışma sonucunda, sosyal kaygı ile ilişkili durumlarda empatinin baş etme sürecinde önemli bir rol oynayabileceği düşünülmüştür. Bireyin duygularını dışavurması ve sosyal kaygı gibi kavramların doğasının daha iyi anlaşılabilmesi için empatinin nedensellik, düzenleyici etkisinin farklı modellerle (örneğin iki faktörlü duygusal dışavurum veya iki faktörlü empati) incelenmesi önerilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Olumsuz değerlendirilme korkusu, empati, duygusal dışavurum, aracılık etkisi, düzenleyici etki.

* Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Rektörlüğü Bilimsel Araştırmalar Etik Kurulu Başkanlığının 3.04.2020 Tarih, 66 Sayılı kararı ile Etik Kurul Kararı alınmıştır.

The Relationship between Fear of Negative Evaluation and Expressivity: The Mediating and Moderating Effects of Empathy

Abstract

Expressing emotions in situations related to social anxiety such as the fear of negative evaluation is of great importance. Empathy is an important concept for emotional development. Therefore, in this study, the mediating and moderating effects of empathy in the relationship between fear of negative evaluation and expressivity was examined. The study group consists of a total of 212 individuals, 104 of whom are girls and 108 of them are boys. Brief Fear of Negative Evaluation Scale, Berkeley Expressivity Questionnaire and Basic Empathy Scale were used in the study. In the study, firstly, the predictive status of fear of negative evaluation on empathy was examined. It was concluded that the fear of negative evaluation predicted empathy significantly. Then, the predictive status of fear of negative evaluation on expressivity was examined. The result was found significant. After this, the mediating effect of empathy in the relationship between fear of negative evaluation and expressivity was examined. As a result, it was found that empathy had a partial mediating effect. In addition, it was investigated whether empathy has a moderating effect on this relationship. Empathy has been shown to have a moderator effect. According to these results, empathy can be considered as an important construct in better understanding psychological structures associated with anxiety states such as social anxiety (such as fear of negative evaluation). As a result of this study, it was thought that empathy may play an important role in the coping process in situations related to social anxiety. It has been suggested to examine the causality and moderating effect of empathy with different models (for example, two-factor expressivity or empathy) in order to better understand the nature of concepts such as expressivity and social anxiety.

Keywords: Fear of negative evaluation, empathy, expressivity, mediation effect, moderation effect.

Giriş

Sosyal kaygı DSM-IV'te, diğer insanlarla etkileşim içeren ortamlarda ya da sosyal performans gerektiren durumlarda kendini gösteren bariz ve süreklilik gösteren korku olarak ifade edilmiştir (APA, 2013:202). ICD-10'da ise çok büyük olmayan gruplar içerisindeki bireyin yabancı kişilerce inceleneneğine yönelik korkusu olarak tanımlanmıştır (WHO, 2008:324). Olumsuz değerlendirilme korkusu bireyin özellikle yabancı kişilerce olumlu olmayan bir şekilde değerlendirilip küçük duruma düşürüleceği, alay

konusu edileceğine ilişkin normal olmayan ve süreklilik arz eden bir korku hissetmesidir. Bilişsel kuramlar olumsuz değerlendirilme korkusunu sosyal kaygının öncül nedeni olarak ele almıştır (Weeks, Heimberg ve Rodebaugh, 2008:68-69).

Sosyal durumlarda yaşanan korku ve kaygı, sosyal açıdan kaygılı bireylerin kişilerarası etkileşimlerine yönelik algılarını çarpıtabilir ve baş etme mekanizması olarak duyguların açığa vurulmasını sağlayabilir (Davila ve Beck, 2002; Erwin, Heimberg, Schneier ve Liebowitz, 2003; Turk, Heimberg, Luterek, Mennin ve Fresco, 2005). Bir psikolojik yapı olarak olumsuz değerlendirilme korkusu bireyin başkalarının değerlendirmelerinden endişe duyma, olumsuz değerlendirme durumlarından dolayı sıkıntı çekme ve başkalarının kendisini olumsuz değerlendireceği beklentisi olarak tanımlanmıştır (Watson ve Friend, 1969:449). Duygusal dışavurum Gross ve John (1995:555) tarafından yaşanan duygu ile birlikte görülen, gülme, ağlama, surat asma ya da kapıyı çarpıp çıkma gibi farklı davranışsal değişimler şeklinde tanımlanmıştır. Olumsuz değerlendirilme korkusu yoğun bir biçimde endişe duyma ve sıkıntı çekmeyi içerdiği için duyguların dışavurumuna neden olabilir (Turk ve diğ., 2005:92).

Dökmen (2005:135) empatiyi bireyin kendisini karşısındaki birey yerine koyarak, olayları o bireyin bakış açısından görmesi ve duygu, düşüncelerini doğru biçimde anlaması ve bunu karşısındaki bireye aktarması olarak tanımlamıştır. Empati yeteneği yüksek olan bireylerin, karşısındaki bireylerin duygusunu iyi bir şekilde anlayabilmelerinin yanı sıra kendi duygularını anlama ve duygularını işlevsel bir şekilde ifade etme konusunda da yeterli oldukları düşünülmektedir. Bu doğrultuda sosyal kaygının öncül bileşeni olarak ele alınan olumsuz değerlendirilme korkusu ve duygusal dışavurum arasındaki ilişkinin empati ile daha iyi anlaşılabilirliği düşünülmüştür. Dolayısı ile bu çalışmada aşağıdaki araştırma sorularına yanıt aranmaktadır:

1. Olumsuz değerlendirilme korkusu duygusal dışavurumu anlamlı bir biçimde yordamakta mıdır?
2. Olumsuz değerlendirilme korkusunun duygusal dışavurumu yordamasında empatinin aracılık ve düzenleyici etkisi var mıdır?

Literatür

Olumsuz Değerlendirilme Korkusu

Sosyal kaygı bozukluğu bir veya daha çok sosyal durum esnasında tecrübe edilen ve sürekli hissedilmekte olan korkuları ifade eden bir kavramdır (APA, 2013:202). Sosyal kaygı bozukluğu ile deneyimlenen korkulardan belki de en önemlisi, diğer insanlar tarafından yapılabilecek olumsuz değerlendirmelerle ilişkili duyulan sıkıntılarla tanımlanan olumsuz değerlendirilme korkusudur (Birk ve diğ., 2019:1). Alanyazında sosyal kaygının oluşmasında olumsuz değerlendirilme korkusunun önemli rol

oynadığı belirtilmektedir (Coles, Turk, Heimberg ve Fresco, 2001; Mansell ve Clark, 1999; Rapee ve Spence, 2004; Spence ve Rapee, 2016).

Olumsuz değerlendirilme korkusu bireyin sosyal bir durumu beklerken veya sosyal bir etkinliğe katılırken olumsuz bir şekilde değerlendirileceğine ilişkin korku duygusu biçiminde tanımlanmıştır (Weeks, Jakatdar ve Heimberg, 2010:69). Chen, Milne, Dayman ve Kempes (2018:640) araştırmalarında yüksek sosyal kaygılı bireylerin düşük sosyal kaygılı bireylere göre belirsiz sosyal senaryoları tehdit olarak yorumlama ve belirsiz yüz ifadelerini olumsuz olarak yorumlama düzeylerinin daha yüksek olduğunu belirtmişlerdir. Sosyal değerlendirmelerin genelde sözsüz bir biçimde ifade edilmesi dolayısıyla bireyler performanslarının yeterli olup olmadığını ve diğer bireyler tarafından onaylanıp onaylanmadığını belirgin olmayan davranışları yorumlayarak karar verirler (Amir ve Foa, 2001; Chen, Milne, Dayman ve Kempes, 2018). Farklı araştırmalarda yüksek sosyal kaygılı bireylerin, düşük sosyal kaygılı bireylere göre sosyal uyarınları olumsuz yorumlama olasılıklarının daha yüksek olduğu gösterilmiştir (Huppert, Pasupuleti, Foa ve Mathews, 2007; Kanai, Sasagawa, Chen, Shimada ve Sakano, 2010).

Alanyazında olumsuz değerlendirilme korkusunun, boyun eğici davranışlar (Weeks ve diğ., 2010:83), depresyon (Wang, Hsu, Chiu ve Liang, 2011; Weiß ve diğ., 2020), eleştiriye tahammülsüzlük (Atlas, 1994:245), fiziksel egzersizlerde azalma (Hartmann ve diğ., 2010), kadınlarda blumik tutumlar (Gilbert ve Meyer, 2005:e30), öfke (Weiß ve diğ., 2020:5), sosyal değerlendirilme durumlarında titreme, kızarma, terleme gibi bedensel semptomlar (Chen ve Drummond, 2007:32), sosyal etkileşim kaygısı (Wang ve diğ., 2011; Weeks, Jakatdar ve Heimberg, 2010), sosyal karşılaştırma (Weeks ve diğ., 2010:83), sosyal medyadaki arkadaş sayısı (Kelly, Keaten ve Millette, 2020:4) ile ilişkili olduğu gösterilmiştir.

Duygusal Dışavurum

Stresörler hayatımızda oldukça önem arz eden, etkileri yıllarca sürebilecek, yaşam olaylarına neden olabileceği gibi bireysel işlevselliğin koruması ve sürdürülebilmesinde de büyük rol oynayabilir (Selye, 1976:137). Stresörlerle, kaygı ya da korkularla baş etme yöntemlerinden birisi de duygusal dışavurumdur. Allport ve Vernon (1933:153) duyguların dışavurumunu kişiliğe ilişkin bilgi sunan bir mekanizma olarak ele almıştır. Duygusal dışavurum, bireylerin işlevselliğinde hayati derecede rol alabilir (Dobbs, Sloan ve Karpinski, 2007:694). Duyguların ifade edilmesi birçok kültürde olumsuz durumlarla başa çıkma stratejisi olarak kullanılmaktadır (Camras, Kolmodin ve Chen, 2008:468).

Bütün bireyler yaşam akışında duygusal deneyimler yaşarlar. Bireyler tecrübe ettiği bir kısım duyguları çevresindekiler ile paylaşmayı tercih ederken, bazen de deneyimlediği duyguları çevrelerindeki bireylerle paylaşmazlar (Gross ve John, 1995:555). Duyguları ifade etmemenin

borderline kişilik bozukluğu (Herpertz ve diğerleri, 2001:744), depresyon (Sloan, Strauss ve Wisner, 2001:490), kardiyovasküler hastalıklar (Friedman ve Booth-Kewley, 1987:549), şizofreni (Earnst ve Kring, 1999:203) gibi birçok psikolojik ve fizyolojik rahatsızlık ile ilişkili olduğu belirtilmiştir.

Duygusal dışavurum bireyin çevresindeki kişilere duygularını gösterme ve düşüncelerini paylaşma derecesi olarak tanımlanmıştır (Leising, Müller ve Hahn, 2007:378). Duygusal dışavurum ayrıca duygu ile birlikte görülen gülümseme, kaşlarını çatma ya da kapıyı çarpıp çıkma biçimindeki davranışsal değişiklikler şeklinde tanımlanmıştır (Gross ve John, 1995:555). Duygusal dışavurum, işlevsellik açısından bireyin yaşamında oldukça önemli bir rol almaktadır (Dobbs, Sloan ve Karpinski, 2007:694).

Olumsuz duygular düşük düzeyde iyi oluş hali ve yakın ilişkilerden kaçınma (Cameron ve Overall, 2018:7), düşük düzeyde yaşam kalitesi (Geng ve diğ., 2020:121), iş tükenmişliği (Liu ve diğ., 2021:78) ile ilişkilidir. Duygusal dışavurumun ise bağışıklık sisteminin güçlenmesi (Pennebaker, Kiecolt-Glaser ve Glaser, 1988:242), güvenli bağlanma (Kerr, Melley, Travea ve Pole, 2003:113), intihar düşüncesinde azalma (Diggs ve Lester, 1996:774), psikolojik sağlık (Smyth, 1998:178) ve yüksek okul notu ortalamaları (Pennebaker ve Francis, 1996:620) ile ilişkili olduğu bulunmuştur.

Empati

Empati, diğer bireyleri anlama çabasını ifade eden bir kavramdır (Hoffman, 1989:284). Empati bireyin diğer bireylerin duygularını bilişsel olarak anlaması ve bu duygulara duygusal olarak karşılık vermesi halidir (Thompson ve Gullone, 2003:175). Ayrıca empati karşımızdaki bireyin duygusal durumu ile aynı veya çok benzer duygusal bir tepki vermek, duygularını, hislerini tanımak, anlamak ve paylaşmak olarak tanımlanmıştır (Eisenberg ve Fabes, 1990:132). Empati süreci ise ilgili ve duyarlı bir halde karşımızdaki bireyin duygularını anlamamız ve ona bu duyguları aktardığımız süreci ifade etmektedir (Hoffman, 1989:285).

Empatinin kavramsal açıdan tarihsel gelişimine baktığımızda, empatinin ilk başlarda yalnızca bilişsel ya da duygusal boyutlu bir kavram olduğunun tartışıldığı, ilerleyen süreçlerde ise empatinin çok boyutlu (duygusal ve bilişsel boyutları içerecek şekilde) bir kavram olarak ele alındığı görülmüştür (Davis, 1980; Hoffman, 1989; Hogan, 1969; Mehrabian ve Epstein, 1972). Alanyazında çok boyutlu bir kavram olarak ele alınan empatinin en fazla kabul gören modelinin bilişsel empati ve duygusal empati olmak üzere iki alt boyutlu model olduğu görülmektedir (Eisenberg ve Strayer, 1987; Hogan, 1969; Jolliffe ve Farrington, 2006).

Empatinin alanyazına bakıldığında akran ilişkileri (Gleason, Jensen-Campbell ve Ickes, 2009:1005), gruplar arası ilişkiler (Stephan ve Finlay, 1999:729), hayatın anlamı (Damiano, Andrade Ribeiro, Santos, Silva ve Lucchetti, 2017:7), mültecilere yönelik yardım davranışı (Türk, Kaçmaz, Türnüklü ve Tercan, 2018:807), romantik ilişkilerde sorun çözme (Kaya,

2018:6), ruh sağlığı (Damiano ve diğerleri, 2017:7) ile ilişkili olduğu belirtilmektedir.

Empatinin Aracı Değişken Etkisi

Empatinin aracılık etkisine yönelik alanyazında birçok çalışma olduğu görülmektedir. Problemlili mobil telefon kullanımı ile özgecilik arasındaki ilişkide aleksitimi ve empatinin aracılık etkisi olduğu bulunmuştur (Hao, Jin, Lyu ve Rabia Akram, 2020:4). Ayrıca sağlık bilgisi arama ve doktor-hasta iletişim sıklığı ile hasta uyumu arasındaki ilişkide empatinin aracılık etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Lu ve Zhang, 2020:6). Bunun yanı sıra sosyal kaygıyı azaltma bilişsel davranışçı grup terapisinin etkililiğinde empatinin değişmesinin aracılık etkisi olduğu bulunmuştur. Ben-merkezli dürtüselliğin düşük empati yoluyla proaktif saldırganlık üzerinde olumlu etkisi varken, yine ben-merkezli dürtüselliğin reaktif saldırganlık üzerindeki olumlu etkisinin yüksek duygu düzenleme güçlükleri ile gerçekleştiği belirtilmiştir (Preston ve Anestis, 2020:416). Bu bulgu empatinin ve uyum sağlayıcı duygusal dışavurumun düşük düzeyde olmasının psikopatoloji ile ilişkili olabileceğini göstermektedir. Benzer şekilde empatinin düzenleyici etkisine yönelik çalışmalarda bulunmaktadır. Örneğin Katı-duygusuz özellikler ile siber zorbalık arasındaki ilişkide empatinin düzenleyici rolü bulunmuştur. Katı-duygusuz özellikler ile siber zorbalık arasındaki ilişki daha yüksek empati düzeyleri ile zayıflamıştır (Fang ve diğ., 2020:122). Empati birçok ilişkide nedensellik rolüne sahip olan bir kavramdır. Yukarıda özetlenen çalışmalar empatinin olumsuz değerlendirilme korkusu ve duygusal dışavurum arasındaki ilişkide aracı rolü bulunabileceğine işaret etmektedir.

Ayrıca olumsuz değerlendirilme korkusu duygu düzenleme ve duygu düzenleme güçlükleri ile ilişkilidir (Dua, 2019:53). Empati ise hem olumsuz değerlendirilme korkusu (Orta, Uysal, Helvacı, Akbaş ve Bryan; 2016:54), hem de duygusal duygu düzenleme ve duygu düzenleme güçlükleri (Schipper ve Petermann, 2013:103) ile ilişkilidir. Empatinin olumsuz değerlendirilme korkusu ve duygu düzenleme ile ilişkili olması bu iki kavram arasındaki nedensel ilişkide empatinin aracı etkisinin olabileceğine işaret etmektedir. Dolayısı ile bu çalışmada olumsuz değerlendirilme korkusu ve duygusal dışavurum arasındaki ilişkide empatinin aracılık etkisinin olabileceği düşünülmüştür.

Yöntem

Katılımcılar

Araştırma 104'ü kız, 108'i erkek olmak üzere toplam 212 katılımcı üzerinde yürütülmüştür. Katılımcıların yaşları 18 ile 21 arasında değişmektedir. Araştırmada uygun örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Veriler 2020 yılının ocak ve nisan ayları arasında toplanmıştır. Katılımcıların yaş ortalaması 18.9'dur. Veriler Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesinde öğrenim gören öğrencilerden toplanmıştır. Bütün katılımcılar araştırmaya gönüllü bir

biçimde katılmışlardır. Araştırma için etik kurul izni yazarın görev yaptığı üniversitedeki etik kurulundan alınmıştır.

Ölçme Araçları

Olumsuz Değerlendirilme Korkusu Ölçeği Kısa Formu-ODKÖ

Olumsuz Değerlendirilme Korkusu Ölçeği-Kısa Formu'nun geliştirme çalışması Leary (1983) tarafından, uyarlama çalışması ise Çetin, Doğan ve Sapmaz (2010) tarafından yapılmıştır. Olumsuz Değerlendirilme Korkusu Ölçeği-Kısa Formu bireyin diğer insanlarca olumsuz değerlendirilmelerine karşı toleranslarını ölçen bir ölçme aracıdır. Ölçeğin uyarlama çalışmasında iç tutarlık güvenirlik katsayısı .88 olarak bulunmuştur. 11 maddeden oluşan ölçekten alınabilecek en fazla puan 55 iken, en az alınabilecek puan 11'dir. Bu çalışmada ölçeğin iç tutarlık güvenirlik katsayısı .73 olarak bulunmuştur.

Berkeley Duygusal Dışavurum Ölçeği

Berkeley Duygusal Dışavurum Ölçeği'nin geliştirme çalışması Gross ve John (1995) tarafından, uyarlama çalışması ise Akın (2011) tarafından yapılmıştır. Berkeley Duygusal Dışavurum Ölçeği bireyin duygularını ifade etme derecesini ölçen bir ölçme aracıdır. Ölçeğin uyarlama çalışmasında iç tutarlık güvenirlik katsayısı .84 olarak bulunmuştur. 16 maddeden oluşan ölçekten alınabilecek en fazla puan 112 iken, en az alınabilecek puan 16'dır. Bu çalışmada ölçeğin iç tutarlık güvenirlik katsayısı .69 olarak bulunmuştur.

Temel Empati Ölçeği

Temel Empati Ölçeği'nin geliştirme çalışması Jolliffe ve Farrington (2006) tarafından, uyarlama çalışması ise Topçu, Erdur-Baker ve Aydın (2010) tarafından yapılmıştır. Temel Empati Ölçeği bireylerin empati düzeylerini ölçen bir ölçme aracıdır. Ölçek duygusal empati ve bilişsel empati için ayrı ayrı puanlar vermesinin yanı sıra toplam puan da vermektedir. 20 maddeden oluşan ölçekten alınabilecek en fazla puan 100 iken, en az alınabilecek puan 20'dir. Bu çalışmada ölçeğin iç tutarlık güvenirlik katsayısı .75 olarak bulunmuştur.

İşlem

Katılımcıların çalışmaya katılmasında gönüllülük esas alınmıştır. Çalışmaya dâhil olmak istemeyen bireyler çalışma kapsamına dâhil edilmemiştir. Katılımcılar tarafından ölçme araçlarının cevaplama süresi 15-25 dakika aralığında sürmüştür. Çalışmanın analizleri bilgisayar paket programları ile gerçekleştirilmiştir. Aracılık etkisi ve düzenleyici etkinin belirlenmesinde Hayes (2013) tarafından SPSS için geliştirilen PROCESS makrodan faydalanılmıştır. Bu çalışmada Model 1 (düzenleyici etki) ve Model 4 (aracılık etkisi) kullanılmıştır. Hayes (2013) tarafından geliştirilen makro regresyon temelli aracılık etkisi ve düzenleyici etki analizleri yapılmasına

imkân sağlamaktadır. Çalışmada çok fazla boş bırakılan ve/veya desen şeklinde işaretleme yapılan 7 veri uygulama dışı bırakılmıştır. Çalışmada çoklu bağlantı sorununu incelemek amacıyla VIF ve CI değerleri incelenmiştir. Alanyazında VIF değerinin 10'dan düşük ve CI değerinin ise 10 ile 30 arasında olması önerilmektedir (Albayrak, 2005:110). Gerçekleştirilen analizler neticesinde çoklu bağlantı problemi tespit edilememiştir. Ayrıca çalışmada çoklu bağlantı sorununa işaret eden, değişkenler arasında .70 ve üzeri korelasyon değerine rastlanılmamıştır (Hair, Black, Babin ve Anderson, 2018:316). Uç değerler Mahalanobis değerleri incelenerek belirlenmiştir ve uç değere sahip olan 9 veri uygulama dışında bırakılmıştır. Sonuç olarak araştırma 212 katılımcı üzerinden yürütülmüştür.

Bulgular

Araştırmanın değişkenlerine ait korelasyon değerleri, değişkenlerin ortalama puan değerleri, standart sapma değerleri ve basıklık-çarpıklık değerleri Tablo 1'de gösterilmiştir. Araştırmanın değişkenleri arasındaki ikili korelasyon değerlerinin tümünün düşük veya orta derecede birbirleriyle ilişkili olduğu tespit edilmiştir. Korelasyon katsayısının .70 ve üzeri değerleri alması yüksek düzeyde korelasyon, .70 ile .30 arası değerleri alması orta düzeyde korelasyon, .30 ve altı değerleri alması düşük düzeyde korelasyon ilişkisi olarak ifade edilmektedir (Büyüköztürk, 2004). Olumsuz değerlendirilme korkusu ile empati arasındaki ilişkinin düşük düzeyde ($r = .18, p < .01$), olumsuz değerlendirilme korkusu ile duygusal dışavurum arasındaki ilişkinin düşük düzeyde ($r = .22, p < .01$) ve empati ile duygusal dışavurum arasındaki ilişkinin orta düzeyde olduğu ($r = .53, p < .01$) görülmektedir. Ayrıca verilerin parametrik bir dağılımı gösterip göstermediğini tespit etmek amacıyla çarpıklık ve basıklık değerleri araştırılmıştır. Araştırmada çarpıklık ve basıklık değerlerinin -.63 ile .71 arasında değerler aldığı görülmüştür. Çarpıklık ve basıklık değerlerinin -1 ile +1 arasında olması normal parametrik dağılıma işaret ettiği için (Büyüköztürk, 2004) verilerin normal parametrik dağılıma sahip olduğu kabul edilmiştir.

Tablo 1

Betimsel istatistikler ve korelasyon değerleri

	1	2	3
1- Olumsuz değerlendirilme korkusu	-		
2- Empati	.18**	-	
3- Duygusal dışavurum	.22**	.53**	-
\bar{X}	33.48	67.49	70.36
ss	7.64	11.52	13.15

Skewness	.03	.71	.05
Kurtosis	.63	-.03	-.63

Not: $p < .01$ ** ve $N=212$

Empatinin Aracılık Rolü

Çalışmada öncelikle Tablo 2’de ve Şekil 1’de olumsuz değerlendirilme korkusunun ve duygusal dışavurumu yordamasında empatinin aracılık etkisine ilişkin bulgular sunulmuştur. Tablo 2’de Hayes (2013) tarafından SPSS için geliştirilen PROCESS makrodan faydalanılarak gerçekleştirilen regresyon temelli aracılık etkisi analizine ait sonuçlar gösterilmektedir.

Tablo 2

Olumsuz Değerlendirilme Korkusu ile Duygusal Dışavurum arasındaki ilişkide Empati’nin aracılık etkisine ilişkin sonuçlar

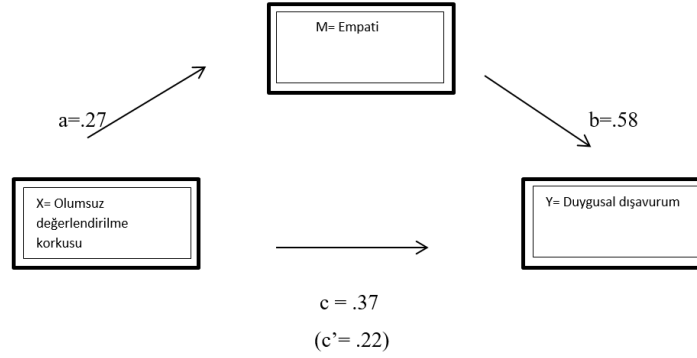
Bağımlı değişken: Empati							
Model çıktısı	R	R ²	MSE	F	df1	df2	p
	.18	.03	129.22	6.85	1	210	<.01
1. Model	katsayı	se	t	p	LLCI	ULCI	
Sabit değer	58.52	3.52	16.65	<.001	51.59	65.45	
Olumsuz değerlendirilme korkusu	.27	.10	2.62	<.01	.066	.470	
Bağımlı değişken: Duygusal dışavurum							
Model Çıktısı	R	R ²	MSE	F	df1	df2	p
	.22	.05	165.65	10.38	1	210	<.001
2. Model	katsayı	se	t	p	LLCI	ULCI	
Sabit değer	57.86	3.98	14.53	<.001	50.01	65.70	
Olumsuz değerlendirilme korkusu	.37	.12	3.22	<.001	.145	.602	
Bağımlı değişken: Duygusal dışavurum							
Model çıktısı	R	R ²	MSE	F	df1	df2	p
	.54	.29	123.25	43.61	2	209	<.001
3. Model	katsayı	se	t	p	LLCI	ULCI	
Sabit değer	24.11	5.23	4.61	<.001	13.79	34.41	
Olumsuz değerlendirilme korkusu	.22	.11	2.16	<.05	.019	.419	
Empati	.58	.07	8.56	<.001	.444	.710	

İlk olarak 1. modelde olumsuz değerlendirilme korkusunun empatiyi yordama gücü incelenmiş ve olumsuz değerlendirilme korkusunun

Olumsuz Değerlendirilme Korkusu ve Duygusal Dışavurum İlişkisi: Empatinin Aracılık ve Düzenleyici Etkisi

empatiyi yordadığı görülmüştür ($F = 6.85, R^2 = .03, p < .01$). Olumsuz değerlendirilme korkusu, empatideki toplam varyansın % 3'ünü açıklamaktadır. 2. Modelde ise olumsuz değerlendirilme korkusunun duygusal dışavurumu yordama durumuna bakılmıştır. Olumsuz değerlendirilme korkusunun duygusal dışavurumu yordadığı sonucuna ulaşılmıştır ($F = 10.38, R^2 = .05, p < .001$). 3. Modelde olumsuz değerlendirilme korkusu ve duygusal dışavurum arasındaki ilişkide empatinin aracılık etkisine bakılmıştır. Önerilen modelin anlamlı olduğu belirlenmiştir ($F = 43.41, R^2 = .29, p < .0001$). Olumsuz değerlendirilme korkusunun duygusal dışavurumu yordama gücü (model 2) toplam varyansta % 5 iken, empatinin analize dahil edilmesiyle (model 3) varyans %29'a kadar çıkmıştır. Baron ve Kenny (1986) aracı değişkenin modele dahil edilmesiyle eğer bağımsız değişkenin bağımlı değişkeni yordama ilişkisinin gücünde istatistiksel olarak anlamlı bir düşüş olduğunda (2. modelde R değeri: .37 iken, 3. modelde R değeri .22'ye kadar düşmüştür) kısmi aracılık etkisinin var olduğunu belirtmektedirler. Dolayısıyla olumsuz değerlendirilme korkusu ve duygusal dışavurum arasındaki ilişkide empatinin kısmi aracılık etkisi olduğu ifade edilebilir.

Şekil 1

Olumsuz değerlendirilme korkusu ile duygusal dışavurum arasındaki ilişkide empatinin kısmi aracılık etkisi ve standardize edilmiş katsayı değerleri

Şekil 1'de ve Tablo 2'de görüldüğü üzere olumsuz değerlendirilme korkusunun duygusal dışavurum üzerindeki etkisinin (c) (katsayı = .37, %95 Güven Aralığı: .14 ile .60 arası, $p < .001$) anlamlı düzeyde olduğu görülmektedir. Ayrıca olumsuz değerlendirilme korkusu empatiyi (a) (katsayı= .27, %95 Güven Aralığı: .07 ile .47 arası, $p < .01$) yordamaktadır. Empatinin duygusal dışavurum üzerinde (b) (katsayı = .58, %95 Güven Aralığı: .44 ile .71 arası, $p < .001$) etkisi anlamlıdır. Empati, olumsuz değerlendirilme korkusu ile birlikte doğrudan etki açısından olumsuz değerlendirilme korkusu ve duygusal dışavurum arasındaki (c') (katsayı = .22, %95 Güven Aralığı: .02 ile .42 arası, $p < .05$) ilişki azalmıştır ancak

anlamsız düzeye gelmemiştir. Bu durum dolayısıyla olumsuz değerlendirilme korkusunun duygusal dışavurumu yordamasında empatinin kısmi aracılık etkisine sahip olduğu ifade edilebilir. Ayrıca aracılık analiz sonuçları olumsuz değerlendirilme korkusunun duygusal dışavurum üzerindeki toplam ve doğrudan etkilerinin sırasıyla .37 ve .22 olduğunu göstermiştir. Olumsuz değerlendirilme korkusunun duygusal dışavurum üzerindeki kısmi ve tamami standartlaştırılmış dolaylı etki düzeyleri sırası ile .01 ve .09 olarak bulunmuştur.

Empatinin Düzenleyici Rolü

Tablo 3'de Hayes (2013) tarafından SPSS için geliştirilen PROCESS makrodan faydalanılarak gerçekleştirilen regresyon temelli düzenleyici etki analizine ait sonuçlar gösterilmektedir. Tablo 3 ve Şekil 2'de gösterilen düzenleyici etki analizi sonuçlarına göre olumsuz değerlendirilme korkusu, duygusal dışavurum düzeyini anlamlı şekilde yordamıştır (katsayı = 1.49, % 95 Güven Aralığı .32 ile 2.67 arası, $p < .05$). Ayrıca empati de duygusal dışavurum düzeyini anlamlı şekilde yordamıştır. (katsayı = 1.20, % 95 Güven Aralığı .62 ile 1.78 arası, $p < .001$). Son olarak olumsuz değerlendirilme korkusu ve empatini etkileşimi duygusal dışavurum düzeyini anlamlı olarak yordamıştır (katsayı = -.20, % 95 Güven Aralığı -.034 ile -0.02 arası, $p < .05$). Olumsuz değerlendirilme korkusu ve duygusal dışavurum arasındaki ilişki de empatinin düzenleyici etkisi olduğu görülmektedir. Şekil 3'te de sunulduğu üzere empatinin düzenleyici etkisi sonucu duygusal dışavurum düzeyleri artmıştır.

Tablo 3

Düzenleyici model katsayıları

		Katsayı	SH	<i>p</i>
Olumsuz değerlendirilme korkusu	<i>b1</i>	1.49	.60	$p < .05$
Empati	<i>b2</i>	1.20	.26	$p < .001$
Olumsuz değerlendirilme korkusu x Empati	<i>b3</i>	-.02	.01	$p < .05$
		$R^2 = .31, MSE=121.11$		
		$F(3, 208) = 31.15, p < .001$		

Şekil 2

Düzenleyici model

Not: ODK= Olumsuz Değerlendirilme Korkusu

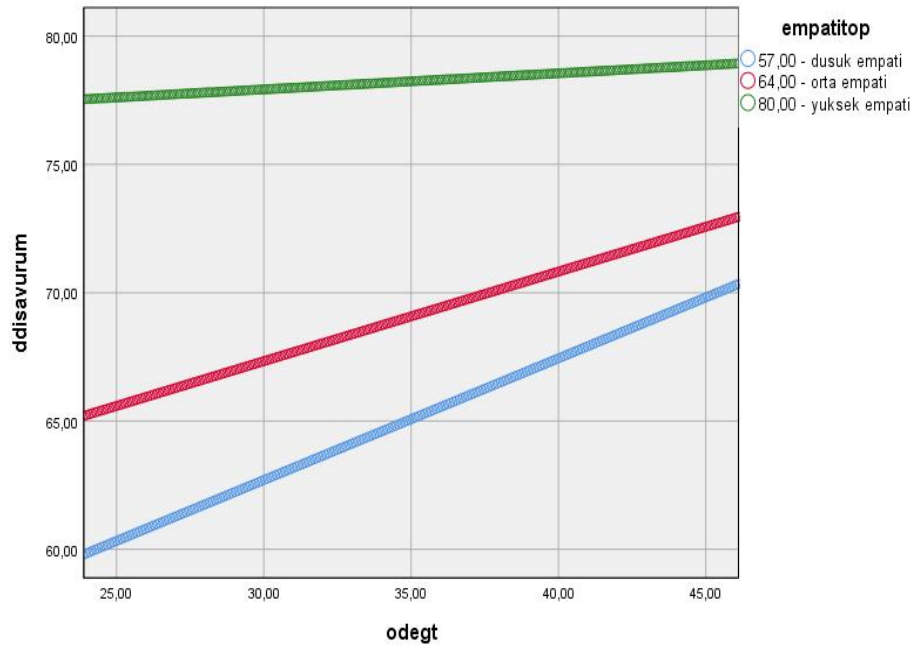
Tartışma

Bu çalışmada öncelikle Olumsuz değerlendirilme korkusu ve duygusal dışavurum arasındaki ilişkide empatinin aracılık etkisi incelenmiştir. Araştırma sonuçları olumsuz değerlendirilme korkusu ve duygusal dışavurum arasındaki ilişkide empatinin kısmi aracılık rolü olduğunu göstermiştir. Baron ve Kenny (1986) aracı değişkenin modele dahil edilmesiyle eğer bağımsız değişkenin bağımlı değişkeni yordama ilişkisinin gücünde istatistiksel olarak anlamlı bir düşüş olursa kısmi aracılık etkisinin, bu yordama ilişkisinin gücünde anlamsızlaşma olursa tam aracılık etkisinin var olduğunu belirtmektedirler. Bu çalışmada öncelikle olumsuz değerlendirilme korkusunun, duygusal dışavurumu yordama durumu incelenmiş ve bu iki değişken arasında regresif ilişkinin olduğu bulunmuştur. Sonra bu ilişkiye empati değişkeni bağımsız değişken olarak eklenmiştir ve olumsuz değerlendirilme korkusunun, duygusal dışavurumu yordama gücünde istatistiksel olarak anlamlı bir düşüş olduğu tespit edilmiştir. Dolayısı ile olumsuz değerlendirilme korkusu ve duygusal dışavurum ilişkisindeki empatinin kısmi aracılık rolü istatistiksel olarak gösterilmiştir.

Ayrıca bu çalışmada olumsuz değerlendirilme korkusu ve duygusal dışavurum arasındaki ilişkide empatinin düzenleyici rolü olup olmadığı

araştırılmıştır. Araştırma sonucunda empatinin düzenleyici etkisinin olduğu bulunmuştur. Bu sonuç olumsuz değerlendirilme korkusu ile empatinin etkileşiminin duygusal dışavurum üzerinde etkili olduğunu göstermektedir. Diğer bir deyişle olumsuz değerlendirilme korkusu yaşayan bireylerin empati düzeylerinin arttıkça duygusal dışavurum düzeylerinin de arttığını göstermektedir (Şekil 3). Aracılık etkisi genellikle düzenleyici etki ile karıştırılmaktadır. Aracı değişken iki değişken arasındaki nedensel ilişki dizisini açıklarken, düzenleyici etki de nedensellik yoktur (MacKinnon, Fairchild ve Fritz, 2007:2).

Şekil 3

Düzenleyici model grafiği

Duyguların ifade edilmesi yani duygusal dışavurum iyi oluş hali ile oldukça yakın ilişkili bir kavram olarak ele alınmıştır. Duygusal dışavurumun yalnızca yazarak gerçekleştirilmesi dahi ruh sağlığı alanında psikolojik bir müdahale şekli olarak kabul edilmektedir (Pennebaker, 1997:165). Bir çalışmada duygusal dışavurumun yazı ile sağlanmasının bireyin iyi oluşuna katkı sağladığı ama bu katkı sağlayan mekanizmanın nasıl ve ne şekilde katkı sağladığının belirlenemediği belirtilmiştir (Sloan ve Marx, 2004:134). Duygusal dışavurum bireylerin yaşam kalitesi ile ilişkili ve dolayısı ile bireyin yaşam kalitesini arttıran bir yapı olarak görülmektedir (Geng ve diğ., 2020:122). Sosyal kaygı yaşayan ve diğer kişiler tarafından olumsuz bir biçimde değerlendirilmekten ve eleştirilmekten korkan bireylerin bu süreçte baş etmeleri gerekmektedir. Bu baş etme sürecinde duyguları ifade edilmesi

yani duygusal dışavurum önemli bir rol oynayabilir. Örneğin Ekman ve Davidson (1993:345) istemli gülmeyi beyin faaliyetleri çerçevesinde incelemiştir. Araştırma sonucunda duygusal dışavurumun (istemli gülme) duyguların içeriğine de etki ettiği bulunmuştur. Bu sonuç duyguların içeriğinin duygusal dışavurum yoluyla değiştirilebileceğine işaret etmektedir.

Ancak nasıl bir duygusal dışavurumun bu süreçle baş etmede katkı sağlayabileceği önemlidir. Bu neden sonuç ilişkisinde nedensellik mekanizmasına etki eden ve aracılık eden yapıların belirlenmesi, gerek sosyal kaygı ile ilişkili yapılar, gerekse de duyguların ifade edilmesi sürecinin doğasının daha net ve daha kapsamlı bir biçimde anlaşılmasına katkı sunabilir. Hem bireysel bazdan, hem de toplumsal bazdan bakılınca empati bireylerin iletişim ve ilişkilerinde rol oynayan ve toplumsal iletişimi de şekillendiren bir yapı olarak görülmektedir (Nedim-Bal ve Bilge, 2016:24). Genel empatinin yüksek psikopatolojik özelliklere sahip bireylerde daha düşük düzeyde olduğu bulunmuştur (Brook ve Kosson 2013; Miller ve Lynam 2012; Pfabigan ve diğ., 2015). Ayrıca olumlu benlik algısı ile yüksek düzeyde empati ilişkili bulunmuştur (Atlı, 2008:74). Bu doğrultuda empati hem terapötik iletişim olsun, hem de terapötik iletişimin diğer iletişim örüntülerine aktarılması olsun yaşamsal derecede önem taşıyan bir yapı olarak ele alınabilir (Stephan ve Finlay, 1999:740). Bu araştırma sonuçlarına paralel bir biçimde ileride yapılacak çalışmalarda empatinin daha farklı psikolojik yapılarla nedensellik ilişkisi araştırılabilir.

Empati ve duygular arasındaki ilişki birçok çalışmada konu edinilmiştir (Hoffman, 1989:298). Dolayısı ile duyguların ifade edilmesi ile empatinin arasındaki nedensellik ilişkisi konusu alanyazında tartışılmıştır (Zahavi, 2007:35). Empatinin öğretilip, öğretilmeyeceği konusunda farklı görüşler mevcuttur. Bazı araştırmacılar empatinin bir kişilik özelliği olarak ele alınması gerektiğini savunurken, empatinin öğretilmeyeceğini vurgulamaktadırlar. Diğer görüşü savunan araştırmacılar empatinin diğer kişilerarası beceriler gibi öğretilmeyeceğini savunmaktadırlar. Empati kişilik özelliği olarak ele alınsa bile geliştirilmesi noktasında empati eğitiminin faydalı olacağı düşünülebilir (Hackney ve Cormier, 2008:49). Empatinin öğretilmeyeceği veya geliştirilebileceği konusundaki görüşten hareketle yükseköğretimde empatinin geliştirilmesi ile ilgili çeşitli çalışmaların yapılmasının toplumsal ruh sağlığına katkı sağlayabileceği düşünülmüştür.

Olumsuz değerlendirme korkusu müzikal enstrüman çalma başarısı (Yokuş, 2013:20), yabancı dil öğrenme kaygısı (Tzoannopoulou, 2016: 831) ve akademik stres (Nonterah ve diğ., 2015: 132) gibi akademik kavramlarla yakından ilişkilidir. Bu çalışmada olumsuz değerlendirilme korkusu ve duygusal dışavurum arasındaki ilişkide empatinin aracı rolü olduğu sonucu bulunmuştur. Bu sonuçtan hareketle olumsuz değerlendirilme korkusu ve sosyal fobisi olan bireylerin empati ve duygusal dışavurum düzeylerinin artmasının akademik açıdan bireye katkı sağlayacağı söylenebilir. Özellikle

ergenlik döneminin bir bölümünü kapsayan lise ve üniversite yıllarında öğrencilere empati ve duygusal dışavurum müdahaleleri yapılması bu yaş gurubundaki ergenlerin gerek akademik başarıları gerekse de iyilik hallerine olumlu katkı sunabilir. Eğitim bağlamında ele aldığımızda, eğitim kurumlarında empati ve duygusal dışavurum eğitimlerinin önleyici müdahaleler kapsamında sürekli hale getirilmesi, olumsuz değerlendirilme korkusu ve sosyal fobisi olan bireylere yönelik genel eğitim çalışmalarının bu çalışmanın örneklem grubu olan üniversite öğrencilerinde fazlalaştırılması önerilebilir

Alanyazında olumsuz değerlendirilme korkusu sosyal fobinin öncül bileşeni olarak görülmektedir. Sosyal psikoloji bağlamında ele aldığımızda olumsuz değerlendirme korkusunun bireylerin sosyal ilişkilerine zarar verdiği ve bireylerin sağlıklı sosyal ilişkiler kurmasını engellediği bilinmektedir (Coles, Turk, Heimberg ve Fresco, 2001; Mansell ve Clark, 1999; Rapee ve Spence, 2004; Spence ve Rapee, 2016). Olumsuz değerlendirme korkusu ile başa çıkmak amacı ile gerek ailelerin empatik bir iletişim tarzı benimsemeleri sağlanabilir. Bu doğrultuda ailelere empati ile ilgili eğitimler verilebilir. Ayrıca ailelerin duygusal dışavurumu sağlıklı bir biçimde gerçekleştirmeleri bu davranışları rol model alan çocuklarında sağlıklı duygusal dışavurum gerçekleştirmelerine katkı sunabilir.

Bu çalışmanın sonuçları duygusal dışavurum müdahaleleri amacıyla hazırlanan psikoeğitim programlarında ve psikolojik müdahalelerde empatinin daha fazla çalışılmasını cesaretlendirmektedir. Empati kişilerarası iletişimde oldukça önemli kilit bir yapı görevi üstlenebilir. Bu özelliğin bireyin kendini ifade etme yollarından biri olan duygusal dışavurum içinde geçerli olduğu sonucu, araştırmacıları empati ve empati ile ilişkili diğer psikolojik yapıların da (örnek olarak empatik öz-yeterlik, empatik anlayış, empatik dinleme v.b.) duygusal dışavurum açısından çalışılması noktasında cesaretlendirebilir.

Çalışmanın sınırlılıklarına baktığımızda bu çalışmanın örneklemini üniversite öğrencileri oluşturmaktadır. Dolayısı ile çalışma farklı örneklem grupları ile örneğin ilk ergenlik dönemindeki öğrenciler veya çeşitli meslek gruplarındaki yetişkinler ile tekrarlanabilir. Yine bu çalışmadan elde edilen verilerin yalnızca bir bölgeden edinilen verilerle gerçekleştirildiği görülmektedir. Çalışmanın farklı bölgelerdeki ve farklı kültürle yetişen bireyler üzerinde tekrarlanması araştırma bulgularının tutarlılığına katkı sağlayabilir. Çalışmada gerek empati gerekse de duyguların dışavurumu genel yapılar olarak değerlendirilmiştir. Genel empati ve genel duygusal dışavurum çalışılmıştır. İleride yapılacak olan çalışmalarda örneğin empati, duygusal empati ve bilişsel empati olarak, duygusal dışavurum, olumlu dışavurum ve olumsuz dışavurum olarak çalışılabilir. Kapsam daraltılarak yapılacak olan bu çalışmalar empati ve duygusal dışavurum gibi psikolojik yapıların doğasının anlaşılmasına daha çok katkı sağlayabilir.

Kaynakça

- Akın, A. (2011). The validity and reliability of the Turkish version of the Berkeley Expressivity Scale. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 30, 27–33. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2011.10.006>
- Albayrak, A. S. (2005). Çoklu doğrusal bağlantı halinde en küçük kareler tekniğinin alternatifi yanlı tahmin teknikleri ve bir uygulama. *Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1), 105-126. Erişim adresi: <https://kutuphane.dogus.edu.tr/mvt/pdf.php?pdf=0005293&lng=0>
- Allport, G. W. & Vernon, P. E. (1933). *Studies in expressive movement*. New York: MacMillan.
- American Psychiatric Association (2013). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders*. Arlington: APA.
- Amir, N., & Foa, E. B. (2001). Cognitive biases in social phobia. In S. G. Hofmann & P. M. DiBartolo (Eds.), *From social anxiety to social phobia: Multiple perspectives* (pp. 254–267). Boston: Allyn & Bacon.
- Atlı, A. (2008). *Çocuk yuvaları ve yetiştirme yurtlarında çalışan personelin empatik eğilim düzeylerinin incelenmesi* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). İnönü Üniversitesi: Malatya.
- Baron, R. M., & Kenny, D. A. (1986). The moderator-mediator variable distinction in social psychological research: Conceptual, strategic, and statistical considerations. *Journal of Personality and Social Psychology*, 51(6), 1173-1182. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.51.6.1173>
- Birk, S. L., Horenstein, A., Weeks, J., Olino, T., Heimberg, R., Goldin, P. R., & Gross, J. J. (2019). Neural responses to social evaluation: The role of fear of positive and negative evaluation. *Journal of Anxiety Disorders*, 67, 102-114. <https://doi.org/10.1016/j.janxdis.2019.102114>
- Brook, M., & Kosson, D. S. (2013). Impaired cognitive empathy in criminal psychopathy: Evidence from a laboratory measure of empathic accuracy. *Journal of Abnormal Psychology*, 122, 156–166. <https://doi.org/10.1037/a0030261>
- Büyüköztürk, Ş. (2004). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Cameron, L. D., & Overall, N. C. (2018). Suppression and expression as distinct emotion-regulation processes in daily interactions: Longitudinal and meta-analyses. *Emotion*, 18(4), 465–480. <https://doi.org/10.1037/emo0000334>
- Camras, L., Kolmodin, K., & Yinghe Chen. (2008). Mothers' self-reported emotional expression in mainland chinese, chinese american and european american families. *International Journal of Behavioral Development*, 32(5), 459–463. <https://doi.org/10.1177/0165025408093665>

Chen, J., Milne, K., Dayman, J., & Kemps, E. (2018). Interpretation bias and social anxiety: does interpretation bias mediate the relationship between trait social anxiety and state anxiety responses? *Cognition and Emotion*, 33(4), 630–645. <https://doi.org/10.1080/02699931.2018.1476323>

Chen, V., & Drummond, P. D. (2007). Fear of negative evaluation augments negative affect and somatic symptoms in social-evaluative situations. *Cognition and Emotion*, 22(1), 21–43. <https://doi.org/10.1080/02699930701273815>

Coles, M.E., Turk, C.L., Heimberg, R.G., & Fresco, D.M. (2001). Effects of varying levels of anxiety within social situations: Relationship to memory and perspective and attributions in social phobia. *Behavioral Research and Therapy*, 39, 651-665. [https://doi.org/10.1016/s0005-7967\(00\)00035-8](https://doi.org/10.1016/s0005-7967(00)00035-8)

Çetin, B., Doğan, T. ve Sapmaz, F. (2010). Olumsuz Değerlendirilme Korkusu Ölçeği Kısa Formu'nun Türkçe uyarlaması: geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Eğitim ve Bilim*, 35(156), 205-216. Erişim adresi: <http://egitimvebilim.ted.org.tr/index.php/EB/article/view/539>

Damiano, R. F., de Andrade Ribeiro, L. M., Dos Santos, A. G., Da Silva, B. A., & Lucchetti, G. (2017). Empathy is associated with meaning of life and mental health treatment but not religiosity among brazilian medical students. *Journal of Religion and Health*, 56(3), 1003-1017. <https://doi.org/10.1007/s10943-016-0321-9>

Davila, J., & Beck, J. G. (2002). Is social anxiety associated with impairment in close relationships? A preliminary investigation. *Behavior Therapy*, 33, 427-446. [https://doi.org/10.1016/S0005-7894\(02\)80037-5](https://doi.org/10.1016/S0005-7894(02)80037-5)

Davis, M. H. (1980). A multidimensional approach to individual differences in empathy. *JSAS Catalog of Selected Documents in Psychology*, 10, 85.

Diggs, K. A., & Lester, D. (1996). Emotional control, depression and suicidality. *Psychological Reports*, 79(3), 774–774. <https://doi.org/10.2466/pr0.1996.79.3.774>

Dobbs, J. L., Sloan, D. M., & Karpinski, A. (2007). A psychometric investigation of two self-report measures of emotional expressivity. *Personality and Individual Differences*, 43, 693–702. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2007.01.010>

Dökmen, Ü. (2005). *İletişim çatışmaları ve empati*. İstanbul: Sistem Yayıncılık.

Dua, J.(2019). *Investigating the role of emotion dysregulation in the relationship between fears of evaluation and social anxiety* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Eastern Illinois University: Illinois.

Earnst, K. S., & Kring, A. M. (1999:201). Emotional responding in deficit and non-deficit schizophrenia. *Psychiatry Research*, 88, 191-207. [https://doi.org/10.1016/s0165-1781\(99\)00083-9](https://doi.org/10.1016/s0165-1781(99)00083-9)

Eisenberg, N., & Fabes, R. A. (1990). Empathy: Conceptualization, measurement, and relation to prosocial behavior. *Motivation and Emotion*, 14(2), 131-149. <https://doi.org/10.1007/bf00991640>

Eisenberg, N., & Strayer J. (1987). *Empathy and its development*. New York: Cambridge University Press.

Ekman, P., & Davidson, R. J. (1993). Voluntary smiling changes regional brain activity. *American Psychologist*, 4(5), 342-345. Erişim adresi: <http://www.jstor.org/stable/40063059>

Endresen, I. M., & Olweus, D. (2001). Self-reported empathy in Norwegian adolescents: Sex differences, age trends, and relationship to bullying. In A. C. Bohart & D. J. Stipek (Eds.), *Constructive & destructive behavior: Implications for family, school, & society* (pp.147-165). Washington: APA.

Erwin, B.A., Heimberg, R.G., Schneier, F.R., & Liebowitz, M.R. (2003). Anger experience and expression in social anxiety disorder: Pretreatment profile and predictors of attrition and response to cognitive-behavioral treatment. *Behavior Therapy*, 34, 331-350. [https://doi.org/10.1016/S0005-7894\(03\)80004-7](https://doi.org/10.1016/S0005-7894(03)80004-7)

Fang, J., Wang, X., Yuan, K.-H., Wen, Z., Yu, X., & Zhang, G. (2020). Callous-Unemotional traits and cyberbullying perpetration: The mediating role of moral disengagement and the moderating role of empathy. *Personality and Individual Differences*, 157, 109829. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2020.109829>

Friedman, H. S., & Booth-Kewley, S. (1987). The disease-prone personality: a meta-analytic view of the construct. *American Psychologist*, 42, 539-555. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.42.6.539>

Geng, Y., Gu, J., Zhu, X., Yang, M., Shi, D., Shang, J., & Zhao, F. (2020). Negative emotions and quality of life among adolescents: A moderated mediation model. *International Journal of Clinical and Health Psychology*, 20(2), 118-125. <https://doi.org/10.1016/j.ijchp.2020.02.001>

Gilbert, N., & Meyer, C. (2005). Fear of negative evaluation and the development of eating psychopathology: A longitudinal study among nonclinical women. *International Journal of Eating Disorders*, 37(4), 307-312. <https://doi.org/10.1002/eat.20105>

Gleason, K. A., Jensen-Campbell, L. A., & Ickes, W. (2009). The role of empathic accuracy in adolescents' peer relations and adjustment. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 35, 997-1011. <https://doi.org/10.1177/0146167209336605>

Gross, J. J., & John, O. P. (1995). Facets of emotional expressivity: Three self-report factors and their correlates. *Personality and Individual Differences*, 19(4), 555-568. [https://doi.org/10.1016/0191-8869\(95\)00055-b](https://doi.org/10.1016/0191-8869(95)00055-b)

Hackney, H., & Cormier, L. S. (2008). *Psikolojik danışma ilke ve teknikleri: Psikolojik yardım süreci el kitabı*. Ankara: Mentis.

- Hair, J. F., Black, W. C., Babin, B.J. ve Anderson, R. E. (2018). *Multivariate data analysis*. Hampshire: Cengage
- Hao, Z., Jin, L., Lyu, R., & Rabia Akram, H. (2020). Problematic mobile phone use and altruism in Chinese undergraduate students: The mediation effects of alexithymia and empathy. *Children and Youth Services Review*, 118, 105402. <https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2020.105402>
- Hartmann, T., Zahner, L., Pühse, U., Schneider, S., Puder, J. J., & Kriemler, S. (2010). Physical activity, bodyweight, health and fear of negative evaluation in primary school children. *Scandinavian Journal of Medicine & Science in Sports*, 20(1), e27–e34. <https://doi.org/10.1111/j.1600-0838.2009.00888.x>
- Hayes, A. F. (2013). *Introduction to mediation, moderation, and conditional process analysis: A regression-based approach*. New York: Guilford Press.
- Herpertz, S. C., Werth, U., Lukas, G., Quanaibi, M., Schuerkens, A.,... Sas, H. (2001). Emotion in criminal offenders with psychopathy and borderline personality disorder. *Archives of General Psychiatry*, 58, 737-745. <https://doi.org/10.1001/archpsyc.58.8.737>
- Hoffman, M. L. (1989). Empathic emotions and justice in society. *Social Justice Research*, 3(4), 283-311. <https://doi.org/10.1007/BF01048080>
- Hogan, R. (1969). Development of an empathy scale. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 33, 307-316. <https://doi.org/10.1037/h0027580>
- Huppert, J. D., Pasupuleti, R. V., Foa, E. B., & Mathews, A. (2007). Interpretation biases in social anxiety: Response generation, response selection, and self-appraisals. *Behaviour Research and Therapy*, 45(7), 1505–1515. <https://doi.org/10.1016/j.brat.2007.01.006>
- Jolliffe, D., & Farrington, D. P. (2006). Development and validation of the Basic Empathy Scale. *Journal of Adolescence*, 29(4), 589–611. <https://doi.org/10.1016/j.adolescence.2005.08.010>
- Kanai, Y., Sasagawa, S., Chen, J., Shimada, H., & Sakano, Y. (2009). Interpretation bias for ambiguous social behavior among individuals with high and low levels of social anxiety. *Cognitive Therapy and Research*, 34(3), 229–240. <https://doi.org/10.1007/s10608-009-9273-7>
- Kaya, Ö. S. (2018). Romantik ilişkilerde problem çözüme becerilerinin empati ve mental iyi oluş açısından incelenmesi. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 8(1), 67-72. <https://doi.org/10.5961/jhes.2018.248>
- Kelly, L., Keaten, J. A., & Millette, D. (2020). Seeking safer spaces: The mitigating impact of young adults' Facebook and Instagram audience expectations and posting type on fear of negative evaluation. *Computers in Human Behavior*, 109, 106333. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2020.106333>

Kerr, S. L., Melley, A. M., Travea, L. ve Pole, M. (2003). The relationship of emotional expression and experience to adult attachment style. *Individual Differences Research*, 1, 108-123.

Leary, M. R. (1983). A brief version of the Fear of Negative Evaluation Scale. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 9(3), 371-375. <https://doi.org/10.1177/0146167283093007>

Leising, D., Müller, J., & Hahn, C. (2007). An adjective list for assessing emotional expressivity in psychotherapy research. *Clinical Psychology & Psychotherapy*, 14, 377-385. <https://doi.org/10.1002/cpp.552>

Liu, M., Wang, N., Wang, P., Wu, H., Ding, X., & Zhao, F. (2021). Negative emotions and job burnout in news media workers: A moderated mediation model of rumination and empathy. *Journal of Affective Disorders*, 279, 75-82. <https://doi.org/10.1016/j.jad.2020.09.123>

Lu, X., & Zhang, R. (2020). Impact of patient information behaviours in online health communities on patient compliance and the mediating role of patients' perceived empathy. *Patient Education and Counseling*. <https://doi.org/10.1016/j.pec.2020.07.001>

MacKinnon, D. P., Fairchild, A. J., & Fritz, M. S. (2007). Mediation analysis. *Annual Review of Psychology*, 58(1), 593-614. <https://doi.org/10.1146/annurev.psych.58.110405.085542>

Mansell, W., & Clark, D. M. (1999). How do I appear to others? Social anxiety and processing of the observable self. *Behavior Research and Therapy*, 37, 419-434. [https://doi.org/10.1016/s0005-7967\(98\)00148-x](https://doi.org/10.1016/s0005-7967(98)00148-x)

Mehrabian, A., & Epstein, N. (1972). A measure of emotional empathy. *Journal of Personality*, 40, 525- 543. <https://doi.org/10.1111/j.1467-6494.1972.tb00078.x>

Miller, J. D., & Lynam, D. R. (2012). An examination of the psychopathic personality Inventory's nomological network: A meta-analytic review. *Personality Disorders: Theory, Research, and Treatment*, 3, 305-326. <https://doi.org/10.1037/a0024567>

Nedim-Bal, P. & Bilge, Y. (2016). Empati becerisi psiko-eğitim programının üstün zekâlı ergenler üzerindeki etkisi. *Hasan Âli Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi*, 13(1), 23-36. Erişim adresi: <https://hayefjournal.org/Content/files/sayilar/91/91-389.pdf>

Nonterah, C. W., Hahn, N. C., Utsey, S. O., Hook, J. N., Abrams, J. A., Hubbard, R. R., & Opore-Henako, A. (2015). Fear of negative evaluation as a mediator of the relation between academic stress, anxiety and depression in a sample of Ghanaian college students. *Psychology and Developing Societies*, 27(1), 125-142. <https://doi.org/10.1177/0971333614564747>

Orta, İ. M., Uysal, A., Helvacı, E., Akbaş, G. & Bryan, J. L. (2016). Dolaylı Utanma Ölçeğinin Amerika örnekleminde geçerlik ve güvenilirliği. *Türk*

Psikoloji Yayınları, 1(37), 48-56. Erişim adresi:
<https://www.psikolog.org.tr/tr/yayinlar/dergiler/1031828/tpy130199612016000m000055.pdf>

Pennebaker, J. W. (1997). Writing about emotional experience as a therapeutic process. *Psychological Science*, 8(3), 162-166.
<https://doi.org/10.1111/j.1467-9280.1997.tb00403.x>

Pennebaker, J. W., Francis, M. E. (1996). Cognitive, emotional, and language processes in disclosure. *Cognition & Emotion*, 10(6), 601-626.
<https://doi.org/10.1080/026999396380079>

Pennebaker, J. W., Kiecolt-Glaser, J. K., & Glaser R. (1988). Disclosure of traumas and immune function: Health implications for psychotherapy. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 56(2), 239-45.
<https://doi.org/10.1037//0022-006x.56.2.239>

Pfabigan, D., Seidel, E., Wucherer, A., Keckeis, K., Derntl, B., & Lamm, C. (2015). Affective empathy differs in male violent offenders with high- and low-trait psychopathy. *Journal of Personality Disorders*, 29, 42-61.
<https://doi.org/10.1521/pedi.2014.28.145>

Preston, O. C., & Anestis, J. C. (2020). The indirect relationships between psychopathic traits and proactive and reactive aggression through empathy and emotion dysregulation. *Journal of Psychopathology and Behavioral Assessment*, 42(3), 409-423. <https://doi.org/10.1007/s10862-019-09760-z>

Rapee, R. M., & Spence, S. H. (2004). The etiology of social phobia: empirical evidence and an initial model. *Clinical Psychology Review*, 24(7), 737-767.
<https://doi.org/10.1016/j.cpr.2004.06.004>

Schipper, M., & Petermann, F. (2013). Relating empathy and emotion regulation: Do deficits in empathy trigger emotion dysregulation? *Social Neuroscience*, 8(1), 101-107. <https://doi.org/10.1080/17470919.2012.761650>

Schipper, M., & Petermann, F. (2013). Relating empathy and emotion regulation: Do deficits in empathy trigger emotion dysregulation? *Social Neuroscience*, 8(1), 101-107. <https://doi.org/10.1080/17470919.2012.761650>

Selye H. (1976) Stress without distress. In G. Serban (Ed), *Psychopathology of human adaptation* (pp.137-146). New York: Plenum.

Sloan D. M., & Marx, B. P. (2004). Taking pen to hand: evaluating theories underlying the written disclosure paradigm. *Clinical Psychology: Science and Practice*, 11(2), 121-137. <https://doi.org/10.1093/clipsy/bph062>

Sloan, D. M., Strauss, M. E., & Wisner, K. L. (2001). Diminished response to pleasant stimuli by depressed women. *Journal of Abnormal Psychology*, 110, 488-493. <https://doi.org/10.1037//0021-843x.110.3.488>

- Smyth, J. M. (1998). Written emotional expression: Effect sizes, outcome types, and moderating variables. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 66(1), 174-184. <https://doi.org/10.1037//0022-006x.66.1.174>
- Spence, S. H., & Rapee, R. M. (2016). The etiology of social anxiety disorder: An evidence-based model. *Behaviour Research and Therapy*, 86, 50-67. <https://doi.org/10.1016/j.brat.2016.06.007>
- Stephan, W. G., & Finlay, K. (1999). The role of empathy in improving intergroup relations. *Journal of Social Issues*, 55(4), 729-743. <https://doi.org/10.1111/0022-4537.00144>
- Thompson, K. L., & Gullone, E. (2003). Promotion of empathy and prosocial behaviour in children through humane education. *Australian Psychologist*, 38, 175- 182. <https://doi.org/10.1080/00050060310001707187>
- Topçu, Ç., Erdur Baker, Ö. ve Aydın, Y. Ç. (2010). Temel Empati Ölçeği Türkçe uyarlaması: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 4, 174-182. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/200174>
- Turk, C. L., Heimberg, R. G., Luterek, J. A., Mennin, D. S., & Fresco, D.M. (2005). Emotion regulation deficits with generalized anxiety disorder: A comparison with social anxiety disorder. *Cognitive Therapy and Research*, 29, 89-106. <https://doi.org/10.1007/s10608-005-1651-1>
- Türk, F., Kaçmaz, T., Türnüklü, A. ve Tercan, M. (2018). Okul psikolojik danışmanlarının penceresinden Türk ve Suriyeli ilköğretim öğrencilerinin gruplararası empati deneyimlerinin incelenmesi. *İlköğretim Online*, 17(2), 786-811. <https://doi.org/10.17051/ilkonline.2018.419304>
- Tzoannopoulou, M. (2016). Foreign language anxiety and fear of negative evaluation in the Greek university classroom. *Selected Papers on Theoretical and Applied Linguistics*, 21, 823-838. <https://doi.org/10.26262/istal.v21i0.5272>
- Wang, W.-T., Hsu, W.-Y., Chiu, Y.-C., & Liang, C.-W. (2012). The hierarchical model of social interaction anxiety and depression: The critical roles of fears of evaluation. *Journal of Anxiety Disorders*, 26(1), 215-224. <https://doi.org/10.1016/j.janxdis.2011.11.004>
- Watson, D., & Friend, R. (1969). Measurement of social-evaluative anxiety. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 33, 448-457. <https://doi.org/10.1037/h0027806>
- Weeks, J. W., Heimberg, R. G., & Rodebaugh, T. L. (2008). The Fear of Positive Evaluation Scale: Assessing a proposed cognitive component of social anxiety. *Journal of Anxiety Disorders*, 22, 44-55. <https://doi.org/10.1016/j.janxdis.2007.08.002>
- Weeks, J. W., Jakatdar, T. A., & Heimberg, R. G. (2010). Comparing and contrasting fears of positive and negative evaluation as facets of social

anxiety. *Journal of Social and Clinical Psychology*, 29(1), 68–94. <https://doi.org/10.1521/jscp.2010.29.1.68>

Weiß, M., Rodrigues, J., Boschet, J. M., Pittig, A., Mussel, P., & Hewig, J. (2020). How depressive symptoms and fear of negative evaluation affect feedback evaluation in social decision-making. *Journal of Affective Disorders Reports*, 1, 100004. <https://doi.org/10.1016/j.jadr.2020.100004>

World Health Organization. (2004). *ICD-10: International statistical classification of diseases and related health problems*. Genève: World Health Organization.

Yokuş, H. (2013). Investigation of relationship between the fear of negative evaluation and musical instrument achievements of music teacher candidates (Gaziosmanpasa University sampling). *International Journal of New Trends in Arts, Sports & Science Education*, 2(3), 16–22. Erişim adresi: <http://www.ijtase.net/ojs/index.php/IJTASE/article/download/226/293>

Zahavi, D. (2007). Expression and empathy. In D.D. Hutto & M. Ratcliffe (Eds.), *Folk Psychology Re-Assessed* (pp. 25–40). Dordrecht: Springer.

[itobiad], 2021, 10 (2): 1470-1492

**Examination of The Relationship Between Muslim Piety
Typologies and Altruism: An Ultimatum and Dictator
Game Application**

Müslüman Dindarlık Tipolojileri ile Diğerkâmlık Arası
İlişkinin İncelemesi: Ultimatom ve Diktatör Oyunu
Uygulaması

Video Link: <https://youtu.be/V5VgSNwCypo>

Şemsettin KIRIŞ

Doç.Dr. Kastamonu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Assoc.Prof., Kastamonu Univ. Faculty of Theology
skiris@kastamonu.edu.tr

Orcid ID: 0000-0002-1226-9811

Serkan DİLEK

Prof.Dr. Kastamonu Üniversitesi İİBF İktisat
Prof., Kastamonu Univ. Faculty of Economics & Administrative Sciences
serkan.dilek@gmail.com / 0000-0002-0393-4509

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type : Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received : 20.02.2021
Kabul Tarihi / Accepted : 20.20.2021
Yayın Tarihi / Published : 12.06.2021
Yayın Sezonu : Nisan-Mayıs-Haziran
Pub Date Season : April-May-June

Atıf/Cite as: Kırış, Ş , Dilek, S . (2020). Müslüman Dindarlık Tipolojileri ile Diğerkâmlık Arası İlişkilerin İncelemesi: Ültimatom ve Diktatör Oyunu Uygulaması . İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi , 10 (2) , 1470-1492 . Retrieved from <http://www.itobiad.com/tr/pub/issue/62559/883683>

İntihal /Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and confirmed to include no plagiarism. <http://www.itobiad.com/>

Copyright © Published by Mustafa YİĞİTOĞLU Since 2012 – Istanbul / Eyup, Turkey. All rights reserved.

Müslüman Dindarlık Tipolojileri ile Diğerkâmlık Arası İlişkilerin İncelemesi: Ültimatom ve Diktatör Oyunu Uygulaması

Öz

Batı kökenli iktisat teorisi Homo economicus birey varsayımını merkeze koyarak ilerlemiştir. Rasyonel bireyler fayda ve karlarını maksimize etmeye yönelik davranarak iktisadi kararlarını vermektedirler. Herkesin kendi çıkarını düşündüğü bir ekonomide dışsal müdahaleye gerek kalmadan iktisadi denge ortaya çıkmaktadır. Ancak İslamiyet insanlara iktisadi kararlarını verirken daha diğerkâm davranmalarını tavsiye etmektedir. Kuran-ı Kerim ve sünnete göre insanlar sadece kendi çıkarlarını değil çevrelerindeki insanları da düşünmeli, paylaşımcı olmalıdırlar. Bu durum ise İslam ekonomisi ile Batı kökenli iktisat teorilerinin aralarındaki temel farklardan birini ortaya çıkarmaktadır. Diğer yandan geleneksel dindarların iktisadi kararlarını verirken daha diğerkâm davranmaları beklentisi de ortaya çıkmaktadır. Davranışsal iktisat üzerine yapılan araştırmalar 1970'lerin sonundan itibaren artış kaydetmiştir. Ültimatom, Diktatör ve Kamu malı oyunları ile gerçekleştirilen akademik araştırmalar insanların karar verme süreçleri hakkında var olan belirsizliği ortadan kaldırmayı amaçlamaktadır. Bu tür oyunlar aynı zamanda insanların ne kadar paylaşımcı olduklarını da ortaya çıkarmak amacıyla akademik araştırmalarda kullanılmışlardır. Diğer bir deyişle bu oyunlar insanların diğerkâm davranıp davranmadıklarını araştırmıştır. Bu çalışmanın amacı insanların iktisadi kararlarının dindarlık tipolojilerine (geleneksel, seküler, popüler) göre farklılaşıp farklılaşmadığını incelemektir. Bu amaçla Türkiye'de bulunan insanlar üzerine 01.10.2020 ile 31.12.2020 tarihleri arasında internet üzerinden bir anket uygulanmıştır. Bu ankette ultimatom ve diktatör oyunları ile ilgili literatürde sorulan sorular kullanılmıştır. Bu anket sonuçlarına göre insanlar adil olmadığını düşündükleri teklifleri genelde reddetmekte, geleneksel dindarlar daha paylaşımcı davranmaktadırlar. Geleneksel dindarlar iktisadi kararlarını verirken daha diğerkâm davranmaktadırlar. Dindarlık tipolojileri ve İslamiyet'in insan davranışlarını etkilediği ortaya çıkmıştır. Bu sonuçlar Avrupa ve Müslüman topluluklarda verilen iktisadi kararların birbirinden farklı olabileceğini ortaya çıkarmaktadır. Buna ilaveten sonuçlar, dindarlık ve fedakârlık konularında yapılabilecek yeni çalışmalar için ilham vermektedir.

Anahtar Kelimeler: Diğerkâmlık, Bencillik, Davranışsal İktisat, Dindarlık Tipolojileri, Dindarlık, Ültimatom Oyunu, Diktatör Oyunu, Kamu Malı Oyunu

Examination of the Relationships between Muslim Piety Typologies and Altruism: An Ultimatum and Dictator Game Application

Abstract

The Western-based economic theory developed by putting Homo economicus individual assumption into the center of theory. Rational individuals make their economic decisions by acting to maximize their profits and utilities. In an economy in which everyone behaves according to their own interests, economic equilibrium arises without the need for external interventions. However, Islam advises people to behave more altruistic while making their economic decisions. According to Holy Qur'an and Sunnah, people should not only think about their own interests but also the interests of others in their environment. Because of this reason, one of the most important differences between Islamic economics and Western-based economic theories are revealed. On the other hand, there is an expectation that traditional pious people should behave more altruistic while making their economic decisions. Research on behavioral economics has increased since the end of the 1970s. Academic researches conducted with ultimatum, dictator and public goods game aim to eliminate the uncertainty about people's decision-making processes. Such games are also used in academic researches to reveal how they share their resources with others. In other words, these games query whether individuals are altruistic. The aim of this research is to examine whether people's economic decisions differ according to piety typologies (traditional, secular and popular). For that purpose, we conducted a survey on the internet between 10.01.2020 and 31.12.2020. In this survey, we used questions, which are asked in the literature about the ultimatum and dictator games. According to the results of this survey, it is revealed that people generally reject unfair offers and traditional pious people behave more altruistic. Traditional pious people are more altruistic in making their economic decisions. It is revealed that Piety typologies and Islam affect human behavior. These results show that economic decisions made in Europe and Muslim societies may differ from each other. In addition to this, results inspire new researches to be done on this subject.

Keywords: Altruism, Selfishness, Behavioral Economics, Piety typologies, Religiousness, Ultimatum Game, Dictator Game, Public Goods Game

Introduction

Religion and Culture are important factors, which affect individual decisions (Henrich, 2000; Oosterbek et.al, 2004; Chuah et.al. 2007; Anderson & Mellor, 2009; Grossman & Parrett, 2011). However, economic theory progressed by assuming that individuals are rational decision-makers. Economic theory has developed by considering an individual who wants to maximize his/her utility or profit (Eren, 2013, p.369). This assumption makes it easier to develop new mathematical models. New economic models, which neglect religion, have difficulty in explaining individual decisions in daily life. For instance, in Islamic societies generally, individuals behave like Homoislamicus instead of Homoeconomicus (Dilek et.al. 2017, p.635-642).

By the developments in experimental economics, some games such as ultimatum, dictator and public good games are used widespread in researches (Bornstein & Yaniv, 1998, p.101-102, Cameron, 1999, p.47-48, Rotemberg, 2008, p.457-476, Güney & Bahçekapılı, 2010, p.32, Güth & Kocher, 2014, p.396-397, Dilek & Kesgingöz, 2018, p.826). These researches show that decisions in economic transactions can be differentiated according to factors such as nationality, culture, gender etc. (Henrich, 2000, p.973, Saad & Gill, 2001, p.171, Chuah et.al. 2007, p.36, Chuah et.al.2009, p.742, Rotemberg, 2009, p.224). These games also show whether economic decisions are altruistic (Oosterbek, 2004, p.171). If decisions are given altruistic this is the opposite of economic theory assumptions (Dilek et.al. 2017, p.636). In the ultimatum game, a selfish allocator should propose minimum value to the recipient. In the dictator game, if the allocator is selfish he should give nothing to player 2. In other words, their decisions show how selfish they are. Oppositely, the altruistic individual will share more of the money with the responder in the ultimatum and the dictator game. The dictator game is an efficient game that shows the altruistic preferences of players (Fehr & Schmidt, 2006, p.638-639) and is well known for results that violate Homoeconomicus assumptions (Bekkers, 2007, p.139).

The decisions of individuals also change according to their characteristics, culture, piety etc. Piety is an important factor, which affects behaviours and decisions (Benjamin et.al. 2016, 634; Grossman and Parret, 2011). Traditional and secular pious individuals may behave differently while giving economic decisions. The main problem is how their decisions differ. If their decisions differ according to Muslim piety typologies these differences will be seen in the ultimatum and the dictator games. Shortly, this research will give an opportunity to see whether individual decisions differ according to Muslim piety typologies by using the ultimatum and dictator games. Do traditional pious individuals give altruistic decisions? Holy Quran and Sunnah advise Muslims to be altruistic. Giving zakat is one of the main conditions of Islam and this institution based on being altruistic (Habergetiren, 2015, p.218-220). According to Yahya ibn Adam, the government should give priority to the

public utility when individual and public utility conflicts (Kallek, 2015, p.107). Islamic economics states that individuals are not selfish in nature and generally make decisions by altruistic motives (Khan, 1987, p.18). In addition, there is growing literature that shows that religion can make people acts morally or prosocial (Norenzayan, 2014, p.380).

The research is set up to reveal differences in the decisions of traditional and secular pious individuals. In the first step ultimatum, dictator and public good games are introduced and literature reviewed about researches done by using these games. In the second step, information about typologies of piety is evaluated. At last, the results of the survey, which is conducted on Kastamonu University Economics Administrative Sciences and Theology Faculties, are interpreted and the relationship between piety typology and altruistic decisions tried to be revealed.

The Ultimatum Game and The Dictator Game

After the end of the 1970s, the Ultimatum game has been given attention by many scholars and researchers (Güth and Kocher, 2014, p.406). In the Ultimatum games, there are two players, which are proposer and responder. The game involves two players bargaining between proposer and responder. At first, a source is given to the proposer and asked to divide it between himself and the responder. Of course, proper has no idea about the identity of the responder. After the move of the proposer, the time comes to respond. Responder has two choices; he/she can accept or reject the offer of the proposer. If he/she accepts, he/she will earn the amount offered by the proposer. If he/she rejects, both players will have to leave the game without any gain (Thaler, 1988, p.195-196; Cameron, 1999, p.47; Wittmer & Al-Kazemi, 2012, p.293, Haurwitz et.al. 2016, p.1; Dilek & Kesgingöz, 2018, p.826-827; Yavuzarslan, 2018, p.225; Larney et.al. 2019, p.61; Algaier et.al. 2020, p.1; Demiral & Mollerstrom, 2020, p.341-342). It can be explained by a numerical example. For instance; 1000 TL is given to Mr Serkan and asked him to divide it between himself and the responder, Mr Şemsettin. Let Mr Serkan be offer 400 TL to Mr Şemsettin. This means that 600 TL is for himself. If Mr Şemsettin accepts the offer then they will leave game with the gain offered by Mr Serkan. If he rejects, both players will leave the game with zero gain.

The proposer should make decisions by thinking about two important points. At first, if he wants to earn the maximum amount he should offer the minimum amount to the proposer. Secondly, he knows that if he offers an unfair amount responder can reject his offer in anger (Rotemberg, 2008, p.457). Responder has two motivations –rationality and anger- in this game. If he moves by the motivation of rationality, he will accept even minimum offers. If he moves by the motivation of anger he can reject unfair offers to give harm to proposers even he earns nothing (Charness and Rabin, 2002,

Wittmer and Al-Kazemi, 2012, 303). The choice of responder depends on the fairness of the proposal. However, the fair proposes changes according to several factors such as culture. For instance, the fair propose in Machiguenga society differs from other societies (Henrich, 2000, p.978).

Generally, researches about ultimatum games show that factors such as gender, culture, stake size etc. affect the behaviours of players (Henrich, 2000; Saad and Gil, 2001; Oosterbek et.al, 2004; Chuah et.al. 2007, Solnick, 2001; Larney et.al. 2019). Thus Bornstein and Yaniv (1998, p.106-107) stated that group decisions differ from individual decisions in ultimatum games. It is thought that groups have understood the structure and strategies of the game better. This better understanding is thought to be the reason for the difference between individual and group decisions.

The ultimatum game is useful to reveal whether the proposer is altruistic (Grossman and Parrett, 2011, p.523). Saad and Gil (2001) stated that male proposers are more altruistic than females. However, Solnick (2001, p.199) found that lower proposes are given to female responders. Additionally, it is used to reveal responders are making decisions with anger or rationally. Oosterbeck et.al (2004, p.184) stated that Asian responders are more likely to reject proposes. Generally, the difference comes from the evaluation of fairness in different cultures (Chuah et.al. 2007, p.45). There is no consensus about the effect of stake size on proposer's behaviour in literature (Larney et.al. 2019, p.62).

In an ultimatum game researches it is found that proposers are ready to share 40%-50% of total money and responders are most likely to reject proposes less than 20% of offers (Dilek & Kesgingöz, 2018, p.827).

The dictator game is also a two-player game such as ultimatum game, but this time the responder has no right to accept or reject the offer. The proposer gives an offer to the responder about sharing the money (Cameron, 1999, p.58; Bekkers, 2007, p.139; Rotemberg, 2008, p.458; Yavuzarslan, 2018, p.225; Allgaier, 2020, p.1).

This game is very useful to measure the selfishness or altruism of the proposer (Rotemberg, 2008, p.471). Normally, rational proposers should give nothing to responders because there is no possibility to be punished for being selfish. However, academic researches show that proposers are ready to share a small amount of money with responders due to social reasons (Yavuzarslan, 2018, p.225). Gender (2019, Öneş, p.426), an education level (Bekkers, 2007, p.143) etc. are important factors affecting the behaviour of proposers in the dictator game.

Adult proposers share about 30% of their endowment in researches with dictator games and 40%-50% of their endowment in researches with ultimatum games (Allgaier, 2020, p.2). Shortly, proposers generally less of their endowment in dictator games according to ultimatum games. Results

of both ultimatum and dictator games confirm that individuals do not behave rationally but altruistic.

Piety and Selfishness In Islam

When we say piety, we mean a modern concept that is not independent of the definition of religion. In Ottoman Turkish, it was called as "tediyyün". It can be said that the actual value of piety is increased. The phrase "we want to raise a pious generation", pronounced in 2012 by Turkish policymakers has increased the number of studies on piety (Habertürk, 2012).

It is more appropriate to start thinking about piety from "thinking about religion." It is a more accurate way to search for the definition of piety based on the definition of religion. In modern times, Cürcânî's (d. 816/1413) definition of religion has become famous. According to Cürcânî, (1983, p.105) Religion is a divine law that invites individuals to accept those brought by Prophet Muhammad (PBUH). This definition is more related to the theoretical aspect of religion.

Positivism is a theory that developed in the early 20th century included a theoretical challenge to religion. Those who kept a distance from this theory mostly emphasized the introduction of religion and the struggle for persuasion. Nowadays, we cannot talk about fervent positivism. However, we can talk about a rapid change in the daily practice of religion. The problem of today is not the theoretical fortification of religion against atheist movements. The sensitivity to be aware of the rapid changes in daily life, including the values, is not easily understood. It is necessary to draw attention to the problem of understanding piety rather than the problem of understanding religion. The slogan of morality-centred piety appears to be an acceptable way of showing religiosity, which has an image problem, rather than contributing to the understanding of piety in the modern world. In order for piety to be understood, it must be understood that a divine limitation to individual in the form of what is commanded and prohibited. If we define piety as "the regular and qualified relationship based on sincerity established with Allah", we can contribute to its understandability. In this relationship with Allah, the fact that the norms determined by Allah have found a practical reflection in daily life has a central place. Piety is being a party to religion in general and roughly. Fulfilment of the requirements of the religion can be done with religiosity. We should not neglect the contemplation and moral dimension of religiosity. As Prophet Muhammad (PBUH) mention, "religion is sincerity" (Buhârî, 1987, s. "Îmân", 40; Müslim b. Haccâc, t.s., s. "Îmân", 95). There is no obstacle to understanding this hadith as "piety consists of sincerity." It can also be perceived as a struggle, a journey of perfection, a purification and purification movement of a person who has accepted a qualified relationship with Allah. Piety is an internal struggle rather than an external struggle. It is not an easy process for one to

restrain oneself. From this point of view, it can be easily understood that piety cannot be in harmony with selfishness. Pious people are people who make an effort to discipline their selfishness (Habergetiren, 2020, p.507; Dilek et.al. 2017, p.636).

It can be thought that selfishness corresponds to egoism in the sense of "one's interest only on himself, the desire to use everyone and everything he has a relationship with for his own benefit" (Hökelekli, 1995, p. 170), which is used as a moral and psychology term today.

There are many expressions in the Holy Quran which denounce selfishness. For example,

"Whenever they are asked: "Spend out of what Allah has given you." The disbelievers say to the believers: "Should we feed those whom Allah can feed Himself if He so chooses? You are quite obviously in error!" (Yasin, 36/47).

According to one view, the word "you are quite obviously in error" in the verse is a statement Allah made to the polytheists, disbelievers who refused to spend on others (İbn Kesîr, 1419, s. 6:580). Shortly, not giving others is condemned in Holy Quran. Stinginess behaviour is criticized in Holy Quran. The word şuh (شح) means not sharing with others, using all sources to his interest. Tâhir b. Âşûr defined this word as "The ambition to keep the goods with you to spend on the tastes of the world life" (İbn Âşûr, 1984, s. 27:400).

Stinginess is one of the behaviours criticized in the Holy Quran.

"nor those who, being stingy themselves, enjoin others to be stingy also. He that gives no heed should know that Allah is free of all needs, worthy of all praises." (Al Hadid, 57/24)

Prophet Muhammad (PBUH) stated in a hadith that stinginess is incompatible with his character (Müslim b. Haccâc, t.s., s. "Zekât", 127). Stinginess is one of the traits that the Messenger of Allah took refuge in. (Buhârî, 1987, p. "Cihâd", 27, 73; "Deavât", 35).

It is noteworthy in the following verse that breaking one's selfishness and stinginess is considered the key to happiness.

"Therefore, fear Allah as much as you can, listen to His message attentively, be obedient, and be charitable, this is for your own good. Those who are saved from the covetousness of their own souls, it is they who are truly successful" (At-Tagabun, 64/16).

The word Şuhh (شح) can be understood as selfishness and stinginess in a way that sends the person into haram. Tabari (d. 310/923) states in the interpretation of this verse that “those who can protect themselves from haram are those who survive from disaster” (et-Taberî, 2000, s. 23:287).

Cürcânî (d. 816/1413) describes Isâri as “preferring someone else's benefited and interests to his own benefit or protecting him from harm first” (Cürcânî, 1983, p. 40). “Altruism” is used in western countries and “gayriyye” is used in Arabic and “diğerkâmlık” or “özgecilik” are used in Turkish instead of İsar (Çağrııcı, 2000, s. 490).

According to the narration of Abu Hurayra (r.a.), A hungry man came to the Prophet Muhammad (PBUH). He sent news to his wives. There was information that they had nothing to offer but water in their house. He said, "Who will host this man in his house." One of the Ansar said, "I will host." When they got home, his wife told him, "We have nothing but little of the children with us." He said to his wife, who was from the Ansar, "prepare that meal, bring it on, turn on the light, and put your children to sleep." The woman also prepared her dinner, turned on the light, and put her children to sleep. Then he got up, pretended to fix the lamp and put it out. In this way, the husband and wife made them appear to be eating to the guest, and both went hungry overnight. When it happened, the owner of the house went to Hz.Prophet. When the Hz.Prophet saw him, he said: "Tonight, Allah laughed at you, liked your action and sent down verses." (Buhari, 1987, p. "Menâkübü'l-ensâr", 9) The verse that was sent down that night is as follows:

“A share of the spoils shall also be given to those who made their abode in Madinah (the Ansar) and believed even before the arrivals of the Muhajirin and love those who migrated to them and entertain no desire in their hearts for things given to them, and prefer those Muhajirin over themselves, even though they themselves are poor. In fact those who are saved from the greediness of hearts are the ones who will achieve true success”

As a result, being pious should be perceived as an ideal goal that requires the internal personal struggle, endeavour and effort in a programmable process that limits selfishness and does not accept its excessiveness. Sincere piety does not support selfishness. The specification of piety is related to the gains superimposed on the social life and relations with Allah by the individual who sets off with piety.

Authentic piety requires intention and effort. It deals with the fitting of some stones that contain questions and problems in our minds and hearts. Authentic piety is an inner journey. However, it also means that those who

have the same goals in this journey are in a voluntary solidarity mobilization.

According to Ghazali, individuals who do not live in a social environment that cannot develop their ability to believe are called unbelievers. These individuals live without reject every kind of religion and only care about their wants. Individuals who live in a social environment, which gives the opportunity to develop their ability to believe, are divided into levels. Some of them do not reject religion clearly and act like believers near Muslims. However, they do not accept religion when they are together with unbelievers. These are called as *munafiqun* (deceitful pretentious devout). Some others in society believe but are not serious in transforming his belief into behaviour. Lastly, others try to live their religion according to rules (Topuz, 2011, p.178-179).

Academic researches have concentrated on three types of piety typologies – traditional, secular, and popular-. According to traditional pious individuals, the orders and prohibitions of religion must be followed. They have an ultimately strong sensitivity to Halal and Haram. For those who are traditional pious even drinking alcohol or doing Haram just one time is a great disaster. The second typology is called as “secular piety”. Devotion to religion remains only a mental commitment. Belonging to religion does not turn into a lifestyle. Applying piety rules stay in second-order because of modern life. The sustainability of the modern lifestyle with piety concerns is an important problem of today (Kırış, 2017, p.2457). Third, one is popular piety, which is located on an intersection set of traditional and secular piety. This typology shows itself in behaviours that do not depend on a religious base (Kırış & Dilek, 2019, p.506-507).

In Muslim societies, states sometimes regulate markets with zakat and other institutions so that it encourages altruism (Sırım, 2019, p.127; Yiğitoğlu & Göregen, 2018, p.247). Additionally, giving alms, zakat etc. are widespread in Muslim societies and dervish lodges (Maden, 2012, p.58).

Method

We conducted whether Muslim piety typologies affect the altruistic behaviour of individuals. To achieve this goal we surveyed 689 individuals. Thirty nine surveys are eliminated due to missing information. Totally, we care about 650 surveys. According to Küçük (2016:95), 384 samples are required for a population of 1 million in 95% confidence level. A Simple random sampling technique is used in our research. Our research is limited with Turkish Muslim citizens above 18 years old. Data was collected from 01.10.2020 and 31.12.2020 using a questionnaire conducted on the internet because of Covid19 pandemic. In the first part of the questionnaire demographic questions such as age, gender etc. is asked to participants. We asked questions to determine the Muslim piety typologies of participants in

Examination of The Relationship Between Muslim Piety Typologies and Altruism: An Ultimatum and Dictator Game Application

the second part. Questions from the research Kırış and Dilek (2019) are used in the second part. In the last part, we asked questions due to ultimatum and dictator game. These questions are classical questions of the ultimatum and the dictator games (Allgaier et.al. 2020; Bekkers, 2007; Dilek & Kesgingöz, 2018; Bornstein & Yaniv, 1998; Chuah et.al, 2009; Demiral & Mollerstrom, 2020; Larney et.al. 2019, Yavuzaslan, 2018).

Findings

Demographic results about the survey are given in Table 1. 61.2% of participants are between 18 and 35 years old. Male and Female participants are close to each other, 51.2% of participants are male. Minimum wage determined by Turkish government is 2324 TL for 2020. 58% of participants have household income 2501-6000 TL in a month. This is consistent with Turkstat, which shows that GDP per capita in 2019 is 52.316 TL in a year and 4359 TL in a month (Turkstat, 2020). Participants generally have Bachelor (46.2%) and Lycee (36.2%) degree. Most of participants live in Marmara (28.8%) and Black Sea Region (25.1%). 28.3% of participants have families with four members while 25.1% of them have families with three members. 62.3% of participants live in provincial centre.

Table 1. Demographic Results

Age	Frequency	Percent	Gender	Frequency	Percent
18-25	208	32	Male	333	51.2
26-35	190	29.2	Female	317	48.8
36-45	145	22.3	Total	650	100
46-55	76	11.7	Education	Frequency	Percent
56+	31	4.8	Primary	49	7.5
Total	650	100	Lycee	235	36.2
Income	Frequency	Percent	Bachelor	300	46.2
0-2500 TL	100	15.4	Post Grad	66	10.2
2501-4000 TL	178	27.4	Total	650	100
4001-6000 TL	199	30.6	Member of Family	Frequency	Percent
6001-8000 TL	95	14.6	1-2	95	14.6
8001 TL+	78	12.0	3	163	25.1
Total	650	100	4	184	28.3
Region	Frequency	Percent	5	113	17.4
Marmara	187	28.8	6+	95	14.6
Aegean	69	10.6	Total	650	100
Mediterranean	61	9.4	Location	Frequency	Percent
Black Sea	163	25.1	Village	92	14.2
Middle Anatolia	106	16.3	District centre	153	23.5
East- Southeast Anatolia	64	9.8	Provincial centre	405	62.3
Total	650	100	Total	650	100

In the second part, we used questions in Kırış & Dilek (2019). Skewness and Kurtosis scores of these questions are given in Table 2. As it can be seen in

Table 2, Skewness and Kurtosis scores are between -1.5 and +1.5 so parametric tests can be used (Tabachnick & Fidell, 2013). Cronbach Alfa coefficient shows that data is reliable (0.876).

Table 2. Questions About Piety typologies

	Mean	Skewness	Kurtosis
T1: Religion is the search for truth and beauty	3.92	-0.966	-0.270
T2: There is life after death	4.00	-1.031	-0.236
T3: In Daily life, I make all my decisions according to principles stated in Holy Quran.	3.36	-0.344	-0.575
T4: The most important criterion of piety is to obey all orders and prohibitions of religion	3.57	-0.533	-0.879
T5: The main rule in religion is to work for the hereafter not for this world	3.38	-0.336	-1.216
T6: I think the religion of Islam gives a purpose and meaning to my life	3.91	-0.936	-0.395
T7: I think that the normalization of non-observance of religious rules in society reduces piety.	3.51	-0.477	-0.886
T8: I think it is also piety to show respect to Muslim saints who lived in the past.	3.50	-0.522	-0.694
T9: I can say that I consider myself a good Muslim.	3.27	-0.292	-0.466
T10: I think that piety cannot exist without a life and worship within the "lawful framework" accepted by religion.	3.44	-0.489	-0.808
T11: As a society, I think we are increasingly disconnected from religion.	3.47	-0.485	-0.805
T12: I want to establish a religious family and train pious children.	3.74	-0.738	-0.665
S1: Even a person who does not believe in God can be a happy and peaceful person in daily life.	2.81	-0.011	-1.110
S2: God and nature express the same meaning.	2.82	-0.058	-1.013
S3: The benefit of worship is only psychological	2.65	-0.238	-1.074
S4: Being righteous and honest is a worship just like pray	3.44	-0.474	-1.055
S5: Working and helping people is also a form of worship.	3.75	-0.810	-0.534
S6: The way to gain Allah's approval is through loving people.	3.62	-0.734	-0.428
S7: A person can be pious even without wearing the hijab.	3.02	-0.132	-0.966
S8: The basic condition of being pious is to lead a moral life rather than fulfilling prayers.	2.99	-0.089	-1.079
S9: If it does not change the person's behaviour in a positive way, worshipping has no value.	3.27	-0.330	-0.908
S10: Due to today's conditions, savings can be valued at interest	2.53	-0.306	-1.116
S11: A person who does not do things for the benefit of humanity in the worldly life cannot be regarded as a pious even if he performs prayers	2.93	-0.003	-0.872
S12: People who do not abide by religious rules in dressing and interacting with the opposite sex may be more moral, affectionate and humane than those who follow religious rules in such matters.	2.79	-0.032	-1.051
S13: A form of piety in which only worship and halal-haram sensitivity are based is formalism. I think piety that should be is not to lie, not to steal, not to be addicted to drugs	3.05	-0.038	-1.039
S14: I respect that the veiling condition is not used in the	2.87	-0.040	-1.056

Examination of The Relationship Between Muslim Piety Typologies and Altruism: An Ultimatum and Dictator Game Application

selection of a spouse, and I think that I represent Islam better with this attitude.			
S15: I want my father to buy a gift for my mother on Valentine's day.	2.68	-0.157	-1.117
S16: Two lovers embracing each other in public transport is a private life, I do not feel uncomfortable.	2.49	-0.362	-1.242
S17: Before mother and father say, "be obedient" to their children; He has to be a good mother and father who understand his children.	3.65	-0.670	-0.707
P1: One of the important criteria of piety is to perform religious activities such as mawlid, hatim and similar activities on special days and nights.	3.03	-0.027	-0.933
P2: I believe that the water that has been read by the Qur'an will be healing.	3.16	-0.158	-1.004
P3: I look for a suitable mosque to perform the tarawih prayer and have a peaceful time on the night of Qadr.	3.18	-0.126	-0.999
P4: I consider visiting places such as Hazreti Pir Tomb / Mevlana Tomb / Eyüp Sultan Tomb as a necessity of my piety	2.95	0.076	-0.934
P5: I think it is also piety to take the flag and run to the square of democracy every 15 July, because if our homeland was lost, we could not live our religion.	3.22	-0.203	-1.069

At first, we conducted Exploratory Factor Analysis (EFA). It is seen that data is adequate for factor analysis due to Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) score (0.941) and Bartlett's test of Sphericity score (chisquare:15612,708; df:406; sig:0.000). The minimum acceptable value of KMO is 0.50 and the value of Bartlett test should be less or equal to 0.005. S2, S5, S6, S15 and S16 items are eliminated because of Exploratory Factor Analysis (EFA). Principal Component Analysis with Quartimax rotation indicated three main factors, which explained 65.075% of the total variance and have eigenvalues bigger than one. The first factor explained 37.844% of the total variance while the second explained 18.804% of the total variance and the third explained 8.426% of the total variance. The Scree plot is shown in Graph 1 and the Rotated Component matrix is shown in Table 3. The three factors are named as Traditional piety, Secular piety and Popular piety.

Graph 1. Scree Plot

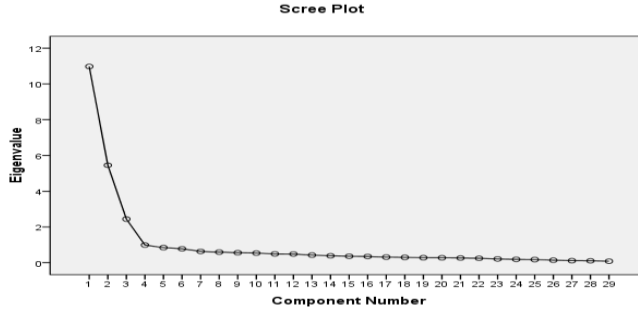

Table 3. Rotated Component Matrix

	Component		
	1	2	3
T6	,933		
T12	,929		
T2	,891		
T1	,886		
T8	,842		
T4	,838		
T3	,793		
T11	,792		
T7	,760		
T10	,739		
T9	,713		
T5	,608		
S14		,788	
S13		,736	
S4		,727	
S7		,721	
S8		,721	
S9		,697	
S17	,328	,695	
S3	,364	,680	
S12		,679	
S10	-,425	,649	
S1		,648	
S11		,629	
P4	,315		,858
P1	,395		,809
P2	,469		,750
P3	,479		,721
P5	,424		,709

We can calculate the AVE (Average Variance Extracted) and the CR (Construct Reliability) results to test component validity and reliability. The

results for Traditional Piety Factor (AVE:0.6651, CR:0.9592), Secular piety Factor (AVE:0.4831, CR:0.9194) and Popular Piety Factor (AVE:0.5951, CR:0.8796) are calculated. The AVE values for Traditional Piety and Popular Piety are bigger than 0.50 while the AVE value for Secular is a little bit smaller than 0.50. All of the CR values are bigger than 0.60 and the AVE values. Therefore, it can be said that component validity and reliability is provided.

Results about the ultimatum game question are given in Table 4. Approximately half of the participants (45.8%) offer 500 TL to second player (responders). This is too fair behaviour for proposers. The average proposal is 417.83 TL and this confirms that participants are altruistic instead of selfish. Also in Table 4, Averages of Traditional, Secular and Popular Piety are given. According to these results, it can be seen that as traditional piety increase, offers of proposers increase. Another result shows that there is a negative relationship between offers and secular piety.

Table 4. Results of Ultimatum Game Questions

1000 TL was given to you. You are asked to share this with the second player. You will offer some of the money to the second player. If the second player accepts your offer, both players will leave the game with the suggested money. If the second player rejects the offer, both players receive zero winnings.					
Offer	F	%	Av.Tr	Av.Sec.	Av.Pop
100 TL	110	16.9	2.51	3.68	2.43
200 TL	36	5.5	3.21	3.33	2.64
300 TL	48	7.4	3.45	3.13	3.09
400 TL	67	10.3	3.76	2.81	3.44
500 TL	298	45.8	3.88	2.79	3.32
600 TL	44	6.8	4.03	2.78	3.14
700 TL	23	3.5	4.04	2.71	3.18
800 TL	16	2.5	4.11	2.96	3.28
900 TL	4	0.6	4.13	2.79	3.05
1000 TL	4	0.6	4.02	2.75	3.70

Additionally, we used One Way Anova test to search whether there is a difference between Traditional piety scores between selfish and altruistic participants. To do this, we evaluated participants who propose 0, 100 and 200 TL as selfish because Heinrich (2000, p.974) stated that in ultimatum games responders generally reject proposes less than 20%. We evaluated participants who propose 300, 400 and 500 TL as fair and others (more than 500 TL) as altruistic. According to One Way Anova test, there is a significant difference between these groups (F:93.148, sig:0.000). Tamhane's test is preferred to reveal which groups differ because of Levene test results (Levene: 6.369 and Sig:0.002). According to Tamhane's test, there are differences in averages of i) selfish and fair (sig:0.000), ii) selfish and altruistic (sig:0.000), iii) fair and altruistic (sig:0.000). (Averages. Selfish:2.69,

fair:3.81, altruistic:4.05). Shortly, Selfish participants are less traditional pious and altruistic individuals are more traditional pious.

One Way Anova is also used to reveal whether there is a difference between Secular piety scores between selfish and altruistic participants. Results confirm the difference between groups (F:49.054, sig:0.000). Levene test courage us to use Tamhane’s test (Levene:4.907, sig:0.008). Tamhane’s test shows that there is a difference between i)selfish and fair (sig:0.000), ii)selfish and altruistic individuals (sig:0.000). (Averages. Selfish:3.59, Fair:2.84, Altruistic:2.80). Therefore, selfish participants are more secular piety than fair and altruistic individuals.

Thirdly, we used One Way Anova to reveal whether there is a difference between Popular Piety scores between selfish and altruistic participants. Test results show that there is a difference between groups (F:28.197, sig:0.000). This time we used the Tukey HSD test due to Levene statistics (Levene:0.600, sig:0.549). There exists a difference between i)selfish and fair (sig:0.000), ii)selfish and altruistic individuals (sig:0.000). (Averages. Selfish:2.52, Fair:3.30, Altruistic:3.20). These results show that selfish individuals are less likely to be popular pious than other groups.

Table 5. Correlation Matrix (Ultimatum Game).

	UOf	TP	SP	PP
UOf	1	0.469** 0.000	-0.339** 0.000	0.253** 0.000
TP	0.469** 0.000	1	-0.197** 0.000	0.546** 0.000
SP	-0.339** 0.000	-0.197** 0.000	1	-0.232** 0.000
PP	0.253** 0.000	0.546** 0.000	-0.232** 0.000	1

To investigate the relationship between Piety typologies and offers in the ultimatum game we used correlation analysis. The results of correlation analysis are shared in Table 5. TP denotes Traditional Piety, SP denotes Secular Piety and PP denotes Popular Piety while UOF denotes offers. It is seen that UOF and TP as well as UOF and PP are positively correlated at a 1% level. In addition, UOF and SP are negatively correlated at a 1% level. Correlation coefficient between UOF and TP is between 0.40 and 0.60 (0.469) so there is a relationship between UOF and TP (Küçük, 2016, p.250). The correlation coefficients between UOF and SP, UOF and PP are between 0.20 and 0.40 so relationships between them are weak (Küçük, 2016, p.250). Thus, the correlation coefficient between TP and PP is 0.546, which shows that there is a relationship between traditional and popular piety.

Examination of The Relationship Between Muslim Piety Typologies and Altruism: An Ultimatum and Dictator Game Application

In addition, the result of the dictator game question is given in Table 6. In the ultimatum game, nobody proposes zero TL to the second player (responder). However, in the dictator game, 85 players propose zero TL to responders. In addition, the average mean for propose is lower than ultimatum game. The average proposal for the dictator game is 338 TL. In Table 6, Averages of Traditional, Secular and Popular Piety are shared. The results show that as Traditional piety increase, offers of proposers increase. Secondly, as Secular piety increase, offers of proposers decrease.

Table 6. Results of Dictator Game Questions

1000 TL was given to you. You are asked to share this with the second player. You will offer some of the money to the second player. Responder (second player) has no right to accept or reject.					
Offer	F	%	Av.Tr	Av.Sec.	Av.Pop
0 TL	85	13.1	2.81	3.54	2.55
100 TL	93	14.3	2.94	3.39	2.82
200 TL	48	7.4	3.47	3.35	2.75
300 TL	55	8.5	3.71	2.96	3.30
400 TL	78	12.0	3.75	2.87	3.07
500 TL	247	38.0	3.97	2.78	3.37
600 TL	25	3.8	4.01	2.28	3.73
700 TL	10	1.5	4.02	2.05	3.32
800 TL	7	1.1	4.32	2.04	3.60
900 TL	-	-	-	-	-
1000 TL	2	0.3	3.13	4.04	2.80

We also used the One Way Anova test to reveal whether there is any difference between Traditional piety scores between selfish and altruistic participants. One-Way Anova test reveals that there are differences between groups (F:67.029, sig:0.000). Levene test results encourage us to use Tamhane's test (Levene:15.212, sig:0.000). As a result of Tamhane's test it is concluded that i) selfish and fair (sig:0.000), ii) selfish and altruistic (sig:0.000) (Averages. Selfish:3.00, fair:3.89, altruistic:4.02). Shortly, selfish participants are less traditional pious and altruistic individuals are more traditional pious.

One Way Anova test is also used to query whether there is any difference between Secular piety scores between selfish and altruistic participants. The difference is observed because of One Way Anova (F:60.295, sig:0.000). We used the Tukey HSD test due to the results of the Levene test (Levene:0.105, sig:0.901). We reached that i) selfish and fair (sig:0.000), ii) selfish and altruistic (sig:0.000) iii) fair and altruistic (Averages. Selfish:3.44, fair:2.83, altruistic:2.27). In other words, selfish individuals are more secular pious while altruistic individuals are less secular.

Popular Piety and selfishness is also searched by One Way Anova. The difference between selfish, fair and altruistic individuals is observed (F:25.802, sig:0.000). Tamhane's test is preferred because of Levene statistics

(Levene:4.769, sig:0.009). It is concluded that i) selfish and fair (sig:0.000), ii) selfish and altruistic (sig:0.000) (Averages. Selfish:2.70, fair:3.30, altruistic:3.57). It can be said that selfish individuals are less popular pious and altruistic individuals are more popular pious.

Table 7. Correlation Matrix (Dictator Game).

	DOF	TP	SP	PP
DOF	1	0.423** 0.000	-0.384** 0.000	0.266** 0.000
TP	0.423** 0.000	1	-0.197** 0.000	0.546** 0.000
SP	-0.384** 0.000	-0.197** 0.000	1	-0.232** 0.000
PP	0.266** 0.000	0.546** 0.000	-0.232** 0.000	1

Correlation analysis is used to search the relationship between Piety typologies and offers in the dictator game. The results are given in Table 7. We concluded that DOF and TP, DOF and PP are positively correlated at 1% level while DOF and SP are negatively correlated at 1% level. The correlation coefficient between DOF and TP is between 0.40 and 0.60 (0.423) so there is a relationship between DOF and TP (Küçük, 2016, p.250). Correlation coefficients between DOF and SP, DOF and PP are between 0.20 and 0.40 so relationships between them are weak (Küçük, 2016, p.250).

Table 8. Response to Propose

First player takes 1000 TL and propose to give only 100 TL of it to you. Do you accept?				
	Accept	Reject	Total	Acceptance Rate
TP bigger than 3.67	170	240	410	41.46
SP bigger than 3.67	97	81	178	54.49
PP bigger than 3.67	88	126	214	41.12

According to Küçük (2016, p.239), values higher than 3.67 can be evaluated as high in the Five Likert Scale. Therefore, we analysed higher scores of TP, SP and PP. The question asks what you will do if the first player only proposes a small part of the money to you. You have two options. At first, you can think that 100 TL is better than zero TL and accept this proposal. This is the behaviour of *Homoeconomicus* individual. Secondly, you can feel anger at the first player and reject his proposer. Perhaps you will take zero TL, but you will take revenge on the first player. From Table 3.67, it is seen that approximately 41% of Traditional and Popular pious individuals accept. Most of them reject so that they do not behave as *Homoeconomicus*. However, 54.49 of Secular pious individuals accept the proposal. In other words,

secular pious individuals are more likely to behave as *Homoeconomicus* individuals.

Conclusion

According to Islamic rules, (Sharia) people should make all decisions by considering not himself/herself but all of society. However, western-based economic theory has developed by assuming *Homoeconomicus* individuals who care only his/her interest and make selfish decisions. It can be said that there is a conflict between Islam and economic theory.

In this research, we investigate Muslim piety typologies and economic decisions by using ultimatum and dictator game questions. The average proposes are 417.83 TL in the ultimatum game and 338 TL in the dictator game, which confirms previous researches showing that people are not always selfish. We reached pieces of evidence that traditional pious individuals make more altruistic decisions than secular pious individuals. In ultimatum and dictator games, as traditional piety scores increase, their offers increase. Traditional piety scores of the individuals who propose 100 TL to responders start with only 2.51 and it increases until 4.02 as traditional piety scores increase (Table 4). In addition to this, as secular piety scores decrease, their offers decrease. We found a relationship between proposals and traditional piety scores in correlation analysis (Correlation coefficient in the ultimatum game:0.469, in the dictator game:0.423). Proposals and secular piety scores are negatively correlated at a 1% level (correlation coefficient in the ultimatum game: -0.339, in the dictator game:-0.384). Thus, proposals and popular piety scores are positively correlated at a 1% level (correlation coefficient in the ultimatum game: 0.253, in the dictator game:0.266). In the ultimatum and dictator games, Traditional piety scores of altruistic individuals are higher than traditional piety scores of selfish individuals (sig:0.000). Secular piety scores of altruistic individuals are lower than secular piety scores of selfish individuals in both games (sig:0.000). In other words, secular pious individuals behave more selfish rather than traditional and popular pious. Also, traditional pious individuals make more altruistic decisions according to secular pious.

In addition, secular pious individuals are more likely to reject unfair proposals while traditional and popular pious individuals are less likely to accept. Traditional pious individuals accept only 41.46% of unfair proposals while secular pious individuals accept 54.49% of unfair proposals. This result confirms that secular pious individuals are not making their decisions with anger to unfair choices of proposers but they make rational decisions. Secondly, results show that traditional pious individuals are more likely to reject unfair proposals.

Shortly, as traditional piety increase, individuals make more altruistic decisions. However, this research is limited to Turkish citizens and a survey is conducted on internet by using survey forms due to Covid19 pandemic limitations. New researches should be conducted by face-to-face interviews. In addition, it can be conducted in other societies than Turkish Muslim society. New researches could investigate the factors affecting altruistic decisions.

References

- Allgaier, K.; Scigala, K., Trautwein, U. & Hilbig, B.E. (2020). Honesty-Humility and Dictator and Ultimatum Game-Giving In Children. *Journal of Research In Personality*. 85, 1-8
- Anderson, L.R. & Mellor, J.M. (2009). Religion and Cooperation in Public Goods Experiment. *Economic Letters*. 105. 58-60
- Bekkers, R. (2007). Measuring Altruistic Behavior in Surveys: The All or Nothing Dictator Game. *Survey Research Methods*. 1(3). 139-144
- Benjamin, D.J., Choi, J.J.& Fischer, G. (2016). Religious Identity and Economic Behavior. *The Review of Economics and Statistics*. XCVIII (4). 617-637.
- Bornstein, G. & Yaniv, I. (1998). Individual and Group Behaviour In The Ultimatum Game: Are Groups More Rational Players. *Experimental Economics*. 1:101-108.
- Buhârî, E. A. M. b. İ. b. İ. el-Cu'fî. (1987). *El-Câmiu's-sahîh* (C. 1-6). Dâru İbn Kesîr.
- Cameron, L.A. (1999). Raising The Stakes In The Ultimatum Game: Experimental Evidence From Indonesia. *Economic Inquiry*.37(1). 47-59
- Charness, G., Rabin, M., (2002). Understanding Social Preferences With Simple Tests. *Quarterly Journal of Economics* 117, 817-869
- Chuah, S.H., Hoffman, R., Jones, M. & Williams, G. (2009). An Economic Anatomy of Culture: Attitudes and Behavior in Inter- and Intra National Ultimatum Game Experiments. *Journal of Economic Psychology*. 30. 732-744.
- Chuah, S.H., Hoffman, R., Jones, M. & Williams, G. (2007). Do Cultures Clash? Evidence From Cross-National Ultimatum Game Experiments. *Journal of Economic Behavior & Organization*, 64, 35-48
- Cürcânî, E.-H. A. b. M. b. A. es-Seyyid eş-Şerîf el-Hanefî. (1983). *Et-Ta'rîfât*. Dâru'l- kütübî'l- ilmiyye

- Demiral, E.E. & Mollerstrom, J. (2020). The Entitlement Effect In The Ultimatum Game- Does It Even Exist. *Journal of Economic Behavior and Organization*, 175, 341-352
- Dilek, S.; Küçük, O & Özdirek, R. (2017). Homo economicus mu? İslami İnsan mı? *International Journal of Economic Studies*. 3(4), 635-642.
- Dilek S. & Kesgingöz, H (2018), Paylaşmak Güzeldir: Bir Ültimatom Oyunu Uygulaması, *BMIJ*, (2018), 6(4): 822-834
- Eren, İ. (2013). İslam'ın Ekonomik Yapısında İnsan Modeli: Homo economicus ile Karşılaştırmalı Bir Değerlendirme. *Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi*, 18(1), 367-384.
- et-Taberî, İ. C. (2000). *Câmiu'l-beyân fi te'vîli'l-Kur'ân* (C. 1-24). Muessesetu'r-risâle.
- Fehr, E. & Schmidt, K.M. (2006). The Economics of Fairness Reciprocity and Altruism- Experimental Evidence and New Theories. *Handbook of The Economics of Giving Altruism and Reciprocity*, 1, 615-691.
- Grossman, P.J. & Parrett, M.B. (2011). Religion and Prosocial Behaviour: A Field Test. *Applied Economic Letters*. 18, 523-526
- Güney, Ş. & Bahçekapılı, H.G. (2010). İnsanlarda Özgeci İşbirliğinin Psikolojik ve Beyinsel Temelleri. *Türk Psikoloji Yazıları*. 13(25). 29-38.
- Güth, W. & Kocher, M.G. (2014). More Than Thirty Years of Ultimatum Bargaining Experiments: Motives, Variations and a Survey of The Recent Literature. *Journal of Economic Behavior and Organization*. 108. 396-409.
- Habergetiren, Ö.F. (2015). *İslam Hukuku'nda Sermaye ve Sermaye Hareketleri*. Kitabı Yayınları
- Habergetiren, Ö.F. (2020). Bakara Suresi 273. Ayet Bağlamında Kur'an'da Gerçek Fakirlerin Nitelikleri . *Econder International Academic Journal*, 4 (2) , 504-517.
- Habertürk (2012). Dindar Bir Nesil Yetiştirmek İstiyoruz. 1 Şubat 2012.
- Haurwitz, K.M.B., Stoycos, S.A.; Cardinale, E.M.; Huebner, B. & Marsh, A.A. (2016). Is Costly Punishment Altruistic? Exploring Rejection of Unfair Offers In The Ultimatum Game in Real World Altruistics. *Scientific Reports*. 6. 18974. 1-10.
- Henrich, J. (2000). Does Culture Matter in Economic Behavior? Ultimatum Game Bargaining among the Machiguenga of the Peruvian Amazon. *The American Economic Review*. 90(4). 973-979.
- Hökekleli, H. (1995). Enâniyet. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (C. 11, ss. 170-171). TDV Yayınları.

- İbn Âşûr, M. et-T. b. M. b. M. et-Tâhir et-Tûnisî. (1984). *Et-Tahrîr ve't- tenvîr* (C. 1-30). Dâru't- tûnusiyye li'n-neşr.
- İbn Kesîr, E.-F. İ. İ. b. Ş. Ö. b. K. b. D. b. K. el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dımaşkî eş-Şâfiî. (1419). *Tefsîru'l-kur'âni'l-azîm* (C. 1-9). Dâru'l- kutubi'l- ilmiyye.
- Kallek, C. (2015). *İslam İktisat Düşüncesi Tarihi Haraç ve Emval Kitapları*. Klasik Yayınları. 3.Baskı
- Khan, M.A. (1987). Methodology of Islamic Economics. *Journal of Islamic Economics*. 1(1). 17-33.
- Kırış, Ş. & Dilek, S. (2019). Dindarlık Tipolojileri Bağlamında Üniversite Gençliğinin Dindarlık Algıları. *Turkish Studies Comparative Religious Studies*. 14(3). 497-519.
- Kırış, Ş . (2018). Sünnet Perspektifinden "Seküler Dindarlık" Üzerine Bazı Düşünceler. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 7 (4), 2454-2473.
- Küçük, O. (2016). Bilimsel Araştırma Yöntemleri. Ekin Yayınevi.
- Larney, A., Rotella, A. & Barclay, P. (2019). Stake Size Effects In Ultimatum Game and Dictator Game Offers: A Meta Analysis. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*. 151. 61-72.
- Maden, F. (2012). Edirne vilayetinde Bektaşî tekke ve türbeleri. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, (64).
- Müslim b. Haccâc, E.-H. M. b. el-H. b. M. el-Kuşeyrî. (t.s.). *El-Câmiu's-sahîh* (C. 1-5). Dâru ihyâi türâsi'l-arabbiy.
- Norenzayan, A. (2014). Does Religion Make People Moral?. *Behavior* (151). 365-384.
- Oosterbek, H. Sloof, R. & Van De Kuilen, G. (2004). Cultural Differences In Ultimatum Game Experiments: Evidence From A Meta Analysis. *Experimental Economics*. 7. 171-188.
- Rotemberg, J.J. (2008). Minimally Acceptable Altruism and The Ultimatum Game. *Journal of Economic Behavior & Organization*. 66. 457-476
- Saad, G. & Gill, T. (2001). Sex Differences In The Ultimatum Game: An Evolutionary Psychology Perspective. *Journal of Bioeconomics*. 3.171-193
- Sırım, V. (2019). İslam İktisadında ve Yatırımların Finansmanında Karz-ı Hasen Uygulaması. *İğdir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. Ek Sayı. 125-164
- Solnick, S.J. (2001). Gender Differences In The Ultimatum Game. *Economic Inquiry*. 39(2). 189-200
- Tabachnick, B. G., & Fidell, L. S. (2013). Using multivariate statistics (6th ed.). Boston: MA: Pearson Education.

Examination of The Relationship Between Muslim Piety Typologies and Altruism: An Ultimatum and Dictator Game Application

- Taş, Kemaleddin. (2004). Dindarlığa Etki Eden Faktörler. *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (13), 63-83
- Thaler, R. (1998). Anomalies. An Ultimatum Game. *Journal of Economic Perspectives*. 2(4). 195-206
- Topuz, İ. (2011). Dindarlık Tipolojilerini Belirleme Ölçeği: Geliştirilmesi, Geçerlik ve Güvenilirlik Çalışması- Gazali'nin Anlayışına Göre. *Marife*. Kış. 175-189
- Turkstat (2020). <https://tuikweb.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=33671#:~:text=%C3%9Cretim%20y%C3%B6ntemine%20g%C3%B6re%20cari%20fiyatlarla,milyar%20191%20milyon%20TL%20oldu>.
- Wittmer, D. & Al-Kazemi, A. (2012). Ethics and Economics in International Business Education: A Comparison of Kuwaiti and U.S. Students Using an Ultimatum Game Scenario, *Journal of Teaching in International Business*, 23:4, 291-309
- Yavuzaslan, K. (2018). "Deneysel İktisat ve Kültürel Farklılıkların Deneysel İktisatla İfadesi", *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sayı 33, Denizli, s. 217-231
- Yiğitoğlu, M. & Göregen, M. (2017). Economic and Commercial Relations of The Prophet Muhammad With The Jews. *Afro Eurasian Studies Journal*. 7(2). 236-253

[itobiad], 2021, 10 (1): 1493-1517

<p>Milli Gelirin Kentleşme ve Enerji Tüketimi ile İlişkisi: Türkiye Örneği</p> <p>The Relation Of Domestic Income With Urbanization And Energy Consumption: Turkey Sample</p> <p>Video Link: https://youtu.be/7gA4hj46cmc</p>	
<p>Mehmet ASLAN</p> <p>Dr. Öğretim Üyesi, Artvin Çoruh Üniversitesi</p> <p>Asst. Prof., Artvin Coruh University</p> <p>mehmetaslan@artvin.edu.tr</p> <p>Orcid ID: 0000-0002-7455-5354</p>	

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type	: Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received	: 29.01.2021
Kabul Tarihi / Accepted	: 27.05.2021
Yayın Tarihi / Published	: 14.06.2021
Yayın Sezonu	: Nisan-Mayıs-Haziran
Pub Date Season	: April-May-June

Atıf/Cite as: Aslan, M . (2020). Milli Gelirin Kentleşme ve Enerji Tüketimi ile İlişkisi: Türkiye Örneği . İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi , 10 (2) , 1493-1517 . Retrieved from <http://www.itobiad.com/tr/pub/issue/62559/870549>

İntihal /Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and confirmed to include no plagiarism. <http://www.itobiad.com/>

Copyright © Published by Mustafa YİĞİTOĞLU Since 2012 – Istanbul / Eyup, Turkey. All rights reserved.

Milli Gelirin Kentleşme ve Enerji Tüketimi ile İlişkisi: Türkiye Örneği

Öz

Enerji, başta sanayi sektörü olmak üzere tüm sektörler tarafından yoğun bir biçimde kullanılmaktadır. 1970'li yıllardan sonra yaşanan petrol krizlerinin petrol fiyatlarını yükseltmesi sonucunda, enerjide önemli ölçüde dışarıya bağımlı olan ülkelerin milli gelirlerinin olumsuz etkilenmesi araştırmacıların ilgisini çekmiş ve çalışmalarında emek ve sermayenin yanında enerjiyi de bir üretim faktörü olarak ele almışlardır. Toplam enerji tüketimi ile milli gelir arasındaki bağlantıyı araştıran çok sayıda bilimsel araştırma bulunduğu görülmekle birlikte araştırma sonuçlarının farklı olması nedeni ile bu konuda bilim insanları arasında görüş birliği sağlanamamıştır. Kentleşme, ekonomik büyümenin temel bileşenlerinden biri olarak ulusların gelişmişlik düzeylerini değerlendirmede önemli bir unsur olarak yer almasına ve insanların yaşam standartlarının iyileştirilmesini sağlamasına rağmen enerji tüketim miktarını artırarak enerji krizlerinin yaşanmasına yol açabilir. Enerji – milli gelir ilişkisinde literatürde tartışmaların olması, kentleşmenin bir yandan ekonomik büyümenin artmasına katkı sağlaması diğer yandan enerji fiyatlarını arttırarak ekonomik büyüme üzerinde baskı oluşturması Türkiye için güncel bir çalışmanın yapılmasının gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Bu çalışmada 1965-2019 yılları arasındaki dönemde Türkiye'nin ekonomik büyümesi, enerji tüketimi ile kentleşme oranı arasındaki ilişkiler analiz edilmiştir. Değişkenler arasındaki hem kısa hem de uzun dönemli bağlantılar otoregresif dağılmış gecikme (ARDL) modeli ile tahmin edilmiştir. Son yıllarda Türkiye'de kentleşme hızının ve enerji talebinin artması göz önüne alındığında, bu çalışmanın önemi ortaya çıkmaktadır. Bu itibarla çalışmada politika yapıcılara Türkiye'de uzun vadeli enerji ve kentleşme politikaları geliştirmeleri için değişik alternatif modeller sunulmaktadır. Bulgulara göre; koentegrasyon (eşbütünleşme) testleri değişkenler arasında uzun vadeli bir bağlantının olduğunu ve kısa dönem hata düzeltme katsayısının anlamlı olduğunu göstermektedir. Granger nedensellik testlerinden Toda-Yamamoto versiyonuna göre, büyüme değişkeninden kentleşmeye doğru tek yönlü nedensellik olduğu sonucuna varılmıştır. Sürdürülebilir kalkınmanın sağlanabilmesi için uzun dönemli enerji ve ekonomi politikalarının planlanması ve uygulanması ile kentleşmenin getirdiği sorunların çözülmesi gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Enerji Tüketimi, Kentleşme, Ekonomik Büyüme, Eşbütünleşme, Nedensellik.

The Relation Of Domestic Income With Urbanization And Energy Consumption: Turkey Sample

Abstract

Energy is being used excessively by all sectors, and industry sector is in the first place. As a result of the increase in oil prices due to the crisis in oil after 1970s, its negative impacts on domestic income of considerably foreign-dependant countries in energy have interested researchers, and they have handled energy together with the capital and labour as a production factor. It is observed that there are a great number of scientific researches that investigate empirically the relationship between total energy consumption and domestic income; however, because of the differences in research results, there has not been a consensus on the issue among the scientists, yet. Although it is counted as an important element in evaluating the development level of countries as one of the basic components of economical growth, and it provides to improve the living standards of people, urbanization could increase the amount of energy consumption, and hence cause energy crisis. The discussions on energy- domestic income relationship in literature, the fact that urbanization on the one hand contributes to economic growth, but on the other hand it increases energy prices and have pressure on economic growth, have revealed the necessity of doing an up-to-date study for Turkey. In this study, the relations between Turkey's economic growth, energy consumption and urbanization rate have been analyzed between 1965-2019. Short and long-termed relationships between the variations have been predicted by the model of autoregressive distributed lag (ARDL). In the recent years, when the increase of urbanization speed and energy demand in Turkey are considered, the significance of the study is revealed. In this respect, with this study, varied alternative models are presented to the policymakers, in order to develop long-termed policies of energy and urbanization in Turkey. The findings obtained, cointegration tests indicate that there is a long-term relation between the variations, and short-term error-correcting coefficient is meaningful. According to Toda-Yamamoto version of Granger causality tests, it is concluded that one-way causality exists from the growth variation towards urbanization. For a sustainable development, long-term energy and economy policies are needed to be planned and practised, and the problems caused by urbanization requires a solution.

Keywords: Energy Consumption, Urbanization, Economic Growth, Cointegration, Causality.

Giriş

Türkiye dünyanın hızlı büyüyen ülkelerinden biridir. Uluslararası Para Fonu'nun (IMF) 2019 yılı verilerine göre Türkiye ekonomisi nominal Gayri Safi Yurt İçi Hasıla (GSYİH) açısından dünyada 19., Satın Alma Gücü Paritesi (SGP) açısından ise 13. sıradadır. 1980 senesinden itibaren Türkiye'de ihracata dayalı dışa açılma politikası uygulanmış, buna bağlı olarak tarım sektörünün ekonomi içindeki payı azalırken sanayi ve hizmet sektörlerinin payları artmıştır. Ekonomik yapıda yaşanan bu değişim sonucunda kırdan kente göç artmış, hızlı bir kentleşme süreci yaşanmış, kentlerin nüfusu ve sayısı artmıştır (Işık, 2005). Dünya Bankası verilerine göre Türkiye'nin kent nüfusu 1980 yılında 19,2 milyon iken, 2019 yılında yaklaşık 3,3 kat artarak 63,1 milyona ulaşmıştır. Ayrıca günümüzde %75'lere ulaşan kentleşme oranının 2050 yılına kadar daha da artarak yaklaşık %86'lara çıkacağı tahmin edilmektedir. Kentleşme hızının bu denli artması bir yandan insanların yaşam standartlarını artırırken diğer yandan hem üretimin hem de tüketimin etkisiyle enerji talebinin yükselmesine neden olmuştur. Yükselen Enerji talebi bu alanda dışarıya bağımlı olan Türkiye'nin enerji faturasının artmasına ve ekonomik büyümesi üzerinde baskı oluşmasına neden olmuştur. TÜİK verilerine göre 2019 yılında Türkiye'nin toplam ithalatı 202,7 milyar dolar olup, bu değerın 41,2 milyar dolarlık kısmı enerji ürünlerinden oluşmaktadır. Başka bir ifade ile Türkiye her 100 dolarlık ithalatın 20,3 dolarını enerji ithalatına ayırmaktadır. Enerjide dışa bağımlılık, güçlü bir ekonomik yapıya sahip olabilmek için gerekli olan enerji arz güvenliği açısından bir risk oluşturmaktadır.

Enerji, bir ekonominin hem arz hem de talep yanını ilgilendiren önemli bir üretim faktörüdür. Enerji, ekonominin arz tarafında emek ve sermaye ile kullanılan girdilerden biridir. Bir ürünün nihai mal haline gelinceye kadarki tüm üretim süreçlerinde gerekli bir unsurdur. Bu nedenle enerji tüketiminin artması ekonomik büyümeyi de artırır. Enerji, ekonominin talep tarafında ise hane halklarının yaşam kalitesini artırmak için tükettikleri ürünlerden biridir. Yaşam kalitesindeki artış, cep telefonu, televizyon, bilgisayar gibi enerji tüketen mal ve hizmetlere olan talebin yükselmesine ve buna bağlı olarak ekonomik aktivitelerde canlılık oluşmasına neden olmaktadır. Bu durum işgücüne olan talebin ve buna bağlı olarak köyden kente göçün artmasına neden olmaktadır.

Enerji, üretimde sürekliliğin sağlanması açısından önemli bir girdidir. Enerjinin üretim faktörü olarak kabul edilmesi 1970 yılında yaşanan petrol krizine kadar gözardı edilmiştir. 1970'li yıllarda yaşanan petrol krizleri sonrasında Enerji, üretim faktörü olarak kabul edilmiştir. Cobb-Douglas üretim fonksiyonunda üretim miktarının sadece emek, sermaye girdilerine bağlı olduğu varsayılarak, diğer faktörler sabit tutulmuştur. Ancak 1973 ve 1979 yıllarında yaşanan petrol krizleriyle beraber üretim süreçlerinde girdi olarak kullanılan enerjinin önemi daha da artmış, buna bağlı olarak enerji bir

üretim faktörü olarak kabul edilmiş, üretim fonksiyonunda emek ve sermayeden sonra üçüncü bir faktör olarak anılmaya başlanmıştır (Usta ve Berber, 2017, s.174).

Enerji tüketimi, kentleşme ve ekonomik büyüme ilgili olarak yapılan çok sayıdaki çalışmada birbirlerinden farklı ve kesin olmayan sonuçların ortaya çıkması, Türkiye için güncel bir araştırma yapılması gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Bu bağlamda Türkiye de kentleşme, enerji tüketimi ile milli gelir artış hızı arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Çalışmanın literatüre katkıları şu şekilde değerlendirilebilir. Çalışmada ekonomik büyümeyi etkileyen enerji tüketimi değişkeninin yanında kentleşme değişkeni de kullanılarak diğer çalışmalardan daha kapsamlı hale getirilmiştir. Ayrıca çalışmada kullanılan veriler güncellenerek oldukça geniş bir zaman aralığını (55 yıl) 1965 – 2019 yılları arasındaki dönemi kapsamaktadır. Zaman aralığının 1965 yılından itibaren başlamasının nedeni enerji tüketimine ilişkin verilerin geriye dönük olarak 1965 yılından itibaren kayıtlarının tutulmasıdır.

Makalenin geri kalan kısmı şu şekildedir; 2. Bölümde çalışmada kullanılan değişkenlerle ilgili literatür taraması yapıldı. 3. bölümde kullanılan değişkenler ve değişkenlere ilişkin tanımlayıcı istatistikler verilmiştir. 4. bölümde kullanılan yöntem açıklanmaktadır. 5. bölümde ekonometrik analiz çıktıları ortaya konulmuştur. Sonuç kısmında ise politika önerilerine yer verilmiştir.

Teorik Çerçeve ve Literatür Taraması

Araştırmayla ilgili literatür çalışması enerji tüketimi – büyüme ve kentleşme – büyüme bağlamında ele alınmıştır.

Enerji tüketimi ile milli gelir artış hızı arasındaki ilişkiyi araştırma fikri Kraft & Kraft (1978) tarafından, 1970 petrol krizinin yaşanmasından sonra, ortaya atıldığından beri çok sayıda çalışma bu ilişki üzerine odaklanmıştır (Alshami ve Sabah, 2020, s.115). Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde yapılan bu çalışmaların çoğunda Granger nedensellik testi kullanılmıştır (Aydın, 2010, s.320). Literatürde, enerji tüketimi ile büyüme arasındaki ilişkilerle ilgili olarak yapılan çalışmaların ampirik sonuçları dört grupta toplanabilir (Buhari vd., 2020, s.1)

Bunlardan birincisi olan büyüme hipotezi, üretimde kullanılan emek ve sermaye faktörlerinin yanında enerjinin de hayati bir öneme sahip olduğunu ve ekonomik büyümede önemli bir rol oynadığını ifade etmektedir. Bu nedenle bu hipotezde nedenselliğin yönü enerji tüketiminden milli gelir artış hızına doğru tek taraflı olmaktadır. Fatai vd (2004) seçilmiş Asya – Pasifik ülkeleri için, Apergis ve Payne (2010) 9 güney Amerika ülkesi için, Dahmardeh vd. (2012) 10 gelişmekte olan Asya ülkesi için, Lau vd. (2011) 11 Asya ülkesi için, Belke vd. (2011) OECD ülkeleri için, Saidi vd. (2017) 53 Avrupa ülkesi için, Shahbaz vd. (2018) en çok enerji tüketen 10 ülke için, Gozgor vd. (2018) OECD ülkeleri için, Zafar vd. (2019) APEC ülkeleri için ve

Shahbaz vd. (2020) 38 ülke için yapmış oldukları çalışmalarda büyüme hipotezinin geçerli olduğu sonucuna varmışlardır.

İkincisi, ekonomik büyüme oranındaki yükselişlerin enerji tüketimini artırırken; enerji kullanımına yönelik olarak alınacak tasarruf önlemlerinin milli gelir artış hızı üzerinde olumsuz etkisi olmayabileceği milli gelir artış hızından enerji tüketimine doğru tek taraflı nedenselliği ifade eden koruma hipotezidir. Başka bir deyişle ekonomik büyümede meydana gelecek artışın enerji tüketiminde artışa neden olduğu durumlarda koruma hipotezi geçerlidir. Masih ve Masih (1996) Endonezya için, Wolse-Rufael (2006) 17 Afrika ülkesi için, Dahmardeh vd. (2012) Gelişmekte olan 10 Asya ülkesi için, Lau vd. (2011) 17 Asya ülkeleri için, Shahbaz vd (2017) Hindistan için, Rahman ve Velayutham (2020) 5 Güney Asya ülkeleri için yapmış oldukları çalışmalarda koruma hipotezinin geçerli olduğu sonucuna varmışlardır.

Üçüncüsü enerji tüketimi ile ekonomik büyümenin birbirlerine bağlı olduğunu, bu nedenle enerji ve ekonomik büyüme politikalarının birlikte uygulanacağını ifade eden hem enerji tüketiminin hem de ekonomik büyümenin birbirlerini aynı zamanda etkilediği iki taraflı nedensellik ilişkisini ortaya koyan geri besleme hipotezidir. Oh ve Lee (2004) Kore için, Akinlo (2008) 11 Afrika ülkesi için, Lee vd. (2008) 22 OECD ülkesi için, Acaravci ve Ozturk (2010) 11 AB'ye geçiş ülkeleri için, Adams vd. (2016) Afrika ülkeleri için, Mutascu (2016) G7 ülkeleri için, Dos Santos Gaspar vd. (2017) Avrupa Ülkeleri için, Saidi vd. (2017) Afrika ve Orta Doğu ülkeleri için yapmış oldukları çalışmalarda geri besleme hipotezinin geçerli olduğu sonucuna varmışlardır.

Dördüncüsü ise enerji tüketimi ile milli gelir artış hızı arasından herhangi bir nedensellik ilişkisi bulunmadığını ifade eden yansızlık hipotezidir. Her iki değişkende birbirlerinden bağımsızdır ve birbirlerini etkilemezler. Bunda enerji masraflarının milli gelir içerisindeki payının önemsiz olmasının veya enerji tüketiminin daha az olduğu hizmetler sektörünün ekonomi içerisindeki ağırlığının fazla olmasının etkisi olduğu söylenebilir (Öztürk, 2010, s.340 – 341). Chen vd. (2007) Endonezya, Filipinler, Singapur ve Tayland ülkeleri için, Huang vd. (2008) düşük gelirli ülkeler için, Payne (2009) ABD için, Wolde-Rufael, (2006) 17 Afrika ülkesi için, Rahman ve Mamun (2016) Avustralya için yapmış oldukları çalışmalarda yansızlık hipotezinin geçerli olduğu sonucuna varmışlardır.

Kentleşme ve ekonomik büyüme ile ilgili olarak yapılan çalışmalar kentleşmenin milli gelir düzeyi ile ilişkisi olduğunu ortaya koymuştur (Handerson, 2003). Genel olarak ekonomik büyümenin kentleşmeyi artırdığı, kentleşmenin de ekonomik büyümeyi bir noktaya kadar desteklediği kabul edilir (Hope, 1998, s. 345 – 350). Liu (2009), Han vd. (2012) ve Chen (2013) Çin için, Hossain (2011) yeni endüstriyelendirilmiş ülkeler için kentleşmeden ekonomik büyümeye doğru nedensellik ilişkisi tespit etmişlerdir. Pradhan vd. (2014) G-20 ülkeleri için, Ghosh ve Kanjilal (2014)

Hindistan için ekonomik büyümeden kentleşmeye doğru tek taraflı nedensellik ilişkileri tespit etmişlerdir. Shahbaz ve Lean (2012) Tunus için ekonomik büyümenin ve kentleşmenin karşılıklı olarak birbirlerini etkilediği iki taraflı nedensellik ilişkileri tespit etmişlerdir. Salim ve Shafiei (2014) OECD ülkeleri için, Solarin ve Shahbaz (2013) Angola için ekonomik büyümenin kentleşmeyi karşılıklı olarak etkilemediği iki taraflı nedensellik ilişkilerinin olmadığını tespit etmişlerdir. Arıca Dimou ve Schaffar (2014), Çin için 1984 – 2004 dönemini yıllık veriler kullanarak kentleşme ile kişi başına düşen milli gelir arasındaki bağlantıyı panel veri yöntemi ile araştırmışlardır. Elde edilen sonuçlara göre göre, kişi başına düşen milli gelir arttıkça belli bir eşik değerine kadar kentleşme artmakta, belli bir eşik değerinden sonra ise şehirlerde ulaşım, çevre gibi sorunlar nedeniyle kentleşme hızı azalmaktadır.

Çalışma Türkiye özelinde olduğu için Türkiye için yapılan enerji tüketimi – büyüme ve kentleşme- büyüme arasındaki ekonometrik çalışmaların özeti Tablo 1 de sunulmuştur.

Tablo 1. Türkiye Özelinde Yapılan Çalışmalardan Bazıları

Yazar(lar)	Dönem	Metodoloji	Sonuç
Terzi (1998)	1950 – 1991	Engle-Granger Nedensellik	EC <=> GRW
Erdal vd. (2008)	1970- 2006	Pair – Wise nedensellik testi	
Karhan vd. (2012)	1960-2011	Granger Nedensellik	
Yapraklı ve Yurttançıkamaz, (2012)	1970 – 2010	Granger Nedensellik	
Bayar (2014)	1961-2012	Toda-Yamamoto Nedensellik	
Recepoğlu vd. (2020)	2004 - 2014	Granger Panel Nedensellik	
Şanlı ve Tuna (2014)	1980-2011	Granger Nedensellik	EC <#> GRW
Kızılkaya (2018)	1960 - 2015	Toda-Yamamoto Nedensellik	
Erdoğan ve Gürbüz (2014)	1970-2009	Granger Nedensellik	
Uçak ve Usupbeyli (2015)	1971-2023	Granger Nedensellik	
Soytaş ve Sarı (2009)	1960-2000	Toda-Yamamoto Nedensellik	

Tablo 1 (devam)

Soytaş ve Sarı (2007)	1968-2002	Granger Nedensellik	EC => GRW
Kar ve Kınık (2008)	1975 – 2005	VECM nedensellik testi	
Korkmaz ve Güngör (2016)	1970-2014	Granger Nedensellik	
Polat vd. (2011)	1950-2006	Granger Nedensellik	
Usta ve Berber (2017)	1970- 2012	Toda-Yamamoto Nedensellik	
Aydın (2020)	1965 - 2017	Toda – Yamamoto ve Breitung – Candelon Nedensellik	GRW=> EC
Lise ve Montfort (2007)	1970-2003	Granger Nedensellik	
Kapusuzoğlu ve Karan (2010)	1975-2006	Granger Nedensellik	
Uzun vd (2013)	1980-2010	VECM Analizi	
Savaş ve Durğun (2016)	1980-2010	Granger Nedensellik	
Tayyar (2021)	1990 - 2017	VECM Nedensellik	EC↑ = GRW↑
Mucuk ve Uysal (2009)	1960-2006	Granger Nedensellik Johansen Eşbütünleşme	
Usta (2016)	2004-2011	Panel Veri Analizi	EC↑ = GRW↑
Tandoğan (2017)	1968 - 2016	Toda-Yamamoto Nedensellik	GRW => URB
Sancar ve Sancar (2017)	1990 – 2014	Granger Nedensellik	GRW => URB
Ertekin ve Kırcı (2017)	1961 - 2015	VAR Yöntemine Dayalı Granger Nedensellik	URB => GRW
Öztürk ve Çalışkan (2019)	1960 - 2016	Granger Nedensellik	GRW <=> URB
Yıldırım (2019)	1961 - 2015	ARDL Testi	URB↑ = GRW↑

Kaynak: Tablo çalışmanın yazarı tarafından oluşturulmuştur. Tablo 1’de EC: Enerji tüketimini, URB: Kentleşmeyi ve GRW: Ekonomik büyümeyi ifade etmektedir. Değişkenler arasında bulunan => işareti ok işareti yönünde sadece bir değişkenden diğer değişkene doğru tek taraflı nedenselliği, <=> işareti değişkenlerin birbirlerini her iki yönde de etkilediklerini ve <#> işareti değişkenlerin birbirlerini her iki yönde etkilemediklerini göstermektedir.

Literatürde yer alan çalışmalar değerlendirildiğinde yapılan çalışmalarda farklı zaman aralıklarının tercih edilmesi, farklı değişkenlerin veya ülke gruplarının analize dâhil edilmesi, bu değişkenler arasındaki ilişkilerin de farklı sonuçlar ortaya koyduğunu göstermektedir. Kentleşme, enerji tüketimi ve milli gelir artış hızı arasında bağlantı olup olmadığının ve bağlantı varsa bağlantı yönünün ekonometrik yöntemlerle belirlenmesi bu makalenin amacını oluşturmaktadır.

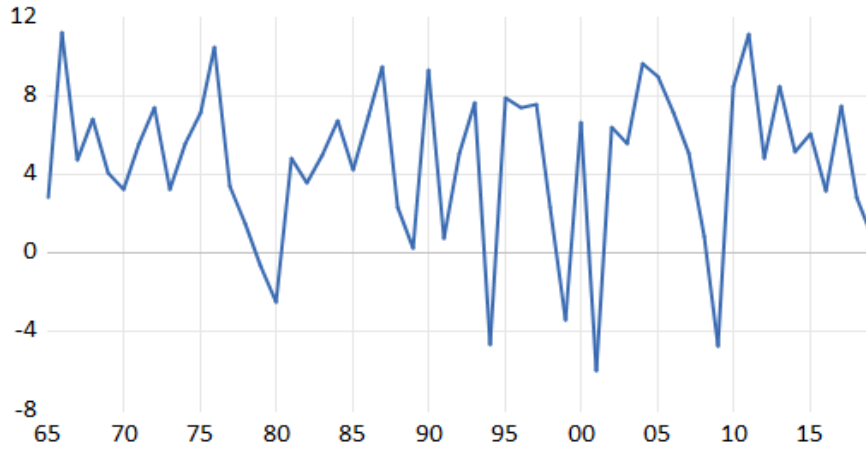
Veri Seti ve Tanımlayıcı İstatistikler

Çalışmada 1965–2019 dönemini kapsayan Türkiye ekonomisine ait yıllık verilerle değişkenlere ait zaman serileri oluşturulmuştur. Modellerin tahmininde, Eviews 11 programından yararlanılmıştır. Ekonometrik modelde yer alan değişkenlere ilişkin kısaltmalar ve değişkenlerin alındığı kaynaklar Tablo 2’de özetlenmiştir.

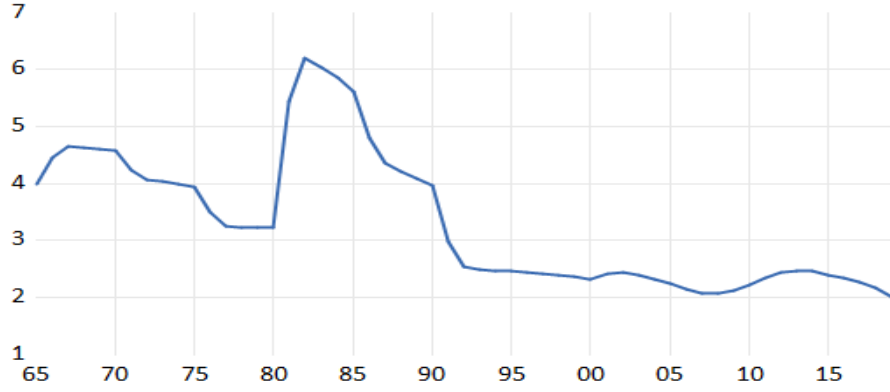
Tablo 2. Modelde Kullanılan Değişkenler

Değişkenler	Değişkenlerin Açıklaması	Kaynaklar
GRW	Ekonomik Büyüme (2010=100)	WDI
URB	Kent Nüfusunun Büyüme Oranı	World Bank
EC	Toplam Enerji Tüketimi (Milyon ton petrol eşdeğeri)	BP

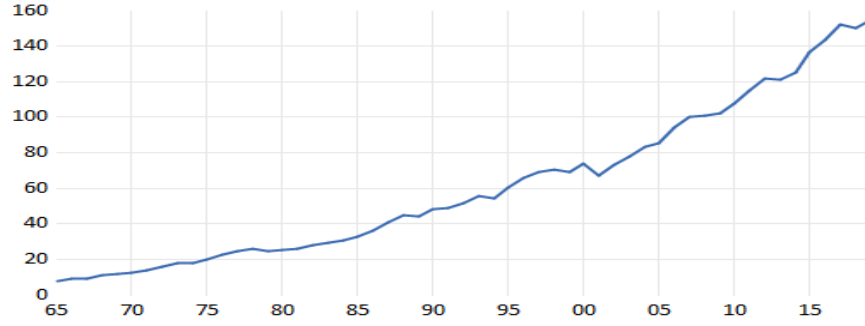
Şekil 1. Ekonomik Büyüme (2010=100)

Şekil 2. Kent Nüfusunun Büyüme Oranı (Yıllık, %)

Şekil 3. Toplam Enerji Tüketimi (Milyon ton petrol eşdeğeri)

Tablo 3. Değişkenlerle İlgili Tanımlayıcı İstatistikler

	EC	GRW	URB
Ortalama	61.12945	4.646214	3.315720
Medyan	51.46302	5.035635	2.542428
Maximum	155.0170	11.21282	6.201874
Minimum	7.824712	-5.962311	1.985267
Standart S.	43.24110	3.983566	1.191136
Çarpıklık	0.653544	-0.785647	0.797392
Basıklık	2.313719	3.319318	2.504937
Jarque-Bera	4.994598	5.891712	6.390139
Olasılık	0.082307	0.052557	0.040964
Gözlem Sayısı	55	55	55

Tablo 3'te özetlenen tanımlayıcı istatistikler incelendiğinde, analiz edilen dönemde değişkenlere ait ortalamalar pozitif olarak bulunurken, en yüksek ortalama EC değişkeninde ve en düşük ortalama ise URB değişkeninde görülmüştür. Standart sapma değerlerine göre ise; EC değişkeni oynaklığı en yüksek değişken olurken, oynaklığı en düşük olan değişken ise URB değişkeni olarak elde edilmiştir. Çarpıklık dağılımın ortalama etrafındaki simetrililiğini ölçerken, basıklık dağılımın basıklığı yani verilerin tepe noktaları hakkında bilgi veren bir ölçüttür. Normal bir dağılım için çarpıklık ve basıklık değerlerinin sırasıyla 0 ve 3 olması beklenir. Tablo 3'te görüleceği üzere, çarpıklık ve basıklık değerleri referans değerlerinde olduğu görülmektedir. EC ve URB değişkenlerinin çarpıklık değerleri pozitiftir. Pozitif çarpıklık, dağılımın kuyruğunun sağa çarpık olduğunu göstermektedir. Bu durum ortalamadan büyük uç değerlerin olduğunu işaret etmektedir. Diğer değişken GRW ise çarpıklık değerleri negatiftir. Negatif çarpıklık ise, dağılımın kuyruğunun sola çarpık olduğunu göstermektedir. Jarque-Bera (JB) test istatistiği sonuçlarına göre URB dışındaki değişkenlerin normal dağılıma sahip olmadığı görülmektedir.

Çalışmanın bu bölümünde ilk önce enerji tüketimi, kentleşme ve ekonomik büyüme arasındaki bağlantıyı inceleyen analize ilişkin ARDL modeli ve verileri açıklanacak, ardından ARDL analizi yardımıyla çalışmada ele alınan değişkenler arasındaki hem kısa dönemli hem de uzun dönemli ilişkiler ile VAR Granger nedensellik testinde Toda-Yamamoto yaklaşımı kullanılarak değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisi ortaya konulacaktır.

Yöntem

Değişkenler arasındaki uzun dönemli bağlantıların incelenmesi genellikle koentegrasyon yöntemi ile yapılmaktadır. Engle ve Granger (1987) testi, Philips ve Hansen'in (1990) tamamen düzeltilmiş EKK prosedürü, maksimum olabilirliğe dayalı Johansen (1988, 1991, 1995) ile Johansen ve Juselius (1990) testleri serilen aynı dereceden örneğin I(1) veya I(0) bütünleşik olmaları gibi bir takım kısıtlamalar içermektedir. Zaman serilerinin çoğunun durağan olmadıkları bilinmesi, serilerin düzeyde I(0) veya farkta I(d) ($d > 0$) diğer değişle aynı seviyede durağan olması varsayımına dayalı ekonometrik yöntemlerin uygulanmasını sınırlandırmaktadır. Ancak Pesaran ve Shin (1998) ile Pesaran, Shin ve Smith (2001)'in literatüre kazandırdığı EKK yöntemine dayalı Gecikmesi Dağılım Oteregresif Model (ARDL) yaklaşımı aynı seviyede durağan olma gibi kısıtlamaları ortadan kaldırarak farklı düzeylerde durağan olması durumunda bile değişkenler arasındaki dinamik (Oteregresif) ilişki yapısının açıklanmasına imkân tanımaktadır (Pesaran vd., 2001:290; Narayan, 2004, s.11). Diğer bir değişle, bağımlı değişkenin gecikmeleri modelin oteregresif (AR) kısmını, bağımsız değişkenlerin gecikmeleri ise dağılım (DL) kısmını ifade etmektedir. Çalışmada kullanılan ARDL modeli şu şekildedir;

$$\Delta(GRW)_t = \alpha + \sum_{i=1}^{p_1} \delta_1 \Delta(GRW)_{t-i} + \sum_{i=0}^{p_2} \delta_2 \Delta(\ln EC)_{t-i} + \sum_{i=1}^{p_3} \delta_3 \Delta(\ln URB)_{t-i} + \beta_1 (GRW)_{t-1} + \beta_2 (\ln EC)_{t-1} + \beta_3 (\ln URB)_{t-1} + \varepsilon_t \quad (1)$$

Modelde yer alan GRW; ekonomik büyüme negatif değerlerde içerdiğinden ham değerlerini, lnEC; enerji tüketiminin doğal logaritmasını, lnURB; kentleşme oranının doğal logaritmasını temsil etmektedir. Δ birinci fark işlemcisini, α sabit terimi, δ_1 , δ_2 ve δ_3 katsayıları değişkenler arasındaki kısa dönem dinamik ilişkileri gösterirken β_1 , β_2 ve β_3 katsayıları değişkenler arasındaki uzun dönem ilişkileri ifade etmekte, ε_t ise hata terimini göstermektedir.

Modeldeki değişkenler arasındaki ilişkilerin ARDL testi yaklaşımı ile incelenmesi dört aşamadan oluşmaktadır;

İlk aşamada; tüm seriler birim kök sürecinden geçirilerek durağanlaşma dereceleri belirlenir. Eğer tüm seriler I(0) veya I(1) ise sonraki aşamaya geçilir. En az bir seri ikinci derecen farkı alınarak durağanlaşıyorsa analiz sonlanır.

İkinci aşamada; ARDL (a, b, c) modelini tahmin etmek için maksimum gecikme uzunluğu seçilip Akaike (AIC), Schwarz (SIC), Hannan – Quinn (HQ) ve düzeltilmiş R² Bilgi Kriterleri kullanılarak her bir değişken için gecikme sayılarına karar verilir. ARDL (a,b,c) şeklinde belirlenen modelde a,b,c sırasıyla GRW, lnEC ve lnURB'nin gecikme uzunluklarıdır.

Üçüncü aşamada Tahmin edilen ARDL modeli için F sınır testi yapılır. Eşitlik (1) de GRW bağımlı değişken, lnEC ve lnURB bağımsız değişkenler olmak üzere eşbütünleşmenin olmadığını gösteren yokluk hipotezi H0: $\beta_1 = \beta_2 = \beta_3 = 0$ alternatif hipotez H1: $\beta_1 \neq \beta_2 \neq \beta_3 \neq 0$ karşı F(GRW| lnEC, lnURB) ile gösterilen F – testi aracılığı ile test edilmektedir. Pesaran vd. (2001) çalışmalarında modelde yaralan değişkenlerin tümünün düzeyde I(0) ve birinci farkta I(1) olduğunu varsayarak iki kritik değere ait verileri sunmuştur. Tabloda yer alan k sayısı modelde yer alan dinamik regresor sayısını göstermektedir. Hesaplanan F istatistik değerinin alt sınırı I(0) ile üst sınırı I(1) karşılaştırılır. Eğer F istatistik değeri üst sınırdan büyükse H0 hipotezi reddedileceğinden değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisi olduğu hipotezi kabul edilecektir. (Göktaş vd., 2018, s.99). Eğer F istatistik değeri alt sınırdan küçükse H0 hipotezi reddedilemeyeceğinden değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisi olmadığı hipotezi kabul edilir. Ayrıca F istatistik değeri alt ve üst değerleri arasında bir yerlerdeyse koentegrasyon testi için anlamlı bir yorum yapılamaz.

Dördüncü aşama, daha önce eşitlik (1) de uzun dönem tahmini yapılan modelin bu kez kısa dönem tahmini ve hata düzeltme modeli tahmin edilir. Modelin kısa dönem tahmini ve hata düzeltme terimi eklenmiş hali şu şekildedir;

$$\Delta(GRW)_t = a + \sum_{i=1}^{p_1} \delta_1 \Delta(GRW)_{t-i} + \sum_{i=0}^{p_2} \delta_2 \Delta(\ln EC)_{t-i} + \sum_{i=1}^{p_3} \delta_3 \Delta(\ln URB)_{t-i} + \omega ECM_{t-1} + \varepsilon_t \quad (2)$$

Burada δ_1 , δ_2 ve δ_3 sembolleriyile ifade edilenler modelin kısa dönem katsayılarını göstermektedir. Kısıtlanmış VAR modelde kısa dönem katsayılarının (δ_1 , δ_2 ve δ_3) yanına bir gecikmesi (ECT(-1)) alınarak hata düzeltme terimi eklenmektedir. Modele ECT(-1) eklenmesiyle değişkenler arasındaki nedenselliğin yönünün belirlenmesinin yansırı nedensellikler uzun ve kısa dönem olarak da ayrılmaktadır. Burada uzun dönem nedensellik, ECT(-1) katsayısının eksi işaretli (negatif) ve istatistiki olarak anlamlı olmasına bağlıdır (Çağlayan, 2006, s.427).

Uygulama Sonuçları

Türkiye için 1965 – 2019 dönemini kapsayan yıllık verilerle enerji tüketimi, kentleşme ve milli gelir artış hızı arasındaki bağlantının olup olmadığı ve eğer bağlantı varsa bu bağlantının yönü araştırılmıştır. Ele alınan dönemdeki verilerin analiz edilebilmesi için ilk olarak durağan olup olmadıkları belirlemek gerekir. Bu amaçla çalışmada kullanılan değişkenlere Arttırılmış Dickey-Fuller (ADF Test) testi ve Kwiatkowski, Phillips, Schmidt, Shin (KPSS test) testi uygulanmıştır. Sonuçlar Tablo 4’te gösterilmiştir.

Tablo 4. Değişkenlerin I(0) için birim kök testi

Seri	ADF* (H ₀ : Seri birim kök içerir)			KPSS** (H ₀ : Seri Durağandır)		
	Test İst.	%1	%5	Test İst.	%1	%5
GRW	-7.181751	-3.557472	-2.916566	0.051817	0.739000	0.463000
LNEC	-3.084328	-3.557472	-2.916566	0.890156	0.739000	0.463000
LNURB	-1.444910	-3.560019	-2.917650	0.777125	0.739000	0.463000

*: MacKinnon (1991). **: Kwiatkowski et al. (1992).

Tablo 4’te serilerin düzey değerlerine ait sabitli model kullanılarak elde edilen ADF ve KPSS birim kök testlerinin sonuçları görülmektedir. GRW serisi her iki teste göre düzeyde durağan iken LNURB serisi ise her iki teste göre düzeyde durağan değildir. LNEC serisi ADF testine göre %5 düzeyde durağanken KPSS testine göre %1 ve %5 seviyelerinde durağan değildir. LNEC serisinin korelogramı incelendiğinde ilk gecikmeden sonra AC ve PAC katsayılarının güven aralıkları içerisinde sönerek sifıra yaklaştığı gözlenmiştir. Bu nedenle LNEC serisinin düzeyde durağan (I(0))olduğuna karar verilmiştir. Tablo 5’te durağan olmayan LNURB serisinin birinci farklarına ait birim kök testi sonuçları verilmiştir.

Tablo 5. Değişkenin I(1) için birim kök testi

Seri	ADF* (H ₀ : Seri birim kök içerir.)			KPSS** (H ₀ : Seri Durağandır)		
	Test İst.	%1	%5	Test İst.	%1	%5
LNURB	-4.931206	-3.560019	-2.917650	0.074613	0.739000	0.463000

*: MacKinnon (1991). **: Kwiatkowski et al. (1992).

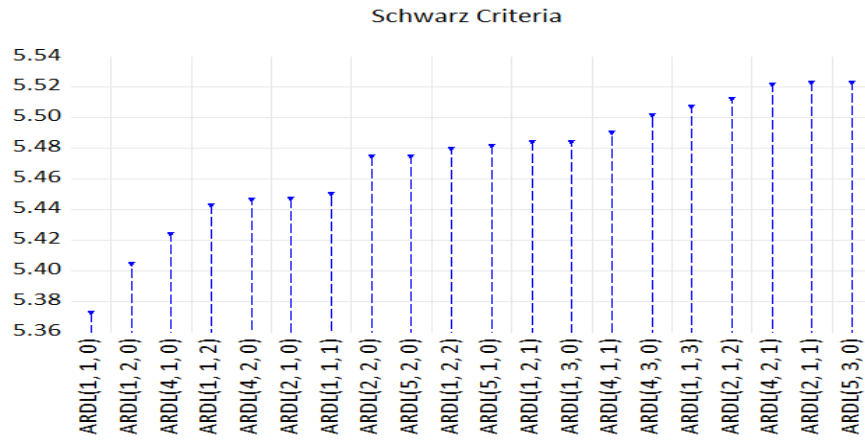

Tablo 4 ve 5 incelendiğinde GRW ve LNEC serileri düzeyde I(0) durağanken LNURB ise birinci farkta durağan I(1) olduğu sonucuna varılmıştır. Değişkenlerden hiçbirinin I(d) ve $d>1$ olmadığı sonucuna varıldıktan sonra ARDL modeli tahmin edilebilir.

Eşbütünleşme Analizi

Schwarz Bilgi Kriteri dikkate alınarak farklı modeller arasında en iyi modelin ARDL (1,1,0) olduğu belirlenmiştir. Buna göre GRW ve lnEC değişkenlerinin bir(1) gecikmesi ile lnURB değişkeninin sıfır(0) gecikmesi modele eklenmiştir. Schwarz Bilgi Kriterine göre modellerin uygunluk dizilimi Şekil 4'te gösterilmiştir.

Şekil 4. Schwarz bilgi kriterine göre en iyi 20 model

GRW serisi bağımlı değişken, LNURB ve LNEC bağımsız değişkenler olmak üzere olası 180 model arasından en iyisine SC kriterine göre karar verilerek ARDL (1,1,0) modeli tahmin edilmiştir. ARDL (1,1,0) model tahmin sonuçları Tablo 6'te görülmektedir.

Tablo 6. ARDL (1,1,0) modeline ait uzun dönem katsayılar

Bağımlı Değişken: GRW				
	Katsayı	Std. Hata	t-Statistic	Prob.
GRW(-1)	0.014053	0.068769	0.204358	0.8389
LNEC**	61.50155	8.785935	7.000001	0.0000
LNEC(-1)**	-60.43022	8.691551	-6.952754	0.0000
DLNURB*	5.236104	2.163351	2.420367	0.0193
C	-2.780686	1.790368	-1.553136	0.1268
$\bar{R}^2 = 0.45$, F=11,64 P (0,000), DW=2,21				

Tablo 6 (Devam)

Tanı Testleri
Serisel Korelasyon (Breush-Godfrey): F=1,65 (P=0,20)
Model Spesifikasyonu (Ramsey – Reset): F=0,70 (P=0,43)
Normallik (Jarque-Bera): JB=0,33 (P=0,85)
Değişen Varyans (Breush-Pagan-Godfrey): F=0,70 (0,59)

*: %5'te anlamlı, **: %1'de anlamlı

Tablo 6'da görülen ARDL (1,1,0) model tahmin sonuçlarına göre yapılan tanı testleri sonucu modelde herhangi bir serisel korelasyon, değişen varyans, spesifikasyon ve normal dağılım sorunlarının bulunmadığı ortaya konulmuştur. Tablo 7'de seriler arasında koentegrasyon bağlantısının varlığını araştırmak için yapılan sınır testi sonuçları verilmiştir.

Tablo 7. Sınır testi sonuçları

H ₀ : Eşbütünleşme yoktur.			
	a	I(0)*	I(1)*
F=34.20400	10%	3.28	4.273
k=2	5%	3.987	5.09
	1%	5.707	6.977
	a.	I(0)	I(1)
T=-9.192010	10%	-2.57	-3.21
	5%	-2.86	-3.53
	2.5%	-3.13	-3.8
	1%	-3.43	-4.1

*: n=55 için Narayan (2005) tarafından üretilen kritik değerdir.

Tablo 7'de görülen F sınır testi için F=34.20400 olarak hesaplanmıştır. Bu değer üst kritik değerlerin tüm yanılma düzeyleri için hepsinde büyük ($F > I(1)$) olduğundan "eşbütünleşme yoktur" yokluk hipotezi reddedilecektir. F-Sınır testine göre seriler eşbütünleşiktir ancak bu eşbütünleşmenin geçerli bir eşbütünleşme olup olmadığını koşullu hata modeli olarak Model 3 kullanıldığından sınamak gerekmektedir. Bu nedenle Tablo 7'nin son bölümü t – sınır testi sonuçlarını vermektedir. t – sınır testi için $t = -9.192010$ olarak hesaplanmıştır ve bu istatistik mutlak değerce tüm yanılma düzeyleri için üst kritik değerlerin mutlak değerinden büyük olduğundan seriler arasında eşbütünleşme geçerli olmaktadır.

Uzun ve Kısa Dönem Tahmin Sonuçları

Seriler arasında uzun dönem denge ilişkisine ait tahmin sonuçları Tablo 8’de verilmiştir.

Tablo 8. Uzun dönem tahmin sonuçları

Bağımlı Değişken: GRW	Katsayı	St. hata	t	P
LNEC	1.086604	0.450111	2.414078	0.0196
DLNURB	5.310739	2.411565	2.202196	0.0324

Tablo 8’deki sonuçlara göre Türkiye’de analiz edilen dönem için LNEC ve LNURB değişkenlerinin katsayıları pozitif ve anlamlıdır. Sırasıyla LNEC ve LNURB değişkenlerinde meydana gelecek %1’lik değişim GRW üzerinde %1,09 ve %5,31 değişimi sağlayacaktır.

Tablo 9. Kısa dönem tahmin sonuçları

Bağımlı Değişken: ΔGRW	Katsayı	St. Hata	t	P
C	-2.780686*	0.597895	-4.650791	0.0000
ΔLNEC	61.50155*	8.118267	7.575700	0.0000
CointEq(-1)	-0.985947*	0.095404	-10.33442	0.0000
$\bar{R}^2 = 0.73$, F=73,543 P (0,000), DW=2,13				

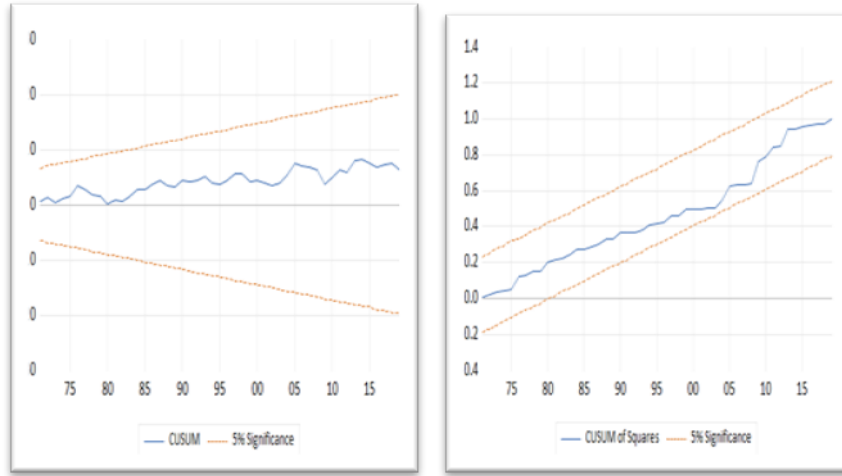
*: t sınır testine göre %1 düzeyinde anlamlı

Tablo 9’da hata düzeltme modeline ait kısa dönem regresyon sonuçları görülmektedir ve hata düzeltme katsayısı CointEq(-1) -0,99 olarak hesaplanmıştır. Hata düzeltme modelinin uygulanabilmesi için söz konusu katsayının işaretinin negatif ve istatistiksel olarak anlamlı olması gerekir. Katsayı beklenildiği gibi negatif işaretli olmakla beraber katsayıya ait değer t = -9.192010 olarak hesaplanmıştır. Hata düzeltme katsayısının anlamlılığı için t-sınır testine ihtiyaç vardır. Tablo 9’da t-sınır testi sonuçlarına göre hata düzeltme katsayısının p istatistik değeri 0,000 olarak hesaplanmış ve bu değer istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmüştür. Bu sonuçlara göre, kısa dönemde oluşacak dengeden sapmalar $1/0,99 = 1,010$ yıl sonra düzelerek uzun dönem dengesine ulaşacaktır.

Şekil 5’te yer alan CUSUM ve CUSUM Squares test sonuçlarında kırmızı çizgilerin üzerinde ve dışına doğru herhangi bir taşma olmadığı için modelde yapısal kırılma olmadığı ve modelin %5 anlamlılık düzeyinde modeldeki katsayıların istikrarlı olduğu görülmektedir.

Şekil 5. Cusum ve Cusumsq testi

Son olarak çalışmada ele alınan değişkenler arasındaki nedensellik ilişkilerinin yönünü ortaya koyabilmek için Toda-Yamamoto yaklaşımı ile VAR Granger nedensellik testi uygulanmış, ulaşılan sonuçlar ise Tablo 10'da sunulmuştur.

Tablo 10. VAR Granger nedensellik/blok dışsallık wald testi sonuçları

Nedensellik	Gecikme (k=1, dmax=1)	χ^2	P	Sonuç
EC=>GRW	2	0.018812	0.8909	Nedensellik yok
URB=>GRW	2	0.460351	0.4975	Nedensellik yok
GRW=>EC	2	2.383435	0.1226	Nedensellik yok
URB=>EC	2	0.178608	0.6726	Nedensellik yok
GRW=>URB	2	4.948733	0.0261	Nedensellik var
EC=>URB	2	0.861791	0.3532	Nedensellik yok

Tablo 10'da gösterilen verilere göre ekonomik büyümeden kentleşmeye doğru nedenselliğin olmadığını ifade eden sıfır hipotezi %5 anlam düzeyinde (Olasılık değeri=0.0261) reddedilmektedir. Bu durumda ekonomik büyümeden kentleşmeye doğru nedensellik ilişkisi olduğu söylenebilir.

Sonuç ve Değerlendirme

Gelişmekte olan ülkeler ve özellikle Türkiye açısından enerji tüketimi, kentleşme ve ekonomik büyüme önemli kavramlardır. Kentleşme, şehirlerdeki ekonomik faaliyetlerin yoğunlaşmasına neden olduğundan üretimde ölçek ekonomilerine yol açmakta ve enerjiye olan talebi diğer bir ifade ile enerji tüketimini arttırmaktadır. Bu durum enerjide arz

güvenliğinin sağlanmasını, sağlıklı bir kentleşme yapısının oluşmasını ve ekonomik büyümenin sürdürülebilmesini ülke ekonomisinin geleceği açısından önemli hale getirmektedir.

Bu makalede, Türkiye için 1965- 2019' dönemi yıllık verileri dikkate alınarak enerji tüketimi, kentleşme ve milli gelir arasındaki bağlantılar ARDL koentegrasyon yaklaşımı ile araştırılmıştır. Çalışmada, enerji tüketim göstergesi milyon ton petrol eşdeğeri olarak birincil enerji tüketimi, kentleşme göstergesi olarak ise kent nüfusunun büyüme oranı kullanılmıştır. Birim kök test sonuçlarına göre değişkenlerden kentleşme değişkeni (URB) birinci farkta durağan diğer değişkenler ise (GRW, EC) düzeyde durağan olduğu belirlenmiştir. ARDL testine göre hem uzun dönemde ve hem de kısa dönemde kentleşme ve elektrik tüketimi değişkenleri istatistiki olarak anlamlı ve ekonomik büyüme değişkeninin pozitif olarak etkilediği sonucuna varılmıştır. Bu açıdan çalışmadan eşbütünleşme ile ilgili olarak elde edilen sonuçlar literatürde Türkiye için yapılan çalışmaların sonuçlarıyla örtüşmektedir. Uzun dönemde enerji tüketiminde meydana gelecek %1'lik değişim ekonomik büyümeyi %1,09 ve kentleşme değişkenlerinde meydana gelecek %1'lik değişim ekonomik büyüme üzerinde %5,31 değişimi sağlayacaktır. Kısa dönemde ise hata düzeltme katsayısı eksi işaretli ve istatistiki olarak anlamlı bulunmuştur. Elde edilen bu bulguya göre, kısa dönemde oluşacak dengeden sapmalar $1/0,99 = 1,010$ yıl sonra düzelterek uzun dönem dengesine ulaşacaktır.

Toda-Yamamoto nedensellik testi sonuçlarına göre, büyüme değişkeninden kentleşmeye doğru tek yönlü nedensellik olduğu sonucuna varılmıştır. Türkiye'nin ekonomik büyümesinde meydana gelen değişikliklerin kentleşme sürecini etkilediğini göstermektedir. Diğer bir ifade ile ekonomik büyümenin kırdan kente göçü artırmasıyla beraber kentsel nüfusun artması, artan nüfusun ihtiyaçlarının karşılanması ve yaşam standartlarını artırılması için sağlıklı kentsel planların oluşturulmasının önemi ortaya çıkmaktadır. Ayrıca ele alınan dönemde EC ile GRW değişkenlerinin birbirlerinden bağımsız oldukları ve birbirlerini etkilemedikleri, diğer bir değişle aralarında nedensellik ilişkisi olmadığı gösterilmiştir. Bu durumda, Toda-Yamamoto nedensellik testi sonuçlarına göre ilgili dönemde, EC ile GRW değişkenleri arasında iki yönlü nedensellik ilişkisinin olmadığını ifade eden yansızlık hipotezi geçerlidir. Çalışmadan nedensellik ile ilgili olarak elde edilen sonuçlar literatürde Türkiye için yapılan çalışmaların sonuçlarıyla örtüşmektedir.

Türkiye hem ekonomik büyümenin hem de enerji tüketiminin arttığı bir kentleşme süreci yaşamaktadır. Bu durum ekonomik büyüme, enerji tüketimi ve kentleşme olgusundan ödün vermeden sürdürülebilir kalkınmanın gerçekleştirilebilmesi için neler yapılması gerektiği hususunu politika yapımcılarının çözmesi gereken en önemli problem olarak gündeme getirmektedir. Enerji tüketiminin ve kentleşmenin ekonomik büyümeyi

artırdığı düşünülürse en uygun çözümün ekonomik büyümeden ödün vermek olduğu düşünülebilir. Türkiye'nin hedefinin istikrarlı bir büyümeyi gerçekleştirmek olduğundan ve böyle bir çözümün işsizlik, enflasyon gibi problemlere yol açacağından uygulanması mümkün gözükmemektedir. Bu bağlamda enerji arz güvenliğinin sağlanması, sürdürülebilir ekonomik büyüme ve kalkınmanın gerçekleşmesi için enerji ile ilgili politikaların geliştirilmesine ihtiyaç bulunmaktadır. Türkiye'nin, enerji üretiminde önemli ölçüde ithalata bağımlı bir yapıya sahip olması, enerji fiyatlarındaki artışın ekonomik büyüme üzerinde olumsuz etkiler oluşturmaya neden olabilmektedir. Bu etkileri azaltmak için alternatif enerji kaynaklarına önem verilmeli ve destek olunmalıdır. Son dönemde büyük çoğunluğu özel sektör tarafından gerçekleştirilen yatırımların daha da yaygınlaşması için destekler verilmelidir. Yerli enerji üretimini artırmak için yeni petrol ve maden alanları belirlenmeli gerekli çalışmalar yapılmalıdır. Ayrıca Mersin Akkuyu ve Sinop'ta inşası devam eden nükleer santrallerin de bir an önce bitirilmesi için gerekli çalışmaların yapılması gerekmektedir.

Sonuç itibarıyla Türkiye ekonomisinin yapısal özelliklerinin dışa bağımlı bir karakter göstermesi ekonomik büyümeyi etkileyen enerji tüketimi ve kentleşme değişkenlerinin etkisini kuvvetlendirmektedir. Yukarıda ifade edilen önlemler aynı zamanda Türkiye ekonomisinin dışa bağımlı yapısal özelliğini de değiştirerek sürdürülebilir ekonomik büyüme ve kalkınmayı iyileştirecek ve böylece ekonomik istikrarın temel göstergelerini de sağlamlaştırarak ekonomimizi olası kırılganlıklara karşı daha güçlü konuma getirecektir.

Kaynakça

- Acaravci, A., Ozturk, I. (2010). Electricity Consumption-Growth Nexus: Evidence From Panel Data for Transition Countries. *Energy Economics*, 32(3), 604-608.
- Adams, S., Klobodu, E. K. M., Opoku, E. E. O. (2016). Energy Consumption, Political Regime and Economic Growth in Sub-Saharan Africa. *Energy Policy*, 96, 36-44.
- Akinlo, A. E. (2008). Energy Consumption and Economic Growth: Evidence from 11 Sub-Sahara African Countries. *Energy economics*, 30(5), 2391-2400.
- Alshami, M. A., Sabah, A. (2020). The Strategic Importance of Energy Consumption to Economic Growth: Evidence from the UAE. *International Journal of Energy Economics and Policy*, 10(1), 114.
- Apergis, N., Payne, J. E. (2010). Renewable Energy Consumption and Growth in Eurasia. *Energy Economics*, 32(6), 1392-1397.
- Aydın, F. (2010). Enerji Tüketimi ve Ekonomik Büyüme. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (35), 317-340.

- Aydin, M. (2019). Renewable and Non-renewable Electricity Consumption-Economic Growth Nexus: Evidence from OECD Countries. *Renewable Energy*, 136, 599-606.
- Aydin, M. (2020). Enerji Tüketimi-Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye İçin Frekans Alanında Nedensellik Yaklaşımı. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (56), 83-96.
- Bayar, Y. (2014). Türkiye’de Birincil Enerji Kullanımı ve Ekonomik Büyüme. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 28 (2), 253-269.
- Belke, A., Dobnik, F., Dreger, C. (2011). Energy Consumption and Economic Growth: New Insights into the Cointegration Relationship. *Energy Economics*, 33(5), 782-789.
- Brown, R.L., Durbin, J., Evans, J.M. (1975). Techniques for testing the constancy of Regression Relations over Time. *Journal of the Royal Statistical Society*, 37, 149-163.
- Buhari, D., Lorente, D. B., Nasir, M. A. (2020). European Commitment to COP21 and The Role of Energy Consumption, FDI, Trade and Economic Complexity in Sustaining Economic Growth. *Journal of environmental Management*, 273, 111146.
- Chen, M., Zhang, H., Liu, W., Zhang, W. (2014). The Global Pattern of Urbanization and Economic Growth: Evidence from the Last Three Decades. *PLOS ONE*, 8(9), 1-15.
- Chen, S. T., Kuo, H. I., Chen, C. C. (2007). The relationship between GDP and electricity consumption in 10 Asian countries. *Energy policy*, 35(4), 2611-2621.
- Cheng, C. (2013). Dynamic Quantitative Analysis on Chinese Urbanization and Growth of Service Sector. *In LISS 2012 (pp. 663-670)*. Springer, Berlin, Heidelberg.
- Çağlayan, E. (2006). Enflasyon, Faiz Oranı ve Büyümenin Yurtiçi Tasarruflar Üzerindeki Etkileri. *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 11 (1), 423-438.
- Dahmardeh, N., Mahmoodi, M., Mahmoodi, E. (2012). Energy Consumption and Economic Growth: Evidence from 10 Asian Developing Countries. *Journal of Basic and Applied Scientific Research*, 2(2), 1385-1390.
- Dimou, M., Schaffar, A. (2014). Urban Trends and Economic Development in China: Geography Matters!, *Current Urban Studies* (2), 163-167.
- Dolado, J.J., Lütkepohl, H. (1996). Making Wald Tests Work for Cointegrated VAR Systems. *Econometric Reviews*, 15, 369-386.
- Dos Santos Gaspar, J., Marques, A. C., Fuinhas, J. A. (2017). The Traditional Energy-Growth Nexus: A Comparison Between Sustainable Development and Economic Growth Approaches. *Ecological Indicators*, 75, 286-296.

- Engle, R. F., Granger, C. W. (1987). Co-integration and error correction: representation, estimation, and testing. *Econometrica: journal of the Econometric Society*, 251-276.
- Erdal, G., H. Erdal, K. Esengün (2008). The Causality Between Energy Consumption and Economic Growth in Turkey. *Energy Policy*, 36, 3838-3842.
- Erdoğan, S., Gürbüz, S. (2014). Türkiye'de Enerji Tüketimi ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Yapısal Kırılmalı Zaman Serisi Analizi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (32), 79.
- Ertekin, M. S., M. Kırca (2017). Türkiye'de Kentleşme ve İktisadi Büyüme İlişkisinin Zamanla Değişen Nedensellik Analizi Yöntemiyle İncelenmesi. *Journal of Emerging Economies and Policy*, 2(2): 44-63.
- Fatai, K., Oxley, L., Scrimgeour, F. G. (2004). Modelling the Causal Relationship Between Energy Consumption and GDP in New Zealand, Australia, India, Indonesia, The Philippines and Thailand. *Mathematics and Computers in Simulation*, 64(3-4), 431-445.
- Ghosh, S., Kanjilal, K. (2014). Long-term Equilibrium Relationship Between Urbanization, Energy Consumption and Economic Activity: Empirical Evidence From India. *Energy*, 66, 324-331.
- Gozgor, G., Lau, C. K. M., Lu, Z. (2018). Energy consumption and economic growth: New evidence from the OECD countries. *Energy*, 153, 27-34.
- Göktaş P., Pekmezci A., Bozkurt K. (2018). *Ekonometrik Serilerde Uzun Dönem Eşbütünlük ve Kısa Dönem Nedensellik İlişkileri*. Gazi Kitabevi, Ankara.
- Granger, C.W.J. (1969). Investigating Causal Relation by Econometric and Cross-Sectional Method, *Econometrica*, 37, 424-438.
- Han, X., Wu, P. L., Dong, W. L. (2012). An Analysis on Interaction Mechanism of Urbanization and Industrial Structure Evolution in Shandong, China. *Procedia Environmental Sciences*, 13, 1291-1300.
- Henderson, V. (2003). The Urbanization Process and Economic Growth: The So-What Question. *Journal of Economic growth*, 8(1), 47-71.
- Hope, K. R. (1998). Urbanization and urban growth in Africa. *Journal of Asian and African Studies*, 33(4), 345-358.
- Hossain, M. S. (2011). Panel Estimation for CO2 Emissions, Energy Consumption, Economic Growth, Trade Openness and Urbanization of Newly Industrialized Countries. *Energy Policy*, 39(11), 6991-6999.
- Huang, B. N., Hwang, M. J., Yang, C. W. (2008). Causal Relationship Between Energy Consumption and GDP Growth Revisited: a Dynamic Panel Data Approach. *Ecological Economics*, 67(1), 41-54.
- Işık Ş. (2005). Türkiye'de kentleşme ve kentleşme modelleri. *Ege Coğrafya Dergisi*, 14(1-2), 57-71.

- Johansen, S. (1988). Statistical Analysis of Cointegration Vectors. *Journal of economic dynamics and control*, 12(2-3), 231-254.
- Johansen, S. (1991). Estimation and hypothesis testing of Cointegration Vectors in Gaussian Vector Autoregressive Models. *Econometrica: journal of the Econometric Society*, 1551-1580.
- Johansen, S. (1995). *Likelihood-based Inference in Cointegrated Vector Autoregressive Models*. Oxford University Press on Demand.
- Johansen, S., Juselius, K. (1990). Maximum Likelihood Estimation and Inference on Cointegration—With Applications to the Demand for Money. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 52(2), 169-210.
- Kapusuzoglu, A., Karan, M. B. (2010). Gelişmekte Olan Ülkelerde Elektrik Tüketimi ile Gayri Safi Yurt İçi Hasıla (GSYİH) Arasındaki Eş-Bütünleşme ve Nedensellik İlişkinin Analizi: Türkiye Üzerine Ampirik Bir Çalışma. *Business and Economics Research Journal*, 1(3), 57.
- Kar, M., Kınık, E. (2008). Türkiye’de Elektrik Tüketimi Çeşitleri ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkinin Ekonometrik Bir Analizi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 10(2), 333-353.
- Karhan, G., Silinir, M., ÇAYIN, M., Aydeniz, N. (2012). Enerji ve ekonomik büyüme ilişkisi: Türkiye örneği. *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, 2(1), 80-87.
- Kızılkaya, O. (2018). Türkiye’de Enerji Tüketimi ve Büyüme İlişkisi: Eşbütünleşme ve Nedensellik Analizi. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, Prof. Dr. Harun TERZI Special Issue, 59-72.
- Korkmaz, S., Güngör, Ö. (2016). Türkiye’de Enerji Tüketimi ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik ilişkisi. *Namık Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Metinleri*, 2, 37-50.
- Kraft, J., Kraft, A. (1978). On the Relationship Between Energy and GNP. *The Journal of Energy and Development*, 401-403.
- Lau, E., Chye, X. H., Choong, C. K. (2011). Energy-Growth Causality: Asian Countries Revisited. *International Journal of Energy Economics and Policy*, 1(4), 140.
- Lee, C. C., Chang, C. P., Chen, P. F. (2008). Energy-Income Causality in OECD Countries Revisited: The Key Role of Capital Stock. *Energy economics*, 30(5), 2359-2373.
- Lise, W., Van Montfort, K. (2007). Energy Consumption and GDP in Turkey: Is there a Co-integration Relationship?. *Energy economics*, 29(6), 1166-1178.
- Liu, Y. (2009). Exploring the Relationship Between Urbanization and Energy Consumption in China Using ARDL (Autoregressive Distributed Lag) and FDM (Factor Decomposition Model). *Energy*, 34(11), 1846-1854.

- Masih, A. M., Masih, R. (1996). Energy Consumption, Real Income and Temporal Causality: Results From a Multi-Country Study Based on Cointegration and Error-Correction Modelling Techniques. *Energy economics*, 18(3), 165-183.
- Mucuk, M., Uysal, D. (2009). Türkiye Ekonomisinde Enerji Tüketimi ve Ekonomik Büyüme. *Maliye Dergisi*, 157(1), 105-115.
- Mutascu, M. (2016). A Bootstrap Panel Granger Causality Analysis of Energy Consumption and Economic Growth in The G7 Countries. *Renewable And Sustainable Energy Reviews*, 63, 166-171.
- Narayan, P. K. (2004). Reformulating Critical Values for the Bounds F-Statistics Approach to Cointegration: an Application to the Tourism Demand Model for Fiji. *Discussion Papers 02/04-Department of Economics Monash University*, 02/04 (2), 1-32.
- Oh, W., Lee, K. (2004). Causal Relationship Between Energy Consumption and GDP Revisited: the Case of Korea 1970-1999. *Energy Economics*, 26(1), 51-59.
- Öztürk, İ. (2010). A Literature Survey on Energy-Growth Nexus. *Energy Policy*, 38 (1), 340-349.
- Öztürk, S., Çalışkan, H. (2019). Kentleşme Gelişiminin Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Türkiye Örneği. *Iğdir University Journal of Social Sciences*, (17).
- Payne, J. E. (2009). On the Dynamics of Energy Consumption and Output in the US. *Applied Energy*, 86(4), 575-577.
- Pesaran, M. H., Shin, Y. (1998). An Autoregressive Distributed-Lag Modelling Approach to Cointegration Analysis. *Econometric Society Monographs*, 31, 371-413.
- Pesaran, M. H., Shin, Y., Smith, R. J. (2001). Bounds Testing Approaches to the Analysis of Level Relationships. *Journal of applied econometrics*, 16(3), 289-326.
- Polat, Ö., Uslu, E. E., San, S. (2011). Türkiye’de Elektrik Tüketimi, İstihdam ve Ekonomik Büyüme İlişkisi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 16(1), 349-362.
- Pradhan, R. P., Arvin, M. B., Norman, N. R., Bele, S. K. (2014). Economic Growth and the Development of Telecommunications Infrastructure in the G-20 Countries: A panel-VAR Approach. *Telecommunications Policy*, 38(7), 634-649.
- Rahman, M. M., Mamun, S. A. K. (2016). Energy Use, International Trade and Economic Growth Nexus in Australia: New Evidence from an Extended Growth Model. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 64, 806-816.

Rahman, M.M., Velayutham, E. (2020). Renewable and Non-renewable Energy Consumption-Economic Growth Nexus: New Evidence from South Asia. *Renewable Energy*, 147, 399-408.

Recepoğlu, M., Doğanay, M. A., Değer, M. K. (2020). Enerji Tüketimi ile Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkiler: Türkiye’de İller Üzerine Panel Veri Analizleri (2004-2014). *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 21(1), 69-80.

Saidi, K., Rahman, M. M., Amamri, M. (2017). The Causal Nexus Between Economic Growth and Energy Consumption: New Evidence From Global Panel of 53 Countries. *Sustainable cities and society*, 33, 45-56.

Salim, R. A., Shafiei, S. (2014). Urbanization and Renewable and Non-Renewable Energy Consumption in OECD Countries: an Empirical Analysis. *Economic Modelling*, 38, 581-591.

Sancar, C., Sancar, C. (2017). The Econometrical Analysis of the Relationship Between Urbanisation and Economic Growth (The Case of EU Countries and Turkey). *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, 1(19): 1-24.

Savaş, B., Durđun, B. (2016). Elektrik Tüketimi ile Ekonomik Büyüme Arasında Nedensellik İlişkisi: Türkiye Örneği. *Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(11), 213-244.

Shahbaz, M., Lean, H. H. (2012). Does financial development increase energy consumption? The role of industrialization and urbanization in Tunisia. *Energy policy*, 40, 473-479.

Shahbaz, M., Raghutla, C., Chittedi, K. R., Jiao, Z., Vo, X. V. (2020). The Effect of Renewable Energy Consumption on Economic Growth: Evidence From the Renewable Energy Country Attractive Index. *Energy*, 207, 118162.

Shahbaz, M., Van Hoang, T. H., Mahalik, M. K., Roubaud, D. (2017). Energy consumption, financial development and economic growth in India: New evidence from a nonlinear and asymmetric analysis. *Energy Economics*, 63, 199-212.

Shahbaz, M., Zakaria, M., Shahzad, S. J. H., Mahalik, M. K. (2018). The Energy Consumption and Economic Growth Nexus in Top Ten Energy-Consuming Countries: Fresh Evidence From Using The Quantile-On-Quantile Approach. *Energy Economics*, 71, 282-301.

Solarin, S. A., & Shahbaz, M. (2013). Trivariate Causality Between Economic Growth, Urbanisation and Electricity Consumption in Angola: Cointegration and Causality Analysis. *Energy policy*, 60, 876-884.

Soytas, U., Sari, R. (2007). The Relationship Between Energy and Production: Evidence from Turkish Manufacturing Industry. *Energy economics*, 29(6), 1151-1165.

- Soytas, U., Sari, R., (2009). Energy Consumption, Economic Growth, and Carbon Emissions: Challenges Faced by an EU Candidate Member. *Ecological Economics*, Elsevier, 68(6), 1667-1675.
- Şanlı, F., Tuna, K. (2014). Türkiye’de Petrol Tüketimi ile Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkinin Analizi. *Maliye ve Finans Yazıları*, (102) , 43-58 .
- Tandoğan, D. (2017, October). Türkiye’de Ekonomik Büyüme, Kentleşme ve Hizmet Sektörü İlişkisi: 1968-2016 Nedensellik Yaklaşımı. In *ICPESS (International Congress on Politic, Economic and Social Studies)* (No. 3).
- Tayyar, A. E. (2021). Elektrik Üretimi-Ekonomik Büyüme-Çevre Kirliliği: Türkiye İçin VECM Analizi. *Sosyoekonomi*, 29(47), 267-284.
- Terzi, H. (1998). Türkiye’de Elektrik Tüketimi ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Sektörel Bir Karşılaştırma. *İktisat İşletme ve Finans*, 13(144), 62-71.
- Toda, H.Y., Yamamoto, T. (1995). Statistical İnferences in Vector Autoregressions with Possibly İntegrated Processes. *Journal of Econometrics*, 66, 225-250.
- Uçak, S., Usupbeyli, A. (2015). Türkiye’de Petrol Tüketimi ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik İlişkisi. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 70(3), 769-787.
- Usta, C. (2016). Türkiye’de Enerji Tüketimi Ekonomik Büyüme İlişkinin Bölgesel Analizi. *Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi*, 2(2), 181-201.
- Usta, C., Berber, M. (2017). Türkiye’de Enerji Tüketimi Ekonomik Büyüme İlişkinin Sektörel Analizi. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 13(1), 173-187.
- Uzun, A., Emsen, Ö., Yalçıkaya, Ö., Hüseyini, İ. (2014). Toplam Elektrik Üretimi ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği (1980-2010). *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17 (3), 327-344.
- Wolde-Rufael, Y. (2006). Electricity Consumption and Economic Growth: A Time Series Experience for 17 African Countries. *Energy policy*, 34(10), 1106-1114.
- Yapraklı, S., Yurttañıkımaz, Z. Ç. (2012). Elektrik Tüketimi ile Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik: Türkiye Üzerine Ekonometrik Bir Analiz. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 13(2), 195-215.
- Yıldırım, S. (2019). Hangisi Lokomotif, Ekonomik Büyüme mi Kentleşme mi? Türkiye Örneği. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12(1), 223-234.
- Zafar, M. W., Shahbaz, M., Hou, F., Sinha, A. (2019). From Nonrenewable to Renewable Energy and its İmpact on Economic Growth: The Role of Research & Development Expenditures in Asia-Pacific Economic Cooperation Countries. *Journal of Cleaner Production*, 212, 1166-1178.

[itobiad], 2021, 10 (2): 1518-1538

<p>Örgütsel Sadakat ve Lider-Üye Etkileşiminin Çalışanların Bireysel İş Performansları Üzerindeki Etkileri</p> <p>The Effects of Organizational Loyalty and Leader-Member Exchange on Employees' Individual Job Performance</p> <p>Video Link: https://youtu.be/s7jksHJOIZQ</p>	
<p>Mehmet BİÇER</p> <p>Dr.Öğr.Üyesi, Kilis 7 Aralık Üniversitesi, Turizm ve Otelcilik Meslek Yüksekokulu</p> <p>Asst. Prof., Kilis 7 Aralık University, Tourism and Hospitality Vocational School</p> <p>mehmetbicer@kilis.edu.tr / Orcid ID: 0000-0002-8868-4667</p>	

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type	: Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received	: 09.01.2021
Kabul Tarihi / Accepted	: 03.04.2021
Yayın Tarihi / Published	: 14.06.2021
Yayın Sezonu	: Nisan-Mayıs-Haziran
Pub Date Season	: April-May-June

Atıf/Cite as: Biçer, M . (2020). Örgütsel Sadakat ve Lider-Üye Etkileşiminin Çalışanların Bireysel İş Performansları Üzerindeki Etkileri . İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi , 10 (2) , 1518-1538 . Retrieved from <http://www.itobiad.com/tr/pub/issue/62559/857071>

İntihal /Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and confirmed to include no plagiarism. <http://www.itobiad.com/>

Copyright © Published by Mustafa YİĞİTOĞLU Since 2012 – Istanbul / Eyup, Turkey. All rights reserved.

Örgütsel Sadakat ve Lider-Üye Etkileşiminin Çalışanların Bireysel İş Performansları Üzerindeki Etkileri *

Öz

Nicel araştırma modeli kapsamında gerçekleştirilen bu çalışmada örgütsel sadakat ve lider-üye etkileşim (LÜE) kavramlarının bireysel iş performansı üzerindeki etkileri incelenmiştir. Bu bağlamda; çalışmanın temel amacı, çalışanların bireysel iş performansları üzerinde örgütsel sadakat düzeyleri mi, yoksa lider-üye etkileşiminden kaynaklanan ilişkinin düzeyi mi daha çok etkilidir sorusuna cevap aramaktır. Araştırma modeli kapsamındaki bağımsız değişkenler (örgütsel sadakat ve lider-üye etkileşimi) ve bağımlı değişken (iş performansı) arasındaki ilişkiler gıda ve perakende sektörlerinde çalışan 288 katılımcıya ait verilerin korelasyon ve regresyon analizleri ile test edilmiştir. Veriler, kolayda örnekleme ve anket tekniği kullanılarak Hatay ilinde faaliyet gösteren, zincir market çalışanları ve ulusal gıda firmalarının satış ve idari personellerinden elde edilmiştir. Korelasyon analizi sonuçları, lider-üye etkileşiminin tüm alt boyutlarının ve örgütsel sadakatin, bireysel iş performansı ile istatistiksel olarak pozitif yönlü ve anlamlı ilişkilere sahip olduklarını göstermiştir. Basit ve çoklu regresyon analizleri ise örgütsel sadakatin ve LÜE bileşenlerinin (etki, sadakat, katkı, profesyonel saygı) çalışanların bireysel iş performansları üzerinde anlamlı ve olumlu etkilere sahip olduklarını ortaya koymuştur. Ayrıca, etki boyutunun iş performansı üzerinde diğer bileşenlerine göre daha fazla olumlu bir etkiye sahip olduğu görülmüştür. Regresyon analizleri kapsamında çalışmanın temel araştırma sorusuna yönelik en önemli bulgu, bireysel iş performansı üzerinde örgütsel sadakatin lider-üye etkileşiminden daha fazla olumlu etkilere sahip olmasıdır. Bulgular, perakende sektörü ve zincir market çalışanlarının bireysel iş performanslarına, örgütsel sadakat düzeylerinin liderleri ile olan ilişkinin düzeyinden daha çok katkı sağladığını ortaya koymuştur. Yöneticisi ile arasındaki olumlu etkileşimler çalışanı mutlu edip iş performansını artırıyor olsa da, koşullar ne olursa olsun örgütüne sadık çalışanın daha yüksek bir iş performansı sağlayacağı gerçeği dikkate alınması gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Örgütsel Sadakat, Lider-Üye Etkileşimi, Bireysel İş Performansı, Zincir Marketler, Perakende Sektörü

* Kilis 7 Aralık Üniversitesi Rektörlüğü Etik Kurulu'nun 16/10/2020 tarihli ve 2020/29 sayılı kararı ile Etik Kurul izni alınmıştır.

The Effects of Organizational Loyalty and Leader-Member Exchange on Employees' Individual Job Performance

Abstract

The effects of organizational loyalty and leader-member exchange (LMX) concepts on individual job performance were examined in this study carried out within the scope of quantitative research model. The main purpose of the study is to seek an answer to the question of whether the level of organizational loyalty or the level of the relationship resulting from leader-member exchange is more effective on individual job performance. The relationships between organizational loyalty, leader-member exchange and job performance within the scope of the research model were tested by correlation and regression analysis of the data of 288 participants working in the food and retail industries. The data were obtained from chain market employees, sales and administrative staff of national food companies operating in the province of Hatay using the simple sampling and survey technique. Correlation analysis results showed that all components of leader-member exchange and organizational loyalty have statistically positive and significant relationships with individual job performance. Simple and multiple regression analyzes revealed that organizational loyalty and all components of LMX (affect, loyalty, contributions, professional respect) have significant and positive effects on job performance. In addition, it has been observed that the affect has a more positive effect job performance than the other components. Within the scope of regression analysis, the most important finding regarding the main research query of the study is that organizational loyalty has more positive effects on individual job performance than leader-member exchange. The findings reveal that the level of organizational loyalty contributes more to the individual job performance of retail sector and chain market employees than the level of their relationship with their leaders. Although positive interactions with the manager make the employee happy and increase the job performance, the fact that the employee loyalty to the organization will provide a higher job performance should be taken into account regardless of the conditions.

Keywords: Organizational Loyalty, Leader-Member Exchange, Individual Job Performance, Chain Markets, Retail Sector

Giriş

Yoğun iş rekabeti ve çok değişkenli, öngörülemeyen iş ortamı sebebiyle çalışanlar organizasyonlar için neredeyse hayati bir öneme sahiptirler. İşletmeler için önemli bir role sahip çalışanlar açısından, haliyle son zamanlarda iş tatmini, iş performansı, motivasyon, örgütsel adalet, örgütsel

bağlılık, örgütsel sadakat, liderlik tarzları, lider çalışan ilişki gibi örgütsel davranış konularının incelenmesine ilgi artmıştır. Çalkantılı ortamlarda gelişip, büyümeye çalışan işletmeler için belirsiz ve ağır piyasa koşulları pek çok zorluk yaratmaktadır. Bunlardan biri de en iyi çalışanları bulup onların sadakatini kazanmaktır. Çalışanların örgütlerine olan sadakatleri bu kadar önemli olmasına rağmen, tüm çalışanların örgüte karşı sadık olmaları sağlanamayabilir. Meyer ve Allen (1991), tek başına yetersiz olduğunu belirtmekle birlikte, çalışan sadakatinin örgütün verimliliği için önemli bir kriter olduğunu ifade etmişlerdir. Thevenet vd. (2012), tüm yöneticilerin veya liderlerin kendini adanmış işbirlikçileri tercih ettiğini, bağlılığın gerekli olduğunu, çünkü sadakat ve bağlılık olmadan verimlilik elde edilemeyeceğini vurgulamışlardır. Örgütsel sadakat, çalışanın farkındalığa sahip olduğu, zorlama olmaksızın sorumluluklarını yerine getirmeye ve organizasyon için en iyi performansı sağlamaya çalışmaya kararlı olduğu zamanlarda görülmektedir (Antoncic ve Antoncic, 2011).

Lider-üye etkileşimi, süpervizörler veya yöneticiler ile astlarının her biri arasındaki bireysel ikili ilişkiye odaklanır ve liderin veya yöneticinin her astına karşı davranış tarzındaki farklılıkları vurgular (Katz vd. 2007, s. 316). Lider-üye etkileşimi ile çeşitli örgütsel davranış değişkenleri, özellikle de çalışanların iş performansları arasında önemli ilişkiler oluşturulmuştur. Geçtiğimiz 25 yıldan fazla bir süredir, Lider-Üye Etkileşimi Teorisi (LÜE/LMX) kapsamında, çalışan ve lider/yönetici ilişkilerindeki değişimlerin doğasını anlamak için önemli araştırmalar yapılmıştır (Graen ve Uhl-Bien, 1995). LÜE kuramı, birinci yönetici ile kurulan ilişkiden doğan etkileşimin iş davranışlarını hangi yönde etkilediği düşüncesini ortaya koymaktadır (Katrinli vd., 2010). Tutar ve Altınöz (2010), örgütsel ve bireysel amaçları gerçekleştirmede çalışanların nitel ve nicel gayret ve girişimlerinin kıstası olarak ifade edilen iş performansının, örgüt içerisinde en çok lider unsurundan etkilendiğini belirtmişlerdir.

Covid-19 salgınına bağlı olarak Dünya genelinde yaşanan pandemi süreci, global ekonomik resesyona hızlandırdığı, işletmeler açısından öngörülen ve kabul edilen bir gerçekliktir. Ekonomik durgunluğa karşı ayakta kalabilmek ve sürdürülebilirliği sağlamak amacıyla işletmeler, özellikle bu gibi dönemlerde satış organizasyonlarına daha fazla baskı uygulama eğiliminde olabilmektedirler. İşletmeler, ürün ve hizmetlerini sunan satış personellerinden daha fazla iş performansı bekleyerek, hedefleri yükseltme politikası uygulamaktadırlar. Pandemi döneminde gıda ürünlerine olan talebin artmasıyla sektör çalışanlarının iş yüklerinin arttığını söyleyebiliriz. Daha fazla üreterek daha fazla satış yapmak, işletmeler açısından bir rekabet avantajı doğurmaktadır. Yüksek hedefler doğrultusunda baskı altında çalışan satış personellerinin sadakat düzeyleri ve yöneticileri ile olan ilişkilerin kalitesinin, iş performanslarına olan etkileri son derece önemlidir. Bu sebeple; kendisini işine adanmış, yüksek adalet algısına sahip, örgütüyle özdeşleşmiş, örgütsel bağlılık ve sadakat düzeyleri yüksek iş görenlerin

yöneticileri vasıtasıyla doğru ve adil bir şekilde sevk ve idare edilmeleri iş performanslarını artırmaya katkıda bulunacaktır. Bu bağlamda, araştırmanın temel amacı örgütsel sadakat, lider-üye etkileşimi (LÜE) ve iş performansı kavramları arasındaki ilişkiler ağını inceleyerek, çalışanların örgütsel sadakat ve LÜE düzeylerinin iş performansları üzerindeki etkilerini test etmektir.

Ekonomik durgunluk ve pandemi sürecinin yaratmış olduğu çalışma iklimi kapsamında, çalışanların iş performansları örgütsel sadakat düzeylerinden mi, yoksa yöneticileri ile olan ilişkinin kalitesinden mi daha fazla etkilenmektedir sorusuna cevap arayan bu araştırmanın, merkezden uzak sahalarda hedef baskısı altında çalışan satış personelleri üzerinde yapılacak olması bakımından da önem taşıdığı düşünülmektedir. Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde öncelikle, araştırmanın kavramsal çerçevesi kapsamında örgütsel sadakat, lider-üye etkileşimi, iş performansı değişkenlerine yönelik bilgiler ve bu değişkenler arasındaki ilişkileri ortaya koyan bazı çalışmalar aktarılmaya çalışılmıştır. Daha sonra, alanyazında yer alan kuramsal bilgileri ve ilgili çalışmaları da dikkate alarak, çalışmanın temel hipotezlerini ortaya koyan araştırma modeli oluşturulmuştur. Son olarak da değişkenler arasındaki ilişkilerin varlığı ve yönü güvenilirlik, korelasyon ve regresyon analizleri ile test edilmiş, elde edilen bulgular tartışılarak çalışma sonuçlandırılmıştır.

Kavramsal Çerçeve

Örgütsel Sadakat

Sadakat kavramını örgütlerde işbirliği yapma motivasyonu ekseninde ele alan Chester I. Barnard (1966), bu kavramın hem çalışanlar hem de örgütler açısından önemli olduğuna dikkat çeken ilk araştırmacılardan biridir. Sadakat sözcüğünü "bireysel isteklilik" kavramına kaynak olarak gösterilmesini öneren Barnard, sadakat olgusunun örgütler için öncelikli bir şart olduğunu savunmuştur (Barnard, 1966, s. 83). Çoğu çalışmada sadakatin bireysel nitelikler ekseninde açıklandığı ifade edilse de (George ve Bettenhouse, 1990), kavramın örgütsel nitelikler ve dinamikler kapsamında incelenerek daha iyi çözümlenebileceği günümüz birçok araştırmacı tarafından kabul görmektedir (Dipaola ve Hoy, 2005). Örgütsel sadakatin, örgütsel bağlılığın bileşenlerinden biri ve örgüt üyeliğini devam ettirme motivasyonu olduğunu belirten Lee (1971), örgütsel sadakatin örgüt üyesi olmanın yarattığı kıvanç ve mutluluğu, örgütü etrafa karşı müdafaa etmeyi ve örgüt adına olumlu konuşmaktan haz almayı kapsayan bir davranış olduğunu ifade etmiştir. Bunu destekler nitelikte; Kang vd. (2007, s. 114) örgütsel sadakat kavramını "bireyin çıkarlarından ziyade bağlı bulunduğu örgütün çıkarlarını artırmayı ve bu çıkarlara aidiyet göstermeyi içeren üye davranışları" tanımıyla açıklamışlardır.

Alan yazında sadakat kavramını konu alan çalışmaların çoğunluğunun Hirchman (1970)'in ortaya koyduğu analitik taslağı esas olarak

gerçekleştirildiği görülmektedir. Sadakat kavramı üzerine geliştirilen bu taslak, Tutum yaklaşımı ve Davranışsal yaklaşım ekseninde yorumlanarak geliştirilmiştir. Tutum yaklaşımında sadakat; psikolojik tavır, örgütü içselleştirme (Boroff ve Lewin, 1997); örgütü umursama, örgütle alâkadar olma (Leck ve Saunders, 1992); örgüte bağlılık (Allen ve Meyer, 1990) gibi duygu ve algılar olarak açıklanmaktadır. Davranışsal yaklaşım ise Rusbult vd. (1988)'in geliştirdiği, sadakatin tatmin veya memnun olmama durumunda muhtemel dört tepkiden birini gösteren EVLN (*exit, voice, loyalty, neglect*) modellemesi ile yorumlanmıştır (Farrell, 1983). EVLN modelinde ayrılma (*exit*); işi bırakmayı, , farklı bir iş aramayı, işi bırakmayı ve dolayısıyla başka bir örgüte geçiş yapma niyetini anlatmaktadır. Dile getirme (*voice*), sorunları üstleri ve arkadaşları ile tartışıp çözüm sunma, şartları iyileştirmek adına dış destek alma veya ihbar etme eylemlerinde bulunmayı açıklamaktadır. Aldırmama (*neglect*), çalışanın şahsi işlerine öncelik vererek görev ve sorumluluklarına karşı ilgisiz olma, yeteri kadar gayret göstermeme, işe gecikmeyi ve devamsızlığı alışkanlık haline getirerek çalışma koşullarının bozulmasına izin verme olarak ifade edilmiştir. Sadakat (*loyalty*) ise, çalışanların örgütte kalmayı tercih etmeleri ve memnuniyetsizlik yaratan unsurlara rağmen yapıcı davranışları benimsemesiyle açıklanmıştır (Rusbult vd. 1988, s. 601)

Örgüte ve aynı zamanda çalışanın kişi veya gruba karşı oluşan bir bağı ifade eden örgütsel sadakat; *aidiyet* (bir şeyin parçası olmayı çok arzulamak, kendinden ödün vererek karşılıksız destek olmaya hazır olmak) ve *güven* (toplulukla beraber eylemde bulunmaya ve davranmaya gönüllü olmak, lideri, yöneticiyi takip etmeye veya talimatlara uymaya gönüllü olarak istekli olmak) duygularını içerir (Ceylan ve Özbal, 2008, s. 88). Örgütsel sadakat; işten ayrılma niyetinin azalmasını, örgütsel yeniliklerin olumlu karşılanmasını, değişime kolayca adapte olmayı, örgütsel ve bireysel verimlilik artışını, toplam kaliteyi, örgütsel değişimi etkileyen ve örgüt içi güvenin artmasına katkı sağlayan bir değişken olduğu belirtilmektedir (Ali vd. 1997; Martensen ve Grønholdt, 2006). Buradan hareketle, iş görenlerin sadakat düzeylerindeki artışın örgütün menfaatine yönelik etkiler yarattığını ve örgütsel düzeyde katkılar sağladığını belirtebiliriz.

Lider-Üye Etkileşimi

Lider-üye etkileşimi teorisi (LÜE), liderliğin sadece liderin değil üyelerin de lideri etkilediği çift yönlü bir süreç olduğu düşüncesiyle oluşmuştur (Graen ve Uhl-Bien, 1995). Liden ve Maslyn (1998), lider-üye etkileşim teorisinin, liderin tüm astları ile kurmuş olduğu ilişkilerde aynı yöntemi, tutum ve davranışı sergilemediği, her alt çalışana ile farklı tarzda bir ilişki kurduğunu savunduğunu belirtmektedir. Daha açık bir anlatımla LÜE kuramı, tek yönlü ast-üst ilişkisinden ziyade, lider veya yönetici ile astları arasındaki her bir ilişkiyi ayrı ayrı ve bağımsız olarak ele almaktadır. Yani, her ilişki veya bağlantının niteliği farklılık göstererek ilişkiler çeşitlilik arz etmektedir (Lunenburg, 2010). Lider ile takipçisinin, yönetici ile astının ilişkisini ve bu

etkileşimden oluşan davranışları yorumlayan, şahısların etkileşiminden beslenen, ortak kültür ile tutum ve davranışları inceleyen ve sunan bir yaklaşım olarak açıklanan (Scandura vd. 1986, s. 580) LÜE'yi, Ronald J. Deluga (1994, s. 316) "sosyal etkileşim esasına göre lider ile üyeleri arasında oluşan ilişkiler kapsamında ortaya çıkan bir liderlik modeli" olarak ifade etmektedir.

Dansereau vd. (1975)'nin ikili etkileşimleri esas olarak oluşturdukları "Dikey Çiftli Bağlantı Kuram", lider-üye etkileşim teorisinin dayanağını oluşturmuştur (Graen ve Uhl-Bien, 1995). LÜE teorisi, liderin üyeleri ile oluşturduğu ikili ilişkilere odaklanarak klasik liderlik modellerinden farklılık göstermiş, liderlerin dikkate almadığı çift taraflı etkileşimi ve etkileşimden oluşan farklı ilişkileri incelemeye odaklanmıştır (Burns ve Otte, 1999; Gerstner ve Day, 1997; Graen ve Uhl-Bien, 1995; Van Breukelen vd, 2006; Yıldız vd. 2008). Alışıl gelmiş klasik liderlik modellerinin aksine, liderin her bir takipçisi için farklı liderlik davranışı ortaya koyduğunu varsayan LÜE teorisine göre lider, astlarını "grup içi" ve "grup dışı" olarak kategorize etmektedir. Düşük lider-üye etkileşimi sonucu oluşan "grup dışı" ilişkilerin, prensipler ve kurallar çerçevesinde daha formel bir yapıda devam ettiği anlaşılırken; "grup içi" ilişkilerinin olduğu yüksek lider-üye etkileşiminde ise karşılıklı güven, saygı, sevginin söz konusu olduğu karşılıklı etkiye dayalı bir ilişki olduğu görülmektedir (Liden ve Maslyn, 1998, s. 43).

Dienesch ve Liden (1986)'ın sadakat, katkı ve etki boyutlarıyla ele aldığı lider-üye etkileşim kuramını Schriesheim vd. (1999); karşılıklı destek, güven, beğenme, tolerans, dikkat ve sadakat bileşenleri çerçevesinde incelemişlerdir. Bununla birlikte, Graen ve Uhl-Bien (1995) ise sadakat, saygı ve güven boyutlarıyla; Davis ve Gardner (2004) ise katkı, etki, bağlılık ve mesleki saygı boyutları kapsamında incelemişlerdir. Lider-üye etkileşimi kuramının gelişmesine önemli katkıları olan Liden ve Maslyn (1998), Dienesch ve Liden (1986)'ın ortaya koydukları etki, bağlılık ve katkı bileşenlerine "profesyonel saygı" ölçütünü ekleyerek teoriyi dört boyutta değerlendirmiş ve Multidimensionality of Leader-Member Exchange (LMX-MDM) olarak adlandırmışlardır. *Katkı* boyutu, çalışanın/üyenin iş tanımı dışında sorumluluk alarak ek işler yapmasını ve liderin bu çaba için verdiği desteği ve sağladığı kaynakları ifade etmektedir. *Bağlılık*, lider ile üyenin birbirlerine olan sadakat, güven düzeylerini açıklamaktadır. *Etki*, lider ve üyelerin çalışma hayatına bağlı formel süreçlerin oluşturduğu profesyonel değerler dışında birbirlerine karşı besledikleri duygulardır. *Profesyonel saygı* ise lider ve üyesinin işlerini başarı bir şekilde yapmalarına bağlı olarak örgüt içinde ve dışında oluşan prestijin algılanma düzeyi olarak ifade edilmektedir (Liden ve Maslyn, 1998, s. 45-49).

İş Performansı

Performans kavramı, bilimsel çalışmalarda veya pratikte çoğunlukla hedeflere ulaşma, işi veya süreci sonuçlandırma, üretim, verim, çıktı yönünden değerlendirilmiş olsa da davranışsal formata doğru bir eğilimin arttığı görülmektedir (Zaffron ve Logan, 2010). Organizasyonlarda belirli bir görevin icra edilmesiyle bağlantılı bir kavram olarak performans (Borman ve Motowidlo, 1993), kişinin işini yapabilmek ve sonuçlandırabilmek için sarf ettiği tüm gayret ve girişimlerin neticesinde kazandığı başarı seviyesidir (Büte, 2011). Bireysel performans, organizasyonun amaçları kapsamında çalışanın kendisi için saptanmış hedefleri ve istenilen standartları ne derecede elde ettiğinin nicel ya da nitel ifadesidir. Örgütsel performans ise bireysel performansların çalıştırdığı süreçlerin belirli zaman aralığındaki ortaya koyduğu çalışmaların verimi, çıktısı veya sonucudur (Benligiray, 1999).

Koopmans vd. (2011, s. 856-863) bireysel iş performansın girdi/çıktı ölçütü temelinde değerlendirildiği üretkenlik yaklaşımlarından ayrı tutulması gerektiğini savunmuşlardır. Araştırmacılar, bireysel iş performansının yüzdelik hesaplamalar yerine davranışları dikkate alarak değerlendirilmesi gerektiğini belirtmişlerdir. Davranışsal yaklaşımla yapılan bu değerlendirmede işin zamanında tamamlanması, planlara göre hareket edilmesi, mal ve hizmet kalitesinin gerektirdiği standartların dikkate alınması gibi davranışlar kanaat oluşturmaktadır. Bireysel iş performansının çıktılardan ziyade, davranışla ilişkili olduğunu savunan yazarlar performansı; bireysel iş performansının çerçevesini oluşturan görev performansı, içerik performansı, uyum performansı ve zarar verici davranış performansı boyutları ile değerlendirmişlerdir. Davranışsal bakış ile iş performansını açıklamaya çalışan Viswesvaran ve Ones (2000, s. 218) ise iş performansını örgütsel vatandaşlık davranışı, görev davranışı ve zarar verici davranış sınıflandırması ile incelemişlerdir. Griffin vd. (2007, s. 337) ise bireysel performansın “bireysel görev uzmanlığı, bireysel görev uyumu, bireysel görev ön etkinliği, ekip üyesi görev uzmanlığı, ekip üyesi görev uyumu, ekip üyesi ön etkinliği, örgütsel görev uzmanlığı, örgütsel görev uyumu, örgütsel görev ön etkinliği” bileşenlerini kapsayan dokuz faktörlü bir yapıya sahip olduğunu ortaya koymuşlardır. Bireysel performansı açıklamada örgütsel çıktılardan daha çok kişisel beceri ve uzmanlıkları dikkate alan Campbell (1990)’a göre, bu davranışlar ölçülebilir özellikle ve örgüt hedefleri kapsamında çalışanın güdümünde ortaya çıkan davranışları işaret etmektedir. İş performansının; verimlilik, üretkenlik, yararlılık olgularından ayrıştırılmasını savunan Campbell (1990), çalışanların performansları üzerindeki hâkimiyetleri örgütsel fayda ve verimliliğe göre daha yüksek olduğunu ifade etmiştir. Bu bağlamda, Viswesvaran ve Ones (2000, s. 216) bireysel iş performansı “çalışanların parçası olduğu veya tamamen kendilerinin gerçekleştirdiği, örgütsel amaçlarla ilişkili olan ve bu amaçlara katkıda bulunan, ölçülebilir hareket, eylem ve çıktılar” olarak

tanımlarken; Kohli (1985) ise iş performansını, bireyin kendisiyle aynı seviyedeki diğer çalışanlara kıyasla iş ile ilgili tutum ve eylemlerinin etkinlik ve yeterlilik düzeyleri olarak açıklamıştır.

Yüksek performanslı çalışanlara sahip işletmeler, verimlik artışına bağlı olarak ortalamanın üzerinde gelir elde edip, sektörlerinde rekabet üstünlüğü kazanmak adına avantajlı bir pozisyona sahip olmaktadır (Youndt ve Snell, 2004). Bu sebeple, işletmelerin hedeflerine doğru emin adımlarla ilerlemeleri için yüksek performans ortaya koyan çalışanlara sahip olmaları gerekir. Çünkü performans, hem çalışanların hem de örgütün ne düzeyde etkili olduklarını ortaya koyan önemli ve kayda değer bir göstergedir.

Örgütsel Sadakat ve İş Performansı

Çalışan sadakati, organizasyonel performansı artırmada hayati bir rol oynar. Örgütsel sadakatin örgütsel performansı olumlu yönde etkilediğini belirten Mowday, Steers ve Porter (1979), sadakati örgütsel bağlılığın kuvvetli bir yansıması ve çalışanın örgütüne karşı yüksek düzeyde beslediği aidiyet hissine bağlı bir olgu olduğunu ifade etmişlerdir. Sadık çalışanların genellikle daha büyük resme baktıkları için daha iyi performans gösterebileceği söylenebilir. Bu kişiler, ücret ya da sorumluluk nedeniyle değil, kariyer yollarında tutkularının ve ilgi alanlarının peşinden gitmek istedikleri için çalışırlar. Bu nedenle, sadakatle çalışan bir çalışanın sorumlu olduğu kuruluşun performansını artırma olasılığı daha yüksektir (Elegido, 2013). Önceki araştırmalardan elde edilen bulgulara göre, çalışan sadakatinin, iş performansının belirlenmesinde pozitif bir korelasyon ile anlamlı ve benzersiz bir katkısı olduğu anlaşılmaktadır (Brown vd. 2011; Chughtai ve Zafar, 2006; Darolia vd. 2010; Guillon ve Cézanne, 2014; Rachel vd. 2009; Razzaq vd. 2013).

Lider-Üye Etkileşimi ve İş Performansı

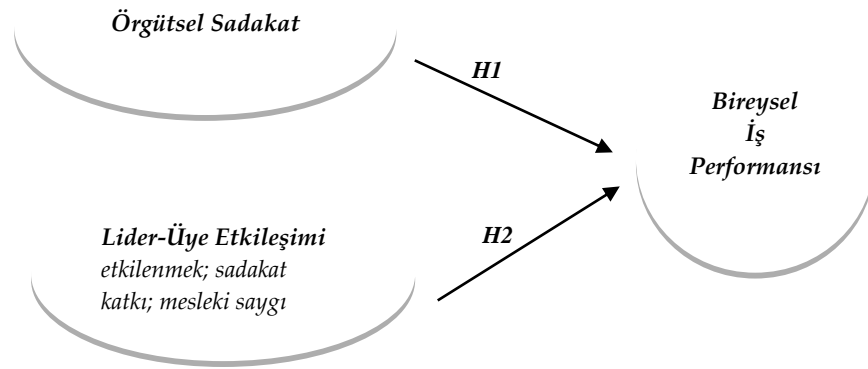
Performanslarını geliştirmek adına yöneticilerin astlarına vermiş oldukları destek, çalışanların hedeflerine ulaşmak için daha fazla gayret göstermelerine sevk etmektedir. Çünkü lider ve üye arasında oluşan yüksek kalitedeki lider-üye etkileşimi, çalışanlara profesyonel ve duygusal anlamda lider desteği sağlamaktadır (Sepdiningtyas ve Santoso, 2017). Gerstner ve Day (1997)'in araştırmalarının meta-analiz sonuçları lider-üye etkileşiminin iş tatmini, iş performansı, örgütsel bağlılık, rol netliği ile pozitif; rol çatışması ve işten ayrılma niyeti ile negatif ilişkileri olduğunu göstermiştir. Wayne vd. (2002), lider-üye etkileşiminin yönetici ve çalışan arasında iş performansını artırmak için iyi bir ilişki kurmanın kritik rolünü vurgulayan rol içi performans ile ilgili olduğunu ifade etmişlerdir. Lonsdale (2016) ise yüksek lider-üye etkileşimi kalitesi altında, çalışanlardan ekstra rol performansı beklendiğini belirtmiştir. Bunu destekler nitelikte, Loi vd. (2011) lider-üye etkileşimin çalışan fedakârlığı ve iş performansı ile pozitif bir ilişki içerisinde olduğunu ortaya koymuşlardır. Lider-üye etkileşiminin bireysel iş performansı üzerindeki etkilerini farklı sektörlerde yapılarak

inceleyen birçok araştırmada, lider-üye etkileşimi ve iş performansı arasında anlamlı ve pozitif yönlü ilişkiler olduğu tespit edilmiştir (Akkoç, 2012; Alaner ve Artan, 2019; Bauer vd. 2006; Liden vd. 1997; Özer, 2019; Sepdiningtyas ve Santoso, 2017; Uludağ, 2019).

Araştırma Modeli ve Hipotezler

Örgütsel sadakat, lider-üye etkileşimi ve iş performansı kavramlarını ilişkilendiren bu çalışma, çalışanların örgütsel sadakat ve lider-üye etkileşim düzeylerinin bireysel iş performansları üzerindeki etkilerini tespit etmek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Nicel araştırma kapsamında gerçekleştirilen araştırmada, “çalışanların iş performansları üzerinde örgütsel sadakat düzeyleri mi, yoksa lider-üye etkileşim düzeylerinin kalitesi mi daha fazla bir etkiye sahiptir?” sorusuna cevap aranmak istenmiştir. Kuramsal bilgilerin ve kavramlar arası ilişkileri inceleyen araştırmaların ışığı altında, çalışmanın temel sorusuna yönelik değişkenleri ilişkilendirerek araştırmanın hipotezlerini oluşturan yapısal model Şekil 1’de gösterilmiştir.

Şekil 1: Araştırma Modeli

Araştırmanın yapısal modeli kapsamında oluşturulan *H1* ve *H2* hipotezleri aşağıdaki gibidir.

H1: Çalışanların örgütsel sadakat düzeyleri ile iş performansları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki vardır ve örgütsel sadakat bireysel iş performansını pozitif yönde etkiler.

H2: Çalışanların lider-üye etkileşim düzeyi ile iş performansları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki vardır ve lider-üye etkileşim düzeyi bireysel iş performansını pozitif yönde etkiler.

Yöntem

Araştırmanın istatistiksel analizlerine uygunluğunu test etmek amacıyla veriler öncelikle eksik değer, aykırı değer ve normal dağılım analizleri ile incelenmiştir. Bununla birlikte, verilerin ortak bir yöntem varyans sorunu

olup olmadığı test edilmiştir. Ölçüm araçlarının geçerlik ve güvenilirlik analizleri yapılarak, katılımcıların değişkenlere karşı tutumları tanımlayıcı istatistik analizi ile ölçülmüştür. Örgütsel sadakat, lider-üye etkileşimi ve iş performansı değişkenleri arasındaki ilişkiler korelasyon, basit regresyon ve çoklu regresyon analizleri ile incelenmiştir.

Katılımcılardan elde edilen veriler için kayıp değer analizi yapılmıştır. Analiz sonucunda, verilerde kayıp bir değer olmadığı tespit edilmiştir. Uç değer gösteren anket formlarını tespit etmek için Mahalanobis Uzaklığı (1936) kullanılmış ve uç değer gösteren anket formuna rastlanmamıştır. Bu işlemlerin sonunda, kullanılacak analiz türlerini saptamak için verilerin normal dağılıma sahip olup olmadıkları kontrol edilmiştir. Bu sebeple, anket formunda bulunan her bir ifadenin çarpıklık ve basıklık değerleri incelenmiştir. En büyük çarpıklık değeri -1.52 ve en büyük basıklık değeri ise 2.91 olarak test edilmiştir. Eşik değerleri içindeki bu sonuçlar verilerin normal dağılıma (Kline, 2011; Özşahin vd. 2017) sahip olduklarını göstermesi sebebiyle, çalışmada parametrik analizler kullanılmıştır.

Veri Toplama ve Örneklem

Veriler, Kilis 7 Aralık Üniversitesi Rektörlüğü Etik Kurulu'nun 16/10/2020 tarihli ve 2020/29 sayılı iznine dayanarak 19 Ekim-27 Kasım 2020 tarihleri arasında araştırma evreninden elde edilmiştir. Hatay ilinde faaliyet gösteren ulusal zincir market çalışanları ile gıda sektöründe satış organizasyonuna sahip kurumsal firmaların satış ve idari personelleri bu araştırmanın evrenini oluşturmaktadır. Ulusal çapta faaliyet gösteren kurumsal iki firmanın bölge müdürleri ile yapılan görüşmeler neticesinde, bu evrende yaklaşık 7.500 kişinin çalıştığı anlaşılmıştır. Pandeminin yaratmış olduğu koşullar, zaman ve maliyet engelleri sebebiyle kolayda örnekleme yöntemi ile veri toplanmıştır. Ölçüm araçlarının toplam ifade sayılarından en az 10 daha fazla katılımcıya ulaşma kuralı (Everitt, 1975), makul örneklem büyüklüğüne ulaşmak adına dikkate alınmıştır. Bu bağlamda, yeterli örneklem sayısı 210 katılımcı olarak hesaplanmıştır. Birinci elden veri toplama tekniği olan anket uygulaması ile bu çalışmada, 350 çalışana anket uygulaması planlanmış ve 330 kişiye araştırma anketi ulaştırılmıştır. Çalışanlara ulaştırılan anketlerin 291'nin geri dönüşü sağlanmış ve 288'i yapılacak olan analizler için uygun bulunmuştur.

Araştırmaya katılanların (n=288); %51'i (147 kişi) kadın ve %49'u (141 kişi) erkektir. Katılımcıların %45.1'i (130 kişi) 29-35 yaş aralığındadır. %41.7'si (120 kişi) ise 36-42 yaş aralığındadır. Katılımcıların %38.2'si (110 kişi) üniversite, %31.9'u (92 kişi) yüksekokul ve %21.2'si (61 kişi) de lise mezunudur. Katılımcıların %38,2'si (110 kişi) kurumlarında 7-10 yıllık bir tecrübeye sahipken, %31,6'sı (91 kişi) 10-15 yıllık bir tecrübeye, %19,8'i (57 kişi) de 4-6 yıllık tecrübeye sahiptirler.

Ölçüm Araçları

Örgütsel Sadakat Ölçeği: Çalışanların örgütsel sadakat düzeylerini test etmek için, Matzler ve Rentzl'in (2006), Homburg ve Stock'un (2000) çalışmalarından adapte ederek geliştirdikleri 5 ifadeden oluşan tek boyutlu ölçek kullanılmıştır. Araştırmacılar ölçeğin iç tutarlılık düzeyini 0.84 olarak bulgulamışlardır. Ölçekte ters kodlu ifade bulunmamaktadır.

Lider-Üye Etkileşim Ölçeği: Katılımcıların LÜE kalitesini test etmek için Liden ve Maslyn'in (1998) geliştirdikleri ve LMX-MDM (Multidimensionality of Leader-Member Exchange) olarak adlandırdıkları ölçüm aracı kullanılmıştır. Her boyutun 3 ifadeden oluştuğu ölçek 4 boyutlu olarak tasarlanmıştır. Ölçeğin alt boyutları; *etki* (affect), *sadakat* (loyalty), *katkı* (contributions) ve *profesyonel saygı* (professional respect) şeklindedir.

İş Performansı Ölçeği: Çalışanların bireysel iş performans düzeylerini tespit etmek için Kirkmam ve Rosen'in (1999) geliştirilen, Sigler ve Pearson (2000) tarafından kullanılan 4 ifadeden oluşan tek boyutlu ölçek tercih edilmiştir. Ölçekte ters kodlu ifade bulunmamaktadır.

Araştırma anketinde, katılımcıların kavramlara ait ifadelere yönelik tutumlarını 5'li Likert ölçeğine (1=kesinlikle katılmıyorum; 5=kesinlikle katılıyorum) göre belirtmeleri istenmiştir.

Bulgular

Doğrulayıcı Faktör Analizi

Araştırmada kullanılan ölçüm araçlarının, faktör yapılarının geçerliklerini test etmek amacıyla doğrulayıcı faktör analizi yapılmıştır. Analiz bulguları Tablo 1.'de gösterilmiştir.

Tablo 1. Doğrulayıcı Faktör Analizi Sonucunda Ölçeklerin Uyum İyiliği Değerleri

Değişkenler	X ²	df	CMIN/DF ≤5	GFI ≥.85	AGFI ≥.80	CFI ≥.90	NFI ≥.90	RMSEA ≤.10
1 Örgütsel Sadakat (ÖS)	191.83	52	3.6	0.88	0.89	0.94	0.97	0.10
2 Lider Üye Etkileşimi (LÜE)	122.63	48	2.5	0.92	0.90	0.94	0.96	0.09
3 İş Performansı (İP)	112.72	39	2.8	0.93	0.90	0.92	0.98	0.06

Not: Uyum iyiliği değer aralıkları "kabul edilebilir standartlara" göre düzenlenmiştir. (Meydan ve Şeşen, 2011).

Tanımlayıcı İstatistikler, Güvenilirlik ve Korelasyon Analizi

Örgütsel sadakat, lider- üye etkileşimi ve iş performansı değişkenlerine yönelik verilerin tanımlayıcı istatistikleri (ortalama, standart sapma,

Örgütsel Sadakat ve Lider-Üye Etkileşiminin Çalışanların Bireysel İş Performansları Üzerindeki Etkileri

güvenilirlik) ve değişkenler arasındaki korelasyonlar Tablo 2.'de gösterilmiştir.

Tablo 2. Ortalama, S. Sapma, Güvenilirlik ve Korelasyon Değerleri

Değişkenler	\bar{x}	s.s.	α	1	2	3	4	5	6	7
1 Örgütsel Sadakat	3.78	.83	.95	1						
2 Lider-Üye Etkileşimi	3.37	.75	.93	.47**	1					
3 Etki	3.36	1.00	.96	.21**	.86**	1				
4 Vefakârlık	3.44	.83	.95	.29**	.72**	.71**	1			
5 Katkı	3.38	1.12	.96	.54**	.77**	.50**	.27**	1		
6 Profesyonel Saygı	3.30	.89	.97	.41**	.76**	.52**	.53**	.53**	1	
7 İş Performansı	3.88	.75	.92	.70**	.41**	.11*	.21**	.50**	.41**	1

* p \leq .05. **p \leq .01

Korelasyon analizi sonuçları araştırma modeli kapsamındaki bağımlı ve bağımsız değişkenler arasında anlamlı ilişkiler olduğunu ortaya koymaktadır. Bulgular, araştırmaya konu olan değişkenler arasındaki önemli etkileri öngörebilmemize de destek sağlamaktadır. Analiz sonuçlarına göre, çalışanların örgütsel sadakat ortalamaları 3.78; LÜE 3.37 ve iş performansı ortalaması ise 3.88'dir. Ayrıca, tüm değişkenler arasında pozitif ve anlamlı ilişkiler mevcuttur. Örgütsel sadakat ile LÜE arasında pozitif ve anlamlı r(476), LÜE ile iş performansı arasında r(411) orta düzeyde ve örgütsel sadakat ile iş performansı arasında da r(702) yüksek düzeyde anlamlı ilişkiler olduğu tespit edilmiştir. Yine bulgulardan yola çıkılarak LÜE'nin tüm alt boyutlarının (etki, vefakârlık, katkı ve profesyonel saygı); örgütsel sadakat ve iş performansı ile pozitif ve anlamlı ilişkilere sahip oldukları görülmektedir.

Regresyon Analizi

Araştırma amacı doğrultusunda oluşturulan hipotezlerin test edilmesinde regresyon analizi temel alınmıştır. Bu kapsamda yapılan regresyon analizi bulguları Tablo 3.'te gösterilmiştir.

Tablo 3. Regresyon Analizi Sonuçları (N= 288)

Model	Bağımsız Değişken	Bağımlı Değişken	Beta	p	Adj. R ²
1	Örgütsel Sadakat	İş Performansı	.635	.000	.492
	Etki		.249	.000	
2	Vefakârlık	İş Performansı	.147	.000	.552
	Katkı		.165	.007	
	Profesyonel Saygı		.159	.000	

İlk regresyon modelinde, bağımsız değişken örgütsel sadakat ile bağımlı değişken iş performansı arasında basit regresyon analizi yapılmıştır. Sonuçlara göre; belirlilik katsayısı (R²) örgütsel sadakat modelin %49'unu

açıkladığını göstermektedir. Model, 278.663 olan F değeri %1 anlamlılık düzeyinde istatistiki olarak anlamlıdır. Bu sonuca göre, iş performansı değişkenini örgütsel sadakat ile istatistiksel olarak tahmin etmek uygundur. Beta değeri dikkate alındığında, ilişkideki bağımsız değişkenin bağımlı değişkeni etkileme derecesi ($\beta=0.635$) olarak görülmektedir. Dolayısıyla örgütsel sadakat iş performans düzeyini arttırmaktadır. Bulgular, araştırmanın birinci hipotezi olan **H1**'in desteklendiğini göstermektedir.

İkinci regresyon modelinde, çalışmanın diğer bağımsız değişkeni olan lider-üye etkileşiminin alt boyutları ile bağımlı değişken iş performansı arasında çoklu regresyon analizi yapılmıştır. Analiz sonuçlarının gösterdiği belirlilik katsayısı (R^2), lider-üye etkileşimi alt boyutlarının bu modelin %55'ini açıkladığını ortaya koymaktadır. 71.768 olan F değeri %1 anlamlılık düzeyinde istatistiki olarak anlamlıdır. Beta değerleri dikkate alınarak ilişkideki bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkenleri etkileme düzeyleri sırasıyla; etki ($\beta=0.249$), katkı ($\beta=0.165$), profesyonel saygı ($\beta=0.159$) ve vefakârlık ise ($\beta=0.147$) değerlerine sahiptir. Alt boyutlara ait bu göstergelerden hareketle, liderin veya yöneticinin astları üzerinde yaratmış oldukları olumlu etkiler, bireysel iş performansı üzerinde daha fazla olumlu katkı yaptığı söylenebilir. Analiz bulguları, **H2**'nin desteklendiğini göstermektedir.

Sonuç ve Tartışma

Bu çalışma, çalışanların örgütsel sadakat düzeyleri ile lider-üye etkileşim algılarının bireysel iş performansları üzerindeki etkilerini incelemek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Nicel araştırma özelliği taşıyan bu çalışmada, örgütsel sadakat düzeyi mi veya lider-üye etkileşim kalitesi mi çalışanların iş performansları üzerinde daha önemli bir etkiye sahiptir sorusuna cevap aranmak istenmiştir. Bu sebeple, Hatay ilinde bulunan ulusal zincir market personelleri ile gıda sektöründe satış organizasyonuna sahip kurumsal firmaların satış ve idari çalışanları üzerinde uygulama yapılmıştır. Veriler, kolayda örnekleme yöntemi ve anket tekniği kullanılarak araştırma evreninden elde edilmeye çalışılmıştır.

Araştırmanın modeli kapsamındaki bağımlı (iş performansı) ve bağımsız değişkenler (örgütsel sadakat, lider-üye etkileşimi) arası ilişkiler, korelasyon ve regresyon analizleri yapılarak test edilmiştir. Korelasyon analizi sonuçları, tüm değişkenler arasında pozitif ve anlamlı ilişkiler olduğunu ortaya koymaktadır. Örgütsel sadakat ile LÜE arasında pozitif ve anlamlı $r(476)$; LÜE ile iş performansı arasında orta düzeyde $r(411)$, örgütsel sadakat ile iş performansı arasında ise yüksek düzeyde $r(702)$ pozitif anlamlı ilişkiler olduğu tespit edilmiştir. Bununla birlikte, bulgular LÜE'nin tüm alt boyutlarının (etki, vefakârlık, katkı ve profesyonel saygı); örgütsel sadakat ve iş performansı değişkenleri ile pozitif ve anlamlı ilişkilere sahip olduklarını göstermektedir. Buradan hareketle, çalışanların örgütsel sadakat ve lider-üye etkileşim düzeylerindeki pozitif yönlü değişimler, çalışanların

iş performanslarını olumlu yönde etkileyeceğini ifade edebiliriz. Bu sonuçları destekler nitelikte, daha önce yapılmış birçok araştırma bulguları da çalışanların örgütsel sadakat düzeylerinin iş performanslarını belirlemede pozitif bir korelasyon ile anlamlı katkısı olduğunu göstermektedir (Brown vd. 2011; Chughtai ve Zafar, 2006; Darolia vd. 2010; Guillon ve Cézanne, 2014; Rachel vd. 2009; Razzaq vd., 2013). Yine aynı şekilde, LÜE'nin bireysel iş performansı üzerindeki etkilerini farklı sektörlerde yapılarak inceleyen birçok çalışmada, lider-üye etkileşimi ve iş performansı arasında anlamlı ve pozitif yönlü ilişkiler olduğu tespit edilmiştir (Akkoç, 2012; Alaner ve Artan, 2019; Bauer vd. 2006; Liden vd. 1997; Özer, 2019; Sepdiningtyas ve Santoso, 2017; Uludağ, 2019).

Örgütsel sadakat ve iş performansı arasında yapılan basit regresyon analizi sonuçlarına göre; örgütsel sadakat ve iş performansı arasında istatistiki olarak anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür. Daha açık bir ifadeyle, analiz sonuçları iş performansını örgütsel sadakat ile tahmin etmenin mümkün olduğunu göstermiştir. Bununla birlikte, ilişkinin beta değerine ($\beta=0.635$) bakıldığında, örgütsel sadakatin iş performansını yaklaşık % 64 düzeyinde ve pozitif yönde etkilediği anlaşılmaktadır. Buradan hareketle, örgütsel sadakatin iş performansını artırdığını söyleyebiliriz. Araştırma modelinin diğer bağımsız değişkeni olan LÜE'nin alt boyutları ile iş performansı arasında çoklu regresyon analiz yapılmıştır. Sonuçlar, LÜE bileşenleri ile iş performansı arasında istatistiki olarak anlamlı ilişkiler olduğunu göstermiştir. Belirlilik katsayısı (R^2), alt boyutların değişkenler arası ilişkiyi oluşturulan modelin %55'ini açıkladığını göstermektedir. Modelin beta

Değerlerinden hareketle, LÜE'nin alt boyutları iş performansını sırasıyla; etki ($\beta=0.249$), katkı ($\beta=0.165$); profesyonel saygı ($\beta=0.159$) ve vefakârlık ($\beta=0.147$) etkileme düzeylerine sahiptirler. Araştırma örneklemini kapsamında elde edilen bu sonuçlara göre; örgütsel sadakat düzeyinin çalışanların iş performansları üzerinde lider-üye etkileşiminden çok daha fazla olumlu bir etkiye sahip olduğu anlaşılmaktadır. Buradan hareketle, zincir market çalışanlarının ve gıda firmalarının satış ve idari personellerinin bireysel iş performanslarını yükseltmek için, yöneticilerin astları ile olan ilişkilerini düzenlemekten daha çok, onların örgütsel sadakat düzeylerini artıracak uygulamalara öncelik vermeleri daha doğru olacaktır.

İçinde bulunduğumuz sosyal ve ekonomik konjonktüre bağlı olarak, gıda ve perakende sektörlerindeki satış ve idari personellerin örgütsel sadakat ve üstleri ile olan etkileşim düzeylerinin iş performanslarını nasıl etkilediğini inceleyen bilimsel bir araştırma olması, bu çalışmanın önemine vurgu yapan önemli bir özelliği olarak gösterilebilir. Hem teorik hem de pratik anlamda alan yazına katkı sağlamayı hedefleyen bu çalışmanın da bazı sınırlamaları ve kısıtları olduğunu söylemek mümkündür. Araştırma, pandemi süreci kaynaklı olağan üstü iş yükü artışının olmadığı, ast-üst ilişkilerinin iş yükü baskısı altında seyretmediği normal bir zaman diliminde yapılabilir. Sektörde yaşanan olumsuz iş koşulların araştırma sonuçlarını etkilediği

düşünülmektedir. Gelecekteki çalışmalarda, anket tekniği yerine görüşme ve gözlem teknikleri de tercih edilebilir. Bununla birlikte, farklı örnekleme yöntemi ile elde edilecek verilerin, farklı analiz teknikleri ile değerlendirilmesiyle yapılacak bir çalışmadan farklı sonuçlar elde edilebilir.

Kaynakça

- Akkoç, İ. (2012). Grup ve Hiyerarşik Alt Kültürlerinin İş Performansına Etkisi: Lider-Üye Etkileşiminin Aracılık Rolü. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(2), 17-44.
- Ali, A. J., Krishnan, K. ve Azim, A. (1997). Expatriate and Indigenous Managers' Work Loyalty and Attitude Toward Risk. *The Journal of Psychology*, 131(3), 260-270. doi: 10.1080/00223989709603513
- Allen, N. J. ve Meyer, J. P. (1990). The Measurement and Antecedents of Affective, Continuance and Normative Commitment to the Organization. *Journal of Occupational Psychology*, 63(1), 1-18. doi: 10.1111/j.2044-8325.1990.tb00506.x
- Antoncic, J. A. ve Antoncic, B. (2011). Employee Loyalty and Its Impact on Firm Growth. *International Journal of Management & Information Systems*, 15(1). doi: 10.19030/ijmis.v15i1.1598
- Aslaner, F. ve Artan, İ. H. (2019). Pozitif Psikolojik Sermayenin Lider-Üye Etkileşimi Vasıtasıyla Bireysel Performansı Etkilemedeki Rolü: Perakende Sektöründe Bir Araştırma. *Business & Management Studies: An International Journal*, 7(4), 1657-1689. doi: 10.15295/bmij.v7i4.1195
- Barnard, C. I. (1966). *The Functions of The Executive*, Cambridge, Mass: Harvard University Press.
- Bauer, T. N., Erdoğan, B., Liden, R. C. ve Wayne, S. J. (2006). A Longitudinal Study of the Moderating Role of Extraversion: Leader-Member Exchange, Performance and Turnover During New Executive Development. *Journal of Applied Psychology*, 91(2), 298-310. doi: 10.1037/0021-9010.91.2.298
- Benligiray, S. (1999). İnsan Kaynakları Açısından Otellerde Performans Yönetimi. Eskişehir: Eskişehir, Anadolu Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi yayınları; no. 164.
- Borman, W. C. ve Motowidlo, S. J. (1993). Expanding the criterion domain to include elements of contextual performance, Schmitt, N. and Borman, W. C (eds.), *Personel Selection in Organizations*, San Francisco, Ca: Jossey-Bass, 71-98.
- Boroff, K. ve Lewin, D. (1997). Loyalty, Voice, and Intent to Exit a Union Firm: A Conceptual and Empirical Analysis. *Industrial and Labor Relations Review*, 51(1), 50-63. doi: 10.2307/2525034

- Brown, S., McHardy, J., McNabb, R. ve Taylor, K. (2011). Workplace Performance, Worker Commitment, and Loyalty. *Journal of Economics & Management Strategy*, 20(3), 925-955. doi: 10.1111/j.1530-9134.2011.00306.x
- Burns, J. Z. ve Otte, F. L. (1999). Implications of Leader-Member Exchange Theory and Research for Human Resource Development Research. *Human Resource Development Quarterly*, 10(3), 225-248. doi: 10.1002/hrdq.3920100304
- Büte, M. (2011). Etik İklim, Örgütsel Güven ve Bireysel Performans Arasındaki İlişki. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 25(1), 171-192.
- Campbell, J. P. (1990). Modeling the Performance Prediction Problem in Industrial and Organizational Psychology. In M. Dunnette & L. M. Hough (eds.), *Handbook of Industrial and Organizational Psychology* (p. 687-732), Palo Alto, CA: Consulting Psychologists Press.
- Ceylan A. ve Özbal S. (2008). Özdeşleşme Yoluyla Sadakat Oluşturma Üzerine Üniversite Mezunları Arasında Yapılan Bir Çalışma. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(1), 81-110.
- Chughtai, A. A. ve Zafar, S. (2006). Antecedents and Consequences of Organizational Commitment Among Pakistani University Teachers. *Applied HRM Research*, 11(1), 39-64.
- Dansereau, F., Graen, G. ve Haga, W. (1975). A Vertical Dyad Linkage Approach to Leadership Within Formal Organizations: A Longitudinal Investigation of the Role Making Process. *Organizational Behavior & Human Performance*, 13(1), 46-78. doi: 10.1016/0030-5073(75)90005-7
- Darolia, C., Kumari, P. ve Darolia, S. (2010). Perceived Organizational Support, Work Motivation, and Organizational Commitment as Determinants of Job Performance. *Journal of the Indian Academy of Applied Psychology*, 36(1), 69-78.
- Davis, W. D. ve Gardner, W. L. (2004). Perceptions of Politics and Organizational Cynicism: An Attributional and Leader-Member Exchange Perspective. *The Leadership Quarterly*, 15(4), 439-465. doi: 10.1016/j.leaqua.2004.05.002
- Deluga, R. J. (1994). Supervisor Trust Building, Leader-Member Exchange, and Organizational Citizenship Behavior. *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, 67(4), 315-326. doi: 10.1111/j.2044-8325.1994.tb00570.x
- Dienesch, R. M. ve Liden, R. C. (1986). Leader-Member Exchange Model of Leadership: A Critique and Further Development. *Academy of Management Review*, 11(3), 618-634. doi: 10.2307/258314

- Dipaola, M. F. ve Hoy, W. K. (2005). School Characteristics that Foster Organizational Citizenship Behavior. *Journal of School Leadership*, 15(4), 387-406. doi: 10.1177/105268460501500402
- Elegido, J. M. (2013). Does It Make Sense to Be a Loyal Employee? *Journal of Business Ethics*, 116(3), 495-511.
- George, J. M. ve Bettenhause, K. (1990). Understanding Prosocial Behavior Sales Performance and Turnover: A Group Level Analysis in a Service Contex. *Journal of Applied Psychology*, 75(6), 698-709. doi: 10.1037/0021-9010.75.6.698
- Gerstner, C. R. ve Day, D. V. (1997). Meta-Analytic Review of Leader-Member Exchange Theory: Correlates and Construct Issues. *Journal of Applied Psychology*, 82(26), 827-844. doi: 10.1037//0021-9010.82.6.827
- Graen, G. B. ve Uhl-Bien, M. (1995). Relationship-Based Approach to Leadership: Development of Leader-Member Exchange (LMX) Theory of Leadership Over 25 Years: Applying A Multi-Level Multi-Domain Perspective. *The Leadership Quarterly*, 6(2), 219-247. doi: 10.1016/1048-9843(95)90036-5
- Griffin, M. A., Neal, A. ve Parker, S. K. (2007). A New Model of Work Role Performance: Positive Behavior in Uncertain and Interdependent Contexts. *Academy of Management Journal*, 50(2), 327-347. doi: 10.5465/AMJ.2007.24634438
- Guillon, O. ve Cézanne, C. (2014). Employee Loyalty and Organizational Performance: A Critical Survey. *Journal of Organizational Change Management*, 27(5), 839-850. doi: 10.1108/JOCM-02-2014-0025
- Hirschman, A. (1970). *Exit, Voice and Loyalty*, Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Kang, I., Lee K. C., Lee S. ve Choi J. (2007). Investigation of Online Community Voluntary Behavior Using Cognitive Map. *Computers in Human Behavior*, 23(1), 111-126. doi: 10.1016/j.chb.2004.03.039
- Katrinli, A., Atabay, G., Gunay, G. ve Cangarli, B.G. (2010). Perception of Organizational Politics and LMX: Linkages in Distributive Justice and Job Satisfaction. *African Journal of Business Management*, 4(14), 3110-3121. <http://www.academicjournals.org/AJBM>
- Katz, L. A., Fisher, J. ve Notrica, V. (2007). Gender and the Quality of the Leader-Member Exchange: Findings From a South-African Organization. *South African Journal of Psychology*, 37(2), 316-329. doi: 10.1177/008124630703700207
- Kline, R. B., (2011). *Principles and Practice of Structural Equation Modelling* (3rd. ed.), New York: Guilford Press.

- Kohli, A. K. (1985). Some Unexplored Supervisory Behaviors and Their Influence on Salespeople's Role Clarity, Specific Self-Esteem, Job Satisfaction, and Motivation. *Journal of Marketing Research*, 22(4), 424-433. doi: 10.2307/3151587
- Koopmans, L., Bernaards, C., Hildebrandt, V. Schaufeli, W. B. (2011). Conceptual Frameworks of Individual Work Performance. *Journal of Occupational Environment Medicine*. 53(8), 856-866. doi: 10.1097/JOM.0b013e318226a763
- Leck, J. D. ve Saunders, D. M. (1992). Hirschman's Loyalty: Attitude or Behavior? *Employee Responsibilities and Rights Journal*, 5(3), 219-230. doi: 10.1007/BF01385049
- Lee, S. M. (1971). An Empirical Analysis of Organizational Identification. *Academy of Management Journal*, 14(2), 213-226. doi: 10.2307/255308
- Liden R. C. ve Maslyn J. M. (1998). Multidimensionality of Leader-Member Exchange: An Empirical Assessment Through Scale Development. *Journal of Management*, 24(1), 43-72. doi: 10.1016/S0149-2063(99)80053-1
- Liden, R. C., Sparrowe, R. T. ve Wayne, S. J. (1997). Leader-Member Exchange Theory: The Past and Potential for the Future. In G. R. Ferris (Ed.), *Research in personnel and human resources management*, Vol. 15 (p. 47-119). Elsevier Science/JAI Press.
- Loi, R., Ngo, H., Zhang, L. ve Lau, V. P. (2011). The Interaction Between Leader-Member Exchange and Perceived Job Security in Predicting Employee Altruism and Work Performance. *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, 84(4), 669-685. doi: 10.1348/096317910X510468
- Lonsdale, D. J. (2016). The Effects of Leader-Member Exchange and the Feedback Environment on Organizational Citizenship and Withdrawal. *The Psychologist Manager Journal*, 19(1), 41-59. doi: 10.1037/mgr0000037
- Lunenburg, F. C. (2010). Leader-Member Exchange Theory: Another Perspective on the Leadership Process. *International Journal of Management, Business and Administration*, 13(1), 1-5.
- Mahalanobis, P. C. (1936). On the Generalized Distance in Statistics. *Proceedings of the National Institute of Sciences*, 2(1), 49-55.
- Martensen, A. ve Grønholdt, L. (2006). Internal Marketing: A Study of Employee Loyalty, Its Determinants and Consequences. *Innovative Marketing*, 2(4), 92-116.
- Meydan, C.H. ve Şeşen, H. (2011). Yapısal Eşitlik Modellemesi AMOS Uygulamaları. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Meyer, J. P. ve Allen, N. J. (1991). Three Component Model of Organizational Commitment. *Journal of Applied Psychology*, 79(1), 15-23.

Mowday, R. T., Steers, R. M. ve Porter, L. W. (1979). The Measurement of Organizational Commitment. *Journal of Vocational Behavior*, 14(2), 224-247. doi: 10.1016/0001-8791(79)90072-1

Özşahin, M., Bayarçelik, E. B. ve Yıldız, B. (2017). Strateji Tipleri İle Yenilik Performansı İlişkisinde Stratejik Karar Verme Hızının Şartlı Değişken (Moderatör) Etkisi. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, 16. ÜİK Özel Sayısı: 749-766. doi: 10.18092/ulikidince.323657

Rachel W. Y. Y., Andy, C. L. Y. ve Cheng, T. C. E. (2009). An Empirical Study of Employee Loyalty, Service Quality and Firm Performance in the Service Industry. *International Journal of Production Economics*, 124(1), 109-120. doi: 10.1016/j.ijpe.2009.10.015

Razzaq, A., Ayub, A., Arzu, F. ve Aslam, M. S. (2013). The Nexus Between Technological Learning, Downsizing, Employee Commitment, and Organizational Performance. *Business Management Dynamics*, 2(10), 74-80.

Rusbult, C. E., Farrel, D., Rogers, G. ve Mainous, A. G. III (1988). Impact of Exchange Variables on Exit, Voice, Loyalty and Neglect: An Integrative Model of Responses to Declining Job Satisfaction. *Academy of Management Journal*, 31(3), 599-627. doi: 10.5465/256461

Özer, Ö. (2019). Hemşirelerde Lider-Üye Etkileşimi ve Çalışan Performansının İncelenmesi. *Sağlık ve Hemşirelik Yönetim Dergisi*, 6(1), 11-21. doi: 10.5222/SHYD.2019.64426

Scandura, T. A., Graen, G. B. ve Novak, M. A. (1986). When Managers Decide not to Decide Autocratically: An Investigation of Leader-Member Exchange and Decision Influence. *Journal of Applied Psychology*, 71(4), 579-584. doi: 10.1037/0021-9010.71.4.579

Schriesheim, C. A., Castro, S. L. ve Cogliser, C. C. (1999). Leader-Member Exchange Research: A Comprehensive Review of Theory, Measurement, and Data-Analytic Practices. *Leadership Quarterly*, 10(1), 63-113. doi: 10.1016/S1048-9843(99)80009-5

Sepdiningtyas, R. ve Santoso, C. B. (2017). The Influence of Leader-Member Exchange on Individual Performance: The Roles of Work Engagement as a Mediating Variable and Coworkers Support as a Moderating Variable. *Review of Integrative Business and Economics Research*, 6(4), 285-305.

Thevenet, M., Dejoux, C., Marbot, E., Normand, E., Bender, A. ve Silva, F. (2012). *Fonctions RH: Politiques Métiers Et Outils De Ressources Humaines* (3rd ed.), Paris: Pearson Education.

Tutar, H. ve Altınöz, M. (2010). Örgütsel İklimin İşgören Performansı Üzerine Etkisi: OSTİM İmalât İşletmeleri Çalışanları Üzerine Bir Araştırma. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 65(2), 195-218. doi: 10.1501/SBFder_0000002162

- Uludağ, G. (2019). Lider-Üye Etkileşiminin İşgören Performansına Etkisi Üzerine Bir Alan Araştırması. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23(2), 719-739.
- Van Breukelen, W., Schyns, B. ve Le Blanc, P. (2006). Leader-Member Exchange Theory and Research: Accomplishments and Future Challenges. *Leadership*, 2(3), 295-316. doi: 10.1177/17427150060666023
- Viswesvaran, C. ve D. S. Ones. (2000). Perspectives on Models of Job Performance. *International Journal of Selection and Assessment*, 8(4), 216-226. doi: 10.1111/1468-2389.00151
- Wayne, S. J., Shore, L. M., Bommer, W. H. ve Tetrick, L. E. (2002). The Role of Fair Treatment and Rewards in Perceptions of Organizational Support and Leader-Member Exchange. *Journal of Applied Psychology*, 87(3), 590-598. doi: 10.1037//0021-9010.87.3.590
- Yıldız, G., Özutku, H. ve Çevrioğlu, E. (2008). Lider-Üye Etkileşimine Çok Boyutlu Yaklaşım: Liden ve Maslyn'in Dört Boyutlu Lider-Üye Etkileşim Ölçeğinin Psikometrik Özelliklerine Yönelik Görgül Bir Araştırma. *Akademik İncelemeler*, 3(1), 95-123. doi: 10.17550/AID.01965
- Youndt, M. A. ve Snell S. A. (2004). Human Resource Configurations, Intellectual Capital, and Organizational Performance. *Journal of Managerial Issues*, 16(3), 337-360.
- Zaffron, S. ve Logan, D. (2010). İş Hayatında Performansın Üç Yasası: Kurumunuzun ve Yaşamınızın Geleceğini Yeni Baştan Yazmak, (Ü. Şensoy, Çev.). İstanbul: Optimist Yayım Dağıtım.

[itobiad], 2021, 10 (2): 1539-1560

Tam Gün Eğitim ve Etkileri Üzerine Bir İnceleme

A Study on Full-Day Education and Its Effects

Soner DOĞAN

Doç.Dr., Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Eğitim Fakültesi
Associate Prof., Sivas Cumhuriyet University, Faculty of Education
snr312@gmail.com

Orcid ID: 0000-0003-2013-3348

Sezin ERBIYIK

Öğretmen, Millî Eğitim Bakanlığı
Teacher, Minsiter of Education
sezinerbiyik@hotmail.com

Orcid ID: 0000-0002-1967-131X

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type : Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received : 07.09.2020
Kabul Tarihi / Accepted : 15.04.2021
Yayın Tarihi / Published : 14.06.2021
Yayın Sezonu : Nisan-Mayıs-Haziran
Pub Date Season : April-May-June

Atıf/Cite as: Doğan, S , Erbiyık, S . (2020). Tam Gün Eğitim ve Etkileri Üzerine Bir İnceleme . İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi , 10 (2) , 1539-1560 . Retrieved from <http://www.itobiad.com/tr/pub/issue/62559/791307>

İntihal /Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and confirmed to include no plagiarism. <http://www.itobiad.com/>

Copyright © Published by Mustafa YİĞİTOĞLU Since 2012 – Istanbul / Eyup, Turkey. All rights reserved.

Tam Gün Eğitim ve Etkileri Üzerine Bir İnceleme* **

Öz

Türkiye’de durumlarına göre okullarda tam gün ve ikili eğitim olmak üzere iki ayrı sistem uygulanmaktadır. Eğitim sistemimizde yer alan ikili eğitim ve tam gün eğitim modeli, başta Millî Eğitim Bakanlığı olmak üzere tüm eğitim kurumlarının üzerinde çalıştığı güncel konulardan biri olmaya devam ederken; ülkenin farklı bölgelerinde, farklı il ve ilçelerinde fiziki şartlara ve olanaklara bağlı olarak farklılıklar gösterebilmekte ve bazı okullarda tam gün eğitime geçilirken bazı okullarda alt yapı yetersizliğinden ikili eğitime devam edilmektedir. Bu çalışmanın amacı, öğretmen ve yönetici görüşlerine göre tam gün eğitim uygulamasını değerlendirmektir. Covid-19 virüs salgını ile birlikte ikili eğitime dönüş konusunda ortaya çıkan tartışmalar konuyu yeniden gündeme taşımıştır. Her iki durumun da olumlu ve olumsuz yönlerinin olması, eğitim paydaşlarını fikir ayrılıklarına sevk etmektedir. Çalışma nitel olgubilim (fenemoloji) deseninde yapılandırılmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu Sivas’ın ilçelerinde görev yapan 5 öğretmen ve 5 okul yöneticisi oluşturmaktadır. Araştırmacılar tarafından geliştirilen yarı yapılandırılmış görüşme formu aracılığıyla katılımcılarla yüz yüze görüşmeler yapılarak veriler toplanmıştır. Veriler içerik analizi ile değerlendirilerek tablolar halinde sunulmuştur. Araştırma bulgularına göre tam gün eğitimin olumlu yanları incelendiğinde; eğitimin gün içine yayılmış olması ve ders aralarında uzun dinlenme sürelerinin olması, uygun öğrenme ortamlarının sağlanabilmesi, konuya hem öğretmenlerin hem de öğrencilerin daha fazla zaman ayırabilmesi, öğrenci merkezli ve yapılandırmacı eğitimin daha işlevsel uygulanma imkânı bulunması gibi faktörler eğitime olumlu katkılar sağlamaktadır. Aile ile geçirilen ortak zamanın azalması, okulda disiplin ve güvenlik sorunlarının artması, öğle yemeklerinin sorun oluşturması, okulun fiziki imkânlarının yeterli olmaması tam gün eğitime ilişkin ortaya çıkan olumsuz durumlardır.

Anahtar kelimeler: Tam gün eğitim, Covid-19, 2023 Eğitim Vizyonu, Millî Eğitim Bakanlığı, olgubilim, öğretmen, okul yöneticisi

A Study on Full-Day Education and Its Effects

Abstract

In Turkey, there are two separate systems in schools, full-time and dual education. While dual education and full-time education models in our

* Bu çalışma IV. Uluslararası Yönetim ve Sosyal Bilimler Kongresi’nde sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

** Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Rektörlüğü Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Sosyal ve Beşerî Bilimler Etik Kurulu Başkanlığının 26.11.2020 Tarih, 21 Sayılı kararı ile Etik Kurul izni alınmıştır.

education system continue to be one of the most current issues that all educational institutions, especially the Ministry of Education, are working on; there are differences in different parts of the country, in different provinces and districts depending on physical conditions and opportunities. In some schools, full-time education is carried out, while in some schools, dual education is implemented due to lack of infrastructure. The aim of this study is to evaluate full-day education practice according to the opinions of teachers and school administrators. The discussions on switching back to double-shift education that emerged due to the Covid-19 epidemic brought the issue back to the agenda. The positive and negative aspects of both situations led the education stakeholders to disagreement. The study has been structured in the qualitative phenomenology pattern. The study group of this research consists of 5 teachers and 5 school administrators employed in the districts of Sivas. Data have been collected by performing face-to-face interviews with the participants via the semi-structured interview form developed by researchers. The data have been evaluated through content analysis and presented in tables. According to the research findings, when the positive aspects of full-time education are examined, factors such as education taking place throughout the day, long resting periods between classes, providing appropriate learning environments, the fact that both teachers and students can spend more time on the subject and that student-centered & constructivist education is more functional, contribute positively to education. The decrease in the common time spent with the family, the increase in discipline and security problems at the school, the lunch problems, the lack of physical facilities of the school are negative situations related to full-time education.

Keywords: Full-day education, 2023 Education Vision, Covid- 19, Ministry of National Education, phenomenology, teacher, school administrator

Giriş

Eğitim, bireyin davranışlarında kendi yaşantısı yoluyla ve kasıtlı olarak istendik davranışlar meydana getirme sürecidir (Ertürk, 1988). Eğitimin amacı ise bireylere kişilik kazanmalarında destek olmak, toplumun refahını yükseltmek olarak ifade etmiştir (Baş, 2004). Günümüz dünyası birçok konuda bilginin üretilmesi, kullanılması ve aktarılması yönünde hızla ilerlemekte ve bu ilerlemeyi de dönüşüm ve değişim yoluyla yapmaktadır. Bu dönemin bir özelliği olan zorunlu değişimin asıl anahtarının ise eğitimden geçmekte olduğu aşikârdır. (Baykan, Çiftçi ve Arıkan, 2013). Bu bağlamda bilgiyi daha kullanışlı hale getirebilme uğraşlarının sonucu olarak farklı bilim dalları ortaya çıkmış; eğitim de sosyal bilimler dalının uygulamalı bir alanı olarak kullanılmaya başlanmıştır (Genç ve Eryaman, 2007). Eğitim toplumun her kesimini ilgilendirmektedir. Buna bağlı olarak eğitime ilişkin yapılan çalışmalar giderek artmakta ve çeşitlenmektedir. Covid-19 salgını ile birlikte okullarda sosyal mesafeyi korumak amacıyla okulların tam gün eğitimden ikili eğitime geçişlerine ilişkin görüşler

kamuoyunda tartışılmaya başlanmıştır. Şimşek ve Büyükkıdık (2017)' a göre ikili ve tam gün eğitim-öğretim veren ilköğretim okullarında bazı uygulamalar yönünden farklılıklar görülmektedir

Türkiye’de durumlarına göre okullarda tam gün ve ikili eğitim olmak üzere iki ayrı sistem uygulanmaktadır. Eğitim sistemimizde yer alan ikili eğitim ve tam gün eğitim modeli, başta Millî Eğitim Bakanlığı olmak üzere tüm eğitim kurumlarının üzerinde çalıştığı güncel konulardan biri olmaya devam ederken; ülkenin farklı bölgelerinde, farklı il ve ilçelerinde fiziki şartlara ve olanaklara bağlı olarak farklılıklar gösterebilmekte ve bazı okullarda tam gün eğitime geçilirken bazı okullarda alt yapı yetersizliğinden ikili eğitime devam edilmektedir. Millî Eğitim Bakanlığı Okul Öncesi Eğitim ve İlköğretim Kurumları Yönetmeliği (MEB, 2014; Akt: Onarıcıoğlu, 2018)’ne göre ikili eğitim ve normal eğitimin tanımı şu şekildedir: “İkili eğitim: Aynı okulda ayrı öğrenci gruplarıyla sabah ve öğleden sonra yapılan eğitim ve öğretimdir. Normal eğitim: Tam gün yapılan eğitimidir.” Kocaoluk (1991) eğitime ilişkin ortaya çıkan bu farklı uygulamaların okullardaki eğitim sürelerini de etkilediğini ifade etmiştir. Bu iki farklı model, eğitim olanaklarıyla doğrudan ilişkilidir. Eğitime ilişkin uygulamalar, Türkiye’nin farklı bölgelerine göre farklılaşmaktadır (Koçberber ve Kazancı, 2010). Şehir merkezlerinde başta kırsal kesimlerden kentlere yapılan göç olmak üzere farklı sebeplerle öğrenci sayıları artınca birçok yeni derslik ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Ancak binaların yetersiz olması, sınıf mevcudunun fazla olması gibi sebeplerle okulların büyük çoğunluğu ikili öğretime devam etmek zorunda kalmıştır (Erdoğan, 2002). Tam gün öğretim modelinin tüm ülkede yaygınlaşması için birtakım çalışmalar yürütülse de özellikle kırsal alanlardaki bazı koşulların elverişsiz olması okulların tam gün öğretime geçmesine olanak sağlayamamaktadır. Fiziksel imkânları yetersiz bazı okulların laboratuvar, atölye ya da kütüphaneleri boşaltılarak sınıf olarak kullanılmaktadır (Özdemir, 1999). Millî Eğitim Bakanlığının genel politikasının İkili öğretimden normal öğretime geçiş doğrultusunda olması ve bu doğrultuda gerekli yatırımları yapması eğitimin niteliğini arttırmak için atılmış olan en önemli adımlardan biridir. Okul sayılarının gün geçtikçe artması ve bazı okulların dönüşümünü tamamlayarak normal eğitime geçmesi bunun en önemli göstergesidir (Onarıcıoğlu, 2018:100). 2023 Eğitim Vizyonu Belgesi (2018)’nde geçen “İkili öğretim tamamen kaldırılacaktır” ifadesine göre de ikili öğretimin önümüzdeki yıllarda yerini tamamen tam gün öğretime bırakacağı düşünülmekte iken Covid-19 salgını ile birlikte bu durum tartışmalı hale gelmiştir.

Normal öğretime göre ikili öğretime devam eden okullarda öğretmen ve öğrencilerin birçok problem yaşadığı görülmektedir. İkili öğretim uygulanan okullarda derslerin erken saatte başlayıp geç saatte bitmesi; öğrencilerin beslenmesini de olumsuz etkilemektedir (Sarışık ve Düşkün, 2016). İkili öğretim uygulaması, teneffüs sürelerinin kısa olması nedeniyle, öğrencilerin okulda temel ihtiyaçlarını karşılama ve sosyal etkinliklere katılma düzeylerini de olumsuz etkilemektedir. Bu sebeple ülkemizde eğitim alanında başlatılan bir diğer uygulama ise teneffüs sürelerinin

artırılması yönünde başlatılan çalışmadır. İkili eğitimde ders araları kısaltmakta ve öğrenciler ihtiyaçlarını gidermekte sorun yaşamaktadır. Akranlarıyla yeteri kadar iletişim kurma fırsatı bulamayan öğrencilerin sosyalleşme oranı düşmektedir. Bu da öğrenciyi okuldan uzaklaştırmakta ve okul başarısının azalmasına neden olmaktadır (Camuzcu, 2007). Eğitim personelinin, okula gelişi ve okuldan ayrılma saatleri, uzun teneffüslerde ve öğle aralarında dinlenme fırsatı bulmaları, öğrencilerin okulda daha çok zaman geçirerek daha çok sosyal faaliyetlere katılabilmeleri gibi nedenlerden dolayı tam gün eğitimin ikili eğitime göre daha avantajlı olduğu söylenebilir (Özan ve Öztürk, 2018). Bu bağlamda tam gün eğitim ve ikili eğitime ilişkin tartışmalar devam etmektedir. Her iki eğitim sisteminin de olumlu ve olumsuz yönlerinin olması, eğitim paydaşlarını fikir ayrılıklarına sevk etmektedir.

Covid-19 salgını ile birlikte tam gün eğitim ve ikili eğitim tartışmaları yeniden ortaya çıkmıştır. Öğrencilerin okulda kaldıkları süreleri ve okulda bulunan öğrenci sayısını azaltmak amacıyla ikili eğitime dönüş yönünde görüşler ortaya çıkmaya başlamıştır. Literatürde konuya ilişkin az sayıda araştırmaya rastlanması da salgın döneminde ortaya çıkan bu tartışmaların bilimsel bir zeminde ele alınmasının önüne geçmektedir. Literatürde tam gün eğitim kavramı daha çok asıl araştırma konularının bir değişkeni olarak ele alınmıştır (Kundakçı ve Erginer, 2013; Bakay, 2014; Yalçın ve Yalçın, 2018; Demir ve Kale, 2019). Onarıcıoğlu (2018) tam gün eğitime geçen okullardaki Türkçe eğitimi başarısı üzerinde dururken, literatürde tam gün eğitime ilişkin yönetici görüşleri konulu araştırması ile Özan ve Öztürk (2018) bu konuyu doğrudan araştırma konusu yapmıştır. Özan ve Öztürk (2018)'ün araştırması dışında Türkiye'de tam gün eğitim konusunu doğrudan araştıran bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu bağlamda araştırmanın literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Ayrıca araştırma sonuçlarının politika yapıcılara Covid 19 sürecinde eğitime tam gün ya da ikili olarak devam edilmesi konusunda karar alım sürecinde rehberlik edeceği, uygulama sürecinde ise gerek il milli eğitim müdürlüğü yöneticilerine gerekse okul yöneticilerine yerel olarak eğitimin planlanmasında yardımcı olacağı öngörülmektedir. Araştırma kapsamında yöneticiler ile birlikte öğretmen görüşlerine de yer verilmesi en alt düzeyde uygulayıcı pozisyonunda bulunan öğretmenlerin görüşleri doğrultusunda eğitimin planlanması ve öğretmenleri de karar verme mekanizmasının bir parçası haline getirilmesi söz konusu olacaktır. Bu bağlamda araştırma ile, öğretmenlerin tam gün eğitime ilişkin görüşlerinin belirlenmesi, Covid-19 salgını ile birlikte ortaya çıkan tam gün eğitim ve ikili eğitim tartışmalarına bilimsel bir zemin kazandırmak amaçlanmıştır.

Yöntem

Bu bölümde tam gün eğitim konusuna yönelik olarak araştırma modeli, çalışma grubu, veri toplama aracı, ve verilerin analizi başlıklarına yer verilmiştir. Araştırmaya ilişkin etik kurul kararı alınmıştır.

Araştırma Modeli

Araştırmada, konuya ilişkin doğrudan, detaylı ve derinlemesine bilgiler elde etmek amacıyla nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Nitel araştırma yöntemi içerisinde yer alan ve Yıldırım ve Şimşek (2011)'in ifade ettiği üzere, insan yaşamı içerisinde var olan ancak bireylerin çok da farkında olmadığı durumların, bireylerin deneyim ve yaşantıları yoluyla açıklanmasını içeren olgubilim (fenomoloji) deseni bu araştırma desenini oluşturmaktadır. Tam gün eğitim, bütün eğitim paydaşlarını ilgilendiren ancak her zaman tartışma konusu haline gelmiş olan bir olgudur. Özellikle salgın döneminde alınan tedbirler ve bu tedbirlerin devamı olarak eğitimin tam gün mü yoksa ikili eğitim şeklinde devam edip etmeyeceği konusunda kamuoyunda ortaya çıkan görüşler tam gün eğitim olgusunu daha önemli hale getirmiştir. Bu olgunun, olguyu bizzat deneyimlemiş bireyler tarafından değerlendirilmesi bağlamında olgubilim deseninin uygun bir araştırma deseni olduğu görülmüştür.

Katılımcılar

Çalışma grubunu Sivas iline bağlı ilçelerde görev yapan 5 öğretmen ve 5 okul yöneticisi oluşturmaktadır. Nitel araştırmalarda derinlemesine bilgi sağlanması amaçlandığı için araştırma yönteminin doğası gereği katılımcı sayılarının, araştırma konusuna ve kullanılan veri toplama yöntemine bağlı olarak belirlenmesi gerekmektedir. Bu araştırmada, katılımcılarla yüzyüze görüşmeler yapılarak verilerin toplanması yoluna gidildiği için konunun tarafı olan öğretmen ve yönetici sayılarının toplam 10 olarak belirlenmesi uygun görülmüştür. Katılımcılardan elde edilen verilerin zenginliği ve bu verilerin bulgular kısmına yansımaları katılımcı sayısının yeterli olduğunu gösteren diğer bir işaret olarak kabul edilebilir. Çalışma grubunun oluşturulmasında nitel araştırma yönteminde sıklıkla kullanılan amaçlı örnekleme yöntemlerinden maksimum çeşitlilik örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Yıldırım ve Şimşek (2011)'e göre maksimum çeşitlilik örnekleme yöntemi ile katılımcıların farklı özellikleri dikkate alınarak örneklemin zenginleştirilmesi amaçlanmaktadır. Bu bağlamda araştırmada örneklem grubu oluşturulurken, katılımcıların gönüllü olmaları, öğretmen ve yönetici olmaları, cinsiyet, kıdem ve branş özellikleri dikkate alınmıştır. Katılımcılara ait demografik bilgiler Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. Katılımcılara İlişkin Demografik Bilgiler

Katılımcılar	Cinsiyet	Kıdem (yıl)	Branş
Ö1	Erkek	2	Matematik
Ö2	Erkek	10	Sınıf Öğretmeni
Ö3	Kadın	13	Matematik
Ö4	Kadın	8	Edebiyat
Ö5	Erkek	9	Türkçe
Y1	Kadın	10	Rehberlik
Y2	Erkek	20	Sınıf Öğretmeni
Y3	Erkek	8	Türkçe
Y4	Erkek	13	Teknoloji ve Tasarım

Tam Gün Eğitim ve Etkileri Üzerine Bir İnceleme

Y5	Erkek	2	Rehberlik
----	-------	---	-----------

Tablo 1'e göre katılımcıların 5'i öğretmen, 5'i okul yöneticisidir. Öğretmenlerin cinsiyet dağılımları 3 erkek, 2 kadın öğretmen; yöneticilerin cinsiyet dağılımı 1 kadın, 4 erkek şeklindedir. Öğretmenlerin kıdemleri 2 ile 13 yıl arasında değişirken, yöneticilerin kıdemi 2 ile 20 yıl arasında değişmektedir. Öğretmenlerin branşları; Türkçe, Matematik, Sınıf ve Edebiyat iken yöneticilerin branşları Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık, Sınıf, Türkçe, Teknoloji ve Tasarım şeklindedir.

Veri Toplama Aracı

Araştırmanın verileri, araştırmacılar tarafından geliştirilen yarı yapılandırılmış görüşme formu aracılığıyla toplanmıştır. Creswel (2013), nitel araştırmalarda veri toplama amacıyla sıklıkla kullanılan yarı yapılandırılmış görüşme formlarının içerdiği açık uçlu sorular ile araştırmacılara zengin veri elde etme konusunda avantajlar sağladığını ifade etmiştir. Bu bağlamda tam gün eğitim olgusunun olumlu ve olumsuz yönlerini belirlemek ve katılımcıların tam gün eğitim uygulamasının daha verimli olması konusunda ki görüşlerini almak amacıyla katılımcılara yöneltilecek sorular belirlenmiştir. Sorular hazırlandıktan sonra, eğitim bilimleri alanında uzman bir öğretim üyesinden uzman görüşü alınmış, ön uygulama yapılarak son şekli verilmiştir. Buna göre araştırma soruları, 1) Tam gün eğitimin olumlu yönleri nelerdir? (Öğretmeler, öğrenciler, veliler ve okul yöneticileri açısından), 2) Tam gün eğitimin olumsuz yönleri nelerdir? (Öğretmeler, öğrenciler, veliler ve okul yöneticileri açısından), 3) Tam gün eğitimin daha verimli bir şekilde uygulanabilmesi için neler yapılmalıdır? şeklinde ortaya çıkmıştır. Araştırmada öğretmenlere (Ö1, Ö2.....), yöneticilere ise (Y1, Y2.....) şeklinde kodlar verilmiştir. Katılımcılarla yapılan görüşmeler daha önce verilen randevulara göre yapılmıştır.

Nitel araştırmalarda olduğu gibi geçerlik ve güvenilirlik kavramı yerine nitel araştırmalarda, inandırıcılık, aktarılabilirlik, tutarlılık ve teyit edilebilirlik kavramları tercih edilmektedir (Mills, 2003). Bu bağlamda araştırmanın her aşaması detaylı bir şekilde araştırma içerisinde açıklanmıştır. Buna göre, araştırma deseni ve bu deseninin tercih edilme nedeni, çalışma grubu belirlenirken kullanılan örnekleme yöntemi, veri toplama aracının özellikleri, soruları ve geliştirme süreci, verilerin nasıl toplandığı ve nasıl analiz edildiği ayrıntılı bir şekilde ifade edilmiştir. Ayrıca verilerin elde edilmesi ve analizi sürecinde objektif, tutarlı ve tarafsız davranılması konusunda hassasiyet gösterilmiştir. Veriler ikinci kez gözden geçirilmiş ve büyük oranda benzer sonuçlara ulaşılmıştır.

Verilerin Analizi

Araştırma verileri içerik analizi yöntemi ile analiz edilmiştir. Yıldırım ve Şimşek (2011)'e göre içerik analizinde veriler önce kodlanarak en küçük birimler haline getirilmekte, daha sonra kodlardan kategorilere, kategorilerden temalara ulaşılmaktadır. Bu bağlamda araştırmada öğretmen ve yöneticilerden elde edilen notlar ayrı ayrı word belgesine aktarılmıştır. Daha sonra elde edilen word belgesindeki ifadeler kodlanarak temel ifadelere ulaşılmıştır. Kodlardan, kategorilere ve en son aşamada temalara ulaşılarak içerik analizi süreci tamamlanmıştır. Veriler bu aşamada tablolar haline getirilerek sunulmuştur. Tabloların altına katılımcıların bazı ifadeleri doğrudan alıntı şeklinde verilerek okuyucunun daha sağlıklı bilgi alması sağlanmaya çalışılmıştır.

Nicel araştırmalarda olduğu gibi geçerlik ve güvenilirlik kavramı yerine nitel araştırmalarda, inandırıcılık, aktarılabilirlik, tutarlılık ve teyit edilebilirlik kavramları tercih edilmektedir (Mills, 2003). Bu bağlamda araştırmannın her aşaması detaylı bir şekilde araştırma içerisinde açıklanmıştır. Buna göre, araştırma deseni ve bu deseninin tercih edilme nedeni, çalışma grubu belirlenirken kullanılan örnekleme yöntemi, veri toplama aracının özellikleri, soruları ve geliştirme süreci, verilerin nasıl toplandığı ve nasıl analiz edildiği ayrıntılı bir şekilde ifade edilmiştir. Ayrıca verilerin elde edilmesi ve analizi sürecinde objektif, tutarlı ve tarafsız davranılması konusunda hassasiyet gösterilmiştir. Veriler ikinci kez gözden geçirilmiş ve büyük oranda benzer sonuçlara ulaşılmıştır.

Bulgular

Araştırma bulguları, öğretmenlerin tam gün eğitime ilişkin görüşleri ve yöneticilerin tam gün eğitime ilişkin görüşleri bağlamında değerlendirilerek yapılandırılmıştır. Bulgular kısmı olumlu görüşler, olumsuz görüşler ve öneriler şeklinde üç tema altında sunulmuştur. Öğretmen ve yönetici görüşleri tam gün eğitimin öğretmen, öğrenci, veli ve okul yöneticisi kategorilerinde olumlu ve olumsuz yönleriyle değerlendirilmiştir. Tam gün eğitimin daha iyi yapılabilmesine yönelik olarak öğretmen ve yönetici önerileri de tablo halinde sunulmuştur.

1.Tema tam gün eğitime ilişkin olumlu görüşler

Öğretmenlerin tam gün eğitime ilişkin olumlu görüşleri Tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 2. Tam Gün Eğitimin Öğretmenler Tarafından Olumlu Görülen Yönleri

Öğretmenler açısından	Kategoriler	Kodlar	f
	Verim ve Performans	Öğretmenlerin dinlenmiş olması verim ve performansı artırmaktadır.	2
		Teneffüslerin yeterli uzunlukta olmasıyla öğretmenler ders aralarında dinlenebilmektedir.	1
		Zamana yayılmış eğitim verimi artırmıştır.	1

Tam Gün Eğitim ve Etkileri Üzerine Bir İnceleme

	Uygun Ders Saatleri	Okula sabah çok erken saatte gidilmesi ve akşam geç saatte çıkılması sorunu ortadan kalkmıştır.	4
	İhtiyaçlara Uygunluk	Bilişsel, fiziksel, sosyolojik ihtiyaçların giderilmesi için uygun bir sistemdir.	2
	Azalan Öğrenci Sayısı	Öğrenci sayısının azalmasıyla öğretmenler öğrencileriyle daha fazla ilgilenebilmektedir.	1
	Toplam		11
Öğrenciler açısından	Başarı ve Performans	Zamana yayılmış eğitim verimi artırmıştır. Öğretmenlerin dinlenmiş olması verim ve performansı artırmaktadır.	1
	Uygun Ders Saatleri	Okula sabah çok erken saatte gidilmesi ve akşam geç saatte çıkılması sorunu ortadan kalkmıştır.	2
	Fiziksel Aktivitelerin Artması	Öğrencilerin okulda daha uzun süre kalmasıyla akranlarıyla olan fiziksel aktiviteleri de artmıştır.	1
	İhtiyaçların Giderilmesi	Teneffüslerin yeterli uzunlukta olmasıyla öğrenciler ders aralarında dinlenebilmektedir. Bilişsel, fiziksel, sosyolojik ihtiyaçların giderilmesi için uygun bir sistemdir.	1
Toplam		9	
Veliler açısından	Güvenlik	Günün büyük bölümünde çocuklarının güvenli bir yerde olduğunu bilmek veliler için en büyük artıdır.	2
	Uygun Ders Saatleri	Okulun çok erken saatte başlayıp geç saatte bitmesi veliler için sorun olmaktan çıkmıştır.	2
	Çalışan Aileler	Çocukların günün çoğunu okulda geçirmeleri çalışan anne-babalar açısından çocuğa bakacak birilerini bulma zorunluluğunu ortadan kaldırmıştır.	2
	Toplam		6
Yöneticiler açısından	Verim ve Performans	İkili eğitimdeki iki gruba yönelik yönetim hizmetleri tam gün eğitimle teke düşürülmüş ve verimli çalışma artmıştır. Yöneticilerin yükü azaldığı için okulla daha fazla ilgilenebilmektedirler.	2
	Uygun Mesai Saatleri	Sabah çok erken başlayıp akşam geç biten uzun mesai saatlerinin kısılması yöneticiler için rahatlık sağlamıştır.	3
	Azalan Öğrenci Sayısı	Öğrenci sayısının azalmış olması okul yönetimini kolaylaştırmıştır.	1
	Toplam		7

Tablo 2 incelendiğinde öğretmen görüşlerine göre tam gün eğitim öğretmenlere, öğrencilere ve velilere uygun ders saatleri bağlamında faydalı olurken bu durum yöneticiler için uygun mesai saatlerine dönüşmektedir. Tam gün eğitim öğretmen, öğrenci ve yöneticilere verim ve performans sağlarken veliler için daha çok güvenlik anlamına gelmektedir. Tabloya göre azalan öğrenci sayısı öğretmen ve yöneticiler için avantaj sağlarken,

öğrenciler fiziksel aktivite, çalışan veliler ise çalışma saatlerinde öğrencilerin okulda olmaları bağlamında tam gün eğitimden faydalanmaktadır. Yine tam gün eğitimle birlikte öğretmen ve öğrencilerin ihtiyaçlarının giderme konusunda yeterli zamanı buldukları katılımcı görüşlerine yansımıştır. Okul paydaşlarına ilişkin kodlar incelendiğinde tam gün eğitimin olumlu yansımalarının en çok öğretmenlere daha sonra ise sırasıyla öğrenci, yönetici ve velilere yönelik olduğu görülmektedir. Bu konuda bazı katılımcıların görüşleri aşağıda verilmiştir.

Ö.2: "Bilişsel, sosyal, fiziki ihtiyaçlar (öğrenme, dinleme, etkinlik) bakımından eğitim-öğretime daha uygun. Sabahın erken saatleri ya da akşamın geç saatlerinin öğrenci performansını düşürdüğünü düşünüyorum."

Ö.3: "İkili eğitimin okul yöneticilerini 07.00-17.00 saatleri gibi uzun bir süre okulda tutması, yöneticilerin de performansını düşürüyordu. Tam gün eğitimle birlikte bu sorun yöneticiler açısından ortadan kalkmış oldu."

Ö.4: "Özellikle çalışan aileler açısından olumlu olmuştur. İkili öğretimle sabahçı ya da öğlenci olduğu durumlarda çocuğu bırakacak yer bulma sorunu azalmıştır. Çalışmayan aileler açısından da sabahın erken saatlerinde çocuğu okula gönderme sorunları azalmıştır."

Ö.5: "Öğretmenler açısından da dinlenmek için güzel bir sistem. Sabah dersin çok erken başlamaması, tenffüslerin çok kısa olmaması dinlenebilmek için fırsattır."

Yöneticilerin tam gün eğitime ilişkin olumlu görüşleri Tablo 3'de sunulmuştur.

Tablo 3. Tam Gün Eğitimin Yöneticiler Tarafından Olumlu Görülen Yönleri

	Kategoriler	Kodlar	f
Öğretmenler açısından	Verim ve Performans	Dinlenmiş şekilde derse gelen öğretmenin öğretim kalitesi artar.	2
		Zamana yayılmış eğitim süresi öğretmenin performansını yükseltir.	2
	İhtiyaçlar	Ders aralarının yeteri uzunlukta olması öğretmenlerin yeterince dinlenmesine olanak sağlamaktadır.	2
		Uygun Ders Saatleri	Derse uykusunu almış ve kahvaltısını yapabilmış öğrencilerle başlamak, öğretmenin eğitimini kolaylaştırır.
	Toplam		8
Öğrenciler açısından	Başarı ve Performans	Dinlenmiş şekilde okula gelen öğrencinin performansı artacaktır.	1
		Performansı artmış olan öğrenci başarıya daha kolay ulaşabilecektir.	1

Tam Gün Eğitim ve Etkileri Üzerine Bir İnceleme

	İhtiyaçlar	Uykusunu almış ve kahvaltısını yapmış bir öğrencinin öğrenme performansı artacaktır.	3
		Arkadaşlarıyla daha fazla zaman geçiren öğrenciler daha fazla sosyalleşme imkanı bulabilmektedir.	2
	Uygun Ders Saatleri	Eğitimin uygun saatlerde yapılması öğrenciler açısından bilişsel, fiziksel ve sosyal açıdan gelişmelerine katkı sağlamaktadır.	4
	Toplam		1
Veliler açısından	Güvenlik	Günün büyük bir bölümünü okulda geçiren öğrencilerin güvenli bir yerde olmaları velileri rahat hissettiriyor.	2
	Çalışan Aileler	Öğrencilerin ders çıkışının, çalışan ailelerin mesai bitimine yakın saatte olması, veliler açısından olumlu bir durumdur.	2
	Uygun Ders Saatleri	Uygun saatte başlayıp biten dersler, veliler için de sağlıklı bir günlük işleyiş sunmaktadır.	2
	Toplam		6
Yöneticiler açısından	Verim ve Performans	İş yükü azalan yöneticiler kurumlarında daha verimli çalışabilirler.	1
		Yöneticiler tek bir eğitim grubuyla çalıştığı için performansı daha yüksek olacaktır.	1
	İş Yükü	İkili eğitime göre iş yükü azalmıştır.	1
	Uygun Mesai Saatleri	Mesai saati azalan yöneticiler daha fazla etkinliğe katılabilmektedir.	3
	Toplam		7

Tablo 3 incelendiğinde yönetici görüşlerine göre tam gün eğitim, tüm okul paydaşlarına uygun ders saatleri ve uygun mesai saatleri bağlamında faydalı olmaktadır. Veliler dışında diğer paydaşlar için verim ve performans sağlayan tam gün eğitim çalışan anne-baba ve güvenlik açısından velileri memnun etmektedir. Yine öğretmen ve öğrenci ihtiyaçlarının karşılanmasında faydalı olan tam gün eğitim, yöneticilerin iş yükünü de azaltmaktadır. Okul paydaşlarına ilişkin kodlar incelendiğinde tam gün eğitimin olumlu yansımalarının en çok öğrencilere daha sonra ise sırasıyla öğretmen, yönetici ve velilere yönelik olduğu görülmektedir. Bu konuda bazı katılımcıların görüşleri aşağıda verilmiştir:

Y.4: "Öğrenciler sabah daha makul saatlerde okula geldikleri için, daha dinç olabiliyorlar. Bu da öğrencilerin derse daha hazır olmaları anlamına geliyor. Ayrıca evde kahvaltı yapma imkânları bulabilmeleri de öğrencilerin derse daha hazır olmasına olanak sağlıyor. Dolayısıyla öğretmen derse daha hazır öğrencilerle başlıyor."

Y.5: "Yoğun iş temposundan, sabah çok erken saatlerde eğitime başlamak veya akşam geç saatlerde okuldan çıkılmasından öğretmenler

de kurtulmuştur ve daha adil bir çalışma sistemi oluşmuştur. Bunun aynı sıra azalan öğrenci sayısı da öğretmenler için bir artıdır.”

2.Tema tam gün eğitime ilişkin olumsuz görüşler

Öğretmenlerin tam gün eğitime ilişkin olumsuz görüşleri Tablo 4’de sunulmuştur.

Tablo 4. Tam Gün Eğitimin Öğretmenler Tarafından Olumsuz Görülen Yönleri

	Kategoriler	Kodlar	f
Öğretmenler açısından	Disiplin Sorunları	Okulda uzun zaman geçiren öğrencilerin artan disiplin sorunları öğretmenleri zor durumda bırakmaktadır.	1
	Güvenlik	Günün büyük çoğunluğunu okulda geçiren öğrencilerin güvenliğini sağlamaya çalışmak öğretmenleri sıkıntıya düşürmektedir.	1
	Yorgunluk	Günün büyük bir bölümünü okulda geçiren öğretmenler, fiziksel ve ruhsal olarak daha fazla yorulmaktadır.	1
	Zaman Yönetimi	Tüm günü okulda geçen öğretmenler kendilerine zaman ayıramamakta ve kişisel gelişim sağlamaları zorlaşmaktadır.	2
	Toplam		5
Öğrenciler açısından	Azalan Ders Dışı Etkinlikler	Günün birçoğunu okulda geçiren öğrenciler oyuna zaman bulamamakta, ders dışı sanatsal ve sporsal faaliyetlere katılamamaktadır.	2
	Motivasyon	Zamanının çoğunu okulda ders görerek geçiren öğrencilerin motivasyonu zamanla azalmaktadır.	1
	Güvenlik	Uzun zaman okulda duran öğrencinin güvenliğini sağlamak da zorlaşmaktadır.	1
	Hijyen	Tüm günü okulda geçen öğrenciler hijyen sorunları yaşayabilmektedir.	1
	Toplam		5
Veliler açısından	Kaygı	Veliler, uzun süre okulda duran çocuklarının güvenliğinden endişe edebilmektedir.	3
	Öğle Yemeği	Çalışan aileler için çocuklarının öğle yemeği sorun olabilmektedir.	2
	Olumsuz Yönü Yok	Tam gün eğitimin veliler için olumsuz yönü olduğunu düşünmüyorum.	1
	Toplam		6
	Yöneticiler açısından	Yönetim Zorlukları	Tüm gün okulda duran öğretmen ve öğrencilerin yaşadığı sorunlar okul idaresini de etkilemektedir.
		Tüm günü kontrol altında tutmaya çalışan okul idaresi zaman zaman öğretmenlerle ve velilerle de karşı karşıya gelebilmektedir.	1
Güvenlik		Tüm günü okulda geçiren öğrencilerin güvenliğini sağlamak zorlaşmaktadır.	1

Tam Gün Eğitim ve Etkileri Üzerine Bir İnceleme

Disiplin Sorunları	Okulda daha fazla zaman geçiren öğrencilerin çıkardığı sorunlarla daha fazla uğraşmak zorunda kalmaktadırlar.	1
Toplam		5

Tablo 4 incelendiğinde öğretmen görüşlerine göre tam gün eğitim disiplin sorunları bağlamında öğretmenlerde ve yöneticilerde, güvenlik konusunda ise tüm okul paydaşlarında endişe oluşturmaktadır. Tam gün eğitim öğretmenlerde yorgunluğa ve kendilerine zaman ayırma konusunda dezavantaj oluştururken, öğrenciler için ders dışı etkinliklerin azalması ve hijyen konularında sorun yaşanması anlamına gelmektedir. Veliler tam gün eğitimde öğrencilerin öğle yemeği konusunda endişelenirken yöneticiler gün boyu okul paydaşlarını yönetmekte zorluklar yaşamaktadır. Okul paydaşlarına ilişkin kodlar incelendiğinde tam gün eğitimin olumsuz yansımalarının en çok velilere daha sonra ise eşit frekans değerlerinde öğretmen, yönetici ve velilere yönelik olduğu görülmektedir. Bu konuda bazı katılımcıların görüşleri aşağıda verilmiştir.

Ö.1: "Güvenlik ve hijyen sorunları ortaya çıkacaktır. Çünkü çocuk tüm gün okulda ve tüm ihtiyaçlarını okulda gideriyor."

Ö.2: "Teneffüslerin uzun olması, öğretmenlerin nöbet görevinde zorlanması doğal olarak idareyi de etkilemektedir. Öğle arasının uzun olmasından dolayı idareciler velilerle bazı noktalarda anlaşmazlıklar yaşayabiliyor."

Ö.3: "Öğle arası çocukların yemek konusu velileri kaygılandırabilir."

Ö.4: "Sanatsal, sporsal faaliyetlerde bulunan bazı öğrenciler ikili sistemde belli bir program dâhilinde bunu daha kolay devam ettiren tam gün eğitimle bu olanakları azalmıştır."

Yöneticilerin tam gün eğitime ilişkin olumsuz görüşleri Tablo 5'de sunulmuştur.

Tablo 5. Tam Gün Eğitimin Yöneticiler Tarafından Olumsuz Görülen Yönleri

Kategoriler	Kodlar	f
Öğretmenler açısından	Öğle Arası Nöbetleri	Tam gün eğitimde tutulan öğle arası nöbetleri öğretmenlere dinlenme fırsatı vermemektedir. 1
		Teneffüslerin haricinde öğle arası nöbet tutmak öğretmenlere fazladan sorumluluk yüklemektedir. 1
	Artan Ders Sayıları	Tam gün eğitimle artan ders sayıları, öğretmenlerde yorgunluk ve motivasyon düşüklüğüne sebep olmaktadır. 1
	Sorumluluk	Günün birçoğunu okulda geçiren öğretmenin sorumlulukları artmakta ve sorumluluğunun süresi de uzamaktadır. 1
	Zaman	Öğretmenler tüm gün okulda olduklarından,

	Yönetimi	dinlenmeye ve diğer faaliyetlere zaman bulamamaktadır.	2
	Toplam		6
Öğrenciler açısından	Güvenlik	Uzun süre okulda zaman geçiren öğrencilerin güvenliklerini sağlamak zorlaşmaktadır.	1
	Öğle Yemeği	Özellikle uzaktan gelen veya taşınmalı eğitim alan öğrencilerin öğle yemekleri sorun olabilmektedir.	2
	Ders Dışı Faaliyet	Uzun süren dersler sonrasında zaman bulamayan öğrenciler farklı etkinliklere katılamamaktadır.	1
	Motivasyon	Sürekli okulda bulunmak ve ders işlemek öğrencilerde motivasyon düşüklüğüne sebep olmaktadır.	2
		Öğle yemeği sonrası rehavete kapılan veya öğle arası uzun zaman oyun oynayan öğrenciler öğleden sonraki derslere adapte olmakta zorlanıyor.	1
	Toplam		7
Veliler açısından	Kaygı	Veliler, uzun süre okulda vakit geçiren öğrencilerin güvenliğinden kaygı duyabilmektedir.	1
	Öğle Yemeği	Gelişim çağında olan çocuklarının (özellikle yemekhanesi olmayan okullarda) öğle yemeği sorunu yaşaması aileleri sıkıntıya düşürmektedir.	1
		Öğle yemeğini okulda yemek zorunda olan öğrenciler için, aileler fazladan maddi harcama yapmaktadırlar.	1
	Okula Gidiş-Dönüş	Özellikle küçük yaştaki öğrencileri okula kendileri bırakan aileler, günde dört defa getirip götürmek zorunda kalmaktadır.	1
	Aile Desteği	Özellikle kırsal kesimde okul dışında ailesine yardımcı olan öğrenciler, tam gün eğitimde ailelerine yardım edecek zaman bulamamaktadır.	1
	Toplam		5
Yöneticiler açısından	Fiziki Yetersizlikler	Tam gün eğitim sistemi ile artan derslik sayısını temini zorlaşmaktadır.	1
		Okulda fazla zaman geçiren öğrenciler için ders dışı zaman geçirecek alanlar temin etmek zorunda kalmaktadırlar.	1
	Temizlik	Uzun süre okulda zaman geçirilmesiyle artan temizlik ihtiyacı yöneticilere ekstra sorumluluk vermiştir.	1
	Yemekhane	Öğle yemekleri için yemekhane, kantin vb. alanların kurulması ihtiyacı ortaya çıkmıştır.	1
	Sorumluluk	Zamana bağlı olarak artan sorunlar, yöneticilere fazladan sorumluluklar yüklemiştir.	1
	Disiplin	Okulda uzun zaman geçiren öğrencilerin çıkardığı sorunlar artmış ve yönetime sıkıntı çıkarmaya başlamıştır.	1
Toplam		6	

Tablo 5 incelendiğinde yönetici görüşlerine göre tam gün eğitim öğrenci ve velilere yemek konusunda endişe uyandırırken yöneticiler için yemekhane ya da kantin ihtiyacını karşılama konusunda zorluklar oluşturmaktadır. Öğretmenler, öğle arası nöbetler ile yorulurken, gün boyu alınan sorumluluklar ve zaman yönetimi bağlamında sorunlar yaşamaktadır. Öğrenciler güvenlik, motivasyon ve ders dışı etkinliklerin azalması bağlamında sorun yaşarken, veliler güvenlik kaygısı, okula gidiş-geliş ve öğrencilerin aileye destek olamamaları konusunda endişe duymaktadır. Yöneticiler ise fiziki imkânların yetersizliği, temizlik, disiplin ve artan sorumluluk duygusuyla tam gün eğitime ilişkin olumsuz durumlar yaşamaktadır. Okul paydaşlarına ilişkin kodlar incelendiğinde tam gün eğitimin olumsuz yansımalarının en çok öğrencilere daha sonra eşit frekans değerlerinde öğretmen ve yöneticilere en son ise velilere yönelik olduğu görülmektedir. Bu konuda bazı katılımcıların görüşleri aşağıda verilmiştir.

Y.1: "Veliler için öğrencilerinin güvenliği ve başıboş kaldıkları saatlerde yaşanabilecek sıkıntılar sorun yaratabilir. Ayrıca öğle arası için okul bir çözüm geliştirmeyse (yemekhane gibi), evi yakın olmayan ve yemeğe gidemeyen öğrenci ailesi için öğle araları ekstra bir masraf kalemi oluşturabilir."

Y.3: "Öğretmenlerin okulda kaldıkları süre uzuyor. Dinlenmeye kalan zaman azalıyor. Ayrıca okulda geçirilen süre arttıkça öğretmenlerin sorumluluğu artıyor."

Y.5: "Özellikle kırsal kesimde öğrencilerin sabah veya öğleden sonra evde olmaları onların ailelerine yardımcı olmalarını sağlıyordu ancak bu durum ortadan kalktı. Kırsal kesimdeki aileler bu durumda olumsuz etkilenmektedirler."

3.Tema tam gün eğitime ilişkin öneriler

Öğretmenlerin ve yöneticilerin tam gün eğitime ilişkin önerileri Tablo 6'da sunulmuştur.

Tablo 6. Öğretmenlerin ve Yöneticilerin Tam Gün Eğitimin Daha Verimli Olması İçin Yapılması Gerekenlere İlişkin Görüşleri

Kategoriler	Kodlar	f	
Öğretmen önerileri	Nöbetler	Öğle araları ve teneffüslerde tutulan nöbetlerin düzenlenmesi ve bir standardın oluşturulması gerekiyor.	1
	Öğle Araları	Öğle araları ve öğle yemeklerinin düzenlenmesi ve sorunların giderilmesi gerekiyor.	1
	Ders Saatleri	Öğrencilerde yorgunluğa yol açtığı için ders saatleri azaltılmalı.	1
	Etkinlikler	Gelişimi destekleyecek sanat ve spor etkinlikleri artırılmalıdır.	3
	Toplam		6
Y : ∞ Fiziksel	Derslik sayısının ihtiyaca göre ayarlanması gerekir.	2	

İyileştirmeler	Okul oyun alanlarının ve okul bahçesinin 2 öğrencilere göre düzenlenmesi gerekir.
	Çok amaçlı etkinlik alanları artırılmalıdır.
	Alt yapı eksiklikleri giderilmelidir.
Mali Kaynak	Öğretmenlerin ekstra etkinlikler düzenlemeleri için 1 teşvik edici ödemeler yapılmalıdır.
	Okullara mali destek sağlanmalıdır.
	Öğretmen ihtiyacı karşılanmalıdır.
Müfredat	Ders sayıları azaltılmalıdır.
Öğle Araları	Öğle araları ve öğle yemeklerinin düzenlenmesi 2 gerekir.
Toplam	14

Tablo 6 incelendiğinde tam gün eğitime ilişkin öğretmenler nöbetlerin belli bir standarda kavuşturulması, öğle aralarının düzenlenmesi, ders saatlerinin azaltılması ve sosyal etkinliklerin artırılması konusunda, yöneticiler ise fiziki imkânların iyileştirilmesi, mali kaynakların artırılması, ders sayılarının azaltılması ve öğle aralarının düzenlenmesi konularında önerilerde bulunmuşlardır. Bu konuda bazı katılımcıların görüşleri aşağıda verilmiştir.

Ö.2: "Öğle arası nöbet durumunun netleşmesi, çocukların öğle arası ulaşım ve yemek sorunlarının halledilmesi tam gün eğitimi tam anlamıyla hedeflenen başarıya ulaştıracaktır."

Ö.5: "Tam gün eğitimin verimli olması için okullarda sanat ve spor etkinliklerine daha fazla zaman ayrılması gerekir. Ders saatleri azaltılması gerekir."

Y.4: "Öğle araları kısaltılabilir. Yemek sonrası rahvet ve bolca oynanan oyunlar kaynaklı yorgunluklar azalacaktır. Eğer okulda geçirilecek sürenin uzun olması isteniyorsa öğrencilerin akademik, sosyal ve sportif becerilerini destekleyecek faaliyet alanları ve saatleri oluşturulabilir. Hobi alanları mesela bitki yetiştirme alanları, ebru vs sanat aktivite alanları gibi. Öğrenciler programlar dâhilinde bu alanlardan yararlanabilir."

Y.5: "Ders sayılarının fazla olması yorucu olabiliyor bu durumda ders sayılarının azaltılması, teneffüslerde okulların bulunduğu bölgeye göre aktivitelerin yapılabileceği alanların inşa edilmesi tam gün eğitimi daha işlevsel yapabilir."

Tartışma ve Sonuç

Araştırma bulgularına göre tam gün eğitimin olumlu yanları incelendiğinde; eğitimin gün içine yayılmış olması ve ders aralarında uzun dinlenme sürelerinin olması, uygun öğrenme ortamlarının sağlanabilmesi, konuya hem öğretmenlerin hem de öğrencilerin daha fazla zaman ayırabilmesi, öğrenci merkezli ve yapılandırmacı eğitimin daha işlevsel uygulanma imkânı bulunması gibi faktörler eğitime olumlu katkılar sağlamaktadır.

Bunun yanında ders aralarının uzun olması sebebiyle ders dışı oyun ve etkinlik faaliyetlerinin daha geniş zaman diliminde uygulanması, aktivitelerin gün boyu devam etmesi, öğrencilerin sosyal ve duygusal gelişimini desteklemektedir. Bu sonuçlar tam gün eğitimin öğrenciler üzerinde olumlu etkiler bıraktığını göstermektedir. Benzer şekilde literatürde tam gün eğitimin öğrenci gelişimi ve başarısını olumlu etkilediğine ilişkin bulgulara rastlanmaktadır. Buna göre (Carnes & Albrecht, 2007; Santoro, 2011; Ada, Küçükali, Akan & Dal, 2014; Akt: Yalçın ve Yalçın, 2018) yapılan araştırmalarda erken çocukluk döneminde tam gün eğitim alan öğrencilerin yarım gün eğitim alan öğrencilere göre daha iyi geliştikleri, Canbeldek ve Erdoğan (2016) yine okul öncesi dönemde tam gün eğitim ile çocukların gelişimsel sonuçlarının pozitif yönde ilişkili olduğu yönünde bulgulara ulaşmışlardır. Onarıcıoğlu (2018) araştırmasında, öğrenci görüşlerine göre, normal öğretime geçilmesi ile birlikte öğrencilerin zamanı verimli kullanma, sosyalleşme, Türkçe dersinde akademik başarı ve okuma becerileri bağlamında daha olumlu sonuçlar aldıklarını ifade etmiştir. Hızlı (2014) İsrail’de üstün yetenekli öğrencilerin yasal düzenlemeler ile birlikte tam gün eğitim almalarının sağlandığını belirterek tam gün eğitimin olumlu yönlerine vurgu yapmıştır. Gökçe (2012) ise yaptığı araştırma sonuçlarına göre başarının okulda fazla zaman geçirmeyle değil, zamanın etkili kullanılmasıyla artacağı ve eğitim paydaşlarının daha fazla dinlenmeye ihtiyaçları olduğu yönündeki görüşü ile tam gün eğitim ve öğrenci başarısı arasında ilişki olmadığını savunmuştur.

Araştırma bulgularına göre uzun ders araları, öğrenci ve öğretmenlerin bilişsel, fiziksel ve sosyolojik gelişimine de olumlu katkıda bulunmaktadır. Sabah çok erken saatlerde uyanmak zorunda olmayan ve kahvaltısını yapabilen bireyler fizyolojik ihtiyaçlarını sağlayabilmekte ve güne daha zinde başlamaktadır. Bu da dolaylı yoldan eğitime katkı sağlamaktadır. Öğrenci sayısının ikili eğitime göre daha az olması, öğretmenlerin öğrencileriyle daha fazla etkileşim kurabilme ve ilgilenebilmelerine fırsat tanımaktadır. Bu da öğrenci ve öğretmen açısından verim ve performansı artırmaktadır. Araştırma bulguları tam gün eğitimin öğretmenleri de olumlu etkilediğini göstermektedir. Korkmaz ve Sadık (2011, s.134) “Mesleki sorumluluk ve ayrımcılık” boyutuna yönelik tutumların tam gün (normal) öğretim yapan öğretmenlerde daha olumlu olduğunun tespit edilmesi de bu görüşü destekler niteliktedir. Aynı araştırmaya göre tam gün öğretim yapan okullarda görev yapan öğretmenler okul ortamında daha uzun süre bulduklarından, meslektaşları ve öğrencileriyle daha fazla zaman geçirme, öğrencileriyle ders dışında iletişim kurma ve mesleki anlamda kendilerini geliştirebilme olanağına sahiptirler. Bu durum sadece öğrencileri tanıma fırsatı vermesi açısından değil, öğretmenlerin okul ortamında kendilerini ve yaptıkları işi değerli hissetmelerine de ortam hazırlayarak, mesleki sorumluluklarına yönelik tutumlarını olumlu yönde geliştirmiş olabilir. Benzer şekilde Onarıcıoğlu (2018) araştırmasında Türkçe öğretmenin görüşlerine göre normal öğretimin öğretmenlerin zaman

yönetimi becerilerini, zümreleri ile olan iletişimlerini, Türkçe dersine karşı olan motivasyonlarını olumlu yönde etkilediği sonucuna ulaşmıştır.

Veliler açısından bakıldığında ise tam gün eğitim, çocuklarının gün boyu güvenli bir yerde olması ve özellikle çalışan aileler için bakıcı bulma sorununu ortadan kaldırması sebebiyle velilere avantaj sağlamaktadır. Ayrıca okul giriş ve çıkış saatinin mesai saatlerine yakın olması çalışan ailelerin ihtiyaçlarına cevap verir niteliktedir. Nartgün ve Kaya (2016; Akt: Bozyiğit, 2017) araştırmasına göre özel okul velileri okulun tam gün eğitim yapması yönünde görüş bildirmişlerdir. Benzer şekilde Ayaydın ve Katılmış (2018) araştırmasında devlet okulunda öğrencisi olan velilerin tam gün eğitim yapılması konusuna olumlu baktıklarını ifade etmişlerdir.

Azalan öğrenci sayısının okul yönetimini kolaylaştırması, yöneticilerin iş yükünün hafiflemesi, yöneticilerin okul ve öğrenci sorunlarıyla daha fazla ilgilenebilmesi, mesai saatlerinin okul yöneticileri için de uygun olması durumları tam gün eğitimin yöneticiler açısından da avantajlarını göstermektedir. Sonuçlara bakıldığında tam gün eğitimin öğretmen, öğrenci, veli ve yöneticiler açısından avantajlarının fazlaca olduğu görülmektedir. Aktay, Işık ve Gençsoy (2019)'un yaptığı çalışmada da tam gün eğitimin olumlu yönlerinin eğitime ve eğitim paydaşlarına katkı sağladığı görüşlerine yer verilmektedir.

Tam gün eğitimin öğretmenler ve yöneticiler açısından olumsuz görülen yönleri de araştırmanın önemli bulgularındandır. Benzer şekilde Bakay (2014)'ın bulgularına göre tam gün eğitim yapan okullarda çalışan öğretmenler ikili eğitim yapan öğretmenlere göre daha fazla devamsızlık yapmaktadır. Altyapı yetersizliği olan okullarda tam gün eğitime geçebilmesi için atölye, laboratuvar gibi alanlar dersliklere dönüştürülmek zorunda kalmıştır. Bu yetersizliklerin giderilmeye çalışılması yöneticilerin sorumluluklarını artırmıştır. Karahan (2019) tam gün eğitim veren okulların yöneticilerinin personel işleri ve yetki devri ile ilgili sorunlarla daha fazla karşılaştıklarını ifade ederek tam gün eğitimin okul yöneticileri üzerindeki olumsuz etkilerine vurgu yapmıştır.

Araştırma bulgularına göre öğrencilerin ve öğretmenlerin okulda çok zaman geçirmesinin ders dışı etkinliklere, sosyal, sanatsal ve sporsal faaliyetlere fazla zaman bırakmıyor olması bireylerin kişisel ve sosyal gelişimlerini olumsuz etkilemektedir. Günün çoğunu okulda geçiren öğrenciler, ailesiyle ortak zaman geçirememektedir. Okulda geçen zamanın artışıyla disiplin ve güvenlik sorunları da artmakta ve bu da öğretmen, yönetici ve velilerde endişe oluşturmakta hatta velilerle öğretmenleri ve yöneticileri karşı karşıya getirebilmektedir. Bu durum özel eğitim sınıflarında bir istisnaya dönüşebilir. Öyle ki Demir ve Kale (2019) araştırmalarında okulun öğretim şekline göre, tam gün eğitim yapan okulların özel eğitim sınıflarında daha az sorun yaşandığı sonucuna ulaşmışlardır.

Araştırma bulgularına göre tam gün eğitime geçilmesiyle ortaya çıkan en önemli sorunlardan birisi olan öğle araları ve öğle yemekleri öğrenci,

öğretmen, veli ve yöneticiler açısından olumsuz durumlar oluşturmaktadır. Özellikle taşınmalı gelen ya da evi uzak olan öğrenciler öğle aralarında yemek ihtiyacını karşılayabilmek için yemekhane ya da kantine ihtiyaç duymaktadır. Fiziki imkânları yetersiz olan ve yemekhane ya da kantini olmayan okullarda bu alanları temin etmek zorunda kalan yöneticiler zor durumda kalmaktadır. Özan ve Öztürk (2018) de yaptığı araştırmada benzer sonuçlara ulaşmıştır. Buna göre gelişim çağındaki çocuklarının beslenme sorunu yaşaması velileri de tedirgin etmektedir. Ayrıca öğle arası yemekleri için veliler ayrı bir maddi kaynak ayırmak durumunda kalmaktadır. Öğle arası nöbetleriyle öğrencilerin güvenliğini sağlama sorumlulukları daha artan öğretmenler, dinlenme sürelerinde nöbet tutmakta ve bu da yorgunluk ve motivasyon düşüklüğüne neden olmaktadır. Öğle aralarında eve gidip gelen öğrenciler ise hem yorulmakta hem de bazen derslere yetişememektedir. Kavak ve Ekinci (1994) araştırmalarında El Salvador'da ikili eğitim yapan kırsal bölge okullarında öğrenci başarılarının tam gün eğitim alan öğrencilere göre daha fazla olduğunu, Tayland'da ise halkın çoğunluğuna eğitim verebilmek için üçlü eğitim sisteminin uygulandığını ifade ederek tam gün eğitimin bazı ülkelerin şartlarına uygun olmadığını ifade etmiştir.

Araştırmada öğretmen ve yöneticilerin tam gün eğitimde verimin nasıl artırılacağı görüşlerine de yer verilmiştir. Nöbetlerin düzenlenmesi, öğle arası tutulan nöbetlerin her okulda standart şekilde uygulanması, ders saatlerinin azaltılması, öğle yemeği sorunlarının çözülmesi, sanat ve spor faaliyetlerinin ve bu faaliyetlerin yürütülebileceği alanların temin edilmesi ve artırılması konularında öğretmen ve yöneticilerin ortak payda da birleştiği görülmektedir. Bunların dışında öğretmen ihtiyacının giderilmesi, ders dışı etkinliklerde bulunan öğretmenlere gerekli ödemelerin yapılması, derslik sayısının artırılması, oyun alanlarının ve okul bahçesinin düzenlenmesi, altyapı eksikliklerinin giderilmesi ve bunun için de okullara mali kaynak sağlanması, fiziki iyileştirmelerin yapılması, tam gün eğitimin eksiklerini gidermeye ve tam gün eğitimi daha verimli hale getirmeye ilişkin görüşlerdir. Korkmaz ve Sadık (2011) tam gün eğitim yapan okullarda öğretmenlerin, öğretmenliğe ilişkin tutumlarının daha olumlu olduğunu, öğretmenlerin öğrencileri daha yakından tanıma fırsatı bulduklarını ifade ederek ülke genelinde tam gün eğitime geçilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Tok (2012:307) siyasi parti programlarında AKP ve MHP'nin derslik başına düşen öğrenci sayısının azaltılacağını, CHP ve MHP'nin okullarda tam gün eğitime geçmeyi vaad ettiğini Çetin, Yazar, Aydın ve Yazıcı (2018) öğretmen adaylarının eğitimin tam gün olmasına yönelik önerilerde bulduklarını Kaya (2006) taşıma sistemi olan okullarda tam gün eğitim yapılması gerektiğini, Bilek ve Kale (2012) ise taşıma merkezli okulların tam gün eğitim yaptıkları için öğrencilere öğlen yemeklerinin okulda verilmesi gerektiğini ifade etmişlerdir. Gerek katılımcıların önerilerinin gerekse literatürde tam gün eğitime ilişkin olarak ortaya çıkan bulguların, tam gün eğitimin daha verimli hale getirilmesinde, karar vericiler tarafından kullanılması önerilebilir.

Kaynakça

- Aktay, Ö. Ü. S., Işık, E., ve Gençsoy, E. (2019). *Tam gün öğretim mi ikili öğretim mi?*.III. Uluslararası Sınırsız Eğitim ve Araştırma Sempozyumu (USEAS 2019).https://www.researchgate.net/profile/Sayim_Aktay/publication/336687365_Tam_Gun_Ogretim_mi_Ikili_Ogretim_mi/links/5dad9f4c299bf111d4bf7675/Tam-Guen-Oegretim-mi-Ikili-Oegretim-mi.pdf
- Bakay, M. (2014). Öğretmen devamsızlığının incelenmesi: Menderes ilçesi örneği. *Ege Eğitim Dergisi*, 15(1), 233-250. <https://doi.org/10.12984/eed.37412>
- Baş, K. (2004). Türkiye’de zorunlu eğitim süresinin arttırılmasının sağlayacağı kazançlar. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 3 (59), 21-42. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/36126>
- Baykan, A. A., Çiftçi, S. ve Arıkan, Y. (2013). *4+4+4 eğitim sisteminin birleştirilmiş sınıflara yansımaları*. XII. Ulusal Sınıf Öğretmenliği Eğitimi Sempozyumu Bildiri Kitabı. Adnan Menderes Üniversitesi Eğitim Fakültesi. 23-25 Mayıs 2013. Aydın.
- Bilek, E. ve Kale, M. (2012). Taşıma merkezi okullarda görev yapan öğretmenlerin görüşlerine göre taşınmalı eğitim uygulaması. *Gazi University Journal of Gazi Educational Faculty (GUJGEF)*, 32(3), 609-632. <http://static.dergipark.org.tr/articledownload/imported/5000078389/5000072612.pdf>
- Camuzcu, S. (2007). *Normal ve ikili eğitim yapan ilköğretim okullarında birinci kademe öğrencilerinin okul başarılarının karşılaştırılması*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep.
- Canbeldek, M. ve Işıkoğlu Erdoğan, N.. (2016). Okul öncesi eğitim kurumlarında kalite ile çocukların gelişim düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 16(3), 792-809. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/aibuefd/issue/24917/263007>
- Creswel J.W. (2013). *Nitel araştırma yöntemleri*. (Çev ed:M. Bütün- S.B. Demir). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Çetin, H., Yazar, M.I., Aydın, S. ve Yazıcı, N. (2018). İlköğretim matematik öğretmen adaylarının Türk eğitim sistemi sorunlarına ilişkin görüşleri ve çözüm önerileri. *Akdeniz Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 12(25), 117-135. <https://doi.org/10.29329/mjer.2018.153.7>
- Demir, S. ve Kale, M. (2019). İlkokullarda özel eğitim sınıflarında karşılaşılan sorunların incelenmesi. *Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 20(1), 354-373. DOI: 10.29299/kefad.2018.20.01.012
- Erdoğan, İ. (2002). *Yeni bir bin yıla doğru Türk Eğitim Sistemi sorunlar ve çözümler*. Ankara: Sistem Yayıncılık.

Ertürk, S. (1988). Türkiye'de eğitim felsefesi sorunu. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3(3), 11-16. <http://efdergi.hacettepe.edu.tr/yonetim/icerik/makaleler/1483-published.pdf>

Genç, S. Z. ve Eryaman, M. Y. (2007). Değişen değerler ve yeni eğitim paradigması. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9 (1), 89-102. <https://www.tdvegiteknokultur.org/wp-content/uploads/2015/02/c9s1m6.pdf>

Gökçe, F. (2012). Öğretmen ve velilerin, öğrencilerin okulda geçirdikleri zaman, ders ve dinlenme süreleri ile tatiller ve okul dönemleri konusundaki görüşleri. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 12(4), 2541-2560. <https://www.idealonline.com.tr/IdealOnline/lookAtPublications/paperDetail.xhtml?uId=1790>

Hızlı, E. (2014). Üstün zekalı ve yetenekli çocuklar eğitiminin incelenmesi: İsrail sistemi. *Üstün Yetenekliler Eğitimi ve Araştırmaları Dergisi (UYAD)*, 2(2), 52-62. <http://uyad.beun.edu.tr/index.php/IGER/index>

Karahan, M. (2019). İlköğretim okulu yöneticilerinin yetki kullanımında ve yetki devrinde yaşadıkları sorunlar. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 6(3),345-380.<https://dergipark.org.tr/tr/pub/asead/issue/44114/532836>

Kavak, Y. ve Ekinci, C. E. (1994). Eğitimin finansmanı sorunu ve maliyetlerin azaltılmasına ilişkin alternatif stratejiler. *Hacettepe Üniversitesi eğitim fakültesi dergisi*, 10(10), 65-72. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/88204>

Kaya, N. Ç. (2017). Taşınabilir eğitim programındaki ilköğretim öğrencilerinin durumları: Silopi köyleri örneğinde bir sosyal değerlendirme. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 46(2), 105-116. <http://dtcfdergisi.ankara.edu.tr/index.php/dtcf/article/view/1465>

Kocaoluk, S. (1991). *İlköğretim temel mevzuat*. İstanbul: Kocaoluk Yayınevi.

Koçberber, G. ve Kazancı, L. B. (2010). İlköğretim olanaklarındaki farklılıkların incelenmesinde yeni bir yaklaşım. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (38), 165-176. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/hunefd/issue/7798/102156>

Korkmaz, G. ve Sadık, F. (2011). ilköğretim okullarında görev yapan öğretmenlerin mesleki tutumlarının sosyo-demografik özellikler açısından incelenmesi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20(1), 121-138. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/cusosbil/issue/4386/60253>.

Kundakçı, S. ve Erginer, A. (2013). Türkiye'de on iki yıllık zorunlu eğitim öncesi zorunlu okul öncesi eğitim pilot uygulamasının değerlendirilmesi: Tokat İli Örneği. *Journal of International Social Research*, 6(27), 337-357. https://www.sosyalarastirmalar.com/cilt6/cilt6sayi27_pdf/kundakci_selcuk.pdf

MEB.(2018).2023 Vizyon Belgesi. Ankara.

Mills, G. E. (2003). *Action research a guidefortheteacherresearcher*(2 nd. edition). Pearson Education, Boston.

Onarıcıoğlu, A. S. (2018). Normal öğretime geçişini tamamlayan okullardaki Türkçe eğitimi başarıları. *Okuma Yazma Eğitimi Araştırmaları*, 6(2), 96-110. https://www.researchgate.net/publication/330082223_Normal_Ogretime_Gecisini_Tamamlayan_Okullardaki_Turkce_Egitimi

Özan, M. B. ve Öztürk, E. (2018). Normal (tam gün) eğitime geçişe ilişkin yönetici görüşleri. *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, (37), 97-113. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ataunikkefd/issue/41724/378546>

Özdemir Y. (1999). *Sekiz yıllık ilköğretimde karşılaşılan sorunlar (ankara ili mamak örneği)*. Yüksek lisans tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Yönetimi ve Planlaması Ana Bilim Dalı, Ankara.

Sarışık, Y. ve Düşkün, Y. (2016), *Çocukların gözünden okulda yaşam araştırma raporu*, Eğitim Gönüllüleri, İstanbul: ERG ve TEGV. <https://www.egitimreformugirisimi.org/cocuklarin-gozunden-okulda-yasam-arastirma-raporu-ve-politika-onerileri/>

Şimşek, A. ve Büyükkıdık, S. (2017). Öğretmen ve öğrenci görüşleriyle taşınmalı eğitim uygulaması değerlendirilmesi: Bozova ilçesi örneği. *Elementary Education Online*, 16(1), 15-34. doi: <http://dx.doi.org/10.17051/io.2017.09377>

Tok, T. N. (2012). Türkiye'deki siyasal partilerin eğitim söylemleri ve siyasaları. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 18(2), 273-312. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/108178>

Yalçın, F. A. ve Yalçın, M. (2018). Okul öncesi öğretmenlerin okul öncesi eğitimin sorunlarıyla ilgili görüşleri: Ağrı ili örneği. *İlköğretim Online*, 17(1), 367-383. doi 10.17051/ilkonline.2018.413784

Yıldırım A. ve Şimşek H. (2011). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayınları.

[itobiad], 2021, 10 (2): 1561-1579

**Anlam Arayışı ve Psikopatoloji: Varoluşsal Öfke ve Savunma
Mekanizmalarının Psikolojik Belirtilerle İlişkilerinin İncelenmesi**

The Search for Meaning and Psychopathology: Examining the
Relationships of Existential Anger and Defense Mechanisms with
Psychological Symptoms

Faik TAŞÇI

Araştırma Görevlisi, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi İnsan ve Toplum
Bilimleri Fakültesi, Psikoloji Bölümü

Research Assistant, Istanbul Sabahattin Zaim University Faculty of Humanities and
Social Sciences, Psychology

faik.tasci@izu.edu.tr

Orcid ID: <https://orcid.org/0000-0001-8049-1329>

Yusuf BİLGE

Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri
Fakültesi, Psikoloji Bölümü

Asst. Prof., Istanbul Sabahattin Zaim University Faculty of Humanities and Social
Sciences, Psychology

Yusuf.bilge@izu.edu.tr / [orcid. Org / 0000-0003-2754-9119](http://orcid.org/0000-0003-2754-9119)

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type	: Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received	: 15.10.2020
Kabul Tarihi / Accepted	: 23.05.2021
Yayın Tarihi / Published	: 19.06.2021
Yayın Sezonu	: Nisan-Mayıs-Haziran
Pub Date Season	: April-May-June

Atıf/Cite as: Taşçı, F , Bilge, Y . (2021). Anlam Arayışı ve Psikopatoloji: Varoluşsal Öfke ve Savunma Mekanizmalarının Psikolojik Belirtilerle İlişkilerinin İncelenmesi . İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi , 10 (2) , 1561-1579 . Retrieved from <http://www.itobiad.com/tr/pub/issue/62559/810952>

İntihal /Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and confirmed to include no plagiarism. <http://www.itobiad.com/>

Copyright © Published by Mustafa YİĞİTOĞLU Since 2012 – Istanbul / Eyup, Turkey. All rights reserved.

Anlam Arayışı ve Psikopatoloji: Varoluşsal Öfke ve Savunma Mekanizmalarının Psikolojik Belirtilerle İlişkilerinin İncelenmesi *

Öz

Varoluşçu psikoloji insanın temel motivasyon kaynağını anlam arayışı olarak görmektedir. Temel varoluşsal ihtiyaç olan anlam arayışının karşılanmaması veya engellenmesi durumunda varoluşsal öfke ortaya çıkabilmektedir. Temel varoluşsal problemlerden biri olan varoluşsal öfke ile baş edebilmek adına ise savunma mekanizmaları kullanılmaktadır. Savunma mekanizmaları temel varoluşsal problemleri işleyen ve bilince farklı şekilde çıkmasını sağlayan yapılardır. Savunma mekanizmalarının uyumsuz olarak kullanılması psikolojik belirtilerin ortaya çıkmasıyla yakından ilişkilidir. Psikolojik belirtiler kişinin dış dünya ile uyumsuz baş etme çabaları olarak değerlendirilmekte ve varoluşsal problem yaşayan kişilerin kullandıkları savunma mekanizması profilleri ile psikolojik belirtiler arasında bir ilişki bulunmaktadır. Varoluşsal öfkenin varoluşsal bir problem olmasından hareketle mevcut çalışmada varoluşsal öfke, savunma mekanizmaları ve psikolojik belirtiler arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Bu amaçla 18-65 yaş aralığında toplam 213 kişiye “Varoluşsal Öfke Ölçeği”, “Savunma Biçimleri Testi” ve “Kısa Semptom Envanteri” uygulanmıştır. Varoluşsal öfke, savunma mekanizmaları ve psikolojik bozukluklar arasındaki ilişkinin seviyesini ve yönünü belirlemek için Pearson Momentler Çarpımı Korelasyon analizi kullanılmıştır. Varoluşsal öfke ve savunma mekanizmalarının psikolojik bozuklukları yordama gücünün tespiti için ise hiyerarşik doğrusal regresyon analizi yapılmıştır. Yapılan istatistiksel analizler sonucunda varoluşsal öfke ve tüm psikolojik belirtiler arasında anlamlı ilişkiler tespit edilmiştir. Ek olarak varoluşsal öfke ve farklı savunma mekanizmaları profillerinin farklı psikolojik belirtileri yordadıkları görülmüştür. Elde edilen bulgular, varoluşsal öfke ve savunma mekanizmalarının psikolojik belirti türlerini ortaya çıkarabileceğine dair istatistiksel kanıtlar sunmuştur. Bu bağlamda klinik ortamda psikolojik belirti türlerine yönelik yapılacak çalışmalarda varoluşsal öfke ve savunma mekanizmalarının göz önünde bulundurulmasının faydalı olabileceği düşünülebilir. Ayrıca klinisyenlerin psikolojik belirtilerin sağaltımı konusunda çalışırken kişilerin varoluşsal problemlerine ve kullandıkları savunma mekanizmalarına eğilmeleri de daha sağlıklı değerlendirmelerde bulunmalarına yardımcı olacaktır denilebilir.

Anahtar Kelimeler: Varoluşsal Öfke, Anlam Arayışı, Varoluşçu Psikoloji, Savunma Mekanizmaları, Psikolojik Belirtiler, Psikopatoloji

* İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Etik Kurulu Başkanlığının 26.02.2020 Tarih, 2020/02 Sayılı kararı ile Etik Kurul Kararı alınmıştır.

The Search for Meaning and Psychopathology: Examining the Relationships of Existential Anger and Defense Mechanisms with Psychological Symptoms

Abstract

Existentialist psychologists consider the search for the meaning of life as the main motivation source of a person. If the search for the meaning of life, which is a basic existential need, is frustrated or not satisfied, an existential problem, existential anger may occur. To cope with all kinds of existential problems, defense mechanisms are being widely used. Defense mechanisms are structures that process basic existential problems and enable them to emerge into consciousness differently. Maladaptive usage of these defense mechanisms are strongly related to the occurrence of psychological symptoms. Psychological symptoms are thought as incompatible coping efforts with the outside world, and there is a relationship between the psychological symptoms and defense mechanism profiles which is used by people who experienced existential problems. In this present study, the relationships between existential anger, defense mechanisms, and psychological symptoms have been examined by applying "Existential Anger Scale", "Defense Style Questionnaire" and "Brief Symptom Inventory" to a total of 213 people between the ages of 18-65. Pearson Product Moment Correlation analysis was used to determine the level and direction of the relationship between existential anger, defense mechanisms, and psychological disorders. Also, hierarchical linear regression analysis was used to determine the predictive power of existential anger and defense mechanisms for psychological disorders. According to the statistical analysis, significant relationships between existential anger and all psychological symptoms were found. Additionally, it was observed that existential anger and different defense mechanism profiles predicted different psychological symptoms. The findings provided evidence that existential anger and defense mechanisms reveal psychological symptom types. In this context, it can be thought that it may be beneficial to consider existential anger and defense mechanisms in studies on psychological symptom types in the clinical environment.

Keywords: Existential Anger, Search for Meaning, Existential Psychology, Defense Mechanisms, Psychological Symptoms, Psychopathology

Giriş

Anlam arayışının insanın temel motivasyon kaynağı ve harekete geçirici gücü olduğu tezi, varoluşçu kuramın temel iddiasıdır (Geçtan, 1998). Frankl'a (1946/2009) göre insan, zaten anlamlı olan bir dünyada anlam keşfi sürecindeyken, Yalom'a (1980) göre anlamsız bir dünyayı anlamlı hale getirmeye çalışmaktadır. Varoluşçu psikolojinin bu temel önermesi diğer birtakım teorisyenler tarafından da dile getirilmiştir. Fromm (1941/1996) tarafından insan türüne özgü ve karşılanmaması durumunda kişide psikopatolojiye yol açabilen bir durum olarak ifade edilen "oryantasyon çerçevesi" terimi, insanın anlam ve amaç gibi varoluşsal ihtiyaçlarının bulunduğunu ifade etmektedir. İnsancıl ekolün öncülerinden sayılan Horney'in (1950/2013) teorisinde ifade ettiği "insanların kendilerine özgü potansiyellerini geliştirmek için çaba harcayan varlıklar olduğu" fikri de bu anlam arayışının bir başka ifadesi olarak değerlendirilebilir.

Heiddeger'e göre insanlar "varoluşu üzerine düşünenler" ve "varoluşunu unutanlar" olmak üzere iki gruba ayrılmıştır. Birinci grupta bulunan insanlar, Yalom (1980) tarafından varoluşun bir parçası ve doğal bir getirisi olarak ifade edilen temel varoluşsal kaygılar ile yüzleşmeleri sonucunda varoluşları üzerine düşünmeye başlamışlar ve anlam arayışına girmişlerdir. Bu nedenle Yalom, insanı anlam arayışına sevk eden temel varoluşsal kaygıları ölüm, özgürlük, yalıtım ve anlamsızlık ana başlıkları altında ele alıp incelemiştir (Yalom, 1980). Diğer bir varoluşçu teorisyen -logoterapinin kurucusu- Frankl (1946/2009) tarafından "anlam keşfi" ise üç ana başlık altında toplanmıştır: (1) bir iş ile meşgul olmak, (2) bir şey tecrübe etmek veya insanlarla etkileşim içerisinde olmak ve (3) karşılaşılan acılara yönelik bir tutum oluşturmak.

Varoluşun amacı ve anlamının arandığı süreçte yaşanan varoluşsal kriz durumunda insanın karşısında iki yol bulunur: Birincisi otantik varoluş deneyimiymişken ikincisi ise boşluk, anlamsızlık, engellenme, öfke ve psikopatoloji gibi yabancılaşma deneyimlerini içeren otantik olmamadır (Deniz, 2016). Otantiklik; kişinin kendini tanıması ve kendi deneyimlerine, duygularına, ihtiyaçlarına, isteklerine, tercihlerine veya inançlarına sahip olması (Snyder, Rand ve Sigmon, 2002) olarak tanımlandığı gibi kişinin yaşamına dair bir anlam bulması ve yaşamını buna göre inşa etmesi olarak da tanımlanabilir. Otantik varoluş, yaşanan acıların kabulü ile beraber sağlıklı ve iyi oluş halidir (Wood, Linley, Maltby, Baliousis ve Joseph, 2008). Otantiklik kavramı birçok kuram tarafından kullanılan çatı bir terimdir. Ancak varoluşsal otantiklik ile otantiklik arasında temel bir fark bulunmaktadır (İlhan ve Özdemir, 2013). Kişinin varoluşuna dönük anlam arayışı sonucu ulaştığı benlik farkındalığı ve kendisi olabilme durumu varoluşsal otantiklik olarak tanımlanmaktadır. Varoluşsal otantiklik ve otantiklik kavramlarının temel benzerlik noktası ise kişinin kendisi olarak kalabilme gücü ve kendisi olarak yaşayabilme kapasitesidir (Carmody, 2013).

Otantikliğin zıddı olan otantik olmama durumunda ise kişinin temel varoluşsal krizleriyle olan sağlıklı başetme ve uyum çabaları yer almaktadır. Frankl (1946/2009) hayatta bir yön bulamayan kişinin hayatı sorgulamasıyla ortaya çıkan can sıkıntısı, hayal kırıklığı, hissizlik, değer yokluğu, anlam kaybı ve giderek ne yapmak istediğini bilememe haline yol açan varoluşsal boşluk hissiyle birlikte kişinin kendisine ve dünyaya yönelik inancını yitirmesini “varoluş vakumu” olarak tanımlamıştır. Varoluş vakumu içerisinde bitmek bilmeyen bir anlamsızlık ve umutsuzluk hissi yaşayan birey, giderek bu boşluk girdabının içine doğru çekilir. İnsanın pasif hale gelmesi ile anlamlı, aktif ve biricik bir özne olmak şeklinde tanımlanan “dasein” durumunun “engellenmesi” temel varoluşsal öfke ile ilişkilidir.

Öfkenin tanımı incelendiğinde ihtiyacın karşılanmaması ve engellenmesi durumunda ortaya çıkan bir duygu durumu olduğu görülmektedir (Şahin, 2005). Aynı zamanda öfkenin kendisinin değil ifade edilmiş biçiminin olumsuz bir durum olduğu belirtilmiş, öfke duygusunun insanı harekete geçirici ve insanın kendisini daha iyiye yönlendirebilmesi açısından fark ettirici bir yönünün olduğuna da dikkat çekilmiştir (Soykan, 2003; Woods, 1993). Öfke tanımı açısından değerlendirildiğinde, karşılanması temel ve zorunlu bir ihtiyaç olan anlam arayışının engellenmesi veya tatmin edilmemesi de öfkeyle sonuçlanabilir. Bu durum Horney’in (1950/2013) kişinin potansiyelini gerçekleştirememesinin yol açtığı yabancılaşmayla ilişkili olan “öz-nefret” kavramı ile de benzerlik göstermektedir.

Varoluşsal öfke, varoluşsal kaygı gibi yapıcı ve bozucu etkisiyle insan varoluşunun çekirdeğinde yer alır. Yani, varoluşsal öfke varoluşunun farkında olan ve bir arayışa giren insanın karşılaştığı temel varoluşsal kaygılar gibi mücadele edilmesi gereken ve kişiyi otantikliğe götürebilecek temel bir faktördür. Bunun yanı sıra, bu varoluşsal öfke ile uyumsuz bir şekilde başetmeye çalışmak psikopatolojiyle sonuçlanabilecek bir durumdur (Geçtan, 2010).

Frankl da (1946/2009) psikopatolojik durumları, varoluşsal sorunlardan yani insanın anlam arayışının engellenmesinin ve yaşamda anlam ya da değer bulamamasının bir sonucu olarak ortaya çıkan “noöjenik nevrozlar” olarak tanımlamıştır. Ona göre, obsesyon ve depresyon gibi patolojiler bireyin varoluşsal sorunlarından kaynak alan klinik belirtilerdir. Varoluşsal öfke ile ilişkili olarak varoluşsal depresyonun en çok çalışılan konuların başında geldiği görülmektedir (Lantz ve Harper, 1989). Ayrıca öfke ile depresyon ve diğer psikopatolojik belirtiler arasında anlamlı ilişkilerin bulunduğunu belirten çalışmalarla (Craig, Richardson, Pass ve Bregman, 1985; Deffenbacher, 1992; Fava ve Rosenbaum, 1999; Painuly, Sharan ve Mattoo, 2005) birlikte depresyon ve öfke konusunu farklı bir çerçevede ele alan Geçtan (2010), kişinin kendine yönelik öfkesini varoluşsal öfke olarak adlandırmış ve varoluşsal öfkenin depresyonla iç içe geçmiş bir kavram olduğunu ifade etmiştir. Varoluşsal sorunlarla karşılaşan bireylerin bu

sorunlar ile yüzleşmeleri sonucu varoluşsal depresyonun ortaya çıkacağı literatürde yer almaktadır (Webb, 2008).

Bu noktada sorulması gereken ve araştırmamızın amacını oluşturan sorudur: anlam arayışının olumlu sonuçlanmadığı yani kişinin hayatına yön ve amaç kazandıracak bir anlam bulamaması veya inşa edememesi ve nihayetinde varoluşsal öfke yaşaması sonucunda ortaya çıkan patolojilerin çeşitliliğini belirleyen faktör veya faktörler nedir? Literatürde yer alan savunma mekanizmaları ile psikopatolojiler arasındaki bağlantılara yönelik çalışmalar bu konuda ipucu niteliği taşımaktadır (Akkerman, Lewin ve Carr, 1999; Aktan, 2009; Blaya ve ark., 2006; Callak, 2019; Güleç, 1993; Soy, 2015).

Varoluşsal öfke, kaygı veya kriz yaşayan ve bununla başedemeyen dolayısıyla otantik varoluşunda sıkıntı yaşayan kişiler, savunma mekanizmaları kullanmaya ve bu şekilde yaşadıkları olumsuz durumlarla başetmeye çalışırlar (Deniz, 2016; Kula ve Erden, 2017). Savunma mekanizmaları Anna Freud'un (2018) sıraladığı klasik ego savunma mekanizmaları şeklinde olabileceği gibi Yalom'un (1980) tanımladığı ve temelini ego savunma mekanizmalarından alan şekillerde de olabilir. Yalom, savunma mekanizmalarını temel varoluşsal anksiyeteleri işleyen ve bilince farklı şekillerde çıkmasını sağlayan yapılar olarak görür ve bu durumu elementlerin katı, sıvı, gaz vb. gibi farklı hallerde bulunmasına benzetir. Savunma mekanizmaları gelişim ile doğrudan ilişkilidir ve kullanımının işlevsel olduğu gelişim döneminden bağımsız bir şekilde devam ettirilmesi, baskın bir şekilde kullanılması ve kişiliğin bir parçası haline getirilmesi psikopatolojiye yol açabilmektedir (Cramer, 2008). Benzer çatışmalar veya stres durumları yaşayan her bir bireyin bunlarla başedebilmek için seçtikleri savunma mekanizması profilleri gelişim öyküsüne bağlı olarak kendine özgüdür ve bu savunma mekanizması profilleri ortaya çıkacak psikolojik belirtinin türünü belirleyebilmektedir (Bellak ve Hurvich, 1969; Noam ve Recklitis, 1990).

Sonuç olarak varoluş problemlerine yeterli, anlamlı ve tatmin edici cevaplar oluşturamayan bireyler psikolojik belirtiler gösterme açısından daha savunmasız olabilmektedir (Berman, Weems, ve Stickle, 2006; Öztürk, 2018). Ayrıca öfke duygusu, psikopatolojiler (Craig, Richardson, Pass ve Bregman, 1985; Deffenbacher, 1992; Fava ve Rosenbaum, 1999; Painuly, Sharan ve Mattoo, 2005) ve savunma mekanizmaları (Cramer, 1991; Zoccali ve ark., 2006; Zoccali ve ark., 2007) ile yakından ilişkilidir. "Varoluşsal öfke"nin savunma mekanizmaları ve psikolojik belirtiler ile ilişkisi ise varoluşsal açıdan bu değişkenlerin birbirleriyle olan ilişkisini ortaya koyacaktır.

Bu noktada, Frankl'ın (1946/2009) insanın anlam arayışını temel bir dürtü olarak gören ve bu dürtünün karşılanamamasının psikopatolojiye yol açacağını belirten iddiası ve Yalom'un (1980) varoluşsal kaygı ile farklı savunma mekanizmaları kombinasyonlarının uyumsuz olarak kullanılması sonucu psikolojik bozuklukların ortaya çıkacağı görüşünden yola çıkarak anlam arayışı sürecinde yaşanan olumsuzlukların yarattığı varoluşsal öfkeye karşı geliştirilen farklı savunma mekanizması profillerinin farklı psikolojik

Anlam Arayışı ve Psikopatoloji: Varoluşsal Öfke ve Savunma Mekanizmalarının Psikolojik Belirtilerle İlişkilerinin İncelenmesi

belirtilere yol açabileceği iddiasının araştırılması çalışmamızın amacını oluşturmaktadır. Söz konusu amaç doğrultusunda bu çalışmada varoluşsal öfke, savunma mekanizmaları ve psikolojik belirtiler arasındaki ilişkiler ve varoluşsal öfke ile savunma mekanizmalarının hangi psikolojik belirtiyi yordayıp yordamadığı, eğer yorduyorsa ne derecede yordadıkları incelenmiştir.

Yöntem

Örneklem

Araştırmada toplum örneğine ulaşılabilirlik-elverişlilik ilkesine göre kolay örnekleme yöntemiyle ulaşılmıştır. Araştırma için ölçek dolduran katılımcılardan, ölçekleri sistematik (soruları okumadan üst üste benzer cevap vermeleri veya çapraz doldurmaları gibi) bir şekilde dolduran ve büyük oranda boş bırakan 29 katılımcının verisi çıkartılmış ve istatistiksel analizler bu şekilde yapılmıştır.

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Özellikleri

Değişkenler	n	%
Cinsiyet		
Kadın	126	59.2
Erkek	87	40.8
Medeni Durum		
Bekâr	74	34.7
Evli	130	61.0
Ayrı	4	1.9
Eşi vefat etmiş	5	2.3
Eğitim Durumu		
İlköğretim	110	51.6
Lise	41	19.2
Üniversite ve üstü	62	29.1
Toplam	213	100.0

Araştırma yaş aralığı 18-65 (Ort.yaş = 37.52, S = 14.83) olan 126'sı (%59.2) kadın, 87'si (%40.8) erkek olmak üzere toplam 213 kişilik bir örnekleme yürütülen çalışmada örneklemin medeni durum, ekonomik durum, eğitim durumu gibi sosyodemografik özelliklerine ait bulgular tablo 1'de sunulmuştur.

Veri Toplama Araçları

Demografik Bilgi Formu

Katılımcıların yaş, cinsiyet, medeni durum, eğitim durumu ile ilgili bilgileri içeren ve araştırmacılar tarafından oluşturulmuş bir formdur.

Varoluşsal Öfke Ölçeği

Ölçek, Deniz (2016) tarafından Türkçe olarak geliştirilmiştir. “Ne yaparsam yapayım varoluşumun bir anlamı olmadığını görmek beni sinirlendiriyor”, “bu dünyada var olmaya ilişkin bir öfkem var”, “sürekli yaşamın anlamını sorgulamak zorunda kalmak beni öfkeliyor” gibi maddeleri içeren ve bireylerin deneyimlediği varoluşa ve hayatın anlamına yönelik öfke duygusunu ölçmeyi hedefleyen ölçek, beşli Likert tipi (1=Kesinlikle bu şekilde düşünmem, 5=Tamamıyla bu şekilde düşünürüm) derecelendirilen toplam on maddeden oluşmaktadır. İlk olarak 92 kişilik örnekleme pilot çalışma yapılmış, daha sonra ise 250 kişilik bir örnekleme ulaşılarak toplamda 342 kişilik örneklem grubu ile geliştirilen ölçeğin faktör analizi sonucunda ölçeğin tek boyutlu bir yapı gösterdiği tespit edilmiştir. Ölçeğin Cronbach alpha iç tutarlılık katsayısı .94 olarak hesaplanmıştır ve yüksek düzeyde güvenilir olduğu tespit edilmiştir. Test-tekrar test çalışması sonucunda katılımcıların toplam puan korelasyon katsayısı .99 olarak bulunmuştur. Ölçek maddelerinin standardize edilmiş faktör yükleri .69 ile .87 arasında değişmektedir. Bu haliyle ölçekten alınabilecek en düşük puan 10 iken en yüksek puan ise 50’dir. (Deniz, 2016).

Kısa Semptom Envanteri (KSE)

SCL90 ölçeğinin 53 maddelik kısa formu olan Kısa Semptom Envanteri, 9 alt ölçek ve ek maddelerden oluşmaktadır (Boulet ve Boss, 1991; akt. Şahin ve Durak, 1994). Psikopatolojik belirtileri taramak için kullanılan ölçeğin, Türkiye’de geçerlilik ve güvenilirlik çalışması Şahin ve Durak (1994) tarafından yapılmıştır. Kısa semptom envanteri, 0-4 arası puanlama yapılan Likert tipi bir ölçektir. Ölçek dokuz alt ölçek, üç global indeks ve ek maddelerden oluşmaktadır. Alt ölçekler somatizasyon, obsesif kompulsif bozukluk (OKB), kişilerarası duyarlılık, depresyon, anksiyete, hostilité, fobik anksiyete, paranoid düşünceler ve psikotizmdir. Her alt ölçekten alınan puan, o ölçekteki soru sayısına bölüldüğünde 1.00’in üzerindeki değerler o semptomun varlığını göstermektedir. Ek maddelerde, yeme içme bozuklukları, uyku bozukluğu, ölüm ve ölüm üzerine düşünceler ile suçluluk duygularını ölçen maddeler bulunmaktadır. Global indeksler ise; rahatsızlık ciddiyet indeksi, belirti toplam indeksi ve semptom rahatsızlık indeksi şeklindedir. Ölçeğin Cronbach alpha katsayısı .96 olarak bulunmuştur. Ölçekte yer alan her bir alt boyut için Cronbach alpha katsayısı .55 ile .82 arasında değişmektedir. Yapılan ölçümlerde 5., 28. ve 33. maddeler hariç 50 madde anlamlı olarak arasında farklılaşmıştır. Kısa Semptom Envanteri’nin Beck Depresyon Envanteri ile her bir alt boyut için korelasyonu ise .34 ile .70 arasında değişmektedir. Offer Yalnızlık Ölçeği ile de her bir alt boyut için .34 ile .57 arasında korelasyon göstermiştir. Ölçeğin

madde geçerliğini ölçmek amacıyla Strese Yatkinlik Ölçeği'nden alınan puanlara göre ölçek maddeleri strese yatkin ve strese yatkin olmayan şeklinde iki gruba ayrılmış ve Kısa Semptom Envanteri'nin ayrıricılığı ölçülmüştür. 4., 8. ve 26. maddeler hariç 50 madde istatistiksel olarak anlamlı ayrıricılık puanına sahiptir (Şahin ve Durak, 1994).

Savunma Biçimleri Testi (40 Maddelik Form) (SBT-40)

Ölçek ilk defa Bond, Gardner, Christian ve Sigal (1983) tarafından geliştirilmiştir. Daha sonra Andrews, Singh ve Bond (1993) ölçeği yeniden gözden geçirerek yaygın kullanılan son halini oluşturmuştur. Oluşturulan bu son ölçeğin Türkçe uyarlaması ise Yılmaz, Gençöz ve Ak (2007) tarafından yapılmıştır. Ölçek üç alt boyutta kullanılan savunma mekanizmalarının bilinç düzeyindeki yansımalarını ölçmeyi amaçlamaktadır. 20 adet savunma mekanizması olgun savunma mekanizmaları, immatür savunma mekanizmaları ve nevrotik savunma mekanizmaları başlıkları altında 3 alt boyutta ölçülmüştür. Ölçek 9'lu Likert tipi toplamda 40 maddeden oluşmaktadır. Ölçeğin olgun savunma mekanizmaları alt boyutu; yüceltme, mizah, beklenti ve baskılama savunma mekanizmalarından, nevrotik savunma mekanizmaları alt boyutu; yapma-bozma, yapay özgecilik, idealleştirme, karşıt tepki geliştirme savunma mekanizmalarından ve immatür savunma mekanizmaları alt boyutu ise yansıtma, pasif saldırganlık, dışa vurma, yalıtma, değersizleştirme, otistik fantezi, inkar, yer değiştirme, disosiyasyon, bölünme, mantıksallaştırma ve bedenselleştirme savunma mekanizmalarından oluşmaktadır. İlgili savunma mekanizmasını ölçen alt boyuttan alınan yüksek puan; savunma mekanizmasının daha çok kullanıldığını, düşük puan ise daha az kullanıldığını göstermektedir. Türkçe formu için yapılan geçerlik ve güvenilirlik çalışması 105'i sağlıklı, 85'i depresif bozukluk ve obsesif kompulsif bozukluk tanılarını alan toplam 190 kişi ile gerçekleştirilmiştir. İç-tutarlılık katsayısı olgun savunma biçimi için .75, nevrotik savunma biçimi için .61 ve immatür savunma biçimi ise .83 olarak bulunmuştur. SBT-40'ın ölçüt bağıntılı geçerliği kapsamında beklenene paralel olarak olgun savunma biçimi depresyon ve kaygı belirtileri ile negatif yönde korelasyon gösterirken (sırasıyla $r = -.57$, $r = -.52$), immatür savunma biçimi depresyon ve kaygı belirtileri ile pozitif yönde korelasyon göstermiştir (sırasıyla $r = .57$, $r = .56$). Nevrotik savunma biçimi ise kaygıyla pozitif bir korelasyon gösterirken depresif belirtilerle anlamlı bir ilişki bulunmamıştır (sırasıyla $r = .25$, $r = .12$). Çalışmada savunma biçimleri açısından sağlıklı grup ile tanı almış grup arasında anlamlı farklar bulunmuştur.

İşlem

Araştırmada ulaşılabilirlik-elverişlilik ilkesine göre kolay örnekleme yöntemiyle seçilen örneklem grubundaki katılımcılara Varoluşsal Öfke Ölçeği, Kısa Semptom Envanteri (KSE) ve Savunma Biçimleri Testi (SBT-40) ölçekleri "sıra etkisini" ortadan kaldırmak amacıyla farklı sıralarda verilmiştir. Veriler Şubat-Eylül 2020 tarihleri arasında toplanmıştır. Çalışma

İçin İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Etik Kurulu'ndan 26.02.2020 ve 2020/02 sayılı etik kurul izni alınmıştır. Katılımcılardan bilgilendirilmiş onam alınmıştır.

Verilerin Analizi

Varoluşsal öfke, savunma mekanizmaları ve psikolojik bozukluklar arasındaki ilişkinin seviyesini ve yönünü belirlemek için Pearson Momentler Çarpımı Korelasyon analizi kullanılmıştır. Varoluşsal öfke ve savunma mekanizmalarının psikolojik bozuklukları yordama gücünün tespiti için ise değişkenler arası .20'nin üzerinde korelasyona sahip olanlar arasında hiyerarşik doğrusal regresyon analizi yapılmıştır. İstatistiksel analizlerde SPSS 25.0 programı kullanılmıştır.

Bulgular

Varoluşsal Öfke Ölçeği, Kısa Semptom Envanteri ve Savunma Biçimleri Testi alt ölçekleri arasındaki ilişkilerin incelenmesinde Pearson korelasyon analizi kullanılmıştır. Yapılan analiz sonucuna göre, varoluşsal öfke ölçeği puanları ile somatizasyon ($r = .42, p < .001$), obsesif belirti ($r = .45, p < .001$), depresyon ($r = .60, p < .001$), anksiyete ($r = .60, p < .001$), kişilerarası ilişki ($r = .42, p < .001$), öfke düşmanlık ($r = .62, p < .001$), paranoid düşünceler ($r = .42, p < .001$) ve psikotizm ($r = .53, p < .001$) arasında pozitif yönlü anlamlı korelasyon katsayıları hesaplanmıştır. Varoluşsal Öfke Ölçeği puanları ile en yüksek anlamlı korelasyona sahip savunma mekanizması olgun olmayan savunma mekanizmalarından bölme savunma mekanizması iken ($r = .42, p < .001$) en zayıf anlamlı korelasyona sahip savunma mekanizmaları ise olgun olmayan savunma mekanizmalarından yalıtma ($r = .17, p < .001$) ve olgun savunma mekanizmalarından yüceltmedir ($r = -.17, p < .001$).

Psikolojik belirtilerle savunma mekanizmaları puanları arasındaki korelasyon katsayıları incelendiğinde ise somatizasyon puanları ile istatistiksel olarak en yüksek anlamlı korelasyona sahip savunma mekanizması olgun olmayan savunma mekanizmalarından otistik fantezi ($r = .41, p < .001$) en zayıf anlamlı korelasyona sahip savunma mekanizması ise olgun olmayan savunma mekanizmalarından dışavurma ($r = .16, p < .05$) olduğu görülmüştür.

Anlam Arayışı ve Psikopatoloji: Varoluşsal Öfke ve Savunma Mekanizmalarının Psikolojik Belirtilerle İlişkilerinin İncelenmesi

Tablo 2. Varoluşsal Öfke, Savunma Mekanizmaları ve Psikolojik Belirtiler Arasındaki Korelasyon Katsayıları

	VÖ	SOM	OBS	DEP	ANK	KAD	ÖFKE	PAR	PSİ
Varoluşsal Öfke	1	.42**	.45**	.60**	.60**	.42**	.62**	.42**	.53**
Yansıtma	.15*	.28**	.27**	.43**	.34**	.42**	.34**	.41**	.23**
Pasif Saldırganlık	.34**	.27**	.33**	.43**	.39**	.25**	.41**	.33**	.31**
Dışa Vurma	.22**	.16*	.23**	.31**	.30**	.28**	.40**	.26**	.12
Yalıtma	.17*	.24**	.34**	.39**	.33**	.33**	.32**	.28**	.25**
Değersizleştirme	.25**	.18**	.21**	.33**	.26**	.27**	.28**	.24**	.18**
Otistik Fantezi	.41**	.41**	.43**	.50**	.50**	.43**	.47**	.41**	.41**
Yadsıma	.21**	.19**	.19**	.24**	.25**	.28**	.20**	.24**	.19**
Yer Değiştirme	.32**	.37**	.31**	.35**	.39**	.34**	.29**	.27**	.30**
Disosiyasyon	.19**	.18**	.19**	.22**	.20**	.21**	.23**	.18**	.20**
Bölme	.42**	.31**	.35**	.47**	.44**	.43**	.50**	.37**	.35**
Mantıksallaştırma	.17*	.26**	.29**	.31**	.29**	.19**	.28**	.33**	.23**
Bedenselleştirme	.01	.27**	.21**	.20**	.17*	.16*	.24**	.14*	.07
Yapma Bozma	.03	.19**	.32**	.23**	.18**	.27**	.12	.23**	.09
Yapay Özgecilik	.03	.20**	.31**	.19**	.21**	.27**	.19**	.23**	.11
İdealleştirme	.11	.06	.22**	.14*	.15*	.13	.17*	.15*	.02
Karşıt Tepki	-.02	.24**	.24**	.21**	.19**	.30**	.05	.23**	.17*
Yüceltme	-.17*	.06	.10	-.02	-.06	.08	-.01	.06	-.03
Mizah	.07	.03	.12	.13	.10	.11	.18*	.01	.07
Beklenti	.04	.09	.22**	.13	.11	.23**	.16*	.29**	.04
Baskılama	-.02	.00	.06	-.02	.03	.05	.01	.03	.01

Not: VÖ: Varoluşsal Öfke, SOM: Somatizasyon, OBS: Obsesif Belirtiler, DEP: Depresyon, ANK: Anksiyete, KAD: Kişilerarası Duyarlılık, ÖFKE: Öfke-Düşmanlık, PAR: Paranoid Düşünceler, PSİ: Psikotizm
* $p < .05$, ** $p < .001$

Obsesif belirtiler puanları ile en yüksek anlamlı korelasyona sahip savunma mekanizması olgun olmayan savunma mekanizmalarından otistik fantezi savunma mekanizması iken ($r = .43, p < .001$) en zayıf anlamlı korelasyona sahip savunma mekanizması ise olgun olmayan savunma mekanizmalarından disosiyasyondur ($r = .19, p < .001$). Depresyon puanları ile en yüksek anlamlı korelasyona sahip savunma mekanizması olgun olmayan savunma mekanizmalarından otistik fantezi savunma mekanizması iken ($r = .50, p < .001$), en zayıf anlamlı korelasyona sahip savunma mekanizması ise nevrotik savunma mekanizmalarından idealleştirmedir ($r = .14, p < .05$). Anksiyete puanları ile en yüksek anlamlı korelasyona sahip savunma mekanizması olgun olmayan savunma mekanizmalarından bölme savunma mekanizması iken ($r = .43, p < .001$), en zayıf anlamlı korelasyona sahip savunma mekanizması ise nevrotik savunma mekanizmalarından idealleştirmedir ($r = .15, p < .05$). Kişilerarası duyarlılık puanları ile en yüksek anlamlı korelasyona sahip savunma mekanizması olgun olmayan savunma mekanizmalarından otistik fantezi savunma mekanizması iken ($r = .43, p < .001$), en zayıf anlamlı korelasyona sahip savunma mekanizması ise olgun olmayan savunma mekanizmalarından bedenselleştirmedir ($r = .16, p < .001$). Öfke düşmanlık puanları ile istatistiksel olarak en yüksek anlamlı korelasyona sahip savunma mekanizması olgun olmayan savunma mekanizmalarından otistik fantezi

savunma mekanizması iken ($r = .50, p < .001$), en zayıf anlamlı korelasyona sahip savunma mekanizması ise olgun savunma mekanizmalarından beklentidir ($r = .16, p < .001$). Paranoid düşünce puanları ile en yüksek anlamlı korelasyona sahip savunma mekanizması olgun olmayan savunma mekanizmalarından otistik fantezi savunma mekanizması ($r = .41, p < .001$) ve yansıtma savunma mekanizmaları iken ($r = .41, p < .001$), en zayıf anlamlı korelasyona sahip savunma mekanizması ise bedenselleştirme ($r = .14, p < .05$). Psikotizm puanları ile en yüksek anlamlı korelasyona sahip savunma mekanizması olgun olmayan savunma mekanizmalarından otistik fanteziyken ($r = .41, p < .001$), en zayıf anlamlı korelasyona sahip savunma mekanizması ise nevrotik savunma mekanizmalarından karşıt tepki geliştirmedir ($r = .19, p < .05$). Bu sonuçlara göre varoluşsal öfke ölçeği puanları ile savunma mekanizmaları ve psikolojik bozukluklar arasında farklı kombinasyonlarda anlamlı ilişkiler olduğu tespit edilmiştir (Tablo 2).

Varoluşsal öfke ve savunma mekanizmalarının psikolojik belirtiler üzerindeki yordayıcı etki düzeylerini belirlemek için .20'nin üzerinde anlamlı ilişki gösteren değişkenler hiyerarşik doğrusal regresyon analizine dahil edilmiştir. Bu amaçla yapılan regresyon analizlerinde varoluşsal öfke ölçeği ve savunma mekanizmaları puanları bağımsız, psikolojik belirti puanları bağımlı değişken olarak değerlendirilmiş ve adımsal (stepwise) yöntemi uygulanmıştır. Bu yöntem sonucunda anlamlı olan parametrelerin dâhil edildiği regresyon modelleri tahmin edilmiştir.

Uygulanan regresyon analizi sonuçlarına göre, varoluşsal öfke ile otistik fantezi, bedenselleştirme ve karşıt tepki geliştirme savunma mekanizmaları somatizasyon puanının %30'luk kısmını açıklamaktadır ($F(4,208) = 23,286, p < .001$). Varoluşsal öfke ile yapma bozma, yalıtma, yapay özgecilik ve karşıt tepki geliştirme savunma mekanizmalarının obsesif belirti puan varyansının %37'lik kısmını açıkladıkları bulunmuştur ($F(5,207) = 25,933, p < .001$). Depresyon için kurulan modelde ise bu psikolojik belirti varyansının %53'lük kısmının varoluşsal öfke ile savunma mekanizmalarından yansıtma, yalıtma, otistik fantezi ve mantıksallaştırma savunma tarafından yordandığı görülmüştür ($F(5,207) = 48,525, p < .001$). Anksiyete puanlarının %47'lik kısmı ($F(4,208) = 47,952, p < .001$) varoluşsal öfke ile otistik fantezi, yansıtma ve mantıksallaştırma tarafından yordanırken; kişilerarası duyarlılık varoluşsal öfke ile yansıtma, karşıt tepki geliştirme, yapay özgecilik, yalıtma, bölme ve pasif saldırganlık savunma mekanizmaları tarafından %39 oranında ($F(7,205) = 2,312, p < .001$) yordanmaktadır. Öfke düşmanlık belirti varyansının %51'i ($F(5,207) = 44,966, p < .001$) varoluşsal öfke ile dışa vurma, bölme, bedenselleştirme ve yansıtma savunma mekanizmaları tarafından açıklanırken; paranoid düşüncelerin %35'lik kısmının ($F(5,207) = 23,850, p < .001$) varoluşsal öfke ile yansıtma, mantıksallaştırma, beklenti ve otistik fantezi, psikotizm belirtilerinin %32'sinin ($F(2,210) = 51,554, p < .001$) varoluşsal öfke ve otistik fantezi savunma mekanizması tarafından yordandıkları bulunmuştur (Tablo 3).

Anlam Arayışı ve Psikopatoloji: Varoluşsal Öfke ve Savunma Mekanizmalarının Psikolojik Belirtilerle İlişkilerinin İncelenmesi

Tablo 3. Psikolojik Belirtilerin Yordayıcılarına Yönelik Regresyon Analizi Sonuçları

Yordanan Değişkenler	Yordayıcı Değişkenler	B	sh	Beta	t	R2	F	ΔR2
Somatizasyon	Varoluşsal Öfke	,231	,04	,340	5,32**	,17	23,29**	,30
	Otistik Fantezi	,297	,10	,196	2,92*	,07		
	Bedenselleştirme	,283	,09	,184	3,05*	,04		
	Karşıt Tepki	,249	,10	,151	2,45*	,02		
Obsesif Belirtiler	Varoluşsal Öfke	,23	,03	,417	7,53**	,20	25,93**	,37
	Yapma Bozma	,23	,08	,175	2,90*	,09		
	Yalıtma	,21	,07	,166	2,88*	,04		
	Yapay Özgecılık	,25	,09	,162	2,68*	,02		
Depresyon	Varoluşsal Öfke	,28	,03	,465	8,98**	,36	48,53**	,53
	Yansıtma	,35	,08	,231	4,38**	,11		
	Yalıtma	,20	,07	,151	2,85*	,04		
	Otistik Fantezi	,19	,08	,144	2,52*	,01		
Anksiyete	Mantıksallaştırma	,15	,07	,103	2,07*	,01	47,95**	,47
	Varoluşsal Öfke	,26	,03	,459	8,35**	,35		
	Otistik Fantezi	,29	,07	,232	3,95**	,08		
	Yansıtma	,22	,08	,153	2,78*	,03		
Kişilerarası Duyarlılık	Mantıksallaştırma	,18	,07	,127	2,43*	,01	2,31**	,39
	Varoluşsal Öfke	,14	,02	,349	5,67**	,17		
	Yansıtma	,22	,06	,217	3,45*	,13		
	Karşıt Tepki	,18	,06	,183	3,09*	,04		
	Yapay Özgecılık	,15	,06	,136	2,40*	,02		
	Yalıtma	,14	,05	,152	2,50*	,01		
Öfke- Düşmanlık	Bölme	,13	,06	,148	2,26*	,01	44,97**	,51
	Pasif Saldırganlık	-,13	,06	-,134	-2,07*	,01		
	Varoluşsal Öfke	,27	,03	,502	9,41**	,38		
	Dışa vurma	,19	,07	,161	2,93*	,08		
	Bölme	,19	,07	,158	2,69*	,03		
Paranoid Düşünceler	Bedenselleştirme	,13	,06	,112	2,13*	,01	23,85**	,35
	Yansıtma	,16	,07	,116	2,11*	,01		
	Varoluşsal Öfke	,15	,03	,293	4,82**	,17		
	Yansıtma	,28	,08	,224	3,55**	,12		
	Mantıksallaştırma	,21	,07	,173	2,98*	,03		
Psikotizm	Beklenti	,16	,07	,140	2,36*	,02	51,55**	,32
	Otistik Fantezi	,15	,07	,135	2,06*	,01		
	Varoluşsal Öfke	,20	,03	,435	7,03**	,28		
	Otistik Fantezi	,25	,06	,238	3,85**	,04		

* $p < ,05$, ** $p < ,001$

Tartışma

Çalışmada, anlam arayışı sürecinde yaşanan olumsuzlukların yarattığı varoluşsal öfkeye karşı geliştirilen kişiye özgü farklı savunma mekanizması profillerinin farklı psikolojik belirtilere yol açabileceği iddiasının araştırılması amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda varoluşsal öfke,

savunma mekanizmaları ve psikolojik belirtiler arasındaki ilişkiler ve varoluşsal öfke ile savunma mekanizmalarının hangi psikolojik belirtiyi ne derecede yordadıkları incelenmiştir.

Varoluşsal öfke, savunma mekanizmaları ve psikolojik belirtiler arasındaki ilişkilerin korelasyon analizleri sonucunda; varoluşsal öfke ile psikolojik belirtilerin tümü arasında anlamlı düzeyde ve pozitif yönde ilişkiler bulunmuştur. Varoluşsal öfke ile savunma mekanizmaları arasındaki analizler sonucunda ise nevrotik ve olgun savunma mekanizmaları (yüceltme mekanizması hariç) arasında anlamlı düzeyde ilişki tespit edilmezken olgun olmayan savunma mekanizmaları arasında pozitif yönlü ve anlamlı seviyede ilişkiler olduğu gözlenmiştir. Son olarak psikolojik belirtiler ve savunma mekanizmaları arasında -olgun savunma mekanizmalarından baskılama ve yüceltme hariç- farklı derecelerde anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Ayrıca çalışmada elde edilen önemli bir bulgu da olgun savunma mekanizmalarından yüceltme ile varoluşsal öfke arasında bulunan negatif yönlü anlamlı ilişkidir. Literatür incelendiğinde de

savunma mekanizmaları ve psikolojik rahatsızlıklar arasındaki ilişkileri farklı örneklemeler, psikolojik belirtiler ve kültürler açısından inceleyen birçok araştırmanın bulunduğu fark edilecektir: Olgun olmayan savunma mekanizmaları (yansıtma, pasif saldırganlık, dışa vurma, yalıtma, değersizleştirme, otistik fantezi, yadsıma, yer değiştirme, disosiyasyon, bölme ve mantıksallaştırma, bedenselleştirme) ve nevrotik savunma mekanizmalarıyla (yapma bozma, yapay özgecilik, idealleştirme, karşıt tepki geliştirme) psikolojik belirtiler arasında anlamlı ilişkiler bulunan çalışmalar olduğu gibi (Aktan, 2009; Callak, 2019); OKB, panik bozukluk ve depresyon ile nevrotik savunma mekanizmaları arasında anlamlı ilişkilere işaret eden (Blaya ve ark., 2006; Soy, 2015) çalışmalar da bulunmaktadır. Psikotik teşhisi konmuş, nevrotik teşhisi konmuş ve herhangi bir psikopatolojik teşhis konmamış sağlıklı gruplar arasında yapılan bir çalışmada ise savunma mekanizmalarının kullanımı açısından farkın olgun olmayan savunma mekanizmaları türünden olduğu bulunmuştur (Güleç, 1993). Bir diğer karşılaştırma çalışmasında ise normal bireyler, nevrotikler, duygusal bozukluk yaşayan suçlular ve şizofreni teşhisi konmuş hastalar savunma mekanizmaları açısından karşılaştırılmış ve gruplar arasında anlamlı farklar bulunmuştur (Gottschalk, Fronczek ve Abel, 1993). Mizaç türleri, savunma mekanizmaları ve somatik semptomların ilişkisinin incelendiği bir çalışmada ise değişkenler arasında anlamlı ilişkiler bulunmuş ve depresyondan bağımsız olarak somatik semptomlar ile savunma mekanizmaları türleri arasında anlamlı ilişkiler tespit edilmiştir (Hyphantis ve ark., 2013). Diğer bir ilginç çalışmada, depresif semptomlarının şiddeti düşükten yükseğe değişen kanser hastalarının kullandıkları olgun ve olgun olmayan savunma mekanizmalarının hayatta kalma oranları ile ilişkisi incelenmiş ve savunma mekanizmaları, depresyon ve ölüm oranları arasında anlamlı ilişkiler tespit edilmiştir (Beresford, Alfes, Mangum, Clapp ve Martin, 2006). Bir diğer çalışmada yapılan regresyon analizi sonuçlarına göre savunma mekanizması türleri, depresif semptomlar, mizaç özellikleri

ve demografik özelliklerin somatik rahatsızlıkları %56 oranında yordadığı bulunmuştur (Hyphantis, Goulia ve Carvalho, 2013). Akkerman, Lewin ve Carr (1999) tarafından yapılan deneysel bir çalışmada ise deney grubuna uygulanan psikodinamik yönelimli destekleyici terapi sonrası kontrol grubuna kıyasla majör depresyon hastalarında olgun olmayan savunma mekanizmaları kullanımında anlamlı derecede düşüş olduğu gözlenmiştir. Bahsi geçen çalışmaların sonuçları ve mevcut çalışmanın sonuçları psikolojik belirtilerle savunma mekanizmaların ilişkisi noktasında paralellik göstermektedir. Aynı zamanda olgun savunma mekanizmalarının iyi oluş ile olan ilişkisi düşünüldüğünde psikopatoloji ile varoluşsal öfkenin bir arada düşünülmesi daha da anlam kazanmaktadır.

Varoluşsal öfke ve farklı savunma mekanizmalarının psikolojik belirtileri ne derecede yordadığını belirlemeye yönelik yapılan hiyerarşik doğrusal regresyon analizleri sonucunda varoluşsal öfke, temelde her bir rahatsızlığı en düşük %17 ve en yüksek %38 oranında yordamış olup bu sonuçlar varoluşsal öfkenin her bir psikolojik rahatsızlıkta önemli bir yere sahip olduğu düşüncesini güçlendirmiştir. Bu noktada varoluşsal öfke ve savunma mekanizmalarının birlikte psikolojik rahatsızlıkları ne oranda yordadığı sorgulanmış ve varoluşsal öfke ve savunma mekanizmalarının birlikte somatizasyon puanları varyansını %30, OKB puanları varyansını %37, depresyon puanları varyansını %53, anksiyete puanları varyansını %47, kişilerarası ilişki puanları varyansını %39, öfke düşmanlık puanları varyansını %51, paranoid puanları varyansını %35, psikotizm puanları varyansını %32 oranında yordadığı görülmüştür. Varoluşsal öfke tüm regresyon analizlerinde ortak ve birinci yordayıcı değişken olarak görülürken farklı savunma mekanizmaları kombinasyonları farklı oranlarda varoluşsal öfkeye eşlik etmektedir. Elde edilen bulgulara göre psikolojik belirtiler, kullanılan savunma mekanizması türü ve sırasına göre farklılık göstermektedir. Örnek vermek gerekirse depresyon ve anksiyete arasındaki fark savunma mekanizmaları açısından yapılan istatistiksel analizde yalıtım olarak göze çarpmakta ve kullanılan savunma mekanizmalarının sırası ve yüzdelik oranları da farklılık göstermektedir.

Sonuç ve Öneriler

Araştırma sonucuna göre anlam arayışının olumlu sonuçlanmadığı yani kişinin hayatına yön ve amaç kazandıracak bir anlam bulamadığı veya inşa edemediği durumda yaşadığı varoluşsal öfke ya da anlam bulmak zorunda olmanın yarattığı öfke, psikopatolojilerde farklı düzeylerde çekirdek bir risk faktörü olarak görünmektedir. Dolayısıyla varoluşsal öfke, bireye özgü farklı savunma mekanizmaları profilleri ve kombinasyonları tarafından biçim değiştirerek her bireyde farklı psikolojik bozukluklar olarak ortaya çıkıyor olabilir.

Sonuçlar, psikolojik belirtilerin etiolojisinde birçok farklı nedenin yanı sıra anlam arayışının engellenmesinin sonucunda ortaya çıkan varoluşsal öfke

ve bununla başedebilmek için kullanılan savunma mekanizmaları kombinasyonlarının da olabileceği fikrini doğurmaktadır. Aynı zamanda terapötik müdahalelerde bireylerin yaşam anlamı, varoluşsal öfke ve kullandıkları savunma mekanizmalarının değerlendirilmesinin de yararlı olabileceği düşünülebilir. Ancak unutulmamalıdır ki, varoluşsal öfke ile psikolojik belirtilerin ortaya çıkması arasında güçlü ilişkiler görünse de bu rahatsızlıkların tamamen bu nedenle ortaya çıktığını söylemek mümkün değildir. Hatta kişinin farklı dinamikler sonucunda psikolojik rahatsızlık yaşamasının anlam arayışı sürecini sağlıklı bir şekilde devam ettirmesine sebep olabileceğini ve bunun sonucunda varoluşsal öfke yaşayabileceğini söylemek de mümkündür. Dolayısıyla psikolojik rahatsızlıkların varoluşsal öfkenin bir öncülü olabileceği fikri de cevap bulunması gereken bir sorudur.

Son olarak varoluşsal öfke, savunma mekanizmaları ve psikolojik bozukluklar arasındaki ilişkinin tam olarak ortaya konulabilmesi için araştırmaların daha büyük katılımcı örneklemelerinde ve hasta gruplarıyla gerçekleştirilmesi gerektiği vurgulanmalıdır. Deneysel ortamda hasta ve kontrol gruplarıyla yürütülecek çalışmalar konunun dış geçerliliğini artırıcı bir etki yapabilir. Mevcut çalışmanın tanı almış hasta grupları üzerinden yürütülmemesi de araştırmanın kısıtlılığı olarak sayılabilir. Bu konuda yapılacak uzun soluklu ve farklı modelleri araştırmalar konunun daha iyi anlaşılması açısından faydalı olacaktır.

Kaynakça / Reference

Akkerman, K., Lewin, T. J., ve Carr, V. J. (1999). Long-term changes in defense style among patients recovering from major depression. *The Journal Of Nervous And Mental Disease*, 187(2), 80-87.

Aktan, Ö. (2009). *Depresyon Tanısı Konulmuş Hastalar İle Depresif Şikâyetleri Olmayan Kişilerin Kullandıkları Savunma Mekanizmaları Açısından Karşılaştırılması (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi)*. Maltepe Üniversitesi, İstanbul.

Andrews, G., Singh, M., ve Bond, M. (1993). The Defense Style Questionnaire. *Journal of Nervous and Mental Disease*, 181(4), 246-256.

Bellak, L. ve Hurvich, M. (1969). A systematic study of ego functions. *Journal of Nervous And Mental Disease*, 148(6), 569-585.

Berman, S. L., Weems, C. F., ve Stickle, T. R. (2006). Existential anxiety in adolescents: Prevalence, structure, association with psychological symptoms and identity development. *Journal of Youth and Adolescence*, 35(3), 285-292.

Blaya, C., Dornelles, M., Blaya, R., Kipper, L., Heldt, E., Isolan, L., ... ve Manfro, G. G. (2006). Do defense mechanisms vary according to the psychiatric disorder?. *Brazilian Journal of Psychiatry*, 28(3), 179-183.

Bond, M., Gardner, S. T., Christian, J., ve Sigal, J. J. (1983). Empirical study of self-rated defense styles. *Archives of General Psychiatry*, 40(3), 333-338.

- Boulet, J., ve Boss, M. W. (1991). Reliability and validity of the Brief Symptom Inventory. *Psychological Assessment: A Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 3(3), 433.
- Beresford, T. P., Alfors, J., Mangum, L., Clapp, L., ve Martin, B. (2006). Cancer survival probability as a function of ego defense (adaptive) mechanisms versus depressive symptoms. *Psychosomatics*, 47(3), 247-253.
- Callak, Y. (2019). *Psikolojik Belirtiler ile Savunma Mekanizmaları Arasındaki İlişkide Şemaların Aracı Rolü* (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Gelişim Üniversitesi, İstanbul.
- Craig, T. J., Richardson, M. A., Pass, R. ve Bregman, Z. (1985). Measurement of mood and affect in schizophrenic inpatients. *The American Journal of Psychiatry*, 142(11), 1272-1277.
- Cramer, P. (1991). Anger and the use of defense mechanisms in college students. *Journal of Personality*, 59(1), 39-55.
- Cramer, P. (2008). Seven pillars of defense mechanism theory. *Social and Personality Psychology Compass*, 2(5), 1963-1981.
- Deffenbacher, J. L. (1992). Trait anger: Theory, findings, and implications. *Advances In Personality Assessment*, 9, 177-201.
- Deniz, B. N. (2016). *Varoluşsal öfke ölçeği geliştirme çalışması* (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Arel Üniversitesi, İstanbul.
- Esman, A. H. (1989). Psychoanalysis and general psychiatry: Obsessive-compulsive disorder as paradigm. *Journal of the American Psychoanalytic Association*, 37(2), 319-336.
- Fava, M. ve Rosenbaum, J. F. (1999). Anger attacks in patients with depression. *The Journal of Clinical Psychiatry*, 60(15), 21-24.
- Frankl, V. E. (2009). *İnsanın anlam arayışı*. (S. Budak, Çev.). İstanbul: Okuyan Us Yayınları. (Orijinal çalışma basım tarihi 1946)
- Freud, A. (2018). *The ego and the mechanisms of defence*. New York: Routledge.
- Fromm, E. (1996). *Özgürlükten kaçış* (Ş. Yeğin, Çev.). İstanbul: Payel Yayınları. (Orijinal çalışma basım tarihi 1941)
- Geçtan, E. (2010). *Zamane*. 1.Basım. İstanbul: Metis Yayınları.
- Gottschalk, L. A., Fronczek, J. ve Abel, L. (1993). Emotions, defenses, coping mechanisms, and symptoms. *Psychoanalytic Psychology*, 10(2), 237.
- Güleç, N. (1993). *Savunma mekanizmaları ve psikopatolojik tanı ilişkisi* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Horney, K. (2013). *Neurosis and human growth: The struggle toward self-realization*. Routledge. New York: W. W. Norton & Company, Inc. (Orijinal çalışma basım tarihi 1950)

Hyphantis, T. N., Taunay, T. C., Macedo, D. S., Soeiro-de-Souza, M. G., Bisol, L. W., Fountoulakis, K. N., ... ve Carvalho, A. F. (2013). Affective temperaments and ego defense mechanisms associated with somatic symptom severity in a large sample. *Journal of Affective Disorders*, 150(2), 481-489.

Hyphantis, T., Goulia, P. ve Carvalho, A. F. (2013). Personality traits, defense mechanisms and hostility features associated with somatic symptom severity in both health and disease. *Journal of Psychosomatic Research*, 75(4), 362-369.

Kula, T. ve Erden, M. (2017). Varoluşsal kaygı ve din. *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 17(2), 21-41.

Lantz, J. E., ve Harper, K. (1989). Network intervention, existential depression, and the relocated Appalachian family. *Contemporary Family Therapy*, 11(3), 213-223.

May, R. (1997). *Kendini arayan insan*. (A. Karpat, Çev.). İstanbul: Kuraldışı Yayıncılık. Orijinal çalışma basım tarihi 1953)

Noam, G. G. ve Recklitis, C. J. (1990). The relationship between defenses and symptoms in adolescent psychopathology. *Journal of Personality Assessment*, 54(1-2), 311-327.

Öztürk, A.H. (2018). *Varoluşçu bakışa göre hayatın anlamı ve amacının depresyon ve umutsuzlukla ilişkisi* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Üsküdar Üniversitesi, İstanbul.

Painuly, N., Sharan, P. ve Mattoo, S. K. (2005). Relationship of anger and anger attacks with depression. *European Archives of Psychiatry And Clinical Neuroscience*, 255(4), 215-222.

Sahin, N., ve Durak, A. (1994). Kisa Semptom Envanteri (Brief Symptom Inventory-BSI): Turk Gencleri Icin Uyarlanmasi. *Türk Psikoloji Dergisi*, 9(31), 44-56.

Snyder, C. R., Rand, K. L., ve Sigmon, D. R. (2002). *Hope theory: A member of the positive psychology family*. New York: Oxford University Press.

Soy, E. E. (2015). *Majör Depresif Bozukluk Tanısı Almış Bir Hasta Grubunda Bağlanma Stilleri Ve Savunma Mekanizmalarının Değerlendirilmesi* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Bahçeşehir Üniversitesi, İstanbul.

Soykan, Ç. (2003). Öfke ve öfke yönetimi. *Kriz Dergisi*, 11(2), 19-27.

Şahin, H. (2005). Öfke ve öfke denetiminin kuramsal temelleri. *Süleyman Demirel Üniversitesi Burdur Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(10), 1-22.

Webb, J. T. (2008). Dabrowski's theory and existential depression in gifted children and adults. *In Eighth International Congress of the Institute for Positive Disintegration in Human Development içinde* (7-9. ss.).

Anlam Arayışı ve Psikopatoloji: Varoluşsal Öfke ve Savunma Mekanizmalarının Psikolojik Belirtilerle İlişkilerinin İncelenmesi

Wood, A. M., Linley, P. A., Maltby, J., Baliousis, M., ve Joseph, S. (2008). The authentic personality: A theoretical and empirical conceptualization and the development of the Authenticity Scale. *Journal of Counseling Psychology, 55*(3), 385.

Woods, L. (1993). Substance Abuse, Existentialism, and Anger. *Addictions Nursing Network, 5*(3), 78-83.

Yalom, Irvin D. (1980). *Existential Psychotherapy*. (1. Baskı). New York, NY: Hachette Books.

Yılmaz, N., Gençöz, T., ve Ak, M. (2007). Savunma biçimleri testi'nin psikometrik özellikleri: Güvenilirlik ve geçerlik çalışması [Psychometric properties of the Defense Style Questionnaire: A reliability and validity study]. *Türk Psikiyatri Dergisi, 18*(3), 244-253.

Zoccali, R., Muscatello, M. R. A., Bruno, A., Barillà, G., Campolo, D., Meduri, M., ... ve Scaffidi, M. (2006). Anger and ego-defence mechanisms in non-psychiatric patients with irritable bowel syndrome. *Digestive and Liver Disease, 38*(3), 195-200.

Zoccali, R., Muscatello, M. R., Bruno, A., Cedro, C., Campolo, D., Pandolfo, G., ve Meduri, M. (2007). The role of defense mechanisms in the modulation of anger experience and expression: Gender differences and influence on self-report measures. *Personality and Individual Differences, 43*(6), 1426-1436.

[itobiad], 2021, 10 (2): 1580-1600

İş Etiği Dinamiklerinin Dematel Yöntemi ile İncelenmesi

Investigating Business Ethics Drivers Via The Dematel Approach

Özüm EĞİLMEZ

Dr. Öğr. Üyesi, BŞEÜ, İİBF, İşletme Bölümü
Asst. Prof. BSEU, FEAS, Business and Administration Dept.
ozum.egilmez@bilecik.edu.tr
Orcid ID: 0000-0001-5251-5629

Beyza Nur SAVAŞ

BŞEÜ, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
BSEU, Graduate Institute of Education
savasbeyza8@gmail.com
Orcid ID: 0000-0002-0809-8749

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type : Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received : 22.10.2020
Kabul Tarihi / Accepted : 18.04.2021
Yayın Tarihi / Published : 19.06.2021
Yayın Sezonu : Nisan-Mayıs-Haziran
Pub Date Season : April-May-June

Atıf/Cite as: Eğilmez, Ö , Savaş, B . (2021). İş Etiği Dinamiklerinin Dematel Yöntemi ile İncelenmesi . İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi , 10 (2) , 1580-1600 . Retrieved from <http://www.itobiad.com/tr/pub/issue/62559/814692>

İntihal /Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and confirmed to include no plagiarism. <http://www.itobiad.com/>

Copyright © Published by Mustafa YİĞİTOĞLU Since 2012 – Istanbul / Eyup, Turkey. All rights reserved.

İş Etiği Dinamiklerinin Dematel Yöntemi ile İncelenmesi

Öz

İş Etiği literatürde sayısız araştırmaya konu olmasına rağmen, ele alınan değişken çeşitliliği ve her değişkenin farklı çalışmada ele alınması bir yana; hangi değişkenin İş Etiği kavramını daha çok yordadığı ve diğer olası değişkenler ile ilişkileri bağlamında araştırma eksikliği bulunmaktadır. Bu nedenle bu çalışma, İş Etiği sorunsalını bankacılık sektörü çalışanlarının katılımı ve DEMATEL yöntemi yardımıyla çözümlemeyi amaçlamaktadır. İlgili literatür gözden geçirilerek 13 değişken, 3 ana kriter altında sınıflanmıştır. Bu çalışmada DEMATEL yaklaşımı, birbirini etkileyen ve birbirlerinden etkilenen boyutlar/alt boyutlar arasındaki içsel ilişkiyi ortaya çıkarmak adına iş etiği faktörlerinin ağırlıklarını belirlemek için kullanılmıştır. Bu bilinmeyenleri belirlemek, her bir ana boyutun alt boyutlarının göreceli önemini vurgulanarak iş etiği konusunda mevcut bilgi ve anlayışına Çok Kriterli Karar Verme Yöntemi ile farklı bir bakış açısı getirerek uygulamacıların ve yöneticilerin iş etiği bağlamında politika belirlemelerinde öncülük edecektir. Bu sorunları anlamak için çalışma kapsamında Türk bankacılık sisteminde, sektörü yakından tanıyan yöneticilerin etik uygulamaları ve etiğe bakış açılarını ortaya koymak amaçlanmıştır. Bu kapsamda bankacılık sektöründe iş etiğini etkileyen dinamiklerin, sosyal, sektörel ve organizasyonel faktörler bakımından incelenmesi ve hangi ana ve alt kriterlerin ön plana çıktığı ve kendi aralarındaki ilişkilerini ortaya koymak bu araştırmanın amacını oluşturmaktadır. Araştırmada organizasyonel ana kriterinin İş Etiği'nin oluşabilmesi için gerekli ve en önemli faktör olarak bulunmuştur. Sektörel faktörler ikinci sırada yer almış ve sosyal faktörler üçüncü sırada yer almıştır. DEMATEL sonuçları bağlamında her ana kriter için değerlendirildiğinde: örgütsel faktörler arasında örgüt kültürü; sektörel faktörler arasında sektörel rekabet ve sosyal faktörler arasından kişisel etik en önemli yordayıcılar olarak bulunmuş ve sonuçlar tartışılmıştır. Alt boyutlar arasındaki ilişkilerden elde edilen bulgulara dayanarak birtakım uygulamaya dönük öneriler geliştirilebileceği, bu pratik katkılar sadece bankacılık sektörü değil, iş etiği bağlamında aynı ilişkisel yapının olduğu çeşitli sektörlerdeki işletmelerce de uygulanabilir olduğu belirtilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Stratejik Yönetim, Örgütsel Davranış, İş Etiği, Bankacılık Sektörü, DEMATEL

Investigating Business Ethics Drivers Via The Dematel Approach

"İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi"
"Journal of the Human and Social Sciences Researches"
[itobiad]

ISSN: 2147-1185

10 the Years

Abstract

Although Business Ethics is the subject of numerous researches in the literature, the diversity of variables discussed and the consideration of each variable in different studies; There is a lack of research in terms of which variable predicts Business Ethics more and its relations with other possible variables. For this reason, this study aims to solve the Business Ethics problem with the participation of banking sector employees and the DEMATEL method. The related literature is reviewed and 13 variables are classified under 3 main criteria. In this study, the DEMATEL approach was used to determine the weights of work ethic factors in order to reveal the internal relationship between dimensions / sub-dimensions that affect each other. Identifying these unknowns will lead practitioners and managers in policy determination in the context of business ethics by bringing a different perspective to the existing knowledge and understanding of business ethics with the Multi-Criteria Decision Making Method by emphasizing the relative importance of the sub-dimensions of each main dimension. In order to understand these problems, it is aimed to reveal the ethical practices and point of view of the managers who know the sector closely in Turkish banking system. In the research, the main organizational criterion was found to be the necessary and most important factor for the formation of Business Ethics. Sectoral factors ranked second and social factors ranked third. When evaluated for each main criterion in the context of DEMATEL results: organizational culture; the sectoral competition and personal ethics were found as the most important predictors and the results were discussed accordingly. It is stated as some practical suggestions such as these practical contributions are applicable not only to the banking sector but also to businesses in various sectors with the same relational structure in the context of business ethics.

Keywords: Strategic Management, Organizational Behaviour, Business Ethics, Banking Sector, DEMATEL

Giriş ve Çalışmanın Amacı

Etik yeni bir keşif değildir. Etik ile ilgili tartışmaların geçmişten günümüze kadar geldiği görülmektedir. Yüzyıllar boyunca filozoflar temelinde insan davranışları olan, etik ile ilgili farklı yaklaşımlar geliştirmiş ve her biri farklı sonuca ulaşmıştır. Cevizci'nin verdiği tanıma göre "Etik, neyin iyi ve doğru, neyin kötü ve yanlış olduğunu irdeleyen ve soruşturan, kişi hayatının amacının ne olması gerektiği üzerinde duran, ahlaklı ve erdemli bir yaşam tarzının hangi unsurları içinde barındırdığını konu edinen bir felsefi disiplin dalıdır." (Cevizci, 2002, s.5).

Hayatımızın her alanında karşılaştığımız etik, insan faktörünün etkili olduğu çalışma hayatında da önemli bir kavramdır. Son yıllarda Türkiye'de

de çalışma hayatında iş etiği kavramı giderek önem kazanmaya başlamıştır. Etiğin özel bir uygulama alanı olan iş etiği kavramı, çalışma hayatında ortaya çıkan doğru ve yanlış davranışları ele almaktadır. Kirel, iş etiğinin dürüstlük, doğaya saygılı olmak, hakça davranış, yapılan haksızlıklara karşı çıkmak gibi değerlerle ilgilendiğini belirtmektedir. Dürüstlük, güven, saygı ve adalet gibi etik değerler ise genel kavramlardır. Bu nedenle kesin olarak ifade edilmeleri çok zordur. İş etiği de etik açıdan doğru ve yanlış kavramları çalışma hayatında özelleştirerek incelemektedir (Kirel, 2000, s.5-6). İş etiği hem çalışma hayatındaki belirsizliklerin azaltılmasına hem de uzun vadede şirket imajının olumlu yönde artmasına katkı sağlamaktadır. Bu sayede şirketler kurumsallaşarak rekabet avantajı elde edebilmektedirler (Fombrun ve Shanley, 1990). Artan haksız rekabet koşulları, küreselleşme, teknolojinin hızla gelişmesi, fazla kazanma hırsı ve diğer taraftan yaşanan ekonomik krizler ise iş etiği ilkelerinin göz ardı edilmesinde en etkili faktörlerden bazılarıdır. Bu faktörlerden dolayı işletmelerin etik dışı davranışa yöneldikleri ve etik olmayan eylemlerini meşrulaştırmaya çalıştıklarına ilişkin yaygın bir kanı bulunmaktadır (Zerenler, 2004). Teorik olarak etik ile ilgili doğru ve yanlış, iyi ve kötü olanın ne olduğunun bilinmesine rağmen bunları uygulamada sıkıntılar yaşanmaktadır. Genel olarak ele alındığında etik ile ilgili yapılan bilimsel çalışmaların, etik uygulamasında karşılaşılan sorunların altında yatan sebepleri anlamak üzere yapıldığı görülmektedir (Eğri ve Sunar, 2015).

İş etiği kavramına etki eden faktörlerin çok faktörlü yapısından dolayı ÇKKV (Çok Kriterli Karar Verme Teknikleri) tekniklerin biri olan DEMATEL ile bankacılık sektöründe incelendiği bu çalışmada, bankacılık sektörünün seçilmesinin birkaç nedeni bulunmaktadır. Bunlardan ilki, taraflar arasında yatırım veya tasarruf amacıyla piyasada fon arz veya talebine aracılık eden ve bu faaliyetleri yaparken de kendine has etik ilkeler doğrultusunda hedeflediği karlılığa ulaşmak için çalışan kuruluşlar olmalarıdır (Buluş, 2019). Bankacılık etiği; davranış kuralları ve bankacılık kurumlarının ve bankacılığın sosyal ve kurumsal etiğinin analizini içerdiği kadar, bireysel olarak bankacıların davranışlarının, bireysel ve kişisel etiğinin analizini, bankacının kendisiyle, müşteri ve diğer çalışma arkadaşlarıyla ve diğer kişilerle olan karşılıklı etkileşiminin analizini de içerir (Balkan, 2006; Koslowski, 1995). Ülke ekonomisine derin etkisi ve katkıları bulunan bu sektörde yaşanan etik ihlalleri (ayrıntılı okuma için bkz. Yazıcı, 2017 çalışması) iş etiği konusunu da ön plana çıkarmıştır. İkinci olarak ise, bankacılık sektöründen yaşanan etik ihlalleri incelendiğinde araştırmanın çok faktörlü yapısının üç ana faktör altında toplanabildiği doğrulanmıştır. Örneğin; Bank of America, Lehman Brothers, Citigroup, Goldman Sachs ve Wells Fargo gibi bankaların karıştığı, *banka yönetici ve çalışanları tarafından menkul kıymet dolandırıcılığı ve muhasebe dolandırıcılığı veya yatırımcıları yanıltıcı tavsiyelerde bulunmak* (örgütsel ve sosyal faktörler) ile benzer şekilde Credit Suisse, BNP Pariba gibi bankaların *Kara paranın aklanması ile ilgili yasa ve düzenlemelere muhalefet etmek, gerekli önleyici tedbirleri almamak* gibi bir takım sektörel faktörler altında değerlendirilebilecek etik

ihlalleri ortaya çıkmıştır). Bunun yanında, Türkiye özelinde faaliyet gösteren bankaların karıştığı etik ihlallerinin ortak olduğu ve genelde çeşitli sebeplerle 4054 sayılı Kanununun 4. maddesi kapsamında rekabetin ihlal edilmesi ile değerlendirilen, rekabetten kaynaklı (sektörel faktörler) altında yer aldığı görülmektedir (Yazıcı, 2017).

Bu çalışmada DEMATEL yaklaşımı, birbirini etkileyen ve birbirlerinden etkilenen boyutlar/alt boyutlar arasındaki içsel ilişkiyi ortaya çıkarmak adına iş etiği faktörlerinin ağırlıklarını belirlemek için kullanılmıştır. Bu bilinmeyenleri belirlemek, her bir ana boyutun alt boyutlarının göreceli öneminin vurgulanarak iş etiği konusunda mevcut bilgi ve anlayışına ÇKKV yöntemi ile farklı bir bakış açısı getirerek uygulamacıların ve yöneticilerin iş etiği bağlamında politika belirlemelerinde öncülük edecektir.

Bu sorunları anlamak için çalışma kapsamında Türk bankacılık sisteminde, sektörü yakından tanıyan yöneticilerin etik uygulamaları ve etiğe bakış açılarını ortaya koymak amaçlanmıştır. Bu kapsamda bankacılık sektöründe iş etiğini etkileyen dinamiklerin, sosyal, sektörel ve organizasyonel faktörler bakımından incelenmesi ve hangi ana ve alt kriterlerin ön plana çıktığı ve kendi aralarındaki ilişkilerini ortaya koymak bu araştırmanın amacını oluşturmaktadır.

Literatür Analizi

Literatürde yapılan araştırmalar sonucunda etik değerlerin bankacılık sektöründe önemli bir unsur olduğu ve bankanın uzun süre ayakta kalması için kesinlikle gerekli olduğu açıkça görülmektedir. Karlılık ile etik arasında bir çelişki olduğunu kanıtlayan çalışmalar olsa da her zaman etiğin kar etme güdüsünden önce tutulması gerektiği sonucuna varılmaktadır (Roy ve Antony, 2019). Balkan (2006) bankalarda yaşanan etik dışı olayların yönetici davranışlarından kaynaklanan sorunlar ve denetim eksikliğinden kaynaklandığını ifade etmiştir. Bankalarda etik ihlallerin nedenlerini ise sektörde karlılığın ön planda tutulması, bankalarda müşterilere sunulan hak, yükümlülük ve risklerin açıkça ifade edilmemesi, ücret düzeylerinin yetersizliği, çalışanların meslekte yükselmelerinde, bankacılık etik ilkelerine bağlılığın değerlendirme ölçütü olarak alınmaması şeklinde açıklamaktadır.

Şirketler, uygulamalarını ve ilişkilerini belirli ahlaki standartlara bağlı kalarak düzenledikleri takdirde itibarları artmaktadır. Bu nedenle çalışma hayatının iş etiği ilkelerine göre yapılandırılması temel bir ihtiyaç olmuştur. İş etiğinin kurumsallaşması ise çeşitli faktörlere bağlıdır (İlhan, 2005, s.268). Bu nedenle çalışmamızda yapılan literatür taraması sonucunda sosyal, sektörel ve organizasyonel ana kriterler ve alt faktörleri şeklinde ele alınmıştır (Bkz. Tablo 1).

1.Sosyal Faktörler

İlk olarak sosyal faktörlerde çalışanların bir örgütü oluşturan temel öğelerden biri olması sebebiyle kişisel etik alt boyutu incelenmektedir.

Kişisel etik anlayışı aynı zamanda diğer çalışma arkadaşları ile etkileşimin de öncülü sayıldığı için alt boyut olarak ele alınmıştır. Çalışanların etik anlayışının kurumun etik değerleri ile örtüşmesi kurumlar açısından oldukça önemlidir. Bir işletmedeki çalışanların etik bilincinin hangi düzeyde olduğu işletmenin ne kadar etik olduğunu ifade edebilir. Yerel bankalardaki kişisel etik davranış ve algıların kapsamı üzerine yapılan bir araştırmada, daha yaşlı çalışanlara kıyasla, genç çalışanların daha yüksek düzeyde bir etik bilince sahip olma eğiliminde olduğunu ortaya konulmuştur (Mitchell vd. 1992). İş hayatında etik dışı davranışlara neden olan en önemli faktör ise rekabettir. Çünkü rekabet, bireylerin etik karar verme davranışını azaltmaktadır. Örgüt içinde en yaygın görülen etik dışı eylemler; israf yapma, rüşvet alma, adam kayırma, hileli raporlama, yanıltıcı reklam, fiziksel ya da psikolojik şiddet hatta terfi ya da ikramiye kaybı için yalan söyleme ve sessiz kalma olarak belirtilebilir (Buluş, 2019). Bu yüzden bankalardaki işleyişin temel taşı olan çalışanların etiğe bakış açılarını ele almak gerekmektedir.

İş etiği alanında en önemli ancak en karmaşık olarak ifade edilen konulardan bir tanesi ise çalışan haklarıdır. İçinde buldukları sosyoekonomik sistem ne olursa olsun, işverenler ve çalışanlar yüzyıllar boyunca ilişkilerine kişisel çıkarları doğrultusunda yön vermişlerdir (Burton ve Dunn, 1996, s.280; Schwartz, 1986). Tarihsel olarak güç dengesi işverenlerin lehine olduğu için, işverenler çalışanlara tüm haklarını vermeme eğilimi göstermektedirler (Burton ve Dunn, 1996, s.280). Bu nedenle çalışan hakları iş etiğinde önemli bir boyuttur ve incelemesi gerekmektedir. Çalışan hakları; ücret hakkı, iş sağlığı ve güvenlik hakkı, izin hakkı ve sosyal güvenlik hakları gibi haklardan oluşmaktadır.

Medya; bireyler, gruplar, örgütler bazında baskı unsuru oluşturmasından dolayı, genelleştirilerek sosyal faktörler içinde yer almaktadır.

2.Sektörel Faktörler

İş etiğini etkileyen sektörel faktörlerin de iş etiği uygulamasında karşılaşılan sorunların anlaşılması için incelenmesi gerekmektedir. Sektörel rekabet, tüm örgütler için öncelikle faaliyette bulunduğu sektörde ana aktör olarak önem arz etmektedir. Rekabet olgusu, diğer çevresel değişkenler ile bir takım etik dışı karar alındığı mekanizmaları yaratmaktadır

Çağımız müşteri beklentilerinin belirlenebilmesinin zorluğu, örgütleri müşteri ilişkilerini iyi yönetmek durumuna getirmektedir. Bu durum aynı zamanda bir takım iş etiği temelli boşlukların oluşmasını önlemek adına da yardımcı olmaktadır. Günümüzün bilinçli müşterileri karşısında iş etiği temelli hiçbir skandal olağan karşılanmamaktadır. Bu durum aynı zamanda küreselleşme etkisi olarak da kavramlaştırılan, belirsiz çevre koşulları içerisinde iş etiği olgusuna daha proaktif yaklaşılmasını da beraberinde getirmektedir (Coenen, 2008). Küresel rekabet içerisinde asgari iş etiği standartlarının önemi gitgide işletmeler tarafından benimsenmektedir; bu durum eşbiçimliliğin küreselleşme ile çalıştığına da bir yansımasıdır

(Dimaggio ve Powell, 1983; Earley ve Singh, 1995).

Kurumsal skandalların ortaya çıktığı şirketlerde ise, çalışanların örgütlerde sosyal dışlanma veya mobbing gibi davranışlarla karşılaşmamak için yasa dışı davranışlara yardım ettiği ve bunlara göz yumduğu öne sürülmektedir. (Campbell ve Göritz, 2013, s.292; Henik 2008). Ayrıca yasa dışı davranışların görüldüğü örgütlerde, çalışanların yolsuzluğu normal karşıladıkları da ifade edilmiştir (Campbell ve Göritz, 2013, s.293; Ashforth ve Anand 2003). Bu nedenle örgütlerde hangi varsayımların, değerlerin ve normların kurumsal skandallara yol açtığına incelenmesi alana katkı sağlayacaktır.

İtibar Kaygısı; Webley'e (2003) göre işletmelerin olumlu bir itibara sahip olup olmadıkları, toplumun o işletmelere olan güvenine bağlıdır. Bu nedenle işletmenin tüm paydaşlarının işletmeye olan güveninin ve bağlılığının artırılması için işletmelerin faaliyetlerini etik prensipler çerçevesinde gerçekleştirmeleri gerekmektedir (Çiftçioğlu, 2009, s.67).

3. Organizasyonel Faktörler

Organizasyonel faktörler açısından örgüt kültürü stratejik bir öneme sahiptir. Örgüt kültürüyle ilgili yapılmış olan tanımlar incelendiğinde örgüt kültürünün bireysel, çevresel ve örgütsel faktörlerden oluştuğu söylenebilir. Bu yüzden her işletmenin örgüt kültürü farklıdır. İşletmelerin örgüt kültürü negatif ya da pozitif yönde gelişebilmektedir. Berson ve diğerleri; örgüt kültürünün, örgüt yetenekleri için bir kaynak görevi gördüğünü, diğer bir deyişle, örgütlerin başarı ve başarısızlığının önemli ölçüde kültürlerine bağlı olduğunu ifade etmiştir (Berson ve diğerleri, 2005, s.2-3). (George ve Jones, 2012, s.503) belirttiğine göre; organizasyonlardaki kurallar ve düzenlemeler personelin resmi davranışını oluşturuyorsa, örgütsel kültür onların gayri resmi davranışlarını belirleyecektir.

TÜSİAD İş Etiği Raporu'na göre; Etik kodlar iş dünyasının etik konusuna yönelmesinin ilk somut işaretlerinden biri olmuştur. Etik kodların yazılı bir şekilde belirtilmesiyle yöneticiler ve çalışanlar kendilerinden bekleneni ve buna uymama halinde olası yaptırımları daha net olarak göreceklerdir (TÜSİAD, 2009, s.99). Bu nedenle etik kodlar; kabul edilebilir veya kabul edilemez davranışları tanımlamak ve çalışanların mesleki ve sorumlu olduğu davranış çerçevesini belirlemek için uygulanır (Mihai ve Alina, 2013, s.46). Türkiye'de ise çoğu şirketin iş etiği ilkelerini yaşanan krizler sonrasında belirledikleri gözlenmiştir (Eğri ve Sunar, 2010, s.62). Bunun yanında, bankacılık sektörü özelinde hem Bankacılık Kanununda hem de Türkiye Bankalar Birliği Etik İlkelerinde etik kodlar ve ilkeler açık olarak belirtilmektedir. Alana katkısı açısından etik kodlara ve ilkelere, çalışanların bakış açısının ve diğer alt boyutlarla ilişkisinin incelenmesi gerekli görülebilir.

Organizasyonel faktörler içerisindeki önemli boyutlardan bir diğeri ise günümüzde oldukça popüler olan sosyal sorumluluk kavramıdır. İşletmelerde sosyal sorumluluk kavramını etkileyen pek çok faktör

bulunmaktadır. Çünkü günümüzde işletmelerin varlıklarını sürdürürken çalışanlarının, yatırımcılarının ve içinde buldukları toplumun menfaatlerine duyarlı olmaları gerektiğinin farkına vardıkları görülmektedir (Carroll, 1991; Freeman, 1994). Bankacılık ve finans sektörünün sürdürülebilir gelişiminin, yeşil bankacılık, kırsal bankacılık, tarım bankacılığı, sosyal bankacılık ve etik bankacılık gibi konulara bağlı olduğu ve sosyal bankacılığın son on yılın ihtiyacı olduğunu belirtilmiştir (Goyal, 2011). Benedikter (2011) ise sosyal bankaları vicdanı olan bankalar olarak tanımlamaktadır. Bankalar arasında yaygın olan etik ve değerleri inceleyen dünya çapında çok sayıda farklı çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalarda müşterilerin, sosyal bankaların daha topluluk odaklı, etik, sorumlu ve daha az spekülative olduğunu fark ettikleri ifade edilmektedir (Roy ve Antony, 2019).

1977 ve 1982 yıllarında yöneticilerin ahlaka aykırı davranma nedenleri üzerine yapılan bir araştırma da katılımcılara 6 neden sunulmuştur. Her iki araştırma sonucunda da ilk sırada "üstlerin davranışları" nedeni, son sırada "şahsi maddi gereksinimler" nedeni yer almıştır (McHugh: 1992, s.46). Bu doğrultuda yöneticilerin (koçluk, rol model, mentor vb. rolleri hatırlanmalıdır) karar verirken iş etiği ilkelerine uygun karar vermeleri işletme uygulamaları ve örgüt kültürü oluşması açısından oldukça önem arz etmektedir.

Literatür bağlamında oluşturulan, ana ve alt faktörler Tablo 1’de görülebilir.

Tablo 1: İş Etiği’ni Etkileyen Dinamikler

Dinamikler	Boyutlar	Kaynaklar
Organizasyonel Faktörler	Örgüt kültürü	Özokutucu (2019), Berson vd. (2005), George ve Jones (2012), Baqi ve Tabar (2013)
	Etik kod	Mihai ve Alina (2013), Eğri ve Sunar (2010)
	Sosyal sorumluluk	Arıkan (1995), Eğri ve Sunar (2010)
	Yöneticinin iş etiği tutumu	McHugh (1992)
Sosyal Faktörler	Kişisel etik	Tsalikis ve Ortiz-Buonafina (1990), Serwinek (1992), Burke vd. (1993)
	Medya etkisi	Van Aucken ve İrlanda (1982), Longenecker vd. (1989), Murphy vd. (1992), Quinn (1997)
	Çalışan hakları	Wang ve Calvano (2015), Kohlberg (1969), Atalan (2019), Dawson (1997)
	Çalışan	Burton ve Dunn (1996), Schwartz

	arkadaşlarıyla etkileşim	(1986)
Sektörel Faktörler	Sektörel rekabet	Montes (2014), Marius ve Bogdan (2011)
	Müşteriden gelen talepler	Brickley vd., (2002)
	Küreselleşme etkisi	Kain ve Sharma (2014), Cragg (2005)
	İtibar kaygısı	Akyan (2012), Özbay ve Selvi (2014), Webley (2003), Çiftçioğlu (2009)
	Kurumsal skandallar	Campbell ve Göriz (2013), Henik (2008), Ashforth ve Anand (2003)

Tasarım ve Yöntem

Bu çalışmada, karmaşık yapıdaki problemlere çözüm üretebilmek için 1970'li yıllarda Cenevre Battelle Memorial Enstitüsü tarafından geliştirilen DEMATEL (The Decision Making Trial and Evaluation Laboratory) yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntemde, geçerli sayıdaki karar vericiler ile kriterleri ilişkilerin cinsi ve birbirleri üzerindeki etkilerinin önemi yönünden öncelik sırasına göre düzenlenebilmektedir. Bu açıdan bakıldığında DEMATEL yönteminin en önemli özelliklerinden biri, kriterler arasındaki birbirlerini etkileme durumu ve birbirlerinden etkilenme derecelerini belirleyerek, ilişkileri açıklayıcı bir model ortaya koyabilmesidir (Ayçin, 2019:90). Çalışma katılımcıları Türkiye'de bankacılık sektöründe faaliyet gösteren özel bir bankada, orta kademe yöneticisi olarak görev yapan üç karar vericiden oluşmaktadır.

ÇKKV çalışmalarında özellikle karar vericiler üzerinden bir bağlam oluşturulduğu için genellenebilirlik hedefi taşımamaktadır. ÇKKV yöntemleri, çok sayıda nicel ve/veya nitel kriterin birlikte incelenerek en uygun kararın verilmesi için kullanılan yöntemlerdir. Çok kriterli karar verme yöntemleri, birbiriyle çelişen birçok nicel ve nitel kriteri birlikte analiz ederek alternatifler içerisinde amaca en uygunun belirlenmesini sağlayan yöntemlerdir.

Çok Kriterli Karar Verme yöntemleri ile farklı özelliklere sahip alternatifler arasından belirlenen kriterlere göre optimal olanın seçilmesi şeklinde ifade edilen ÇKKV sürecinde, kriterlere atanan önem düzeyleri karar vericiler tarafından nesnel bir şekilde belirlenir ve değerlendirme sonucunda alternatiflerin performans değerleri kriter ağırlıkları ile çarpılarak alternatiflere ilişkin skorlar elde edilir (Özden, 2009, s.63-64; Aytekin ve Sakarya, 2013, s.31).

Çok Kriterli Karar Verme Teknikleri, konusunun uzmanlarının görüşleri doğrultusunda çoklu kriterlerin oluşturduğu kavramların

değerlendirmelerinde kullanılmaktadır. Bir politika yapıcı (yönetici, uygulayıcı vb. kısaca karar vermekle yetkili olan) karar verme durumunda kendisi ve diğer uzman görüşleri ile alternatifleri belirler ve sıralar. Gerçek hayattaki kararlarda, karar konusuyla ilgili yeterli düzeyde bilgi ve deneyime sahip birkaç uzmanın görüşlerinden yararlanılarak sonuca ulaşılmaktadır. Ancak, uzmanların sayısı arttıkça, farklı görüşlere sahip uzmanların da karar sürecinde yer alabileceği bilinen bir gerçekliktir. Bu nedenle, her bir uzman, kararı etkileyebilecek farklı bir bakış açısı ortaya koyabilir (Toktaş ve Can, 2020, s.63)

Çalışmada temel olarak 5 aşamadan oluşan DEMATEL yönteminde aşağıdaki aşamalar sırasıyla uygulanmıştır:

1.Aşama: Doğrudan İlişki Matrisinin Oluşturulması

Doğrudan ilişki matrisi Eşitlik (1)'de gösterilmektedir.

$$D = \begin{bmatrix} d_{11} & d_{1j} & d_{1n} \\ \vdots & \vdots & \vdots \\ d_{i1} & d_{ij} & d_{in} \\ \vdots & \vdots & \vdots \\ d_{n1} & d_{nj} & d_{nn} \end{bmatrix} \quad (1)$$

Doğrudan ilişki matrisi oluşturulurken DEMATEL Karşılaştırma Ölçeğinde 0,1,2,3 ve 4 rakamları ile sırasıyla "etkisiz", "düşük etki", "orta düzey etki", "yüksek etki" ve "çok yüksek etki"yi ifade edecek şekilde yararlanılmıştır.

2.Aşama: Normalizasyon

Normalleştirme işlemi yapılırken Eşitlik (2) ve (3)'den yararlanılmıştır.

$$X = s \cdot D \quad (2)$$

$$s = \min \left[\frac{1}{\max_i \sum_{j=1}^n |d_{ij}|}, \frac{1}{\max_j \sum_{i=1}^n |d_{ij}|} \right] \quad (3)$$

3.Aşama: Toplam Etki Matrisinin Oluşturulması

Bu aşamada bir önceki aşamada normalize edilen doğrudan ilişki matrisi Eşitlik (4)'ten yararlanılarak, Eşitlik (5)'te gösterilen toplam etki matrisine dönüştürülmüştür.

$$T = X + X^2 + \dots + X^h = X(I - X)^{-1} \quad (4)$$

$$T = \begin{bmatrix} t_{11} & t_{1j} & t_{1n} \\ \vdots & \vdots & \vdots \\ t_{i1} & t_{ij} & t_{in} \\ \vdots & \vdots & \vdots \\ t_{n1} & t_{nj} & t_{nn} \end{bmatrix} \quad (5)$$

4.Aşama: Etkileyen ve Etkilenen Değişkenlerin Belirlenmesi

Bu aşamada toplam etki matrisinin satırlar toplamı (d) Eşitlik (6), sütunlar toplamı (r) Eşitlik (7)'den yararlanılarak hesaplanma yapılmıştır.

$$d_i = \sum_{j=1}^n t_{ij} \rightarrow D = \begin{bmatrix} d_1 \\ \vdots \\ d_i \\ \vdots \\ d_n \end{bmatrix} \quad (6)$$

$$r_j = \sum_{i=1}^n t_{ij} \rightarrow R = [r_1 \ \dots \ r_j \ \dots \ r_n] \quad (7)$$

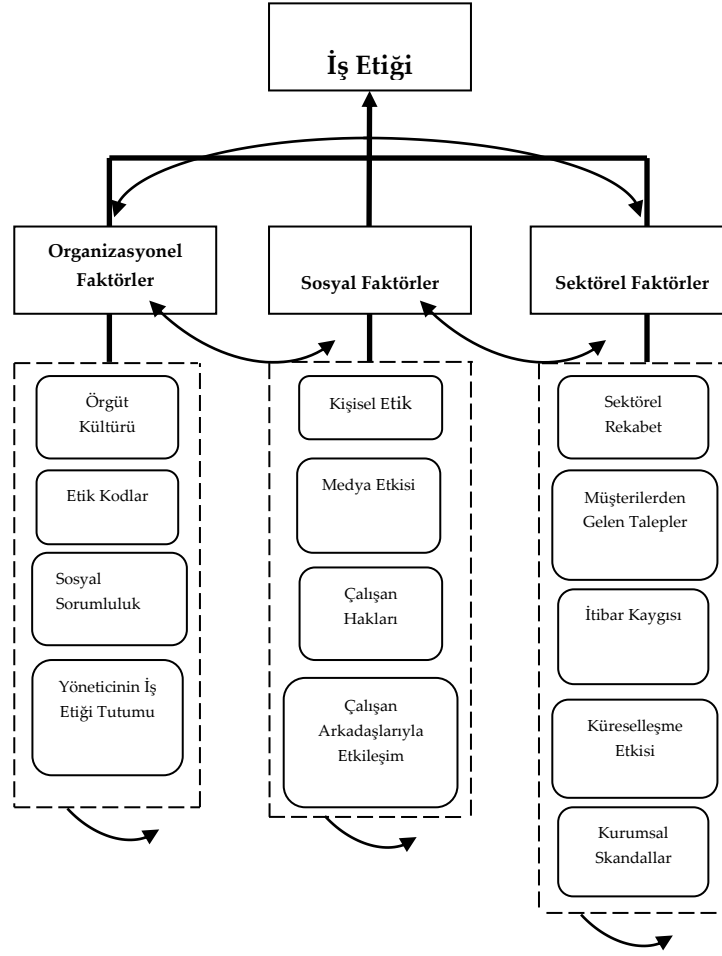
Eşitlik (6) ve (7)'den yararlanılarak d_i ve r_j değerleri hesaplandıktan sonra $d_i + r_j$ ve $d_i - r_j$ değerleri hesaplanmıştır.

5.Aşama: Etki Diyagramı ve İlişki Haritasının Çizilmesi

Toplam etki matrisi üzerinde hesaplanan $d_i + r_j$ ve $d_i - r_j$ değerleri ve belirlenen bir eşik değeri ile etki diyagramı çizilmesi yöntemin son aşamasıdır. Etki diyagramında koordinat düzleminin yatay ekseninde $d_i + r_j$ değerleri, dikey ekseninde ise $d_i - r_j$ değerleri yer almaktadır.

İş etiğini etkileyen dinamikler analiz edilmeden önce araştırmanın kavramsal modeli Şekil 1'de görülebilir.

Şekil 1: Araştırmanın Kavramsal Modeli

Bulgular

Belirtilen araştırma modeli dahilinde, DEMATEL yönteminin aşamaları sırasıyla uygulanarak en son kriterler arası ilişkilerin tespit edildiği matrisler sonucunda; ana kriterlerin önem sırası sırasıyla sosyal, sektörel ve organizasyonel ana kriterlerinden oluşmuştur. Etki eden ve etkilenen boyutlarına bakıldığında ise: organizasyonel faktörler her iki faktörü etkileyen (sosyal ve sektörel); sosyal faktörler ise her iki diğer faktör tarafından etkilenen faktör olduğu bulunmuştur (Şekil 2).

Organizasyonel faktörlerin alt boyutları arası etki-etkilenen ilişkilerine bakıldığında ise, örgüt kültürü ve etik kod alt boyutlarının diğer tüm boyutları etkileyen; sosyal sorumluluğun ise diğer her üç faktörden etkilenen olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Şekil 3).

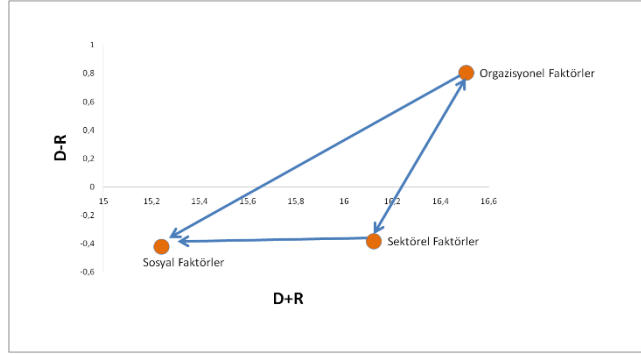
Sosyal faktörler ana kriterinin alt boyutları arasındaki anlamlı ilişkilere bakıldığında ise, kişisel etik boyutunun, kendi harici diğer üç faktörü

İş Etiği Dinamiklerinin Dematel Yöntemi ile İncelenmesi

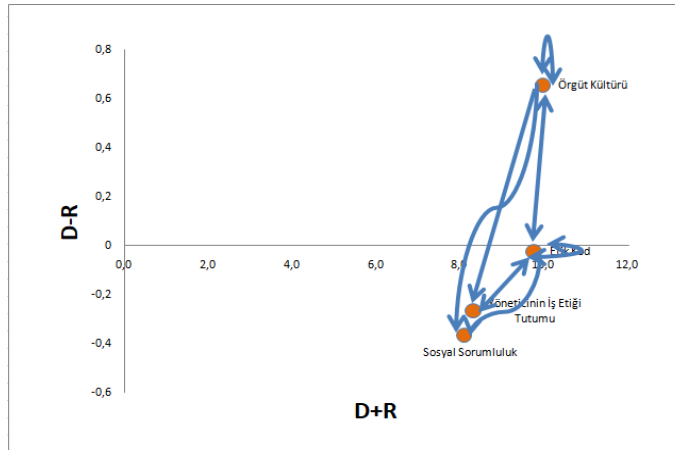
etkilediğini; çalışma arkadaşlarıyla etkileşimin en fazla etkilenen boyut olduğu ortaya çıkmıştır (Şekil 4).

Sektörel faktörler ana kriterinin alt boyutları arasındaki anlamlı ilişkilere bakıldığında, sektörel rekabet'in diğer tüm dört faktörü etkilediği; müşteri taleplerinin ise diğer 4 faktör tarafından etkilenen faktör olduğu bulunmuştur (Şekil 5). Şekil 6, katılımcıların bakış açısına göre araştırma boyutlarının ve iş etiği ile ilgili ana kriterlerin son sıralamasını göstermektedir.

Şekil 2: İş Etiği Dinamiklerinin Öne Çıkan İlişkileri

Şekil 2'de görüldüğü üzere, sosyal faktörler, organizasyonel ve sektörel faktörler tarafından etkilenmektedir. Örneğin, Çalışan Hakları, Etik kodlar ve Kurumsal Skandallar bağlamında değişime uğramaktadır.

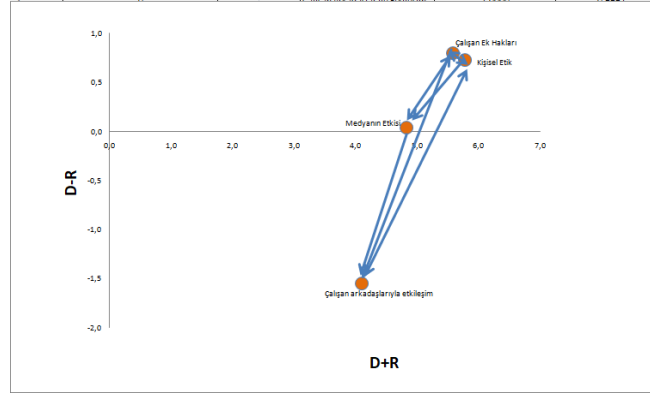

Şekil 3: Organizasyonel Faktörleri Yordayan Faktörler Arası Öne Çıkan İlişkiler

Şekil 3'te belirtildiği üzere Örgüt Kültürü en ön plana çıkan alt boyut olarak ortaya çıkmıştır. Yine sosyal sorumluluk alt boyutu son sırada olsa da, etkileşim olarak bakıldığında örgüt kültüründen, etik kodlardan ve yönetiminin iş etiği tutumundan etkilenen alt faktör olduğu görülmektedir.

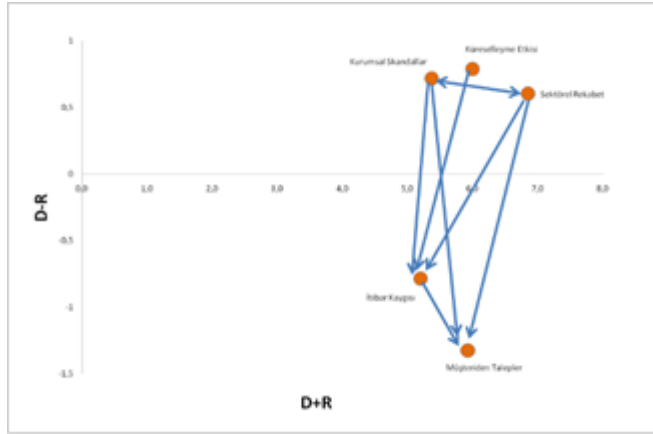

ki, bir işletmenin sosyal sorumluluk anlayışının bu diğer boyutlardan etkilendiği beklenen bir olgudur.

Şekil 4: Sosyal Faktörleri Yordayan Faktörler Arası Öne Çıkan İlişkiler

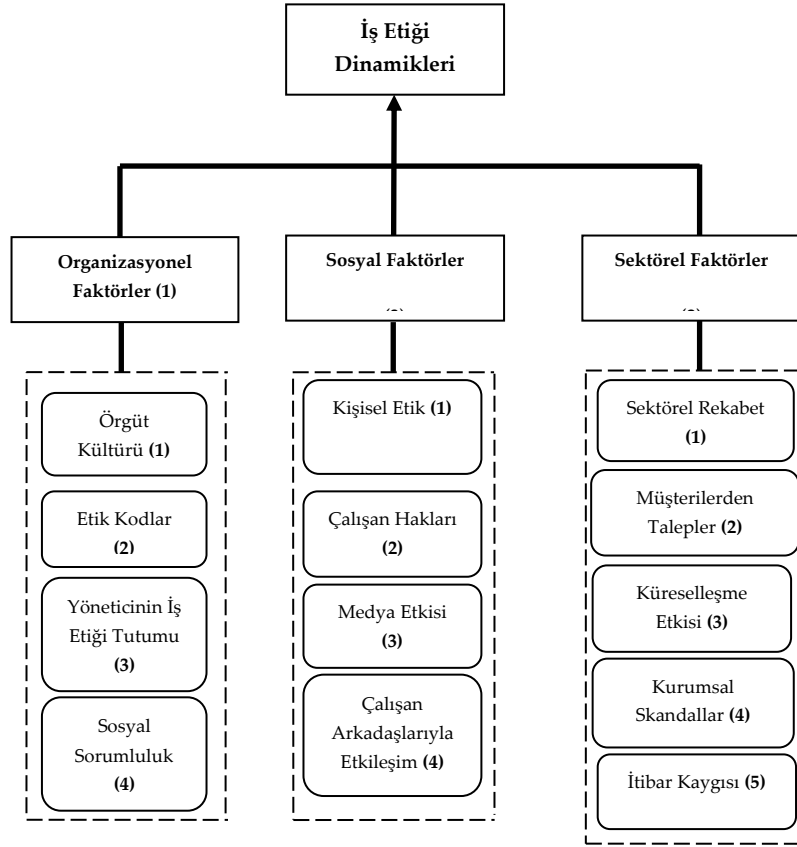
Şekil 4'te ise bireyin kişisel etiğinin çalışan hakları, medya ve çalışan arkadaşlarıyla etkileşimde önemli bir faktör olduğunun ortaya çıkması beklenen bir sonuçtur.

Şekil 5: Sektörel Faktörleri Yordayan Faktörler Arası Öne Çıkan İlişkiler

Yazıcı (2017) çalışmasında da belirtildiği üzere bankacılık sektöründen yaşanan ihlallerin genellikle sektörel rekabet kaynaklı olduğu, araştırma bulgularımız ile de desteklenmiş olup, rekabetin müşteri taleplerini, küreselleşme etkisi, kurumsal skandallar ve itibar kaygısını etkilediği görülmektedir.

Şekil 6: İş Etiği Dinamiklerinin Öne Çıkan İlişkilerinin Sıralanması

Sonuç ve Tartışma

İş etiği konusunun sorgulanması sosyoekonomik süreçte işletmelere katkı sağlamaktadır. Bankalar da ekonomideki etki ve önemi anlamında yadsınamaz bir gerçekliktir. Bu nedenle bankacılık sektörünün iş etiği anlamında belki de sorunsuz yapılandırılmış olması bir gerekliliktir. Bu çalışmada bankacılık sektörü çalışanlarından oluşan uzmanlar ile iş etiğine bakış açılarını anlamaya ve iş etiği sorunsalını oluşturan değişkenlerin, kullanılan DEMATEL yöntemiyle var olan ilişkisel yapısının açıklanması ve yorumlanmasına çalışılmıştır. Genel anlamda iş etiği konusunun çalışıldığı araştırmalarda, işletmelerin iş etiği ihlallerinin nedenleri ve olası sonuçları literatür taramaları ile açıklanmaya çalışılmıştır. Bu çalışmanın en büyük teorik katkısı ise, iş etiği konusunun henüz ÇKKV teknikleri bağlamında bir çalışmaya konu olmamış olmasıdır. İkincil bir teorik katkı ise, araştırmada uygulanan yöntemle çalışanların iş etiği sorunsalını oluşturan değişkenlerle ilgili düşünce ve değer yargılarının saptanmasıdır. Uzman yöneticilerden elde edilen bulgular doğrultusunda bireyler açısından organizasyonel ana kriteri, işletme bünyesinde iş etiğini oluşturan en önemli faktör olarak bulunmuştur. Araştırma modeli dahilinde, etki eden ve etkilenen boyutlara bakıldığında organizasyonel faktörlerin sosyal ve sektörel faktörü etkilediği;

sosyal faktörlerin ise her iki diğer faktör tarafından etkilendiği görülmektedir. Bu sonuç, örgüt kültürü'nün alt boyutlar arasında organizasyonel kriteri en çok yordayan değişken olmasıyla daha da anlam kazanmaktadır. Bu sonuçlar araştırmaya konu olan bankaların iş etiği problemlerinin öncelikle organizasyonel kaynaklı olduğu, ikincil olarak sektörel baskıların etkili olduğu ve üçüncü olarak sosyal faktörlerden kaynaklı olarak görüldüğü hakkında veri sunmaktadır ve sektörel olarak diğer karar vericilere bir öngörü niteliği taşımaktadır. Dolayısıyla, yabancı literatürde öne çıkan sosyal ve sektörel faktörler Türkiye özelinde ilk sırayı organizasyonel faktörlere bırakmış ve etik kuralların örgüt çerçevesinde geçerliliğinin olması durumu söz konusudur. Literatürdeki yabancı örneklerden farklı olarak; kişilerden kaynaklanan faktörlerin ise iş etiği konusunda daha arka planda olduğu belirtilebilir.

Alt boyutlar arasındaki ilişkilerden elde edilen bulgulara dayanarak birtakım uygulamaya dönük öneriler geliştirilebilir. Bu pratik katkılar sadece bankacılık sektörü değil, iş etiği bağlamında aynı ilişkisel yapının olduğu çeşitli sektörlerdeki işletmelerde de uygulanabilir:

- Etik kodların belirlendiği ve uygulandığı bir örgüt ortamı yaratmak.
- Çalışanları iş etiği konusunda bilinçlendirmek ve eğitmek.
- Çalışanlar arasındaki iletişimi ve etkileşimi arttırmak.
- İşletmelerin topluma ve çalışanlarına karşı sorumluluk sahibi olmasını sağlamak.
- Yöneticilerin örgütte kültür, değer ve etik davranışlar konusunda çalışanlara yol gösterici olmalarını sağlamak.

Ayrıca literatürde yer alan bankacılık etiği ile ilgili problemler incelendiğinde DEMATEL yöntemi ile yapılmış bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu nedenle bu çalışmanın mevcut yöntemlere bir alternatif olarak, alana katkı sağlayacağı düşünülmektedir. İş etiği, bankaların çalışma düzenine yön veren önemli etkenlerden birisidir. Bu etken üzerinde sosyal, sektörel ve organizasyonel faktörler başlıkları altında incelenen kişisel etik, çalışan hakları, çalışan arkadaşlarıyla etkileşim, medya etkisi, sektörel rekabet, itibar, kurumsal skandallar, örgüt kültürü, sosyal sorumluluk, yöneticinin tutumu gibi pek çok faktör etkili olmaktadır. Bu nedenle bu çalışmada kullanılan yöntemin (DEMATEL) karar verme deneme ve değerlendirme laboratuvarı yöntemi olarak ele alınması ile kavramın içeriğine uygun bir yöntem olduğu tekrar belirtilmelidir. Bu yöntemde bir sisteme etki eden farklı faktörlerin analiz edilerek bu faktörler arasındaki ilişkiler daha iyi anlaşılabilir. Bu sayede analiz sonuçlarından elde edilen verilerle en iyi faktörler belirlenebilir, sıralanabilir, sınıflandırılabilir ve karşılaştırılabilir (Akın, 2017).

Bu araştırmanın kapsamını belirleyen birkaç kısıt bulunmaktadır. Bu kısıtlardan ilki; çalışmanın uzman görüşleri bağlamında yapılması ve sektörel anlamda tek bir sektörü içermesi, araştırmanın bulgularının kendi

içerisinde değerlendirmesini gerektirmesidir. Dolayısıyla, bulgular Türkiye bankacılık sektörüne genellenebilirliği kısıtlıdır; ticari bankaların, katılım bankalarının, yatırım bankalarının ve kalkınma bankalarının etik tutum ve yaklaşımları birbirinden farklı olabilmesi ve bankacılık sektörünün homojen yapıda olmaması ile açıklanabilir. İleride yapılacak araştırmalar için önerilerde bulunulması gerekirse; bu araştırma farklı meslek gruplarına da uygulanarak sektörler ve meslek grupları arasında karşılaştırmalar yapılabilir. Aynı yöntemle her bankadan bir uzman katılımı (ticari bankalar, katılım bankaları, yatırım bankaları ve kalkınma bankaları vb.) gibi daha geniş katılımlı araştırmaların tasarlanması önerilebilir. Bunun yanında, farklı ÇKKV yöntemleri ile aynı faktörler analiz edilerek sonuçlar karşılaştırılabilir. Ayrıca bu çalışmada demografik özelliklere dayalı bir karşılaştırma söz konusu değildir. İş etiği değişkenleri bağlamında, mutlak suretle kişisel özellikler bakımından iş etiğine olan bakış açısı ve bireylerin karar alma düzeyleri arasında olası bir ilişki araştırmaya değerdir. Dünya genelinde ve Türkiye’de oldukça katı kurallara bağlı olarak düzenlenen ve çok sıkı bir denetime tabi olan bankaların, diğer sektörler göre en çok denetim altında olan bir sektör olmasına rağmen bu sektörde neden etik ihlaller vardır? Bankaların ve banka çalışanlarının etik dışı davranmasına sebep olan nedir? Banka çalışanlarının etik eğitimi almaya ihtiyaçları mı vardır? Çalışanların bankada çalışma süreleri ile etik dışı davranışta bulunmaları arasında bir ilişki var mıdır? Çalışanların etik dışı davranışta bulunma sebeplerini etkileyen faktörler nelerdir? Bu ve daha fazla sorunun cevaplandırılması dünya genelinde bankacılık sektöründe ortaya çıkan etik problemlerin çözülmesine katkı sağlamak, bankaların uzun vadede hayatta kalması için köklü bir itibar ve güven duygusu kazanmalarını sağlayacaktır. Türk bankalarının da etik değerlere ne ölçüde bağlı kaldığını anlamak ve Türk bankacılık sektöründe etik değerlerin rolünü değerlendirmek önemlidir. Türk bankacılık sektöründe daha çok rekabete dayalı etik ihlaller olmasına rağmen yine de bu sektördeki etik değerler çok boyutlu olarak araştırılmalıdır. Bankaların sadece müşterilerine karşı değil aynı zamanda hissedarlarına, çalışanlarına, devlete ve topluma karşı da sorumlu oldukları hatırlanarak etik bakış açısının sürdürülebilirliği sağlanmalıdır. Bu sayede, iş etiği konusunun kişilerin bireysel karar alma mekanizmalarının üstünde bir olgu olduğu vurgulanabilir.

Kaynakça / Reference

Akın, N.G. (2017). İşletme Bölümü Öğrencilerinin Meslek Seçimini Etkileyen Faktörlerin Bulanık Dematel Yöntemi ile Değerlendirilmesi, *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, Cilt 13, Sayı 4.

Akyan, L. (2012). The Relationship Between Perceived Corporate Reputation, Job Satisfaction and Turnover Intention: A Study On Banking Sector,

Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Arıkan, S. (1995). İşletmelerde Sosyal Sorumluluk ve İş Ahlakı, *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 13, 171-180.

Ashforth, B.E., and Anand, V. (2003). The Normalization of Corruption in Organizations, *Research in Organizational Behavior*, 25, 1-52.

Atalan, A. (2019). Kişisel Ahlak Felsefesi ve Makyavelizmin Vergi Kaçırma Tutumu Üzerindeki Etkileri, Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Yalova.

Ayçin, E. (2019). Çok Kriterli Karar Verme: Bilgisayar Uygulamalı Çözümler, 1.Basım, Nobel Yayıncılık, Ankara.

Aytekin, S., ve Sakarya, Ş. (2013). Bist de işlem gören gıda işletmelerinin topsis yöntemi ile finansal performanslarının değerlendirilmesi1. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, (21), 30-47.

Balkan, B. (2006). Bankacılıkta Temel Etik Yaklaşım, Marmara Üniversitesi Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü Bankacılık Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Baqi, A. and Tabar, R. G. (2013). The Role of Organizational Culture In Improvement of Professional Ethics In Research Organizations, *Management Science Letters*, 3, 1733-1738.

Benedikter, R. (2011). Social Banking and Social Finance; Answers to the Economic Crisis, Springer Verlag, New York.

Berson, Y. vd. (2005). Organizational Culture As A Mediator of CEO Values and Organizational Performance, *Academy of Management Annual Meeting Proceedings*, 1 August 2005.

Brickley, J. A., Clifford W. S. and Zimmerman, J. L. (2002). Business Ethics and Organizational Architecture, *Journal of Banking&Finance*, 26, 1821-1835, September 2002.

Buluş, M. (2019). Bankacılık Sektöründe Etik İklim ve Örgütsel Güvenin Whistleblowing (Bilgi İfşası) Üzerine Etkisi, Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Bankacılık ve Finans Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Aksaray.

Burton, B. K. and Dunn, C. P. (1996). Collaborative Control and The Commons: Safeguarding Employee Rights, *Business Ethics Quarterly*, 6(3), 277-288.

Campbell, J. L. and Göritz, A. S. (2014). Culture Corrupts! A Qualitative Study of Organizational Culture in Corrupt Organizations, *Journal of Business Ethics*, 120, 291-311.

- Carroll, Archie B. The pyramid of corporate social responsibility: toward the moral management of organizational stakeholders. *Business horizons*, 34.4 (1991): 39-48
- Cevizci, A. (2002). Etiğe Giriş, 1.Baskı, Paradigma Yayınları, İstanbul.
- Çiftçioğlu, B.A., (2009). Kurumsal İtibar Yönetimi, 1.Baskı, Dora Yayıncılık, Bursa.
- Coenen, T. (2008). Essentials of Corporate Fraud, USA: John Wiley Sons Inc
- Cragg, W. (2005). Ethics, Globalization and the Phenomenon of Self-Regulation: An Introduction, Edward Elgar Publishing, Cheltenham, UK.
- Dawson, L.M. (1997). Ethical Differences Between Men and Women in The Sales Profession, *Journal of Business Ethics*, 1143-1152.
- Dimaggio, P. and Powell, W. (1983), The Iron Cage Revisited: Institutional Isomorphism and Collective Rationality in Organizational Fields, *American Sociological Review*, 48, 147-160.
- Earley, C. P., and Singh, H. (1995), International and Intercultural Management Research: What' s Next?, *Academy of Management Journal*, 38(2), 327-340.
- Eğri, T. ve Sunar, L. (2010). Türkiye'de İş Ahlakı Çalışmaları: Mevcut Durum ve Yönelimler, *İş Ahlakı Dergisi*, 5, 41-67.
- Fombrun C and Shanley M (1990) What's in a Name? Reputation Building and Corporate Strategy, *Academy of Management Journal*, 33 (2), 233-258.
- Freeman, R. E., (1994) The Politics of Stakeholder Theory: Some Future Directions, *Business Ethics Quarterly*, 4 (4), 409-421.
- George, J. M., and Jones, G. R. (2012). Understanding and Managing Organizational Behavior, Sixth Edition, Prentice Hall.
- Goyal, D. K., ve Joshi, V. A (2011). Study of Social and Ethical Issues in banking industry, *International Journal of Economics and Research*, 2011.
- Henik, E. (2008). Mas as Hell or Scared Stiff? The Effects of Value Conflict and Emotions on Potential Whistle-blowers, *Journal of Business Ethics*, 80(1), 111-119.
- İlhan, S. (2005). İş ahlakı: Kuramsal Bir Yaklaşım, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2, 258-275.
- Kain, P. and Sharma, S. (2014). Business Ethics as Competitive Advantage for Companies in the Globalized Era, *Journal of Management Sciences and Technology*, 3(1), 39-46, June 2014
- Kohlberg, L. (1969). Stage and Sequence: The Cognitive Developmental Approach to Socialization, *Handbook of Socialization Theory and Research*, 347-380.

- Koslowski, P. (1995). The Ethics of Banking on the Ethical Economy of the Credit and Capital Market, of Speculation and Insider Trading in the German Experience, *The Ethical Dimension of Financial Institutions and Markets*, Springer Verlag, Berlin.
- Kirel, Ç. (2000). Örgütlerde Etik Davranışlar, Yönetimi ve Bir Uygulamaya Çalışması, Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yayınları, Eskişehir.
- Longenecker, J. and Mckinney J. (1989) Ethics in Small Businesses, *Journal of Small Business Management*, January, 27-31.
- Marius, A. A. and Bogdan, C. (2011). Competititon in Romanian Banking Sector, *Annals of the University of Oradea: Economic Science*, 455-460, 01 July 2011.
- McHugh, F. P. (1992). Ethics/İş Ahlakı, TÜSİAD Yayınları, İstanbul.
- Mihai, B. and Alina, A. N. (2013). Business Ethics Implementation In Organizational Culture of Companies, *Annals of the University of Oradea: Economic Science*, 01 July 2013.
- Mitchell, W. J., Levis, P. V. & Reinsch, N. L. (1992). Bank Ethics: An Exploratory Study of Ethical Behaviors and Perceptions in Small, Local Banks. *Journal of Business Ethics*, 11(3), 197-205.
- Montes, C. P. (2014). The Effect on Competition of Banking Sector Consolidation Following the Financial Crisis of 2008, *Journal of Banking&Finance*, 43, 124-136, June 2014.
- Murhpy, P.R. and Smith J.E. (1992). Executive Attitudes, Organizational Size and Ethical Issues: Perspective on a Service Industry, *Journal of Business Ethics*, 11, 1-19.
- Özbay, D. ve Selvi, Y. (2014). Kurumsal İtibarın Ölçümü: Bir model Önerisi, *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi İşletme İktisadi Enstitüsü Yönetim Dergisi*, (25)76, 0-0.
- Özden, Ü. H. (2009). Türkiye'deki mevduat bankalarının performansları: Çok kriterli karar verme yöntemleri ile analiz. *Ankara: Detay Yayıncılık*.
- Özokutucu, L. (2019). Örgüt Kültürünün Çalışan Davranışı Üzerindeki Etkisi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Quinn, J. J. (1997). Personal Ethics and Business Ethics: The Ethical Attitudes of Owner/Managers of Small Business, *Journal of Business Ethics*, 16, 119-127.
- Roy, J.C. ve Antony, T.M. (2019). Business Ethics in Banking Industry: The Indian Scenario, *International Journal of Scientific Research and Reviews*, 8(2), 2784-2790.
- Serwinek, P.J. (1992). Demographic and Related Differences in Ethical Views Among Small Businesses, *Journal of Business Ethics*, 11, 555-566.

- Schwartz, B. (1986). *The Battle for Human Nature*, New York: Norton.
- Toktaş, P., ve Can, G. (2020). Görev Temelli Yeni Bir Stokastik Çok Kriterli Karar Verme Yaklaşımı Önerisi. *Avrupa Bilim ve Teknoloji Dergisi*, (18), 61-75.
- Transparency International. (2011). *Bribes Payer Index 2011*, Germany: Berlin.
- Tsalikis, J. and Ortiz-Buonafina, M. (1990). "Ethical Beliefs' Differences of Males and Females", *Journal of Business Ethics*,9, 509-517.
- TÜSİAD. (2009). *Dünyada ve Türkiye'de İş Etiği ve Etik Yönetimi*, İstanbul.
- Van Aucken, P.M. and Ireland R. D. (1982). Plain Talk about Small Business Responsibility, *Journal of Small Business Management*, January, 1-3.
- Wang, L. C., and Calvano L. (2015). Is Business Ethics Education Effective? An Analysis of Gender, Personal Ethical Perspectives, and Moral Judgment, *Journal of Business Ethics*, 126, 591-602.
- Yazıcı, M. (2017). Bankacılık Sektöründe Artan Etik İhlaller, *Maliyet Finans Yazıları*, (107), 109-128.
- Zerenler, M. (2004). Kriz Dönemlerinde Üretim Süreci Esnekliğinin İşletme Performansına Etkileri. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 3(6), 99-132.
- <https://www.tbb.org.tr/bankacilik/duzenlemeler/bankacilik-kanunu/74>
- <https://www.tbb.org.tr/ana-sayfa/onemli-basliklar/bankacilik-etik-ilkeleri/295>

[itobiad], 2021, 10 (2): 1601-1609

Cengiz Aytmatov'un "Toprak Ana" Eserinin "Ekoeleştiri"
Bağlamında İncelenmesi

Investigation of Cengiz Aytmatov's "Toprak Ana" in the Context of
"Environmental Criticism"

Cıldız İSMAİLOVA

Doç. Dr. Karabük Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi,
Assoc.Prof., Karabük University Faculty of Letters

e posta: cismailova@karabuk.edu.tr

Orcid: 0000-0003-1012-048X

Emrah ALTIOK

Doktora Öğrencisi, Ardahan Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü,
Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Çağdaş Türk Lehçeleri ve
Edebiyatları Bilim Dalı,

Ardahan Univ. Institute of Graduate Studies Department of Turkish
Language and Literature

e posta: emrah_altiok@hotmail.com

Orcid: 0000-0001-6317-1059

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type	: Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received	: 29.09.2020
Kabul Tarihi / Accepted	: 01.06.2021
Yayın Tarihi / Published	: 19.06.2021
Yayın Sezonu	: Nisan-Mayıs-Haziran
Pub Date Season	: April-May-June

Atıf/Cite as: İsmailova, Z , Altıok, E . (2021). Cengiz Aytmatov'un "Toprak Ana"
Eserinin "Ekoeleştiri" Bağlamında İncelenmesi . İnsan ve Toplum Bilimleri
Araştırmaları Dergisi , 10 (2) , 1601-1609 . Retrieved from
<http://www.itobiad.com/tr/pub/issue/62559/801921>

İntihal /Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal
içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees
and confirmed to include no plagiarism. <http://www.itobiad.com/>

Copyright © Published by Mustafa YİĞİTOĞLU Since 2012 – Istanbul / Eyup,
Turkey. All rights reserved.

Cengiz Aytmatov'un "Toprak Ana" Eserinin "Ekoeleştiri" Bağlamında İncelenmesi

Öz

İnsan ve doğa arasındaki mücadele, insanoğlunun gücünü keşfettiğinden beri sürekli artarak devam etmiştir. İnsanoğlu akli gücünü keşfinden sonra doğayı tahrip etmiş ve doğanın tüm olanaklarından yararlanmıştır. Kentleşme sonucu insanın doğa ile savaşı da artmıştır. Kendini doğadan bağımsız gören insan, doğayı sömürülecek bir hammadde seviyesine indirgemıştır. İnsan geçmişten bu yana çevresiyle etkileşim halinde olduğundan yaşadığı çevreyi, zamanın gerekçelerine ve imkânlarına uygun şekilde dönüştürür. Ekoeleştirmenler insan tarafından doğanın bilinçsizce ele geçirilmesini ve hammadde kaynağı olarak sömürülmesini eleştirirler. Çevreye verilen zarar insanlığa verilmiş zarar olarak gören yazarlar bu tahribatı eserlerinde eleştirel bir bağlamda yansıtırlar. Ekoeleştiri de bu eserlerdeki mesajları açığa çıkararak çevreci bir bakış ile yorumlar. Eserlerinde doğayı yoğun bir şekilde işleyen Aytmatov, doğal yaşamın katledilmesiyle insan yaşamının da yok olacağını farkındadır. Aytmatov, eserlerinde zamanın şahidi olarak insanlık duraksamalarımıza karşı bir bilinçlilik halinin görüngüsüdür. O, insanları uyaran bir yazar olarak dünya yok olmasın ve insan kendi sonunu hazırlamasın diye eserleri aracılığıyla insanlığa uyarı yapmıştır. Bu uyarıları ortaya çıkarmak için Aytmatov'un eserleri üzerine yakın okumalar yapmak ve bunları tespit etmek gereklidir.

Bizde bu çalışmada, edebiyat ve çevre ilişkisini ortaya çıkaran ekoeleştiri kuramının Cengiz Aytmatov'un *Toprak Ana* romanında nasıl görüldüğünü irdeleyerek yakın okumalar yaptık. Çalışmada ilk önce ekoeleştirisinin ne olduğu, neyin üzerinde durduğu tartışılacaktır. Daha sonra ise romandan hareketle toprak için savaşın insanların hayatlarını nasıl etkilediği ve üzerlerindeki psikolojik etkiye değinilecektir. İnsanların toprak uğruna birbirlerini yok etme pahasına savaşmalarının yanında geride kalan insanlar ise savaşın psikolojik etkisi ile yaşam mücadelesi vermektedirler. Bu yaşam mücadelesi yanında savaşın doğayı nasıl kuraklaştırdığı ve doğayı nasıl yok ettiği üzerinde de durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Ekoeleştiri, Edebiyat, İnsan, Cengiz Aytmatov, *Toprak Ana*

Investigation of Cengiz Aytmatov's "Toprak Ana" in the Context of "Environmental Criticism"

Abstract

The struggle between man and nature has continued increasingly since the discovery of the power of human beings. After the discovery of his mental

power, mankind destroyed nature and took advantage of all the possibilities of nature. As a result of urbanization, the war of man with nature has also increased. Seeing himself independent from nature, man has reduced nature to a raw material level to be exploited. Since human beings have been in interaction with their environment since the past, they transform the environment they live in in accordance with the reasons and possibilities of the time. Eco-critics criticize the unconscious capture and exploitation of nature as a source of raw materials by man. The authors, who regard environmental damage as harm to humanity, reflect this destruction in a critical context in their works. Ecocriticism also reveals the messages in these works and interprets them with an environmentalist perspective. Aitmatov, who intensely deals with nature in his works, is aware that human life will also disappear with the slaughter of natural life. Aytmatov, as the witness of time in his works, is the phenomenon of a state of consciousness against our human pauses. As a writer who warns people, he warned humanity through his works so that the world would not be destroyed and man would not prepare for his own end. In order to reveal these warnings, it is necessary to make close readings on Aitmatov's works and to identify them.

In this study, we made close readings by examining how the theory of eco-criticism, which reveals the relationship between literature and environment, is seen in Cengiz Aytmatov's novel *Toprak Ana*. In the study, firstly, what eco-criticism is and what it emphasizes will be discussed. Then, starting from the novel, how the war for land affects people's lives and the psychological effect on them will be discussed. Besides people fighting for the sake of the land at the cost of destroying each other, the people who stay behind are struggling for life with the psychological effect of the war. In addition to this struggle for survival, it will be dwelled on how war drought and destroyed nature.

Keywords: Eco-Criticism, Literature, Human, Cengiz Aytmatov, *Toprak Ana*

Giriş

Ekoeleştiri ve İnsanın Doğa Üzerindeki Hükümü

Doğa, sadece insanların yaşadığı ve insanlar için var olan bir yer değildir. Fakat insanoğlu doğada o kadar çoğaldı ki artık doğayı katletmeye başladı. Bu doğaya hâkim olma arzusu insanın yaratılışından bugüne devam etti. İnsanlık tarihi toprağa hükmetme tarihidir. İnsanoğlu var olduğundan bugüne kadar her zaman toprağa hükmetme gayreti içinde olmuş ve toprağın tek hâkimi kendisini görmüştür. İnsan kendi gücünü keşfettikten sonra çevresel tahribatlar artmaya başlamış. Bu durum, ekosistemin bir parçası olan insanı özünden tümüyle uzaklaştırmış, böylece insan ve insan dışı doğa çatışması küresel boyutlarda kendini göstermeye başlamıştır. İnsan eylemlerinin doğa üzerinde yarattığı yıkıcı etkiler, farklı düşünce akımlarınca geliştirilen hareketlerle sürekli olarak sorgulanmıştır. Bütün bu

sorunların sonucu olarak ve yaşanan tehlikeye dikkati çekmek için ortaya çıkan çevreci eleştiri edebiyat eserleri ile doğa arasındaki ilişkiyi irdeler. Ekoeleştiri edebi metinleri çevreci bir bakış açısıyla yorumlayan bir akımdır. Canlı ve cansız varlıkların edebi metinlerde nasıl anlatıldıkları ekoeleştirin odaklandığı meselelerden biridir. Ekoeleştirin amacı edebiyat çalışmaları aracılığıyla okuyucuda çevre bilinci uyandırmaktır. Ekoeleştiri insanın doğanın bir parçası olduğundan beslenir. İnsan doğanın tek sahibi değildir ve canı ne isterse onu yapamaz. Ekoeleştirmenler insan tarafından doğanın bilinçsizce ele geçirilmesini ve hammadde kaynağı olarak sömürülmesini eleştirirler.

Çevreci Eleştiri'nin, ABD'de 1993 yılında kurulan ASLE (Association for the Study of Literature and Environment-Edebiyatta Çevre Çalışmaları Derneği) ile birlikte edebiyat alanında kabul görmeye başladığı söylenebilir. Terimin, ilk olarak 1978 yılında William Rueckert'in "Literature and Ecology" (Edebiyat ve Ekoloji) adlı makalesinde 'ekolojinin prensiplerinin edebiyata uyarlanması' anlamında kullanıldığı görülür. Rueckert, bu makalesinde 'edebiyat ekolojisi' dediği yeni bir alanın gerekliliğini vurgulamıştır. Cheryl Glotfelty, *The Ecocriticism Reader* adlı çalışmasının giriş bölümünde ekoeleştiriye şöyle tanımlar:

"Ekoeleştiri nedir? En basit tanımıyla, edebiyatla fiziksel çevre arasındaki ilişkinin incelenmesidir. Tıpkı feminist eleştirininki dili ve edebiyatı cinsiyet bilincine sahip bir bakış açısıyla incelemesi veya Marksist eleştirininki metin okumalarına üretim tarzlarına ve ekonomik sınıflara dayalı bir bilinç katması gibi, ekoeleştiri de edebiyat çalışmalarına yeryüzü merkezli bir yaklaşım getirir" (Glotfelty, 1996: 19).

Glotfelty'nin yanı sıra *Writing the Environment* adlı çalışmasıyla Richard Kerridge de ekoeleştiriye açıklar:

"Ekoeleştiri, pek çok kültürel alanda süregidiyor gibi görünen ve çoğunlukla yarı gizli kalan tartışmayı net olarak görmek için çevreye ilişkin fikir ve temsilleri ortaya çıktıkları her yerde takip eder. Hepsinden daha önemlisi, ekoeleştiri, metinleri ve fikirleri çevre krizlerine verdikleri cevapların tutarlılıkları ve faydalarına göre değerlendirmeye çalışır" (Kerridge'den aktaran Greg Garrard, 2016: 16).

2000'lerin başından bu yana Türkiye'de pek çok ekoeleştirel çalışma ortaya çıkar. Bunlardan Ufuk Özdağ'ın *Çevreci Eleştiriye Giriş* kitabı Çevreci

Eleştiri kitabı alan için önemli kaynak özelliğini taşır. Özdağ bu kitabında, "iklim değişikliğinin tüm yaşamı tehdit ettiği şu günlerde bile sanki dünya hep sürdürülebilir bir dünya olacakmışçasına yaşayanlar var (Özdağ- Alparlan, 2010: 641-651) diyerek küresel krizden daha tehlikeli olanın insanların umursamazlığı olduğuna dikkati çeker. Ancak Özdağ'dan çok önce çevreci eleştirinin çok yaygın olmadığı zamanda Türk edebiyatında Takiyettin Mengüşoğlu'nun 1979 yılında yazdığı *İnsan ve Hayvan Dünya ve Çevre* adlı eseri hayvanın çevreye uyum süreci ve insan ile hayvan ya da hayvan ile çevre arasındaki ilişkiyi açıklaması bakımından dikkat çekicidir. Mengüşoğlu; "insan tabiat karşısında bir bağımsızlığa sahiptir. O, tabiatı değiştiriyor, kendi hizmetine alıyor" (Mengüşoğlu, 1979: 15) diyerek tabiatın kaderinin insanın elinde olduğunu söyler. Çevrenin ve canlı yaşamının yok oluş tehdidiyle karşı karşıya kalması edebiyat sahasında da birçok anlatıda vücut bulmuş yazarlar kullandıkları imgelerle durumun vahmiyetine dikkati çeker. Ekoeleştiri yani çevreci eleştiri ile edebi metinlerin çözümlenmesi üzerine Serpir Opperman'ın *Ekoeleştiri ve Edebiyat* (Opperman, 2012) adlı kolektif çalışması çevreci eleştirinin edebiyata uyarlanması açısından önemlidir.

Türk dünyasının evrenselliğe ulaşan en önemli yazarı olan Cengiz Aytmatov anlatıları bu perspektifte ele alınabilir. Eserlerinde doğa ile savaş ve insanın doğa karşısındaki mücadeleyi de ele alır. Aytmatov, gelecek kaygısını duyarlı bir bilinçlilik haliyle eserlerine taşımış tabiatın dolayısıyla canlı yaşamının tehdit eden her türlü faktöre dikkati çekmiştir.

Toprak Ana Romanında İnsan ve Toprak Arasındaki Ontolojik Bağ

Çevreci eleştiri bağlamında incelendiğinde Aytmatov'un eserlerinde, insan-doğa ilişkisinin çok güçlü bir bağla işlendiği hemen fark edilir. Abdıldacan Akmataliyev'in belirttiği gibi "Aytmatov'un eserlerinde doğa, insan hayatını, iç dünyasını ölçen özel bir görev taşımaktadır, belki zor ve çelişkilidir ama eserin sonunda "hakikat neyse o olur" (Akmataliyev, 1999: 31). Aytmatov'un eserlerinde doğanın islenişine dair ilkyazının sahibi Bilge Ercilasun, "yazarın doğa unsurlarını değişen nitelikleriyle hem sembol hem de estetik varlıklar olarak kullandığını belirtir" (2013/1: 421). Çünkü Aytmatov'un doğaya bakışı, duygusal bir romancı bakışı değil, bilinçli bir çevreci bakışıdır. Aytmatov, Vladimir Korkin'le 1989'da gerçekleştirdiği söyleşide:

"Ne kadar uzun yasarsak yeryüzündeki hayatın korunması ve idamesi konusunda da bir o kadar tatminsiz oluruz. Aslında Einstein'ın görmenin ve anlamının zevki olarak tanımladığı tabiatın paha biçilemez hediyesinden kim gönüllü olarak vazgeçmek ister ki?" (Korkin, 2009: 356)

Doğrusu Cengiz Aytmatov'un eserlerinde yaşam alanlarını insan dışında başka bir canlına tehdit ettiği görülmez. Evrene yönelik bu tehditler, doğal dengeleri bozmaya başladığında *Toprak Ana* romanındaki gibi insanlar toprakla birlikte kendilerini de tüketirler.

"Toprak Ana! Toprak Ana! Söyle bana, Savankul gibi Kasım gibi evlatlarına kıyarlar da bu dağlar niçin göçüp yerin dibine batmaz? O iki can, baba oğul, bu toprağın öz çocukları, soylu çocuklarıydı. Bilinmeyen eski çağlardan beri bu toprakları yoğuran, işleyen insanlardı. Dünyayı besleyen, sulayan onlardır. Savaş çıkınca bu toprakları savunmak için asker olup ön saflarda çarpışan onlardır. Savaş olmasaydı Savankul ve Kasım neler neler yapacaktı bir düşün. (...) Söyle bana Toprak Ana, gerçeği söyle: İnsanlar savaştan yaşayamazlar mı?" (Aytmatov, 2015: 77).

Kaybettiği çocuklarından sonra bunalıma girerek yaşam umudunu ve amacını yitirmiş bir haldedir. Öfke, acı ve nefret hepsi bir aradadır.

Geçmişten geleceğe insan ile doğa arasındaki ilişki insanın varoluşunu borçlu olduğu tabiatı yavaş yavaş tüketmesiyle farklı bir boyut kazanmıştır. Toprak uğruna asırlardır savaştan insanlar, bir gün kendileri de toprak olarak bu dünyadan yok olacaklardır. Bu yok oluş insanların birbirleri ile toprak için savaşması ve insanın kendini toprağın hâkimi görmesi sonucu ortaya çıkmıştır. Geçmişten günümüze kadar nice milletler ve devletler işte bu toprak için yok olup gitmedi mi? "Nice nice milletler savaş sonunda yok olup gittiler, nice nice şehirler yanıp kül oldu" (Aytmatov, 2015: 77). İnsanların toprak uğruna birbirlerini yok etmek için savaşmasının yanında geride kalanlar ise savaşın psikolojik etkisi ile yaşam mücadelesi vermektedirler. "Savaşın kanlı pençesini boğazına geçirmediği bir tek aile, bir tek insan yok!" (Aytmatov, 2015: 63). Her köylü savaştan bir türlü zarar görmüştür. Eşlerinden ve evlatlarından ayrılmak zorunda kalmışlardır. "Sevdiğimiz kişiyi veya onun sevgisini yitirdiğimizde daha önce hiç olmadığımız kadar çaresiz bir mutsuzluk içinde oluruz" (Atalay, 2011: 20). Köydeki insanlar oğullarını ve eşlerini savaşa gönderdiklerinde çaresiz bir şekilde umut ile beklerler. Bir yandan savaştakileri düşünen insanlar bir yandan da bu savaş psikolojisi ile üretim yapmak zorundalar.

Tarih boyunca ve günümüzde, her kültürde toprağa ve yeryüzüne hep dışı cinsiyet atfedilerek "Toprak Ana", "Tabiat Ana" denmektedir. Bu doğanın üretken gücünden kaynaklanmaktadır. Toprağa atılan her tohum canlanarak besine dönüşmekte ve toprak kendini yeniledikçe yaşayan tüm canlılara hayat vermektedir. Toprağın mahsul vermesi, bitkilerin, ağaçların yeşermesi onun verimliliğini ve doğurganlığını simgelemektedir. "Yerin, toprak olarak, yani zemindeki toprak katmanı ve yeraltıyla kazandığı en önemli özelliklerden birisi onun sonsuz üretkenliği yani doğurganlığıdır." (Eliade,

2003: 248). Toprak bu anlamda savaş ile birlikte doğurganlığını da kaybetmiştir. Savaşın etkisiyle toprağında verimsizleştiğini söyleyebiliriz. Toprağa karşı savaş açan insan, toprağın verimsizleştiğini anlar. Savaşın etkisinin yanında köylüleri kuraklıkta etkiliyordu. Savaşın yaydığı kötü etki sonucu toprakta kuraklaşmıştı. Savaş döneminde topraktaki bereketin gittiğinden söz ederken böylesi zamanlarda bir yıkım ve yitim alanları meydana geldiğine temas etmiş olur. Yani doğa ile iç içe uyumlu bir şekilde yaşayan insan doğanın kabullendiği bir öğedir fakat doğanın dengesini bozduğunda kendi felaketinin de yaratıcısıdır.

Eserde toprak savaş başlamadan önce, her şeyin yolunda gittiği zamanlarda mutluluğun sembolü olan bir değerdir. Kahramanların mutluluk ve geleceğe dönük halleri "savaş çıktı ana, savaş!" (Aytmatov, 2015: 33) sözünden sonra bozulmaya başlamıştır. Savaş insanların umutlarını da yok etmiştir. "Savaş olmasaydı ömrümüzün sonuna kadar beraber olacaktık. Ya Aliman ve Kasım'ın neleri olmuştu ki? Neleri olacaksa gelecekte olacaktı. Onların hayatı gelecekte, tamamen hayallerinde idi. Savaşın keskin baltası kendilerini de yıkmıştı, umutlarını da" (Aytmatov, 2015: 73). Savaş tüm umutları yıkan ve sarılması güç yaralar açan bir olgu olmuştur. Savaş bu perspektifte yarattığı etki boyutu ve ortaya çıkardığı etki uzun süre halkın ve toplumun hafızasından silinmeyecektir. "Toplumlar üzerinde yıkıcı etkiler meydana getirerek huzur alanlarını dağıtan ve yok eden savaş, bireylerin belleklerinde onarımı uzun yıllar sürecektir tahribatlara neden olur." (Korkmaz, 2009: 200) Romanda savaş çıktı cümlesiyle başlayan bu ağır tahribat ve insanlardaki umutsuz etki romanın sonuna kadar savaşın yıkıcı etkisiyle devam eder. Savaşın insanlarda başlattığı ruhsal tahribata da dikkat çeker.

Savaş tüm köylüler gibi Tolganay'ı da yaşama bağlayan tüm ümitlerini ve değerlerini elinden alır. Yüzyıllardır savaşlarda ki toprak kavgası, onu paylaşmak ve üzerinde hâkimiyet kurmak isteyen insanların açtığı bu savaş Tolganay için tamamen anlamsız ve gereksizdi. İnsanların yüreğinde derin yaralar açan savaş toprağın içinde de aynı acı ve hüzne neden olur.

"Durun! Kan dökmeyin!" şimdi tekrar ediyorum; "Ey dağların, denizlerin öbür tarafındaki insanlar, siz ki mavi göğün altında yaşıyorsunuz, savaş neyinize gerek? Ben toprağım, bana bakın! Ben her biriniz için aynıyım ve siz de benim gözümde eşitsiniz. (...) saban izine bir çekirdek, bir tohum tanesi atın, size yüz katını vereyim, küçük bir fidan dikin kocaman bir çınar vereyim! Evler kurun, temel olayım! Üreyin, çoğalın, hepimize güzel bir barınak olayım! Derinim, yükseğim, büyüğüm, ucum bucağımda yok... hepimize yeterim ben..." (Aytmatov, 2015: 77).

Savaş sadece köylülerin değil uğruna savaş çıkan ve binlerce kan akıtılan toprağın da yok olmasına sebep olur. Savaş insanları yok edince toprağı işleyen kimse kalmayacağından toprağın çoraklaşması ve insanlar gibi yalnızlaşması kaçınılmaz bir etkidir. "Bilinmeyen eski çağlardan beri bu toprakları yoğuran, işleyen insanlardı" (Aytmatov, 2015: 77). Savaş çıkmasıyla toprakta yalnız kaldı. Toprakta uzaklaşan insan da huzursuzlaştı yani insan toprağa veya doğaya yakın olduğu ölçüde kendisine yakındır.

Sonuç

Toprak Ana her şeyden önce insani öze seslenen bir metindir. Yine en merkezde insan ve onun yaşam mücadelesi vardır. Yine toprak ve emek vardır. Savaşsız bir dünya özlemi vardır. Yıkımların olmadığı, çocukların yetim kalmadığı ve yaşama hakkının elinden alınmadığı bir dünyanın hayali vardır. Aytmatov birçok eserinde doğayı ele alır ve doğanın öğeleri arasındaki uyuma işaret eder. Ona göre bu uyuma uymayan ve dengeyi bozan varlık insanoğludur. Ama bu bozulan dengenin bedelini ise doğanın canlı-cansız tüm varlıkları ödemektedir. Aytmatov, doğanın tüm öğelerini dikkatle ve incelikle betimlemiş; doğal sistemin birbiri içindeki uyumu daima vurgulamıştır. Ona göre insan doğanın bir parçasıdır, ne daha değerlidir ne de daha üstündür. İnsanın kendi dışındaki doğaya karşı saldırgan davranması, genellikle maddi çıkarlar uğruna bilinçli olarak doğayı yok etmesi, diğer canlıların yaşam alanlarını daraltması ve hatta yok etmesi, kendi türünü doğanın hükmü konumuna koyması yüzyıllardır süregelmişse de günümüzde en üst seviyelere ulaşmıştır. Aytmatov, eserlerinde zamanın şahidi olarak insanlığın ne kadar vahşileştiğinin bir bilinçlilik halinin görüngüsüdür. O, evrensel bir yazar olarak dünya yok olmasın insanlık kendi sonunu hazırlamasın diye uyarısını yapmıştır.

Kaynakça / Reference

Akmataliyev, Abdıldacan (1999). Çingiz Aytmatov'un Eserlerinin Evrensel Özelliği. (Haz. E. Kılıç ve N. Konuk), Doğumunun 70. Yıl Dönümünde Cengiz Aytmatov Uluslararası Bilgi Şöleni Bildirileri: 8-10 Aralık 1998, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 31-42.

Aytmatov, Cengiz (2015). *Toprak Ana*. (Çev. Refik Özdek). İstanbul: Ötügen Neşriyat.

Atalay, Hakan (2011). Aşk Acısına Dipnotlar. *Psikeart*. S.18: 20-22.

Eliade, Mircea (2003). *Dinler Tarihine Giriş*. İstanbul: Kabalıcı Yayınları.

Ercilasun, Bilge (2013/1). Cengiz Aytmatov'un Romanlarında Tabiat. *Türk Roman ve Hikâyesi Üzerine*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Garrard, Greg (2004). *Ecocriticism*. Oxfordshire: Routledge.

Glotfelty, Cheryl (1996). Introduction. In C. Glotfelty & H. Fromm (Eds.), *The Ecocriticism reader: Landmarks in literary ecology*. London: University of Georgia Press.

Korkin, Vitali (2009), *Edebiyatın Misyonu Cengiz Aytmatov*. (Çev. O. Söylemez ve A. Yılmaz). Ed. Ramazan Korkmaz, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Korkmaz, Ramazan -Didem Nesibe Nakipler (2009). *Toprak Ana'da Mekân-İnsan İlişkisi*, Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Mengüşoğlu, Takiyettin (1979). *İnsan ve Hayvan Dünya ve Çevre*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

Opperman, Serpil (2012), *Ekoeleştiri, Çevre ve Edebiyat*. Ankara: Phoenix Yayınları.

Özdağ, Ufuk – Alpaslan, Gonca Gökalp (2010). *Türkiyat Araştırmalarında Yeni Bir Alan: Çevreci Eleştiri*, (Ed. Ü. Çelik Şavk) 3. Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu. Bildirileri: 25-27 Mayıs 2010. Ankara: Hacettepe Üniversitesi. *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü*, 641-651.

[itobiad], 2021, 10 (2): 1610-1632

Festivallerden Festivalizm ve Bienallere

From the Festivals to Festivalism and Biennials

Tuğba RENKÇİ TAŞTAN

**Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Ayvansaray Üniversitesi, Güzel Sanatlar, Tasarım
ve Mimarlık Fakültesi, Görsel İletişim Tasarımı Bölümü**

**Asst. Prof., İstanbul Ayvansaray University, Faculty of Fine Arts, Design
and Architecture, Department of Visual Communication Design**

tugbarenkcitastan@ayvansaray.edu.tr

Orcid ID: 0000-0002-5359-2981

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type	: Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received	: 13.10.2020
Kabul Tarihi / Accepted	: 01.06.2021
Yayın Tarihi / Published	: 20.06.2021
Yayın Sezonu	: Nisan-Mayıs-Haziran
Pub Date Season	: April-May-June

Atıf/Cite as: Renkçi Taştan, T . (2021). Festivallerden Festivalizm ve Bienallere . İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi , 10 (2) , 1610-1632 . Retrieved from <http://www.itobiad.com/tr/pub/issue/62559/809799>

İntihal /Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and confirmed to include no plagiarism. <http://www.itobiad.com/>

Copyright © Published by Mustafa YİĞİTOĞLU Since 2012 – İstanbul / Eyup, Turkey. All rights reserved.

Festivallerden Festivalizm ve Bienallere

Öz

Küreselleşme ve liberal politikanın benimsenmesi ile, özellikle 1990'lı yıllarda, tüm dünyada düzenlenen festivaller, fuarlar ve bienallerin sayısında artış yaşanmıştır. Kentlerin dünyada mega kent olması ve kentin kültür kimliğinin zenginleşmesi açısından bu etkinlikler oldukça önemli bir role sahip olmuştur. Küresel sermayeyi elinde bulunduran şirketlerin önderliğinde ve sponsorluğunda organize edilen bu etkinlikler; dünyadaki sanat ortamı, sanat piyasası ve sanatçılar açısından yeni bir dönemin habercisi olmuştur. Sanatçılar ve yapıtlar uluslararası organizasyonlarla küresel ortamda dolaşıma sokulmuş, her ülke kendi yerel sanatını tanıtmaya ve sergilemeye şansına sahip olmuştur. Festivaller, Peter Schjeldahl'ın (d. 1942) deyişiyle, *festivalizme* dönüşerek, küresel kapitalist sistemde farklı bir yapıda biçimlenmiştir. Türkiye'de ise, 1973 yılında festivallere yönelik bir çalışmanın yapılabilmesi konusunda önemli bir adım atılmış; içeriğinde klasik müziğe yer veren *Uluslararası İstanbul Festivali* adı altında sanat festivali düzenlenmiştir. 1980'lerde serbest piyasa ekonomisine geçilmesiyle, ilerleyen yıllarda bu festivalin daha kapsamlı ve uluslararası organizasyonlarla yeniden yapılandırıldığı görülmektedir.

Araştırma kapsamında ulaşılan ve incelenen veriler, literatür tarama yöntemiyle elde edilmiştir. Bu araştırma, bir kavram olarak *festival* olgusunu irdeleyerek; sanat alanında toplumsal, kültürel ve ekonomik açımlarla tarihsel sürece konumlandırabilmeyi amaçlamıştır. Bununla birlikte, küresel dünyaya geçişle *festivalizm nedir?* sorusuna cevap aranırken, özellikle festival ve bienallerin kentleşme olgusu içinde nasıl yer bulduğuna ve çağdaş sanattaki oluşumlar ve etkileri elde edilen veriler doğrultusunda ortaya koymaktır. Türkiye'de ise; İstanbul Kültür Sanat Vakfı (İKSŞV)'nin kuruluşu, sanat festivallerinin bienalleşmesi, tarihsel süreç ve bienallerin farklı etkinliklerle sanat alanındaki önemli rolü üzerinde durulmuştur. Mekân ve izleyici/alımlayıcı odaklı festivaller ve bienallerin, kentleşme ve çağdaş sanattaki politik konumu/rolü üzerine bir araştırma metni ortaya konmuştur.

Anahtar Kelimeler: Festival, Festivalizm, Bienal, Çağdaş Sanat, Görsel Sanatlar.

From the Festivals to Festivalism and Biennials

Abstract

With the adoption of the globalization and liberal policy, especially in the 1990s, the number of festivals, fairs and biennials organized all over the world has increased. These activities have played a significant role in terms

of the cities being mega cities in the world and enriching the cultural identity of the city. These events organized under the leadership and sponsorship of companies holding global capital; It has been the harbinger of a new era for the art scene, art market and artists in the world. Artists and works have been circulated globally with international organizations, and each country has had the opportunity to promote and exhibit their local art. Festivals, in the words of Peter Schjeldahl (b. 1942), transformed into festivalism and formed in a different structure in the global capitalist system. In Turkey, an important step in the efforts to be a festival in 1973; An art festival was organized under the name of the International Istanbul Festival, which includes classical music. With the transition to free market economy in the 1980s, it is seen that this festival was restructured with more comprehensive and international organizations in the following years.

The data accessed and analyzed within the scope of the research were obtained by the literature review method. This research, by examining the phenomenon of festival as a concept, has aimed to position it in the historical process with social, cultural and economic openings in the field of art. However, while seeking an answer to "what is festivalism?" question, it is to reveal how festivals and biennials find their place in the phenomenon of urbanization and the formations and effects in contemporary art in line with the data obtained. In Turkey; Establishment of Istanbul Foundation for Culture and Arts (İKSÜ), the biennialization of art festivals, the historical process and the important role of biennials in the field of art with different activities were emphasized. A research text on the political position/role of space and audience / receptive focused biennials and festivals in urbanization and contemporary art has been presented.

Keywords: Festival, Festivalism, Biennial, Contemporary Art, Visual Arts.

Giriş

Tarih boyunca farklı şekillerde ve farklı coğrafyalarda gerçekleştirilen festivaller, yaşamda yer alan toplumsal ve aynı zamanda kültürel pratikler olmuştur. Toplumun her kesiminden insanlar bu etkinlikler sayesinde bir araya gelerek bir eğlence, kutlama ve paylaşım alanı oluştururlar. Herhangi bir festivalde müziği, tiyatroyu, şiiri ve yapıldığı topluma ait sanatsal ve kültürel öğelerle görmek mümkün olup, bu tür festivallerde birden çok sanatsal, kültürel ve geleneksel özelliklerin etkileşimi bir aradadır. Özellikle bu etkileşim yerel, yöresel, bölgesel vb. sokak festivallerinde de oldukça sık görülmektedir.

Mezopotamya uygarlıkları ve sonrasında Antik Yunan'dan beri çeşitli şekillerde var olan festivaller, sosyal yaşamda birey-toplum ilişkisinde canlı tutulmak istenen kuşaktan kuşağa aktarılan kültürel ve toplumsal pratikler olması açısından oldukça önemli bir role sahiptir. Festivaller genellikle kamuya açık olup, sınıf ayrımı olmaksızın toplumun her kesiminden insan

grubunu kapsar. Geçmişten bu yana düzenlenen belli bir ulusa, kültüre yönelik özellikler taşıyan ve nesilden nesile aktarılan bu pratikler aynı zamanda insan ilişkilerinde birlik ve beraberliğin, kardeşlik duygularının vurgulandığı ve ön plana çıktığı etkinliklerdir. Günümüzde ise, yapısal olarak dönüşüme uğramış, özellikle sanat, kültür alanlarında gerçekleşen, uluslararası/kültürlerarası etkileşimin temelini oluşturan ve buna olanak sağlayan çeşitli organizasyonlardır.

18. ve 19. yüzyılda ise makineleşme ile birlikte sanayileşme ve endüstrileşme ivme kazanmış, Theodor Adorno'nun mesele ettiği kültür endüstrisi ekonomiyile bütünleşmiş ve teknolojik gelişmelerin paralelinde kitle iletişim araçları yaygınlaşmıştır. Kitleler dünyadaki farklı alanlardaki gelişmeleri, yenilikleri ve haberleri artık birden fazla kaynak ve kanal zerinden bilgiye ulaşma fırsatı elde etmişlerdir. Bu durum sadece, sosyal, politik, ekonomik vb. gibi alanlarla sınırlı kalmayarak, sanat alanlarında da etkili olmuştur.¹ İktisadi ve ticari nedenlere bağlı olarak, tüketim metaları ile yüksek sanat eseri arasındaki sınır ortadan kalkmış, sanat eseri metalaşmış, mevcut varlığından soyutlanarak işlevselliğini kaybetmiştir. Bu konuda fuarlar da önemli bir rol oynamıştır. Çünkü fuarlar, ticari tüketim metalarının, sanatsal ürünlerin, kültürlerin ve ulusal sembollerin yer aldığı, bir arada sergilendiği, tanıtıldığı, satışa sunulduğu kamusal mekanlardır (Altick'ten aktaran Zolberg, 2013, s. 144).

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki yıllarda 1960'larda İngiltere, Almanya, Fransa ve İtalya gibi ülkeler savaşın her alanda yarattığı yıkımı ortadan kaldırmak ve ekonomik ve toplumsal kalkınma için endüstri ve sanayi alanında ilerlemişlerdir. Bu durum savaş sonrası toplumsal yapılarda ve sanatsal üretimlerde köklü dönüşümlerin yaşanmasına sebep olmuştur. 1960 ve 1970'lerde *beyaz küp* meselesi ve sergileme sorgulanmış; sanat alanında *sanat ve hayat* arasındaki ayrımları ortadan kaldırmaya yönelik bilinenin ötesinde sıra dışı yeni sanat pratikleri ortaya çıkmıştır.

1989 yılında Doğu-Batı Almanya'nın birleşmesi ve 1990'lı yıllarda, Sovyet Bloku'nunda dağılması ile küresel ticaret anlaşmaları gündeme gelmiştir. Bu durum sanat alanını da temelden etkilemiştir (Acar, 2016, s. 107). Liberal politikanın benimsenmesi ile dış ticaret politikaları hayata geçmiş, ulaşım ve dağıtım faaliyetlerinde sınır engelleri ortadan kalkmıştır. Bu durum, tüm dünyada küreselleşme dalgasının yolunu açmıştır. H. Marshall McLuhan'ın (1911-1980) 1960'larda ortaya koyduğu *küresel köy* kavramı, kitle iletişim araçlarının yaygınlaşması ve dünya üzerinde sınır ötesi ve denizaşırı ticaret yollarının açılması ile iyiden iyiye hissedilmeye başlanmıştır. Serbest piyasa ekonomisinin ve liberal politikanın benimsenmesinin ardından kentlere siyasi, ekonomik, sosyal, sanatsal ve kültürel alanlardaki faaliyetlerin odağında olması açısından ciddi ölçüde etkisi olmuştur. 1990 sonrasında

¹ Bienaller, festivaller, fuarlar, galeriler ve müzayedeler aracılığıyla kültür endüstrisi, sanatla bağ kurmakta ve bu bağlar ağlaşılarak örgütlenmektedir (Artun, 2014, s. 20, 21).

küresel sermayeyi elinde bulunduran büyük şirketlerin sponsorluğunda büyük bütçeli sanat ve kültür festivalleri ile bienaller düzenlenerek, küreselleşmenin etkisiyle dünyadaki pek çok kentte sanat bienalleri ve festivaller sayısında büyük artış yaşanmıştır.

Bu çalışmanın temel amacı, festival olgusunun küreselleşme ile birlikte sanat alanında -izm'li bir yapıya doğru evrimleşmesinin altında yatan sosyal, ekonomik, politik ve kültürel argümanları belli veriler eşliğinde incelemektir. Ayrıca, günümüze dek farklı şekillerde ve içeriklerde varlık gösteren festivallerin tarihsel süreçte nasıl konumlandırıldığını ve özellikle küreselleşme ile sanatsal festivallerin ve bienallerin sayısında yaşanan artışın nedenlerini açıklayarak, toplumsal yapıda nasıl değişime uğrayarak bugünkü halini aldığını kaynaklar eşliğinde ortaya koymaktır. Bu gelişmelerin paralelinde; sanatçıların konumu, tavrı ve sanat yapıtlarının üretimi, sergileme yöntemleri ve müzecilik anlayışının kurumsal rolü ve işlevinin dönüşüme uğramasındaki yenilikçi hareketlerin neler olduğuna vb. konulara ilişkin metin içinde cevap aranmıştır. Son olarak, nitel araştırmada belge tarama yöntemi ile ulaşılan verilerin metin içinde işlenmesiyle, elde edilen bulgular ve değerlendirmelerle araştırma sonuca bağlanmıştır.

Festival Kavramı ve Tarihsel Süreçteki Yeri

Festival kelimesi *Franstızca* kökenli isim bir sözcüktür. Bir kavram olarak festival, *Türk Dil Kurumu'nun Güncel Türkçe Sözlüğü'nde* farklı şekillerde tanımlanmaktadır. Sözlüğe göre *festival*; "Dönemi, yapıldığı çevre, katılanların sayısı veya niteliği programla belirtilen ve özel önemi olan sanat gösterisi" (TDK, Güncel Türkçe Sözlük) ve bir diğer tanıma göre ise; festival aynı zamanda *sinema* ve *tiyatroyu* niteler. "Belli bir sanat dalında oyun ve filmlerin sunulması ve gösterilmesi sonunda ödül, derece verilmesi biçiminde düzenlenen ulusal veya uluslararası gösteri dizisi, şenlik"tir (TDK, Güncel Türkçe Sözlük). Dolayısıyla festival kavramı, gösteri, sanat, sinema, tiyatro, sergileme gibi faaliyetlerin yapıldığı organizasyonları niteleyen bir kelime olduğu söylenebilir.

Festival, en yalın şekliyle ifade etmek gerekirse, belirli bir toplumun belirli gün ve tarihlerde bir araya gelerek, geleneksel, kültürel ve sanatsal anlamda yaptıkları bir çeşitli kutlamalardır. Farklı etnik kimliklerden, kültürlerden uluslararası sanatçıların katılımıyla çağdaş sanat pratiklerinin, disiplinlerarası yapıtların sergilendiği bienaller kent kimliğinde ve kent markalaşmasında önemli ve prestijli organizasyonlar arasında başı çeker. Çağdaş sanat festivalleri yapıldığı toplumun yerel sanatına ve yapısına göre çeşitlilik göstererek, farklı içerikte organize edilebilir.

Festival ve şenliklerin kökeni ve tarihi, pagan dünyaya kadar uzanır. Antik Yunan toplumunda insanla doğa arasındaki ilişkinin vurgulandığı *Dionysos* şenliklerine bağlanır. *Dionysos şenlikleri*, insanla doğa arasındaki ilişkinin vurgulanması açısından diğer şenliklerle kıyaslanamayacak ölçüde önem kazanmıştır. Festival ve şenlikler, Antik Yunan döneminden tek tanrılı

kültürlere dek, günlük yaşamı hareketlendiren, eğlenceli hale getiren ve canlanmasını sağlayan eğlence türlerinden olan etkinliklerdir. Bu etkinliklerde oyunlar oynanmış bu oynan oyunlarda tragedya ve komedyaya doğmuştur (Arsal, 2006, s. 78).

Avrupa'da Rönesans ile birlikte, din dışı festivallerin de düzenlenmeye başladığı görülmektedir (Bilgili, vd. 2012, s. 118). Mediciler döneminde, *sergiler* ortaya çıkmıştır. Bunlar dinsel festivallere eşlik eden ve Akademi'nin altında düzenlenen ilk sergilerdir. 1706 yılında Mediciler'den Ferdinand, ölmüş ressamın eserlerinden sergi düzenlemiş hatta bu sergi için bir de sergi kataloğu hazırlanmıştır. Buradaki amaç, dönemin sanatçılarına kendilerinden önceki ustaları tanıtmak ve öğretmektir (Artun, 2009, s. 21). Tarihte sergiye yönelik günümüzdeki gibi bu türden bir materyalin hazırlanması; serginin basılı bir kaynak ile tanıtılması, ulaşılabilirliği ve belgelenmesi açısından oldukça önemli olup, dönemin sanat anlayışına yol gösterici ve yön vericidir.

Daha çok *Encyclopedie*'nin (1751-1765) editörü olarak tanınan Fransız yazar Denis Diderot (1718-1784), 1759'dan 1781'e kadar, *Paris Resim ve Heykel Akademisi* tarafından düzenlenen *Salon Sergileri* üzerine görüşlerini açık bir biçimde dile getiren metinler yazmış, bu yazılar ilk olarak bülten halinde yayımlanmıştır. *Salons* başlığı altında bu metinler 4 cilt kitaptan oluşan bir kitap haline getirilmiştir (Barret, 2012, s. 30, 31). D. Diderot o dönemde, günümüzdeki önemli ve büyük sergilere benzer bir sergi hakkında kişisel düşüncelerine yer verdiği metinler ve sanat eleştirisi yazmıştır.

1789- 1799 yılları arasında *Fransız İhtilali*'nin yaşanması ile birlikte, devrimci liderler Jean Jacques Rousseau'nun festival idealini² hayata geçirme çabasında ydılar. Bu nedenle devrimci festivaller düzenlenmiştir. Bunun en önemli ayağı *Ulusal Müzik Enstitüsü* olmuştur. Bu festivaller, sanat ortamını canlandırma ve özellikle kardeşlik bağlarını güçlendirme çabalarının bir parçası olarak görülmüş; özgürlük, eşitlik ve kardeşliğin kutlanması amacıyla bir araya gelme zamanı olarak düşünülmüştür (Shiner, 2010, s. 234, 235, 236).

Dünyadaki *uluslararası* katılımı gerçekleştiren *ilk büyük dünya fuarı*, endüstri devriminin 100 yıl önce başladığı yerde, *Britanya* topraklarında gerçekleşmiştir. 1 Mayıs 1851 tarihinde açılışını Kraliçe Victoria'nın bizzat yaptığı tarihteki ilk uluslararası dünya fuarı olma özelliğine sahip olan *The Great Exhibition of the Works of Industry of All Nations* (Tüm Ulusların Endüstri Üretimlerinin Büyük Sergisi) bir diğer adıyla *The Great Exhibition* (Büyük Sergi)

² Aydınlanma felsefesinin düşünürü J. J. Rousseau *Consideration sur le Gouvernement de Pologne* isimli yapıtında, tiyatroyu büyük kentlerin yozlaşmış sanatı olarak değerlendirmiş, bunun yerine halkın her kesiminden bireyi bir araya getirmesi ve kardeşliği vurgulamasından ötürü halk şenliklerini yüceltmıştır (Arsal, 2006, s. 78). Festivaller ve şenlikler -J. J. Rousseau'nun belirttiği gibi- günümüzde dahi eğlence, kardeşlik, birlik beraberlik gibi bu duyguları ve bağları vurgulayan, kuvvetlendiren birey-toplum ilişkisinde önemli bir role sahip toplumsal ve kültürel pratiklerdir.

Londra'daki Hyde Park'ta gerçekleşmiştir. Fuarın sergi alanını oluşturacak yapı için uluslararası bir yarışma düzenlenmiştir. Yarışma sonucunu; sergi alanı projesini, cam seraları örnek alarak tasarlayan mimar ve bahçıvan Joseph Paxton'a ait proje almıştır. Bu projeye göre tümüyle cam kaplı yapı, dökme demir ve dökme cam levha olarak tasarlanmış olup parktaki bitkilere zarar vermeyecekti. Bu fuar için inşa edilen bu özel yapının adı *Crystal Palace* (*Kristal Saray*)'dır (Berber, 2016, s. 174, 175).

Büyük Sergi projesi, Britanya'nın 1800'lü yılların ortalarından bu yana endüstriyel gelişimin en önde gelen ülkesi olarak, dünya genelinde endüstri ve üretimde öncü olduğunu ve yeni dünya düzenini göstermesi adına iyi bir fırsattı. Bu fuarda, dünyanın pek çok ülkesinden gelen hammadde ve endüstri ürünleri sergilenmiştir. Fuar beş ay boyunca ziyaretçilerine açık kalmıştır. Bu organizasyon ile dünyadan pek çok katılımcı ülke ilk kez böyle bir etkinlik adı altında bir araya gelmiştir. Birçok farklı ülkeden ziyaretçilerin de yer aldığı fuarda; her ülke kendi endüstri ürünlerini, icat edilen makineleri, yerel ve kültürel ürünlerini bir arada sergilemiştir. Bu fuar, en genel tabirle Endüstri Devriminin özet bir tablosunu ortaya koymuştur. 1844 yılında Paris'te *Exposition Nationale de (Ulusal Sergi)* fuarını düzenlemesiyle fuarcılığın tarihine sahip olan Fransızlar da, bu fuardan ilham alarak Paris'te uluslararası düzeyde benzer fuarlar düzenlemişlerdir (Berber, 2016, s. 174, 175, 176, 179).

1960'lı yıllardan itibaren uluslararası sanat festivalleri, bienaller ve sergilerde geleneksel resim ve heykel anlayışının aksine daha çok sanatın farklı disiplinlerinden ve deneysellik içeren çalışmalara yer verilmek istenmiştir. Ancak Batılı yazarlara göre bu durum piktüral resim anlayışının ortadan kalkacağı anlamına gelmemiştir (Turani, 2010, s. 784). Bu durum daha çok, teknolojinin gelişmesi ve savaş sonrası dünyada, sanatsal pratikler, üretimler ve eylemlerin geldiği son noktayı, yenilikleri ve sanatın farklı ifade olanakları üzerine çalışmaların sergilenmek istenmesinden ötürüdür.

Fluxus hareketinin öncüsü olan ve *Fluxus Manifestosu*'nu yazan Amerikalı sanatçı, George Maciunas (1931-1978) 1962 yılında, Almanya'nın *Wiesbaden* kentinde Nam June Paik, Wolf Vostell, Alison Knowles gibi sanatçıların katıldığı ilk fluxus festivalini düzenlemiştir (Yaman, Ekim vd. 2012, s. 147). Ayrıca fluxus akımı sanatçıları, M. Duchamp'ın ortaya koyduğu *hazır-yapım* fikrini, estetik kaygılardan uzak gelişi güzel deneysel sanat etkinlikleri, eylemler ve performanslarla *hazır-eylem* düşüncesini geliştirmişlerdir. Bu kapsamda kamusal alanlarda sokak gösterileri, ses enstalasyonları, müzik konserleri, performanslar gerçekleştirmişlerdir (Antmen, 2009, s. 204, 205). 1962 yılında Londra'da *Aykırılıklar Festivali (Festival of Misfits)* düzenlenmiş, sıra dışı, beklenti dışı ve şaşırtıcı taktiklere başvurulmuş, duvarlara boş çerçeveler asılmıştır. Biraz daha geriye gidildiğinde yine başka bir sanatsal eylem ise, 1952 yılında John Cage (1912-1992) tarafından gerçekleştirilmiştir. 4.35'lik olarak adlandırılan bu performansta sanatçı, sokağa yerleştirdiği bir

piyanonun başında hiçbir nota çalmadan durmuştur. Süre dolduktan sonra saatine bakarak seyircilerin meraklı bakışları altında piyanoyu kapatarak oradan ayrılmıştır. J. Cage bu performansında esasen *sessizliğin performansını* ortaya koymuştur. Rastlantısal, eylemsel, sanat dünyasını sabote eden, deneyime dayalı bu tür örnekler çoğaltılabilir (Demirkol, 2008, s.164).

Bütün bu veriler ışığında söylenebilir ki, geçmiş toplumlardan günümüze kadar düzenlenen festivaller, fuarlar ve sergiler, var oldukları her çağda, her toplumda ve kültürde kendi içinde çeşitlilik kazanan birbirinden farklı yapılardan oluşmaktadırlar. Sosyal, kültürel, sanatsal, politik ve ekonomik alanlarda ve yapıldığı her dönemde birey-toplum açısından önemli bir işleve sahip olmuştur. İkinci Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan yeni sanat pratikleri ile festivaller farklı biçimlerde de varlık göstermiştir. Kamusal alanların kullanılmasıyla hedef kitlenin genişlemesi, farklı uygulamalar ve farklı amaçlar sanat ve kültür içerikli festivallerin günümüzdeki haline bürünmesine de zemin hazırlamıştır. Küreselleşen dünya ile küresel sermaye ve rekabet ortamında, kentsel olguda festivallerin ve bunun akabindeki fuar ve bienallerin sayısı ve önemi gittikçe artmıştır.

Küreselleşme Sürecinde Bienaller³ Ve Festivalizm

İkinci dünya savaşı buhranı ve makineleşme ile sanatçılar, sanatta alternatif arayışlara yönelmişlerdir. Gazete, dergi, kumaş vs. gibi atık nesne haline gelen sanat dışı materyaller sanat nesnesi olarak yapıt üretiminde yer almıştır. Ayrıca ülke içinde meydana gelen güncel meseleler de sanatçıların üretiminde ele aldığı başlıca konular haline gelmiştir. Bu durum sanatın sadece üretim alanındaki etkisiyle kalmaz. Ayrıca sanat festivallerinde de klasik ve çok bilindik eser gösterimi yerine, farklı sergileme tasarımları ve yöntemlerinin uygulanmasına da olanak tanımıştır. Sanatçılar çağının sunduğu teknolojik imkanlar ve olanaklar doğrultusunda yapıt üretimine, farklı sergileme ve gösterim yoluna gitmişlerdir.

20. yüzyılda sosyal, kültürel, siyasal, ekonomik alanlarda yaşanan toplumsal dönüşümlerle birlikte, festival ve bienal kavramı da farklı bir yöne doğru evrilmeye başlamıştır. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra 1955 yılında düzenlenen *dOCUMENTA Sergisi* bu konuda öne çıkar. Ağır yıkımlara neden olan iki dünya savaşı sonrası ve Paris'in işgali ve yaşanan bunalımdan sonra, dünya yeni bir döneme girmiştir. Özellikle sanat alanında toplumsal konulara, yeni sergilemelere, kavramsal sanat ve

³ 1895 yılı bienal etkinliğinin başlangıç tarihi olup; *Venedik* ise, etkinliğin doğduğu yer olarak literatüre geçmiştir. 19. yüzyılın sonu, 20. yüzyıla girmeye yaklaşmışken sanat, ilk kez bu kadar büyük görkemli ve evrensel olarak sunulmuştur. Venedik'teki bu gelişme, zaman içinde günümüze kadar sürecek olan uzun soluklu bir etkinliğe dönüşecektir. Bu etkinlikle birlikte; sanat, ulus-devlet inşasıyla doğrudan bağlantı içine girmiş ve uluslararası bienallerle, ulus kimlikler uluslararası arenada ve pazarda dolaşıma çıkmıştır. Uluslararası Venedik Bienali düzenlendiği ilk zamanlarında her ülkenin kendi etkinliğini gerçekleştirdiği ulusal pavyonlardaki yapılanma fuarlarıyla benzerlik göstermiştir. Burada, bir bienalde bile *festivalizmin* arka planında var olan bir fuar yapısını görmek mümkündür (Acar, 2016, s. 106).

avangard yaklaşımlara yönelik bir eğilimin egemen olduğu görülmektedir (Acar, 2016, s. 107).

Doğu bloku rejimlerinin hızla çökmesi, ABD'nin süper güç olması⁴ ve kapitalizmin zaferi ile birlikte, sanat dünyası da yeni bir yapılanma yoluna girmiştir. Bunun bir sonucu olarak dünyanın pek çok yerinde farklı kültürel ve yerel kimlikler taşıyan sanat etkinlikleri ortaya çıkmıştır. Bu etkinliklerde, Batı toplumu tarafından göz ardı edilen pek çok sanatçı, eleştirmenlerin onayını alarak ticari bir başarı kazanmıştır. Feministlerin sanat dünyasındaki erkek egemenliğine meydan okuduğu, etnik ötekilerin eyleme geçtiği ve ABD'de hararetli tartışmaların baş gösterdiği bu durum bir dizi karmaşık ve yavaş yavaş piyasada kabul gören gelişmelerin yaşanmasına zemin hazırlamıştır. Soğuk Savaş bitimine rastlayan, çeşitli etnik kimliğe sahip çokkültürlü (multicultural) sergi düşüncesinin artışı, beyazların sanattaki kurumsal tekeli elinde bulunduran düşüncüyü kırmıştır. Özellikle Londra ve Paris'te 1989 yılında düzenlenen iki sergi bu konudaki ilk girişimler olmasından ötürü önem arz eder. Bunlardan ilki *Pompidou Merkez'de düzenlenen Yeryüzü Büyücüleri (Magiciens de la Terre) Sergisi* ve *Hayward Gallery'deki Öteki Hikaye (The Other Story) Sergisi'*dir. Bu sergiler birinci dünya ve üçüncü dünya ülkelerinin sanatlarını ilk olarak birlikte sergilemelerinden ötürü önemlidir (Stallabrass, 2016, s. 19, 20, 21).

Soğuk Savaş'ın bitiminden sonra, serbest ticaret ile karakterize edilen *Neoliberalizm* güçlenmiştir. Ticaret engelleri kalkması, sanat ve kültür alanındaki engelleri de kaldırmıştır. Sanat dünyası da bu durumun liberal yönünden etkilenmiş; küreselleşme dalgasına kapılmıştır. Küreselleşme insan ve toplumsal alanların yanı sıra, ekonomi ve politikada da etkisini göstermiş ve diğer birçok alana hızla yayılmıştır. Bu durum paralelindeki, söz konusu söylemin arkasındaki *küresel sermaye rüyası* bütünüyle sanata yansımıştır. Sanat dünyası liberalleşme ile beraber ortaya çıkan kültürel sentezden ve melezlikten gayet hoşnuttur. Bu gelişmelerin sonucunda sanat söylemi, yapıtlar, sanat pratikleri ve alışkanlıklarda hızla değişerek, kentlerde mevcut sanat kurumları yenileşme ve genişleme yoluna gitmiş,

⁴ İkinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesi ile birlikte, ABD Avrupalı sanatçıları ve entelektüelleri kendi bünyesine almıştır. Savaşın bitimiyle, 1960'larda ABD kendi sanat ve kültürünü ihraç etmiştir. Amerikan sanatının savaş ile başlayan özellikle 1960'larda Pop Art, Dışavurumculuk gibi Amerikan sanat akımlarının ortaya çıkmasıyla da zamanla kuvvetlenen Amerikan Sanatı, kendi sanatını ve kültürünü Avrupa'da ve tüm dünyada tanıtmak için çeşitli sanat bienalleri, festivalleri ve sanat fuarları ile tanıtmaya çalışmıştır. Bu durum modernist sanat ve kültürün gözden düşmesine sebebiyet vermiş ve böylece geleneksel modernist sanat anlayışının sergilerde çok yer vermek istenmemesine kadar gitmiştir. Dolayısıyla, Avrupa tarafından Birleşik Devletlere savaş öncesi dönem kadar kültür sanat alanında sanatsal konularında bilgi ihracatı yapılamaz olmuş, aksine ABD'de kültür sanat alanında ortaya çıkan etkinlikler, akımlar ve yenilikler Avrupa'da yakından takip edilmekte ve Avrupa dillerine çevrilmekteydi. Dolayısıyla ülkeler arasındaki süregelen etkilenim ve ihracat meselesi tam tersine dönmüştür. Öyle ki, Avrupa'daki müzelerde, bienal ve sanat festivallerinde Amerikalı sanatçıların eserlerine sıkça yer verilmiştir (Turani, 2010, s. 776, 777). Buna göre söylenebilir ki; sanat festivalleri, bienaller kültür aktarımında, kitlelere ulaşmada iktidarın ve ideolojinin de birer aracı olarak önemli bir rol oynamıştır.

çağdaş sanat müzeleri kurulmuştur. Müzeler şirketlerin çalışma modellerini benimsemiş⁵, etkinlikler ise daha ticari bir yön kazanmıştır. 1990'lar boyunca da bienaller ve diğer sanat etkinlikleri tüm dünyada düzenlenmiştir (Stallabrass, 2016, s. 21, 22).

1990'lı yıllardan sonra dünya çapındaki uluslararası sergilerin sayısı artmış ve yaygınlaşmıştır. Paris, İstanbul, Sao Paulo, Kahire, Gwangju gibi bazı kentler kendi bienallerini gerçekleştirmişlerdir. Dolayısıyla söylenebilir ki, 1990'lı yıllar çağdaş sanatın olduğu kadar, küreselleşme ile birlikte, uluslararası bienallerin de ivme kazandığı yıllardır. Bu etkinlikler küresel çapta yerel kimlikleri bir araya getiren denizaşırı etkinliklere dönüşmüştür (Acar, 2016, s. 107).

Bütün bu gelişmeler ışığında; yeni bienaller ve müzelerin sayısı çoğalmış, eskiler ise yeniden inşa edilmiş veya büyütülmüştür. Bienallerin yaygınlaşmasının altında yatan bir diğer unsur ise, turizmdir. Kentler birbiriyle yatırım, turizm ve ticari alanlarında küresel düzeyde yoğunlaşan bir rekabet içindedir. Bunun farkında olan hükümetler, ekonomik alanda başarılı olabilmenin yanı sıra, kültür ve spor alanlarında da faaliyet gerçekleştirerek başarı elde etmek zorundadırlar. Bu noktada bienaller devreye girmektedir. Turizm alanında insanları kendine çekmesi ve kent sakinlerine sunulan bir etkinlik olmasının yanı sıra, bienaller; dünya kenti olduğunu iddia eden ya da olmaya gayret eden küresel kent olgusunun mega kentlerinden biri olmayı amaçlayan bir kentin sahip olması gereken özelliklerden sadece biridir. Buna göre söylenebilir ki, bu sergiler ve etkinlikler yeni ekonomik ve politik güçlerin kültürel düzeyde geliştirilmesi ve güçlenmesi adına organize edilmiştir (Stallabrass, 2016, s. 42, 43).

Sibel Yardımcı'ya (2005) göre;

“Kentlerin, festivaller ve bienaller düzenlemek, film yıldızlarına dönüşmekte olan küratör ve sanatçıları konuk etmek için rekabetçi bir telaş içine girmelerinin altında, bu tür etkinliklerin dünya kamuoyunun dikkatini ve bununla birlikte, dolaşımdaki sermayeyi kente çekeceği inancı yatıyor” (s.12).

Bu verilerden anlaşılacağı üzere, festivaller ve bienaller sadece sanatsal etkinlikler olarak görülmez. Sanat ortamının küreselleştirilmesinde ve kent markalaşmasında kentin küresel rekabet ortamında iyi bir noktada yer almasına ve ekonomik alanlarda canlanmasına katkıda bulunan önemli bir role sahip organizasyonlardır. Kentlerin ekonomik ve kültürel açıdan

⁵ Müzeler kendilerine kütüphaneleri değil, iş merkezlerini örnek model olarak alır hale gelmiştir. Sergi komiserliği, jüri yerini küratöryel sisteme bırakmıştır. Sanat yapıtı da yeni ve sıra dışı bir kimlikle yeniden var olur. Müzeler bilinen sergileme yapılarının aksine, enstalasyon gibi farklı sanat pratiklerine, mekân odaklı işlere ve sergilemeye yer vermişlerdir (Acar, 2016, s. 107).

gelişimine katkısı olduğu gibi toplumsal etkileşime yeni bir yön vererek farklı boyut kazandırır.

Sanatsal ve eğlence amaçlı festivaller olduğu gibi, aynı toplum içerisinde dinsel ve mevsimsel festivaller de vardır. Bu festivallerin her biri kendi içinde birbirinden farklı değerleri taşımaktadırlar. Bunların önemli bir ortak yanı; toplumun kimliğini yansıtması ve o toplumun kimliğiyle bütünleşmiş geleneksel olgulara sahip olmasıdır. Toplumun sosyal, kültürel ve sanatsal alanlardaki özgün kimliğini temsil etmesi, festivallerin en önemli özelliklerinden birisidir. Ayrıca festivaller aracılığı ile toplumlar özgün kimliklerini dünyaya tanıtmaya şansı olur. Öyle ki bazı toplumların festivallerini görmek isteyen ve orada bulunmak isteyen birçok ziyaretçi, uzak yerlerden gelerek bu festivallere katılmaktadırlar. Bu durum toplumların turizm endüstrisine de ekonomik katkı sağlar. Birçok turistin gelmesi, ilgili bölgede hotel, restoran, kafeler vs. gibi özel sektör kuruluşlarını destekler veya yeni iş yerlerinin kurulmasının önünü açar. Festivaller bu sayede ilgili bölgenin ekonomik açıdan da kalkınmasına yardımcı olur.

Geçmiş toplumlardan günümüze kadar düzenlenen festivaller çok yönlülüğü ve çeşitleri sayesinde popüleritesi yüksek ve rağbet gören adeta toplumsal bir akım ve ritüele dönüşmüştür. Küreselleşme ve özellikle 1990 sonrası bienal sayısındaki yoğunluğun artması ile bu durum; Peter Schjeldahl'ın (d. 1942) *festivalizm* olarak adlandırdığı sergileme ve etkinlikler dizisine dönüşmüştür. Buna göre; "Radikal bir tavır almaktan kaçınan siyasi bir söylemle eğlencenin mükemmel bir karışımını sunan bu model, kafa yormayı, tefekkürü gerektirmez; izleyiciyi ilgi çekici gösterileri tüketmeye davet eder" (Schjeldahl'dan akt. Yardımcı, 2005, s. 14). *Festivalizm*, sosyal, kültürel ve ekonomik merkezli çok yönlü bir politik perspektifle oluşturulmuş bir sergileme biçimi haline gelmiştir. Değişen ve gelişen dünyanın etkisiyle festival furyası baş göstermiş ve küresel sermayede ve rekabet ortamında bir akım haline gelerek, *-izm*'li (*festivalizm*) bir kültürel pratiğe dönüşmüştür.

Şekil 1: Venedik Bienali 14. Uluslararası Mimarlık Sergisi, Bahreyn Pavyonu, 2014, Venedik.
Fotoğraf: Tuğba Renkçi Taştan Arşivi

Bienallerin özelliği; uluslararası ve aynı zamanda yerel nitelikte olan bir sahnede, başka yerel kişi ve şeylerin bir arada bulunmasıdır. Buradaki yerel sahneden kasıt bir kenttir; bienalin düzenlendiği kentte, kendi ülkesinde yereldir. Venedik, Berlin, Havana, Kassel, İstanbul, Sao Paulo veya New York hangi kentte olursa olsun bu durum fark etmez. Dünyanın farklı yerlerinden bir araya gelen sanatçılar, küratörler⁶, yapıtlar, bürokratlar ve ziyaretçiler birbirleriyle ortak bir devinim ve imge ortaya koymaktadırlar. Batı dünyası dışında kalan toplumların sanatlarını uluslararası bir arenada sunma ve tanıtmaya şansına sahip olduğu bir ortam oluşur (Yılmaz, 2013, s.483).

Catherine Francblin, *Sanat Bienallerinin Varlık Nedeni Üzerine* isimli metninde şöyle belirtiyor:

“Daha çok ortak bir model ve eşbiçimci bir görüş düzeyinde, evrensellik bilincini yansıtmaya amacına yöneliktir bütün bu bienaller. Yöresel sanat ürünlerindeki farklılıklar, görünenin tam aksine, bir değişim güvencesi üzerine kuruludur bu bienallerde” (Francblin’den akt. Yılmaz, 2013, s.483).

Kitle iletişim araçları sahip olduğu teknolojik yöntemler sayesinde, sanatı ve sanatsal etkinlikleri konu edinmiştir. Diğer bir deyişle, sanatın çeşitli şekillerde ve içerikte kamuya ulaşmasında ve ulaştırılmasında kitle iletişim araçları bir kanal olarak karşımıza çıkar. Sezer Tansuğ’a göre; ulusal ve uluslararası düzenlenen sanat sergileri, yarışmalar, bienaller, festivaller; sanat olaylarının canlılık kazanmasında, sorunların tartışılmasında kültürel paylaşımın yaşandığı bir ortamın oluşmasına yardımcı olurlar (Tansuğ, 1988, s.12, 13). Mehmet Yılmaz’a göre ise, bienal ve fuarlarda yerkürenin bütün renkleri birlikte sergilenebilmektedir. Bu durum sanat pazarının sunduğu bir demokratikleşmedir⁷ (Yılmaz, 2013, s. 30). Ayrıca, bienallerin ortaya çıkmasında, modernizmin tekil, çizgisel ve maskülen ilkelerinin yerine; artık çoğul, çeşitli, karışık, çok kültürlü pratik söylemler yer almasından ötürü sanat dünyasının genelinde bu gelişme çok olumlu karşılanmıştır (Stallabrass, 2016, s. 40, 41).

Kent kimliğinde ve şehir markalaşmasında, bienalin vazgeçilmez özelliği; bir festival olarak sıradan olanın dışına çıkmak ve her beğeniye uygun bir gösteri üretmektir. Bienal ve organizasyon ekibi ve yürütücüleri bienal

⁶ Bienallerde karşılaştığımız kavramsal çerçeveleme, küratör kimliğinin vazgeçilmez bir parçası haline gelmiştir (Acar, 2016, s.208).

⁷ Venedik bienalleri, beş farklı kıtadan sanatçıların batı sanatı ve akımlarının yakından incelemesini ve sosyal bir birlikteliğin yaşanmasını sağlamaktadır. Ülkeler kendi yerel sanat ve kültürlerine özgü üretimlerini temsil etmektedir. Diğer sanatçılar ve eserlerle birlikte sergilenme şansına sahip olur. Bir arada etkileşimli işlerin ortaya çıkmasını mümkün kılar (Demirkol, 2008, s. 190).

etrafında gerçekleşen bütün etkinlikleri ile çağdaş sanatçıları bir araya getirir. Sergilenen yapıtlar, *sanat-hayat* birlikteliği ile örtüşür. Bir festival olarak bienal Aristoteles'in *katharsis* kavramını⁸ ortaya koyar (Acar, 2016, s. 108).

Festivalizm, geleneksel eğlence ve sanat dünyasını, doğrudan alışverişi ve meta tüketimini de kapsar. Walter Benjamin, *Pasajlar* eserinde, dünya fuarlarının öncülüğünü yapması bakımından, işçi sınıfını eğlendirmek için oluşturulan *Ulusal Endüstri Fuarlarının* bu tarihte başlaması nedeniyle 1798 yılını modernizm için bir kırılma noktası olarak belirtir. Zaman geçtikçe de bu fuarlar meta fetişizminin ön plana çıktığı yapıya doğru bir evrimleşme göstermiştir (Benjamin'den akt. Acar, 2016, s. 106).

Dünya fuarları ve festivaller farklı türden metaların bir araya getirildiği yerlerdir. Bu anlamda kamusal alanda dünya fuarlarında Walter Benjamin'in deyimiyle '*meta evreni*' açığa çıkar. Metalar, eğlence şeklindeki toplumsal bağlamda sergilenir. Bu fuarların büyük çoğunluktaki ziyaretçileri dokunmak veya satın almak için değil, bakıp büyülenmek için ordadırlar. Dolayısıyla bienallerde, fuar ve festivallerde estetik bir sunum ve sergileme de söz konusudur (Frisby, 2006, s. 39, 40). Bu anlamda, ulusal ve uluslararası festival, fuar ve bienallerdeki dönüşüm ve gelişmelerden biri de etkileyici biçimde kurgulanmış reklam ve tasarım çalışmalarıdır. Sanatsal üretim ve tasarım teknik ve ilkeler, endüstrinin ve bunun akabindeki etkinliklerin hedef kitleye ulaşmada başvurduğu önemli bir yöntemdir.

Ali Artun (2014), *Kültür Patlaması* isimli metninde bu durumu şu şekilde ele alıyor:

"Sanattan artık birçok alanda belirli bir amaca hizmet eden bir etkinlik olarak yararlanılmaktadır. Karlılığın çağdaş teknikleri, yenilik, buluş (innovation), ve yaratıcılıktır. Uzun zamandır finans uzmanlarını da, sanatçıları da aynı kaba koyan bir *yaratıcı sınıftan*, bir "*yaratıcı sektör*" veya "*yaratıcı endüstri*"den bahsedilmektedir." (s. 21).

Fuarlar ve festivallerle birlikte; sergileme tasarımı, yöntem ve teknik olarak çözümleyici yaklaşımlar, sanatçının yapıtı doğrultusunda ve mekânsal olanaklar ile ortaya konur. Birden çok öge ile bir araya gelen bu yapıtlar kendi içinde multidisipliner ve sanatsal bir çalışma metodunu da gerekli kılar.

⁸ *Katharsis* sözcüğü ilk olarak Aristoteles tarafından Antik Yunan felsefesinde kullanıldığı bilinmektedir. Aristoteles'in *katharsis* kavramı; sanat felsefesinin temel kavramlarından. *Katharsis* sözcüğü kelime olarak; arınma, temizlenme veya saflaşma anlamlarına gelmektedir. Bir kavram olarak sanat felsefesindeki kelime anlamındaki kullanımından çok farklı olmayıp, sanattaki eser üretim sürecinde gerekli olan zihinsel ve ruhsal arınmaya da işaret eder (Can, 2006, s.63).

5. Uluslararası İstanbul Bienal (1997), küratörü Rosa Martinez (2011) ise bu konudaki düşüncelerini şu şekilde dile getirmiştir;

“Bienal ayrıcalıklı bir sergi biçimidir. Arthur C. Danto'nun son derece güzel tarifiyle her bienal; *'Uluslarüstü bir ütopya üzerine yazılmış bir makale'*dir. Bienaller yapıtlarını sergilediği yerel sanatçıları uluslararası dağarcığa sahip yaratıcılar olarak kabul eder. Kuşaklarüstü, disiplinlerüstü, çok kültürlü karşılaştırmaları destekler ve geliştirirler. Turizm patlaması için etkili stratejiler tasarlar, şehirlerin ekonomisini canlandırırlar. Bu sebeptendir ki şimdiki zamanın yorumlanması ve yeniden icat edilmesi için temel önemde referans noktaları olarak çoğalmaya devam etmektedirler.” (s. 100).

Festivaller ve bienaller, sanatın teknik anlamda, sergilemede son halini sanat yapıtlarında kullanılan son teknolojiyi ve güncel sanatın geldiği son noktayı gözler önüne serer. Sanat, izleyicisine/alımlayıcısına çeşitli sergileme ve görsel biçimlerde sunularak, toplumun sanatla doğrudan etkileşim halinde bulunmasına katkı sağlar. Bu nedenle, günümüzdeki sanat alanındaki festival ve bienallerin içeriği, çağdaş sanat ve güncel sanata ilişkin yapıtların sergilenmesinden oluşur.

Günlük yaşamda galeriler, sergi salonları, müzeler vb. mekanlar genellikle toplumda belirli bir statüye sahip olmuş ve sanatla ilgilenen insanlar tarafından ziyaret edilmektedir. Dolayısıyla sanat, toplumun salt belli bir grubuna ve zümreye ulaşmakta ve hitap etmektedir. Bu durum sanat ve toplum ilişkisinde, sosyo-kültürel gelişim ve kalkınma ve sanatın halkla buluşması açısından olumsuz ve yetersiz sonuçlara sebebiyet vermektedir. Bu noktada kamuya açık alanlarda düzenlenen ve herkese açık sanat festivallerinde yapıtların her izleyici tarafından deneyimlenmesi, bütünleşmesi, halk kültürü ve yerel sanatın gelişimi için önemlidir.

Müzelerin kapalı ve ciddi ortamına göre, sanat festivalleri daha halka açık, kamusal, canlı ve renkli bir atmosfere sahiptir. Bu yapısı ile, daha çok postmodern panayıra da benzetilebilir (Büke ve Düzel, 2015, s. 136). Sanatın toplumun her kesiminden ve grubundan insana ulaşmasını sağlamak adına festivallerin üstlendiği rol oldukça önemlidir. Toplumdaki sanatsal önyargının ve sanattan uzak oluşun görünmez duvarlarını ve tabularını yıkmaya ve farkındalık oluşturmaya yardımcı olur. Çünkü festivallerde sanat topluma gelir.

Şekil 2: Venedik Bienali 14.Uluslararası Mimarlık Sergisi giriş holü, 2014, Venedik. Fotoğraf: Tuğba Renkçi Taştan Arşivi

Ünlü bienallerde sanat yapıtı sadece sanat alıcısına veya koleksiyonerlere değil, sanat izleyicisi ve sanatseverler için de sergilenmektedir. Bu grup sanat izleyicisinin sayısı diğerine oranla baskın olmakla birlikte, sayısı da sürekli artmaktadır. Bu nedenle sanat, yapıtı satın almayı düşünmeyen kitleler için de yapılmaktadır. Bu tür etkinliklerde yer alan sanat eğilimleri daha çok, yenilikçi tavırda olup, aykırı, sıra dışı ve çelişkili temsil stratejileriyle yeni fikirlerin, gösterimin ve sergilemenin denendiği alanlardır (Groys, 2014, s. 14).

Yazar Boris Groys (2014); *Sanatın Gücü* isimli eserinde, yapıtı satın almayı düşünmeyen sanatseverlerin durumunu şöyle ifade ediyor:

“Sanat, onu satın almayı düşünmeyenler için de yapılır ve sergilenir. Sanat izleyicileri arasında ezici üstünlüğü olan kitleyi bu kişiler oluşturur. Halka açık bir serginin tipik ziyaretçileri, gösterilmekte olan sanata ticari mal gözüyle bakmaz; öyle bakan varsa da ancak birkaç kişidir. Bu tipik ziyaretçiler, daha ziyade sanatçının, o veya bu şekilde herkesin kendini kamusal alanda sunmak zorunda olması yüzünden bir gözlem nesnesi olarak kendini kamusal alana yerleştirme araçlarına tepki verirler. Bu süreçte sergilerin, bienallerin, trienallerin ve benzerinin sayısı istikrarlı bir şekilde sürekli artar. Çok fazla para ve enerji yatırımı yapılan bu farklı sergiler, ilk etapta sanat yapıtlarını satın alanlar için değil, kitleler, muhtemelen asla bir resim satın almayacak olan anonim ziyaretçiler için açılır. Öncelikle alıcılar için düzenlenen sanat fuarları bile, giderek

alıcı olmayı düşünmeyen insanları etkileyen kent etkinliklerine dönüşmüştür.” (s. 184, 185).

Günümüzde bienaller ve türevi sanat etkinlikleri metropollerini pazarlamanın başlıca ortamlarındandır. Paolo Virno ve Pascal Gielen gibi yazarlar bienal sanatçıları, sanat ortamının *post-Fordist*, gayri maddi, esnek ve güvencesiz ideal modelinde çalışan emekçileri olarak tanımlamaktadır (Artun, 2014, s. 21). Pascal Gielen'e göre; sanat fuarları, festivaller, bienaller sanat ortamının kamusal alanda somut olarak görünürlüğünü artırarak, sanatsal üretimler için kolektif paylaşım ve fikirlerin dolaşımında buluşma mekanlarıdır. Sanatçının emeği, yerel ekonomide canlanma sağlar ve kenti dünya piyasasına açar. Sanat ortamı bu tür ortamlarda sahneleşir. Sanattaki bu sahnelenme, *post-Fordist* sanatın kurallarıyla uyum gösterir. Buna göre; kişi, proje bazlı ya da geçici sözleşmeyle çalışan, esnek ve kendi yaşam koşullarını kendi belirlemek zorunda kalan bir hayata geçirilir. Devamında P. Gielen şöyle belirtir; esasen burada asıl belirtilmek istenen, “Kapitalist mizansen içerisinde sanat ortamındaki özgürlük hakiki bir özgürlük olamaz; çünkü çıkış noktası, her şeyiyle belirlenmiş (yani, özgür olmayan) bir amaçtır: Kar elde etmek” (Gielen, 2014, s. 216, 217).

Bu başlığı sonlandırmadan önce özetle söylenebilir ki, sayısı artan bienaller ve festivaller neoliberal dönem ve küreselleşmenin sanatsal ve kültürel boyutu olup, temelde politik ve ticari amaçlarla düzenlenmişlerdir. Prestijli bir kent imgesi oluşturmak, ekonomik beklentiler ve kâr elde etme amacı doğrultusunda; küresel, endüstriyel, ekonomik, faktörler etrafında sanat emeği ve sanat yapıtı araçsallaşmış, metalaşmış ve tüketime açık hale gelmiştir. Dolayısıyla, kentlerde gerçekleşen büyük sermayeli festivaller aracılığı ile kültür, sanat ve sergileme sermaye ve politik stratejiler etrafında yeniden biçimlenmiştir. *Post-Fordist* modelde, sanat emeği yeni bir emek gücü olarak küresel örgütlenme ağında sistemin içinde yer almıştır.

Türkiye’deki Sanat Festivalleri ve Bienallerin Ortaya Çıkışı Ve Etkisi

İstanbul’da sanat festivalleri ile ilgili ilk adım 1968 yılında olmuştur. Festivallere yönelik bir çalışmanın olabilmesi konusunda 1973’te Nejat F. Eczacıbaşı ve birçok sanatsever sanayicinin katkılarıyla *İstanbul Kültür ve Sanat Vakfı (İKSV)* kurulmuştur. İlk festival ise aynı yılda, 15 Haziran-15 Temmuz tarihleri arasında düzenlenmiştir. Vakfın amacı; Avrupa’daki kentlerde gerçekleşen sanat festivallerine benzer bir festival ve etkinliğin İstanbul sınırları içinde gerçekleştirebilmektir (Yardımcı, 2005, s. 14-15).

Ankara’da *Kültür ve Turizm Bakanlığı* tarafından 1986 yılında başlatılan ve sadece dört kez gerçekleşen *Uluslararası Asya-Avrupa Sanat Bienali* düzenlenmiştir. Bu bienalin uluslararası jüri başkanı Türkiye’den Doğan Kuban olmuştur. Başta çok umutla başlanan bienalin devamı gelmemiş zaman içinde unutulmuştur. 1987 yılında ise, *Uluslararası İstanbul Bienali*

gerçekleşmiş ve bu tarihten günümüze dek iki yılda bir düzenlenmektedir. Uluslararası İstanbul Bienal'i zamanla uluslararası sanat çevrelerinin de dikkatini çekmeyi başarmıştır. Nitekim tarihsel kimliğiyle, coğrafi konumu ile her zaman önem teşkil eden bir şehir olarak, sahip olduğu kültürel, toplumsal, ekonomik ve siyasal alanda böyle bir etkinliğin altından kalkabilecek düzeyde olduğunu kanıtlamıştır (Yılmaz, 2013, s.484, 485).

Uluslararası İstanbul Bienali büyük iş çevrelerince düzenlenmiştir. Bu etkinliğin ilki 1973 yılında *Uluslararası İstanbul Festivali* adı altında müzik alanında olmuştur. Vakıf yeni kurulduğu için, henüz kendi içinde diğer sanat dallarını festival kapsamına alacak kadar geniş bir yapılanmaya sahip değildi. Dolayısıyla ilk *İstanbul Festivali*'nde daha çok klasik müzik yer almıştır. İlerleyen zamanlarda vakıf, festivalin sınırlarını genişleterek, sanatın diğer alanlarını kapsayacak etkinlikleri de programa dâhil etmiştir. Sergiler, tiyatro, caz, bale performansları ve film gösterilerine de yer verilmiştir (İKSV, Tarihçe). 1980'lere kadar, konser, tiyatro, opera, bale, halk oyunları ve geleneksel gölge ve kukla oyunları gibi farklı sanat mecralarını içeren etkinlikler düzenlenmiştir (Yardımcı, 2005, s. 15). 1982'den itibaren film, 1989'da tiyatro eklenmiştir. Bunların yanı sıra, plastik sanatlar bu etkinliklerin yan etkinliği olarak varlık göstermiştir. 1987 yılında uluslararası bir sanat etkinliği altında yeniden ve başlıca etkinlik olarak yer almasına karar verilmiştir. Uluslararası İstanbul Bienali devletten ayrı olarak özel bir vakıf altında resmîyetten ve hiyerarşik yapıdan uzak daha bağımsız bir yapıya bürünmüştür (Yılmaz, 2013, s.485).

Türkiye tarihinde ilk kez sanata ait farklı disiplinlerin bir araya getirilerek sunulduğu bu etkinlik, izleyicinin de yoğun ilgisiyle daha kapsamlı bir hale gelmiştir. Bu durum her bir sanat dalının birbirinden farklı festivaller olarak yapılandırılması konusundaki çalışmalarını hızlandırmıştır. Bu yapılandırmanın ilki sinema alanında olmuştur.⁹ 1983 yılında ayrı bir program olarak gerçekleşen *Sinema Günleri*, 1989 yılında kapsamı ve içeriği daha da genişletilerek *Uluslararası İstanbul Film Festivali* adını almış ve yine aynı yılda *Uluslararası İstanbul Tiyatro Festivali* gerçekleşmiştir. 1994 yılında ise, müzik alanındaki festivalde de farklı şekilde yenilenme yoluna gidilmiştir; *Uluslararası İstanbul Caz Festivali* bağımsız bir festival olarak gerçekleşmiş, Uluslararası İstanbul Festivali'nin adı ise *Uluslararası İstanbul Müzik Festivali* olarak değiştirilmiştir (İKSV, Tarihçe). Sanatın farklı disiplinleri zaman içinde yeni ve güncel yapılanmalarla sınırları genişletilerek daha kapsamlı hale gelmiştir.

1987 yılı *Uluslararası İstanbul Bienali*'nin başlangıcı olması açısından önemlidir. Plastik sanatlardaki başlıca ilk etkinlik *Uluslararası İstanbul Çağdaş Sanat Sergileri* adı altında 1987'de başlamış, daha sonra ikincisinden itibaren

⁹ Türkiye'de sinema üzerine yapılan yayınların artış göstermesi, bu alanda sivil toplum kuruluşlarının ve arşivlerin kurulması belgesel çalışmaların yapılması 1960'tan sonra olmuştur. Ayrıca sinema alanını teşvik eden festivallerin yapılması da yine bu tarihten sonra karşımıza çıkar (Tansuğ, 1988, s.124).

bu etkinliğe *bienal* denmiştir. 1989'da yapılan 2. Uluslararası İstanbul Bienali'nde henüz günümüzdeki gibi bir anlayışta öne çıkan küratör¹⁰ yoktur. Daha çok her ülkenin kendi sorumlusu bulunmaktaydı. Başlıca sergi mekanları MSÜ Resim ve Heykel Müzesi, Aya İrini, Ayasofya Müzesi, Sultanahmet Meydanı, Yerebatan Sarnıcı, Süleymaniye Kültür Merkezi, Atatürk Kültür Merkezi, Yıldız Üniversitesi gibi İstanbul'un farklı yerlerinde yer alan genellikle tarihsel kimliğe sahip ayrıcalıklı mekanlardır.¹¹ Sergi mekanlarının kentsel ölçekte farklı yerlere yayılımı, İstanbul'un farklı yerlerini keşfetmeye yönelik bir amaç taşımasından ötürüdür (Yılmaz, 2013, s.486).

Şekil 3: Turiya Magadlela, *Ulusun Kızları, Sevginin Kızları, Hakikatin Kızları*¹², Dört Beş serisinden, 2019, külotlu çoraptan yapılmış halı, 600 x 600 cm, 16. İstanbul Bienali, MSGSÜ İstanbul Resim ve Heykel Müzesi. Fotoğraf: Tuğba Renkçi Taştan Arşivi.

Bienal bir sanat sergisi olarak, sanatçıların kendilerine özgü doğasını, farklı dünyalarını ve o dünyaya yapıt üzerinden bakan alımlayıcıyı buluşturur. Bienal aynı zamanda, İstanbul'a kimlik oluşturan bir festival olma yolundadır (Acar, 2016, s. 109). Küratör Beral Madra'ya göre 1987 yılındaki plastik sanatları içeren *Çağdaş Sanat Bienali*; "*farklı kültürlerden sanatçıları bir araya getirerek görsel sanatlarda bir iletişim oluşturma perspektifi yerel kitlenin dışında dünya kamuoyuna seslenme ilkesini de başa koymuştur*" (Madra'dan akt. Acar, 2016, s. 108).

4. Uluslararası İstanbul Bienali'nin kataloğundaki metninde Fulya Erdemci, bienalde sanat dünyasındaki en yeni eğilimlerin yer aldığını; bu kapsamda,

¹⁰ Türkiye'de kültür sanat ortamına küratörlük kavramı bienallerle girmiş olup, 80'li yılların sonu ile 90'ların başında ilk bienallerle birlikte küratörlük kavramı da anılmaya başlamıştır (Acar, 2016, s.209).

¹¹ 4. Uluslararası İstanbul Bienali (1995) küratörü René Block tarihsel ve kültürel kimliğe sahip bu tür mimarilerin sergi mekânı olarak kullanılmasına ilişkin bu konudaki görüşlerini şu şekilde belirtmiştir; "İstanbul'un benzersiz çekicilikteki özelliklerinden biri de son derece eski ve daha yeni mimari arasında görülen zıtlık. Özellikle tarihsel mekânlarda çalışırken hassasiyet göstermek gerekir." (Block, 2011, s.78). Kültürel ve tarihsel kimliğe sahip mimari yapılar için iş üretirken hem sanatçı hem de küratörün kendisi, mekânın olanaklarına ve değerlerini göz önünde bulundurarak çalışmasını/projesini ortaya koymalıdır.

¹² Yapıt ve sanatçı hakkında daha fazla bilgi için bkz: <https://bienal.iksv.org/tr/sanatcilar/turiya-magadlela>

dünyanın farklı yerlerinden gelen ve ulusallık söyleminin ötesine geçen sanatçılar ve yapıtların, İstanbul'da bir araya gelmesiyle uluslararası ve disiplinlerarası bir diyalog başlatması bienalin başlıca amaçlarından olduğunu ifade etmiştir (Erdemci, 1995, s. 19). Uluslararası İstanbul Bienali, küreselleşmenin getirdiği yeni tip yaşam ve düşünce biçiminden etkilere sahip çoğulcu bir yapıyla, ulus-kimlik temsiliyet arketiplerini bozmuş ve yerleşik kurulu düzende kırılma noktası yaratmıştır (Çalıköğlü, 2008, s.7).

Türkiye'de festivaller zamanla, izleyicisinin de artan ilgisiyle, daha kurumsal ve uluslararası bir hâle gelmiştir. 30 yılı aşkın bir süredir halen gerçekleşmekte olan bu kentsel ve kültürel organizasyonlar, İstanbul'a ve yerel kültüre değer katmış; kültürlerarası iletişim, etkileşim ve deneyimlere açık uluslararası bir üretim platformunun oluşmasına katkıda bulunmuştur.

Bienaller kapsamındaki panel, konferans, atölye çalışmaları, performans, video ve film gösterimi gibi etkinliklerin, yayınların ve kamusal alanlarda ve alternatif mekanlarda sergilenen çalışmaların artması, bienali bilinen sergi anlayışı modelinden uzaklaştırmıştır. Bu anlamda bienaller yenilikçi ve çoğulcu yapısı ile bir sergiden çok daha fazlasıdır. Sergi mekânlarından ayrı olarak, halkla iç içe sokak performans gösterileri gerçekleşmiş ve izleyici/katılımcı/alımlayıcı odaklı interaktif bir diyalogun kurulması sağlanmıştır. Sanatsal üretim ve sergileme tasarımındaki değişikliklerle sanatın temsili, -kökü geleneğe karşı çıkan avant-garde sanat akımlarına kadar uzanan- bir düşünce biçiminden beslenen bir dönüşümün izlerini taşımaktadır.

Sonuç

1980'lerde serbest piyasa ekonomisine geçişle birlikte, dünyada özellikle 1990 sonrasında düzenlenen bienallerin sayısında artış yaşanmıştır. Bu tarihlerden günümüzde dek, küreselleşme-kültür ilişkisinin sanatsal alandaki boyutları sanatın pek çok disiplininde görülmekte olup, postmodern festival biçimi olarak görsel ve işitsel medya ve imgelerle desteklenen çeşitli festivaller ve bienaller düzenlenmektedir. Bienallerin çıkış noktası her ne kadar festivaller olsa da zaman içinde içeriği, isim ve yapısı dönüşüme uğramıştır. Günümüzde bienaller, sıradan bir festivalden daha uluslararası prestijli bir kimliğe sahip olup, *sanat hayat* mottosunu benimseyen sıra dışı ve mekân odaklı çeşitli işlerin sergilendiği küresel ölçekte ve dünyadan pek çok sanatçının katılımında bulunduğu bir etkinlik haline gelmiştir. Bu tür etkinliklerin ortak bir noktası hedef kitleye, koleksiyonerlere, sanatseverlere ve toplumun her kesiminden bireylere ulaşmaktır. Ayrıca sanat ve kültür alanından sanatçı, izleyici/alımlayıcı, küratör, koleksiyonerlerin ve diğer alanlardan insanların bir araya gelmesine olanak tanıyarak, tanışma, sosyal hareketlilik, sosyalleşme ve proje üretme konusunda ilginç bağlantıların kurulmasına yardımcı olur. Dolayısıyla küresel ekonomiye geçiş ile hem dünyada hem de Türkiye'deki festival ve bienallerin sayısı artmış, tiyatro, sinema, müzik vb. alanlarında

kamuya açık festivaller düzenlenmiş ve bu etkinlikler görsel ve işitsel kitle iletişim araçları ile kamuoyunda büyük yankı uyandırmıştır.

Araştırmada elde edilen verilen doğrultusunda söylenebilir ki; festivaller, fuarlar ve bienaller gibi etkinliklerin sayısındaki artış küreselleşmenin bir sonucudur. Bu etkinliklerde yer alan çalışmalar sanat dünyasında sanatın bulunduğu noktayı ve güncel sanatın nasıl bir yöne doğru ilerlediğini göstermeye yönelik bir önemli role sahiptir. Sanattaki son teknolojiyi, teknikleri, sergileme yöntemlerini, yenilikleri, sanatsal üretimlerin ve uygulamaların son halini ve sanatın yarınını ortaya koyar. Bu anlamda, bienaller, sanat piyasası, sermaye, güncel sanat üretimlerini çeşitli şekillerde etkileyerek ve güncel sanata yön vererek sanatın seyrinde değişimlere neden olabilmektedir. Bienal kapsamındaki eserler, günümüz sanatının ne olduğuna dair düşüncenin izleyici tarafından yeniden yorumlanıp düşünülmesini teşvik etmeye yöneliktir. Bazı yapıtlar dünden gelen sanat birikiminin ürünü olarak karşımıza çıkarken, bazılarıysa günümüz teknolojisiyle yapılmış son derece farklı, sıra dışı ve güncel sanat olarak ortaya çıkmaktadır. Bienaller ve türevi etkinliklerde kitle iletişim araçlarının kullanımı, yaşamakta olduğumuz ve gerçekleşen etkinlikler hakkında farkındalık oluşturma, ilgi çekme, bilgilendirme ve bilinçlendirme de önemli bir role sahiptir.

Küresel çağda, mega kent olma yolunda bir akım halinde gelen festivaller, küresel rekabet ortamında yer edinmek isteyen kentlerin kendine özgü yerel kimlikleriyle, belli bir konsept ve içerikte uygulandığı, uluslararası arenada dikkat çekme ve kentin bir çekim cazibe merkezi haline getirilmesi amaçlı uygulanan küreselleşmenin ve postmodern düşünce biçiminin bir politikasıdır. Günümüzde pek çok ülke, kentlerde sanat ve kültür alanlarında yeni bir kentleşme modeli olarak, kentin imajını, itibarını ve seçkinliğini artırmak amaçlı çeşitli festivaller ve bienaller organize etmektedir. J. Stallabrass'a göre; bienali diğer fuarlardan ayıran iki önemli faydası vardır. Birincisi; kamuoyunda sanat, sıradan eğlence ve kültürü aşan bir prestije sahip olup, evrensel işaret eder. Küresel piyasada, kent için bir prestij ve statü oluşturur. İkincisi ise, küreselleşmeyi somutlaştırmakla kalmaz aynı zamanda fiilen propagandasını yapar (Stallabrass, 2016, s. 43).

Büyük bütçeli bu organizasyonların birçoğu sermayeyi elinde tutan iş dünyasından belli şirket ve holdinglerin¹³, kurum ve kuruluşların iş birliği ile hayata geçirilir. Bienal ve festival akımı, büyük bütçeli tanıtım ve reklam faaliyetleri ve medya ile karşı konulamaz bir etkileme gücüne sahip olması ile bankalar, büyük sermaye sahibi holdingler, yöneticiler hatta politikacılar

¹³ Şirketler ve özel kurum ve kuruluşlar sanata yatırım yapmakta ve kendi özel sanat koleksiyonlarını oluşturmaktadırlar. Günümüzde bir bankaya, holdinge veya şirkete ait sanat koleksiyonu görmek mümkündür. Bu şirketler sadece iş sektöründe varlık göstermez, sanat gibi entelektüel bir bilincin oluşmasına katkı sağlayan bir alanda da destekleyici bir güç olarak ve sanat piyasasında güçlü bir sponsor olarak role bürünür.

sanat dünyasına ilgi göstermişler ve sponsorluk faaliyetleri ile bu etkinliklerde yer almışlardır. Bu tür etkinliklerde büyük bütçeli proje ve yapıt üretimi için hali hazırda sponsor arayışı içinde olan sanatçılar, galeriler ve sanatçı inisiyatifleri için bir çözüm sunmaktadır. Bu sayede sponsorlar sanata ve sanatçıya yatırım ve destek vererek öne çıkmayı amaçlar.

Bu bilgilere ek olarak belirtmek gerekir ki; sanat fuarları ve festivallerde, sanat piyasasını hareketlendiren, yapıtların fuar ortamında satışa sunulduğu ve bundan ötürü yapıtın bir tüketim nesnesi olarak metalaştığı bir ortamın da ön plana çıktığı bir yapıya sahiptir. Küreselleşme olgusunda, sanat festivalleri sermaye yatırımının yapıldığı, küresel kent olgusunda toplumsal, kültürel ve iktisadi politikalara ve amaçlara göre biçimlenen bir araç haline geldiği söylenebilir. Bazı sanatçılar sanat piyasası ve sanat ortamındaki mevcut varlıkları için buna ihtiyaç duymalarından ötürü bu duruma göz yumsa da, bu duruma karşı muhalif bir tavır sergilemekten geri durmayan ve bu tür etkinliklerde yapıtlarını sergilemekten kaçınan sanatçılar da mevcuttur.

Bienallerde klasik sergi anlayışının ötesinde kamusal alanlarda performans, enstalasyon, video gösterileri, etkileşimli sanat vb. gibi güncel sanat pratiklerinin yanı sıra izleyici odaklı, izleyiciyi alımlayıcı veya katılımcı kılan çalışmalara yer verilmektedir. Bu tür çalışmalar kamusal sanat kategorisinde değerlendirilmektedir ve sanatın hayatla iç içe geçen yapısını niteler. Bu anlamda sanat festivali olarak nitelendirdiğimiz bienaller, klasik sergi anlayışından uzak sanatın farklı disiplinlere yer veren etkinliklerdir.

Türkiye’de de başta İstanbul Festivali olarak başlayan küçük çaplı etkinlik, zamanla sınırları genişlemiş ve yerini bugünkü *Uluslararası İstanbul Bienali* almıştır. Bienaller, Türkiye’deki sanat ortamındaki dinamizm açısından oldukça önem taşır. Yerli ve yabancı birçok sanatçının katılımıyla düzenlenen bienaller güncel sanata dair farklı eserlerin yer aldığı, sıradan sergi anlayışından çok uzak olan bir etkinliktir. Yapıt ve mekân ilişkisinin yoğun olarak kullanılması bienalleri klasik sergi ve müze anlayışından ayırır. Sözde sanat yapıtlarının bazıları mekâna göre tasarlanır ve mekân ile bir bütün olarak sunulur. Mekânların içsel yapıları göz önüne alınarak oluşturulan eserler izleyicisine farklı bir görsellik sunarak, tarihsel, kültürel ve toplumsal açılımlarla belli olay ve olgulara gönderme yapar.

Sonuç olarak, kentlerarası ve kültürlerarası akımlaşan festival olgusu, günümüzün küresel ölçekte yankı uyandıran kentin prestiji için önem arz eden festivaller ve bienaller haline gelmiştir. Sanatsal oluşum sürecinde farklı dönemlerden geçmiş olup günümüz teknoloji ve postmodern anlayışın etkileşimiyle sanatın evrenselliği doğrultusunda hareket etmektedir. Mekân-yapıt, kültür-kimlik ve eğlence-tüketim olarak festivalizm, geleneksel müze anlayışının aksine, teknoloji, toplum, gösteri ve yaşantıyla inşa edilen sanat yapıtının ne’liğini özgün bir bakış açısıyla ele alan etkinliklerdir.

Kaynakça / Reference

- Acar, B., (2016). *Ters Dönmüş Bir Kaplumbağa ile Sanat Üzerine Konuşmalar*. İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Antmen, A. (2009). *20. Yüzyıl Batı Sanatında Akımlar*. İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Arsal, Yüzcüller S. (2006). Karnaval ve Perhiz Arasındaki Savaş: Brueghel'in Yapıtına İlişkin Bir Çözümleme. *Sanat Tarihi Yıllığı*, 18, 77-90.
- Artun, A. (2009). Ali Artun 16 Ekim 2007. L. Çalikoğlu (Yay. Haz.). *Çağdaş Sanat Konuşmaları 4: Koleksiyon, Koleksiyonerlik ve Müzecilik*. (s. 17-36). İstanbul: YKY Yayınları.
- Artun, A. (2014). Sunuş / Sanat Emeği. A. Artun, (Der. ve Sunan). *Sanat Emeği: Kültür İşçileri ve Prekarite*. (s. 11-30). (Çev. E. Gen, S.Yardımcı, Ö. Çelik, N. Öрге, E. Soğancılar, Z. Baransel), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Barret, T. (2012). *Sanatı Eleştirmek Günceli Anlamak*. (Çev. G. Metin), İstanbul: Hayalperest Yayınevi.
- Berber, A. ve Kurt, M. (2016). İşletmecilik Tarihi Bağlamında İlk Dünya Fuarı (Londra, 1851). *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 45, 174-181.
- Bilgili, B., Yağmur, Ö., Yazarkan, H. (2012). Turistik Ürün Olarak Festivallerin Etkinlik ve Verimliliği Üzerine Bir Araştırma (Erzurum- Oltu Kırdag Festivali Örneği). *Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Bilimler Dergisi*, 2, 117-124.
- Block, R. (2011). 4. Uluslararası İstanbul Bienali, 1995, ORIENT/ATION-Paradoksal Bir Dünyada Sanatın Görünümü. J. Hoffmann ve A. Pedrosa (Yay. Haz.). *İstanbul'u Hatırlamak / Remembering Istanbul*. (s. 74-87). (Çev. N. Dikbaş), İstanbul: İKSV Yayınları.
- Büke K.K ve Düzel, K.A. (2015). Neo-Liberalizm Bağlamında Sanatın Mekânları: Türkiye Örneği. *Uluslararası Sanat Sempozyumu: Sanat, Gerçeklik ve Paradoks*. (8-9 Ekim), s.129-143.
- Can, H. (2006). Aristoteles'te Katharsis Kavramı. *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 2, 63-70.
- Çalikoğlu, L. (2008). 90'lı Yıllarda Çağdaş Sanat: Kırılma-Gerilim-Çoğulculuk. L. Çalikoğlu (Yay. Haz.). *Çağdaş Sanat Konuşmaları 3: 90'lı Yıllarda Türkiye'de Çağdaş Sanat*. (s. 7-16). İstanbul: YKY Yayınları.
- Demirkol, V. (2008). *Batı Sanatında Modernizm ve Postmodernizm*. İstanbul: Evrensel Basım Yayın.
- Erdemci F. (1995). Alis Şimdi Burada/Nerede. Vogel S. (Yay. Haz.). 4. *Uluslararası İstanbul Bienali Kataloğu*. (s. 19). İstanbul: İKSV Yayınları.

- Frisby, D. (2006). Sunuş / Georg Simmel - Modernitenin İlk Sosyoloğu. G. Simmel (Yazar). *Modern Kültürde Çatışma*, (s. 7-54). (Çev. T. Bora, N. Kalaycı, E. Gen), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Gielen, P. (2014). Freiheit macht Arbeit: Özgürlük Çalıştırır. A. Artun, (Der. ve Sunan). *Sanat Emeği: Kültür İşçileri ve Prekarite*. (s. 205-218). (Çev. E. Gen, S. Yardımcı, Ö. Çelik, N. Öрге, E. Soğancılar, Z. Baransel), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Groys, B. (2014). *Sanatın Gücü*. (Çev. F. C. Erdoğan), İstanbul: Hayalperest Yayınevi
- İKSV. Tarihçe. Erişim adresi: <http://www.iksv.org/tr/hakkimizda/tarihce> (Erişim Tarihi: 15. 09.2020).
- Martinez, R. (2011). 5. Uluslararası İstanbul Bienali, 1997, Yaşam, Güzellik, Çeviriler/Aktarımlar ve Diğer Güçlükler Üstüne. J. Hoffmann ve A. Pedrosa (Yay. Haz.). *İstanbul'u Hatırlamak / Remembering Istanbul*. (s. 94-105). (Çev. N. Dikbaş), İstanbul: İKSV Yayınları.
- Shiner, L. (2010). *Sanatın İcadı: Bir Kültür Tarihi*. (Çev. İ. Türkmen), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Stallabrass, J. (2016). *Sanat A.Ş. Çağdaş Sanat ve Bienaller*. (Çev. E. Soğancılar), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tansuğ, S. (1988). *Sanatın Görsel Dili*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- TDK. Güncel Türkçe Sözlük. Erişim adresi: <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 05. 09.2020).
- Turani, A. (2010). *Dünya Sanat Tarihi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Yaman, Ş. İ., Ekim T., Sungur S., Özer, C. (2012). *Çağdaş Dünya Sanatı*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Yardımcı, S. (2005). *Kentsel Değişim ve Festivalizm: Küreselleşen İstanbul'da Bienal*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yılmaz, M. (2013). *Modernizmden Postmodernizme Sanat*. Ankara: Ütopya Yayınları.
- Zolberg, L.V. (2013). *Bir Sanat Sosyolojisi Oluşturmak*. (Çev. B. O. Özbay), İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.

[itobiad], 2021, 10 (2): 1633-1654

**Türkiye’de Bölgesel Kalkınma ve Turizm İlişkisi Üzerine Bir
Değerlendirme**

An Evaluation on Regional Development and Tourism Relations in
Turkey

Zafer YILDIZ

Doç. Dr., Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, İ.İ.B.F. İktisat Bölümü
Assoc.Prof., K.Mehmetbey University Faculty Of Economics And
Administrative Sciences Department Of Economics
zyildiz@kmu.edu.tr

Orcid ID: 0000-0002-7520-1400

Tufan SARITAŞ

Dr. Öğr. Üyesi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, İ.İ.B.F. İktisat
Bölümü

Asst.Prof., K. Mehmetbey University Faculty Of Economics And
Administrative Sciences Department Of Economics

tufansaritas@kmu.edu.tr

Orcid ID: 0000-0003-1728-2377

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type	: Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received	: 01.12.2020
Kabul Tarihi / Accepted	: 16.02.2021
Yayın Tarihi / Published	: 20.06.2021
Yayın Sezonu	: Nisan-Mayıs-Haziran
Pub Date Season	: April-May-June

Atıf/Cite as: Yıldız, Z , Sarıtaş, T . (2021). Türkiye’de Bölgesel Kalkınma ve Turizm İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme . İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi , 10 (2) , 1633-1654 . Retrieved from <http://www.itobiad.com/tr/pub/issue/62559/834355>

İntihal /Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and confirmed to include no plagiarism. <http://www.itobiad.com/>

Copyright © Published by Mustafa YİĞİTOĞLU Since 2012 – Istanbul / Eyup, Turkey. All rights reserved.

Türkiye’de Bölgesel Kalkınma ve Turizm İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme

Öz

Bölgeler arası gelişmişlik farkı, birçok ülke açısından önemli bir problemdir. Fakat bu durum ekonomik yönden geri kalmış ülkeler bakımından daha ciddi boyutlardadır. Birçok ülke bölgelerarasındaki bu sosyo-ekonomik dengesizlikleri ortadan kaldırmak için çeşitli politikalara başvurmaktadır. Bu politikalar çerçevesinde geri kalmış bölgelere yatırım çekerek bölgenin kalkınması sağlanmaya çalışılmaktadır. Bu noktada yerel potansiyellerin değerlendirilmesi büyük önem kazanmaktadır. Her bölge sahip olduğu potansiyeli kullanarak kendi kalkınmasını sağlamaya çalışmalıdır. Turizm sektörü de bu potansiyellerden birini oluşturmaktadır. Turizm, yalnızca bölgesel kalkınma veya ülke ekonomisine fayda sağlamakla kalmayıp aynı zamanda bölgeler arasındaki eşitsizliklerin giderilmesi, istihdam olanaklarının yaratılması, bölgeler arası göçün azaltılması, ülke kaynaklarının etkin ve verimli kullanılması, ülkelerin tanıtılması, sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması, bireylerin yaşam standartlarının artması gibi birçok konuda fayda saylayan sanayiye alternatif bir ekonomik faaliyettir. Bölgesel kalkınma ekonomik ve sosyal potansiyelin olumlu kullanımına paralel olarak bir bölgede refah seviyesindeki artışı tanımlamaktadır. Gelişmiş ülke ya da bölgelerde kalkınma daha çok endüstriyel sektöre dayalı olmasına rağmen; gelişmekte olan ülke ya da bölgelerde ise turizm zenginliklerinin kullanımı sayesinde sağlanmaktadır, bu bölgelerde ya da ülkelerde turizmin endüstriye alternatif bir sektör olduğu ifade edilmektedir. Medeniyetler beşiği olan Türkiye'nin hemen her bölgesi turizm potansiyeline sahiptir. Bu potansiyele yönelik farkındalığın artırılması bölgesel kalkınmaya büyük katkılar sağlayacaktır. Bu ilişkiden hareketle çalışmada Türkiye’de yoğun turist çeken Antalya, Nevşehir, Muğla ve Aydın şehirleri 2009-2018 dönemi için bir panel veri seti ile yıllık bazda ele alınarak, turizmin, bölgesel kalkınma üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Araştırmada turizm, ilgili şehirlerdeki turistik tesislere giriş yapan turist sayısı ve kalkınma ise il bazında GSYİH ile temsil edilmiştir. Panel veri analizinden elde edilen bulgulara göre; ilgili şehirlerdeki turistik tesislere giriş yapan turist sayısının, bu şehirlere ait il bazında GSYİH’yi pozitif yönlü olarak etkilediği gözlemlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Turizm, Bölgesel Çalışmalar, Bölgesel Kalkınma, Panel Veri Analizi.

An Evaluation on Regional Development and Tourism Relations in Turkey

“İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi”
“Journal of the Human and Social Sciences Researches”
[itobiad]

ISSN: 2147-1185

10 the Years

Abstract

The development difference between regions is an important problem for many countries. However, this situation is more serious for economically underdeveloped countries. Many countries apply various policies in order to eliminate these socio-economic imbalances between regions. Within the framework of these policies, efforts are made to ensure the development of the region by attracting investments to the underdeveloped regions. At this point, the evaluation of local potential becomes very important. Each region should try to ensure its own development by using its potential. The tourism sector is one of these potentials. Tourism does not only benefit the regional development or the country's economy, but also to the industry, which counts benefits in many issues such as eliminating inequalities between regions, creating employment opportunities, reducing interregional migration, using country resources effectively and efficiently, promoting countries, ensuring sustainable development, and increasing the living standards of individuals. it is an alternative economic activity. Regional development defines the increase in the welfare level in a region in parallel with the positive use of economic and social potential. Although development in developed countries or regions is mostly based on the industrial sector; In developing countries or regions, it is provided by the use of tourism wealth. It is stated that tourism in these regions or countries is an alternative sector to industry. The cradle of civilization in almost every region of Turkey has the potential for tourism. Increasing awareness of this potential will make great contributions to regional development. In this study, busy attracting tourists in Antalya in Turkey, Nevşehir, Muğla and Aydın cities with a panel data set for the 2009-2018 period, by taking on a yearly basis, the tourism, the impact on regional development was investigated. In the study, tourism, the number of tourists entering the tourist facilities in the relevant cities, and development were represented by the GDP on a provincial basis. According to the findings obtained from the panel data analysis; It has been observed that the number of tourists entering the touristic facilities in the relevant cities positively affects the GDP of these cities on the basis of provinces.

Keywords: Turkey, Tourism, Regional Studies, Regional Development, Panel Data Analysis.

Giriş

Sanayi devrimi öncesi bölgeler sahip oldukları konum ve doğal kaynak yapısına göre zengin ve fakir bölgeler olarak sınıflandırılırken, sanayi devrimi sonrası gelişmiş ve az gelişmiş bölgeler olarak sınıflandırılmaya başlanmıştır. Sanayi devrimini gerçekleştiren ülkeler günümüzün gelişmiş ülkeleri, gerçekleştiremeyenler ise az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkeler olarak adlandırılmaktadır. Buna mukabil gelişmiş ülkelerde bile bölgeler arasında gelişmişlik farkı bulunmaktadır. AB ülkeleri arasında en çok

başvurulan fonlar bölgesel dengesizlikleri gidermek amacıyla verilen fonlardır. Az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkeler ise bir yandan gelişmiş ülkelerle aralarında bulunan gelişmişlik farkını azaltmaya çalışırken diğer yandan kendi bölgeleri arasında ortaya çıkmış olan dengesizlikleri gidermeye çalışmak zorunda kalmışlardır. Türkiye de sanayileşme sürecinde bulunması sebebiyle gelişmekte olan ülkeler kategorisinde bulunmaktadır. Ancak Türkiye kendi bölgeleri arasında bulunan dengesizliklerle de mücadele etmektedir. Özellikle doğu-batı bölgeleri arası gelişmişlik farkı uzun zamandır bölgesel kalkınma mücadelesinin konusunu oluşturmaktadır. Uygulanan bölgesel kalkınma politikaları geri kalmış bölgeleri bir cazibe merkezi haline getirmeyi amaçlamaktadır. Bu nedenle oluşturulan stratejilerde bölgesel potansiyelin kullanılması öncelik kazanmış durumdadır. Bu açıdan turizm sektörü Türkiye'nin hemen her bölgesinde ciddi bir arz potansiyeline sahip olması sebebiyle bölgesel kalkınma potansiyeli oluşturabilme yeteneğine sahip görünmektedir. Dünyanın en hızlı büyüyen sektörlerinden biri olması sebebiyle turizm sektörü, aynı zamanda ülkeler arasında da ciddi bir rekabetin sebebi durumundadır. Artan bu rekabet ve büyüyen turizm pastasından daha fazla pay alabilmek ancak sektöre doğru bakış açısı ile yaklaşmakla mümkündür. Türkiye'nin her bölgesi farklı türlerdeki turistik arz potansiyeline sahip olmasıyla ciddi oranda turistik çeşitliliğe ev sahipliği yapmaktadır. Bu açıdan bakıldığında turizm sektörüne gösterilen ilginin artması hem ülke bazında hem de bölgesel bazda ekonomik ve sosyal gelişmeye önemli katkılar sunacaktır. Turizmin önemini vurgulayan bu çalışmada, öncelikle bölge kavramına değinilecek ve bölgesel eşitsizlik ile bölgesel refah kavramları açıklanacaktır. Çalışmanın ilk bölümünde bölge kavramı ele alınacak ve bölgesel dengesizlik ile bölgesel kalkınma kavramları üzerinde durulacaktır. İkinci olarak turizm sektörüne yönelik bilgiler verilecek ve turizmin bölgesel kalkınmaya hangi noktalardan destek olabileceği değerlendirilecektir.

Bölge, Bölgesel Dengesizlik ve Bölgesel Kalkınma

Bölge kelimesi, Latince "regio" kelimesinden üretilmiş olup "çevre-alan" anlamındadır. Bölge kavramı Latince "çevre-alan" anlamına gelen "regio" kelimesinden türetilmiş bir kavramdır (İldırar, 2004:8). Bölge kavramının sınırlarını çizmek konusunda tartışmalar halen devam etmekte ve bu sebeple de ortak bir tanıma ulaşmak oldukça zordur. Bölge, iki unsur tarafından belirlenen bir kavramdır. Bunlardan ilkinde bölge olarak tanımlanan alanın kendi içinde homojen özellikler taşıması gerekir. İkinci olarak ise, diğer bölgelerden farklı olmalıdır (Kılıç ve Mutluer, 2004:19). Bu bakımdan değerlendirildiğinde bölge, benzer iklim ve bitki örtüsü çeşitliliğine sahip; benzer ekonomik faaliyetlerin yapıldığı, yaşayan insanların ortak kültürel, dil, gelenek bağlarının olduğu; sınırları ülkenin genel yüz ölçümünden küçük, bir şehirden büyük olarak belirtilmiş toprak parçasıdır (Sert, 2012:121). Bölge kavramının temel özellikleri ise şunlardır (Sevinç, 2011:39);

- Süreklilik anlayışı vardır.

- Farklılık anlayışı vardır.
- Kendi içinde aynılık ve bir bütün olma anlayışı vardır.
- Genelleme anlayışı vardır.

Bölgesel dengesizlik, bir ülkenin bölgeleri arasında bulunan her türlü eşitsizlik olarak tanımlanabilir. Daha dar anlamda ise, bölgesel dengesizliği “ekonomik fırsat eşitsizliği ve sosyal fırsat eşitsizliği” olarak sınıflandırmak mümkündür. Yapılan çalışmalar hem ülkeler arasında hem de aynı ülkenin bölgeleri arasında ekonomik ve sosyal kalkınmanın farklı hızlarda gerçekleştiğini göstermektedir (Dinler, 2014:111). Tarihsel sürece bakıldığında oldukça uzun bir geçmişe sahip olan bölgesel eşitsizlik, sanayi devrimi ile daha da derinleşmiş; devrimi gerçekleştiren ülkeler sadece yüzyıl gibi sürede hızla gelişmiş ve milli gelirlerini 30-40 kat arttırmışlardır. Dünya gelirin %20’sini; dünya nüfusunun %70’ine sahip gelişmekte olan ülkeler paylaşırken geri kalan %80’lik geliri sadece %30’luk nüfusa sahip gelişmiş ülkeler paylaşmaktadır (a.g.e., 112-113). Bu derinleşen dengesizlik durumu bilgi topluluğu adını verdiğimiz günümüz toplumlarında da devam etmektedir. Sanayi Devrimi sonrasında değişen ekonomik süreçlerle ülkeler arası ve aynı ülkenin bölgeleri arasında gelişen ve derinleşen bölgesel dengesizlik, tarihsel süreç değerlendirildiğinde tarım toplumlarında da görülmektedir, hatta tarım toplumlarında aynı bölgenin içinde derin eşitsizlikler görmek mümkündür. Ve bu durum bilgi toplumları olarak adlandırılan günümüz toplumlarında da görülmekte ve derinleşmektedir (Şengel, 2014:1-7).

Sanayi devrimi öncesi ve sonrası ülkelerin ekonomik kalkınma durumlarını ele alan, araştıran ve değerlendiren iki önemli yaklaşımdan biri olan yapısalci yaklaşıma göre, sanayi devrimi sonrasında her ülkenin teknolojik ilerlemesi ve bu ilerlemeye bağlı olarak geliştirdiği ürünler farklılık göstermektedir. Sanayi ilerlemesi hızlı olan ülkelerde gerek teknolojik gerekse ekonomik olarak birbirini destekleyen bir yapı oluşurken; sanayi gelişimi az olan ülkelerde bu bütünsellik oluşmamaktadır ve böylece kendi kendini besleyen bir büyüme süreci sağlandığı halde az gelişmiş ülkelerde böyle bir yapı ve süreç oluşmamıştır. Sanayileşmesini tamamlayamayan ülkeler teknolojik gelişimleri takip edememekte ve gelişen teknolojik ürünleri diğer ülkelerden satın almak zorunda kalmaktadır. Diğer bir yaklaşım olan bağımlılık yaklaşımına göre sömürgecilik ikinci dünya savaşı sonunda ortadan kalkmasına karşılık eskiden sömürge ülkesi konumunda olan ülkeler ekonomik bağımsızlıklarını elde etmiş gibi olsalar da üretim politikalarında kapitalizmin tekeline elinde tutan ülkelere bağımlılıkları devam etmektedir. Sömürgeci ülkeler sömürgeleştirdikleri ülkelerin özellikle doğal kaynaklarını ve diğer ekonomik zenginliklerini kendi ekonomilerinin ihtiyaçları doğrultusunda kullanmak amacıyla gerekli düzenleme ve organizasyona gitmişlerdir (Han ve Kaya, 2006:37).

Bölgesel dengesizliğin giderilmesi ülke içinde bölgelerin, şehirlerin hatta aynı şehirde var olan küçük bölgelerin kalkındırılması ile bölgeler arası

dengelesizlikler giderilmiş olacaktır. Bölgesel dengenin sağlanması için sadece sanayi ve sanayiye dayalı sektörlerin o bölgeye gitmesi yeterli olmamaktadır; paralelinde sosyal, ekonomik, kültürel gibi diğer alanların da kalkındırılması gerekmektedir; kısaca bölgesel kalkınma durumu, birçok değişkeni beraberinde bulunduran ve zaman isteyen zor bir süreçtir. Şengel ve Zengin, 2017:3). Gelişmişlik düzeyinin artması paralelinde değişecek bölgesel dengelesizlik bakımından çok önemlidir. (Yeşiltaş ve Öztürk, 2008:1-18). Bölgesel Kalkınma kavramı, toplumsal sosyo-ekonomik değişimi ve bu değişimin sürecini ifade eden iktisadi bir kavramdır. (Roney, 2011:60). Birinci dünya savaşından sonra batılı ülkelerin, ülkelerindeki bölgesel dengelesizliği düzenlemek adına bölgesel kalkınma politikaları düzenlemesi ile gündeme gelen bir kavram olup; hedefi o ülkede ki geri kalmış bölgeleri sosyal ve ekonomik açıdan kalkındırılmaktır (Tutar, 1991:3). Kalkınma kavramı toplumsal etkileri bakımından; ekonomik boyut, sosyal boyut, politik boyut, kültürel boyut ve ekolojik boyut olmak üzere beş değişik boyuttan meydana gelmektedir (Sharpley, 1999:228-229).

Bölgesel dengelesizliğin giderilmesi için geliştirilen bölgesel kalkınma, sadece ekonomik alanları değil sosyal alanları da kapsamaktadır. Ekonomik alanlarda üretim, işgücü ve işe alım, sektör ücret politikalarını; sosyal alanlarda ise sağlık, eğitim, kültürel politikalarını kapsamaktadır (Tunçbilekli, 2006:35). Bölgesel kalkınma, bölgenin sahip olduğu kaynakların kullanılması, girişimciliğin özendirilmesi ile birlikte bölgenin gelir seviyesinin yükseltilmesi, istihdam düzeyinin artırılması ve yaşam standartlarının iyi bir seviyeye gelmesi olarak ifade edilebilir (Künü vd., 2015:80). Bölgede mevcut olan eksiklerin tespiti, bu eksiklerin ortadan kaldırılması adına yapılabilecekler bölgesel kalkınma ile belirlenmektedir. Bölgesel kalkınmanın gerçekleştirilebilmesi, ülkeden ülkeye ve bölgeden bölgeye farklılıklar göstermektedir. Bu farklılığın sebebi ise her bölgenin kendine özgü coğrafyası, doğal kaynakları, kültürel zenginlikleri ve demografik yapısının bulunuyor olmasıdır (Künü vd., 2015:81). Aynı ülkenin bölgeleri arasında ortaya çıkan dengelesizliklerin temelinde ise, bazı bölgelerin diğer bölgelere nazaran coğrafi avantajlara sahip olması bulunmaktadır. Özellikle ticaretin ve üretimin yoğunlaştığı kent merkezleri, liman bölgeleri diğer bölgelere göre daha hızlı gelişmiş hatta bu sebeple aldığı göç ve sermaye transferi sebebiyle kendisi daha da gelişirken göç ve sermaye gönderen bölgelerin de geri kalmasına sebep olmuşlardır.

Bölgesel kalkınma, geri kalmış bölgelere ve sektörlerle yatırım çekerek ilgili bölgelerde ekonomik kalkınmanın sağlanmasını öngörür. Geri kalmış bölgeye yatırımların çekilebilmesi için çeşitli araçlar kullanılarak yatırım için cazibe oluşturulması önem arz etmektedir. Bu kapsamda bölgenin sahip olduğu yerel kalkınma araçlarının doğru tespit edilmesi önceliklidir (İncekara ve Savrul, 2011:93). Klasik bölgesel kalkınma politikaları, geri kalmış bölgelerin sanayileştirilmesi ve modernizasyonu ile bölgeler arası eşitsizliğin azaltılması, yatırımların belirli sektörlerde veya bölgelerde yapılması; elde edilecek faydanın diğer bölgelere ya da sektörlerle

yaygınlaştırılarak ülkenin dışsal ekonomi politikası oluşturması gibi birtakım esasları kapsamaktadır (Akiş, 2011:239)

Ülkemizde ise bölgesel dengesizlik sorunu doğal zenginliklerin bilinçli bir şekilde kullanılması veya istihdamı artırıcı politikalarla çözülmesi mümkündür. Bu kapsamda geliştirilen politikalardan biri “kamu yatırımları”dır. Kamu yatırımları, kalkınmada öncelik verilecek bölge, kurumsal sosyal sorumluluklar veya kırsal kalkınma projelerini kapsamaktadır. Kalkınma politikası kapsamında, organize sanayi bölgelerinin kurulması, küçük sanayi sitelerinin kurulmasının teşvik edilmesi ve sanayi bölgelerinin yer seçimine yön verilmesi yer almaktadır. Bölgesel eşitliğin sağlanması, istenilen ekonomik refah seviyesine gelmek için; öncelik verilecek bölge, kalkınma için kullanılacak kaynak ve araçlar, bölge halkının sorumluluğu gibi ana alt başlıkları belirleyecek bölgesel kalkınma programları oluşturulmalıdır (İncekara ve Savrul, 2011:100-101).

Türkiye’de 1960 yılı sonrası kalkınma politikaları daha planlı uygulanmaya başlandı; önceleri sanayileşme devlet destekli geliştirdi sonraları özel sektör de sanayileşme sürecine katılmıştır. Türkiye’nin bölgesel kalkınma da ki genel hedefi her bölgenin kalkınması olarak belirlendi ve her bölgeye yönelik ayrı ayrı kalkınma politikası ve hedef geliştirilmiştir. Bu gelişmelere rağmen batıda yer alan bölgelerde kaynakların bolluğu, ulaşım olanaklarının kolay ve daha düşük maliyetli olması gibi koşullar nedeniyle sanayileşmeye verilen önem bu bölgelerde yoğunlaşmıştır (Sevinç, 2011:35-54).

Teşvik, Türkiye’de bölgesel dengesizliği azaltmak için en sık kullanılan ekonomik politikadır. Bu teşvik politikasının yelpazesi ise oldukça geniştir; vergi indirimleri, geri ödemesi kolay krediler, fonlar, döviz işlemlerinde öncelik, enerji kaynaklarının kullanımında kolaylıklar, iş gücü desteği, kamu arazilerinin, binalarının veya tesislerinin satışında ya da kiralanmasında kolaylıklar, organize sanayi bölgelerinin ve küçük sanayi sitelerinin kurulmasında ki kolaylıklar gibi mali hem de vergisel teşvikleri kapsamaktadır. Ülkemizde gerek teşvik gerekse gerekse kamu yatırımları politikaları ile bölgesel eşitlik sağlanmaya çalışılmaktadır.

Turizm ve Kalkınma

Turizm, özellikle son on yıldır uluslararası ticarete önemli rol oynamakta hatta birçok gelişmekte olan ülkeler için önemli bir ekonomik değere sahiptir. Artık günümüzde turizm, niteliği, gelişimi ve bunlara bağlı olarak ekonomik gelirine göre bir ülkenin önemli istihdam alanlarından biridir (<http://www2.unwto.org/content/why-tourism>).

Turizmin birçok gelişmekte olan ülkelerde kalkınma politikası hedefi olarak benimsenmesinin temelinde iki neden yatmaktadır; biri ülke ekonomisine sağladığı gelir, ikincisi ise bu gelirin sanayinin gelişimini destekleyerek genel ülke ekonomisinin büyümesini sağlamasıdır (Ching-Fu ve Chiou-Wei, 2009).

Gelişmekte olan ülkelerin, çağdaşlaşması ve ekonomilerinin gelişmesi sanayi ekonomisine geçiş bakımından güçlü bir ekonomi ile ihracatın artırılmasına bağlı olarak döviz kazancı ile elde edilebilir veya ülkenin başka ülkelere borçlanması ile mümkündür. Bu süreç gelişmekte olan ülkeleri gerekli olan döviz kazanımı için turizm sektörüne yöneltmektedir (Çeken, 2008:298). Turizm değerleri elinde olan bölgeler, turizm sektörünü faal kılarak elde ettikleri gelir ile bölgesel kalkınmayı sağlayarak dengeli gelişimi desteklemektedir (İlkin ve Dinçer, 1991:37).

Son yıllarda tüketici tercihlerindeki değişimler, artan teknoloji ve düşük maliyetli ulaşım imkânları sayesinde en hızlı gelişen sektörlerden biri haline gelen turizm sektörü, tüm dünyada ekonomik kalkınmanın da bir aracı olarak görülmeye başlanmıştır. Bu sayede birçok Avrupa ülkesi ve ABD turizm sektörünü ekonomik kalkınmanın merkezine konumlandırmıştır. Turizm sektörü bir taraftan ekonomik kalkınmayı hedeflerken diğer taraftan da tarihi ve kültürel alanların korunması ve yenilenmesini de hedeflemektedir (Eceral ve Özmen, 2009:47-49). Özellikle bir ülkedeki az gelişmiş olan bölgede turizm sektörünün varlığı bölge ekonomisini; yeni kaynakların aktarımı ve yeni istihdam alanlarının gelişimi ile yukarılara çekecektir (Sevinç ve Azgün, 2012:19). Tablo 1’de ülkemize yurtdışından gelen turist sayıları yer almaktadır. Buna göre, 2006 ve 2018 yılları dışında sürekli artış kaydetmiştir.

Tablo 1: Türkiye'yi Ziyaret Eden Yabancı Turist Sayıları Yıllara Göre Dağılımı (1990-2018)

Yıllar	Gelen Yabancı Turist Sayısı	Yıllar	Gelen Yabancı Turist Sayısı
1990	5 389 308	2005	21 124 886
1991	5 517 897	2006	19 819 833
1992	7 076 096	2007	23 340 911
1993	6 500 638	2008	26 336 677
1994	6 670 618	2009	27 077 114
1995	7 726 886	2010	28 632 204
1996	8 614 085	2011	31 456 076
1997	9 689 004	2012	31 782 832
1998	9 752 697	2013	34 910 098
1999	7 487 285	2014	36 837 900

Türkiye’de Bölgesel Kalkınma ve Turizm İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme

2000	10 428 153	2015	36 244 632
2001	11 618 969	2016	25 352 213
2002	13 256 028	2017	32 410 034
2003	14 029 558	2018	32 566 327
2004	17 516 908		

Kaynak: <https://www.tursab.org.tr/istatistikler/turist-sayisi-ve-turizm-geliri>

Türkiye’ye gelen ziyaretçilerin yaptıkları harcamalar ise Tablo 2 de verilmiştir. Verilere göre turizm gelirlerinin GSYH içindeki payı %3’ün altına hiç düşmemiş, 2003 yılında %4,4 e kadar yükselmiştir.

Tablo 2: Türkiye’ye Giren-Çıkan Ziyaretçi Sayısı ve Turizm Geliri (2003-2018)

Yıllar	Gelen Ziyaretçi Sayısı	Çıkan Ziyaretçi Sayısı	Turizm Geliri (1000 \$)	Ortalama Harcama (\$)	Turizm Gelirinin GSYH İçindeki Payı (%)
2003	16 463 623	16 302 053	13 854 866	850	4,4
2004	20 753 734	20 262 640	17 076 607	843	4,2
2005	25 045 142	24 124 501	20 322 111	842	4,1
2006	23 924 023	23 148 669	18 593 951	803	3,4
2007	27 239 630	27 214 988	20 942 500	770	3,1
2008	31 137 774	30 979 979	25 415 067	820	3,3
2009	31 759 816	32 006 149	25 064 482	783	3,9
2010	32 997 308	33 027 943	24 930 997	755	3,2
2011	36 769 039	36 151 328	28 115 692	778	3,4
2012	37 715 225	36 463 921	29 007 003	795	3,3
2013	39 860 771	39 226 226	32 308 991	824	3,4
2014	41 627 246	41 415 070	34 305 903	828	3,7
2015	41 114 069	41 617 530	31 464 777	756	3,7

2016	30 906 680	31 365 330	22 107 440	705	2,6
2017	37 969 824	38 620 346	26 283 656	681	3,1
2018	46 112 592	45 628 673	29 512 926	647	3,8

Kaynak: <http://yigm.kulturturizm.gov.tr/TR-9851/turizm-istatistikleri.html>

Turist başına düşen harcama miktarı ile ilgili veriler Tablo 3 de yer almaktadır. Bu verilere göre, en düşük harcama 630 dolar olarak 2017 yılında gerçekleşmiş, en yüksek 2014 yılında 775 dolar olarak kaydedilmiştir.

Tablo 3: Yerli ve Yabancı Turist Ortalama Harcama (2003-2018)

Yıllar	Yabancı		Vatandaş	
	Turizm Geliri (1000 \$)	Ortalama Harcama (\$)	Turizm Geliri (1000 \$)	Ortalama Harcama (\$)
2003	10 141 116	740	3 600 411	1 384
2004	13 061 118	759	3 862 552	1 262
2005	15 725 813	766	4 374 383	1 214
2006	13 918 757	722	4 463 614	1 153
2007	15 936 347	692	4 703 850	1 121
2008	19 612 296	742	5 418 439	1 191
2009	19 063 702	697	5 690 629	1 222
2010	19 110 003	670	5 558 366	1 231
2011	22 222 454	709	5 638 484	1 168
2012	22 410 364	715	6 354 378	1 241
2013	25 322 291	749	6 760 180	1 252
2014	27 778 026	775	6 289 260	1 130
2015	25 438 923	715	5 843 074	970
2016	15 991 381	633	5 964 853	978
2017	20 222 971	630	5 908 752	903

Türkiye’de Bölgesel Kalkınma ve Turizm İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme

2018	24 028 311	617	5 345 472	801
------	------------	-----	-----------	-----

Kaynak: <http://yigm.kulturturizm.gov.tr/TR-201111/sinir-istatistikleri.html>

Tablo 4: Turizm Geliri, Ortalama Harcamanın Yıllara Göre Dağılımı ve Turizm Gelirlerinin GSYİH İçindeki Payı (2003-2018)

Yıllar	Turizm Geliri (1000 \$)	Ortalama Harcama (\$)	Turizm Gelirinin GSYİH İçindeki Payı (%)
2003	13 854 866	850	4,4
2004	17 076 607	843	4,2
2005	20 322 111	842	4,1
2006	18 593 951	803	3,4
2007	20 942 500	770	3,1
2008	25 415 067	820	3,3
2009	25 064 482	783	3,9
2010	24 930 997	755	3,2
2011	28 115 692	778	3,4
2012	29 007 003	795	3,3
2013	32 308 991	824	3,4
2014	34 305 903	828	3,7
2015	31 464 777	756	3,7
2016	22 107 440	705	2,6
2017	26 283 656	681	3,1
2018	29 512 926	647	3,8

Kaynak: <https://www.tursab.org.tr/istatistikler-icerik/turizm-geliri>

Ayrıca Türkiye Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Örgütü’nün 2018 yılı raporuna göre gelen turist sayısı bakımından 46 milyon gibi bir sayıya ulaşarak %22’lik bir artışla tüm ülkeleri geride bırakarak birinci sırada yer almıştır (UNWTO, 2018).

Turizm ve Bölgesel Kalkınma İlişkisi

Turizm, turistlerin o ülkede ki doğal, kültürel, tarihi ve diğer zenginliklerine yaptığı harcamalardan oluşan ekonomik bir faaliyettir. O bölgeye gelen turistlerin isteklerine paralel olarak bölgedeki arz kaynakları çeşitlenmekte, bu çeşitlikte bölgesel kalınma için gerekli olan bölge ekonomisinin gelişimini desteklemektedir. Her turistik bölgede aynı oranda kalınma beklenmesi doğru değildir; bölgenin ekonomik büyüklüğü ve çarpan etkisi kalkınmasında iki önemli faktördür (Giritlioğlu ve Bulut, 2015:28).

Turizmin bölgesel kalkınmadaki rolü, genellikle bölgesel planlama ve kamu politikası analizinde olanlar tarafından sadece bir inceleme konusu olarak görüldüğü için, turizm literatürünün kendisi genellikle turizmi daha geniş ekonomik ve sosyal ortamına yerleştirememesi nedeniyle, yeterince anlaşılmamaktadır (Hall, 2007:19).

Vukonic (2012), bölgesel kalkınmada bir faktör olarak turizmle ilgili tartışmaların uzun zamandır sürdüğünü ve bu tartışmaların 1950'lerin başlarında turizm çalışmalarına kadar dayandığını ileri sürmektedir.

Küresel ekonomide turizmin 1980'lerden itibaren yükselmesinden bu yana, turizmin bölgesel ekonomik kalkınmayı destekleyici bir araç olarak popülaritesi birçok ülkenin deneyimine yansımıştır (Keller, 1987; Pearce, 1988; Oppermann, 1992; Müller ve Jansson, 2007; Huijbens vd., 2014).

Bölgesel kalkınma bölgesel büyüme ile karşılaştırıldığında turizm büyüme göstergelerinin otomatik sonucu olmayan kişilerin yaşam kalitesinde ve refahında bir iyileşme anlamına gelen daha derin ve niteliksel hedefleri içermektedir (Saarinen, 2014:10).

Perrouxian büyüme kutup teorisinin popülaritesi ve 1960'larda ve 1970'lerde büyüme merkezli planlamanın genişlemesiyle birlikte, turizmin birkaç ülkede bölgesel kalkınma için öncü bir sektör olarak uygulanması şaşırtıcıydı. Meksika'daki Cancun kentinde planlanan turizm beldesinin ve Fransa'daki Languedoc-Roussillon kıyı şeridinin gelişiminin bunun en iyi örneklerindedir. Bu örneklerde devlet, turizme yapılan yatırımları bölgesel kalkınma için bir araç olarak ve / veya uygun turizm temelli kaynaklara sahip ekonomik açıdan marjinal alanların seçimi ve ardından turizm altyapısının genişletilmesi yoluyla bölgesel kalkınmanın güçlendirilmesi amacıyla kullanmıştır (Clarke, 1981; Brenner ve Aguilar, 2002; Torres ve Momsen, 2005).

Turizm ekonomik ve sosyal etkileri açısından değerlendirildiğinde bölgesel kalkınmaya katkı yapacağı açık bir sektördür. AB tarafından onaylanan yapısal fonlar içinde en çok faydalanan sektörlerden biri de turizmdir. Turizm varlığı olan ülke ya da bölgeler bu varlıklarını turizme açarak ciddi gelirler elde edebilmekte ve bu sayede diğer ülke veya bölgelerle aralarında bulunana bölgesel dengesizlikleri azaltabilmektedirler (Çeken, 2003:147). Ayrıca OECD bölgesel kalkınma servisi tarafından yapılan çalışmalarda turizm sektörü bölgesel kalkınmanın bir aracı olarak gösterilmektedir.

Dünya Turizm Örgütü Manila Deklarasyonu’nda küresel turizmin, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasındaki artan ekonomik uçurumun giderilmesine yardımcı olacak yeni bir dünya ekonomik düzeninin kurulması, gelişmekte olan ülkelere ekonomik büyümenin hızlanması ve sürekli sosyal kalkınmanın sağlanmasına yardımcı olabileceğini ifade etmektedir (UNWTO, 1980:1).

Dünya Turizm Örgütü, öncelikle daha az gelişmiş ülkelerde turizmin kalkınmasına odaklanmaktadır. Bu bağlamda uluslararası turizm yalnızca kalkınmanın katalizörü olarak değil, aynı zamanda politik ve ekonomik bir değişim olarak görülmektedir. Böylece, uluslararası turizm kalkınma, ekonomik ve sosyal ilerlemenin bir aracı olarak kabul edilmektedir (Sharma, 2004:149; Sharpley ve Telfer, 2002:13). Dünya Turizm Örgütü tahminlerine göre, turizm sektörünün 2020 yılına kadar yılda ortalama %4 oranında büyümesi, Türk turizm sektörünün ise, 1995-2020 döneminde yılda ortalama %5,5 oranında büyümesi beklenmektedir (<http://www.mfa.gov.tr/turizm-ve-kalkinma.tr.mfa>).

Birçok turizm kaynağı olan ülkelerin kendi kalkınma politikalarında, turizm sektörüne önem vermesinin nedenleri incelendiğinde; turizmin bölgesel anlamda istihdam olanakları yaratması, bölgesel ve genel ekonomik büyümeyi sağlayarak refah düzeyini artırmasını sağlaması şeklinde iki önemli neden tespit edilmiştir (Saarinen vd. 2014:8). Turizmin gelişmesi, bölgede ki istihdam oranının artışı, turizmin ihtiyaçları paralelinde yan sanayi alanlarının oluşması ve bunlara paralel olarak ülke genelinin gelir düzeyinin iyileşmesi anlamına gelmektedir (Lie, 2014:823-827). Turizm, sadece yan sanayi alanlarının gelişimi ya da istihdam sağlayarak ülke ekonomisine katkıda sağlamamaktadır; turistik alanlardan ve giderlerden elde edilen vergi gelirleri ülke ekonomisinin büyümesine pozitif bir katkı sağladığı gibi ihracatın bir alternatifi olarak ülkeye dövizin girdisi sağlayarak ülkenin ödemeler dengesine de katkıda bulunmaktadır (Kim vd., 2006:925-933).

Turizm genellikle bölgesel düzeyde olumlu bir ekonomik ve gelişimsel etkiye sahip, yerel dış ekonomiye yeni dış parasal gelir kaynakları getirmekte ancak aynı zamanda diğer geçim kaynakları ile ilgili olarak istenmeyen diğer değişim ve maliyet biçimlerini üretmektedir (Telfer, 2002).

Turizmi diğer yerel üretken geçim kaynakları ile ilişkilendirerek, sadece turizmin olumlu ekonomik ve istihdam üzerindeki etkilerini en üst düzeye çıkarmakla kalmaz, aynı zamanda turizm mono kültürünün olumsuz etkileri de azaltılabilir. Bir bölgedeki turizmin gelişmesi, yeni iş aktivitesi sunacağından, turizm ve kendisine verilen destek, sadece müşteriler için rekabet etmekle kalmayıp, aynı zamanda yatırımcılar için rekabet etmeyi ve yeni sermaye çekmeyi de sağlayan bölgesel kalkınma perspektifinden görülme eğiliminde olacaktır (Saarinen, 2003:94-95).

Turizm ve mevcut diğer üretim sektörleri arasındaki sektörler arası bağlantıların güçlendirilmesinin ötesinde, ekonominin diğer bileşenleri ile

sinerjilerin yapılması gerektiği vurgulanmaktadır. Turizm, sosyal, kültürel ve çevresel etkilerin ekonomik faaliyetlerle birleştiği endüstri alanıdır. Daha öncede belirtildiği gibi turizm, bölge kalkınmasına ve paralelinde ülke ekonomisine döviz girdisi ile özellikle ekonomik kriz dönemlerinde ödemelerin dengelenmesine aracılık yaparak pozitif iyileştirme yapar. Türkiye’de turizm sektörünün payı 1980’lerden sonra GSYH ile gelişmiştir. Ülkemizde turizmin yapıldığı bölgeler; bölgesel kalkınmaya yaptıkları ekonomik etkiler ile bölgesel dengesizliği azaltmalarından dolayı ülke ekonomisinde ön plana çıkmaktadırlar (Şengel ve Zengin, 2017:3).

Turizm Türkiye’de özellikle 1980 yılından sonra GSYH içinde payı hızla gelişmiştir. Ülkeye önemli ölçüde döviz geliri sağlaması, ülkede yaşanabilen ekonomik kriz dönemlerinde ödemeler bilançosunun düzenlenmesi, var olan işsizlik sorununun azalması gibi gerek ülke kalkınmasına gerekse bölge kalkınmasına olumlu etkileri olmuştur (Bozgeyik ve Yoloğlu, 2015). Turizm, sosyal, kültürel ve çevresel etkilerin ekonomik faaliyetlerle birleştiği ekonomik sektördür. Turizmin gelişmesi bölgesel kalkınmayı etkiler ve paralelinde bölgeler arasındaki gelişmişlik farklarını dengeler bu sebeple Türkiye’de zengin turizm kaynaklarına sahip olan şehir ya da bölgeler ülke ekonomisinde öne çıkmaktadır (Şengel ve Zengin, 2017:3).

Kısaca turizm, ülkenin tüm kaynaklarının verimli kullanılması ve bölgesel kalkınma politikalarında önemli bir yere sahiptir. Bölgesel kalkınma bölgelerarası gelişmişlik farkının azaltılması ve gelişmemiş yerlerin kalkındırılması amaçlayan bir politikadır. Turizm ise bölgesel kalkınma ve kaynakların verimli kullanılması açısından önemli bir yere sahiptir (Künü vd., 2015:83).

Veri, Yöntem ve Analiz Sonuçları

Bu çalışmada Türkiye’de yoğun turist çeken Antalya, Nevşehir, Muğla ve Aydın şehirleri 2009-2018 dönemi için bir panel veri seti ile yıllık bazda ele alınarak, turizmin, bölgesel kalkınma üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Bu şehirlerin seçilmesinin nedeni; hem bu şehirlerin en çok yabancı turist çeken şehirler olmaları hem de sanayi ve ticaret gibi ekonomik faaliyetlerden ziyade turizmin ön plana çıktığı şehirler olmalarıdır. Ayrıca veri eksikliği nedeniyle araştırma 2009-2018 periyodu ile sınırlı tutulmuştur. Araştırmada turizm, ilgili şehirlerdeki turistik tesislere giriş yapan turist sayısı (GDP serisi) ve kalkınma ise il bazında GSYİH (TUR serisi) ile temsil edilmiştir. Seriler TÜİK’ten elde edilmiş olup, her iki seriye de logaritmik dönüşüm uygulanmıştır. Serilere ilişkin tanımlayıcı istatistikler ve korelasyon matrisi aşağıdaki tabloda gösterilmektedir.

Tablo 5: Serilere İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler ve Korelasyon Matrisi

<i>Seri</i>	<i>Ortalama</i>	<i>Minimum</i>	<i>Maksimum</i>	<i>Standart Hata</i>	<i>Gözlem</i>
<i>GDP</i>	16,752	14,804	18,550	0,973	40
<i>TUR</i>	14,630	12,872	16,626	1,131	40

	<i>GDP</i>	<i>TUR</i>
<i>GDP</i>	1	
<i>TUR</i>	0,86	1

Çalışmada kurulan modelde kalkınmayı ifade eden il bazında kişi başı GSYİH, GDP serisi ile temsil edilmekte olup, bağımlı değişken; turistik tesislere giriş yapan turist sayısı ise, TUR serisi ile temsil edilmekte olup, bağımsız değişkendir. Modele ilişkin ekonometrik denklem (1) no’lu eşitlikte gösterilmektedir.

$$GDP_{it} = \beta_0 + \beta_1 TUR + \varepsilon_{it} \quad (1)$$

Panel veri setindeki birim ve zaman etkilerin olası varlığını saptamak amacıyla çalışmada ilk olarak F testine başvurulmuştur. Bilindiği gibi birim ve zaman etkiler için ayrı ayrı olarak F testine ait olasılık değerinin istatistiksel olarak %5 anlamlılık seviyesinde anlamlı olması durumunda birim veya zaman etkinin varlığına hükmedilir. Bu durumda birim veya zaman etkinin bulunmadığını ifade eden H_0 hipotezi reddedilerek; birim veya zaman etkinin bulunduğunu ifade eden H_1 hipotezi kabul edilir. Bunun tersine birim veya zaman etkiler için ayrı ayrı olarak F testine ait olasılık değerinin istatistiksel olarak %5 anlamlılık seviyesinde anlamsız olması durumunda ise birim veya zaman etkinin bulunmadığını ifade eden H_0 hipotezi kabul edilerek, birim veya zaman etkinin bulunduğunu ifade eden H_1 hipotezi reddedilir. Birim etkinin varlığı durumunda, birim etkili modeller; zaman etkinin varlığı durumunda, zaman etkili modeller ve hem birim hem de zaman etkinin varlığı durumunda ise iki yönlü modellerin tercih edilmesi önerilir. Aşağıdaki tabloda, çalışmada kurulan modele ilişkin F testi sonuçları gösterilmektedir.

Tablo 6: Tahmin Edilen Modele Ait F Testi Sonuçları

	<i>Katsayı (Olasılık)</i>
<i>Birim Etki</i>	14,49 (0,0000)
<i>Zaman Etki</i>	2,23 (0,0495)
<i>Uygun Model</i>	<i>İki Yönlü Model</i>

F testi sonuçlarına ait bulgulara göre hem birim etki hem de zaman etkisi için teste ait olasılık değerinin istatistiksel olarak %5 anlamlılık seviyesinde bulunduğu gözlemlenmektedir. Dolayısıyla birim ve zaman etkilerin bulunmadığını ifade eden H_0 hipotezi reddedilerek, birim ve zaman etkilerin bulunduğunu ifade eden H_1 hipotezi kabul edilir. Dolayısıyla modelde hem birim hem de zaman etkiler bulunduğu için iki yönlü modellerin geçerli olduğu anlaşılmaktadır.

Aşağıdaki tabloda modele ilişkin tahmin sonuçları gösterilmektedir. Model tahmin edilmeden önce sabit ve rassal etkili modeller arasında seçim yapmak için Hausman testine (Hausman, 1978) başvurulmuştur. Bilindiği gibi Hausman testine ait olasılık değerinin, istatistiksel olarak %5 anlamlılık seviyesinde anlamlı olması durumunda, sabit etkilerin geçerli olduğunu ifade eden H_0 hipotezi kabul edilerek; rassal etkilerin geçerli olduğunu ifade eden H_1 hipotezi reddedilir. Bunun tersine teste ait olasılık değerinin istatistiksel olarak %5 anlamlılık seviyesinde anlamsız olması durumunda ise, sabit etkilerin geçerli olduğunu ifade eden H_0 hipotezi reddedilerek; rassal etkilerin geçerli olduğunu ifade eden H_1 hipotezi kabul edilir. Bilindiği üzere F testine ait bulgularda; modelde, hem birim hem de zaman etkilerin bulunduğu, bu sebeple de iki yönlü modellerin tercih edilmesi gerektiği sonucuna ulaşılmıştır. Hausman testi sonuçlarında da rassal etkilerin geçerli olduğu anlaşıldığından, analizde, iki yönlü rassal etkili modeller tercih edilmiştir. Bu modeller arasından da En Çok Olabilirlik Yöntemi kullanılmış ve bulgular, aşağıdaki tabloda “düzeltilmemiş model” sütununda raporlanmıştır.

Model tahmin sonuçlarına göre; turistik tesislere giriş yapan turist sayısını temsil eden TUR serisinin, il bazında kişi başına GSYİH’yi temsil eden GDP serisini, 0,0497 katsayısıyla %10 anlamlılık seviyesinde pozitif yönlü olarak etkilediği gözlemlenmektedir. Yani 2009-2018 dönemi için Antalya, Nevşehir, Muğla ve Aydın şehirlerindeki turistik tesislere giriş yapan turist sayısı arttıkça, bu şehirlerde kişi başına düşen GSYİH artmaktadır. Bir diğer deyişle turizmin, bu şehirlerde, il bazında kişi başına GSYİH ile temsil edilen kalkınmayı olumlu yönde etkilediği anlaşılmaktadır.

Tablo 7: Modele İlişkin Tahmin Sonuçları (Bağımlı Değişken: GDP)

	<i>Düzeltilmemiş Model</i>	<i>Düzeltilmiş Model</i>
<i>TUR</i>	0,0497 (0,0710)*	0,8152 (0,0000)*
<i>Sabit</i>	16,0248 (0,0000)*	4,8262 (0,0020)*
<i>Gözlem</i>	40	40
<i>R²</i>	-	0,84
<i>Hausman Testi</i> <i>İst. (Prob.)</i>	0,26 (0,6095)*	-
<i>Model</i>	<i>Rassal Etkiler</i>	-
<i>Yöntem</i>	<i>En Çok Olabilirlik</i>	<i>Dirençli Standart Hatalar</i>

Türkiye’de Bölgesel Kalkınma ve Turizm İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme

<i>Kritik Değerler</i> (Levene, Brown ve Forsthe Test İst. ve Prob.)	0.01 = 2,0176 (0,1288) 0.05 = 1,0055 (0,4015) 0.10 = 1,7030 (0,1737)	-
<i>Durbin-Watson Test</i> İs.	0,3087	-
<i>Baltagi-Wu Testi İst.</i>	0,6325	-

*NOT: Parantez içindeki değerler, olasılık değerleri; diğerleri ise katsayı değerleridir.

Modeldeki olası heteroskedasite probleminin saptanması amacıyla Levene (1960), Brown ve Forsythe (1974) testlerinden yararlanılmıştır. Bu teste ait olasılık değerinin istatistiksel olarak %5 anlamlılık seviyesinde anlamlı olması durumunda, heteroskedasite probleminin bulunmadığını ifade eden H_0 hipotezi reddedilerek, heteroskedasite probleminin bulunduğunu ifade eden H_1 hipotezi kabul edilir. Bunun tersine, bu teste ait olasılık değerinin istatistiksel olarak %5 anlamlılık seviyesinde anlamsız olması durumunda, heteroskedasite probleminin bulunmadığını ifade eden H_0 hipotezi kabul edilerek, heteroskedasite probleminin bulunduğunu ifade eden H_1 hipotezi reddedilir. Yukarıdaki tabloda görüldüğü üzere Levene, Brown ve Forsythe testlerine ait bulgulara; tüm seviyeler için (%1, %5 ve %10) teste ait olasılık değerinin istatistiksel olarak %5 seviyesinde anlamsız bir değer aldığı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla heteroskedasite probleminin bulunmadığını ifade eden H_0 hipotezi kabul edilerek, heteroskedasite probleminin bulunduğunu ifade eden H_1 hipotezi reddedilir. Yani modelde heteroskedasite probleminin bulunmadığı görülmektedir.

Modeldeki olası otokorelasyon probleminin tespiti için Bharavaga, Franzini, Narendranathan'ın (1982) Durbin-Watson ve Baltagi-Wu (1992) testlerine başvurulmuştur. Bu testlere ait değerlerin 2'den büyük olması durumunda, modelde, otokorelasyon probleminin bulunmadığına; 2'den küçük olması durumunda ise otokorelasyon probleminin bulunduğuna karar verilir. Yukarıdaki tabloda görüldüğü üzere her iki teste ait değerlerin 2'den küçük bir değer aldığı gözlemlenmektedir. Dolayısıyla modelde otokorelasyon probleminin bulunduğuna hükmedilmiştir. Bu sebeple de ilgili problemin çözümü için rassal etkili modellerde kullanılabilen Dirençli Standart Hatalar Tahmincisi'ne başvurulmuş ve bulgular, "düzeltilmiş model" sütununda raporlanmıştır.

Dirençli Standart Hatalar Tahmincisi ile temsil edilen modele ilişkin gözlemlerde; turistik tesislere giriş yapan turist sayısını temsil eden TUR serisinin, il bazında kişi başına GSYİH'yi temsil eden GDP serisini, 0,8152 katsayısıyla %1 anlamlılık seviyesinde pozitif yönlü olarak etkilediği gözlemlenmektedir. Yani katsayı ve anlamlılıkta küçük farklılıklar bulunmakla birlikte seriler arasındaki ilişki konusunda En Çok Olabilirlik Yöntemi ile benzer sonuçlara ulaşıldığı anlaşılmaktadır.

Sonuç ve Öneriler

"İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi"
"Journal of the Human and Social Sciences Researches"
[itobiad / 2147-1185]

Cilt/Volume: 10,
Sayı/Issue: 2,
2021

Bu çalışmada Türkiye’de yoğun turist çeken Antalya, Nevşehir, Muğla ve Aydın şehirleri 2009-2018 dönemi için bir panel veri seti ile yıllık bazda ele alınarak, turizmin, bölgesel kalkınma üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Araştırmada turizm, ilgili şehirlerdeki turistik tesislere giriş yapan turist sayısı (GDP serisi) ve kalkınma ise il bazında GSYİH (TUR serisi) ile temsil edilmiştir. Serilerin tümü TÜİK’ten elde edilmiş olup, her iki seriye de logaritmik dönüşüm uygulanmıştır. Model tahmin sonuçlarına göre 2009-2018 dönemi için Antalya, Nevşehir, Muğla ve Aydın şehirlerindeki turistik tesislere giriş yapan turist sayısı arttıkça, bu şehirlerde kişi başına düşen GSYİH artmaktadır. Bir diğer deyişle turizmin, bu şehirlerde, il bazında kişi başına GSYİH ile temsil edilen kalkınmayı olumlu yönde etkilediği anlaşılmaktadır.

Bölgesel kalkınma, ülkedeki her bir bölgenin gerek sosyal gerekse ekonomik imkanlarının pozitif yönde desteklenmesi ile o bölgenin refah düzeyinin artmasıdır. Bölgesel kalkınma planları, bölgenin sahip olduğu turizm potansiyeli, bölge halkının sosyo-ekonomik durumu, bölgenin doğal kaynakları, bölgede turizmin gelişmesine katkı sağlayacak araçların durumu, bölgenin alt yapı ve ulaşım imkânları, bölge halkının istek ve beklentileri, mevcut iş olanakları ve bunların geliştirilmesine yönelik nelerin yapılabileceği gibi daha birçok unsur göz önünde bulundurularak hazırlanması gerekmektedir. Ülkeler bölgelerinin dengesizliğini kaldırmak için bazı bölgelerinde var olan sanayi imkanlarını kullanırken bazı bölgelerinde var olan sanayiye alternatif gelişen ekonomik faaliyetlere önem vermektedir. Turizm, yalnızca bölgesel kalkınma veya ülke ekonomisine fayda sağlamakla kalmayıp aynı zamanda bölgeler arasındaki eşitsizliklerin giderilmesi, istihdam olanaklarının yaratılması, bölgeler arası göçün azaltılması, ülke kaynaklarının etkin ve verimli kullanılması, ülkelerin tanıtılması, sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması, bireylerin yaşam standartlarının artması gibi birçok konuda fayda saylayan sanayiye alternatif bir ekonomik faaliyettir. Daha öncede değinildiği gibi bölgesel kalkınma ekonomik ve sosyal potansiyelin olumlu kullanımına paralel olarak bir bölgede refah seviyesindeki artışı tanımlamaktadır. Gelişmiş ülke ya da bölgelerde kalkınma daha çok endüstriyel sektöre dayalı olmasına rağmen; gelişmekte olan ülke ya da bölgelerde ise turizm zenginliklerinin kullanımı sayesinde sağlanmaktadır, bu bölgelerde ya da ülkelerde turizmin endüstriye alternatif bir sektör olduğu ifade edilmektedir.

Alternatif ekonomi kaynağı olan turizm sektörünün gelişimi ülke ve bölge ekonomisi bakımından önemlidir. Sektörün gelişiminin sağlanabilmesi için kalifiyeli iş gücünün, tesislerin hizmet kalitesinin uluslararası kriterlere uygunluğunun sağlanması gerekmektedir. Üniversitelerin, nitelikli iş gücü yetiştirilmesi, sektörün gelişmesine katkı sağlayacak önlemlerin ülke dinamikleri ile eş güdümlü olarak düzenlenmesi gibi konularda öneriler sunulmasında önemli katkıları bulunmaktadır. Sektörün gelişiminin sağlanabilmesi için kalifiye iş gücünün artması ve tesislerdeki hizmet kalitesinin uluslararası kriterlere uygunluğunun sağlanması gerekmektedir. Sektörün bu dinamiklerine yön vermede üniversitelerin turizm bölümlerinin

nitelikli iş gücü yetiştirilmesi ve sektörün ülke içindeki dinamiklerinin düzenlenmesi bakımından ihtiyaç duyulan düzenlemeler hakkında öneriler sunması oldukça önemlidir.

Üniversitelerin turizm bölümlerinden yararlandığı gibi diğer paydaşlarının da katkıları ile bölgenin ya da ülkenin tanıtım faaliyetleri düzenlenmeli, bölgede ve ülkede yaşayan bireylerin turizm konusunda toplumsal duyarlılığı artırılmalı, sektörün yan sanayi alanları desteklenmeli, bölgenin ya da ülkenin çekiciliği artırılarak yeni yatırımların oluşması teşvik edilmelidir. Üniversitelerin turizm bölümlerinden yararlandığı gibi diğer paydaşlarının da katkıları ile bölgenin ya da ülkenin tanıtım faaliyetleri düzenlenmeli, bölgede ve ülkede yaşayan bireylerin turizm konusunda toplumsal duyarlılığı artırılmalı, sektörün yan sanayi alanları desteklenmeli, bölgenin ya da ülkenin çekiciliği artırılarak yeni yatırımların oluşması teşvik edilmelidir.

Kaynakça

- Akiş, E., (2011). Küreselleşme Sürecinde Bölgesel Kalkınma Yaklaşımındaki Gelişmeler ve Bölgesel Kalkınma Ajansları. *Sosyoloji Konferansları Dergisi*, 44, 237-256.
- Baltagi, B., H. and Wu, P. X. (1999). Uniqually Spaced Panel Data Regressions with AR(1) Disturbances. *Econometric Theory*, 15, 814-823.
- Bhargava, A., Franzini, L. and Narendranathan, W. (1982). Serial Correlation and Fixed Effect Models. *The Review of Economic Studies*, 49, 533-549.
- Bozgeyik, Y. ve Yoloğlu, Y. (2015). Türkiye’de Turizm Gelirleri ile GSYH Arasındaki İlişki: 2002-2014 Dönemi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(40), 627-640.
- Brenner, L. and Aguilar, A. G. (2002). Luxury Tourism and Regional Economic Development in Mexico. *Professional Geographer*, 54(4), 500-20.
- Brown, M. B. and Forsythe, A. B. (1974). The Small Sample Behavior of Some Statistics Which Test The Equality of Several Means. *Technometrics*, 16, 129-132.
- Ching-Fu, C. and Chiou-Wei, S. Z. (2009). Tourism Expansion, Tourism Uncertainty and Economic Growth: New Evidence from Taiwan and Korea. *Tourism Management*, 812-818.
- Christian, M. R., (2015). Tourism and Regional Development: The Case of South Africa's Distressed Areas. *Development Southern Africa*, 32(3), pp. 277-291.
- Clarke, A., (1981). Coastal Development in France: Tourism as a Tool for Regional Development. *Annals of Tourism Research*, 8(3), 447-61.
- Çeken, H., (2003). *Küreselleşme, Yabancı Sermaye ve Türkiye Turizmi*. İstanbul: Değişim Yayınları.

- Çeken, H., (2008). Turizmin Bölgesel Kalkınmaya Etkisi Üzerine Teorik Bir İnceleme. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 10(2), 293-306.
- Dilsiz, B., (2010). Türkiye'de Gastronomi ve Turizm: İstanbul Örneği. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, İstanbul.
- Dinler, Z., (2014). *Bölgesel İktisat*. 10. Baskı, Bursa: Ekin Yayınları.
- Dumludağ, D. ve Aysan, A.F., (2014). *Kalkınmada Yeni Yaklaşımlar*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Eceral, T. Ö. ve Özmen C. A., (2009). Beypazarı'nda Turizm Gelişimi ve Yerel Ekonomik Kalkınma. *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(2), 46-74.
- Hall, C. M., (2007). North-South Perspectives on Tourism, Regional Development and Peripheral Areas. In Muller, D. K. & Jansson, B. (Eds.), *Tourism in peripheries: Perspectives from the Far North and South*. CABI, Wallingford, 19-37.
- Han, E., Kaya A. A., (2006). *Kalkınma Ekonomisi Teori ve Politika*. 5. Baskı, İstanbul: Nobel Yayınları.
- Hausman, J. (1978). Specification Test in Econometrics. *Econometrica*, 46(6), 1251-1271.
- Huijbens, E. H., Johannesson, H. & Johannesson, G. T. (2014). Clusters Without Content?: Icelandic National and Regional Tourism Policy. *Scandinavian Journal of Public Administration*, 18, 63-85.
- Ildırar, M., (2004). *Bölgesel Kalkınma ve Gelişme Stratejileri*. Ankara: Nobel Yayınları.
- İlkin, A. ve Dinçer, M.Z., (1991). *Turizm, Türk Ekonomisindeki Yeri ve Önemi*. Ankara: TOBB Yayınları, No: 217.
- İncekara A. ve Savrul B., (2011). Bölgesel Kalkınma Politikaları ve Türkiye Açısından Bir Değerlendirme. *Journal of Economy Culture and Society*, 44, 91-132.
- Giritlioğlu, İ. ve Bulut, E., (2015). Yerel Halkın Bakış Açısına Göre Gaziantep Turizmi ve Sürdürülebilirlik. *Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Bilimler Dergisi*, 5(1), 25-31.
- Keller, CP., (1987). Stages of Peripheral Tourism Development – Canada's Northwest Territories. *Tourism Management*, 8, 20-32.
- Kılıç, S. E. ve Mutluer, M., (2004). Coğrafyada ve Bölge Planlamada Bölge Kavramının Karşılaştırmalı Olarak İrdelenmesi. *Ege Coğrafya Dergisi*, 13, 17-28.
- Kim, H. J., Chen, M. H. & Shawn, S. C., (2006). Tourism Expansion and Economic Development: The Case of Taiwan. *Tourism Management*, 27, 925-933.

Küçükaltan, G., (2009). Küreselleşme Sürecinde Gastronomide Yöresel Tatların Turistlerin Destinasyon Tercihlerine ve Ülke Ekonomilerine Etkileri. *3. Ulusal Gastronomi Sempozyumu Bildirileri*, Antalya.

Künü, S., Hopoğlu, S., Gürçam, Ö. S. ve Güneş, Ç., (2015). Turizm ve Bölgesel Kalkınma Arasındaki İlişki: Doğu Karadeniz Bölgesi Üzerine Bir İnceleme. *İğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7, 71-93.

Levene, H. (1960). Robust Tests For Equality of Variances. In: Olkin I., Ghurye G., Hoeffding W., Madow W. G. & Mann H. B. (Ed.), *Contributions to Probability and Statistics* (278-292), Stanford California: Stanford University.

Lie, Y., (2014). Study on The Contribution of Tourism to Regional Economic Development. *Journal of Chemical and Pharmaceutical Research*, 6(7), 823-827.

Morgül, Ş., (2014). Kırklareli İlinde Eko Turizm Olanakları. *Electronic Journal of Vocational Colleges*, 4(4), 27-38.

Müller, D. K. and Jansson, B., (2007). The Difficult Business of Making Pleasure Peripheries Prosperous: Perspectives on Space, Place and Environment. In Muller, D. K. & Jansson, B. (Eds.), *Tourism in Peripheries: Perspectives From The Far North And South*. CAB International, Wallingford, 3-18.

Oppermann, M., (1992). International Tourism and Regional Development in Malaysia. *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie*, 83(3), 226-33.

Pearce, D. G., (1988). Tourism And Regional Development in The European Community. *Tourism Management*, 9(1), 13-22.

Roney, S. A., (2011). *Turizm Bir Sistemin Analizi*. Ankara: Detay Yayıncılık.

Saarinen, J., (2003). The Regional Economics of Tourism in Northern Finland: The Socioeconomic Implications of Recent Tourism Development and Future Possibilities for Regional Development. *Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism*, 3(2), 91-113.

Saarinen, J., (2014). Critical Sustainability: Setting The Limits to Growth and Responsibility in Tourism. *Sustainability*, 6, 1-17.

Saarinen, J., Moswete, N. and Monare, M., (2014). Cultural Tourism: New Opportunities for Diversifying The Tourism Industry İn Botswana. *Bulletin of Geography Socio-Economic Series*, 26, 7-18.

Selimoğlu, Ö., (2004). *Dünyada ve Türkiye’de Ekoturizm*. İstanbul: Ticaret Odası Etüt ve Araştırma Şubesi Yayınları.

Sert, O., (2012). Türkiye’de Bölge Kavramı ve Kalkınma Ajanslarının Yapısı. *Kilis Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(4), 119-146.

Sevinç, H., (2011). Bölgesel Kalkınma Sorunsalı: Türkiye’de Uygulanan Bölgesel Kalkınma Politikaları. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 6(2), 35-54.

Sharpley, R., (1999). *Tourism, Tourist and Society*. England: ELM Publication.

Sevinç H. ve Azgün, S. (2012). "Bölgesel Kalkınma ve İnanç Turizmi Bağlamında Akdamar Kilisesi Örneği. *Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Bilimler Dergisi*, 2 (2), 17-21.

Sharma, K., (2004). *Tourism and Economic Development*. United Kingdom: Sarup&Sons.

Sharpley, R. and Telfer, D. J., (2002). *Tourism and Development*. Channel View Publications.

Şengel, Ü. ve Zengin B. (2017). Bitlis İlinin Kalkınmasında Turizmin Rolünün Yerel Halkın Demografik Özelliklerine Göre Değerlendirilmesi. *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 1-19

Telfer, D. J., (2002). Tourism And Regional Development Issues. In Sharpley, R & Telfer, D. (Eds.), *Tourism And Development: Concepts and Issues*. Channel View: Clevedon, 112-148.

Torres, R. & Momsen, J., (2005). Planned Tourism Development in Quintana Roo, Mexico: Engine for Regional Development or Prescription for Inequitable Growth?. *Current Issues in Tourism*, 8(4), 259-85.

Tutar, E., (1991). Bölgesel Kalkınma Planı Olarak Güneydoğu Anadolu Projesi'nin Türkiye ve Avrupa Topluluğu Tarımlarının Uyumlaştırılmasına Etkisi. Yayınlanmamış Doktora Tezi, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Eskişehir.

Tunçbilekli, P., (2006). Turizmin Bölgesel Kalkınmaya Etkisi: Nevşehir Örneği. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. *Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Niğde.

Vukonic, B., (2012). An Outline of Thehistory of Tourism Theory: Source Material (For Future Research). In Hsu, C. H. C. & Gartner, W. C. (Eds.), *The Routledge Handbook of Tourism Research*. Routledge, London, 3-27.

Yeşiltaş, M. ve Öztürk, M. (2008). Bölgesel Kalkınma Çerçevesinde Alternatif Turizm Faaliyetlerine Yönelik Bir Değerlendirme: Sivas Örneği. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 9(1), 1-18.

<http://www2.unwto.org/content/why-tourism>. (01.05.2019)

<http://www.univeur.org/cuebc/downloads/PDF%20carte/65.%20Manila.PDF> (28.09.2019)

<https://www.tursab.org.tr/istatistikler-icerik/turizm-geliri> (21.04.2019)

<https://www.tursab.org.tr/sektorel-raporlar?page=1> (22.04.2019)

<https://www.e-unwto.org/doi/pdf/10.18111/9789284421152>

<http://gastroantepfest.com/tr/Manage/MediaRoom>

<https://www.tursab.org.tr/istatistikler/turist-sayisi-ve-turizm-geliri> (25.02.2019)

<http://yigm.kulturturizm.gov.tr/TR-9851/turizm-istatistikleri.html> (25.02.2019)

<http://yigm.kulturturizm.gov.tr/TR-201111/sinir-istatistikleri.html> (25.02.2019)

<http://www.mfa.gov.tr/turizm-ve-kalkinma.tr.mfa>

[itobiad], 2021, 10 (2): 1655-1677

“Başarılı bir öğretmenin çocukların katılımına önem vermesi gerektiğini düşünüyorum.”:

Okulda Çocuk Katılımına İlişkin Fenomenolojik Bir Çalışma

“I think that a successful teacher must pay attention to children participation”:

A Phenomenological Study on the Children’s Participation in School

Tuğçe AKYOL

Dr. Öğr. Üyesi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Temel Eğitim Bölümü

Asst. Prof., Afyon Kocatepe University, Faculty of Education/Primary Education Department

akyol.tugce@gmail.com / Orcid ID: 0000-0002-5860-9236

Havva ERDEM

Y.L. Öğrencisi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Temel Eğitim Bölümü

Master’s student, Afyon Kocatepe University, Faculty of Education/Primary Education Department

erdem.227@hotmail.com / Orcid ID: 0000-0003-0683-8237

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type	: Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received	: 04.11.2020
Kabul Tarihi / Accepted	: 01.04.2021
Yayın Tarihi / Published	: 20.06.2021
Yayın Sezonu	: Nisan-Mayıs-Haziran
Pub Date Season	: April-May-June

Atıf/Cite as: Akyol, T , Erdem, H . (2021). “Başarılı bir öğretmenin çocukların katılımına önem vermesi gerektiğini düşünüyorum.”: Okulda Çocuk Katılımına İlişkin Fenomenolojik Bir Çalışma . İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi , 10 (2) , 1655-1677 . Retrieved from <http://www.itobiad.com/tr/pub/issue/62559/820944>

İntihal /Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and confirmed to include no plagiarism. <http://www.itobiad.com/>

Copyright © Published by Mustafa YİĞİTOĞLU Since 2012 – Istanbul / Eyup, Turkey. All rights reserved.

“Başarılı bir öğretmenin çocukların katılımına önem vermesi gerektiğini düşünüyorum.”:

Okulda Çocuk Katılımına İlişkin Fenomenolojik Bir Çalışma*

Öz

Öğretmen adaylarının çocuk katılımına ilişkin olumlu bakış açısına sahip olmaları, ileriki meslek yaşamlarında katılım hakkını gerçekleştirme biçimlerini ve uygulamaların niteliğini etkileyecektir. Bu çalışmanın amacı, okul öncesi ve sınıf öğretmen adaylarının eğitim kurumlarında çocuk katılımına yönelik görüşlerinin belirlenmesidir. Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden fenomenolojik yaklaşım kullanılmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu, Türkiye'nin iç ege bölgesindeki bir üniversitenin okul öncesi eğitimi ve sınıf eğitimi bölümlerinin son sınıfta öğrenim görmekte olan 8'i okul öncesi, 8'i sınıf öğretmen adayı olmak üzere toplam 16 öğretmen adayı oluşturmuştur. Araştırmada veri toplama aracı olarak, araştırmacılar tarafından hazırlanan “Öğretmen Adaylarının Çocuk Katılımına Yönelik Görüşme Formu” kullanılmıştır. Araştırmadan elde edilen verilerin analizinde içerik analizi kullanılmıştır. Araştırmadan elde edilen veriler, dört tema *çocuğun okulda katılımı, sınıfta alınan kararlar, görüşlerin ifade edilme süreci ve öğretmenlik uygulamasındaki deneyimler* olmak üzere toplam dört tema altında toplanmıştır. Bu araştırma sonucunda okul öncesi ve sınıf öğretmen adaylarının katılıma yönelik olumlu bir bakış açısına sahip oldukları, katılımı sağlamaya yönelik uygulamalar konusunda deneyim kazanmak istedikleri belirlenmiştir. Öğretmen adayları, öğretmenlik deneyimleri sırasında çocukların görüşlerini soru-cevap yöntemi ile almaya çalıştıklarını belirtmişlerdir. Ayrıca bu araştırmaya katılan öğretmen adaylarının çocuk katılımını sağlamada aile ve öğretmenin önemli olduğunu ve ileriki meslek yaşamlarında katılım süreçlerine yer vermeyi düşündükleri görülmüştür. Öğretmen adaylarının çocuk katılımı ile ilgili bilgi ve deneyimlerinin yetersiz olduğu göz önünde bulundurularak temel eğitim bölümü ders programlarına çocuk katılımı üzerine zorunlu ya da seçmeli dersler eklenebilir. Çocuk katılımının önemi ve rolü ile ilgili yönelik farkındalığın artırılması için temel eğitim bölümü öğrencilerine yönelik, seminerler gerçekleştirilebilir ve öğrenci kulüplerinde farklı uzmanlar tarafından çocuk katılımına yönelik projelerin gerçekleştirilmesine rehberlik edilebilir.

Anahtar Kelimeler: Fenomenolojik Yaklaşım, Katılım, Katılım Hakkı, Okul Öncesi Öğretmen Adayı, Sınıf Öğretmen Adayı.

* Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimleri Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu Başkanlığının 27.10.2020 Tarih, 2020/186 Sayılı kararı ile Etik Kurul Kararı alınmıştır.

*“I think that a successful teacher must pay attention to
children participation”:*

**A Phenomenological Study on the Children’s Participation in
School**

Abstract

Prospective teachers' positive attitude towards child participation will affect the way they realize the right to participate in their future professional life and the quality of their practices. The aim of this study is to determine the opinions of pre-school and classroom teacher candidates about child participation in school. Qualitative research methods in this research study group used the phenomenological approach, Turkey's domestic pre-school to university in the Aegean education and is studying in the final year of classroom training section 8 of the pre-school has a total of 16 teachers, including 8 primary teacher candidates . In the research, as a data collection tool, "Interview Form for Teacher Candidates for Child Participation" prepared by the researchers was used. Content analysis was used and the data obtained from the research were gathered under four themes in total: the participation of the children at school, the decisions made in the classroom, the process of expressing opinions, and the teaching practice. As a result of this research, it was determined that teacher candidates have a positive viewpoint towards participation, and their knowledge and experience on participation is limited. The preservice teachers stated that they tried to get the opinions of the children by question and answer method during their teaching experiences. In addition, it was observed that the teacher candidates participating in this study thought that the family and the teacher are important in ensuring child participation and they consider including participation processes in their future professional lives. Compulsory or elective courses on child participation can be added to the curriculum of the basic education department. In order to raise awareness about the importance of child participation, seminars can be organized for teacher candidates and various specialists in student clubs can be guided in the realization of projects for child participation.

Keywords: Phenomenological Approach, Participation, Participation Right, Preschool Teacher Candidate, Primary School Teacher Candidate.

Giriş

Günümüzde sosyal ve politik açıdan özel haklara sahip bireyler olan çocuklara verilen önem giderek artmaktadır. Bu önemin çocukların kendilerini ilgilendiren durumlar ile ilgili kararlar alabilme ve katılım hakkına sahip olmalarından kaynaklandığı düşünülmektedir (Moss, Clark & Kjørholt, 2005). Pascal ve Bertram (2009) katılımı, çocukların aktif birer vatandaş olarak toplumda yer almaları şeklinde açıklamaktadır. Çocukların bağımsız ve aktif bireyler olabilmeleri için katılım haklarını toplumsal yaşamda kullanmaları gereklidir. Gerçek bir katılımın gerçekleşebilmesi için yetişkinlerin çocuğa ilişkin bakış açıları değerlendirilmelidir.

Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi (1989) çocuk ve çocukluk kavramına ilişkin bakış açılarını büyük ölçüde değiştirmiştir. Sözleşmede yaşama, gelişme, korunma ve katılma hakları yer almaktadır (Akyüz, 2016). Katılım hakkı, çocukların kendilerini ilgilendiren durumlarda, yaşlarına ve gelişim düzeylerine uygun şekilde görüşlerini ifade edebilmelerini, toplanma, dernek kurma gibi aile ve toplumda aktif birey olmalarını sağlayan bir hakır (Lansdown, 2001; UNICEF, 2009). Sözleşme’de çocukların görüşlerinin dikkate alınması gerektiğini vurgulayan Madde 12, ifade özgürlüğü Madde 13, görüş, inanç ve vicdan özgürlüğünü kapsayan Madde 14, dernek kurma ve barış içinde toplantı yapma özgürlüğü Madde 15 katılım hakkı ile doğrudan ilgili maddelerdir (UNICEF, 2004). Sözleşme’de çocuk haklarının uygulamaya konulabilmesi için eğitim ortamlarının ve uygulanan eğitim programlarının çocukların aktif katılımını desteklemesi gerektiği belirtilmektedir. Ayrıca çocuk katılımının sağlanması için okulda çocuk merkezli demokratik ortamların oluşturulmasına dikkat çekilmektedir (Percy-Smith & Thomas, 2010; UNICEF, 2009). Çocukların önemli bir zaman dilimini geçirdikleri, sosyal ilişkiler ve öğrenme deneyimleri edindikleri okulda katılım hakkına yer verilmesi gereklidir. Gearon (2015) en etkili okulların; demokrasiyi uygulayan, çocuklara farklı konuları tartışma fırsatı veren ve aktif birey olmalarını destekleyen sağlayan okullar olduğunu ifade etmiştir. Çocuklar kendi hakları ile ilgili farkındalığı, hakların uygulandığı ve saygı duyulduğu ortamlarda kazanabilir (Howe & Covell, 2007).

Okulda çocuk haklarını dikkate alan uygulamaların gerçekleştirilmesinde öğretmenlerin çocuk haklarına ilişkin anlayışları ve bakış açıları etkilidir (Covell et al., 2010; Pandey, 2007). Banko (2017) yapmış olduğu çalışmada, okul öncesi öğretmenlerinin çocuk haklarına yönelik yüksek düzeyde tutumlara sahip olduklarını fakat sınıf içindeki uygulamalarında çocuk haklarına uygun davranış ve görüşlerinin yetersiz olduğu sonucuna ulaşmıştır. Waldron ve Oberman (2016) tarafından gerçekleştirilen çalışmada, ilkökul öğretmenlerinin insan hakları eğitimi önemsedikleri ve çocukları haklara sahip bireyler olarak değil haklar ile ilgili görevleri

“Başarılı bir öğretmenin çocukların katılımına önem vermesi gerektiğini düşünüyorum.”:

Okulda Çocuk Katılımına İlişkin Fenomenolojik Bir Çalışma

gerçekleştirecek bireyler olarak gördükleri belirlenmiştir. Öğretmenlerin çocuk haklarına ilişkin olumsuz bir tutuma sahip olmaları, yetişkin olarak otoritelerinin azalacağını düşünmelerinden kaynaklanmaktadır (Figue, 2013). Lo, Leung ve Yuen (2015) öğretmenlerin çocuk haklarını önemsemeyen bir yaklaşımla disiplin sağlamaya çalıştıklarında, öğrencilerin kendilerini rahat ifade edemediklerini ve sınıf kurallarına uymadıklarını belirtmiştir. Dönmez (2015) ilkökul öğretmenlerinin çocuk haklarına yönelik tutumları ile sınıf yönetimi profilleri arasındaki ilişkiyi incelediği çalışmada, takdir edilen sınıf yönetimi profili ile çocuk hakkına yönelik tutumları arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğu belirlenmiştir.

Öğretmenlerin çocuk haklarına ilişkin tutumları, çocukların katılım süreçlerini desteklemede biçimlerini de etkilemektedir (Osler & Starkey, 1996). Katılım hakkının hayata geçirilebilmesi için öğretmenlerin çocuk katılımına yönelik görüşlerinin ve katılımı gerçekleştirmeye yönelik uygulamalarının belirlenmesi gereklidir. Yurt içinde ve yurt dışında okul öncesi (Batistič Zorec, 2015; Koran & Avcı, 2017; Tozduman Yaralı & Güngör Aytar, 2017; Turnšek, 2016) ve ilkökul (Horgan, et al., 2017; Shaik, 2016; Urfaloğlu, 2019) öğretmenlerinin çocuk katılımına yönelik bilgi düzeylerinin ve katılım hakkına ilişkin uygulamalarının yetersiz olduğu sonucuna ulaşılan çalışmaların gerçekleştirildiği görülmektedir. Öğretmenlerin çocukların karar verebilecek olgunluğa ve sosyal yaşantılarını belirleyecek yeterliklere sahip olamadıklarına ilişkin düşünceleri, okulda katılım süreçlerinin sınırlandırılmasına neden olmaktadır (Turnšek, & Pekkarinen, 2009). Bu yüzden öğretmenlerin çocuk haklarını bilmeleri, çocukların haklarına saygılı ortamlar oluşturabilmeleri ve davranışları ile çocuklara örnek olmaları önemlidir (Peker Ünal, 2010). Öğretmen adaylarının da yine aynı şekilde çocuk haklarına ilişkin olumlu tutumlara sahip olmaları, ileriki meslek yaşamlarında çocuk haklarına yönelik gerçekleştirecekleri uygulamaların niteliğini ve kendi haklarının bilincinde olan nesillerin yetiştirilmesinde etkili olacaktır (Pilatin, 2019). Öğretmen adaylarının çocuk haklarına ilişkin tutumlarının davranış ve algılarını etkilediği belirtilmektedir (Karaman Kepenekçi & Baydık, 2009). Alanyazında okul öncesi (Aydınlık, 2017; Doğan, Torun & Akgün, 2014; Long, 2017) ve sınıf (Lo, 2018; Shah, Shrestha & Thapa, 2016; Şehirli & Ergin, 2017) öğretmen adaylarının çocuk haklarına yönelik tutumlarını inceleyen çalışmalar bulunmaktadır. Lelebici ve Çeliköz (2017) tarafından yapılan çalışmada, okul öncesi ve sınıf öğretmen adaylarının çocuk haklarına yönelik tutumlarının yüksek olduğu, Çocuk Hakları Sözleşmesi’ni okuyan ve lisans düzeyinde çocuk hakları dersi alan öğretmen adaylarının çocuk haklarına yönelik tutumlarının daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Öğretmen adaylarının çocuk katılımına yönelik görüşlerini inceleyen çalışmalar (Faiz & Kamer 2017; Hareket, 2019; Hareket & Gülhan, 2017) sınırlı sayıdadır. Hareket (2019) okul öncesi ve sınıf öğretmen adaylarının

çocuk haklarına yönelik bilişsel algılarını incelediği çalışmada, öğretmen adaylarının yaşama güvenlik gibi negatif statü haklarına odaklanırken; katılım, toplanma, dernek kurma gibi aktif statü haklarına ilişkin algılarının sınırlı olduğu belirlenmiştir. Buradan hareketle, bu çalışmada okul öncesi ve sınıf öğretmen adaylarının eğitim kurumlarında çocukların katılım hakkına yönelik görüşlerinin belirlenmesi amaçlanmaktadır. Bu genel amaç doğrultusunda aşağıda belirtilen alt problemlere cevap aranmıştır:

1. Okul öncesi ve sınıf öğretmen adaylarının çocukların okulda katılımına yönelik görüşleri nelerdir?
2. Okul öncesi ve sınıf öğretmen adaylarının sınıfta çocuklar ile birlikte karar verme süreçlerine yönelik deneyimleri nelerdir?
3. Okul öncesi ve sınıf öğretmen adaylarının çocukların görüşlerini ifade etme sürecine yönelik deneyimleri nelerdir?
4. Okul öncesi ve sınıf öğretmen adaylarının öğretmenlik uygulamasında çocuk katılımı ile ilgili deneyimleri nelerdir?

Yöntem

Araştırma Deseni

Bu çalışmada, okul öncesi ve sınıf öğretmeni adaylarının çocuk katılımını nasıl anlamlandırdıkları ve bu konuda elde ettikleri deneyimleri, bilgileri paylaşmaları amacıyla nitel araştırma yöntemlerinden fenomenolojik yaklaşım kullanılmıştır. Bu çalışmada fenomen olarak "çocuk katılımı" alınmıştır.

Fenomenolojik yaklaşım ile bireyin bilgi ve deneyimleriyle oluşturduğu bir konuya ait düşüncelerini anlamak mümkündür (Christensen, Johnson & Turner, 2011). Deneyimler, bir durumun dışarıdan görünüşü ile o durumun bireylerin kafalarında nasıl görüldüğünün birleşimidir (Husserl, 2012). Fenomenoloji deneyimlerin tanımlanmasını içerir. Deneyimlere ait veriler, katılımcıların düşüncelerinin değerlendirilmesi bu yaklaşımın özünü oluşturur (Moustakas, 1994). Johnson ve Christensen (2014) fenomenolojinin bir veya birden fazla bireyin bir konu ile ilgili yaptığı tanımları ifade ettiğini belirtmiştir. Fenomenolojik araştırmanın amacını ise çalışmaya katılım sağlayan bireylerin yaşadıkları deneyimleri ve kazandıkları bakış açılarını öğrenmektir.

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu, Türkiye'nin iç ege bölgesindeki bir üniversitenin okul öncesi eğitimi ve sınıf eğitimi bölümlerinin son sınıflarında öğrenim görmekte olan 8'i okul öncesi, 8'i sınıf öğretmen adayı

“Başarılı bir öğretmenin çocukların katılımına önem vermesi gerektiğini düşünüyorum.”:

Okulda Çocuk Katılımına İlişkin Fenomenolojik Bir Çalışma

olmak üzere toplam 16 öğretmen adayı oluşturmuştur. Öğretmen adayları amaçlı örnekleme yöntemlerinden ölçüt örnekleme kullanılarak belirlenmiştir. Öğretmen adaylarının son sınıfta olmaları ve öğretmenlik uygulaması dersini almış olmaları ölçüt olarak belirlenmiştir. Çalışma grubundaki okul öncesi öğretmen adaylarının hepsi kızdır ve dördü 22, dördü 23 yaşındadır. Sınıf öğretmeni adaylarının ise ikisi kız ve altısı erkek, üçü 21, üçü 22, biri 23 ve biri 24 yaşındadır.

Veri Toplama Aracı

Araştırmacılar alan yazın taraması yaptıktan sonra “Öğretmen Adaylarının Çocuk Katılımına Yönelik Görüşme Formu”nu hazırlamıştır. Görüşme formu, iç geçerliği sağlamak amacıyla Sınıf Eğitimi, Okul Öncesi Eğitimi ve Çocuk Gelişimi alanında üç uzmanının görüşüne sunulmuştur. Alan uzmanlarından gelen dönütler sonrasında görüşme formunda yer alan dokuz sorudan birinde değişiklik yapılarak “Neden?” sorusu eklenmiştir.

Daha sonra pilot çalışma kapsamında iki öğretmen adayı ile görüşmeler gerçekleştirilmiş ve bu görüşmeler sonrasında tüm soruların açık ve anlaşılır olduğuna karar verilmiş, sadece görüşme sorularından birine verilen cevapları zenginleştirmek amacıyla sonda kullanılmıştır. Örneğin “Öğretmenlik uygulaması sınıfınızdaki etkinlikleri/ödevleri planlarken çocukların fikirlerini alıyor musunuz?” sorusunun cevabı olumlu olması durumunda “Bunun dışında çocukların görüşlerini ifade edebilmeleri için başka neler yapılabilir?” sorusu eklenmiştir.

Verilerin Toplanması

Araştırmaya ilişkin etik kurul izni Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimleri Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu tarafından 27.10.2020 tarihli ve 10 sayılı olarak çıkmıştır. Araştırmacılar tarafından araştırmaya katılan öğretmen adaylarına araştırmanın amacı hakkında bilgi verilmiştir ve kimliklerinin gizli tutulacağı belirtilmiştir. Araştırmaya katılmaya gönüllü olduğunu söyleyen ve onam formunu imzalayan öğretmen adayları ile online görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler yaklaşık olarak 15-20 dakika civarında sürmüştür ve öğretmen adaylarının hepsi ses kaydı için izin verdikleri için bütün görüşmeler kayıt altına alınmıştır.

Verilerin Analizi

Elde edilen verilerin analizi için içerik analizi yapılmıştır. Fraenkel ve Wallen (2005) içerik analizinin araştırmaya katılan bireylerin inançlarını, tutumlarını ve fikirlerini ortaya çıkaran bir teknik olduğunu belirtmiştir.

Bu araştırmada Kuckartz (2019) tarafından geliştirilen içerik analizi basamakları (a) verilerin hazırlanması, (b) görüşme formunda yer alan

“İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi”
“Journal of the Human and Social Sciences Researches”
[itobiad / 2147-1185]

Cilt/Volume: 10,
Sayı/Issue: 2,
2021

sorulara uygun ana temaların belirlenmesi, (c) ana temalara uygun verilerin kodlanması, (d) alt temaların belirlenmesi, (e) verilerin yorumlanması ve (f) raporlaştırma gerçekleştirilmiştir. Birinci aşamada, elde edilen veriler düzenlenmiş ve yazılı metinlere dönüştürülen görüşmeler bir ön izlemeye geçirilmiştir. İkinci aşamada, görüşme dökümlerinden yola çıkılarak iki araştırmacı tarafından ana temalar belirlenmiş, üçüncü aşamada temalar doğrultusunda veriler kodlanmış, dördüncü aşamada kodlamalardan yola çıkılarak ana temalara uygun alt temalar oluşturulmuştur. Belirlenen temalar ve alt temalar dışında, ayrı bir temanın oluşmadığı hakkında araştırmacılar tarafından görüş birliğine varılmıştır. Ayrıca bağımsız üçüncü bir uzman kod ve temaları yeniden gözden geçirmiş ve temalar hakkında hep birlikte fikir birliği sağlanmıştır. Beşinci aşamada, temalar doğrultusunda elde edilen bulgular yorumlanmış ve altıncı aşamada sonuçlar raporlaştırılmıştır.

İnanırlık ve Tutarlılık

Bu araştırmada inandırıcılığın sağlanması için uzun süreli etkileşim, derinlemesine veri toplama, katılımcı teyidi ve uzman incelemesi gibi stratejiler kullanılmıştır (Lincoln & Guba, 1986, Akt. Yıldırım ve Şimşek, 2016). Araştırmacılar görüşme dökümlerini birkaç kez okuyup, gözden geçirmiş, veri kaynakları ile uzun süreli etkileşim içinde olmuştur. Araştırmada kapsamında kurumlardan alınan izinler araştırmada belirtilmiştir. Araştırmanın katılımcılarına gerekli bilgilendirmeler yapılmış ve onam formları sunularak katılımcı teyitleri de sağlanmıştır. Bu çalışmada yapılan alıntılarda etik unsurlara bağlı kalınarak katılımcıların isimleri kullanılmamıştır. Katılımcıların gizliliğini korumak için görüşme dökümlerinde önceden belirlenmiş "Ayşe, Oya, Ali, vb." rumuz isimler kullanılmıştır.

Görüşler ve deneyimler ayrıntılı bir şekilde betimlenmiş ve alıntılar ile birlikte okuyuculara verilerin gerçekliğine ilişkin süreçler sunulmuştur. İki araştırmacı tarafından bağımsız değerlendirmeler gerçekleştirilmiş olup, görüşme formunun hazırlanmasında alan uzmanlarından görüş alınmış ve gerekli düzenlemeler yapılmıştır. Tutarlılık için araştırma verilerinin aynı koşullarda toplanmasına, toplanan verilerin kayıt altına alınmasına ve verilerin sonuçlar ile ilişkilendirilmesine dikkat edilmiştir (Yıldırım ve Şimşek, 2016). Ayrıca veriler bir ay zaman dilimi bırakılarak iki defa analiz edilmiştir.

Sınırlılıklar

Bu araştırmaya katılan son sınıf öğretmen adaylarının haftada bir gün öğretmen uygulaması kapsamında staj yapmaları nedeniyle çocuk katılımına yönelik deneyimleri belirli bir düzeyde olabilir. Araştırma verilerinin sadece görüşmeler yoluyla toplanması, öğretmen adaylarının

“Başarılı bir öğretmenin çocukların katılımına önem vermesi gerektiğini düşünüyorum.”:

Okulda Çocuk Katılımına İlişkin Fenomenolojik Bir Çalışma

uygulamaları sırasında gözlemlerin gerçekleştirilmemesi de araştırmanın sınırlılıklarından biridir.

Bulgular

Araştırma verileri, yapılan içerik analizi sonucunda dört tema altında toplanmıştır. Bu temalar ‘Çocuğun Okulda Katılımı, Sınıfta alınan kararlar, Görüşlerin ifade edilme süreci ve Öğretmenlik uygulamasındaki deneyimler’ olarak belirlenmiştir. Temalar ve alt temalara ait başlıklar aşağıda Tablo 1’de verilmiştir. Temalara ilişkin alt temalar başlıklar halinde, öğretmen adaylarının görüşlerinden alıntılar yapılarak belirtilmiştir.

Tablo 1. Öğretmen Adaylarının Çocuk Katılımına Yönelik Görüşlerine İlişkin Tema ve Alt Temalar

Temalar	Alt Temalar
Çocuğun okulda katılımı	Katılımı sağlayan etmenler Katılıma ilişkin örnekler
Sınıfta alınan kararlar	Karar alma süreci Kararların uygulanması
Görüşlerin ifade edilme süreci	Kullanılan yöntemler-teknikler Etkinlikler/ödevler
Öğretmenlik uygulamasındaki deneyimler	Mesleki Yeterlilikler Öneriler

Çocuğun Okulda Katılımı

Çocuğun okulda katılımı temasına ilişkin bulgular Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2. Çocuğun Okulda Katılımına İlişkin Görüşler

Alt tema	Cevaplar	Okul Öncesi Öğretmen Adayları (OÖÖ)	Sınıf Öğretmen Adayları (SÖ)
		f	f
Katılımı sağlayan etmenler	Aile	5	4
	Öğretmen	3	4
Katılıma ilişkin örnekler	Seçenekler sunma	4	6
	Materyallere ilgi duyma	4	2

Çocuğun okulda katılımı temasına ilişkin katılımı sağlayan etmenler ve katılıma ilişkin örnekler olmak üzere iki alt tema belirlenmiştir. Tablo 2'ye göre, öğretmen adayları katılımı sağlayan etmenlerin öğretmen ve aile olduğunu belirtmiştir. Okul öncesi öğretmen adaylarından Merve öğretmenin etkisini *"En önemli faktörlerden birisi öğretmen. Ne kadar sosyoekonomik düzeyi düşük bir okul ya da zengin uyarıcılarla dolu bir okul da olsa öğretmen çocuğu doğru yönlendiremediği sürece çocuğun katılımı sağlanamıyor."* şeklinde açıklarken, Ayşe *"İlk başta öğretmenin tavrı etkiler... Öğretmenin seçtiği etkinlikler dikkat çekici olmalıdır. Etkinlik çekici olmadığı zaman çocuklar herhangi bir katılım sağlamıyorlar..."* şeklinde belirtmiştir. Sınıf öğretmen adayı Ali ise *"En önemlisi öğretmendir. Çünkü öğretmen, öğrenciyi etkin kılabilmek için ne kadar çok etkinlik yaparsa o kadar çok etkili olur."* demiştir.

Okul öncesi öğretmen adayı Eda *"... Bir aile gün sonunda çocuğuna bugün okulda neler yaptın, neler öğrendin hadi bana da anlat dediği zaman çocuk bir iki gün ailesi sorduğunda söyler .. Bu da katılımını arttırır."*, sınıf öğretmen adayı Mehmet ise *"...Ailede bir birey olarak yer alması gerekiyor. Kendini ilk ailede ifade edebilmesi gerekiyor..."* şeklinde ailenin etkisini ifade etmiştir. Okul öncesi ve sınıf öğretmen adayları benzer şekilde öğretmen tarafından gerçekleştirilen uygulamaların katılımı sağladığını ve ailede çocuklara söz hakkı verilmesinin bu süreci etkilediğini açıklamıştır.

Tablo 2'ye göre, öğretmen adayları katılıma ilişkin çocuklara seçenekler sunma ve çocukların materyallere ilgi duymaları şeklinde örnekler vermiştir. Okul öncesi öğretmen adaylarından Oya *"Öğretmenlik uygulamasında sınıf içinde çocuklara iki etkinlik sunduk. Hangi etkinliği yapmak istediklerini kura yöntemini kullanarak seçim yaptırmıştık."*, sınıf öğretmen adayı Burak ise *"Sınıf kuralları belirlenirken çocukların fikirleri alınmıştı. Ortak fikirlerle hareket edilmişti."* ifadeleri ile çocuklara seçenekler sunduklarını açıklamıştır. Okul öncesi öğretmen adayı Fatma *"...sınıfa farklı bir materyal getirdiğimiz zaman çok ilgilerini çekiyor. Hemen o materyali alıp oyun kurabiliyorlar. Çocuğun doğrudan kendinin katılımıyla, kendi yapılandırmasıyla ortaya bir etkinlik çıkmış oluyor."*, sınıf öğretmen adayı Duygu *"Termometre ile suyun sıcaklığını ölçmeye çalıştık. Termometre kullanmak onların dikkatini çekti ve her çocuk bu etkinliğe katıldı."* şeklinde sınıf içi katılım örnekleri vermiştir. Öğretmen adayları çocuklara farklı materyaller sunulduğunda etkinliğe daha çok ilgi duyduklarını ve katılım sağladıklarını vurgulamıştır.

Sınıfta Alınan Kararlar

Sınıfta alınan kararlar temasına ilişkin bulgular Tablo 3'de verilmiştir.

“Başarılı bir öğretmenin çocukların katılımına önem vermesi gerektiğini düşünüyorum.”:
Okulda Çocuk Katılımına İlişkin Fenomenolojik Bir Çalışma

Tablo 3. Sınıfta Alınan Kararlara İlişkin Görüşler

Alt tema	Cevaplar	Okul Öncesi Öğretmen Adayları (OÖÖ) f	Sınıf Öğretmen Adayları (SÖ) f
Karar alma süreci	Etkinlik seçimi	5	7
	Sınıf kuralları	3	1
Kararların uygulanması	Kolaylıklar (sınıf yönetimi/gelişim alanlarının desteklenmesi)	4	5
	Zorluklar (kısıtlı süre/karar süreci)	4	3

Sınıfta alınan kararlar teması, karar alma süreci ve kararların uygulanması olmak üzere iki alt temaya ayrılmıştır. Tablo 3’e göre, öğretmen adaylarının büyük bir kısmı benzer şekilde sınıfta yapılacak etkinliklerin seçiminde çocuklar ile birlikte kararlar aldıklarını belirtmiştir. Bazı öğretmen adayları sınıf kurallarının belirlenmesinde de çocuklar ile birlikte karar aldıklarını belirtmiştir.

Fatma (OÖÖ) *“...Gelecek hafta hangi etkinlikleri yapalım, hangi oyunları oynayalım. İki oyunumuz var hangisini oynayalım şeklinde oylamalar yapıyorduk...”* ve Menekşe (SÖ) *“Hangi oyunu oynamak istediklerini soruyorum. Onlarda en çok hangi oyunu oynamak istiyorlarsa onu oynuyoruz.”* şeklinde karar alma sürecini açıklamıştır. Okul öncesi öğretmen adaylarından Gülşen sınıf kurallarını da çocuklar ile birlikte belirlediklerini *“Kuralları çocuklarla birlikte alıyoruz ki o kurallara uymalarını bekleyelim. Eğer sadece o kuralı sen koyarsan çocuktan fazla katılım beklememiz olanaksız...”* diyerek açıklamıştır.

Tablo 3’e göre, öğretmen adayları alınan kararların uygulanmasında kolaylıklar ve zorluklar yaşadıklarını belirtmiştir. Birlikte alınan kararların sınıf yönetimini kolaylaştırdığını Oya (OÖÖ) *“Kendi istedikleri olduğu için etkinliğe daha fazla odaklanıyorlar... Daha çok mutlu oluyorlar.”* ve Sedat (SÖ) *“Çocuklar daha istekli bir şekilde derse katılırlar... Ders daha verimli olur ve konuları daha iyi anlarlar.”* diyerek belirtmiştir. Karar vermenin çocuklara özgüven kazandırdığını Cengiz (SÖ) *“...Çocuk aklına gelen şeyleri çok rahatlıkla ifade edebiliyor. Çocuk bu süreçte aktif oluyor ve çocuğun özgüveni gelişiyor...”* diyerek, karar alma süreçlerinde çocukların mutlu olduklarını Gamze (OÖÖ) *“Onlara birkaç etkinlik seçeneği sunup hangisini yapmak istersiniz diye onların kararlarını alıyorum. Benim çocukları katmadan kendi planladığım etkinliklerde çok mutlu olduklarını görmedim. Kendi seçtikleri etkinliklerde daha*

hevesli katılıyorlar ve mutlu oluyorlar." şeklinde belirtmiştir. Okul öncesi ve sınıf öğretmen adayları benzer şekilde çocukların kendi belirledikleri durumlar olduğu zaman etkinliklere daha istekli katıldıklarını belirtmiştir.

Hem okul öncesi hem de sınıf öğretmeni adayları, sınıfta kısıtlı bir süre kaldıkları için kararların uygulanmasında zorluklar yaşadıklarını belirtmiştir. Bekir (SÖ) *"Henüz gözlem aşamasında olduğumuz için ders anlatmadığımız için birlikte karar alma şansımız olmuyor..."* ve Eda (OÖÖ) *"Bizim yapabildiklerimiz sınırlı kalıyor. Sınıfımızdaki hocamız ne kadarına izin verirse o kadar yapabiliyoruz..."* demiştir. Öğretmen adayları çocukların farklı istekleri ve görüşleri olduğu zaman katılımı sağlama noktasında zorlandıklarını belirtmiştir. Bu görüşlerini Sevgi (OÖÖ) *"Bazen çocukların hepsi farklı düşünceler söyleyebiliyorlar...Her çocuk kendi söylediği oyunu oynamak istiyor. Fakat arkadaşının düşüncesini kabul etmek istemiyor..."* ve Mehmet *"...bir karar alırken her birinin verdiği kararı yapmak zor. Her biri farklı şeyler istiyor ve bunu uygulamakta açıkçası zorlanıyorum..."* şeklinde ifade etmiştir.

Görüşlerin İfade Edilme Süreci

Görüşlerin ifade edilme süreci temasına ilişkin bulgular Tablo 4'de verilmiştir.

Tablo 4. Görüşlerin İfade Edilme Sürecine İlişkin Görüşler

Alt tema	Cevaplar	Okul Öncesi Öğretmen Adayları (OÖÖ)	Sınıf Öğretmen Adayları (SÖ)
		f	f
Kullanılan yöntemler-teknikler	Materyaller	5	2
	Soru-cevap	3	6
Etkinlikler/ödevler	Uygulama	2	5
	öğretmenine danışma Çocuklara danışma	6	3

Görüşlerin ifade edilme süreci temasında, kullanılan yöntemler-teknikler ve etkinlikler/ödevler olarak iki alt tema oluşturulmuştur. Tablo 4'e göre, okul öncesi öğretmen adaylarının sınıf öğretmen adaylarına göre çocukların görüşlerini daha rahat ifade edebilmeleri için daha çok farklı materyaller kullandıkları görülmektedir. Ayşe (OÖÖ) *"Kuklalarla çocukların kendilerini çok rahat ifade ettiklerini gözlemliyorum. Sınıfa bir mikrofon ile girdiğinizde ve çocuğa konuşması için mikrofonu uzattığımızda bu durum ona çok farklı geldiği için görüşlerini çok rahat ifade ediyor..."* demiştir. Çocukların görüşlerini alırken

"Başarılı bir öğretmenin çocukların katılımına önem vermesi gerektiğini düşünüyorum."

Okulda Çocuk Katılımına İlişkin Fenomenolojik Bir Çalışma

kullandıkları soru cevap yöntemini Gülşen (OÖÖ) *"Güne başlama ve değerlendirme kısmında soru-cevap yöntemini kullanarak fikirlerini alıyorum. Çocuklar birey olduklarını, kendi görüşlerine önem verildiğini hissederler."* ve Burak (SÖ) *"Daha çok soru-cevap üzerinden gidiyoruz... Aslında gittiğimiz sınıflarda hocalardan da farklı bir şey görmeyince insan diğer yöntemleri uygulamaya çekingen kalıyor."* diyerek açıklamıştır.

Tablo 4'e göre, okul öncesi öğretmen adaylarının sınıf öğretmen adaylarına göre, etkinlik ya da ödev planlarken çocuklara daha çok danıştıkları, sınıf öğretmeni adaylarının ise uygulama öğretmene daha çok danıştıkları görülmektedir. Sınıf öğretmen adaylarından Duygu *"Önce öğretmene danışıyorum. Öğretmen uygun görürse öğrencilere danışıyorum. Uygun görmezse çocuklara danışmıyorum."*, Sedat *"...Sınıf öğretmeniyle de paylaştığımızda uygun görürse çocuklara hangi etkinliği yapmak istedikleri noktasında fikirlerini alıyoruz."* ve Sevgi (OÖÖ) *"Bir gün uygulamaya gittiğim için çok fazla alamıyorum. Gittiğimiz günde de öğretmenimiz hangi etkinlikleri istiyorsa onları yapıyoruz. Ama çocuklara ne yapmak istersiniz diye soruyorum."* demiştir. Uygulamaları sırasında çocukların fikirlerini almaya çalıştığını Gönül (OÖÖ) *"Etkinlikleri planlayıp gidiyorum ama biraz daha esnek davranarak çocuklarında fikirlerini alıyorum."*

Görüşlerin ifade edilme süreci teması incelendiğinde öğretmen adaylarının çocukların görüşlerini alırken farklı materyaller ve soru-cevap yöntemini kullandıkları, sınıf öğretmen adaylarının çocukların görüşlerini alırken sınıfın öğretmene bağlı kaldıkları belirlenmiştir. Okul öncesi öğretmen adaylarının ise uygulamaları sırasında çocukların görüşlerine yer vermeye çalıştıkları görülmektedir.

Öğretmenlik Uygulamasındaki Deneyimler

Öğretmenlik uygulamasındaki deneyimler temasına ilişkin bulgular Tablo 5'de verilmiştir.

Tablo 5. Öğretmenlik Uygulamasındaki Deneyimlere İlişkin Görüşler

Alt tema	Cevaplar	Okul Öncesi Öğretmen Adayları (OÖÖ)	Sınıf Öğretmen Adayları (SÖ)
		f	f
Mesleki	Yeterli	4	2
Yeterlilikler	Yeterli değil	4	6
Öneriler	Önem verme	3	7
	Planlar	5	1

Öğretmenlik uygulamasındaki deneyimler temasının mesleki yeterlilikler ve öneriler olmak üzere iki alt teması bulunmaktadır. Tablo 5'e göre, katılım süreçleri ile ilgili kendini yeterli gören ve görmeyen okul öncesi öğretmen adaylarının aynı sayıda olduğu, kendini yeterli görmeyen sınıf öğretmeni adaylarının yeterli görenlerden daha fazla olduğu görülmektedir. Merve (OÖÖ) "Kendimi yeterli görüyorum. Çünkü lise stajımdan bu zamana çocukların hep etkinliklerime katıldığını gördüm. Bunun sebebi de dikkat çekici etkinlikleri almaya ve daha çok oyunlaştırarak etkinlikleri vermeye çalışmam." ve Burcu "Kısmen yeterli görüyorum. Çünkü sadece staj yaptığım için haftada bir gün çocuklarla bir aradayım... Kendi sınıfım olsa bir çocuk katılmadığımda onun seveceği şekilde, dikkatini çekeceği şekilde etkinliği esnetebilirim ve onun katılımını sağlayabilirim..." şeklinde katılımın sağlanması açısından kendilerini yeterli gördüklerini açıklamıştır. Öğretmen adaylarından Gülşen (OÖÖ) "Kendimi tam anlamıyla tabi ki yeterli hissetmiyorum. Şu an aday öğretmen olduğum için sınıf yönetimi tamamen bana ait olmaması ve sınıfta bir karar almak istediğimde uygulama öğretmenine danışmak zorunda kaldığımız için..." ve Duygu (SÖ) "Kendimi tam anlamıyla yeterli görüyorum diyemem. Çünkü deneyimim yok.." diyerek kendilerini yeterli görmediklerini belirtmiştir.

Tablo 5'e göre, sınıf öğretmen adaylarının büyük bir kısmının katılım süreçlerine meslek hayatlarında önem vermeyi düşündükleri görülmektedir. Menekşe (SÖ) "Kesinlikle düşünüyorum. Geleneksel öğretmenlik algısını da kırmak istiyorum. Çünkü çocuklar için daha yararlı olacağını düşünüyorum." ve Bekir (SÖ) "Başarılı bir öğretmenin çocukların katılımına önem vermesi gerektiğini düşünüyorum. Kesinlikle ben de uygulamayı düşünüyorum." şeklinde görüşlerini belirtmiştir. Gamze (OÖÖ) "Çocuğun katılımını geliştirecek etkinliklere yer verilmesi gerektiğini düşünüyorum. Çocuğun katılımı için pahalı materyaller ve popüler bir okula gitmeye gerek yok... Öğretmenlerimiz yeter ki elindeki materyalleri kullanabilsin. Öğretmen çocuğun aktif katılımını sağlayabilecek fırsatlar sunabilsin." ve Oya (OÖÖ) Planlama yaparken çocukların isteklerini göz önünde bulundurmuyoruz. Çocukların istedikleri şeyler olduğunda çocuklar daha mutlu oluyor ve daha fazla etkinliklere katılım sağlıyorlar." şeklinde planlamalar ile ilgili önerilerde bulunmuştur.

Öğretmenlik uygulamasındaki deneyimler temasına ilişkin bulgular incelendiğinde, çocuk katılımının sağlanmasında kendilerini yeterli gören ve görmeyen öğretmen adaylarının olduğu ve kendilerini yeterli görmeyen öğretmen adaylarının deneyim kazanmanın önemine değindikleri belirlenmiştir. Ayrıca okul öncesi ve sınıf öğretmen adayları ileriki meslek yaşamlarında katılım süreçlerine yer vereceklerini vurgulamıştır.

Tartışma ve Sonuç

Okul öncesi ve sınıf öğretmen adaylarının eğitim kurumlarında çocuk katılımına yönelik görüşlerinin incelenmesini amaçlayan bu araştırma sonucunda elde edilen veriler çocuğun okulda katılımı, sınıfta alınan kararlar, görüşlerin ifade edilme süreci ve öğretmenlik uygulamasındaki deneyimler olmak üzere toplam dört tema altında belirlenmiştir. Araştırmanın birinci alt probleminde, okul öncesi ve sınıf öğretmen adaylarının çocuk katılımını sağlamada aile ve öğretmen faktörlerinin etkili olduğunu düşündükleri sonucu elde edilmiştir. Öğretmen adaylarının katılıma ilişkin çocuklara seçenekler sunmaları ve çocukların materyallere ilgi duymaları şeklinde örnekler verdikleri belirlenmiştir. Öğretmen adaylarının öğretmenlik uygulaması kapsamında sınıf içinde gerçekleştirilen uygulamaları ve çocukları gözlemlemelerinin, bazı planlamalar yapmalarının bu sonuç üzerinde etkili olduğu düşünülebilir. Elde edilen bu sonuçla paralel olarak alanyazında öğretmen adaylarının çocuk haklarına yönelik olumlu tutuma sahip olduğu sonucuna ulaşılan çalışmalar bulunmaktadır (Kıraç, 2019; Lo, 2018; Pilatin, 2019; Shah, Shrestha & Thapa, 2016). Faiz ve Kamer (2017) okul öncesi, sınıf ve sosyal bilgiler öğretmen adaylarının çocuk haklarına yönelik görüşlerini incelemek amacıyla yaptıkları çalışmada, öğretmen adayları çocuk haklarının gerçekleştirilmesinde ailenin önemli olmasına karşın ailelerin çocuk haklarını yeteri kadar önem vermediğini ve çocukların fikirlerini önemsemeleri gerektiğini ifade etmiştir. Çocuk haklarının etkili bir şekilde uygulamaya geçirilebilmesinde öğretmenlerin rolü oldukça önemlidir. Öğretmenlerin çocukların kendi hakları ile ilgili bilince sahip olabilmeleri için sınıfta gerekli düzenlemelerin yapılması ve hakların uygulamaya geçirilmesini sağlayan deneyimlerin kazandırılması gibi görevleri bulunmaktadır (Öztürk, Eren & Topçu, 2019; UNESCO, 2003). Bu açıdan yaklaşıldığında bu çalışmaya katılan öğretmen adaylarının çocuk katılımına yönelik farkındalıklarının olduğu söylenebilir.

Araştırmanın ikinci alt problemine yönelik öğretmen adaylarının sınıfta yapılacak etkinliklerin seçiminde ve sınıf kurallarının belirlenmesinde çocuklar ile birlikte kararlar aldıkları sonucuna ulaşılmıştır. Öğretmen adaylarının sınıftaki uygulamalarda çocuklar ile birlikte karar vermeye çalışmaları, çocuk katılımına yönelik olumlu bir bakış açısına sahip olmalarından kaynaklanmış olabilir. Turnšek (2007) öğretmenlerin katılım kavramını çocuklara sundukları iki alternatiften birini seçmeleri şeklinde açıkladıklarını, çocukların yetişkinlerin tek başına belirledikleri seçeneklere karar vermelerinin ise tam anlamıyla gerçek bir katılım sürecini yansıtmadığını belirtmiştir. Şallı İdare (2018) tarafından gerçekleştirilen çalışmada, çocukların sınıfta sadece oyuncaklara ve sınıf içi etkinliklere

karar verdiği sonucuna ulaşılmıştır. Yapılan bu çalışmaların, araştırmadan elde edilen sonuçları desteklediği görülmektedir.

Bu araştırmaya katılan öğretmen adayları çocuklar ile birlikte aldıkları kararların sınıf yönetimini kolaylaştırdığını, çocukların etkinliklere daha istekli katıldığını belirtmiştir. Öğretmen adaylarının çocuklar ile birlikte alınan kararların kolaylıkları hakkında hemfikir oldukları anlaşılmaktadır. Çocukların okulda katılım süreçlerinin incelendiği çalışmalarda, karar verme süreçlerinin çocukların etkinliklere ilişkin motivasyon ve ilgilerini geliştirdiği, sınıfta rahatlıkla karar alabilen çocukların daha az davranış sorunları olduğu, benlik saygılarının yüksek olduğu belirlenmiştir (Hännikäinen & Rasku-Puttonen; 2010; Pećnik, Matić & Tokić Milaković, 2016). Okul öncesi ve sınıf öğretmeni adayları benzer şekilde sınıfta geçirdikleri sürenin sınırlı olması ve öğretmenlik uygulaması sırasında sınıfın öğretmeni tarafından yönlendirilmeleri nedeniyle kararların uygulanmasında zorluklar yaşadıklarını belirtmiştir. Ayrıca öğretmen adayları karar verme aşamasında çocukların farklı istekleri ile karşılaştıklarında zorluklar yaşadıklarını ifade etmiştir. Alanyazında çocukların karar verme süreçlerine dahil edilmesinin olumlu etkileri olduğunu belirten çalışmaların yanısıra (Danner & Jonynienė, 2013; Pascal & Bertram, 2009) öğretmenlerin çocukları karar verme süreçlerine sınırlı şekilde yer verdiği (Koran & Avcı, 2017; Sargeant, 2017; Shaik & Ebrahim, 2015) sonuçlarına ulaşılan çalışmaların da olduğu görülmektedir. Okuldaki katılım süreçleri, çocukların kendilerini ilgilendiren durumlar hakkında verdikleri kararları ve değişiklikleri de kapsadığı için karar verme süreçlerinin öğretmenler tarafından gözden geçirilmesi gereklidir (Turnšek, 2009). Ayrıca öğretmen adaylarının sınıfta çocuklar ile birlikte karar alma süreçlerine ilişkin daha aktif yöntemler kullanmaları ve örnek uygulamalar gerçekleştirmeleri konusunda uygulama öğretmenleri tarafından desteklenmesi gerektiği söylenebilir.

Araştırmanın üçüncü alt problemine yönelik öğretmen adaylarının çocukların görüşlerini alırken farklı materyaller ve soru-cevap yöntemini kullandıkları, sınıf öğretmeni adaylarının çocukların görüşlerini alırken sınıfın öğretmenine danışmaya çalıştıkları sonucuna ulaşılmıştır. Mevcut çalışmaya katılan öğretmen adaylarının haftada bir gün uygulamaya gittikleri düşünüldüğünde karar verme süreçlerinde olduğu gibi sınıfın öğretmenine bağlı kalmaları beklenen bir sonuçtur. Bu sonuçları destekler şekilde Waller ve Bitou (2011) yapmış oldukları çalışmada, çocuk katılımının sağlanmasında yetişkinlerin sınırlandırmaları dışında çocukların kendi görüşlerini ifade edebilecekleri olanakların sunulması gerektiğini belirtmiştir. Katılımın çocukların görüşlerini ifade etmeleri ile bağlantılı olması, çocukların gelişen kapasitelerine verilen önemin bir göstergesidir (Rinaldi, 2006).

“Başarılı bir öğretmenin çocukların katılımına önem vermesi gerektiğini düşünüyorum.”:

Okulda Çocuk Katılımına İlişkin Fenomenolojik Bir Çalışma

Araştırmanın dördüncü alt probleminde öğretmen adaylarının büyük bir kısmının öğretmenlik uygulamasındaki deneyimlerinden yola çıkarak çocuk katılımı ile ilgili kendilerini yeterli görmedikleri belirlenmiştir. Kendilerini yeterli görmeyen öğretmen adayları bu süreçte deneyim kazanmaları gerektiğini vurgulamıştır. Ayrıca öğretmen adayları ileriki meslek yaşamlarında katılım süreçlerini destekleyecek planlamalara yer vereceklerini belirtmiştir. Buna göre, öğretmen adaylarının, katılımın sağlanmasında mesleki rolleri hakkında farkındalık sahibi oldukları görülmektedir. Çocuk gelişimi, okul iklimi ve toplumsal açıdan olumlu etkileri olan katılım hakkının eğitim kurumlarında uygulanabilmesi için çocukların kendilerini rahatlıkla ifade edebilecekleri ve karar verebilecekleri ortamların oluşturulması gereklidir (UNICEF, 2004). Erbil (2016) tarafından yapılan çalışmada, çocuk haklarının uygulamaya geçirilmesinde önemli bir rolü olan öğretmenlerin çocuk algılarını, sınıfta aldıkları kararları ve uyguladıkları etkinlikleri gözden geçirmeleri gerektiğini belirtmiştir. Bu araştırmanın sonuçlarından farklı olarak Hareket ve Gülhan (2017) yaptıkları çalışmada, okul öncesi ve sınıf öğretmen adaylarının aynı görüşlere sahip olmakla birlikte çocuk haklarından katılım ve gelişim hakkı ile ilgili yeterli düzeyde bir farkındalığa sahip olmadıkları sonucuna ulaşmıştır.

Mevcut çalışmada yer alan okul öncesi ve sınıf öğretmeni adaylarının katılıma yönelik olumlu bir bakış açısına sahip oldukları söylenebilir. Öğretmenlerin çocuk katılımına ilişkin bakış açılarının katılım süreçlerini gerçekleştirme biçimlerini etkilediği (Shaik, 2014; Turnšek, 2016) düşünüldüğünde, öğretmen adaylarının çocuk katılımına ilişkin olumlu bir bakış açısına sahip olmaları gereklidir (Öztürk & Doğanay, 2017). Alanyazında yapılan çalışmalarda öğretmenlerin çocuk katılımına yönelik olumlu bakış açılarının uygulamalarına tam olarak yansımadağı belirlenmiştir (Batistič Zorec, 2015; Turnšek, 2007). Bu durum öğretmenlerin sahip oldukları yetersiz bilginin uygulama süreçlerini olumsuz yönde etkilemesi şeklinde açıklanmaktadır (Lo, Leung & Yuen 2015; Robson, 2016). Öğretmenlerin lisans eğitiminde almış oldukları derslerin çocuk haklarına ilişkin bakış açılarını etkilediği belirtilmektedir (Jerome, 2016; Leblebici & Çeliköz, 2017). Bu yüzden çocuk katılımına yönelik görüşlerin ve uygulamaların değişimi için bu süreçlerin hizmet öncesi eğitimden itibaren ele alınmasının gerekli olacağı düşünülmektedir.

Öneriler

Bu çalışmada okul öncesi ve sınıf öğretmeni adaylarının katılıma yönelik olumlu bir bakış açısına sahip oldukları, katılımı sağlamaya yönelik uygulamalar konusunda deneyim kazanmak istedikleri belirlenmiştir. Bu durum göz önünde bulundurularak temel eğitim bölümü ders programlarına çocuk katılımı üzerine zorunlu ya da seçmeli dersler

“İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi”
“Journal of the Human and Social Sciences Researches”
[itobiad / 2147-1185]

Cilt/Volume: 10,
Sayı/Issue: 2,
2021

[1671]

eklenebilir. Öğretmen eğitiminde çocuk katılımına yönelik derslerin yer almasının, öğretmen adaylarının çocuk katılımına yönelik bilince sahip olmalarında ve meslek yaşamlarında katılımı sağlamaya yönelik girişimlerde bulunmalarında etkili olacağı düşünülmektedir. Çocuk katılımının önemi ve rolü ile ilgili farkındalığın artırılması için temel eğitim bölümü öğrencilerine yönelik seminerler gerçekleştirilebilir ve öğrenci kulüplerinde farklı uzmanlar tarafından çocuk katılımına yönelik projelerin gerçekleştirilmesine rehberlik edilebilir. Bu araştırmaya katılan öğretmen adaylarının öğretmenlik uygulamasında çocuk katılımını geliştirmeye yönelik örnek uygulamalar konusunda uygulama öğretmenleri tarafından rehberliğe ihtiyaç duydukları göz önünde bulundurularak, öğretmenlere çocuk katılımını ele alan hizmet içi eğitimler düzenlenebilir. Bu araştırmada kapsamında sadece temel eğitimi bölümü öğrencilerinin çocuk katılımına yönelik görüşleri sadece görüşmeler yoluyla belirlenmiştir. Bundan sonra yapılacak araştırmalarda daha büyük çalışma grupları alınarak, farklı bölümlerdeki öğretmen adaylarının çocuk katılımına yönelik görüşleri görüşmenin yanısıra gözlem, araştırmacı günlüğü vb. farklı veri toplama yöntemleri kullanılarak karşılaştırılabilir.

Kaynakça / Reference

- Akyüz, E. (2016). *Çocuk hukuku*. Ankara: Pegem Akademi.
- Aydınlık, A. (2017). *Çocukların gelişiminde okul öncesi eğitimin yeri ve önemi: "Ankara örneği"*. Yüksek Lisans Tezi, Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde.
- Banko, Ç. (2017). *Okul öncesi öğretmenlerinin çocuk haklarına ilişkin tutum, davranış ve görüşlerinin incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Batistič Zorec, M. (2015). Children's participation in Slovene preschools: The teachers' viewpoints and practice. *European Education*, 47, 154-168. <https://eric.ed.gov/?id=EJ1134612>
- Christensen, L. B., Johnson, R. B., & Turner, L. A. (2011). *Research methods, design, and analysis* (11th ed.). Boston, MA: Allyn & Bacon.
- Covell, K., Howe, R. B., & McNeil, J. K. (2010). Implementing children's human right education in schools. *Improving Schools*, 13(2), 117-132. <https://doi.org/10.1177/1365480210378942>
- Danner, S., & Jonynienė, Ž. (2013). The promotion of democratic and civic participation of kindergarten children: Possibilities and environmental preparedness. *Social Education/Socialinis Ugdymas*, 1(33), 18. <https://www.lituanistika.lt/content/54012>

"Başarılı bir öğretmenin çocukların katılımına önem vermesi gerektiğini düşünüyorum."

Okulda Çocuk Katılımına İlişkin Fenomenolojik Bir Çalışma

Doğan, Y., Torun, F., & Akgün, H. (2014). Okul öncesi öğretmen adaylarının çocuk haklarına ilişkin tutumlarının çeşitli değişkenlere göre incelenmesi. *International Journal of Human Sciences*, 11(2), 503-516.

doi: 10.14687/ijhs.v11i2.2998

Dönmez, T. (2015). *İlkokul sınıf öğretmenlerinin sınıf yönetimi profilleri ile çocuk haklarına yönelik tutumları arasındaki ilişki*. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Erbil, F. (2016). Çocuk algısı ve çocuk katılımı. A. Kaya, G. Vural, A. Aydın, (eds.) içinde *Eğitimde farklılık ve katılım hakkı* (s.107-125). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Faiz, M., & Kamer, S. (2017). Prospective teachers' opinions concerning children's rights. *Journal of Education and Learning*, 6(3), 118-128. <https://eric.ed.gov/?id=EJ1139191>

Fraenkel, J. R., & Wallen, N. E. (2005). *How to design and evaluate research in education* (6th edition). New York: McGraw Hill.

Figue, A. (2013) *Action for children's rights in education: End of project evaluation report*. Johannesburg: Action Aid.

Gearon, L. (2015). Education, security and intelligence studies. *British Journal of Educational Studies*, 63(3), 263-279. doi: 10.1080/00071005.2015.1079363

Hännikäinen, M., & Rasku Puttonen, H. (2010). Promoting children's participation: The role of teachers in preschool and primary school learning sessions. *Early Years. An International Journal of Research and Development*, 30(2), 147-160. doi: 10.1080/09575146.2010.485555

Hareket, E. (2019). Temel eğitim bölümü öğrencilerinin çocuk haklarına yönelik bilişsel algıları. *Başkent Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(2), 167-180. <http://buje.baskent.edu.tr/index.php/buje/article/view/178>

Hareket, E., & Gülhan, M. (2017). Perceptions of students in primary education department related to children's rights: A comparative investigation. *Journal of Education and Learning*, 6(2), 41-52. <https://www.researchgate.net/publication/311614819>

Horgan, D., Forde, C., Martin, S., & Parkes, A. (2017). Children's participation: Moving from the performative to the social. *Children's Geographies*, 7, 1-15. doi: 10.1080 / 14733285.2016.1219022

Howe, R. B., & Covell, K. (2007). *Empowering children: Children's rights education as a pathway to citizenship*. Toronto Canada: University of Toronto Press.

Husserl, E. (2012). *Ideas : General introduction to pure phenomenology*. London and New York: Routledge.

Johnson, B., & Christensen, L. (2014). *Educational research: Quantitative, qualitative, and mixed approaches* (5th Edition). Thousand Oaks, California: Sage.

Jerome, L. (2016). Interpreting children's rights education: Three perspectives and three roles for teachers. *Citizenship, Social and Economics Education*, 15(2), 143-156. doi:10.1177/2047173416683425

Karaman Kepenekçi, Y., & Baydık, B. (2009). Zihin engelliler öğretmen adaylarının çocuk haklarına ilişkin tutumları. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 42(1), 329-350. <https://app.trdizin.gov.tr/publication/paper/detail/TVRBNE56STRPQT09>

Kıraç, Ş. (2019). *Eğitim fakültesi ve hukuk fakültesi 1. ve 4. sınıf öğrencilerinin çocuk haklarına yönelik tutumları*. Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Malatya.

Koran, N., & Avcı, N. (2017). Perceptions of prospective pre-school teachers regarding children's right to participate in classroom activities. *Educational Sciences: Theory and Practice*, 17(3), 1035-1059. <https://eric.ed.gov/?id=EJ1148072>

Kuckartz, U. (2019). Qualitative text analysis: A systematic approach. In G. Kaiser & N. Presmeg (Ed.), *Compendium for early career researchers in mathematics education* (pp. 181-197). Springer: Switzerland.

Lansdown, G. (2001). *Promoting children's participation in democratic decision making*. UNICEF, Siena-Italy.

Leblebici, H., & Çeliköz, N. (2017). Öğretmen adaylarının çocuk haklarına yönelik tutumları. *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 3(1), 307-318. <https://www.researchgate.net/publication/315907896>

Leung Y. W., Yuen T.W., & Chong, Y. K. (2011). School-based human rights education: Case studies in Hong Kong secondary schools. *Intercultural Education*, 22(2), 145-162. doi: [10.1080 / 14675986.2011.567072](https://doi.org/10.1080/14675986.2011.567072)

Lo, Y. L., Leung, Y. W., & Yuen, W. W. (2015). Exploring school ethos: An investigation of children's human rights in two secondary institutions in Hong Kong. *Intercultural Education*, 26(3), 192-209. <https://eric.ed.gov/?id=EJ1068525>

Lo, Y. L. (2018). Hong Kong pre-service teachers' attitudes towards and knowledge of children's rights. *Education, Citizenship and Social Justice*, 1-17. doi: [10.1177/1746197918800670](https://doi.org/10.1177/1746197918800670)

Long, S. (2017). *Children's rights education in the early years: An exploration of the perspectives of undergraduate students*. United Kingdom: Queens University.

“Başarılı bir öğretmenin çocukların katılımına önem vermesi gerektiğini düşünüyorum.”:

Okulda Çocuk Katılımına İlişkin Fenomenolojik Bir Çalışma

Moss, P., Clark, A. & Kjørholt, A. T. (2005). Introduction. In Moss, P., Clark, A. ve Kjørholt, A. T. (Eds), *Beyond listening: children's perspectives on early childhood services* (pp. 1-16). Bristol, UK: The Policy Press.

Moustakas, C. (1994). *Phenomenological research methods*. California: Sage Publications, Thousand Oaks.

Osler A., & Starkey, H. (1996). *Teacher education and human rights*. London: David Fulton.

Öztürk A., & Doganay, A. (2017). Development of a scale for the attitude towards children's rights education. *Educational Process: International Journal*, 6(3), 26-41. <https://www.researchgate.net/publication/319948113>

Öztürk, A., Eren, M., & Topçu, B. (2019). Sınıf öğretmenlerinin perspektifinden Türkiye’de etkili çocuk hakları eğitimi: Problemler ve öneriler. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 27(5), 2222-2232.

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/kefdergi/issue/48569/616817>

Pandey, S. (2007). Human rights awareness of teachers and teacher educators: An investigation. *Human Rights Education in Asian Schools*, 10, 167-174.

<https://www.semanticscholar.org/paper/Human-Rights-Awareness-of-teachers-and-teacher-%3A-An-Pandey/f2089795ac019be489bcbae42f4fb4817aabb736>

Pascal, C., & Bertram, T. (2009). Listening to young citizens: The struggle to make real a participatory paradigm in research with young children. *European Early Childhood Education Research Journal*, 7, 249-262.

<https://doi.org/10.1080/13502930902951486>

Pećnik, N., Matic, J., & Tokić Milaković, A. (2016). Fulfillment of the child's participation rights in the family and the child's psychosocial adjustment: Children's and parents' views. *Revija za socijalnu politiku*, 23(3), 399-422.

<https://www.researchgate.net/publication/311452027>

Peker Ünal, D. (2010). *İlköğretim öğretmenlerine yönelik web tabanlı çocuk hakları eğitimi programı*. Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Percy-Smith, B., & Thomas, N. (Eds.). (2010). *Emerging themes and new directions. A handbook of children and young people's participation*. London and New York.

Pilatin, G. (2019). *Okul öncesi öğretmen adaylarının çocuk haklarına ilişkin tutumlarının incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.

Rinaldi, C. (2006). *In dialogue with Reggio Emilia: Listening, researching and learning*. London, UK: Routledge.

Robson, J. (2016). Early years teachers and young children's rights: The need for critical dialogue. *Research in Teacher Education*, 6(1), 6-11. <https://repository.uel.ac.uk/item/85137>

Sargeant, J. (2017). Towards voice-inclusive practice: Finding the sustainability of participation in realising the child's rights in education. *Children & Society*, 32(4), 314-324.

<https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/chso.12247>

Shah, U. B., Shrestha, R., & Thapa, S. (2016). *Knowledge and attitude regarding child rights among primary school teachers of government school of Dharan sub metropolitan*. 5th International Conference on Family Nursing, June 13-15, 2016 Philadelphia, USA.

<https://www.hilarispublisher.com/proceedings/knowledge-and-attitude-regarding-child-rights-among-primary-school-teachers-of-government-school-of-dharan-submetropolit-17080.html>

Shaik, N. (2014). *The nature of child participation in the reception year (Grade R) in the Western Cape*. Unpublished PhD thesis, University of KwaZulu-Natal, Durban.

Shaik, N. (2016). Teacher beliefs about child participation in Grade R'. *South African Journal of Childhood Education*, 6(1), 1-9. <https://www.researchgate.net/publication/304402164>

Shaik, N., & Ebrahim, H. B. (2015). *Children's agency in grade R: A case for a child participation focus*. Children's agency in Grade R: A case for a child participation focus. *South African Journal of Education* 35(2), 1-8.

Şallı İdare, F. (2018). *Okul öncesi eğitim ortamlarında çocuk katılımı ile ilgili çocukların ve öğretmenlerinin görüşlerinin incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Şehirli, Y. A., & Ergin A. Z. (2017). Öğretmen adaylarının çocuk haklarına yönelik tutumları. H. Asutay (Ed.), *Balkan Eğitim Araştırmaları* içinde. Trakya Üniversitesi, 188, Edirne.

Tozduman Yaralı K., & Güngör Aytar, F. A. (2017). Investigate the participation rights of children into the preschool classes through teachers and children views. *Bartın University Journal of Faculty of Education*, 6(1), 29-47. <https://doi.org/10.14686/buefad.263554>

Turnšek, N. (2007). Children's participation in decision-making in Slovene kindergartens. In A. Ross (Ed.), *Citizenship Education in Society: Proceedings of the 9th Conference of the Children's Identity and Citizenship in Europe* (pp. 147-158). London: Children's Identity and Citizenship in Europe, CiCe.

“Başarılı bir öğretmenin çocukların katılımına önem vermesi gerektiğini düşünüyorum.”:

Okulda Çocuk Katılımına İlişkin Fenomenolojik Bir Çalışma

Turnšek, N. (2009). Children as citizens “here and now” - democratic participation as a core citizenship education in early years. *007 International Magazine for Educational Sciences and Practice*, 5-6, 1-26. <https://www.researchgate.net/publication/235975196>

Turnšek, N. (2016). Teacher’s implicit theories on child participation in preschool. *Athens Journal of Education*, 3(1), 7-18. <https://doi.org/10.30958/aje.3-1-1>

Turnšek, N., & Pekkarinen, A. (2009). Democratisation of early childhood education in the attitudes of Slovene and Finnish teachers. *European Early Childhood Education Research Journal*, 17(1), 23-42. doi: [10.1080 / 13502930802688998](https://doi.org/10.1080/13502930802688998)

United Nations Children’s Fund. (1989). *United nation convention of the rights of the child*.

United Nations Children’s Fund. (2003). *The practice of rights in education: A renewed commitment to human rights education*. Paris: UNESCO.

United Nations Children’s Fund. (2004). *The convention on the rights of the child*. Ankara: UNICEF Turkey.

United Nations Children’s Fund. (2009). *Çocuk katılımı el kitabı*. Ankara: UNICEF Turkey.

Urfalıoğlu, K. (2019). *Demokratik tutum bağlamında çocukların katılım hakkının gerçekleşme düzeyi: Karşılaştırmalı durum araştırması*. Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Gaziantep.

Waldron, F., & Oberman, R. (2016). Responsible citizens? How children are conceptualised as rights holders in Irish primary schools. *The International Journal of Human Right*, 20(6), 744-760. doi: [10.1080/13642987.2016.1147434](https://doi.org/10.1080/13642987.2016.1147434)

Waller, T., & Bitou, A. (2011). Research with children: Three challenges for participatory research in early childhood. *European Early Education Research Journal*, 19(1), 5-20. doi: [10.1080 / 1350293X.2011.548964](https://doi.org/10.1080/1350293X.2011.548964)

Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2016). *Nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

[itobiad], 2021, 10 (2): 1678-1699

**Aile İşletmelerinde Aile Üyelerinin Çatışma Yönetim Tarzlarının
Aile Mantığı Çerçevesinde Değerlendirilmesi: Kuramsal Önerme
Çalışması**

Evaluation of Conflict Management Styles of Family Members in
Family Businesses in the Framework of Family Logic: Theoretical
Proposition Study

F. Nazlı SAYĞAN YAĞIZ

Doktora Öğrencisi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
Ph.D. Student, Marmara University, Social Sciences Institute
nazlisaygan@gmail.com / Orcid ID: 0000-0001-6780-8061

Şadi Can SARUHAN

Prof. Dr., Marmara Üniversitesi, İşletme Fakültesi
Prof., Marmara University, Faculty of Business Administration
saruhan@marmara.edu.tr / Orcid ID: 0000-0002-8418-7217

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type : Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received : 01.03.2021
Kabul Tarihi / Accepted : 31.03.2021
Yayın Tarihi / Published : 21.06.2021
Yayın Sezonu : Nisan-Mayıs-Haziran
Pub Date Season : April-May-June

Atıf/Cite as: Sayğan Yağız, F , Saruhan, Ş . (2021). Aile İşletmelerinde Aile Üyelerinin Çatışma Yönetim Tarzlarının Aile Mantığı Çerçevesinde Değerlendirilmesi: Kuramsal Önerme Çalışması . İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi , 10 (2) , 1678-1699 . Retrieved from <http://www.itobiad.com/tr/pub/issue/62559/888671>

İntihal /Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and confirmed to include no plagiarism. <http://www.itobiad.com/>

Copyright © Published by Mustafa YİĞİTOĞLU Since 2012 – İstanbul / Eyup, Turkey. All rights reserved.

Aile İşletmelerinde Aile Üyelerinin Çatışma Yönetim Tarzlarının Aile Mantiğı Çerçevesinde Değerlendirilmesi: Kuramsal Önerme Çalışması *

Öz

Bu çalışmada, aile işletmelerindeki aile üyelerinin çatışma yönetim tarzları, kurumsal mantıklardan biri olan aile mantığı çerçevesinde ele alınmakta, yazındaki ipuçlarından yola çıkarak tartışılmakta ve ileride bu konu üzerinde çalışacak araştırmacılar için sınınanmak üzere kuramsal önermeler geliştirilmektedir. Aile mantığı, aile çıkarlarını korumayı amaçlayan, aile norm, değer ve amaçlarını kapsayan ve aile işletmeleri üyelerinin davranışlarını etkileyen bir kurumsal mantıktır. Çalışmada, aile mantığının, aile işletmelerindeki aile üyelerinin çatışmaları sonlandırmak için kullandıkları çatışma yönetim tarzlarını etkileyebileceği ileri sürülmektedir. Makalede çatışmalar iş ile ilgili çatışmalar ve kişisel çatışmalar olmak üzere iki grup altında ele alınmakta ve aile üyelerinin bu çatışmalar karşısında hangi çatışma yönetim tarzlarını kullanabilecekleri aile mantığı yazınından yola çıkılarak açıklanmaktadır. Aile mantığı yazını incelendiğinde, aile mantığının aile işletmelerini etkileme düzeyinin değişiklik gösterebildiği ve bazı aile işletmelerinin, aile mantığından güçlü düzeyde; bazılarının ise zayıf düzeyde etkilendiği gözlemlenmektedir. Çalışma kapsamında, aile mantığının, örgütleri etkileme düzeyinin aile üyelerinin iş ile ilgili çatışmaları sonlandırmak için kullandıkları “uyuma ve uzlaşma” davranışları ve kişisel çatışmaları sonlandırmak için kullandıkları “kaçınma” davranışı üzerinde anlamlı etkisi olduğu ileri sürülmekte ve bu kuramsal önermelere yönelik tartışmalar yapılmaktadır. Bu doğrultuda yazında daha önce rastlanmayan önermelerle, gelecekte aile işletmelerindeki aile üyelerini örneklem olarak alacak araştırmacılara, çatışma yönetim tarzları ve kurumsal mantıklar çerçevesinde değerlendirilebilecek kuramsal bir önerme çalışması sunulmaktadır. Ayrıca bu çalışmanın, aile mantığı ve çatışma yönetim tarzlarını birlikte ele alması, hem aile mantığı ve çatışma yönetimi yazınlarına katkı sağlayabilmede, hem de aile mantığının aile işletmelerine etkisinin mevcut çalışmalarda tespit edilenden daha fazla olabileceğine dair bir anlayışın kazanılmasında etkili olacağı tahmin edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kurumsal Mantık, Aile Mantiğı, Aile İşletmeleri, Çatışma Yönetimi, Çatışma Yönetim Tarzları.

* F. Nazlı Sayğan Yağız'ın Prof. Dr. Şadi Can Saruhan danışmanlığında yürüttüğü doktora tezinden türetilmiştir.

Evaluation of Conflict Management Styles of Family Members in Family Businesses in the Framework of Family Logic from Institutional Logic: Theoretical Proposition Study

Abstract

In this study, the conflict management styles of family members in family businesses are discussed within the framework of family logic, which is one of the institutional logics, and discussed on the basis of relevant studies in literature. Theoretical propositions are developed to be tested for researchers who will work on this research topic in the future. Family logic is an institutional logic which protects family interests, encompasses family norms, values and goals and affects the behavior of family businesses and their members. In this study, it is assumed that family logic may affect the conflict management styles of family members in family businesses. Also, conflicts are discussed under two groups as task and relationship conflicts and the family members' conflict management styles against these conflicts are explained based on family logic literature. According to family logic literature, the effect of family logic on family businesses varies. Within the scope of this study, it is suggested that the level of family logic affecting organizations has a significant impact on compromising and accommodating behaviors of family members to end task conflicts and has a significant effect on avoiding behavior to end relationship conflicts. Discussions are made for these theoretical propositions. It is assumed that this study, with propositions that have not been made before in the literature, is important in terms of being a theoretical source that can be evaluated within the framework of conflict management styles and institutional logics for researchers who take family members as a sample. Furthermore, it is predicted that this study's handling of family logic and conflict management styles together will be useful both in contributing to family logic and conflict management literature, and also gaining an understanding that the impact of family logic on family businesses may be greater than it's declared in current studies.

Keywords: Institutional Logic, Family Logic, Family Businesses, Conflict Management, Conflict Management Styles.

Giriş

Alford & Friedland (1985) çelişkili inanç ve uygulamaları barındıran Batı toplumunun kurumlarını incelemiş ve "kapitalizm, bürokrasi, demokrasi, aile ve din" olmak üzere toplumu, bireyleri ve örgütleri şekillendiren ve sınırlandıran beş ana kurumun varlığından bahsederek bu kurumların mantıkları olduğunu ileri sürmüş ve kurumsal mantık kavramını geliştirmişlerdir. Friedland & Alford (1991, s.232) kurumların mantıklarının

birbirleriyle çelişebildiklerinden, çelişmelerine rağmen bir arada bulunabildiklerinden ve örgütlerin davranışlarına rehberlik edebildiklerinden söz etmektedir. Yazın gelişim gösterdikçe, bu mantıkların yanı sıra topluluk mantığı ve ticari mantık gibi birçok mantığın daha var olduğu ve bireyleri ve örgütleri etkilediği tespit edilmiştir. Kurumsal mantıklar, bireylerin düşünüş biçimlerine etki ederek, çevrelerini nasıl kategorize edeceklerini ve onlara hangi anlamları yükleyeceklerini etkileyebilmekte ve onların, çevreye ilişkin tutarlı bir açıklama ve değerlendirme yapmalarını sağlamaktadır (Friedland & Alford, 1991, s. 250).

Yazında, kurumsal mantığa ilişkin ilk çalışmalar (Meyer & Rowan: 1977), örgütsel alanda baskın bir mantığın örgüt davranışlarını etkileyeceği ve örgütleri eş biçimli hale getireceği üzerinde dururken; daha sonraki çalışmalar (Jaskiewicz, vd., 2016; Thornton & Ocasio, 2008) birbiriyle çelişen mantıkların var olabileceğinden ve bu mantıkların örgüt davranışlarını yönlendirebileceğinden söz etmektedir. Çelişen mantıklar, örgütlere hangi mantığa uyum sağlayacaklarına ilişkin seçim şansı tanımaktadır. Birçok çalışmada (Greenwood vd., 2010; Jaskiewicz, vd., 2016; Rao vd., 2003; Reay & Hinigs, 2005; Smink vd., 2015; Thornton, 2002;) örgütlerin bu mantıklara verdikleri cevaplar, araştırma konusu olarak ele alınmaktadır. Aile işletmeleri yazınında da aile işletmelerinin çelişen iki kurumsal mantık olan aile ve ticari mantıkların etkisiyle davranışta buldukları üzerinde durulmakta ve aile işletmelerinin aile ve ticari mantıklar karşısında farklı cevaplar üretebilecekleri ve farklı davranışlar sergileyebilecekleri belirtilmektedir (Greenwood vd., 2010, s.534; Thornton, 2002). Bu çalışma kapsamında, araştırma konusunu destekler nitelikteki çalışmaların ve bulguların aile mantığına ilişkin yazında yer alması sebebiyle, çelişen iki mantıktan sadece aile mantığı ele alınmaktadır. Aile mantığı, aile çıkarlarını korumayı amaçlayan ve örgüt davranışına rehberlik eden aile norm, değer ve amaçlarını kapsamaktadır (Jaskiewicz, vd., 2016; Thornton, 2002).

Yazın incelendiğinde, çelişen mantıklardan biri olan aile mantığının, aile işletmelerini birçok yönden etkilediğine dair çalışmalar mevcuttur. Bu çalışmalar (Bhappu, 2000; Fairclough & Micelotta, 2013; Jaskiewicz, vd., 2016, s.782; Reay vd., 2015) aile mantığının aile işletmelerinin faaliyet ve uygulamalarını, stratejik kararlarını, performanslarını, sürdürülebilirliklerini ve devir süreçlerini etkilediğini ileri sürmektedir. Ancak hem yabancı hem de yerel yazında aile mantığının çatışma yönetim tarzlarını nasıl etkilediğini araştıran hem kuramsal ve hem de görgül bir çalışmaya rastlanmamıştır. Yazında, aile mantığının etkisiyle aile işletmeleri üyelerinin çatışmaları nasıl yönettiklerine ve çatışma yönetim tarzlarından hangilerini kullandıklarına değinilmemiştir.

Aile üyelerinin çatışma yönetim tarzlarının örgütün sürdürülebilirliğinin sağlanmasında ve kuşaktan kuşağa aktarılmasında etkili olduğu söylenebilmektedir (Grobman & Schlippe, 2015, s.308-309; Kellermanns & Eddleston, 2004). Grobman ve Schlippe (2015, s.308-309), aile işletmelerinin

büyük bir kısmının aile üyeleri arasındaki çatışmalar neticesinde satıldığından veya iflas ettiğinden bahsetmektedir. Bu sebeple bu çalışma kapsamında aile işletmelerinin devamlılığında önemli bir etkiye sahip olan aile üyelerinin çatışma yönetim tarzları ele alınmakta ve aile mantığının çatışma yönetim tarzlarına olan etkisi araştırılmaktadır.

Yabancı yazın incelendiğinde, kurumsal mantığa ilişkin çalışma sayısı artış gösterirken, aile mantığını ele alan çalışma sayısının hala sınırlı sayıda olduğu gözlemlenmiştir (Bhappu, 2000; Jaskiewicz, vd., 2016; Fairclough & Micelotta, 2013; Reay vd., 2015). Yerel yazında ise kurumsal mantığa ilişkin çalışma sayısı sınırlı olmakla (Önder & Üsdikan, 2016; Yaşbay Kobal 2020;) birlikte çelişen aile ve ticari mantıkları ele alan bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu çalışma ile aile mantığının çatışma yönetim tarzları ile birlikte ele alınmasının, hem aile mantığı yazınına hem de çatışma yönetimi yazınına katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Ayrıca bu çalışmanın, aile mantığının aile işletmelerine etkisinin mevcut çalışmalarda tespit edilenden daha fazla olabileceğine dair bir anlayışın kazanılmasında etkili olacağı tahmin edilmektedir.

Kuramsal önermelerin sunulduğu bu çalışmada, aile işletmelerinin etkilendikleri aile mantığının düzeyinin aile üyelerinin çatışma yönetim tarzlarını etkileyebileceği ileri sürülmektedir. Bu kapsamda aile mantığının aile işletmelerini etkileme düzeyinin, aile üyelerinin çatışma yönetim tarzlarını nasıl etkileyebileceği yazındaki ipuçlarından yola çıkılarak anlatılmakta ve ileride bu konu üzerinde çalışacak araştırmacılara yönelik sınanabilecek nitelikte kuramsal önermeler geliştirilmektedir. Aile işletmeleri yazını incelendiğinde, SSCI indeksli dergilerde kuramsal önerme geliştiren makalelerin sıklıkla yayınlanmış olduğu gözlemlenmektedir (Kammerlander, vd., 2015; Kellermanns & Eddleston, 2004). Kuramsal önerme sunan bu makaleler, alan yazına bir derinlik katmak amacıyla yazılmaktadır. Kuramsal önerme geliştirmeye yönelik hazırlanan bu makalede de, kurgunun sağlam temeller üzerinde kurulmasına neden olan yazındaki ilgili çalışmalardaki ipuçlarına ve bu çalışmaların bulgularına yer verilmiş, tartışılarak önermelere ulaşılmıştır.

Kavramsal ve Kuramsal Çerçeve

Aile Mantığı

Kurumsal mantık yazını incelendiğinde, aile mantığına ilişkin sınırlı sayıda çalışma (Jaskiewicz, vd., 2016, s. 782; Reay vd. 2015; Thornton, 2004) olduğu gözlemlenmektedir. Bu çalışmaların bir kısmının aile mantığına ilişkin daha derin bir anlayış kazanmaya yönelik olduğu; bir kısmının ise aile mantığının örgütler üzerindeki etkilerini keşfetmeye yönelik olduğu görülmektedir. Aile mantığı yazının gelişimine katkı sağlayan bu çalışmaların çoğunluğunun (Jaskiewicz, vd., 2016; Reay vd. 2015), örneklem olarak aile işletmelerini ele aldıkları ve aile mantığına ilişkin tanımlamaları aile işletmeleri üzerinden yaptıkları aile mantığı yazınında sıklıkla

görülmektedir. Aile mantığının çalışıldığı bu makalede de aile işletmelerinin ele alınmış olması, “aile mantığı” kavramsal çerçevesinin aile işletmeleri yazınından yola çıkılarak geliştirilmiş olmasından ve aile mantığına ilişkin çalışma yapan araştırmacıların çoğunlukla aile işletmelerini örneklem olarak almalarından kaynaklanmaktadır.

Aile işletmeleri yazını incelendiğinde, aile işletmelerinin çelişen iki kurumsal mantık olan aile ve ticari mantıkların etkisiyle davranışta buldukları gözlemlenmektedir (Jaskiewicz, vd., 2016, s.782; Thornton, 2004). Aile ve ticari mantıkların örgütleri etkileme düzeyleri değişiklik gösterebilmektedir. Aile ve ticari mantıklarının aile işletmelerini etkileme düzeyleri aile üyelerinin davranışlarında değişikliğe sebep olabilmektedir (Jaskiewicz, vd., 2016; Reay vd. 2015). Ticari mantığın aile işletmelerini etkileme düzeyi arttıkça, finansal amaçların örgütleri etkileme düzeyi artmaktadır. Aile mantığının aile işletmelerini etkileme düzeyi arttıkça ise aile değerlerinin örgüt üzerindeki etkisinin artacağı söylenebilmektedir (Jaskiewicz, vd., 2016, s. 792).

Bu çalışma kapsamında yalnızca aile mantığı ele alınmaktadır. Aile mantığı, aile çıkarlarını korumayı amaçlayan ve örgüt davranışına rehberlik eden aile norm, değer ve amaçlarını kapsamaktadır. Aile mantığı, örgütü yöneten aile üyelerinin düşünüş biçimlerini ve kararlarını etkileyerek yöneticilerin finansal olmayan amaçları birincil amaç haline getirmelerine ve finansal amaçları ailenin amaçlarına ulaşılmasında bir araç olarak değerlendirmelerine neden olabilmektedir (Chrisman vd., 2010, s.267).

Yazına göre, aile mantığının temel değerlerinden biri, aile üyelerinin ihtiyaçlarının karşılanması ve çıkarlarının korunmasıdır. Güçlü düzeyde aile mantığının etkisindeki aile işletmelerinde, aile üyelerine iş imkânı sunmak, örgütün politika ve stratejilerinin temelini oluşturmaktadır. Kalifiye olup olmamalarına bakılmaksızın aile üyeleri ve çocukları aile mensubu olmalarından ötürü örgütte çalışabilmektedirler. Önemli pozisyonlarda ve üst yönetim kademelerinde aile üyeleri yer almakta ve yönetim kurulunda aileden olmayan bireylere yer verilmemektedir (Kets de Vries, 1993, s.316; Miller & Le Breton-Miller: 2005, s.517).

Thornton’un (2004, s.44- 45) çalışmasına göre, aile mantığı ailenin itibarının korunmasını içermektedir. Aile üyeleri, aile işletmesini kendilerine toplum içerisinde kimlik ve saygınlık kazandıracak bir araç olarak nitelendirebilmektedirler. Yazına göre, güçlü düzeyde aile mantığının etkisindeki aile işletmeleri, finansal amaçlardan ziyade öncelikli olarak ailenin itibarını arttırmak amacıyla kurulabilmektedir. Aile üyeleri, aile imajını zedeleyebilecek nitelikteki stratejik kararların alınmasını engelleyebilmekteyken; aile itibarını arttıracak nitelikteki işleri, projeleri veya sosyal sorumluluk faaliyetlerini destekleyebilmektedirler (Chrisman vd., 2010:).

Güçlü düzeyde aile mantığının etkisindeki aile işletmelerinde, aile üyeleri aile değerlerine duydukları bağlılıktan, saygıdan ve aile üyelerine karşı

kendilerini sorumlu hissetmelerinden ötürü birincil olarak ailenin birliği ve beraberliğini korumayı amaçlayabilmektedir. Yazına göre, aile birliği ve beraberliğinin sağlanabilmesi için aile kurumunun korunması, aile üyelerinin aile kurumuna değer vermeleri, geçmişe dayanan aile geleneklerinin devam ettirilmesi, yaşlı aile üyelerine değer verilmesi, onlara saygı gösterilmesi ve ihtiyaçlarının karşılanması önemli görülmektedir. Aile üyelerinin düzenli bir şekilde kahvaltı, öğle yemeği, hafta sonu buluşması gibi organizasyonlarla zaman geçirmeleri ve aileyi bir arada tutmak için çaba göstermeleri de önem taşımaktadır. Düzenli organizasyonlar ve aileyi bir arada tutmaya yönelik bilinçli davranışlarla aile bağları güçlendirilmektedir. Güçlü düzeyde aile mantığının etkisindeki aile işletmelerinde aile üyeleri arasında güçlü aile bağlarının olduğu söylenebilmektedir (Jaskiewicz, vd., 2016, s.793- 794).

Steinhauser (2014, s.198)'un çalışmasında, güçlü düzeyde aile mantığının göstergesi olan aile değerlerine ve bağlarına birincil önem verilen aile işletmelerinde aile üyelerinin kendilerini örgütle özdeşleştirdikleri ve tanımladıkları bulgulanmıştır. Çalışmaya göre, aile üyelerinin örgütte geçirdikleri vakit arttıkça örgüte yükledikleri anlamlar değişebilmektedir. Çocukluklarından itibaren uzun yıllar örgütte çalışan aile üyeleri, gençlik ve yetişkinlik dönemlerinde örgüt ile aralarında duygusal bağ kurabilmekte ve örgüte özel anlamlar yükleyebilmektedir.

Aile mantığının etkisindeki aile işletmelerinin üyeleri, örgütün nesiller boyunca varlığını sürdürmesine önem vermektedirler (Jaskiewicz, vd., 2016). Bertrand & Schoar (2006, s.76), güçlü düzeyde aile mantığından etkilenen aile işletmeleri üyelerinin, örgütlerini "korunması gereken" ve "bir sonraki nesile aktarılması gereken bir "miras" olarak nitelendirdiklerini ileri sürmektedirler. Aile üyeleri, örgütleriyle kurdukları duygusal bağdan ötürü finansal kazançları azalsa dahi örgütlerini satmak konusunda isteksiz davranabilmektedirler.

Bazı çalışmalarda (Bertrand & Schoar, 2006, s.94; Miller & Le Breton-Miller, 2005) güçlü düzeyde aile mantığının etkilediği aile işletmelerinde, korumacı (konservatif) stratejilerin benimsendiği ve piyasa baskısına rağmen değişime direnç gösterildiği öne sürülmektedirler. Korumacı stratejileri benimseyen aile işletmelerinin, araştırma ve geliştirme faaliyetlerine az bütçe ayırdığı, riskli projelere girmekten çekindiği ve yeni yatırım kararlarını kolaylıkla alamadığı söylenebilmektedir. Ayrıca güçlü düzeyde aile mantığının etkisindeki aile işletmelerinde aile üyelerinin yabancılara hisse devri yapmak konusunda isteksiz davrandıkları gözlemlenmektedir. Ahlstrom vd. (2004)'e göre, güçlü düzeyde aile mantığından etkilenen Çin aile işletmelerinde, aile üyesi olmayan yatırımcılara örgütün hisseleri devredilmemekte ve yönetimin ve mülkiyetin tek bir ailede kalmasına dikkat edilmektedir.

Thornton vd. (2012) çalışmalarında, aile mantığının temel değerlerini ve güçlü düzeydeki aile mantığının etkisindeki örgütlerin davranışlarını (ideal

tip örgüt davranışları) bir tablo oluşturularak özetlemektedir. Bu çalışmada da aile mantığının daha iyi anlaşılmasına yol açacağı düşünülerek Thornton vd. (2012) tarafından oluşturulan bu tabloya aşağıda yer verilmektedir:

Tablo 1: Aile Mantığının Temel Değerleri ve İdeal Tip Örgüt Davranışları

Kurumsal Mantıklar	Temel Değerler	İdeal Tip Örgüt Davranışları
Aile Mantığı	Örgüt davranışlarının temelinde aileye koşulsuz bağlılığın olması Örgütün itibarının ailenin itibarına dayanması Aile üyeliğinin örgütdeki statüyü belirlemesi	Örgütün öncelikli amacının aile üyelerinin çıkarlarının korunması olması Tüm önemli kararların aile üyeleri tarafından alınması Aile geleneklerinin örgütün karar almında etkili olması

Kaynak: Thornton vd. (2012)'den aktaran: Reay vd., (2015, s.8).

Aile İşletmelerinde Çatışma Türleri

Çatışma yazını incelendiğinde, çoğunlukla ilk çalışmaların çatışmayı örgüte zarar veren, örgüt performansını ve iş tatminini olumsuz yönde etkileyen bir olgu olarak ele aldıkları söylenebilmektedir (Jehn, 1997: 530). Çatışmayı fonksiyonel olmayan bir olgu olarak gören bu çalışmalarda, çalışan ve yöneticilerin çatışmaları kaçınılması gereken veya kaçınılması mümkün olmadığında hızlıca çözülmesi gereken bir "sorun" olarak nitelendirdikleri gözlemlenmektedir. Çatışma yazını geliştikçe, çalışmalarda (Amason & Schweiger, 1994; Jehn, 1994; Jehn, 1997) çatışmanın faydaları üzerinde durulmaya başlanmış ve çatışmanın örgüt üzerinde her zaman zararlı bir etkiye sahip olacağına dair bir genelleme yapmanın makul olmayacağı ileri sürülmüştür. Çatışmanın örgüt performansını, verimliliğini ve alınan kararların kalitesini arttırabileceğine dair bulgular tespit edilmiş ve çatışma, fonksiyonel bir olgu olarak görülmeye başlanmıştır (Cosier & Harvey, 1998; Jehn, 1994, Jehn, 1995; Jehn, 1997).

Çatışma, aile işletmelerinin belirgin bir özelliği olarak nitelendirilmektedir (Sorenson, 1999, s.325). Aile işletmelerinde çatışmanın yaşanma sıklığı, aile işletmesi olmayan örgütlere göre daha yüksek olarak nitelendirilmektedir. Diğer örgütler için sorun niteliği taşımayan konular, aile işletmelerinde aile üyeleri arasında çatışmalara dönüşebilmektedir. Farklı değer ve önceliklere sahip iki farklı kurum olan aile ve örgütün birbirine bağlı oluşu, örgüt içerisinde çatışmalar için uygun ortamın oluşmasına zemin hazırlayarak çatışmaların yaşanmasını kolaylaştırmaktadır (Alderson, 2015, s.141; Cosier & Harvey, 1998, s.75; Danes, vd. 1999, s.241; Lansberg, 1983, s.44; Pieper vd., 2013, s.490).

Çatışma yazını incelendiğinde, bazı çalışmaların aile işletmelerinde yaşanan çatışmaları üç boyut; bazılarının ise iki boyut altında ele aldığı gözlemlenmektedir. Jehn (1997) nitel araştırma yöntemiyle çatışma türlerini ele aldığı çalışmasında çatışmayı “görev, ilişki ve süreç” olmak üzere üç gruba ayırmaktadır. Bazı çalışmaların (Amason ve Schweiger, 1994; DeChurch & Marks, 2001; Farh vd., 2010; Giebels vd., 2016) ise çatışmayı işle ilgili çatışmalar ve kişisel çatışmalar olmak üzere ikiye ayırdığı gözlemlenmektedir. Çatışmayı iki alt boyuta ayırarak ele alan çalışmaların (Amason & Schweiger, 1994; DeChurch & Marks, 2001; Farh vd., 2010; Giebels vd., 2016) görev ve süreç çatışmasının konusuna giren anlaşmazlıkları işle ilgili çatışmalara dâhil ettikleri gözlemlenmektedir.

Bu çalışma kapsamında, çatışma işle ilgili çatışmalar ve kişisel çatışmalar olmak üzere iki grup altında ele alınarak incelenecektir. Çatışmanın üç grup altında ele alınmamasının sebebi, aile mantığının etkisiyle görev ve süreç çatışması bağlamında aile üyelerinin çatışma yönetim tarzlarının değişiklik gösterebileceğine dair yazında bir bulguya rastlanmamış olmasından kaynaklanmaktadır. Bu kapsamda, görev ve süreç çatışmasının konusuna giren çatışmalar işle ilgili çatışmaların içinde yer almaktadır.

İşle ilgili Çatışmalar

İşle ilgili çatışmalar, bireylerin görev, amaç ve stratejik kararlara ilişkin farklı bakış açıları ve düşüncelerinden doğan anlaşmazlıkları içermektedir (Amason, 1996; De Wit vd., 2012, s.360; Greer & Jehn, 2007; Jehn, 1995; Jehn, 1997; Jehn & Bendersky, 2003; Jehn & Mannix, 2001). İşle ilgili çatışmalar, stratejilerin belirlenme sürecinde sıklıkla yaşanabilmektedir (Le & Jarzabkowski 2015). Ayrıca bu tür çatışmaların, hangi aile üyesinin hangi görev ve sorumlulukları üstleneceği, kaynak dağılımının aile üyeleri arasında nasıl yapılacağı ve işin yapılış şekliyle ilgili yaşanan anlaşmazlıkları da içerdiği söylenebilir (Cosier & Harvey, 1998, s.76; de Wit vd., 2012, s.362; Greer & Jehn, 2007, s.25- 26; Jehn, 1997, s.541; Jehn vd., 2008; Jehn & Mannix, 2001; Le & Jarzabkowski, 2015;). Yürütülen görev, çalışma veya projeye ilişkin hangi aile üyesinin hangi rolü üstleneceği, ne kadar sorumluluk alacağı, ne kadar yetkilendirileceği ve önemli sorumlulukların hangi aile üyesine verileceği gibi konular aile üyelerinin işle ilgili çatıştığı konular arasında yer almaktadır.

İşle ilgili çatışmalar, tartışılan konuya ilişkin mevcut anlayışın gelişimine katkı sağlayarak alınan kararların niteliğini geliştirmektedir (Kellermans & Eddleston, 2004, s.211). Aile üyeleri, tartışılan konuyu daha iyi değerlendirebilmekte ve yenilikçi fikirler ve çözümler geliştirebilmektedir. Çatışma sonucunda belirlenen kararların, çoğunlukla bireysel alınan kararlardan örgüte daha çok katma değer sağladıkları söylenebilmektedir (Jehn & Mannix, 2001, s.239). Çatışma fonksiyonel bir özellik taşıdığı için, işle ilgili çatışma yaşayan bireyler, yaşamayanlara göre daha iyi kararlar alabilmektedir. Aile işletmeleri, çoğunlukla stratejik kararlar alma ve rekabet üstünlüklerini koruma konusunda sıkıntı yaşayabilmekteyken (Ward 1987),

başarılı aile işletmelerinin işle ilgili çatışmalar vasıtasıyla uzun dönemli amaç ve stratejilerini değişen çevreyle uyumlu bir şekilde geliştirebildiği söylenebilmektedir (Miller & Breton-Miler, 2005).

“Çatışmanın yoğunluğu” işle ilgili çatışmanın fonksiyonelliğini etkileyen önemli bir etkidir. Şiddeti orta düzeyde olan işle ilgili çatışmalar yeni fikirlerin tartışılmasını teşvik ederken, yüksek düzeydeki işle ilgili çatışmalar görevlerin tamamlanmasını ve hedeflere ulaşılmasını engelleyebilmektedir (Amason, 1996; Danes vd. 1999, s.247; Jehn, 1997, s.548, Jehn & Mannix, 2001). İşle ilgili çatışmaların yoğun yaşanması bireylerin üretkenliğine zarar verebilmekte ve kimin ne zaman ne yapması gerektiği konusundaki yoğun tartışmalar görevin tamamlanma süresini uzatabilmektedir (Greer & Jehn, 2007, s.26; Jehn, 1997). Çok düşük düzeydeki çatışmalar ise yeni stratejilerin geliştirilmesini engelleyerek örgütlerin durgunlaşmasına yol açabilmektedir. Kellermans & Eddleston (2004, s.212), işle ilgili çatışmaların yokluğunda ise aile işletmelerinin faaliyetlerini modernleştirmekte başarısız olabileceklerini ileri sürmektedir. Bu kapsamda aile işletmelerinde, işle ilgili çatışmaların orta düzeyde yaşanması aile işletmelerinin devamlılığı için önemli görülmektedir (Taguiri & Davis, 1992).

Kişisel Çatışmalar

Kişisel çatışmalar bireyler arasında oluşan işle ilgisi olmayan anlaşmazlıkları kapsayan çatışma türüdür. Kırgınlık, hayal kırıklığı, öfke, kıskançlık, küskünlük veya düşmanlık gibi olumsuz duygulardan kaynaklanmaktadır (Amason, 1996; de Wit vd., 2012, s.362; Jehn, 1995; Jehn, 1997; Jehn & Mannix, 2001, s.238). Aile üyelerinin birbirlerine duygusal bağlarla bağlı oluşu ve çocukluklarından itibaren birbirlerine karşı besledikleri kırgınlık, üzüntü, öfke, rekabet veya güvensizlik gibi olumsuz duygular, aralarında kişisel çatışmaların yaşanma ihtimalini arttırabilmektedir.

Aile üyeleri, kişisel sorunlarını örgüt içerisine taşıyarak, işle ilgili sorunları kişiselleştirebilmekte, işle ilgili veya işle ilgili olmayan konularda anlaşmazlıklar çıkartarak çatışmanın yaşanmasına sebep olabilmektedir. Çatışmanın sebepleri, işle ilgili gibi görünse dahi çatışmanın altında yatan sebepler farklı olabilmektedir (de Wit vd., 2012, s.360; Jehn, 1997; Jehn & Bendersky, 2003). Örneğin kuzen tarafından sürekli dalga geçilme veya kardeşi kıskanma, kardeşin anne ve babadan daha çok ilgi görmesi, altta yatan sebeplerden olabilmektedir.

Yazında, kişisel çatışmanın örgüt üzerinde olumlu etkiye sahip olabileceğine dair bir çalışmaya rastlanmamaktadır. Çatışma türleri arasında örgüte en çok zarar veren çatışma türü ilişki çatışmasıdır. İşle ilgili çatışmalar örgüte değer katabilirken; bu negatif çatışma biçimi örgüt kararlarının niteliğini, bireylerin verimliliklerini ve performanslarını olumsuz yönde etkileyebilmektedir (Alderson, 142; de Wit, vd., 2012). Bireylerin işle ilgili konularda farklı fikirlerini dile getirmelerini engelleyerek, bireyler

arasındaki bilgi alışverişini kısıtlayabilmektedir (de Wit vd., 2012, s. 362; Jehn, 1995; Jehn & Mannix, 2001, s.239; Greer & Jehn, 2007; Kellermans & Eddleston, 2004, s.214- 215). Kişisel çatışma yaşayan bireyler üstlendikleri sorumlulukları gereği gibi yerine getirememekte ve kişisel sorunları işe odaklanmalarını engelleyebilmektedir. Bireyler, birbirlerinin davranışlarına kötü ve düşmanca anlamlar yükleyerek aralarındaki kişisel çatışmanın yoğunluğunu arttırabilmektedir (Jehn, 1997, s.549).

Aile işletmelerinde ilişki çatışmasının düşük düzeylerde yaşanması, aile üyelerinin anlaşabilmelerine, birbirlerine saygı duymalarına, üretkenliklerinin artmasına ve sorunlara daha bilgece yaklaşımlarına yol açabilmektedir. Aile üyeleri arasında yüksek düzeylerdeki ilişki çatışması ise işle ilgili çatışmaların bazı olumlu etkilerini azaltmakta ve bireylerin işleri yerine kişisel ilişkilerine ve sorunlarına yönelmelerine yol açarak örgütün sosyal sermayeden yararlanamamasına, üretkenliğinin ve performansının düşmesine sebep olabilmektedir (Amason 1996; Jehn 1997; Simons & Peterson 2000; Sorenson, 1999).

Aile İşletmelerinde Çatışma Yönetim Tarzları

Çatışmaları yönetebilmek aile işletmeleri açısından önem arz etmektedir. Aile işletmeleri yazınında birçok çalışma (Cosier & Harvey, 1998; Kaye, 1991; Sorenson, 1999; Ward, 1987) çatışmaları yönetebilmenin aile işletmelerinin sürdürülebilirliği açısından önemini vurgulamaktadır. Yazında, çatışmayı sonlandırmak için tarafların kullanabileceği işbirliği, güç kullanma, uyma, kaçınma, uzlaşma olmak üzere toplam beş çatışma yönetim tarzından bahsedilmektedir. Aile işletmeleri yazınında, (Cosier & Harvey, 1998; Sorenson, 1999) bu tarzların aile üyeleri tarafından sıklıkla kullanıldığı gözlemlenmektedir.

Çalışma kapsamında, aile mantığının etkisindeki aile işletmelerinde çatışmaları sonlandırmaya yönelik güç kullanma ve işbirliği tarzlarının kullanımına ilişkin her hangi bir çalışmaya rastlanmamış olması sebebiyle güç kullanma ve işbirliği tarzları aşağıda ayrıca incelenmemiştir. Kısaca güç kullanma, bir tarafın diğer tarafı baskı altına alarak kendi isteklerini kabul ettirmeye zorlamasını ifade etmektedir (Koçel, 2014, s.773). Güç kullanma tarzı taraflardan birinin kaybeden diğerinin kazanan olmasına yol açmaktadır (Cosier & Harvey, 1998, s.77). İşbirliği ise çatışmaya neden olan sorunların çözümlenmesi için tarafların açıkça sorun üzerine konuşmalarını ve ortak bir memnuniyet duyacakları bir çözümde anlaşmalarını ifade etmektedir. İşbirliği tarzı kullanıldığında taraflar anlaşmaya varıncaya kadar çatıştıkları konu üzerinde tartıştıkları için çatışmanın çözümlenmesi fazla zaman almakta ve süreç uzayabilmektedir (Sorenson, 1999, s.329). Aşağıda uyma, kaçınma ve uzlaşma tarzları detaylı bir şekilde ele alınarak ve yazındaki ilgili çalışmalardan yola çıkılarak kuramsal önermeler geliştirilmektedir.

2.3.1. Uyma

Uyma tarzı, taraflardan biri kendi ilgi ve ihtiyaçlarından ödün verdiğinde ve karşı tarafın ilgi ve ihtiyaçları giderilmeye çalışıldığında kullanılabilir. Uyma davranışını gösteren taraf, çatıştığı diğer bireylerle aralarındaki ilişkiye önem vermekte ve ilişkinin zarar görmemesi için çatışma yaşamaktan çekinmektedir. Kendi istek ve beklentilerinden ödün vererek uyma davranışı gösteren taraf, karşı tarafın görüş ve önerilerini kabul ederek çatışmayı sonlandırmaktadır. (Koçel, 2014, s.773; Sorenson, 1999, s.329; Yeniçeri, 2009, s.210). Uyma tarzı, çatışan taraflardan birinin daha güçlü olduğu ve diğerinin kaybetme ihtimalinin yüksek olduğu durumlarda kullanılabilir. Kaybedeceğini düşünen taraf, çatışılan konuya ilişkin karşıt görüşlerinde ısrarcı davranmayarak çatışmanın büyümesini engellemekte ve karşı tarafın isteklerine uyum sağlayabilmektedir (Yeniçeri, 2009, s.210- 211).

Yazın incelendiğinde, güçlü düzeyde aile mantığının göstergesi olan aile değerlerine ve bağlarına birincil önem verilen aile işletmelerinde aile üyelerinin işle ilgili çatışmaları sonlandırmak için uyma tarzını kullandıkları gözlemlenmektedir. Aile üyeleri birbirlerini kırmaktan çekinmekte ve ailenin birliğine zarar vermektense karşı tarafın görüşlerini kabul etmeyi tercih edebilmektedirler. Yan & Sorenson (2004, s.11-14)'un güçlü aile bağlarına ve değerlerine sahip Çin aile işletmelerini ele aldıkları çalışmalarında, aile üyeleri arasında işle ilgili çatışma yaşandığında yaşça küçük olan aile üyelerinin toplantılar esnasında görüşlerinde ısrarcı davranmayarak büyük aile üyelerinin fikirlerine "uyma" davranışı göstereceğinden bahsedilmektedir. Yan & Sorenson (2004), yaşça küçük aile üyelerinin büyüklerin kararlarına uyma davranışı göstererek aile kurumunu, aile değerlerini ve aile üyeleri arasındaki ilişkileri koruduklarını ileri sürmektedir. Bertrand & Schoar (2006, s.94) da, Yan & Sorenson'ın (2004) çalışmasını destekler nitelikte bulgulara ulaşmışlardır. Çalışmaya göre, aile değerlerine öncelik veren aile işletmelerinde genç aile üyeleri, yaşça büyük aile üyelerinin otoritesine karşı gelmemek ve aralarındaki işle ilgili anlaşmazlığı büyütmemek için kendi düşüncelerinde ısrarcı davranmayarak "uyma" davranışı gösterebilmekte ve çatışmayı sonlandırabilmektedirler.

Yazında, görüşme tekniği kullanılarak araştırma yapılan bazı nitel çalışmalarda (Kammerlander vd., 2015; Keser, 2018) genç aile üyelerinin yaşça büyük olan aile üyeleriyle yaşadıkları işle ilgili çatışmaları örneklendirerek açıkladıkları ve çatışmaları sonlandırmak için kullandıkları uyma davranışına ilişkin ifadeler kullandıkları gözlemlenmiştir. Kammerlander vd. (2015, s.347)'nin aile işletmelerini ele aldığı çalışmada, aile değerlerinin güçlü bir şekilde etkilediği aile işletmesinin genç üyelerinin, yaşlı kuşaktan aile üyeleriyle işle ilgili anlaşmazlık yaşadıklarında uyma davranışını gösterdikleri belirtilmiştir. Çalışmada, üçüncü kuşak aile üyesi babasına üzüm hasadı için yeni makineler alarak üretim şeklini değiştirmeyi teklif ettiğini dile getirmiştir. Bu konuda babasıyla anlaşmazlık yaşadıklarını belirten aile üyesi, çatışmayı babasının

kararına uyum sağlayarak sonlandırdığını ifade etmiş ve üretimin hala eski yöntemlere göre yapıldığını söylemiştir.

Keser (2018)'in görüşme tekniğini kullanarak araştırma yaptığı tez çalışmasında da bu bulguları destekler nitelikte bulgulara ulaşılmıştır. Keser'in (2018) kardeş ortaklığı olan Rake Giyim'in ortaklarından İrfan Özer ile yaptığı görüşmede, İrfan Özer ailenin birlik ve beraberliğinin zarar görmemesi için kardeşlerin örgütün sürdürülebilirliğini olumsuz yönde etkilemesine rağmen işle ilgili çatışmaları ağabeyin aldığı kararlara "uyum" göstererek sonlandırdıklarını dile getirmiştir. Özer, görüşmede "aile yapılarındaki saygı kavramından dolayı suskun kalarak kabullenmeyi tercih ettiklerini" belirtmiştir. Aynı çalışmada benzer bir ifadeyi Tamara Restoran'ın ikinci nesil ortaklarından Harun Akbulut'un ifade ettiği gözlemlenmiştir. Akbulut, kendisi, kardeşleri ve babası arasında saygıya dayanan bir ilişki olduğunu belirtmiş ve aile ilişkilerine zarar vermeden örgütün sürdürülebilirliğini sağlamaya önem verdiklerini dile getirmiştir. Akbulut, bu ifadelerle aile mantığının örgüte olan etkisine dair bilgiler paylaşmıştır. Çalışmada (Keser, 2018), Akbulut, iş süreçleriyle ilgili zaman zaman babalarıyla anlaşmazlık yaşadıklarını belirtmiş ve müşteri ilişkilerinde zarar yaşamalarına rağmen aile kültüründen ötürü babalarına karşı çıkmadıklarını, babalarının kararına uyum gösterdiklerini belirtmiştir. Bu bulgulardan yola çıkılarak, gelecekteki çalışmalarda test edilmek üzere aşağıdaki önerme geliştirilmektedir.

Önerme 1: Aile mantığının örgütleri etkileme düzeyinin, genç aile üyelerinin aile büyükleriyle olan işle ilgili çatışmaları sonlandırmak için kullandıkları uyma davranışı üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.

Uzlaşma

Uzlaşma, çatışmanın çözümlenmesinde etkili bir çatışma yönetim tarzıdır. Uzlaşma tarzı kullanıldığında çatışmanın kazananı veya kaybedeni olmamakta taraflar öneri ve görüşlerinin bir kısmını karşı tarafa kabul ettirmektedir. Uzlaşma yoluna giden taraflar birbirlerine bağımlı olduklarını ve iki tarafın çıktılarının birbirlerinden etkileneceğini kabul ederek ödün vermeye ve anlaşmaya istekli olmaktadır (Aycan vd., 2014, s.129). Çatışan taraflar çatışmayı çözümlmek için karşılıklı olarak bazı istek ve görüşlerinden vazgeçerek iki tarafın kabul edebileceği ortak bir noktada anlaşmaya çalışmaktadır. Çatışma sonucunda alınan kararlar iki tarafı tamamen memnun etmemekle birlikte kısmen tatmin etmektedir (Koçel, 2014, s.772).

Taraflar ortak noktada buluşmanın her iki tarafın yararına olacağını kabul ederek kendi beklenti ve düşüncelerinden ödün vermeye eğilimlidirler (Aycan vd., 2014, s.129; Cosier & Harvey, 1998, s.76; Sorenson, 1999, s.327). Cosier & Harvey (1998, s.77)'nin çalışmasına göre, aile üyeleri arasında karşılıklı güvenin olduğu ve bireysel çıkarılardan ziyade aile çıkarlarının korunmaya çalışıldığı aile işletmelerinde uzlaşma tarzı sıklıkla

kullanılabilmektedir. Yazın incelendiğinde (Kammerlander vd., 2015, Yan & Sorenson, 2004) aile çıkarlarına, değerlerine ve bağlarına birincil önem verilen yani güçlü düzeyde aile mantığının etkisindeki aile işletmelerinde de aile üyelerinin çatışmayı sonlandırmak için uzlaşma tarzını kullandıkları gözlemlenmektedir. Aile üyeleri işle ilgili çatışmalarda kendi görüşlerinden taviz vererek diğer aile üyelerinin de kabul edebileceği ortak bir noktada anlaşmaya istekli davranabilmektedirler.

Kammerlander vd. (2015, s.348)'nin çalışmasında, aile birliğinin korunmasına önem verilen, aile hikayelerinin aile üyeleri arasında paylaşarak ortak değerlerin yaşatılmaya çalışıldığı aile işletmesinde, işle ilgili çatışmaların yapıcı bir şekilde çözümlendiğinden bahsedilmektedir. Çalışmada, güçlü aile bağlarına sahip aile işletmesinin üyesi işle ilgili çatışmaları ortak bir çözüm üretmek, uzlaşıyla sonlandırdıklarını dile getirmiştir. Yan & Sorenson (2004) da benzer bir şekilde aile değerlerinin ve bağlarının güçlü olduğu Çin aile işletmelerinde, aile üyeleri arasında yaşanan işle ilgili çatışmaların uzlaşıyla çözüldüğünü iddia etmektedir. Jaskiewicz vd. (2016, s.802)'nin çalışmasında da, görüşme sağlanan aile mantığının etkisindeki aile işletmesinin üyesi, örgütlerinde işle ilgili yeni fikirlere hoşgörülle yaklaşıldığını belirtmekte ve işle ilgili çatışma yaşadıklarında ortak bir karar alana kadar konu üzerinde konuştuklarını dile getirmiştir.

Yılmaz (2018, s.64)'in bir aile işletmesini ele alarak vaka analizi yaptığı tez çalışmasında, görüşme yapılan ikinci kuşak aile üyesi aile dinamiklerinin, örf ve adetlerinin etkilediği örgütlerinde, aile üyelerinin işle ilgili çatışmaları uzlaşıyla çözdüklerini belirtmiştir. Çalışmada, aile üyesi yaşanan işle ilgili çatışmalara demirbaş makine alımına ilişkin anlaşmazlık yaşamalarını örnek göstermiş ve çatışmayı ortak bir noktada birleşerek sonlandırdıklarını dile getirmiştir. Drozd (2019, s.29)'un aile işletmelerini ele aldığı tez çalışmasında da benzer bulgular ortaya çıkmıştır. Çalışmada, birinci kuşak aile üyesi örgütü "oğlu gibi" gördüğünü belirtmiş ve örgütle duygusal bir bağ kurduğunu belirterek güçlü düzeyde aile mantığının etkisinde olduğunun işaretlerini vermiştir. Çalışmada, aile üyesi oğluyla yaşadıkları işle ilgili çatışmaları çözümlerken uzlaşmacı bir şekilde davrandıklarını belirtmiştir. Bu kapsamda yazındaki ilgili çalışmalardan hareketle aile mantığının örgütleri etkileme düzeyi arttıkça uzlaşma tarzının kullanımının artacağı varsayılarak aşağıdaki önerme geliştirilmektedir.

Önerme 2: Aile mantığının örgütleri etkileme düzeyinin, aile üyelerinin işle ilgili çatışmaları sonlandırmak için kullandıkları uzlaşma davranışı üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.

Kaçınma

Kaçınma tarzı, çatışan taraflar arasındaki sorunların görmezden gelinmesi ve çatışmayı çözümlenmeye yönelik davranışlarda bulunulmaması anlamına gelmektedir. Çatışmanın yaşandığı konuya ilişkin kararların alınması

geciktirilmekte, taraflar üzerinde anlaşamaya varamadıkları konuyla ilgili konuşmaktan çekinmektedirler (Aycan vd., 2014, s.127; Koçel, 2014, s.772; Yeniçeri, 2009, s.203). Kaçınma tarzının, sorunların önemsiz olduğu ve tarafların çatışmayı çözümlenebilecek sakinliğe sahip olmadığı durumlarda kullanılması önerilebilmektedir. Sorunların ele alınması çatışmanın çözümlenmesine katkı sağlamayacak ve taraflar arasında gerginliğin artmasına sebep olacaksa çatışılan konuların tartışılması, tarafların sakinleştiği ve karşılıklı iletişim kurmaya istekli oldukları ileri bir tarihe ertelenmesi tavsiye edilmektedir (Sorenson, 1999, s.329).

Yazın incelendiğinde (Nose vd., 2015; Yan & Sorenson, 2004), güçlü düzeyde aile mantığının göstergesi olan ailenin birlik ve beraberliğine birincil önem verilen aile işletmelerinde, aile üyelerinin kişisel sorunlardan kaynaklanan çatışmaları sonlandırmak için kaçınma tarzını kullandıklarına ilişkin bulgulara rastlanmıştır (Yan & Sorenson, 2004). Aile üyeleri, kişisel sorunlardan kaynaklanan çatışmaların büyüyen aile üyeleri arasındaki ilişkiye ve örgüte zarar vermesinden endişe etmektedir. Güçlü düzeyde aile mantığının etkisindeki aile işletmelerinde, aile üyeleri arasındaki ilişkilerin korunmasına ve bu amaçla bireysel çıkarların ve sorunların geride planda tutulmasına önem verilmektedir. Yılmaz (2018, s.65)'ın tez çalışmasında, aile geleneklerinin etkisindeki aile işletmesinin üyesi bireysel çıkarları geri planda tuttuklarını, "egolarının esiri olmadıklarını" ve "birbirlerini rakip olarak görmediklerini" dile getirmiştir. Güçlü düzeyde aile mantığı, aile üyelerinin "ben" duygusundan ziyade bir aile olarak "biz" duygusunu ön planda tutmasına yol açmaktadır. Aile üyeleri aile gelenekleriyle, özel günlerde bir araya gelerek, aile geçmişlerini ve örgüt geçmişlerini anlatarak "biz" duygusunu diğer aile üyelerine de geçirmeye ve aile bağlarını kuvvetlendirmeye çalışmaktadır. Jaskiewicz vd. (2016, s.796)'nin çalışmasında, aile bağları, karşılıklı saygı ve sevgi, kabul ve farklılıklara toleransın aile mantığının etkisindeki aile işletmelerinin üyelerinin önem verdikleri konular olduğu bulgulanmıştır.

Nose vd. (2015, s.22)'nin çalışmasına göre, güçlü aile bağlarıyla birbirlerine bağlı olmayan yani güçlü düzeyde aile mantığının etkilemediği aile işletmelerinin üyeleri kişisel sorunlardan kaynaklanan çatışmaları sonlandırırken yapıcı bir şekilde davranmamakta ve çatışmaların büyümesine yol açabilmektedir. Alvarado-Alvarez vd. (2020, s.111)'nin çalışmalarında ise güçlü aile bağlarıyla birbirlerine bağlı olan ve ortak değerleri paylaşan, yani güçlü düzeyde aile mantığının etkisindeki, aile üyelerinin kişisel çatışmalar karşısında yapıcı bir şekilde davrandıkları iddia edilmektedir. Çalışmaya göre, aile üyeleri kişisel sorunlardan kaynaklanan çatışmanın büyümemesi için sorunları göz ardı edebilmektedir.

Yan & Sorenson (2004, s.11-14)'un çalışmalarında da benzer bir şekilde, aile bağlarının ve değerlerinin güçlü olduğu Çin aile işletmelerinde aile üyelerinin kişisel çatışmalar karşısında yapıcı bir şekilde davrandıkları iddia edilmektedir. Çalışmaya göre, aile üyeleri kişisel çatışmaları büyütmek

adına kişisel sorunlarını birbirleriyle paylaşmamaktadır. Çalışmada, kişisel sebeplerden kaynaklanan sorunların açıkça ifade edilerek konuşulmasının aileye zarar vereceği düşünülmekte, güçlü aile bağlarına ve değerlerine sahip aile üyelerinin kişisel problemlerden kaynaklanan sorunları görmezden geldiğine değinilmekte ve aile üyelerinin “kaçınma” davranışını kullandıklarından bahsedilmektedir. Bu bilgilerden hareketle aşağıdaki önerme geliştirilmektedir.

Önerme 3: Aile mantığının örgütleri etkileme düzeyinin, aile üyelerinin kişisel çatışmaları sonlandırmak için kullandıkları kaçınma davranışı üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.

Sonuç ve Tartışma

Çalışmada, aile işletmelerinde aile üyelerinin çatışma yönetim tarzları aile mantığı çerçevesinde değerlendirilmektedir. Aile mantığının aile işletmelerini etkileme düzeyinin aile üyelerinin iş ile ilgili çatışmaları sonlandırmak için kullandıkları uyma ve uzlaşma davranışları ve kişisel çatışmaları sonlandırmak için kullandıkları kaçınma davranışı üzerinde anlamlı etkisi olduğu ileri sürülmüş ve bu amaçla daha önce yazında rastlanmamış kuramsal önermeler geliştirilmiştir.

Bu çalışma ile hem yabancı hem de yerel yazında daha önce ilişkilendirilmeyen iki konu olan aile mantığı ve aile üyelerinin çatışma yönetim tarzları ele alınmış ve yazındaki ipuçlarından yola çıkılarak aile mantığının aile üyelerinin çatışma yönetim tarzlarını etkileyeceği ileri sürülmüştür. Yazında, aile mantığının aile işletmelerini birçok yönden etkilediğine dair bulgular içeren çalışmalar (Bhappu, 2000; Fairclough & Micelotta, 2013; Jaskiewicz, vd., 2016, s.782; Reay vd., 2015) vardır. Bu çalışmalarda aile mantığının aile işletmelerinin faaliyet ve uygulamalarını, stratejik kararlarını, performanslarını, sürdürülebilirliklerini ve devir süreçlerini etkilediği ileri sürülmektedir. Bu çalışmalar henüz sınırlı sayıdadır. Aile işletmelerini etkileyen aile mantığına ilişkin yazın gelişim sürecindedir. İlerleyen yıllarda alana ilişkin daha çok çalışmanın yapılacağı ve böylelikle aile mantığının aile işletmelerini başka hangi yönlerden etkilediğine dair daha derin bir anlayışın gelişebileceği tahmin edilmektedir. Bu çalışmanın, aile mantığının aile işletmeleri üzerinde yazında tespit edilen etkilerinin yanı sıra başka etkilerinin de olabileceği anlayışının kazandırılması açısından önem taşıdığı düşünülmektedir.

Çalışmanın en önemli kısıtı aile işletmelerini etkilediği öne sürülen çelişen kuramsal mantıklardan ticari mantığın çalışmaya dahil edilmemesidir. Çalışma tasarlanırken, ticari mantığın aile işletmelerinde aile üyelerinin çatışma yönetim tarzlarına etkisine dair yazında bir bulguya ya da kuramsal ipuçlarına rastlanmamış olması sebebiyle ticari mantık kapsam dışı bırakılmıştır. Ancak yazından yola çıkılarak, hem ticari mantığın hem de aile mantığının aile işletmelerinin ve üyelerinin davranışlarını etkilediği bilinmektedir. Bu kapsamda, ileride aile işletmelerinde çelişen mantıklar

üzerinde çalışacak araştırmacılara ticari mantığı da ele alarak aile üyelerinin çatışma yönetim tarzlarını ele almaları ve keşfedici nitelik taşıyan görgül bir çalışma tasarımları önerilmektedir.

Çalışmanın diğer kısıtı örgütlerin davranışlarını etkilediği öne sürülen topluluk mantığı, din mantığı gibi kurumsal mantıkların çalışmaya dahil edilmemesidir. Hofstede'in (1983, s.52; 1984, s.85) çalışmasında ve Globe araştırmasında (Kabasakal & Bodur, 2002, 2007) Türk toplumunun toplulukçu kültürel özelliklere sahip olduğu belirlenmiştir. Ayrıca Türk toplumunda dini değerlerin önemli olduğu bilinmektedir. Bu kapsamda, ileride aile işletmeleri üzerinde çalışma yapacak araştırmacılara bu mantıklar dahilinde çalışmalarını kurgulamaları ve bu mantıkların aile üyelerinin çatışma yönetim tarzlarına etkisinin nasıl olacağını araştırmaları önerilebilmektedir.

Çalışmada, aile üyelerinin işle ilgili çatışmaları sonlandırırken genç aile üyelerinin yaşça büyük aile üyelerinin kararlarına uyum göstererek çatışmayı sonlandırdıklarına ilişkin bir önerme geliştirilmiştir. Bu önermeyi oluşturmak için yapılan yazın taramasında yaşlı aile üyelerinin genç aile üyelerine uyum gösterdiklerine dair bir bilgiye rastlanmamıştır. Bu kapsamda, ileride aile üyelerinin çatışma yönetim tarzları üzerinde çalışacak araştırmacılar için aile işletmelerinde kuşaklar arasında çatışma yönetim tarzları arasında bir farklılık olup olmayacağına yönelik bir araştırma tasarımları önerilebilir. Yazına göre, farklı özelliklere sahip X, Y ve Z kuşaklarındaki aile üyelerinin işle ilgili veya kişisel çatışmalar karşısında hangi çatışma yönetim tarzlarından yararlandıkları da ayrıca araştırılabilir.

Fiss & Zajac (2004, s.510)'ın yaptığı çalışmaya göre, aile işletmeleri nesilden nesile geçtikçe kurumsal mantıkların örgütleri etkileme düzeyi değişiklik gösterebilmektedir. Fiss & Zajac (2004), aile işletmelerinin nesilden nesile geçişle ticari mantığın örgütler üzerindeki etkisinin arttığını ve ailenin birliği ve beraberliğinin sonraki nesiller için daha az önemli hale geldiğini ileri sürmektedir. İkinci veya üçüncü nesil aile işletmelerinin belirli bir büyüklüğe ulaşması, üst düzey yönetim seviyelerinde "profesyonelleşme" ihtiyacını doğurmakta ve profesyonel yöneticilerin örgüte dahil olmasıyla birlikte aile değerleri işletmeyi daha az etkiler hale gelebilmekte ve aile mantığının etkisi azalabilmektedir (De Kok vd., 2006). Bu kapsamda, ileride aile işletmelerini etkileyen çelişen kurumsal mantıklar üzerinde çalışacak olan araştırmacılara nesilden nesile geçişte çelişen mantıkların aile işletmelerini etkileme düzeyini ve bu işletmelerde aile üyelerinin çatışma yönetim tarzlarının nasıl değiştiğini araştırmaları önerilebilir.

Aile işletmeleri yazını incelendiğinde, aile üyelerinin çatışma yönetim tarzlarının, örgütün devamlılığı açısından önemli olduğu gözlemlenmektedir. Aile üyelerinin kullandıkları çatışma yönetim tarzları, çatışmanın büyümesini veya sonlanmasını etkileyerek örgütün yaşam seyrini olumlu veya olumsuz yönde değiştirebilmektedir. Birçok aile işletmesi, aile üyelerinin çatışmayı iyi yönetememelerinden dolayı ikinci

kuşağa geçtiklerinde sonlanmaktadır. Kellermanns & Eddleston (2004, s.219) çalışmalarında, uzun yıllar el değiştirmeden varlığını koruyabilen çok kuşaklı aile işletmelerinin üyelerinin kişisel çatışmayı minimum seviyede ve işle ilgili çatışmaları optimum seviyede tutarak çatışmayı iyi yönetebildiklerini ileri sürmektedir. Bu kapsamda ileride aile işletmeleri üzerinde çalışacak araştırmacılara, bu varsayımdan yola çıkılarak çok kuşaklı aile işletmelerini ele almaları ve çatışmayı yönetebildikleri ileri sürülen bu örgütlerde aile mantığının aile üyelerinin çatışma yönetim tarzlarını nasıl etkilediğini araştırmaları önerilmektedir.

Kaynakça

- Alderson, K. (2015). Conflict Management and Resolution in Family-Owned Businesses: A Practitioner Focused Review. *Journal of Family Business Management*, 5, 140–156.
- Alford, R. R. ve Friedland, R. (1985). Powers of Theory: Capitalism, The State, and Democracy. Cambridge University Press.
- Alvarado- Alvarez, C., Armadans I. ve Parada M. J. (2020). Tracing the Roots of Constructive Conflict Management in Family Firms, *Negotiation and Conflict Management Research*, 13(2), 105–126.
- Amason, A. C. ve David M. Schweiger (1994). Resolving the Paradox of Conflict, Strategic Decision Making, and Organizational Performance. *International Journal of Conflict Management*, 5, 239-253.
- Aycan Z., Kanungo R. N., Mendonça, M., (2014). Kültürler Arası Bağlamda Örgütler ve Yönetim, 1. Baskı, Koç Üniversitesi Yayınları.
- Bertrand, M. ve Schoar, A. (2006). The Role of Family in Family Firms. *Journal of Economic Perspectives*, 20, 73–96.
- Bhappu, A. D. (2000). The Japanese family: An institutional logic for Japanese corporate network and Japanese management, *Academy of Management Review*, 25, 409-415.
- Chrisman, J. J., Kellermanns, F. W., Chan, K. C. ve Liano, K. (2010). Intellectual Foundations of Current Research in Family Business: An Identification and Review of 25 Influential Articles. *Family Business Review*, 23, 9-26.
- Cosier, R. A. ve Harvey, M. (1998). The Hidden Strengths in Family Business: Functional Conflict. *Family Business Review*, 11(1), 75–79.
- Danes S.M., Zuiker V., Kean R. , Arbuthnot J. ve Kaye K. (1999). Predictors of Family Business Tension And Goal Achievement, *Family Business Review*, 12(3), 241-252.
- De Kok, J.M.P., L.M. Uhlener ve R. Thurik. (2006). Professional HRM Practices in Family Owned-Managed Enterprises. *Journal of Small Business Management*, 44(3) 441-460.

- DeChurch, L.A. ve Marks, M.A. (2001). Maximizing the Benefits of Task Conflict: The role of Conflict Management. *International Journal of Conflict Management*, 12, 4 –22.
- Drozd L. (2019). Aile İşletmelerinde Duygusal Sahiplik: Türk ve Ukraynalı Aile İşletmeleri Üzerine Karşılaştırmalı Bir Araştırma, Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Ana Bilim Dalı.
- Fairclough, S. ve Micelotta, E. (2013). Beyond the Family Firm: Reasserting the Influence of the Family İnstitutional Logic across Organizations, içinde M. Lounsbury ve E. Boxenbaum (editörler), *Institutional Logics in Action*, Part B (Research in the Sociology of Organizations, Volume 39 Part B). Emerald Group Publishing Limited, 63 – 98.
- Farh, J. L., Lee, C. ve Farh, C.I.C. (2010). Task Conflict and Team Creativity: A Question of How Much and When. *Journal of Applied Psychology*, 95, 1173–1180.
- Fiss, P.C. ve Zajac, E.J. (2004) The Diffusion of Ideas over Contested Terrain: The (Non)Adoption of a Share Holder Value Orientation Among German Firms. *Administrative Science Quarterly*, 49: 501-53.
- Friedland, R., ve Alford, R. R. (1991). Bringing Society Back in Symbols, Practices, and İnstitutional Contradictions, içinde Powell, W. W. ve DiMaggio P. J. (Editörler.), *The New İnstitutionalism in Organizational Analysis* (pp. 232–263). Chicago, IL: University of Chicago Press.
- Giebels, E., De Reuver, R. S., Rispens, S. ve Ufkes, E. G. (2016). The Critical Roles of Task Conflict and Job Autonomy in The Relationship Between Proactive Personalities and Innovative Employee Behavior. *Journal of Applied Behavioral Science*, 52, 320-341.
- Greenwood, R., Díaz, A. M., Li, S.X. ve Lorente, J. C. (2010). The Multiplicity of İnstitutional Logics and The Heterogeneity of Organizational Responses. *Organization Science*, 21: 521–539.
- Greer, L. L. ve Jehn, K. A. (2007). The Pivotal Role of Emotion in Intragroup Process Conflict: An Examination of The Nature, Causes, And Effects of Process Conflict. *Research on Managing Groups And Teams*, 10, 23- 45.
- Großmann, S. ve Von Schlippe, A. (2015). Family Businesses: Fertile Environments For Conflict. *Journal of Family Business Management*, 5(2), 294-314.
- Hofstede, G. (1983). National Cultures in Four Dimensions: A Research Based Theory of Cultural Differences Among Nations, *International Studies of Management and Organization*, 13(1/2), 46-74.
- Hofstede G. (1984). Cultural Dimensions in Management and Planning. *Asia Pacific Journal of Management*, 1(2), 81- 99.

Jaskiewicz P., Heinrichs K., Rau, S. B. ve Reay T. (2015). To Be or Not to Be: How Family Firms Manage Family and Commercial Logics in Succession, *Entrepreneurship Theory and Practice*, 40(4), 781- 813.

Jehn, K. (1994). Enhancing Effectiveness: An Investigation of Advantages and Disadvantages of Value-Based Intragroup Conflict. *International Journal of Conflict Management*, 5, 223-238

Jehn, K.A. (1995). A Multimethod Examination of The Benefits And Detriments of Intragroup Conflict. *Administrative Science Quarterly*, 40, 256-282.

Jehn, K. A. (1997). A Quantitative Analysis of Conflict Types and Dimensions in Organizational Groups. *Administrative Science Quarterly*, 42(3), 530-558.

Jehn, K.A., Northcraft, G.B. ve Neale, M.A. (1999). Why Differences Make a Difference: A Field Study of Diversity, Conflict, And Performance in Workgroups. *Administrative Science Quarterly*, 44(4), 741-763.

Jehn, K. ve Mannix, E. (2001). The Dynamic Nature Of Conflict: A Longitudinal Study of Intragroup Conflict and Group Performance. *Academy of Management Journal*, 44, 238-251.

Jehn, K. ve Bendersky, C. (2003). Intragroup Conflict in Organizations: A Contingency Perspective on The Conflict Outcome Relationship. *Research in Organizational Behavior*, 25: 187-242.

Kabasakal, H. ve Bodur, M., (2007). Leadership and Culture in Turkey: A Multifaceted Phenomenon. *Culture and Leadership Across the World: The GLOBE Book of In-Depth Studies of 25 Societies* (p. 835-874), Editorler: Jagdeep S. Chhokar, Felix C. Brodbeck and Robert J. House, Taylor & Francis Group, Londra.

Kammerlander, N., Dessi, C., Bird, M. ve Floris, M., (2015). The Impact of Shared Stories on Family Firm Innovation: A Multicase Study. *Family Business Review*, 28 (4), 332-354.

Kaye, K. (1991). Penetrating the Cycle of Sustained Conflict. *Family Business Review*, 4(1), 21-41.

Kellermanns F.W. ve Eddleston K. (2004), Feuding Families: When Conflict Does A Family Firm Good, *Entrepreneurship Theory and Practice*, 28 (3), 209-228.

Keser, N. S. (2018). Türk Aile İşletmelerinde Kurumsallaşma Çabalarında Kuşaklar Arası Çatışmanın Rolü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Arel Üniversitesi, İşletme Anabilim Dalı.

Kets De Vries, M.F.R. (1993). The Dynamics of Family Controlled Firms: The Good and The Bad News. *Organizational Dynamics*, 21 (3), 59-71.

Koçel, T. (2014). İşletme Yöneticiliği, Beta Yayınevi, 17. Baskı, İstanbul.

- Lansberg, I. (1983). Managing Human Resources in Family Firms: The Problem of Institutional Overlap. *Organizational Dynamics*, 39 – 46.
- Lê J.K. ve Jarzabkowski P. (2015). The Role of Task and Process Conflict in Strategizing. *British Journal of Management*, 26 (3), 439- 462.
- Miller, D. ve Le Breton-Miller, I. (2005b). Management Insights From Great and Struggling Family Businesses. *Long Range Planning*, 38, 517–30.
- Nosé, L., Korunka, C., Frank, H. ve Danes, S. M. (2017). Decreasing the Effects of Relationship Conflict on Family Businesses. *Journal of Family Issues*, 38(1), 25–51.
- Önder, Ç., ve Üsdiken, B. (2016). Kurumsal mantıklar, örgüt altyapısı ve örgütsel alanlarda değişim: Türkiye'de işçi sendikalarının tarihsel gelişimi, 1947-1980. *METU Studies in Development*, 43(2), 573.
- Pieper, T., Astrachan, J. ve Manners, G. (2013). Conflict in Family Business: Common Metaphors and Suggestions for Intervention. *Family Relations*, 62, 490 -500.
- Reay, T. ve Hinings, C. R. (2005). The Recomposition of an Organizational Field: Health Care in Alberta. *Organization Studies*, 26, 351–384.
- Reay, T., Jaskiewicz, P. ve Hinings, C. R. (2015). How Family, Business, and Community Logics Shape Family Firm Behavior and “Rules of the Game” in an Organizational Field. *Family Business Review*, 28(4), 1-20.
- Rao, H., Monin, P. ve Durand, R. (2005). Border Crossing: Bricolage and the Erosion of Categorical Boundaries in French Gastronomy. *American Sociological Review*, 70: 968 –991.
- Simons T.L. ve Peterson R.S. (2000). Task Conflict and Relationship Conflict in Top Management Teams: The Pivotal Role of Intragroup Trust, *Journal of Applied Psychology*, 85(1), 102-111.
- Smink, M., Negro, S.O., Niesten E. ve Hekkert, M.P. (2015). How Mismatching Institutional Logics Hinder Niche-Regime Interaction and How Boundary Spanners Intervene. *Technological Forecasting and Social Change*, 100, 225– 237.
- Sorenson R.L. (1999). Conflict Management Strategies Used in Successful Family Businesses, *Family Business Review*, 12(4), 325-339.
- Steinhauser, M. (2014). Family Influences on Strategic Decision-Making Processes in Family Firms, Doktora Tezi, University of Brighton, İşletme Bilim Dalı.
- Tagiuri, R. ve Davis, J.A. (1992). On the Goals of Successful Family Companies. *Family Business Review*, 5(1), 43-62
- Thornton, P. H. (2002). The Rise of the Corporation in a Craft Industry: Conflict and Conformity in Institutional Logics. *Academy of Management Journal*, 45, 81–101.

Thornton, P. H. (2004). *Markets From Culture: Institutional Logics and Organizational Decisions in Higher Education Publishing*. Stanford, CA: Stanford University Press

Thornton, P. H. ve Ocasio, W. (2008). Institutional Logics. *The Sage Handbook of Organizational Institutionalism*, 840, 99-128.

Yan, J. ve Sorenson, R.L. (2004). The Influence of Confucian İdeology on Conflict in Chinese Family Business. *International Journal of Cross Cultural Management*, CCM, 4(1), 5-17.

Yaşbay Kobal, H. (2020). Türkiye'de Sosyal Girişimcilik Alanında Çoklu Kurumsal Mantıklar. *Iğdir University Journal of Social Sciences*, 24, 559- 589.

Yeniçeri, Ö. (2009). Örgütlerde Çatışma ve Yabancılaşma Yönetimi, 1. Baskı, IQ Kültür Sanat Yayıncılık.

Yılmaz, O. (2018). Aile İşletmelerinde Kurumsallaşma ve Bir Vaka Analizi, Yüksek Lisans Tezi, Yaşar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı.

Ward, J. L. (1997). Growing The Family Business: Special Challenges and Best Practices. *Family Business Review*, 10(4), 323–337.

[itobiad], 2021, 10 (2): 1700-1727

<p>Youtube'un Bir Reklam Alanı Olarak Kullanımı; Sakarya Üniversitesi İletişim Fakültesi Öğrencileri Örneği</p> <p>The Use of Youtube as an Advertising Space: A Research in Sakarya University Faculty of Communication</p> <p>Video Link: https://youtu.be/WPUuxaFrY7Y</p>	
<p>Çiğdem ÇALAPKULU Dr. Öğr. Üye., Sakarya Üniversitesi İletişim Fakültesi Asst.Prof., Sakarya University, Communication Faculty ccalapkulu@sakarya.edu.tr Orcid ID: 0000-0002-3423-0440</p> <p>Ramazan ŞİMŞEK Yüksek Lisans, Sakarya Üniversitesi İletişim Fakültesi Master Degree, Sakarya University, Communication Faculty ramazansmsk34@gmail.com Orcid ID: 0000-0003-3825-8157</p>	

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type	: Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received	: 25.01.2021
Kabul Tarihi / Accepted	: 16.05.2021
Yayın Tarihi / Published	: 23.06.2021
Yayın Sezonu	: Nisan-Mayıs-Haziran
Pub Date Season	: April-May-June

Atıf/Cite as: Çalapkulu, Ç , Şimşek, R . (2021). Youtube'un Bir Reklam Alanı Olarak Kullanımı; Sakarya Üniversitesi İletişim Fakültesi Öğrencileri Örneği . İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi , 10 (2) , 1700-1727 . Retrieved from <http://www.itobiad.com/tr/pub/issue/62559/867835>

İntihal /Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and confirmed to include no plagiarism. <http://www.itobiad.com/>

Copyright © Published by Mustafa YİĞİTOĞLU Since 2012 – İstanbul / Eyup, Turkey. All rights reserved.

Youtube'un Bir Reklam Alanı Olarak Kullanımı; Sakarya Üniversitesi İletişim Fakültesi Öğrencileri Örneği *

Öz

Her ne koşulda olursa olsun insanoğlu sosyal bir varlıktır. Bu özelliği ona iletişimin devamlılığını zorunlu kılmaktadır. Dönem dönem değişen iletişim olanaklarına rağmen insan muhatabına her şekilde seslenmeyi başarabilmektedir. Günümüze gelindiğinde bu değişim daha hızlı bir şekilde olmaktadır. Bugünün seslenme aygıtları ise yeni iletişim teknolojileridir. Yeni iletişim teknolojilerinin getirileri olan yeni medya ve uygulamaları bireylere iletişibilme özgürlüğü tanımaktadır. Bu çalışmada yeni medya organlarının en popülerlerinde olan video içerik üreticisi YouTube'un reklam alanında kullanımı irdelenmiştir. Bu çerçevede geleneksel medya, sosyal medya ve reklam kavramları ele alınmıştır. İkinci bölümde YouTube'un konumlandırmasından sonra araştırmanın bulguları sunulmuştur. Çalışmanın araştırma aşamasında nicel bir araştırma yöntemi olan uygulama Sakarya Üniversitesi İletişim Fakültesi öğrencilerine uygulanmıştır. Bu araştırmalardan elde edilen bulgular SPSS 20.0 programı ile ölçülmüş ve sonuçlar yorumlanmıştır. Aynı zamanda yapılan anket çalışmasında alt problemleri de değerlendirmeye aldığımızda Sakarya Üniversitesi İletişim Fakültesi öğrencileri YouTube'un reklam alanında ne konumda olduğunu ve kullanılıp kullanılmadığı ortaya konulmuştur. Sonuç olarak tüm bu bilgiler ışığında yeni medya insanların internet kullanım alışkanlıklarını büyük ölçüde değiştirmiştir. İç içe geçmiş medya kavramı birbirinden beslenir hale gelmiştir.

Anahtar Kelimeler: Medya, Sosyal Medya, YouTube, Reklam, Web 2.0

The Use of Youtube as an Advertising Space: A Research in Sakarya University Faculty of Communication

Abstract

Humanbeing is living creature tesisting to any circumstanes.This characteristic obliges him to communicate constantly.Human has been able to make contact with peers under all conditions although the facilities of communication has changed from time to time.Recently alteration has been so rapid.So Today, New communication Technologies are trend.New media and its applications ,benefits of new communication Technologies give people freedom to contact each other.

* Sakarya Üniversitesi Rektörlüğü Etik Kurulu Başkanlığının 13.01.2021 Tarih, 47 Sayılı kararı ile Etik Kurul Kararı alınmıştır.

"İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi"
"Journal of the Human and Social Sciences Researches"
[itobiad]

ISSN: 2147-1185
10 the Years

In this study it is analyzed the usage of Youtube that is the most popular video content supplier among new media part, in advertisement position. In this context we deal Traditional media, social media and advertisement concept.

In second part, research findings following positioning Youtube was presented. In researching part of this study we conduct the survey which is quantitative research type to the students who study in Communication Faculty of Sakarya University. Findings we got in this research is measured by SPSS 20.0 program and results were evaluated. At the same time, discussing the subproblems and evaluating, we land up that the students, Communication Faculty of Sakarya University has got point about whether Youtube is used or not and position of Youtube in advertisement industry. As a result, in the light of all this information, the new media has greatly changed people's internet usage habits. The concept of intertwined media has become fed from each other.

Keywords: Social Media, Advertising, YouTube, Web 2.0

Giriş

İnsanlık var olduğu günden bu yana insanlar birbirleriyle iletişim içinde bulunmaktadır. Belirli bir sosyal çevre içinde bulunan insanlar ister istemez iletişim kurmaktadır. Kişilerin iletişim kurmaları için belirli bir davranış sergileme zorunluluğu da bulunmamaktadır. Bireylerin iletişim kurması için konuşmalarına da gerek yoktur. Vücut dili, jest ve mimiklerle de iletişim kurmaları mümkündür. İletişimsizlik mümkün değildir, bu sebeple bireylerin herhangi bir şey yapmalarına gerek kalmadan iletişim kurmaları mümkün olmaktadır (Çalapkulu, 2015a: 158). Bireylerin iletişim kurabilmeleri için çeşitli yolları bulunmaktadır. İletişim tanımında bir amacı gerçekleştirmek için bilgi, duygu ve düşüncelerin aktarımı söz konusu olmaktadır. Bu aktarım konuşma, işaret, yazı, jest ve mimikler aracılığıyla sessiz, sesli ya da yazılı olarak gerçekleşebilmektedir. Bu tanımdan açıkça ifade edildiği gibi iletişim sözlü, yazılı, sözsüz (beden dili) olarak gerçekleşmektedir. Kişilerarası iletişim karşılıklı bireyler arasında olabileceği gibi aynı ortamı paylaşmayan bireyler veya kitleler arasında da gerçekleşebilmektedir. Bu özellik medya organlarında da görülmektedir. Televizyon ve gazete uzun yıllar kitlelere seslenmek için kullanılmış ve hala aktif olarak kullanılmaktadır. Son yıllarda geleneksel medyanın yerini yavaş yavaş yeni medya (sosyal medya) almaktadır. Yeni medyanın en önemli özelliği çift taraflılığı olarak ortaya çıkmaktadır. Bu özellik yeni medyayı geleneksel medyadan ayıran en önemli özelliklerin başında gelmektedir. Yeni medyanın olanakları içerisinde evrim geçiren ekran yüzeyi, iletişim

sürecinin çift yönlü olarak yaşanmasını sağlar (Altunay, 2012: 33). Çift taraflılık iletişime bireysel bir boyut kazandırmaktadır. Bu noktada bireyler birer mecra haline almaktadır. Değişime uğramış birey davranışlarıyla kullanıcıların da sosyal medyada hareket etsin ya da etmesin takipçilerine, abonelerine bir mesaj vermektedirler. Bunlara bağlı olarak iletişimsizlik yeni medyada da mümkün olmamaktadır.

Literatür İncelemesi

Sosyal medya en basit ifadeyle internet kullanıcılarının birbirleriyle çevrimiçi iletişim kurmalarına olanak veren, içerik paylaşımı ve kişisel yorumlar gibi aktivitelere dayalı sosyal ağ siteleri olarak tanımlanabilir (Kirtiş ve Karahan, 2011). Kavramsal olarak yeni medyanın temel taşlarını oluşturan kanaat önderliği kavramını 1940 yılında Lazarsfeld, Berelson ve Gaudet'in Amerika'da oy verme tercihlerinin nasıl oluştuğu üzerine yaptıkları bir araştırmada ilk olarak, iletişimin iki aşamalı hipotezini inşa ederek ortaya atmışlardır. Bu hipoteze göre bilgiler kitle iletişim araçları ve kanaat önderleri aracılığı ile hedef kitleye ulaşmakta ve etkilemektedir (Erdoğan vd, 2005:9). Foucault için bilgi özgürleşmeyi engelleyerek, gözetlemeye, düzene sokmaya ve disipline etmeye dayalı bir iktidar şeklidir (Güneş, 2013: 62). Bilgi, toplumla iktidar arasındaki gerçekliği oluşturmada bir araç olmaktadır. Güneş'e göre bilginin üretilmesi, yayılması, uygulanması ve birikimini iktidar ve iktidar mekanizmalarından ayrı düşünmemek gerekir (akt, 2013:63). Öyle ki bilginin ve paylaşımın önemli oluşu bugünün bilgi kaynaklarını da önemli birer araç haline getirmektedir. Araçlar sayesinde hedef kitleye empoze edilen bilgi ve bu bilgilerin getirisi olana davranış biçimleri toplumların kültürleri haline gelmektedir. Çalapkulu'na göre günlük davranışlar ve düşünce yapıları üzerinde medyada sık sık işlenen temalar ve verilen mesajlar etkili ve belirleyici olabilmektedir (Çalapkulu, 2015b; 30). Kanaat önderliği kavramı bireylerin etkilendiği, davranışlarını örnek aldığı, düşüncelerini benimsediği bireyleri ifade etmektedir. İlk kez Theresa M. Senft tarafından 2008 yılında tanımlanan bu kavram; 'mikro-ünlü', 'micro-celebrity' adını taşımaktadır (Senft'den akt. Sabuncuoğlu ve Gülay, 2014: 6). Kitle iletişim araçlarını izleyenler kanaat önderlerinin veya kitle iletişim araçlarının sunduğu davranışlarda taklide yönelebilirler. Azımsanmayacak etkiye sahip bu ortamlar satın alma veya tercih etme noktasında etkileyici unsur olarak kullanılmaktadır. Bu durumu göz önünde bulunduran reklam profesyonelleri ise, günümüzde fenomenleri marka ve reklam içeren mesajların hedef kitlesine iletilmesi adına birer reklam aracı olarak kullanılmaktadırlar (Sabuncuoğlu ve Gülay, 2014:20). Her türlü reklamın yapılabileceği bu alanlarda yeni kanaat önderleri ise sosyal medya fenomenleridir. Bu kişilerin düşünceleri, sosyal ve ekonomik yapıları bakımından takipçileri aynı doğrultuda olabilmektedir. Herhangi bir bilgi birikimine sahip olmasalar bile sosyal medya fenomenleri bir konu hakkında görüş beyan edebilmekte ve kitlelere bu sosyal medya kanallarıyla

ulaşabilmektedir. Kaymaz bu hususla ilgili olarak kanaat önderlerin niteliği sadece bilgiyi kendince iletmek değil, toplum üzerinde farklı bir bakış açısı ve istenilen noktaya yönlendirme gerçekleştirmektir. Bunun da ilerisinde paylaşımcı, yorumlayıcı ve davranış geliştirici bir oluşuma neden olmaktadır (Kaymaz, 2013: 359). Yeni medyanın önderleri yani, fenomenler binlerce hatta milyonlarca insana ulaşabilmektedirler. Kısacası yeni medya tüketicilerin satın alma davranışlarını işletmelerin isteği doğrultusunda yönlendirebilen önemli bir güç durumundadır. Sosyal medyanın hızı günümüzde pek çok insana, pek çok konuyla ilgili uzmanlaşma şansı vermekte ve çok kısa sürede şöhret olabilme imkânı sunmaktadır. Bu noktada aklımıza herkesin on beş dakikalığına da olsa ünlü olma söylemiyle Andy Warholl gelmektedir. Bu kişiler milyonlarca kişi tarafından takip edilmekte, moda oluşturabilmektedir. Bu noktada eşik bekçisi de yine paylaşımı yapan kişilerdir. Bu olanakla her paylaşım özgürce yapılabilmektedir. Fenomenler giydikleri elbiseden, tuttıkları takıma, yedikleri yemeklerden, yeni çıkan sinema filmlerine kadar her şeyin reklamını ucuza ve sıklıkla yapmaktadırlar. Geleneksel medyanın aksine yeni medyanın aktörü olan fenomenler takipçileriyle oluşturdukları yakınlık ve samimi üslup sayesinde, takipçilerinin satın alma davranışlarını yönlendirebilmekte, firmalar veya reklam verenler için bazen açık açık bazense örtülü bir şekilde kurum sözcülüğü yapabilmektedirler. Bu ikili ilişkileri yeni medyanın getirdiği reklam çeşitliliği olarak adlandırabilmekteyiz.

Günümüzde dünyanın önemli markaları hatta küçük esnaf bile yeni medyayı pazarlama mecrası olarak etkin bir şekilde kullanmaktadır. Sosyal medya pazarlaması endüstrisi raporunda: yeni medya pazarlamasının faydaları şu şekilde sıralanmıştır (Penpece, 2013: 21);

- Bilinirliği arttırmak
- Pazar ve satışta öngörü sağlamak
- Tüketiciler için yönlendirme
- Hâlihazır da olan tüketici kitlesi geliştirmek
- Ekonomik
- Yukarıdaki maddelerin getirisi ve satışların artırması.

Yeni medya pazarlamasının faydalarının farkında olan markalar yeni medyayı aktif olarak kullanmaktadır. Fenomenlerle çalışarak yeni medyayı avantaj haline getirebilmektedir. Sosyal medyanın kullanım oranı ve buna ilintili olarak yeni medyanın reklam unsuru olarak kullanımı hız kazanmaktadır. Tanıtım ortamı ve kitlelere ulaşma yolu olarak markalar reklam mesajlarını tüketicilerine ulaştırabilmek için yeni medya kanallarını yoğun olarak kullanmaktadır. Reklam verenlerin hedef kitleye daha kolay ulaşma yolları arayışı her geçen gün artmaktadır. Reklamlar gayeleri, kullandığı araçlar, etki alanı ve çalıştırdığı yöntemler itibarıyla gündelik yaşamın vazgeçilmezi haline gelmiştir. Serbest piyasa ekonomisinin

canlanmasında oldukça etkilidirler. Bu sebeple, kapitalist düzen içerisinde önemli bir olgu olarak değerlendirilir ve popüler kültürün getirisi olarak kabul edilmektedir. (Oktay, 1993; 260). Popüler kültür sosyal medyanın çabuk büyüyen gelişmesinde de etkin bir rol oynamaktadır.

Günümüz şartlarında hedef kitlelerine sosyal medya aracılığıyla daha kolay ulaşabilen üretici geleneksel medya reklamlarında farklı olarak hedef kitlesine mesajını iletebilmektedir. Öyle ki reklam kavramı diğer disiplinlerle de iç içe bulunmaktadır. Pazarlama ve diğer tanıtım faaliyetlerinden farklı olarak, reklamı diğerlerinden ayıran üç temel unsurdan söz edilebilir. Bunlar;

- Reklam karşısında bir bedel ödenir.
- Reklamlar bir topluluğa hitap eder.
- Reklam veren kurum veya kuruluşun adı gizli tutulmaz.

Ancak yeni medyanın reklam olarak özellikleri geleneksel medyaya nazaran biraz farklılık göstermektedir. Bir paylaşımın YouTube'da izlenme, Twitter'da Trend Topik olma oranı arttıkça daha değerli hale gelmektedir. Trend Topic (TT), popüler mikro blogging sitesi olan Twitter'da en çok kullanılan anahtar kelimeler ve hashtag'ler sonucunda oluşturulan listelerdir. TT listesine bakan bir kullanıcı o anda Twitter'da kullanıcılar tarafından neye odaklanıldığını, hangi konuların daha popüler olduğunu kolayca anlayabilmektedir. Trend Topic yalnızca kullanıcılar için değil, reklam verenler veya sosyal medya reklam kampanyaları yapanlar için de önemli bir listedir. Paylaşımın hedef kitle tarafında etkileşime uğramı oranı reklamı daha değerli kılmaktadır. Maliyeti ve süresi göz önüne alındığında geleneksel medyanın reklam prensiplerini görmekteyiz. Sosyal medyada ise süre ve maliyet daha az olduğu için pazarlama endüstrisi bu olanaktan faydalanarak daha ucuza ve daha fazla kişiye ulaşma olanağı olan reklam prensipleri benimsenmektedir. Sosyal medyada etkileşim sayısının artması demek daha fazla hedef kitleye ulaşmak demek olup daha fazla gelir elde etmek demektir. Reklam veren ve alan için bu geçerli durumdadır.

Öyle ki Sosyal medya aynı zamanda "Kullanıcıların Ürettiği İçerik" ve "Müşterilerin Ürettiği Medya" kavramlarını da ortaya çıkarmış, bu yapıyla da ticari plandaki anlamını kazanmıştır. Uluslararası firmalar hatta küçük esnaf bile geleneksel reklam mecralarının yanında sosyal hesaplarını da aktif olarak reklam için kullanmaktadır. Yapılan paylaşımlarda her beğeni, her tıklama aslında maddi olarak reklam alana ve reklam verene bir getiri sağlamaktadır. Yapılan paylaşım ne kadar çok görülür ya da beğenilirse o kadar kazanç endekslidir. Örnek verecek olursak, takipçi sayısı büyüdükçe sponsorlu paylaşımlar yapılabilir. Sponsorlu paylaşımlar sayesinde reklamcılar reklam yapmanız karşılığında kişilere ödeme yaparlar çünkü hedef pazara veya ulaşmak istedikleri kitleye sizin ulaşabildiğinizi düşünmektedirler.

Tüm bu bilgiler ışığında kullandığımız yöntemle youtube'un reklam alanında kullanılması, konuyla ilgili literatür taramasıyla teorik bilgiler doğrultusunda bu alanın kullanım şartları ve olanakları ortaya konulmaktadır. Araştırmaya konu olan kullanım pratikleri bu bağlamda incelenecektir. Youtube'un reklam alanında kullanılmasının etkisinin araştırıldığı bir anket Sakarya Üniversitesi İletişim Fakültesi Öğrencilerine uygulanmıştır.

Sosyal Medya Platformları: Facebook, Twitter, Instagram, LinkedIn, Tumblr, Bloglar, YouTube, Pinterest, TikTok

Gelişen iletişim teknolojileriyle neredeyse binlerce alternatifi bulunan sosyal medya uygulamaları birbirlerine benzer özelliklere sahip olsalar da iki temele ayırmak mümkün olmaktadır. Yazı ve resim ağırlıklı sosyal medya uygulamaları ve video paylaşım, içerik üretimi yapan sosyal medya uygulamaları olarak ayırmak mümkün olabilmektedir.

Fotoğraf ve Yazı Paylaşımı Sağlayan Platformlar

Facebook: Facebook, bugün hem kitlesel (hem de 1.84 milyar aktif günlük kullanıcılar) ve ayrıca sadık (günde kullanıcı başına harcanan ortalama süre 35 dakikadır) kullanıcısıyla hala dünyanın en popüler sosyal ağı olarak konumunu korumaktadır. Facebook her türlü paylaşımın yapıldığı çok yönlü bir sosyal medya uygulamasıdır.

Instagram: daha çok fotoğraf ve kısa videoların paylaşılabilirdiği bir sosyal medya platformudur. Fotoğraf ve videoların altına yorum yapılabilir.

Twitter: Twitter, 280 karakter yazıyla paylaşım yapabildiğimiz bir uygulamadır. Geleneksel medyanın gazete kültürünün bir devamı niteliği taşıdığı görülmektedir. Ancak sahte hesaplarla oluşturulan ve servis edilen yanlış bilgiler bu uygulamanın olumsuz yönlerindedir.

LinkedIn: daha çok yazısal bir paylaşım sitesi olan LinkedIn, iş hayatına katkı sağlamaktadır. LinkedIn'le beraber CV oluşturmak, yeni iş imkânları bulmak, profesyonellerle etkileşim kurmak daha kolay bir hal almaktadır.

Tumblr: Tumblr, sosyal ağ dünyası ile blog dünyasının kesiştiği ve ortak kullanılan bir uygulama durumundadır. Blog sayfanızda başka kullanıcıların takip edebileceği metin, fotoğraf, video, alıntı, konuşma ve benzeri içerikler paylaşılabilir.

Bloglar: "Web" ve "log" kelimelerinin yan yana gelmesiyle oluşan ve web günlüğü olarak ifade edilen weblog kavramı zamanla blog olarak adlandırılmıştır. Bloglar her türlü konuda okuyuculara içerik sağlayan web siteleridir. Bloglar bir veya birden çok kişi tarafından tutulabilir; sık ve düzenli veya düzensiz olarak içerik paylaşılabilir (Kahraman, 2013: 27-28).

Video Paylaşımı ve Video İçerik Üretimi Sağlayan Platformlar

YouTube: Youtube en temel anlamıyla kullanıcılarına videolarını yükleme ve diğer kullanıcıların yüklemiş olduğu videoları izleme imkânı sunan bir sosyal ağıdır.

Pinterest: her türlü görselin paylaşıldığı bir mecra olarak tanınmaktadır. Kendi panolarınıza görseller ekleyebilir, diğer kullanıcıları takip edebilir ve onların paylaşımlarına yorum yapılabilmektedir.

TikTok: en yeni sosyal platformlardan birisidir. TikTok aslında uzun bir süre önce kapanan Vine ile aynı özelliklere sahiptir. TikTok, 2018'in ilk çeyreğinde dünyanın en çok indirilen uygulaması oldu. TikTok, çoğu çocuklar ve gençler olmak üzere 1,5 milyar aktif kullanıcıdan oluşan büyük bir kitleyi çeken, günümüzün en hızlı büyüyen uygulamasıdır. Son zamanlarda, sosyal medya platformlarında aşırılık yanlısı grupların artan varlığı daha belirgin ve kitlesel hale geldi.

(<https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/1057610X.2020.1780027> erişim tarihi01.05.2021).

Video İçerik Üretilen Sosyal Ağlar

İletişim bilimci olan; Joseph Walther'in sosyal enformasyon işleme kuramı iletişimin ve günümüz yeni medyasının doğasını olumlu olarak değerlendiren yaklaşımlardandır. Bu kuram 1992 yılında yazdığı bir makaleden alınmaktadır. Teknoloji aracı sanal ortam iletişiminin yüz yüze ortamdaki kadar etkili bir şekilde gerçekleştirilebileceğine, kişilerin duygularını yüz yüze ortamdaki kadar etkili iletebileceğini belirtmektedir (Doğan, 2006: 169). Bu kuramın öngörü daha evvel tanınmamış ve birbirine yabancı olan kişiler iletilen bilgiler sayesinde birbirleri hakkında bilgi edinmektedirler. Bu kuramın temellerinde eğer yeterli zaman tanınırsa sanal ortam iletişimi yüz yüze iletişim kadar etkili olacağına dayanmaktadır.

Görme, bakma anlamlarına gelen "video" sözcüğü Latineden dilimize geçmiştir. Video paylaşım sitelerinin çok farklı özellikleri bulunsa da asıl amaç video paylaşımıdır. Video oluşumun kavramsal açıklaması Kesim'e göre "fiziksel görüntünün elektrik akımlarına dönüştürülüp işlenerek, bir ekranda tekrar gözle izlenebilir duruma getirilmesidir". (2011a:37). Günümüz şartlarında ileri iletişim teknolojilerinin verdiği imkânlar sebebiyle bu kavramı anlamak bizim için zor olmamaktadır. Bilimsel açıklamanın yanında yeni medyanın günlük kullanımının yaygın oluşu yeni iletişim teknolojilerinin ve "video" kavramının anlaşılmasında bize kolaylık sağlamaktadır.

Bizler için bir şeyleri izlemek eylemi, görüntüyü ve sesi bir arada içeren ilk iletişim ortamı olan televizyonla hayatımıza girmiştir. Televizyonun kavramsal açıklaması; uzak (yunanca) ve görme (latince) kelimelerinin birleşiminden oluşmaktadır. Bu kavram birçok dilde benzer kullanıma sahip olsa da "televizyon" şeklinde geçmektedir (Kesim, 2011b:37-38). İlk olması

hasebiyle televizyon kültürü uluslarda köklü bir hal almıştır. Öyle ki halen izlenmese bile evlerimizde açık durmaktadır. Çok yönlü iletişim uygulamalarına rağmen televizyon hala paylaşım kültüründe yerini korumaktadır. Kullanım alışkanlıklarımızın başında televizyon izlemek gelmektedir. Öyle ki ikinci bir ekranı kullanıyor olsa bile televizyonun açık durması ilk oluşunun ve alışkanlıklarımızın başında geldiğini bize açıklamaktadır.

Sosyal medya; sınırsız iletişimdir, serbestliktir, alternatiftir, teknolojik olanaktır, hızlı ve eşzamanlıdır, sosyalleşme alanıdır (Dijital sosyalleşme), çeşitlilik arz eder, mizahi unsurlar barındırır, anlık tepkiler veririr, bireyseldir, süreklidir, erişim kolaydır, tekrarlanabilir, mobildir, küreselleşmenin kendisidir, temel bir ihtiyaçtır (Eraslan, 2016a: 13-26). Eraslan'ın sosyal medya tanımına göre televizyonun yeni medyaya göre birçok eksikleri bulunmaktadır.

Televizyonun feedback özelliğinin bulunmaması, tek boyutlu paylaşımın yetersizliğinde dolayı Web 2.0 ortaya çıkmış ve bireyler arası iletişimi sağlamıştır. Bu yeni platformlarda pasiflik değil aksine üretkenlik esastır. İnternetin hızlı değişimiyle 1990'lı yıllarda bilgisayar daha da değerlendirilmiştir. Eraslan ilk uygulamaları şu şekilde sıralamaktadır; SixDegrees.com, Coroflot Forrst, Livejournal, Blogger, Wikipedia, Deviantart, Habbo, Ryze.com, Friendstar, My Opera, Friendster, LinkedIn, Myspace sosyal medyanın ilk örneklerindedir. Kullanım sıklığı ve alışkanlıklarının değişmesiyle Facebook, YouTube, Twitter, Instagram ve Tumblr kurulmuştur (Eraslan, 2016b:4). Günümüz sosyal medya kullanıcılarına baktığımızda ülke nüfusuyla (82,446,605) ülkemizde;

- 54.3milyon kişi (%67) internet kullanıcısı bulunmaktadır.
- 51 milyon kişi (%51) aktif sosyal medya kullanmaktadır.
- 44 milyon kişi (%54) aktif mobil sosyal medya kullanıcısı vardır.
- Bir önceki seneye göre; internet kullanıcılarının 6 milyon arttığı (%13) milyon kişi arttığını tespit edilmiştir. Sonuç olarak 54.3milyon internet kullanıcısı bulunmaktadır.
- Bir önceki seneye göre; sosyal medya kullanıcı sayısının da 3 milyonluk bir artış gerçekleşmiş ve sayı 51 milyona (kişi) ulaşmaktadır.
- Bir önceki seneye göre; mobil sosyal medya kullanıcı sayısı ise 2 milyonluk (%5) bir artışla 44 milyona ulaşmıştır.

Tüm bu sosyal medya kullanıcılarının günlük sosyal medya kullanımı 2 saat 48 dakikadır. Buna paralel olarak televizyon izleme ortalaması da 2 saat 44 dakikadır. (<https://www.hurriyet.com.tr/> Erişim tarihi: 15.02.2021).

Tüm bu bilgilerin yanında 2020 yılına nazaran en güncel bilgi ise; 2021'de Türkiye'de internet kullanıcı sayısı bir önceki yıla göre 3,7 milyon arttı. Sosyal medya kullanıcı sayısı %11 artış göstererek Türkiye'deki sosyal medya kullanıcı sayısı toplam nüfusumuzun %70,8'ine eşitlendi

https://www.webolizma.com/hootsuite-ve-we-are-social-2021-dijital-turkiye-raporu/#Medya_Ile_Harcanan_Zaman_Erisim tarihi: 27.04.2021).

Televizyon kültürünün kanal anlayışını, yeni medyada uygulamalar (yeni medya alanları) temsil etmektedir. Video içerik üretilen kanallardan Dailymotion 2005 yılında Benjamin Bejbaum ve Oliver Poitrey tarafından kurulmuş olan bir video barındırma web sitesidir. 15 Mart 2005'te yayına başlamıştır. Android ve İOS için geliştirmeleri olan sosyal ağı, Android uygulaması 10 milyonun üzerinde indirme almış ve en iyi geliştirici rozetine sahip durumdadır (<https://tr.wikipedia.org/wiki/Dailymotion>).

YouTube'nin Özellikleri ve Önemi

YouTube, ilk video paylaşım ağı değildir. 15 Şubat 2005 yılında kurulan YouTube sitesinin ilk zamanlarda sloganı dijital deponuz iken sitenin bilinirliği arttığı dönemlerden itibaren slogan kendini yayıncı olarak değiştirmiştir. YouTube Google'dan sonra en büyük arama ağı olmakla beraber sosyal medya sıralamasında da birinci sırada. %89,5'lik bir oranla Instagram onu 2. sırada takip ediyor. (Erişim tarihi: 27.04.2021)

Her türde videoya erişebilme imkânı olan YouTube, video içerikli site olarak tasarlanmıştır. 3 PayPal çalışanı tarafından kurulmuş olan bu site daha sonra Ekim 2006 tarihinde Google tarafından satın alınmıştır. Bu liste en çok izlenen YouTube videolarını göstermektedir. YouTube istatistiklerine göre tüm zamanların en çok izlenen 30 videosu listelenmiştir. Listedeki veriler 26 Temmuz 2020 tarihine ait resmi rakamlara dayanmaktadır. 1 milyardan fazla izlenmeye sahip 70 adet video bulunmaktadır. Katy Perry (Roar, Dark Horse), Taylor Swift (Blank Space, Shake It Off, Bad Blood) listede ilk 40 arasında en fazla video bulunduran şarkıcılardır. Taylor Swift ve Justin Bieber ilk 40'ta 3 videosu birden bulunan sanatçılardır.

1 milyar görüntülenme sayısına en kısa sürede ulaşan 5 video; "Hello" (88 gün), "Despacito" (97 gün), "Shape of You" (97 gün), "Sorry" (137 gün), "Chantaje" (140 gün).

2 milyar görüntülenme sayısına en kısa sürede ulaşan 5 video; "Despacito" (154 gün), "Sorry" (394 gün), "See You Again" (515 gün), "Hello" (620 gün), "Gangnam Style" (684 gün).

3 milyar görüntülenme sayısına ulaşan ilk 2 video; "Despacito" (204 gün), "See You Again" (854 gün).(<https://tr.wikipedia.org>)

Sosyal ağa yüklenen ilk video; Nisan ayında site kurucularından Jawed Karim'in San Diego Hayvanat bahçesinden yüklediği video olmuştur. (162.743.735 görüntüleme) (<https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/youtube> Erişim Tarihi: 27.04.2021).

YouTube, yapı olarak kullanıcının yönetebildiği bir web 2.0 temelli içerik üretilen bir uygulamadır. Kullanıcıların filtreleme yaparak videolara

ulaşması ve abone olarak diğer kullanıcıları takip etmesi kullanılan diğer sosyal ağların tamamlayıcısı konumunda olmaktadır (Özutku vd, 2014:146).

İçerik üretimi ve video paylaşımına olanak veren YouTube bir çok video siteleri arasında en ünlü olanıdır. Kullanıcı tarafından oluşturulmuş içerik kavramlarını konuşma dilimize dahil olmasına sebep olan sitelerden biri olan YouTube video paylaşma ve izlenme konularındaki en popüler uygulamalardandır (Kahraman, 2013:41). Daha ayrıntılı ele aldığımızda ise her gün video izleyenlerin yüzde 87'si birden fazla siteyi ziyaret ediyor. Kullanıcıların %36'sı günde 5 kereden fazla siteyi ziyaret etmektedir (<https://webrazzi.com/2016/10/05/youtubeun-turkiye-kullanici-profil-arastirmasi>. Erişim tarihi: 15.02.2021.)

Yeni medyanın en çok kullanılan video içerik üretilen mecrası olan YouTube, oldukça geniş bir kitleye hitap etmektedir. 1.5 milyar kullanıcısı ile gündemi belirleyebilme özelliğine sahiptir. Çin, Türkmenistan, Tayland, Suriye, Pakistan, Malezya, Endonezya gibi ülkelerde YouTube halen yasaklıdır. Bununla beraber birçok ülkede gündeme göre erişimi engellenip tekrar açılmaktadır. Sitenin önemi içeriği üretenlerin aynı zamanda tüketici kitle olmalarından kaynaklanmaktadır. Her insan, bu site içerisinde paylaşımında bulunabilmekte, kendi düşünce, davranış ve kalıplarını yaygınlaştırabilmektedir. YouTube, bireylerle etkileşim kurma kolaylığı sunma açısından, her türlü düşüncenin yayılmasını ve benimsenmesini sağlayabilmektedir. YouTube artık Marshall McLuhan'ın Küresel köyünün haberleşme aracı, kültür oluşturma aracıdır.

YouTube'un Amaçları ve Sınırlılıkları

Steve Chen ve Chad Hurley 2005 yılı Şubat ayında YouTube'u kurmuşlardır. Steve Chen ve Chad Hurley, 2005 yılının Ocak ayında çektikleri fotoğrafları ve video dosyalarını arkadaşlarıyla paylaşmak istemişler ancak büyüklükleri nedeniyle, videoları e-posta ile göndermekte zorluk çekmişlerdir. Dosyaları paylaşmak için daha iyi bir yöntem olarak 2005 yılının şubat ayında YouTube kurulmuştur. Alper'inde belirttiği gibi YouTube video paylaşım sitesinin amaçları (2012:115); kullanıcılara yayıncı kuruluşlar gibi profesyonel yayın yapma ve paylaşım imkânı sunmak, kullanıcılar arası etkileşime de olanak sağlar, yerelden çok küresel yayın imkânı mevcuttur, her konu hakkında video içeriği mevcuttur, yorumlarla fikir alışverişi imkânı da sağlamak, her türlü amaca hizmet edebilmek (akademik araştırma, eğlence, oyun vs.), çeşitliliğin fazla olması istediğin içeriğe ulaşmayı mümkün kılmaktadır.

Tüm bu özelliklerinin yanında geliştirilmesi gereken yönleri de bulunmaktadır. Tüm paylaşım sitelerinin gelişerek ilerlediği bu zamanda YouTube'un sınırlılıkları arasında; sohbet olanağı bulunmamaktadır. Bununla beraber diğer sosyal mecralarda bulunan kullanıcı resimlerini paylaşma, fotoğraf albümü oluşturma olanağı bulunmamaktadır. Bunun

başlıca nedeni YouTube'un video paylaşım sitesi olmasından kaynaklanmaktadır. Ancak zamanla bu özelliğin gelmesi öngörülmektedir. Facebook'un kullanışlı özelliklerinde arkadaş listelerinin özelleştirilmesi de YouTube'da bulunmamaktadır. YouTube'un zorunlu reklamları bulunmaktadır, video izlemek için tıkladığında bir reklam videosunu belirli saniye izletmektedir (Alper, 2012:116).

Her türlü videoya ulaşma imkanı sunan YouTube'un diğer video içerik üretim yapan uygulamalardan üstün yanları şu şekildedir (Alper, 2012:116);

- Kendi kanallarımızı oluşturabilme olanağı vermektedir.
- Geniş arama olanağı ile çeşitli içerikte videoya erişim olanağı bulunmaktadır.
- Videoların farklı sosyal ağlarda paylaşımına olanak sağlamaktadır.
- YouTube kullanıcılarının kanallarına abone olma özelliği vardır.
- Kullanıcı kanalını özelleştirilebilmektedir.
- İzlenen videoda hareketle önerilen videoların site ara yüzünde gösterilmesine imkan tanınmaktadır.
- Kullanıcıların kanallardaki video listelerini gruplandırabilmektedir.
- Kullanıcıların yükledikleri videolara ilişkin geniş istatistiksel bilgiler gösterilmektedir.
- Video gösterimiyle ilgili güçlü yorumlama hizmetleri bulunmaktadır.
- "Watch Later" özelliğiyle kullanıcıya hareket özgürlüğü sunmaktadır.
- Bir videoyu farklı çözünürlük kalitelerinde izlenilebilme tercihinin sunmaktadır.
- Kendi kanalına koyduğu videolara yerleştirilen reklamlar sayesinde firmalarından para kazanılabilmektedir.

Yöntem

Araştırmada YouTube'un reklam alanında kullanımının belirlenmesi amaçlanmaktadır. Bunun için kullanıcılar veya markalar YouTube'u reklam faaliyetlerinde hangi konumda kullandıkları, bununla beraber sosyal medya kullanıcıların YouTube'u reklam mecrası olarak algıları tespit etmek amaçlanmaktadır. Bu amaçlar doğrultusunda nicel bir çalışma gerçekleştirilmiştir. Küresel veya yerel ağdaki markalar hedef kitlelerine ulaşmada YouTube kanallarını bir kanal olarak kabul etmektedir. Reklam unsuru olma eğilimi olan her platforma tanıtım faaliyetleri gerçekleşmektedir. Bu platformların en önemlilerinde birisi de YouTube'tur. YouTube'un pazarlama ve reklam açısından önemli olduğu düşünülmektedir. Bu çalışmanın YouTube ve kullanım alanlarına ilişkin literatüre, reklam ve sosyal medya pazarlaması alanındaki akademik kaynaklara bir katkı niteliği taşıyacağı öngörülmektedir.

Reklam aracı olarak YouTube'un piyasadaki ve tüketicilerin gözündeki yeri, reklam alanlarında nasıl kullanıldığı ve tüketiciler üzerindeki satın alma kararlarına etkisi araştırılmıştır. Çalışmanın konusu; youtube'un reklam alanında kullanılması ve YouTube'un tercih davranışı üzerindeki etkisidir. Bu çalışmada 375 üniversite öğrencisine uygulanan anketlerden toplanan datalar değerlendirilerek ortaya konulmaktadır. Araştırmanın yürütülebilmesi için gerekli etik kurul izni alınmıştır.

Bu araştırmanın çıkış noktası, sosyal medyanın dünden bugüne aldığı değişim ve gelişimle beraber her geçen gün tüketiciler ve markalar indinde göz ardı edilemez olmasıdır. Çalışmada önem yaşamın her noktasında yer alan yeni medyanın reklam alanında kullanılmasında YouTube örneği hakkında yeterli çalışmanın bulunmaması ve yapılan bilimsel çalışmanın literatürde temel kaynak oluşturacak olmasıdır.

Ankette kullanılan sorular 4 bölümden oluşmuştur. Birinci bölüm demografik sorular, ikinci bölüm YouTube reklamlarının izlenme eğilimlerine ilişkin sorular, üçüncü bölüm YouTube reklamlarının izlenme sonrası eğilimlerine ilişkin sorulardan oluşmaktadır. Bu ikinci ve üçüncü bölümde YouTube 'un tüketiciler üzerindeki etkilerini irdelenmek amaçlanmıştır. Son bölüm ise sosyal medyanın kullanım amaçlarına ilişkin sorulardan oluşmaktadır. Çalışma sonu veriler IBM SPSS Statistics 20 paketinde frekans dağılımları, bağımsız örneklem testi(t-testi), tek yönlü(anova) varyans analizi, korelasyon analizi ve çoklu regresyon analizi uygulanarak değerlendirilecektir.

Bulgular

Sosyal medya kullanıma dair olan anket soruları; Doç. Dr. Mustafa KOÇER'in Akdeniz İletişim Dergisi, Erciyes Üniversitesi Öğrencilerinin Sosyal Medya Kullanım Alışkanlıkları adlı çalışmadan alınmıştır. Demografik sorular ve YouTube reklamlarına ilişkin sorular ise Paula R. Rodriguez'in Youtube Reklamlarının Etkileri Hedef Kitle Analizi adlı çalışmadan alınmıştır. Alınan anket soruları üzerinde değişiklikler yapılmıştır.

Tablo 1: Youtube Reklamlarının İzlenme Eğilimlerine İlişkin Ortalama Değerler

SORULAR	A	Minimum	Maksimum	Toplam	Ort.	Std. Sapma
YouTube'da bir reklamı izledikten sonra Ürün ya da hizmet ile ilgili araştırma yaparım	375	1,00	5,00	1076	2,86	1,33

YouTube'da zorunlu reklamları sonuna kadar izlerim.	375	1,00	5,00	1345	3,58	1,34
YouTube reklamlarını görmezden gelirim.	375	1,00	5,00	829	2,21	1,17
Müzik YouTube reklamının aklımda kalmasını sağlar.	375	1,00	5,00	1006	2,68	1,24
Reklamda oynayan kişilerin fiziksel görünüşü, YouTube reklamının aklımda kalmasını sağlar	375	1,00	5,00	1035	2,76	1,33
Reklamda oynayan kişilerin Vücut hareketleri YouTube reklamının aklımda kalmasını sağlar	375	1,00	5,00	1034	2,75	1,27
Reklamda oynayan kişilerin ses tonu YouTube reklamının aklımda kalmasını sağlar	375	1,00	5,00	958	2,55	1,26
Reklamda kullanılan sahne/dekor (Arka plan) YouTube reklamının aklımda kalmasını sağlar	375	1,00	5,00	966	2,57	1,29

Youtube'un Bir Reklam Alanı Olarak Kullanımı; Sakarya Üniversitesi İletişim Fakültesi
Öğrencileri Örneği

Reklam öyküsünün işlenişi YouTube reklamının aklımda kalmasını sağlar	375	1,00	5,00	920	2,45	1,21
Müzik YouTube reklamını daha iyi anlamam bana yardımcı olur.	375	1,00	5,00	1006	2,68	1,24
Reklamda oynayan kişilerin fiziksel görünüşü YouTube reklamını daha iyi anlamamda bana yardımcı olur.	375	1,00	5,00	1074	2,86	1,26
Reklamda oynayan kişilerin Vücut hareketleri YouTube reklamını daha iyi anlamam bana yardımcı olur.	375	1,00	5,00	1051	2,80	1,28
Reklamda oynayan kişilerin ses tonu YouTube reklamını daha iyi anlamam bana yardımcı olur.	375	1,00	5,00	1010	2,69	1,28
Reklamda kullanılan sahne/dekor (Arka plan) YouTube reklamını daha iyi anlamamda bana yardımcı olur.	375	1,00	5,00	980	2,61	1,25

Reklam öyküsünün işlenişi YouTube reklamını daha iyi anlamamda bana yardımcı olur.	375	1,00	5,00	920	2,45	1,21
Reklamdaki işaretler Markayı daha iyi anlamamı sağlar.	375	1,00	5,00	951	2,53	1,20
Reklamdaki işaretler Mesajı daha iyi anlamamı sağlar.	375	1,00	5,00	960	2,56	1,22
Reklamdaki işaretler Ürünü satın almak için ne yapmam gerektiğini daha iyi anlamamı sağlar.	375	1,00	5,00	960	2,56	1,22
Reklamdaki işaretler Ürün ya da hizmetin faydalarını daha iyi anlamamı sağlar.	375	1,00	5,00	1026	2,73	1,25
YouTube reklamında bulunan işaretler (müzik, sestonu, dekor vb.) marka, ürün ya da hizmetle ilişki (duygusal bağ) kurmamı sağlar.	375	1,00	5,00	1076	2,86	1,33
TOPLAM	375	1,00	5,00	1009,15	2,68	1,25

Youtube reklamlarının izlenme eğilimlerini ölçmeye yönelik ifadelerin öğrencilerin verdikleri cevaplara göre 5 üzerinden aldıkları ortalama veriler tablo 61'de sunulmaktadır. Bu tablo incelendiğinde Youtube reklamlarının izlenme eğilimleriyle ilgili ölçekteki maddelerin genel ortalama değeri 5 üzerinden 2,68 olarak belirlenmiştir. Bu da araştırmaya katılan öğrencilerin

Youtube'un Bir Reklam Alanı Olarak Kullanımı; Sakarya Üniversitesi İletişim Fakültesi
Öğrencileri Örneği

Youtube reklamlarını izlenme eğilimlerinin orta derecede olduğu anlamına gelmektedir. En düşük Youtube reklamlarının izlenme eğilimi düzeyi 5 üzerinden 1.00 en yüksek Youtube reklamlarının izlenme eğilimi düzeyi ortalaması ise 5.00 olarak görülmektedir.

Youtube reklamlarının izlenme eğilimlerine ilişkin soruların cinsiyete göre dağılımına bakmak için Youtube reklamlarının izlenme eğilimleri ile cinsiyet arasında T-testi yapılmıştır. Buna göre; hesaplanan α 0,603, normal α 0,05'ten büyük olduğu için Youtube reklamlarının izlenme eğilimlerinde cinsiyete göre anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır.

3.5.1.8. Youtube Reklamlarının İzlenme Sonrası Eğilimlerine İlişkin Betimsel İstatistikler

Tablo 2: Youtube Reklamlarının İzlenme Sonrası Eğilimlerine İlişkin Ortalama Değerler

SORULAR	A	Minimum	Maksimum	Toplam	Ort.	Std. Sapma
Reklamın başlangıcından birkaç saniye sonra reklamı atlarım.	375	1,00	5,00	609	1,62	0,87
Sadece ilgi duyduğum ürün ya da hizmete ilişkin reklamları izlerim.	375	1,00	5,00	765	2,04	1,12
Sadece önceden aşına olduğum marka, ürün ya da hizmetin reklamlarını izlerim.	375	1,00	5,00	1107	2,95	1,35
YouTube'da bir reklamı izledikten sonra Ürün ya da hizmeti satın alırım	375	1,00	5,00	1242	3,31	1,33
YouTube reklamları sonrası Şirkete ürünü hakkında bir soru sorma ihtiyacı hissederim	375	1,00	5,00	1253	3,34	1,39

YouTube reklamları sonrası Reklam hakkında kendi fikrimi söyleme gereksinimi hissedirim	375	1,00	5,00	1170	3,12	1,33
YouTube reklamları sonrası Geribildirimde bulunma ihtiyacı hissedirim	375	1,00	5,00	1229	3,27	1,36
YouTube reklamları sonrası Ürün, marka ya da hizmet hakkında kafa karışıklığı hissedirim	375	1,00	5,00	1206	3,21	1,34
YouTube'da bir reklamı izledikten sonra ürünler arası karşılaştırma yaparım	375	1,00	5,00	1107	2,95	1,35
YouTube'da bir reklamı izledikten sonra İzlediğim video bölündüğü için sinirlenirim/canım sıkılır.	375	1,00	5,00	820	2,18	1,33
TOPLAM	375	1,00	5,00	1050,8	2,79	1,27

Youtube reklamlarının izlenme sonrası eğilimlerini ölçmeye yönelik ifadelerin öğrencilerin verdikleri cevaplara göre 5 üzerinden aldıkları ortalama değerler tablo 2'de verilmektedir. Tablo 2 incelendiğinde Youtube reklamlarının izlenme sonrası eğilimleriyle ilgili ölçekteki maddelerin genel ortalama değeri 5 üzerinden 2,79 olarak belirlenmiştir. Bu da araştırmaya katılan öğrencilerin Youtube reklamlarının izlenme sonrası eğilimlerinin yüksek olduğu anlamına gelmektedir. En düşük Youtube reklamlarının izlenme sonrası eğilimi düzeyi 5 üzerinden 1.00 en yüksek Youtube reklamlarının izlenme sonrası eğilimi düzeyi ortalaması ise 5.00 olarak görülmektedir.

Hesaplanan alpha (α) 0,012 normal alpha α değeri 0,05'ten küçük olduğu için cinsiyet ile Youtube reklamlarının izlenme sonrası eğilimlerine ilişkin ortalama değerler arasında cinsiyete göre anlamlı bir fark bulunmamaktadır.

Youtube'un Bir Reklam Alanı Olarak Kullanımı; Sakarya Üniversitesi İletişim Fakültesi
Öğrencileri Örneği

Bu anlamlı farklılık erkeklere (2,65) göre kadınlarda (2,88) daha fazladır. Buna göre Youtube reklamlarının izlenme sonrası eğilimleri erkeklere oranla kadınlarda daha fazla görülmektedir.

3.5.1.9. Sosyal Medya Kullanım Amaçlarına İlişkin Betimsel İstatistikler

Tablo 3: Sosyal Medya Kullanım Amaçlarına İlişkin Ortalama Değerler

SORULAR	A	Mini mu m	Maksi mum	Top lam	Ort.	Std. Sapm a
Sosyal Medya'yı bilgiye erişim amacıyla kullanıyorum	375	1,00	5,00	726	1,93	0,91
Sosyal Medyayı boş zamanlarımı değerlendirmek için kullanıyorum.	375	1,00	5,00	761	2,02	0,96
Sosyal Medya'yı gündemi takip etmek için kullanıyorum.	375	1,00	5,00	696	1,85	0,85
Sosyal Medya'yı kişisel bilgilerimi, fikirlerimi, çalışmalarımı paylaşmak için kullanıyorum.	375	1,00	5,00	838	2,23	1,08
Sosyal Medya'yı internetten alış- veriş yapmak için kullanıyorum.	375	1,00	5,00	891	2,37	1,17
Sosyal Medya'yı arkadaşlarımla iletişim kurmak amacıyla kullanıyorum.	375	1,00	5,00	693	1,84	0,89
Sosyal Medya'yı eğlenmek için kullanıyorum.	375	1,00	5,00	686	1,82	0,85
Sosyal Medya'yı kişisel gelişimime katkı sağlamak amacıyla kullanıyorum.	375	1,00	5,00	812	2,16	1,09
Sosyal Medya'yı paylaşım yapmak için kullanıyorum.(resim, müzik vb.)	375	1,00	5,00	790	2,10	1,07
TOPLAM	375	1,00	5,00	756	2,03	0,98

Tablo 3'e bakıldığında Sosyal medya kullanım amaçlarına ilişkin ortalamaya baktığımızda 2,03 olarak hesaplanmıştır. Bu sonuca göre araştırmaya katılan

öğrencilerin sosyal medya kullanımları genel olarak yüksek olduğu anlamına gelmektedir.

Youtube Kullanımına Yönelik Sorular

Videoları en çok hangi sosyal medya kanalıyla izlersiniz sorusuyla ilgili tabloya bakıldığında; ankete katılanların %0,8'i (3 kişi) Facebook, % 1,3'ü (5 kişi) Twitter, % 65,6'sı (246 kişi) YouTube, % 28,8'i (108 kişi) Instagram, % 1,9'u (7 kişi) Whatsapp, % 1,6'sı (6 kişi) diğer ifadelerini işaretlemişlerdir. Sonuç olarak, YouTube video üretici bir uygulama olarak öğrencilerin en çok kullandığı uygulama durumundadır. Bununla beraber Instagram uygulaması da %28,8 bir oranla öğrencilerin en çok kullandığı ikinci uygulamadır.

YouTube'u en çok hangi amaçla kullanırsınız sorusuyla ilgili olan tabloya bakıldığında; ankete katılanların %9,8'i (37 kişi) Youtuber'ları takip etmek için, %1,6'sı (6 kişi) Online sohbet ve oyun videoları için, %2,1'i (8 kişi) Video paylaşımlarında bulunmak için, %1,9'u (7 kişi) Markaları takip etmek için, %14,1'i (53 kişi) Gündemi takip etmek için, %70,2'si (265 kişi) Eğlenceli zaman geçirmek amacıyla YouTube kanallarını kullanmaktadırlar.

Hiçbir "YouTube" reklamını izledin mi sorusuyla ilgili tabloda katılımcılar %87,2(327 kişi) oranında EVET, % 12,8 (48 kişi) oranında ise Hayır cevabını vermişlerdir. Araştırmanın bu bölümünde youtube'un reklam alanında kullanılmasının yanında YouTube reklamlarına olan ilgiyi de ölçülmek istenmiştir.

YouTube reklamlarını izlemekten hoşlanır mısınız sorusuna yönelik öğrencilerin %14,1'i (53 kişi) EVET, % 85,9'u (322 kişi) HAYIR olarak cevap vermişlerdir. Araştırmamızın bu bölümümüzde YouTube reklamlarının katılımcılar tarafından izlenmediği sonucu ortaya çıkmıştır. Öyle ki YouTube'un zorunlu reklam uygulaması da bu sonuçla örtüştüğü gözlemlenmektedir.

Marka ve ürün bilinirliği hakkında sorduğumuz soruya öğrencilerin; %60,3 'ü (266 kişi) EVET olarak cevap vermişlerdir. YouTube Reklamını izledikten sonra yayınlanan marka, ürün ya da hizmetinin reklam sonrası bilinirliğinin arttığı gözlemlenmektedir. Bununla beraber öğrencilerin %39,7'si HAYIR cevabını vermişlerdir. Reklamın izlenmesiyle alakalı problemlerin yaşandığı ancak izlenme oranının artmasıyla beklenen bilinirliğe de ulaşılması beklenmektedir.

Youtube'da yorumlar bölümünden yararlanır mısınız sorusuna öğrencilerin %70,7'si (265 kişi) EVET, % 29,3'ü (110 kişi) HAYIR olarak cevap vermiştir. Bu bölümde sosyal medyanın geleneksel medyaya nazaran çift taraflılığı ve etkileşimi ölçülmek istenmiştir. Yüksek oranda etkileşimin varlığı da gözlemlenmektedir.

YouTube Reklamlarına Yönelik Sorular:

Tablo 4: YouTube'da bir reklamı izledikten sonra ürün ya da hizmet ile ilgili araştırma yaparım

	Sıklık	Yüzde	Geçerli Yüzde	Toplu Yüzde
Kesinlikle katılıyorum	44	11,7	11,7	11,7
Katılıyorum	79	21,1	21,1	32,8
Kararsızım	67	17,9	17,9	50,7
Katılmıyorum	98	26,1	26,1	76,8
Kesinlikle katılmıyorum	87	23,2	23,2	100,0
Total	375	100,0	100,0	

YouTube'da bir reklamı izledikten sonra Ürün ya da hizmet ile ilgili araştırma yaparım sorusu ile ilgili Tabloya baktığımızda ankete cevap verenlerin %11.7'si (44 kişi) Kesinlikle katılıyorum, %21.1'i (79 kişi) Katılıyorum, %17.9'u (67 kişi) Kararsızım, % 26.1'i (96 kişi) Katılmıyorum, % 23.2'si Kesinlikle katılmıyorum ifadelerini cevaplamıştır. Sonuç olarak, öğrencilerin %32.8'i katıldıklarını; % 49.3'ü katılmadıklarını belirtmişlerdir. Bu cevaplar bizlere YouTube reklamlarının bu ankete katılan katılımcıları reklamı izledikten sonra araştırma yapmaya teşvik etmediğini ortaya koymaktadır.

YouTube'da zorunlu reklamları sonuna kadar izlerim sorusuyla ilgili Tabloya bakıldığında ankete cevap verenlerin %8.8'i (33 kişi) Kesinlikle katılıyorum, % 17.9'u (67 kişi) Katılıyorum, % 12.8'i (48 kişi) Kararsızım, % 26.9'u (101 kişi) Katılmıyorum, % 33.6'sı (126 kişi) Kesinlikle katılmıyorum ifadelerini cevaplamıştır. Sonuç olarak, öğrencilerin %60.5'i katılmadıklarını belirtmişlerdir. Bu cevaplar bizlere izler kitlenin YouTube zorunlu reklamlarını sonuna kadar izlemediğini göstermektedir.

Müziğin YouTube reklamının akılda kalmasıyla ilgili soruda ankete cevap verenlerin %16.5'i (62 kişi) Kesinlikle katılıyorum, % 36.8'i (138 kişi) Katılıyorum, % 14.9'u (56 kişi) Kararsızım, % 16.5'i (62 kişi) Katılmıyorum, % 15.2'si (57 kişi) Kesinlikle katılmıyorum ifadelerini cevaplamıştır. Sonuç olarak, öğrencilerin %53.3'ü katıldıklarını belirtmişlerdir. Öğrencilerinin yarısından fazlasının katıldığı bu soru reklamda kullanılan müziğin reklam açısından akılda kalıcılığı arttırdığını göstermektedir.

Reklamda oynayan kişilerin fiziksel görünüşü, YouTube reklamının akılda kalmasını sağlar sorusuyla ilgili Tabloya bakıldığında ankete cevap

verenlerin %18.4'ü (69 kişi) Kesinlikle katılıyorum, % 33.3'ü (125 kişi) Katılıyorum, % 16.8'i (63 kişi) Kararsızım, % 16.8'i (63 kişi) Katılmıyorum, % 14.7'si (55 kişi) Kesinlikle katılmıyorum ifadelerini cevaplamıştır. Sonuç olarak, öğrencilerin yarısından fazlası %51.7 oranla reklamda oynayan kişilerin fiziksel görünüşü, YouTube reklamının aklımda kalmasını sağladığını savunmaktadırlar.

Reklamda oynayan kişilerin vücut hareketleri YouTube reklamının aklımda kalmasını sağlar sorusuna verilen cevaplar; %16.0'sı (60 kişi) Kesinlikle katılıyorum, % 34.9'u (131 kişi) Katılıyorum, % 19.7'si (74 kişi) Kararsızım, % 16.0'sı (60 kişi) Katılmıyorum, % 13.3'ü'si (50 kişi) Kesinlikle katılmıyorum. Tablodan çıkan sonuç öğrencilerin %50.9'u reklamın akılda kalmasında reklamda oynayan kişinin vücut hareketlerinin etkili olduğunu savunmaktadır.

Reklamda oynayan kişilerin ses tonu YouTube reklamının aklımda kalmasını sağlar sorusuna verilen cevaplar; % 21.1'i (79 kişi) Kesinlikle katılıyorum, % 37.9'u (142 kişi) Katılıyorum, % 16.5'i (62 kişi) Kararsızım, % 13.6'sı (51 kişi) Katılmıyorum, % 10.9'u (41 kişi) Kesinlikle katılmıyorum. Tablodan çıkan sonuç öğrencilerin %58,9'u reklamın akılda kalmasında reklamda oynayan kişinin ses tonunun etkili olduğunu savunmaktadır.

Müzik YouTube reklamını daha iyi anlamam bana yardımcı olur sorusu ile ilgili Tablo 26'ya bakıldığında cevap veren öğrencilerin; % 18,1'i (68 kişi) Kesinlikle katılıyorum, % 33,6'sı (126 kişi) Katılıyorum, % 20,5'i (77 kişi) Kararsızım, % 17,3'ü (65 kişi) Katılmıyorum, % 10,4'ü (39 kişi) Kesinlikle katılmıyorum. Sonuç olarak öğrencilerin %51.7'si Müziğin YouTube reklamının daha iyi anlaşılmasında etkili olduğunu belirtmişlerdir.

Reklamda oynayan kişilerin fiziksel görünüşü YouTube reklamını daha iyi anlamam bana yardımcı olur sorusu ile ilgili Tabloya bakıldığında cevap veren öğrencilerin; % 14,1 'ü (53 kişi) Kesinlikle katılıyorum, % 32,0'sı (120 kişi) Katılıyorum, % 20'si (75 kişi) Kararsızım, % 21,1'i (79 kişi) Katılmıyorum, % 12,8'i (48 kişi) Kesinlikle katılmıyorum olarak cevap vermişlerdir. Sonuç olarak öğrencilerin %46,1'i reklamda oynayan kişinin fiziksel görünüşünün YouTube reklamının daha iyi anlaşılmasında etkili olduğunu belirtmişlerdir. Bununla beraber %33,9'u katılmadıklarının belirtmişlerdir. Öğrencilerin verdiği cevaplardan yola çıkarak etkinin ne denli olduğunu ölçülememektedir.

Reklamda oynayan kişilerin Vücut hareketleri YouTube reklamını daha iyi anlamam bana yardımcı olur sorusuna verilen cevaplar; % 14,4' i (54 kişi) Kesinlikle katılıyorum, % 36,3'ü (136 kişi) Katılıyorum, % 18,4'ü (69 kişi) Kararsızım, % 16,5'i (62 kişi) Katılmıyorum, % 14,4'u (54 kişi) Kesinlikle katılmıyorum. Tablodan çıkan sonuç öğrencilerin %57,9'si reklamın akılda kalmasında reklamda oynayan kişinin Vücut hareketlerinin etkili olduğunu savunmaktadır.

Reklamda kullanılan sahne/dekor (arka plan) YouTube reklamının daha iyi anlamamda bana yardımcı olur sorusuna verilen cevaplar; %19,7'si (74 kişi) Kesinlikle katılıyorum, %36'sı (135 kişi) Katılıyorum, %17,6'sı (66 kişi) Kararsızım, %16,5'i (62 kişi) Katılmıyorum, %10,1'i (38 kişi) Kesinlikle katılmıyorum olmuştur. Tablodan çıkan sonuç öğrencilerin %55,7'si reklamın anlaşılabilir olmasında reklamda kullanılan sahne/dekor (arka plan) etkili olduğunu savunmaktadır.

Reklam öyküsünün işlenişi YouTube reklamının daha iyi anlamamda bana yardımcı olur sorusuna verilen cevaplar; %21,9'u (82 kişi) Kesinlikle katılıyorum, %41,1'i (154 kişi) Katılıyorum, %15,7'si (59 kişi) Kararsızım, %12,5'i (47 kişi) Katılmıyorum, %8,8'i (33 kişi) Kesinlikle katılmıyorum olarak cevap vermişlerdir. Tablodan çıkan sonuç öğrencilerin %62,9'u Reklam öyküsünün işlenişi YouTube reklamının daha iyi anlamada etkili olduğunu savunmaktadır

Reklamdaki işaretler Markayı daha iyi anlamamı sağlar sorusuna verilen cevaplar; %18,7'si (70 kişi) Kesinlikle katılıyorum, %41,6'si (156 kişi) Katılıyorum, %16,3'ü (61 kişi) Kararsızım, %14,4'ü (54 kişi) Katılmıyorum, %9,1'i (34 kişi) Kesinlikle katılmıyorum olarak cevap vermişlerdir. Tablodan çıkan sonuç öğrencilerin %60,3'ü reklamdaki işaretlerin markayı anlamada daha etkili olduğunu savunmaktadır.

Reklamdaki işaretler mesajı daha iyi anlamamı sağlar sorusuna verilen cevaplar; %16,8'i (63 kişi) Kesinlikle katılıyorum, %45,1'i (169 kişi) Katılıyorum, %14,1'i (53 kişi) Kararsızım, %13,3'ü (50 kişi) Katılmıyorum, %10,7'si (40 kişi) Kesinlikle katılmıyorum olarak cevap vermişlerdir. Tablodan çıkan sonuç öğrencilerin %61,9'u reklamdaki işaretlerin mesajı anlamada daha etkili olduğunu savunmaktadır.

Reklamdaki işaretler Ürünü satın almak için ne yapmam gerektiğini daha iyi anlamamı sağlar sorusuna verilen cevaplar; %17,3'ü (65 kişi) Kesinlikle katılıyorum, %33,9'u (127 kişi) Katılıyorum, %19,2'i (72 kişi) Kararsızım, %17,3'ü (65 kişi) Katılmıyorum, %12,3'ü (46 kişi) Kesinlikle katılmıyorum olarak cevap vermişlerdir. Tablodan çıkan sonuç öğrencilerin %51,2'sinin reklamdaki işaretlerin Ürünü satın almak için ne yapmam gerektiğini daha iyi anlamamı sağlar olarak belirtmiştir. Katılımcılarımızın 48,8'i reklamlardaki işaretlerin ürünü satın alma adımlarının da yardımcı olmadığını belirtmektedir.

Reklamdaki işaretler Ürün ya da hizmetin faydalarını daha iyi anlamamı sağlar sorusuna verilen cevaplar; %16,3'ü (61 kişi) Kesinlikle katılıyorum, %34,1'i (128 kişi) Katılıyorum, %21,6'sı (81 kişi) Kararsızım, %15,7'si (59 kişi) Katılmıyorum, %12,3'ü (46 kişi) Kesinlikle katılmıyorum olarak cevap vermişlerdir. Tablodan çıkan sonuç öğrencilerin %50,4'ünün reklamdaki işaretler Ürün ya da hizmetin faydalarını daha iyi anlamalarını sağladığını belirtmiştir.

Sonuçlar

Kullanıcılarına ifade hürriyeti tanıyan yeni medya, geleneksel medyaya nazaran daha fazla kurgunun olduğu sanal bir mecradır. İletişim teknolojilerinin artmasıyla yaygınlaşan sosyal medya reklam verenler için bu alanlarda reklam ve tanıtım yapabilecek hale gelmiştir. Günlük kullanımın da artmasıyla yeni medya ürünleri reklamcılarının ilgi odağı haline gelmektedir. Bu alanlar ve gelişerek ilerleyen yeni medya ürünleri reklam verenlerin tüketicilere ulaşmada kullandıkları en kolay ve maliyeti en düşük yollar haline almıştır. Yüksek sayıda kullanıcısı olan, aynı zamanda farklı özellikleri de içinde barındıran sosyal ağlar yoluyla hedef kitlelerine ulaşabilmek reklam verenler veya markalar için kolaylık ve önem arz etmektedir. Sosyal ağların gelişmesiyle günlük ritüellerimiz de ve alışkanlıklarımızda da değişimler baş göstermektedir. Meydana gelen bu değişimin sonucunda yeni medya bizleri geleneksel medyanın yapamadığı hızda ve şekilde etkiler hale geldiği görülmektedir. İletişim teknolojilerini bu denli güçlü kılan unsur ise zamansızlık kavramıdır. Her birey istediği uygulamayı istediği zaman ve mekânda kullanabilmektedir. Bu da bizlere geleneksel medyanın eşik beçiliği kavramının şimdiki halini göstermektedir. Zamansızlık ve mekansızlık kavramları tekrar iletişimsizliğin mümkün olmadığını akıllara getirmektedir.

Sosyal medya ve YouTube geçirdikleri değişim ve kullanım alışkanlıklarıyla bireylere sadece izleyici olmaktan öteye taşımaktadır. Öyle ki her birey sadece akıllı telefon aracılığıyla haber üretebilmekte, video içerik üretebilmekte hatta bunları imkân dâhilinde tüm dünyayla paylaşabilmektedir. Bunun altında yatan nedenlerin başında kolay ulaşım ve yaygınlık yatmaktadır. Hedef kitleye neredeyse nüfuz etmiş olan sosyal medya bu yönüyle reklam verenlerin de ilgi odağı haline almıştır. Sosyal medyanın reklam verenlere sunduğu bu kolaylık tüketiciyle arasındaki bağı kuvvetlendirmesi açısından önem arz etmektedir. En başta tüketiciye ulaşmada aradaki zorluklar ve birçok engel ortadan kalkmıştır. Bu engellerle, geleneksel medya reklamlarına harcanan çok büyük ekonomik harcamalarda minimize edilmiştir. Sosyal medya sayesinde reklam veren hedef kitleye çabuk ve ucuz bir şekilde ulaşabilmektedir. Bu noktadan sonra geri dönüşlerle (feedback) hedef kitleyle bire bir çift taraflı iletişim halinde bulunmaktadır.

Youtube'un reklam alanında kullanılmasının araştırıldığı bu çalışmada, YouTube'un alanında kullanılıp kullanılmadığı, YouTube'un reklam verenler açısından yeri, YouTube'un satın alma kararlarına ilişkin konular araştırılmıştır. YouTube'un reklam alanındaki yerini tespit etmek amacıyla değişkenleri ele alarak korelasyon (ilişki) ve regresyon (etki) analizi yapılmıştır. Ayrıca öğrencilerin demografik özellikleri ile youtube'un reklam alanında kullanılmasıyla anlamlı bir fark bulunup bulunmadığını ölçmek amacıyla Anova (tek yönlü varyans) ve T-testi (bağımsız örneklem testi) analizleri gerçekleştirilmiştir.

Videoları en çok hangi sosyal medya kanalıyla izlersiniz sorusuyla ilgili ankete katılanların %65,6'sı (246 kişi) YouTube olarak cevap vermişlerdir. İkinci olarak öğrencilerin 28,8'i (108 kişi) Instagram olarak cevap vermişlerdir. Bu bilgilere bakarak, YouTube video üretici bir uygulama olarak öğrencilerin en çok kullandığı uygulama durumundadır. Bu da bizlere YouTube'un kullanım sıklığı ve kullanım alanlarında gerekliliğini göstermektedir. Çalışmamızda da ortaya koyduğumuz gibi YouTube'un izler kitle oranı çok yüksek durumdadır. Bu da hedef kitleye ulaşma yolu olarak değerlendirilmesini kaçınılmaz kılmaktadır. YouTube'u en çok hangi amaçla kullanıyorsunuz sorusuna öğrencilerin %70,2'si (265 kişi) eğlenceli zaman geçirmek amacıyla YouTube kanallarını kullanmaktadırlar. Ankete verilen cevaplara göre, geleneksel medya ve yeni medya kıyaslaması yaptığımızda YouTube'un televizyonun yeni nesil hali durumunda olduğunu görmekteyiz.

Çalışmamızda; YouTube Reklamını izledikten sonra yayınlanan marka, ürün ya da hizmeti tanıyor musunuz sorusuna öğrencilerin %60,3'ü EVET olarak cevap vermiştir. Buradan yola çıkarak reklamın amaçlarında bilgilendirme ve tanıma fonksiyonunu YouTube reklamları yerine getirmektedir diyebilmekteyiz. Etkileşimi ölçmeyi amaçladığımız; Youtube'da yorumlar bölümünden yararlanırsınız sorusuna ise %70,7'si EVET olarak cevap vermiştir. Yeni medyanın çift yönlülüğünü bu verilerle ispatlamış olmaktadır.

YouTube reklamını izledikten sonra yayınlanan marka, ürün ya da hizmeti tanıyor musunuz? sorusu ile ilgili olan ankete cevap veren öğrencilerin %60,3'ü reklam izlenme sonrası ürünlerin tanıdıklarını ifade etmişlerdir. Bu analiz bizlere YouTube reklamının tutundurma ve akılda kalma fonksiyonunun yeterli düzeyde olduğunu göstermektedir. Aynı zamanda YouTube'u markaların tüketiciye ulaşma yollarından olduğunu göstermektedir. Bu yolları kullanırken üreticiler direkt reklam olarak hedef kitleye bazen hitap edememektedir. Reklamın tüketici gözden yerini irdelemek için; YouTube'da zorunlu reklamları sonuna kadar izlerim sorusuna öğrencilerin %60,5'i katılmadıklarını beyan etmişlerdir. YouTube reklamlarını görmezden gelirim sorusuna ise %67,2'si katıldıklarını beyan etmişlerdir. Bu verilerden yola çıkarak şunu söyleyebiliriz; hedef kitlenin reklama olan ilgisi ve güveninin düşüklüğü farklı yollarla ona ulaşmayı gerektirmektedir. Çalışmamızın içinde de değindiğimiz fenomenlerin reklam aracı olarak kullanılması, bununla beraber YouTube'un bir araç olarak kullanılması reklam verenlerin elini güçlendiren faktörlerdendir. YouTube'un bir kanal olarak kullanılması noktasında hipotezimi destekler nitelikte veriler bulunmaktadır.

Reklamlarının etkisinin değerlendirildiği; Reklamdaki işaretler (müzik, ses, fiziksel görünüm vs.) Markayı daha iyi anlamamı sağlar sorusuna öğrencilerin %60,3'ü katıldıklarını söylemişlerdir. Youtube'un izlenme

algoritması gereği izlediğimiz içeriğin konusuna göre reklamlarla karşılaşmaktayız. Bu anket sonucuna göre işaretleri doğru kullanarak, reklamlarda kullanılan müzik, oyuncu, konuşma dili her şey hedef kitlenin ilgi alanına göre şekillenerek etkiyi de arttırmak olanaklıdır. Bunlarla beraber öğrencilerin %49,6'sı sadece önceden aşına olduğum marka, ürün ya da hizmetin reklamlarını izlerim sorusuna katıldıklarını söylemiştir. Böylelikle reklamın öncesinin de ne kadar önemli olduğu ortaya çıkmaktadır. Markaların bilinirliği ve göz önünde olmalarıyla reklamlarına olan ilgi arasında doğru bir orantı mevcuttur. Markalar yeni medya organlarında boy göstererek reklamlarına olan ilgiyi de canlı tutabilmektedir. Bu ilginin canlılığı neticesinde hedef kitlenin satın alma eylemini etkilemektedir. YouTube'da bir reklamı izledikten sonra Ürün ya da hizmeti satın alırım soruna verilen cevaplarda ise %34,4'lük kısım katıldıklarını beyan etmişlerdir. Bu veriye paralel olarak öğrencilerin %64'ü sosyal medyayı internette alış- veriş yapmak için kullanmaktadır. Sosyal medya verilerine değinecek olursak öğrencilerin sosyal medyayı bilgi edinmek (%80), boş zamanlarını değerlendirmek (%80), gündemi takip etmek (%85,3), bilgi paylaşımı (%69,9), alışveriş yapmak (%64), arkadaşlarla iletişim kurmak (%86,4), eğlenmek (%85,3), kişisel gelişim (%70,9) için kullanmaktadırlar.

Sonuç olarak tüm bu bilgiler ışığında yeni medya insanların internet kullanım alışkanlıklarını büyük ölçüde değiştirmiştir. İç içe geçmiş medya kavramı birbirinden beslenir hale gelmiştir. Değerlendirmeye aldığımız anket üç bölümden oluşmaktadır. Çalışmamızın içinde yer alan bölümler YouTube reklamlarına ilişkin bölüm, youtube reklamları sonrası etkilerin ölçülmesine ilişkin bölüm, sosyal medya kullanımına dair bölüm şeklindedir. Yapılan anket çalışmasında alt problemleri de değerlendirmeye aldığımızda Sakarya Üniversitesi İletişim Fakültesi öğrencileri YouTube'u reklam alanında etkin bir araç olarak görmektedir. Bu sonuçlar da H1 hipotezimizi doğrular niteliktedir. Yeni medyanın gelişim hızına baktığımızda ise reklamın daha fazla şekilleneceğini ve reklamın alanlarının daha da artacağı söylenebilir.

Kaynakça / Reference

- Alper, A. (2012). Sosyal Ağlar. Ankara: Pelikan Yayıncılık.
- Altunay, A. (2012). "Geleneksel Medyadan Yeni Medyaya: Görüntü Yüzeyi" , Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı 27.
- Castells M (2005), Kimliğin Gücü, Enformasyon Çağı: Ekonomi. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Castells, M. (2005), Ağ Toplumunun Yükselişi, Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum Kültür. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Çalapkulu, Ç. (2015). Kişilerarası İletişim Sürecinde Romantik Eşlerde İletişim ötesi İletişim Aktörlerin Kullanımı: Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi Öğrencileri Örneği. Yayınlanmış Doktora Tezi. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Doğan, A. (2006). Bilgisayar Dolayımı İletişim: İnternet'te Sosyal Psikoloji Kuramlarını Yeniden Düşünmek, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi

Eraslan, L. (2016). Sosyal Medyayı Anlamak. 2. Basım. Ankara: Nobel Yaşam.

Erdoğan, İ., Keloğlu İşler, E. ve Durmuş, N. (2005). Kitle İletişiminde Pozitivist Ampirik Geleneğin Kuruluşu: Lazarsfeld ve Yönetimsel Araştırmalar. Ankara: Gazi Üniversitesi İletişim Dergisi, Sayı: 21.

Gabriel Weimann & Natalie Masri (2020): Research Note: Spreading Hate on TikTok, Studies in Conflict & Terrorism: ISSN: 1057-610X (Print) 1521-0731 (Online) Journal homepage: <https://www.tandfonline.com/loi/uter20>

Güneş, C. (2013), "Michel Foucault'da Söylem ve İktidar", Kaygı Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi, Sayı 21.

Kahraman, M. (2013). Sosyal Medya 101 2.0, 3. Baskı. İstanbul: MediaCat Yayınları.

Kaymaz, T. (2013). "Kanaat Önderi Kavramının Yeni Mecrası", 11. International Conference on Communication, Media, Technology and Design, North Cyprus. syf: 357-359.

Kesim, U. (2011). Videonun tarihi, hareketli görüntünün tarihi. Eskişehir: Anadolu üniversitesi.

Kırtış, K. A., Karahan, F. (2011). To be or not to be in social media arena as the most cost-efficient marketing strategy after the global recession. Procedia Social and Behavioral Sciences, 24, 260-268.

Oktay, A. (1993). Türkiye'de Popüler Kültür. 1. Baskı. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Özutku, Fatih., vd (2014). Sosyal Medyanın ABC'si, İstanbul: Alfa Yayınları.

Penpece, Dilek (2013), "Dijital İçerik Pazarlaması". 1. Baskı. Adana: Karahan itabevi.

Sabuncuoğlu A. Gülay G. (2014), "Sosyal Medyadaki Yeni Kanaat Önderlerinin Birer Reklam Aracı Olarak Kullanımı: Twitter Fenomenleri Üzerine Bir Araştırma" İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi, Sayı 38.

<https://www.hurriyet.com.tr/teknoloji/turkiyede-gunluk-sosyal-medya-kullanimi-ortalama-2-saat-46-dakika-41409445>

https://www.webolizma.com/hootsuite-ve-we-are-social-2021-dijital-turkiye-raporu/#Medya_Ile_Harcanan_Zaman

https://www.webolizma.com/hootsuite-ve-we-are-social-2021-dijital-turkiye-raporu/#YouTubea_Genel_Bakis

<https://tr.wikipedia.org/wiki/Dailymotion#:~:text=Ticari%3F&text=Dailymotion%2C%202005%20y%C4%B1%C4%B1n%C4%B1n%20Mart%20ay%C4%B1nda,nin%20evinin%20oturma%20odas%C4%B1nda%20ba%C5%9Fflam%C4%B1nC5%9Flard%C4%B1r.>

<https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/youtube-16-yasinda-nasil-kuruldu-nasil-bu-kadar-buyudu-1813909#:~:text=%C4%B0lk%20YouTube%20videosu%20ise%20sitenin,Bah%C3%A7esi'ne%20yapt%C4%B1%C4%9F%C4%B1%20ziyareti%20anlat%C4%B1yordu.>

<https://webrazzi.com/2016/10/05/youtubeun-turkiye-kullanici-profil-arastirmasi/>

https://tr.wikipedia.org/wiki/En_%C3%A7ok_g%C3%B6r%C3%BCnt%C3%BClenen_YouTube_videolar%C4%B1_listesi#cite_note-2

<https://www.websitehostingrating.com/tr/facebook-statistics/>

[itobiad], 2021, 10 (2): 1728-1742

**Türkiye’de Altın Rezervi ve Döviz Kuru İlişkisinin Fourier
Yaklaşımı ile Test Edilmesi**

**Testing The Gold Reserve and Exchange Rate Relations in Turkey
with Fourier Approach**

Havanur ERGÜN TATAR

**Dr. Öğr. Üyesi, Bartın Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Asst. Prof., Bartın University Faculty of Economics and Administrative
Sciences**

havanurergun@bartin.edu.tr

Orcid ID: 0000-0002-4284-9083

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type	: Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received	: 16.11.2020
Kabul Tarihi / Accepted	: 30.01.2021
Yayın Tarihi / Published	: 23.06.2021
Yayın Sezonu	: Nisan-Mayıs-Haziran
Pub Date Season	: April-May-June

Atıf/Cite as: Ergün Tatar, H . (2021). Türkiye’de Altın Rezervi ve Döviz Kuru İlişkisinin Fourier Yaklaşımı ile Test Edilmesi . İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi , 10 (2) , 1728-1742 . Retrieved from <http://www.itobiad.com/tr/pub/issue/62559/826859>

İntihal /Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and confirmed to include no plagiarism. <http://www.itobiad.com/>

Copyright © Published by Mustafa YİĞİTOĞLU Since 2012 – Istanbul / Eyup, Turkey. All rights reserved.

Türkiye’de Altın Rezervi ve Döviz Kuru İlişkisinin Fourier Yaklaşımı ile Test Edilmesi

Öz

Altın rezervleri, riskleri azaltma ve ekonomik gücü simgelemesi noktasında önemli bir tampon görevindedir. Politik ve ekonomik çalkantı dönemlerinde, yatırımcılar açısından portföy riskinin azaltılması ve servetin korunması noktasında, altın rezervleri etkili bir araç haline gelmektedir. Bugün dünyada, altın hala çoğu merkez bankasının döviz rezervinin bir parçası olmakla birlikte, ülkelerin ekonomik gücünü gösteren simge niteliğindedir. Döviz kuru, yabancı rezervleri etkileyen önemli değişkenlerden biridir. Döviz kurunun değerlendirilmesi, yerli para biriminin değer kaybetmesi anlamına gelmektedir. Bu durum, Merkez Bankası rezerv talebinin artmasına neden olmaktadır. Bu çalışmada, Türkiye’deki altın rezervi ve döviz kuru ilişkisi ele alınmıştır. 2008:01-2019:12 aylık verilerin ele alındığı çalışmanın, literatürde bu konuda ciddi boşluk olması ve güncel teknikleri kullanarak iktisadi ilişkiyi açıklaması açısından, literatüre önemli katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Ayrıca çalışmada, birim kök ve eşbütünleşme ilişkisi incelemelerinde, güncel bir yöntem olan Fourier yaklaşımları kullanılmıştır. Fourier ADF ve Fourier KSS testleriyle birim kök incelemesi yapılmıştır. Modelde kullanılan değişkenlerin seviye itibarıyla değil de, fark itibarıyla durağan olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Serilerin fark itibarıyla durağan olduğu anlaşıldıktan sonra, Fourier eşbütünleşme testiyle de eşbütünleşme ilişkisinin varlığı sınanmıştır. Yapılan analizler sonucunda, uluslararası rezervler ile döviz kuru arasında, eşbütünleşme ilişkisinin varlığı olduğu ispatlanmıştır. Yani döviz kurunda meydana gelen değişmelerin, uluslararası rezervleri uzun dönemde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Çalışmada birim kök ve eşbütünleşme ilişkisinin varlığı sınılandıktan sonra, son aşamada dols tahmin yöntemiyle, model tahminine yer verilmiştir. Model tahmini sonucunda, kur ve rezerv arasında doğru yönlü ilişki olduğu tespit edilmiştir. Buna göre teorik olarak, modelde anlamlı sonuçlara ulaşılmıştır. Sonuç olarak yapılan analiz neticesinde, döviz kurlarında meydana gelen artışın, altın rezervlerini arttırdığı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Altın Rezervi, Döviz Kuru, Fourier ADF, Fourier KSS, Fourier Eşbütünleşme, Türkiye.

Testing Gold Reserve and Exchange Rate Relations in Turkey with Fourier Approach

Abstract

Gold reserves act as an important buffer in terms of reducing risks and symbolizing economic power. In times of political and economic turmoil,

“İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi”
“Journal of the Human and Social Sciences Researches”
[itobiad]

ISSN: 2147-1185

10 the Years

gold reserves become an effective tool for investors to reduce portfolio risk and protect wealth. Today, although gold is still part of most central banks’ foreign exchange reserves, it is the symbol of economic power. Exchange rate is one of the important variables affecting reserves. Appreciation of the exchange rate means depreciation of the local currency. This situation causes an increase in the demand for Central Bank reserves. In this study, gold reserves and foreign exchange relations in Turkey is discussed. It is thought that the study, in which 2008:01 – 2019:12 months data is handled, will make a significant contribution to the literature in terms of the serious gap in the literature and explaining the economic relationship by using current techniques. In addition, Fourier approaches which are up-to-date methods are used to examine the unit root and cointegration relationship. Unit root analysis is carried out with Fourier ADF and Fourier KSS tests. It is concluded that the variables used in the model are stationary not by level but by difference. After understanding that the series are stationary by difference, the existence of the cointegration relationship is tested with the Fourier Cointegration test. As a result of the analysis, the existence of a cointegration relationship between international reserves and exchange rate is proved. After testing the existence of unit root and cointegration relationship, the model estimation is used with the dols estimation method at the last stage. As a result, a correct relationship between exchange rate and reserve is determined. Accordingly, theoretically, meaningful results are obtained in the model. As a result of the analysis, it is concluded that the increase in exchange rates increases the gold reserves.

Keywords: Gold Reserve, Exchange Rate, Fourier ADF, Fourier KSS, Fourier Cointegration, Turkey.

Giriş

Rezervler, para otoritelerinin dış ödeme dengesizliklerini ortadan kaldırmak için zorunlu bir araç görevindedir. Son dönemde hızla artan altın rezervlerinin en önemli nedenleri; ekonomik güvenlik, dış politikadaki tutum, dolara karşı tüm dünyada yaşanan güvensizlik, finansal ve jeopolitik çalkantılardır.

Altın, portföy çeşitlendirme ve değişim aracı olarak değerli bir metaldir. Özellikle geçmiş dönemlerden beri altın, hanehalkları ve hükümetler tarafından güvenli liman olarak kabul edilmektedir. Finansal gelişmenin artmasıyla birlikte, ekonomilerini güçlü tutabilmek adına altın rezervlerini hızla arttırmışlardır. Altın tutma yoğunluğunun “küresel güç” ile ilişkili olduğu görülmektedir. Bununla birlikte, merkez bankalarının altın pozisyonlarında kayıptan kaçınma ve altın fiyatları düştüğünde önemli miktarda altın pozisyonunu sürdürme istekleri vardır (Aizenman ve Inoue, 2013).

Türkiye’de altın rezervlerinin, 2008 yılı sonrasında hızla arttığı görülmektedir. Merkez Bankasının toplam rezervleri içinde döviz rezervleri hızla azalırken, altın rezervlerinde ciddi artışlar yaşanmıştır. Dünya altın konseyinin hazırladığı rapora göre, Türkiye 2019 yılında altın rezervleriyle 14.sırada yer alırken; 2020 ikinci çeyreğinde 12.sıraya yükselmiştir (ATO, 2020: s.15).

Uluslararası yabancı rezervler konusunda literatürde çalışmalar olsa da, söz konusu çalışmalar toplam rezervler üzerine odaklanmıştır. Ayrıca literatürde yer alan çalışmaların büyük bölümü yabancı rezervlerin belirleyicileri üzerinedir. Bu çalışmanın, altın rezervleri ve döviz kuru ilişkisi ele alması ve analizlerde güncel teknikleri kullanması açısından, literatüre önemli katkı yapması beklenmektedir. Altın rezervi ve döviz kuru ilişkisini analiz etmek için Türkiye örneğinde, 2008:01-2019:12 aylık veriler ele alınmıştır. Fourier yaklaşımıyla gerekli analizler yapılmıştır.

Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde altın rezervi ve döviz kuru arasındaki ilişkiye dair teorik çerçeve çizilmiştir. İkinci bölümde, konuya dair literatür çalışmalarına yer verilmiştir. Son bölümde ise, çalışmaya ilişkin analizlere yer verilmiştir.

Altın Rezervi ve Döviz Kuru İlişkisi

Uluslararası rezervler, döviz, altın ve IMF kaynaklarına dayanmaktadır. Özellikle son dönemde ülkelerin içinde bulunduğu konjonktür itibariyle, ülkeler altın rezervlerini arttırmaya başlamışlardır. (Seyidoğlu, 2017, s.361). Bu noktada rezervlerin gerekliliği temel olarak döviz kuru rejimine, ekonominin hacmine, ticaret ve finansal açıklığa ve finansal derinleşmeye, sermaye kontrollerine ve dış borç ve siyasi dalgalanma düzeyine bağlı olmaktadır (Yasir vd., 2012, s.226).

1990'ların son yarısında finansal entegrasyonun artmasıyla birlikte, merkez bankaları döviz biriktirmek zorunda kalmışlardır. 1994-1995 Meksika krizi, 1997 ve 1998 Asya krizi, 2001 Arjantin krizi özellikle gelişmekte olan piyasalarda Merkez Bankalarının büyük döviz kayıplarına neden olmuştur (Bayat, Şentürk ve Kayhan, 2014, s.28). Ekonomilerde meydana gelen krizler, “uluslararası rezervleri kaybetme korkusunun” doğmasına sebep olmuştur (Aizenman ve Sun, 2012).

Archer ve Halliday (1998) ve Heller (1996), ülkeler uluslararası ödemelerdeki beklenmedik ve geçici dalgalanmaları karşılamak için, rezerv tutmanın önemine vurgu yapmışlardır. Özellikle döviz kurunun istikrarının sağlanması noktasında, yabancı rezervler önem teşkil etmektedir (Gosselin ve Parent, 2005, s.6). Bu noktada, ülkeler için optimal rezerv büyüklüğü son derece önemlidir. Optimum rezerv büyüklüğü, rezervlerin tükenmesi durumunda ortaya çıkan makroekonomik ayarlama maliyetleri ile rezerv tutmanın fırsat maliyeti arasındaki dengeye bağlıdır (Akpan, 2016, s.30).

Döviz kuru artışı, döviz rezerv talebi üzerinde olumlu bir etkiye sahiptir. (Yüksel ve Özşarı, 2017, s.47) Döviz kuru değerlenmesi, yerli para biriminin

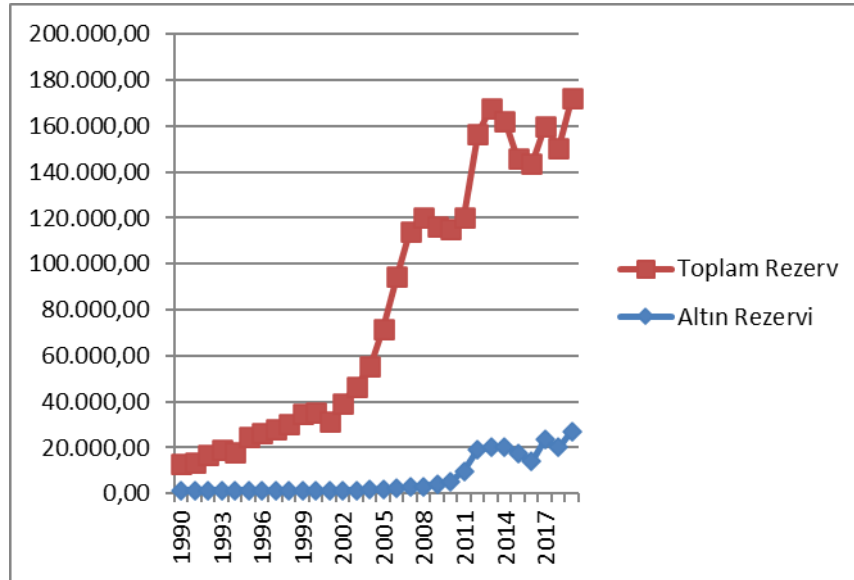
Türkiye’de Altın Rezervi ve Döviz Kuru İlişkisinin Fourier Yaklaşımı ile Test Edilmesi

değer kaybetmesine anlamına gelmektedir. (Yasir vd., 2012, s.227). Aizenman ve Sun (2012) çalışmalarında, gelişen ekonomilerde “uluslararası rezervleri kaybetme korkusunun” yerli para biriminin değer kaybetmesi durumunda, döviz rezervlerindeki azalmanın önüne geçtiğini vurgulamıştır. Uluslararası döviz rezervlerinde yaşanan bu durumun, altın rezervleri içinde geçerli olduğu düşünülebilir.

Altın rezervleri özellikle finansal veya jeopolitik çalkantılar dönemlerinde önemli olmaktadır (Koutsoyiannis, 1983). Altın, resmi rezerv varlık yöneticilerinin portföy riskini azaltmasına ve serveti korumasına yardımcı olabilecek mükemmel bir çeşitlendirici olarak kabul edilmektedir. Altın ayrıca yatırımcılar tarafından uzun vadeli bir enflasyon koruması olarak kullanılmaktadır. Bir portföye altın eklemek, riski başka şekillerde azaltmaya yardımcı olmaktadır (Bayram ve Abdullah, 2018).

Aşağıda yer alan Grafik 1’de Türkiye’nin toplam rezervleri ve altın rezervlerine yer verilmiştir. Toplam rezervlerin 1990 serbestleşme sonrası dönemde hızla artmaya başladığı, buna karşın altın rezervlerinde hızlı bir artışın olmadığı görülmektedir. Altın rezervlerinde yaşanan artışların, 2008 dönemi sonrasında hızlandığı görülmektedir. Finansal ve jeopolitik riskler, doların küresel rezerv para birimi olma özelliğini kaybetmesi gibi faktörler altın rezervlerinin tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de yükselmesine sebep olmuştur (Aşarkaya, 2013, s.4).

Grafik 1: Toplam Rezerv ve Altın Rezervlerinin 1990-2019 Arası Dönemde Değişimi (Milyon Dolar)

Kaynak: TCMB (2020).

Toplam rezervlerde Grafik 1’de görüldüğü gibi, 1990 yılı sonrasında artışlar yaşanmıştır. Özellikle, 2000-2008 arası dönemde hızlı yükselişin yaşandığı görülmektedir.

Ampirik Literatür

Çalışmaya ilişkin literatür araştırıldığında, altın rezervi ve döviz kuru ilişkisi ile ilgili yerli ve yabancı literatürde yeterli çalışma bulunmadığı görülmüştür. Literatürde yer alan çalışmaların çoğu, uluslararası rezervleri etkileyen, makroekonomik değişkenlere odaklanmaktadır. Bu noktada, çalışmanın, literatüre önemli katkı sağlayacağı beklenmektedir.

Literatürde yabancı rezervler ve döviz kuru ilişkisini inceleyen çalışmalar fazla olmamakla birlikte, çalışmalar iki gruba ayrılabilir. Birinci grupta yer alan çalışmalar, yabancı rezerv talebi ve birikimini etkileyen makro ekonomik faktörler üzerine yoğunlaşmaktadır. Söz konusu çalışmalar şu şekildedir:

Khan ve Ahmed (2005) çalışmalarında, uluslararası rezerv talebini 1982-2003 dönemine ait üçer aylık verileri kullanmışlardır. Çalışmada eş bütünleşme ve hata düzeltme analizi yapılmıştır. Analizleri sonucunda, Pakistan örneğinde istikrarlı bir uzun vadeli rezerv talep fonksiyonuna ulaşmışlardır.

Ndikumana ve Elhiraika (2007) çalışmalarında, Afrika ülkelerindeki rezerv birikiminin motivasyonunu, kaynaklarını incelemektedir. Ayrıca çalışma rezervlerin döviz kuru, enflasyon ve kamu ve özel yatırım açısından ekonomik sonuçlarını incelemektedir. 1979-2005 döneminin ele alındığı çalışmada, 21 Afrika ülkesine ait panel veriler kullanılmıştır. Çalışma Afrika ülkelerinin, ekonomide daha yüksek döviz girişlerinden elde edilen kazançları en üst düzeye çıkarmak için, rezervleri etkin bir şekilde yönetilmesini vurgulamaktadır.

Azeem ve Khurshid (2009) çalışmalarında, yabancı rezervlerin üzerinde makroekonomik değişkenlerin etkisini incelemiştir. 1984-2015 döneminin ele alındığı çalışmada, Granger nedensellik analizi uygulanmıştır. Analizleri sonucunda işçi dövizleri, döviz kuru, cari açığın GSYİH'ye oranı ve faiz oranı farklılığının (fırsat maliyeti olarak ölçün) gibi makroekonomik değişkenlerin ülkenin uzun vadeli rezerv talep fonksiyonunu belirlediği sonucuna ulaşılmıştır.

Bastourre, Carrera ve Ibarlucia (2009) çalışmalarında, ülkelerin neden yabancı rezerv biriktirdiğini araştırmışlardır. 1973-2003 dönemi için, 139 ülkeyi incelemiştir. GMM yönteminin kullanıldığı çalışma neticesinde, finansal açıklığın ve ekonomik kalkınmanın döviz kuru esnekliğinden daha önemli belirleyiciler olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Abdullateef ve Waheed (2010) çalışmalarında, Nijerya'daki dış rezerv tutmanın yatırım, enflasyon ve döviz kurları üzerindeki etkilerini ele almışlardır. OLS ve Vektör Hata Düzeltme (VEC) yönteminin kullanıldığı çalışma, 1986-2006 dönemini kapsamaktadır. Yapılan analizler neticesinde, ülkedeki dış rezervlerdeki değişimin sadece doğrudan yabancı yatırımı (DYY) ve döviz kurunu etkilediğini ve yurt içi yatırım ve enflasyon oranı üzerinde hiçbir etkisinin bulunmadığını ortaya koymaktadır. Bununla

birlikte çalışma, Nijerya hükümetinin rezerv yönetimi stratejilerini yeniden gözden geçirmesi gerektiğini ortaya koymuştur.

Irefin ve Yaaba (2011) çalışmalarında, Nijerya için yabancı rezervlerin belirleyicilerini araştırmışlardır. 1999 ilk çeyreğinden, 2011’in ikinci çeyreğini kapsayan dönemin ele alındığı çalışmada, Otoregresif Dağıtılmış Gecikme (ARDL) yaklaşımı kullanılmıştır. Çalışma sonucunda, Nijerya'daki yabancı rezervler için gelir, para politikası oranı, ithalat ve döviz kurunun önemli değişkeler olduğu ortaya koyulmuştur.

Yasir vd., (2012) çalışmalarında, Pakistan için döviz rezervleri, doğrudan yabancı yatırım ve nominal döviz kuru değişkenleri arasındaki ilişkiyi ele almışlardır. 1980-2010 dönemini kapsayan çalışmalarında, Johnson eş-bütünleşmesi uygulamış, eş-bütünleşme testi sonucunda değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkiyi tespit etmişlerdir. Çalışmalarında değişkenlerin kısa dönem ilişkisini araştırmak için, vektör hata düzeltme yöntemi kullanmışlardır. Nominal döviz kurunun, döviz rezervleri üzerinde önemli bir pozitif etkiye sahip olduğu sonucuna varmışlardır

Akpan (2016) çalışmasında, yabancı rezerv birikimi ve makro ekonomik değişkenler arasındaki ilişkiyi ele almıştır. 2004-2014 döneminin incelendiği çalışmada, makroekonomik ortamı (GSYİH, enflasyon, döviz kuru ve işsizlik, yatırım, dış borç ve toplam ticaret) temsil etmek için yedi makro ekonomik değişken seçilmiştir. Yöntem olarak OLS ekonometrik modelinin kullanıldığı çalışma sonucunda, yabancı rezervler ile açıklayıcı değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkinin varlığı ortaya koyulmuştur.

Azar ve Aboukhdor (2017) çalışmalarda, Körfez ve İşbirliği Konseyi ülkelerinde, yani Bahreyn, Kuveyt, Umman, Katar, Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri'nde döviz rezervlerinin birikimini ve makroekonominin gelişimini ele almışlardır. 1996-2015 dönemi kapsayan analizlerde OLS yöntemi uygulanmıştır. Çalışma sonucunda, döviz rezerv birikimi ile petrol fiyatları, GSYİH, cari hesabın GSYİH'ye oranı ve geniş paranın GSYİH'ye oranı arasında pozitif ve anlamlı ilişkili olduğu tespit edilmiştir.

Yüksel ve Özşarı (2017) çalışmalarında, Merkez Bankası rezervlerine etki eden makroekonomik faktörleri ele almışlardır. 1988-2015 dönemi üç aylık verileri, MARS modeliyle ele almışlardır. Analiz sonucunda, ABD Doları faiz oranı, TL faiz oranı ve cari işlemler dengesi değişkenlerinin döviz rezervi üzerinde etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Ito ve McCauley (2020) çalışmalarında, resmi döviz rezervlerinin döviz kompozisyonunun seçimini yöneten faktörleri analiz etmişlerdir. 1999-2017 dönemi için, 60 ekonomiyi ele almışlardır. Çalışmada OLS yöntemi kullanılmıştır. Analiz sonucunda rezervlerin para birimi kompozisyonunun, yerel para biriminin temel para birimleriyle birlikte hareket etmesiyle yakından ilişkili olduğu sonucuna varılmıştır.

İlk grupta yer alan çalışmaların sonucunda, seçilen makro değişkenlerin rezervi üzerinde etkili olduğu sonucuna varılmıştır.

İkinci grupta yer alan çalışmalarda yabancı rezerv ve döviz kuru ilişkisini ele alan çalışma fazla olmamakla birlikte, yabancı rezervler ile seçilen bir değişken arasındaki ilişki ele alınmıştır. Söz konusu çalışmalar şu şekildedir:

Gökhale ve Raju (2013) çalışmalarında, Hindistan için döviz kuru ve yabancı döviz rezervleri arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. 1980-2010 döneminin ele alındığı çalışmada, Johansen Eş-entegrasyon testi ve Vektör Otomatik Regresyon (VAR) analizleri yapılmıştır. Analizler neticesinde, döviz kuru ile döviz rezervleri arasında uzun ve kısa vadeli bir ilişki olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Umeora (2013) çalışmasında, Nijerya'da döviz rezervi tutmanın, döviz kuru ve enflasyon üzerindeki etkisini incelemiştir. 1986-2011 dönemini kapsayan çalışma sonucunda, Nijerya'da döviz rezervi ile döviz kuru arasında negatif bir ilişki olduğunu ortaya konulmuştur. Çalışmada ayrıca, Nijerya'nın kur dalgalanmaları önlemek için, yeterli düzeyde rezerv tutması gerektiğinin önemi vurgulanmıştır.

Bayat, Şentürk ve Kayhan (2014) çalışmalarında, Türkiye'de yabancı rezerv ve döviz kuru arasındaki ilişkiyi ele almışlardır. 2003: 01-2014: 01 dönemini kapsayan çalışmada, yöntem olarak Granger nedensellik testi kullanılmışlardır. Analiz sonuçları Türkiye'de nominal ve reel döviz kurundan döviz rezervlerine kadar uzanan bir nedensellik ilişkisi varken, döviz rezervlerinden nominal ve reel döviz kuruna bir ilişki olmadığını ortaya koymuştur.

Nguyen, Nguyen ve Hoang (2019) çalışmalarında, Vietnam'da yabancı rezerv birikiminin enflasyon oranı üzerinde etkisini incelemektedir. 2004:1-2017:1 dönemini kapsayan çalışmada, Otoregresif Dağıtılmış Gecikme Sınırları Testi (ARDL Sınır Testi) ve Hata Düzeltme Modeli (ECM) kullanılmıştır. Analiz neticesinde, döviz rezervleri ve diğer makroekonomik değişkenlerin birikimi değiştiğinde, uzun vadede enflasyonun dengeye dönme süresinin bir yıldan fazla olduğunu göstermektedir. Çalışmada kur değıştikçe, bu değışiklerin döviz birikimini arttırdığı vurgulanmıştır.

Vieria ve Silva (2019) çalışmalarında, uluslararası rezerv birikimi ve enflasyon arasındaki ilişkiyi, 57 gelişmiş ve gelişmekte olan ekonomiler için incelemişlerdir. Panel ARDL yönteminin uygulandığı çalışma sonucunda, uzun vadede yüksek seviyelerde uluslararası rezervlerin, döviz kurunun oynaklığını azaltma eğiliminde olduğunu göstermektedir.

Çeştepe ve Güdenoğlu (2020) çalışmalarında, Türkiye'de döviz rezervi ve döviz kuru arasındaki ilişkiyi, NARDL yaklaşımıyla analiz etmişlerdir. 2002:2-2019:6 dönemini kapsayan çalışmada, Türkiye'de rezerv artırma içgüdüünün, dalgalanmaya karşı olan korkudan fazla olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

İkinci grupta yer alan çalışmaların büyük bölümünde, rezerv ve döviz kuru arasında ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Ekonometrik Analiz

Çalışmanın bu bölümünde kullanılan değişken, veri seti ve yöntemlere ilişkin bilgi verilerek; analiz sonuçları yorumlanacaktır.

Yöntem ve Veriler

Altın rezervi ve döviz kuru ilişkisini analiz etmek için Türkiye örneğinde, 2008:01-2019:12 zaman aralığında değişkenler belirlenmiştir. Veriler aylık olarak ele alınmıştır. Çalışmaya ilişkin model şu şekildedir:

$$ALTINREZ_t = \alpha_t + \beta_1 KUR_t \quad (1)$$

Veriler, TCMB elektronik veri değişimi sisteminden elde edilmiştir. Altın (Milyon ABD Doları)-yüzde değişim ve ABD doları kur verileri kullanılmıştır. Çalışmada durağanlık analizi, Fourier ADF ve Fourier KSS testleri kullanılarak yapılmıştır. Ardından, eşbütünleşme ilişkisi Fourier Eşbütünleşme testiyle incelenmiştir. Son olarak ise, tahmin sonuçlarına yer verilmiştir.

Durağanlık Analiz Sonuçları

Çalışmada durağanlık analizleri için, Christopoulos ve Ledesma (2010) tarafından geliştirilen Fourier ADF ve Fourier KSS testleri yapılmıştır. Bu modellerin en önemli özelliklerinden biri, yumuşak geçişlere izin vermesidir. Yönteme ait temel model şu şekildedir:

$$Y_t = \gamma_0 + \gamma_1 \sin\left(\frac{2\pi kt}{T}\right) + \gamma_2 \cos\left(\frac{2\pi kt}{T}\right) + v_t \quad (2)$$

Yukarıdaki (2) nolu denklemde, t trendi, $\pi = 3.1416$, k ise kalıntı kareleri toplamını minimum yapan frekans değerini ifade etmektedir (Destek ve Okumuş, 2016, s.77). Test hesaplanırken, kalıntı kareler toplamını minimum yapan frekans değeri tespit edilmektedir. 1 ile 5 arasında değer alan frekans değeri tespit edildikten sonra, optimal model belirlenmektedir. Bu süreçte kullanılan model şu şekildedir:

$$v_t = Y_t - \left[\gamma_0 + \gamma_1 \sin\left(\frac{2\pi kt}{T}\right) + \gamma_2 \cos\left(\frac{2\pi kt}{T}\right) + v_t \right] \quad (3)$$

Daha sonraki süreçte, trigonometrik terimlerin anlamlılığı test edilmektedir (Yılancı ve Eris, 2013). Bu noktada, maksimum gecikme uzunluğu şu şekilde hesaplanmaktadır:

$$k_{max} = \text{tamsayı} \left[12 * \left(\frac{T}{100} \right)^{0,25} \right] \quad (4)$$

Çalışmada maksimum gecikme uzunluğu hesaplandıktan ve tahmin edildikten sonra, hipotez sınamaları şu şekilde yapılmaktadır:

$$H_0 = \delta_1 = 0 \text{ ve } \alpha_1 = 0 \quad (5)$$

$$H_1 = \delta_1 < 0 \text{ ve } \alpha_1 < 0 \quad (6)$$

Tahminin son aşamasında, trigonometrik terimlerin anlamlılığı sınanmaktadır. F test istatistiği tablo değeriyle kıyaslanarak, trigonometrik terimlerin anlamlılığı sınanmaktadır. Trigonometrik terimlerin anlamlılığı, Becker, Enders ve Lee (2006) çalışmasında yer verdiği tablodan test edilmektedir.

Tablo 1’de modele ilişkin, Fourier ADF ve Fourier KSS birim kök testleri sonuçları gösterilmektedir. Buna göre, ilk sütunda kalıntı kareler toplamını minimum yapan frekans değerleri yer almaktadır. Diğer kısımlarda ise FADF ve FKSS test istatistiği ve F istatistik değerleri yer almaktadır. Her iki değişkenin seviye itibarıyla birim köklü olduğu, ancak farkı alındığında birim köklü olmadığı görülmektedir.

Tablo 1: Fourier ADF ve Fourier KSS Birim Kök Testleri Sonuçları

Değişkenler	k	FKSS	FADF	F istatistiği
Kur	1	3.112	0.898	81.468
Fark (Kur)	1	6.547	2.790	11.952
Uluslararası Rezerv	1	2.297	12.427	13.191
Fark (Uluslararası Yabancı Rezerv)	1	3.373	6.259	10.063

Not: Parantez içerisindeki değerler Newey-West yöntemiyle elde edilmiş olan bant genişliğini göstermektedir. Trigonometrik terimlerin anlamlılığını test etmek amacıyla kullanılan F testinde kritik değerleri için, Becker, Enders ve Lee (2006) çalışmalarından faydalanılmıştır. Fourier ADF ve Fourier KSS kritik değerler için, Christopoulos ve León-Ledesma (2010) çalışmalarından faydalanılmıştır.

Fourier Eşbütünleşme Test Sonucu

Eşbütünleşme Engle – Granger (1987) çalışmasıyla ortaya çıkmıştır. Bu testten sonra, yapısal değişimleri göz önüne alan yeni testler literatürde yer bulmuştur. Tsong vd., (2016) Fourier fonksiyonlarını kullandığı çalışmasında, aşağıdaki hipotezleri sınamaktadır (Yılancı, 2017, s.58).

H_0 = Eşbütünleşme ilişkisi yoktur.

H_1 = Eşbütünleşme ilişkisi vardır.

Fourier Eşbütünleşme regresyonu şu şekildedir (Yılancı, 2019):

$$y_{it} = d(t) + \beta' y_{2t} + u_t \quad (7)$$

Yukarıdaki fonksiyonda yer alan $d(t)$, t 'nin deterministik bir fonksiyonudur ve şu şekilde ifade edilir:

$$d(t) = \alpha_0 + \gamma_k \sin\left(\frac{2\pi kt}{T}\right) + \delta_k \cos\left(\frac{2\pi kt}{T}\right) \quad (8)$$

$$y_{it} = \alpha_0 + \gamma_k \sin\left(\frac{2\pi kt}{T}\right) + \delta_k \cos\left(\frac{2\pi kt}{T}\right) + \beta' y_{2t} + u_t \quad (9)$$

Yukarıdaki fonksiyonda α_0 , geleneksel deterministik terimi, T gözlemlerin sayısını, k Fourier frekansını (yani kalıntı karelerini minimum yapan değer) temsil etmektedir.

Eşbütünleşmenin olmadığı boş hipotezini test etmek için, Model 7'nin kalıntılarına Artırılmış Dickey-Fuller birim kök testi uygulanarak, tahmin yapılmaktadır. Yapılan tahmin sonuçları kritik değer ile kıyaslanmaktadır. Hesaplanan değer, tablo değerinden büyük olduğu durumlarda boş hipotez reddedilmektedir. Bu durum değişkenler arasında, eşbütünleşmenin var olduğunu ortaya koymaktadır (Yılancı, 2019).

Serilerin I(1) olduğu anlaşıldıktan sonra, eşbütünleşme ilişkisi incelenmiştir. Tablo 2’de Fourier Eşbütünleşme test sonuçları yer almaktadır. Tablo sonuçlarına göre, uluslararası rezervler ile döviz kuru arasında, eşbütünleşme ilişkisinin olduğu ortaya koyulmuştur. Diğer bir değişle, döviz kurunda meydana gelen değişimler, uluslararası rezervleri uzun dönemde etkilemektedir.

Tablo 2: Fourier Eşbütünleşme Test Sonucu

Frekans	MinKKT	Fourier Eşbütünleşme Test Sonucu
2	6414.420	12.546

Not: Fourier Eşbütünleşme Testi için kritik değerler %1, %5, %10 için, Yılancı (2019) çalışmasından yararlanılmıştır.

Tahmin Sonuçları

Birim kök ve eşbütünleşme ilişkisi incelendikten sonra, Pedroni (2000, 2001) tarafından ortaya konulan DOLS (Dynamic Ordinary Least Square) yöntemi ile tahmin yapılmıştır. DOLS yöntemi, içsellik problemini ortadan kaldırmaktadır (Gülmez ve Yardımcıoğlu, 2012, s.347; Erdoğan, Tiryaki ve Ceylan, 2018, s.42).

Tablo 3: Uzun Dönem Model Tahmin Sonuçları

Değişken	Katsayı	Standart Hata	t-İstatistiği	Olasılık Değerleri
	DOLS			
Kur	5.1664***	2.8840	1.7913	0.0754

Not: Bilgi kriteri Schwarz olarak seçilmiştir. *** işareti %10 için anlamlılık düzeyini göstermektedir.

Tablo 3’de DOLS tahmin yöntemiyle yapılan, uzun dönem katsayısına yer verilmiştir. Buna göre, kur değişkeni %10 düzeyinde istatistiki olarak anlamlı bulunmuştur. Teorik olarak, döviz kuru ve altın rezervi arasında doğru yönlü bir ilişki mevcuttur. Yani, döviz kurlarında meydana gelen artış, altın rezervlerinin artmasına neden olmaktadır.

Sonuç ve Değerlendirme

Altın rezervi ve döviz kuru ilişkisini analiz etmek için Türkiye örneğinde, 2008:01-2019:12 dönemine ait değişkenler belirlenmiştir. Değişkenlere Fourier ADF ve Fourier KSS testleri yapılmıştır. Testler sonucunda değişkenlerin farkları itibariyle durağan olduğu görülmüştür. Değişkenlerin birinci farklarında durağan olduğu tespit edildikten sonra, Fourier Eşbütünleme testiyle eşbütünleşmenin varlığı sınanmıştır. Yapılan test sonucunda, değişkenler arasında, eşbütünleşmenin var olduğunu ortaya konulmuştur. Yani, döviz kurunda meydana gelen değişimler, uluslararası rezervleri uzun dönemde etkilemektedir.

Birim kök ve eşbütünleşme incelemesi yapıldıktan sonra, DOLS yöntemiyle katsayı tahmin edilmiştir. Kur değişkeni, %10 düzeyinde istatistiki olarak anlamlı bulunmuştur. Bununla birlikte teorik olarak, döviz kuru ve altın rezervi arasında doğru yönlü bir ilişki mevcuttur.

Türkiye’de rezerv artışını engelleyen kanalların, mümkün olduğunca engellenmesi gerekmektedir. Dış ticaret ve ödemeler dengesindeki riskler azaltılmalı, buna bağlı olarak rezerv yeterliliği artırılmalıdır. Özellikle portföy yükümlülüklerinin düşürülmesi, IMF metriğinde rezervleri olumlu etkileyecektir.

Kaynakça

Abdullateef, U. ve Waheed, I. (2010). External Reserve Holdings in Nigeria: Implications for Investment, Inflation and Exchange Rate. *Journal of Economics and International finance*, 2(9), 183-189.

Aizenman, J. ve Sun, Y. (2012). The Financial Crisis and Sizable International Reserves Depletion: From ‘Fear of Floating’to the ‘Fear of Losing International Reserves’?. *International Review of Economics & Finance*, 24, 250-269.

Aizenman, J. ve Inoue, K. (2013). Central Banks and Gold Puzzles. *Journal of the Japanese and International Economies*, 28, 69-90.

Akpan, A. U. (2016). Foreign Reserves Accumulation and Macroeconomic Environment: The Nigerian Experience (2004-2014). *International Journal of Economics and Finance Studies*, 8(1), 26-47.

Archer, D. ve Halliday, J. (1998). Rationale for Holding Foreign Currency Reserves. *Reserves Bank of New Zealand Bulletin*, 61(4), 347-51.

Aşarkaya, A. (2013). Dünyada ve Türkiye’de Altın Piyasası. İş Bankası İktisadi Araştırmalar Bölümü. https://ekonomi.isbank.com.tr/ContentManagement/Documents/ar_08_2013.pdf

ATO (2020). Günlük Basın Özetleri. https://www.ankaratb.org.tr/lib_upload/30.10.20%20Bas%C4%B1n%20Ozetleri.pdf

Türkiye’de Altın Rezervi ve Döviz Kuru İlişkisinin Fourier Yaklaşımı ile Test Edilmesi

Azar, S. A. ve Aboukhodor, W. (2017). Foreign Exchange Reserves and the Macro-economy in the GCC Countries. *Accounting and Finance Research*, 6(3), 72-87.

Azeem, M. ve Khurshid, M. (2019). Impact of Macroeconomic Variables on Foreign Exchange Reserves: A Case From Pakistan. *Economic Journal of Emerging Markets*, 11(2), 173-182.

Bastourre, D., Carrera, J. ve Ibarlucia, J. (2009). Why Countries Accumulate Foreign Reserves? A Dynamic Panel Approach. *Review of International Economics*, 17(4), 861-877.

Bayat, T., Şentürk, M., ve Kayhan, S. (2014). Exchange Rates and Foreign Exchange Reserves in Turkey: Nonlinear and Frequency Domain Causality Approach. *Theoretical & Applied Economics*, 21(11), 27-42.

Bayram, K., Abdullah, A. ve Meera, A. K. (2018). Identifying the optimal level of gold as a reserve asset using Black-Litterman model. https://www.researchgate.net/publication/323526589_Identifying_the_optimal_level_of_gold_as_a_reserve_asset_using_Black-Litterman_model_The_case_for_Malaysia_Turkey_KSA_and_Pakistan/link/5aa60b960f7e9badd9ab630a/download

Becker, R., Enders, W., ve Lee, J. (2006). A Stationarity Test In The Presence of an Unknown Number of Smooth Breaks. *Journal of Time Series Analysis*, 27(3), 381-409.

Christopoulos, D. K. ve Miguel A. L. (2010). Smooth Breaks and Non-Linear Mean Reversion: Post-Bretton Woods Real Exchange Rates, *Journal of International Money and Finance*, 29(6), 1076-1093.

Çeştepe, H., ve Güdenoğlu, E. (2020). Türkiye’de Döviz Rezervleri ve Döviz Kuru Arasındaki Asimetrik İlişki: NARDL Yaklaşımı Bulguları. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7(1), 231-251.

Destek, M. A. ve Okumuş, İ. (2016). Satın Alma Gücü Paritesi Hipotezi Geçerliliğinin Fourier Birim Kök Testleri ile İncelenmesi: OECD Ülkeleri Örneği. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 15(1), 73-87.

Engle, R. F. ve Granger, C. Wj. (1987). Co-Integration and Error Correction: Representation, Estimation and Testing. *Econometrica*, 55(2), 251-276.

Erdoğan, L., Tiryaki, A., ve Ceylan, R. (2018). Türkiye’de Uzun Dönem Ekonomik Büyümenin Belirleyicilerinin ARDL, FMOLS, DOLS ve CCR Yöntemleriyle Tahmini. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 36(4), 39-57.

Gökhale, M. S. ve Raju, JV R. (2013). Causality Between Exchange Rate and Foreign Exchange Reserves in the Indian Context. *Global Journal of Management and Business Research*, 13(7), 7-12.

- Gosselin, M. ve Parent, N. (2005). An Empirical Analysis of Foreign Exchange Reserves in Emerging Asia (No. 2005-38). Bank of Canada. <https://www.bankofcanada.ca/wp-content/uploads/2010/02/wp05-38.pdf>
- Gülmez, A. ve Yardımcıoğlu, F. (2012). OECD Ülkelerinde Ar-Ge Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Panel Eşbütünleşme ve Panel Nedensellik Analizi (1990-2010). *Maliye Dergisi*, 163(1), 335-353.
- Heller, H.R., (1996). Optimal International Reserves. *The Economic Journal*, 76(302), 296-311.
- Irefin, D., ve Yaaba, B. N., (2011). Determinants of Foreign Reserves in Nigeria: an Autoregressive Distributed Lag Approach. *CBN Journal of Applied Statistics*, 2(2), 63-82.
- Ito, H. ve McCauley, R. N., (2020). Currency Composition of Foreign Exchange Reserves. *Journal of International Money and Finance*, 102, 1-32.
- Khan, K., Eatzaz, A., ve Kazmi, A. A. (2005). The Demand for International Reserves: A Case Study of Pakistan. *The Pakistan Development Review*, 44(4), 939-957.
- Koutsoyiannis, A., (1983). A Short-Run Pricing Model of A Speculative Asset Tested With Data from The Gold Bullion Market. *Journal of Applied Economics*, 15(5), 563-582.
- Ndikumana, L. ve Elhiraika, A. (2007). Reserves Accumulation in African Countries: Sources, Motivations, and Effects (No. 2007-12). University of Massachusetts Amherst, Department of Economics.
- Nguyen, TK P., Nguyen, V. T., ve Hoang, TT H., (2019). The Impact of Foreign Reserves Accumulation on Inflation in Vietnam: An ARDL Bounds Testing Approach. In *International Econometric Conference of Vietnam*, Springer, Cham, 765-778.
- Pedroni, P., (2000). Fully-Modified OLS for Heterogeneous Cointegrated Panels. *Advances in Econometrics*, 15, 93-130.
- Pedroni, P. (2001). Purchasing Power Parity Tests In Cointegrated Panels. *Review of Economics and Statistics*, 83(4), 727-731.
- Seyidoğlu, H. (2017). Uluslararası İktisat Teori Politika ve Uygulama, Güzem Can Yayınları, İstanbul.
- TCMB (2020). Elektronik Veri Dağıtım Sistemi, <https://evds2.tcmb.gov.tr/>
- Tsong, C.-C., Lee, C.-F., Tsai, Li-Ju ve Hu, Te-C., (2016). The Fourier Approximation and Testing For The Null of Cointegration, *Empirical Economics*, 51(3), 1085-1113.
- Umeora, C. (2013). Effects of Foreign Direct Investment (FDI) on Economic Growth in Nigeria. https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2285329

Türkiye’de Altın Rezervi ve Döviz Kuru İlişkisinin Fourier Yaklaşımı ile Test Edilmesi

Vieira, F. V. ve Silva, C. G. (2019). The Role of International Reserves on Real Exchange Rate: A Panel ARDL Model Approach, https://www.anpec.org.br/encontro/2019/submissao/files_I/i7-e663d175e7e89c0a1f449df31cf14d87.pdf

Yasir, M., Shahzad, F., Ahmed, K. ve Sehrish, S. (2012). Relationship Among Exchange Rate, FDI And Foreign Exchange Reserves: An Empirical Investigation in case of Pakistan. *Interdisciplinary Journal of Contemporary Research in Business*, 4(5), 225-232.

Yılançı, V. ve Eris, Z. A. (2013). Purchasing Power Parity in African Countries: Further Evidence From Forier Unit Root Tests Based on Linear And Nonlinear Models. *South African Journal of Economics*, 81(1), 20-34.

Yılançı, V. (2019). A Residual-Based Cointegration Test with a Fourier Approximation. https://mpira.ub.uni-muenchen.de/95395/1/MPRA_paper_95395.pdf

Yılançı, V. (2017). Petrol Fiyatları ile Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkinin İncelenmesi: Fourier Yaklaşımı, *Ekonometri ve İstatistik Dergisi*, (27), 51-67.

Yüksel, S. ve Özşari, M. (2017). Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası’nın Döviz Rezervlerine Etki Eden Makroekonomik Faktörlerin Belirlenmesi. *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, 54(631), 41-53.

[itobiad], 2021, 10 (2): 1743-1759

Sırbistan Özelinde Türkiye'nin Kamu Diplomasisi Politikası

The Public Diplomacy Policy of Turkey towards Serbia

Sinem ÇELİK

**Arş. Gör., Karadeniz Teknik Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler
Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü**

**Research Assistant, Karadeniz Technical University, Faculty of Economics
and Administrative Sciences, Department of International Relations**

sinem.tan@ktu.edu.tr

Orcid ID: 0000-0001-9072-7542

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type	: Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received	: 23.11.2020
Kabul Tarihi / Accepted	: 22.04.2021
Yayın Tarihi / Published	: 24.06.2021
Yayın Sezonu	: Nisan-Mayıs- Haziran
Pub Date Season	: April-May-June

Atıf/Cite as: Çelik, S . (2021). Sırbistan Özelinde Türkiye'nin Kamu Diplomasisi Politikası . İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi , 10 (2) , 1743-1759 . Retrieved from <http://www.itobiad.com/tr/pub/issue/62559/830134>

İntihal /Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and confirmed to include no plagiarism. <http://www.itobiad.com/>

Copyright © Published by Mustafa YİĞİTOĞLU Since 2012 – Istanbul / Eyup, Turkey. All rights reserved.

Sırbistan Özelinde Türkiye'nin Kamu Diplomasisi Politikası

Öz

Yumuşak gücün öğelerinden biri kabul edilen kamu diplomasisi, son dönemlerin dünya çapında yaşanan hızlı küreselleşme süreci ile birlikte ortaya çıkan dikkat çeken kavramlarından biridir. İlk kez Edmund Gullion tarafından (1965) kullanılan ve geleneksel diplomasinin farklı ve ileri bir modu olarak görülen kamu diplomasisi kavramı, uluslararası ilişkilerin birbirinden farklı pek çok boyutunu kapsamaktadır. Bahse konu kavram, bir ülkenin diğer ülke halklarının sempati, ilgi ve beğenisini kazanma amacına ilişkin yürüttüğü politikaları ifade etmektedir. Son yıllarda kamu diplomasisi uygulamaları gerçekleştirmeye oldukça önem gösteren ülkelerden biri de Türkiye'dir. 2002 sonrası yaşadığı ekonomik kalkınma ve demokratikleşmeye paralel şekilde, farklılaşan dış politika anlayışı ekseninde Türkiye, kamu diplomasisi kapsamında gerçekleştirdiği faaliyetleri sayı ve nitelik anlamında artırmaya odaklanmıştır. Birçok bölge ve coğrafyada bu türden faaliyetleri sürdürmeye özen gösteren Türkiye, hali hazırda Balkan coğrafyasında da kayda değer çalışmalar yürütmeye çaba harcamaktadır. Türkiye'de kamu diplomasisi faaliyetleri hem resmi kurum ve kuruluşlar hem de hükümet dışı organizasyonlar eliyle gerçekleştirilmektedir. Bu çalışma çerçevesinde, kamu diplomasisi alanında Türkiye'nin yürüttüğü uygulamalar Sırbistan özelinde ele alınmıştır. Çalışmanın amacı, Sırbistan'da gerçekleştirilen Türk kamu diplomasi faaliyetlerinin neler olduğunu ve söz konusu faaliyetlerin kimler tarafından yürütüldüğünü tespit etmektir. Son dönemlerde Sırbistan'da kamu diplomasisi uygulamalarının artışına vurgu yapan çalışma kapsamında, akademik kitap ve makalelere ek olarak resmi- gayri resmî kurumların faaliyet raporları, internet siteleri ve yayın bültenleri incelenmiştir. Yapılan literatür taraması ve gerçekleştirilen rapor incelemeleri neticesinde, Sırbistan'da yürütülen Türk kamu diplomasisi faaliyetleri çerçevesinde resmi kurumlardan olan Türkiye İşbirliği ve Kalkınma Ajansı (TİKA) ve Yunus Emre Enstitüsü (YEE)'nün hükümet dışı organizasyonlara kıyasla daha aktif roller üstlendikleri görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Kamu Diplomasisi, Sırbistan, Türkiye, TİKA, Türk Dizileri.

The Public Diplomacy Policy of Turkey towards Serbia

Abstract

Public diplomacy, which is considered as one of the factors of soft power, is one of the salient concepts that emerged with the rapid globalization process

of recent times. The concept of public diplomacy, first used by Edmund Gullion (1965) and seen as a different and advanced mode of traditional diplomacy, covers many different dimensions of international relations. This concept expresses the policies carried out by a country in order to gain the sympathy, interest and admiration of the peoples of other countries. Turkey is one of the countries that perform important public diplomacy activities in recent years. After 2002, Turkey in axis of varying foreign policy in parallel with the economic development and democratization, focused on increasing the number and quality of activities carried out within the scope of public diplomacy. Turkey, which makes every effort to maintain public diplomacy activities in many regions and geographies, already also considerable activities in the Balkans are trying to undertake. Public diplomacy activities in Turkey are conducted through both government agencies and non-governmental organizations. In this study, the public diplomacy activities carried out by Turkey in Serbia were examined. The aim of the study is to determine what the Turkish public diplomacy activities in Serbia and by whom these activities are undertaken. In the study, which emphasized the increase of public diplomacy practices in Serbia recently, academic books and articles, in addition to activity reports, websites and broadcast bulletins of governmental agency and non-governmental organizations were examined. As a result of the literature review and report examination, it was observed that Turkish Cooperation and Coordination Agency (TIKA) and Yunus Emre Institute (YEE) take a more active role in the field of public diplomacy compared to non-governmental organizations.

Keywords: Public Diplomacy, Serbia, Turkey, TIKA, Turkish Series.

Giriş

Türkiye'nin gündemine oldukça geç giren kamu diplomasisi kavramı, yabancı ülke halkları ile hem onları hem de onların hükümetlerinin tutum, fikir ve davranışlarını etkileyebilmek amacıyla doğrudan iletişim içine girmek ve söz konusu iletişim aracılığıyla gerek ülke politikası gerekse devlet sistemine ilişkin pozitif-olumlu bir imaj yaratmaya çaba harcamak şeklinde tanımlanabilir. Kamu diplomasisinin amaçları; diğer ülke haklarının zihnine ve kalbine ulaşarak ortak çıkarlar çerçevesinde diyalog kurmak ve kurumsal diplomasiyle paralel olarak hem bireyin hem de devletin çıkarını muhafaza etmek ve olası krizlerin negatif etkilerini mümkün olduğunca en aza indirmektir.

Son yıllarda kamu diplomasisi uygulamaları gerçekleştirmeye oldukça önem gösteren ülkelerden biri de Türkiye'dir. 2002 sonrası yaşadığı ekonomik kalkınma ve demokratikleşmeye paralel şekilde, farklılaşan dış politika anlayışı ekseninde Türkiye, kamu diplomasisi kapsamında

gerçekleştirdiği faaliyetleri sayı ve nitelik anlamında artırmaya odaklanmıştır. Birçok bölge ve coğrafyada bu türden faaliyetleri sürdürmeye özen gösteren Türkiye, hali hazırda Balkan coğrafyasında da kayda değer çalışmalar yürütmeye gayret etmektedir.

Türkiye, gerek resmi kurum-kuruluşlar gerekse sivil toplum kuruluşlarını da içine alan hükümet dışı organizasyonlar eliyle birçok Balkan ülkesinde olduğu gibi Sırbistan'da da kamu diplomasisine ilişkin olarak varlık göstermeye çaba harcamaktadır. Söz konusu çalışma çerçevesinde, öncelikle genel hatlarıyla kamu diplomasisi kavramına değinilmiş, sonrasında Türkiye'nin mevcut kamu diplomasisi aktörleri ve konuya ilişkin yaklaşımı incelenmiş ve son olarak Sırbistan'daki Türk kamu diplomasisi faaliyetleri ele alınmıştır. Bu kapsamda resmî kurumlar ve hükümet dışı organizasyonların yayın bültenleri, internet siteleri ve faaliyet raporları incelenmiş ve güncel kaynaklar göz önünde bulundurularak elde edilen bulgular sonuç ve öneriler kısmında yorumlanmıştır.

Çalışmada, Balkan ülkeleri içerisinde Sırbistan'ın örnek olay olarak ele alınmasının sebebi, Sırlar nezdinde Osmanlı İmparatorluğu ve Türklerin Doğu'yla ilişkilendirilen "favori düşman" imajı ve bu imajın yarattığı tüm olumsuz çağrışımlara rağmen, Sırbistan ile Türkiye arasındaki ilişkilerin özellikle son dönemde olumlu bir şekilde gelişim izlemesidir. Bu noktada Türkiye'nin çeşitli kamu diplomasisi araçları kullanarak özellikle resmî kurumlar aracılığıyla ortaya koyduğu çabanın tespit edilmesi çalışmanın temelini oluşturmaktadır.

Kamu Diplomasisinin Kavramsal Çerçevesi

21. yüzyıl ile birlikte kamu diplomasisi kavramı, kamuoylarını ve gündemi etki altına alma kabiliyetinin ön plana çıkmasıyla devletlerin dış politikasının vazgeçilmez ve önemli unsurlarından biri olmuştur. 21. yüzyıl dünyası, uluslararası ticaret ve iletişimin küreselleşmesini takiben McLuhan'ın tabiriyle 'global köy' haline gelmiş, hızlı bir gelişme gösteren teknoloji olumlu-olumsuz pek çok sonuç doğurmuştur. Terör faaliyetlerinin 'ulus aşırır' bir hal almasıyla devletler güvenliklerine ilişkin birçok konuda daha etkin faaliyetler yürütmeye yönelmişlerdir. Güvenlikten yoksun olan dünyayı güvenli bir yere dönüştürmek için sert gücün çoğu meselede bir tarafa bırakılıp yumuşak güce ilişkin politikaların devreye sokulması gerekliliğinin altı çizilmiştir. Böylelikle bir dış politika aracı olarak kabul edilen kamu diplomasisinin önemine atıfta bulunulmuştur (Öztürk, 2009, s.1). Söz konusu bilgiler ışığında, kamu diplomasisinin ortaya çıkışının iletişim, güvenlik, ticaret ve teknoloji alanında meydana gelen değişiklikler ile ilişkili olduğunu söylemek mümkündür.

Geleneksel diplomasiden çeşitli yönlerle ayrılan kamu diplomasisi devletlerin sahip olduğu siyasi, askeri ve ekonomik sert gücü kadar önemli olan yumuşak gücünün en temel araçları arasında bulunmaktadır. Bu

diplomasi türü, telekomünikasyon devrimiyle birlikte dünyanın yeniden yapılandırılmasını takiben oluşan yeni ve dinamik ortamı veri olarak temel almaktadır. Kamu diplomasisi uluslararası arenada kamuoyunun da en az ülkeler kadar önemli bir aktör olabileceğini, diplomasının geleneksel yöntemlerinin işlerliğini ve dinamizmini kaybettiğini, ayrıca siyasi ortamın hem sivil toplum kuruluşlarını hem de etki gücü yüksek halk kitlelerini içine aldığı iddia etmektedir (Aydoğan ve Aydın, 2011, s.48).

Kavram itibarıyla kamu diplomasisi ilk olarak Edmund Gullion tarafından 1965 yılında kullanılmıştır. Gullion kamu diplomasisinin, geleneksel diplomasının farklı ve ileri bir modu olduğunu ve uluslararası ilişkilerin birbirinden farklı pek çok boyutunu kapsadığını ileri sürmüştür (Cull, 2020, s.15). Bahse konu boyutlara bilgi ve fikir akışı, çıkar gruplarının etkileşim içinde bulunması ve başka ülkelerin kamuoyu üzerinde etki yaratılmasını örnek vermek mümkündür. (Shinar vd., 2009). Yabancı literatürde 'Public Diplomacy' olarak nitelendirilen kavramın Türk literatüründe tüm akademik çevreler tarafından üzerinde uzlaşmış bir tanımı yoktur. Literatüre oldukça yeni yerleşmiş sayılan söz konusu kavram çeşitli mesleğe dâhil olan birçok insan tarafından yapılmış birbirinden farklı tanım içermektedir. Kamu diplomasisi kavramını farklı açılardan ele alan söz konusu tanımlardan bazıları şunlardır:

Kamu diplomasisi profesörlerinden Nicolas J. Cull (2020, s.13), kavramı uluslararası algıyı yabancı halklar eliyle yönetebilmek amacıyla gerçekleştirilen uluslararası aktörlerin bilinçli girişimi olarak tanımlamıştır. Kamu diplomasisi yazarlarından biri olan Gyorgy Szondi (2009) ise bu diplomasi çeşidini "yabancı kamuoyuyla iletişim içine girme" ve "uluslararası yönetimsel iletişim" şeklinde tanımlayarak, kavramın iletişim odaklı oluşuna vurgu yapmıştır. Prof. Dr. Evan H. Potter (2002, s.3) da kavramı bir devletin diğer bir ülkenin halkını, entelektüellerini ve siyasetçilerini kendi lehine çevirmek maksadıyla etki altına almaya çalışması şeklinde ele almıştır. Bahse konu tanımlardan yola çıkarak genel bir tanım yapılırsa, kamu diplomasisinin en temel anlamda bir ulusun-halkın, kendine özgü ideallerini, gerçekleştirdiği politikalarını, ulaşacağı çıkar ve hedeflerini yabancı ülke halklarına açıklama ve anlatma gayreti içine girdiği çok yönlü ve kapsamlı bir iletişim süreci olduğunu söylemek mümkündür.

Kavrama ilişkin yapılan tanımlamalardan geleneksel diplomasiden daha etkili olduğu anlaşılan kamu diplomasisinin bu etkililiği ancak alışılmış baskı tekniklerinden mümkün olduğunca uzak kalarak sağladığı bilinmektedir. Bu noktada kamu diplomasisi kaynaklarının etkin ve uygun kullanımı önem taşımaktadır. Kamu diplomasisinin kaynakları çok geniş kapsamlı olup, bir ülkenin siyasi yapısı, gelenek ve kültürü, dış politikası, ekonomik gelişme düzeyi, eğitim seviyesi, tanıtım faaliyetleri ve medyası olarak sıralanabilir. Kamu diplomasisine ilişkin faaliyetlerin başarılı bir şekilde gerçekleştirilebilmesi, bir ülkenin sahip olduğu kültürün çekici oluşuna, dış politikanın etik unsurlar barındırmasına, politikanın siyasi

değerlerle uyum içinde bulunmasına, ekonomik gelişmişliğin etkinliğine, eğitim standardizasyonunun yetkinliğine, doğru ve güvenilir bilgi sunan tanıtma faaliyetlerine ve son olarak yabancı kamuoyunu söz konusu ülkeye dair olumlu düşünceye sevk edebilme kabiliyetine bağlıdır (Aydoğan ve Aydın, 2011, s.55-56).

Kamu diplomasisinin sahip olduğu kaynakların çeşitli oluşu, aynı zamanda akla bu kaynakların muhatabının kim olacağı sorusunu gündeme getirmektedir. Dolayısıyla kamu diplomasisinin hedef kitlesinin kimler olduğunun bilinmesi kaynakların etkili bir şekilde kullanılacak olmasının temel hareket noktasıdır. Kamu diplomasisi kavramının hedef kitlesine dair; “yabancı halklar ya da kitleler, diğer devlet toplulukları ya da onların insanları, yabancı yurttaşlar, denizaşırı bireyler-topluluklar ya da teşekküller” olmak üzere pek çok tanım geliştirilmiştir (Fitzpatrick, 2009, s.96). Ancak kamu diplomasisinin hedef kitlesine ilişkin genel bir tanım yapıldığında, öne çıkan ve en çok kullanılan terimin “yabancı halklar” olduğu dikkat çekmektedir. Yabancı halktan kasıt sokaktaki herhangi sıradan bir bireyden ziyade o ülkedeki karar vericileri etkileyerek onları eyleme geçirme yeteneğini haiz bulunan bir kesimdir. Bahse konu kesim kamu diplomasisi faaliyetlerinin başarılı olup olmaması üzerinde etkin bir role sahiptir (Manor, 2019, s.35).

Kamu diplomasisinin başarısı üzerinde etkili olan bir diğer şey de kullanılan araçların yürütülen faaliyetlerle uyumlu olmasıdır. Jian Wang (2006, s.94), kamu diplomasisi araçlarının farklı şekillerde ve zamana uygun olarak kullanılmasının etkililiği ve gerekliliğine vurgu yapmaktadır. Kamu diplomasisinin kullandığı araçlara reklamlar, geleneksel ya da yeni medya, uluslararası organizasyonlar, ünlüler ve ulusal markalar örnek olarak verilebilir (Sancar, 2012, s.185). Bir ikna etme faaliyeti olarak bilinen ve kamu diplomasisine katkı sunan reklamlar, o ülkenin kültürel değerleri yansıtarak kamu diplomasisi mesajlarının hedef kitleye iletilmesinde etkili olmaktadır. Bir reklam içerik anlamında ne kadar çekici ise yabancı halklara iletilmesi amaçlanan mesajlar da bir o kadar çarpıcı olmaktadır. Fakat reklam içeriğinin yabancı halklar tarafından çekici bulunması mesajların iletilmesinde yalnız başına yeterli değildir. Reklamlar, kamu diplomasisini destekleyen yardımcı araçlar gibi kullanıldığında daha etkili olmaktadır.

Kamu diplomasisinin araçlarından bir diğeri olan geleneksel medyanın da; televizyon, radyo, sinema, gazete ve diğer yayınlardan (dergi, kitap vb.) meydana geldiği söylemek mümkündür. Geleneksel medyadan farklı olarak nitelendirilen yeni medyanın ise, daha geniş kapasiteli, karşılıklı, çoklu ortam yapısına sahip, eş zamanlı ve çok tabakalı etkileşimin yüksek hızla gerçekleştiği iletişim kanal ve araçlarını kapsadığı bilinmektedir. Yeni medyaya örnek olarak sosyal medya siteleri (Facebook, Instagram, Twitter, TikTok) verilebilir (Binark, 2007, s.5). Kamu diplomasisi mesajlarının aktarımına olanak tanıyan ve söz konusu araçlardan biri olan uluslararası

organizasyonlar da spor, kültür ve sanat etkinliklerini bünyesinde toplayarak ülkelerin hedef kitle üzerinde olumlu imaj yaratmasına katkıda bulunmaktadır. Bu organizasyonlara; Yaz-Kış Olimpiyat Oyunları, FIFA Dünya Kupası, Formula 1 yarışları, Eurovision Yarışması, Film Festivalleri, karşılıklı olarak yürütülen kültür yılı organizasyonları vb. örnek olarak gösterilebilir.

Uluslararası çevrede tanınırlığı bulunan ve içerdiği sembollerle hedef kitle kabul edilen yabancı halkları etkilemeyi başaran ulusal markalar ise, devletlerin sahip olduğu imaj açısından kayda değer bir diğer kamu diplomasisi aracıdır. Siemens, Adidas, Bosch, Audi ve BMW denildiğinde akla Almanya gelirken; Google, Apple, Nike, Netflix, Marlboro, Colgate, Coca-Cola ve Starbucks denildiğinde ABD; Honda, Bridgestone, Sony, Mazda, Toshiba, Canon ve Suzuki denildiğinde ise Japonya'nın gelmesi ülkelerin tanınırlığının ulusal markalar aracılığıyla da belirlenebileceğinin en güzel kanıtıdır (Leonard vd., 2002, s.176).

Kamu diplomasisinin başarılı olmasında etkili olan araçlar kadar önem taşıyan bir başka konu da Joseph Nye (2005, s.109)'ın üç ana başlık özelinde ele aldığı kamu diplomasisi boyutlarıdır. Bahse konu boyutlardan ilki "günlük iletişim"dir. Medyaya karşı açık ve net olmak anlamını taşıyan "günlük iletişim", yabancı basının da en az yerel basın kadar ele alınması gerekliliğinin altını çizmektedir. İkinci boyut olan "stratejik planlama" ise olay, imaj ve semboller kullanılarak mevzu bahis ülkenin olumlu-pozitif algılanmasında ihtiyaç duyulan önemli bir husustur. Üçüncü ve son boyut ise "uzun soluklu ve olumlu ilişkiler kurulması"dır. Değişim programları (Erasmus, Mevlana vb.), burslar (Fulbright, Jean Monnet vb.), staj olanakları, seminer, kongre ve konferanslar yoluyla yıllar içerisinde söz konusu ilişkilerin kurulabilmesi kolaylaşmaktadır.

Türkiye'deki Kamu Diplomasisi Yaklaşımı ve Buna İlişkin Aktörler

Türkiye'nin kamu diplomasisi uygulamalarıyla tanışması ve bu alana ilgi göstermesi 2000'li yıllarda gerçekleşmiştir. 1990'lı yıllara kadar politik ve ekonomik alanda çeşitli sorunlar yaşayan ve (1945-1990) yılları arasında potansiyelini uluslararası alandan çok ulusal meselelere harcayan Türkiye, Soğuk Savaş'ın bitmesiyle belirginleşen küreselleşme sürecinde toparlanmaya ve dış gelişmelere yönelik daha çok ilgi duymaya başlamıştır. Ortaya çıkan küresel değişime uyum sağlama noktasında çabalayan Türkiye'nin çok yönlü olarak nitelendirilen "dış politika stratejisi" uygulamaya başlaması, kamu diplomasisi uygulanabilirliği bakımından bir kilit taşı olmuştur. Nitekim küreselleşme sürecini takiben, uluslararası meselelerde demokrasi ve çoğulculuk, insani gelişme, sürdürülebilirlik, kültürel karşılıklı anlayış ve hoşgörünün tesisi gibi hususlar öncelikli hale gelmiştir (Öztürk, 2009, s.13).

Ak parti dönemi boyunca, küreselleşmeyle birlikte ön plana çıkan konuları kapsayan açık ve dinamik bir dış politika yürütülmesine ilişkin kayda değer bir gelişme ve ilerleme yaşanmış, 1990'lara kadar düşünceleri görmezden gelinen düşünür ve akademisyenlere dış politika yapımında söz hakkı verilerek yeni politikanın kuramsal bir zemine oturmasına imkân sağlanmıştır (Akgün, 2009, s.3). Uzunca bir dönem kendini ifade edememe ve anlaşılama problemleriyle yüzleşmek zorunda kalan Türkiye, kapalı toplum modelini terk etmekte oldukça zorlanmıştır. Ancak Türkiye'nin yabancı kamuoylarına ilişkin kendini anlatamama ve onlar tarafından anlaşılama sorunu, 2000'li yıllarda gereken adımların atılması doğrultusunda çözüme kavuşturulmak istenmiştir. Türkiye'nin 2010'da yabancı kamuoylarına kendisini açık, net ve doğru bir biçimde ifade edebilmesi maksadıyla kamu diplomasisi aktörleri arasında koordinasyon sağlamayı amaçlayan bir kurum olarak Kamu Diplomasisi Koordinatörlüğü (KDK) oluşturulmuştur.

Kamu diplomasisinin işlerliği açısından önemli bir sacayağı olan KDK, kamu diplomasisi uygulamalarına ilişkin olarak pek çok aktörle (kamu-özel) işbirliği içine girmektedir. Bu aktörlerden bazıları şunlardır: TİKA, YEE, Türkiye Radyo Televizyon Kurumu (TRT), Basın- Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü (BYEGM), Türk Hava Yolları (THY), Anadolu Ajansı (AA) ve çeşitli hükümet dışı organizasyonlar [Türk Sanayicileri ve İş Adamları Derneği (TÜSİAD), Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı (SETA), Kızılay, Yeryüzü Doktorları, Lösemili Çocuklar Vakfı (LÖSEV), Müstakil Sanayici ve İşadamları Derneği (MÜSİAD)]. Türk dış politikasının işleyişi üzerinde etki yaratan söz konusu aktörler Türkiye'ye ilişkin yeni ve daha kapsayıcı bir vizyon yaratılmasında önemli roller üstlenmektedir. Bu aktörlerin de yardımıyla kamu diplomasisi uygulamaları özellikle son yıllarda spor, eğitim, insani yardım, kalkınma ve kültür alanlarında kayda değer başarılar göstermiştir.

Türkiye'nin mevcut dış politikasının ve yürüttüğü kamu diplomasisi faaliyetlerinin ulaştığı başarı, sahip olduğu çok yönlü unsurların (kalkınma ve insani yardım destekçisi, bölgesel güç söylemi, güçlü tarihi-kültürel yön, film ihracatı, marka gücü vs.) etkin, tutarlı ve yönlendirici bir biçimde kullanılabilmesine ve bütün hepsini tekrar tekrar üretilmesine de bağlıdır. Türkiye'nin tarihi ve kültürel geçmişinden hareket ederek etkili bir dış politika yürütmesi söz konusu unsurların başında gelmektedir. Türkiye'de değişim- süreklilik çerçevesinde beliren dinamikler de önemli unsurlar arasındadır. Son yıllarda Türk modernleşmesindeki ilerleyiş, değişim ve sürekliliğin her ikisini de içinde barındıran bir hal almıştır. Söz konusu durum Türkiye'nin kendisine has ve dinamik deneyiminin dış kamuoylarının ilgisini çekmesine olanak tanımaktadır. (Kalin, 2012, s.157).

Özellikle son dönemlerde Türkiye'nin kamu diplomasisi uygulamaları yürütülen akılcı ve stratejik politikalar sayesinde başarılı, etkileyici ve

dinamik olma yolunda kayda değer bir gelişme göstermiştir. Ancak Türkiye'nin daha aktif ve dinamik bir tutum ve yaklaşım sergilemesine ilişkin önünde çok farklı tarzlarda engellerin bulunduğunu da belirtmek gerekir. Nitekim bu engellerin pek çoğunun dış faktörlere ilişkin olduğunu söylemek mümkündür. Örneğin; yabancı medyanın haber yayıncılığını taraflı şekilde gerçekleştirmesi, Türkiye'nin uluslararası imajının vaka odaklı olması ve Türkiye hakkında karışık çevreler tarafından aslı astarı olmayan tanıtma faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi dünya çapında yabancı kamuoyunda önyargılarla kuşatılmış yanlış bir kanaatin oluşumuna yol açmaktadır (Öztürk, 2009, s.15).

Yanlış kanaat oluşumunun önüne geçmek için Türk kamu diplomasisi uygulayıcılarına (resmi-gayiresmi) iç-dış politika yapımında birtakım görev ve sorumluluklar düşmektedir. Örneğin; medya ve yayın organları, Türkiye'nin uluslararası alandaki imajının olumsuz yönlerinin düzeltilmesi ve olumlu bir imaj yaratılması için sorumlu bir yayıncılık anlayışı yürütmeleri doğrultusunda yönlendirilmelidir. Türk kültür ve medeniyeti doğru kaynaklar kullanılarak açık ve güvenilir yollardan tanıtılmaya çalışılmalı, turizm sektörü kapsamında turist profiline uygun program ve organizasyonlar geliştirilmelidir. Türkiye'nin olumlu imajının yurt dışında artmasına yardımcı olan Türk film ve dizi sektörüne destek verilmeli, Türk kültürünün daha iyi tanınmasını sağlayan yapıtlar ön plana çıkarılmalıdır. Bütün bunlar gerçekleştirilirken, öncelik hedef ülke seçimi ve toplum analizinin doğru yapılmasına verilmeli, her faaliyet sonunda meydana gelen etkilerin değerlendirilmesi gerekmektedir (Yazar, 2020, s.538).

Balkan Coğrafyasının ve Özelde Sırbistan'ın Türk Kamu Diplomasisi İçin Önemi

Balkanlar, geçmişten beri Türkiye açısından önem taşıyan bir coğrafya olmuştur. Osmanlı Devleti'nin bu coğrafyada uzun dönem hâkimiyet sürmesi nedeniyle Türk halkı ile Balkan halkları arasında ortak bir kültür bulunmaktadır. Uzun yıllar boyunca askeri ve ekonomik açıdan güçlü olan Osmanlı Devleti, Balkanlar'ı ve diğer coğrafyaları sadece bu gücüyle değil, Osmanlı hoşgörüsüyle de etkilemiştir. Osmanlı Devleti döneminde Balkan coğrafyasına hâkim olan hoşgörü anlayışı Balkan halkları ile güçlü bir tarihi zemin oluşmasını beraberinde getirmiş ve bugüne uzanan samimi ilişkilerin temelini sağlamlaştırmıştır (Uğuz ve Saygılı, 2018: 144,149).

O dönemde diğer Balkan halkları ile aynı hoşgörüyü tabi tutulan Sırlar, dış güçlerin kışkırtması ve 19. yüzyıl boyunca yaşanan milli uyanışın yarattığı milliyetçi-ayrılıkçı hareketler dolayısıyla ilk ayaklanan millet olmuştur. Yaşanan söz konusu gelişme ve sonrasında meydana gelen olaylar son on beş yıla kadar Sırbistan ile ilişki kurulamamasını ve Sırlar ile Türklerin birbirlerine karşı önyargı beslemesini beraberinde getirmiştir. Ancak Türkiye, özellikle son yıllarda Balkanlarda yürüttüğü kamu diplomasisi faaliyetlerinin bir getirisi olarak hem Sırbistan ile geçmişten gelen

basamaklıp ve önyargı içeren düşünceleri yıkmak hem de Balkanlar'da istikrarı sağlamak amacıyla çeşitli girişimlerde bulunmaya özen göstermektedir (Yavuz ve Elcim, 2020: 75).

Türkiye Balkan coğrafyasına verdiği önem dolayısıyla gerek sahip olduğu resmi kurumlar gerekse birtakım hükümet dışı organizasyonlar eliyle Sırbistan'da da çeşitli kamu diplomasisi faaliyetleri gerçekleştirmektedir. Farklı yoğunluk ve şekilde yürütülen söz konusu faaliyetler insani yardım, restorasyon, tarım, hayvancılık, sağlık, eğitim, kültür, sanat, turizm ve iletişim gibi birçok alanlarda varlığını sürdürmektedir. Sırbistan'a yönelik yürütülen kamu diplomasisi faaliyetleri tarihsel arka plandan etkilenmekle beraber şeklini günümüz koşullarından almakta ve yoğunluğunu mevcut ilişkiler temelinde belirlemektedir. Sırbistan, Türkiye'nin yumuşak gücün bir unsuru olarak kabul edilen kamu diplomasisi temelinde faaliyet yürüttüğü ülkeler arasında Balkan coğrafyasında istikrarın sağlanması bakımından önem taşıyan kilit ülkelere biridir.

Sırbistan'a Yönelik Türk Kamu Diplomasisi

Türkiye'de kamu diplomasisi faaliyetleri hem resmi kurum ve kuruluşlar hem de hükümet dışı organizasyonlar eliyle gerçekleştirilmektedir. Sırbistan özelinde gerçekleştirilen Türk kamu diplomasisi faaliyetlerini yürüten resmi kamu kurumların önde gelenleri TİKA ve YEE'dir. Taşıdığı misyon ve vizyon gereği Türkiye'de önemli bir konumda bulunan TİKA, Sırbistan'a yönelik gerçekleştirilen kamu diplomasisi uygulamalarında başı çeken kurumlar arasında yer almaktadır. 2005 yılı itibariyle TİKA'nın resmi sitesinde yayınlanan faaliyet raporları dikkate alındığında, 2007'den sonra Sırbistan'da eğitim, sağlık, kültür, hayvancılık, tarım ve restorasyon gibi alanlarda birtakım önemli faaliyet ve projeler yürütüldüğü dikkat çekmektedir. 2007 yılı itibariyle TİKA'nın Sırbistan'da gerçekleştirdiği çalışmalarından bazılarını aşağıdaki tabloda yer verilmiştir.¹

Tablo 1. TİKA Tarafından Sırbistan'da Gerçekleştirilen Kamu Diplomasisi Faaliyetleri

2007	Preşovalı gençlere yönelik yabancı dil ve bilgisayar kursu açılması
2008	Novi Pazar Dositey Obradoviç İlkokulu ve Spor Salonu inşa edilmesi
2009	Sırbistan/ Tutin Boşnak Bilim Enstitüsü'nün onarımının yapılması ve malzeme desteği sunulması Belgrad Üniversitesi Türkçe Sınıfı'na teknik donanım sağlanması Novi Pazar'da ağaçlandırma faaliyeti gerçekleştirilmesi
2010	Belgrad Şeyh Mustafa Türbesi'nin restorasyon faaliyetlerine başlanması Novi Pazar Devlet Üniversitesi için yeni inşa edilen binanın tadilat ve donanımının gerçekleştirilmesi
2011	Arencelovats Devlet Hastanesi ve Belgrad Dr. Dragiša Misoviç Hastanesi'ne tıbbi malzeme temin edilmesi

¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. TİKA, **Faaliyet Raporları** (2007-2019), https://www.tika.gov.tr/tr/yayin/liste/tika_faaliyet_raporlari-22?page=1, 14.11.2020.

Sırbistan Özelinde Türkiye'nin Kamu Diplomasisi Politikası
(The Public Diplomacy Policy of Turkey towards Serbia)

	Sremcitsa Engelliler Yurdu'na hidromasaj odası yaptırılması ve fizik tedavi cihazı gibi gerekli ekipmanların sağlanması
2012	Starceviçe, Dobrinya ve Naboye köylerine okul inşa edilmesi Novi Pazar Rus Arşiv Müdürlüğü bünyesindeki Osmanlı sicillerinin basılmasına için müdürlüğe destek sağlanması Priboy Belediyesi'ne 7 adet çapa makinesi, Peşter bölgesine 100 adet süt sağma makinesi temin edilmesi Yeni Varoş Teknik Lisesi ile Niş Üniversitesi Ekonomi Fakültesi Oditoryumu'nun tadilatının yapılması
2013	Sancak İnsan Hakları ve Özgürlüklerini Koruma Derneği'ne ekipman, Boşnak Milli Konseyi'ne malzeme desteği sağlanması Arilye Belediyesi'ne destek amaçlı 20 çiftliğe 40.000 adet ahududu kökü verilmesi Priyepolye Hastanesi'ne laparoskopi cihazı, Subotitsa Hastanesi'ne taşınabilir mikroskop temin edilmesi Kurşumliya, Priboy, Priyepolye, Raşka belediyeleri ve Novi Pazar Ziraat Birliği için sera temin edilmesi
2014	Bogatiç Okulu'na ısıtma sistemi kurulması, iç ve dış cephe iyileştirmesi yapılması Novi Pazar Raşka Köprüsü inşa edilmesi Kuçevo Belediyesine 20 ton kapasiteli soğuk hava deposu temin edilmesi Brus Belediyesi'ne 40 adet süt sağma makinesi temin edilmesi
2015	Zvezdara Hastanesi Göz Hastalıkları Kliniği'ne fakoemülsifikasyon cihazı temin edilmesi Sırbistan'ın Razany Belediyesi Braçin köyüne yeni bir köprü inşa edilmesi Nova Varoş, Tutin, Bujanovac ve Ljuboviya Belediyeleri'ne sera temin edilmesi
2016	Novi Pazar ve Tutin belediyelerinden toplam 60 arıcıya arılı kovan desteği sağlanması ve arıcılık eğitimi verilmesi Engelli çocuklar için Vrba Dostluk Parkı inşa edilmesi Kral 1. Petar İlkokulu'na çatı katı tadilat desteği sunulması ve donanım temin edilmesi
2017	Sırbistan-Novı Pazar Devlet Hastanesi Jinekoloji ve Doğum Bölümü'nün Yenilenmesi
2018	Sırbistan – Yüksek Mahkeme Binası modernizasyonunun gerçekleştirilmesi Sırbistan – Sokollu Mehmet Paşa Çeşmesi'nin restore edilmesi
2019	Sırbistan, Syenitsa Valide Sultan Cami'sinin restore edilmesi Sırbistan – Ram Kalesi'nin restore edilmesi

Türk dilini ve kültürünü yurtdışında tanıtmayı, Türkiye'nin başka ülkelerle olan kültürel alışverişini etkinleştirmeyi ve buna ilişkin bilgi ve belgeleri tüm dünyanın erişimine açmayı edinen YEE de Sırbistan'a yönelik kamu diplomasisi uygulaması gerçekleştiren resmi kurumlar arasında sayılmaktadır. 2009 yılında çalışmalarına başlayan Enstitü, kültürel ve sanatsal faaliyetler yürütmeye özen göstermekte ve yurtdışında oluşturduğu Yunus Emre Türk Kültür Merkezleri (YETKM) aracılığıyla özellikle Türk dili ve kültürü alanlarında eğitim almayı talep edenlere hizmet vermektedir. YEE tarafından bugün itibarıyla yurtdışında 51 tane YETKM kurulmuştur. Bu YETKM'lerden biri de Sırbistan'ın başkenti Belgrad'da bulunmaktadır.

Belgrad'da Türk Kültür Merkezi'nin 2015 yılında kurulmuş olması YEE'nin o zamana kadar ülkede pasif bir konumda bulunduğu anlamını taşımamaktadır. YEE'nin süreç içinde Sırbistan'da çeşitli projeler

yürüttüğünü söylemek mümkündür. Bunlardan biri, 'Balkanlarda Kültürel Mirasın Yeniden İnşası Projesi'dir. YEE ile T.C. Merkez Bankası'nın ortaklaşa yürüttüğü proje, Sırbistan'ın da içinde bulunduğu 7 Balkan ülkesinde Osmanlı döneminden kalma el yazması eserlerin tespit ve tamir edilmesi, bakımı ile mevcut eserlerin modern şartlara uygun olarak korunmasını desteklemek üzere oluşturulmuştur. Proje, savaş esnasında tahrip olmuş el yazması eserlerin tamir ve bakımını yapmak, onları kataloglamak, dijital ortama aktarmak ve eserlerin geliştirilmesi hususunda uzmanlar yetiştirmek gibi çalışmalara ilişkindir (YEE, 2014).

YEE'nin Sırbistan'da yürüttüğü projelerden bir diğeri ise, Türk dilinin öğrenilmesi, Türk dili, kültürü ve edebiyatı öğreniminin kalifiyeli hale getirilmesi ve Türk kültürü aracılığıyla Türkiye'nin uluslararası platformlarda daha iyi tanıtılmasında önemli ve öncü bir rol üstlenen Türkoloji Projesi'dir (Anadolu Ajansı, 2016). YEE proje kapsamında, 50 kadar ülkede yaklaşık 80 üniversite ile 'Türkoloji Projesi İşbirliği Protokolü' imzalanmıştır. Türkoloji Projesi kapsamında işbirliği imzalanan üniversiteler arasında Sırbistan'daki Novi Sad Üniversitesi ve Belgrad Üniversitesi de bulunmaktadır. YETKM tarafından son beş yılda ülkede gerçekleştirilen faaliyetlerden bazılarını bakıldığında ise şunlar dikkat çekmektedir²:

Tablo 2. YEE Tarafından Sırbistan'da Gerçekleştirilen Kamu Diplomasisi Faaliyetleri

2016	Belgrad'da "Konstantiniyye'den İstanbul'a 19. Yüzyıl Ortalarından 20. Yüzyıla Boğaziçi Fotoğrafları Sergisi" gerçekleştirilmesi Belgrad'da "Osmanlıdan Önce ve Sonra Balkanlarda Devlet ve Toplum Sempozyumu" düzenlenmesi
2017	"Modern Türkiye, Balkanlar ve Avrupa" Konferans Dizisi düzenlenmesi "Geleneksel Tatlar" Aşure Günü organize edilmesi "Penceremden İstanbul" Zeljka Micanovic Miljkovic Resim Sergisi düzenlenmesi "Güray Başol" ve "Borusan Dörtlüsü" Klasik Müzik Konserleri tertip edilmesi 15 Temmuz Etkinlikleri gerçekleştirilmesi
2018	Geleneksel Türk Okçuluğu Kursu düzenlenmesi Türk lezzet ve tatlarının tanıtılması "Kadim Medeniyetimiz Osmanlı Müzikleri" adlı müzik resitali organize edilmesi Pedallar Demokrasi İçin Dönüyor - 15 Temmuz Bisiklet Koşusu düzenlenmesi Türkoloji Buluşmaları- Türkçe Sohbetleri düzenlenmesi
2019	Ebru Kursları düzenlenmesi Türkçe Kursları tertip edilmesi Resim yarışmaları organize edilmesi
2020	"Türkiye Hatırası" isimli fotoğraf yarışması düzenlenmesi Ebru ve resim kursları açılması Teknoloji yarışmaları tertip edilmesi

² Ayrıntılı bilgi için bkz. YEE, **Faaliyet Raporları** (2016-2018), <https://www.yee.org.tr/tr/yayinlar?k=23>; Belgrad YEE, **Duyurular** (2018-2020), <https://belgrad.yee.org.tr/tr/duyurular>, 17.11.2020.

Sırbistan'a yönelik kamu diplomasisi faaliyeti yürüten iki önemli resmi kurum olan TİKA ve YEE dışında hükümet dışı organizasyonların da bu doğrultuda bir takım faaliyetler yürüttüğü dikkat çekmektedir. İktisadi Araştırmalar Vakfı (İAV), Türkiye İşadamları ve Sanayiciler Konfederasyonu (TUSKON), Uluslararası Kalkınma ve İşbirliği Derneği (UKİD) ve Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (DEİK) gibi kuruluşlar Sırbistan ile olan ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi doğrultusunda faaliyetler yürüterek kamu diplomasisinin uygulanabilirliğini dolaylı olarak etkilemektedir. Diğer yandan, Sırbistan'a yönelik insani yardım amaçlı faaliyetler yürüten organizasyonlar bulunduğu da dikkat çekmektedir. Kızılay, Sırbistan'da bu çerçevede çalışmaları bulunan kuruluşların başında yer almaktadır. Her ne kadar kamu diplomasisi ile doğrudan ilişkili olmasa da Kızılay, İHH gibi yardım kuruluşlarının faaliyetlerinin yardımlaşma ve dayanışma duygusunu artırdığı ve Türkiye'nin Sırbistan'daki imajına katkı sağladığı bilinmektedir.

Sırbistan'da gerçekleştirilen Türk kamu diplomasisi faaliyetleri kapsamında ele alınacak diğer bir önemli konu ise, kamu diplomasisinin uygulanabilirliği açısından önem taşıyan araçlardır. Söz konusu araçlara öncelikle Sırbistan'da yayınlanan Türk dizileri örnek olarak gösterilebilir. Son dönemde Sırbistan televizyon kanallarında yayınlanan dizilerden bazıları şunlardır: Aşk-ı Memnu, Asi, Beni Affet, Binbir Gece, Hanımın Çiftliği, Kurtlar Vadisi, Muhteşem Yüzyıl ve Yaprak Dökümü. Uzman Türkolog Amine Ş. Jesenkoviç, "Balkan coğrafyasında Türklere ilişkin bazı ön yargılar mevcut. Sırbistan'da ve Hırvatistan'da Türklere olumsuzluk ve nefretle bakanlar Türkiye'den ihraç edilen dizileri izledikten sonra ön yargılarından büyük ölçüde vazgeçtiler. Diziler aslında toplumların birbirine çok fazla yabancı olmadığını gösterdi" diyerek söz konusu dizilerin coğrafyada taşıdığı önemi vurgulamıştır. Ayrıca dizilerde verilen imaj doğrultusunda Türklerin Müslüman fakat tehlikeli olmadıklarının algılandığını da belirten Jesenkoviç, Sırbistan'da pek çok Türk baklavacı açılmasını Türk dizilerinin ülkede yarattığı etkiye bağlamıştır (Haberler.com, 2012).

Sırbistan halkının Türkiye'ye yönelik sempati duymasına imkân tanıyan araçlar arasında kamu diplomasisinin uygulanabilirliği açısından önem taşıyan ünlüler de bulunmaktadır. Asi dizisinde başrol oynayan Murat Yıldırım'ın diziyi yayınlayan Sırp kanalına konuk olarak davet edilmesi, Muhteşem Yüzyıl dizisinde Kanuni Sultan Süleyman rolünü canlandıran Halit Ergenç'in Sırbistan'ın Nova televizyonu tarafından düzenlenen açılışa katılması, Belgrad'da dünyaca ünlü Türk piyanist Fazıl Say'ın Avrupa Birliği'nin desteğiyle düzenlenen konserler dizisinin ilkinde sahne alması ve canlandırdığı Malkoçoğlu karakteriyle fenomen haline gelen Burak Özçivit'in Belgrad Üniversitesi Öğretim Üyesi Prof. Dr. Mirjana Teodosijevic tarafından Sırbistan'a davet edilmesi ülkede Türkiye'ye yönelik olumlu bir algı ve imaj oluşmasını sağlamaktadır.

Görüldüğü üzere, kamu diplomasisi araçları aracılığıyla yürütülen faaliyetlerin Sırbistan'da giderek etkili hale geldiğini söylemek mümkündür. Özellikle ülke genelinde televizyon kanallarından yayınlanan Türk dizileri kamu diplomasisinin başarıya ulaşması açısından önemli roller üstlenmektedir. Dolayısıyla hem bahse konu araçların Sırbistan'da daha kapsamlı, etkin ve akıllı kullanılmasına özen gösterilmeli hem de resmi kurumlar dışındaki organizasyonlar eliyle kamu diplomasisinin özüne daha uygun faaliyetler yürütülmesinin yolları aranmalıdır.

Sonuç ve Öneriler

Son on beş yıl içinde Türkiye, yumuşak gücü dikkate alan politikalarıyla kamu diplomasisi uygulamaları çerçevesinde ilerlemeler kaydederek, diğer ülke halklarının Türk halkına sempati duyması doğrultusunda çalışmalar yürütmekte ve bu sayede yabancı halklar üzerinde bilinirliğini, etkinliğini ve olumlu imajını artırmayı amaçlamaktadır. Türkiye'nin yumuşak gücün bir ögesi olarak görülen kamu diplomasisi çerçevesinde faaliyet gerçekleştirdiği ülkeler içinde Balkanlar bölgesinde istikrarın sağlanması açısından kilit ülkelerden biri olan Sırbistan da bulunmaktadır.

Gerçekleştirilen siyasi üçlü mekanizmalar ve kamu diplomasisinin amacına hizmet eden faaliyetler aracılığıyla Balkanlarda ilerleme kaydeden Türkiye, Sırbistan'la tarihi önyargılar nedeniyle belirli bir düzeyde kalan ilişkileri son dönemde dinamik bir yapı içerisine sokmuştur. Sırbistan'a siyasi ilişkiler dışındaki ekonomi, kültür, ortak tarihi miras, sanat, eğitim ve güvenlik gibi pek çok alanda destek ve yardım sağlayan Türkiye'nin dayanışma ruhunu geliştirmeye çalıştığı da dikkat çekmektedir. Türkiye bu doğrultuda, tarihsel süreçte sorunlu ilişkileri olduğu bu ülke ile imkânları çerçevesinde kamu diplomasisi faaliyetleri yürütmeye özen göstermektedir.

Sırbistan'a yönelik yürütülen faaliyetlere ilişkin öne çıkan hususlardan biri, resmi kurumların (TİKA, YEE) hükümet dışı organizasyonlara kıyasla daha baskın ve etkili faaliyetler yürütüyor olmasıdır. Bu durum her ne kadar kamu diplomasisinin özü itibarıyla çok tercih edilir bir durum olmasa da resmi kurumlar tarafından gerçekleştirilen faaliyetlerin de ülke genelinde kamu diplomasisine önemli katkılar sunduğu bilinmektedir. Bir diğer dikkat çeken husus, olumlu imaj yaratma amacıyla olan kamu diplomasisi faaliyetlerinin Sırbistan genelinde orantılı bir dağılım göstermemesidir. Faaliyetler daha çok Boşnak halkın yoğunlukta olduğu Sancak Bölgesi'nde gerçekleştirilmektedir. Bu durum kamu diplomasisi faaliyetlerinin Sırbistan'da oluşturduğu olumlu havanın ülke geneline homojen bir şekilde dağılmadığının göstergesidir.

Sırbistan'da gerçekleştirilen faaliyetler arasında en başarılı kabul edilebilecek olanı ise kamu diplomasisi araçları içinde sayılan Türk dizileridir. Bahse konu diziler Sırbistan'da geniş kitleler tarafından takip edilmekte ve bu durum Türk kültürünün bölgede daha iyi tanınmasına ve

ona yönelik ilginin artmasına zemin hazırlamaktadır. Türkiye'den ihraç edilen dizilerin yarattığı etkiyi aynı ölçüde diğer kamu diplomasisi araçlarında görmek söz konusu değildir. Kamu diplomasisi uygulamalarında etkililik ve nitelik ne kadar önemliyse söz konusu faaliyetlerin sürekli olması da o denli önemlidir. Örneğin Sırbistan'da resmi-gayri resmi kurumlar tarafından yürütülen çalışmalar süreklilik arz ettiği müddetçe kalıcı olabilecektir ve böylelikle faaliyetlerin daha fazla kitleye ulaşması kolaylaşacaktır. Bu doğrultuda; sosyal medya, reklam, uluslararası organizasyonlar, ünlüler, ulusal markalar, filmler ve dizileri kapsamına alan kamu diplomasisi araçları aktif bir biçimde kullanılmalı ve ortaya çıkması muhtemel olumsuz olaylara bağlı olarak kamu diplomasisi refleksi geliştirilmelidir.

Aynı zamanda Türkiye'nin Sırbistan ve diğer tüm Balkan ülkelerinde yürüttüğü faaliyetler açısından dönüt alınması noktasında kamuoyu yoklamalarının yapılması icap etmektedir. Kamuoyu yoklaması, ülkelerde gerçekleştirilen kamu diplomasisi çalışmalarının ulaştığı noktanın belirlenmesi ve geri dönüşün alınması açısından büyük önem taşımaktadır. Nitekim Türkiye'nin Balkanlar özelinde yürüttüğü kamu diplomasisi faaliyetlerine dönem dönem Batılı güçler tarafından "Yeni-Osmanlılık" eleştirileri yöneltilmiştir. Batı'nın yürüttüğü söz konusu algı operasyonları ancak kamu diplomasisi uygulayıcılarının kamuoyu yoklamaları aracılığıyla hedef kitlelerden dönütleri alıp, bu çıktılar doğrultusunda faaliyetlerine yön vermesi ile mümkün olabilir. Türkiye'nin bölgede gösterdiği çabaların kamuoyu nezdindeki kıymetinin azaltılmasının önüne geçilmesi ancak bu şekilde sağlanabilir.

Kaynakça

Akgün, B. (2009). Türk Dış Politikası ve Uluslararası Örgütler. *Akademik Ortadoğu*, 3 (2), 1-39.

Anadolu Ajansı (2016). *Yunus Emre Enstitüsü "Türkoloji Projesi" ile yurt dışında 16 bin öğrenciye ulaştı.* (Erişim: 16.11.2020), <https://www.aa.com.tr/tr/info/infografik/3055>.

Aydoğan B., ve Aydın, H. (2011). Güç Kavramı, Kamu Diplomasisi ve Güvenlik. *Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Derneği (Ekopolitik) Uluslararası İlişkiler Masası*, Rapor No: 11-02.

Belgrad YEE (2020). *Duyurular (2018-2020)*. (Erişim: 17.11.2020), <https://belgrad.yee.org.tr/tr/duyurular>.

Binark, M. (2007), *Yeni Medya Çalışmaları*. Ankara: Dipnot Yayınları.

Cull, N. J. (2020). Public Diplomacy Before Gullion. İçinde: Nancy Snow ve Nicholas J. Cull (Ed.), *Routledge Handbook of Public Diplomacy* (s.13-19), Newyork: Routledge.

Fitzpatrick, K. (2009). *The Future of U.S. Public Diplomacy: An Uncertain Fate*. Martinus Nijhoff Publishers.

Haberler.com (2012). *Türk Dizileri, Balkan ve Arap Ülkelerinde Türk İmajına Olumlu Katkı Yaptı*. (Erişim: 17.11.2020), <https://www.haberler.com/turk-dizileri-balkan-ve-arap-ulkelerinde-turk-3370212-haberi/>.

Kalın, İ. (2012). Türk Dış Politikası ve Kamu Diplomasisi. İçinde: Abdullah Özkan ve Tuğçe Ersoy Öztürk (Ed.), *Kamu Diplomasisi* (s.145-160), İstanbul: Tasam Yayınları.

Leonard, M., Stead, C., & Smewing, C. (2002). *Public diplomacy*. London: Foreign Policy Centre.

Manor I. (2019). Public Diplomacy and the Digital Society. İçinde: Ilan Manor (Ed.), *The Digitalization of Public Diplomacy* (s.29-63), Palgrave Macmillan Series in Global Public Diplomacy. Cham: Palgrave Macmillan.

Nye, J. (2005). *Dünya Siyasetinde Başarının Yolu Yumuşak Güç*. Rayhan İnan Aydın (Çev.). Ankara: Elips Yayınları.

Öztürk, T. (2009). *Dış Politikadaki Etkin Unsur: Kamu Diplomasisi ve Türkiye'nin Kamu Diplomasisi Etkinliği*. (Erişim: 05.11.2020), <http://www.kamudiplomasisi.org/pdf/tugceersoyozturk.pdf>.

Potter, E. H. (2002), Canada and the New Public Diplomacy. *Discussion Papers in Diplomacy*. Clingendael: Netherlands Institute of International Relations.

Sancar, G. A. (2012). *Kamu Diplomasisi ve Uluslararası Halkla İlişkiler*. İstanbul: Beta Yayınları.

Shinar, D., Davidson, R., First, A., Liran-Alper, D., Mandelzis, L., & Naor, A. (2009). *The Neaman document: A study on Israeli public diplomacy*. İsrail: Samuel Neaman Institute.

Szondi, G. (2009). Central and Eastern European Public Diplomacy: A Transitional Perspective on National Reputation Management. İçinde: Nancy Snow ve Philip Taylor (Ed.), *Routledge Handbook of Public Diplomacy* (s.292- 313), New York: Routledge.

TİKA (2020). *Faaliyet Raporları (2007-2019)*. (Erişim: 14.11.2020), https://www.tika.gov.tr/tr/yayin/liste/tika_faaliyet_raporlari-22?page=1.

Uğuz, H. E. ve Saygılı, R. (2018). Turkish Public Diplomacy in The Balkans: The Power of Soft Power. *Inquiry*, 3(1), 143-150.

Wang, J. (2006). Managing National Reputation and International Relations in the Global Era: Public Diplomacy Revisited. *Public Relations Review*, 32 (2), 91-96.

Yavuz, T. ve Elcim, Ş. D. (2020). Turkey's Soft Power and Public Diplomacy: The Case of Serbia Between 2002-2019. *Nitel Sosyal Bilimler*, 2(1), 74-89.

Yazar, F. (2020). Kamu Diplomasisi Aracı Olarak Türk Dizi Sektörünün Değerlendirilmesi. *Stratejik Ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(3), 529-541.

YEE (2014). *Balkanlarda Kültürel Miras Yeniden İnşa Ediliyor*. (Erişim: 15.11.2020), <https://www.yee.org.tr/tr/haber/balkanlarda-kulturel-miras-yeniden-insa-ediliyor>.

YEE (2020). *Faaliyet Raporları (2016-2018)*. (Erişim: 15.11.2020), <https://www.yee.org.tr/tr/yayinlar?k=23>.

[itobiad], 2021, 10 (2): 1760-1788

**Alman Nitelikli İşçi Gücü Göçü Yasası Çerçevesinde Sağlık
Çalışanlarının Almanya'ya Göç Edebilme Motivasyon ve
Potansiyelleri**

Motivation and Potentials of Healthcare Professionals to Migrate to
Germany within the German Framework of the Skilled Immigration Act

İlhan KARACA

Dr. Öğr. Üyesi, Bayburt Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü

Asst. Prof. Dr., Bayburt University, Dept. of ELT

ilhankaraca@bayburt.edu.tr/ Orcid ID: 0000-0001-7491-732X

Süleyman YURTTAŞ

Dr. Öğr. Üyesi, Bayburt Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü

Asst. Prof. Dr., Bayburt University, Dept. of ELT

syurttas@bayburt.edu.tr/ Orcid ID: 0000-0002-0631-5252

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type	: Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received	: 01.12.2020
Kabul Tarihi / Accepted	: 08.06.2020
Yayın Tarihi / Published	: 24.06.2020
Yayın Sezonu	: Nisan-Mayıs-Haziran
Pub Date Season	: April-May-June

Atıf/Cite as: Karaca, İ , Yurttaş, S . (2021). Alman Nitelikli İşçi Gücü Göçü Yasası Çerçevesinde Sağlık Çalışanlarının Almanya'ya Göç Edebilme Motivasyon ve Potansiyelleri . İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi , 10 (2) , 1760-1788 . Retrieved from <http://www.itobiad.com/tr/pub/issue/62559/825603>

İntihal /Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and confirmed to include no plagiarism. <http://www.itobiad.com/>

Copyright © Published by Mustafa YİĞİTOĞLU Since 2012 – Istanbul / Eyup, Turkey. All rights reserved.

Alman Nitelikli İşçi Gücü Göçü Yasası Çerçevesinde Sağlık Çalışanlarının Almanya'ya Göç Edebilme Motivasyon ve Potansiyelleri *

Öz

Yapılan bu çalışmada, Almanya Federal Cumhuriyetinde 1 Mart 2020 tarihinde yürürlüğe giren Alman Nitelikli İşgücü Göçü Yasası çerçevesinde Yaşlı Bakım Programı öğrencilerinin Almanya'ya göç edebilme ve ulus ötesi bağlar kurabilme durumları ele alınmıştır. Çalışmanın amacı, nitelikli işçi göçüne, göç etmek isteyen bireyin perspektifinden bakarak, onun kişisel göç yönelimini ortaya çıkarmak ve bu yönelimi hedef ülkedeki nesnel durumla karşılaştırmak ve ayrıca göç edebilme potansiyelini ortaya koymaktır. Çalışma, özelinde yaşlı bakım teknikeri adaylarına odaklansa da elde edilen bulgular, Türkiye'den yurtdışına nitelikli işçi olarak gitmek isteyen diğer meslek dallarından bireylere de gerçekçi bir göç perspektifi sunmayı amaçlamaktadır. Çalışmada yarı yapılandırılmış sorular kullanılarak, derinlemesine görüşme tekniğiyle toplanan veriler, Bayburt Üniversitesi Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu Yaşlı Bakımı Programı ikinci sınıf öğrencilerinden elde edilmiştir. Verilerden elde edilen bulgular, yaşlı bakım teknikerler adaylarının Almanya'ya göç etme motivasyonlarının oldukça yüksek olduğunu göstermiştir. Buna karşın hedef olarak belirlenen ülkeye göç etme potansiyelleri ise zayıf olarak ortaya çıkmıştır. Türkiye'deki istihdam imkânlarının sınırlılığı ve idealleştirilmiş bir Almanya algısı, araştırılan grubun bireylerine daha çok hayal düzeyinde bir "potansiyel nitelikli göçmen" statüsü kazandırmıştır. Ancak Almanya'nın gün geçtikçe artan ve içerideki insan kaynaklarından yararlanılarak giderilemeyecek olan nitelikli eleman ihtiyacı ve iki ülke arasındaki güçlü göç bağları, bu durumun berisinde, göç etmek isteyen bireyler için sağlam ama daha engelsiz ve işlevsel hale gelmesi gereken bir zemin oluşturmaktadır. Bu bağlamda henüz yeni yürürlüğe giren Alman Nitelikli İşgücü Göçü Yasası da, gelecekte iki ülke arasında üretilebilecek ortak göç programları ve projeleri için önemli bir çerçeve olarak ortada durmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Potansiyel Nitelikli Göçmen, Ulus Ötesi Göç, Alman Nitelikli İşgücü Göçü Yasası, Sağlık Çalışanları, Yaşlı Bakımı, Yaşlı Bakım Teknikeri

* Bayburt Üniversitesi Etik Kurulunun 29.01.2021 Tarih, 2021/22 Sayılı kararı ile Etik Kurul Kararı alınmıştır.

Motivation and Potentials of Healthcare Professionals to Migrate to Germany within the German Framework of the Skilled Immigration Act

Abstract

The present study examined the situation of Elderly Care Program students to migrate to Germany and establish transnational ties within the framework of the Skilled Immigration Act, which entered into force on March 1, 2020 in Germany. The aim of the study is to look at the skilled worker migration from the perspective of the individual, to reveal his personal migration orientation and to compare this orientation with the objective situation in the target country and also to reveal the migration potential. Although the study specifically focuses on elderly care technician candidates, it aims to present a realistic migration perspective to individuals from other professions. In the study, in which content analysis method was used, the data were obtained from Bayburt University Elderly Care Program students. The findings obtained from the data showed that elderly care technicians candidates have high motivation to immigrate to Germany but their potential is weak. The employment conditions in Turkey and an idealized perception of Germany gave them a status of "potential skilled migrant" in their imagination. But on the other side, Germany's increasing need for qualified personnel and the strong migration ties between the two countries create a solid but more unimpeded and functional ground for individuals who want to immigrate. In this context, the Skilled Immigration Act, which has just entered into force, stands out as an important framework for future joint migration programs and projects that can be produced between the two countries.

Keywords: Potential Skilled Immigrant, Transnational Migration, Skilled Immigration Act, Health Professionals, Elderly Care, Elderly Care Technicians

Giriş

1800'lü yıllarda yaklaşık 1 milyar olan dünya nüfusu demografik dönüşüm süreci (Montgomery,2019) ile birlikte hızlı bir artış göstermiştir. Günümüzde dünya nüfusu yaklaşık olarak 7.81 milyara ulaşmıştır (<https://www.worldometers.info/tr/>, 2020). Bu hızlı nüfus artışıyla birlikte yaş dönemlerinin toplam nüfus içindeki dağılım oranlarında da değişiklikler görülmüştür. 2017 yılı verilerine göre dünya nüfusunun % 8.9'unu yaşlı nüfus oluşturmaktadır. Türkiye'de yaşlı nüfusun toplam nüfus içindeki oranı 2013 yılında %7,7 iken, 2017 yılında %8,5'e yükselmiştir (TUİK, 2018).

Demografik yapıdaki bu değişim Türkiye’de birçok alanda ve özellikle sağlık alanında yaşlılarla ilgili politikaların geliştirilmesini sağlamıştır. Hastaneler, huzurevleri, bakımevleri gibi kurumların hizmete sokulmasının yanında bu kurumlarda çalışacak nitelikli eleman temininin sağlanması için de birçok üniversitede önlisans ve lisans derecesinde programlar açılmıştır. Gerontoloji, geriatri hemşireliği gibi yaşlı bakımına yönelik programlardan biri olan yaşlı bakım programları da 2004 yılından (<https://www.change.org>, 2019) itibaren Türkiye’nin farklı üniversitelerinde öğretim vermektedir.

Bu programların müfredatlarına bakıldığında, yaşlılara yönelik tedavi, destek ve rehabilitasyon hizmetlerini kapsayan bir öğrenim programının sunulduğu görülmektedir (bayburt.edu.tr, 2020). 2 yıl öğrenim veren bu programdan mezun olan öğrenciler ise programdan “yaşlı bakım teknikeri” olarak mezun olmaktadır. 2019-2020 döneminde yaklaşık 100 yaşlı bakım programında (örgün, 2. Öğretim ve burslu) yaklaşık 10 bin öğrenci için kontenjan bulunmaktadır (ÖSYM, 2019).

Türkiye’de yaşlı nüfusun toplam nüfus içindeki oranı her geçen gün artış göstermesine ve bu yaşlı nüfusun bakım ihtiyaçlarını karşılayabilecek donanuma sahip yetişmiş eleman bulunmasına rağmen, yaşlı bakım teknikerlerinin istihdamı konusunda bazı sorunlar yaşanmaktadır (www.kamupersoneli.net, 2019). Yaşanan bu sorunlar yaşlı bakım teknikerlerinin alanlarıyla ilgili geçici ve güvencesiz işlerde veya farklı vasıfsız işlerde çalışmalarına neden olmaktadır. Bazı yaşlı bakım teknikerleri de işsiz kalmaktadır. Bu nedenle Türkiye’de bulunan yaşlı bakım teknikerleri hayatlarını idame ettirebilecek farklı yollar arayışına girmektedir. Bu yollardan biri de yurtdışına göç ederek aldıkları eğitime uygun işlerde çalışmaktır.

Özellikle “özel istihdam bürolarının” reklam, seminer ve tanıtımlarıyla gündeme gelen “Almanya’nın Türkiye’den 50 bin işçi alacağı” (www.hurriyet.com.tr, 2019) ve “Almanya’ya gidecek 50 bin Türk işçi için kayıtların başladığı” (www.haberler.com, 2019) iddiaları birçok internet sitesinde ve sosyal medya içeriğinde yer almıştır. Almanya Sağlık ve Sosyal Hizmet Bakanlığı ile Türkiye Sağlık Bakanlığı ve Milli Eğitim Bakanlığı arasında böyle bir protokolün olmadığına dair açıklamalar (teyit.org, 2019) yapılsa da özellikle yaşlı bakım teknikerleri ve adayları bu haberlere inanarak “göç planları” yapmaya başlamıştır. 2018 yılı ortalarında dile getirilen bu iddialar 2020 yılında da geçerliliğini korumaktadır. Bununla beraber yaşlı bakım teknikerlerinin Almanya’ya göç etme motivasyonları da artmaktadır.

Acele edip, yaşlı bakım teknikerlerine ulaşan bu haberlerin durduk yerde ortaya atıldığı sonucuna varmazsak, bu haberlerin gerçekte var olan bir duruma işaret ettiklerini görürüz. Geçmişte sanayi üretimindeki niteliksiz emek gücü açığını kapatmak için birçok ülkeden işçi çağıran Almanya, bu sefer de nitelikli işgücüne ihtiyaç duyduğu için dışarıya açılmak durumunda

kalmıştır (Griese ve Sievers, 2010, s.23). Nitelikli iş gücüne ihtiyaç duyulan alanların arasında yaşlı bakım hizmetleri de bulunmaktadır. Federal Cumhuriyet, 1 Mart 2020'de yürürlüğe konan Alman Nitelikli İşgücü Göçü Yasası ile ülkenin emek gücü açığını çözümedeki kararlılığını göstermektedir.

Bu durumun Türkiye'de herhangi bir yaşlı bakım programından mezun olup gözünü yurtdışına çeviren her bir bireyi (50 bin işçi alınacağı haberlerinden bağımsız olarak) "potansiyel göçmen" statüsüne kavuşturma ihtimali bulunmaktadır. Bu ihtimali güçlendiren bir diğer neden ise 60 yıllık bir geçmişe sahip Türkiye-Almanya göç ilişkisi ve bu ilişkinin meydana getirdiği göç tecrübesi ve çeşitliliğidir.

Bu gelişmelere rağmen ilgili alanda Türkiye genelinde yapılan çalışmalara bakıldığında, daha çok "beyin göçü" ile ilgili çalışmaların bulunduğunu görülmektedir. Sağlık çalışanlarının uluslararası göçü, son dönemlerde uluslararası gündemde önem kazanan bir konu haline geldiği halde (Yıldırım, 2009, s.87) Türkiye'de bu alanda yapılan çalışmaların sayısı oldukça sınırlıdır. Bu çalışmalarda, Yıldırım, (2009, 2015) sağlık çalışanlarının uluslararası düzeyde göç nedenlerini irdelerken, Öcek ve arkadaşları (2008) ortak makale çalışmalarında göçmen sağlık çalışanı kavramını tanımlayarak, tarihsel süreçte sağlık alanında insan göçünün değişimini ve göçün boyutlarını ele almaktadırlar. Yazarlar, daha ziyade makro bir değerlendirme yaparak, sağlık emek göçüne bir emek pazarı olarak bakmakta ve bu pazarın küresel güçler tarafından nasıl yönetildiğini tartışmaktadırlar. Çalışmalarında bir sağlık çalışanı kitlesi yaratıldığı ve mağdurların "göç veren ülkelerin yoksul halkları ile göç eden ve kalan sağlık çalışanları" olduğu sonucuna ulaşmaktadırlar (Öcek vd. 2008, s.184-192).

Görüldüğü gibi ilgili literatürde konu ile ilgili eksiklikler bulunmaktadır. Ayrıca Nitelikli İşçi Gücü Göçü Yasası yeni yeni tartışılmaya başlanmıştır. Bu nedenle çalışmanın bulgularına ve sonucuna ışık tutabilmesi açısından çalışmada öncelikle Türkiye-Almanya göç ilişkileri ve Nitelikli İşçi Gücü Göçü Yasası ele alınmaktadır. Bu bölümde Almanya ile geçmişten günümüze kadar devam eden göç ilişkisine ve Almanya'nın son dönemlerde artan nitelikli işçi göçü açığına yakından bakılarak, Türkiye'den nitelikli göçmen olarak gitmek isteyenlerin ne derece sağlam bir zemin üzerinde yürüyebilecekleri sorusuna bir cevap verilmeye çalışılacaktır.

Çalışmanın ikinci bölümünde ise Bayburt Üniversitesi Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu'nda 2018-2019 akademik yılında Yaşlı Bakım Programı ikinci sınıfında öğrenim gören öğrencilerin Almanya'ya göç etme eğilimleri ortaya çıkarılarak, katılımcıların öz değerlendirmeleri ışığında göç edebilme durumları yeniden değerlendirilecektir. Elde edilen bulgular, sadece yaşlı bakımı alanında değil, Türkiye'den yurtdışına nitelikli işçi olarak gitmek

isteyen diğer meslek dallarında okuyan ve çalışan bireylerin göç potansiyellerine dair de bir perspektif sunacaktır.

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Çalışma, göç etmek isteyen bireylerin öz değerlendirmelerinden yola çıkarak, onların kişisel göç yönelimini ortaya çıkarmak ve bu yönelimi hedef ülkedeki nesnel durumla karşılaştırma amacını taşımaktadır. Bu sayede göç etmek isteyenlerin, göç edebilme potansiyellerini de ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır. Diğer taraftan, çalışma, özelinde yaşlı bakım teknikeri adaylarına odaklansa da diğer meslek dallarından bireylere de gerçekçi bir göç perspektifi sunmayı amaçlamaktadır.

Bayburt Üniversitesi yaşlı bakım son sınıf öğrencileri örnekleminde yapılan bu çalışmanın önemi, nitelikli işçi göçünü, göç etmek isteyen bireylerin motivasyonları ve potansiyelleri çerçevesinde ele alarak gerçekçi bir perspektif sunmasından kaynaklanmaktadır. Bu bağlamda mevcut çalışma, alan yazınına katkı sağlamak, göç etmek isteyen bireylere gerçekçi bir perspektif sunmak ve gelecekte yapılması gereken çalışmalara ilham oluşturabilmek açısından bir önem taşımaktadır.

Türkiye ve Almanya Arasındaki Göç İlişkileri

Yüzyıl Öncesi Türkiye-Almanya Göç İlişkileri

En geniş anlamda yer değiştirme olan göç, temelinde daha iyi yaşam koşullarına erişme ihtiyacını barındırmaktadır. Göç olgusu bu nedenle insanlık tarihi kadar eskidir ve insanı ve toplumu dönüştürmede en önemli etkenlerden biridir. Hangi insan, hangi toplum ya da toplum türü olursa olsun, göç onu değiştirecektir. Zira hem göç eden, göç ettiği toplumu hem de toplum göç edeni etkileyecektir (Berry, 1997). Bu etkileme ve etkilenme, yaşanan yer ve göç edilen hedef yer arasında da bir etkileşime neden olacaktır. Eğer göç türü -bu çalışmada olduğu gibi- uluslararası bir göç ise, A ülkesiyle B ülkesi arasında bir bağ kurulmasına ve veya o bağın güçlenmesine neden olacaktır. Nitekim 21. yüzyılın hemen öncesindeki Türk-Alman ilişkilerine baktığımızda, iki ülkeyi birbirine yaklaştıran nedenlerin arasında göçün önemli bir yere sahip olduğu görülecektir. 1961 yılında imzalanan İşgücü Göçü Anlaşması sonunda Türk işçilerinin Alman şehir ve kasabalarına göç etmesiyle başlayan bu ilişki (Berlinghoff, 2018, s.1), günümüze kadar farklı aşamalardan geçerek olgunlaşmış ve farklı göç türleri üreterek çeşitlenmiştir. Bu çeşitliliğe değinmeden önce tam olarak 31 Ekim 1961 tarihinde imzalanan İş Gücü Göçü Anlaşması üzerinde biraz duracak olursak, o yılların iki ülkesinin birbirine olan ihtiyacını, diğer bir ifadeyle karşılıklı bağımlılık ilişkisini hatırlamış olacağız. Bu ilişkinin bir tarafında nüfusun ve kırdan kente göçün hızla arttığı, bunlara bağlı olarak da işsizliğin ve dış borç yükünün iyiden iyiye hissedildiği Türkiye dururken, diğer tarafında işgücü ihtiyacını savaştan yeni çıkmış bir ülke olarak içeriden temin edemeyen Almanya durmaktadır. Böyle olunca, söz

konusu anlaşma her iki taraf için bir kazan kazan durumunu ifade etmektedir. Buna göre Türkiye, sadece işsizlik sorununa bir çözüm üretmiş olmakla kalmayıp aynı zamanda döviz getirisi sağlayarak nefes alabilmektedir. Benzer şekilde Almanya da, işgücü talebini değerlendiren Türkiye'den işçi açığının önemli bir kısmını kapatmaktadır (Yalçın, 2004, s. 124)

Böyle bir arka planı olan iki ülkenin göç ilişkisi, yukarıda da söylendiği gibi, zamanla çeşitlenmiştir. Bu çeşitlilik, akla gelen hemen hemen bütün uluslararası göç türlerini kapsamaktadır. Bu göç türlerini en genel anlamda, kalıcı göç (immigration), geriye göç, diaspora ve ulus ötesi göç (Transmigration) türleri olarak belirleyebilmekteyiz (Pries, 2003, s.23).

Türkiye'den Almanya'ya göçün çoğu kalıcı göç adı verilen göç türü altında toplanabilmektedir. Bu göç türünde göçmenler, geliş ülkesine kalıcı olarak yerleşirler. Menşe ülkeleriyle hâlâ temaslarını sürdürseler bile, kademeli olarak (genellikle birkaç kuşağın geçmesiyle) yerel topluma uyum sağlar ya da asimile olurlar (Pries, 2003, s.28).

Günümüzden bakıldığında, 60'lı ve 70'li yılların Türk işçileri, esasen Almanya'ya kalıcı olma düşüncesiyle göç etmemişlerdir. Daha ziyade, bir süre çalışıp para kazandıktan sonra daha iyi bir gelecek için Türkiye'ye dönmeyi hayal etmişlerdir. Kendileri için öngörülen misafir işçi statüsü de karşı tarafın da aynı beklentiler içinde olduğunu göstermektedir. Ancak çok geçmeden evdeki hesabın çarşıya uymadığı her iki taraftan da anlaşılınca, Federal hükümet, yabancı işçilerin oturma alma koşullarını kolaylaştırma yoluna gitmiştir. Misafir işçileri ise ailelerini de yanlarına alarak kalıcı göçmen konumuna geçmişlerdir (Kartal, 2006). Günümüze gelindiğinde üçüncü ve dördüncü kuşağı oluşturan bu göçmenlerin çocukları, kültürel özümseme süreçlerini tamamlayarak Almanya'nın yeni yerlileri olmuşlardır.

Almanya'ya göç eden işçilerden önemli bir diğer kısmını diaspora göçmeni olarak niteleyebilmekteyiz. Bir diaspora göçmeni, fiziksel-mekânsal ve ekonomik olarak göç ettiği yere bağlı olsa da, sosyal ve politik olarak belli bir dereceye kadar yerleşiktir. O aynı zamanda ve kalıcı olarak, menşe ülkesi ile sosyal ve kültürel bağlarını korumaktadır (Pries, 2003, s.29).

Bu bağlamda özellikle de birinci ve ikinci kuşağı ele aldığımızda, bu kuşakları temsil eden göçmenlerin geri dönüş ümitlerini hiçbir zaman tüketmediklerini ve Türkiye'ye olan bağlarını güçlü tuttuklarını görmekteyiz. (Kartal, 2006)

Her iki göç türü de iki ülke arasındaki yakınlığın sağlanmasında ve sürdürülmesinde önemli bir role sahiptir.

Yukarıda anılan bir diğer göç türü olan geriye göç ise, yine Türkiye-Almanya göç ilişkisinin sağlamlaşması ve çeşitlenmesine katkı sağlayan

önemli bir göç türüdür. Bu göç türünde göç, sınırlı bir süre için ülke değiştirme şeklinde gerçekleşmektedir. "Misafir işçi" kavramı ve onun içinde barınan geçici yerleşme fikri, bu göç türüne karşılık gelmektedir (Pries, 2003, s.28). Pek bilinmese de yarım asrı aşan göç tarihinde Almanya'ya göç edip yerleşen insan sayısı kadar (3,7 milyon) Türkiye'ye geri dönenler olmuştur (Alkan, 2011, s. 12).

Bu dönüşlerin önemli bir kısmı, zaman içinde, sessiz sedasız gerçekleşirken, bazı dönemlerde ise kitleler halinde gerçekleşmiştir (Berlinghoff, 2018, s.2) Almanya'dan Türkiye'ye göçün yoğun yaşandığı dönemlere kısaca bakacak olursak, bunlardan ilk ikisinin 1966-67 yıllarındaki ekonomik durgunluğa ve 1973-75 yılları arasındaki petrol krizine bağlı olarak gerçekleştiği görülecektir. 1983-1985 yılları arasında ise dönemin Başbakanı Helmut Kohl iktidarında çıkarılan Geri Dönüşü Teşvik Yasasıyla daha yoğun ve planlanmış bir geri dönüş göçü gerçekleşmiştir. O zamanlar yaklaşık 3 milyon Türk vatandaşının yaşadığı Almanya'da, 374 bin göçmen anavatanları olan Türkiye'ye geri dönmüştür. Söz konusu yasadan yararlanarak Türkiye'ye geri dönenler ağırlıklı olarak misafir işçi olarak gidenlerden oluşmuştur (Yıldız, 1993, s.7).

Almanya'dan Türkiye'ye son yoğun ve bu çalışma açısından belki de en önemli insan göçü ise, 2000'li yıllarla birlikte gelmiştir. 2006-2012 yılları arasında iyi eğitim almış yaklaşık 253 bin insan, daha iyi iş ve yaşam koşullarına kavuşma ümidiyle Türkiye'ye göç etmiştir (Heinrich, 2017, s.1). Ancak bu grubun göçünü, geriye göçten ziyade 2000'li yıllardan sonra ağırlığını hissettiren yeni göç teorileri ışığında değerlendirerek ulus ötesi göç (Transmigration) olarak tanımlamamız gerekmektedir. Bu göç türüne göçmenlerin birden çok ülke ile bağlar kurarak, bu bağlarını farklı şekillerde sürdürmeleri neden olmuştur (Özkul, 2012). Andığımız diğer klasik göç türlerinden farklı olarak ulus ötesi göç modeli, göçü istisnai bir durum (tek seferlik ve tek yönlü göç) olarak görmek yerine, hareketlilik (mobility) olarak değerlendirmektedir (Wimmer ve Glick-Schiller, 2002).

O halde göç, yer değiştirmeyle başlayıp ve biten bir olay olmayıp, ucu açık bir sürece işaret etmektedir. Zira küreselleşme süreçleri, iletişim ve ulaşım teknolojilerinin getirdiği değişikliklerle birlikte ulus devletlerin sınırlarındaki geçişkenlik artmış, insan hareketliliği çoğalmıştır. Bu da göç edenlerin yaşam aktivitelerinin birden fazla bağlamdan etkilenmesine neden olmuştur. Onlar bir ülkeden diğerine geçerken çok boyutlu ekonomik, sosyal, politik, sanatsal ve kültürel ilişkiler kurarak, aynı anda farklı yerlerde olabilecekleri ulus ötesi sosyal alanlar yaratmaktadır (Pusch, 2013, s.13-14).

2006-2012 yılları arasında Almanya'dan Türkiye'ye göç edenlerin özelinde ulus ötesi göçe baktığımızda tam da yukarıda anlatılanları görmekteyiz. Bu kişiler 60'lı yıllardan itibaren Almanya'ya göç eden atalarından farklı olarak, iyi eğitim almış ve aldıkları bu eğitimle belli bir bilinç düzeyine ulaşmış

genç insanlardan oluşmaktadır. Eriştikleri bu eğitim ve bilinç düzeyiyle birlikte, çağın belirgin özelliklerinden birinin hareketlilik olduğunu, mesleklerinin bu hareketliliği sağladığını, iş hayatında fırsatlar yarattığını, başka ülkelere de kültürel ve toplumsal katılımı kolaylaştırdığını anlayarak, kendilerini göçe açık tutan kişilerdir. Hedef göç ülkesi olarak Türkiye'yi tercih etmeleri burada kalıcı oldukları anlamına gelmemektedir. Zira onlar tekrar Almanya'ya, ya da başka bir ülkeye (nitelikli göçmen olarak) göç etmeyi düşünebilmektedirler (Alkan, 2011, s.26.). Bunun bir göstergesi de Almanya'dan Türkiye'ye geri dönenlerden yaklaşık 100 bin kadarının Türkiye'den tekrar göç etmiş olmasıdır (Heinrich, 2017, s.1).

Görüldüğü üzere iki ülke arasında 60 yıldan beri süregelen bir göç hareketliliği söz konusudur. Bu durum iki ülke arasındaki ilişkiyi diri tuttuğu gibi gelişmeye ve geliştirilmeye açık bir zemini de oluşturmaktadır. Özellikle ulus ötesi göç türünde yer alanlar, her ne kadar en küçük grubu oluştursalar da, Türkiye Almanya göç ilişkisini tek yönlü olmaktan çıkararak hem iki ülke arasındaki göç tecrübesine hem de göçün çeşitlenmesine önemli katkı sağlamaktadırlar. Diğer taraftan, bu grupta yer alan insanlar, Türkiye'den yurtdışına benzer amaçlarla göç etme eğiliminde olan gençlerin yapmak istediklerini gerçekleştirmiş kişiler olarak da karşımıza çıkmakta ve onlara rol model olmaktadır. Türkiye'de yetişen gençler halı hazırda ulus ötesi göçmen (Transmigrant) statüsünde olmasalar da, irade gösterdiklerinde ve şartlar el verdiği takdirde bu statüyü kazanabilecek duruma gelebileceklerdir. Bu ihtimali güçlendiren ikinci neden, Almanya'nın nitelikli iş gücü açığı ve bu açığı kapatmak için izlediği stratejiler arasında yürürlüğe konan Alman Nitelikli İşgücü Göçü Yasasıdır.

Alman Nitelikli İşgücü Göçü Açığı Yasası ve Yasa'nın Sınırları

Almanya, 60'lı yıllardan sonra sanayi üretiminin duyduğu niteliksiz emek gücü açığını kapatmak için çağırdığı yabancı işçiler ve onların sonradan kervana katılan aileleriyle birlikte bir göç ülkesi kimliğine kavuşmuştur. Nüfusunun %26' sının göç geçmişi bulunması nedeniyle de (Destasis.de, 2020) günümüz Almanya'sı bilfiil çok kültürlü bir toplum haline gelmiştir (Butterwege, 2007, s.1) ve ülke çeşitli kanallardan göç almaya ve vermeye devam etmektedir. Ancak 2000'li yıllarla gelen ekonomik krizle birlikte Almanya ilk kez göç alan ülke konumundan göç veren ülke konumuna geçmiştir. İnsan sermayesinin göçü ve hızla artan yaşlı nüfusu nedeniyle ülke, sosyal sistemlerini ayakta tutmak, yenilikçilik ve rekabet gücünü korumak için nitelikli işgücü göçüne acilen ihtiyaç duymaktadır. Nüfusun yaşlanması, nitelikli işçi açığının ulusal kaynaklardan karşılanamayacağı anlamına geldiği için Almanya uluslararası düzeyde bir arayış içine girmek zorunda kalmıştır (Griese ve Sievers 2010, s. 23).

Almanya'da nitelikli işgücü açığı özellikle sağlık ve bakım (hemşire, hasta ve yaşlı bakı teknikeri), işçilik (inşaat, metal) ve IT başta olmak üzere bazı

teknik meslek alanlarında yaşanmaktadır (Franken, 2006, s.2). Tahminlere göre, 2025 yılına kadar Almanya'nın demografik gelişimine bağlı olarak ortaya çıkması beklenen kalifiye işçi açığı, gerekli önlemler alınmadığı takdirde 6,5 milyona ulaşacaktır. Bunun ötesinde ülke rekabet gücünü korumak için 2060 yılına kadar, her yıl yurt dışından 260.000 nitelikli eleman temin etmek durumundadır (Brenning vd., 2014, s.5).

Bu hedef doğrultusunda Federal Cumhuriyet çalışmalarını hızlandırarak, yabancı uzmanların ülkeye giriş, ikamet, entegrasyon ve istenirse vatandaşlığa kabul problemlerinde kolaylık sağlanması gerektiğini tartışmaya açmış ve nitelikli emek gücü açığının ancak bu şekilde karşılanarak rekabet sağlanabileceği sonucuna varmıştır (Boswell ve Straubhaar 2005, s. 1). Çok geçmeden, ulusal eylem planı kapsamında, iki yasa yürürlüğe konmuştur. 2012 yılında çıkan bu yasalardan birisi mesleki yeterliliklerin basitçe tanınmasını içerirken, diğeri üçüncü ülkelerden üniversite mezunu uzmanların ülkeye gelebilmesini kolaylaştıran AB Mavi Kart uygulamasıdır (Brenning vd., 2014, s.6). Ancak Mavi Kart uygulaması ile istenen sonucu alamadığını gören Almanya (Brenning vd., 2014, s.42), nitelikli emek gücü sorununu tartışmaya devam etmiş ve bu tartışmalar gecikmeli olarak 1 Mart 2020 tarihinde yürürlüğe giren Alman Nitelikli İşgücü Göçü Yasası'yla vücut bulmuştur. Almanya gibi ince eleyip sık dokuyan bir ülke için devrim niteliği taşıyan bu gelişme, hem Almanya'nın hem de Almanya hayali kuran potansiyel göçmenlerin umudu olmuştur.

Alman Nitelikli İşgücü Göçü Yasası, AB üyesi olmayan ülkelere nitelikli işçilerin temin edilerek rekabet ve yenilikçilik gücünün korunması için bir çerçeve oluşturmaktadır (Fachkräfteeinwanderungsgesetz, 2020). Yasayla birlikte yukarıda bahsi geçen göçü kolaylaştırıcı tüm önlemler yürürlüğe konmuştur. Bu önlemler ile,

- Potansiyel göçmenlerin, Almanya'ya ayak basmadan önce bir iş sözleşmesi imzalamaları durumunda, çalışabilmelerine ve hatta somut bir iş teklifi olmadan da, iş aramak için Almanya'ya gelip 6 aya kadar kalabilmelerine olanak sağlanmıştır.
- Diploma denklik işlemlerinin hızlı ve etkin olması için yurtdışı temsilciliklerine varana kadar kolaylıklar getirilmiştir.
- Nitelikli uzman tanımı esnetilmiştir. Buna göre, sadece yabancı üniversite derecesi bulunan kişiler değil, bir mesleki eğitimi ve/veya tecrübesi bulunan kişiler de nitelikli uzman kapsamına girmektedir. (Fachkräfteeinwanderungsgesetz, 2020).

Diğer taraftan Federal hükümet bunlarla da yetinmeyip, çeşitli tanıtım çalışmaları ve kampanyalar vasıtasıyla ülkenin çekim merkezi haline gelmesi için yoğun bir çaba sarf etmektedir. Örneğin Federal Hükümete bağlı 'Make it in Germany' resmî internet sitesinde hem yurtdışından işçi almak isteyen Alman girişimcilerine hem de Almanya'da çalışmak isteyen

yabancı uyruklu aday işçilere yol gösterici bilgilerin yanında özellikle yeni yasanın yürürlüğe girmesiyle birlikte gelen yenilikler ve fırsatlar hatırlatılmaktadır. Sitede en çok işgücü açığı bulunan sektörlerden biri olan yaşlı bakım sektörü ile ilgili bir bölüm de bulunmaktadır. Burada sektörün nitelikli işgücü göçüne duyulan ihtiyacıyla ilgili açıklamalara yer verildiği gibi, adayların Almanya'ya göç edebilmek için hangi şartları yerine getirmeleri ve iş başvurusu için hangi adımları atmaları gerektiği hususunda yönlendirici bilgiler verilmektedir (www.make-it-in-germany.com/de, 2020). Örneğin Türkiye'den biri, bireysel çabalarıyla Almanya'ya gitmek istediğinde bu bilgiler ışığında gereken yükümlülükleri yerine getirdiğinde Almanya yolu kendisine prensipte açılmış olacaktır. Türkiye'den Almanya'ya gitmek isteyen aday, göçün gerçekleşmesini sağlayacak tüm yönlendirici bilgileri Türk dilinde de edinebilmektedir. Bunların ötesinde aday, istediğinde Almanya'da istihdamın Türkiye temsilcisiyle de iletişim kurabilmektedir. Ankara'da yerleşik olan bu birim, Almanya'ya nitelikli eleman olarak gitmek isteyenlere, Türk kökenli sosyal çalışmacılar aracılığıyla Türkçe danışmanlık hizmeti sunmaktadır.

Alman Nitelikli İşgücü Göçü Yasası'nın Sınırları

1 Mart 2020'de yürürlüğe giren Alman Nitelikli İşgücü Göçü Yasası, büyük yenilikler getirmesine rağmen, uzmanlar tarafından bazı eksiklikleri içerdiği gerekçesiyle eleştirilmektedir. Bu uzmanlar, yasanın Almanya'yı bir göç ülkesi olarak daha çekici kılacağını kabul etseler de, sonuç alabilmek adına bazı hususlarda iyileştirmelere gidilmesi gerektiğini vurgulamaktadırlar. Aksi takdirde yasadaki eksiklikler, duvarlar örmeye devam edecek ve Almanya'nın çekim merkezi olması beklentisini kesintiye uğratacaktır (Akal, 2020).

Uzmanlar, eleştiri oklarını özellikle de ülkeye göçten önce B2 düzeyinde Almanca dil bilgisi şartına ve denklik koşullarına yöneltmektedir. Sonucusuyla ilgili olarak özellikle de "Almanya'nın hem öğretim hem mesleki eğitim sisteminin çok özgün olduğuna, denklik alınmasının çok zor olduğuna dikkat çekerek diğer göç ülkelerinin bu konuda çok daha esnek düzenlemelere sahip olduğuna" (Akal, 2020) vurgu yapmaktadırlar. Bir diğer sıkıntıyı ise iş arama amacıyla Almanya'ya gelecek olanların, iş bulana kadar başka bir alanda haftada sadece 10 saat çalışmalarına izin verilmesi oluşturmaktadır. Ortak kanaat, bu saatlerin artırılarak daha az deneyim ve birikime sahip olanların da Almanya'ya göç edebilmesinin sağlanması yönündedir (Akal, 2020).

Alman Nitelikli İşgücü Göçü Yasası'nın üzerine gölge düşüren asıl sorun ise göçün sadece yasalarla kolaylaştırılmayacağını, toplum içinde ve şirketlerde hoşgörü ve kabul kültürünün yerleşmiş olması gerektiğini Almanya'nın bir türlü kabul edememesidir. Hoşgörü kültürü aynı zamanda yabancı uzmanların göçüne yönelik yasal çerçevenin temelini de

oluşturmaktadır (Brenning vd. 2014:26). Bu bağlamda çoktan yerli olmuş göçmen kökenli insanlara uygulanan ayrımcı tutumlar ve orantısız entegrasyon baskısı, yabancıların ve mültecilerin kabulündeki hoşnutsuzluk, siyasilerin nefret söylemleri, yükselen ırkçılık ve İslamofobi dalgaları ve bunlarla birlikte gelen ve gün geçtikçe sayıları artan nefret suçları ve ırkçı saldırılar, Almanya'ya göç etmek isteyenlerin kafasında soru işaretleri bırakmaktadır. Dışarıdan bakıldığında Almanya'nın böyle görüldüğü Federal Hükümet yetkilileri tarafından da kabul edilmektedir (Presse- und Informationsamt der Bundesregierung, 2012). Ancak buna rağmen Almanya enerjisini göçmenlere baskı uygulama ve yaşanan olumsuz olayları geçiştirme işinde tüketmektedir. Bundandır ki, Almanya kendi eğitim yetiştirdiği ve aslında çok ihtiyaç duyduğu göç geçmişine sahip nitelikli gençleri, ülkeyi terk ederken izlemek zorunda kalmaktadır (Franken 2006, s. 1).

Sonuç olarak diyebiliriz ki, Federal Cumhuriyet her ne kadar göçmenlerin yaşam koşullarını iyileştirme işini ağırdan alsa da, Alman Nitelikli İşgücü Göçü Yasası tüm eksiklikleriyle birlikte bu doğrultuda önemli bir adımdır. Yasanın getirdiği yenilikler, bu çalışmada araştırılan grupla ilişkilendirildiğinde, yaşlı bakım çalışanlarının da nitelikli işgücü kapsamına girdiği görülmektedir. Bu durum onların potansiyel nitelikli göçmen olabilecekleri ihtimalini ve göç edebildiklerinde ulus ötesi bağlar kurabilecekleri ihtimalini yükseltmektedir. Ancak daha sağlıklı bir değerlendirme için Almanya'nın yaşlı bakım sektöründeki işgücü açığına ve bu açığı gidermek için geliştirdiği stratejilerin kapsamına Türkiye'den nitelikli elemanların da girip girmediğine yakından bakmamız gerekmektedir.

Yaşlı Bakım Alanında Nitelikli Emek Gücü Açığı ve Federal Cumhuriyet'in Stratejileri

Bakım alanındaki işgücü açığı Almanya'ya özgü bir durum değildir. Bu alanda küresel boyutta bir işgücü piyasası kendini giderek daha çok hissettirmektedir. "Küresel Kuzey"deki pek çok ülke, bakım mesleğinde Almanya gibi nitelikli iş gücü sıkıntısı ile karşı karşıyadır (Rand vd, 2019, s.11). Bu ve benzer durumda olan ülkelerle rekabet halinde olan Almanya, yaşlı bakım uzmanını AB ülkelerine kaptırmaktadır (Gaugisch vd. 2020: 13). Bu durum, uzun zamandır nitelikli işçi sıkıntısı çeken Alman bakım endüstrisini personel bulma noktasında iyiden iyiye zora sokmaktadır. Gelinen noktada huzurevlerinin yüzde 61'indeki boş pozisyonlar ile başka hiçbir meslek dalı kalifiye personel bulmakta bu kadar zorluk çekmemektedir. Gelişmeler ise durumun iyileşmek yerine kötüleşeceğini göstermektedir. Zira toplum yaşlandıkça ve yaşam beklentisi arttıkça, yatarak ve ayakta tedavi hizmetlerine duyulan ihtiyaç da artmaktadır (Bonin vd. 2015, s.5). Federal İstatistik Dairesi tarafından yapılan tahminlere göre, uzun süreli bakıma muhtaç insan sayısı 2050 yılına kadar mevcut 2.5

milyondan 4.7 milyona çıkacaktır (Bonin, 2015, s.5). Tahminler 2030 yılında 434.000 yaşlı bakım uzmanına ihtiyaç duyulacağını göstermektedir (Gaugisch vd. 2020, s.13).

Bu ihtiyacı karşılamak için geriatrik bakım sağlayıcıları, özel ödemeler, teşvikler, sektörde çalışanların maaşlarında ve çalışma koşullarında iyileştirme, eğitim imkânlarını çeşitlendirme gibi önlemler alsalar da, bu önlemler sadece sınırlı bir ölçüde etkili olabilmektedir (Prognos, 2018, s.22). Kaldı ki özellikle de maaşlarda iyileştirme hususunda Federal Sağlık Bakanlığının, “hiç bir yaşlı bakım uzmanı 3.000 Euro'dan az kazanmamalı” hedefine henüz ulaşamamıştır. Bölgesel farklılıklar bulunmakla birlikte, geriatrik bakım uzmanı ülke çapında ayda ortalama 2,621 Euro brüt kazanmaktadır (Prognos, 2018:22). O halde sonuç tüm çıplaklığıyla ortadadır: kalifiye işçi açığına kısa ve orta vadeli tek çözüm, yurtdışından işçi çağırmaktır (Prognos, 2018:22). Üstelik bu işgücünün benzer sorunlar yaşayan AB ülkelerinden sağlanması da uzak bir ihtimaldir. Zira Almanya, yukarıda da belirtildiği üzere, bu ülkelere karşı rekabet gücünü koruyamamaktadır (Gaugisch vd. 2020:13). Bu durumun farkında olan bazı özel firmalar, kollarını sıvayarak, yurtdışına yönelmişlerdir. Bertelsmann Vakfı tarafından yapılan bir araştırmaya göre, bakım sektöründen ankete katılan şirketlerden altısı, son üç yılda aktif olarak yurtdışından yaşlı bakım personeli almaya çalışmış, ancak sadece yarısı başarılı olabirmiştir (Bonin ve ark. 2015, s. 63). Demek ki, mevcut durumda şirketlerin sadece altıda biri bu rotayı seçmektedir. Yeni çıkan yasayla bu durumun değişeceği ihtimali yüksektir.

Federal Cumhuriyet'in Yaşlı Bakım Emek Gücü Açığını Kapatma Stratejileri

Yaşlı bakım teknikerlerinin Almanya'ya göçü, geçmişte de duyulan ihtiyaç nedeniyle, yeni bir olgu değildir. Ülke tarafından 1960 ve 1970'lerde Koreli hemşireler için işe alım girişimleri olmuştur. 1990'larda eski Yugoslavya'dan Almanya'ya çok sayıda yaşlı bakım uzmanı getirilmiştir. Yine aynı yıllarda Orta ve Doğu Avrupa'daki eski Sovyetler Birliği ülkeleri de yaşlı bakımçıları için önemli menşe ülkeler olmuştur (Bonin vd. 2015).

Görüldüğü üzere Almanya'ya yaşlı bakım teknikerlerinin çağırılması, Türkiye'den Almanya'ya giden niteliksiz işgücü göçü tarihiyle eş zamanlı olarak başlamıştır. Anlaşılan Almanya geçmişte nitelikli işgücünü başka ülkelerden temin etmeye çalışmıştır ve Türkiye bu ülkeler arasında kendine bir yer edinmemiştir. Şüphesiz ki bu durum o zamanki Türkiye'nin yaşlı bakım alanındaki yetersizlikleriyle de ilgilidir. Zira giriş bölümünde de açıklandığı üzere, yaşlı bakım programları 2004 yılından itibaren Türkiye'nin farklı üniversitelerinde öğretim vermeye başlamıştır.

Ancak günümüze gelindiğinde Almanya'nın tavrında değişen bir şeyin olmadığı da gözlenmektedir. İşgücü temini için yürürlüğe konan güncel

projelere baktığımızda karşımıza “Triple Win” (Üçlü Kazanç) ve “Pflegen in Deutschland” (Almanya’da Bakım) gibi projeler çıkmaktadır. İlki, Alman Uluslararası İşbirliği Derneği (GIZ) ve Federal İstihdam Bürosu’nun Merkezi Yabancı ve İhtisas Yerleştirme Ajansı (ZAV) işbirliği ile yürütülmektedir. Proje kapsamında yaşlı bakımcıların yurt dışından sürdürülebilir istihdamı için Filipinler, Sırbistan, Bosna Hersek ve Tunus gibi ülkelerle iş birliği yapılmaktadır. İkincisi ise Federal Çalışma Dairesi’nin yürüttüğü bir projedir. Burada da partner ülke olarak karşımıza Meksika çıkmaktadır. (Arbeitsagentur, 2020)

Türkiye ile birebir yapılan bir protokol ya da proje için bakıldığında, çalışmanın giriş bölümünde değinilen mesnetsiz haberler ve “Make it in Germany” sayfasındaki genel çağrı ve yine o sayfada adresi verilen Ankara’daki danışmanlık bürosu dışında somut bir projenin bulunmadığını görmekteyiz. Bu demektir ki, en azından şimdilik yaşlı bakım alanında Türkiye kökenli herhangi bir özel ya da kamusal kuruluş Almanya’nın stratejik ortağı değildir. Almanya’da yaşlı bakım sektöründe halı hazırda istihdam edilen Türk kökenli çalışanlar, misafir işçi olarak Almanya’ya göç eden kuşağın bu mesleğe yönelmiş çocuklarından ibarettir. Günümüzde bunlardan bazıları aynı zamanda yaşlı bakım alanında girişimci konumundadır ve özellikle Türk kökenli yaşlılara bakım hizmeti vermektedir. Bu alanda da Almanya kültürel arka planı uygun göçmen kökenli kişilere ihtiyaç duymaktadır (El-Cherkeh ve Fischer, 2010, s.12).

Şimdiye kadar söylediklerimizi özetleyecek olursak, son üç yıl içinde Alman bakım tesislerinde Avrupa Birliği ülkeleri dışında aktif olarak çalışan göçmenlerin, ağırlıklı olarak Doğu Avrupa ve Asya ülkelerinden geldiğini söyleyebiliriz. Diğer taraftan Alman Nitelikli İşgücü Göçü Yasası henüz yenidir ve yeni gelişmelere açık durumdadır. Ne kadar etkili olacağına dair bir şeyler söylemek için de henüz erkendir. Üzerinden birkaç yılın geçmesi sonrasında yapılacak etki analizleri daha net bir şeyler söylememizi sağlayacaktır. Ancak Almanya’nın yaşlı bakım uzmanı temini noktasında Türkiye’ye açılması, Türkiye’nin bu noktada işçi fazlası bulundurduğu düşünüldüğünde, ihtimal dâhilindedir. Belki Almanya’daki Türk kökenli girişimcilerin gayretleriyle de birtakım yeni gelişmeler yaşanabilir. Tüm bunlara rağmen, işleri kolaylaştırıcı resmî bir program rehberliğinde olmasa da, bireylerin bireysel çabalarıyla (yukarıda zikredilen engelleri de aşarak) Almanya’ya göç etmelerinin önünün prensip olarak açık olduğunu söyleyebiliriz. Zira Almanya’nın yaşlı bakım alanındaki eleman eksikliği sorunu çözülmedikçe Almanya’ya göç planları yapanların, potansiyel nitelikli göçmen olma ümitleri de sürecektir. Ancak göç etmek isteyenlerin irade, motivasyon, yeterlilik ve performansları da bu statüye kavuşmada önem arz etmektedir. Bunlara da bakılarak, potansiyel göçmen olma ihtimalleri hususunda bir sonuca ulaşılabilecektir.

Yöntem

Çalışma Grubu

Nitel araştırma tekniklerinden yarı yapılandırılmış görüşme tekniğinin kullanıldığı çalışmanın, çalışma grubu Bayburt Üniversitesi Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulunda 2018-2019 akademik yılında yaşlı bakım programı ikinci sınıfında öğrenim gören 60 (30 kadın, 30 erkek) öğrenciden oluşmaktadır.

Araştırılan konuyu daha bütünsel ve derinlemesine incelemek amacıyla görüşmeler, yarı yapılandırılmış sorular kullanılarak, derinlemesine görüşme tekniğiyle yapılmıştır. Bu metodoloji özellikle sorularının belli bir sıra izlenerek sorulmasına olanak sağladığı gibi aynı zamanda görüşmecilerin serbest cevaplamalarına da izin vermekte ve bu nedenle nitel araştırmalarda en çok başvurulan bir görüşme tekniği olarak karşımıza çıkmaktadır. Araştırmanın yürütülebilmesi için gerekli etik kurul izni alınmıştır.

Araştırma Süreci

Veri toplama işlemleri Ekim 2018 ile Nisan 2019 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Bütün katılımcılardan bilgilendirilmiş onam alınmıştır. Görüşmeler öncesinde katılımcılardan demografik bilgilerini ortaya çıkarmayı amaçlayan bir form doldurmaları istenmiştir. Görüşmede kullanılan sorular, göç literatürüne bağlı kalınarak yapılan ön görüşmelerden türetilmiştir. Görüşmeler her bir katılımcı için 30-40 dakika sürmüştür.

Veri Analizi

Görüşmeler sırasında alınan notlar ve görüşme kayıtları bilgisayar ortamına aktarılmış ve sonrasında iki çalışmacı tarafından kod ve temalar belirlenmeye çalışılmıştır. Katılımcıların kullandıkları kelimelerde, ifadelerde, metaforlarda ve örneklerde ortaya konan ana fikirleri ve temaları tanımlamak için çoklu okumalar gerçekleştirilmiş ve açık kodlama kullanılmıştır. Farklı temalar ve katılımcıların çoğu tarafından ifade edilen temalar, ilişkiler açısından incelenmiş ve daha geniş kategorilere ayrılmıştır.

Verilerden elde edilen ana temalar birkaç başlıkta özetlenmiştir. Bulgular bölümlerde, bu temaların içeriklerini netleştirmek için katılımcıların ifadelerinden birebir alıntılar aktarılmıştır. Katılımcılar, kadın katılımcılar için K1,K2,K3.... erkek katılımcılar için E1,E2,E3... şeklinde kodlanmıştır.

Bulgular

Katılımcıların demografik özelliklerine ilişkin veriler Tablo 1. de verilmiştir.

Tablo 1. Katılımcıların Sosyo-Demografik Özellikleri

Demografik Özellik	Gruplar	f	%
Cinsiyet	Kadın	30	50
	Erkek	30	50
Yaş	18-19	7	11,6
	20-21	24	40
	22-23	21	35
	24 ve üzeri	8	13,3
Ailenin Gelir Durumu	Kesinlikle geçinemiyoruz	7	11,6
	Geçinemiyoruz	29	48,3
	Geçiniyoruz	21	35
	Çok rahat geçinebiliyoruz	3	5
Aile Tipi	Çekirdek aile	46	76,6
	Geniş aile	12	20
	Tek ebeveynli aile	2	3,3
TOPLAM		60	100

Tablo 1'e göre, katılımcıların (n=60) % 50'si kadın (n=30) ve % 50'si erkektir (n=30).

Katılımcıların % 11,6'sı 18-19 (n=7), % 40'ı 20-21 (n=24), % 35'i, 22-23 (n=21) ve % 13,3'ü 24 yaş ve üzeri (n=8) yaş aralığındadır.

Ailenin gelir durumuna ilişkin verilerde, katılımcıların % 11,6'si "kesinlikle geçinemiyoruz" (n=7), % 48,3'ü "geçinemiyoruz" (n=29), % 35'i, "geçiniyoruz" (n=21) ve % 5'i "çok rahat geçinebiliyoruz" (n=3) cevaplarını verdiği tespit edilmiştir. Katılımcıların % 76,6'sı çekirdek aile (n=46), % 20'si geniş aile (n=12) ve % 3,3'ü, tek ebeveynli aile (n=2) tipine sahip olduklarını belirtmiştir.

Katılımcıların 7'sinin yurtdışında yaşayan akrabaları ve/veya tanıdıkları bulunmaktadır. Katılımcıların tamamı yabancı bir dil bilmediklerini belirtmiştir.

Katılımcıların Almanya'ya Göç Etme Eğilimlerine Yönelik Bulgular

Tablo 2. Katılımcıların Almanya'ya Göç Etme Eğilimleri ve Nedenlerine İlişkin Görüşlerine Ait Kategoriler ve Kodlar

Nitelikli İşçi Gücü Göçü Yasası Çerçevesinde Sağlık Çalışanlarının Almanya'ya Göç Edebilme Motivasyon ve Potansiyelleri

Tema	Kategoriler ve Kodlar	f	%
Göç etme eğilimi ve nedenleri	Göç etmek istemeyen	6	100
	Türkiye'de sahip olunan ortam	4	75
	Etnosantrik tutumlar	6	100
	Göç etmek isteyen	54	100
	İstihdam beklentisi	46	85
	Yüksek gelir beklentisi	50	93
	Yüksek standartlı yaşam beklentisi	54	100
	AB vatandaşlığı beklentisi	29	54
	Aile üyelerini destekleme isteği	24	44

Yapılan görüşmeler sonucunda katılımcıların büyük bir bölümünün (n=54) Almanya'ya göç etmek istediği görülmektedir. 6 katılımcı ise (4 kadın, 2 Erkek) Almanya'ya göç etmek gibi bir istediğinin olmadığını belirtmiştir. Bu katılımcılar Türkiye'de yaşamalarının daha kolay olduğunu belirtmiştir. Bu katılımcılar yaşlı bakımı gibi zor bir mesleğin yabancı bir ülkede farklı kültürdeki insanlara verilmesinin zorluklarından bahsetmişlerdir. Diğer taraftan bu katılımcılar etnosantrik bir tutum sergileyerek, "yabancı" bir insana hizmet etmekten rahatsızlık duyacaklarını belirtmişlerdir.

K6: Ne işim var Almanya'da. Elin "gavurunun" bakımını niye yapayım?

K29: Yol bilmem dil bilmem. Oralara gidip de kendimi niye rezil edeyim? Kendi yaşlılarımız var. Ben de onlara bakırım. Yabancıların pisliğini niye temizleyeyim ki. Ben ülkemde mutluyum.

E3: Sadece Almanya'ya değil hiçbir yere gitmem ben. Kendi vatanım yeter bana.

E22: Aç kalırsam kendi ülkemde aç kalırım. Gidip oralarda dinsiz vatansız yaşamak bana uygun değil.

Katılımcıların Almanya'ya göç etme isteklerinin nedenleri

Katılımcılara yöneltilen "Neden Almanya'ya gitmek istiyorsunuz?" sorusuna verilen cevaplar ışığında "işsizlikten kurtulma, yüksek gelir elde etme, yüksek standartlı bir yaşam, AB vatandaşlığı, aile üyelerine fayda sağlama" şeklinde kodlara ulaşılmıştır.

Katılımcıların Almanya'da çalışmak istemelerinin temel nedeninin Türkiye'de yaşadıkları istihdam sorunu olduğu görülmektedir.

Katılımcıların % 85'i (n= 46) Türkiye'de güvenceli bir iş bulma olanaklarının sınırlı olduğunu belirtmiştir.

K25: Belki özel huzurevlerinde iş bulabilirim ama oralarda da iş garantisi yok. Bir iki yıl sonra işten çıkarıldığım zaman ne yapacağım?

E27: Bizi burada iyi kötü eğitiyorlar ama mezun olan arkadaşlarımdan biliyorum, başka işler yapmak zorunda kalıyorlar. Almanya'da kendi alanımda çalışabilirim.

K30: Türkiye'de yaşlı bakımcı olmanın bir adı yok. "Ne okuyorsun" diye sorduklarında söylemeye bile utanıyorsun. Ama Almanya'da her mesleğe değer veriyorlar. Bizimkine de. Çünkü orada yaşlı nüfus fazla, elleri mahkûm.

E11: Devletle iş bulmak çok zor. Yaşlı bakımcı atamaları çok sınırlı. Özellerde de çalışmak çok riskli. Yarın başına ne geleceğini bilmezsin.

E7: Özelde çalışanlarla görüşüyorum bazen. Bazıları çok memnun işinden. Maaşları da iyi ama bana diyorlar ki "sakın özelde çalışma. Garantisi yok".

K2: Türkiye'de yaşlıları daha düne kadar evlatları bakıyordu. Huzur evleri yeni yeni çıkmaya başladı. Almanya'da 18 yaşına gelen evden çıkıyor. Aile kavramı yok. Yaşlılar tek kalıyor, bu yüzden orada daha çok bakıma muhtaç yaşlı var. Tek ümitleri biziz.

Katılımcılar, istihdam olanaklarının yanında Almanya'da yüksek gelire ulaşabileceklerini de düşünmektedirler. Bu durum Almanya'ya göç etme iştahını kabartmaktadır. Katılımcıların büyük bir bölümü (% 93, n=50), Almanya'da yüksek gelir elde edebilecekleri bir işte çalışabileceklerini düşündüklerinden Almanya'ya göç etmeyi istemektedirler.

K18: Oralarda insanlar çok para kazanıyorlar. Gurbetçi akrabalarım var. Durumları çok iyi. Ben de gidersem çok para kazanacağımı biliyorum.

E29: Türkiye'de ekonomik krizden sonra Euro'nun değeri çok arttı. Almanya'da maaşımın yarısını biriktirsem büyük birikimler yaparım.

Almanya'ya göç etmek isteyen katılımcıların (n=54) tamamı Almanya'da yüksek standartlı bir yaşama ulaşacaklarını düşünmektedir. Verilerin analizinde eğitim, sağlık, sanat gibi alanlardaki imkânların Almanya'ya göç etme eğilimini arttırdığı sonucuna ulaşılmıştır.

E9: Almanya'ya gittiğimde eğitimime devam edebilirim. Sadece Almanya'da kalmama gerek yok. Avrupa Birliğinin diğer ülkelerine de gidip çalışabilirim. Bizim meslek oralarda daha çok gelişmiş. Türkiye'de bu mesleği okumayanı bile bizim yerimize işe alıyorlar.

K2: Orada hem iş olanakları çok hem de yaşam çok güzel. İstedğin gibi eğlenebilirsin. Gezersin. Hele bir de paran olursa (inşallah olacak) mutlu bir şekilde yaşarsın. Ben Türkiye'de sinemaya gitmedim. Orada giderim. Kıyafetlerimi istediğim gibi alabilirim.

K19: Burada istediğim gibi yaşayabildiğimi söyleyemem. Ailem baskı yapıyor. Mesleğimi bile beğenmiyor. Ailemden önce hayatıma müdahale eden başka insanlar bile var. Almanya'ya gidersem bunlardan kurtulurum. Hem para olduğu için kurtulurum hem de orada böyle şeyler olmadığı için kurtulurum.

E30: Almanya'nın yaşamı farklı. Adamlar hem çalışmayı biliyor hem eğlenmeyi. Burada insanların tek derdi ev almak. Onun için de hiç eğlenceye para ayırmadan sadece çalışmak lazım. Tabi iş bulabilirsen. Gençken gidip oralarda hayatı yaşamak lazım.

Katılımcıların yaşlı bakım elemanı olarak Almanya'ya gitmek istemelerinin nedenlerinden biri de bu sayede vatandaşlık alma isteğidir. Katılımcıların % 54'ü (n=29) Almanya'da çalışarak vatandaşlık hakkı almayı istediklerini belirtmiştir.

E4: Benim asıl amacım vatandaşlık almak. Gerekirse orada yabancı biri ile de evlenebilirim. Yeter ki vatandaşlık alayım.

K13: Çifte vatandaşlık almayı çok istiyorum. Yani hem Alman vatandaşı olayım hem de Türk. İstedğim zaman gider gelirim. Param olur. Pasaportum olur. Rahat olur benim için.

K8: Benim Almanya'da akrabalarım var. Daha önceden de gitmeyi çok istiyordum ama ailem izin vermiyordu. Yine vermezler ama iş için gidersem biraz yumuşarlar. Sonuçta burada iş yok. O kadar okuduktan sonra gitmeme izin verirler belki. Vatandaşlığı alırsam ailem daha sıcak bakar.

E24: Benim amcalarım Almanya'da yaşıyor. Daha önce çağırdılar beni ama vatandaşlık almak kolay değil. Eğer böyle bir işte çalışırsam vatandaşlığı kolaylıkla alabilirim.

Katılımcıların Almanya'ya gitmeyi isteme nedenlerinden biri de aile üyelerine maddi yardım sağlamak ve kendisi vatandaşlık aldıktan sonra onları da Almanya'ya çağırmaktır. Katılımcıların % 44'ü (n=24) bu yönde görüş bildirmiştir.

K10: Ailemin maddi durumu iyi değil. Beni okutmak için de çok zorlandılar. Eğer Almanya'ya gidersem onlara para gönderebilirim. Küçük kardeşlerim de var. Onların okumasını çok isterim. Belki de onları da Almanya'ya götürürüm.

E21: Aslında Almanya'ya gitmek istememin tek nedeni ailem. Rahat etmelerini istiyorum. Gurbette biraz para kazanırsam dönüşte onlara ev alırım. Rahat ederler.

Katılımcıların Almanya'ya Göç Etme Konusundaki Çekinceleri

Tablo 3. Katılımcıların Almanya'ya Göç Etme Çekincelerine Ait Kodlar

Tema	Kodlar	F	%
Göç etme çekinceleri	Dil sorunu	50	93
	Yalnız kalma korkusu	24	40
	Dışlanma korkusu	32	59
	İşsiz kalma korkusu	30	55
	Vatandaşlık alamama korkusu	29	54

Katılımcılara yöneltilen “Almanya’ya gitme düşüncesi sizi rahatsız ediyor mu?” sorusuna verilen cevaplar ışığında “dil bilmeme, yalnız kalma korkusu, Almanlar tarafından dışlanma korkusu, istediği işi bulamama korkusu, vatandaşlık alamama korkusu” kodlarına ulaşılmıştır.

Çalışmada elde edilen bulguların analizinde Almanya’ya gitmeyi isteyen katılımcıların % 93’ünün (n=50) dil bilmemelerinin en büyük çekince olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

E23: İyi bir iş bulmak için dil bilmem lazım. O da ben de yok. Orada kurslar varmış diyorlar ama hemen olur mu bilmiyorum.

E27: Dil bilmeden olmaz. Gitmem kesinleşince dil kursuna gideceğim. Zaten istiyorlarmış.

K1: En büyük korkum derdimi anlatamamak. Rüyalarıma bile giriyor. Almanya’nın ortasında bir adres bile soramamak. Hasta olsan derdini anlamazsın.

Katılımcılar bir bölümü Almanya’ya göç ettiklerinde yalnız kalacaklarına dair bir korku yaşamaktadırlar. Katılımcıların % 40’ı (n=24) bu yönde görüş bildirmiştir.

E25: Gurbette yalnız kalmak zor olabilir ama bunu da aşacağım. Belki kimsesiz olacağım ama ne yapalım? Mecbur gideceğim.

K30: Almanya’da tek başına hele de bir kadın olarak yaşamak zor olacak. Arkadaşlarla beraber gidebilsek, aynı yerde çalışsak daha kolay olur. Gerçi orada Türkler de çok ama her zaman da nasıl bulacağım bilmiyorum.

Katılımcılar Türklere ve yabancılara yönelik ırkçı eylemlerden ve buna bağlı olarak dışlanmaktan da çekinmektedirler. Bu faktör Almanya’ya gitme konusunda katılımcıların (% 59 (n=32)) çekinceleri arasında yer almaktadır.

E17: Orada Türkleri sevmiyorlar. Hem bizi çalışmak için oraya çağırıyorlar hem de kötü davranıyorlar. Başlangıçta biraz sessiz kalacağım. Dil öğrendikten, iş bulduktan sonra kendimi daha rahat koruyabilirim.

K6: Akrabalarımın biliyorum. Orada Türkleri pek sevmiyorlar. Bütün Almanlar değil tabi. Aslında onlar da haklı biz de Suriyeli sevmiyoruz.

**Nitelikli İşçi Gücü Göçü Yasası Çerçevesinde Sağlık Çalışanlarının Almanya'ya Göç
Edebilme Motivasyon ve Potansiyelleri**

E20: Haberlerden takip ediyorum. Camileri yakıyorlar. Türklere zarar veriyorlar. Bizi de sevmeyecekler biliyorum.

Görüşmeler sırasında katılımcılar, istedikleri işi bulamama (% 55 (n=30)) ve vatandaşlık alamama (% 54 (n=29)) korkusu da yaşadıklarını belirtmiştir.

E4: İş bulma hayali ile Almanya'ya gitmek istiyoruz ama dil bilmediğimiz için belki de bizi işten çıkaracaklar. Bir de vatandaşlık almak da kolay değilmiş. Çalışma izni ile ne kadar çalışabilirim bilmiyorum.

K14: Yaşlı bakımı gerçekten zor bir meslek. Çalışma koşulları da zor olursa, istediğim işi bulamazsam bütün hayallerim suya düşer.

K24: Vatandaşlık alamamaktan çok korkuyorum. Vatandaşlık olmazsa da iş bulmak zor diye biliyorum.

Katılımcıların Almanya'da Yaşamak İstedikleri Süre

Tablo 4. Katılımcıların Almanya'da Yaşamak İstedikleri Sürelere Ait Kodlar

Tema	Kodlar	f	%
Yaşamak istedikleri Süre	2-5 yıl	8	14,8
	6-10 yıl	20	37
	11-20 yıl	16	29,6
	Yaşam boyu	10	18,5

Almanya'ya göç etmek isteyen katılımcıların (n=54), % 14,8'i (n=8) Almanya'da 2-5 yıl yaşamak istediğini belirtmiştir. Bu katılımcılar daha çok eğitim ve deneyim kazanma amacıyla Almanya'ya gitmek istemektedir. Bu katılımcılar dil öğreniminin ve yabancı ülkede iş deneyimine sahip olmanın Türkiye'de daha kolay iş bulmalarına yardımcı olacağını düşünmektedir. Almanya'ya göç etmek isteyen katılımcıların % 37'si (n=20) Almanya'da 6-10 yıl arasında çalışma amacıyla gitmek istediklerini belirtmişlerdir. Bu katılımcılar bu süre zarfında birikim yaparak Türkiye'ye geri gelmek istemektedirler. Almanya'ya göç etmek isteyen katılımcıların % 29,6'sı (n=16) Almanya'da 11-20 arasında bir sürede yaşamak istediğini belirtmiştir. Bu katılımcılar, çalışmayı hayal ettikleri işten emekli olduktan sonra Türkiye'ye dönmek istediklerini belirtmişlerdir. Almanya'ya göç etmek isteyen katılımcıların % 18,5'i (n=10) ise Almanya'ya yerleştikten sonra Türkiye'ye dönüş yapmak istemediğini belirtmiştir. Bu katılımcılar Türkiye ile bağlarını koparmayacaklarını ama Almanya'ya giderlerse de geri dönmeyeceklerini belirtmişlerdir.

Katılımcıların Almanya'ya Göç Etme İle İlgili Yaptıkları Araştırmaların Kaynakları

Tablo 5. Katılımcıların Almanya'ya Göç Etme İle İlgili Yaptıkları Araştırma Kaynaklarına Ait Kodlar

Tema	Kodlar	f	%
Araştırma kaynakları	Öğretim elemanlarına danışma	27	50
	İnternetten araştırma	48	89
	Akrabalara danışma	18	33

Katılımcılara yöneltilen “Almanya’ya göç etmek için nasıl ve hangi kaynaklardan bir araştırma yaptınız?” sorusuna verilen cevaplar ışığında “öğretim elemanlarına danışma, internetten araştırma, akrabalara danışma” şeklinde kodlara ulaşılmıştır.

Çalışmanın verilerinden elde edilen bulguların analizinde Almanya’ya gitmeyi isteyen katılımcıların yüzeysel bir bilgiye sahip oldukları sonucuna ulaşılmıştır.

K10: Almanya’ya işçi alınacağını duyduğumda hocalarıma sordum. Onlar da bana orada çalışmanın iyi bir fikir olduğunu söylediler.

E21: Ben kendim araştırdım internetten. Biz yaşlı bakım okuyorum demeye utanıyoruz ama adamlar taa Türkiye’den işçi çağırıyor.

E27: İş dil problemini çözmede bitiyor. Yoksa orada bizim sektörde çok iş olduğunu Almanya’dan dönen bir arkadaşımдан biliyorum. Türk huzur evleri bile varmış. Orada çalışabilirim belki.

K8: Benim akrabalarım var, yıllardır Almanya’dalar. Sen yeter ki gel havasındalar. Kim orada olmak istemez ki. Almanya sonuçta.

E24: Benim amcalarım var, işçi alımı olacağını arkadaşım öğrenmiş. İnternetten baktıktan sonra amcamlara sordum. Buralarda iş imkânı çok diyorlar, iş bulmasan bile devlet sosyal yardım yapıyormuş. Arkadaşım ile birlikte çok gitmek isterim.

K10: Bizim sınıfta herkes Almanya’nın işçi alacağını söylüyor. Herkes birbirine soruyor. Ben internetten baktım, gerçekten de alıyorlarmış. Ama daha mezun olmama var.

E4: Hocalarımıza soruyoruz, onlar da “öyle bir şey var ama gidin araştırın” diyorlar. Kendileri de pek bilmiyorlar.

K2: Ben Youtube’da işçi alımıyla ilgili birkaç video izledim. Gerçekten de arıyorlarmış, işçi açığı varmış. Biz de burada hazır eğitilmişiz. Dili çözersek gitme şansımız yüksek.

K13: Tanıdığım herkes yurtdışına gitmek istiyor. Çok isteyenler bir yolunu buluyor. Mezun olmama yakın işi sıkı tutacağım. Burada hocalara soruyoruz, “ne işin var oralarda” diyorlar, öyle kolay değilmiş. Ama ben başaracağım.

K30: Burada alacağım diplomanın Almanya'da daha çok işe yarayacağını biliyorum. Burada birkaç haftalık kursa gidene bile yaşlı bakımcı yapıyorlar. Ben niye iki yıl okudum o zaman? Almanya'ya gitmek için Türkiye'deki durumları bilmek yeterli. Beğenmediğin Suriyeliler bile oranın vatandaşlığı için buradan kaçmak istiyorlar.

E11: Yurtdışına Erasmus'la giden arkadaşım var. Polonya'ya gitmiş ama Almanya'yı da gezmiş. Çok farklı bir yermiş, ileride oraya yerleşecekmiş. Bizim alanda işçi alımı olacağını ona anlatınca "ne duruyorsun daha" dedi. Ama ben mezun olana kadar sabretmem lazım.

E9: Şimdiden İngilizce öğrenmek istiyorum. Almancaya geçeceğim sonra, internette baktım dil şartı var. Almanca tanıdıklarım da var. Almanya'ya gidince bütün Avrupa'nın kapıları sana açılıyor.

K24: Ben iş alımı haberini duyunca internette baktım. Bir tane aracı firmayı aradım. Dil kursu mu neydi? Ama sağlık çalışanlarını da Almanya'ya götürüyorlar. Denklik aşamasına kadar bütün kâğıt işlerini hallediyorlar. Dolar üzerinden hesaplandığı için çok para istediler benden. Garanti veriyorlarmış ama hem bu para bende yok, hem de güvenemedim.

Sonuç, Tartışma ve Geleceğe Bakış

Uluslararası göç, birey için hem mekân hem toplum değiştirme anlamına gelmektedir. Göç gerçekleştiğinde, bireye repertuarındakilere ilaveten yeni statüler kazandırmaktadır. Bu çalışma kapsamında bu statüler, "nitelikli göçmen" ve bu statüye ulaşıldığı takdirde "ulus ötesi göçmen" statüleridir.

Çalışmanın önemli bir sonucu, Türkiye'de yetişen yaşlı bakımı teknikerlerinin nitelikli göçmen statüsünü kazanmak için oldukça büyük bir motivasyona sahip olduklarıdır. Bu motivasyonun ana kaynağını, ön lisans düzeyinde aldıkları eğitim ve bu sayede eriştikleri bilinç düzeyi oluşturmaktadır. Somut ulus ötesi göçmen statüsündeki bireylere benzer bir şekilde, bu çalışmanın nesnesi olan bireyler de, mesleklerinin kendilerine uluslararası iş piyasasında fırsatlar yarattığını görerek, başka ülkelere göç etmeye kendilerini yakın hissetmektedirler. Almanya'da yaşamak istedikleri sürelerle ilgili verdikleri cevaplar Tablo 4'ten de anlaşılacağı gibi ağırlıklı olarak ulus ötesi göç türüne özgü olan, ucu açık bir göçü düşündüklerini göstermektedir.

Araştırılan grubun sadece küçük bir kısmında göç edecek kararlılık gözlenememiştir. Bu grupta yer alan bireylerin göç etme eğilimlerine ilişkin görüşlerine ait kategoriler ve kodlar, etnosantrik tutumlarını ve özellikle kadın katılımcılardan bazılarının ataeril yapıdan kopamama durumlarını ortaya koymaktadır. Bu nedenlerle de, geleceklerinin yurtdışında şekillenebileceğini düşün(e)memektedirler. Uluslararası göçe sıcak bakmayan ya da bakamayan bu bireyler, kendilerini kuşatan Türkiye şartlarını olduğu şekilde kabul eden azınlığı oluşturmaktadır.

Çoğunluğu oluşturan ve kendilerini potansiyel nitelikli göçmen olarak gören diğer grubun geleceğinin yurtdışında olup olamayacağı, çalışmanın sonucuna göre, zor ya da belirsiz bir durum olarak ortaya çıkmıştır. Katılımcılar kendilerini öyle değerlendirse de, dışarıdan bir gözün onları potansiyel nitelikli göçmen olarak tanımlayabilmesini sağlayacak şartlar henüz olgunlaşma sürecini tamamlamamıştır. Türkiye-Almanya göç alış verışı farklı türlerde devam etmesine rağmen, Almanya'nın nitelikli işçi açığını gidermek için devreye soktuğu ulusal eylem planı kapsamında Türkiye ile herhangi bir işbirliğinin bulunmadığı görülmektedir. Serbest dolaşımın önünde çetin bir engel teşkil eden bu durum, katılımcılar tarafından ancak bireysel çabalarıyla aşabilecektir. Bu da özellikle katılımcıların ağırlıklı olarak alt toplumsal sınıftan gelmeleri dikkate alındığında, oldukça zor görünmektedir.

Katılımcıların öz değerlendirmeleriyle ilgili bulguların analizi de bu sonucu desteklemektedir. Katılımcılar, yüksek motivasyonlarına rağmen Almanya'ya nitelikli göçmen olarak nasıl gidecekleri konusunda, "arkadaşlarıyla konuşma", "internetten araştırma", "öğretim elemanlarına ve Almanya'daki akrabalarına danışma" dışında ciddi herhangi bir araştırma yapmayarak (belki de gerçeklerle yüzleşmekten korkarak) yurtdışına yönelimlerini daha ziyade hayal düzeyinde bırakmışlardır. Katılımcıların ifadelerindeki abartılmış Almanya algıları, Almanya'ya göçle ilgili imkânlar ve engeller hususundaki eksik ya da yanlış bilgilenmeleri, ayrıntılı araştırma yapmak yerine kulaktan dolma bilgilerle yetinme vb. bu durumu göstermektedir.

Katılımcıların kulaktan dolma haberlerle yetindikleri, hedef ülke olarak akıllarına getirdikleri ülkenin Almanya'yla sınırlı olmasından da anlaşılmaktadır. Kuşkusuz Almanya ile ilgili önceden edinilmiş izlenimler de bu sınırlamada etkili olmuş olacaktır ve hatta geniş çaplı bir araştırma yapılmasını gereksiz de kılacaktır. Zira Almanya yurtdışıdır ve yurtdışında yaşam/egitim fikri genel olarak toplumda kişiye kazanım sağlayan çok önemli bir fırsat olarak kabul görmektedir. Ancak bu kabulde de yurtdışı idealleştirilmektedir.

Çalışmada ortaya konan somut Almanya gerçekleri ile katılımcıların kendi görüşleri karşılaştırıldığında, sübjektif bakış ile nesnel durum arasındaki tutarsızlık neredeyse her hususta belirgin bir şekilde ortaya çıkmaktadır:

İlk olarak katılımcıların büyük bir kısmının Almanya'ya göçleriyle birlikte vatandaşlık alarak serbest dolaşım özgürlüğüne kavuşacakları beklentisine bakacak olursak, bu beklentinin boşa çıkacağını görmekteyiz. Zira ülkede doğup büyüyen göçmen çocuklarına bile bu hakkın verilmesinin büyük mücadeleler sonucunda gerçekleştiği ve hala bazı sıkıntıların yaşandığı bilinen bir gerçektir.

Katılımcıların çoğunun yüksek maaş beklentilerinde de benzer bir durum söz konusudur. Almanya'da yaşlı bakım sektöründeki problemlerden biri olan düşük maaşlar, araştırılan gruba da umdukları refah düzeyini

getirmeyecektir. Daha ziyade Öcek ve arkadaşlarının söylediği olacaktır: "Göç eden sağlık çalışanlarının da çok az bir kısmı umut ettikleri yaşam koşullarına erişebilmekte, önemli bir kısmı sağlık piyasasında ucuz emek olarak algılanmakta ve işlem görmektedir" (Öcek vd. 2008, s.192).

Diğer taraftan araştırılan grubun Almanya'ya gidebilmek için gerekli olan akademik yeterlilik ile ilgili görüşleri de var olanla algılanan arasındaki farkı ortaya çıkarmaktadır. Katılımcılar, çoğunlukla aldıkları diplomaların Almanya'da da geçerli olacağını düşünerek, tek engelin dil sorunu olacağını düşünmektedirler. Oysa Almanya, özgün bir eğitim öğretim yapısına sahip bir ülke olarak karşımızda durmaktadır ve denklik işlerinde haddinden fazla titiz davrandığı için eleştirilmektedir. Çiçeği burnunda Alman Nitelikli İşgücü Göçü Yasası ile bir değişikliğin olup olmayacağını ise henüz kestirmek mümkün değildir.

Araştırılan grubun önemli bir kısmının farkındalık geliştirdiği ama boyutlarının tam olarak ayırımına varamadığı bir diğer husus ise ayrımcılık ve dil konularıdır. Ayrımcılıkla ilgili konularda görüş belirten öğrencilerin çoğunun hem Almanya'da yaşayan akrabalarından hem de medyaya yansıyan haberlerden etkilendikleri ve önemli bir kısmının bu nedenle Almanya'ya gitme konusunda -haklı olarak- tereddüt yaşadığı gözlenmektedir. Bu tereddütler, Tablo 3'te de görüldüğü şekilde, "dışlanma" ve "yalnız kalma" korkusunu beraberinde getirmektedir. Böylece katılımcılar, Brenning ve arkadaşlarının (2014, s.26) saptadığı hoşgörü kültürünün eksikliğine vurgu yapmaktadırlar.

Araştırılan grubun aynı en çok çekindiği görülen dil sorunu da şüphesiz bu şekilde değerlendirilmelidir. Zira ülkeye gelmeden önce B2 düzeyinde Almanca bilinmesi şartı, göç etmek arzusunda olanların serbest dolaşımaları önündeki en büyük engeli teşkil etmektedir. Katılımcıların dil sorununu bireysel çabalarıyla ve sınırlı ekonomik imkânlarıyla halletmeleri zor olacaktır; bu sorunu bir şekilde halledecekleri görüşünde olsalar da.

Buraya kadar söylenenlerden çıkan sonuç açıktır: katılımcılar, meslekleri sayesinde belli bir bilinç düzeyine ulaşarak göçe motive olmalarına rağmen, Almanya'yla ve oraya göçle ilgili tutarlı ve gerçekçi bir bakış açısı geliştirememişlerdir. Onlar daha ziyade, kendilerini göçe iten nedenleri çok yoğun olarak hissetmişlerdir ve bu durumun oluşturduğu baskıyla Almanya'ya göç etme fikrine kapılmışlardır. Bu kapılımda katılımcıların Türkiye'de sahip oldukları düşük ekonomik statüleri ve meslekleriyle bu statüden kurtulamayacakları korkusu, en önemli etkeni oluşturmaktadır. Bunun yanında mesleklerinin Türkiye'de değeri düşük hatta kimine göre "utanılacak" bir meslek olarak algılanması nedeniyle, hiçbir zaman manevi tatmin getirmeyeceği hususu da etkilidir. Göç ettiklerinde, meslekleri de kendileriyle sınıf atlayacaktır. Hatta bazı katılımcılarda "oraya gidilsin de ne olarsa olsun" düşüncesi o kadar baskındır ki, onlar mesleklerini neredeyse Almanya'ya götüren bir bilet olarak görmektedirler. Bu durum bir katılımcının kendisini Türkiye'den Avrupa'ya kaçma gayretinde olan

Suriye’li göçmenlerle özdeşleştirmesinde çarpıcı bir şekilde ifade bulunmaktadır.

Beri taraftan, giriş bölümünde çerçevesini çizdiğimiz yaşlı bakım alanındaki Türkiye şartlarına baktığımızda, yaşanan sorunların, çalışmanın örneklem grubunu oluşturan yaşlı bakım öğrencilerinin meslekleriyle ilgili korkularını ve kişisel görüşlerini haklı çıkardığı anlaşılmaktadır. Türkiye’nin yaşlı bakım alanında henüz istenen seviyeye gelmediğini gösteren, bu sorunların ayırımına varan ve dolayısıyla bu noktada gerçekçi bir bakış açısı geliştirebilen katılımcılar, kısıtlı imkânlarıyla, belki de zor şer kazandıkları/okudukları bölümlerini değiştirme ve aynı zamanda ilerideki iş hayatlarında hayal kırıklığı yaşama beklentisi içinde kalmaktansa ülkelerini değiştirme hayaline sarılmaktadırlar. Bu şekilde düşünceleri, içinde buldukları durumu daha katlanır kılmaktadır. Örneklem grubunda yer alan katılımcıların büyük bir çoğunluğu, birtakım psiko-sosyal süreçlerin etkisi altında kalarak, kendi kendilerini “nitelikli göçmen statüsü”ne atamaktadırlar. Böylelikle Türkiye şartlarında kazanamayacaklarını hissettikleri mesleki benlik saygılarını, idealize ettikleri ve büyük ihtimalle gidemeyecekleri bir ülkenin kendilerine kazandırdığı bu statü ile telafi etme gayreti içine girmektedirler. Bu durumda katılımcıların Almanya’ya göç planları, daha çok bir savunma mekanizması olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ancak bu sonuca rağmen, iki ülkenin yakınlaşmasına neden olan göç tecrübesi ve Almanya’nın özellikle de yaşlı bakım alanındaki nitelikli işçi açığı, Türkiye’den yurtdışına yönelmek isteyenler için umut vaat eden bir zemin olarak ortada durmaktadır. Henüz yeni yürürlüğe giren Alman Nitelikli İşgücü Göçü Yasası’yla birlikte ortaya çıkabilecek yeni gelişmeler, hatta belki gelecekte iki ülke arasında üretilebilecek projeler sayesinde bu zemin işlevini şimdikinden daha iyi görecektir. O zaman şimdilik sadece bireyde bir karşılığı bulunan göç etme planları, dış dünyada da somut bir karşılık bulacaktır. Bu durumda bireyler, meslekleri ve var olan motivasyonlarıyla nitelikli göçmen statüsüne ulaşarak, edinecekleri göç tecrübesiyle birlikte ulus ötesi bağlar da kurabileceklerdir.

Kaynakça

Akal, D. (2020). Nitelikli İşgücüne Kapıları Aralayan Almanya’da Yeni Dönem Başladı, Erişim adresi: <https://www.dw.com/tr/nitelikli-i%C5%9F-g%C3%BCc%C3%BCne-kap%C4%B1lar%C4%B1-aralayan-almanyada-yeni-d%C3%B6nem-ba%C5%9Flad%C4%B1/a-52608326>. Erişim tarihi: 01.08.2020

Alkan, M.N. (2011). Transmigranten auf dem Weg in die Heimat?. Erişim adresi: http://www.kas.de/wf/doc/kas_30713-1522-1-30.pdf?120504113236. Erişim tarihi: 27.07.2020

Almanya’ya hasta bakıcı alımı ne zaman yapılacak. (2018, 27 Ekim). Erişim adresi: <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/almanyaya-hasta-bakici-alimi-ne-zaman-yapilacak-sartlar-neler-41000583>. Erişim tarihi: 25.06.2019

**Nitelikli İşçi Gücü Göçü Yasası Çerçevesinde Sağlık Çalışanlarının Almanya'ya Göç
Edebilme Motivasyon ve Potansiyelleri**

Almanya'ya gidecek 50 bin Türk için kayıtlar başladı. (2018, 19 Ekim). Erişim adresi: <https://www.haberler.com/50-bin-turk-gencine-almanya-da-is-imkani-11348923-haberi/>, Erişim tarihi: 25.06.2019

Almanya'nın Türkiye'den 50 bin işçi alacağı iddiası. Erişim adresi: <https://teyit.org/almanyanın-turkiyeden-50-bin-isci-alacagi-iddiasi/> , Erişim tarihi: 25.06.2019

Atanamayan yaşlı bakım teknikeri kalmasın. Erişim adresi: <https://www.change.org/p/mehmet-m%C3%BCezzino%C4%9Flu-atanamayan-ya%C5%9Flu-bakimi-teknikeri-kalmasin>, Erişim tarihi: 25.06.2019

Arbeitsagentur (2020). Pflegen in Deutschland. Erişim adresi: <https://www.arbeitsagentur.de/vor-ort/zav/trabajos-de-enfermeria-en-alemania>. Erişim tarihi: 02.08.2020

Bayburt.edu.tr.(2020). Erişim adresi: <https://bologna.bayburt.edu.tr/ogrenci/ebp/organizasyon.aspx?kultur=trTR&Mod=0&ustbirim=12&birim=2&altbirim=1&program=115&organizasyonId=84&mufredatTurId=932001#Anchor3>, Erişim tarihi: 20.07.2020.

Berlinghoff, M. (2018). Geschichte der Migration in Deutschland. Erişim adresi: <https://www.bpb.de/gesellschaft/migration/dossier-migration/252241/deutsche-migrationsgeschichte>. Erişim tarihi: 01.08.2020

Berry, J.W. (1997). Immigration, Acculturation, and Adaptation. *Applied Psychology, An International Review*, 27, 5-34.

Bonin, H., Braeseke, G., Ganserer, A. (2015). Internationale Fachkräfterekrutierung in der deutschen Pflegebranche Chancen und Hemmnisse aus Sicht der Einrichtungen. *Bertelsmann Stiftung*.

Boswell, C. ve Straubhaar, T. (2005). Braucht Deutschland die Zuwanderung von Arbeitskräften aus dem Ausland? *Bundeszentrale für Politische Bildung*. Erişim adresi: <https://www.bpb.de/gesellschaft/migration/kurzdossiers/57452/einleitung>. Erişim tarihi: 28.07.2020

Brenning, L., Emminghaus, C., Kluth, W., Laub, R., Neureiter, P., Schulz, T., Steinbrück, N., Wielage, N. (2014). Wirkungsanalyse des rechtlichen Rahmens für ausländische Fachkräfte. Studie im Auftrag des Bundesministeriums für Wirtschaft und Energie.

Butterwege, C. (2007). Neue Zuwanderungs- und Integrationspolitik seit 2005. *Bundeszentrale für politische Bildung*. Erişim adresi: <https://www.bpb.de/gesellschaft/migration/dossier-migration-ALT/56340/neue-migrationspolitik>. Erişim tarihi: 25.07.2020

Destatis.de (2020). Statistisches Bundesamt. Erişim adresi: <https://www.destatis.de/DE/Themen/Gesellschaft->

Umwelt/Bevoelkerung/Migration-Integration/_inhalt.html. Erişim tarihi: 20.07.2020

El-Cherkeh, T. ve Fischer, M. (2010). Berufsausbildung in der Altenpflege: Einstellungen und Potenziale bei jungen Menschen mit Migrationshintergrund in Hamburg. *Hamburgisches Welt Wirtschaftsinstitut, Policy Paper (No. 3-17)*

Fachkräfteeinwanderungsgesetz.de(2020). Erişim adresi: <https://fachkraefteeinwanderungsgesetz.de/>. Erişim tarihi: 20.07.2020

Franken, S. (2006). Potenzial der Migranten für die deutsche Wirtschaft und Gesellschaft. Statistische Bestandsaufnahme. *Arbeitsbericht des Forschungsprojektes Fachhochschule Köln*, 1-12.

Gaugisch, P., Rief, S., Risch, B., Strunck S. (2020). Innovationsoffensive Arbeiten und Pflegen. Mitarbeiterbindung und Arbeitgeberattraktivität durch neue Arbeitswelten und flexible Versorgungsmodelle. *Fraunhofer-Institut für Arbeitswirtschaft und Organisation*.

Griese, H.M ve Sievers, I. (2010). Bildungs- und Berufsbiografien von Transmigranten. *Aus Politik und Zeitgeschichte*, 46-47, 22-29.

Heinrich, D. (2017). Almanya'ya Dönen Türklerin Sayısı Artıyor. Erişim adresi: <https://www.dw.com/tr/almanyaya-d%C3%B6nen-t%C3%BCrklerin-say%C4%B1s%C4%B1-art%C4%B1yor/a-38338076>. Erişim tarihi: 20.07.2020

Kartal, B.D. (2006). Batı Avrupa'da Türk dış göç sürecinin güncel boyutları. *Anadolu Üniversitesi Yayınları; No:167. Anadolu Üniversitesi Yurt Dışında Yaşayan Türk Vatandaşlarının Sorunlarını Araştırma Merkezi Yayınları; 2*, 51-71.

Make it in Germany. Erişim adresi: <https://www.make-it-in-germany.com/de/>. Erişim tarihi: 17.07.2020

Montgomery, K. (2019). The Demographic Transition. Erişim adresi: <http://pages.uwc.edu/keith.montgomery/Demotrans/demtran.htm>. Erişim tarihi: 24.06.2019

Öcek; Z., Aksu, F., Gürsoy, Ş.T. (2008). Sağlık Emek Göçünün Dinamikleri. *Toplum ve Hekim*. Mayıs- Haziran 2008. Cilt 23. Sayı 3, 184-193

ÖSYM (2019). Yükseköğretim Kurumları Sınavı 2019-Yükseköğretim Programları ve Kontenjanları Kılavuzu, Erişim adresi: <https://www.osym.gov.tr/TR,16798/2019-yuksekogretim-programlari-ve-kontenjanlari-kilavuzu.html>. Erişim tarihi: 25.06.2019

Özkuş, D. (2012). Ulus-ötesi göç: Uluslararası Göç Yazınında Yeni Bir Paradigma. S.G. *Ihlamur-Öner, N.S. Şirin-Öner (Eds.), Küreselleşme Çağında Göç: Kavramlar Tartışmalar içinde*. S.483-500.

Presse- und Informationsamt der Bundesregierung (2012). Dialog über Deutschlands Zukunft – Ergebnisse des Expertendialogs der Bundeskanzlerin 2011/2012. Erişim adresi: <https://www.dialog-ueber->

**Nitelikli İşçi Gücü Göçü Yasası Çerçevesinde Sağlık Çalışanlarının Almanya'ya Göç
Edebilme Motivasyon ve Potansiyelleri**

deutschland.de/SharedDocs/Downloads/ DE/Ergebnisbericht/2012-09-10-Langfassung-barrierefrei.pdf?__blob=publicationFile&v=2 . Erişim tarihi: 02.08.2020.

Pries; L. (2003). Transnationalismus, Migration und Inkorporation. Herausforderungen an Raum- und Sozialwissenschaften. *Geographische Revue* (5) 2, 23-41.

Prognos, A. G. (2018). Strategien gegen den Fachkräftemangel in der Altenpflege-Probleme und Herausforderungen. Erişim adresi: https://www.bertelsmannstiftung.de/fileadmin/files/Projekte/44_Pflege_vor_Ort/VV_Endbericht_Fachkraeftemangel_Pflege_Prognos.pdf. Erişim tarihi: 20.05.2020.

Pusch, B. (2012). Transnationale Migration am Beispiel Deutschland und Türkei. Wiesbaden, Springer Fachmedien.

Rand, S., Ruokonen-Engler, M.K., Kontos, M., Larsen, C., Pütz, R. (2019). „Betriebliche Integration von Pflegefachkräften aus dem Ausland.“ Stuttgart, Hans-Böckler-Stiftung.

TUİK (2018). İstatistiklerle Yaşlılar, 2017. Erişim adresi: <http://www.tuik.gov.tr/PdfGetir.do?id=27595>. Erişim tarihi: 25.06.2019

Wimmer, A. ve Glick Schiller, N. (2002): Methodological Nationalism and Beyond. NationState Building, Migration and the Social Sciences. *Global Networks* (2) 4, 301-334

Worldometers.info.tr (2020). Erişim adresi: <https://www.worldometers.info/tr/>. Erişim tarihi: 08.09.2020

Yalçın, C. (2004). Göç Sosyolojisi. *Ankara. Anı Yayıncılık*

Yaşlı bakım teknikerleri atama ve görev tanımlaması talebinde bulunuyorlar. (2018, 19 Mart). Erişim adresi: <https://www.kamupersoneli.net/gundem/yasli-bakim-teknikerleri-atama-ve-gorev-tanimlamasi-talebinde-bulunuyorlar-h43427.html> Erişim tarihi: 25.06.2019.

Yıldırım, T. (2009). Sağlık Çalışanları ve Uluslararası Göç: Göç Nedenleri Üzerine Bir İnceleme. *Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası*, 62(3), 87-94

Yıldız, S. (1993). Geri Dönüş Sürecinde İkinci Kuşak. *Hacettepe Üniversitesi Yayınları*. B-36.

[itobiad], 2021, 10 (2): 1789-1811

Fenomene ve Sponsorlu İçeriğe İlişkin Güvenin Marka Farkındalığı Üzerindeki Etkisinde Parasosyal İlişkinin Aracı Rolü: YouTube Özelinde Bir İnceleme

The Mediate Role of Parasocial Relationship in The Effect of Influencer's Credibility and Trust in Sponsored Content on Brand Awareness: An Investigation on Youtube

Yusuf Zafer Can UĞURHAN

Öğr. Gör. Dr., Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi
Lecturer, PhD., Anadolu University, Faculty of Open Education
yzcu@anadolu.edu.tr / Orcid ID: 0000-0003-1264-9002

İbrahim Halil YAŞAR

Dr. Öğr. Üyesi, Dicle Üniversitesi İletişim Fakültesi
Asst. Prof. Dr. Dicle University, Faculty of Communication
i.halilyasar@hotmail.com / Orcid ID: 0000-0002-1480-569X

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type	: Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received	: 07.12.2020
Kabul Tarihi / Accepted	: 14.02.2021
Yayın Tarihi / Published	: 25.06.2020
Yayın Sezonu	: Nisan-Mayıs-Haziran
Pub Date Season	: April-May-June

Atıf/Cite as: Uğurhan, Y , Yaşar, İ . (2021). Fenomene ve Sponsorlu İçeriğe İlişkin Güvenin Marka Farkındalığı Üzerindeki Etkisinde Parasosyal İlişkinin Aracı Rolü: Youtube Özelinde Bir İnceleme . İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi , 10 (2) , 1789-1811 . Retrieved from <http://www.itobiad.com/tr/pub/issue/62559/837093>

İntihal /Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and confirmed to include no plagiarism. <http://www.itobiad.com/>

Copyright © Published by Mustafa YİĞİTOĞLU Since 2012 – Istanbul / Eyup, Turkey. All rights reserved.

Fenomene ve Sponsorlu İçeriğe İlişkin Güvenin Marka Farkındalığı Üzerindeki Etkisinde Parasosyal İlişkinin Aracı Rolü: Youtube Özelinde Bir İnceleme *

Öz

İletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmelerin bir sonucu olarak markalar, tüketicilerin çok fazla ikna edici mesaja maruz kaldığı ve genellikle reklam içeriğini atlamayı seçtikleri bir ekosistemde, reklam mesajlarını hedef kitlelerine iletebilmede zorluklarla karşılaşmıştır. Sosyal medya fenomenleri bu noktada markalara bir çözüm yolu olmuş ve sponsorlu içerikleri vasıtasıyla takipçileriyle markaları buluşturmuştur. Bir sosyal medya platformu olarak YouTube, sosyal medya fenomenlerine hazırladıkları video içerikler aracılığıyla takipçileriyle çift yönlü bir iletişim başlatma imkânı sunmaktadır. Bir internet ünlüsü olan fenomenler ile takipçileri arasındaki söz konusu etkileşim, geleneksel medya ünlüleri ve onların hayran kitleleri arasındaki etkileşimden farklıdır. Sosyal medya fenomenleri, düzenli olarak içerik oluşturarak/paylaşarak ve takipçileriyle etkileşim kurarak ilişkiler geliştirebilmekte ve fenomenlere yönelik takipçiler duygusal bağlılık oluşturabilmektedir. Bu etkileşimi açıklamada parasosyal ilişki kavramı ön plana çıkmaktadır. Bununla birlikte, sosyal medya fenomenleri markalarla yaptıkları iş birliği sonucunda sponsorlu içerikler oluşturup hesaplarından paylaşabilmektedir. Böylelikle takipçileri söz konusu markaların logosuna, görseline, reklamına ya da markaların kullanımıyla ilgili bilgilere maruz kalabilmektedir. Bu bağlamda parasosyal ilişki, marka farkındalığının sağlanması açısından çok önemli ipuçları sunabilmektedir. YouTube fenomenleri özelinde yapılan bu çalışmada nicel araştırma yöntemi ve yordamaya dayalı ilişki tarama modeli kullanılarak fenomen güvenirliliği ve sponsorlu içerik güveninin, fenomen takipçilerinin marka farkındalığı üzerindeki etkisinde parasosyal ilişkinin rolü incelenmiştir. Sonuç olarak parasosyal ilişki üzerinde sponsorlu içerik güveninin, algılanan çekiciliğin, güvenirliliğin ve benzerliğin anlamlı bir etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir. Marka farkındalığı üzerinde ise sponsorlu içerik güveni, algılanan benzerlik, uzmanlık ve parasosyal ilişki anlamlı bir etkiye sahiptir. Öte yandan algılanan güvenirlilik, çekicilik, benzerlik ve sponsorlu içerik güveninin marka farkındalığı üzerindeki etkisinde, parasosyal ilişkinin aracı rolü söz konusudur.

Anahtar Kelimeler: YouTube, Sosyal Medya Fenomenleri, Güven, Marka Farkındalığı, Parasosyal İlişki

* Dicle Üniversitesi Rektörlüğü Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu Başkanlığı 3.12.2020 Tarih, 116110 Sayılı kararı ile Etik Kurul Kararı alınmıştır.

The Mediate Role of Parasocial Relationship in The Effect of Influencer's Credibility and Trust in Sponsored Content on Brand Awareness: An Investigation on YouTube

Abstract

Due to the advancements of communication technologies, brands have difficulties in delivering their advertising messages to their target audiences in an ecosystem where consumers are exposed to excessive amount of persuasive messages and often choose to skip the advertising content. At this point, social media influencers emerged as a solution for brands and thus connected brands together with influencers' followers via their sponsored content. As a social media platform, YouTube offers the opportunity to initiate a two-way communication for social media influencers with their followers via the video content prepared. The interaction between influencers as an internet celebrity and their followers is different from the one between traditional media celebrities and the audiences. Social media influencers are able to develop relationships by regularly creating/sharing content and interacting with their followers and, in turn, the followers can create emotional attachment towards them. In explaining the interaction, the concept of parasocial relationship comes to the forefront. Social media influencers create sponsored content and share it from their social media accounts because of their cooperation with brands. In this way, their followers are exposed to the logos, images, advertisements of the mentioned brands or information about the use of them. In this context, parasocial relationship provides very important clues in terms of creating brand awareness. In this study conducted in the context of YouTube influencers, a prediction based correlational quantitative research method was used to examine the mediate role of parasocial relationship in the effect of influencer credibility and trust in sponsored content on brand awareness. Consequently, it was found that trust in sponsored content, perceived attractiveness, trustworthiness and similarity had a significant effect on parasocial relationship. Parasocial relationship, trust in sponsored content, perceived similarity and expertise had a significant effect on brand awareness. On the other hand, parasocial relationship had a mediate role in the effect of perceived trustworthiness, attractiveness, similarity and trust in sponsored content on brand awareness.

Keywords: YouTube, Social Media Influencers, Brand Awareness, Trust, Parasocial Relationship.

Giriş

İletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmelerin bir sonucu olarak günümüzde, reklamların dijital platformlarda yaygın bir biçimde yer aldığı görülmektedir. Televizyondan sinemaya, sokak veya alışveriş merkezlerindeki billboardlardan daha çeşitli reklam gösterim alanlarına tüketicinin dikkatini çekebilmenin yolları aranmaktadır. Reklamlara bu kadar sık maruz kalmanın sonucu olarak tüketiciler reklamları fark etmemeye veya onlardan kaçınmaya çalışırken reklamın etkinliği de sorgulanmaya başlanmıştır (Kelly vd., 2010, s.16; Ozer vd., 2020, s.616). Markalar ve reklam profesyonelleri, sürekli akıp giden enformasyon ve sayısız uyaran içinde yorulan tüketicinin dikkatini çekebilmek ve mesajlarını iletebilmek için ciddi çaba harcamakta ve yeni yollar aramaktadır. Bu bağlamda dinamik yapıları ve kullanıcı sayıları da göz önünde tutularak sosyal medya platformları reklamcılarının ve markaların giderek daha fazla ilgisini çekmektedir.

Farklı bakış açılarına rağmen genel olarak sosyal medya platformları, kullanıcıların içerik oluşturabilmesine ve bunları diğer kullanıcılarla paylaşabilmesine imkân tanıyan internet uygulamaları olarak nitelendirilmekte (Kaplan ve Haenlein, 2010, s.61) ve kullanıcıların kişisel profiller oluşturmak, gerçek hayattaki arkadaşlarıyla etkileşimde bulunmak ve/veya yeni insanlarla tanışmak gibi kullanım amaçlarıyla karakterize edilmektedir (Berail vd., 2019, s.190). Kullanıcılarını birer kitlesele yayıncıya dönüştüren bu platformlar gerek markalar gerekse reklam profesyonelleri açısından oldukça farklı fırsatlar sunmaktadır. Zira sosyal medya, oluşturduğu ekosistem içerisinde hem içerik üretimini hem de içeriğe maruz kalan kitleyi aynı anda oluşturmayı başarmış; bu kitlenin içinden bazı içerik oluşturucularının öne çıkmasına da fırsat vermiştir. İşte bunlar internet ünlüsü olarak da adlandırılan sosyal medya fenomenleridir. Yeni tür kitle yayıncılığının bir örneği olan fenomenler, sosyal medyada kullanıcı tutumlarını biçimlendirebilen üçüncü taraf destekçiler ve ünlü statüsüne sahip içerik oluşturucuları olarak tanımlanmaktadır (Lou ve Yuan, 2019, s.59). Diğer kullanıcılar fenomenler tarafından oluşturulan içeriğe tekrar tekrar maruz kalarak ve onlarla etkileşime girmek suretiyle zaman içerisinde bu kullanıcılara karşı bir yakınlık geliştirmektedir (Boerman, 2019, s.199).

Dijitalleşme, internet ve buna bağlı altyapının sunduğu olanaklar, erişilebilir olmanın günlük bir rutin haline gelmesi ve sosyal medya fenomenlerinin takipçileri üzerinde artan etkisi tüketiciye ulaşmanın yollarını arayan marka ve reklam profesyonellerinin ilgisini çekmektedir. Özellikle günümüzde içeriği tüketmeye hazır bekleyen kullanıcılar için yeni içeriklere duyulan ihtiyacın her geçen gün artması, içerik oluşturmaya hazır ve bunda başarısını ispatlamış sosyal medya fenomenleri ile markaları iş birliğine götürmüştür (Solomon, 2017, s.430). Fenomen pazarlama olarak da adlandırılan bu anlayışta, markaların sosyal medya fenomenleriyle çalışarak oluşturduğu sponsorlu içerikler (ürün/hizmet reklamları) takipçi kitleye

**Fenomene ve Sponsorlu İçeriğe İlişkin Güvenin Marka Farkındalığı Üzerindeki Etkisinde
Parasosyal İlişkinin Aracı Rolü: YouTube Özelinde Bir İnceleme**

sunulmaktadır (Backaler, 2018, s.11-12). Sponsorlu içerik ise fenomen tarafından oluşturulan içeriğin öncelikle takipçiye bilgi vermesiyle başlayan; tamamında, sonunda ya da belirli kısmında içeriği markayla/ürünle/hizmetle ilişkilendiren ve markanın/ürünün/hizmetin reklamını yapan içerik türü olarak ifade edilmektedir (Backaler, 2018; Lou ve Yuan, 2019). Sosyal medya fenomenleri söz konusu marka-fenomen iş birliği neticesinde sponsorlu içerik oluşturur ve bu içeriği kendi hesaplarından paylaşırlar. Burada amaç sponsorlu içeriğe ilişkin güven olarak da ifade edilen, içerikte yer alan marka, ürün, hizmete yönelik güveni artırmak, marka farkındalığı oluşturmak ve nihayetinde satın alma niyeti üzerinde pozitif etki yaratmak olarak sıralanmaktadır (De Veirman vd., 2017; Lou ve Yuan, 2019). İletişim araç ve teknolojilerindeki gelişmeler ile ortaya çıkan yüksek mobilite ve sosyal medya platformlarının geleneksel medyaya kıyasla daha ekonomik olması, sayılan amaçlara ulaşma konusunda umut verici olarak değerlendirilmektedir (Hwang ve Zhang, 2018, s.155). Sosyal medya fenomeni ve takipçi ilişkisinde ortaya çıkan etkileşiminin yarattığı güvenin hem fenomene hem de sponsorlu içeriğe ilişkin boyutu bunu teyit eder niteliktedir (Lou ve Yuan, 2019).

Çift yönlü ve etkileşimli olmaları dolayısıyla ortak bir karaktere sahip olan sosyal medya platformları, çeşitli özellikleriyle kendine özgü bir niteliğe sahiptir. Çalışma kapsamında ele alınan ve küresel anlamda en fazla kullanıcı sayısına sahip sosyal medya platformlarından biri olan YouTube, video paylaşım temelli niteliğe sahiptir (Khan, 2017, s.237). 2005 yılında kurulan YouTube, bir milyardan fazla kullanıcıya ve her gün neredeyse bir milyar saat video görüntüleme sayısına ulaşmıştır (Berail vd., 2019, s.190). YouTube, kullanıcılarına kanalları üzerinden canlı yayın yapma, hazırladıkları video içeriklerini yayınlama ve paylaşma imkânı sunarken diğer kullanıcıların bu kanallara abone olarak veya katıl diyerek onları destekleyebilmelerine olanak sunmaktadır (Berail vd., 2019, s.190-191). Sahip olduğu kullanıcı sayısı ile sunduğu fırsatlar ışığında ele alındığında markaların ve reklamcılarının bu platforma ve oluşturduğu ekosisteme ilgisiz kalması düşünülemez. Bu bağlamda YouTube platformunun tüketiciye ulaşmak ve onu ikna etmek amacıyla kullanılan önemli bir araç olduğunu söylemek mümkündür.

YouTube, bir internet ünlüsü olan fenomene hazırladığı video içerikleri aracılığıyla diğer kullanıcılar ve takipçileriyle çift yönlü bir iletişim başlatma ve kurma imkânı sunmaktadır. Bir internet ünlüsü olan fenomen ile takipçisi arasındaki bu iletişim, geleneksel medya ünlüleri ve onların hayran kitleleri arasındaki iletişimden farklıdır. Zira bir sosyal medya platformu olan YouTube'un çift yönlü ve yatay iletişime izin veren yapısı sinema ve televizyon gibi geleneksel mecraların yukarıdan aşağıya ve tek yönlü iletişim yapısından ayrılmaktadır (Yuan ve Lou, 2020). Bununla birlikte fenomen takipçi ilişkisinde etkileşimin oldukça önemli bir farklı olduğunu da akılda tutmak gerekir. Öte yandan, fenomen-takipçi ilişkisinde söz konusu olan etkileşim, takipçilerin gerçek arkadaşlarıyla aralarındaki

etkileşimden de farklılaşmaktadır. Bu etkileşimi açıklamada parasosyal ilişki kavramı önemli ipuçları sunmaktadır. Zira sosyal medya fenomenleri, düzenli olarak içerik oluşturarak takipçileriyle etkileşime girmekte, kurulan bu çift yönlü ilişki takipçilerin fenomene yönelik güven hissiyle birlikte duygusal bir bağ geliştirmelerine de zemin hazırlamaktadır (Lou ve Kim, 2019, s.4). Bu noktadan hareketle, YouTube özelinde yapılan bu çalışmada fenomenler ile takipçileri arasındaki ilişki, parasosyal ilişki yaklaşımı çerçevesinde ele alınmıştır. Ayrıca, fenomen güvenilirliği ve sponsorlu içerik güveninin parasosyal ilişki üzerinde nasıl bir rolü olduğu irdelenmiştir. Fenomen pazarlama amaçlarından biri olan marka farkındalığının hem parasosyal ilişkiden hem de fenomen güvenilirliği ile sponsorlu içerik güveninden nasıl etkilendiği tespit edilmeye çalışılmıştır. Bununla birlikte, fenomen güvenilirliği ve sponsorlu içerik güveninin marka farkındalığı üzerindeki etkisinde parasosyal ilişkinin aracı rolü de incelenmiştir. Özetle fenomen-sponsorlu içerik-marka farkındalığı üçgeninde parasosyal ilişki daha yakından irdelenmek istenmiştir.

Fenomen Güvenirliği ve Sponsorlu İçerik Güveni

Fenomenin bir mesaj kaynağı olduğu düşünüldüğünde fenomen güvenilirliği kavramı, kaynak güvenilirliği kapsamında ele alınmaktadır. Alıcının bir mesajı kabul etmesini sağlayan özellikler açısından değerlendirilen kaynak güvenilirliği, ikna edici iletişim sürecinde bir mesajın etkililiği üzerinde en önemli faktörlerden biri olarak belirtilmektedir (Ohanian, 1990; Munnukka vd., 2016). Bu nedenle kaynak güvenirliliğinin, fenomenin takipçilerini ikna etmesinde belirleyici bir role sahip olduğu değerlendirilmektedir (Djafarova ve Rushworth, 2017; Lou ve Yuan, 2019). Kaynak güvenirliliği üzerine yapılan çalışmalarda kaynak güvenirliliğinin a) uzmanlık, b) güvenirlilik, c) çekicilik ve d) benzerlik olmak üzere dört faktörden oluştuğunun altı çizilmektedir (Munnukka vd., 2016, s.184). Uzmanlık, kaynağın belirli bir konuyla ilgili değerlendirme yapabilecek kapasiteye sahip olma düzeyini ifade ederken; güvenirlilik, alıcının kaynağı dürüstlük, samimiyet ve doğruluk açısından algılama düzeyini temsil eder. Çekicilik ise kaynağın fiziksel çekiciliğiyle ilgili olarak değerlendirilirken; benzerlik, alıcının kaynak durumundaki bireyle paylaştığı ortak özelliklerin düzeyini temsil eder (Munnukka vd., 2016; Puhakka vd., 2018).

Çeşitli disiplinlerce ele alınarak açıklanmaya çalışılan güven kavramı, güven duyulan bir kişiye başka birisinin güvenmeye istekli olması olarak tanımlanmaktadır (Puhakka vd., 2018, s.2). Bu bağlamda sponsorlu içerik güveni, takipçilerin ilgili fenomenin sponsorlu içeriğine yönelik güven düzeyini temsil etmektedir. Literatürde güvenle ilgili yapılan çeşitli çalışmalar mevcuttur. Örneğin Racherla ve diğerleri (2012, s.102) tüketicilerin çevrimiçi/online ürün incelemelerine yönelik güvenlerini inceledikleri çalışmalarında mesaj içerik kalitesinin ve karşılıklı etkileşimin tüketici güvenini artırdığı bulmuştur. Benzer şekilde Lou ve Yuan (2019), çalışmalarında sosyal medya genelinde fenomenlerin oluşturduğu

sponsorlu içerik güveninin yine fenomenlerin algılanan güvenilirliğinden etkilendiğini tespit etmiş ve sponsorlu içerik güveninin marka farkındalığı üzerinde önemli bir role sahip olduğunun altını çizmiştir.

Parasosyal İlişki

İlk olarak Horton ve Wohl (1956) tarafından kavramsallaştırılan parasosyal ilişki kavramı, izleyicilerin medya karakterleriyle kurdukları karşılıklı olmayan, tek yönlü duygusal bağları tanımlamak için kullanılmıştır (Hu vd., 2020, s.3). Bu yönüyle kavram, medya karakterleri ile medya tüketicileri/kullanıcıları arasındaki etkileşime odaklanmaktadır. Söz konusu etkileşimin ise bir medya karakterinden yol gösterici tavsiyeler arama, onu bir arkadaşmış gibi görme, favori programda ilgili karakterin bir parçası olmayı hayal etme ve onunla tanışmayı arzulama gibi istekleri içerdiği belirtilmiştir (Lee ve Watkins, 2016, s.5754).

Sosyal medya fenomenleri, markalar ve tüketiciler arasında dolaylı ve aracılanmış bir iletişim kanalı konumundadır. Fenomenler aracılığıyla söz konusu dolaylı iletişimde marka algısı (ve böylelikle ilgili ürüne/hizmete yönelik tutum), fenomen ve takipçileri arasındaki etkileşimle elde edilir (Yuan ve Lou, 2020, s.2). Bu nedenle fenomenler ve takipçileri arasındaki ilişkinin anlaşılması yararlı olacaktır. Parasosyal ilişki, fenomen-takipçi ilişkisini anlamak için uygun bir yaklaşımdır. Nitekim sosyal medya fenomenleri, düzenli olarak içerik oluşturarak/paylaşarak ve takipçileriyle etkileşim kurarak ilişkiler geliştirebilmekte ve fenomenlere yönelik takipçiler duygusal bağlılık oluşturabilmektedir (Lou ve Kim, 2019, s.4).

YouTuber olarak da bilinen YouTube fenomenleri, kanallarına düzenli olarak video formatında içerikler yüklemektedir. Bu içeriklere herkes yorum yapabilir de daha çok kendi takipçileri yorum yapmakta, bunları oylamakta (beğenme/beğenmeme) ve/veya diğer platformlarda bu içerikleri paylaşabilmektedir (Berail vd., 2019, s.191). Temelde YouTube izleyiciliği geleneksel medya izleyiciliğiyle benzer olsa da YouTube'un nasıl kullanıldığı üzerinde belirgin farklılıklar vardır. Bu durum kullanıcıların izleme deneyimini de değiştirebilmektedir. Örneğin YouTube kullanıcıları, platformdaki yorum bölümlerinde ve diğer sosyal medya platformlarında fenomenlerle etkileşime girebilir (Berail vd., 2019, s.191). Fenomenlerin de yorum bölümündeki konuşmalara katılım gösterdiği bilinmektedir (Tolbert ve Drogos, 2019, s.3-4). Bu bağlamda YouTube'ta bulunan çoğu işlevin, takipçiler ve fenomenler arasında parasosyal ilişkiyi desteklediği söylenebilir. Sonuç olarak YouTube'ta fenomen-takipçi arasında gerçek bir arkadaşlıktan ziyade sanallığa dayalı bir arkadaşlıktan bahsedilebilir (Lee ve Watkins, 2016, s.5754). Yapılan çalışmalarda sosyal medya platformlarının kullanımında fenomenlerle parasosyal ilişki geliştirme arasında pozitif bir korelasyon olduğu tespit edilmiştir (Kim vd., 2015; Lee ve Watkins, 2016; Sokolova ve Kefi, 2020). YouTube fenomenleri ile takipçileri arasındaki parasosyal etkileşimin incelendiği bir çalışmada, marka tutumu üzerinde parasosyal ilişkinin olumlu bir etkiye sahip olduğu ve bunun sonucunda

takipçilerin ilgili markaya yönelik daha olumlu düşündükleri bulunmuştur (Lee ve Watkins, 2016). Bununla birlikte, parasosyal ilişkinin ilgili fenomenin güvenilirliğinden etkilendiği de belirlenmiştir (Yuan ve Lou, 2020).

Marka Farkındalığı

Marka farkındalığı, bir markanın tüketici belleğindeki izi olmakla birlikte farklı koşullar altında ilgili markayı tüketicilerin tanımlayabilme yeteneğidir (Keller, 2012, s.73). Farkındalık, tüketicilerin markanın ismine, sloganına, logosuna ya da ambalajı gibi fiziki unsurlarına tekrar tekrar ya da hatırlanırılığını sağlayacak aralıklarla maruz kalmasıyla oluşur. Bu maruz kalmalar ise tüketici belleğinde, markayı ürün kategorisiyle ya da onun kullanılması ve tüketilmesi gerektiği yönünde çağrışımlarla birleştiren güçlü marka düşümlerinin oluşturulmasına katkı sağlar (Langaro vd., 2018, s.149). Sosyal medya fenomenleri markalarla yaptıkları iş birliği sonucunda sponsorlu içerikler oluşturup hesaplarından paylaşmaktadır. Böylelikle takipçiler söz konusu markanın logosuna, görseline, reklamına ya da markanın kullanımıyla ilgili bilgilere maruz kalırlar. Yapılan çalışmalarda da YouTube platformunda paylaşılan sponsorlu içeriklerin marka farkındalığını etkilediği tespit edilmiştir (Dehghani vd., 2016; Lou ve Yuan, 2019).

Yöntem

Bu çalışmada nicel araştırma yöntemi kullanılmış ve yordamaya dayalı ilişkiyel tarama modelinden faydalanılmıştır (Creswell, 2012, s.341). Çalışmada Türkiye’de fenomen pazarlama kampanyalarında en çok kullanılan sosyal medya platformlarından biri olan YouTube’da fenomen takip eden kullanıcıların, en çok takip ettikleri fenomenlere yönelik algıladıkları güvenilirlik ile sponsorlu içerik güveninin parasosyal ilişki ve marka farkındalığı üzerindeki etkisini tespit etmek, parasosyal ilişkinin de marka farkındalığı üzerindeki etkisini incelemek amaçlanmıştır¹. Öte yandan, fenomen güvenilirliği ve sponsorlu içerik güveninin marka farkındalığı üzerindeki etkisinde parasosyal ilişkinin aracı bir role sahip olup olmadığı da irdelenmiştir. Böylelikle çalışma, fenomenlere yönelik daha tutarlı bir kanı oluşturmak, fenomen destekli reklamların etkililiğini artırmak ve reklam etkisinin daha iyi bir şekilde anlaşılabilmesini sağlamak adına önem taşımasının yanı sıra fenomen güvenilirliği, sponsorlu içerik güveni ve marka farkındalığı üçgenini parasosyal ilişki açısından değerlendirmesi açısından literatürdeki diğer çalışmalardan farklılaşmaktadır. Bu kapsamda aşağıdaki araştırma sorularına cevaplar aranmıştır:

¹ <https://digitalage.com.tr/turkiye-influencer-marketing-analizi-yayinlandi/> (Erişim Tarihi: 30.10.2020)

**Fenomene ve Sponsorlu İçeriğe İlişkin Güvenin Marka Farkındalığı Üzerindeki Etkisinde
Parasosyal İlişkinin Aracı Rolü: YouTube Özelinde Bir İnceleme**

- YouTube'ta fenomen takipçilerinde fenomen güvenirliliği (uzmanlık, güvenirlilik, benzerlik ve çekicilik) sponsorlu içerik güvenini nasıl etkilemektedir?
- YouTube'ta fenomen takipçilerinde fenomen güvenirliliği (uzmanlık, güvenirlilik, benzerlik ve çekicilik) ve sponsorlu içerik güveni parasosyal ilişkiyi nasıl etkilemektedir?
- YouTube'ta fenomen takipçilerinde fenomen güvenirliliği (uzmanlık, güvenirlilik, benzerlik ve çekicilik), sponsorlu içerik güveni ve parasosyal ilişki marka farkındalığını nasıl etkilemektedir?
- YouTube'ta fenomen takipçilerinde fenomen güvenirliliği (uzmanlık, güvenirlilik, benzerlik ve çekicilik) ve sponsorlu içerik güveninin marka farkındalığı üzerindeki etkisinde parasosyal ilişki aracı role sahip midir?

Çalışma evrenini YouTube'ta fenomen takip eden kullanıcılar oluşturmaktadır. Çalışmada amaca uygun örnekleme yöntemi kullanılmıştır (Başaran, 2017, s.489). Yapılandırılan anket formu, etik kuruldan izin alındıktan sonra Kasım-Aralık 2020 tarihleri arasında sosyal medya kanalları aracılığıyla dolaşıma konulmuştur. Çalışmaya gönüllü bir şekilde katılmayı kabul eden ve YouTube'ta fenomen takip eden toplamda 497 katılımcıdan veri elde edilmiştir.

Yapılandırılan anket formu beş bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde sosyal medya fenomenlerinin ve sponsorlu içeriklerin ne anlama geldiğine yönelik bilgilendirme metni yer almaktadır. Metnin hemen altında kontrol sorusu amaçlı a) YouTube kullanım durumu ve b) kullanılıyorsa fenomen takip ediliyor mu soruları bulunmaktadır. Daha sonra gelecek olan anket sorularını da YouTube'ta en çok takip edilen fenomenleri düşünerek değerlendirmeleri adına bir bilgilendirme metni daha yer almaktadır. İkinci bölümde Munnukka ve diğerlerinden (2016) uyarlanan, 12 maddeden oluşan ve 5'li likert tipi biçiminde olan fenomen güvenirliliği ölçeği yer almaktadır. Üçüncü bölümde Lou ve Yuan'ın (2019) çalışmasından uyarlanan, 5 maddeden oluşan ve 5'li semantik farklılık biçiminde olan sponsorlu içerik güveni ölçeği bulunmaktadır. Dördüncü bölümde Yuan ve Lou (2020)'nun çalışmasından uyarlanan, 5 maddeden oluşan ve 5'li likert tipi biçiminde olan parasosyal ilişki ölçeği yer almaktadır. Beşinci bölümde Yoo ve diğerlerinin (2000) çalışmasından uyarlanan 5 maddeden oluşan ve 5'li likert biçiminde olan marka farkındalığı ölçeği yer almaktadır. Son bölümde ise katılımcılara yönelik demografik bilgi soruları bulunmaktadır. Kullanılan ölçekler İngilizceden Türkçeye kapsam geçerliliği yapılarak çevrilmiş, araştırma amacı doğrultusunda pazarlama, iletişim ve reklam alanında uzman 3 akademisyen tarafından düzenlenmiştir.

Verilerin temizlenmesinde ve derlenmesinde Microsoft Excel programı kullanılmıştır. Verilerin analizinde ise SPSS 25 programından

faaydalanılmıştır. Türkçeye uyarlanan ölçekler için yapı geçerliği değerlendirmesi AMOS 24 programı aracılığıyla yapılmış ve araştırma modeli SmartPLS 3 programıyla test edilmiştir.

Bulgular

Araştırma kapsamında 497 kişiden veri elde edilmiştir. Yapılan n kontroller ile tek değerlikenli ve çok değerlikenli normallik incelemeleri sonucunda 24 yanıt, veri setinden çıkarılmıştır (Pallant, 2011; Arifin, 2015). Kalan 473 yanıt ile veri setinin hem tek değerlikenli normalliği hem de çok değerlikenli normalliği sağladığı sonucuna varılmıştır.

Katılımcılara Yönelik Bulgular

Çalışmaya katılanların %47,4' kadın, %52,6'sı erkektir (Tablo 1). Katılımcıların yaşları çoğunlukla 20-29 yaş arasından (%55,2) oluşurken eğitim durumları çoğunlukla lisans mezunlarından (%66,4) oluşmaktadır. Aylık kişisel gelirden oğunluk 2500 TL ve altında gelire sahip olanlardadır (%38,5). Günlük ortalama YouTube kullanım süresinde ise çoğunluk 1-2 saat arasında kullananlardadır (%38,5).

Tablo 1. Katılımcıların Demografik zellikleri

Demografik Değerliken	Grup	n	%
Cinsiyet	Kadın	224	47,4
	Erkek	249	52,6
	Toplam	473	100,0
Yaş	19 yaş ve altı	34	7,2
	20-29 yaş arası	261	55,2
	30-39 yaş arası	116	24,5
	40 yaş ve st	62	13,1
	Toplam	473	100,0
Eğitim Durumu	İlköğrenim	6	1,2
	Ortaöğrenim (Lise)	50	10,6
	Lisans (niversite)	314	66,4
	Lisansüstü (YL/DR)	103	21,8
	Toplam	473	100,0
Aylık Kişisel Gelir	2500 TL ve altında	182	38,5
	2501 TL – 4500 TL arası	83	17,5
	4501 TL – 6500 TL arası	106	22,4
	6501 TL – 8500 TL arası	69	14,6
	8501 TL ve üstünde	33	7,0
	Toplam	473	100,0

Fenomene ve Sponsorlu İçeriğe İlişkin Güvenin Marka Farkındalığı Üzerindeki Etkisinde
Parasosyal İlişkinin Aracı Rolü: YouTube Özelinde Bir İnceleme

	1 saatin altında	59	12,5
Günlük	1-2 saat arasında	182	38,5
Ortalama	3-4 saat arasında	153	32,3
YouTube	5-6 saat arasında	57	12,1
Kullanım	7-8 saat arasında	13	2,7
Süresi	9 saat ve üstünde	9	1,9
	Toplam	473	100,0

Kullanılan Ölçeklere Yönelik Bulgular

Çalışmada kullanılan a) fenomen güvenilirliği, b) sponsorlu içerik güveni, c) parasosyal ilişki ve d) marka farkındalığı ölçeklerinin güvenilirlik ve geçerlik değerlendirmeleri kapsamında açımlayıcı (AFA) ve doğrulayıcı faktör analizleri (DFA) uygulanmıştır. Bütün ölçekler Türkçeye uyarlanarak çevrildiği için hem AFA hem de DFA analizleri uygulanmıştır. Daha sonra ölçeklere yönelik Cronbach's Alpha güvenilirlik skorları hesaplanmıştır (Tablo 2).

Yapılan AFA'lar (maximum likelihood/promax) neticesinde KMO ve Barlett Küresellik Testi sonuçlarının sırasıyla iyi ve anlamlı çıktığı görülmüştür (a için KMO = 0,843, $p < 0,001$; b için KMO = 0,888, $p < 0,001$; c için KMO = 0,860, $p < 0,001$; d için KMO = 0,853, $p < 0,001$). Ölçeklerin açıklanan toplam varyansları yeterli (a için %79; b için %76; c için %68; d için %69) ve ölçeklere yönelik AFA faktör yükleri, literatürce tavsiye edilen 0,5 sınır değerinin üzerindedir (Hair vd., 2019). DFA sonucunda ölçeklere yönelik elde edilen DFA faktör yükleri de önerilen sınır değer üzerinde yer almaktadır (Hair vd., 2019). Öte yandan, ölçeklere yönelik Cronbach's Alpha güvenilirlik katsayıları kullanılan ölçeklerin güvenilir olduğunu göstermektedir (Tablo 2) (Kalaycı, 2017, s.405).

Tablo 2. Ölçeklere Yönelik Yapılan AFA, DFA ve Güvenirlik Analizi Sonuçları ile Betimsel İstatistikler

Ölçek ve Madde	ORT.	SS	AFY	DFY	AV	CA
Güvenirlik (KMO = 0,843; $\chi^2 = 3657,42$; $df = 66$; $p < 0,001$)						
Dürüsttür	2,73	0,98	0,867	0,891		
Güvenilirdir	2,78	1,01	0,821	0,960	46,09	0,90
Samimidir	2,85	1,17	0,799	0,795		
<i>Aritmetik Ortalama</i>	2,79	1,05	-	-		
Fenomen Güvenirliği – Uzmanlık						
Yetkin olduğunu hissettirir	2,84	1,15	0,851	0,870		
Yorum yapabilecek deneyime sahiptir	2,79	1,09	0,841	0,871	16,23	0,87
Bilgili olduğunu hissettirir	2,78	1,11	0,811	0,752		
<i>Aritmetik Ortalama</i>	2,80	1,12	-	-		

Fenomen Güvenirliği – Benzerlik						
Kendimi onunla/onlarla özdeşleştiririm	2,00	1,03	0,866	0,821		
Birbirimize çok benzeriz	2,24	1,11	0,854	0,877	9,91	0,87
Birçok ortak yönümüz var	2,40	1,23	0,775	0,831		
<i>Aritmetik Ortalama</i>	2,21	1,12	-	-		
Fenomen Güvenirliği – Çekicilik						
Yakışıklı/güzeldir	2,99	1,26	0,886	0,917		
Seksidir	2,38	1,21	0,861	0,722	7,70	0,80
Tarz sahibidir	3,37	1,09	0,703	0,658		
<i>Aritmetik Ortalama</i>	2,91	1,19	-	-		
Sponsorlu İçerik Güveni (KMO = 0,888; $x^2 = 1745,41$; $df = 10$; $p < 0,001$)						
İnandırıcı değil/inandırıcı	2,78	1,14	0,925	0,926		
Samimi değil/samimi	2,64	1,21	0,883	0,841	76,17	0,92
İkna edici değil/ikna edici	2,99	1,23	0,873	0,845		
Güvenilir değil/güvenilir	2,71	1,04	0,867	0,827		
Mantıklı değil/mantıklı	2,77	1,08	0,812	0,750		
<i>Aritmetik Ortalama</i>	2,78	1,14	-	-		
Parasosyal İlişki (KMO = 0,860; $x^2 = 1274,19$; $df = 10$; $p < 0,001$)						
Neyi bilmek/görmek istediğimi anlıyormuş gibi hissettiriyor	2,72	1,18	0,876	0,859		
Arkadaş grubumun bir parçası olmasını çok isterdim	3,04	1,32	0,861	0,826		
Bir yerde onunla/onlarla ilgili bir şey görsem dikkatimi çeker	3,25	1,19	0,829	0,767	68,70	0,88
Onu/onları gerçekçi bulurum	2,56	1,12	0,810	0,764		
Ona/onlara kötü bir şey olması beni üzer	3,14	1,28	0,764	0,680		
<i>Aritmetik Ortalama</i>	2,94	1,22	-	-		
Marka Farkındalığı (KMO = 0,853; $x^2 = 1221,95$; $df = 3$; $p < 0,001$)						
Benzerlerinden ayırt ederim	3,20	1,06	0,890	0,882		
Gördüğümde anımsarım	3,46	1,08	0,851	0,808		
Logosunu/logolarını hemen hatırlarım	3,20	1,06	0,822	0,750	69,68	0,89
Hemen fark ederim	2,99	1,11	0,816	0,773		
Bilirim/tanırım	3,13	1,06	0,791	0,726		
<i>Aritmetik Ortalama</i>	3,20	1,07	-	-		

AFY = AFA Faktör Yüğü; DFY = DFA Faktör Yüğü; AV = Açıklanan Varyans; CA = Cronbach's Alpha.

DFA sonucunda uyum iyiliği değerlerinin incelendiği Tablo 3'te fenomen güvenirliği, sponsorlu içerik güveni ve parasosyal ilişki açısından elde

Fenomene ve Sponsorlu İçeriğe İlişkin Güvenin Marka Farkındalığı Üzerindeki Etkisinde
Parasosyal İlişkinin Aracı Rolü: YouTube Özelinde Bir İnceleme

edilen değerlerin iyi uyum ve kabul edilebilir uyum iyiliği değerleri aralığında dağılım gösterdiği görülmektedir (Hu ve Bentler, 1999). Ayrıca sponsorlu içerik güvenilirliği, parasosyal ilişki ve marka farkındalığı ölçeklerinin tek faktörlü yapılarının yanı sıra fenomen güvenilirliği ölçeğinin de dört faktörlü yapısına ilişkin yapı geçerliği incelemesi kapsamında yakınsak ve ayrışım geçerlikleri incelenmiştir. Tablo 4'teki sonuçlara göre yapılara ait CR değerleri 0,7'den ve AVE değerleri ise 0,5'ten yüksektir. Bununla birlikte, yapıların AVE değerlerinin karekökleri, yapılar arası korelasyon değerlerinden yüksektir. Bu durumda yapıların doğrulandığı ve ayrışım geçerliklerinin sağlandığı söylenebilir (Fornell ve Larcker, 1981; Hair vd., 2019).

Tablo 3. DFA Model Uyum İyiliği Değerleri

Ölçek	Model Uyum İndeksi			
	χ^2/df	CFI	SRMR	RMSEA
FG	4,05	0,96	0,06	0,08
SİG	4,22	0,99	0,02	0,08
Pİ	4,13	0,96	0,04	0,09
MF	4,07	0,97	0,03	0,09

FG = Fenomen Güvenirliği; SİG = Sponsorlu İçerik Güveni; Pİ = Parasosyal İlişki; MF = Marka Farkındalığı.

Tablo 4. Yapı Geçerliğinin Değerlendirilmesi

Faktör	Yapı Geçerliği					
	CR	AVE	1*	2*	3*	4*
1.Uzmanlık	0,871	0,694	0,833			
2.Güvenirlik	0,915	0,782	0,667	0,884		
3.Benzerlik	0,881	0,711	0,496	0,600	0,843	
4.Çekicilik	0,814	0,598	0,232	0,299	0,462	0,774
SİG	0,922	0,705	-	-	-	-
Pİ	0,887	0,611	-	-	-	-
MF	0,892	0,623	-	-	-	-

*Köşegenlerde koyu değerler, AVE değerlerinin kareköklerini göstermektedir; SİG = Sponsorlu İçerik Güveni; Pİ = Parasosyal İlişki; MF = Marka Farkındalığı.

Ölçüm Modelinin Testi

Çalışmada kullanılan ölçeklere yönelik güvenilirlik ve geçerlik şartları sağlandıktan sonra araştırma modelinin testi gerçekleştirilmiştir. Model, PLS temelli yapısal eşitlik modellemesi aracılığıyla test edilmiş ve değerlendirme iki aşamalı yaklaşım kullanılarak yapılmıştır (Hair vd., 2019, s.783). Bu bağlamda ilk aşamada model, bir ölçüm modeli olarak doğrulanmıştır. Ölçüm modelinin değerlendirilmesi için içsel tutarlılık güvenilirliği ile

yakınsak geçerliği kapsamında sırasıyla Cronbach's α , CR ve AVE değerleri incelenmiştir (Hair vd., 2017, s.97). İkinci aşamada ise yapısal model değerlendirilmiştir.

Tablo 5'te faktör yükleri incelendiğinde yüklerin bütün gruplarda eşik değerin (0,5) üzerinde olduğu görülmektedir (Hair vd., 2019, s.776). Bununla birlikte, yine eşik değerler bağlamında yapılaraya yönelik bütün gruplarda Cronbach's α katsayılarının 0,7'nin, CR katsayılarının 0,7'nin ve AVE katsayılarının 0,5'in oldukça üzerinde olduğu söylenebilir (Hair vd., 2017, s.102). Öte yandan, Tablo 6'da bütün gruplarda HTMT değerleri 0,90 eşik değerini geçmemekte ve AVE değerlerinin karekökleri, yapılar arası korelasyon değerlerinden yüksektir (Hanseler vd., 2015, s.129).

Tablo 5. Ölçüm Modelinin Değerlendirilmesi

Ölçek	Yapı	Madde	Standart Yükler	α	CR	AVE			
Fenomen Güvenirliği	Uzmanlık	UZM1	0,859	0,869	0,920	0,792			
		UZM2	0,905						
		UZM3	0,906						
	Güvenirlik	GUV1	0,899						
		GUV2	0,943						
		GUV3	0,926						
	Çekicilik	CEK1	0,712				0,799	0,867	0,687
		CEK2	0,855						
		CEK3	0,908						
	Benzerlik	BENZ1	0,914				0,880	0,926	0,806
		BENZ2	0,889						
		BENZ3	0,890						
Sponsorlu İçerik Güveni	-	SIG1	0,866	0,921	0,941	0,762			
		SIG2	0,886						
		SIG3	0,876						
		SIG4	0,926						
		SIG5	0,804						
Parasosyal İlişki	-	PI1	0,812	0,885	0,916	0,687			
		PI2	0,872						
		PI3	0,829						
		PI4	0,860						
		PI5	0,766						
Marka Farkındalığı	-	MF1	0,777	0,891	0,919	0,695			
		MF2	0,887						
		MF3	0,799						
		MF4	0,874						
		MF5	0,827						

Tablo 6. Ayrışım Geçerliliği Sonuçları

Yapılar	1	2	3	4	5	6	7
1. Uzmanlık	0,890	(0,689)	(0,260)	(0,485)	(0,598)	(0,547)	(0,422)
2. Güvenirlik	0,614	0,922	(0,343)	(0,606)	(0,715)	(0,709)	(0,349)
3. Çekicilik	0,240	0,336	0,829	(0,511)	(0,324)	(0,450)	(0,230)
4. Benzerlik	0,450	0,543	0,450	0,898	(0,614)	(0,704)	(0,223)
5. SİG	0,536	0,660	0,328	0,557	0,873	(0,801)	(0,478)
6. Pİ	0,480	0,639	0,428	0,622	0,726	0,829	(0,455)
7. MF	0,374	0,320	0,231	0,208	0,444	0,419	0,834

Köşegenlerde koyu değerler, AVE değerlerinin kareköklerini göstermektedir; Parantez içerisinde değerler HTMT oranlarını göstermektedir.

Yapısal Modelin Testi

PLS temelli yapısal eşitlik modellerinde model uyumu için SRMR kullanılması tavsiye edilmektedir (Hanseler vd., 2015, s.195). Elde edilen 0,065 SRMR değeri, ölçüm modelinin kabul edilebilir uyum değerinde olduğunu gösterir niteliktedir (Hu ve Bentler, 1999, s.449). Yapısal modelin değerlendirilmesi, 5000 bootstrap örneklem seçilerek yapılmış ve beta katsayıları, *t* değerleri, düzeltilmiş *R*² değerleri ve anlamlılıklar incelenerek Tablo 7’de paylaşılmıştır (Hair vd., 2017, s.169).

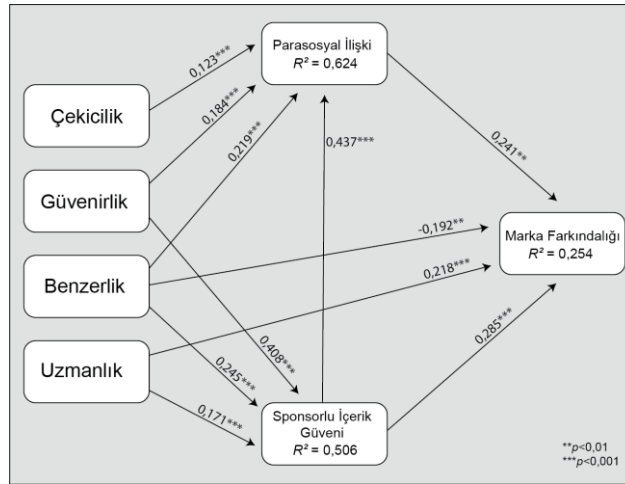
Tablo 7. Yapısal Modelin Değerlendirilmesi

Yapılar	B	<i>t</i>	D. <i>R</i> ²
Uzmanlık → SİG	0,171	3,868***	0,506
Güvenirlik → SİG	0,408	9,406***	
Çekicilik → SİG	0,039	0,977	
Benzerlik → SİG	0,245	6,308***	
Uzmanlık → Pİ	0,010	0,269	0,624
Güvenirlik → Pİ	0,184	3,922***	
Çekicilik → Pİ	0,123	3,524***	
Benzerlik → Pİ	0,219	5,841***	
SİG → Pİ	0,437	8,788***	0,254
Uzmanlık → MF	0,218	4,081***	
Güvenirlik → MF	-0,087	1,373	
Çekicilik → MF	0,098	1,913	
Benzerlik → MF	-0,192	3,298**	-
SİG → MF	0,285	3,791***	
Pİ → MF	0,241	3,424**	
Uzmanlık → Pİ → MF	0,002	0,256	
Güvenirlik → Pİ → MF	0,044	2,346*	-
Çekicilik → Pİ → MF	0,030	2,349*	
Benzerlik → Pİ → MF	0,053	2,926**	
SİG → Pİ → MF	0,105	3,399**	

*** $p < 0,001$; ** $p < 0,01$; * $p < 0,05$; *SİG* = Sponsorlu İçerik Güveni; *PI* = Parasosyal İlişki; *MF* = Marka Farkındalığı.

Tablo 7'ye bakıldığında sporlu içerik güvenine yönelik açıklanan varyans %50, parasosyal ilişki için %62 ve marka farkındalığı için %25'tir. Etki katsayıları değerlendirildiğinde sponsorlu içerik güveni üzerinde algılanan uzmanlık ($B = 0,171$; $p < 0,001$), güvenilirlik ($B = 0,408$; $p < 0,001$) ve benzerlik ($B = 0,245$; $p < 0,001$) anlamlı ve pozitif bir etkiye sahip olduğu; algılanan çekiciliğin ise anlamlı bir etkiye sahip olmadığı görülmektedir ($p > 0,05$). Parasosyal ilişki üzerinde algılanan güvenilirlik ($B = 0,184$; $p < 0,001$), çekicilik ($B = 0,123$; $p < 0,001$), benzerlik ($B = 0,219$; $p < 0,001$) ve sponsorlu içerik güveninin ($B = 0,437$; $p < 0,001$) anlamlı ve pozitif bir etkisi varken; algılanan uzmanlığın anlamlı bir etkisi yoktur ($p > 0,05$). Marka farkındalığı üzerine algılanan uzmanlık ($B = 0,218$; $p < 0,001$), sponsorlu içerik güveni ($B = 0,285$; $p < 0,001$) ve parasosyal ilişkinin ($B = 0,241$; $p < 0,01$) anlamlı ve pozitif bir etkisi varken, algılanan benzerliğin anlamlı ve negatif bir etkisi vardır ($B = -0,192$; $p < 0,001$). Bununla birlikte, algılanan güvenilirlik ve çekiciliğin anlamlı bir etkisi yoktur ($p > 0,05$). Parasosyal ilişki, algılanan güvenilirlik ($B = 0,044$; $p < 0,05$), çekicilik ($B = 0,030$; $p < 0,05$), benzerlik ($B = 0,053$; $p < 0,01$) ve sponsorlu içerik güveninin ($B = 0,105$; $p < 0,01$) marka farkındalığı üzerindeki etkisinde aracı bir etkiye sahipken, algılanan uzmanlık için aracı bir etkiye sahip değildir ($p > 0,05$) (Şekil 1).

Şekil 1. Yapısal model testinin sonuçları (yalnızca anlamlı etkililer)

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Sosyal medya fenomenlerinin markalar için önemi arttıkça, ilgili alanda yapılan çalışmalar iletişim, reklam ve pazarlama bakış açılarıyla fenomenleri mercek altına almaya devam etmektedir (Hu vd., 2020, Lou ve Yuan, 2019; Yuan ve Lou, 2020; Oyman ve Akıncı, 2019). İletişim ve reklam

perspektifiyle YouTube fenomenlerinin parasosyal ilişki bağlamında incelendiği bu çalışma, önemli sonuçlar ortaya koymaktadır. Her şeyden önce YouTube fenomenleri, video içerikleriyle aracılanmış etkileşimler vasıtasıyla takipçileriyle ilişki kurmakta ve böylelikle ünlenerek markaların dikkatini çekmektedir. Nitekim söz konusu ilişki üzerinden YouTube fenomenleri, takipçilerinin tutum ve davranışlarını biçimlendirebilme potansiyeline sahiptir. Mevcut çalışma parasosyal ilişkinin marka-fenomen iş birliğinin amaçlarından biri olan marka farkındalığı üzerinde önemli bir role sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Elde edilen bulgular, aşağıda sırasıyla tartışılmıştır.

Algılanan uzmanlık, güvenilirlik ve benzerlik sponsorlu içerik güvenini pozitif bir şekilde etkilerken algılanan çekicilik açısından böyle bir etkiden söz etmek mümkün değildir. Bu bağlamda takipçileri tarafından alanında uzman, güvenilir ve kendilerine benzer olarak algılanan fenomenlerin sponsorlu içeriklerine daha fazla güven duyulacağı söylenebilir. Burada algılanan güvenilirliğin etkisi önemlidir. Zira sponsorlu içerikteki markaya ilişkin fenomenin algılanan güvenilirliğinin aktarıldığı ve sponsorlu içeriğe ilişkin güvenin de arttığı savunulabilir (Reinikainen vd., 2020, s.291). Böylelikle sponsorlu içerikte yer alan markaya yönelik takipçiler daha olumlu tutuma sahip olabilecektir. Öte yandan, takipçiler ilgili fenomeni kendilerinden biriymiş gibi değerlendirebilmekte ve bu durumda sponsorlu içerik, aynı değerlerle ilişkilendirilebilmektedir (Sokolova ve Kefi, 2020, s.7).

Sonuçlar fenomenin bir konuda uzman olarak algılanmasının sponsorlu içerik güvenini artırabildiğini göstermektedir. Bununla birlikte, algılanan çekiciliğin bir etkisinin olmaması, sponsorlu içerik güveni üzerinde ilgili fenomenlerin çekiciliğinin bir rolü olmadığını, takipçilerin daha çok uzmanlık, güvenilirlik ve benzerlik faktörlerini değerlendirdiklerini göstermektedir. Literatürdeki çalışmalar da benzer sonuçlara sahiptir. Özellikle Lou ve Yuan (2019), fenomen takipçilerinin daha çok kendileri gibi düşünen fenomenleri takip ettiklerini belirlerken güvenilirlik ve benzerlik faktörlerinin sponsorlu içerik güveni üzerinde bir etkiye sahip olduğunu bulmuştur. Ancak, sosyal medya genelinde yaptıkları çalışmada algılanan uzmanlığın sponsorlu içerik güvenini etkilemediğini raporlamıştır (Lou ve Yuan, 2019, s.69). YouTube özelinde yapılan bu çalışmada ise uzmanlığın bir etkiye sahip olduğunun görülmesi, platform farklılıklarının etkisini gösterir niteliktedir. YouTube, takipçilerin katılımını teşvik eden ve yalnızca video yükleme ile görüntülemenin dışında çeşitli işlevleri de bu kullanıcılara sunan bir sosyal medya platformudur. "Katıl" diyerek ilgili fenomeni maddi olarak destekleme gibi bir dizi etkileşimli yeni özellik, takipçilere benzersiz bir online atmosfer deneyimi sunarken fenomenle sosyal etkileşimlerini de artırabilmektedir (Khan, 2017, s.238). Diğer taraftan, YouTube özelinde gençlerin YouTuber kullanıcılara yönelik güvenlerinin, yine YouTuber kullanıcıların tanıtımını yaptığı markalara yönelik güvenlerini nasıl

etkilediği üzerine yapılan bir çalışmada güvenilirlik ve çekiciliğin markaya yönelik güveni etkilediği tespit edilirken uzmanlığın markaya yönelik güveni etkilemediği belirlenmiştir (Eru vd., 2018, s.230). Bu sonuç YouTuber kullanıcıların, tanıttıkları markaya yönelik takipçilerinin güvenini belirlemede güvenilirlik ve çekicilik özelliklerinin ön plana çıktığını göstermektedir. Söz konusu kendilerinin hazırladığı sponsorlu içerikler olduğunda ise uzmanlık özellikleri de takipçileri tarafından güvenin oluşmasında değerlendirilmektedir.

Çalışma kapsamında algılanan güvenilirlik, çekicilik, benzerlik ve sponsorlu içerik güveninin parasosyal ilişkiyi pozitif bir şekilde etkilediği belirlenirken; algılanan uzmanlığın böyle bir etkiye sahip olmadığı görülmüştür. Bir diğer ifadeyle, takipçileri tarafından güvenilir, çekici ve benzer olarak algılanmasının yanı sıra sponsorlu içeriğine güven duyulan fenomenle daha güçlü bir parasosyal ilişki kurmak daha muhtemeldir. Bununla birlikte bir alana yönelik uzman olmak veya uzman olduğuna inanılmak parasosyal ilişkiyi geliştiren bir diğer etkidir. Aslında YouTube fenomenlerinin genel olarak belirli konularda bir uzmanlığa sahip medya karakterleri oldukları düşünüldüğünde (Lou ve Yuan, 2019, s.68) uzmanlığın parasosyal ilişki için bir kriter olamayacağı söylenebilir. Nitekim ilgili fenomenler halihazırda bir uzman olarak değerlendirilebilmektedir. Elde edilen bulgu literatürdeki çalışmalarla örtüşmektedir. Sosyal medya genelinde yapılan bir çalışmada güvenilirlik, çekicilik ve benzerlik faktörlerinin parasosyal ilişkiyi geliştirdiği tespit edilmiştir (Lou ve Kim, 2019). Ağırlıklı olarak fotoğraf ve kısa video içerikleriyle bilinen Instagram özelinde yapılan bir çalışmada çekicilik faktörünün parasosyal ilişkiyi geliştirdiği belirlenmiştir (Djafarova ve Rushworth, 2017, s.6). Benzer biçimde, YouTube özelinde yapılan bir çalışmada benzerlik ve çekicilik faktörünün parasosyal ilişki üzerinde bir role sahip olduğu görülmüştür (Tolbert ve Drogos, 2019). Ayrıca, takipçi-fenomen arasında parasosyal ilişki ne kadar çok gelişirse o düzeyde takipçilerin ilgili fenomeni diğer sosyal medya hesaplarından takip etmeye eğilimli olduğu savunulmaktadır (Tolbert ve Drogos, 2019, s.12). Bu durum takipçilerin, farklı sosyal medya platformlarında, çeşitli sponsorlu içeriklere maruz kalacağı ve güven duyabileceği, böylelikle de içeriklerde yer alan markalara yönelik bir farkındalık geliştirebilecekleri şeklinde yorumlanabilir. Zira fenomenler tarafından sponsorlu içeriklerde tavsiye edilen markaların takipçilerin ilgili markalara yönelik belirsizliklerini azaltabileceği ve satın alma niyetini olumlu yönde etkileyebileceği değerlendirilmektedir (Reinikainen vd., 2020, s.290). Bu açıdan markaların belirli bir kategoride fenomenle iş birliği yapacakları durumlarda parasosyal ilişkiyi de göz önünde bulundurmaları şiddetle tavsiye edilmektedir.

Çalışma sonuçları algılanan uzmanlık, sponsorlu içerik güveni ve parasosyal ilişkinin marka farkındalığını pozitif bir şekilde etkilediğini göstermektedir.

Bununla birlikte, algılanan benzerlik negatif bir biçimde etkilemekteyken güvenilirlik ve çekicilik üzerinde herhangi bir etkiden söz etmek mümkün değildir. Fenomenlerin belirli bir kategoride uzman olmalarının, onların ilgili kategoriye yönelik markalar hakkında da bir uzman olarak algılanmalarını sağladığı ifade edilmektedir (Lou ve Yuan, 2019, s.68). Bu durum ilgili kategorideki çeşitli markaların reklamını yapmalarına olanak tanımaktadır. Böylelikle takipçileri söz konusu reklamlara sponsorlu içeriklerle maruz kalabilmektedir. Dolayısıyla sponsorlu içerik güveni artan takipçiler, ilgili markalara yönelik de olumlu tutum oluşturabilir ve farkındalıklarını artırabilir (Hu vd., 2020, s.10). Ayrıca bu sonuç, güvenin tüketici davranışındaki rolünü ön plana çıkarmaktadır. Yapılan çalışmalarda fenomenle parasosyal ilişki kuran takipçilerin fenomen tarafından onaylanan markalara yönelik daha yüksek güven duyduğu (Hwang ve Zhang, 2018) ve bu markaları satın almaya daha eğilimli olduğu tespit edilmiştir (Hu vd., 2020; Sokolova ve Kefi, 2020).

Sonuçların algılanan benzerliğin marka farkındalığı üzerinde negatif bir etkiye sahip olmasını göstermesi dikkat çekicidir. Bu bulgu, fenomeni daha çok kendinden biriymiş gibi algılayan takipçilerde marka farkındalığının daha az hissedildiğini göstermektedir. Burada tüketimle ilgili değerlendirmelerde takipçilerin uzmanlık gibi daha farklı faktörleri göz önünde bulundurduğu söylenebilir (Yuan ve Lou, 2020, s.14). Ancak, parasosyal ilişkinin bu noktada benzerliğin marka farkındalığı üzerindeki negatif etkisini azaltması, bir diğer deyişle kısmen aracı etkiye sahip olması parasosyal ilişkinin önemini vurgulamaktadır. Sponsorlu içerik güveninin marka farkındalığı üzerindeki etkisinde ise parasosyal ilişki kısmen de olsa yine aracı bir etkiye sahiptir. YouTube özelinde yapılan bir çalışmada YouTube kullanımı ile parasosyal ilişki arasında pozitif bir ilişki tespit edilmiş ve YouTube’u daha sık kullanan takipçilerin sponsorlu içerikteki markaları daha çok fark ettikleri, bu sebeple ilgili markalara yönelik daha yüksek satın alma niyetine sahip oldukları tespit edilmiştir (Oyman ve Akıncı, 2019, s.459). Benzer biçimde, algılanan güvenilirliğin ve çekiciliğin marka farkındalığı üzerinde doğrudan etkisi olmasa da parasosyal ilişkinin bu etki üzerinde tamamen aracı etkiye sahip olduğu görülmüştür. Parasosyal ilişki, algılanan güvenilirliğin ve çekiciliğin marka farkındalığı üzerindeki etkisini tamamen açıklamaktadır. Bu aracı etki, takipçilerin fenomenin güvenilirliği ve çekiciliğiyle değil, parasosyal ilişkinin etkisiyle marka farkındalığını artırdığını gösterir niteliktedir. Ancak, algılanan uzmanlığın marka farkındalığı üzerindeki etkisinde, parasosyal ilişki aracı bir etkiye sahip değildir. Bunun yerine uzmanlık, marka farkındalığında doğrudan bir role sahip olan önemli bir unsur olarak öne çıkmaktadır. Bu noktadan hareketle bir konuya ilişkin uzmanlığın, fenomenin takipçilerini ikna sürecinde önemli bir kaynak güvenilirliği faktörü olduğu değerlendirilmektedir (Sokolova ve Kefi, 2020, s.7).

Araştırma fenomen güvenilirliği, sponsorlu içerik güveni, parasosyal ilişki ve marka farkındalığı çerçevesinde literatüre özgün ve pratikte kullanılabilir katkılar sunuyor olsa da birtakım sınırlılıklara sahiptir. Bu araştırma YouTube platformu özelinde ve 473 katılımcının verisiyle gerçekleştirilmiştir. Dolayısıyla yapılan değerlendirmeler bu katılımcıların yanıtlarıyla sınırlıdır. Diğer taraftan, araştırmada marka farkındalığı genel olarak değerlendirilmiştir. Dolayısıyla gelecek çalışmaların marka farkındalığını YouTube özelinde ürün/hizmet kategorilerine göre değerlendirmesi, daha tutarlı sonuçları literatüre sunacaktır. Araştırmanın farklı zaman dilimlerinde yeniden ve daha fazla örneklem sayısı ile tekrarlanması da literatüre daha geçerli bulgular katacaktır. Son olarak, gelecek çalışmaların diğer sosyal medya platformları özelinde, fenomenlerin takipçi sayılarını da göz önünde bulundurarak parasosyal ilişki-marka farkındalığı etkileşimini incelemeleri önerilmektedir.

Kaynakça

- Arifin, W. N. (2015). The graphical assessment of multivariate normality using SPSS. *Education in Medicine Journal*, 7(2), 71-75.
- Backaler, J. (2018). *Digital influence: Unleash the power of influencer marketing to accelerate your global business*. Switzerland: Springer International Publishing.
- Başaran, Y.K. (2017). Sosyal bilimlerde örnekleme kuramı. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 47(5), 480-495.
- Berail, P., Guillon, M., & Bungener, C. (2019). The relations between YouTube addiction, social anxiety and parasocial relationships with YouTubers: A moderated-mediation model based on a cognitive-behavioral framework. *Computers in Human Behavior*, 99, 190-204.
- Boerman, S. C. (2019). The effects of the standardized Instagram disclosure for micro- and meso-influencers. *Computers in Human Behavior*, 103, 199-207.
- Creswell, J. W. (2012). *Educational research planning, conducting and evaluating quantitative and qualitative research*. USA: Pearson
- De Veirman, M., Cauberghe, V., & Hudders, L. (2017). Marketing through Instagram influencers: the impact of number of followers and product divergence on brand attitude. *International Journal of Advertising*, 36(5), 798-828.
- Dehghani, M., Niaki, M., Ramezani, I., & Sali, R. (2016). Evaluating the influence of YouTube advertising for attraction of young customers. *Computers in Human Behavior*, 59, 165-172.
- Djafarova, E. & Rushworth, C. (2017). Exploring the credibility of online celebrities' instagram profiles in influencing the purchase decisions of young female users. *Computers in Human Behavior*, 68, 1-7.

- Eru, O., Karapınar Çelik, İ., Çelik, S., & Cop, R. (2018). Kaynak olarak YouTuber'a güvenilirliğin ve marka güveninin gençlerin satın alma niyetine etkisi. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 14(2), 219-238.
- Fornell, C. & D. F. Larcker. (1981). Evaluating structural equation models with unobservable variables and measurement error. *Journal of Marketing Research*, 18(1), 39 – 50.
- Hair, J. F., Black, W. C., Babin, B. J., & Anderson, R. E. (2019). *Multivariate data analysis*. China: Cengage.
- Hair, J. F., Hult, G. T. M., Ringle, C. M., & Sarstedt, M. (2017). *A primer on partial least squares structural equation modeling (PLS-SEM)*. Thousand Oaks: Sage.
- Hanseler, J., Ringle, C. M., & Sarstedt, M. (2015). A new criterion for assessing discriminant validity in variance-based structural equation modeling. *Journal of the Academy of Marketing Science*, 43(1), 115–135.
- Horton, D. & Wohl, R. R. (1956). Mass communication and para-social interaction; observations on intimacy at a distance. *Psychiatry*, 19(3), 215–229.
- Hu, L. T. & Bentler, P. M. (1999). Cutoff criteria for fit indexes in covariance structure analysis: Conventional criteria versus new alternatives. *Structural Equation Modeling: A Multidisciplinary Journal*, 6(1), 1-55.
- Hu, L., Min, Q., Han, S., & Liu, Z. (2020). Understanding followers' stickiness to digital influencers: The effect of psychological responses. *International Journal of Information Management*, 54, 1-14.
- Hwang, K. & Zhang, Q. (2018). Influence of parasocial relationship between digital celebrities and their followers on followers' purchase and electronic word-of-mouth intentions, and persuasion knowledge. *Computers in Human Behavior*, 87, 155-173.
- Kalaycı, Ş. (2017). *SPSS uygulamalı çok değişkenli istatistik teknikleri*. Ankara: Dinamik Akademi Yayın Dağıtım.
- Kaplan, A. M. & Haenlein, M. (2010). Users of the world, unite! The challenges and opportunities of social media. *Business Horizons*, 53(1), 59-68.
- Keller, K. (2012). *Strategic brand management building, measuring, and managing brand equity (Global Edition)*. USA: Pearson.
- Kelly, L., Kerr, G., & Drennan, J. (2010). Avoidance of advertising in social networking sites. *Journal of Interactive Advertising*, 10(2), 16-27.
- Khan, M. L. (2017). Social media engagement: What motivates user participation and consumption on YouTube? *Computers in Human Behavior*, 66, 236–247.

- Kim, H., Ko, E., & Kim, J. (2015). SNS users' para-social relationships with celebrities: social media effects on purchase intentions. *Journal of Global Scholars of Marketing Science*, 25(3), 279-294.
- Langaro, D., Rita, P., & Salgueiro, M. F. S. (2018). Do social networking sites contribute for building brands? Evaluating the impact of users' participation on brand awareness and brand attitude. *Journal of Marketing Communications*, 24(2), 146-168.
- Lee, J. E. & Watkins, B. (2016). YouTube vloggers' influence on consumer luxury brand perceptions and intentions. *Journal of Business Research*, 69, 5733-5760.
- Lou, C. & Kim, H. K. (2019). Fancying the new rich and famous? Explicating the roles of influencer content, credibility, and parental mediation in adolescents' parasocial relationship, materialism, and purchase intentions. *Frontiers in Psychology*, 1-17.
- Lou, C. & Yuan, S. (2019). Influencer marketing: How message value and credibility affect consumer trust of branded content on social media. *Journal of Interactive Advertising*, 19(1), 58-73.
- Munnukka, J., Uusitalo, O., & Toivonen, H. (2016). Credibility of a peer endorser and advertising effectiveness. *Journal of Consumer Marketing*, 33(3), 182-192.
- Ohanian, R. (1990). Construction and validation of a scale to measure celebrity endorsers' perceived expertise, trustworthiness, and attractiveness. *Journal of Advertising*, 19(3), 39-52.
- Oyman, M. & Akıncı, S. (2019). Sosyal medya etkileyicileri olarak vloggerlar: Z kuşağı üzerinde para-sosyal ilişki, satın alma niyeti oluşturma ve Youtube davranışları açısından vloggerların incelenmesi. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 32, 441-464.
- Ozer, S., Oyman, M., & Ugurhan, Y.Z.C. (2020). The surprise effect of ambient ad on the path leading to purchase: Testing the role of attitude toward the brand. *Journal of Marketing Communications*, 26(6), 615-635.
- Pallant, J. (2011). *SPSS survival manual: A step-by-step guide to data analysis using SPSS* (4th ed.). New York: Open University Press.
- Puhakka, R., Ollila, S., Valve, R., & Sinkkonen, A. (2018). Consumer trust in a health enhancing innovation – comparisons between Finland, Germany, and the United Kingdom. *Journal of International Consumer Marketing*, 31(2), 162-176.
- Racherla, P., Mandviwalla, M., & Connolly, D. J. (2012). Factors affecting consumers' trust in online product reviews. *Journal of Consumer Behavior*, 11, 94-104.

Fenomene ve Sponsorlu İçeriğe İlişkin Güvenin Marka Farkındalığı Üzerindeki Etkisinde
Parasosyal İlişkinin Aracı Rolü: YouTube Özelinde Bir İnceleme

Reinikainen, H., Munnukka, J., Maity, D., & Luoma-aho, V. (2020). 'You really are a great big sister' – parasocial relationships, credibility, and the moderating role of audience comments in influencer marketing. *Journal of Marketing Management*, 36(3-4), 279-298.

Reinikainen, H., Munnukka, J., Maity, D., & Luoma-aho, V. (2020). 'You really are a great big sister' – parasocial relationships, credibility, and the moderating role of audience comments in influencer marketing. *Journal of Marketing Management*, 36(3-4), 279-298.

Sokolova, K. & Kefi, H. (2020). Instagram and YouTube bloggers promote it, why should I buy? How credibility and parasocial interaction influence purchase intentions. *Journal of Retailing and Consumer Services*, 53, 1-9.

Solomon, M. R. (2017). *Consumer behavior, buying, having, and being* (Global Edition). Malaysia: Pearson.

Tolbert, A. N. & Drogos, K. L. (2020). Tweens' wishful identification and parasocial relationships with YouTubers. *Frontiers in Psychology*. 1-15.

Yoo, B., Donthu, N., & Lee, S. (2000). An examination of selected marketing mix elements and brand equity. *Journal of the Academy of Marketing Science*, 28(2), 195-211.

Yuan, S. & Lou, C. (2020). How social media influencers foster relationships with followers: The roles of source credibility and fairness in parasocial relationship and product interest. *Journal of Interactive Advertising*, 20(2), 133-147.

İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi
Journal of the Human and Social Science Researches
[2147-1185]

10 th Years

[itobiad], 2021, 10 (2): 1812-1821

**The Dominant Ideologies in the Nineteenth Century
British Social and Political Life**

Ondokuzuncu Yüzyıl İngiltere'sinin Sosyal ve Siyasi Hayatındaki
Hakim İdeolojiler

Neslihan GÜNAYDIN ALBAY

Dr. Öğretim Üyesi, Doğu Üniversitesi, İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü

n.albay87@gmail.com

Orcid ID: 0000-0003-1933-0125

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type	: Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received	: 28.11.2020
Kabul Tarihi / Accepted	: 24.06.2021
Yayın Tarihi / Published	: 26.06.2021
Yayın Sezonu	: Nisan-Mayıs-Haziran
Pub Date Season	: April-May-June

Atıf/Cite as: Albay, N . (2021). The Dominant Ideologies in the Nineteenth Century British Social and Political Life . İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi , 10 (2) , 1812-1821 . Retrieved from <http://www.itobiad.com/tr/pub/issue/62559/832716>

İntihal /Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and confirmed to include no plagiarism. <http://www.itobiad.com/>

Copyright © Published by Mustafa YİĞİTOĞLU Since 2012 – Istanbul / Eyup, Turkey. All rights reserved.

The Dominant Ideologies in the Nineteenth Century British Social and Political Life

Abstract

In the nineteenth century, British social and political life bears witness to some leading movements such as conservatism, liberalism, feminism and socialism. The spirit of democratization and the dream of a better society and order triggered all these movements. The nineteenth-century British political and social thought has a deep influence on these central ideas of government in the light of industrial changes, their revolutionary consequences and democratic movements and thanks to the works of the representatives of these ideologies. Both Industrial Revolution and democratization are two significant developments that shaped the rise of these ideologies together with capitalist policies and rise of the British Empire. Radical changes and revolutions in British history deeply affect the role of the individual in the society and the role of government by forcing them to inevitable changes in their policies and roles. With the rise of industrial revolution and democratization (together with capitalism and rise of the British Empire), these movements find the possibility to appear and develop more freely and easily. English society and government take a more liberalistic and socialistic stand which require equality and freedom both for men and women. Through the late-Victorian period independent new-type women different from traditional ones occur up and trigger feminism and challenge patriarchy and restrictions imposed upon them. Interrelated with each other, these movements are the basis that radically affect the role of the individual in the society and the role of government. Therefore, the purpose of my essay is to demonstrate how these social and political movements have contributed to British thought under the effect of Industrial Revolution and democratic actions.

Key Words: Industrial Revolution, British Empire, Victorian Period, Democratization, Ideologies

On dokuzuncu Yüzyıl İngiltere'sinin Sosyal ve Siyasal Hayatındaki Hâkim İdeolojiler

Öz

On dokuzuncu yüzyılda İngiliz sosyal ve siyasal hayatı muhafazakarlık, liberalizm, feminizm ve sosyalizm gibi bazı önde gelen hareketlere tanıklık etmiştir. Demokratikleşme ruhu ve daha iyi bir toplum ve düzen hayali tüm bu hareketleri tetiklemiştir. On dokuzuncu yüzyıl İngiliz siyasi ve sosyal düşüncesi, endüstriyel değişimlerin, devrimci sonuçların ve demokratik hareketlerin ışığında ve bu ideolojilerin temsilcilerinin çalışmaları sayesinde bu merkezi hükümet fikirleri üzerinde derin bir etkiye sahiptir. Hem Sanayi Devrimi hem de demokratikleşme süreci, kapitalist politikalarla birlikte bu ideolojilerin yükselişini ve Britanya İmparatorluğu'nun yükselişini şekillendiren iki önemli gelişmedir. Britanya tarihindeki radikal değişiklikler ve devrimler, politikalarında ve rollerinde kaçınılmaz değişikliklere zorlayarak, bireyin toplumdaki rolünü ve hükümetin rolünü derinden etkilemektedir. Britanya tarihindeki radikal değişiklikler ve devrimler, politikalarında ve rollerinde kaçınılmaz değişikliklere zorlayarak, bireyin toplumdaki rolünü ve hükümetin rolünü derinden etkilemektedir. Sanayi devrimi ve demokratikleşmenin yükselişiyle (kapitalizm ve Britanya İmparatorluğunun yükselişi ile birlikte), bu hareketler daha özgürce ve daha kolay ortaya çıkma ve gelişme olasılığını bulur. İngiliz toplumu ve hükümeti hem erkekler hem de kadınlar için eşitlik ve özgürlük gerektiren daha liberalist ve sosyalist bir duruş sergilemiştir. Victoria döneminin sonlarında, geleneksel kadınlardan farklı, bağımsız yeni tip kadın ortaya çıkmış, feminizmi tetiklemiş, ataerkilliğe ve kendilerine dayatılan kısıtlamalara meydan okumuştur. Birbirleriyle ilişkili olan bu hareketler, bireyin toplumdaki rolünü ve hükümetin rolünü kökten etkileyen temel faktörlerdir. Bu nedenle, makalemin amacı, bu sosyal ve politik hareketlerin Sanayi Devrimi ve demokratik eylemlerin etkisi altında İngiliz düşüncesine nasıl katkıda bulunduğunu göstermektir.

Anahtar Kelimeler: Sanayi Devrimi, İngiliz İmparatorluğu, Victoria Dönemi, Demokratikleşme, İdeolojiler

Introduction

In the nineteenth century, British social and political life bears witness to some leading movements such as conservatism, liberalism, feminism and socialism. With the rise of industrial revolution and democratization (together with capitalism and rise of the British Empire) these movements find the possibility to appear and develop more freely and easily. They are inseparable from each other like the rings of a chain because of cause-and-effect relation in which the presence of one stipulates the presence of the other. Industrial Revolution is one of the most influential and significant events in English political and social thought which shapes many different ideologies and on the way through democratization. English society and government take a more liberalistic and socialistic stand which require equality and freedom both for men and women. Through the late-Victorian period independent new-type women different from traditional ones occur up and trigger feminism and challenge patriarchy and restrictions imposed upon them. Interrelated with each other, these movements are the basis that radically affect the role of the individual in the society and the role of government. Therefore, the purpose of my essay is to demonstrate how these social and political movements have contributed to British thought under the effect of Industrial Revolution and democratic actions.

In the eighteenth and nineteenth-century Britain conservatism was a movement that opposed violent revolutionary changes having nothing to do with traditions, values and past. Therefore, revolutions had to be gradual, peaceful and evolutionary in the eyes of conservatists. The British generally shuddered at the word 'revolution' because of this conservatist manner. In spite of all these conservatist oppositions Industrial Revolution can be regarded as a turning point both inside and outside with its all-reaching results and effects. British became a universal power after Industrial Revolution, (especially being dominant to India with its colonies) because it had to follow imperialist, colonialist policies abroad. A raucous new voice pictures the 'Signs of the Times' in the *Edinburgh Review*: 'We remove mountains, and make seas our smooth highway: nothing can resist us. We war with rude nature; and by our resistless engines, come off always victorious, and loaded with spoils.' (*Nineteenth Century Britain*, 3) Industrial Revolution urges British Empire to search for raw material and markets to sell the products it produces in other countries. Especially railways play a great role in the settlement of colonies and in the extension of colonialism. Victorian Age in British history can be regarded as the Golden Age, since Britain was at its peak in every field (economy, commerce, technology) and even crowning Victoria the Indian empress. 'What marked Britain off were qualitative changes, notably in patterns of marketing, technology and government intervention-and, at 33 percent of national product in 1800, capitalist agriculture [...] in Britain feudal title became effective ownership, the key to commercial exploitation' (*Nineteenth Century Britain*, 10). Britain

The Dominant Ideologies in the Nineteenth Century British Social and Political Life

turns into an Empire in Queen Victoria Period. Economical changes reflect on social life. Queen Victoria was taken as a model or icon of the domestic age or femininity that was centred on the family, motherhood and respectability. A woman was expected to be a good mother and wife. Domesticity was dominant to their lives. The feature of being an industrial nation leads to women to be idealised in Victorian times by bring the notion of separate spheres together. In *Troilus and Cressida* Shakespeare formulates the roles of the man and the woman in Victorian times in this way:

When the man wants weight, the woman takes it up,

And topples down the scales; but this is fixt

As are the roots of earth and base of all;

Man for the field and woman for the hearth:

Man for the sword and for the needle she:

Man to command and woman to obey:

All else confusion (*Troilus and Cressida*).

As seen, the woman was active in the private sphere of the home, while the man was active in the public sphere of business, politics and sociability. Automatically this case affected their choices and experiences at home, at work and in the streets. However, through the end of the nineteenth century a new-type of woman appeared. This woman was different from traditional ones, since she wants to work and act independently from men in life. This kind of women paid attention to education and developing themselves opposing marriage. This situation caused feminist movements appear in the era.

In Victorian Age, with industrialization, the condition of the working class in England (1844) became worse and worse. The factories became filled with lots of people working under very hard, miserable and unhealthy conditions, among whom even incest was spread. Many people lived in one room uncomfortably. They had various diseases caused by malnutrition, exhaustion and vice. These unhealthy conditions increased the death rate. Life becomes cheap both at home and at work. In time, this case led to socialist movements that protect the rights of working people and then liberalism arose, which defends individual rights in terms of law, religion, freedom and equality. The spirit of democratization and the dream of a better society and order triggered all these movements.

As far as conservatism is concerned in British history, as opposed to violent, revolutionary change, Edmund Burke, the 18th century British parliamentary conservative, is known to oppose the French Revolution,

since it is indicative of the sharp break with history. For Edmund Burke, an organic social growth that respects for the continuity of traditions is preferable to the sudden ground-breaking revolutions. He is not against change, but change should be carried out properly by considering human needs such as history, religion, customs and traditions. He is also a socialist because of his respect for social order and his sense of social reform. Burke follows reactionary politics with traditional claims of monarchy and dynasty, and opposes Industrial Revolution. This shows his interest in conservatism and socialism in terms of respecting for traditions, social order and reform and resisting revolutionary acts.

When we look at the nineteenth-century, we come across William Cobbett who is both romantic and true conservative, and believes that man is identified with nature and admires the traditions, lifestyles, culture or values of English countryside. He is against all kind of machinery and technological innovations. Rather he supports naturality and simplicity found in rural side. He thinks Middle Age Church was the guardian of common people by respecting for land aristocracy, patriarchal principle, prohibition of interest and immoral expansion of wealth. In *Letter VI to the Citizen*, he depends the basis of civil society and the formation of laws to the Law of Nature. He makes a direct relation between them. Just as the Law of Nature arises from the need for self-preservation and self-enjoyment, for the goodness of others, so the civil society and compact are for the sake of the benefit of the whole. Therefore, the root of civil society lies under the law of Nature. However, this time civil society requires the rights and the duties. This is essential for the order in society. Cobbett says that the greatest right is the right of taking a part in the making of the laws by which we are governed. Again, he interrelates this right with the law of Nature. Man takes this right from the law of Nature. The law of Nature imposes the fact that it is the duty of every man to defend his country. Cobbett also thinks all men are by nature equal, rights and duties go hand in hand and one cannot be without the other by referring to one's social roles and rights in society.

Related to the paupers, Cobbett believes the aid a poor person receives is founded in the law of Nature as well as the law of the country. An unequal distribution of talent, industry, perseverance, a capacity to labour by God is accepted as a natural phenomenon and taken for granted. He says 'love of one's native soil is a feeling which nature has implanted in the human breast, and that has always been peculiarly strong in the breasts of Englishmen.' (*Letter VI to the Citizen*) As we see, nature is the basis and focus of Cobbett's writing. Almost in every socialist idea of his does nature have a significant place. The civil society, rules, laws, rights, for the goodness of the whole, all derive from the rule of Nature. As a person fond of the countryside, William Cobbett's work exhibits the contribution of romanticism in his socialist and conservatist views. Beside his romanticism,

his socialist and conservatist viewpoint is easily recognized with the ideal of a civil society.

In British history, the 19th century is seen as a moment of modernity and change and at that time Robert Owen, a social reformer, and one of the founders of Socialism, appears with a new view of society in *New View of Society*. He touches on what the duties of government are and what is necessary for national improvement and for the happiness of those who govern, and those who obey. At one point, he says, "to prevent the evils of any premature change, let the church in other respects remain as it is, because under the old established forms it may affect the most valuable purposes" (*New View of Society*). It indicates the slow changes and not totally breaking away from past traditions or forms. There is still link with tradition. It refers to a partial movement of reform. Owen seems to remain under the effect of romanticism and conservatism besides his socialist views. Even though he believes some changes are necessary for the national church to abstract it from weakness and danger, he does not intend to do away with all established forms of the national church. He considers some of them could do any good to some purposes. Moreover, 'Owenite Socialism, advocating that the means of production be communally owned and the proceeds of labour equally shared, was one of the components to the Chartist procession' (Victorian People and Ideas, 142).

Related to liberalist movements in the nineteenth-century Britain, John Stuart Mill, a British philosopher, political economist, Member of Parliament and an influential liberal thinker of the 19th century, examines the concept of liberty from many different aspects *On Liberty* and questions the nature and limits of the individual. Mill deals with Civil or Social Liberty, rather than Liberty of the Will, which adds to his work a more political quality. He says: 'By liberty, was meant protection against the tyranny of the political rulers.' (*On Liberty*, 1) He believes this kind of antagonistic relation between rulers and their subjects is as dangerous as external enemies. Their relation can be compared to the one between vulture and prey. Therefore, 'to prevent the weaker members of the community from being preyed on by innumerable vultures' (*On Liberty*), it is essential to set limits to the power of the ruler over the community. In this respect limitation means, liberty and this can be realized in two ways: 'first by obtaining a recognition of certain immunities, called political liberties or rights and the second, by the establishment of constitutional checks.' (*On Liberty*) However, this idea of the limitation of power strays through the view that rulers should be identified with the people. In this case, the interest and will of rulers equal the interest and will of the nation. Therefore, there is not the question of tyrannizing since the nation does not need to be protected against its own will. This equation of the power of rulers with the one of the nations is also a common case in European liberalism. After a while, a democratic republic starts to become common and "the concept of self-government" appears. However, it is not

the true state of the case, because rulers and subjects are not always the same people. Given all these points discussed *On Liberty*, we see that John Stuart Mill supports the political freedom of people over their government and he opposes dictatorship or tyranny in the mechanism of government, which prevents a democratic representation of people.

Another important socialist and liberalist point Mill mentions *On Liberty* is religious freedom. He says: 'the great writers to whom the world owes what religious liberty it possess, have mostly asserted freedom of conscience as an indefeasible right, and denied absolutely that a human-being is accountable to others for his religious belief.' (*On Liberty*) Yet he believes that religious freedom has hardly been practically realized because of intolerance and he also points out that toleration for other religious people is admitted only with tacit reserves even in the most tolerant countries or in the minds of almost all religious persons. This is really the case and it is very hard to mention a true kind of religious freedom. It is obvious that the concept of religious freedom in Mill's mind has a very comprehensive and radical sense that does not give any concession in terms of tolerance to other religious groups in a governmental system.

One significant argument Mill develops about social relations *On Liberty* is the "harm principle". It is related to avoiding harm to others in the exercise of power. An individual is independent as long as his actions do not harm others. The liberty of one person ends at the point where the liberty of another person starts. Individual happiness or physical and moral goodness individually is not a sufficient warrant for the goodness of humankind. Mill explains: 'the sole end for which mankind are warranted individually or collectively in interfering with the liberty of action of any of their number, is self-protection and the only part of the conduct of anyone, for which he is amenable to society, is that which concerns others. Over himself, over his own body and mind, the individual is sovereign' (*On Liberty*). As we see, Mill gives great importance to individualism and defends individual independence on the condition that this sovereignty does not interfere in others' goodness by causing harm to them. Mill claims whatever affects an individual may affect others through himself and attracts our attention to human liberty. He focuses on 'demanding liberty of conscience, that is, liberty of thought and feeling; absolute freedom of opinion and sentiment on all subjects, practical or speculative, scientific, moral or theological' (*On liberty*). This liberty of thought maybe requires liberty of tastes and pursuits, which emphasizes individuality, but Mill interrelates this principle with a wider sense of freedom. A society can be free only if all these liberties are appreciated in that society. In Mill's opinion, individualism is directly related to pluralism. The behaviour of an individual can affect others; therefore, one should pursue his own good in his own way without interfering in others or limiting others' liberties.

The Dominant Ideologies in the Nineteenth Century British Social and Political Life

Related to the origin of socialist movements, it is seen that the hard life and working conditions in Victorian Age were taken as subject by many authors such as Charles Dickens, and G. Bernard Shaw who compared the old traditional woman with the new type woman appearing in the late-Victorian period in his play *Mrs Warren's Profession*. Moreover, George Gissing, a deeply conservative man concerned with social issues of the day, also touches on the late-Victorian marriage-debate especially in his novel *The Odd Women*. In *Mrs Warren's Profession*, Shaw focuses on the conflicts related to the "new women" of the Victorian era and these issues arose because middle-class girls wanted greater social independence in work and education. The play attacks on the domestic imprisonment of women by the male-dominated society and draws attention to the truth that 'prostitution is caused, not by female depravity and male licentiousness, but simply by underpaying, undervaluing, and overworking women' (Shaw 1970: 231). In the same way, we see how women started to regard education as a way of escape from the oppressive working conditions through independence in *The Odd Women*. Representative of the feminist idea in the play, Miss Barfoot expresses: 'I don't care *what* results, if only women are made strong and self-reliant and nobly independent! [...] When I think of the contemptible wretchedness of women enslaved by custom, by their weakness, by their desires, I am ready to cry, Let the world perish in tumult rather than things go on in this way!' (*The Odd Women*, 153) Representing the key streams of 1880s British feminism, Rhoda opposes marriage harshly with her radical and aggressive feminism. She is like a man as Virginia describes her to Monica: 'She is full of practical expedients. The most wonderful person! She is quite like a man in energy and resources. I never imagined that one of our sex could resolve and plan and act as she does!' (*The Odd Women*, 32) Rhoda exhibits an unwomanly manner by challenging patriarchy with her feminism. Independence is a blessed thing for the women who are exposed to physical and mental deterioration because of a miserable life of poverty under oppressive working conditions in this novel. It sheds light to the lives of these women in the Victorian patriarchal circles by reflecting how they transform into self-supporting, self-assertive and independent individuals in society.

The nineteenth-century British political and social thought has a deep influence on the central ideas of government such as, conservatism, liberalism, feminism and socialism in the light of industrial changes, their revolutionary consequences and democratic movements and thanks to the works of the representatives of these ideologies. Both Industrial Revolution and democratization are two significant developments that shaped the rise of these ideologies together with capitalist policies and rise of the British Empire. Radical changes and revolutions in British history deeply affect the role of the individual in the society and the role of government by forcing them to inevitable changes in their policies and roles. Conservatism struggles with revolutions and Industrial Revolution brings in capitalism.

The hard-working conditions of people in factories with industrialization lead to socialist movements and then liberalist ideas supporting individual rights and encouraging democratic system of government in British history. Through the late-Victorian period the suffering middle-class women under the dominance of patriarchy finds the solution in education which enables them to have better employment opportunities and to have influence over their fate. This group of women compose the first-wave feminists who aim at independence in British political and social life. This case shows how these ideologies are tied to each other with a chain relation following each other by affecting and being affected.

Reference

Altick, Richard D. (1973). *Victorian People and Ideas*. A companion for the modern reader of Victorian Literature. New York: W.W. Norton & Company.

Cobbett, William. (2016). "Letter VI TO THE CITIZEN". *Advice to Young Men: And (Incidentally) to Young Women in the Middle and Higher Ranks of Life. In a Series of Letters, Addressed to a Youth, a Bachelor, a Lover, a Husband, a Father, a Citizen, or a Subject*. CreateSpace Independent Publishing Platform.

Harvie, Christopher & Matthew, H.C.G. (2000). *Nineteenth-Century Britain*. A Very Short Introduction. New York: Oxford University Press.

Kissing, George. (1993). *The Odd Women*. London: Penguin Books.

Mill, John Stuart. (2011). *On Liberty*. Cambridge University Press.

Owen, Robert. (1817). "FOURTH ESSAY" (Selected passages). *New View of Society*. London: The Free Press.

Shakespeare, W., Mowat, B. A., & Werstine, P. (2007). *Troilus and Cressida*. Washington Square Press New Folger Ed. New York: Washington Square Press.

Shaw, George Bernard. (1970). "Preface to *Mrs. Warren's Profession*," *Bernard Shaw Collected Plays*, I. London: Bodley Head.

[itobiad], 2021, 10 (2): 1822-1838

<p>Dijital Bir Reklam Aracı Olarak Pop-Up Reklamlara Bakış Açılarının X Y Z Kuşaklarına Göre Farklılaşması</p> <p>As A Digital Advertising Tool Differentiation Of Viewpoints Of XYZ Generations Towards Pop-Up Ads</p> <p>Video Link: https://youtu.be/WnR_9KuQyNY</p>	
<p>Fikret YAMAN Doç.Dr., Afyon Kocatepe Üniversitesi İİBF A. Kocatepe Univ. Faculty Of Economics And Administrative Sciences fyaman@aku.edu.tr / ORCID:0000-0002-5341-6603</p> <p>Yüksel ERDAŞ Y.L. Öğrencisi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Ana Bilim Dalı PHD., A.Kocatepe University Institute of Social Sciences yukselerdas@outlook.com / Orcid: 0000-0002-3160-5673</p>	

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type	: Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received	: 06.01.2021
Kabul Tarihi / Accepted	: 26.06.2021
Yayın Tarihi / Published	: 27.06.2021
Yayın Sezonu	: Nisan-Mayıs-Haziran
Pub Date Season	: April-May-June

Atıf/Cite as: Yaman, F , Erdaş, Y . (2021). Dijital Bir Reklam Aracı Olarak Pop-Up Reklamlara Bakış Açılarının X Y Z Kuşaklarına Göre Farklılaşması . İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi , 10 (2) , 1822-1838 . Retrieved from <http://www.itobiad.com/tr/pub/issue/62559/855467>

İntihal /Plagiarism: İntihal /Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and confirmed to include no plagiarism. <http://www.itobiad.com/>

Copyright © Published by Mustafa YİĞİTOĞLU Since 2012 – Istanbul / Eyup, Turkey. All rights reserved.

Dijital Bir Reklam Aracı Olarak Pop-Up Reklamlara Bakış Açılarının X Y Z Kuşaklarına Göre Farklılaşması*

Öz

Son yıllarda rekabetin giderek artması, internet sayesinde dünyanın herhangi bir yerinden bir ürünü satın almanın kolaylaşması tutundurma faaliyetlerinin önemini bir kat daha arttırmıştır. Tüketici mal, hizmet ve fikir hakkında tutundurma faaliyetleri ile bilgi sahibi olmaktadır. Tutundurma faaliyetleri içerisinde reklam, işletmeler tarafından en çok tercih edilen araçlardan biridir. Günümüzde her sektörde olduğu gibi reklam sektöründe de dijitalleşme giderek önem kazanmaktadır. Dijitalleşme ile birlikte işletmeler farklı reklam mecraları kullanarak tüketicinin ilgisini çekmek istemektedirler. Pop-up reklamlar da bu mecralardan biridir. Pop-up reklamlar bir internet sayfasının açıldığında kullanıcının istemi olmadan kendiliğinden açılan ve mal, hizmet ya da fikir gibi kavramların pazarlanmasını amaçlayan bir reklam türüdür. Bireylerin reklama bakış açıları kişiden kişiye farklılık göstermektedir. Kimi birey reklamda gördüğü ürünü satın alma yoluna giderken, kimisi ürün ile ilgili araştırma yapmakta kiminin ise reklamda gördüğü ürün dikkatini çekmemektedir. Bu nedenle işletmeler her geçen gün tüketicinin dikkatini çekebilmek için çeşitli yöntemlere başvurumaktadırlar. Literatürde bireylerin doğum tarihlerine göre sınıflandırmalar yer almaktadır. Bu sınıflandırmalar baby boomers, x kuşağı, y kuşağı, z kuşağı gibi isimlerle ifade edilmektedir. Çalışmada x, y, z kuşaklarındaki bireylerin dijital bir reklam aracı olarak pop-up reklama bakış açılarının ne olduğu ve kuşaklar arasında bunun farklılık gösterip göstermediği araştırılmıştır. Çalışmaya bu üç kuşağın dahil edilmesinin nedeni; x, y ve z kuşaklarının pop-up reklamlarla daha fazla etkileşim halinde olmasından kaynaklanmaktadır. Bu nedenle kolayda örnekleme yöntemiyle online olarak x, y ve z kuşağındaki bireylere anket uygulanmış ve pop-up reklamlara bakış açılarında söz konusu kuşaklar arasında farklar olduğu tespit edilmiştir. Özellikle yeni jenerasyon olarak tabir edilen z kuşağı ve eski jenerasyon olarak kabul edilen x kuşağı arasında pop-up reklamlara bakış açısı anlamında önemli farklar olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Pop-Up, Reklam, Dijital, Kuşak, Bakış açısı

* Çalışma için etik kurul raporu; 18.09.2020 tarih ve 2020/148 karar numarası ile Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimleri Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu'ndan alınmıştır. Bu rapor çalışma ile birlikte gönderilmiştir.

As A Digital Advertising Tool Differentiation Of Viewpoints Of X Y Z Generations Towards Pop-Up Ads

Abstract

Increasing of competitiveness in recent years, getting easy of buying a product anywhere in the world through internet have enhanced the importance of promotion activities. Consumer have got informed about goods, services and ideas on account of promotional activities. Of promotion activities advertising is a one of the most preferred tools by bussinesses. Like in every sector, digitalization have gradually gained importance in advertising sector, recently. Associated with digitalization, businesses have desired to attract consumer attention by using different advertising channels. Pop-up ads is also an advertising channel. Pop-up ads is a type of advertising to aim marketing of the concepts of goods, services and ideas when an internet page opened and without user permission. View points of individuals to ads vary in person to person. While some people tend to buy the product which he/she came across it on advertising, some searches for the product and for others, the product on ad does not take attention. Therefore day by day businesses have applied various methods for being able to take consumer attention. In literature, there are categorizations on individuals according to their birth dates. These categorizations are characterized as babyboomers, x generations, y generations and z generations. In this study, it is investigated what were views of individuals in x, y, z generations about pop-up ads as a digital advertising tool and whether it changed among generations. The reason of inserting the three generations in this study is due to more interaction of x, y, z generations with pop-up ads. Hence, with convenience sampling method it is conducted an online survey on individuals in x, y, z generations and it is detected differencies among generations upon the viewpoints towards pop-up ads. In terms of viewpoints towards pop-up ads it is precipitated that there are notable distinctions between generation z which is called new generation and generation x which is viewed as old one.

Keywords: Pop-up, Advertising, Digital, Generation, Viewpoint.

Giriş

Günümüzde işletmeler için mal ve hizmetlerini tüketiciyle buluşturabilmesi bakımından reklamın önemi giderek artmaktadır. Reklam sayesinde işletmeler tüketiciye rahatlıkla ulaşabilmekte ve bu sayede pazarlama ile ilgili faaliyetlerine yön verebilmektedirler. Gelişen teknoloji ile birlikte işletmeler tüketiciye ulaşırken farklı reklam mecralarını tercih edebilmektedirler. Bu mecraların son yıllardaki en popüler olanlarından birisi de internettir. İnternet gencinden yaşlısına kadar günlük yaşamımızın olmazsa olmazı içerisinde yer almaktadır. Çoğu kişi belki de uyandığında telefonu aracılığıyla internetle buluşmaktadır.

Son yıllarda üretimden tüketime kadar dijitalleşme her alanda kullanımı ve önemi artan bir kavramdır. Üretimde dijitalleşme ile birlikte daha az insangücü kullanımına gereksinim duyulmakta, tüketicinin satın alma davranış sürecinde ise dijitalleşme vazgeçilmez bir kavram haline gelmektedir. Tüketici satın alma öncesi, satın alma ve satın alma sonrası dönemlerinde dijital dünya ile iç içedir. Özellikle son dönemlerdeki pandemi ile birlikte bireyler dijital ortamlara daha çok yönelmiş durumdadırlar.

Dijitalleşmenin giderek artması ile birlikte işletmeler hedef kitesindeki tüketicileri etkilemek, kendi varlığından haberdar edebilmek ve tüketiciyi satın alma davranışına yönlendirebilmek adına dijital araçlardan sıklıkla yararlanmaktadır.

Bu dijital araçlardan bir tanesi de pop-up reklamlardır. Yurt dışındaki çalışmalarda ve dünya literatüründe pop-up reklam adıyla anılan reklamlara ülkemizde bazı çalışmalarda “açılır pencere reklamları” adı da verilmiştir. Çalışmada literatürde pop-up adıyla anılan reklamlara isim değişikliği yapmadan yer verilmiştir. İnternet sayfasını açtığımızda genellikle sağ alt köşede açılan bazen de tüm sayfayı kaplayan bu reklamlara tüketicilerin bakış açıları önem arz etmektedir.

Tüketicilerin demografik özellikleri, algılamalarını ve davranışlarını etkileyen özelliklerin başında gelmektedir. Yaş da bu özelliklerden biridir. Literatürde yaş ile ilgili sınıflandırmalarda kuşaklar ön plana çıkmaktadır. Bu nedenle pop-up reklamlarla en fazla etkileşim halinde olan x, y ve z kuşakları çalışmaya dâhil edilmiştir. Çalışmada pop-up reklamların bu üç kuşağın bakış açılarına göre farklılık gösterip göstermediği araştırılmıştır.

Dijital Bir Reklam Aracı Olarak Pop-Up Reklamlar

Reklam modern dünyada yer alan gelişmekte olan ve gelişmiş ülkelere ait bir kavram olarak ortaya çıkmaktadır. Reklama duyulan ilgi; nüfusun giderek artması, şehirlerin ve alışveriş merkezlerinin büyümesi, kitlesel üretim, yeni dağıtım kanalları ve popüler kitle iletişim araçlarının gelişmesiyle artmıştır (Elden, 2016, s. 16).

Reklamlar aracılığı ile bir mal veya hizmetin tanıtımı yapılabildiği gibi, aynı zamanda bir imajın, bir fikrin tüketicilere ulaştırılması mümkündür. Reklam bu sayede toplumsal yapıyı da etkilemektedir (Cılızoğlu, 2019, s. 3).

Reklam; bir malın, bir hizmetin, bir fikrin ya da bir işin bedeli karşılığında yayın araçlarında yayınlanarak tüketicilere duyurulması faaliyetidir (Serttaş, 2017, s. 8).

İnternet üzerinden gerçekleştirilen, herhangi bir ticari içerik türü olarak tanımlanan ve tüketicileri bir mal ya da hizmet hakkında bilgilendirmek üzere tasarlanan reklamlar dijital reklamlardır. Reklam sektöründeki geleneksel alışkanlıkları değiştiren dijital reklam, gerçek zamanlı, detaylı ve kesin inceleme imkânı sunmaktadır (Akdağ ve Akan, 2017, s. 3).

Hem reklamverenler için hem de tüketiciler için iletişim imkânı sunan dijital reklamlar, günümüzde önemli bir mecra haline gelmiştir. Tüketiciler dijital reklam sayesinde ek bilgilere ulaşabilirken, reklamverenler ise daha az reklam harcaması ile tüketici üzerinde daha etkili olabilmektedir (Arat ve Kazan, 2019, s. 452).

Son yıllarda internet kullanımının yaygınlaşması ve internetin insanlar arasında bir ihtiyaç haline gelmesi sonucunda dijital ortamlardaki reklamlar yaygınlaşmıştır. İnternete bağlı cihazlar ile insanların marka ya da ürün tanıtımı yapması dijital reklamcılık olarak adlandırılmaktadır. Günümüz koşullarına bakıldığında ise, reklam sektöründe dijital reklamcılık gerekli hale gelmiştir (Ekelik ve Altaş, 2019, s. 29).

İşletmeler ve müşteriler dijital pazarlama sayesinde çok daha hızlı bir biçimde iletişim kurabilmektedirler. Müşterilerin dijital ortamlardaki araçlar üzerinden geri bildirimleri doğrultusunda işletmeler nasıl bir strateji izleyeceklerinin kararını vermeye başlamışlardır. İlk zamanlarda e-posta ile olan dijital pazarlama, günümüzde sosyal medya araçları ile birlikte daha etkin bir biçimde kullanılmaktadır (Kıran, Yılmaz ve Emre, 2019, s. 101).

Pop-up reklam; geçerli pencerenin önünde açılan, bir reklam ya da tüm web sayfasını görüntüleyen yeni bir penceredir (Deshwal, 2016, s. 201).

Pop-up reklamlar; ziyaret edilen web sitelerine bağlantı vermek için tasarlanmıştır. Kullanıcı web sitesini kullanmaya başladığında pop-up reklamlar otomatik olarak ayrı bir web sayfası şeklinde görünür. Pop-up reklamı tıkladığımızda farklı bir web sitesine yönlendiriliriz. Pop-up reklamların amacı, trafiği istenen web sitelerine yönlendirmektir. Pop-up reklamlar, kullanıcı ekranı kapatana kadar ekranda kalır. Bu tür reklamlar, çekici olan görsel ve işitsel animasyonlar içerir (Mehta, Sharma, Mehta and Jain, 2010, s. 52).

Pop-up reklam kimilerine göre olumlu, kimilerine göre olumsuz olarak değerlendirilmektedir. Pop-up reklamı olumsuz olarak değerlendirenlere göre; reklamverenler, pop-up gibi müdahaleci reklam biçimlerini giderek daha fazla kullanmaktadırlar. Pop-up reklamlar, web sayfasının ön planına açılarak tüketicilerin mevcut tarama görevini kesintiye uğratar ve genellikle tüketicinin görmek istediği bölümleri engeller. Pop-up reklamda kullanıcı, siteyi ziyaret etmek için hemen yanıtlamaya zorlanır (Chatterjee, 2008, s. 53). Farklı sitelerde benzer bannerların aksine, pop-up reklamlar sinir bozucu kabul edilebilir. Bu tür reklamlar sayesinde ürün bilinirliği artırılabilir, ancak reklamın etkili olup olmadığı bilinemez (Tavor, 2011, s. 123).

Pop-up reklamları olumsuz olarak değerlendirenlerin yanında olumlu olarak görüş bildirenler de bulunmaktadır. Pop-up reklamlar, işletmelerin diğer reklam araçlarına kıyasla doğrudan, iyi organize edilmiş, uygun maliyetli, kısa ve nihai tüketicilere daha kısa sürede ulaşmalarına yardımcı olmaktadır (Dang-Longani, 2018, s.54).

Pop-up reklamların olumlu yönlerinden biri de; reklamın kullanıcının dolaştığı sayfanın ardında yüklenmesi ve reklamın indirilme süresinde kullanıcının istediği sayfaları dolaşabilmesine imkân sağlamasıdır. Pop-up reklamlar müzik ya da animasyon kullanımından dolayı daha dikkat çekici olabilmektedir (Babacan, 2008, s. 245).

İlk zamanlarında internet reklamcılığı saçma, bilgisiz, unutulabilir ve etkisiz olarak değerlendirilmiştir. Jüpiter tarafından 1999'da yapılan araştırmada katılımcıların %69'unun pop-up reklamları can sıkıcı buldukları ve pop-up reklamlar nedeniyle %23'ünün siteye geri dönmedikleri sonucuna ulaşılmıştır (Mc Coy, Everard, Galetta, Polak, 2004, s. 2).

Teknolojinin gelişmesiyle birlikte e-postalar, bir reklam ve pazarlama aracı olmuşlardır. İnternetin doğası gereği her gün yeniliklerle karşılaşmaktadır. Bu nedenle sayfa ve içerik sponsorlukları, hyperlink, affiliate, imleç reklamları gibi birçok reklam türü internet sayesinde tüketicilerle buluşmuştur. Bunlardan bir tanesi de pop-up reklamlardır (Aktaş, 2010, s. 151).

Pop-up reklamlarda herhangi bir sayfa yüklendiği zaman, o sayfadan bağımsız yeni bir pencere açılmaktadır. Açılan bu pencerenin boyutları ile ilgili bir standart yoktur (Çalığışu, 2009, s. 205).

X Y Z Kuşakları ve Satın Alma Davranışı

Kuşak kelimesi Türk Dil Kurumu'na göre "Yaklaşık aynı yıllarda doğmuş, aynı çağın şartlarını, dolayısıyla birbirine benzer sıkıntıları, kaderleri paylaşmış, benzer ödevlerle yükümlü olmuş kişiler topluluğudur" şeklinde tanımlanmıştır. Yani kuşak; benzer özellikler gösteren aynı zaman ve dönemi paylaşan insan grubuna verilen addır (Kaya, 2019, s. 315).

Kuşak teorisinde; aynı dönemlerde doğan, büyüyen ve aynı kuşakta yer alan bireylerin benzer davranış özellikleri gösterdiği ve farklı kuşaklarda bu davranış özelliklerinin de farklı olduğu vurgulanmaktadır (Ünal ve Deniz, 2020, s. 1293).

Her bir kuşağın kendine ait, deneyimleri, yaşanmışlıkları, değerleri ve yaşam tarzları bulunmaktadır. Kuşakların bu özellikleri de satın alma davranışlarına yön vermektedir. İşletmeler de her bir kuşağı farklı olarak analiz etmekte ve pazarlama stratejilerini bu doğrultuda belirlemektedirler (Saritaş ve Barutçu, 2016, s. 3).

1965-1980 yılları arasında doğanlar x kuşağı, 1981-1999 yılları arasında doğmuş olanlar y kuşağı ve 2000 yılından sonra dünyaya gelmiş olanlar ise z kuşağı olarak sınıflandırılmıştır. X kuşağı teknolojiyedeki değişimin hayatımıza etkisini en net görebilen kuşakların başında gelmektedir. Yaşam deneyimleri onları geleceklelerini garanti altına almaya itmektedir. Bu nedenle tasarrufu önemli bulurlar. Çalışma yaşamında bundan dolayı rekabetçi bir yapıları vardır. Y kuşağı dijital bir nesildir ve doğdukları andan itibaren teknoloji yaşamlarında vardır. Z kuşağının en belirgin özelliği ise, bilgisayar, tablet, akıllı telefon gibi araçları çok aktif olarak kullanmalarındadır (Öztürk ve Onurlubaş, 2019, s. 160). Kuşakların doğumundan başlayan bu farklı özellikleri onların tercihlerinde de etkili olmaktadır. Kuşakların satın alma davranışlarında görülen bu farklılık işletmeler için de yeni arayışları beraberinde getirmektedir.

X kuşağı modern varoluşu belirleyen bir statü, para ve sosyal yükselişten arınmak isteyen bir insan kategorisidir. X kuşağı ev bilgisayarının başlangıcını, video oyunlarının yükselişini ve interneti sosyal ve ticari amaçlar için bir araç olarak göreyerek olgunlaşmıştır (Levickaltè, 2010, s. 173).

X kuşağı; teknolojiye doğmamış fakat buna sonradan uyum sağlamaya çalışan, y kuşağı teknoloji ve internetin gelişimine tanıklık edip onunla büyüyen, z kuşağı ise internet ve teknolojinin merkezinde yer alan kuşaklardır (Şengül, 2019, s. 31).

Y kuşağı teknolojiye yatkın bir kuşaktır. Sahip oldukları görevleri ilerletmek ve sonuçlar elde etmek için teknolojiyi kullanırlar. Aynı anda birkaç işi birlikte yapabilme kapasitesine sahiptirler. Y kuşağındakiler ilişkilere önem verirler ve bu ilişkileri geliştirme ve sosyalleşme adına iletişime zaman ayırma eğilimindedirler (Keleş, 2011, s. 131).

Y kuşağının en belirgin özellikleri; tatminsizlik, sorumluluk konusunda hevesli olma, rahatına düşkünlük, yüksek otorite karşısında rahatsızlık ve konsantrasyon eksikliğidir (Kuyucu, 2014, s. 60). Y kuşağındaki kişiler, bencil, sadakati zayıf ve hıza önem veren bir yapıya sahiptirler. Y

kuşağındakiler işlerini kolaylıkla değiştirebilmekte ve kurumsal yapıdaki işleyişi hemen benimsememektedirler. Y kuşağındaki kişiler aynı zamanda trendlere de önem vermektedirler (Kuyucu, 2017, s. 853-854).

Z kuşağı aynı zamanda kristal nesil olarak da adlandırılmaktadır. Bu kuşak internetin olmadığı bir zaman diliminde hiç yaşamamış kuşaktır. Z kuşağı, sosyal olaylara, çevreye, teknolojiye, sosyal adaletsizlik, ekonomik gelişmeler ve eşitsizliğe diğer kuşaklara göre daha duyarlıdır (Taş, Demirdöğmez ve Küçüköğlü, 2017, s. 1037).

Z kuşağı önceki kuşaklardan farklı olarak çeşitli ağların üyeleri olabilmektedirler. Uzaktan iletişim kurabildikleri için yalnız yaşadıkları ve yaşayabilecekleri düşünülmektedir. Aynı anda birçok konu ile de ilgilenabilmektedirler (Adıgüzel, Batur ve Ekşili, 2014, s. 174).

Kişisel istek ve ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla, pazarlama bileşenlerini satın alan veya satın alabilecek şartları yerine getirebilecek durumda olan kişiler tüketicilerdir (İslamoğlu, 2003, s. 5).

Tüketici satın alma davranışı; tüketicinin bir ürüne ihtiyaç hissetmesinden başlayarak, ihtiyaç ile ilgili araştırmaları, alternatifleri belirleme ve bu alternatifler içinden seçim yapma, daha sonra satın alma kararını verme, ürünü tüketme ve ürün sonrası değerlendirmeleri kapsayan bir süreçtir (İslamoğlu ve Altunışık, 2008, s. 7).

Tüketici davranışı toplumdaki bireyler arasında farklılıklar gösterebilir. Tüketiciler, farklı tercihlerde ve farklı satın alma davranışlarında bulunmaktadır. Kişisel anlamda birbirinden farklı özellikleri olan tüketicilerden dolayı tüketici davranışları kolayca özetlenememektedir (Odabaşı ve Barış, 2007, s. 36).

Tüketici davranışlarında yaş, eğitim, cinsiyet, gelir gibi birçok demografik değişken etkilidir. Yaş değişkeninde literatürde sınıflandırılmış olan kuşaklara göre çeşitli davranışlar söz konusudur. X, y ve z kuşaklarının işletmelerin pazarlama çabalarına bakışlarında farklılıklar olabilmektedir. Bu farklılıklar işletmelerin izleyecekleri stratejilerde dikkate alınması gereken bir konudur.

Araştırma Hakkında Genel Bilgiler

Araştırma 2020 yılı Ekim ayı içinde pandemi şartları dikkate alınarak internet üzerinden Google Form aracılığı ile yapılmıştır. Veri toplama yöntemi olarak online anket yöntemi kullanılmıştır. Veri toplamada kullanılan anket formu 6'sı demografik soru olmak üzere, 22'si tamamen katılmıyorum, katılmıyorum, fikrim yok/kararsızım, katılıyorum, tamamen katılıyorum şeklinde beşli ölçekte hazırlanmış toplam 28 ifadeden oluşmaktadır. Çalışma kapsamında oluşturduğumuz ölçek ile ilk olarak 35 kişiden oluşan bir gruba pilot uygulama yapılmış ve daha sonra araştırmaya

başlanmıştır. Araştırmanın anakütlesini ülkemizdeki internet kullanıcısı x, y ve z kuşağındaki kişiler oluşturmaktadır. Bu kişiler içinden kolayda örnekleme yöntemi ile ulaşılan x, y ve z kuşaklarının her birinden 150, toplamda ise 450 kişiden toplanan veriler analize tabi tutulmuştur. Araştırma sonuçlarını ülkemizin tamamı için genellemek doğru olmayacaktır. Ancak çalışma, genel hakkında bir fikir vermesi açısından ve bundan sonraki araştırmalara bir örnek teşkil etmesi açısından önemlidir. Pop-up reklamlar yeni bir kavram olması nedeniyle ülkemizde konu ile ilgili az sayıda çalışmaya rastlanılmıştır. Bu çalışmalar geneli temsil eden boyuttadır. Çalışmada üç ayrı kuşak için pop-up reklamların ne ifade ettiğinin ilk defa araştırılması çalışmanın özgünlüğünü ortaya koymaktadır. Araştırmada kullanılan soru formunun güvenilirliği test edilmiş ve soru formu güvenilir (Cronbach Alpha=0,74) bulunmuştur. Araştırmada, kuşakların tutumlarını ölçmede varyans analizinden yararlanılmıştır. Çalışma için etik kurul raporu; 18.09.2020 tarih ve 2020/148 karar numarası ile Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimleri Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu'ndan alınmıştır. Bu rapor çalışma ile birlikte gönderilmiştir.

Daha önce pop-up reklamlarla ilgili yapılan çalışmalarda genel anlamda tüketici davranışları üzerine odaklanıldığı görülmüştür. Fakat bu çalışmalar arasında üç kuşağın bakış açılarını karşılaştırmaya yönelik bir çalışmaya rastlanılamamıştır. Pop-up reklamlara bakış açısının, x, y ve z kuşakları açısından değerlendirilmesi ve karşılaştırılması çalışmanın özgünlüğünü ortaya koymaktadır.

Özçam ve Bilgin 2012 yılında yapmış oldukları araştırmada 2000-2011 yılları arasında tüketicinin satın alma davranışını etkileyen reklam kaynaklarında her iki döneme ait olarak pop-up reklamların en alt sırada yer aldığını ortaya koymuştur (Özçam ve Bilgin, 2012, s. 69). Fakat aradan geçen zaman içerisinde internet kullanımının yaygınlaşması ve pop-up reklamların daha çok kullanımı ile birlikte satın alma davranışının kuşaklara göre farklılık gösterip göstermediği çalışmanın konusunu oluşturmaktadır. Çalığışu tarafından 2009 yılında yapılan araştırmada internet reklamları çeşitlerinin tüketici tutumları açısından karşılaştırması yapılmış ve tüketicilerin pop-up reklamlardan hoşlanmadığı sonucuna ulaşılmıştır (Çalığışu, 2009, s. 213).

Bulgular ve Genel Değerlendirme

Araştırma farklı yaş, eğitim, cinsiyet, gelir, meslek, medeni durumlarda bulunan kişiler üzerinde yapılmıştır.

Tablo 1. Katılımcıların demografik özellikleri

CİNSİYET	Sayı	%	EĞİTİM DURUMU	Sayı	%
Kadın	242	53,8	İlkokul	9	2,0
Erkek	208	46,2	Ortaokul	27	6,0
KUŞAK	Sayı	%	Lise	139	30,9
X	150	33,3	Önlisans	54	12,0
Y	150	33,3	Lisans	179	39,8
Z	150	33,3	Lisansüstü	42	9,3
GELİR DÜZEYİ	Sayı	%	YAŞADIĞINIZ BÖLGE	Sayı	%
2325 TL ve altı	178	39,6	Ege Bölgesi	117	26,0
2326-3500 TL arası	113	25,1	Akdeniz Bölgesi	61	13,6
3501-5000 TL arası	67	14,9	Marmara Bölgesi	151	33,6
5001 TL ve üzeri	92	20,4	Doğu Anadolu Bölgesi	30	6,7
REKLAMLARA BAKIŞINIZ	Sayı	%	İç Anadolu Bölgesi	64	14,2
Olumlu	147	32,7	G. Doğu Anadolu Bölgesi	11	2,4
Karasızım	209	46,4	Karadeniz Bölgesi	16	3,6
Olumsuz	94	20,9			
TOPLAM	450	100	TOPLAM	450	100

Tablo 1’de araştırmaya katılanların demografik özellikleri yer almaktadır. Cinsiyet bu tür araştırmalarda önemli bir değişkendir. Kadınlar ve erkekler arasında tüketim alışkanlıkları, beğeniler, harcamalar gibi birçok kavram farklılık göstermektedir. Araştırmaya katılanların %53,8’ini kadınlar, %46,2’sini ise erkekler oluşturmaktadır. Çalışmanın konusunu oluşturan kuşaklar da bu ve benzer araştırmalar için önemli farklılıklar ortaya koyan bir değişkendir. Araştırmaya katılan her kuşak için 150 kişi ile toplamda da 450 kişi ile anket yapılmıştır. Bu nedenle literatürde de belirtildiği gibi 1965-1979 yılları arasında doğan x kuşağı, 1980-1999 yılları arasında doğan y kuşağı ve 2000 yılından sonra doğan z kuşağında katılım oranları %33,3 olarak eşit dağılım göstermektedir. Pazarlama alanında özellikle eğitim durumları da önemli bir değişkeni ifade etmektedir. Katılımcıların %39,8’i lisans mezunu, % 30,9’ u lise mezunudur. Bireylerin gelir düzeyleri ve harcamaları arasında bir ilişki bulunmaktadır. Bu nedenle reklam sayesinde tüketici satın alma davranışlarına geliri ölçüsünde yön verir. Araştırmaya

Dijital Bir Reklam Aracı Olarak Pop-Up Reklamların Tüketici Satın Alma Davranışı Üzerine Etkisinin X Y Z Kuşaklarına Göre Farklılaşması

katılanların %39,6'sı asgari ücret ve altında gelir elde ettiklerini ifade etmişlerdir. 2326-3500 TL arasında gelir elde ettiklerini söyleyenlerin oranı ise % 25,1'dir. Kişilerin yaşadığı bölgeler de reklamın bölgeler açısından farklılıklar gösterdiği dikkate alındığında önem arz etmektedir. Katılımcıların %33,6'sı Marmara Bölgesi'nde, %26'sı Ege Bölgesi'nde yer almaktadır. Araştırmada katılımcılara genel anlamda reklamlara bakış açıları da soru olarak yöneltilmiştir. Bundaki amaç katılımcıların sadece pop-up reklamlar değil aynı zamanda reklamların geneline bakış açılarını da tespit etmektir. Katılımcıların %46,4'ü reklamlara bakış açıları kararlı olduklarını, %32,7'si olumlu baktıklarını, %20,9'u ise reklamlara olumsuz baktıklarını ifade etmişlerdir. Araştırmanın hipotezi aşağıdaki gibidir.

H₁:Pop-up reklamlara bakış açıları x, y ve z kuşaklarına göre farklılaşmaktadır.

Tablo 2. X Y Z kuşaklarına göre varyans analizi sonuçları

İFADELER	F	p	X	Y	Z
1.Herhangi bir siteyi açtığımda karşıma çıkan pop-up reklamı bakmadan kapatırım.	17,386	,000	3,82	3,94	3,14
2. Pop-up reklamlar ilgimi çeker.	10,300	,000	2,07	2,14	2,63
3. Pop-up reklamını gördüğüm ürünü satın almak istemem.	9,409	,000	3,49	3,36	2,90
4. Pop-up reklamlardan dolayı internet erişim cihazlarıma engelleyici programlar yükledim.	11,045	,000	2,80	3,02	2,36
5.Pop-up reklamını gördüğüm firmaya karşı olumsuz bir bakış açım oluşur.	7,302	,001	3,02	3,04	2,60
6.Pop-up reklamları sinir bozucu bulurum.	19,169	,000	3,72	4,02	3,19
7. Pop- up reklamlardaki ürünlerin kalitesiz olduğunu düşünmekteyim.	4,757	,009	2,98	3,06	2,69
8. Pop- up reklamlarını gördüğüm web sitesini hemen kapatırım.	14,888	,000	3,60	3,36	2,86
9. Pop-up reklamında gördüğüm ürünü en az bir defa satın aldım	14,927	,000	2,07	1,92	2,58
10. Pop-up reklamlarda aldatılabileceğimi düşünüyorum.	20,734	,000	3,65	3,78	3,05
11. Pop-up reklamlarından dolayı internete erişim sağladığım aracı kapatırım.	12,339	,000	3,22	2,72	2,58
12. Pop-up reklamlar olmasa interneti daha verimli kullanırım.	21,059	,000	4,00	3,82	3,20

13. Pop-up reklamlarda uygun olmayan içeriklerle karşılaşıyorum.	5,538	,004	3,40	3,49	3,08
14. Pop-up reklamlar internetten alışveriş isteğimi bitirir.	12,581	,000	3,24	3,06	2,60
15. Müzikli pop-up reklamlar dikkatimi çeker.	31,802	,000	2,24	2,28	3,17
16. Pop-up reklamlar ihtiyacım olmayan ürünü satın almama neden olur.	4,987	,007	2,43	2,04	2,28
17. Pop- up reklam sayesinde bilmediğim birçok ürünü gördüm.	7,351	,001	2,82	2,90	3,30
18. Bir işletme sahibi olsam/olarak pop- up reklamı tercih ederim.	7,115	,001	2,41	2,63	2,92
19. Reklamları genel olarak sevmem.	2,443	,088	3,28	3,51	3,21
20. Pop- up reklamda gördüğüm ürünü incelemek için web sitesine bakarım.	19,525	,000	2,36	2,33	3,04
21. Pop- up reklamlar incelemek istediğim sayfayı engeller.	18,486	,000	3,81	3,89	3,19
22. Ücretini ödeyerek reklamsız uygulamaları edinirim.	10,627	,000	2,88	2,44	2,28

Tablo 2’de df 2 serbestlik derecesinde varyans analizi sonuçları ve her bir soru için araştırmaya katılan x, y ve z kuşaklarının vermiş oldukları cevapların ortalama değerleri yer almaktadır. Yapılan varyans analizi sonucunda ankette yer alan 22 ifadeden 21’inde x, y ve z kuşaklarına göre anlamlı farklılıklar ortaya çıkmıştır. Sadece anketin 19. Sorusu olan “Reklamları genel olarak sevmem” ifadesinde anlamlı bir fark bulunamamıştır. X, y ve z kuşaklarına göre ifadeler verilen cevapların farklılıklarını tespit etmek için, varyans analizi yapılmış, bu farklılıklar Scheffe testi ile test edilmiş ve $p \leq 0.005$ anlamlılık düzeyinde şu anlamlı farklılıklara ulaşılmıştır.

“Herhangi bir siteyi açtığımda karşıma çıkan pop-up reklamı bakmadan kapatırım.” ifadesindeki anlamlı fark x ve z kuşağı arasındadır. Z kuşağındaki katılımcılar x kuşağındaki katılımcılara göre herhangi bir siteyi açtığımda karşılarına çıkan pop-up reklama bakmadan kapattıklarını belirtmişlerdir. “Pop-up reklamlar ilgimi çeker.” ifadesindeki anlamlı farkın nedeni ise, yine x ve z kuşakları arasındadır. X kuşağındaki katılımcılar z kuşağındaki katılımcılara göre pop-up reklamların ilgilerini daha çok çektiklerini ifade etmişlerdir. “Pop-up reklamını gördüğüm ürünü satın almak istemem.” ifadesindeki anlamlı farkın nedeni yine x ve z kuşağı arasındadır. X kuşağındaki katılımcılar z kuşağındaki katılımcılara göre pop-up reklamını gördüğü ürünü daha çok satın almak istememektedirler. “Pop-up reklamlardan dolayı internet erişim cihazlarıma engelleyici programlar yükledim.” ifadesindeki anlamlı fark ise y ve z kuşaklarından kaynaklanmaktadır. Y kuşağındaki katılımcılar z kuşağındaki katılımcılara

göre daha çok pop-up reklamlardan dolayı internet erişim cihazlarına engelleyici programlar yüklediklerini ifade etmişlerdir. "Pop-up reklamını gördüğüm firmaya karşı olumsuz bir bakış açım oluşur." İfadesindeki anlamlı fark ise y ve z kuşağındaki katılımcılardan kaynaklanmaktadır. Y kuşağındakiler z kuşağındakilere göre pop-up reklamını gördüğü firmaya karşı daha çok olumsuz bir bakış açılarının olduğunu ifade etmişlerdir. "Pop-up reklamları sinir bozucu bulurum." ifadesindeki anlamlı farkın nedeni de y ve z kuşağındaki katılımcıların görüşlerinden kaynaklanmaktadır. Y kuşağındaki katılımcılar z kuşağındaki katılımcılara göre pop-up reklamları daha sinir bozucu bulmaktadırlar. "Pop-up reklamlardaki ürünlerin kalitesiz olduğunu düşünmekteyim." İfadesinde de y ve z kuşağı arasındaki düşünceler anlamlı farkın nedenini oluşturmaktadır. Y kuşağındaki katılımcılar z kuşağındaki katılımcılara göre daha çok pop-up reklamlardaki ürünlerin kalitesiz olduklarını düşündüklerini ifade etmişlerdir. "Pop-up reklamlarını gördüğüm web sitesini hemen kapatırım." İfadesinde anlamlı fark x ve z kuşaklarından kaynaklanmaktadır. X kuşağındakiler z kuşağındakilere göre daha çok pop-up reklamlarını gördükleri web sitesini hemen kapattıklarını belirtmişlerdir. "Pop-up reklamında gördüğüm ürünü en az bir defa satın aldım" ifadesinde y ve z kuşakları arasında anlamlı bir fark bulunmaktadır. Z kuşağındaki katılımcılar y kuşağındaki katılımcılara göre daha çok pop-up reklamlarda gördükleri ürünü en az bir defa satın aldıklarını ifade etmişlerdir. "Pop-up reklamlarda aldatılabileceğimi düşünüyorum." ifadesindeki anlamlı farkın nedeni y ve z kuşaklarından kaynaklanmaktadır. Y kuşağındaki katılımcılar z kuşağındaki katılımcılara göre daha çok pop-up reklamlarda aldatılabileceklerini düşünmektedirler. "Pop-up reklamlarından dolayı internete erişim sağladığım aracı kapatırım." İfadesindeki anlamlı farkın nedeni ise; x ve z kuşaklarının bakış açısından kaynaklanmaktadır. X kuşağındakiler z kuşağındakilere göre pop-up reklamlardan dolayı internete erişim sağladıkları aracı daha çok kapattıklarını ifade etmişlerdir. "Pop-up reklamlar olmasa interneti daha verimli kullanırım." İfadesindeki anlamlı fark, x kuşağındakilerin z kuşağındakilere göre pop-up reklamların olmaması durumunda interneti daha verimli kullanabileceğini düşünmesinden kaynaklanmaktadır. "Pop-up reklamlarda uygun olmayan içeriklerle karşılaşıyorum." İfadesindeki anlamlı fark x ve z kuşakları arasındadır. X kuşağındakiler z kuşağındaki katılımcılara göre pop-up reklamlarda daha çok uygun olmayan içeriklerle karşılaştıklarını ifade etmişlerdir. "Pop-up reklamlar internetten alışveriş isteğimi bitirir." İfadesinde x ve z kuşakları arasında anlamlı bir fark vardır. X kuşağındakiler z kuşağındakilere göre pop-up reklamların internetten alışveriş isteklerini daha çok bitirdiklerini ifade etmişlerdir. "Müzikli pop-up reklamlar dikkatimi çeker." ifadesindeki anlamlı fark x ve z

kuşaklarından kaynaklanmaktadır. Z kuşağındakiler x kuşağındakilere göre müzikli pop-up reklamların daha çok dikkati çektiklerini ifade etmişlerdir. "Pop-up reklamlar ihtiyacım olmayan ürünü satın almama neden olur." ifadesindeki anlamlı fark x ve y kuşaklarının düşüncelerinden kaynaklanmaktadır. X kuşağındakiler y kuşağındakilere göre daha çok pop-up reklamların ihtiyaçları olmadıkları ürünü satın almalarına neden olduğunu ifade etmişlerdir. "Pop-up reklam sayesinde bilmediğim birçok ürünü gördüm." İfadesindeki anlamlı farkın nedeni z kuşağındakilerin x kuşağındakilere göre bilmediği birçok ürünü pop-up reklam sayesinde gördüğünü düşünmesinden kaynaklanmaktadır. "Bir işletme sahibi olsam/olarak pop-up reklamı tercih ederim." İfadesinde de anlamlı fark z kuşağındakilerin x kuşağındakilere göre bir işletme sahibi olsam/olarak pop-up reklamları daha çok tercih edeceğini ifade etmesinden kaynaklanmaktadır. İfadeler arasında kuşaklara göre anlamlı bir farkın olmadığı tek ifade "Reklamları genel olarak sevmem." İfadesidir. "Pop-up reklamda gördüğüm ürünü incelemek için web sitesine bakarım." İfadesindeki anlamlı farkın nedeni z kuşağındakilerin x kuşağındakilere göre pop-up reklamlarda gördüğü ürünü incelemek için daha çok web sitesine bakmalarından kaynaklanmaktadır. "Pop-up reklamlar incelemek istediğim sayfayı engeller." ifadesindeki anlamlı farkın nedeni ise x kuşağındakilerin z kuşağındakilere göre pop-up reklamların incelemek istedikleri sayfayı engellediğini daha çok düşünmelerinden kaynaklanmaktadır. "Ücretini ödeyerek reklamsız uygulamaları edinirim." İfadesindeki anlamlı farkın nedeni x kuşağındakilerin z kuşağındakilere göre daha çok ücretini ödeyerek reklamsız uygulamaları edinmesinden kaynaklanmaktadır.

Sonuç ve Öneriler

Dünyada dijitalleşmenin giderek önem kazanması ile birlikte işletmeler tüketicilere reklamlarını, dijital reklam türlerini kullanarak ulaştırmaya başlamışlardır. Pop-up reklamlar da bu dijital reklam türlerinden biridir. Kimi birey bu tür reklamlardan hoşlanmazken, kimisi ise bu tür reklamlarda gördüğü ürünü inceleme ve satın alma davranışı göstermektedir. Bireylerin satın alma davranışları demografik özelliklerine göre de farklılık göstermektedir. Yaş, eğitim, cinsiyet gibi değişkenler bireylerin davranışlarına yön vermektedir. Çalışmada yaş değişkeni dikkate alınarak literatürde sınıflandırılan x, y ve z kuşaklarının pop-up reklamlara bakış açılarına göre anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir. Araştırmanın hipotezi elde edilen sonuçlara göre kabul edilmiştir.

Çalışmada elde edilen sonuçlara göre x ve y kuşaklarındaki bireyler z kuşağındaki bireylere göre pop-up reklamlara daha olumsuz bakmaktadır. Z kuşağının literatür kısmında da değinildiği gibi teknolojiyi daha iyi kullanabilmeleri, dijital reklam türlerine daha olumlu bakmalarını sağlamaktadır.

Çalışmada, pop-up reklamların satın alma davranışı üzerine etkisinde de kuşaklar arası farklılıklar olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Pop-up reklamlar z kuşağındaki bireyleri daha fazla satın alma davranışına yönlendirmektedir.

Araştırmada elde edilen bir diğer sonuç ise yaş ilerledikçe pop-up reklamların tüketicide internet üzerinden alışveriş isteğini bitirdiği ile ilgilidir. İnternet üzerinden satış yapan siteler yayınladıkları pop-up reklamlar ile ilerlemiş yaştaki tüketicileri kaybetme riskiyle karşı karşıyadırlar.

Z kuşağındaki bireyler diğer kuşaklardaki bireylere göre pop-up reklamları daha fazla takip ederken, x ve y kuşağındaki bireyler pop-up reklamları engelleyici programlar yüklemekte ya da açıldığı anda kapatmaktadırlar. Pop-up reklamlar özellikle 2000 yılı öncesi doğumlular tarafından olumsuz olarak değerlendirilmektedir. 2000 yılı öncesi doğanlar; pop-up reklamını gördüğü ürünü satın almak istememektedirler. O nedenle hedef kitlesi z kuşağı olan işletmelerin pop-up reklamlardan yararlanması, diğer kuşaklar için ise farklı reklam türlerine yönelmeleri önerilmektedir. Araştırmanın “pop-up reklamlara bakış açıları x, y ve z kuşaklarına göre farklılaşmaktadır” hipotezi kabul edilmiştir.

Araştırma sonuçlarını tüm x, y ve z kuşağındaki tüketiciler için genellemek doğru değildir. Fakat çalışma genel hakkında bir bilgi vermektedir ve bundan sonraki araştırmalar için örnek teşkil etmektedir. Bundan sonraki çalışmalar için araştırmacılara nitel analiz yöntemleriyle desteklenebilecek çalışmalar önerilmektedir.

Kaynakça / Reference

Adıgüzel, O., Batur, Z., H. ve Ekşili, N. (2014). Kuşakların Değişen Yüzü Ve Y Kuşağı İle Ortaya Çıkan Yeni Çalışma Tarzı: Mobil Yakalılar. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19, 165-182.

Akdağ, M. ve Akan, N. (2017). Dijital Reklamcılık Bağlamında Çevrimiçi Davranışsal Reklamcılık Ve Üniversite Gençliğinin Çevrimiçi Reklam Algısı. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 4(11), 1-10.

Aktaş, H. (2010). İnternet Reklam Türlerinde Uygulayıcılardan Kaynaklanan Sorunlar Ve Bir Sınıflandırma Önerisi. *Selçuk İletişim*, 6(3), 147-166.

Arat T. ve Kazan, İ. (2019). Geleneksel Reklamcılıktan Dijital Reklamcılığa Geçiş. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 7(18), 448 – 464.

Babacan M. (2008). *Nedir Bu Reklam?*. İstanbul: Beta.

- Chatterjee, P. (2008). Are Unclicked Ads Wasted? Enduring Effects of Banner and Pop-Up Ad Exposures on Brand Memory and Attitudes. *Journal of Electronic Commerce Research*, 9(1), 51-61.
- Cılızoğlu, Y., G. (2019). *Reklam ve Tüketim*. İstanbul: Kriter Yayınları.
- Çalıküşu, F. (2009). İnternet Reklam Çeşitlerinin Tüketici Tutumları Açısından Karşılaştırılması. *Öneri*. 8(32), 203-215.
- Dang-Longani, K. (2018). Impact and Effectiveness of Advertising Through Pop Ups on Internet on Young Working Women's Buying Behaviour - A Scale Validation Study in Pune City. *International Journal of Modern Trends in Business Research*, 1(5), 53-60.
- Deshwal, P. (2016). Online Advertising And its Impact on Consumer Behavior. *International Journal of Applied Research*, 2(2), 200-204.
- Ekelik, H. ve Altaş, D. (2019). Dijital Reklam Verilerinden Yararlanarak Potansiyel Konut Alıcılarının Rastgele Orman Yöntemiyle Sınıflandırılması. *İktisat Araştırmaları Dergisi*, 3(1) , 28-45.
- Elden, M. (2016). *Reklam Yazarlığı*. İstanbul: İletişim Yayınları, 8. Baskı.
- İslamoğlu, A.H. (2003). *Tüketici Davranışları*. İstanbul: Beta.
- İslamoğlu, A.H. ve Altunışık R. (2008). *Tüketici Davranışları*. İstanbul: Beta, 2.Baskı.
- Kaya, İ. (2019). X, Y, Z Kuşaklarının Çocukluk Oyunlarının İncelenmesi. *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 14, 313-326.
- Keleş, N., H. (2011). Y Kuşağı Çalışanlarının Motivasyon Profillerinin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma. *Organizasyon Ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 3(2), 129-139.
- Kıran, S., Yılmaz, C. ve Emre, E., İ. (2019). Instagram'daki Influencer'ların Takipçiler Üzerindeki Etkisi. *Uluslararası Yönetim Bilişim Sistemleri ve Bilgisayar Bilimleri Dergisi*, 3(2), 100-111.
- Kuyucu, M. (2014). Y Kuşağı Ve Facebook: Y Kuşağının Facebook Kullanım Alışkanlıkları Üzerine Bir İnceleme. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(4950), 55-83.
- Kuyucu, M. (2017). Y Kuşağı Ve Teknoloji: Y Kuşağının İletişim Teknolojilerini Kullanım Alışkanlıkları. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 5(2), 845-872.
- Levickaitė, R. (2010). Generations X, Y, Z: How Social Networks Form The Concept Of The World Without Borders (The Case Of Lithuania). *Limes*, 3(2), 170-183.

Dijital Bir Reklam Aracı Olarak Pop-Up Reklamların Tüketici Satın Alma Davranışı Üzerine Etkisinin X Y Z Kuşaklarına Göre Farklılaşması

- McCoy, S., Everard, A., Galletta, D. ve Polak, P. (2004). A Study of the Effects of Online Advertising: A Focus on Pop-Up and In-Line Ads. *Proceedings of the Third Annual Workshop on HCI Research in MIS*, Washington, D.C., December 10-11, 1-5.
- Mehta, D., Sharma, K., J., Mehta, K., N. ve Jain, A. (2010). An Empirical Study on Young Executives' Response Towards Pop-Up and Banner Advertisements. *Serbian Journal of Management*, 5 (1), 51 – 58.
- Odabaşı, Y. ve Barış, G. (2007). *Tüketici Davranışı*. İstanbul: MediaCat, 7. Baskı.
- Özçam, S., D. ve Bilgin, Z., F. (2012). Satınalma Davranışında Reklamın Ve Reklam Türlerinin Önemi Ve Etik Algısı. *Organizasyon Ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 4(1), 65-74.
- Öztürk, D. ve Onurlubaş, E. (2019). Yeni Ürün Geliştirme Sürecinde X-Y-Z Kuşaklarının Satın Alma Tercihleri Üzerine Bir Araştırma. *4th International Symposium on Innovative Approaches in Social, Human and Administrative Sciences*, 4 (8), 159-166 .
- Sarıtaş, E. ve Barutçu, S. (2016). Tüketici Davranışlarının Analizinde Kuşaklar: Sosyal Medya Kullanımı Üzerinde Bir Araştırma. *Pamukkale Journal of Euroasian Socioeconomic Studies*, 3(2), 1-15.
- Serttaş, A. (2017). *Reklam*. Ankara: Detay Yayıncılık, 3. Baskı.
- Şengül, O. (2019). *2 Saatte A'dan Z'ye Dijital Pazarlama*. İstanbul: Ceres Yayınları, 5. Baskı.
- Taş, Y., H., Demirdöğmez, M. ve Küçüköğlü, M. (2017). Geleceğimiz Olan Z Kuşağının Çalışma Hayatına Muhtemel Etkileri. *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 7(13), 1031-1048.
- Tavor, T. (2011). Online Advertising Development ve Their Economic Effectiveness, *Australian Journal of Business and Management Research*, 1(6), 121-133.
- Ünal, T., A., ve Deniz, L. (2020). Sosyal Medya Kuşaklarının Sosyal Medya Kullanım Seviyeleri ve Tercihleri. *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 15 (22), 1289-1319.

[itobiad], 2021, 10 (2): 1839-1857

Psikolojik İyi Oluşun İş Becerikliliği Üzerine Etkisi

Effect of Psychological Well-Being on Job Crafting

Engin KANBUR

Doç. Dr., Kastamonu Üniversitesi Sivil Havacılık Yüksekokulu

Assoc. Prof., Kastamonu University School of Civil Aviation

ekanbur@kastamonu.edu.tr

Orcid ID: 0000-0002-6261-9314

Volkan MAZIOĞLU

e-mail: volkanm8@gmail.com

Orcid ID: 0000-0002-3279-3100

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type	: Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received	: 01.01.2021
Kabul Tarihi / Accepted	: 27.06.2021
Yayın Tarihi / Published	: 28.06.2021
Yayın Sezonu	: Nisan-Mayıs-Haziran
Pub Date Season	: April-May-June

Atıf/Cite as: Kanbur, E , Mazioğlu, V . (2021). Psikolojik İyi Oluşun İş Becerikliliği Üzerine Etkisi . İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi , 10 (2) , 1839-1857 . Retrieved from <http://www.itobiad.com/tr/pub/issue/62559/851820>

İntihal /Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and confirmed to include no plagiarism. <http://www.itobiad.com/>

Copyright © Published by Mustafa YİĞİTOĞLU Since 2012 - Karabuk University, Faculty of Theology, Karabuk, 78050 Turkey. All rights reserved.

Psikolojik İyi Oluşun İş Becerikliliği Üzerine Etkisi *

Öz

Günümüzde, bireylerin çevresiyle iyi ilişkiler kurabilmesi, kişiliğine olan olumlu tutumu, geçmişiyile barışık olması, hayatında belli bir amacının ve hedefinin bulunması ve tek başına kararlar alabilmesi gibi etkenler kişinin psikolojik iyi oluş seviyesini belirleyen bazı unsurlardır. Psikolojik iyi oluş seviyesi yüksek olan çalışanlar görevlerini yerine getirirken ufak değişiklikler yaparak işlerini daha kolay ve eğlenceli hale getirmekte ve bu durum iş becerikliliğiyle bağdaşmaktadır. Bu çalışmanın amacı psikolojik iyi oluşun iş becerikliliği üzerine etkisini incelemektir. Araştırmanın örneklemini, bankacılık sektöründe görev yapan 235 kişi oluşturmaktadır. Araştırmanın verileri anket yöntemi ile elde edilmiştir. Araştırmada; Psikolojik İyi Oluş Ölçeği ve İş Becerikliliği Ölçeğinden yararlanılmıştır. Araştırmada değişkenler arasındaki bağlantıları ölçmek için korelasyon analizi, nedenselliği ölçmek için regresyon analizi ve ölçeklerin uygunluğunu ölçmek için faktör analizinden yararlanılmıştır. Çalışmanın bulgularına göre psikolojik iyi oluşla iş becerikliliği arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir. Ayrıca, psikolojik iyi oluşun iş becerikliliğinin alt boyutu olan “görev becerikliliği”, “bilişsel beceriklilik” ve “ilişkisel beceriklilik” ile pozitif ve anlamlı bir ilişkisi olduğu görülmektedir. Bu kapsamda psikolojik iyi oluş düzeyi yüksek olan çalışanların hem görev düzeyinde hem bilişsel düzeyde hem de ilişkisel düzeyde iş beceriklilikleri de yüksek olmaktadır. Yazın taraması sonucunda psikolojik iyi oluşun iş becerikliliği üzerine etkisini araştıran bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu yönüyle yazına katkı sağlaması ve bulguları itibariyle tüm araştırmacılara destek olması hedeflenmektedir. Çalışanların işlerini yaparken amacını ve kapsamını değiştirmemesi koşuluyla ufak değişiklikler yapılmasına üstler ve yöneticiler tarafından izin verilebilir. Bu durum çalışanların işlerinden daha keyif almasına katkı sağlayacağı gibi işe olan bağlılıklarını ve psikolojik iyi oluş düzeylerine de katkı sağlayacaktır. Çalışanların psikolojik iyi oluş düzeylerini destekleyici etkinlikler düzenlenebilir. Üstler tarafından çalışanların farkındalık düzeylerini artırmak için sorumluluklar verilebilir. Bu şekilde çalışanın güçlü yönlerini tanınması, bağımsız kararlar verebilmesi ve sınırlılıklarının farkında olması sağlanır.

Anahtar Kelimeler: İyi Oluş, Psikolojik İyi Oluş, İş Becerikliliği, Görev Becerikliliği, Bilişsel Beceriklilik, İlişkisel Beceriklilik.

* Kastamonu Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Araştırma ve Yayın Etik Kurulu Başkanlığının 25.03.2021 Tarih, 81 Sayılı kararı ile Etik Kurul Kararı alınmıştır.

Effect of Psychological Well-Being on Job Crafting

Abstract

Today, factors such as the ability of people to establish good relations with their environment, to be at peace with themselves, to have life goals, and to make their own decisions affect the psychological well-being of a person. People with a high level of psychological well-being make small changes in their work and make their work easier and more enjoyable. This situation is closely related to job crafting. This study aims to examine the effect of psychological well-being on job crafting. The sample of the study consists of 235 bank employees. The data of the research was collected using the survey method. In the research, the psychological well-being scale and the job crafting scale were used. Correlation analysis was used in the study to measure the relationship between variables. Regression analysis was used to measure the causality dimension. According to the findings of the study, there is a positive and significant relationship between psychological well-being and job crafting. In addition, “task crafting”, “cognitive crafting” and “relational crafting”, which are subdimensions of job crafting, have a positive and significant relationship with psychological well-being. In this context, employees with high psychological well-being levels have high job crafting at the task level, cognitive level, and relational level. As a result of the literature review, there is no study investigating the effect of psychological well-being on job crafting. With this aspect, it is aimed to contribute to the literature and support all researchers with their findings. Minor changes can be permitted by superiors and managers, provided that the employees do not change their purpose and scope while performing their work. This will not only contribute to the employees' enjoyment of their jobs but also their work commitment and psychological well-being. Activities that support the psychological well-being of the employees can be organized. Responsibilities can be given by the superiors to increase the awareness levels of the employees. In this way, it is ensured that the employee recognizes his / her strengths, makes independent decisions, and is aware of their limitations.

Keywords: Well-being, Psychological Well-being, Job Crafting, Task Crafting, Cognitive Crafting, Relational Crafting

Giriş

İnsanların yaşadığı çevreyle uyum içerisinde olması, kendini ve etrafını kontrol altında tutması, sağlıklı bir şekilde gelişebilmesi ve daha keyifli bir hayat geçirebilmesi için geçmişten günümüze sürekli araştırmalar yapılmaktadır. Son zamanlarda iyi oluşla ilgili yürütülen çalışmalarda toplumsal, duygusal ve bilişsel yenilik gibi asıl durumlarda olumlu özelliklere sahip kişilerin yaşam doyumlarının diğer kişilere göre daha yüksek olduğunu gösteren çalışmalar ortaya konulmuştur (Atan, 2020, s.1). İyi oluş kavramı bireylerin fiziksel ve zihinsel olarak görevlerini tamamlaması durumudur. İyi olmanın ana koşullarından biri kişinin kendini tanıması ve yapabileceklerini gösterebilmesidir (Kahveci, 2019, s.7). Psikolojik iyi oluş kişinin kendine olumlu şekilde yaklaşması, gücünü, potansiyelini bilerek bu durumdan memnun olması, bağımsız hareket edebilmesi ve hayatını anlamlı bulmasıdır. Artan rekabet koşulları ile birlikte oluşan belirsizlik ve kaos durumları işletmelerin çalışanlardan her zamankine göre daha fazla yenilikçilik ve proaktif davranışlar beklediklerini göstermektedir. Fakat bireylerin yetenekleri ve ihtiyaçları önemsenmeden üstler tarafından oluşturulan tek tip iş modelleri, bireylerin ve örgütlerin performansını kısıtlamaktadır. Bu sebeple iş becerikliliği; çalışanların refahı ve başarılarına olan olumlu katkılarından dolayı giderek önemli bir duruma gelmiştir (Seçkin, 2019, s.890).

Bu çalışmanın amacı, çalışanlar üzerindeki psikolojik iyi oluş durumunun iş becerikliliğine olan etkisini bulmak ve çıkan sonuçları değerlendirip öneriler sunmaktır. Bireyin anlamlı bir hayat sürmesi, sosyal ilişkilerinde destekleyici ve tatmin edici bir yapısının olması, geleceği hakkında iyimser olması, kendini yetenekli ve yeterli olarak görmesi gibi davranışlar kişinin psikolojik iyi oluş açısından yeterli olduğunu gösteren davranışlardır. Bu davranışlar iş becerikliliğine örnek oluşturan; bireyin işiyle ilgili farklı bakış açıları sunması, yaptığı görevi daha kolay hale getirmek için türünü veya kapsamını değiştirmesi, işle ilgili ek görevler üstlenmesi, yeteneklerine uygun işler yapması, işine sürekli katkı sağlamayı düşünmesi, yaptığı işin olumlu ve olumsuz yönlerini düşünmesi, iş arkadaşlarını ve çevresindekileri tanımaya ve sosyal ilişkiler geliştirmeye gayret etmesi ve kendine fayda sağlayabilecek kişilerle arkadaşlık kurması gibi davranışlara nasıl bir etkisi olduğu ve sağladığı olumlu veya olumsuz katkıları araştırmaktır. Yazın taraması sonucunda psikolojik iyi oluşun iş becerikliliği üzerine etkisinde herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Dolayısıyla bu yönüyle çalışmanın yazına katkı sunması beklenmektedir.

Kavramsal Çerçeve

Psikolojik İyi Oluş

Ruh sağlığı çalışmaları çoğunlukla depresyon, stres ve olumsuz yöndeki sağlık sorunlarına odaklanmıştır. Bunun dışında ruh sağlığını olumlu yönde etkileyen faktörler de bulunmakta ve günümüzde bu faktörlerle ilgili yapılan çalışmalar da giderek artmaktadır (Springer & Hauser, 2006, s.1081;

Telef, 2013, s.374). Hemen her bireyin yaşamı için vazgeçilmez bir faktör olan mutluluk özellikle bilim adamları ve politika belirleyicilerinin ilgi odağı olmuştur (Telef, Uzman, & Ergün, 2013, s.1298). İyi oluş kavramı diğer bir ifadeyle “mutluluk” şeklinde tanımlanmaktadır (Kuyumcu, 2012, s.2). İyi oluş; kişisel amaçları ve kişisel gelişimi sürdürebilme ve kişinin çevresindeki sorunlarla baş edebilmesindeki olumlu algıları şeklinde tanımlanır (Keyes, Shmotkin, & Ryff, 2002, s.1009). Psikolojik iyi oluş insanların hayatlarını olumlu yönde etkilemekte ve sağlık, yaşam süresindeki artış, verimli sosyal ilişkiler kurabilme, performans artışı ve gelirden artış gibi olumlu katkılar sağlamaktadır (Kermen, İlçin Tosun, & Doğan, 2016, s.21).

Ryff & Singer (2008, s.14) psikolojik iyi oluşu; bireylerle olumlu ilişkiler, çevre otoritesi, bireysel gelişim, kendine saygı, hayat amacı ve özerklik olarak altı boyutta incelemiştir. İlk boyut olan bireylerle olumlu ilişkiler, diğer insanlarla samimi ve güvenilir ilişkiler kurmak şeklinde açıklanmaktadır. İkinci boyut olan çevre otoritesi, bireyin uygun bir çevre ortamı kurabilmesi, çevresel şartları değiştirebilmesi ve kontrol altına alabilmesidir. Aristo'nun Eudaimonia (kişisel mutluluk) kavramı ile en fazla benzerlik gösteren boyut olan kişisel gelişim boyutu, kişinin kariyeri ve kendini gerçekleştirebilmesinin önemini vurgulamaktadır. Kendine saygı boyutu ise, bireyin kişiliğine olan olumlu tutumu ve geçmişle barışık olmasının önemini belirtmektedir. Hayat amacı boyutu, kişinin hayatta belli amacının ve hedeflerinin olması gerektiğini belirtmektedir. Özerklik boyutu ise, bağımsız olabilme, tek başına karar alabilme, hür ve özgür olma, izin almaktan daha çok bireyin kendi kararlarına uygun hareket etmesini içermektedir (Ryff & Keyes, 1995, s.727; Tangör & Curun, 2016, s.2).

Konuyla ilgili yapılan çalışmalarda psikolojik iyi oluş düzeyinin düşük veya yüksek olması örgüt ve çalışanlarda bazı etkiler bıraktığı belirtilmektedir. Cripps & Zyromski, (2009, s.11) yaptıkları çalışmada, psikolojik iyi oluş seviyesi yeterli düzeyde olmayan kişilerde stres seviyesinin fazla olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Ayrıca psikolojik iyi oluş seviyesi azaldıkça kişilerin yalnızlık hissettikleri de belirtilmektedir (İkiz, Asıcı, Kaya, & Balkan, 2018, s.10). Psikolojik iyi oluş düzeyi yüksek kişilerin çevresiyle ilişkileri, motivasyon düzeyleri ve yaşam doyumları yüksektir. Ayrıca bu kişiler yeniliğe ve kendini geliştirmeye açıktır (İkiz, Asıcı, Kaya, & Balkan, 2018, s.10). Psikolojik iyi oluş düzeyi ile başarı, hazcılık, bağımsızlık, evrenselcilik, iyilik severlik, uyum ve güvenlik gibi faktörlerin arasında pozitif bir ilişki olduğu belirtilmektedir (Telef, Uzman, & Ergün, 2013, s.1304). Ayrıca öğretmenler üzerine yapılan bir araştırmada, psikolojik iyi oluş faktörlerinde özerklik, kendini kabullenme ve kişisel gelişim alt faktörlerinin evlilik düzenini anlamlı etkilediği görülmüştür (Yeşiltepe & Çelik, 2014, s.1004).

İş Becerikliliği

İş becerikliliği, çalışanların görevlerini yerine getirirken bir takım eklemeler ve çıkarmalar yapması, biçimini ve etkinliğini değiştirmesi şeklinde ifade edilmektedir (Wang, Wang, & Li, 2018, s.554; Kerse & Babadağ, 2019, s.135).

İş becerikliliği olan kişiler, işlerini kendi becerilerine göre ufak değişiklikler yaparak daha eğlenceli hale getirmeye çalışırlar (Berg, Wrzesniewski, & Dutton, 2010, s.159). Bu değişiklikler yoğun iş ortamında stresin azaltılmasına kısa vadede olsa çalışanın güçlenmesine ve kendine hareket alanı yaratmasına olanak sağlayacak küçük ama gizli değişimleri ifade eder (Buluç & Kart, 2020, s.595).

Temelde iş becerikliliğini açıklayan iki teori vardır. Bunlar İş Tasarımı Kuramı ve İş Gerekliliği-Kaynakları Modelidir. İş Tasarımı Kuramı, çalışanın görevi ile ilgili yapacağı değişikliklerin sadece örgütün ve yöneticilerin talimatları dahilinde yapılabileceğini ifade ederken "alternatif iş tasarım tekniği" olarak değerlendirilmesiyle birlikte çalışanlarında görevlerini yaparken bir takım düzenleme, şekillendirme ve dizayn olanağının bulunduğunu belirtmektedir (Akçakanat, Uzunbacak, & Acar, 2019, s. 398). İş Gerekliliği ve İş Kaynakları Modeli her çalışma ortamının birbirinden farklı ve kendine has kişisel niteliklerinin olduğunu vurgulamaktadır. Mevcut nitelikler "iş gerekliliği" ve "iş kaynakları" olarak iki sınıftan meydana gelmektedir. İş gerekliliği, işle ilgili fiziksel, toplumsal ve örgütsel bileşenlerdir. İş gerekliliğinin daima mental ve fizyolojik bir bedeli bulunmaktadır. Duygusal olarak iş gereksinimleri ile mücadelede güçlük çeken bir çalışan işin gerektirdiği özellikleri uygulamakla ilgili bir takım sorunlarla karşılaşır stres ve baskı altına girmekte, durum daha da uzadığında çalışanda tükenmişlik meydana gelmekte ve işten ayrılmaya kadar gitmektedir. İş kaynakları modeli, bireylerin dürtülerine olumlu katkısı olan, yetki ve sorumluluklar dahilinde oluşturulan iş ve işlemleri pozitif yönde etkileyen fiziksel, toplumsal ve organizasyonel niteliklerdir (Yavuz, 2018, s.16).

İş becerikliliği kavramı, görev becerikliliği, ilişkisel beceriklilik ve bilişsel beceriklilik olmak üzere üç boyuttan oluşmaktadır (Wrzesniewski & Dutton, 2001, s.181). Bunlardan ilk boyut olan *görev becerikliliği*, çalışanların görevlerinin sayısını, boyutunu ve tarzını değiştirmesidir. Ayrıca görev becerikliliği boyutu, görev sınırlarının değişmesini de içermektedir. Bundan dolayı çalışanlar önceki görevlerinden farklı olarak daha az veya daha fazla sorumluluk alıp değişiklikler yaparak farklı bir iş ortaya koymaktadırlar. Çalışanlar istemedikleri ancak zorunlu olarak yaptıkları işlerini diğer çalışma arkadaşlarına devrederek veya ufak değişiklikler yaparak daha az çaba harcayıp iş yükünü azaltabilirler (Sözber & Ergeneli, 2019, s.3408). İkinci boyut olan *ilişkisel beceriklilik*, müşteriler, yöneticiler, çalışma arkadaşları veya iş yerindeki diğer bireylerle olan etkileşimin boyutu ve sıklığındaki farklılıkları açıklamaktadır (Nielsen & Abildgaard, 2012, s.2 ; Aksoy, 2019, s.517). Üçüncü ve son boyut olan *bilişsel beceriklilik*, çalışanların işlerini, bağlantılarını ve çalışmalarını değiştiren etkenleri algılama ve yorumlama çabasıdır (Sobacı, 2017, s.164). Bilişsel beceriklilikte birey yaptığı görevi, insanların yardımı için kullanır (Aslan & Güzel, 2020, s.438).

Araştırmacılar, iş becerikliliği ile farklı kavramlar arasındaki ilişkileri birçok çalışmada incelemişlerdir. İş becerikliliği ile tükenmişlik (Çelik & Sağlam,

2019), işle bütünleşme (Buluç & Kart, 2020), çalışan bağlılığı ve istihdam edilebilirliği (Brenninkmeijer & Hekkert-Koning, 2015), iş tatmini (Kerse, 2019), iç denetim odağı (Seçkin, 2019, s.890), çalışan bağlılığı ve iş performansı (Van Wingerden, Daantje , & Bakker, 2015), çalışmaya tutkunluk, örgütsel erdemlik, duygusal öz yeterlilik ve duygusal zeka (Aslan & Güzel, 2020), demografik özellikler (Petrou, Demerouti, & Xanthopoulou, 2016; Van Hooff & Van Hooft, 2014; Zacher, Hacker, & Frese, 2016), iş-aile çatışması (Sözber, 2019), kariyer yeterlilikleri ile algılanan istihdam edilebilirlik düzeyi (Akkermans & Tims, 2017), çalışan bağlılığı ve işten ayrılma niyeti (Karatepe & Eslamlou, 2017) arasındaki ilişkiler incelenmiştir.

Psikolojik İyi Oluş ve İş Becerikliliği Arasındaki İlişki

Psikolojik iyi oluş, bireyin hem iş hem de sosyal yaşamında huzurlu olması (Deci & Ryan, 2008, s.183), kendini iyi hissetmesi (Huppert, 2009, s.138) ve yaşamında karşılaştığı zorlukların üstesinden gelmesi olarak tanımlanmaktadır (Çankır & Çelik, 2018, s.59). Psikolojik iyi oluş, bireyin kendine karşı öznel tecrübesidir. Dolayısıyla bireyler, yaşamları boyunca karşılaştıkları zorlukların üstesinden geleceğine inanıyorlarsa psikolojik iyi oluş seviyeleri yüksek olacaktır (Acaray, 2018, s.37). Bu bağlamda psikolojik iyi oluş düzeyleri yüksek olan bireylerin iş başarıları, iş tasarımları ve iş performansları da yine yüksek olacağı düşünülmektedir. Wright ve Cropanzano (2000, s.88) yaptıkları çalışmada psikolojik iyi oluşun iş performansı üzerinde pozitif bir etkiye sahip olduğunu belirlemiştir. Aynı şekilde Acaray (2018, s.41) yapmış olduğu araştırma sonucunda psikolojik iyi oluşun iş performansı üzerindeki olumlu etkisinin olduğu sonucunu ortaya koymuştur.

Bireylerin gerek iş çevresiyle gerekse sosyal çevresiyle iyi ilişkiler kurması ve geliştirmesi, benliğine karşı olumlu tutumu ve geçmişiyle barışık olması, hayatında belli bir amaç ve hedefinin bulunması, özgüveninin yüksek olması ve tek başına kararlar alabilmesi gibi faktörler bireyin psikolojik iyi oluş seviyesini belirleyen bazı etkenlerdir. Psikolojik iyi oluş seviyesi yüksek olan çalışanlar verilen görevleri yerine getirirken küçük değişiklikler yaparak işlerini daha kolay, daha verimli ve daha eğlenceli hale getirmekte ve bu durum iş becerikliliği kavramı ile de bağdaşmaktadır.

İş becerikliliği kavramı, İş Tasarımı Teorisine dayanmakta ve ilk olarak Wrzesniewski & Dutton (2001, s.187) tarafından çalışanların işlerini bedensel, bilişsel ve ilişkisel olarak farklılaştırması ve kendilerine uyumlu hale getirmesi şeklinde tanımlanmıştır. İş tasarımı teorisine göre işgörenlerin görevlerini yerine getirirken görevlerini pozitif etkiler yaratacak seviyede oluşturulması çalışanların işlerine daha fazla zaman ayırmasına ve enerji düzeyi yüksek bir şekilde işlerini yapmasına olanak sağlayacaktır (Kerse, 2017, s. 286). Bu araştırma da psikolojik açıdan kendilerini iyi hisseden bireylerin yaptıkları işlerden daha fazla haz alabilecekleri, işle ilgili

karşılaştıkları sorunları daha iyi çözebilecekleri ve işlerini kendileri için daha huzurlu, uyumlu ve zevkli hale getirebilecekleri öngörülmektedir.

Alanyazın taraması sonucunda psikolojik iyi oluşun iş becerikliliği üzerindeki etkisini araştıran bir çalışma tespit edilememiştir. Kuramsal çerçeve ve düzenlenen ampirik araştırmalar ışığında psikolojik iyi oluşun iş becerikliliği üzerindeki etkisinin tespit edilmesi araştırma için uygun bulunmuştur. Bu kapsamda çalışmanın asıl amacı verilen bilgiler üzerinde durularak söz konusu etkinin tespiti amacıyla aşağıdaki hipotezler oluşturulmuştur.

H₁: Çalışanların psikolojik iyi oluş düzeylerinin iş beceriklilikleri üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkisi vardır.

H₂: Çalışanların psikolojik iyi oluş düzeylerinin iş beceriklilik boyutlarından “görev becerikliliği” üzerinde pozitif etkisi vardır.

H₃: Çalışanların psikolojik iyi oluş düzeylerinin iş beceriklilik boyutlarından “bilişsel beceriklilik” üzerinde pozitif etkisi vardır.

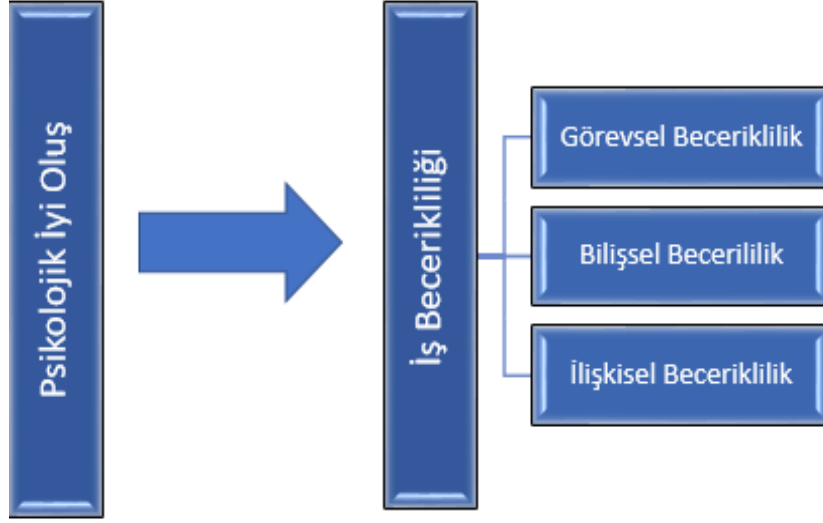
H₄: Çalışanların psikolojik iyi oluş düzeylerinin iş beceriklilik boyutlarından “ilişkisel beceriklilik” üzerinde pozitif etkisi vardır.

Yöntem

Araştırmanın Amacı, Önemi ve Modeli

Araştırmanın amacı; bireyin hedeflerini gerçekleştirebilmesi ve gelişimini sürdürebilmesi ve çevresindeki sorunlarla baş edebilmesindeki olumlu algıların tamamı olarak tanımlanan psikolojik iyi oluş, bireyin işini görevsel, bilişsel ve ilişkisel olarak farklılaştırarak kendine uyumlu hale getirmesi olarak tanımlanan iş becerikliliği üzerindeki etkisinin incelenmesidir. Örgütler, değişen ve gelişen iş yaşamında karlılıklarını artırmak, sürdürülebilir rekabet üstünlüğü sağlamak ve amaçlarına ulaşmak için yaratıcı düşünceye sahip, stratejik düşünebilen, proaktif ve aynı zamanda işini seven, geliştiren ve başarılı olan bireylere ihtiyaç duymaktadırlar. Günlük ve rutin işleri daha eğlenceli hale getiren ve bu sayede işinde daha başarılı olan çalışanların iş performansının da artabileceği düşünülebilir. Bu bağlamda kendini geliştiren, amaçlarına ulaşmak için emek sarfeden ve çevresiyle iyi ilişkiler kurarak mutlu olan bireylerin iş becerikliliği düzeylerinin de yüksek olacağı söylenebilir. Psikolojik iyi oluşun iş becerikliliği ve alt boyutları olan görevsel, bilişsel ve ilişkisel beceriklilik arasındaki ilişkilerin daha önce ortaya konulmaması yazın için araştırmanın önemini bir kat daha artırmaktadır. Araştırmanın amacı kapsamında oluşturulan araştırma modeli Şekil 1’de gösterilmiştir. Araştırma için etik kurul izni alınmıştır.

Şekil 1. Araştırma Modeli

Örnekleme

Araştırmanın evrenini, Kastamonu il merkezinde bulunan kamu ve özel bankalarda görev yapan banka çalışanları oluşturmaktadır. Türkiye Bankalar Birliğinden elde edilen bilgilere göre, Kastamonu il merkezi ve 20 ilçesi ile birlikte bankalarda görev yapan toplam 578 kişi bulunmaktadır (TBB, 2018). Ancak araştırma ilçeler hariç tutularak Kastamonu il merkezinde bulunan bankalarda gerçekleştirildiğinden araştırma evreni 430 çalışandan oluşmaktadır. Evrenin $\alpha=0.05$ anlamlı olması ve \pm %5 hata payının hedeflenmesi durumunda araştırmaya dâhil edilmesi gereken çalışan sayısının 204 olduğu ortaya çıkmaktadır (Yamane, 2001, s.116-117; Davis & Cosenza, 1998, s.28). Bu kapsamda 300 anket formu evrene dağıtılmış ve 242 anket formunun geri dönüşümü sağlanmıştır. Eksik ve hatalı doldurulan yedi anket formu çıkarıldıktan sonra 235 anket formu analizler için hazır hale getirilmiştir. Bu kapsamda araştırmanın örneklemini 235 banka çalışanı oluşturmaktadır.

Ölçekler

Araştırmanın verilerinin toplanmasında anket tekniğinden yararlanılmıştır. Araştırmada "Psikolojik İyi Oluş Ölçeği" ve "İş Becerikliliği Ölçeği" kullanılmıştır.

Psikolojik İyi Oluş Ölçeği

Araştırmada, çalışanların psikolojik iyi oluş seviyesini belirlemek amacıyla Diener ve arkadaşları (2009) tarafından geliştirilen, Telef (2013) tarafından Türkçe'ye uyarlanan, geçerliği ve güvenilirliği ortaya konulmuş "Psikolojik İyi Oluş Ölçeği - Psychological Well-Being Scale" kullanılmıştır. Ölçek, tek

boyut ve sekiz maddeden oluşmaktadır. Ölçekte; “Amaçlı ve anlamlı bir yaşam sürdürüyorum.” ve “Geleceğim hakkında iyimserim.” şeklinde sorular bulunmaktadır. Ölçeğin puanlama sistemi, 5’li Likert ölçeğine göre yapılmıştır (1-kesinlikle katılmıyorum; 5- kesinlikle katılıyorum). Psikolojik İyi Oluş Ölçeği’nin yapısal geçerliliğini ölçmek amacıyla faktör analizi, güvenilirliğini test etmek için ise iç tutarlılık analizi (Cronbach Alfa) gerçekleştirilmiş olup, bulgular Tablo 1’de gösterilmektedir.

Tablo 1. Psikolojik İyi Oluş Ölçeğinin Faktör Analizi ve Bulguları

Faktörler	Madde Sayısı	Fak. Yük. Aralığı	Açıklanan Varyans (%)	Cronbach Alfa
Psikolojik İyi Oluş	8	,574 - ,792	53,472	81,2

Kaiser-Meyer-Olkin örneklem yeterliliği değeri: ,882

Barlett küresellik testi: ki-kare=809,014; df=28; p=,000

Tablo 1’deki faktör analizine ilişkin bulgular incelendiğinde; Telef (2013) tarafından Türkçe’ye uyarlanan Psikolojik İyi Oluş Ölçeği ile aynı özellikleri taşıdığı söylenebilir. Ölçek orijinalindeki gibi tek boyut ve 8 maddeden oluşmaktadır. Ölçeğin, KMO değeri 0,882 ve Bartlett değeri $p < 0,000$ olarak anlamlı çıkmıştır. Faktör yüklerinin ,574 - ,796 arasında değiştiği ve toplam varyansının ise %53,472 olduğu görülmektedir. Bu bulgulara göre; Psikolojik İyi Oluş Ölçeği’nin faktör analizine uygun olduğu söylenebilir. Ayrıca güvenilirlik analizi sonucunda iç tutarlılık katsayısının %70’in üzerinde olduğu (Özdamar, 2004, s.623) görülmektedir.

İş Becerikliliği Ölçeği

Araştırmada, çalışanların iş becerikliliği düzeylerini ölçmek amacıyla Slemple ve Vella-Brodrick (2013) tarafından tasarlanan, Kerse (2017) tarafından Türkçe’ye uyarlanması yapılan, geçerliliği ve güvenilirliği kanıtlanmış “İş Becerikliliği Ölçeği - Job Crafting Scale” kullanılmıştır. Orijinal ölçek 3 boyut ve 19 ifadeden oluşmaktadır. Ancak Kerse (2017, s.297) Türkçe uyarlaması aşamasında 4 ifade güvenilirliği bozduğu için ölçekten çıkarmıştır. Dolayısıyla ölçek 3 boyut ve 15 ifadeden oluşmaktadır. Ölçeğin; görev becerikliliği boyutunda 4 ifade, bilişsel beceriklilik boyutunda 5 ifade ve ilişkisel beceriklilik boyutunda ise 6 ifade bulunmaktadır. Ölçekte; “Becerime ve ilgi alanıma göre sorumluluk almayı seçerim.” ve “Bilmediğim mesai arkadaşları ve alıcılarla tanışırım.” gibi ifadeler yer almaktadır. Ölçeğin değerlendirilmesi, 5’li Likert ölçeğine göre uygulanmıştır (1- kesinlikle katılmıyorum; 5- kesinlikle katılıyorum). Bu araştırmada da Kerse (2017) tarafından Türkçe’ye uyarlanan ölçek kullanılmıştır. İş Becerikliliği Ölçeği’nin yapısal geçerliliğini belirlemek amacıyla faktör analizi, güvenilirliğini belirlemek için ise iç tutarlılık analizi (Cronbach Alfa katsayısı) gerçekleştirilmiş olup, bulgular Tablo 2’de gösterilmektedir.

Tablo 2. İş Becerikliliği Ölçeğinin Faktör Analizi ve Bulguları

Faktörler	Madde Sayısı	Fak. Yük. Aralığı	Açıklanan Varyans (%)	Özdeğer	Cronbach Alfa
İş Becerikliliği	15	,463 - ,902	61,124		84,3
Görev Becerikliliği	4	,539 - ,822	17,148	1,184	86,4
Bilişsel Beceriklilik	5	,463 - ,826	20,383	1,434	80,6
İlişkisel Beceriklilik	6	,482 - ,902	23,593	6,550	81,7

Kaiser-Meyer-Olkin örneklem yeterliliği değeri: ,878

Barlett küresellik testi: ki-kare=1924,779; df=105; p=,000

Tablo 2'deki faktör analizine ilişkin bulgular incelendiğinde; Kerse (2013) tarafından Türkçe uyarlanan İş Becerikliliği Ölçeği ile aynı özellikleri taşıdığı söylenebilir. Ölçek 3 boyut ve 15 maddeden oluşmaktadır. Ölçeğin, KMO değeri 0,878 ve Bartlett değeri $p < 0,000$ olarak anlamlı çıkmıştır. Faktör yüklerinin ,463 - ,902 arasında değiştiği ve toplam varyansının ise %61,124 olduğu görülmektedir. Bu bulgulara göre; İş Becerikliliği Ölçeği'nin faktör analizine uygun olduğu söylenebilir. Ayrıca güvenirlik analizi sonucunda iç tutarlılık katsayısının %70'in üzerinde olduğu görülmektedir.

Bulgular

Bağımsız değişken psikolojik iyi oluş ile bağımlı değişken iş becerikliliği ve alt boyutları arasındaki bağı incelemek için korelasyon analizi (Tablo 3) ve üzerindeki etkiyi belirtmek için regresyon analizi (Tablo 4, 5) kullanılmıştır.

Korelasyon Analizi ve Bulguları

Psikolojik iyi oluş ile iş becerikliliği ve alt boyutları arasındaki bağlantıyı açıklamak amacıyla korelasyon analizi uygulanmıştır (Tablo 3).

Tablo 3. Değişkenler Arasındaki Korelasyon Analizi ve Bulguları

Değişkenler	Ort.	SS.	1	2	3	4	5
1 Psikolojik İyi Oluş	3,40	,611	1				
2 İş Becerikliliği	3,95	,565	,585*	1			
3 Görev Becerikliliği	3,90	,722	,392*	,826*	1		
4 Bilişsel Beceriklilik	3,88	,608	,570*	,825*	,540*	1	
5 İlişkisel Beceriklilik	4,05	,665	,524*	,897*	,619*	,598*	1

* $p < 0.01$ düzeyinde anlamlıdır.

Tablo 3'te yer alan korelasyon analizi bulgularına göre; psikolojik iyi oluş ile iş becerikliliği arasında pozitif ve anlamlı ($r=,585$; $p<,01$) bir ilişkinin olduğu görülmektedir. Psikolojik iyi oluş ile iş becerikliliği alt boyutlarından "Görev Becerikliliği" boyutu ($r=,392$; $p<,01$), "Bilişsel Beceriklilik" boyutu ($r=,570$; $p<,01$) ve "İlişkisel Beceriklilik" boyutu ($r=,524$; $p<,01$) arasında olumlu ve anlamlı bir ilişkinin olduğu söylenebilir.

Regresyon Analizi ve Bulguları

Psikolojik iyi oluşun iş becerikliliği ve alt faktörleri arasındaki etkiyi ölçmek amacıyla regresyon analizi uygulanmıştır (Tablo 4, 5). Bunun yanında Durbin-Watson (DW) istatistiği ile atık değerler arasında otokorelasyon durumu kontrol edilmiştir.

Tablo 4. Psikolojik İyi Oluş ile İş Becerikliliği Arasındaki Regresyon Analizi ve Bulguları

Bağımsız Değişken: Psikolojik İyi Oluş							
Bağımlı değişken	R ²	Düz.R ²	F	β	t	p	DW
İş Becerikliliği	34,2	34,0	122,933	,585	11,088	,000*	1,734

* $p<0.01$ düzeyinde anlamlıdır.

Tablo 4'te sunulan sonuçlar değerlendirildiğinde; iş becerikliliği faktörünün %34'ünün (Düz.R²=34) psikolojik iyi oluş faktörü tarafından açıklandığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuçlara göre, işgörenlerin psikolojik iyi oluş düzeylerinin iş becerikliliği seviyeleri üzerinde pozitif ve anlamlı bir ($\beta=,585$, $p<,01$) etkisinin olduğu görülmektedir. Buna göre, çalışmanın birinci hipotezi (H₁) desteklenmektedir. Ayrıca Durbin-Watson istatistiği 1,734 çıktığı için oto korelasyona rastlanmamıştır.

Tablo 5. Psikolojik İyi Oluş ile İş Becerikliliğin alt Boyutları Arasındaki Regresyon Analizi ve Bulguları

Bağımsız Değişken	R ²	Düz. R ²	F	β	t	p	DW	Bağımlı Değişkenler
Psikolojik İyi Oluş	15,4	15,0	42,818	,392	6,544	,000*	1,761	Görev Becerikliliği
	32,5	32,2	113,645	,570	10,660	,000*	1,976	Bilişsel Beceriklilik
	27,5	27,2	89,537	,524	9,462	,000*	1,745	İlişkisel Beceriklilik

* $p<0.01$ düzeyinde anlamlıdır.

Tablo 5’de yer alan bulgular değerlendirildiğinde; iş becerikliliği değişkeninin “Görev Becerikliliği” alt boyutunun %15’inin (Düz.R²= 15), “Bilişsel Beceriklilik” alt boyutunun %32,2’sinin (Düz.R²= 32,2) ve “İlişkisel Beceriklilik” alt boyutunun %27,2’sinin (Düz.R²= 27,2) psikolojik iyi oluş faktörü tarafından açıklandığı görülmektedir. Bu verilere göre, işgörenlerin psikolojik iyi oluş düzeylerinin iş becerikliliği alt boyutlarından görev becerikliliği ($\beta=,392$; $p<,01$), bilişsel beceriklilik ($\beta=,570$; $p<,01$) ve ilişkisel beceriklilik ($\beta=,524$; $p<,01$) üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkisinin olduğu görülmektedir. Bu durumda, araştırmamızın ikinci (H₂), üçüncü (H₃) ve dördüncü (H₄) hipotezleri desteklenmektedir. Ayrıca, Durbin-Watson istatistiği değerinin 1,5 - 2 seviyesinde olduğu için oto korelasyon bulunmadığı görülebilir. Banka çalışanlarının psikolojik iyi oluş düzeylerinin iş beceriklilikleri üzerindeki etkisini bulmak amacıyla düzenlenen araştırma hipotezlerinin analizler sonucundaki kabul/red durumları Tablo 6’da sunulmaktadır.

Tablo 6. Araştırma Hipotezlerinin Kabul/Red Durumları

Hip. Nu.	Hipotezler	Durumu Kabul Red
H ₁	Çalışanların psikolojik iyi oluş düzeylerinin iş beceriklilikleri üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkisi vardır.	✓
H ₂	Çalışanların psikolojik iyi oluş düzeylerinin iş beceriklilik boyutlarından “görev becerikliliği” üzerinde pozitif etkisi vardır.	✓
H ₃	Çalışanların psikolojik iyi oluş düzeylerinin iş beceriklilik boyutlarından “bilişsel beceriklilik” üzerinde pozitif etkisi vardır.	✓
H ₄	Çalışanların psikolojik iyi oluş düzeylerinin iş beceriklilik boyutlarından “ilişkisel beceriklilik” üzerinde pozitif etkisi vardır.	✓

Sonuç

Günümüzde örgütlerin amaçlarına ulaşabilmesi ve hedefledikleri büyüme oranlarını yakalayabilmeleri için çalışanların başarıları önemli bir rol oynamaktadır. Fakat bu başarının sürdürülebilir olması için çalışanların mutluluk düzeyleri yani psikolojik iyi oluş seviyelerinin de yüksek olması gerekir. Çünkü psikolojik olarak çalışanın kendini mutlu hissetmesi, amaçlı ve anlamlı bir hayat sürdüğünü düşünmesi, sosyal ilişkilerinde destekleyici roller üstlenmesi, günlük aktivitelerine bağlı ve ilgili olması, çevresindekilerin mutluluklarına katkı sağlaması, kendini yetenekli ve yeterli olarak görmesi, iyi bir insan olduğuna ve iyi bir hayat yaşadığına inanması, geleceği hakkında iyimser olması ve saygın biri olduğunu düşünmesi gibi faktörlerin çalışanlarda yüksek olması durumunda psikolojik iyi oluş seviyelerinin de yüksek olduğu sonucuna varılabilir. Bu durumda çalışanın kendini mutlu hissetmesi, iş ile ilgili başarılarında ve örgüte katkısında artış beklenebilir. Çalışanların yoğun iş ortamında görevlerini daha keyifli ve daha cazip hale getirmek için yaptığı ufak ama gizli değişimler olarak bilinen iş becerikliliği de psikolojik olarak kendini iyi hisseden çalışanlarda daha yüksek seviyede olması beklenmektedir. İyi

olmanın koşullarından biri kişinin kendini tanıması ve yapabileceklerinin farkında olmasıdır. İş becerikliliği çalışanlara işle ilgili yeni durumlara daha iyi uyum sağlayabilme ve yeni bakış açıları kazandırma imkanı da sağlayacaktır (Seçkin, 2019, s.893).

Araştırmanın ilk bulgusuna göre, psikolojik iyi oluş iş becerikliliğini pozitif ve anlamlı olarak etkilediği ortaya çıkmıştır. Yazında daha önce bu iki değişken arasındaki ilişkiyi ortaya koyan herhangi bir araştırmaya rastlanmadığından bulgular arasında bir kıyaslamaya yer verilememiştir. Ancak psikolojik iyi oluşun iş performansı (Wright ve Cropanzano, 2000, s.91; Acaray, 2018, s.43), işi anlamlı bulma (Keleş, 2017, s.154), iş doyumu (Can, 2017, s.15) ve psikolojik dayanıklılık (Kındıroğlu & Ekici, 2019, s.149) üzerinde pozitif, işten ayrılma niyeti (Taş, Akbolat, Amarat & Yıldırım, 2019, s.960; Çankaya, 2020, s.87) ve tükenmişlik (Özçetin, Sarıoğlu & Dursun, 2019, s.154) üzerinde negatif etkisinin olduğu görülmektedir.

Bu görgül araştırma bulguları ışığında psikolojik iyi oluşun iş becerikliliği üzerinde anlamlı ve pozitif etkisinin olması beklenen bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla araştırmanın birinci hipotezinin desteklendiği görülmektedir. Diğer bir ifadeyle çalışanların çevresiyle iyi ilişkiler kurabilmesi, sahip olduğu yeteneklerine güvenmesi, kişisel gelişimine önem vermesi ve karşılaştığı zorluklarla başa çıkabilmesi olarak tanımlanan psikolojik iyi oluşun işlerinde küçük değişiklikler yaparak daha verimli, etkili ve eğlenceli hale getirmesi olarak belirtilen iş becerikliliği üzerinde pozitif etkisinin olduğu görülmektedir. Kendilerini mutlu hisseden, kendisi ve çevresiyle barışık olan çalışanların işleri ile ilgili birtakım kararlar alması ve küçük değişikliklerde bulunarak işlerini daha eğlenceli hale getirmesi onların işe bağlılıklarında, iş performanslarında, verimliliklerinde ve iş tatminlerinde pozitif ilişki ortaya koyabilirken işten ayrılma niyetlerinde ve tükenmişlik düzeylerinde de negatif sonuçlar ortaya koyabilir. Dolayısıyla çalışanların psikolojik iyi oluş düzeylerinin yüksek olması onların iş becerikliliğini artırmakta ve pozitif örgütsel çıktılar sunabilmektedir. Sonuçlar değerlendirildiğinde; iş becerikliliği faktörünün %34'ünün psikolojik iyi oluş faktörü tarafından açıklandığı sonucuna ulaşılmıştır. Araştırmanın diğer bulgularında ise psikolojik iyi oluşun iş becerikliliğinin alt boyutları olan görev becerikliliği boyutunun %15'inin, bilişsel beceriklilik boyutunun %32,2'sinin ve ilişkisel beceriklilik boyutunun %27,2'sinin psikolojik iyi oluş tarafından açıklandığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu kapsamda psikolojik iyi oluş düzeyi yüksek olan çalışanların hem görev düzeyinde hem bilişsel düzeyde hem de ilişkisel düzeyde iş beceriklilikleri de yüksek olmaktadır.

Yazın taraması sonucunda psikolojik iyi oluşun iş becerikliliği üzerine etkisini araştıran bir çalışma bulunamamıştır. Bu şekilde yazın katkısı sağlanması ve sonuçları itibarıyla tüm araştırmacılara destek olması hedeflenmektedir. Çalışanların işlerini yaparken amacını ve kapsamını değiştirmemesi koşuluyla ufak değişiklikler yapılmasına üstler ve yöneticiler tarafından izin verilebilir. Bu durum çalışanların işlerinden daha

keyif almasına katkı sağlayacağı gibi işe olan bağlılıklarını ve psikolojik iyi oluş düzeylerine de katkı sağlayacaktır. Çalışanların psikolojik iyi oluş düzeylerini destekleyici etkinlikler düzenlenebilir. Üstler tarafından çalışanların farkındalık düzeylerini arttırmak için sorumluluklar verilebilir. Bu şekilde çalışanın güçlü yanlarını tanuması, bağımsız kararlar verebilmesi ve sınırlılıklarının farkında olması sağlanır. Araştırmanın bir takım kısıtları bulunmaktadır. Bunlar; Kastamonu il merkezindeki banka çalışanları ile yürütülmesi, veri toplama tekniği olarak anketten yararlanılması, araştırmada kullanılan ölçekler ve analizler olarak belirtilebilir.

Kaynakça

- Acaray, A. (2018). *Psikolojik İyi Oluşun İş Performansı Üzerindeki Etkisinde Örgüt Temelli Özsaygı e Çalışmaya Tutkunluğun Aracılık Rolü*. ICOAEF'18 IV. International Conference on Applied Economics and Finance, November 28-29-30, Kuşadası – Turkey.
- Akçakanat, T., Uzunbacak, H. H., & Acar, O. K. (2019). İnsan Kaynakları Yöneticilerinin İş Becerikliliklerinin İşe Adanmışlıkları Üzerine Etkisi . *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 10(17), 395-419.
- Akkermans, J., & Tims, M. (2017). Crafting Your Career: How Career Competencies Relate to Career Success Via Job Crafting. *Applied Psychology*, 66(1), 168-195.
- Aksoy, Y. (2019). Kolektif Empati, Duygusal Bulaşıcılık ve İş Becerikliliği Arasındaki İlişkiler Üzerine Bir Uygulama. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(2), 511-534.
- Aslan, Ş., & Güzel, Ş. (2020). İş Becerikliliği, Çalışmaya Tutkunluk, Örgütsel Erdemlik, Duygusal Öz Yeterlilik ve Duygusal Zeka Değişkenlerinin Sosyo-Demografik Açından Farklılıkları. *Ekev Akademi Dergisi*, 24(82), 435-462.
- Atan, A. (2020). 5-6 Yaş Çocuklarda Psikolojik İyi Oluş: Bir Model Önerisi ve Ebeveynler İle Öğretmenlerin Kişilik Tipleri, Ego Durumları ve Psikolojik İyi Oluş Düzeylerinin Yordayıcı Rolü. *(Yayınlanmış Doktora Tezi) Pamukkale Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Temel Eğitim Anabilimdalı*, Denizli.
- Berg, J. M., Wrzesniewski, A., & Dutton, J. E. (2010). Perceiving and Responding to Challenges in Job Crafting at Different Ranks: When Proactivity Requires Adaptivity. *Journal of Organizational Behavior*, 31(2), 158-186.
- Brenninkmeijer, V., & Hekkert-Koning, M. (2015). To Craft or Not to Craft: The Relationships between Regulatory Focus, Job Crafting and Work Outcomes. *The Career Development International*, 20(2), 147-162.

- Buluç, B., & Kart, M. E. (2020). Araştırma Görevlilerinde İş Becerikliliği ve İşle Bütünleşme Arasındaki İlişki. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 40(2), 591-620.
- Can, O. Y. (2017). *Psikolojik İyi Oluş ile İş Doyumu Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*. (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi) Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Cripps, K., & Zyromski, B. (2009). Adolescents' Psychological Well-Being and Perceived Parental Involvement: Implications for Parental Involvement in Middle Schools. *Research in Middle Level Education Online*, 33(4), 1-13.
- Çankaya, M. (2020). Sağlık Çalışanlarında Algılanan Örgütsel Destek ve Psikolojik İyi Oluşun İşten Ayrılma Niyeti Üzerindeki Etkisi. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 7(8), 79-98.
- Çankır, B. & Çelik, D. S. (2018). Çalışan Performansı ve Mali Performans: Pozitif Ses Çıkarma, Psikolojik İyi Oluş ve Çalışmaya Tutkunluk İle İlişkileri ve Otel İşletmeleri Örneği. *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(2), 54-67.
- Çelik, M., & Sağlam, F. D. (2019). *Hemşirelerin İş Becerikliliği Düzeylerinin Tükenmişlik Seviyeleri Üzerine Etkisi*. 7. Örgütsel Davranış Kongresi, Burdur: Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Bucak İşletme Fakültesi.
- Davis, D & Cosenza, R. M. (1998). *Business research for decision making*. Boston: Pws- Kent Publishing Company.
- Deniz, M. E., Erus, S. M., & Büyükcebeci, A. (2017). Bilinçli Farkındalık ile Psikolojik İyi Oluş İlişkisinde Duygusal Zekanın Aracılık Rolü. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 7(47), 17-31.
- Deci, E. L., & Ryan, R. M. (2008). Self-Determination Theory: A Macro Theory of Human Motivation, Development, and Health. *Canadian psychology*, 49(3), 182.
- Diener, E., Scollon, C. N., & Lucas, R. E. (2009). The evolving concept of subjective well-being: The multifaceted nature of happiness. *Social Indicators Research Series*, 39, 67-100.
- Huppert, F. A. (2009). Psychological well-being: Evidence regarding its causes and consequences. *Applied Psychology: Health and Well-Being*, 1(2), 137-164.
- İkiz, F. E., Asıcı, E., Kaya, Z., & Balkan, K. (2018). Yaşam Amaçları ve Psikolojik İyi Oluşun Öğretmenlik Mesleğine Yönelik Tutumu Yordayıcı Rolü. *Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi*, 13(25), 7-26.

- Kahveci, A. (2019). Örgütsel Erdemliliğin Etik İklim ve Psikolojik İyi Oluş Etkisi. (Yayınlanmış Doktora Tezi) Selçuk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı. Konya.
- Karatepe, O. M., & Eslamlou, A. (2017). Outcomes of Job Crafting among Flight Attendants. *Journal of Air Transport Management*, 62, 34-43.
- Keleş, H. N. (2017). Anlamlı İş ile Psikolojik İyi Oluş İlişkisi. *The Journal of Happiness & Well-Being*, 5(1), 154-167.
- Kermen, U., İlçin Tosun, N., & Doğan, U. (2016). Yaşam Doyumu ve Psikolojik İyi Oluşun Yordayıcısı Olarak Sosyal Kaygı. *Eğitim Kuram ve Uygulama Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 20-29.
- Kerse, G. (2017). İş Becerikliliği (Job Crafting) Ölçeğini Türkçe'ye Uyarlama ve Duygusal Tükenme İle İlişkisini Belirleme. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 9(4), 283-304.
- Kerse, G. (2019). İş Becerikliliği ve İş Tatmini Arasındaki İlişki: "İşe İlişkin Değişiklikler, Memnuniyeti Artırabilir mi?". *İnsan ve İnsan Dergisi*, 6(20), 205-218.
- Kerse, G., & Babadağ, M. (2019). Dönüştürücü Liderliğin İş Becerikliliği Üzerindeki Etkisi: Akademisyenler Üzerinde Bir Uygulama. *İş ve İnsan Dergisi*, 6(2), 133-143.
- Keyes, C. L., Shmotkin, D., & Ryff, C. D. (2002). Optimizing well-being: The empirical encounter of two traditions. *Journal of Personality and Social Psychology*, 82(6), 1007-1022.
- Kındıroğlu, Z., & Ekici, F. Y. (2019). Ebeveynlerin Psikolojik İyi Oluş ve Psikolojik Dayanıklılık Düzeyleri ile Çocukların Sosyal Yetkinlik ve Davranışları Arasındaki İlişki. *Adıyaman University Journal of Educational Sciences*, 9(1), 138-157.
- Kuyumcu, B. (2012). Türk ve İngiliz Üniversite Öğrencilerinin Psikolojik İyi Oluş Duygusal Farkındalık ve Duygularını İfade Etmelerinin Ülke ve Cinsiyet Değişkenlerine Göre İncelenmesi. *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 14(2), 1-24.
- Nielsen, K., & Abildgaard, J. S. (2012). The Development and Validation of A Job Crafting Measure for Use with Blue-Collar Workers. *Work and Stress*, 26(4), 365-384.
- Özçetin, Ü. S. Y., Sarıoğlu, G., & Dursun, İ. S. (2019). Onkoloji Hemşirelerinin Psikolojik Sağlık, Tükenmişlik ve Psikolojik İyi Oluş Düzeyleri. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 11(1), 147-164.

- Petrou, P., Demerouti, E., & Xanthopoulou, D. (2016). Regular Versus Cutback-Related Change: The Role of Employee Job Crafting in Organizational Change Contexts of Different Nature. *International Journal of Stress Management*, 24(1), 62-85.
- Ryff, C. D., & Keyes, C. M. (1995). The Structure of Well-Being Revisited. *Journal of Personality and Social Psychology*, 69(4), 719-727.
- Ryff, C. D., & Singer, B. (2008). Know Thyself and Become What You Are: A Eudaimonic Approach to Psychological Well-Being. *Journal of Happiness Studies*, 9(1), 13-39.
- Seçkin, Ş. N. (2019). İç Denetim Odağı, İş Becerikliliği ve İşin Anlamlılığı İlişisini Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 15(3), 889-903.
- Slemp, G. R., & Vella-Brodrick, D. A. (2013). The Job Crafting Questionnaire: A new scale to measure the extent to which employees engage in job crafting. *International Journal of Wellbeing*, 3(2), 126-146.
- Sobacı, F. (2017). İş Becerikliliği (Job Crafting). S. Polatçı, & K. Özeyer içinde, 21. *Yüzyılda Örgütsel Davranış* (s. 153-178). Tokat: Beta Basım Yayım Dağıtım.
- Sözber, S. (2019). *Algılanan Dışsal Prestijin, İş Becerikliliğinin ve Algılanan Kişi Örgüt Uyumunun İş-Aile Çatışması Üzerindeki Etkisi*. (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi) Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Ana Bilim Dalı. Ankara.
- Sözber, S., & Ergeneli, A. (2019). Dışsal Prestijin, İş Becerikliliğinin ve Kişi-Örgüt Uyumunun İş-Aile Çatışması İle İlişkisi. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 11(4), 3404-3420.
- Springer, K. W., & Hauser, R. M. (2006). An Assessment of The Construct Validity of Ryff's Scales of Psychological Well-Being: Method, Mode, and Measurement Effects. *Social Science Research*, 35(4), 1080-1120.
- Springer, K. W., Pudrovska, T., & Hauser, R. M. (2011). Does Psychological Well-Being Change with Age? Longitudinal Tests of Age Variations and Further Exploration of The Multidimensionality of Ryff's Model of Psychological Well-Being. *Social Science Research*, 40(1), 392-398.
- Tangör, B. B., & Curun, F. (2016). Psikolojik İyi Oluşun Yordayıcıları Olarak Bireysel Farklılıklar: Özgünlük, Benlik Saygısı ve Sürekli Kaygı. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 5(4), 1-13.
- Taş, Y., Akbolat, M., Amarat, M., & Yıldırım, Y. (2019). *Psikolojik İyi Olmanın İşten Ayrılma Niyetine Etkisinde İş Stresinin Aracı Rolü*. 3. Uluslararası 13. Ulusal Sağlık ve Hastane İdaresi Kongresi (pp.960-969). Sakarya.

Telef, B. B. (2013). Psikolojik İyi Oluş Ölçeği: Türkçeye Uyarlama, Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 28(3), 374-384.

Telef, B. B., Uzman, E., & Ergün, E. (2013). Öğretmen Adaylarında Psikolojik İyi Oluş ve Değerler Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume*, 1297-1307.

Van Hooff, M., & Van Hooft, E. (2014). Boredom at Work: Proximal and Distal Consequences of Affective Work-Related Boredom. *Journal of Occupational Health Psychology*, 19(3), 348-359.

Van Wingerden, J., Daantje, D., & Bakker, A. B. (2015). The Impact of Personal Resources and Job Crafting Interventions on Work Engagement and Performance. *Human Resource Management*, 56(1), 51-67.

Wang, H., Wang, X., & Li, J. (2018). Is New Generation Employees' Job Crafting Beneficial or Detrimental to Organizations in China? Participative Decision-Making as a Moderator. *Asia Pacific Business Review*, 24(4), 543-560.

Wright, T. A., & Cropanzano, R. (2000). Psychological Well-Being and Job Satisfaction as Predictors of Job Performance. *Journal of Occupational Health Psychology*, 5(1), 84-96.

Wrzesniewski, A., & Dutton, J. E. (2001). Crafting a Job: Revisioning Employees as Active Crafters of Their Work. *The Academy of Management Review*, 26(2), 179-201.

Yavuz, M. (2018). *İş Zanaatkârlığı İle Bireysel Performans Çıktıları Arasındaki İlişkide Çalışanların Dışsal Prestij ve Kurum Destek Algularının Rolü*. (Yayınlanmış Doktora Tezi) Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Ana Bilim Dalı. İstanbul.

Yamane, T. (2001). *Temel Örneklem Yöntemleri*. (A. Esin, M. A. Bakır, C. Aydın, & E. Gürbüzselsel, Çev.) İstanbul: Literatür Yayıncılık.

Yeşiltepe, S. S., & Çelik, M. (2014). Öğretmenlerin Evlilik Uyumlarının Psikolojik İyi Olma ve Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi. *Elementary Education Online*, 13(3), 992-1013.

Zacher, H., Hacker, W., & Frese, M. (2016). Action Regulation Across the Adult Lifespan (ARAL): A Metatheory of Work and Aging. *Work Aging and Retirement*, 2(3), 286-306.

[itobiad], 2021, 10 (2): 1858-1880

**Tarımsal Destek Ödemeleri ile Tarımsal Üretim Düzeyi Arasındaki
Nedensellik İlişkisi: Türkiye Örneği**

The Causality Relationship Between Agricultural Subsidy Payments
and Agricultural Production: The Case of Turkey

Ersin Nail SAĞDIÇ

Dr.Öğr.Üyesi, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, İİBF Maliye Bölümü
Asst. Prof., Kutahya Dumlupınar University, Faculty of Economics and
Administrative Sciences, Department of Public Finance
ersinnailsagdic@dpu.edu.tr / Orcid ID: 0000-0002-4022-8515

Eren ÇAKMAK

Yüksek Lisans Öğrencisi, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Lisansüstü
Eğitim Enstitüsü, Maliye Anabilim Dalı
Graduate Student, Kutahya Dumlupınar University Institute of Graduate
Education, Public Finance
eren.cakmak@outlook.com / Orcid ID: 0000-0002-9770-5618

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type : Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received : 01.01.2021
Kabul Tarihi / Accepted : 06.04.2021
Yayın Tarihi / Published : 14.06.2021
Yayın Sezonu : Nisan-Mayıs-Haziran
Pub Date Season : April-May-June

Atıf/Cite as: Sağdıç, E , Çakmak, E . (2021). Tarımsal Destek Ödemeleri ile Tarımsal Üretim Düzeyi Arasındaki Nedensellik İlişkisi: Türkiye Örneği . İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi , 10 (2) , 1858-1880 . Retrieved from <http://www.itobiad.com/tr/pub/issue/62559/851919>

İntihal /Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and confirmed to include no plagiarism. <http://www.itobiad.com/>

Copyright © Published by Mustafa YİĞİTOĞLU Since 2012 – Istanbul / Eyup, Turkey. All rights reserved.

Tarımsal Destek Ödemeleri ile Tarımsal Üretim Düzeyi Arasındaki Nedensellik İlişkisi: Türkiye Örneği *

Öz

Tarım sektörü birçok ekonomi için önemini hala koruyan, yalnızca toprağın işlenmesini değil, hayvancılığı, ormancılığı ve balıkçılığı da kapsayan bir iktisadi faaliyet alanını oluşturmaktadır. Özellikle gelişmekte olan birçok ülkede tarım sektörü hem önemli bir ekonomik alan hem de önemli bir istihdam alanı oluşturmaktadır. Tarım sektörünün modernleşmesi ve beraberinde gelişmesiyle birlikte kırsal kalkınma, ekonomik büyüme vb. gibi temel ekonomik değişkenler de olumlu olarak etkilenmektedir. Bu ve bunun gibi birçok nedenden dolayı Türkiye'deki tarım sektörüne yönelik birçok araştırma yapılmaktadır. Bu çalışmanın amacı da Türkiye'de 2006Q1-2019Q4 yılları arasında çeyrek dönemlik veriler kullanarak merkezi yönetim bütçesinden verilen tarımsal destek ödemeleri ile tarımsal üretim düzeyi arasındaki nedensellik ilişkisini ortaya çıkarmaktır. Nedensellik ilişkisi Hacker ve Hatemi-J Bootstrap Nedensellik Testi (2006) ve Hatemi-J (2012) Asimetrik Nedensellik Testi ile tespit edilmiştir. Nedensellik analizinden önce gerçekleştirilen eşbütünleşme analizi sonuçları, Türkiye'de tarımsal destek ödemeleri ve tarımsal üretim düzeyi arasında uzun dönemli ilişki olduğunu göstermektedir. Hacker ve Hatemi-J Bootstrap Nedensellik Testi (2006) sonucuna göre tarımsal destek ödemelerinden tarımsal üretim düzeyine doğru tek yönlü nedensellik tespit edilmiştir. Hatemi-J (2012) Asimetrik Nedensellik Testi sonuçları ise tarımsal destek ödemelerindeki pozitif ve negatif şoklar ile tarımsal üretim düzeyindeki negatif şoklar arasında nedensellik ilişkisi olduğunu göstermiştir. Sonuçlar genel olarak değerlendirildiğinde Türkiye'de tarım sektörüne verilen destek ödemelerinin tarımsal üretim düzeyinde uzun dönemde etkili olduğu görülmektedir. Özellikle tarımsal destek ödemelerindeki pozitif ve negatif şokların tarımsal üretim düzeyindeki negatif şoklarla nedensellik ilişkisi içerisinde olması, bu sektördeki azalma nedenlerini belirleyerek politika üretme zorunluluğunu ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Tarımsal Destekler, Tarım Sektörü, Kamu Harcamaları, Tarımsal Kalkınma, Tarımsal Destek Politikaları.

* Bu çalışma Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Maliye Anabilim Dalı'nda 08.07.2020 tarihinde savunulan ve jüri tarafından kabul edilen "Türkiye'de Tarımsal Destek Ödemeleri ile Tarımsal Üretim Düzeyi Arasındaki İlişkinin Analizi: Asimetrik Nedensellik Yaklaşımı" adlı yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

The Causality Relationship Between Agricultural Subsidy Payments and Agricultural Production: The Case of Turkey

Abstract

The agricultural sector constitutes an economic activity that still maintains its importance for many economies, not only cultivating the land, but also animal husbandry, forestry, and fishing. The agricultural sector is not only an important economic area but also an important employment area, especially in most of the developing countries. With the modernization and development of the agricultural sector, basic economic variables such as rural development, economic growth, etc. are also positively affected. The purpose of the study is to investigate the causal relationship between agricultural incentive payments from the central government budget and agricultural production levels through using the quarterly data for the period of 2006Q1-2019Q4 in Turkey. The causal relationship is determined through Hacker and Hatemi-J Bootstrap Causality Test (2006) and Hatemi-J (2012) Asymmetric Causality Test. The results of cointegration analysis that is carried out before causality analysis indicate that there is a long-term relationship between the agricultural incentive payments and the level of agricultural production in Turkey. According to the results of Hacker and Hatemi-J Bootstrap Causality Test (2006), one-way causality is determined from agricultural incentive payments to the level of agricultural production. On the other hand, Hatemi-J (2012) Asymmetric Causality Test results show that there is a causal relationship between positive and negative shocks in agricultural incentive payments and negative shocks at the level of agricultural production. As the results indicate, it could be asserted that agricultural incentive payments have a long-term effect on the level of agricultural production in Turkey. Especially, the fact that positive and negative shocks in agricultural incentive payments are in a causal relationship with negative shocks in the level of agricultural production reveals the necessity of policy making by determining the reasons for the decrease in this sector.

Keywords: Agricultural Support, Agricultural Subsidy, Government Expenditures, Agricultural Development, Agricultural Support Policy.

Giriş

Tarım sektörünün bireylerin beslenme ihtiyaçlarını karşılaması ve ülke ekonomilerine istihdam, gelir, döviz girişi ve girdi açısından katkıda bulunuyor olması, bu sektöre yönelik ilginin ve önemin korunmasına ve bazı zamanlarda artmasına neden olmaktadır. Ancak, her ne kadar tarım sektörü ülkelere ve bireylere olumlu anlamda katkı yapıyor olsa da belirsizlik ve dış faktörlerin etkisi altında faaliyetlerini sürdüren bir sektördür. Neticede, belirsizlik ve dış etmenler tarım sektörünü kırılganlaştırmakta ve müdahaleye açık bir sektör haline getirmektedir. Dolayısıyla, ülkeler ve iktisadi birlikler tarım sektörüne müdahale ederek bu sektördeki kırılganlıkları gidermeye çalışmakta ve üretimin daha etkin bir şekilde gelişmesi için çaba harcamaktadır. Son yüzyılda küreselleşme ile ekonomilerin yapısının değişmesi, iktisadi faaliyet alanlarının genişlemesi gibi unsurlar tarım sektörünün de değişmesine yol açmıştır.

Hem ulusal hem de küresel gelişmeler tarım sektörünün daha hassas ve kırılgan bir yapıya sahip olmasına yol açmıştır. Başka bir ifadeyle tarım sektöründeki üretici ve tüketiciler bazen politik ve ekonomik bazen de doğa olayları nedeniyle zarar etmemek ve elde ettikleri faydanın azalmaması için korunmaya ihtiyaç duymaktadırlar. Dünya genelinde çok sayıda devletin, ekonomik ve sosyal durumları etkilemek ve değiştirmek için tarıma müdahaleyi aktif bir politika aracı olarak kullandığı bilinmektedir. Bu sektördeki koordinasyonu geliştirmek, tarım sektörünün etkinliğini artırmak, kazanç tahsisini etkileme ve gıda güvenliğini sağlamak amacıyla devletler tarım sektörüne müdahalede bulunmaktadır. Türkiye’de tarımın milli ekonomi içindeki payı yıllar içinde azalmaktadır. Örneğin 1998 yılında tarımın milli gelir içerisindeki payı yaklaşık %12,5 iken 2018 yılında %5,8 olarak gerçekleşmiştir. Ayrıca tarım diğer sektörlerle nazaran küçülme yaşamaktadır. Ancak her ne kadar tarımda küçülme ve daralmalar söz konusu olsa da tarımın istihdamdaki payı hala önemini korumaktadır. Türkiye’de 2000’li yıllara kadar tarımsal istihdamın toplam istihdam içerisindeki payı %50 civarından 2018 yılında %38’lere kadar gerilemiştir. Söz konusu durum Türkiye’de tarım sektörünün payı son yıllarda azalma gösterse de buna rağmen tarımsal istihdamın önemli bir rolü olduğu görülmektedir. Başka bir ifadeyle tarım sektörü çok sayıda kişi için bir gelir kapısı oluşturmaya devam etmektedir. 2009 yılında tarımsal ihracatın toplam ihracat içerisindeki payı %4 civarında iken 2018 yılında %3,5’lere gerilemiştir. Ülkemizde tarımın dış ticaretteki payında da azalmalar söz konusu olsa da bu sektör hala dış ticarete önemli derecede katkı sağlamaktadır.

Yukarıda ifade edilen durumlardan yola çıkarak bu çalışmada, Türkiye özelinde 2006Q1–2019Q4 dönemi verileri dikkate alınarak tarımsal ödeme tutarlarının tarımsal üretim düzeyi üzerindeki etkisi zaman serisi yöntemiyle analiz edilmiştir. Çalışma giriş bölümünden sonra beş bölüm olarak dizayn edilmiştir. Giriş bölümünden sonraki iki bölümde devletin tarım sektörüne müdahalesi teorik açıdan ele alınarak devletin tarım

sektörüne müdahale şekilleri özetlenmiştir. Daha sonraki bölümde konu ile ilgili çalışmalar özetlenmiştir. Literatür özetinden sonra çalışmanın analizindeki veri, yöntem ve bulgular özetlenmiştir. Sonuç bölümünde ise araştırma sonuçları değerlendirilerek çıkarımlarda bulunulmuştur.

Devletin Tarım Sektörüne Müdahalesi: Teorik Yaklaşım

Dünya genelinde çok sayıda devlet, ekonomik ve sosyal durumları etkilemek ve değiştirmek için tarıma müdahaleyi aktif bir politika aracı olarak kullanmaktadır. Ayrıca tarım sektöründeki koordinasyonu geliştirmek, tarım sektörünün etkinliğini arttırmak, tarımsal kazancın tahsisini etkilemek ve gıda güvenliğini sağlamak da devletin tarımsal müdahalelerde bulunduğunu göstermektedir (Lundberg, 2005, s. 146). Müdahalecilik piyasa başarısızlığının ve bu başarısızlığın beraberinde getirdiği refah, iktisadi ve Keynesyen teorisinin bir sonucudur. Stiglitz (1987, s. 43-44) çalışmasında devletin tarım sektörüne müdahale nedenlerini kredi ve sigorta piyasalarındaki aksaklıklar, kamusal mallar ve artan getiriler, eksik bilgi, dışsallıklar ve gelir dağılımındaki bozukluklar olarak sıralamaktadır.

Kredi ve sigorta piyasalarındaki aksaklıklar: Bu tür aksaklıkların olduğu piyasalarda çiftçiler, yüzleştikleri büyük risklerin tamamına karşı sigorta yaptırılmamaktadır. Ayrıca, tarım sigortası piyasaları gibi kırsal kredi piyasalarında da aksaklıklar söz konusudur. Bahsi geçen piyasalarda çiftçilerin krediye erişim imkânı sınırlı olup bazı durumlarda hiçbir şekilde krediye erişmemektedirler. Bu tür durumlarda çiftçiler aşırı yüksek faiz oranlarına maruz kalmaktadırlar. İlaveten ahlaki riziko ve ters seçim tarımsal piyasalarda işlem gören mal ve hizmetler ortaya çıkabilmektedir. Tarımsal piyasalarda bazen ürünleri görmeden sözleşmeler yapılabilmektedir. Bu tür sözleşmelerin yapıldığı hallerde alıcı ve satıcı arasında ürün bilgisi düzeyindeki farklılıklar bilgi asimetrisi oluşturabilmektedir (Sandall vd. 2009, s. 22).

Kamusal mallar ve artan getiriler: Kamusal malların ve artan getiri koşullarının varlığı devleti sulama projelerini finanse etmesi için haklı kılmaktadır. Bazı durumlarda, baraj inşa edildikten sonra sulama suyunun kullanımının marjinal maliyeti düşük olmakta ancak su kullanımının denetim ve gözetiminin maliyeti epeyce yüksek olmaktadır. Dolayısıyla su projeleri tam kamusal mal kriterlerinin hepsini karşılamaktadır. Ayrıca, suyun sağlanması hemen hemen her zaman doğal bir monopol olup bu tür monopollere yönelik verilebilecek en iyi cevap, üretiminin devlet tarafından gerçekleştirilmesidir. Biyolojik çeşitliliğin artması, su ve hava kalitesinin iyileşmesi, toprağın işlerlik kazanması, iklim koşullarının daha istikrarlı olması, doğal afetlere yönelik direnç, manzara ve kırsal canlılık tarımsal faaliyetler neticesinde ortaya çıkan kamusal mallar olarak belirtilmektedir (Baldock vd. 2011, s. 4-5). Tarımsal faaliyetler neticesinde yeterli düzeyde kamusal miktarın üretilmesini sağlayabilmek için devlet tarım sektörüne müdahale etmektedir.

Eksik bilgi: Bilginin devlet tarafından sağlanması bir çeşit kamusal mal olarak düşünülebilir. Devletin hangi ürünün hangi alanda en iyi şekilde yetiştiği bilgisine sahip olması durumunda bu bilgi yerel kamusal mal olarak tasvir edilmektedir. Bununla birlikte bilginin yayılması maliyetli olmakta ve en çok faydayı elde edenler de çoğunlukla bu bilgiye sahip olanlar veya elde edenler olmaktadır. Ancak tarımı tamamıyla tam kamusal mal olarak görmek hatalıdır.

Dışsallıklar: Tarımsal faaliyetlerde bir çiftçi tarafından uygulanan yeni bir teknoloji diğer tarım üreticilerine fiyat mekanizmasına dâhil edilemeyen önemli yararlar sağlayabilmektedir. Dolayısıyla bu durum dışsallıklara örnek teşkil etmektedir. Bu tür bir dışsallığın mevcudiyeti çiftçilere yeni teknolojileri satın almalarına veya kullanmalarına yönelik devlet desteğini haklı kılmaktadır.

Gelir dağılımı: Belki de hükümet müdahalesini haklı kılan en önemli sebep serbest piyasalar tarafından yaratılan gelirin tahsisine yönelik hissedilen kaygılardır. Hükümetler küçük çiftçilerin gelirlerini arttıracak veya düşük gelirli şehir sakinlerine gıda tedariki sağlayan programlar tasarlayacaktır.

Stiglitz (1987)'e göre bahsi geçen listede devlet müdahalesi için çok sayıda gerekçe bulunmaktadır. Ancak uygulama ile teori farklılaşabilmektedir. Teoride düşük gelirli çiftçilere verilmesi gereken yardımlardan, uygulamadaki asıl yararlanıcılar büyük çiftçiler olabilmektedir. Dolayısıyla hükümet programlarını eleştirenlerin öne sürdükleri sav devletin kendi faaliyetlerinde başarısız olabileceğidir. İşin gerçeği şudur ki bir dizi problemle yüzleşen piyasalar kendiliğinden hükümet müdahalesi gerekliliği anlamına gelmemektedir; sadece hükümet müdahalesi için potansiyel alan olduğu anlamına gelmektedir (Stiglitz, 1987, s. 44). Andreosso-O'Collaghan (2003)'a göre tarımsal piyasalarda yaygın olan arz ve talep karakteristikleri, tarım sektörünü herhangi bir ekonomik sistemde yer alan sanayi sektöründen veya diğer sektörlerden farklı kılmaktadır. Hava koşullarından ve biyolojik gelişmelerden dolayı arzın tahmin edilebilirliğinin güç olması, bu sektöre devlet müdahalesini arzu edilebilir kılmaktadır. Ancak doğa koşullarının yanında, sosyo-politik koşullar, stratejik kaygılar ve ekonomik koşullar da tarımsal politikaların şekillendirilmesinde önemli rol oynamaktadır. Örneğin çiftçi gelirlerini küresel rekabetin yol açtığı olumsuz ve zarar verici etkilerden korumak Avrupa genelinde çiftçilere yönelik geliştirilen ve uygulanan politikaların amaçlarından bir tanesidir (Andreosso-O'Collaghan, 2003, s. 66-67). Lundberg (2005) devletin tarım sektörüne müdahalesini tartışmaya açarak uluslararası dalgalanmalar ve düşen fiyatlar, zayıf ve istikrarsız yurt içi piyasaların varlığı, sektörün rekabetçi bir yapıya sahip olmayışı, çiftçilerin riskten kaçınması, çiftlik gelirlerinin sürdürülebilirliği, tarımın devlete gelir kaynağı oluşturması, kentlerde yaşayan tüketiciler için gıda teşvikleri, gıda güvenliğinin sağlanması ve diğer dışsallıklar gibi unsurların bu sektöre devlet müdahalesi için gerekçe oluşturduğunu belirtmektedir. Lundberg (2005, s. 146-148)'in açıklamalarından hareketle küresel ve ulusal piyasalarda

mevsimsel, politik ve ticari nedenlerle tarımsal arz ve talepteki istikrarsızlıklar neticesinde ortaya çıkan tarımsal ürünlerin miktar ve fiyatlarındaki dalgalanmaları minimize etmek; tarım sektöründe ortaya çıkan monopölcü, monopöncü, oligopölcü ve oligopöncü yapıları kırıp rekabetçi piyasa koşullarını sağlamak; çiftçiler için geleceğin belirsizliğinden dolayı tarımsal sektörde yaşanan gelir istikrarsızlıklarını azaltmak; tarım sektöründeki küçük üreticilerin varlığını sürdürmesini sağlamak, tarım sektöründen elde edilen vergi gelirlerinin sürekliliğini sağlamak; şehirlerde yaşayan tarımsal ürün tüketicilerini tarımsal ürünlerdeki fiyat dalgalanmalarından korumak ve tarımsal ürünlerin tahsisi için yeni alanlara yatırımlar yapılmasını sağlamak; gıda kıtlıklarını ve gıda güvenliğini sağlamak ve son olarak toprak ve hava kirliliğinin, erozyonun ve arazilerin aşınmasının üretici ve tüketiciler üzerindeki negatif etkilerini azaltmak için devlet tarım sektörüne müdahale etmektedir.

Sonuç olarak, dünya genelinde çok sayıda devlet piyasa başarısızlıklarının üzerine gitmek, gıda güvenliğini sağlamak, tarımsal üretimde kendi kendine yeterlilik sağlamak, kırsal yoksulluğu azaltabilmek, makul ve adaletli tarımsal ürün fiyatlarını garantileyebilmek, tarım sektörünün rekabet kabiliyetini artırabilmek, sanayileşmeye geçebilmek, kırsal kalkınmayı teşvik edebilmek ve özel kesimin katılımını arttırabilmek için tarım sektörüne müdahale etmektedir (Standing Committee for Economic and Commercial Cooperation of the Organization of Islamic Cooperation [Comcec], 2017, s. 17).

Devletin Tarım Sektörüne Müdahale Şekilleri

Devletin ve piyasanın karşılaştığı başarısızlıkların ülkeden ülkeye değişmesi, bu alana yönelik uygulanacak uygun hükümet politikasını da etkilemektedir. Dolayısıyla bir ülke için uygulanabilecek uygun bir politika ilk olarak piyasa başarısızlığının nedenlerinin tespiti ile başlamalı ve sonrasında bu başarısızlığı giderecek veya iyileştirecek devlet politikası geliştirilmelidir (Stiglitz, 1987, s. 45). Herhangi bir ekonomi politikası iki unsurdan oluşmaktadır. Birincisi, belirli bir mantıksal gerekçeye dayanarak oluşturulan amaçlar veya hedefler ve ikinci olarak da bahsi geçen amaç veya hedeflere ulaşmak için geliştirilen veya tasarlanan araçlardır. Tarımsal politikalar iki geniş kategori altında incelenebilmektedir (Andreosso-O'Collaghan, 2003, s. 65). İlk kategoride tarımsal fiyatları manipüle eden (etkileyen) politikaları içeren tarımsal destek politikaları yer almaktadır. Üretici ve tüketicilere yapılan destekler (transferler, sübvansiyonlar) yıldan yıla düzenlenmektedir. İkinci kategoride ise yapısal politikaların düzenlenmesi yer almaktadır. Bu tür politikalar uzun vadeli bir dönemi kapsamakta ve tarım sektörünün ve bu sektördeki aktörlerin yapısını etkilemeyi amaçlamaktadır. Yapısal politikalara örnek olarak tarımın modernleştirilmesine yönelik geliştirilen politikalar verilebilir. Yapısal politikalar yatırım tahsislerinden, eğitime yönelik yapılan yatırımlardan,

araştırma ve geliştirmeye ve altyapı koşullarını iyileştirmeye yönelik geliştirilen politikalardan oluşmaktadır.

Bir dereceye kadar, hemen hemen tüm ülkeler, sözleşmelerin yasal olarak uygulanması ve tarımsal araştırmaların yapılması gibi gerekli kamusal hizmetleri sağlayarak veya miktar ve fiyatlarda dolaylı düzenlemeler yaparak tarım sektörüne müdahale etmektedir. İlaveten çok sayıda ülke resmi pazarlama sistemi kurarak doğrudan tarım sektörüne müdahale etmektedir. Fiyat kısıtlamaları, miktar kısıtlamaları, piyasalara doğrudan müdahaleler, fiyat destekleri, diğer tarife dışı engeller koyma ve diğer kamusal müdahaleler tarımsal piyasalarda görünen en sık devlet müdahaleleri arasındadır (Comcec, 2017, s. 19; Lundberg, 2005, s. 148-149; Andreosso-O'Collaghan, 2003, s. 67).

Fiyat kısıtlamaları (fiyat kontrol mekanizmaları): Lundberg (2005, s. 149)'e göre devletler sıklıkla fiyatları yasal olarak kısıtlayarak fiyatlardaki dalgalanmaları minimize etmeyi veya fiyatları sabit kılmayı denemektedir. Böyle bir durumda fiyatlara farklı şekillerde müdahale edilmektedir. Fiyatlar sabitlenmekte veya fiyatların belirli bir bant aralığında dalgalanmasına müsaade edilmektedir. Hükümetler tavan fiyatı veya fiyat destekleri aracılığıyla fiyatları sabitleyebilmekte veya kontrol edebilmektedirler (Comcec, 2017, s. 18). Ayrıca miktar kısıtlamaları aracılığıyla da fiyatlar üzerinde etki oluşturulabilmektedir. Bu tür müdahaleler genel olarak yasal dayanakla ülke genelinde mevsimlik veya yıllık olabilmektedir.

Fiyat Destekleri (Sübvansiyonlar): Andreosso-O'Collaghan (2003, s. 67)'a göre bu politikalar fiyat ve üretim desteklerini kapsamakta olup fiyat destekleri uygulamada en yaygın olan destek türüdür. Fiyat desteği politikaları fiyat istikrarını gerektirmektedir. Bu ise tarımsal fiyatları yüksek olduğu dönemlerde düşürerek ve düşük olduğu dönemlerde yükselterek gerçekleşmektedir. Fiyat istikrarı politikalarının amacı çiftçi gelirlerinde istenmeyen dalgalanmaları önlemektir. Fiyat istikrarını sağlayan yöntemler normalde ulusal ekonomideki genel fiyat seviyesini de beraberinde getirmektedir.

Lundberg (2005, s. 149)'e göre hükümetler, tüketicilerin tükettiği ürünlere yönelik veya üreticilerin kullandığı girdilere yönelik sübvansiyonlar sağlayarak fiyatları dolaylı olarak etkileyebilmektedir. Girdi sübvansiyonları doğrudan olabildiği gibi dolaylı vergiler üzerine konulan istisnalar, imtiyazlı krediler, özel sigorta veya sübvansiyon edilmiş yayım hizmeti şekillerinde olabilir. Ayrıca tohum, gübre, zirai ilaçlar, makine ve diğer tarımsal ekipmanlar gibi tarım piyasasının performansını geliştiren yüksek kaliteli girdilere eşit ve adil erişimi sağlamak için devletler girdi sübvansiyonları vermektedir (Comcec, 2017, s. 18). Son olarak devlet müdahalesi fiyat destekleri şeklinde de olabilir. İlaveten fark ödemeleri, üretim destekleri ve girdi destekleri de en yaygın fiyat destekleri arasında sayılmaktadır (Andreosso-O'Collaghan, 2003, s. 67-68). Fark ödemelerinde ortalama denge fiyatı ile garanti edilen fiyat

**Tarımsal Destek Ödemeleri ile Tarımsal Üretim Düzeyi Arasındaki Nedensellik İlişkisi:
Türkiye Örneği**

arasındaki açığı kapatacak kadar çıktı birimi başına sübvansiyon verilmektedir. Tablo 1’de tarım sektörünü firma düzeyinde, iç piyasa düzeyinde ve gümrük sınırlarında etkilemeye yönelik kullanılabilecek araçlar sınıflandırılmıştır. Her üç düzeyde de uygulanan araçlar ulusal ve uluslararası boyutta rekabetçi baskılar sonucu oluşan üretim ve fiyat düzeylerini bozmaktadır. Gümrük düzeyindeki araçlar ithalat miktarını kısıtlayarak ticaret hacmini değiştirebilmektedir. Müdahale sonucu tarım sektöründe meydana gelen bozulmalar uluslararası boyutta fiyatlar aracılığıyla diğer ülkelerdeki arz kesimini etkileyebilir.

Tablo 1: Seçilmiş Tarımsal Politika Araçlarının Sınıflandırılması

Firma/Çiftlik Düzeyi	İç Piyasa/Ulusal Piyasa	Gümrük Sınırları
Fark ödemeleri	Kamu müdahalesi: arz fazlasının satın alınması, stok yapılması	İthalat tarifeleri ve değişken gümrük vergileri
Üretim destekleri	Tüketicilere yönelik gıda destekleri	İhracat destekleri
Girdi destekleri/krediler	Dolaylı vergilendirme	İthalat kotaları
Üretim veya arazi kotaları	Tarım sektörüne yönelik verilen kredi ve bağışlar Araştırma ve geliştirmeye yönelik kamusal yatırımlar	Tarife dışı engeller/önlemler

Kaynak: Colman ve Young, 1989, s. 269.

Miktar kısıtlamaları: Lundberg (2005, s.149)’e göre devletler ithalat ve ihracat üzerine miktar kısıtlamaları koyabilmekte veya yurtiçi üretime yönelik kotalar belirleyebilmektedir. Gümrük tarifeleri ve ticari kısıtlamalar bu grup altındadır. Tarifeler ithal edilen mal veya hizmetler üzerine konulmakta ve bu mal veya hizmetlerin ülkeye girişinde alınmaktadır (Andreosso-O’Collaghan, 2003, s. 71). Tarifeler, spesifik veya ad valorem şeklinde ikiye ayrılmaktadır. Spesifik tarifelerde fiziki özellikler dikkate alınırken ad valorem tarifelerde mal veya hizmet değeri dikkate alınmaktadır. Miktar kısıtlamaları hem arz üzerine hem de talep üzerine konulabilmektedir (Comcec, 2017, s. 19). Miktar kısıtlamaları arasında en yaygın olanı ise talep yanlı kısıtlamalardır. Yurtiçi talebin arzı aşması ve ithalatın kısıtlı olması talep yanlı miktar kısıtlamaları yapılmasının başlıca nedenidir. Ayrıca devletler her bir üreticinin piyasaya ne kadar miktarda ürün sürebileceğinin de kararını alabilmektedir.

Piyasalara doğrudan müdahale (kamunun doğrudan piyasaya girmesi): Çok sayıda ülkede, hükümetler tarımsal sektöre doğrudan müdahil olup faaliyette bulunmaktadır (Comcec, 2017, s. 19). Lundberg (2005)’e göre bu tip bir müdahale şeklinde devletler piyasalarda doğrudan üretici veya tüketici konumuna gelmektedir (Lundberg, 2005, s. 150). Hatta bu tip durumlarda devletler monopol veya monopson gücünü bile elde edebilmekte, özel kesim

iktisadi aktörleri piyasa dışında kalmaktadır. Bu tip faaliyetler tarımsal ürünlerin üretimini, toplanmasını, korunmasını, pazarlanmasını, nakliyesini ve dağıtımını içermektedir. Devlet bu göre sahip olduğu kurum ve kuruluşlar aracılığıyla kısmen veya tamamen yerine getirmektedir. Devletin tarım sektörüne bu şekilde doğrudan müdahale etmesi gıda güvenliği, kendi kendine yetebilirlik, istikrarlı ve düşük fiyatlar ve kırsal kesime gelir desteği sağlanması gibi politika amaçlarına ulaşmayı istemesinden kaynaklanmaktadır (Comcec, 2017, s. 19). Gıda güvenliğini sağlamak için ürünleri, tohumları, gübreleri muhafaza edecek ambarların inşa edilmesi bu tip faaliyetlere örnek olarak gösterilebilir.

Diğer tarife dışı engeller: Andreosso-O'Collaghan (2003, s.73)'e göre modern ticari engeller arasında yer alan tarife dışı engeller ithalat lisansları, anti dumping vergisi, ithalatta telafi edici vergiler, gıda sübvansiyonları ve bitki ve hayvan sağlığına yönelik düzenlemelerden oluşmaktadır.

Diğer kamusal müdahaleler: Hükümetler tarımsal ürün üreticilerine ve diğer aktörlere bir dizi hizmet sağlamaktadır. Bunlar piyasa istihbaratı, tarımsal araştırma, kalite güvencesi, standartların geliştirilmesi ve uygulanması ve kalite belgelendirmesi şeklinde sıralanabilmektedir. Bunların yanı sıra devletler, strateji, plan ve programlar aracılığıyla da tarım sektörüne müdahale edebilmektedir. Örneğin kırsal kalkınmayı destekleyen planlar, çevre dostu programlar. Kamu iktisadi kuruluşları, pazarlama komiteleri, denetleyici ve düzenleyici kurumlar, yayım hizmetleri, hayvan sağlığı ve bitki koruma hizmetleri, kamu ambarları, ticaret odaları, ticaret borsaları, tarım fonları ve tarımsal finansman kurumları gibi piyasa kurumları devletlerin tarım sektörüne müdahalesine imkân tanımaktadır (Comcec, 2017, s. 19-20).

Tarımsal destekleme araçları; doğrudan gelir desteği, fark ödemesi, telafi edici ödemeler, hayvancılık destekleri, tarım sigortası ödemeleri, kırsal kalkınma destekleri, çevre amaçlı tarım arazilerini koruma programı destekleri, tarla içi sulama sistemi destekleri ve diğer destekleme ödemeleri şeklinde sınıflandırılmaktadır (Tarım Kanunu, 2006, md. 19). Doğrudan gelir desteği, üreticilere Cumhurbaşkanlığı tarafından belirlenen birim miktarlar üzerinden yapılan doğrudan ödemelerdir. Fark ödemesi, üretim açığı olan ürünlerde üretim maliyetleri ile fiyatların dikkate alındığı destek türüdür. Telafi edici ödemeler, üreticilerin üretim fazlası ürünlerden vazgeçmesi için alternatif ürünlere yönelmelerini sağlayan ödeme şeklindedir. Hayvancılık destekleri, hayvancılık üretim faaliyet alanı için verilen desteklerdir. Tarım sigortası ödemeleri, üreticileri üretim araçları ve ürünlerini sigorta ettirmeleri teşvik eden ödeme sistemidir. Kırsal kalkınma destekleri, kırsal kesimdeki iktisadi ve sosyal altyapının geliştirilmesi için üreticilerin yatırım projelerinin bir kısmını karşılayan destek türüdür. Tarla içi sulama sistemi destekleri, üreticilerin sulama yatırımlarının bir kısmını karşılamak amacıyla yapılan destek türüdür. Bütün bu desteklerin yanında çevreyi koruma amaçlı destekler, araştırma geliştirme destekleri, depolama desteği, ürün geliştirme destekleri vb. gibi destekler de mevcuttur.

**Tarımsal Destek Ödemeleri ile Tarımsal Üretim Düzeyi Arasındaki Nedensellik İlişkisi:
Türkiye Örneği**

Türkiye’de tarım alanında verilen destekleri temel olarak üç dönem içerisinde incelemek mümkündür. Bunlar; 1980 yılı öncesi dönem, 1980-2000 arası dönem ve 2000 yılı sonrası dönemdir. 1980 yılı öncesindeki destekler, pazar fiyat desteği temel olarak piyasa fiyatlarını desteklemek için bir araç olarak kullanılmıştır. Kamu otoritesi, ilk defa 1930'larda pazar fiyat desteğini uygulamaya başlamıştır (Bayraktar ve Bulut, 2016, s. 49). Cumhuriyetin ilanından 1990'lara kadar uygulanan destek politikaları daha koruyucu, destekleyici ve müdahalecidir. Bütçe üzerindeki sıkıntı nedeniyle yaşanan ekonomik krizlerin bir sonucu olarak görülen destek politikaları ilerleyen dönemlerde yeniden düzenlenmiş olsa da bu alanda tutarlılık, istikrar ve yeterli başarı sağlanamamıştır. Popülist politikalarla bağlantılı olarak seçim döneminde uygulanan destek kapsamı daraltılmış ve genişletilmiştir. Bu bağlamda, örneğin, 1963'te 11 ürün ele alınmış, ancak 1970'lerde bu sayı 30'a yükselmiştir (Acar ve Bulut, 2009, s. 2).

Türkiye’de 2000’li yıllara kadar uygulanan tarımsal destek politikaları; tedarik, girdi sübvansiyonları ve kredi ürünleri ile tarım sektörüne yönelik diğer sübvansiyonları desteklemektedir. Fiyat desteğinde yer alan bitkisel ürün sayısı 1970’lerde 20 civarında iken, 1980’lerde piyasa ekonomisi politikalarının etkisiyle kademeli olarak 10’a düşmüş, 90’larda yine 20’ye yükselmiştir. Girdi sübvansiyonları, sürekli olmasa da gübre, tohum, yem, böcek ilacı, sulama, damızlık hayvan ve suni tohumlamaya uygulanmıştır. Hayvancılık sektöründe aralıklı olarak ürün bazında süt ve et teşvik primi gibi sübvansiyonlar uygulanmıştır. Öte yandan, kredi sübvansiyonları girdi arzında genellikle kullanılmış ve piyasa koşullarından daha uygun koşullar altında sağlanmıştır. Tüm bu destek politikalarının tarım sektörünün arzulanan düzeyde gelişimine yol açamaması ve bütçeye ağır yük getirmesi, uluslararası teşvik desteğiyle yeni destek politikalarına ve özellikle de doğrudan gelir desteğine geçişi sağlamıştır. Tarım Reformu Uygulama Projesi bu değişimde önemli bir rol oynamıştır (Yavuz, 2005, s. 43). 1980’lerde uygulanan liberal ekonomik politikalara bağlı olarak hem destek kapsamındaki ürün sayısı hem de destek miktarı azaltılmıştır. Desteklenen ürün sayısı 1990’da 10 iken, bu sayı 1993’te tekrar 26’ya yükselmiştir. 5 Nisan 1994’te yürürlüğe giren Ekonomik Uygulama Paketi’nin kapsamında, desteğe tabi ürün sayısı sınırlı kalmıştır. Tahıllar, tütün ve şeker pancarı için destek fiyatları belirlenirken, dünya fiyatlarındaki gelişmelerin yanı sıra iç faktör fiyatlarındaki gelişmeler göz önünde bulundurulmuştur (Acar ve Bulut, 2009, s. 3). 2000’li yıllardan sonra Türkiye’de sağlanan tarımsal destekler genişletilerek bugünkü yapısına ulaşmıştır. Tarım kanununda yer alan tarımsal desteklemelere ilaveten Yıldız (2017, s. 48-49)¹ çalışmasında Tarım ve Orman Bakanlığı bilgilerinden yararlanarak mevcut tarımsal destekleri; alan bazlı destekler, biyolojik ve biyoteknik mücadele desteği, diğer tarımsal amaçlı destekler, fark ödemesi destekleri, hayvancılık desteklemeleri, tarım sigortası destekleme hizmetleri ve kırsal kalkınma amaçlı tarımsal destekler olarak sınıflandırmaktadır.

¹ Ayrıntılı bilgi için Bkz. Yıldız (2017).

Literatür

Tarımsal destekleme araçlarının ekonomi üzerindeki etkilerini inceleyen çalışmalar ürün bazlı, anket yöntemi veya tarım sektörüne verilen yatırım teşvikleri bazında gerçekleştirilmiştir. Örneğin, Akan ve Arslan (2008) çalışmalarında, bölgesel eşitsizlikleri azaltabilmek adına uygulanan yatırım teşviklerinin tarım sektöründeki istihdamı nasıl etkilediğini incelemiştir. İnceleme sonuçlarına göre teşvik yatırımları ile istihdam arasında doğrusal bir ilişki olduğu ve yatırımların yeni iş imkânları sunduğu gözlenmiştir. Literatürde mali nitelikteki yatırım teşvikleri ve ekonomik değişkenler arasındaki ilişkiyi inceleyen birçok çalışma mevcuttur (Kar ve Tatlısöz, 2008; Hazman, 2010; Yavuz, 2010; Selim vd. 2014; Çil, 2019; Şaşmaz ve Özel, 2019). Literatürde tarımsal desteklerin ürün bazlı etkilerini gösteren çalışmalar da görülmektedir (Erdal ve Erdal, 2008; Özüdoğru vd. 2015; Özüdoğru ve Miran, 2015; Yavuz vd. 2016; Doğan, 2018, Doğan vd. 2018; Yılmaz ve Yaşar, 2020). Örneğin, Erdal ve Erdal (2008), 1980-2006 yıllarında Türkiye’de tarım sübvansiyonları altında yapılan prim ödemelerinin ürün bazlı üretim üzerindeki etkilerini incelemiştir. Araştırma sonucunda, destekleme bazında yapılan prim ödemelerinin piyasa fiyatlarına karşı üreticileri korumada önemli bir araç olduğu belirlenmiştir. Benzer olarak Yavuz vd. (2016)’nın yapmış olduğu çalışmada, destekleme politikalarının arz miktarı üzerindeki tepkisi incelenmiştir. Araştırma sonuçları, tarımsal desteklerin çeltik üretimini etkilediğini, buğday ve dane mısır üretimini etkilemediğini göstermiştir. Cengiz ve Baydur (2010), 1990 ve 2000’li yıllarda tarımsal desteklerin azalmasının tarım ithalatını artırdığını ve tarımsal istihdamı olumsuz etkilediği sonucuna varmışlardır. Kandemir (2011), tarımsal destekleme politikalarındaki niteliksel ve niceliksel değişikliklerin kırsal kesim üretiminin yabancılaşmasına, bu bölgelerdeki yoksulluğu artırmasına ve tarımsal ürünlerdeki ticaret açığını artırmasına neden olduğunu belirtmiştir. Menek ve Kızılaslan (2011), doğrudan gelir desteğinin Tokat ilindeki üreticiler üzerindeki etkisini anket yöntemiyle incelemiştir. Yapılan görüşmelerde, pazarlama safhasında üreticilerin zorluklarla karşılaştıklarını ve üreticilerin %45’inin kooperatife kayıtlı olduklarını belirlemiştir. Araştırma sonuçlarına göre doğrudan destekleme ödemelerinin girdi destekleme yoluyla üretimi artırıcı etkide bulunduğunu tespit etmişlerdir.

Terin vd. (2013), 1990-2012 yılları arasında Türkiye’de tarım alanında gerçekleşen büyümeyi etkileyen iktisadi faktörleri regresyon analizi yöntemi ile belirlemeye çalışmışlardır. Tarımın GSYİH içindeki payı, tarım alanına harcanan tüm sabit sermaye yatırımları ve tarımsal desteklerin tarımsal büyümeyi pozitif yönde etkilediği, tarım sektöründeki istihdam düzeyini negatif yönde etkilediğini tespit etmişlerdir. Aktaş vd. (2015), 1995-2010 yılları arasında tarım destekleme araçlarından girdi desteği ve pazar desteğini, panel veri analiz tekniğiyle farklı ülkeler için incelemiştir. Tarımsal desteklerin gelişmiş ülkelerin tarım sektörü payını olumlu etkilediğini, gelişmekte olan ülkelerde ise olumsuz etkilediğini

**Tarımsal Destek Ödemeleri ile Tarımsal Üretim Düzeyi Arasındaki Nedensellik İlişkisi:
Türkiye Örneği**

göstermişlerdir. Demirdöğen vd. (2016), Türkiye’de ürünlerin üretimlerinin desteklenmesinin (girdi destekleri), ürünlerin gelirini artıran desteklerden (çıktı destekleri) daha etkin olduğunu tespit etmişlerdir. Arslan (2017), 1981-2016 yılları arasında Türkiye’de tarımsal desteklemeler ile tarımsal üretim arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Araştırma sonucunda, tarımsal üretim düzeyi ve tarımsal destekleme arasında uzun dönemli ilişki olduğunu fakat nedensellik ilişkisi olmadığı tespit etmiştir. Yıldız (2017), 2006-2016 yılları arasında Türkiye’de tarımsal destekleme ödemelerinin tarımsal üretim üzerindeki etkisini analiz etmiştir. Yapılan analiz sonucunda, tarımsal destekler ve tarımsal üretim düzeyi arasında uzun dönemli ilişkinin olduğu ve nedensellik sonuçlarına göre de değişkenler arasında çift yönlü bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca nedensellik sonuçları, değişkenler arasında çift yönlü bir ilişki olduğunu ortaya koymuştur. Bal (2019), tarımsal desteklerin bölgesel dağılımını incelemiştir. Desteklemelerin Ege, Güneydoğu Anadolu ve Batı Marmara bölgesinde yoğunlaştığı sonucuna ulaşmıştır. Sağdıç ve Yıldız (2019), çalışmalarında 2011-2017 dönemi verilerini esas alarak Türkiye’de tarım sektörünün genel görünümünü incelemişler ve Türkiye’de uygulamada bulunan tarımsal destekleme politikalarını değerlendirmişlerdir. Sonuç olarak tarım sektörünün stratejik önemine vurgu yaparak buna ilişkin politikalar geliştirilmesi gerektiğinin önemini belirtmişlerdir. Direk vd. (2019) Türkiye’de 2000-2018 yılları arasında tarımsal desteklerin tarımsal üretim seviyesi üzerindeki etkisini araştırdıkları çalışmada, tarımsal desteklerin tarımsal üretim seviyesi üzerinde pozitif etkide bulunduğunu belirlemişlerdir.

Veri, Yöntem ve Bulgular

Bu çalışmada Türkiye’de 2006Q1-2019Q4 döneminde tarım sektörüne bölgesel bazda verilen toplam tarımsal destek ödemelerinin tarımsal üretim düzeyi üzerinde etkisinin olup olmadığı araştırılmıştır. Yapılan analiz temelinde oluşturulan modelde, bağımlı değişken olarak, tarımsal üretim düzeyinin milli gelir içerisindeki payı (TRM_URTM) kullanılmıştır. Bağımsız değişken olarak ise merkezi yönetim bütçesinden tarım sektörüne verilen toplam tarımsal destek ödeme tutarlarının milli gelir içerisindeki payı (TRM_DSTK) kullanılmıştır. Tarımsal sektöre verilen destek ödemeleri; doğrudan gelir desteği ödemeleri, ürün destekleme ödemeleri, çay desteklemesine ilişkin hizmetler, alan bazlı tarımsal destekler, fark ödemesi destekleme hizmetleri, hayvancılık destekleme hizmetleri, tarım reformu uygulama projesi hizmetleri, kırsal kalkınma amaçlı tarımsal destekler, tarım sigortası destekleme hizmetleri, telafi edici ödemelere ilişkin tarımsal destekler, kuraklık desteği ve diğer tarımsal amaçlı desteklerin toplamından oluşmaktadır. Çalışmada kullanılan veriler 2006-2019 yılları çeyrek dönemlik verileri kapsamaktadır. Tarım sektörüne verilen tarımsal destek ödeme (destek) tutarları (TRM_DSTK) ile tarımsal üretim düzeyinin bölgesel milli gelir içerisindeki payı (TRM_URTM) Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB)’ndan derlenmiştir. Analizde kullanılan veriler üçer aylık dönemlerden oluştuğu için Tramo-Seat yöntemi kullanılarak

mevsimsellikten arındırılmış ve logaritmik değerleri kullanılmıştır. Yapılan analizde Stata 12, Gauss 10 ve Eviews 9 analiz programları kullanılmıştır. Tablo 2’de analizde kullanılan verilerin tanımlamaları ve tanımlayıcı istatistikleri sunulmuştur. Tablo 2’den anlaşılacağı üzere tarımsal destek ödemeleri ve tarımsal üretim düzeyi arasında pozitif korelasyon mevcuttur. Veri seti 2006Q-2019Q yılları arasında olduğu için toplam gözlem sayısı 56’dır. Tarımsal destek ödemeleri ve tarımsal üretim düzeylerinin ortalama değerleri incelendiğinde, tarımsal destek miktarlarının milli gelire oranı yaklaşık %0,0005 düzeylerinde tarımsal üretim düzeyinin milli gelir içerisindeki payı ise %6 düzeyindedir. Tarımsal destek ödemelerinin en yüksek olduğu oran %0,00017, en düşük olduğu oran %0,00002 olarak gerçekleşmiştir. Tarım sektörünün milli gelir içerisindeki payı değerlendirildiğinde, en yüksek oran %4, en düşük oran ise oran ise %2 olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 2: Kullanılan Veriler ve Tanımlayıcı İstatistikler

	DEĞİŞKEN	Kaynak
TRM_DSTK	Tarım sektörüne verilen tarımsal detekleme ödeme tuarlarının milli gelire oranı	TCMB
TRM_URTM	Tarımsal üretim düzeyinin milli gelire oranı	TCMB
Tanımlayıcı İstatistikler		
	<i>TRM_URTM</i>	<i>TRM_DSTK</i>
Ortalama	0,069655	0,0000050
Medyan	0,059945	0,0000038
Maksimum	0,148512	0,0000175
Minimum	0,026233	0,0000002
Standart Sapma	0,034768	0,0000037
Çarpıklık	0,725930	0,907987
Basıklık	2,308331	3,524137
Jarque-Bera	6,034708	8,335784
Gözlem	56	56
Korelasyon		
	<i>TRM_URTM</i>	
<i>TRM_DSTK</i>	0.198097	

Türkiye’de tarımsal destek ödeme tutarlarının tarımsal üretim düzeyi üzerindeki etkisi 2006Q1-2019Q4 çeyrek verileri dikkate alınarak zaman serisi yöntemiyle analiz edilmiştir. Temel olarak seriler arasındaki durağanlık seviyesi belirlendikten sonra seriler arasındaki uzun dönemli ilişkinin varlığı eşbütünleşme analizi ile ortaya konulmuştur. Değişkenler arasındaki genel nedensellik ilişkisi ise Hacker ve Hatemi-J (2006) ve Hatemi-J (2012) asimetrik nedensellik analizleri ile araştırılmıştır.

Zaman serisi analizlerinde yapılan testlerin etkin olabilmesi ve değişkenlerin uzun dönemde birlikte hareket edip etmediklerini görmek amacıyla değişkenlerin durağan olup olmadıkları araştırılmaktadır. Kurulan modelde kullanılan değişkenlerin durağanlık seviyeleri zaman serisi analizlerinde sıkça tercih edilen Augmented Dickey-Fuller (ADF) Testi yardımıyla tespit edilmiştir. ADF testinde seri için hesaplanan *t* istatistiğinin mutlak değeri MacKinnon tarafından ortaya konulan tablo kritik değerleriyle

**Tarımsal Destek Ödemeleri ile Tarımsal Üretim Düzeyi Arasındaki Nedensellik İlişkisi:
Türkiye Örneği**

karşılaştırılmaktadır. Hesaplanan t istatistiğinin mutlak değeri tablo kritik değerinden büyük olduğunda H_0 hipotezi reddedilerek serinin durağan olduğuna karar verilmektedir (Gujarati, 2004, s. 815). Tablo 3'te özetlenen ADF test sonuçları, modelde kullanılan değişkenlerin düzey seviyelerinde durağan olmadıklarını, birinci farklarında durağan hale geldiklerini göstermektedir.

Tablo 3: Değişkenlere Ait Durağanlık Testi (Birim Kök Testi) Sonuçları

DEĞİŞKENLER	ADF Test İstatistiği	
	Sabitli	Sabit-Trendli
LN_TRM_URTM	-1,365466	-2,852083
Δ LN_TRM_URTM	-10,17592*	-10,07680*
LN_TRM_DSTK	-2,334733	-2,726913
Δ LN_TRM_DSTK	-5,809216*	-5,980035*
Kritik Değerler	%1	-3,555023
	%5	-2,915522
	%10	-2,595565

Notlar: * % 1 anlamlılık düzeyini, Δ ise değişkenlerin birince dereceden farklarını temsil etmektedir.

Türkiye'de tarımsal sektöre verilen destek ödemeleri ve tarımsal üretim düzeyi arasındaki temel ilişkiyi ortaya koymak amacıyla kurulan modelde kullanılan değişkenlerin birinci farklarında durağan hale geldikleri tespit edilmiştir. Değişkenlerin arasındaki durağanlık seviyeleri tespit edildikten sonra değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkinin varlığı eşbütünleşme testleri ile belirlenmektedir. Değişkenler aynı seviyede durağan hale geldiği için değişkenler arasındaki eşbütünleşme ilişkisinin varlığı Johansen (1988) ve Johansen ve Juselius (1990) tarafından ortaya koyulan eşbütünleşme testleri yardımıyla sınanmıştır. Söz konusu test Sims (1980) tarafından ortaya atılan vektör otoregresyon modeline (VAR) dayanmaktadır. Bu testi kullanabilmek için VAR modeline dayalı hata düzeltme modelinin (VECM) tahmin edilmesi gerekmektedir. VECM modelinin kullanılabilmesi için ise değişkenlerin birinci farklarında durağan hale gelmeleri ve $I(1)$ seviyesinde bütünleşik olması gerekmektedir. Bu çalışmada değişkenler birinci farklarında durağan ve aynı seviyede bütünleşik olduğu için söz konusu test kullanılmıştır. VECM hata düzeltme modelinde hata düzeltme terimi (ECT) yer almaktadır. Tahmin edilen uzun dönemli eşbütünleşme fonksiyonunda hata düzeltme teriminin negatif, 0 ile -1 arasında değer aldığı ve istatistiki açıdan anlamlılık düzeyinde olması durumunda değişkenler arasında nedensellik ilişkisi olduğunu ortaya koymaktadır. Bu durumda aynı zamanda değişkenler arasında kısa dönemde meydana gelen şok ve sapmaların uzun dönemde dengeye geldiğini göstermektedir. Eşbütünleşme testi kullanılmadan önce modeldeki en uygun olan gecikme uzunluğunun tespit edilmesi gerekmektedir. Eşbütünleşme modelinde kullanılacak gecikme uzunluğunun tespit edilmesi LogL,olabilirlik oranı testi (LR), son öngörü hatası (FPE), Akaike bilgi kriteri (AIC), Schwarz bilgi kriteri (SC) ve

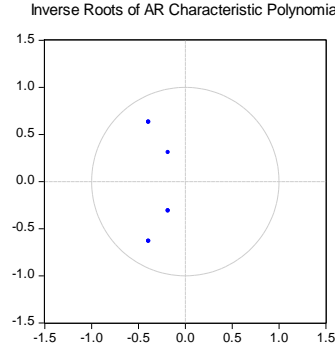
Hannan-Quinn bilgi kriteri (HQ) istatistikleri ile tespit edilebilmektedir. Gecikme uzunlukları ve gecikme uzunluklarına ait istatistikler Tablo 4'te gösterilmektedir. Test sonuçları, istatistik değerlerinin minimum değerde olduğu uygun gecikme uzunluğunu 2 olarak göstermektedir. Analizin daha sonraki kısımlarında bundan dolayı gecikme uzunlukları 2 olarak dikkate alınmıştır.

Tablo 4: Gecikme Uzunluklarının Belirlenmesi

Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	781,4505	NA	9,88e-17	-31,17802	-31,10154	-31,14890
1	794,4351	24,41093	6,90e-17	-31,53740	-31,30796*	-31,45003
2	802,0806	13,76206*	5,97e-17*	-31,68323*	-31,30082	-31,53760*
3	802,6871	1,043039	6,85e-17	-31,54748	-31,01212	-31,34361
4	806,9121	6,929039	6,82e-17	-31,55648	-30,86816	-31,29436
5	808,3095	2,179898	7,62e-17	-31,45238	-30,61109	-31,13201

Eşbütünleşme modelinde kullanılan değişkenler eşbütünleşik modeldeki karakteristik birim kökleri Grafik 1'de gösterilmiştir. Grafiğe göre, iki gecikmeli VAR modelinde, değişkenlere ait AR karakteristik polinomunun ters kökleri birim çember içerisinde yer almaktadır. Ters kökler birim çember içerisinde yer aldığından modelin durağan bir yapıda olduğu, birim kök içermediği tespit edilmiştir.

Grafik 1: Karakteristik Kökler Grafiği

Analizin bu aşamasında, değişkenlerin aynı seviyede durağan hale gelmesi ve tahmin edilen modelde birim kök içermemesinden dolayı uzun dönem ilişkiyi belirlemek amacıyla eşbütünleşme analizi yapılmıştır. Değişkenler arasındaki eşbütünleşme ilişkisinin varlığı Johansen (1988) ve Johansen ve Juselius (1990) tarafından ortaya koyulan eşbütünleşme testleri yardımıyla sınanmıştır. Johansen Eşbütünleşme Analizi, maksimum özdeğer (maximaleigenvalue) ve iz istatistikleri (trace) temelinde gerçekleşmektedir. Tahmin edilen eşbütünleşme modellerinin uygunluğu ise Akaike ve Schwarz bilgi kriterlerine göre tespit edilmiştir. Bu sonuca göre, eşbütünleşme modellerinden üçüncü model seçilmiştir.

Tablo 5: Johansen Eşbütünleşme Testi ve Model Seçimi Sonuçları

Hipotezler	Özdeğer	Trace İstatistiği	Kritik Değer (%5)	Prob.
Yok	0,426013	27,20230	14,26460	0,0003
En Fazla 1	0,177084	9,550179	3,841466	0,0020
Hipotezler	Özdeğer	Max-Eigen İstatistiği	Kritik Değer (%5)	Prob.
Yok	0,426013	27,20230	14,26460	0,0003
En Fazla 1	0,177084	9,550179	3,841466	0,0020

Tablo 5., eşbütünleşme sonuçlarını özetlemektedir. Test istatistikleri anlamlılık düzeylerine göre eşbütünleşme yoktur şeklindeki H_0 hipotezi reddedilerek Türkiye’de tarımsal düzeyde verilen destek ödemeleri ve tarımsal üretim düzeyi arasında uzun dönemli ilişkinin olduğu tespit edilmiştir. Değişkenler arasında uzun dönemli ilişkinin tespitinden sonra değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisi araştırılmıştır. Nedensellik ilişkisi Hacker ve Hatemi-J Bootstrap Nedensellik Testi (2006) ve Hatemi-J Asimetrik Nedensellik Analizi (2012) ile sınanmıştır. Toda-Yamamoto (1995) nedensellik testine dayanan Hacker ve Hatemi-J Bootstrap Nedensellik Testi (2006) bootstrap yöntemiyle geliştirilmiştir. Değişkenler arasındaki genel nedensellik sonucunu veren bootstrap nedensellik testinin üstün tarafları, Toda-Yamamoto (1995) nedensellik testine benzer olarak, değişkenler arasında eşbütünleşik ilişkinin zorunlu olmaması ve değişkenlerin farklı durağanlık seviyelerine sahip olabilmeleridir. Bootstrap nedensellik testinin bootstrap yöntemiyle değişen varyans sorununu dikkate alınmaktadır (Hacker ve Hatemi-J, 2006, s. 1492-1496). Granger nedensellik testinde ise değişkenlerin serilerde durağan olmaması ve eşbütünleşme ilişkisinin tespit edilmemesi sonuçların etkin ve tutarlı olmasını engelleyebilmektedir. Asimetrik nedensellik analizleri ilk kez Granger ve Yoon (2002) tarafından ileri sürülmüştür (Yılcı ve Bozoklu, 2014, s. 214). Temel olarak asimetrik nedensellik değişkenlere ait negatif ve pozitif şokların birbirinin nedeni olabileceği ihtimaline dayanmaktadır. Geleneksel nedensellik testleri ise tam tersine değişkenlerdeki pozitif ve negatif şokların etkisini aynı kabul etmektedirler. Asimetrik nedensellik testi yapmadan önce VAR modeline dayalı gecikme uzunluğu belirlenerek, modele ilave edilecek ek gecikme uzunluğu belirlenmelidir (Yılcı ve Bozoklu, 2014, s. 215). Bu çalışmada da asimetrik nedensellik analizinde, VAR modeline ilave olarak 1 gecikme eklenmiştir. Analizin daha sonraki aşamasında Wald test istatistikleri hesaplanarak zamana dayalı şokların etkisi yorumlanabilmektedir. Buna ek olarak asimetrik nedensellik testlerinde serilerin durağanlık dereceleri önem arz etmemektedir (Yılcı ve Bozoklu, 2014, s. 216). Simetrik ve asimetrik nedensellik testlerinde, MWALD test istatistikleri bootstrap temelindeki kritik değerlerle karşılaştırılarak eşbütünleşme yoktur şeklindeki boş hipotez sınanmaktadır. Tablo 6, Hacker ve Hatemi-J Simetrik Nedensellik Testi (2006) sonuçlarını ile Hatemi-J Asimetrik Nedensellik Analizi (2012) sonuçlarını sunmaktadır. Hacker ve Hatemi-J Simetrik Nedensellik Testi (2006), değişkenleri arasındaki genel nedensellik sonuçlarını, Hatemi-J

Asimetrik Nedensellik Analizi (2012) ise değişkenlerdeki pozitif ve negatif şokların nedensellik ilişkilerini ortaya koymaktadır.

Tablo 6: Hacker ve Hatemi-J Bootstrap Nedensellik Testi (2006)

Hacker ve Hatemi-J Bootstrap Nedensellik Testi (2006)						
Nedenselliğin Yönü	Test İstatistiği (MWALD)	Bootstrap Kritik Değerler				
		%1	%5	%10	Prob.	
TR_DSTK ⇒ TR_URTM	31,535	29,852	23,790	21,402	0,005	
TR_URTM ⇒ TR_DSTK	2,666	9,600	6,016	4,776	0,264	
Hatemi-J Nedensellik Testi (2012)						
H0 Hipotezi	Temel Hipotez	Test İstatistiği (MWALD)	Kritik Değerler			
			%1	%5	%10	Prob.
TR_DSTK pozitif şoklardan TR_URTM pozitif şoklara nedensellik yoktur	+ ⇒ +	11,377	28,560	20,997	18,259	0,412
TR_DSTK pozitif şoklardan TR_URTM negatif şoklara nedensellik yoktur	+ ⇒ -	99,329	28,652	22,355	20,053	0,000
TR_DSTK negatif şoklardan TR_URTM pozitif şoklara nedensellik yoktur	- ⇒ +	11,574	26,215	20,993	18,078	0,397
TR_DSTK negatif şoklardan TR_URTM negatif şoklara nedensellik yoktur	- ⇒ -	19,023	27,687	21,487	16,280	0,061

Genel nedensellik ilişkisini gösteren Hacker ve Hatemi-J Simetrik Nedensellik Testi (2006) sonuçları tarımsal destek ödemelerinden (TR_DSTK) tarımsal üretim düzeyine doğru (TRM_URTM) %1 anlamlılık düzeyinde tek yönlü nedensellik olduğunu göstermektedir. Analizde tarımsal desteklerden tarımsal üretim düzeyine doğru tek yönlü nedensellik tespit edildiğinden sadece tarımsal destek ödemelerinden (TR_DSTK) tarımsal üretim düzeyine doğru (TRM_URTM) olan asimetrik nedensellik ilişkisi belirtilmiştir. Analiz sonuçlarına göre, tarımsal destek ödemelerindeki pozitif şoklardan tarımsal üretim düzeyindeki negatif şoklara doğru %1 anlamlılık düzeyinde nedensellik olduğu tespit edilmiştir. Sonuçlar aynı zamanda tarımsal destek ödemelerindeki negatif şoklardan tarımsal üretim düzeyindeki negatif şoklara doğru nedensellik ilişkisi olduğunu göstermektedir. Bu sonuçlar, tarımsal destek tutarlarındaki pozitif ve negatif şokların tarımsal üretim düzeyindeki negatif şokların nedeni olduğunu göstermektedir. Diğer bir ifadeyle, tarımsal destek tutarlarındaki pozitif ve negatif değişimlerin tarımsal üretim düzeyindeki azalma dönemlerinde daha etkili olduğu belirtilebilir.

Sonuç

Tarım sektörü çalışmayan iş gücü için istihdam imkânı sunarak işsizliğin azaltılmasına katkıda bulunur. Yarattığı istihdam ve gelir imkânları ile yoksulluğun azaltılmasına yardımcı olur. Ancak son yıllarda tarım sektöründe makine ve diğer sermaye faktörlerinin kullanımı artmış ve iş gücünün yerini almıştır. Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde devlet müdahalesi genellikle tarımsal ürünler için uluslararası piyasalardan

**Tarımsal Destek Ödemeleri ile Tarımsal Üretim Düzeyi Arasındaki Nedensellik İlişkisi:
Türkiye Örneği**

kaynaklanan istikrarsızlıkları azaltmak içindir. Bunun nedeni tarımsal ürün miktarlarının doğa koşullarından etkilenip olumlu veya olumsuz koşullarda dalgalanabilmesidir.

Tarımsal politikalar konusunda birçok ülke birbirinden farklı ve çok sayıda politika geliştirmektedir. Tarım az gelişmiş ülkelerde kalkınma için sermaye birikimi sağlayan sektör konumundadır. Gelişmekte olan ülkelerde yüksek oranda vergilendirilen, gelişmiş ülkelerde ise fiyat koruması altında bulunan bir sektördür. Her ne kadar dünya genelinde sanayi ve hizmet sektörünün milli ekonomi içindeki payı artıyor, tarım sektörünün payı azalıyor olsa da tarım sektörü ülkeler için önemini korumaktadır. Türkiye’de tarımsal destek ödemeleri ve tarımsal üretim düzeyi arasındaki ilişkinin araştırıldığı bu çalışmaya göre, tarımın milli hasıla içindeki payının 1998-2018 yılları arasında azaldığı ve tarım toplumundan giderek uzaklaştığı görülmektedir. 2005-2018 yılları arasında ise tarımsal istihdamın azalışı hafif bir şekilde gerçekleşmiştir. Bunun nedeni olarak o yıllar arasında tarım sektöründe bir çözülme meydana gelmesi düşünülebilir. Tarım sektöründe son 10 yılda ihracat giderek azalmıştır. Bu nedenle tarımda ciddi bir küçülme ve dışa bağımlılığın arttığı bir dönemin yaşandığı ifade edilebilir.

Genel olarak ifade edildiğinde tarım sektörünün gelişmesi, ekonomiye birçok yönde olumlu katkılar sunacaktır. Bu çalışmada da söz konusu nedenler temelinde 2006Q1-2019Q4 yılları arasında çeyrek dönemlik veriler dikkate alınarak tarımsal sektöre verilen destek ödemeleri ve tarımsal üretim arasındaki ilişkinin araştırılması hedeflenmiştir. Bu amaçla öncelikle değişkenlerin durağanlık seviyeleri belirlenerek tarımsal sektöre verilen destek miktarları ve tarımsal üretim düzeyi arasında uzun dönemli ilişkinin varlığı araştırılmıştır. Eşbütünleşme test sonuçları ise Türkiye’de tarımsal destek ödemeleri ve tarımsal üretim düzeyi arasında uzun dönemli bir ilişkinin olduğunu göstermiştir. Uzun dönemli ilişkinin varlığını tespit ettikten sonra değişkenler arasında nedensellik ilişkileri araştırılmıştır. Genel nedensellik testi, Hacker ve Hatemi-J Bootstrap Nedensellik Testi (2006) ile sınanmıştır. Analiz sonuçları, Türkiye’de tarımsal destek ödemelerinden tarımsal üretim düzeyine doğru tek yönlü nedensellik olduğunu göstermektedir. Hatemi-J Asimetrik Nedensellik Testi (2012) ise tarımsal destek ödemelerindeki pozitif ve negatif şokların tarımsal üretim düzeyindeki negatif şoklarla nedensellik ilişkisi içerisinde olduğunu göstermiştir. Literatürde tarımsal sektöre verilen yatırım teşvikleri ve tarımsal desteklerin tarımsal üretim düzeyi ve diğer ekonomik değişkenleri olumlu yönde etkilediğine dair birçok çalışma mevcuttur. Bu çalışmanın sonuçları, Terin vd. (2013), Demirdöğen vd. (2016), Yıldız (2017) ve Direk vd. (2019)’un çalışmalarında Türkiye için elde ettiği sonuçlarla uyumludur. Sonuçlar genel olarak değerlendirildiğinde özellikle tarımsal destek ödemelerindeki pozitif ve negatif şokların tarımsal üretim düzeyindeki negatif şoklarla nedensellik ilişkisi içerisinde olması, bu sektördeki azalma nedenlerini belirleyerek politika üretme zorunluluğunu ortaya koymaktadır. Türkiye’de tarımsal sektöre verilen destek ödemelerinin tarımsal üretim

düzeyinde uzun dönemde etkili olduğu görülmektedir ve doğrudan üretici gelirlerini artırıcı politikalar yerine tarımsal üretim düzeyini etkileyecek verimli programlarla desteklenmesi gerekmektedir.

Kaynakça

- Acar, M. ve Bulut, E. (2009). Türkiye’de ve Dünyada Tarımsal Destekleme Politikalarında Son Gelişmeler. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 9(17), 1-19.
- Akan, Y. ve Arslan, İ. (2008). Türkiye’de Sektörel Yatırım Teşvik Belgesi İle İstihdam Analizi: Doğu Anadolu Bölgesi Üzerine Bir Uygulama (1980-2016). *Çalışma ve Toplum Dergisi*, 1, 107-119.
- Aktaş, E., Altıok, M. ve Songur, M. (2015). Farklı Ülkelerdeki Tarımsal Destekleme Politikalarının Tarımsal Üretim Üzerine Etkisinin Karşılaştırmalı Analizi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(4), 55-74.
- Andreosso- O’callaghan, B. (2003). *The Economics of European Agriculture*. New York: Palgrave Macmillan.
- Arslan, F. (2017). *Türkiye’de uygulanan tarımsal destekleme politikalarının tarımsal üretim üzerine etkisinin güncellenmesi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.
- Bal, G. (2019). *Türkiye’de tarımsal desteklerin bölgesel dağılımı* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Baldock, D., Hart, K. ve Scheele, M. (2011). *Public Goods and Public Intervention in Agriculture*. Publications Office of the European Union web sitesinden erişildi: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/539854a6-f6e6-4105-8a5e-e34d94546b10>
- Bayraktar, Y. ve Bulut, E. (2016). Tarımsal Desteklerin Değişen Yapısı ve Yüksek Tarımsal Desteklerin Nedenleri: Türkiye İçin Karşılaştırmalı Bir Analiz. *İktisat Fakültesi Mecmuası*, 66, 45-66.
- Cengiz, S. ve Baydur, C. M. (2010). Kırdan Kente Göç ve Tarımsal Verimlilik: Türkiye Örneği. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19(2), 85-98.
- Colman, D. ve Young, T. (1989). *Principles of Agricultural Economics: Markets and Prices in Less Developed Countries*. Cambridge: Cambridge University Press.

**Tarımsal Destek Ödemeleri ile Tarımsal Üretim Düzeyi Arasındaki Nedensellik İlişkisi:
Türkiye Örneği**

Comcec, (2017). *Improving Agricultural Market Performance: Creation and Development of Market Institutions*. Standing Committee for Economic and Commercial Cooperation of the Organization of Islamic Cooperation, Ankara.

Çil, M. B. (2019). *Tarımsal teşviklerin üretimi artırmadaki rolü: Balıkesir’de tarımsal teşviklerin analizi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir.

Demirdöğen, A., Olhan, E. ve Chavas, J. (2016). Food vs. fiber: An analysis of agricultural support policy in Turkey. *Food Policy*, 61, 1-8.

Direk, M., Kan, A. ve Kan, M. (2019). Agricultural Supports on Sustainability of Agriculture in Turkey. *6th International Conference on Sustainable Agriculture and Environment*, 3-5 October 2009, Konya, Türkiye, Bildiriler içinde (278-285).

Doğan, H. G. (2018). Türkiye’de Fark Ödemesi Desteklerinin Seçilmiş Bazı Tarım Ürünlerine Etkileri. *Türk Tarım – Gıda Bilim ve Teknoloji Dergisi*, 6(10), 1455-1462.

Doğan, H. G., Kan, M. Ve Kan, A. (2018). Türkiye’ de Fark Ödemesi Desteklemelerinin Bazı Hububat Ürünlerinin Üretici Kararlarına Etkilerinin Değerlendirilmesi. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(6), 945-951.

Erdal, G. ve Erdal, H. (2008). Türkiye’de Tarımsal Desteklemeler Kapsamında Prim Sistemi Uygulamalarının Etkileri. *Gaziosmanpaşa Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 25(1), 41-51.

Granger, C. W. J. ve Yoon, G. (2002). Hidden Cointegration. *Department of Economics Working Paper*. University of California, San Diego.

Gujarati, D. N. (2004). *Basic Econometrics*. Fourth Edition, The McGraw– Hill Compaines, New York.

Hacker, R. S. ve Hatemi-J, A. (2006). Tests for Causality Between Integrated Variables Using Asymptotic and Bootstrap Distributions: Theory And Application. *Applied Economics*, 38(13), 1489-1500.

Hatemi-J, A. (2012). Asymmetric Causality Tests With An Application. *Empirical Economics*, 43(1), 447-456.

Hazman, G. G. (2010). Türkiye’de Mali Nitelikteki Teşviklerin Doğrudan Yabancı Sermaye Üzerindeki Etkisi: Toda-Yamamoto Nedensellik Analizi Çerçevesinde Değerlendirme. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İ.B.B.F. Maliye Dergisi*, 158, 262-277.

Johansen, S. (1988). Statistical Analysis of Cointegration Vectors. *Journal of Economic Dynamics and Control*, 12(2-3), 231–254.

Johansen, S. ve Juselius, K. (1990). Maximum Likelihood Estimation and Inference on Cointegration with Application to Money Demand. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 52(2), 169-210.

Kandemir, O. (2011). Tarımsal Destekleme Politikalarının Kırsal Kalkınmaya Etkisi. *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 3(1), 103-113.

Kar, M. ve Tatlısöz, F. (2008). Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Hareketlerini Belirleyen Faktörlerin Ekonometrik Analizi. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İ.B.B.F. Dergisi*, 14, 1-23.

Lundberg, M. (2005). *Agricultural Market Reforms*. A. Coudouel ve S. Paternostro (Eds.), *Analyzing the Distributional Impact of Reforms: A Practitioner’s Guide to Trade, Monetary and Exchange Rate Policy, Utility Provision, Agricultural Markets, Land Policy and Education* (145-212) içinde. Washington DC: The World Bank.

Menek, M. ve Kızılaslan, H. (2008). Doğrudan Gelir Desteğinin Üreticiler Üzerine Etkisi (Tokat İli Merkez İlçe Örneği). *Gaziosmanpaşa Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 25(1), 53-62.

Özüdoğru, T. ve Miran, B. (2015). Türkiye’de Farklı Destekleme Politikalarının Pamuk Arzı Üzerine Etkileri. *Tarım Ekonomisi Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 9-19.

Özüdoğru, T., Miran, B., Top, B. T. ve Uçum, İ. (2015). Pamuk, Ayçiçeği ve Soya Üretiminde Fark Ödemesi Desteklerinin Etkisi. *Tarımsal Ekonomi ve Politika Geliştirme Enstitüsü, TEPGE Yayın No: 262*, Ankara.

Sağdıç, E. N. ve Yıldız, F. (2019). *Türkiye’de Tarım Sektörüne Yönelik Uygulanan Mali Teşviklere Genel Bir Bakış*. Taytak, M. ve Şaşmaz, M. Ü. (Eds.), *Türkiye’de Mali Teşvik Sistem ve Uygulamaları* (s.153-177) içinde. Bursa: Ekin Yayınevi.

Sandall, J., Kaine, G. ve Johnson, F. (2009). Clarifying Economic Justification for Government Intervention to Assist Agricultural Adaptation to Climate Change, *Department of Primary Industries Practice Change Working Paper No:02/09*, State of Victoria, Melbourne.

Selim, S. O., Koçtürk, M. ve Eryiğit, P. (2014). Türkiye’de Yatırım Teşvikleri ve Sabit Yatırımların İstihdam Üzerine Etkisi: Panel Veri Analizi. *Ege Akademik Bakış*, 14(4), 661-673.

Sims, C. A. (1980). Macroeconomics and reality. *Econometrica: Journal of the Econometric Society*, 48(1), 1-48.

Stiglitz, J. (1987). Some Theoretical Aspects of Agricultural Policies. *The World Bank Research Observer*, 2(1), 43-60.

Şaşmaz, M. Ü. ve Özel, Ö. (2019). Tarım Sektöründe Sağlanan Mali Teşviklerin Tarım Sektörü Gelişimi Üzerindeki Etkisi: Türkiye Örneği. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 61, 50-65.

Tarım Kanunu (25 Nisan 2006). *Resmi Gazete* (Sayı: 5488).

**Tarımsal Destek Ödemeleri ile Tarımsal Üretim Düzeyi Arasındaki Nedensellik İlişkisi:
Türkiye Örneği**

- Terin, M., Aksoy, A. ve Güler, İ. O. (2013). Tarımsal Büyümeye Etki Eden Faktörlerin Belirlenmesi Üzerine Bir Çalışma. *Iğdır Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 3(3), 41-50.
- Toda, H. Y. ve Yamamoto, T. (1995). Statistical Inference in Vector Autoregressions With Possibly Integrated Processes. *Journal of Econometrics*, 66(1-2), 225-250.
- Yavuz, F. (2005). *Türkiye’de Tarım*. Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı Yayınları: Ankara.
- Yavuz, A. (2010). Bir Maliye Politikası Aracı Olarak Yatırım Teşviklerinin Rekabet Koşulları Altında Özel Kesim Yatırımları ve İstihdam Üzerine Etkisi: Ekonometrik Bir Analiz. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 15(1), 83-101.
- Yavuz, G. C., Miran, B., Gürer, B. B., Yüksel, N. Y. ve Demir, A. (2016). Buğday, Dane Mısır Ve Çeltik Üretiminde Fark Ödemesi Desteklerinin Etkisi. *Tarımsal Ekonomi ve Politika Geliştirme Enstitüsü, TEPGE Yayın No: 266*, Ankara.
- Yıldız, F. (2017). Türkiye’de Merkezi Yönetim Bütçesinden Yapılan Tarımsal Destekleme Ödemelerinin Tarımsal Üretim Üzerindeki Etkisi: 2006-2016 Dönemi, *Sayıştay Dergisi*, 104, 45-63.
- Yılmaz, E. ve Yaşar, E. (2020). Türkiye’de Hayvancılık Desteklerinin Yurt İçi Kırmızı Et Fiyatlarına Etkisi. *İşletme ve İktisat Çalışmaları Dergisi*, 8(2), 81-94.
- Yılanci, V. ve Bozoklu, Ş. (2014). Türk Sermaye Piyasasında Fiyat ve İşlem Hacmi İlişkisi: Zamanla Değişen Asimetrik Nedensellik Analizi. *Ege Academic Review*, 14(2), 211-220.

İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi
Journal of the Human and Social Science Researches
[2147-1185]

10 th Years

[itobiad], 2021, 10 (2): 1881-1910

Örgütsel Stresin Çalışanların Yaşam Doyumu ve Bireysel Performans Algısına Etkileri Üzerine Bir Araştırma

A Research on the Effects of Organizational Stress on the Life Satisfaction and Performance of the Employees

Güler TOZKOPARAN

Doç. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Assoc. Prof., Dokuz Eylül University, Faculty of Economics and Administrative Sciences

g.tozkoparan@deu.edu.tr

ORCID ID: 0000-0001-9082-7092

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type	: Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received	: 01.01.2021
Kabul Tarihi / Accepted	: 29.05.2021
Yayın Tarihi / Published	: 29.06.2021
Yayın Sezonu	: Nisan-Mayıs-Haziran
Pub Date Season	: April-May-June

Atıf/Cite as: Tozkoparan, G . (2021). Örgütsel Stresin Çalışanların Yaşam Doyumu ve Bireysel Performans Algısına Etkileri Üzerine Bir Araştırma . İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi , 10 (2) , 1881-1910 . Retrieved from <http://www.itobiad.com/tr/pub/issue/62559/851959>

İntihal /Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and confirmed to include no plagiarism. <http://www.itobiad.com/>

Copyright © Published by Mustafa YİĞİTOĞLU Since 2012 – Istanbul / Eyup, Turkey. All rights reserved.

Örgütsel Stresin Çalışanların Yaşam Doyumu ve Bireysel Performans Algısına Etkileri Üzerine Bir Araştırma ¹

Öz

Yaşamın kaçınılmaz olgularından biri olması sebebiyle gerek bireylerin gerekse örgütlerin hayatında çok önemli bir yer tutan stres, son yıllarda daha çok konuşulmaya başlanan bir kavram haline gelmiştir. İş dünyasında ve özellikle teknolojik alanda yaşanan gelişmeler doğrultusunda, iş yapma usullerinin değişmesi, çalışanların kariyer beklentileri, yöneticilerin hedef baskıları, ulusal ve küresel dünyada rekabetin daha yoğun hissedilmesi gibi sebepler örgüt içinde daha fazla stres yaşanmasına yol açmaktadır. Çalışanların işe yöneltilmesi ve işle ilgili olumlu sonuçlar elde edilmesinde belirli bir düzey strese ihtiyaç duyulurken bu düzeyin üzerindeki stres çalışanların iş doyumlarından yaşam doyumlarına, yaratıcılıklarından motivasyon ve performanslarına dek pek çok değişken üzerinde olumsuz etkilere yol açmaktadır. Bu doğrultuda çalışmanın amacı, örgütsel stresin çalışanların yaşam doyumunu ve bireysel performans algısı üzerinde etkisinin olup olmadığını incelemektir. Belirlenen amaç doğrultusunda, çalışma kapsamında 260 beyaz yakalı özel sektör çalışanı ile bir araştırma gerçekleştirilmiştir. Verilerin toplanmasında survey yöntemi ve anket tekniği kullanılmıştır. Elde edilen bulgulara göre, stres boyutlarından kariyer geliştirme ve yaşam doyumunu arasında anlamlı ve düşük düzeyde negatif ilişki, insanlarla ilgili sorumluluk boyutu ve yaşam doyumunu arasında anlamlı ve düşük düzeyde pozitif ilişki bulgulanmıştır. Yine elde edilen bulgulara göre, örgütsel stres boyutlarından niceliksel iş yükü boyutu ile çalışanların bireysel performans algısı arasında ise anlamlı ve düşük düzeyde pozitif ilişki tespit edilmiştir. Yazın taraması sürecinde, araştırma kapsamında ele alınan değişkenler arasındaki ilişkileri ele alan bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu yönüyle araştırmadan elde edilen sonuçların hem yönetim ve organizasyon yazınına hem de sektöre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Stres, Örgütsel Stres, Yaşam Doyumu, Bireysel Performans, Bireysel Performans Algısı

¹ DEÜ, Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma ve Yayın Etik Kurulu'ndan 08.03.2021 tarih ve 12 sayılı kararı ile Etik Kurul onayı alınmıştır.

A Research on the Effects of Organizational Stress on the Life Satisfaction and Performance of the Employees

Abstract

Stress, an inevitable part of life in both the individual and organizational dimensions has started to spark more discussion in recent years. As the business and technological fields develop; factors such as changing business manner, employees' career expectations, managers' target pressures, and more intense national and global competition cause more stress within organizations. While a certain level of stress is needed in directing employees to work and produce positive results, stress above this level causes negative effects on many variables from job and life satisfaction, to creativity, motivation, and performance. Therefore, the purpose of the study is to determine the effect of organizational stress on employees' life satisfaction and individual performance perception. For this purpose, research was conducted with 260 white-collar private sector employees. Survey method and questionnaire technique were used to collecting data. The findings show a significant and low level negative relationship between career development (one of the stress dimensions) and life satisfaction. Additionally, a significant and low level positive relationship was found between the dimension of responsibility for people and life satisfaction. Moreover, a significant and low level positive relationship was found between the quantitative role dimension and the individual performance perception of the employees. During the literature review process, since there was no study dealing with the relationships between variables considered within the scope of the research, the results obtained will contribute to both the management, organizational literature, and the industry.

Keywords: Stress, Organizational Stress, Life Satisfaction, Job Performance, Employees' Perception of Performance

Giriş

Endüstrileşme ile birlikte özellikle gelişmiş ülkeler, tüm kaynakların yönetiminde temel rolü oynadığı için örgütlerde insan unsurunun önemini daha iyi kavramaya başlamış, dolayısıyla çalışanlar, örgütün en önemli değeri haline gelmişlerdir. Bu önemin farkında olan işletmeler, çalışanlarının kendilerini mutlu hissedebilecekleri bir ortam yaratmaya çalışmaktadır. Çünkü çalışanların kendilerini mutlu ve güvenilir bir ortamda hissetmeleri,

örgütteki çalışma uyumunu da olumlu ölçüde etkileyecektir (Kırel, 1993, s.160). Ancak örgütte zaman zaman bu uyumun bozulmasına neden olabilecek çeşitli durumlar yaşanmakta, stres ise bunların başında gelmektedir. Dolayısıyla stres, yaşamın her alanında olduğu gibi örgütsel yaşamda da kaçınılmaz bir olgu haline gelmiştir.

Örgütsel stres, doğru yönetildiğinde planlama, önlem alma ve uygulama konusunda harekete geçirici etki gösterirken doğru yönetilmediğinde ise örgütler için yüksek maliyetlere yol açabilecek bir olgudur. Örneğin; çalışanların motivasyonlarında, verimliliklerinde, performanslarında ya da iş ve yaşam doyumlarında stres kaynaklı yaşanabilecek olumsuzluklar, örgütün bütününe etkileyen maliyetler arasında sıralanabilir. Bu çalışmada, stresin söz konusu maliyetlerden ikisi olan çalışanların yaşam doyumu ve performansına olan etkileri incelenmiştir. Örgütsel stresin, çalışanların yaşam doyumu ve performansı üzerinde olumsuz etkisinin olacağı öngörülmektedir. Bu doğrultuda araştırmanın sorusu; "Örgütsel stres, çalışanların yaşam doyumu ve performansı üzerinde olumsuz yönde etkili midir?" olarak belirlenmiş ve bu doğrultuda 260 beyaz yakalı özel sektör çalışanı üzerinde bir araştırma gerçekleştirilmiştir.

Yazında, örgütsel stresin iş doyumu, tükenmişlik, verimlilik, bireysel performans, örgütsel bağlılık gibi pek çok farklı değişkeni olumsuz etkilediğini gösteren çok sayıda araştırma vardır (Blau vd., 1986; Byrd vd., 2000; Lambert vd., 2007; Hawe vd., 2000; Lu vd., 1997; Brewer ve Landers, 2003; Galarza ve Rodas, 2019; Reynolds, 1997; Blix vd., 1994; Gandham, 2000; Lance ve Richardson, 1988; Erickson vd., 1972; Cotton vd., 2002; Halkos ve Bousinakis, 2008; Jamal, 1984; Jamal, 2011; Jehangir vd., 2011; Ahmed ve Ramzan, 2013; Arbabisarjou vd., 2013; Searle vd., 1999). Yazın taraması sırasında stresin çalışanların yaşam doyumu ve performansı ile ilişkisini birlikte araştıran bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu yönüyle bir ilk olan çalışmadan elde edilen sonuçların, konuyla ilgili alana ve uygulamacılara katkı sağlayacağı umulmaktadır.

Kavramsal Çerçeve

Örgütsel Stres Tanımı

İlk olarak Hans Selye (1974, s.27) tarafından ortaya atılan stres kavramı, "vücudun herhangi bir değişim talebine verdiği özel olmayan (yaygın) bir tepki" olarak tanımlanmaktadır. Lewis vd.'ye (1993, s.63) göre stres, bireyin çevresi ile uyumuna yönelik sınırları zorlayan iç ve dış etkenler olarak tanımlanmaktadır.

Çoğu kaynak stresin olumsuz yönlerini ön plana çıkartıyor olsa da stres kendi içinde olumlu yönleri barındıran bir kavramdır. Nitekim stres tepkisi, her şeyden önce tarihin ilk çağlarından itibaren bireyin hayatta kalma zorluklarına dayanmasını sağlayan doğuştan gelen bir koruma mekanizması

olarak görülmektedir. Bu mekanizma sayesinde, stres belirli bir seviyeye kadar arttıkça sağlık, performans ve genel refah seviyesi de artar (Everly ve Lating, 2013, s.10). Bu noktada önemli olan, yaşanan stresin bireyin tolere edebileceği sınırların içinde olmasıdır.

Örgütsel stres ise stres kaynaklarının azlığı ya da çokluğuna göre ortaya çıkan örgütsel bir olgudur (Selye, 1976, s.78). Stres kaynaklarının neler olduğu ile önem ve etki derecesi her örgüt için farklı olacağından, stresi örgütler için standart bir yaklaşımla değil etkileşimci bir yaklaşımla ele almak daha uygun olacaktır (Schuler, 1982, s.5). Diğer bir ifadeyle, belirli düzeylerde stresin tıpkı bireylerde olduğu gibi örgüt sağlığı için gerekli olduğu ancak belirli bir düzey sonra yıkıcı etkisi nedeniyle örgüt sağlığı için tehlikeli olabileceği söylenebilir. Bu düzeyi belirleyen ise stres kaynaklarının sayısı ve içeriğidir. Stres kaynaklarının sayısı ve içeriğine bağlı olarak örgütsel stres de tıpkı genel streste olduğu gibi, bazı durumlarda çeşitli rahatsız edici sonuçlar doğuran, bazı durumlarda ise çalışanların motivasyonlarını, verimliliklerini ve performansını olumlu etkileyebilen bir durumdur (Robbins, 1998, s. 652-653).

Örgütsel streste, stres kaynakları kadar stresin nasıl yönetildiği de önemli hale gelmektedir. Kötü yönetilen örgütsel stres, doğrudan ve dolaylı maliyetler olmak üzere örgütlere iki ana maliyet kalemi yaratmaktadır. Doğrudan maliyetler; devamsızlık, gecikme, grevler, işi yavaşlatma, işgücü devri, iş performansı, sağlık bakım maliyetleri ve tazminat masrafları vb. olarak sıralanırken, dolaylı maliyetler ise düşük moral, düşük motivasyon, memnuniyetsizlik, iletişim sorunları, saldırganlık ve şiddet, hatalı karar verme, iş ilişkilerinde bozulma ve fırsat maliyetleri olarak sıralanmaktadır. Dolaylı maliyetler örgüt için gizli maliyet kalemi olup bu maliyetleri hesaplamak doğrudan maliyetleri hesaplamaktan çok daha zordur (Quick vd., 1997, s.96).

Örgütsel stresin yarattığı maliyet incelendiğinde, örneğin Amerika'da, işle ilgili stresin işletmelere yarattığı doğrudan ve dolaylı maliyetin 300 milyar dolar olduğu tahmin edilmektedir. Amerikan Stres Enstitüsü'nün yaptığı araştırmaya göre, Amerika'da, çalışanların yüzde 83'ü iş yeri kaynaklı stres yaşamaktadır. Çalışanların %46'sı aşırı iş yükü, %28'si iş yerindeki ilişkiler, %20'si iş ve özel yaşam arasındaki dengesizlik, %6'sı ise iş güvencesizliği nedeniyle iş yerinde stres yaşadıklarını belirtmişlerdir. Ayrıca stres kaynaklı nedenlerle her gün işe gitmeyen bir milyon çalışan olduğu belirtilmektedir (Sözbilir, 2020).

Türkiye'de ise 1.098 çalışan üzerinde yapılan "İş Yeri Stresi Anketi"nin sonuçlarına göre stres, iş ortamında son derece yaygın bir olgudur. %90'ı iş yerinde kendisini stresli hissettiğini belirten çalışanlar, yaşadıkları stres nedeniyle çok çeşitli sağlık problemleri de yaşamaktadırlar. İş yerinde yaşanan stresin en önemli nedeni %49 ile "iş yoğunluğu ve iş yükünün fazlalığı" çıkmıştır. Katılımcıların %75'i, iş-özel yaşam dengesizliğinin kendilerini mutsuz ettiğini belirtmişlerdir. İş yeri stresinin sonuçlarına bakıldığında ise ilk üçte "verimsiz çalışma" (%63), sık görülen baş ağrıları (%44) ve depresyon (%37) yer almaktadır (Sözbilir, 2020).

Araştırmalardan da görüldüğü gibi, stresin örgütlere yarattığı maliyet çok ciddi düzeydedir. Stresin yarattığı bu maliyetlerle baş edebilmek, başka bir ifadeyle örgütlerde stresle mücadele edebilmek için stresin üretildiği değil yönetildiği bir örgüt kültürünün inşası elzem hale gelmektedir.

Örgütsel Stres Kaynakları

Örgütsel stresin yönetilmesinde, örgütsel stres kaynaklarının doğru tespit edilmesi anahtar rol oynamaktadır. Konuyla ilgilenen araştırmacılar, örgütsel stres kaynaklarını genel olarak teşvik edici ve engelleyici olmak üzere iki grupta toplamışlardır. Teşvik edici kaynaklar; kişinin kaldırabileceği nitelikteki iş yükü, görevlerin tamamlanmasına yönelik baskı ve görevin aciliyeti gibi kaynaklardan oluşmaktadır. Engelleyici stres kaynakları ise kişiyi amaçlarından uzaklaştıran kaynaklar olup gereksiz bürokrasi, işletme politikaları, sorumlulukların belirsizliği gibi kaynaklardan oluşmaktadır. Araştırmalardan elde edilen bulgular, teşvik edici kaynakların engelleyici kaynaklardan daha az strese yol açtığı yönündedir. Bulgular ayrıca, destekleyici bir iş ortamında teşvik edici stresin iş performansını artırdığını, buna karşılık engelleyici stresin tüm çalışma ortamlarında iş performansını azalttığını göstermektedir (aktaran Robbins ve Judge, 2012, s.607).

Daha detaylı biçimde incelendiğinde, yazında çok sayıda örgütsel stres kaynağına yer verildiği görülmektedir. Ancak çalışma kapsamında bunların hepsine yer vermek mümkün olmadığından, araştırma kısmında incelenen kaynaklara yer vermenin uygun olacağı düşünülmüştür. Bu bağlamda Ivancevich ve Matteson'un (1980) ölçeğinde yer alan stres kaynaklarından rol belirsizliği, rol çatışması, aşırı iş yükü, kariyer geliştirme ve insanlarla ilgili sorumluluk konularına yer verilmiştir.

Rol, sosyal bir yapıda bir pozisyon için beklenen davranışlar olarak tanımlanabilir. Rol belirsizliği, belirli bir pozisyonu işgal eden çalışanın, rolünün gereklilikleri ile ilgili yeterli bilgiye sahip olmaması durumudur (Rizzo vd., 1970, s.151). Rol çatışması ise çalışanın birden fazla rol üstlendiğinde ve bu roller uyumsuz olduğunda ortaya çıkan durumdur. Çatışma ortaya çıkması normaldir, çünkü bir rolün performansı diğerinin performansını olumsuz yönde etkiler. Bir kişinin aynı anda birden çok rolü yerine getirmesi gerektiğinde ve bunları gerçekleştirmek için gereken kaynaklardan yoksun olduğunda aşırı yüklenme ortaya çıkar. Bu durum ise çatışmaya yol açar (Creary ve Gordon, 2016, s.1-6).

Diğer bir stres kaynağı olan aşırı iş yükü, bir çalışanın yaşadığı yoğun iş hacmini temsil eder (Spector ve Jex, 1998, s.358). Bireyler, zaman baskısı altında olmanın, çok fazla talimat ve sorumluluk almanın bir sonucu olarak zaman zaman aşırı derecede iş yüklenirler (Jones vd., 2007, s.664-665).

Aşırı iş yükünün, çalışanlarda fiziksel, zihinsel ve psikolojik olmak üzere pek çok istenmeyen duruma yol açtığı belirtilmektedir (De Cuyper ve De Witte, 2006, s.441-442). Nitekim konuyla ilgili yürütülen araştırmalarda, aşırı

**Örgütsel Stresin Çalışanların Yaşam Doyumu ve Bireysel Performans Algısına Etkileri
Üzerine Bir Araştırma**

iş yükünün çalışanları olumsuz yönde etkilediğine dair sonuçlara ulaşılmaktadır. Örneğin; Kanbur (2018), yaptığı araştırmada aşırı iş yükünün çalışanların iş ve yaşam doyumunu negatif yönde etkilediğini bulgulamıştır. Uysal, Akbulut ve Ertan (2015), yaptıkları araştırmada, çalışanların aşırı iş yükü algılamaları ile negatif çalışma psikolojileri arasında ve çalışma psikolojilerindeki negatif değişim ile de işgören performansları, örgütsel stres ve örgütsel tükenmişlik arasında negatif ilişki tespit etmişlerdir. Faiz (2019), araştırmasında aşırı iş yükünün işten ayrılma niyeti üzerinde etkili olduğu sonucuna ulaşmıştır. Guardado (2011), yaptığı araştırmada aşırı iş yükünün çalışanlarda tükenmişlik yaşanmasına sebep olduğunu tespit etmiştir. Mazloum, Kumashiro ve Higuchi (2008) çalışmalarında, aşırı iş yükünün başlıca stres kaynağı olduğunu tespit etmişlerdir. Trayambak, Kumar ve Jha (2012) ile Singh (1998) çalışmalarında, aşırı iş yükünün çalışanlarda iş stresine neden olduğunu tespit etmişlerdir. Vanishree (2014) de çalışmasında, aşırı iş yükünün iş stresini artırdığını saptamıştır. Bulgular, aşırı iş yükü, rol belirsizliği ve rol çatışmasının çalışanlarda iş stresine yol açtığını ve bunun sonucunda zayıf konsantrasyon, zihinsel durgunluk ve zayıf karar verme durumlarının görüldüğünü tespit etmiştir. Aşırı iş yükü, çalışanların performanslarını da etkileyen önemli faktörlerden birisidir (Jones vd., 2007, s.664-665). Özellikle işle ilgili hedeflerin sayısı arttıkça işe bağlı stres de artmakta, bu durum ise performansı düşürmektedir (Emsley, 2003, s.345).

Konuyla ilgili yapılan araştırmalar (Greenglass, Burke ve Moore, 2003; Lagerveld, Blonk, Brenninkmeijer ve Schaufeli, 2010; Shah vd., 2011; Zoer, 2014), iş yükünün gereğinden az ya da çok olmasının çalışanların ruh sağlığını olumsuz yönde etkileyerek strese neden olduğunu göstermektedir (DeFrank ve Ivancevich, 1998). Ancak iş yükü, her ne kadar ilk etapta çalışanlar için önemli bir stres kaynağı olarak görülse de çalışanların kapasitesine uygun yük verildiğinde çalışanların gelişimleri, verimlilikleri ve daha hızlı öğrenmeleri için aynı zamanda bir fırsat da yaratabilmektedir.

Aşırı iş yükü, niceliksel ve niteliksel olarak ortaya çıkabilir. Niceliksel iş yükünde çalışan, mevcut zaman diliminde gerçekleştirilebilecek olandan daha fazla işe sahiptir. Niteliksel iş yükünde ise bir çalışan kendi görevlerini yerine getirmek için yeterli zamana sahip olabilir, ancak görevlerin ele alınması çok zor olabilir (Srivastava, 2016). Çünkü işlerin içerik olarak yerine getirilmesi birey açısından güçlük taşımaktadır.

Örgütsel ortamda önemli stres kaynakları olan rol belirsizliği, rol çatışması ve aşırı iş yükünün etkilerini azaltmaya yönelik çözümler arasında; daha net ve belirgin rol tanımları, taleplerin azaltılması ve kaynakların artırılması gibi çözümler geliştirilebilir (Creary ve Gordon, 2016, s.1-6).

Örgütlerde, çalışanlar için başka bir stres kaynağı da kariyer planlama ve geliştirmedir. Kariyer geliştirmeden kaynaklanan stres faktörleri arasında; örgütte çalışanların hedefleriyle uyumlu bir kariyer planlamasının yapılmaması, teknolojiye hızlı değişimler, iş görme anlayışındaki

değişiklikler ve buna paralel olarak yeni iş görme yöntemleri, işin öğelerinde görülen değişiklikler, tüm bunların sonucunda çalışanlarda yeni beceri ve yetkinliklere ihtiyaç duyulması ve çalışanların kendi kariyerlerinin yönetiminde söz sahibi olamaması gibi konular sıralanabilir (Deniz ve Ünal, 2007, s.110).

Çalışanların, örgütte hangi görevleri yapacağını ve bu görevler için hangi becerilere sahip olması gerektiğini, başka bir ifadeyle hangi kariyer yolunda hangi amaçla ilerleyeceğini ve bu amaçları gerçekleştirebilmek için ihtiyaç duyacağı araçların neler olduğunu bilmemesi (aktaran Soysal, 2009, s.36), önemli birer stres kaynağı olarak değerlendirilmektedir. Örgütün, çalışanların eğitimi, yetiştirilmesi ve kariyer amaçlarına ulaşması konusunda yardımcı olmaması da bu konuyla ilgili diğer stres kaynakları olarak değerlendirilmektedir (Glueck, 1982, s.344). Ek olarak, kariyerinde plato yaşayan çalışanlara yönelik çözümcü yaklaşımların olmaması da başka bir stres kaynağı olarak ele alınabilir.

Kariyer geliştirmeden kaynaklanan stresin azaltılabilmesi için çalışanların yetenekleriyle uyumlu kariyer planlama ve kariyer geliştirme uygulamalarının hayata geçirilmesi ve çalışanların bu konuda ikna edilmesi önemlidir.

İnsanlarla ilgili sorumluluk ya da kişilerarası ilişkilerde sorumluluk, örgütsel stres kaynaklarından bir diğeridir (Güçlü, 2001, s.100). Başka insanların sorumluluğunu üstlenmek kişilerde gerginlik yaratarak strese neden olabilmektedir. Diğer insanların mesleki gelişiminin sorumluluğunu yüklenen bir çalışan; iş, yapısı gereği fazla sorumluluk gerektiriyorsa bununla birlikte konuyla ilgili yetkisi de kısıtlıysa kendisini aşırı stres altında hissetmesi kaçınılmaz hale gelebilir. Nitekim konuyla ilgili yürütülen araştırmalarda, çok sayıda çalışanın sorumluluğunu üstlenen yöneticilerin aşırı stres altında olduklarını gösteren bulgulara ulaşılmaktadır. Yöneticilerde, çalışanlara kıyasla kalp, mide ve tansiyon rahatsızlıkları gibi sağlık problemlerinin daha çok görülmesinin nedeninin de söz konusu stres olduğu söylenebilir (Aytaç, 2009, s.11).

Sorumluluk ilişkisinin bir başka boyutunu da kişilerarası sorumluluk oluşturmaktadır. İşten kaçan ve iş yapma yükümlülüğünü çalışma arkadaşlarının üzerine atan bir çalışan yüzünden diğer çalışanlar stres yaşayabilmektedirler. Diğer çalışanlar böyle bir sorumluluğu üstlenmeseler dahi işten kaytaran biriyle aynı ortamda çalışmaktan rahatsız olacaklardır (Cam, 2004, s.5).

Yaşam Doymu

Yaşam doymu kavramını ilk kez ele alan Neugarten, Havighurst ve Tobin (1961, s.135), bireyin yaşamı ile ilgili amaçlarına ulaşip ulaşmama konusu üzerinde durmuşlar ve yaşam doymunu, 'bireylerin, yaşamdan beklentileri ile sahip olduklarını karşılaştırarak ulaştıkları sonuç' şeklinde

tanımlamışlardır. Shin ve Johnson'a (1978, s.478) göre yaşam doymu, 'bireyin, kendi belirlediği kriterler çerçevesinde yaşam kalitesini genel olarak değerlendirmesidir'. Yaşam doymu kısaca, bireyin yaşamına ilişkin bilişsel ve yargısal bir değerlendirme sürecini ifade etmektedir (Diener vd., 1985, s.71).

Yazın incelendiğinde, çok açık ve net gibi görünen yaşam doymu kavramının tanımlanmasında çeşitli güçlüklerle karşılaşıldığına rastlanmaktadır. Örneğin, 1974 ve 1976 yıllarında yapılan iki çalışmada, yaşam doymu kavramı ile ilgili olduğu düşünülen sekiz yüz farklı öge denenerek söz konusu öğeler önce yüz, daha sonra otuz öğeye indirilmiştir. Başka bir çalışmada 6500 öge sıranmış ve 15 ana öğeye indirgenmiştir. Söz konusu öğeler; 1)Ekonomik açıdan ve güvenlik açısından rahat hissetme, 2)Sağlıklı olma, 3)Aile ve diğer akrabalar arasında iyi ilişkilere sahip olma, 4)Çocuk sahibi olma, 5)Evlilikte uyumlu olma, 6)Yakın arkadaşlıklar, 7)İhtiyacı olanlara yardımcı olma ve koruma, 8)Devlet ya da halk tarafından organize edilen ulusal ve yerel düzeyde çeşitli etkinliklere katılma, 9)Sürekli öğrenme, 10)Kendini anlama, 11)İş sahibi olma, 12)Kendini tanımlayabilme, 13)Sosyalleşme, 14)Hobilere vakit ayırabilme ve 15)Eğlenceye vakit ayırabilme şeklinde sıralanmıştır (Dikmen, 1995, s.118).

Görüldüğü gibi, yaşamın her alanını kapsayan unsurlar yaşam doymunun içine girebilmektedir. Ancak bu durum, ölçme konusunda güçlükler yaratabileceğinden bu durumun önüne geçilebilmesi adına yaşam doymunun bütüncül bakış açısıyla ölçülmesi önerilmektedir. Bu bağlamda, bireylerin yaşam doymunu etkileyen unsurlar daha bütüncül bir yaklaşımla şu şekilde sıralanmaktadır (aktaran Keser, 2005, s.80);

- Bireyin yaşamından mutluluk duyması,
- Bireyin yaşamını anlamlı bulması,
- Bireyin amaçlarına ulaşması konusunda istekli olması,
- Bireyin pozitif bireysel kimliğe sahip olması,
- Bireyin kendisini bedensel olarak dayanıklı hissetmesi,
- Bireyin kendisini sosyal ve finansal açıdan güvende hissetmesi.

Tanımlar ve yaşam doymunu etkileyen unsurlara dair açıklamalardan da görüldüğü gibi yaşam doymu, bireylerin yaşamını bir bütün olarak ele almaktadır. Bireylerin tüm yaşam alanlarını içeren geniş bir kavram olan yaşam doymunun değerlendirilmesi de tamamen öznel olup her bireyin yaşamdan beklentileri, öncelikleri, ihtiyaç ve hedefleri farklı olduğundan doymu ya da doymsuzluk da kişiye özgü olarak değişiklik gösterecektir.

Yaşam doymunun etki ettiği düşünülen bazı değişkenlerle (örneğin; iş doymu, performans, tükenmişlik vb.) arasındaki ilişki çeşitli araştırmalarla incelenmiştir. Yazında, yaşam doymu ile ilişkisi en fazla araştırılan değişken iş doymudur. Yapılan araştırmalarda, iş doymu ve yaşam doymu arasında olumlu ilişkiler bulunmuş, hatta yaşam doymuları yüksek

olan katılımcıların iş doyumlarının da daha yüksek olduğu tespit edilmiştir (Judge ve Hulin, 1993; Judge ve Watanabe, 1993; Dikmen, 1995; Rode, 2004; Keser, 2005; Judge ve Klinger, 2008; Şeker ve Zırhlioğlu, 2009; Köksal, 2014; Gül, 2017). Yine yapılan araştırmalarda, yüksek yaşam doyumu seviyesine sahip olan katılımcıların, düşük yaşam doyumu seviyesine sahip olanlara kıyasla tükenmişlik sendromuna daha az yakalandıkları saptanmıştır (Avşaroğlu vd., 2005; Şeker ve Zırhlioğlu, 2009). Yaşam doyumu, çalışanların iş performansını da olumlu yönde etkilemektedir. Yaşam doyumu ile performans arasındaki ilişkiyi inceleyen araştırmalarda (Jones, 2006; Lafreniere vd., 2012; Kale, 2015; Özer ve Doğan, 2017; Uludağ, 2019), çalışanların yaşam doyumu arttıkça performanslarının da arttığı sonucuna ulaşılmıştır.

Bireysel Performans

Örgütsel yaşam içerisinde iş performansı ya da diğer bir ifadeyle bireysel performans sadece bireyleri değil örgütleri de yakından ilgilendiren bir konudur. Çünkü örgütsel performans, bireysel performansların toplamından oluşmaktadır. Dolayısıyla çalışanların performansı yükseldikçe örgütsel performans da o ölçüde yükselecektir.

Performans, örgütler açısından değerlendirildiğinde, bireylerin işlerini yapmak için gösterdikleri çabalar sonucunda elde ettiği başarı olarak tanımlanabilir (Morillo, 1990, s.183). Tınaz'a göre (2013, s.81) performans, yapılan bir işle ilgili olarak neyin başarılabilirdiğinin miktar ve kalite açısından ifadesidir. Kısaca performans; çalışanların, kendilerinden belirlenen hedefleri istenilen şekilde yerine getirebilmeleridir (Tozkoparan ve Tenteriz, 2019, s.42).

Bireysel performansı oluşturan üç temel unsur vardır. Yöneticilerin, çalışanlarının motivasyonunu ve performansını artırmak için bu unsurlar üzerinde durmaları önemlidir. Bunlar; odaklanma, yetkinlik ve adanma'dır. Söz konusu unsurlar, birbirlerinden ayrı veya beraber ele alınabilir. Bireysel performansın yüksek olması için belirtilen unsurların beraber ele alınması gerektiğinden, yönetim dikkatini söz konusu unsurların hangilerinden ne ölçüde ve ne zaman gerekli olduğunu belirlemeye yoğunlaştırmalıdır (Barutçugil, 2004, s.202).

Çalışanlar, işlerinde iyi bir performans gösterdiklerinde hem bireysel olarak gelişir hem de terfi ederek ekonomik ve sosyal yönden çeşitli fırsatlar elde ederler. Tüm çalışanlar yüksek performans sergilediğinde, işletmenin stratejik amaç ve hedeflerini gerçekleştirme olasılığı da artacaktır (Bingöl, 2006, s.321). Dolayısıyla örgütün temel rekabet gücünün, insan kaynağının performansına bağlı olduğu söylenebilir (Tozkoparan, 2019, s.167). Bu bağlamda, örgüt içinde çalışanların performansını artıracak koşulların yaratılması (doğru işe doğru kişinin yerleştirilmesi, sorumluluk ve inisiyatif verilmesi, pozitif çalışma koşulları, kişinin yeteneklerini ortaya koyabileceği iş koşulları, katılımcı bir

yönetim, uygun sağlık ve güvenlik koşulları, uyumlu iş arkadaşları vb.) önemlidir.

Örgüt ortamında bireysel performansı etkileyen değişkenler genel olarak; çalışma koşulları, yöneticinin desteği, motivasyon, örgütle özdeşleşme, örgüt kültürü, yaşam doyumu, iş doyumu ve örgütsel stres değişkenleri bazında incelenmektedir (Akyıldız ve Turunç, 2013, s.168-175).

Değişkenlerarası İlişkiler

İşgörenler, yaşadıkları yoğun ve uzun süreli stres sonucunda işin gerekliliklerini yerine getirmede zorluk yaşamakta, bu durum ise performanslarının düşmesine sebep olmaktadır (Greenhaus ve Beutell, 1985, s.80). Performansı düşen çalışanların motivasyonları, iş doyumları ve verimlilikleri de düşeceğinden söz konusu durum, örgütsel düzeyde mal ve hizmet üretimine olumsuz yansiyarak örgüt performansının düşmesi sonucu ile karşılaşılabılır. Bu nedenle, stres ve performans arasındaki ilişki örgütler için çok önemlidir (Everly ve Lating, 2013, s.11).

Genellikle orta düzeydeki stresin yaratıcılığı harekete geçireceği ve çabaları teşvik edeceği ifade edilirken, aşırı stres düzeylerinin ise yaratıcılığı engellediği ve performansı düşürdüğü belirtilmektedir (Srivastava, 2016). Dolayısıyla çalışanların performansı, yaşadıkları stres düzeyine bağlı olarak olumlu ya da olumsuz şekilde etkilenebilmektedir (Pehlivan, 1995, s.232). Bu bağlamda, kuramsal bilgiler ve yapılan araştırmalar çerçevesindeki genel kanı, optimal seviyenin başka bir ifadeyle kişiye göre ideal olan seviyenin üzerinde stres yaşayan bireylerin performansı düşerken, optimal stres yaşayanların performansının ise artacağı yönündedir. Diğer bir ifadeyle, çalışanların belirli bir düzeyde stres tepkisi içinde olmaları, işlerine motive olmalarını ve performanslarının yükselmesini sağlarken, belirli bir düzeyin üzerindeki stres ise tamamen ters yönde bir sonucun ortaya çıkmasına sebep olabilecektir (Ertekin, 1993, s.63). Kısaca, optimum stres seviyesinde performans maksimum seviyesine ulaşır. Ancak stres "sıkıntı" bölgesinde artmaya devam ederse performans hızla düşer. Stres seviyeleri aşırı düzeylerde kalırsa sadece performans değil bireysel ve örgütsel sağlık da bozulmaya başlar (Everly ve Lating, 2013, s.11).

Konuyla ilgili yapılan çalışmalar incelendiğinde, stresin iş performansı üzerine etkileri konusunda yapılan araştırmalarda farklı sonuçlara ulaşıldığı görülmektedir. Bazı çalışmalarda örgütsel stres ve performans arasında negatif yönlü ilişkiler bulgulanmışken (Allen vd., 1982; Jamal, 1984; Abramis, 1994; Fiore, 2020; Atılğan ve Dengizler, 2007; Babin ve Boles, 1998; Mohr ve Puck, 2007; Jones vd., 2007; Jorgensen ve Golden, 2002; Çelik ve Çıra, 2013; Emsley, 2003; Lepine vd., 2005; Chang vd., 2007), bazı çalışmalarda ise örgütsel stres ve performans arasında pozitif yönlü ilişkiler bulgulanmıştır (Rabinowitz ve Stumpf, 1987; Burke vd., 2009). Hatta Burke, Koyuncu, Fiksenbaum ve Acar'ın (2009, s.25-26) yaptıkları araştırmada, diğerlerinden daha fazla iş yoğunluğuna sahip çalışanların daha yüksek düzeyde performans gösterdikleri tespit edilmiştir. Turunç ve Çelik'in

(2010) çalışmasında ise örgütsel stresin performans üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisinin olmadığı tespit edilmiştir. Akgündüz'ün (2015, s.1082) yaptığı çalışmada ise örgütsel stres kaynaklarından rol çatışması ve rol belirsizliğinin performans ile negatif ilişkili olduğu bulgulanmıştır.

Çalışanların örgütsel stres düzeyleri bireysel performanslarının yanı sıra yaşam doyumlarını da olumsuz yönde etkilemektedir (Kanbur, 2018, s.136). Johnson vd. (2005), yaptıkları çalışmada, örgütsel strese maruz kalan çalışanların yaşam doyumlarının düşük olduğunu belirtmektedirler. Babin ve Boles'in (1998, s.87) yaptıkları araştırma sonucuna göre de stres, yaşam doyumunu doğrudan etkilemektedir. Burke vd.'nin (2009, s.25-26) yaptıkları çalışmada, örgütsel stresin yaşam doyumunu üzerinde olumsuz etkileri olduğu tespit edilmiştir.

Örgütsel stres kaynaklarından olan aşırı iş yükü, çalışanlarda bedensel ve zihinsel yorgunluğa sebep olmakla beraber yaşamdan sağlanan doyumunu da olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Nitekim, çalışanlardaki aşırı iş yükünün stresi artırdığı bunun da yaşam doyumlarını düşürdüğü araştırmalarla doğrulanmıştır (Jorgensen ve Golden, 2002; Burke vd., 2009). Ek olarak, iş yükünde artış yaşayan çalışanların, istemeyerek de olsa yaşamlarındaki kimi şeyleri erteleyebileceği ya da ihmal edebileceği, bu durumun ise engellenmişlik hissi yaratarak yaşam doyumuna olumsuz yansıtacağı olası görülmektedir (Çakıcı vd., 2013, s.3). Konuyla ilgili olarak, De Cuyper ve De Witte (2006), Goh, Ilies ve Wilson (2015), Ilies, Dimotakis ve De Pater (2010), Burke vd. (2009), Erol (2016) ve Çelik (2016), yapmış oldukları araştırmalarda aşırı iş yüküne maruz kalmanın, çalışanların yaşam doyumlarını olumsuz yönde etkilediğini tespit etmişlerdir.

Araştırmalardan elde edilen sonuçlardan farklı olarak, Türkiye'de mavi ve beyaz yakalı çalışanlar üzerinde yapılan bir araştırma ise aşırı iş yükünün yaşam doyumunu olumlu yönde etkilediği bulgusuna ulaşılmıştır. Bu sonucun elde edilmesinde, Türkiye'de işsizlik oranının yüksek olmasının etkili olduğu düşünülmektedir. Yoğun iş yüküne sahip olmanın çalışanlarda iş garantisi (işin sürekliliği) algısını yaratarak işten çıkartılma kaygısını azalttığı yorumu yapılabilir. Bu nedenle, çalışanların iş yükü fazla dahi olsa bir iş sahibi olmanın yaşam doyumunu üzerinde olumlu yönde etkili olduğu düşünülmektedir (Çakıcı vd., 2013, s.1). Yazında ayrıca yüksek seviyede yararlılık algısının da yoğun iş yüküne katlanılarak yaşam doyumunu artırmada rol oynadığı vurgulanmaktadır. Nitekim, sosyal hizmet uzmanları üzerinde yapılan bir araştırmanın sonucuna göre (Cole vd., 2004, s.1), sosyal hizmet uzmanlarının, hizmet sundukları hedef kitlede olumlu seviyede değişime yol açabileceklerini ve yaptıkları işe anlamlı katkı sunacaklarını düşündüklerinde, yaptıkları işten ve yaşamlarından daha fazla doyum sağlayarak üstlendikleri iş yükünün düzeyinin ise pek üzerinde durmadıkları tespit edilmiştir.

Görüldüğü gibi stres, bireylerin tolere edebileceği seviyelerin üzerine çıktığında çoğunlukla istenmeyen sonuçlara yol açmakta, bu durum bireyi de örgütü de olumsuz yönde etkilemektedir. Bununla birlikte, stresli durumlar özellikle ileri yaşlarda daha ciddi sağlık sorunlarına yol açarak yaşam doyumunu düşürebileceğinden, iş yerinde stres yaratabilecek konularda zamanında önlem alınması hayati önem taşımaktadır (Schmitter vd., 1999, s.438).

Kavramsal kısımda verilen bilgiler ışığında, örgütsel stresin bireyleri ve örgütleri olumsuz yönde etkilediği açıktır. Bu noktada, örgütsel stresin azaltılması konusunda yöneticilere büyük bir görev düşmekte, örgüt içindeki stres kaynaklarının doğru tespit edilerek gereken önlemlerin alınması önem taşımaktadır.

Yöntem

Araştırmanın Amacı, Hipotezleri ve Önemi

Çalışmanın amacı, örgütsel stresin, çalışanların yaşam doymu ve bireysel performans algısı üzerindeki etkilerini incelemektir.

Yazın taramasında edinilen bilgiler ışığında, araştırma kapsamında örgütsel stresin, çalışanların yaşam doymu ve iş performansı üzerinde olumsuz etkisinin olacağı öngörülmektedir. Bu bağlamda belirlenen araştırma hipotezleri şunlardır:

H1: Örgütsel stresin, çalışanların yaşam doymu üzerinde olumsuz etkisi vardır.

H2: Örgütsel stresin, çalışanların bireysel performans algısı üzerinde olumsuz etkisi vardır.

Yazın taraması sırasında örgütsel stresin çalışanların yaşam doymu ve bireysel performansı üzerindeki etkilerini aynı çalışmada inceleyen bir araştırmaya rastlanmamıştır. Bu yönüyle önem taşıyan araştırmanın, yazına katkı sunacağı ümit edilmektedir.

Araştırmada Kullanılan Yöntem, Teknik ve Örneklem

Çalışma kapsamında, ilişkisel tarama modelinin kullanıldığı nicel bir araştırma gerçekleştirilmiştir. Araştırmada, survey yöntemi ile anket tekniği (yazılı soru formu) kullanılmıştır. Verilerin analizinde SPSS 24.0 istatistik programı tercih edilmiştir.

Araştırmanın örneklemini, İzmir ilinde yaşayan ve kolayda örnekleme yoluyla seçilen 260 beyaz yakalı özel sektör çalışanı oluşturmaktadır. Soru formları Ekim 2019-Aralık 2019 arasında 6 farklı hizmet işletmesinde (bankacılık, telekomünikasyon, eğitim ve danışmanlık, pazarlama, sigortacılık, sağlık) yüz yüze dağıtılıp yapıldıktan sonra toplanmıştır.

Örneklemin demografik bilgiler açısından temel özellikleri incelendiğinde; katılımcıların %50,4'ünü kadınlar, %49,6'sını erkekler oluşturmaktadır.

Örnekleme yer alan çalışanların %56,5'i 20-30 yaş aralığında, %33,1'i 31-40 yaş aralığındadır. %67,3'ü lisans mezunu olan çalışanların, %57,3'ü bekar, %42,7'si evlidir. Çalışanların %54,2'si mevcut kurumlarında 1-5 yıl arası çalışma deneyimine sahip iken, %39,6'sı 1-5 yıl arasında, 42,3'ü ise 6-15 yıl arasında toplam çalışma yaşamı deneyimine sahiptirler.

Araştırmanın Ölçüm Araçları

Araştırmanın değişkenleri; örgütsel stres, yaşam doyumu ve bireysel performans'tır. Değişkenleri ölçmek üzere kullanılan araçlar profesyonel kişiler tarafından İngilizce'den Türkçe'ye ve daha sonra Türkçe'den İngilizce'ye çevrilerek kullanılmıştır. Çeviriler, Yönetim ve Organizasyon alanında deneyimli iki uzman tarafından kontrol edilmiştir. Ölçeklerin anlaşılabilirlik ve güvenilirliklerini sınamak üzere araştırmadan önce 30 kişi üzerinde pilot çalışma (öntest) yapılmış, katılımcılar tarafından anlaşılmayan kısımlar düzenlenerek ölçüm araçlarına nihai şekilleri verilmiştir. Pilot çalışmadan elde edilen veriler analizlere dahil edilmemiştir.

Değişkenleri ölçmek üzere kullanılan araçlar aşağıda tanıtıldığı gibidir:

Örgütsel stresi ölçmek üzere Ivancevich ve Matteson'ın (1980) 30 maddelik stres ölçeği kullanılmıştır. Çalışanların ifadelerine ne ölçüde katıldıklarını belirlemek amacıyla 7'li Likert ölçeği kullanılmıştır (1: Belirtilen durum hiçbir zaman stres kaynağı oluşturmuyor, 7: Belirtilen durum her zaman stres kaynağı oluşturuyor). Orijinal ölçek; rol belirsizliği, rol çatışması, niteliksel iş yükü, niceliksel iş yükü, kariyer geliştirme ve insanlarla ilgili sorumluluk boyutlarından oluşmaktadır.

Örgütsel stres ölçeğinin yapı geçerliliği için Açıklayıcı Faktör Analizi (AFA) yapılmıştır. Ölçeğin Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) testi değeri 0,887 ve Barlett testi değeri $\chi^2=3420,710$ (sd=435; p=0,000) olarak bulunmuştur. Elde edilen sonuçlara göre, ölçek verilerinin faktör analizi için uygun olduğu görülmektedir (Hair vd., 1998). Ölçek faktörlerini tespit etmek üzere temel bileşenler analizi yapılmıştır. Varimax tekniği ile yapılan döndürme işlemi sonunda özdeğeri 1'den büyük 8 faktör tespit edilmiştir. Birden fazla boyutta .10'dan daha yakın yük aldıklarından (binişik madde) dolayı madde 13, 16 ve 25 analizin dışında tutularak yeniden faktör analizi yapılmıştır. Diğer faktörlerle faktör yükleri yakın olduğu için üç maddenin çıkartılmasından sonra yapılan ikinci faktör analizinde, boyutların yeniden dağıtılması sonrası maddelerin altı boyutta toplandığı ve .40'ın altında yük alan madde olmadığı görülmüştür. Ancak bu analizde de birden fazla boyutta .10'dan daha yakın yük aldıklarından dolayı madde 3, 5 ve 10 analizin dışında tutularak yeniden faktör analizi yapılmıştır. Üç maddenin çıkartılmasından sonra yapılan üçüncü faktör analizinde, boyutların yeniden dağıtılması sonrası maddelerin yine altı boyutta toplandığı ve .40'ın altında yük alan madde olmadığı görülmüştür. Yine bu analizde de birden fazla boyutta .10'dan daha yakın yük aldığından dolayı madde 9 analizin

**Örgütsel Stresin Çalışanların Yaşam Doyumu ve Bireysel Performans Algısına Etkileri
Üzerine Bir Araştırma**

dışında tutularak yeniden faktör analizi yapılmıştır. Bu maddenin çıkartılmasından sonra yapılan dördüncü faktör analizinde, boyutların yeniden dağıtılması sonrası maddelerin yine altı boyutta toplandığı ve .40'ın altında yük alan madde olmadığı görülmüştür.

Açımlayıcı faktör ve güvenilirlik analizi bulguları Tablo 1'de yer verildiği gibidir. Örgütsel stres, toplam varyansın yaklaşık %65'ini açıklayan altı boyuttan (rol çatışması, niteliksel iş yükü, niceliksel iş yükü, kariyer geliştirme, insanlarla ilgili sorumluluk ve yetersizlikler) oluşmaktadır. Orijinal ölçekte rol belirsizliği olarak adlandırılan boyut bu çalışmada çıkmamış olup, farklı soruların dahil olduğu altıncı boyuta soruların içerikleri gözönüne alınarak yetersizlikler adının verilmesi uygun görülmüştür.

İlk boyut varyansın %32'sini, ikinci boyut %9'unu, üçüncü boyut %8'ini, dördüncü boyut %7'sini, beşinci boyut %5'ini ve altıncı boyut %4'ünü açıklamaktadır. Güvenilirlik analizinin sonucuna göre, stres ölçeğinin iç tutarlılığı rol çatışması boyutu için $\alpha=.82$, kariyer geliştirme boyutu için $\alpha=.83$, insanlarla ilgili sorumluluk boyutu için için $\alpha=.79$, niceliksel iş yükü boyutu için $\alpha=.78$, niteliksel iş yükü boyutu için için $\alpha=.73$ ve yetersizlikler boyutu için $\alpha=.72$ 'dir. Ölçeğin genel güvenilirliği ise $\alpha=.90$ 'dır. Analiz sonucunda, yazında belirtilen kriterler doğrultusunda (Özdamar, 2004, s.633) ölçeğin yüksek güvenilirlikte çıktığı görülmektedir.

Tablo 1. Stres Ölçeğine İlişkin Geçerlilik ve Güvenilirlik Analizi

Maddeler	Faktör 1: Rol Çatışması	Faktör 2: Kariyer Gelişt.	Faktör 3: İns. İlgili Sorum.	Faktör 4: Nicel. İş Yükü	Faktör 5: Nitel. İş Yükü	Faktör 6: Yeter- sizlik
S.8	0,823					
S.7	0,803					
S.20	0,633					
S.26	0,619					
S.14	0,567					
S.17		0,809				
S.11		0,756				
S.29		0,739				
S.23		0,617				
S.30			0,745			
S.6			0,738			
S.12			0,700			
S.18			0,594			
S.24			0,584			
S.15				0,813		
S.21				0,763		
S.16				0,655		
S.1					0,808	
S.2					0,726	
S.4					0,713	

S.28						0,822
S.22						0,722
S.27						0,651
Özdeğer	7,282	2,119	1,773	1,499	1,236	1,010
Açıklanan Varyans	31,662	9,214	7,709	6,519	5,376	4,391
Açıklanan Toplam Varyans	64,871					
Güvenilirlik Analizi	$\alpha=0,82$	$\alpha=0,83$	$\alpha=0,79$	$\alpha=0,78$	$\alpha=0,73$	$\alpha=0,72$

Yaşam doyumunu ölçmek üzere Diener, Emmons, Larsen ve Griffin (1985) tarafından geliştirilen 5 maddelik tek boyutlu “Yaşam Doyumu” ölçeği kullanılmıştır. Çalışanların ifadelerine ne derece katıldıklarını belirlemek amacıyla 5’li Likert ölçeği kullanılmıştır (1: Kesinlikle katılmıyorum, 5: Kesinlikle katılıyorum).

Yaşam doyumunu ölçeği ile ilgili KMO (0,846) ve Barlett testi değerleri ($\chi^2=576,243$; $sd=10$, $p=0,000$), verilerin faktör analizi için yeterli olduğunu göstermektedir. Analiz sonuçları Tablo 2’de gösterildiği gibidir.

Tablo 2. Yaşam Doyumu Ölçeğine İlişkin Geçerlilik ve Güvenilirlik Analizi

Maddeler	Faktör 1
3.Yaşamımdan memnunum.	0,849
1. Pek çok açıdan ideallerime yakın bir yaşamım var.	0,845
2. Yaşam koşullarım mükemmeldir.	0,805
4. Şimdiye kadar, yaşamda istediğim önemli şeyleri elde ettim.	0,802
5. Yeniden dünyaya gelsem yaşamımda hemen hemen hiçbir şeyi değiştirmezdim.	0,706
Özdeğer	3,224
Açıklanan Varyans	64,471
Güvenilirlik Analizi	$\alpha = 0,85$

Gerçekleştirilen açımlayıcı faktör analizine göre, yaşam doyumunu ölçeği varyansın %64’ünü açıklayan tek boyutlu bir yapıdır. Ölçek maddelerinin faktör yükleri ,706 ile ,849 arasında değişmektedir. Güvenilirlik analizi bulguları ($\alpha=.85$), ölçekte iç tutarlılığı düşüren bir madde olmadığını göstermektedir.

Bireysel Performans: Bireysel performansı ölçmek üzere Heilman, Block ve Lucas (1992, s.536-544) tarafından geliştirilen 5 maddelik bireysel performans ölçeği kullanılmıştır. Ölçekte, çalışanların performansla ilgili ifadelerin kendilerini ne ölçüde yansıttığını ifade edecek biçimde 9’lu Likert ölçeği kullanılmıştır (1: Hiç yetkin değilim 9: Çok yetkinim).

Bireysel performans ölçeği ile ilgili KMO (,853) ve Bartlett testi değerleri (779,340; $sd=10$, $p=0,000$), verilerin faktör analizi için yeterli olduğunu göstermektedir. Analiz sonuçları Tablo 3’te sunulduğu gibidir.

Tablo 3. Bireysel Performans Ölçeğine İlişkin Geçerlilik ve Güvenilirlik Analizi

Maddeler	Faktör 1
2. Tahmininizce, işinizi yaparken ne kadar etkilisiniz?	0,893
1. Genel olarak değerlendirdiğinizde, işinizde ne kadar yetkinsiniz?	0,862
3. Genel çalışma kalitenizi nasıl değerlendirirsiniz?	0,844
5. Çalışmalarınızı niceliksel olarak (miktar, sayı, süre vb.) nasıl değerlendirirsiniz?	0,813
4. Genel olarak, diğerleri tarafından yetkinliğinizin nasıl değerlendirildiğini düşünüyorsunuz?	0,792
Özdeğer	3,541
Açıklanan Varyans	70,819
Güvenilirlik Analizi	$\alpha = 0,90$

Gerçekleştirilen açımlayıcı faktör analizine göre, bireysel performans ölçeği varyansın yaklaşık %71'ini açıklayan tek boyutlu bir yapıdır. Ölçek maddelerinin faktör yükleri ,792 ile ,893 arasında değişmektedir. Güvenilirlik analizi bulguları ($\alpha=0,90$), ölçekte iç tutarlılığı düşüren bir madde olmadığını göstermektedir.

Araştırma Bulguları ve Bulguların Değerlendirilmesi

Araştırma kapsamında, ilk önce değişkenlere ait aritmetik ortalama ve standart sapmalar hesaplanarak tanımlayıcı bulgulara ulaşılmıştır. Değişkenlerin genel ve alt boyutlarına ilişkin tanımlayıcı istatistikler, Tablo 4'te sunulduğu gibidir.

Tablo 4: Tanımlayıcı İstatistikler (N=260)

DEĞİŞKENLER	Ortalama	Std.Sapma	Min.	Max.
Örgütsel Stres (Genel)	2,7543	1,00733	1,00	6,00
Faktör 1: Rol Çatışması	2,4785	1,34331	1,00	6,80
Faktör 2: Kariyer Geliştirme	3,1288	1,72248	1,00	7,00
Faktör 3: İnsanlarla İlgili Sorumluluk	2,6523	1,28046	1,00	6,40
Faktör 4: Niceliksel İş Yükü	2,9051	1,49774	1,00	7,00
Faktör 5: Niteliksel İş Yükü	3,2436	1,36845	1,00	7,00
Faktör 6: Yetersizlikler	2,2449	1,27657	1,00	6,33
Yaşam Doyumu	3,1469	,77556	1,00	5,00
Bireysel Performans	7,0669	1,13939	1,60	9,00

Değişkenlere ait ortalamalar incelendiğinde; örgütsel stres değişkeninde en yüksek ortalamanın niteliksel iş yükü boyutuna ($\bar{x}=3,24$, $SS=1,37$), en düşük ortalamanın ise yetersizlikler boyutuna ($\bar{x}=2,24$, $SS=1,28$) ait olduğu görülmektedir. Diğer bir ifadeyle, örneklem kapsamındaki çalışanların, yetersizliklerden kaynaklanan stres seviyeleri en düşük iken, niteliksel iş

yükü üstlenmekten kaynaklanan stres seviyeleri en yüksek çıkmıştır. Yaşam doyumu ortalaması ($\bar{x}=3,15$, $SS=,77$), bireysel performans algısı ortalaması ise ($\bar{x}=7,07$, $SS=1,14$) olarak bulunmuştur. Katılımcıların yaşam doyumları orta seviyede iken bireysel performansları 'oldukça yetkin' düzeyinde yakın çıkmıştır. Nitekim, yetersizlikten kaynaklı stres seviyelerinin en düşük çıkması ile bu sonuç birbirini destekler niteliktedir.

Değişkenler arasındaki ilişkilerin tespit edilebilmesi için regresyon analizi yapılmıştır. Ancak her değişkene ait farklı Likert tipi ölçek kullanıldığından ölçeklerin standardizasyonunu sağlamak amacıyla öncelikle Z skorları hesaplanmış, ardından regresyon analizi yapılmıştır. Basit doğrusal regresyon analizi yapılarak bağımsız değişkenin (örgütsel stres boyutları), bağımlı değişkenleri (yaşam doyumu ve bireysel performans algısı) ne oranda açıklayabildiği incelenmiştir. Bu doğrultuda, analizi yaparken bağımsız değişkeni oluşturan alt faktörlerin her biri tek tek bağımsız değişken olarak ele alınmış ve bağımlı değişkenlerle arasındaki ilişkiler araştırılmıştır.

Örgütsel stresin, yaşam doyumu üzerindeki etkisine yönelik yapılan regresyon analizi sonuçları Tablo 5'te sunulduğu gibidir.

Tablo 5: Örgütsel Stresin, Yaşam Doyumu Üzerindeki Etkisine İlişkin Regresyon Analizi Bulguları

Model		Katsayılar			t	p
		B	Std. Sapma	Beta		
1	Sabit	3,521	,143		24,601	,000
	Kariyer Geliştirme	-,119	,035	-,265	-3,419	,001
	İnsanlarla İlgili Sorumluluk	0,99	,044	,163	2,228	,027

Bağımlı Değişken: Yaşam Doyumu

Model 1: $R=0,354$ $R^2=0,126$ $F= 6,060$ $p = 0,000$

*(Tabloda sadece 0.05 önem düzeyinde anlamlı olan katsayılara yer verilmiştir).

Tablo 5'teki sonuçlar incelendiğinde, bağımsız değişkenlerin (kariyer geliştirme ve insanlarla ilgili sorumluluk), bağımlı değişkendeki (yaşam doyumu) değişimin %13'ünü açıkladığı görülmektedir. Örgütsel stresin yaşam doyumu üzerindeki etkisi açısından değerlendirildiğinde, stres boyutlarından *kariyer geliştirme* ($\beta= -,265$, $p<0,05$) ile yaşam doyumu arasında negatif ve düşük düzeyde anlamlı ilişki, stres boyutlarından *insanlarla ilgili sorumluluk* boyutu ($\beta=,163$ ve $p<0,05$) ile yaşam doyumu

**Örgütsel Stresin Çalışanların Yaşam Doymumu ve Bireysel Performans Algısına Etkileri
Üzerine Bir Araştırma**

arasında pozitif ve düşük düzeyde anlamlı ilişki tespit edilmiştir. Dolayısıyla araştırma sonucuna göre, açıklayıcılık açısından örgütsel stres faktörlerinin yaşam doymumu üzerine etkisinde en açıklayıcı değişkenin kariyer geliştirme olduğu görülmektedir.

Çalışmanın birinci hipotezi iki değişken arasındaki ilişki için kısmen doğrulanmaktadır. Çünkü örgütsel stres boyutlarının tamamı değil, kariyer geliştirme ve insanlarla ilgili sorumluluk boyutları yaşam doymumu üzerinde etkilidir. Yaşam doymumu üzerinde olumsuz etkisi olan boyut ise sadece kariyer geliştirmedir.

Örgütsel stresin, çalışanların bireysel performans algısı üzerindeki etkisine yönelik olarak regresyon analizi sonuçları Tablo 6'da sunulduğu gibidir.

Tablo 6: Örgütsel Stresin, Bireysel Performans Algısı Üzerindeki Etkisine İlişkin Regresyon Analizi Bulguları

Model		Katsayılar		Beta	t	p
		B	Std. Sapma			
1	Sabit	6,959	,222		31,409	,000
	Niceliksel İş Yükü	,137	,061	,180	2,256	,025

Bağımlı Değişken: Bireysel Performans

Model 1: R=0,170 R²=0,29 F= 1,254 p = 0,000

*(Tabloda sadece 0.05 önem düzeyinde anlamlı olan katsayılara yer verilmiştir).

Tablo 6'daki sonuçlar incelendiğinde, stres boyutlarından sadece niceliksel iş yükü boyutu ($\beta= ,180$, $p<0,05$) ile bireysel performans algısı arasında pozitif ve düşük düzeyde anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Niceliksel iş yükü, bireysel performanstaki değişimin yaklaşık %30'unu açıklamaktadır.

Çalışmanın ikinci hipotezi iki değişken arasındaki ilişki için doğrulanamamıştır. Çünkü örgütsel stres boyutlarının tamamı değil, sadece niceliksel iş yükü boyutu bireysel performans algısı üzerinde etkilidir. Ancak bu etki, hipotezde öngörüldüğü üzere olumsuz değil olumlu yönlüdür. Dolayısıyla yapılan analizler sonucunda H1 hipotezi kısmen doğrulanmış, H2 hipotezi ise doğrulanamamıştır.

Sonuç ve Öneriler

Yaşadığımız çağın getirilerinden bazıları gerek bireyler gerekse örgütler için önemli birer stres kaynağı olabilmektedir. Örneğin, rekabetin gerisinde kalmamak için verilen uğraşlar, teknolojinin hızlı gelişimiyle beraber yaşamın neredeyse her alanında kendini göstermeye başlayan dijitalleşme,

bilginin yarılma ömrünün kısalmasıyla birlikte sürekli kendini geliştirme ve güncelleme baskısı gibi etmenler hem bireyleri hem örgütleri etkileyen günümüz stres kaynaklarından bir kısmı olarak ele alınabilir.

Bireyleri ve dolayısıyla da yer aldıkları örgütleri etkileyen örgütsel stres, belirli bir noktaya kadar tolere edilebilir, ancak denge noktası kaçırıldıktan sonra iyi yönetilemeyen örgütsel stres iki taraf için de olumsuz sonuçlara yol açacaktır. Bu noktada, stres kaynaklarının doğru tespit edilmesi, stresin yönetiminde anahtar rol oynamaktadır. Örgütsel stresin iyi yönetilememesinin çalışanların verimliliği, performansı, örgüte olan bağlılığı, devamlılığı, iş ve yaşam doyumu gibi pek çok alana olumsuz yansımaları olacaktır.

Farklı çalışmalarda, stresin farklı değişkenler (örn; iş doyumu, tükenmişlik, örgütsel bağlılık, performans, yaşam doyumu, yaratıcılık vb.) üzerindeki etkileri incelenmektedir. Çalışma kapsamında, performans ve yaşam doyumu değişkenleri ele alınmıştır. Söz konusu değişkenlerin seçilme nedeni, öncelikle bireysel performans ile örgütsel performans arasındaki doğrusal ilişkidir. Çalışanların performansındaki herhangi bir değişim örgüt performansını doğrudan etkilemektedir. Çalışanların performansında ise örgütte yaşanan stresin etkisi olduğu yapılan çalışmalarla (örneğin; Jamal, 1984; Jamal, 1985; Sullivan ve Bhagat, 1992; Gümüştekin ve Öztemiz, 2004; Jehangir vd., 2011) kanıtlanmıştır. Örgütsel stres bireyler için ideal seviyeyi geçtiğinde, sadece iş yaşamı değil iş dışı yaşam da olumsuz etkilenmekte, stres yaşam doyumunu düşürücü rol oynamaktadır.

Yazındaki bilgilerden yola çıkarak bu çalışmada, örgütsel stresin çalışanların yaşam doyumu ve performansı üzerinde olumsuz bir etkisi olacağı öngörülmüştür. Araştırma sonucunda, örneklem ile sınırlı olmak üzere, örgütsel stresin çalışanların yaşam doyumu ve performansı üzerinde düşük düzeyde de olsa etkili olduğu söylenebilir.

Araştırmanın birinci hipotezi olan, “Örgütsel stresin, çalışanların yaşam doyumu üzerinde olumsuz etkisi vardır.” hipotezini test etmek üzere yapılan regresyon analizi sonucunda, örgütsel stres kaynaklarından kariyer geliştirme ve insanlarla ilgili sorumluluk faktörleri ile yaşam doyumu arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Kariyer geliştirme konusunda olumsuzlar yaşandığında çalışanların yaşam doyumu olumsuz etkilenmektedir. İnsanlarla ilgili sorumluluk arttığında ise yaşam doyumu olumlu etkilenmektedir. Bu sonucun elde edilmesinde, araştırmaya katılan kişilerin hizmet alanında işler yaptıkları göz önünde bulundurulduğunda, müşteri ile birebir iletişimde olarak insanların hayatına dokunmanın yararlılık algısı yaratarak çalışanlarda doyum sağladığı düşünülmektedir. Elde edilen bu sonuç, Cole vd.’nin (2004) araştırmalarında ulaştıkları sonuç ile uyum göstermektedir. Cole vd.’nin, sosyal hizmet uzmanları üzerinde yaptıkları araştırmada, sosyal hizmet uzmanlarının, hizmet sundukları hedef kitlede olumlu seviyede değişime yol açabileceklerini ve yaptıkları işe

**Örgütsel Stresin Çalışanların Yaşam Doyumu ve Bireysel Performans Algısına Etkileri
Üzerine Bir Araştırma**

anlamli katkı sunacaklarını düşündüklerinde, yaptıkları işten ve yaşamlarından daha fazla doyum sağladıkları tespit edilmiştir.

Araştırmanın birinci hipotezini test etmek için yapılan regresyon analizi sonucunda, kariyer geliştirme yaşam doyumunun en önemli yordayıcısı çıkmıştır. Örgütsel stres kaynaklarından sadece kariyer geliştirmenin yaşam doyumunu üzerinde olumsuz etkisi çıktığından araştırmanın birinci hipotezi kısmen doğrulanmıştır.

Araştırmadan elde edilen bulgular doğrultusunda yöneticilere, kariyer geliştirmeden kaynaklanan stresin azaltılabilmesi için çalışanların yetenekleriyle uyumlu kariyer planlama ve kariyer geliştirme uygulamalarının hayata geçirilmesi, bu konuda çalışanlarla birlikte hareket edilmesi, olumlu ya da olumsuz tüm gelişmelerle ilgili olarak çalışanların mutlaka bilgilendirilmesi önerilebilir.

Araştırmanın ikinci hipotezi olan, “Örgütsel stresin, çalışanların bireysel performans algısı üzerinde olumsuz etkisi vardır.” hipotezini test etmek için yapılan regresyon analizi sonucunda, stres boyutlarından sadece niceliksel iş yükü boyutu ile bireysel performans algısı arasında pozitif ve anlamlı ilişki tespit edilmiştir. Analiz sonucuna göre, örgütsel stres faktörlerinden niceliksel iş yükü, bireysel performansın en önemli yordayıcısı çıkmıştır. İşin yoğunluğu arttıkça bireysel performans algısı da artmaktadır. Bu sonucun elde edilmesinde, işin yoğunluğu arttıkça işleri tamamlamanın verdiği tatmin duygusunu hissetmek isteyen çalışanların daha yüksek performans gösterme çabalarının yer aldığı yorumu yapılabilir. Kavramsal kısımda söz edildiği üzere iş yükü, teşvik edici stres kaynakları arasında yer almaktadır. Dolayısıyla araştırma sonucuna dayalı olarak iş yükünün, bazı işgörenleri daha fazla çalışmaya teşvik edici bir yanının olduğu da ifade edilebilir. Bu sonucu elde edilmesinde bir diğer etkenin de çalışanların yaşadıkları iş yükünün tolere edebilecekleri seviyede olduğu düşünülmektedir. Ayrıca Türkiye’de işsizlik oranlarının yüksek olması nedeniyle, çalışanların işsiz kalmamak adına iş yoğunluğundan şikâyet etmeyip işlerine daha fazla odaklandıkları, bu durumun da performanslarına olumlu yansıdığı yorumu da yapılabilir.

Araştırmanın ikinci hipotezini test etmek için yapılan regresyon analizi sonucunda, örgütsel stresin çalışanların bireysel performans algısı üzerinde olumsuz etkisi çıkmadığından araştırmanın ikinci hipotezi doğrulanmamıştır.

Elde edilen bu sonuç, örgütsel stres ile bireysel performans arasında ters yönlü ilişki bulan yazındaki araştırma bulguları ile (Sullivan ve Bhagat, 1992; Jehangir vd., 2011; Babin ve Boles, 1998; Mohr ve Puck, 2007; Jones vd., 2007; Jorgensen ve Golden, 2002; Emsley, 2003; Lepine vd., 2005; Chang vd., 2007) farklılık göstermektedir. Bununla birlikte örgütsel stres ve performans arasında pozitif yönlü ilişkiler bulgulayan bazı çalışmalarla ise uyum göstermektedir (Rabinowitz ve Stumpf, 1987; Burke vd., 2009). Hatta Burke, Koyuncu, Fiksenbaum ve Acar’ın (2009, s.25-26) yaptıkları araştırmada,

diğerlerinden daha fazla iş yoğunluğuna sahip çalışanların daha yüksek düzeyde performans gösterdikleri tespit edilmiştir.

Çalışmayla ilgili iki temel sınırlılıktan söz edilebilir. Sınırlılıklardan biri örneklem ile ilgilidir. Bu çalışma, özel sektörde faaliyet gösteren işletmelerin çalışanlarıyla gerçekleştirildiğinden, bulgular genellenememektedir. Araştırma farklı sektörlerde ve yeni örneklem gruplarıyla tekrar edildiği takdirde, bulguların desteklenmesi ya da sonuçların genellenebilirliği mümkün olabilir. Bir diğer sınırlılık, araştırmaya katılan çalışanların bireysel performanslarını sadece kendilerinin değerlendirmiş olmasıdır. Yazında bu yöntem tek başına kullanılabildiği gibi, yönetici değerlendirmesi ile birlikte de kullanılabilmektedir. Yöneticilerin araştırmaya zaman ayıramaması nedeniyle, bu çalışmada sadece bireysel performans değerlendirme yöntemi tercih edilmiştir. Bundan sonraki çalışmalar için araştırmacılara, performans değerlendirmelerinde farklı değerlendirme yöntemlerini bir arada kullanmaları önerilebilir.

Kaynakça

Abramis, D.J. (1994). Work Role Ambiguity, Job Performance: Metaanalyses and Review. *Psychological Reports*, 75 (3), 1411-1433.

Ahmed, A. ve Ramzan M. (2013), Effects of Job Stress on Employees Job Performance A Study on Banking Sector of Pakistan, *IOSR Journal of Business and Management*, Vol: 11, No: 6, 61-68.

Akgündüz, Y. (2015). The Influence of Self-esteem and Role Stress on Job Performance in Hotel Businesses. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 27(6), 1082-1099.

Akyıldız, H. ve Turunç, Ö. (2013), *Çalışma Psikolojisi*, Alter Yayıncılık, Ankara.

Allen D.R, Hitt M., Greer C.R. (1982). Occupational Stress and Perceived Organizational Effectiveness in Formal Groups: An Examination of Stress Level and Stress Type. *Personnel Psychology*, 35, 359-371.

Arbabisarjou, A., Ajdari Z., Omeidi K., Jalalinejad R.(2013), The Relationship Between Job Stress and Performance Among the Hospitals Nurses, *World of Science Journal*, Vol: 2, 181-188.

Atılğan, T. ve Dengizler İ. (2007). Hazır Giyim Sektöründe Örgütsel Stres Üzerine Bir Araştırma. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(2), 62-93.

Örgütsel Stresin Çalışanların Yaşam Doyumu ve Bireysel Performans Algısına Etkileri
Üzerine Bir Araştırma

Avşaroğlu, S., Deniz, M. E. ve Kahraman, A. (2005). Teknik Öğretmenlerde Yaşam Doyumu, İş Doyumu ve Mesleki Tükenmişlik Düzeylerinin İncelenmesi, *S. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 115-129.

Aytaç, S. (2009). *İş Stresi Yönetimi El Kitabı-İş Stresi: Oluşumu, Nedenleri, Başa Çıkma Yolları, Yönetimi*. Labour Ministry-CASGEM.

Babin, B.J. ve Boles, J.S. (1998). Employee Behavior in a Service Environment: A Model and Test of Potential Differences Between Men and Women. *Journal of Marketing*, 62(2), 77-91.

Barutçugil, İ. (2004). *Stratejik İnsan Kaynakları Yönetimi*, Kariyer Yayıncılık, İstanbul.

Bingöl, D. (2006). *İnsan Kaynakları Yönetimi* (6. Baskı), İstanbul: Arıkan Basım Yayın.

Blau, J. R , Light, S.C. ve Chamlin, M. (1986). Individual and Contextual Effects on Stress and Job Satisfaction: A Study of Prison Staff. *Work and Occupations*, 13(1), 131-156.

Blix, A. G., Cruise, R.J., Mitchell, B.M. ve Blix G.G. (1994). Occupational Stress Among University Teachers. *Educational Research*, Vol: 36, 157- 169.

Brewer, E. ve Landers, J.M. (2003). The Relationship Between Job Stress and Job Satisfaction Among Industrial and Technical Teacher Educators. *Journal of Stem Teacher Education*, Vol:40, No:2, 37-50.

Burke, R.J., Koyuncu, M., Fiksenbaum, L. ve Acar, F. T. (2009). Work Hours, Work Intensity, Satisfaction and Psychological Well-Being Among Turkish Manufacturing Managers. *Europe's Journal of Psychology*, 2, 12-30.

Byrd, T.G., Cochran, J.K., Silverman, I.J. ve Blount, W.R. (2000). Behind Bars: An Assessment of the Effects of Job Satisfaction, Job-Related Stress, and Anxiety on Jail Employees' Inclinations to Quit. *Journal of Crime and Justice*, Vol:23, No: 2, 69-93.

Cam, E. (2004). Çalışma Yaşamında Stres ve Kamu Kesiminde Kadın Çalışanlar. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 1-10.

Chang, C., E.J. Russell ve Liu-Qin Y. (2007). Emotional Strain and Organizational Citizenship Behaviours: A Meta-Analysis and Review. *Work & Stress*, 21 (4), 312-332.

Cole, D., Panchanadeswaran, S. ve Daining, C. (2004). Predictors of Job Satisfaction of Licensed Social Workers: Perceived Efficacy as a Mediator of the Relationship Between Workload and Job Satisfaction. *Journal of Social Service Research*, 31(1), 1-12.

Cotton, S.J., Dollard M.F. ve Jonge J. (2002). Stress and Student Job Design: Satisfaction, Well-Being, and Performance in University Students. *International Journal of Stress Management*, Vol: 9, No: 3, 147-162.

- Creary, S.J. ve Gordon, J.G. (Ed.) (2016). *Role Conflict, Role Overload, and Role Strain*. New Jersey: John Wiley & Sons, Inc.
- Çakıcı A., Özkan C. ve Akyüz B.H. (2013). İş Yükü Yoğunluğunun, İş ve Yaşam Doyumuna Etkisi Üzerine Otomotiv İşletmelerinde Bir Araştırma. *Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(2), 1-26.
- Çelik M. ve Çıra A. (2013). Örgütsel Vatandaşlık Davranışının İş Performansı ve İşten Ayrılma Niyeti Üzerine Etkisinde Aşırı İş Yükünün Aracılık Rolü. *Ege Akademik Bakış*, 13(1), 11-20.
- Çelik, M.. (2016). Tükenmişlik, Yaşam Doyumu ve İş Yükü İlişkisi: Denizli’de Faaliyet Gösteren Muhasebe Meslek Mensupları Üzerinde Bir Araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 21(4), 1139-1152.
- De Cuyper, N. ve De Witte, H. (2006). Autonomy and Workload Among Temporary Workers: Their Effects on Job Satisfaction, Organizational Commitment, Life Satisfaction, and Self-Rated Performance. *International Journal of Stress Management*, 13(4), 441-459.
- Defrank, R.S. ve Ivancevich, J. (1998). Stress on The Job: An Executive Update. *Academy of Management Perspectives*, 12(3), 55-66.
- Deniz, M. ve Ünal, A. (2007). İnsan Kaynaklarının Bir Fonksiyonu Olarak Örgütsel Kariyer Yönetimi ve Bir Uygulama. *Journal of New World Sciences Academy Social Sciences*, 2(2), 101-119.
- Diener, E., Emmons, R. A., Larsen, R. J. ve Griffin, S. (1985). The Satisfaction With Life Scale. *Journal of Personality Assessment*, 49(1), 71-75.
- Dikmen, A. A. (1995). İş Doyumu ve Yaşam Doyumu İlişkisi. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 50, (03), 115-140.
- Emsley, D. (2003). Multiple Goals and Managers’ Job-Related Tension and Performance. *Journal of Managerial Psychology*, 18(4), 345-356.
- Erickson, J. M., Pugh W.M ve Gunderson E.K. (1972). Status Congruency as a Predictor of Job Satisfaction and Life Stress. *Journal of Applied Psychology*, Vol: 56, No: 6, 523-525.
- Erol, G. (2016). *Otel Çalışanlarında Aşırı Rol Yükünün Evlilik Kalitesine Etkisi*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Turizm İşletmeciliği Anabilim Dalı, Turizm İşletmeciliği Bilim Dalı, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Ertekin, Y. (1993). Örgüt ve Stres Üzerine Düşünceler. *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt:26, Sayı:1.
- Faiz E. (2019). Aşırı İş Yükü ile Tükenmişlik Sendromunun İşten Ayrılma Niyeti Üzerindeki Etkisi: Satış Personelleri Üzerinde Ampirik Bir Araştırma, *Çalışma İlişkileri Dergisi*, Cilt: 10, Sayı: 1, 26-38.

Örgütsel Stresin Çalışanların Yaşam Doyumu ve Bireysel Performans Algısına Etkileri
Üzerine Bir Araştırma

- Fiore, T. (2020). Resolving Workplace Conflict: 4 Ways to a Win-win Solution. Erişim Adresi: <http://www.conflict911.com/guestconflict/win-winconflict.htm>
- Everly, G. S. ve Lating J.M. (2013). The Concept of Stress (Chapter 1). G. S. Everly ve J.M. Lating (Ed.), *A Clinical Guide to the Treatment of the Human Stress Response* içinde (3-15. ss.), Springer: New York, NY.
- Galarza R. C. ve Rodas, P. A. (2019), Stress and Productivity in Workers of Textile Companies, *Journal of Fashion Marketing and Management*, Vol:23, No: 1, 17-29.
- Gandham, S. R. (2000), Occupational Stress: Time for a Policy. *The Healthy and Safety Practitioner*, Vol:18, No: 1, 20-21.
- Glueck W. F. (1982). *Personnel: A Diagnostic Approach (3rd ed.)*, Texas: Business Pub.
- Goh, Z., Ilies, R. ve Wilson, S.K. (2015). Supportive Supervisors Improve Employees' Daily Lives: The Role Supervisors Play in the Impact of Daily Workload on Life Satisfaction via Work–Family Conflict. *Journal of Vocational Behavior*, 89, 65-73.
- Greenglass E.R., Burke R. J. ve Moore K.A. (2003). Reactions to Increased Workload: Effects on Professional Efficacy of Nurses. *Applied Psychology: An International Review*, 52 (4), 580- 597.
- Greenhaus, J. H. ve Beutell N. J. (1985). Sources of Conflict Between Work and Family Roles. *Academy of Management Review*, 10 (1), 76-88.
- Guardado, E. (2011). Professional Liability Insurance Indemnity and Expenses, Claim Adjudication, and Policy Limits, 2000-2009. *Policy Research Perspectives*, 183-195.
- Güçlü N. (2001). Stres Yönetimi. *G.Ü. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 21(1), 91-109.
- Gül, T. (2017). İşgörenlerde İş ve Yaşam Doyum İlişkisi: Konaklama İşletmeleri Üzerine, Kuşadası Örneği. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 5/4, 262-281.
- Gümüştekin E.G. ve Öztemiz A.B. (2004). Örgütsel Stres Yönetimi ve Uçucu Personel Üzerinde Bir Uygulama. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Sayı: 23, 61-85.
- Hair, J.F, Anderson, R.E., Tatham, R.L. ve Black, W.C. (1998). *Multivariate Data Analysis (Fifth Edition)*. New Jersey: Pearson Education.
- Halkos, G. E. ve Bousinakis D.(2008). The Influence of Stress and Satisfaction on Productivity. *Munich Personal RePEc Archive*, 1-26.

Hawe, E., Tuck, B., Manthei, R., Adair, V. ve Moore, D. (2000). Job Satisfaction and Stress in New Zealand Primary Teachers. *New Zealand Journal of Educational Studies*, 35(2), 193-205.

Heilman, M. E., Block, C.J. ve Lucas, J. A. (1992). Presumed Incompetent? Stigmatization and Affirmative Action Efforts. *Journal of Applied Psychology*, 77, 536-544.

Ilies, R., Dimotakis, N. ve De Pater, I. E. (2010). Psychological and Physiological Reactions to High Workloads: Implications for Wellbeing. *Personnel Psychology*, 63, 407-436.

Ivancevich, J. M. ve Matteson, M. T. (1980). *Stress and Work: A Managerial Perspective*. Scott, Foresman Glenview, IL.

Jamal, M. (2011). Job Stress, Job Performance and Organizational Commitment in a Multinational Company: An Empirical Study in Two Countries. *International Journal of Business and Social Science*, Vol: 2, No: 20, 20-29.

Jamal M. (1985). Relationship of Job Stress to Job Performance: A Study of Managers and Blue-Collar Workers. *Human Relations*. Vol: 38, No: 5, 409-424.

Jamal, M. (1984). Job Stress and Job Performance Controversy: An Empirical Assessment. *Organizational Behavior & Human Performance*, 33(1), 1-21.

Jehangir M., Kareem N., Khan A., Jan M. T. ve Soherwardi S. (2011). Effects of Job Stress on Job Performance and Job Satisfaction. *Interdisciplinary Journal of Contemporary Research in Business*, 3(7), 453-465.

Jones, M. D. (2006). Which is a Better Predictor of Job Performance: Job Satisfaction or Life Satisfaction. *Journal of Behavioral and Applied Management*, 8(1), 20-42.

Jones, E., Chonko L., Rangarajan D. ve Roberts J. (2007). The Role of Overload on Job Attitudes, Turnover Intentions, and Salesperson Performance. *Journal of Business Research*, 60: 663-671.

Johnson, S., Cooper, C., Cartwright, S., Donald, I., Taylor, P. ve Millet, C. (2005). The Experience of Work-Related Stress Across Occupations. *Journal of Managerial Psychology*, 20, 178-187.

Jorgensen H. ve Golden, L. (2002). Time After Time Mandatory Overtime in the U.S. Economy. *Economic Policy, Institute Briefing Paper*. Erişim Adresi: http://www.epi.org/publication/briefingpapers_bp120.

Judge, T. A. ve Klinger R. (2008). Job Satisfaction: Subjective Well-Being at Work. M. Eid ve R. Larsen (Ed.), *The Science of Subjective Well-Being* (Chapter:19, 393-413). New York: Guilford Publications.

Örgütsel Stresin Çalışanların Yaşam Doyumu ve Bireysel Performans Algısına Etkileri
Üzerine Bir Araştırma

Judge, T. A. ve Watanabe, S. (1993). Another Look at the Job Satisfaction-Life Satisfaction Relationship. *Journal of Applied Psychology*, 78(6), 939-948.

Judge, T. A. ve Hulin, C. L. (1993). Job Satisfaction as a Reflection of Disposition: A Multiple Source Causal Analysis. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 86: 1, 67-98.

Kale, E. (2015). Lider Desteği ve İş Arkadaşları Desteğinin İş Performansı Üzerine Etkileri: İş Tatmini ve Yaşam Tatmininin Aracı Rolü, *International Journal of Economic & Administrative Studies*, 7(14), 103-119.

Kanbur E. (2018). Aşırı İş Yükünün İş ve Yaşam Doyumu Üzerindeki Etkisi: İşe Bağlı Gerginliğin Aracı Rolü. *İş ve İnsan Dergisi*, 5(2), 125-143.

Keser A. (2005). İş Doyumu ve Yaşam Doyumu İlişkisi: Otomotiv Sektöründe Bir Uygulama. *Çalışma ve Toplum*, 2005/4, 77-96.

Kırel Ç. (1993). Örgütsel Stres Yönetimi. *Eskişehir Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(1), 159-173.

Köksal O. (2014). İş Doyumu ve Yaşam Doyumu Arasındaki İlişkide Bireysel Farklılıklar. *İş ve İnsan Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 1, 53-62.

Lafreniere M.K., Louis A., Vallerand R.J. ve Donahue E.G. (2012). On the Relation Between Performance and Life Satisfaction: The Moderating Role of Passion, *Self and Identity*, 11(4), 516-530.

Lagerveld S.E., Blonk R.W.B., Brenninkmeijer V. ve Schaufeli W.B (2010). Return to Work Among Employees with Mental Health Problems: Development and Validation of A Self-Efficacy Questionnaire, *Work & Stress*, 24 (4), 359-375.

Lambert E.G., Hogan N.L. ve Griffin M.L. (2007). The Impact of Distributive and Procedural Justice on Correctional Staff Job Stress, Job Satisfaction, and Organizational Commitment. *Journal of Criminal Justice*, 35 (6), 644-656.

Lance, C. E. ve Richardson D.R. (1988). Correlates of Work and Non-Work Stress and Satisfaction Among American Insulated Sojourners, *Human Relations*, 41 (10), 725-738.

Lepine, J. A., Podsakoff N. P. ve Lepine M. A. (2005). A Meta-Analytic Test of the Challenge Stressor-Hindrance Stressor Framework: An Explanation for Inconsistent Relationships Among Stressors and Performance. *Academy of Management Journal*, 48(1), 764-775.

Lewis J.M., Barnhart F.D., Howard B.L., Carson D.I. ve Nace E.P. (1993). Work Stress in the Lives of Physicians. 89 (2), 62-67.

Lu K.Y., Chang L.C. ve Wu H.L. (2007). Relationships Between Professional Commitment, Job Satisfaction, and Work Stress in Public Health Nurses in Taiwan. *Journal of Professional Nursing*, Vol: 23, No: 2, 110-116.

- Mazloum, A. M., Kumashiro, H., ve Higuchi, Y. (2008). Quantitative Overload: A Source of Stress in Data-entry VDT Work Induced by Time Pressure and Work Difficulty. *Industrial Health*, 269-280.
- Mohr, A. T. ve Puck, J. F. (2007). Role Conflict, General Manager Job Satisfaction and Stress and the Performance of IJVS. *European Management Journal*, 25(1), 25-35.
- Morillo, Carolyn R. (1990). The Reward Event and Motivation. *The Journal of Philosophy*, 87(4), 169-186.
- Neugarten B.L., Havighurst, R.J. ve Tobin, S.S. (1961). The Measurement of Life Satisfaction. *Journal of Gerontology*, 16(2), 134-143.
- Özdamar, K. (2004). *Paket Programlar ile İstatistiksel Veri Analizi* (5. Baskı), Eskişehir: Kaan Kitabevi.
- Özer, K. E. ve Doğan, E. (2017). Yaşam Doyumu ve Performans İlişkisi: Adıyaman Üniversitesi Akademik Personeli Uygulaması, *International Journal of Academic Value Studies*, Vol:3, No:13; 307-315.
- Pehlivan, İ. (1995), *Yönetimde Stres Kaynakları*, Pegem Yayınları Personel Geliştirme Merkezi, Yayın No:16, Ankara.
- Quick, J.C., Quick, J. D., Nelson, D. L. ve Hurrell, Joseph J. (1997). *Preventive Stress Management in Organizations*. Washington, DC, US: American Psychological Association.
- Rabinowitz S. ve Stumpf S. A. (1987). Facets of Role Conflict, Role-Specific Performance and Organizational Level Within the Academic Career. *Journal of Vocational Behavior*, 30 (1), 72- 83.
- Reynolds, S. (1997), Psychological Well-Being at Work: Is Prevention Better Than Cure?. *Journal of Psychosomatic Research*, Vol: 43, No: 1, 93-102.
- Rizzo, John R., Robert J. House ve Sidney I. Lirtzman. (1970). Role Conflict and Ambiguity in Complex Organizations. *Administrative Science Quarterly*, 15(2),150-163.
- Robbins, S.P. (1998). *Organizational Behavior* (8. Baskı). New Jersey: Prentice-Hall International, Inc.
- Robbins, S. P. ve Judge T. (2012). *Örgütsel Davranış*. (Çev. Erdem İ.), Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Rode, J. C. (2004). Job Satisfaction and Life Satisfaction Revisited: A Longitudinal Test of an Integrated Model. *Human Relations*, 57:9, 1205-1230.
- Schuler, R. S. (1982). An Integrative Transactional Process Model of Stress in Organizations. *Journal of Occupational Behavior*, 3(1), 5-19.

Örgütsel Stresin Çalışanların Yaşam Doyumu ve Bireysel Performans Algısına Etkileri
Üzerine Bir Araştırma

- Schmitter, T.A.C., Zisselman, M. ve Woldow, A. (1999). Life Satisfaction in Centenarians Residing in Long-Term Care. *Annals of Long Term Care*, 7(12), 437-442.
- Searle, B. J., Bright, J.E.H ve Bochner S. (1999). Testing the 3-Factor Model of Occupational Stress: The Impact of Demands, Control and Social Support on a Mail Sorting Task. *Work and Stress*, Vol: 13, No: 3, 268-279.
- Selye H. (1974). *Stress Without Distress*, J.B. New York: Lippincott Company.
- Selye, H. (1976), *The Stress of Life*, Revised Edition, New York: McGraw-Hill Book Company.
- Shin D.C. ve Johnson D. M. (1978). Avowed Happiness as an Overall Assessment of the Quality of Life. *Social Indicators Research*. 5, 475-492.
- Singh, J. (1998). Striking a Balance in Boundary-Spanning Positions: An Investigation of Some Unconventional Influences of Role Stressors and Job Characteristics on Job Outcomes of Salespeople. *Journal of Marketing*, 62(3), 69-86.
- Soysal A. (2009). İş Yaşamında Stres. *Çimento İşveren Dergisi*, 17-40.
- Sözbilir A. (2020). Ofiste Stres Var. Erişim adresi: <https://www.capital.com.tr/yonetim/insan-kaynaklari/ofiste-stres-var>
- Spector, P. E. ve Jex, S. M. (1998). Development of Four Self-Report Measures of Job Stressors and Strain: Interpersonal Conflict at Work Scale, Organizational Constraints Scale, Quantitative Workload Inventory and Physical Symptoms Inventory. *Journal of Occupational Health Psychology*, 3(4), 356-367.
- Srivastava R. (2016). Role Overload as a Trigger for Organisational Stress. *People Matters*. <https://www.peoplesmatters.in/article/culture/role-overload-as-a-trigger-for-organisational-stress-14735>
- Sullivan, S.E. ve Bhagat R.S. (1992). Organizational Stress, Job Satisfaction and Job Performance: Where Do We Go From Here? ". *Journal of Management*. 18 (2), 353-374.
- Shah, S.S.H., Jaffari A.R., Aziz J., Ejaz W., Ul-Haq I., Raza S.N. (2011). Workload and Performance of Employees, *Interdisciplinary Journal of Contemporary Research in Business*, 3 (5), 256-267.
- Şeker, B. D. ve Zırhhoğlu, G. (2009). Van Emniyet Müdürlüğü Kadrosunda Çalışan Polislerin Tükenmişlik, İş Doyumu ve Yaşam Doyumları Arasındaki İlişkilerin Değerlendirilmesi. *Polis Bilimleri Dergisi*, 11(4), 1-26.
- Tınaz, P. (2013). *Çalışma Yaşamından Örnek Olaylar (3.Baskı)*, İstanbul: Beta Yayınları.
- Tozkoparan, G. (2019). *İş Yaşamında Stres*. (1. Baskı). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Tozkoparan, G. ve Tenteriz Y. (2019). Algılanan Çalışma Arkadaşları ve Yönetici Desteğinin İş Performansına Etkisi. *Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(1), 41-57.

Trayambak, S., Kumar, P., ve Jha, A. N. (2008). A Conceptual Study on Role Stressors, Their Impact and Strategies to Manage Role Stressors. *IOSR Journal of Business and Management*, 46(3), 269-280.

Turunç, Ö. ve Çelik M. (2010). Çalışanların Algıladıkları Örgütsel Destek ve İş Stresinin Örgütsel Özdeşleşme ve İş Performansına Etkisi. *Yönetim ve Ekonomi*, 17(2), 183-206.

Uludağ, G. (2019). Yaşam Doyumu İle İşgören Performansı İlişisini İncelemeye Yönelik Bir Alan Araştırması. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7 (6), 291-300.

Uysal, H. T., Akbulut H. ve Ertan S. (2015). Aşırı İş Yükünün Performans Perspektifinden Çalışma Psikolojisinde Negatifliğe Etkisi: Muhasebe Meslek Mensuplarına Yönelik Bir Araştırma. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 8, Sayı: 38, 942-953.

Vanishree, P. (2014). Impact of Role Ambiguity, Role Conflict and Role Overload on Job Stress in Small and Medium Scale Industries. *Research Journal of Management Sciences*, 3, 10-13.

Zoer, I. (2014). *Towards Improving Workers' Health By Matching Work and Workers*. Boxpress.

[itobiad], 2021, 10 (2): 1911-1940

Ekonomik Özgürlük Bileşenleri Arasındaki İlişkilerin Çok Boyutlu Ölçekleme Analizi ile Değerlendirilmesi

Evaluation of the Relationships Between Components of Economic Freedom with Multidimensional Scaling Analysis

Furkan Fahri ALTINTAŞ

Dr., Jandarma Genel Komutanlığı

e-mail: furkanfahrialtintas@yahoo.com

Orcid ID: 0000-0002-0161-5862

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type	: Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received	: 15.01.2021
Kabul Tarihi / Accepted	: 17.03.2021
Yayın Tarihi / Published	: 29.06.2021
Yayın Sezonu	: Nisan-Mayıs-Haziran
Pub Date Season	: April-May-June

Atıf/Cite as: Altıntaş, F . (2021). Ekonomik Özgürlük Bileşenleri Arasındaki İlişkilerin Çok Boyutlu Ölçekleme Analizi ile Değerlendirilmesi . İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi , 10 (2) , 1911-1940 . Retrieved from <http://www.itobiad.com/tr/pub/issue/62559/861640>

İntihal /Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and confirmed to include no plagiarism. <http://www.itobiad.com/>

Copyright © Published by Mustafa YİĞİTOĞLU Since 2012 – Istanbul / Eyup, Turkey. All rights reserved.

Ekonomik Özgürlük Bileşenleri Arasındaki İlişkilerin Çok Boyutlu Ölçekleme Analizi ile Değerlendirilmesi

Öz

Ekonomik özgürlük, bir ülkenin hem ekonomik hem de teknik ve sosyal boyutların gelişmesinde anlamlı bir rol oynamaktadır. Bu kapsamda ülkelerin ekonomik özgürlük performanslarını artırmaları büyük önem arz etmektedir. Uluslararası alanda ülkelerin ekonomik özgürlük performanslarını ölçen çeşitli endeksler bulunmaktadır. Söz konusu endekslerden bir tanesi araştırmalarda çok sık olarak faydalanılan Heritage Kurumu Ekonomik Özgürlük Endeksi'dir. Bu endeksin bileşenlerinin birbirlerini pozitif yönde tamamlayıcı özelliği bulunmaktadır. Ayrıca ülkelerin söz konusu bileşenleri birbirlerini ilişkilendirecek faaliyetler yapması, ülkelerin kendi ekonomik özgürlük performanslarının artırmalarına neden olabilmektedir. Bu kapsamda araştırmanın amacı, 2020 yılı için ekonomik özgürlük performansı en yüksek olan ilk 100 ülkenin Heritage Foundation Ekonomik Özgürlük Endeksi bileşenlerinin değerleri üzerinden bileşenlerin ilişkisel yapısını Çok Boyutlu Ölçekleme Analizi ile tespit etmektir. Analize göre, vergi yükü ve kamu harcamaları bileşenlerinin diğer bileşenlere olan uzaklıkları çok fazla olduğu tespit edilmiştir. Dolayısıyla vergi yükü ve kamu harcamaları bileşenleri ilişkisel yapıya katkı sağlamadığı belirlenmiştir. Buna karşın mülkiyet hakkı, yargı etkisi, finansal özgürlük ve devlet bütünlüğü bileşenleri diğer bileşenlere olan ortalama yakınlıkları fazla olduğu için ilişkisel yapıya en fazla katkı sağlayan bileşenler olduğu gözlenmiştir. Buna göre öncelikli olarak ülkelerin genel anlamda ekonomik özgürlük performanslarını artırmaları için vergi yükü ve kamu harcamaları bileşenlerinin diğer bileşenleri ilişkilendirecek ve onlar ile pozitif yönde ilişki sağlayacak faaliyetler yapmaları gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ekonomik Özgürlük, Ekonomik Özgürlük Performansı, Heritage Kurumu Ekonomik Özgürlük Endeksi, Çok Boyutlu Ölçekleme Analizi, Ekonomik Gelişme.

Evaluation of the Relationships Between Components of Economic Freedom with Multidimensional Scaling Analysis

Abstract

Economic freedom plays a significant role in the development of a country's economic, technical and social dimensions. In this context, it is of great importance for countries to increase their economic freedom performance.

There are various indices that measure the economic freedom performance of countries in the international arena. One of these indexes is the Heritage Foundation Economic Freedom Index, which is frequently used in researchs. The components of this index have a positive complementary feature to each other. In addition, the activities of the countries to link these components with each other can cause the countries to increase their economic freedom performance. In this context, the purpose of the research is to determine the relational structure of the components through the values of the Heritage Foundation Economic Freedom Index components of the first 100 countries with the highest economic freedom performance for 2020. According to the analysis, it has been determined that the tax burden and government spending components are too far from other components. Therefore, it has been determined that the tax burden and government spending components do not contribute to the relational structure. On the other hand, it has been observed that the components of property rights, judicial effectiveness, financial freedom and government integrity are the components that contribute the most to the relational structure, since their average proximity to other components is higher. Accordingly, it has been concluded that countries should primarily engage in activities that will concern the other components of the tax burden and public expenditure components and provide a positive relationship with them in order to increase their overall economic freedom performance.

Keywords: Economic Freedom, Economic Freedom Performance, Heritage Foundation Economic Freedom Index, Multidimensional Scaling Analysis, Economic Development.

Giriş

Ekonomik özgürlük kapsamında ülkeler düzenlemeler ile girişimcilik, inovasyon, ekonomik gelişme, ekonomik kalkınma ve ekonomik büyüme sağlayabilmektedirler. Bu çerçevede ülkeler ekonomik özgürlük performansları hakkında uygun stratejiler ve uygulamalar oluşturmak için kendilerinin ekonomik özgürlük performanslarını ölçen endekslere veya ölçütlere gereksinim duymaktadırlar. Bu anlamda ülkelerin ekonomik özgürlük performanslarını ölçen çeşitli endeksler oluşturulmuştur. Söz konusu endeksler ülkelerin ekonomik özgürlük performansları hakkında kendilerinde farkındalık oluşturmaktadır. Dolayısıyla ülkelerin ekonomik özgürlük performanslarının ölçümü büyük önem arz etmektedir. Ülkelerin ekonomik özgürlüklerinin performanslarının ölçümünün öneminin yanında ayrıca ekonomik özgürlük bileşenlerinin birbirlerini pozitif yönde tamamlama seviyelerinin ölçümü de büyük önem arz etmektedir. Çünkü

lkeler, ekonomik özgürlük bileşenlerinin birbirlerini sağlayacak ve ilgilendirecek faaliyetler gerçekleştirerek ekonomik özgürlük performanslarını arttırabilmektedirler.

Literatür değerlendirildiğinde, herhangi bir ekonomik özgürlük endeksinin bileşenleri arasındaki ilişkisel yapıyı tespit eden bir araştırmaya rastlanılmamıştır. Dolayısıyla bu araştırma belirtilen özelliklere uyan literatürdeki ilk araştırmadır. Araştırma kapsamında 2020 yılı için HFEFI raporunda yer alan ilk 100 ülkenin HFEFI bileşen değerleri ve buna bağlı olarak söz konusu bileşenlerin birbirleri ile olan ilişkileri çerçevesinde hangi bileşenlerin diğer bileşenlerini sağlayacak yöntemler ve faaliyetler gerçekleştirilmesi gerektiği çok Boyutlu lekleme (Multi Dimension Scaling - MDS) analizi ile küresel anlamda tespit edilmiştir. Dolayısıyla bu araştırma, tespit edilen nicel bulgular ve değerlendirmeler araştırmacılar için veri seti niteliği taımı olup, literatüre katkı sağladığı değerlendirilmektedir. Buna göre araştırmanın ikinci bölümünü oluşturan literatürde ekonomik özgürlük ve araştırmanın yöntemi kapsamında HFEFI bileşenler arasındaki ilişkisel yapıyı tespit etmede kullanılan MDS yöntemi ile ilgili olarak araştırmalar açıklanmıştır. Araştırmanın nc bölümünde ise araştırmanın amacı çerçevesinde bileşenler arasındaki ilişki yapısına ait nicel değerler tespit edilmiş, sonuç ve tartışma kısmında ise nicel değerlere istinaden sağlanan çıkarımlar sağlanıp tartıılmıtır.

Ekonomik zgrlk

zgrlk kavramı bireylerin diğer bireylerin otoritelerinin kendileri hakkında kısıtlayıcı bir tasarrufa gitmeden düşünmeleri ve davranış göstermeleri olarak tanımlanmaktadır (Kaya, 2015, s. 5). Ekonomik zgrlk ise genel anlamda devlet kontrolünün ve kaynaklarının ekonomik yapı üzerinde yokluğunu belirtmektedir. Fakat gerektiğinde devletin ülkenin ekonomik anlamda yararı kapsamında ekonomik serbestliğin gelişimini sağlayacak uygun ve seviyeli müdahalede bulunması ekonomik özgürlüklerin oluşması için önemlidir (Heckelman, 2000). Başka bir tanıma göre ekonomik özgürlük, bir ekonominin piyasa ekonomisi olma derecesini veya sözleşmelerle desteklenen istikrarlı ve öngörülebilir bir hukuk erevesi içinde bireylerin gönüllü sözleşmelere girme olasılığını ne ölçüde olması gerektiğini belirten, devletin özel mülkiyetleri korumasını esas alan ve ekonomik yapı içinde devletin düzenlemeler ve vergiler ile ilgili olarak uygulamalar kapsamında sınırlı müdahaleler ile killenen bir ekonomik bileşen olarak açıklanmaktadır (Berggren, 2003, s. 194). Kısaca ekonomik özgürlük; kişisel seçimin, gönüllü değişimin, özel mülklerin korunmasının ve rekabet özgürlüğünün sağlanması anlamına gelmektedir. Bu kapsamda ekonomik özgürlük, tüm bireylere kendi seçtikleri malları ve hizmetleri üretmek için zamanlarını ve kaynaklarını nasıl harcayacaklarına dair zgr karar verme hakkı sağlamaktadır (Bennett, 2020, s. 6).

Ekonomik özgürlük literatürü incelendiğinde, ekonomik özgürlük kavramı ile ilgili olarak pek çok tanımlamalar ve açıklamalar bulunmaktadır. Söz konusu bu tanımlamaların ve açıklamaların ortak özellikleri; bireyler arasında oluşan malların ve hizmetlerin mübadelelerinin bireylerin özgür iradeleri üzerinde herhangi bir zorlama, baskı veya kısıtlama olmaksızın gönüllük esası çerçevesinde ve devlet güvencesi kapsamında sağlanması, piyasalara veya pazarlara giriş ve çıkış serbestliğinin tanınması, bireysel tercihleri geliştirecek olanakların geliştirilmesi, rekabet özgürlüğünün tanınması ve mesleklere ve ticari girişimleri kısıtlayan girişimlerin kaldırılması olarak belirtilebilir (Gwartney ve Lawson, 2003, s. 42; Diler, 2020, s. 536).

Ekonomik özgürlük kavramının önemi, Adam Smith'in 1776 yılında "Ulusların Zenginliği (Wealth of Nations)" isimli eseri yayımlamasıyla daha çok belirginleşmiştir. Çünkü Adam Smith, bazı ülkelerin fakirliğinin veya zenginliğinin ülkelerin refah düzeyleriyle, ülkelerin refah düzeylerini ise ekonomik anlamda özgürlük kavramı ile ilişkilendirmiştir (Hutchison, 1976; Faria ve Montesinos, 2009, s. 103). Buna göre Adam Smith, ekonomik özgürlüğe olumsuz anlamda etki edecek müdahalelerin en aza indirmek, ülkelerin girişimcilik ve inovasyon faaliyetlerinin artmalarına ve bu durumun ise ülkelerin ekonomilerinin büyümesine, gelişmesine ve kalkınmasına neden olabileceğini belirtmektedir. Dolayısıyla ekonomik özgürlük kavramı, piyasa ekonomisinin var olmasında ve onun sürdürülebilirliğinin sağlanmasında temel bir faktör halini almıştır (Caudill, Zanella ve Mixon, 2000; Stansel, 2012, s. 2).

Ekonomik özgürlük kavramının temeli, bireylerin yasal olarak sağladıkları mülklerin diğer bireylerden korunmasına dayanmaktadır. Dolayısıyla bireylerin mülkiyet haklarının korunmasına, bireylerin ekonomik girişimlerinin ve faaliyetlerinin özgür olarak hiç bir kısıtlama veya baskı altında olmadan sağlanmasına yönelik devletin güvence ve garanti sağlaması kapsamında düzenlemeler yapması ekonomik özgürlük için önem arz etmektedir (Hayek, 1960, Gwartney ve Lawson, 2003; Beach ve Miles, 2005; Beach ve Kane, 2008; Miller ve Kim, 2013; Miller, Kim ve Holmes, 2014).

Ekonomik özgürlük genel anlamda ülkelerdeki ekonomik gelişmeyi, kalkınmayı ve büyümeyi sağlamaktadır (Carlsson ve Lundström, 2001). Ekonomik özgürlük ülkelerin ekonomilerini iyileştirici bir etkisinin olmasından dolayı ekonomik özgürlüğün ayrıca yolsuzluğu önleyici bir yapıda bulunmaktadır (Goel ve Nelson, 2005, s. 124). Ekonomik özgürlük aynı zamanda insani gelişme, yaşam kalitesi, yaşam standardı, refah düzeyi, inovasyon, rekabet, lojistik, çevre, sağlık, sanat, bilim, teknoloji ve diğer teknik ve sosyal alanların iyileşmesini ve gelişmesini sağlayabilmektedir. Böylelikle ülkeler, kendilerinin ekonomik özgürlük konularında gelişiminin sürdürülebilirliğini sağlaması çerçevesinde ekonomik özgürlüğün sinerjik gücünü kavrayabilecekler ve ekonomik özgürlüğün gelişimi için daha çok çalışma sergileyebileceklerdir.

Ülkeler kendilerinin ekonomik özgürlük performanslarını analiz etmektedirler. Bu kapsamda ülkeler, ekonomik özgürlükler konularındaki kendi üstünlüklerini, yeterliliklerini ve eksiklerini belirleyebilmektedirler. Dolayısıyla ülkeler, ekonomik özgürlük konularında üstün ve yeterli oldukları hususların sürdürülebilirliğini sağlamak ve eksikliklerini telafi etmek için ekonomik özgürlük konularında politikalar, stratejiler, yönetimler ve yöntemler geliştirebilirler. Böylece ülkeler, sonraki dönemler için kendilerinin ekonomik özgürlük performanslarının artırmalarına yönelik önlemler alabilirler. Ayrıca ülkeler, birbirlerinin ekonomik özgürlük performanslarını da takip etmektedirler. Çünkü ülkeler, mevcut ekonomik özgürlük performanslarını iyileştirmek ve eksikliklerini gidermek için ekonomik özgürlük performansı yüksek olan ülkeler ile işbirlikleri ve ortaklıklar sağlayabilmektedirler. Dolayısıyla ülkelerin ekonomik özgürlük performanslarının ölçümü önem kazanmakta olup, ülkelerin ekonomik özgürlük performanslarını ölçen ölçütlere, metriklere veya endekslere her zaman gereksinim duyulmuştur. Buna göre uluslararası alanda ülkelerin ekonomik performanslarını ölçen çeşitli endeksler oluşturulmuştur. Bunlar; "Freedom House Endeksi (Freedom House Index – FHI)", "Fraser Enstitüsü Ekonomik Özgürlük Endeksi (Fraser Institute Economic Freedom Index – FIEFI)", "Scully ve Slottje Endeksi (Scully ve Slottje Index – SSI)" ve son olarak "Heritage Foundation Ekonomik Özgürlük Endeksi (Heritage Foundation Economic Freedom Index – HFEFI)" olarak sayılabilir (Kešeljevic, 2007; Brkić, 2020 , s. 22).

FHI kapsamında ilk ölçüm 1973 yılında Freedom House isimli kurum adına Gastil ve Wright tarafından yapılmıştır (Gastil, 1984). Söz konusu bu ölçümde ekonomik özgürlük ölçümlerinden daha çok politik ve sivil özgürlük ölçümleri daha ağırlıktaydı. Fakat Friedman tarafından ekonomik faktörleri dikkate alarak kişi başı gayri safi yurtiçi hasıla (KBGSYİH) ve ekonomik özgürlük arasında anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki tespit edilince endeks dünyadaki ekonomik göstergelere göre ilerledi ve 1996 yılında son şeklini aldı (Messick, 1996).

FHI ülkelerin daha çok politik haklar ve sivil özgürlük haklar uygulama performanslarını ölçmektedir. Buna göre ülkelerin ekonomik özgürlük performansları, ülkelerin politik ve sivil özgürlük uygulama performansları ile ilişkilendirilerek sağlanmaktadır. Dolayısıyla ekonomik özgürlük, politik haklar ve sivil özgürlük bir alt kümesi halinde değerlendirilerek FHI kapsamında dolaylı olarak ölçülmektedir (Sucu, 2017). Ülkelerin politik haklar derecelendirilmesi 0'dan 40'a kadar, sivil özgürlüklerin derecelendirilmesi ise 0'dan 60'a kadar toplamda 7'şer sırada tasniflenmiştir. Söz konusu politik özgürlükler ve sivil hakların 1'den 7'ye sıralamalarının aritmetik ortalaması alınarak ülkelerin FHI değerleri tespit edilir. Buna göre ülkeler 1-2.5 değeri arasında ise "özgür", 3-5 değeri arasında ise "kısmi özgür" ve 5.5-7 değeri arasında ise "özgür değil" olarak gruplandırılmaktadır. Buna göre politik ve sivil özgürlüklerin

Ekonomik Özgürlük Bileşenleri Arasındaki İlişkilerin Çok Boyutlu Ölçekleme Analizi ile Değerlendirilmesi

derecelendirilmesi Tablo 1’de gösterilmiştir (Rajasalu, 2003, s. 10; Freedom House, 2019).

Tablo 1. Sivil ve Ekonomik Özgürlüklerin Derecelendirilmesi

Değişkenler	Dereceler	Sivil Özgürlüklerin Derecelendirilmesi						
		53-60	44-52	35-43	26-34	17-25	26-34	0-7
Politik Hakların Derecelendirilmesi	0-5	KÖ	KÖ	KÖ	Ö	Ö	Ö	Ö
	6-11	KÖ	KÖ	KÖ	KÖ	Ö	Ö	Ö
	12-17	KÖ	KÖ	KÖ	KÖ	KÖ	Ö	Ö
	18-23	ÖÖ	KÖ	KÖ	KÖ	KÖ	KÖ	Ö
	24-29	ÖÖ	ÖÖ	KÖ	KÖ	KÖ	KÖ	KÖ
	30-35	ÖÖ	ÖÖ	ÖÖ	KÖ	KÖ	KÖ	KÖ
36-40	ÖÖ	ÖÖ	ÖÖ	ÖÖ	KÖ	KÖ	KÖ	

Not: Ö: Özgür, KÖ: Kısmi Özgür, ÖÖ: Özgür Olmayan

Kaynak: Freedom House, 2019’dan uyarlanmıştır.

FIEFI, 1970 yılında Fraser Enstitüsü tarafından oluşturulmuştur. Endeks, 5 bileşen ve 5 bileşene bağlı 24 değişkenden oluşmaktadır. FIEFI 1970 yılından 2000 yılına kadar 5 yılda bir, 2000 yılından sonra ise her yıl yayınlanmıştır. Endeks kapsamında bileşenler; “kamu sektörünün hacmi”, “hukuksal yapı ve mülkiyet haklarının korunması”, “fiyat istikrarı ve para politikası”, “uluslararasılaşma”, “ticaret özgürlüğü ve düzenlemeler” olarak açıklanmıştır. Bileşenlerin derecelendirilmesi 0 ile 10 değeri arasında olup, 0 en az performansı, 10 ise en fazla performansı temsil etmektedir. Değişkenlerin aritmetik ortalamaları ile bileşenler, bileşenlerin aritmetik ortalamalarıyla da ülkelerin FIEFI değerleri hesaplanabilmektedir (Altman, 2008; Nyström, 2008, s. 11). Ayrıca ülkeler ekonomik özgürlük performanslarına göre toplam 5 grupta kategorize edilmiştir. Söz konusu grupların değerlendirilmesi Tablo 2’de belirtilmiştir.

Tablo 2. FIEFI Kapsamında Ülkelerin Ekonomik Özgürlük Seviyeleri

Skor	Ekonomik Özgürlük Seviyeleri
0-3,33	Özgür olmayan
3,34-6,21	En az özgür olan
6,22-6,92	Üçüncü derecede özgür olan
6,93-7,61	İkinci derecede özgür olan
7,62-10	Oldukça özgür olan

Kaynak: Fraser Institute, 2020

SSI ile ilk olarak 1980 yılında 144 ülkenin ekonomik özgürlük performansları ölçülmüştür. Söz konusu endeks; “yabancı para”, “mülkiyet harcaması”, “bilgi”, “medeni haklar”, “ekonomik sistemin sınıflandırılması”, “yazılı basın”, yayın medyası”, yurt içi ve yurt dışı seyahat”, “barış durumu”, “askere alınma”, “çalışma izinlerinden muafiyet” ve “mülke keyfi olarak el koyma” olarak toplam 12 alt endeksten oluşmaktadır (Brkić, 2020, s. 23-24).

HFEFI ile ülkelerin ekonomik özgürlük performansları ilk olarak 1995 yılında Heritage Vakfı ve Wall Street Journal tarafından ölçülmüştür. Endeks dört boyut ve dört boyuta bağlı 12 bileşenden oluşmaktadır

(Tunçsiper ve Biçen, 2014). Söz konusu HFEFI boyutları ve bileşenleri Tablo 3'de gösterilmiştir.

Tablo 3. HFEFI Boyut ve Bileşenleri

Faktörler		Bileşenler	
Hukukun Üstünlüğü	Mülkiyet Hakları	Devlet Bütünlüğü	Yargı Etkisi
Sınırlı Devlet	Vergi Yüğü	Kamu Harcamaları	Mali Sağlamlık
Bürokrasi Etkinliği	İş Özgürlüğü	İşgücü Özgürlüğü	Parasal Özgürlük
Serbest Piyasa	Ticaret Özgürlüğü	Yatırım Özgürlüğü	Finansal Özgürlük

Kaynak: Miller, Kim ve Roberts, 2020

HFEFI'da 0'dan 100 değerine kadar ülkeler almış oldukları performans değerine göre gruplandırılmıştır. Bileşenlerin aritmetik ortalamaları ile boyutlar, boyutların aritmetik ortalamalarıyla ise ülkelerin HFEFI değerleri hesaplanabilmektedir (Miller, Kim, Roberts, Riley ve Whiting, 2017; Miller, Kim, Roberts, Tyrrell ve Whiting, 2018; Miller, Kim, Roberts ve Tyrrell, 2019; Kangallı, Uyar ve Buyrukoğlu, 2020; Kılıcı ve Akın, 2020, s. 50).

Ülkelerin ekonomik özgürlük değerleri 5 grupta toplanmıştır. Buna göre söz konusu gruplar ve grupların ekonomik özgürlük derecelendirilmesi Tablo 4'de açıklanmıştır.

Tablo 4. HFEFI Kapsamında Ülkelerin Ekonomik Özgürlük Seviyeleri

Skor	Ekonomik Özgürlük Seviyesi
0-49,9	Özgür olmayan
50-59,9	Çoğunlukla özgür olmayan
60-69,9	Orta derecede özgür
70-79,9	Çoğunlukla özgür olan
80-100	Özgür olan

Kaynak: Miller ve diğerleri (2020)

Ülkelerin ekonomik özgürlüklerinin performanslarının ölçülmesi açısından literatürde bulunan araştırmalarda HFEFI'dan çok sık olarak yararlanılmaktadır (Akıncı, Erkal ve Yılmaz, 2015, s. 149). Bunun yanında HFEFI, ülkelerin ekonomik özgürlük performanslarını ölçen diğer endekslere göre daha güncel bir derleme ile hazırlanmıştır. Dolayısıyla HFEFI diğer endekslere göre daha güncel olması kapsamında günümüzdeki ülkelerin ekonomik özgürlük yapılarını belirleyen değişkenlere daha yakın özellikte olduğu değerlendirilmektedir.

HFEFI kapsamında, ekonomik özgürlük bileşenlerinin birbirlerini tamamlayıcı özelliğe sahiptir. Bu kapsamda ülkeler, ekonomik özgürlük bileşenleri arasında pozitif yönlü, anlamlı ve yüksek ilişkiler olmasına yönelik faaliyetler oluşturmasıyla kendi ekonomik özgürlük performanslarının artırmalarına neden olabilecektir (Corbi, 2007; Kutbay, 2020, s. 304; Miller ve diğerleri, s. 501). HFEFI kapsamında ekonomik özgürlük bileşenlerinin ve söz konusu ekonomik özgürlük bileşenlerinin birbirlerinin tamamlama performansları hakkında ülkeler kendilerinde farkındalık oluşturdukça, ülkeler hangi ekonomik özgürlük

bileşenini/bileşenlerini diğer bileşeni/bileşenleri sağlayacak (pozitif yönde etkileyecek) stratejilerin, politikaların, planların ve uygulamaların oluşturulması gerektiğini net bir şekilde kavrayabileceklerdir. Böylelikle ülkeler, ekonomik özgürlüğün sağlanmasıyla maliyetleri düşürebilecekler ve doğru ekonomik özgürlük bileşenini/bileşenlerini doğru zamanda, doğru etkileşim faaliyeti/faaliyetleri ile doğru diğer ekonomik özgürlük bileşenini/bileşenlerini etkileyebilecekler ve ekonomik özgürlük bileşenlerinin birbirlerini tamamlama konusunda performanslarını artırarak ekonomik özgürlüklerinin etkin, etkili ve verimli olmalarını sağlayabileceklerdir. Bunun yanında pek çok ülkenin ekonomik özgürlük bileşenleri performanslarının tespit edilmesiyle ekonomilerini geliştirmek isteyen ülkeler küresel anlamda hangi ekonomik özgürlük bileşeni/bileşenleri sağlayacak ve ilişkilendirecek faaliyetler yapılması gerektiğini analiz ederek ekonomilerinin gelişimi için fırsat sağlayabileceklerdir.

Literatür

Literatür değerlendirildiğinde, ekonomik özgürlük ile ilgili araştırmaların daha çok ekonomik özgürlüğün ekonomik ve sosyal boyutlar ile olan ilişkileri ile ilgili olduğu gözlenmiştir. Bunun yanında literatürde MDS analizinden pek çok disiplinin yararlandığı tespit edilmiştir. Araştırma çerçevesinde literatür iki açıdan değerlendirilmiştir. Buna göre literatürde ilk olarak ekonomik özgürlük ile ilgili araştırmalar belirtilmiştir. İkinci olarak ise araştırmanın amacına yönelik olarak ölçüm için uygulanan MDS analizi ile ilgili olarak çalışmalar açıklanmıştır.

Bédard (2019), ülkelerin ekonomik özgürlük ile ekonomik performans boyutları arasındaki ilişkiye yönelik yapılan pek çok araştırma neticesinde boyutlar arasında anlamlı ve pozitif yönlü ilişki olduğu tespit edildiğini belirterek söz konusu boyutlar arasında anlamlı ve pozitif ilişkinin sağlanmasında asıl aktörlerin girişimciler olduğunu ifade etmiştir. Çünkü daha fazla ekonomik özgürlük daha fazla girişimcilik faaliyetini sağladığından dolayı ekonomik performans iyileşebilecektir. Dolayısıyla girişimcilik, ekonomik özgürlük ve ekonomik büyüme arasında ilişkiyi sağlayan moderatör değişken olarak bir yapısı bulunmaktadır. Buna bağlı olarak ekonomik özgürlüğün sağlanması ile toplumların refah düzeyi de artabilecektir (Bédard, 2019, s. 6). Buna göre uluslararası alanda ülkelerin ekonomik özgürlük performanslarını ölçen Heritage Kurumu bazı yıllara ait HFEFI raporlarında ülkelerin ekonomik özgürlük performansları ile gayri safi yurt içi hasıla (GSYİH) arasında ilişkiler ölçmüştür. Söz konusu ilişki değerleri Tablo 5’de belirtilmiştir.

Tablo 5. HFEFI ve GSYİH İlişki Değerleri

Araştırmacılar	Yıl	Ülke Sayısı	r	p
Miller ve diğerleri (2020)	2020	180	0,630**	0,00
Miller ve diğerleri (2019)	2019	180	0,640**	0,00
Heritage Foundation (2014)	2012	184	0,650**	0,00
Heritage Foundation (2011)	2008-2009	OECD Ülkeleri: 36	-0,520*	0,00
Heritage Foundation (2010)	2010	179	0,670**	0,00

**=p<.01, *=p<.05

HFEFI raporlarında ayrıca bazı yıllar için HFEFI'nın Küresel İnovasyon Endeksi (Global Innovation Index – GII) ve Sosyal Gelişim Endeksi (Social Progress Index – SPI) ve Demokrasi Endeksi (Democracy Index Score – DIS) ile olan ilişkiler açıklanmıştır. Söz konusu bu ilişki değerleri Tablo 6'da belirtilmiştir.

Tablo 6. HFEFI, GII, SPI ve DIS İlişki Değerleri

Araştırmacılar	Yıl	Ülke Sayısı	İlişki Değerleri (r)		
			HFEFI-GII	HFEFI-SPI	HFEFI-DIS
Miller ve diğerleri (2017)	2017	180	0,730**	0,730**	-----
Miller ve diğerleri (2018)	2018	180	0,767**	0,746**	0,619**

**=p<.01

Bengoa ve Sanchez-Robles (2003), 1970-1990 yılları için 18 Latin Amerika ülkesinin doğrudan yabancı yatırım (Foreign Direct Investment - FDI), ekonomik özgürlük (Economic Freedom – EF) ve ekonomik büyüme (Economic Growth – EG) arasındaki ilişkiyi panel veri analizi ile tespit etmişlerdir. Araştırmada FDI ve EF'nin EG'nin sağlanmasında önemli belirleyiciler olduğu bulgusuna ulaşılmıştır.

Ionescu (2014), 2014 yılı için 28 Avrupa Birliği ülkesinin HFEFI ve ekonomik kalkınma ile ilgili veriler üzerinden ekonomik özgürlüğün ulusal ekonomik kalkınma üzerindeki etkisini panel veri analizi ile incelemiştir. Araştırmada, ekonomik özgürlüğün ekonomik kalkınmayı pozitif yönde sağladığı bulgusuna ulaşılmıştır.

Bennett ve Nikolaev (2019), 2018 yılı için 126 ülkenin HFEFI ve girişimcilik türleriyle (Kirnezyen ve Shumpeter) ilgili veriler ile HFEFI'nin söz konusu girişimcilik türleri ile olan ilişkilerini en küçük kareler yöntemi kapsamında regresyon ve yapısal eşitlik modellemesi ile araştırmışlardır. Araştırmada, ekonomik özgürlüğün her iki girişimcilik türlerinin oluşmasını sağladığı tespit edilmiştir.

Assi, İsiksal ve Tursoy (2020), 1996-2007 zaman aralığındaki en yüksek ekonomik özgürlük performansına sahip 28 ülkenin küresel finansal kriz (GFC), HFEFI ve benzin tüketimi ile ilgili veriler üzerinden GFC'nin HFEFI, benzin tüketimi üzerindeki etkisini panel veri analizi ile araştırmışlardır. Araştırma sonucuna göre, ekonomik özgürlük performansı yüksek olan ülkelerin küresel finansal krize (GFC) karşı çok duyarlı olduğunu ve

dolayısıyla bu ülkelerde ekonomik özgürlüğün küresel finansal krize olan türev değerlerinin fazla olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Bahtiyar ve Odabaş (2020), 1996-2016 zaman aralığındaki 32 OECD ülkesinin vergi gelirlerini etkileyen faktörler ile HFEFI bileşen değerleri üzerinden ekonomik özgürlük ve vergi gelirleri boyutları arasındaki ilişkiyi panel veri analizi ile ölçmüşlerdir. Bulgulara göre, söz konusu boyutlar arasında uzun dönemli pozitif yönde ve anlamlı bir ilişki olduğu belirlenmiştir.

Birol ve Demirgil (2020), 1995-2018 yılları arasında BRICS grubunu oluşturan Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin ve Güney Afrika ülkelerinin HFEFI bileşen ve KBGSYİH değerleri ile ekonomik özgürlüğün ekonomik büyüme üzerindeki etkisini panel veri analizi yöntemi ile belirlemişlerdir. Bulgular çerçevesinde katsayı tahminine göre panel genelinde ekonomik özgürlüğün ekonomik büyümeye olan etkisinin genel anlamda negatif yönde ve anlamsız etkilediği sonucuna varılmıştır.

Santiago, Fuinhas ve Marques (2020), Latin Amerika'da bulunan 24 gelişmekte olan ülkelerin 1995-2015 yıllarına ait ekonomik özgürlük, küreselleşme ve ekonomik büyüme ile ilgili veriler üzerinden ekonomik özgürlük ve küreselleşmenin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini panel veri analizi ile incelemişlerdir. Araştırma çerçevesinde ilk olarak küreselleşmenin siyasal ve sosyal boyutlarının ülkeler üzerinde yalnızca uzun vadede ekonomik büyümeyi anlamlı ve pozitif yönde etkisi olduğu gözlenmiştir.

Scharma (2020), 2005-2016 yılları arasında 34 sahra altı Afrika ülkelerinin sağlık verileri ile ekonomik özgürlük verileri arasındaki ilişkileri iki aşamalı en küçük kareler yöntemi kapsamında regresyon ile incelemiştir. Bulgulara göre, ekonomik özgürlük kapsamında kamu sektörünün hacmi dışında diğer ekonomik özgürlük bileşenlerinin tüm sağlık göstergelerini pozitif yönde ve anlamlı olarak etkilediği tespit edilmiştir.

Singh ve Gal (2020), 1999-2018 yıl aralığında Kuzey Avrupa, Güney Avrupa, Batı Avrupa, Doğu Avrupa, Sahra Altı Afrika, Orta Doğu, Güney Asya, Doğu Asya, Latin Amerika ve Kuzey Amerika bölgelerine ait HFEFI bileşenleri ve FDI verileri üzerinden ekonomik özgürlüğün FDI üzerindeki etkisini doğrusal regresyon yöntemi ile araştırmışlardır. Araştırma sonucuna göre, ekonomik özgürlüğün belirtilen bölgelerden sadece Kuzey Avrupa, Batı Avrupa, Güney Asya, Doğu Asya ve Latin Amerika bölgelerinde FDI'yi anlamlı ve pozitif yönde sağladığı bulgusuna ulaşılmıştır.

Literatürde MDS analizi ile ilgili olarak birçok araştırma bulunmaktadır. Hollins, Faldowski, Rao ve Young (1993), ABD, Fransa, Filipinler ve Çin ülkesinden toplam 1843 denek üzerinden ülkelerin ağırlık etkileşim derecelendirilmesini analiz etmek için MDS analizi kullanmışlardır. Araştırmada dört ülke vatandaşı grupları için hafif, orta ve şiddetli boyut ölçekleri oluşturulmuş ve bu ölçekler üzerinden vatandaşların ağırlık

algılarının birbirlerine çok yakın olduğu ve benzer algılandığı sonucuna ulaşılmıştır.

Fitz, Burk ve Mc Kinney (2009), ABD’lerinde işitme kaybı olan 18 kişi üzerinden işleme cihazı işleminin müzik tanı algısına olan ilişkisini MDS analizi ile tespit etmişlerdir. Bulgulara göre, işitme cihazı işleminin iki boyutlu uzaydaki müzik tanı boyutlarının birbirine çok yakın olduğu ve buna bağlı olarak söz konusu boyutlar arasında anlamlı, pozitif yönlü ve yüksek ilişki gözlenmiştir.

Jaworska ve Chupetlovska-Anastova (2009), MDS istatistik tekniğinin psikoloji bilimine birçok avantaj sağladığını ifade etmişlerdir. Bu kapsamda araştırmacılar, psikoloji biliminde değişkenlerin çok olması kapsamında değişkenlerin birbirlerine olan ilişkilerin tespit edilmesinin bütünsel olarak haritalandırılmasının psikoloji araştırmalarında kolaylık sağladığını belirtmişlerdir.

Marcussen (2014), 1975-2014 yılları arasındaki 24 ülkenin turizm verileri üzerinden ülkelerin turizm konusunda benzerliğini MDS analizi ile tespit etmişlerdir. Bulgulara göre, 2 boyutlu uzayda İsviçre ile ABD, Danimarka ile Polonya, Fransa ile Hollanda ve Türkiye ile İngiltere arasındaki uzaklıklar az olduğu için söz konusu ülkelerin turizm yapılarının birbirlerine benzer olduğu tespit edilmiştir.

Güler, Engindeniz, Can Aydın ve Saner (2018), 2017 yılı için Türkiye’de 81 ile ait kovan sayısı, bal üretimi ve balmumu verilerine göre illerine göre 2 boyutlu uzayda hangi illerin bal üretime katkı sağladığı ve bal üretim performans konusunda hangi illerin birbiriyle benzer ve farklı olduğunu MDS analizi ile belirlemişlerdir. Araştırma sonucuna göre, Muğla ve Adana illerinin bal üretim performans hakkında diğer illerden ayrıştıkları ve arıcılığa en fazla katkı sağlayan iller olduğunu tespit etmişlerdir.

Ataş ve Gündüz (2020), Türkiye’de iller bazında uzman hekim, pratisyen hekim, asistan hekim, diş hekimi, eczacı, hemşire, ebe, aile hekimi, 112 istasyon, 112 ambulans, diğer sağlık personeli, hastane, yatak, nitelikli yatak, ve yoğun yatak sayılarına ilişkin verilere istinaden Türkiye’nin sağlık hizmetleri kapasitesini MDS analizi ile ölçmüşlerdir. Bulgulara göre, Türkiye’de ki 82 ilin sağlık hizmetleri kapasiteleri açısından 7 gruba ayrıldığını ve buna göre İstanbul, İzmir ve Ankara illerinin pozitif anlamda diğer illerden ayrışarak birincil grup iller olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Dehnel, Golata ve Walesiak (2020), Vişegrad grubu ülkelerin (Polonya, Çekya, Sloveky, Macaristan) 2016 yılı için nüfus yaşlanması ve yaşlanma endeksi bileşen değerleri üzerinden söz konusu ülkelerin bölgelerine göre bileşenlerinin birbirlerine olan uzaydaki yakınlıklarını MDS analizi ile tespit etmişlerdir. Araştırma sonucuna göre, Sloveky ve Polonya ülkelerinin bileşen değerlerinin uzayda uzaklıklarının fazla olduğu ve buna bağlı olarak

bileşenler bazında ülkelerin bölgeleri arasındaki orantısızlıkların fazla olduğu tespit edilmiştir.

Hryhoruk, Khrushch ve Grygoruk (2020), Ukrayna ülkesinin bölgelerinin ekonomik gelişmişliklerini MDS analizi kapsamında grafik ile belirlemişlerdir. Sonuçlara göre, Dnipropetrovsky, Zaporizhia, Kiev, Odessa, Poltava ve Kharkiv bölgelerinin yüksek ekonomik aktivite ve verimliliğe sahip oldukları ve buna bağlı olarak söz konusu bölgelerin yatırım için çok müsait olduğu tespit edilmiştir.

Joshanloo (2020), 22606 ABD uyruklu öğrenciler üzerinden öğrencilerin ruh sağlıklarına ilişkin veriler üzerinden öznel/duygusal (hedonic) ve psikolojik/sosyal (eudiamonic) iyi oluş durumlarının kadın ve erkek öğrenciler üzerindeki grafiksel yapısını MDS analizi kapsamında tespit etmişlerdir. Sonuçlara göre, öznel/duygusal ve psikolojik/sosyal iyi oluş durumlarının kadın ve erkek öğrencilerde farklı algılandığı ve her iki iyi oluş tarzının iyi ayrıştırıcılar olduğu gözlenmiştir.

Li ve diğerleri (2020), Çin ülkesinde 332 profesyonel tekvando sporcusu üzerinden sağlanan veriler üzerinden psikolojik ve duygusal faktörlerin optimum performans ile olan ilişkisini MDS analizi ile incelemişlerdir. Bulgulara göre, pozitif kişilik ve duygusal özelliklere sahip olan sporcular boyutu ile başarı boyutunun birbirlerine yakın, yüksek öz kontrol, dışa dönüklük ve saldırgan özelliklere sahip sporcuların boyutu ile başarı boyutunun ise birbirlerinden uzak olduğu gözlenmiştir.

Machado ve Lopez (2020), MDS yöntemini kullanarak karmaşık sistemler perspektifinde asal sayıları araştırmışlardır. Buna göre asal sayılar ile ilgili modellemelerde, MDS analizinde uzaklık hesaplarında Öklid mesafe yönteminin kullanılmasının faydalı olacağı değerlendirilmiştir.

Literatürde HFEFI veya ülkelerin ekonomik özgürlük performanslarını ölçen diğer endeksleri oluşturan bileşenlerin birbirlerini arasındaki ilişkiyi belirleyen bir araştırmaya rastlanılmamıştır. Buna göre ülkelerin ekonomik özgürlük bileşenlerini tamamlama kapasitelerinin ölçülmesinin önemi kapsamında ülkelerin HFEFI veya ekonomik özgürlük performanslarını ölçen diğer endeksleri oluşturan bileşenlerin birbirlerini arasındaki ilişkiyi tespit edecek araştırmaların yapılmasının gereksinim duyulduğu değerlendirilmiştir.

Yöntem

Araştırmanın amacı, veri seti ve verilerin analizi

Araştırmanın amacı, en son ve güncel olan 2020 yılı için HFEFI raporunda endeks değeri en fazla olan 100 ülkeye ait HFEFI'yı oluşturan bileşenlere ait değerler kapsamında HFEFI bileşenleri arasındaki ilişkiyi belirlemektir. Araştırmada, söz konusu ilişkiyi tespit edilmesinde MDS analizinden yararlanılmıştır. Bunun sebebi, MDS analizinde değişkenler arasındaki ilişkilerin grafik yardımıyla görsel olarak

sunulmasından ve grafiğe göre değişkenler arasındaki ilişkiler hakkında kolaylıkla yorum yapılabilmesinden kaynaklanmaktadır (Alpar, 2017). Araştırmada verilerin elde edilmesi için SPSS 22 istatistik programı kullanılmıştır. Ayrıca araştırma kapsamında MDS analizinde 100'den fazla örnekleme ait istatistiksel sonuçların hesaplanamamasından dolayı (SPSS Tutorial, 2013) MDS analizi kapsamında 2020 yılı için ekonomik özgürlük performansı en yüksek olan ilk 100 ülkenin ilgili değerleri dikkate alınmıştır.

Araştırma kapsamında HFEFI'nın ülkelerin ekonomik özgürlük performanslarını belirten çalışmalarda çok sık olarak faydalanılması, bileşenleri arasında pozitif yönlü ilişki olması gerektiğinin HFEFI'da teorik altyapısının bulunması ve HFEFI'nın diğer ülkelerin ekonomik özgürlük performanslarını ölçen endekslere göre daha güncel olarak hazırlanmasından dolayı araştırmanın amacına yönelik olarak HFEFI tercih edilmiştir. Araştırmadan sağlanan veriler açık kaynaktan elde edildiği için araştırma için etik kurul kararı alınmasının gerekli olmadığı değerlendirilmiştir. Araştırmadaki veri seti ve araştırmada kolaylık göstermesi açısından HFEFI'yu oluşturan boyutlar ve bileşenlerin kısaltmaları Tablo 7'de gösterilmiştir.

Tablo 7. HFEFI Boyutları ve Boyutlara Bağlı Bileşenlerin Kısaltmaları

Boyutlar	Bileşenler		
Hukukun Üstünlüğü	Mülkiyet Hakları (MH)	Devlet Bütünlüğü (DB)	Yargı Etkisi (YE)
Sınırlı Devlet	Vergi Yüğü (VY)	Kamu Harcamaları (KH)	Mali Sağlamlık (MS)
Bürokrasi Etkinliği	İş Özgürlüğü (İÖ)	İşgücü Özgürlüğü (İGÖ)	Parasal Özgürlük (PÖ)
Serbest Piyasa	Ticaret Özgürlüğü (TÖ)	Yatırım Özgürlüğü (YÖ)	Finansal Özgürlük (FÖ)

MDS analizi

MDS, belirli sayıda nesnelere arasında belirli sayıda değişken ve tespit edilen uzaklıklara bağlı olarak nesnelere belirli sayıdaki değişkenden küçük sayıda olmak kaydıyla uzayda grafiğini sağlayarak nesnelere arasındaki ilişkileri ortaya çıkarmaya yarayan çok değişkenli istatistik tekniğidir (Alpar, 2017, s. 392). MDS aslında bir model olarak belirtilebilir. Bütün nesnelere çok boyutlu bir uzayda bir nokta ile tarif edilebilir. Buna bağlı olarak nesnelere arasındaki uzaklıklar haritaya yansıtılabilir. Grafikte birbirlerine çok yakın olan nesnelere benzer oldukları, buna karşın birbirlerine çok uzak olan nesnelere ise birbirlerinden farklı olduğu anlamına gelmektedir. Uzayda model veya modeller iki veya ikiden fazla boyutlu olabilir. Söz konusu bu model veya modellere öklid uzaklığı ile oluşturulmuşsa Öklid adı verilir (Nakip ve Yaraş, 2017, s. 655).

MDS analizi, veri tipine göre, "tam metrik", "tam metrik olmayan" olmak üzere toplamda iki biçimde uygulanmaktadır. Tam metrik teknik, verilere

göre uzaklık matrisinde yer alan uzaklıkların eşit aralıklı (interval) veya oran (ratio) ölçekli olarak uygulanan yöntemdir. Ayrıca metrik yöntemde gözlemin uzayda konumunun tespit edilmesinde uzaklık değerlerinden yararlanılmaktadır. Tam metrik olmayan teknikte ise grafiksel görünümün sağlanması için verilerin sınıflayıcı (nominal) ya da sıralayıcı (ordinal) ölçek düzeyinde oluşturulması gerekmektedir. Bunun yanında, grafiksel görünümün oluşturulmasında en az boyutlu uzayın bulunması ve her boyutta her bir nesnenin tercih sırasının sağlanması gerekmektedir. Dolayısıyla çıktılar, her bir boyutta olan sıra düzenini göstermektedir (Kalaycı, 2014, s. 381; Mackay ve Zinnes, 1986). Ayrıca MDS analizinde veriler ile ilgili olarak dağılım varsayımı bulunmamaktadır (Ayдын ve Başkır, 2013, s. 55).

İki boyutlu uzayda i . ve j . nesnelere arasında uzaklıkların hesabı δ_{ij} ile gösterilmektedir. Buna göre δ_{ij} orjinal veya konfigürasyon uzaklık olarak adlandırılmaktadır. MDS ile söz konusu uzaklığın geometrik olarak grafiklendirilmesi uzayda sağlanabilir. Grafiklendirmede ki amaç, δ_{ij} değerlerinin uzayda en az boyutlu bir yapıya sahip olmasının sağlanmasıdır (Johnson ve Wickern, 1999; Özdamar, 2013). Gösterim uzaklığı d_{ij} ile gösterilir. d_{ij} ile δ_{ij} arasındaki ilişkide $d_{ij}=f(\delta_{ij})$ dönüşümü sağlanabilmektedir. Söz konusu bu ilişkide $d_{ij}=f(\delta_{ij})=a+b(\delta_{ij})$ ile gösterilirse ilişkinin doğrusal olduğu anlaşılabilir (Sığırılı, Ediz, Cangür, Ercan ve Kan 2006, s. 82, Gürsakal, 2020, s. 184).

Metrik MDS analizinde δ_{ij} ve d_{ij} uzaklıklar arasındaki farklılığa dayanan "stress değeri" elde edilir. Buna göre metrik MDS analizinde uygulanan iki stress ölçüsü eşitlik (1)'de ve eşitlik (2)'de gösterilmiştir (Alpar, 2017, s. 396).

$$\text{Stress} = \sqrt{\frac{\sum (d_{ij} - \delta_{ij})^2}{\sum d_{ij}^2}} \quad (1)$$

$$\text{Stress} = \sqrt{\frac{\sum (d_{ij} - \delta_{ij})^2}{\sum \delta_{ij}^2}} \quad (2)$$

Metrik olmayan MDS analizinde ise δ_{ij} ile tahmini uzaklıkların (\hat{d}_{ij}) ilişkisi bir uyum ölçüsü ile değerlendirilir. Buna göre, metrik olmayan MDS analizinde kullanılan 2 stress ölçüsü eşitlik (3)'de ve eşitlik (4)'de sunulmuştur (Alpar, 2017, s. 412).

$$\text{Stress} = \sqrt{\frac{\sum (d_{ij} - \hat{d}_{ij})^2}{\sum d_{ij}^2}} \quad (3)$$

$$\text{Stress} = \sqrt{\frac{\sum (d_{ij} - \bar{d}_{ij})^2}{\sum (d_{ij} - \bar{d})^2}} \quad \bar{d} = \text{ortalama uzaklık} \left(\sum d_{ij} / n \right) \quad (4)$$

Tablo 8. Stress Uyum Değerleri

Stress Değeri	Uyumluluk
≥ 0,20	Uyumsuzluk
0,10<0,20	Düşük Uyum
0,05<0,10	İyi Uyum
0,025<0,05	Mükemmel Uyum
0<0,025	Tam Uyum

Kaynak: Kruskal, 1964; Tüzüntürk, 2009, s. 80; Büyüker İşler, 2014, s. 456; Akdamar, 2019, s. 54

MDS analizinde metrik olan ve olmayan yöntemlere göre stress istatistiği değeri haricinde RSQ uyum endeks değerlerinin tespit edilmesi gerekmektedir. Buna göre RSQ uzaklık değerleri, dönüştürülmüş yakınlık değerlerindeki varyansı yüzde değer olarak açıklamaktadır. Bu çerçevede Tablo 4'e göre stress istatistiğinin "0" değerine, RSQ değerinin ise "1" değerine yaklaşması amaçlanan durumdur (Bülbül ve Köse, 2010, s. 86). Metrik MDS analizinde δ_{ij} 'nin d_{ij} 'ye, metrik olmayan MDS analizinde ise δ_{ij} 'nin \hat{d}_{ij} 'ye ne kadar uyum sağladığı doğrusal ilişki kuvveti (R^2) yöntemiyle de sağlanabilir. R^2 'nin 0,60 değerinden büyük olması durumunda δ_{ij} 'nin d_{ij} 'ye ve δ_{ij} 'nin \hat{d}_{ij} 'ye olan uyumluluğun kabul edilebilir olduğu değerlendirilebilir (Hair, Anderson, Tatham ve Block, 2006). Veri setine bağlı olarak değişkenlerin ölçek türüne göre değişkenler arasında uzaklıkların ölçülmesinde farklı teknikler kullanılmaktadır. Ölçeklere göre uygulanan bu uzaklık ölçme teknikleri Tablo 9'da belirtilmiştir.

Tablo 9. Ölçeklere Kullanılan Uzaklık Ölçme Yöntemleri

Ölçekler	Uzaklık Ölçme Yöntemleri
Aralık ve Oran Ölçeği	Öklid uzaklığı, Karesel Öklid uzaklığı, Chebychef, Blok, Minkowski
İkili (Binary) ölçek	Öklid uzaklığı, Karesel Öklid uzaklığı, Size difference, Pattern difference, varyansuzaklığı, Lance-Williams uzaklığı

Kaynak: Bülbül ve Köse, 2010, s. 85; SPSS Tutorial, 2013

MDS analizi temel anlamda 6 aşamadan oluşmaktadır. Söz konusu aşamalar aşağıda açıklanmıştır (Bülbül ve Köse, 2010, s. 86).

1. Aşama: Probleme Göre İlgili Verilerin ve Değişkenlerin Oluşturulması

Ekonomik Özgürlük Bileşenleri Arasındaki İlişkilerin Çok Boyutlu Ölçekleme Analizi ile Değerlendirilmesi

Matriste yer alan verilerin aynı ölçekten olması gerekmektedir. Buna göre eğer veriler aynı ölçek tütünden değilse standartlaşma yoluna gidilmektedir. Uygulamada standartlaşma teknikleri; z skoru, en büyük değer 1 olacak şekilde dönüştürme, ortalama ve standart değerleri 1 değeri olacak şekilde dönüştürme ve 0 ile 1 değeri arasında dönüştürme olarak belirtilebilir.

$$X = \begin{bmatrix} x_{11} & x_{12} & \dots & x_{1n} \\ x_{21} & x_{22} & \dots & x_{2n} \\ \vdots & \vdots & \ddots & \vdots \\ x_{p1} & x_{p2} & \dots & x_{pn} \end{bmatrix} \quad (5)$$

2. Aşama: Uzaklık Matrisinin (D_{ij}) Sağlanması

$$d_{ij} = \sqrt{\sum (x_{ik} - x_{jk})^2} \quad (6)$$

$$D = \begin{bmatrix} 0 & - & - & - \\ d_{21} & 0 & \text{Simetrik} & - \\ \vdots & \vdots & \ddots & \vdots \\ d_{p1} & d_{p2} & \dots & 0 \end{bmatrix} \quad (7)$$

3. Aşama: Probleme Uygun Olan Boyutun Sağlanması

Bunun için her boyutun stress istatistiği değeri hesaplanır. Tüm stress istatistiklerinden en küçük olan boyut çözümde kullanılacak boyut olarak kullanılır.

4. Aşama: \hat{d}_{ij} veya d_{ij} Matrisinin Elde Edilmesi

\hat{d}_{ij} veya d_{ij} değerleri veri tipine bağlı olarak doğrusal, monotonik ya da polinomial regresyon yöntemlerinden biri belirlenir. Söz konusu regresyon yöntemlerinden hangisine seçileceğini metrik MDS analizinde δ_{ij} 'nin d_{ij} , metrik olmayan MDS analizinde ise δ_{ij} 'nin \hat{d}_{ij} ile olan ilişkiye göre serpilme diyagramı ile karar verilir.

5. Aşama: Metrik MDS analizinde δ_{ij} 'nin d_{ij} , metrik olmayan MDS analizinde ise δ_{ij} 'nin \hat{d}_{ij} arasındaki uygunluk stress istatistiği değerlerinin tespit edilmesi.

6. Aşama: Grafikselleştirimin Yorumlanması

Bulgular

Araştırma kapsamında elde edilen veriler oran ölçeğine uymakta olup, MDS analizinde bileşenler arasındaki uzaklıklarını ölçmek için metrik olarak öklid uzaklığı tercih edilmiştir. Buna göre bileşenler arasındaki öklid uzaklıkları aşağıda Tablo 10'da gösterilmiştir.

Tablo 10. Bileşenler Arasındaki Öklid Uzaklıkları

*	MH	DB	YE	VY	KH	MS	İÖ	İGÖ	PÖ	TÖ	YÖ	FÖ
MH	0,000	5,560	4,665	15,50	17,24	11,94	6,374	10,665	10,183	8,076	8,069	7,536
DB	5,560	0,000	5,773	15,84	16,89	12,67	7,519	11,240	11,684	9,191	9,525	9,123
YE	4,665	5,773	0,000	16,283	17,674	12,017	7,002	11,196	10,758	8,260	8,260	7,567
VY	15,503	15,840	16,283	0,000	10,630	14,443	14,183	12,321	15,335	14,180	15,926	15,088
KH	17,246	16,897	17,674	10,630	0,000	14,136	16,611	14,493	16,037	16,639	16,468	16,371
MS	11,946	12,674	12,017	14,443	14,136	0,000	12,802	13,052	13,047	11,773	12,312	12,439
İÖ	6,374	7,519	7,002	14,183	16,611	12,802	0,000	9,395	11,779	8,488	10,216	9,348
İGÖ	10,665	11,240	11,196	12,321	14,493	13,052	9,395	0,000	12,536	11,207	12,524	11,797
PÖ	10,183	11,684	10,758	15,335	16,037	13,047	11,779	12,536	0,000	11,828	10,381	10,785
TÖ	8,076	9,191	8,260	14,180	16,639	11,773	8,488	11,207	11,828	0,000	9,478	8,825
YÖ	8,069	9,525	8,260	15,926	16,468	12,312	10,216	12,524	10,381	9,478	0,000	5,972
FÖ	7,536	9,123	7,567	15,088	16,371	12,439	9,348	11,797	10,785	8,825	5,972	0,000
Ort. Uz	8,819	9,585	9,121	13,311	14,434	11,720	9,476	10,869	11,196	9,829	9,927	9,571

*=Bileşenler, Ort. Uz=Ortalama Uzaklıklar

Tablo 10 değerlendirildiğinde, boyutların birbirine olan ortalama uzaklık değerleri sırasıyla KH (14,434), VY (13,311), MS (11,720), PÖ (11,196), İGÖ (10,869), YÖ (9,927), TÖ (9,829), DB (9,585), FÖ (9,571), İÖ (9,476), YE (9,121) ve MH (8,819) olarak sıralanmıştır. Ayrıca değişkenlerin ölçü yapıları birbirlerinden farklı olmadığı için standartlaştırılmış Z skorların kullanılmasına gerek kalmamıştır. MDS analizinde sonuçların güvenilirliği ile geçerliliği stress ve R² (RSQ) istatistiklerinin aldığı değerlere göre belirlenmektedir. Buna göre oluşturulan stress istatistiği değerleri Tablo 11'de belirtilmiştir.

Tablo 11. Stress İstatistiği Değerleri

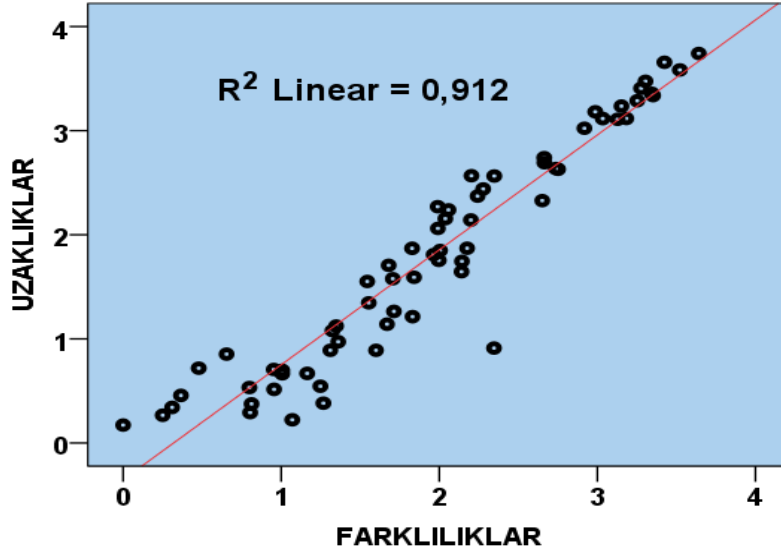
İterasyon No.	Boyut Sayısı	Stress Değeri	Stres İyileşme Değeri	Genel Stress Değeri	RSQ Değeri
1		0,22563	-----		
2		0,17877	0,04686		
3	2	0,17426	0,00451	0,16997	0,91219
4		0,17393	0,00032		

Tablo 11'e göre, k=2 boyutlu gösterim için stress istatistiğinin 0,001'den küçük olduğu değere veya 4. iterasyona kadar sürdürülmüştür. Buna göre 4. iterasyonda 0,00032 değerine ulaşıldığı için iterasyon durdurulmuştur. Tablo 11'e göre, stress istatistiğinin sonucu "0" değerine oldukça yakın değerde çıkmıştır. Tablo 11 değerlendirildiğinde, Kruskal'ın formülüne göre genel stress değeri 0,16997, RSQ değeri ise 0,91219 değerinde hesaplanmıştır. Bu durum, k=2 boyutlu gösterim verilerini yaklaşık %91 oranında

Ekonomik Özgürlük Bileşenleri Arasındaki İlişkilerin Çok Boyutlu Ölçekleme Analizi ile Değerlendirilmesi

açıkladığını ve 4. iterasyonda stress iyileşme değeri (0,00032) $0,00 < 0,025$ değerleri arasında olduğu için gösterim uzaklıkları ile orijinal (doğrudan veriler ile sağlanan) uzaklıklar arasındaki uyumun tam olduğu belirtilebilir. Buna göre gösterim ile orijinal uzaklıkları belirten grafik Şekil 1’de sunulmuştur.

Şekil 1. Öklid Mesafesi Modeli Serpilme Diyagramı

Şekil 1’de birimler arası farklılıkların uzaklıklara göre doğrusal anlamda bir uyum sergilediği anlaşılmaktadır. Bu noktada MDS’de uzaklık matrisinden sağlanan gösterim uzaklık matrisine göre oluşturulan uzaklıkların, orijinal uzaklık matrisine olan benzerliğin ölçülmesi esastır. Dolayısıyla Şekil 1’e göre farklılıklar ile orijinal uzaklıklar arasındaki ilişki doğrusal olduğundan gösterim uzaklıkların gerçek değerler ile uyumlu olduğu değerlendirilebilir.

MDS’de 2 boyutlu bir analizde değişkenlerin birincil veya ikincil öneme veya ayrıştırıcı niteliğine sahip olması uyarıcı koordinatlar sayesinde tespit edilebilmektedir. Buna göre bileşenlerin uyarıcı koordinat değerleri Tablo 12’de açıklanmıştır.

Tablo 12. Bileşenlerin Uyarıcı Koordinat Değerleri

Bileşen	1. Boyut	2. Boyut	Bileşen	1. Boyut	2. Boyut
MH	0,9068	0,0964	İÖ	0,5600	0,7258
DB	0,9474	0,3598	İGÖ	-0,4272	1,1611
YE	1,0694	0,0405	PÖ	0,2583	-1,3128
VY	-2,1318	0,7864	TÖ	0,5939	0,5057
KH	-2,6624	-0,2237	YÖ	0,7915	-0,6000
MS	-0,6495	-1,3936	FÖ	0,7436	-0,1457

Tablo 12'ye göre, YE (1,0694) bileşeni hem "1" değerinin üzerinde, hem de pozitif yüklüdür. Bunun yanında DB (0,9474) ve MH (0,9068) bileşenleri de 1 değerine yakın pozitif değerli bir yapıya sahiptir. Dolayısıyla sırasıyla YE, DB ve MH bileşenleri birincil derecede ülkelere göre benzer olduğu belirtilebilir. Ayrıca söz konusu YE, BD ve MH bileşenleri diğer bileşenlere göre ülkeler tarafından daha benzer oldukları için birinci boyutta en önemli ayrıştırıcılar olarak değerlendirilebilir. Tablo 12'de ikinci boyutu incelediğimizde, sadece İGÖ (1,1611) bileşeninin pozitif yüklü ve "1" değerinin üzerindedir. Bu durum, İGÖ bileşeninin ikinci derecede ülkeler tarafından benzer olduğunu göstermektedir. Aynı zamanda İGÖ bileşeni ikinci boyut için en önemli ayrıştırıcıdır.

Tablo 13. Farklılıklar Matrisi

Bileşenler	MH	DB	YE	VY	KH	MS	İÖ	İGÖ	PÖ	TÖ	YÖ	FÖ
MH	0											
DB	0,25	0										
YE	0,000	0,31	0									
VY	3,034	3,128	3,252	0								
KH	3,522	3,424	3,642	1,670	0							
MS	2,038	2,242	2,058	2,737	2,651	0						
İÖ	0,478	0,799	0,654	2,665	3,344	2,278	0					
İGÖ	1,680	1,841	1,828	2,143	2,751	2,348	1,324	0				
PÖ	1,545	1,965	1,706	2,987	3,183	2,346	1,992	2,203	0			
TÖ	0,955	1,267	1,007	2,664	3,352	1,990	1,070	1,831	2,005	0		
YÖ	0,953	1,360	1,006	3,152	3,304	2,141	1,554	2,200	1,600	1,347	0	
FÖ	0,804	1,248	0,812	2,918	3,277	2,176	1,311	1,997	1,713	1,165	0,366	0
Ort.	1,27	1,49	1,36	2,53	2,84	2,08	1,46	1,85	1,94	1,55	1,58	1,48
Uzaklıklar												

Tablo 13'de hangi bileşenlerin birbirlerine yakın, hangilerinin birbirlerinden farklı olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla farklılıklar matrisi, birbirlerine uzak olan bileşenler birbirlerinden farklı olduğu için birbirlerinin yerine kullanılmayacağını göstermektedir. Tam tersi olarak birbirlerine yakın olan bileşenler ise örnekleme göre birbirlerine benzer olduklarını göstermektedir. Dolayısıyla Tablo 13'e göre, özellikle MH ve YE değişkenleri arasındaki farklılık "0" değerinde olduğu için söz konusu bileşenler ülkelere göre benzerdir. Buna karşın Tablo 13'e göre İÖ ile KH arasında en fazla farklılık niceliği (3,344) olduğu için söz konusu bileşenler ülkelere göre birbirinden çok farklıdır.

Tablo 13 incelendiğinde özellikle sırasıyla KH ve VY bileşenlerinin diğer bileşenlerin birbirleri ile olan uzaklıklarından fazla olduğundan söz konusu iki bileşen diğer bileşenlere göre çok farklı ve uzak konumdadırlar. Buna karşın MH ve YE bileşeninin birbirlerine ve diğer bileşenlere olan yakınlıkları, diğer bileşenlerin birbirlerine olan yakınlıklardan daha fazla olduğu için MH ve YE bileşenleri bütünsel anlamda bileşenler arasındaki ilişki yapısına diğer bileşenlere kıyasla daha fazla katkı sağlamışlardır. MH ve YE bileşenleri haricinde MS, İGÖ ve PÖ bileşenleri de diğer bileşenlere

Ekonomik Özgürlük Bileşenleri Arasındaki İlişkilerin Çok Boyutlu Ölçekleme Analizi ile Değerlendirilmesi

göre genel anlamda birbirlerine (MS'nin ve PÖ'nün birbirlerine olan uzaklıkları hariç) ve diğer bileşenlere göre uzaklıkları fazladır.

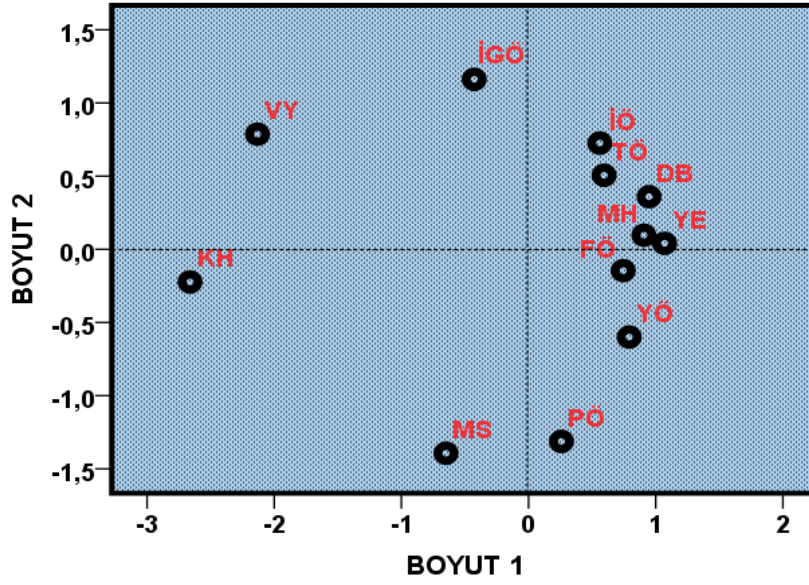
Tablo 14. Bileşenler Arasında Pearson İlişki Katsayı Değerleri

Bileşenler	MH	DB	YE	VY	KH	MS	İÖ	İGÖ	PÖ	TÖ	YÖ	FÖ
MH	1	,844**	,890**	-,214*	-,502**	,279**	,795**	,426**	,476**	,671**	,671**	,713**
DB	,844**	1	,832**	-,267**	-,442**	,189	,714**	,362**	,311**	,573**	,542**	,580**
YE	,890**	,832**	1	-,339**	-,578**	,271**	,752**	,367**	,415**	,655**	,655**	,711**
VY	-,214*	-,267**	-,339**	1	,429**	-,054	-,016	,233*	-,188	-,016	-,281**	-,162
KH	-,502**	-,442**	-,578**	,429**	1	-,009	-,394**	-,061	-,299**	-,398**	-,370**	-,354**
MS	,279**	,189	,271**	-,054	-,009	1	,172	,140	,140	,300**	,234*	,218*
İÖ	,671**	,714**	,752**	-,016	-,394**	,172	1	,554**	,299**	,636**	,473**	,559**
İGÖ	,426**	,362**	,367**	,233*	-,061	,170	,554**	1	,206*	,366**	,208*	,297**
PÖ	,476**	,311**	,415**	-,188	-,299**	,140	,299**	,206*	1	,293**	,456**	,412**
TÖ	,795**	,573**	,655**	-,016	-,398**	,300**	,636**	,366**	,293**	1	,546**	,607**
YÖ	,671**	,542**	,655**	-,281**	-,370**	,234*	,473**	,208*	,456**	,546**	1	,820**
FÖ	,713**	,580**	,711**	-,162	-,354**	,218*	,559**	,297**	,412**	,607**	,820**	1
İlişkisel Yoğunluk	,504	,436	,469	-,001	-,164	,240	,462	,341	,294	,436	,413	,451

**=p<.01, *=p<.05

Tablo 14'de bileşenler arasında Pearson ilişki katsayıları gösterilmiştir. Tablo 14'e göre genel anlamda VY ve KH bileşenleri haricinde diğer bileşenler arasındaki ilişkiler çoğunluklar anlamlı (p<.01, p<.05), orta seviyede ve hepsinin pozitif yönlü olduğu tespit edilmiştir. Buna göre, VY bileşeni KH ve İGÖ bileşenleri haricinde diğer bütün bileşenler ile negatif yönlü ilişkisi olmuştur. Yine KH bileşeni ise VY bileşeni dışında diğer bütün bileşenler ile olan ilişki yönleri negatiftir. Ayrıca KH ve VY bileşenlerinin ilişkisel yoğunluk değerleri negatif değerde olduğu tespit edilmiştir. Bu göre KH ve VY bileşeni diğer bileşenlere birincil derecede uzak olmakta olup, farklı olduğunu göstermektedir. Ayrıca VY ve KH bileşenleri haricinde birbirleri ile pozitif yönlü ilişkide bulunan bileşenlerden MS, İGÖ ve PÖ bileşenleri genel anlamda birbirleri (MS ve PÖ hariç) ve diğer bileşenler ile olan ilişki ve değerleri, diğer bileşenlerin birbirleri ile olan ilişkileri değerlerinden daha azdır. Dolayısıyla MS, İGÖ ve PÖ bileşenleri KH ve VH bileşenlerinden sonra diğer bileşenlere göre ülkeler açısından farklı olan bileşenlerdir. Yine Tablo 14'e göre, özellikle MH-YE (0,890) ve MH-DB (0,844) arasında yüksek düzeyde ve MH-TÖ (0,795) arasında ise yüksek düzeye yakın ilişki oluşmuştur. Buna göre, MH-YE, MH-DB ve MH-İÖ bileşenleri ülkelere göre benzerdir. Özetle, Tablo 13'de belirtilen farklılıklar matrisi ile bileşenler arasındaki Pearson ilişki katsayısı arasında tutarlılık oluşmuştur. Bu tutarlılık görsel olarak Şekil 2'de öklid mesafesi modeli ile gösterilmiştir.

Şekil. 2 Öklid Mesafesi Modeli

Şekil 2'e istinaden iki boyutlu uzayda özellikle KH ve VY bileşenlerinin diğer bileşenlere olan uzaklıkları fazladır. Dolayısıyla KH ve VY bileşenleri KH-VY ve VY-İGÖ ilişkileri haricinde tüm bileşenler ile negatif yönlü ilişkisi bulunmaktadır. İkinci olarak VY ve KH bileşenleri haricinde MS, İGÖ ve PÖ bileşenlerinin birbirlerine ve diğer bileşenlere olan uzaklıkları, İÖ, TÖ, DB, MH, FÖ ve YÖ bileşenlerinin İGÖ-İÖ, MS-PÖ ve PÖ-YÖ bileşenleri haricinde birbirlerine olan uzaklıklardan fazladır. Ayrıca özellikle farklılıklar matrisinde de MH ve YE birbirlerine olan uzaklık "0" değerinde olduğu için MH ve YE bileşenleri arasında anlamlı, pozitif yönlü ve yüksek seviyede ilişki gözlenmiştir. Dolayısıyla ülkeler genel anlamda KH ve VY bileşenleri bileşenler arasındaki ilişkiyel yapıya katkı sağlamamıştır. İGÖ, MS ve PÖ ise bileşenler arasındaki ilişkiyel yapıya İÖ, TÖ, DB, MH, FÖ, YE ve YÖ bileşenlerine göre daha az katkı sağlamıştır. İÖ, TÖ ve YÖ bileşenleri ise KH, VY, İGÖ, MS ve PÖ bileşenlerine kıyasla diğer bileşenler ile olan yakınlıkları daha fazla olduğu için İÖ, TÖ ve YÖ bileşenleri, İGÖ, MS ve PÖ bileşenlerin ilişkiyel yapıya sağladığı katkıdan daha fazla katkı göstermiştir. Buna karşın MH, YE, FÖ ve DB ise ilişkiyel yapıya en fazla katkı sağlayan bileşenlerdir. Çünkü MH, YE, FÖ ve DB bileşenlerinin Tablo 10'a göre ortalama uzaklıkları, Tablo 13'e göre farklılık matrisi ortalama değerleri diğer bileşenlere göre az, Tablo 14'e göre ise diğer bileşenlere göre ilişkiyel yoğunlukları fazladır. Bu durum ise ülkelerin MH, YE, FÖ ve DB bileşenlerinin diğer bileşenler ile etkileşime girecek (etkileme ve etkilenme), birbirlerini ilgilendirecek ve ilişkilendirecek stratejiler, yöntemler, uygulamalar ve planlar yaptıklarını, buna karşın genel anlamda ülkelerin

KH'nin ve VY'nin diğer boyutları pozitif yönde ilgilendirecek ve ilişkilendirecek faaliyetleri yapmadığı anlamına gelmektedir. Başka bir ifade ile ülkelerin KH ve VY bileşenlerinin diğer bileşenler ile ortak hususları veya konuları sağlayacak faaliyetleri sağlayamamış ve buna bağlı olarak KY ve VH bileşenlerinin diğer bileşenlere göre bağımsız bir niteliğe sahip olmuştur.

Sonuç

Bulgulara kapsamında MDS analizine göre 2 boyut gerçekleştirilmiş olup, MDS stress değeri $0,00 < 0,025$ arasında ve RSQ değeri ise 0,91219 değerinde olduğu için gösterim ve orijinal uzaklık değerlerinin birbirleri ile tam uyum sağladığı tespit edilmiştir. Devamında bileşenlerin uzaydaki uyarıcı koordinat değerleri 2 boyut açısından belirlenmiştir. Buna göre; 2 boyuta istinaden 1'inci boyut için YE ve DB ve MH bileşenleri, 2'inci boyut için ise İGÖ bileşeni diğer bileşenlere göre ülkeler tarafından benzer olduğu gözlenmiştir. Dolayısıyla 1'inci boyutta YE ve DB ve MH bileşenleri, 2'inci boyutta İGÖ bileşeninin ayrıştırıcı özelliğinin daha fazla olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Birincil olarak KH'nin ilişkisel yapıya katkısı VH ile olan pozitif ilişki haricinde diğer bileşenleri ile olan ilişkileri negatif çıktığı için genel anlamda ilişkisel yapıya olan katkısı gerçekleşmemiştir. Aynı zamanda VH'nin ilişkisel yapıya katkısı KH ile İGÖ ile olan pozitif ilişkileri dışında diğer bileşenler ile olan ilişkileri negatif olduğu için ilişkisel yapıya olan katkısı genel anlamda oluşmamıştır. Bunların dışında KH ve VH bileşenlerinin öklid uzaklıkları ve farklılık matrisine göre uzaklıklarının diğer bileşenlere göre uzaklıklarının fazla olduğu ve söz konusu bileşenlerin ilişkisel yoğunluk değerlerinin negatif degerde olduğu tespit edilmiştir.

İkincil olarak ise İGÖ, MS ve PÖ bileşenlerinin İÖ, TÖ, DB, MH, YE, FÖ ve YÖ bileşenlerine kıyasla öklid ve farklılık matrisine göre uzaklıkları fazla, ilişkisel yoğunlukları ise daha az olduğu gözlenmiştir. Ayrıca İÖ, TÖ ve YÖ bileşenleri, KH, VY, İGÖ, MS ve PÖ bileşenlerine kıyasla bileşenler ile olan uzaklıkları daha az olduğu için İÖ, TÖ ve YÖ bileşenleri, İGÖ, MS ve PÖ bileşenlerin ilişkisel yapıya oluşturduğu katkıdan daha fazla katkı sergilemiştir. Bunların dışında MH, YE, FÖ ve DB bileşenlerinin diğer bileşenlerine göre öklid ve farklılık matrisi uzaklık değerleri az, ilişkisel yoğunlukları ise fazla olduğundan söz konusu bileşenler diğer bileşenlere kıyasla bileşenler arasındaki ilişkisel yapıya daha fazla katkı sağladığı tespit edilmiştir.

Literatür değerlendirildiğinde, araştırma hem konularından olan hem de veri setini oluşturan HFEFI ile ilgili olarak Ionescu'nun (2014), Bennett ve Nikolaev'in (2019), Assi ve diğerleri'nin (2020), Bahtiyar ve Odabaş'ın (2020), Birol ve Demirgil'in (2020) ve Sign ve Gal'ın (2020) araştırmalarına benzerlik göstermektedir. Araştırmada yöntem kapsamında MDS analizinin kullanılması açısından ise bu araştırma Hollins ve diğerleri'nin (1993), Fitz, ve diğerleri'nin (2009), Jaworska ve Chupetlovska-Anastova'nın (2009),

Marcussen'in (2014), Güler ve diğerleri'nin (2018), Ataş ve Gündüz'ün (2020), Dehnel ve diğerleri'nin (2020), Hryhoruk ve diğerleri'nin (2020), Joshanloo'nun (2020), Li ve diğerleri'nin (2020) ve Machado ve Lopez'in (2020) araştırmaları ile ortak özellikleri bulunmaktadır. Literatürde ekonomik özgürlük bileşenlerinin birbirlerini tamamlama derecesinin ölçülmesinin önemi kapsamında HFEFI veya ülkelerin ekonomik özgürlük performanslarını ölçen diğer endeksleri oluşturan bileşenlerin birbirleri ile olan ilişkileri belirleyen herhangi bir araştırmaya rastlanılmaması bakımından bu araştırma literatüre katkı sağladığı düşünülmüştür.

Bulgulara istinaden öneriler kapsamında özellikle KH ve VY bileşenlerinin diğer bileşenleri sağlayacak veya diğer bileşenlerin kendilerinden faydalanılacak girişimlerde bulunması gerekmektedir. Bu kapsamda ülkeler, KH (Kamu Harcamaları) konusunda dengeli bir politika izleyerek bireysel tüketimleri, tercihleri ve yatırımları artırarak serbest piyasayı geliştirebilirler. Buna bağlı olarak ülkeler, hukukun üstünlüğü konusunda mülkiyet haklarının, devlet bütünlüğünün ve yargı etkisinin önemini, sınırlı devlet yapısı çerçevesinde mali sağlamlılığın gerekliliğini, bürokrasi etkinliği kapsamında ise iş özgürlüğün, işgücü özgürlüğün, parasal özgürlüğün ve serbest piyasa kapsamında ticaret özgürlüğün, yatırım özgürlüğün ve finansal özgürlüğün ekonomik büyümeye, ekonomik gelişmeye ve ekonomik kalkınmaya doğrudan etkisini dikkate alabileceklerdir. Aynı zamanda ülkeler, vergi yükü (VY) çerçevesinde vergi ile ilgili düzenlemeler yaparak ve durumsallık yaklaşımına göre uygun vergi politikası uygulayarak mülkiyet haklarının, devlet bütünlüğünün, yargı bağımsızlığının, mali sağlamlılığın, iş özgürlüğünün, işgücü özgürlüğünün, pazar özgürlüğünün, ticaret özgürlüğünün, yatırım özgürlüğünün ve finansal özgürlüğünün üzerinde onarıcı işlevselliğini sağlayabilirler.

Araştırma yönteminin konusu kapsamında ülkelerin ekonomik özgürlük performanslarını ölçen HFEFI'nin bileşen sayısı artırılabilir veya her ülkeye özgü bileşen veya bileşenler oluşturulabilir. Böylelikle ülkelerin mevcut ekonomik özgürlüğünü etkileyen gerçek değişkenler ışığında ülkelerin ekonomik özgürlükleri performansları daha kapsamlı ve gerçeğe yakın olarak ölçülebilir. Yöntemde uygulanan ölçüm aracı kapsamında ise değişkenlerin birbirleri ile olan ilişkilerin ölçülmesinde birbirinden farklı ilişki katsayılarından, kanonik korelasyondan, regresyon analizlerinden (doğrusal, lojistik, karesel, kübik, üstel, S, logaritmik, ters, büyüme, bileşik), diskriminant analizinden, yapay sinir ağlarından, probit ve kümeleme analizlerinden ve DEMATEL yönteminden yararlanılarak tespit edilen sonuçların birbirleri ile olan tutarlılıkları ve tutarsızlıkları neden-sonuç çerçevesinde tartışılabilir.

Kaynakça/Reference

Akdamar, E. (2019). OECD ülkelerinin bazı iş gücü piyasası göstergeleri kullanılarak kümeleme analizi ve çok boyutlu ölçekleme analizi ile irdelenmesi. *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 11(20), 50-65.

Alpar, R. (2017). *Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistiksel Yöntemler*. Ankara: Detay Yayıncılık.

Altman, M. (2008). How much economic freedom is necessary for economic growth? Theory and evidence. *Economics Bulletin*, 15(2), 1-20.

Assi, A., Isiksal, A. Z., & Tursoy, T. (tarih yok). Highlighting the connection between financial development and consumption of energy in countries with the highest economic freedom. *Energy Policy*(149), 1-12.

Ataş, H., ve Gündüz, S. (2020). Türkiye'nin sağlık hizmetleri kapasitesinin çok boyutlu ölçekleme tekniği ile analizi. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13(36), 355-382.

Aydın, D., ve Başkır, M. B. (2013). Bankaların 2012 yılı sermaye yeterlilik rasyolarına göre kümeleme analizi ve çok boyutlu ölçekleme sonucu sınıflandırılma yapıları. *Bankacılık ve Sigortacılık Araştırmaları Dergisi*, 1(5-6), 29-47.

Bahtiyar, E., ve Odabaş, H. (2020). Vergi gelirlerini etkileyen bir faktör olarak ekonomik özgürlükler: OECD ülkeleri üzerinde bir analiz. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(1), 137-161.

Beach, W. W., ve Miles, M. A. (2005). *Explaining the Factors of the Index of Economic Freedom*. (M. A. Miles, E. J. Feulner, M. A. O'Grady, A. I. Eiras, & A. Schevey, Dü) Washington: The Heritage Foundation and Dow Jones.

Beach, W. W., ve T, Kane (2008). *Methodology: Measuring the 10 Economic Freedoms, 2008 Index of Economic Freedom*. Washington: The Heritage Foundation.

Bédard, M. (2016). *MEI Ideas for A More Prosperous Society: Entrepreneurship and Economic Freedom: An Analysis of Empirical Studies*. Montreal: Montreal Economic Institute .

Bengoa, M., ve Sanchez-Robles, B. (2003). Foreign direct investment, economic freedom and growth: new evidence from Latin America. *European Journal of Political Economy*, 19, 529 – 545.

Bennett, D. (2020). Local institutional heterogeneity and firm dynamism: Decomposing the effects of economic freedom on Firm Entry & firm exit. *Baylor University Hankamer Scholl of Business Research Working Paper*, No:09, 1-60.

Bennett, D. L., ve Nikolaev, B. (2019). Economic Freedom, Public Policy, and Entrepreneurship. J. Gwartney, R. Lawson, J. Hall, & R. Murphy içinde,

Economic Freedom of the World: 2019 Edition. Vancouver: Fraser Institute, 199–224.

Berggren, N. (2003). The Benefits of Ecobomic Freedom. *The Independent Review*, 8(2), 193-211.

Biol, Y. E., ve Demirgil, B. (2020). Ekonomik özgürlükler ve ekonomik büyüme ilişkisi: BRICS ülkeleri üzerine ampirik bir çalışma. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 13(3), 546-558.

Brkić, I. (2020). The relationship between economic freedom and economic growth in EU countries (yayımlanmamış doktora tezi). Universtat Jaume, Castellón.

Bülbül, S., ve Köse, A. (2010). Türkiye’de bölgelerarası iç göç hareketlerinin çok boyutlu ölçekleme yöntemi ile incelenmesi. *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 39(1), 75-94.

Büyüker İşler, D. (2014). Akaryakit istasyonlari marka konumlandırma süreci: Isparta’da çok boyutlu ölçekleme analizi ile bir uygulama. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(17), 447-484.

Carlsson, F., ve Lundström, S. (2001). Economic freedom and growth: Decomposing the effects. *Göteborg University Department of Economics Working Paper in Economics*(33), 1-17.

Caudill, S. B., Zanella, F. C., ve Mixon, F. G. (2000). Is economic freedom one dimensional? a factor analysis of some common measures of economic freedom. *Journal of Economic Development*, 25(1), 17-40.

Corbi, R. B. (2007). The Components of economic freedom, income and growth and emprical analysis. *EST.ECON*, 37(3), 515-545.

Dehnel, G., Gołata, E., ve Walesiak, M. (2020). Assessment of changes in population ageing in regions of the V4 countries with application of multidimensional scaling. *ARGUMENTA OECONOMICA*, 1(44), 77-100.

Diler, H. G. (2020). Türkiye’de ekonomik özgürlük endeksi ve enflasyonun kurumlar vergisi geliri üzerindeki etkisi. *International Academic Journal*, 4(2), 530-550.

Faria, H., ve Montesinos, H. (2009). Does economic freedom cause prosperity? *Public Choice*, 141(1), 103-127.

Fitz, K., Burk, M., ve McKinney, M. (2009). Multidimensional perceptual scaling of musical timbre by hearing-impaired listeners. *Acoustical Society of America*, 6, 1-8.

Freedom House. (2020). *Freedom in the World Research Methodology*. Freedom House Web Sitesinden Eşilen Adres:

<https://freedomhouse.org/reports/freedom-world/freedom-world-research-methodology>

Gastil, R. D. (1984). *Freedom in the world: Political rights and civil liberties*. New York: Freedom House.

Goel, R. K., ve Nelson, M. A. (2005). Economic freedom versus political freedom: Cross-Country influences on corruption. *Australian Economic Papers*, 44(2), 121-133.

Güler, D., Engizdeniz, S., Can Aydın, B., ve Saner, G. (2018, Ekim). *Türkiye’de arıcılığın çok boyutlu ölçekleme analizi ile değerlendirilmesi*. 6. Uluslararası Muğla Arıcılık ve Çam Balı Kongresi, Muğla, 432-437.

Gürsakaç, S. (2019). *Sosyal Bilimlerde SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistiksel Analiz*. Bursa: Dora Yayıncılık.

Gwartney, J., ve Lawson, R. (2003). The Concept and measurement of economic freedom. *European Journal of Political Economy*, 19, 405-430.

Hair, J., Black, W., Babin, B., Anderson, R., ve Tatham, R. (2006). *Multivariate Data Analysis*. Upper Saddle River: Pearson Prentice Hall.

Hayek, F. A. (1960). *The Constitution of Liberty*. Chicago: University of Chicago.

Heckelman, J. C. (2002). On the measurement of comparative economic freedom across nations. *International Journal of Business and Economics*, 1(3), 251-261.

Heritage Foundation. (2010). *Executive Highlights*. Washington: The Heritage Foundation.

Heritage Foundation. (2011). *Executive Highlights*. Washington: The Heritage Foundation.

Heritage Foundation. (2014). *Executive Highlights*. Washington: The Heritage Foundation.

Hollins, M., Faldowski, R., Rao, S., ve Young, F. (1993). Perceptual dimensions of tactile surface texture: A multidimensional scaling analysis. *Perception & Psychophysics*, 54(6), 697-705.

Hryhoruk, P., Khrushch, N., ve Grygoruk, S. (2020). Using multidimensional scaling for assessment economic development of regions. *International Journal of Industrial Engineering & Production Research*, 31(4), 597-607.

Hutchison, T. (1976). Adam Smith and the wealth of nations. *The Journal of Law & Economics*, 19(3), 507-528.

Fraser Institute. (2020, 12 8). *Economic Freedom Rankings*. 8.12.2020 tarihinde Fraser Institute Web Sitesinden Erişilen Adres:

<https://www.fraserinstitute.org/economicfreedom/dataset?geozone=world&year=2018&page=dataset&min year=2&max-year=0&filter=0>

Ionescu, R. V. (2014). European union vs economic freedom under the global crisis impact. *Hyperion International Journal of Econophysics & New Economy*, 7(1), 145-156.

Jaworska, N., ve Chupetlovska-Anastasova, A. (2009). A review of multidimensional scaling (MDS) and its utility in various psychological domains. *Tutorials in Quantitative Methods for Psychology*, 5(1), 1-10.

Joshanloo, M. (2020). The structure of the MHC-SF in a large American sample: contributions of multidimensional scaling. *Journal of Mental Health*, 29(2), 139-143.

Kalaycı, Ş. (2014). *SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri*. Ankara: Anı Yayın Dağıtım.

Kangallı, S. G., Uyar, U., ve Buyrukoğlu, S. (2014). OECD Ülkelerinde Ekonomik Özgürlük: Bir Kümeleme Analizi. *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 6(3), 95-109.

Kaya, A. İ. (2015). Ekonomik özgürlüklerin kalkınma göstergelerine etkisi: Panel veri analizi (yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.

Keşeljevic, A. (2007). Indexes of economic freedom-an outline and open issues. *Rad. Ekon. fak. Rij*, 25, 223-243.

Kılcı, E. N., ve Akıncı, A. (2020). Türkiye'de ekonomik özgürlük düzeyinin ekonomik büyüme ve doğrudan yatırımlar üzerindeki etkisinin araştırılmasına yönelik bir analiz. *Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 21(2), 47-59.

Kruskal, J. B. (1964). Multidimensional scaling by optimizing goodness of fit to a nonmetric hypothesis. *Psychometrika*, 29, 1-27.

Kutbay, H. (2020). Ekonomik özgürlük ve vergi gelir performansı arasındaki ilişki: yükselen piyasa ekonomileri için panel veri analizi. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*(40), 303-318.

Li, B., Ding, C., Fan, F., Shi, H., Guo, L., ve Yang, F. (2020). Associations between psychological profiles and performance success among professional taekwondo athletes in china: a multidimensional scaling profile analysis. *Frontiers in Psychology*, 11(822), 1-10.

Machado, J. T., & M. Lopes, A. (2020). Multidimensional scaling and visualization of patterns in prime numbers. *Commun Nonlinear Sci Numer Simulat*, 83, 1-12.

- MacKay, D. B., & Zinnes, J. L. (1986). A probabilistic model for the multidimensional scaling of proximity and preference data. *Marketing Science, INFORMS*, 5(4), 325-344.
- Marcussen, C. (2014). Multidimensional scaling in tourism literature. *Tourism management perspectives*, 12, 31-40.
- Messick, R. E. (1996). *World survey of economic freedom*. New Brunswick: Freedom House and Transaction Publishers.
- Miller, T., ve Kim, A. B. (2013). *Chapter 2: Defining Economic Freedom, 2013 Index of Economic Freedom*. (K. Miller, K. R. Holmes, & E. J. Feulner, Dü) Washington: The Heritage Foundation.
- Miller, T., Kim, A. B., ve Holmes, K. R. (2014). *Highlights of the 2014 Index of Economic Freedom Promoting Economic Opportunity and Prosperity*. Washington: The Heritage Foundation The Wall Street Journal.
- Miller, T., Kim, A. B., ve Roberts, J. M. (2020). *2020 Index of Economic Freedom*. Washington: The Heritage Foundation.
- Miller, T., Kim, A. B., Roberts, J. M., ve Tyrrell, P. (2019). *Highlights of the 2019 index of economic freedom institute for economic freedom*. Washington: The Heritage Foundation .
- Miller, T., Kim, A. B., Roberts, J. M., Riley, B., ve Whiting, T. (2017). *Highlights of the 2017 index of economic freedom institute for economic freedom*. Washington: The Heritage Foundation.
- Miller, T., Kim, A. B., Roberts, J. M., Tyrrell, P., ve Whiting, T. K. (2018). *Highlights of the 2018 index of economic freedom institute for economic freedom*. Washington: The Heritage Foundation.
- Nakip, M., ve Yaraş, E. (2017). *SPSS Uygulamalı Pazarlamada Araştırma Teknikleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Nyström, K. (2008). The Institutions of Economic Freedom and Entrepreneurship: Evidence from Panel Data. *Public Choice*, 136(3), 269-282.
- Özdamar, K. (2013). *Paket Programlar ile İstatistiksel Veri Analizi*. Ankara: Nisan Kitapevi.
- Rajasalu, T. (2003). Indicators of economic freedom and economic structure as determinants of growth and convergence in enlarging EU and priorities for Estonia. Ü. Ennuste, & L. Wilder içinde, *Essays in Estonia transformation economics*. Tallinn: Estonian Institute of Economics and Tallinn Technical University, 7-32.
- Santiago, R., Fuinhas, J. A., ve Marques, A. C. (2020). The impact of globalization and economic freedom on economic growth: The case of the Latin America and Caribbean countries econ change restruct. *Economic Change and Restructuring*, 53(4), 61-85.

Sharma, A. (2020). Does economic freedom improve health outcomes in sub-Saharan Africa? *International Journal of Social Economics*, 47(12), 1633-1649.

Sığırlı, D., Ediz, B., Cangür, Ş., Ercan, İ., ve Kan, İ. (2006). Türkiye ve Avrupa Birliği'ne üye ülkelerin sağlık düzeyiv ölçütlerinin çok boyutlu ölçekleme analizi ile incelenmesi. *İnönü Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, 13(2), 81-85.

Singh, D., ve Gal, Z. (2020). Economic freedom and its impact on foreign direct investment: Global overview. *Review of Economic Perspectives*, 20(1), 73-90.

SPSS TUTORİALS. (2013). Statistics Base Options: Crosstabs Statistics. IBM.

Stansel, D. (2012). An Economic freedom index for U.S. metropolitan areas. *Journal of Regional Analysis and Policy*, 43(1), 1-29.

Tunçsiper, B., ve Biçen, Ö. F. (2014). Balkan Ülkelerine ve Türkiye'ye Yönelik Sermaye Girişlerinde Doğrudan Sermaye Ekonomik Özgürlüklerin Belirleyiciliği. *The International Conference of Eurasian Economies*. Skopje - Macedonia: Beykent University, 1-19

Tüzüntürk, S. (2009). Çok boyutlu ölçekleme analizi: Suç istatistikleri üzerine bir uygulama. *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 28(2), 71-91.

İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi
Journal of the Human and Social Science Researches
[2147-1185]

10 th Years

[itobiad], 2021, 10 (2): 1941-1954

**Kırım-Kafkasya Muhacirlerinin Karşılaştığı Sorunlar: Diyarbakır
ve Çevresi Örneği**

Problems Encountered by Crimean-Caucasian Refugees: The Case of
Diyarbakır and Its Vicinity

Hakan ASAN

Dr., Dicle Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü

Dr., Dicle University, Faculty of Literature, History Department

e-mail: hakan.asan@dicle.edu.tr

Orcid ID: 0000-0002-8911-5247

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type	: Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received	: 17.01.2021
Kabul Tarihi / Accepted	: 06.05.2021
Yayın Tarihi / Published	: 29.06.2021
Yayın Sezonu	: Nisan-Mayıs-Haziran
Pub Date Season	: April-May-June

Atıf/Cite as: Asan, H . (2021). Kırım-Kafkasya Muhacirlerinin Karşılaştığı Sorunlar: Diyarbakır ve Çevresi Örneği . İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi , 10 (2) , 1941-1954 . Retrieved from <http://www.itobiad.com/tr/pub/issue/62559/863159>

İntihal /Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and confirmed to include no plagiarism. <http://www.itobiad.com/>

Copyright © Published by Mustafa YİĞİTOĞLU Since 2012 – İstanbul / Eyup, Turkey. All rights reserved.

Kırım-Kafkasya Muhacirlerinin Karşılaştığı Sorunlar: Diyarbakır ve Çevresi Örneği¹

Öz

Göç; nüfus yapısını değiştiren hareket olup toplumsal değişim anlamına gelmektedir. Osmanlı Devleti ile Rusya arasında meydana gelen savaşların sonucunda Balkanlar, Kırım ve Kafkasya'dan Osmanlı topraklarına yönelik nüfus hareketleri ortaya çıkmıştır. Osmanlı Devleti, belirlemiş olduğu hedefleri doğrultusunda muhacirleri, arazi sıkıntısı yaşamayacağı ve üretim yapabileceği muhtelif vilayetlere iskân etmiştir. Bu süreçte muhacirlerin ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik çalışmalar gerçekleştirmiştir. Kırım-Kafkasya muhacirlerinin sevk ve iskânı ile ilgili sunulan raporlara bakıldığında devletin bu konuda dikkatli davrandığı görülmektedir. Buna rağmen beklenenin üzerinde muhacir nüfusunun göç hareketine katılması ve Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu sosyo-ekonomik durum planlanan politikanın uygulanmasında sorunların yaşanmasına neden olabilmektedir. Söz konusu sorunlar salgın hastalıklar, güvenlik ve ekonomik meselelerden kaynaklanmıştır. Muhacirlerin karşılaştığı sorunlar vatanlarından ayrılmadan evvel başlamıştır. Bununla birlikte muhacirler hem iskân sürecinde hem de iskân sonrasında muhtelif sorunlar ile karşılaşmışlardır. Muhacirler belirlenen süre dahilinde kalıcı iskâna geçememiş ve kendilerine sağlanan ekonomik yardımlar yeterli gelmemiştir. Ayrıca muhacirlerin karşılaştığı sorunlar sadece iskân meselesi ile sınırlı değildir. Bazı muhacirlerin ikamet edecekleri haneler de zamanında inşa edilememiştir. Bununla birlikte muhacirler, kalıcı iskânlarının gerçekleşmesinden sonra da buldukları arazilerinde sorun yaşayabilmiş ve yerli ahalinin baskılarına maruz kalabilmiştir. Muhacirlerin karşılaştığı diğer bir sorun ise alışkın oldukları iklim ve coğrafi şartlarının haricindeki arazilere iskân edilmeleridir. Muhacirler, Osmanlı Hükümeti'ne ve yetkililerine gönderdiği istek ve şikâyet yazılarında karşılaştıkları sorunları bildirmiş, sorunların tahkik edilmesini istemiştir. Bu çalışmada 1876-1914 tarihleri arasında Diyarbakır ve çevresine yerleştirilen Kırım-Kafkasya muhacirlerinin iskân süreci ve sonrasında karşılaştığı sorunların neden kaynaklandığı, hangi boyuta ulaştığı, sorunların hangi sonuçları meydana getirdiği gibi sorulara arşiv kaynakları doğrultusunda cevap aranmıştır. Ayrıca sonraki dönemlerde kaleme alınmış eslere de başvurulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Muhacir, Diyarbakır, Şikâyet, Ekonomik Problemler, İklimsel Sorunlar

¹ Bu makale, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı'nda hazırlanan "Kırım ve Kafkasya'dan Diyarbakır ve Çevresine Göçler (1876-1914): Elazığ, Malatya, Mardin ve Diyarbakır Örneği" isimli doktora tezinden üretilmiştir.

Problems Encountered by Crimean-Caucasian Refugees: The Case of Diyarbakır and Its Vicinity Abstract

Abstract

Migration; It is a movement that changes the population structure and means social change. As a result of the wars between the Ottoman Empire and especially Russia, population movements from the Balkans, Crimea and the Caucasus to the Ottoman lands emerged. The Ottoman Empire, on the other hand, settled in various provinces where immigrants would not have a shortage of land and could produce in line with the targets set by the immigrants. During this period, he worked to meet the needs of immigrants. Nevertheless, the participation of the immigrant population above the expected in the migration movement and the socio-economic situation of the Ottoman Empire caused problems in the implementation of the planned policy. These problems stemmed from epidemics, security and economic issues. The problems faced by the immigrants started before they left their homeland. However, immigrants faced various problems both during and after the settlement. The immigrants could not move to permanent housing within the specified period and the economic aids provided to them were not sufficient. In addition, the problems faced by immigrants are not limited to the issue of settlement. The houses in which some immigrants would reside could not be built in time. However, immigrants, after the realization of their permanent settlements, could have problems in their lands and were exposed to the pressure of the local people. Another problem faced by immigrants is that they are settled in lands other than the climatic and geographical conditions they are used to. The immigrants reported the problems they encountered in the letters of requests and complaints sent to the Ottoman Government and officials, and requested the problems to be investigated. In this study, answers were sought in the direction of archive sources to the questions such as why the problems faced during and after the settlement process of the Crimean-Caucasian refugees who were settled in Diyarbakır and its surroundings between 1876-1914, the extent of the problems, and what consequences the problems caused. In addition, works written in the following periods were also consulted.

Keywords: Immigrant, Diyarbakır, Complaint, Economical Problems, Climatic Troubles.

Giriş

Kırım'dan yoğun göç hareketleri 1789 tarihinden itibaren başladı. Zaman zaman göç hareketleri siyasi duruma göre ivme kazandı. Özellikle Rusya'nın Kırım'ı ilhak etmesi kitle göçlerinin yoğunluğunu arttırdı. Bununla birlikte 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı Kırım, Balkan ve Kafkaslarda Rusya'ya daha fazla fırsat sağlayarak hedeflerinin yolunu açtı. Rusya Türk ve Müslüman nüfusu kendi yayılcı siyasetinin önünde engel olarak gördüğünden bu savaştan sonra Müslümanlara karşı baskı ve yıldırma faaliyetlerini arttırarak uzun yıllar devam ettirdi (Gözaydın, 1948: 90-91; Şaşmaz, 2003: 6; Koç, 2014: 40-44). Kısacası; 1783-1922 yılları arasında Osmanlı topraklarına göç eden Kırım Tatarlarının sayısı 1.800.000 olarak tahmin edilmektedir (Karpat, 2010: 163). Bir diğer göç dalgası da Rusya'nın genişlemesi sonucunda Kafkasya'da yaşandı. Burada yaşanan göç hareketliliği Türk, Çerkez, Abaza, Çeçen vs. çeşitli dil ve etnik guruplarını kapsadı. Rusya Kırım'da olduğu gibi Kafkasya'da da planlı bir asimilasyon politikası izledi (Goç, 2011: 103-104). Çerkezler ve Abhazlar, 1829'da Edirne Antlaşması'ndan sonra topraklarının işgalini kabul etmeyerek Ruslara karşı mücadeleye girmelerine rağmen hedefledikleri başarıyı sağlayamadı. Özellikle 1859 yılında Şeyh Şamil'in 25 yıl süren mücadelesinden sonra teslim olmak zorunda kalması göç hareketini hızlandırdı. Rusya ile Osmanlı Devleti başlangıçta 40.000-50.000 Müslüman muhacirin geleceği yönünde antlaşma yapmasına rağmen beklenenin üzerinde göç hareketi yaşandı. Sadece 1865'e kadar 520.000 kişinin göç etmesi yoğunluğu göstermesi bakımından önemlidir. 1859-1879 yılları arasında Kafkasya'dan 2 milyon kişinin anavatanlarını terk ederek muhacir durumuna düştüğü ve bunlardan da 1.5 milyonunun hayatta kaldığı anlaşılmaktadır. Ayrıca 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonra baskılar iyice hissedildiğinden buna paralel olarak da göç dalgası süreklilik gösterdi. 1881-1914 yılları arasında mevcut göç hareketinin devam ettiği, Kazan ve Ural Müslümanları da dâhil olmak üzere 500.000 nüfusun daha geldiği anlaşılmaktadır (Karpat, 2010: 170; Kuran, 1996: 147-148; Bahadır, 2008: 113-116). Belirtilen nüfus miktarları göç hareketinin önemini ortaya koymaktadır. 1856'dan 1914'e kadar geçen sürede Balkanlar, Kırım ve Kafkasya'dan kaybedilmeyen Osmanlı topraklarına yaklaşık 6.425.000 muhacir nüfusu geldi (Karpat, 2010: 121-142).

Kırım ve Kafkasya Muhacirlerinin İskânı

Osmanlı Devleti, muhacirler ile ilgili başlangıçta özel bir teşkilat kurulmasına gerek duymadı. Tanzimat dönemine kadar muhacirler ile ilgili meseleler merkezden vilayetlere gönderilen talimatnameler ile yürütüldü. 1839'da muhacirlere yardım ve muhacirlerin iskânı için İstanbul'da Şehremaneti ve taşrada ise belediyeler sorumlu tutuldu (Öğün, 2004: 2). Bununla birlikte Kırım Savaşı'ndan sonra yoğun ve topluluklar hâlinde gelen nüfusu yerleştirecek bir teşkilatın varlığına ihtiyaç hissedildi.

Muhacirlerin ihtiyaçları ve isteklerine yönelik talimatnameler hazırlanarak görevlilere ulaştırıldı (Saydam, 2010: 102). Muhacir sayısının zamanla artması üzerine Şehremaneti ve Zaptiye Nezareti'nin belirlenen görevlerini yerine getiremediği görüldü. Bu sebeple muhacirlere yönelik ortaya çıkan sorunların çözümü ve yapılacak yardımlar için Trabzon Valisi Hafız Paşa başkanlığında 5 Ocak 1860'da Muhacirin Komisyonu kuruldu (Eren, 1966: 55-61). 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı'ndan sonra göç ve iskân meselesinin daha fazla ağırlık kazanması ayrı bir dairenin kurulması ihtiyacını ortaya çıkardı. Bunun üzerine İstanbul'da muhacirler ile ilgilenecek "İdâre-i Umûmiye-i Muhâcirîn Komisyonu" kuruldu (İpek, 1994: 68-69). Sonradan ise vilayetlerde ayrı ayrı iskân-ı muhâcirîn müdürlükleri kurularak hepsi de merkezi İstanbul'da olan Umum Müdürlüğüne bağlandı. Bu teşkilat ise 1914'de çıkan kanuna göre Aşâir ve Muhâcirîn Müdüriyeti Umûmiyesi olarak tekrardan teşkilatlandırıldı (Saydam, 2010: 119-120; Erkan, 1996: 98).

Osmanlı Devleti'nin muhacirlerin iskanı sürecinde belirlemiş olduğu iki hedefi bulunmaktaydı. Birincisi, muhacirlerin zarar görmeden rahat bir hayat yaşamasını sağlamaktı. İkincisi ise muhacirlerin devletin bütçesine daimî yük durumundan çıkartılması ile devlet ekonomisinin canlanmasına ve rahatlamasına katkı yapmalarını sağlamaktı (Ağanoğlu, 2001: 182). Bu sebeple muhacirler arazi sıkıntısı yaşamayacakları ve üretim yapabilecekleri çeşitli vilayetlere yerleştirildi (BOA. MV. 40/22). Bazı muhacirler önceden var olan yerleşim alanlarına nüfus yoğunluğu dikkate alınarak iskân edildi. Bunlar ziraat araç gereçleri tedarik edilene kadar ortakçılık veya rençber olarak çalışıp yerli ahaliden ve yetkililerden yardım gördü. Bazı muhacirler ise uygun arazilerde yeni köyler oluşturularak iskân edildi. Bunlara da evlerinin inşasının yanı sıra gerekli yardımlar devlet tarafından yapıldı. Ayrıca arazi, hayvan, araba, tohumluk, alet ve edevat ihtiyaçları ile işeleri mahalli sandıklardan karşılandı (BOA. Y.PRK.KOM. 1/26). Osmanlı Devleti düzenin bozulmadan muhacirlerin ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik iskân çalışmaları gerçekleştirdi. Kafkasya muhacirlerinin sevk ve iskânı ile ilgili sunulan raporlara bakıldığında devletin bu konuda dikkatli davrandığı görülmektedir (BOA. Y.A. RES. 29/27).

Diyarbakır ve çevresine yapılan göçler incelendiğinde Balkanlardan bu bölgeye göçlerin sınırlı tutulduğu anlaşılmaktadır. Bu durumun bölgenin Balkanlara uzak bulunması, iskân sürecinin meşakkatli ve masraflı olması ve iki bölgede farklı iklim koşullarının yaşamasından kaynaklandığı görülmektedir. Bu sebeple söz konusu bölgeye kısmen Kırım ve daha çok Kafkas muhacirleri iskân edilmiştir (BOA. DH.MHC. 25/19; BOA. DH.MHC. 25/66; BOA. DH.MHC. 26/57.). 1861-1862'de 5.000'den fazla Çerkez ve Nogay muhaciri Diyarbakır, Urfa ve Van'a gönderilmiştir. 1865'de ise Gümrü ve Kars üzerinden gelen 5.000 hane muhacir kafilesinden 674 hanesi Diyarbakır Vilayetinin muhtelif kazalarına iskân edilmiştir. 1878 tarihinde ise Diyarbakır Vilayetinde 15.000 muhacir bulunmaktadır. Ayrıca 5.000 nüfus muhacirin de iskânı planlanmaktadır. Bununla birlikte söz konusu süreçte sadece Mardin ve Resulayn'daki muhacirlerin ilk başta sayısı 18.000

ile 20.000 arasında bir nüfusa ulaşmıştır.² 1880 tarihinde Diyarbakır vilayetinde 15.000 ve Harput vilayetinde ise 10.000 nüfus muhacir yaşamaktadır. (Şimşir, 1989: 83). Bununla birlikte 1890'lı yıllarda söz konusu nüfus miktarında azalma görülmektedir. Bu dönemde Diyarbakır vilayetinin merkez sancağında 3.334, Ergani sancağında 3.354 ve Mardin sancağında 3.312 olmak üzere 10.000 Kafkasyalı yaşamaktadır (Cuinet, 1892: 412, 636). Bu süreçten sonra ise zamanla Kırım ve Kafkasyalı muhacirlerin sayısında azalma görülecektir. Muhacirler, aşiretlerle yaşanan sorunlardan ve yaşanan salgın hastalıklarından fazlaca etkilenmiştir. Ayrıca muhacirlerin aleyhine gelişen rekabet sonucunda özellikle Diyarbakır, Mardin ve Ergani sancaklarındaki muhacirler, iskân bölgelerini zamanla terk etmek zorunda kalmıştır (BOA. İ.Ş.D. 21/896; K. Bourne and D. C. Watt, 1985: 209).

Kırım ve Kafkasya Muhacirlerinin Karşılaştığı Sorunlar

İskân Sürecinde Karşılaşılan Sorunlar

Osmanlı Devleti iskân süreci ve sonrasında muhacirlere gerekli yardımları sağlamaya yönelik çalışmalar gerçekleştirdi. Yaşanan olumsuzluklara rağmen muhacirlerin nakil, iaşe, yevmiye, barınma, yeme ve içme, sağlık ihtiyaçları için yasal düzenlemeler yapıldı ve günlük ihtiyaçları karşılandı. Bununla birlikte muhacirler, hayatlarını devam ettirebilmenin yanı sıra iyi koşullarda yaşamak amacıyla göç ediyordu. Ayrıca beklenilenin üzerinde muhacir nüfusunun göç hareketine katılması ve Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu olumsuz koşullar planlanan politikada sorunların yaşanmasına neden oldu.

Muhacirlerin karşılaştığı sorunlar vatanlarından ayrılmadan evvel başlamaktaydı. Rus yetkililerin süreci kötü yönetmesi, muhacirlere sert davranması ve muhacirlerden rüşvet almaları ilk dönemden itibaren görülmekteydi. Muhacirler yurtlarından atılan ve mal varlıklarına el konulan kişilerdi. Ayrıca Rusya'dan kaynaklı sorunlar yaşanan sıkıntıların derecesini arttırmıştır. Örneğin; vatanlarından göç ederek Diyarbakır'a iskân edilmesi planlanan 24 Çerkez muhacir, Karaçuh sınırında Rus askerleri tarafından baskına uğramıştır. Osmanlı topraklarına girişlerine engel olunan muhacirlerin yirmi beş baş hayvanına da Rus askerleri tarafından el konulmuştur (BOA. A.İMKT.MHM. 515/39). Kırım ve Kafkasya'dan kara yolu ile Diyarbakır ve çevresine gelen muhacirler genellikle Batum, Kars, Ardahan ve Artvin üzerinden hareketle Erzurum Vilayetine ulaşmaktaydı. Söz konusu yol üzerinden gelen muhacirler 700-800 km gibi uzunca bir mesafe yol almaktaydı. Diğer bir kara yolu ise, Revan, Gence, Dağıstan,

² Detaylı bilgi için bkz; BOA. İ.Ş.D. 21/896 1288 R 13/2 Temmuz 1871; BOA. SD. 2858/37 1288 Z. 19/29 Şubat 1872; BOA. Y.A. RES. 1/41 1295 Ş. 2/1 Ağustos 1878; BOA. YPRK.KOM. 1/52 1295 Z. 2/27 Kasım 1878; Turkey. No. 6 (1881). Further Correspondence Respecting the Condition of the Populations in Asia Minor and Syria, s. 261; Turkey. No. 10 (1879) Correspondence Respecting the Condition of the Population in Asia Minor and Syria, s. 48.

Karabağ'dan göç ederek İran toprakları üzerinden Osmanlı sınırlarına giriş yapılan güzergahtı (BOA. DH.MKT. 2680/78; BOA. DH.MKT. 2900/50). Bu muhacirlerden bazıları İran topraklarının üzerinden geçerken saldırıya uğradıklarını ve eşyalarının gasp edildiklerini bildirmekteydi. Örneğin; Karabağ muhacirlerinden ve Mamüretülaziz'de bulunan Arslan isimli şahıs tarafından merkeze gönderilen yazıda; söz konusu güzergâh üzerinde silahlı saldırılara uğradıklarını, paralarının ve eşyalarının gasp edildiğini bildirilmekteydi (BOA. DH.MKT. 575/58). Bununla birlikte söz konusu mesele üzerine gönderilen bazı yazıların da gerçeği yansıtmadığı görülmektedir.

Kırım ve Kafkasya'dan hicret eden muhacirlerin sorunlarından biri de vapur bulamamaları veya vapur ücretlerini ödeyememeleridir. Bu sebeple muhacirin komisyonuna gönderilen yazılarda muhacirlerin nakil masraflarının karşılanması istenmekteydi (BOA. DH.MKT. 1767/111; BOA. DH.MKT. 1771/117). Ayrıca muhacirlerden iskân edilecekleri yerlere nakilleri için muhacirin komisyonu ile irtibata geçmeleri ve vapur kumpanyalarına müracaat etmeleri bildirildi (BOA. DH.MKT. 1768/90). Berlin Antlaşması sonrası İngiliz kumpanyaları muhacir naklinde önemli rol oynadı (BOA. Y.PRK.KOM. 3/26). Bazen de Rus kumpanya vapurları kiralanmış olsa da Rus kumpanyalarının fahiş fiyat belirledikleri görülmektedir. Bu sebeple Osmanlı Devleti tarafından gönderilecek özel bir vapurun veya tüccar vapurunun daha makul olduğu anlaşıldı (BOA. DH. MHC. 6/22). Bunların yanı sıra Bahriye Nezareti'ne ait bazı vapurların muhacirlerin nakli için Muhacirin Komisyonu'na tahsis edildiği görülmektedir. Bahriye Nezareti'ne ait gemilerle taşınmasının sebebi yabancı kumpanya şirketlerin ücretini yüksek tutmasıdır (BOA. DH.MKT. 1778/9). Muhacir nakledecek devlete ait vapurlar için gerekli kömürün uğrayacakları yerde hazır bulundurulduğu görülmektedir (BOA. A.}MKT.MHM. 299/93). Bahriye Nezareti vapurları asker nakli ile meşgul oldukları dönemde ise hicret eden muhacirlerin iskân edilecekleri yerlere nakilleri için peşin ücretle ecnebi vapurları tutulmaktadır (BOA. DH.MKT. 1768/90). Muhacirler Dersaadet'e vardıklarında aktarma yaparak deniz yoluyla ya da doğrudan karayolu ile gidecekleri şehirlere nakilleri gerçekleştiriliyordu. Osmanlı Devleti, yetkililerden muhacirlerin gerekli vapur ücretlerini ve diğer masraflarının karşılanarak en hızlı şekilde iskân mahallerine gönderilmesini istemektedir. Bu konuda yaşanan gecikme muhacirlerin sorunlarla karşılaşmasına ve ekonomi sıkıntı yaşamasına neden olmaktadır. Ekonomik sıkıntının artması üzerine bazı muhacirler cariye ve köle durumuna düşmektedir (BOA. DH. MHC. 11/31).

Muhacirler, Osmanlı Devleti topraklarına giriş yaptıktan sonra, ilk aşamada geçici olarak iskân edilmekte ve hazırlık çalışmalarının sonuçlanmasıyla kalıcı iskân gerçekleşmekteydi. Fakat kalıcı iskân olmaları için planlanan sürenin uzaması veya kalıcı iskânın bir türlü gerçekleşmemesi sorunları arttırmaktaydı. Muhacirlerin şikâyet dilekçelerinde belirttikleri konulardan birisi hızlı bir şekilde kalıcı iskânlarının gerçekleşmediği yönündeydi (BOA. BEO 2945/220845). Ayrıca kendilerine gerekli ehemmiyetin verilmemesinden

dolayı sefalet içinde olduklarını belirtmekteydi (BOA. DH.MKT. 2783/96). Bazı muhacirler ise İslamiyet hürmetine vatanlarını terk etmelerine rağmen kendilerine gereken yardımların yapılmamasından dolayı hoşnutsuzluğunu bildirmekteydi (BOA. DH.MKT. 2784/22).

Muhacirlerin karşılaştığı sorunlar sadece iskân meselesi ile sınırlı değildi. Bazı muhacirler iskân edildikten sonra ekonomik sorunlar yaşadığı gibi ikamet edecekleri haneler de zamanında inşa edilememiştir. Örneğin; Malatya'da bulunan Kars-Karabağ muhacirleri tarafından gönderilen yazıda; iskânlarının gerçekleşmemesinin yanı sıra zaruri ihtiyaçlarının da karşılanmadığı bildiriliyordu (BOA. DH.MKT. 2809/97). Mamaüretülaziz Valiliği tarafından merkeze gönderilen diğer bir yazıda ise müsait arazinin kalmadığı, gerekli kaynağın bulunamadığı ve muhacir hanelerinin inşa edilmesinde sorunların yaşandığı bildirilmektedir (BOA. DH.MHC. 51/82). Söz konusu coğrafyada zamanla müsait arazilerin dolduğu ve arazi ihtiyacının ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. Bazı muhacirler göç hareketine katılmasının üzerinden uzun zaman geçmesine rağmen bazen kendilerinden bazen de devletten kaynaklı problemler nedeniyle kalıcı iskâna geçemedi. Hatta Malatya'ya iskân amacıyla gelmelerinin üzerinden üç yıl geçmesine rağmen bir türlü kalıcı iskânı gerçekleştirilmeyen muhacirler görülmekteydi (BOA. DH.MKT. 2911/21).

Osmanlı Devleti, göç hareketine katılan muhacirlere ilk dönemden itibaren toprak dağıtımını gerçekleştirdi. Söz konusu durum ilerleyen süreçte de devam etti. Muhacirlere verilecek arazi miktarlarıyla alakalı birçok yazışma görülmektedir. Bununla birlikte muhacirlere verilen arazilerin miktarları duruma ve gelişen olaylara göre farklılık göstermektedir. Muhacirlere tahsis edilen araziler yeterli gelmediği takdirde ise ilave arazi dağıtımları da gerçekleştirilmiştir. Fakat göç hareketinin ivme kazanarak nüfus yoğunluğunun artması üzerine müsait arazinin tahsis edilmesinde problemler ortaya çıktı. Bunun üzerine bataklık ve susuz araziler ıslah edilerek buralara da muhacir iskân edildi (İpek, 1996: 17). Muhacirlere verilen arazilerin miktarı zamana ve şartlara göre değişmekteydi. Bazı muhacirler merkeze gönderdikleri yazılarda; kendilerine verilen arazilerin yetersiz olduğunu bildirmekteydi (BOA. DH.MKT. 1841/31). Söz konusu sorunlar zaman zaman muhacirlerden de kaynaklanmaktaydı. Çünkü muhacirler kendilerine tahsis edilen arazileri ve tedarik edilen malları satabiliyordu. Bunlar ziraat araç-gereçlerini satmanın yanı sıra verilen sürüm hayvanlarını tarımsal faaliyet amacıyla kullanmadı. Yetkililer ise söz konusu duruma sıcak bakmadığı ve buna benzer davranışların önünü almaya çalıştığı görülmektedir. Bununla birlikte Diyarbakır ve çevresinde iskân edilen muhacirlerin şikâyet konularına bakıldığında arazi yetersizliği karşımıza nadir olarak çıkmaktadır. Bu bölgedeki muhacirlere genel olarak yetmiş ile yüz otuz dönüm arasında arazi tahsisi sağlanmıştır (BOA. ŞD. 1456/64; BOA. ŞD. 1465/33; BOA. DH. MHC. 10/26).

Muhacirler, kalıcı iskân edilememeleri ve verilen arazilerin yeterli olmaması dışında, verilmesi gereken ekonomik yardımın kendilerine ulaşmaması veya yeterli gelmemesi gibi meselelerde de sorunlar yaşıyordu. Malatya'ya bağlı Yazıhan'a yerleştirilmeleri uygun görülen muhacirlerin iki yıl geçmesine rağmen sorunları devam etmekteydi. Söz konusu muhacirlerden Hacı Ali isimli şahıs merkeze gönderdiği yazıda; iskân sürecinin planlanan surette tamamlanmadığı, ekonomik sıkıntılar yaşadıkları ve bir ay öncesine kadar kendilerine verilen işlerin kesildiğini bildirmektedir. Bu yazının devamında 350.000 kuruşa ihtiyaçları olduğunu fakat kendilerine henüz havalenin ulaşmadığı bildirilmektedir. Bunların yanı sıra evvelce gönderileceği belirtilen 80.000 kuruşun dahi kendilerine verilemediği ifade ediyordu (BOA. A.}MKT.MHM. 523/17). Anlaşıldığı üzere sağlanan imkân ve planlanan yardımlar konusunda sorunlar yaşanabiliyordu.

Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu siyasi ve sosyo-ekonomik sorunlar, yaşanan problemlerin çözümünü engelliyordu. Söz konusu gelişmeler, muhacirlere sağlanan yardımların yetersiz olmasının yanı sıra yardımların kesilmesine de neden oluyordu. Muhacirler, Osmanlı Hükümeti'ne ve yetkililerine gönderdiği istek ve şikâyet dilekçelerinde İslamiyet'i vurgulamanın yanı sıra merhamet beklediklerini sık sık tekrarlıyorlardı. "Açlık", "sefalet" ve "perişanlık" kelimeleri söz konusu dilekçelerde ifade ediliyordu. Muhacirlerin beklentileri yaşadıkları problemlerin tetkik edilmesi ve karşılaştıkları sorunların çözülmesidir (BOA. DH.MKT. 2784/22). Örneğin; "Perişanlığımızdan artık takatimiz kesilmiştir, kime müracaat edeceğimizi, nereye gideceğimizi şaşırılmışız ve merhamet buyrulmasını istiyoruz" cümlesini ifade eden muhacirler görülmüyordu (BOA. DH.MHC. 56/19).

Osmanlı iskân siyasetinde kalıcı olarak iskân edilen muhacirlere zirai faaliyetlerde bulunmaları amacıyla arazi, tarımsal aletler ile üretimleri için tohum veriliyordu. Kendilerine ödenen yevmiye ise ilk hasat zamanında kesiliyordu. Fakat muhacirlerden bazılarının tam anlamıyla üretici durumuna geçmeden yevmiyelerinin kesildiği yönünde şikâyetleri olabiliyordu. Malatya'da bulunan Batum muhacirleri namına Yusuf, verdiği dilekçede, kendilerinin Malatya ve Diyarbakır taraflarına Rus mezaliminden dolayı geldiklerini bildiriyordu. Şikâyet ettiği konu ise henüz iskân edilemedikleri gibi yevmiyelerin de kesilmesidir. Söz konusu dilekçenin devamında ekmeğe muhtaç olduklarını ve yaşanan sefaletin sonunda üç kişinin hayatını kaybettiğini bildiriyordu (BOA. DH.MKT. 2743/93). Batum muhacirleri dışındaki muhacirlerden de aynı problem üzerine istekler merkeze ulaşıyordu. Diyarbakır'daki Karabağ muhacirleri, kendilerine evvelce verilen 60 pare yevmiyenin kesilmesinden dolayı zor durumda kaldıklarını belirtiyordu. Bu süreçte ise, belediye tarafından verilen yarımşar kıyye tahıldan başka gelirlerinin olmadığını ve zaruret içinde olduklarını bildiriyordu. Söz konusu Karabağ muhacirleri, yaşadıkları ekonomik sorunlara son verilmesi için yevmiye verilmesine devam edilmesini istiyordu (BOA. DH.MKT. 2748/2). Ayrıca Malatya Yazıhan'da iskân edilen Dağıstan muhacirleri de aynı sorunlardan şikâyet ederek yevmiyeler

hakkında tahkikat yapılması bildiriyordu. Kendilerine evvelce verilmiş olduğu gibi tekrardan yevmiye verilmesini istiyordu (BOA. DH.MKT. 2839/56).

Muhacirlerin şikâyet ettiği konulardan bir diğeri ise yapılan zahire ve tohumluk yardımlarının kesilmesidir. Bu gibi kesintilerin firarlara ve anavatanlarına geri dönme düşüncesine sebebiyet verdiği görülmektedir. Muhacirler yazdıkları dilekçelerde yardımların devam etmesini istemektedir. Görevliler ise bütçe hazırlayarak muhacirlerin tohumluk ve zahire ihtiyacının karşılanmasına çaba göstermektedir. Planlanan ve kanunen verilmesi gereken yardımların dışında ihtiyaç hâlinde bir defaya mahsus zahire yardımlarının yapıldığı da anlaşılmaktadır (BOA. İ.ŞD. 21/896).

İskân Sonrasında Karşılaşılan Sorunlar

Muhacirler, kalıcı iskânlarının gerçekleşmesinden uzun bir süre sonra da buldukları arazilerinde sorun yaşayabiliyordu. Örneğin; Viranşehir'e iskân edilen Çeçen muhacirlerin Meclis-i Ayan Riyaseti'ne gönderdikleri yazıda; haneler inşa edilerek kendilerine tahsis edilen araziye müdahale olduğu ve haksızlığa uğradıklarını bildirmişlerdir. Bu arazilere eski sahiplerinin geldiği ve tapularının da geçerliliği kaybettiğini belirtmişlerdir. Söz konusu mesele üzerine Diyarbakır Valiliği ve Siverek Sancağı yetkilileri tahkikat gerçekleştirmiştir. Bu tahkikatın sonucunda arazilerin eski sahiplerine teslim edilmesi kararlaştırılmıştır. Böylece muhacirlerin haneleri ve arazileri ellerinden çıkmıştır (BOA. DH.H. 32/2).

1878 muhacir talimatnamesine göre; köy ve kasabalardaki miri, metruk ve vakıf arazilerden muhacirlerin istifade etmesine izin verilmiştir. Söz konusu mesele ile alakalı yetki ise mahalli idarelere verilmiştir (İpek, 1994: 214). Bu amaçla Diyarbakır'da bulunan bazı vakıf malları muhacirlerin istifadesine sunulmuştur. Buna rağmen muhacirler ilerleyen süreçte vakıf mallarının kullanımı konusunda mahkemelik olmuştur. Örneğin; Diyarbakır'da Çerkez-zade Emin Efendi'ye on beş sene önce beş yüz Osmanlı lirasına rehin edilen 7 kapılı mülk dükkân ve arazisi vakıf malı olduğu iddiasıyla Alyanak oğlu Tomas tarafından sahip çıkmıştır. Söz konusu meselenin Mahkeme-i Şeriy'e de görüşülmesi kararlaştırılmıştır (BOA. BEO 1637/122702).

Osmanlı Devleti'nin muhacirlere yönelik sağladığı yardımlarının yanı sıra yerli ahalinin de yardımları dikkate değerdir. Fakat göç hareketinin sürekli olması ve halkın ekonomik durumunun da kötü olması sebebiyle karşılıklı sorunlar yaşanabiliyordu. Zaman zaman Anadolu'ya iskân edilen muhacirler, yerli ahalden her türlü hakarete maruz kaldıkları yönünde şikâyet etmekteydi. İskân edilecek müsait arazilerin kalmaması veya nüfus yoğunluğunun yaşanması yerli ahali ile muhacirler arasında sorunları arttırdı. Bu sebeple yerli ahali olumsuz davranışlarda bulunduğu gibi arazi meselesinden dolayı da muhacirlere baskı yapabildi (BOA. DH.MHC.

35/20). Muhacirlere tahsis edilen devlet arazileri, daha önceden yerli ahali tarafından kullanılması sebebiyle, yerli ahali-muhacir anlaşmazlıkların yaşanmasına neden olmuştur. Bazı yerli ahali kendilerine ait topraklara muhacir yerleştirildiklerini ifade ederek arazilerinin tekrardan kendilerine verilmesini istemektedir. Örneğin; Mamuretülaziz Vilayetinin Keban Madeni kazasına bağlı Arguvan nahiyesinin Fethiye köyü halkı, Dağıstan ve Karabağ muhacirlerinden seksen kişinin kendi tapulu arazilerine yerleştirilmesinden dolayı zarar gördüklerini belirterek bu muhacirlerin Yazıhan'daki boş arazilere iskân edilmesini ve kendi arazilerinin de iadesini istemiştir (BOA. DH.MUI. 68 -2/13).

Sorunların temeli ekonomik meselelerden kaynaklanmaktadır. Yerli ahalinin muhacirlere yönelik uyguladığı baskı muhacirlerin Anadolu'ya geldikleri ilk dönemlerden itibaren görülüyordu. Malatya'da yerli ahali ile muhacirler arasında yaşanan sorunlar yaralama ve ölüm vakaları ile sonuçlanmıştır. Bunun üzerine katillerin yakalanması için çalışma başlatılmıştır (BOA. MVL. 742/21). İlerleyen dönemlerde Karadağ ve Dağıstan muhacirlerinden Mehmet Şah ve Ramazan Mehmet, verdikleri dilekçede, Malatya'nın Yazıhan mevkiinde kendilerine tahsis edilen arazilere müdahale edildiğini bildiyordu. Muhacirler, dilekçenin devamında yerli ahalinin kendilerine zarar verdiklerini bildirmiş ve olayların tahkik edilmesini istemiştir (BOA. DH.MKT. 2797/9). Söz konusu bölgede yaşanan sorunlar üzerine muhacirlerin yer değiştirmesi, huzurunun bozulmasına ve ziraat faaliyetlerinin zarar görmesine sebebiyet vermiştir (BOA. DH. TMİK. S. 45/35).

Muhacirlerin karşılaştığı diğer bir sorun ise alışkın oldukları iklim ve coğrafi şartlarının haricindeki arazilere iskân edilmeleridir. İklim koşullarının muhacirlerin sağlığını ve ekonomisini olumsuz etkilediği anlaşılmaktadır. Hatta bir süre sonra uygunsuz hava koşulları sebebiyle ölümlerin yaşandığı görülmektedir. Muhacirlerin incelediğimiz coğrafyanın iklim koşullarına adapte olamaması kendilerinden beklenen tarımsal faaliyetlerin başarısızlığa uğramasına neden olmaktadır (BOA. BEO 65/4851). Söz konusu problemlerin sonucunda bazı muhacirlerin yer değiştirmek durumunda kaldığı bazı muhacirlerin de anavatanlarına geri döndükleri anlaşılmaktadır (BOA. SD. 2213/48 1290 C. 20/15 Ağustos 1873). Örneğin; Diyarbakır'a iskân amacıyla gönderilen bazı muhacirler, kalıcı iskâna geçemedikleri ve bundan sonra da iskân olamayacaklarını kesin dille bildirmiştir (BOA. DH.MHC. 25/19). Bununla birlikte muhacirlere askerlik ve vergi için tanınan muafiyet süreleri bulunmaktadır. Devletin bulunduğu şartlar ve gelişen olaylar sebebiyle belirlenen sürelerin kısaltılması muhacirleri olumsuz etkilemiştir. Bunun gibi sorunlara iklimsel ve coğrafi sorunlar da eklenmiştir. Bunun üzerine bazı muhacirler, muafiyet süreleri bitmesine rağmen sorumlu tutuldukları vergileri ödeyememişlerdir (BOA. SD. 2213/48).

Muhacirlerin iskân sürecinde ve sonrasında karşımıza çıkan meselelerden biri de iskân görevlileri ve mahalli yetkililer ile muhacirler arasında yaşanan anlaşmazlıklardır. İskân-ı muhacirin talimatnamesi ile iskân

görevlileri bu mesleğe uygun ve güvenilir kimselerden seçilmeye çalışılmıştır. Buna rağmen zaman zaman hatalı davranışlarda bulunan görevliler muhacirlerin sorun yaşamasına sebep olmuştur. Muhacirlere karşı sert davranan veya muhacirlerden rüşvet almaya çalışan görevliler şikâyet konusu olmuştur (Erkan, 1996: 87). Bazı görevlilerin yetkilerini suistimal ettiği görülmektedir. Bazen de yetkililerin görevlerini yerine getirmemesi meselesi, sorunların kaynağı olabildiği gibi problemlerin büyümesine neden olabilmektedir (BOA. DH.MKT. 429/15)

Göç ve iskân sürecinde/sonrasında muhacirlerin karşılaştığı problemlerden bir diğeri ise, hastalıklar ve bunların sonucu meydana gelen ölümlerdi. Ortaya çıkan hastalıklar muhacirlerin yaşam şartları sebebiyle salgın hastalıklara dönüşebiliyordu. 1878 sonrası göçlerin devam ettiği dönemde birkaç defa kolera salgını çıkmış ve muhacirler de söz konusu hastalıktan fazlaca etkilenmiştir (Erkan, 1996: 85-86; BOA Y.A HUS. 262/75). Muhacirlerin anavatanlarına dönmemesinin ve muhacir ölümlerinin bir kısmı salgın hastalıklar gibi sorunlardan kaynaklanmıştır. Örneğin; incelediğimiz coğrafyaya iskân edilen muhacirler karşılaştığı muhtelif sorunlarla birlikte ortaya çıkan kolera hastalığından da etkilenmiş ve bu sebeple ölümler yaşanmıştır (BOA. SD. 2213/48).

Sonuç

Osmanlı Devleti ve özellikle Rusya arasında meydana gelen savaşlar ile Rusya'nın belirlemiş olduğu politikaların sonucunda Balkanlar, Kırım ve Kafkasya'dan Osmanlı topraklarına doğru yoğun göç hareketi yaşanmıştır. Muhacirlerin iskân edildiği bölgelerden biri de Diyarbakır ve çevresidir. Bu bölgeye kısmen Kırım ve çoğunlukla ise Kafkasya muhacirleri iskân edilmiştir. Osmanlı arşiv belgeleri incelendiğinde iskân sürecinde muhacirlerin ihtiyaçlarının karşılanmasına ve yaşadıkları sorunların çözümüne önem verildiği görülmektedir. Bununla birlikte zamanla göç hareketi zamanla ivme kazanmış ve nüfus yoğunluğundan kaynaklı sorunlar yaşanmıştır. Ayrıca Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu siyasi, sosyal ve ekonomik sorunlar muhacirlerin karşılaştığı sorunların çözümünü zorlaştırmıştır.

Diyarbakır ve çevresine iskân edilen muhacirlerin karşılaştığı sorunlar vatanlarından ayrılmadan evvel başlamıştır. Bu durum Rus yetkililerin davranışından ve Rusya'nın izlediği politikadan kaynaklanmıştır. Diyarbakır ve çevresindeki muhacirler, iskân sürecinde ve sonrasında muhtelif sorunlarla karşılaşmışlardır. Muhacirler belirlenen süre dahilinde kalıcı iskâna geçemediklerini, kendilerine tahsis edilen arazilerin yeterli olmadığını, ekonomik yardımların kendilerine ulaşmadığını veya yeterli gelmediğini belirten şikâyet dilekçeleri yetkililere göndermiştir. Muhacirlerin karşılaştığı sorunlar sadece iskân meselesi ile sınırlı değildir. Bazı muhacirlerin ikamet edecekleri haneler de zamanında inşa edilememiştir. Muhacirlerin şikâyet ettiği konulardan bir diğeri ise yapılan

zahire ve yevmiye yardımlarının kesilmesidir. Muhacirler, kalıcı iskânlarının gerçekleşmesinden sonra da buldukları arazilerinde sorun yaşayabilmiştir. Sorunların temeli ekonomik meselelerden kaynaklanmıştır. Muhacirler iskân sonrasında yerli ahalinin baskılarına maruz kalabilmiştir. Muhacirlerin karşılaştığı diğer bir sorun ise alışkın oldukları iklim ve coğrafi şartlarının haricindeki arazilere iskân edilmeleridir. Göç ve iskân sürecinde/sonrasında muhacirlerin karşılaştığı problemlerden bir diğeri ise, hastalıklar ve bunların sonucu meydana gelen ölümlerdir. Şunu belirtmeliyiz ki, olayların temeli Osmanlı Devleti'nin ve yöneticilerinin isteksizliğinden kaynaklanmamaktadır. Devlet muhacirlere iyi niyet ile ihtiyaçlarını karşılamak ve sorunlarını çözmek istemiş ise de ekonomik sorunlar sebebiyle yeterli kaynak oluşturulamamıştır.

Kaynakça / Reference

1-Başbakanlık Osmanlı Arşivi

Bâb-1 Âlî Evrâk Odası (BOA. BEO)

Bâb-1 Âlî Evrâk Odası Meclis-i Vükelâ Mazbatası (BOA. MV.)

Bâb-1 Âlî Evrâk Odası, Şûra-yı Devlet (BOA. ŞD.)

Dâhiliye Hukuk (BOA. DH.H.)

Dâhiliye Islahat (BOA. DH. TMİK. S.)

Dâhiliye Muhabeât-ı Umumiye İdaresi (BOA. DH.MUI.)

Dâhiliye Nezâreti, Mektûbî Kalemi (BOA. DH.MKT.)

Dâhiliye Nezâreti, Muhacirîn Riyâseti Komisyonu (BOA. DH. MHC.)

İrade, Şûrâ-yı Devlet (BOA. İ.ŞD.)

Meclis-i Vâla (BOA. MVL.)

Sadâret Mektûbî Kalemi, Mühime Kalemi Odası (BOA. A.}MKT.MHM.)

Yıldız, Perakende Evrâkı Komisyonlar Maruzâtı (BOA. Y.PRK.KOM.)

Yıldız, Sadâret Husûsî Maruzât Evrâkı (BOA Y.A HUS.)

Yıldız, Sadâret Resmî Maruzât Evrâkı (BOA. Y.A. RES.)

2-Araştırma ve Tetkik Eserler

Ağanoğlu, H. Yıldırım. (2001). Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Balkanlar'ın Makûs Talihi Göç, İstanbul: Kum Saati Yayınları.

Bahadır, Yılmaz. (2008). Anadolu'ya Göçler (Tarih-Toplum-Kimlik), Trabzon: Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları.

British Documents on Foreign Affairs Reports and Papers from the Foreign Office Confidential Print. (1984-198). gen. eds. K. Bourne and D. C. Watt, part I, series "B", vol. XVI, University Publications of America.

Cuinet, Vital. (1892). La Turquie d'Asie, vol. II, Paris: Tame Primer.

- Eren, Ahmet Cevat. (1966). Türkiye’de Göç ve Göçmen Meseleleri Tanzimat Devri, ilk Kurulan Göçmen Komisyonu, Çıkarılan Tüzükler, İstanbul: Nurgök Matbaası
- Erkan, Süleyman. (1996). Kırım ve Kafkasya Göçleri (1878-1908), Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi Yayınları.
- Goç, Van P. (2011). Beynelminel Usul-ı Temsil, İskân-ı Muhacirin, Mütercim: Habil Adem, yay. haz., Ali Cin-Haluk Kartel, İstanbul: IQ Kültür Sana Yayıncılık.
- Gözaydın, Ethem Fevzi. (1948). Kırım Türklerinin Yerleşme ve Göçmeleri: Coğrafi, Tarihi, Harsi, İktisadi ve Siyasî, İstanbul: Vakıf Matbaası.
- İpek, Nedim. (1994). Rumeli’den Anadolu’ya Türk Göçleri (1877-1890), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Karpat, Kemal H. (2010). Osmanlı’dan Günümüze Etnik Yapılanma ve Göçler, Çev. Bahar Tırnakçı, İstanbul: Timaş Yayınları.
- Koç, Zühal. (2014). Karesi Sancağına Yapılan Göçler (1860-1890), Balıkesir Üniversitesi SBE (Basılmamış Yüksek Lisans tezi), Balıkesir: 2014.
- Kuran, İ. Ercüment. (1996). “Rusya’nın Kafkasya’yı İstilasına Karşı Osmanlı Siyaseti (1856-1879)”, Tarih Boyunca Balkanlardan Kafkaslara Türk Dünyası Semineri, 29-31 Mayıs 1995, İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi.
- Nedim, İpek. (1996). “Göçmen Köylerine Dair”, Tarih ve Toplum, S. 150, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Öğün, Tuncay. (2004). Unutulmuş Bir Göç Trajedisi; Vilayât-ı Şarkkiye Mültecileri (1915-1923), Ankara: Babil Yayıncılık.
- Saydam Abdullah. (2010). Kırım ve Kafkasya Göçleri (1856-1876), Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Şaşmaz, Musa. (2003). “Imigration and settlement of Abhasians in The Ottoman Empire On British Documens, 1864-67”, OTAM, S. XIII, Ankara.
- Şimşir, Bilal N. (1989). British Documents on Ottoman Armenians, vol. II (1894-1895), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Turkey. No. 10. (1879). Correspondence Respecting the Condition of the Population in Asia Minor and Syria, Presented to both Houses of Parliament by Command of Her Majesty.
- Turkey. No. 6. (1881). Further Correspondence Respecting the Condition of the Populations in Asia Minor and Syria, Presented to both Houses of Parliament by Command of Her Majesty.

[itobiad], 2021, 10 (2): 1955-1970

**Volatilite Endeksi ve Dolar Kurunun BIST100 Endeksi Üzerindeki
Etkisi: ARDL Sınır Testi Örneği**

The Effect of Volatility Index and Dollar Exchange on BIST100 Index:
ARDL Boundary Test Example

İbrahim YILDIRIM

Dr. Öğrencisi, İstanbul Aydın Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

PHD., İstanbul Aydın University Institute of Social Sciences

ibrahimyildirim@aydin.edu.tr

Orcid ID : 0000-0001-5009-8366

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type	: Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received	: 19.01.2021
Kabul Tarihi / Accepted	: 31.03.2021
Yayın Tarihi / Published	: 29.06.2020
Yayın Sezonu	: Nisan-Mayıs-Haziran
Pub Date Season	: April-May-June

Atıf/Cite as: Yıldırım, İ . (2021). Volatilite Endeksi ve Dolar Kurunun BIST100 Endeksi Üzerindeki Etkisi: ARDL Sınır Testi Örneği . İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi , 10 (2) , 1955-1970 . Retrieved from <http://www.itobiad.com/tr/pub/issue/62559/863278>

İntihal /Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and confirmed to include no plagiarism. <http://www.itobiad.com/>

Copyright © Published by Mustafa YİĞİTOĞLU Since 2012 – İstanbul / Eyup, Turkey. All rights reserved.

Volatilite Endeksi ve Dolar Kurunun BIST100 Endeksi Üzerindeki Etkisi: ARDL Sınır Testi Örneği

Öz

Bu çalışmanın amacı korku endeksi olarak da bilinen VIX endeksi ve Dolar kurunun Borsa İstanbul'un öncü endeksi olan BIST100 endeksi üzerindeki kısa ve uzun vadeli etkisini ARDL sınır testi ve hata düzeltme modelleri ile test etmektir. Bu sayede Borsa İstanbul'un belirleyicilerinin neler olduğu ve hangi yönde etki ettiklerine ulaşılmış olacaktır. Böylelikle elde edilen bilgiler neticesinde yatırımcılar Borsa İstanbul'a etki edebilecek küresel değişkenlerin neler olduğunu ve nasıl etki ettikleri hakkında bilgi sahibi olabileceklerdir. Çalışmada elde edilen bulgular VIX endeksi ve Dolar kuru değişkenlerinin kısa ve uzun vadede BIST100 endeksi üzerinde istatistiksel olarak anlamlı ve negatif yönlü olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Borsa endeksi üzerinde kısa ve uzun dönemde en fazla etkinin Dolar kuru olduğu sonucuna varılmıştır. Küreselleşme ve gelişen iletişim teknolojileri finansal piyasalarında aynı yönde gelişmesine sebep olurken, aynı zamanda piyasaların birbirleri ile etkileşiminde artmasına sebep olmuştur. Ancak bu etkileşim piyasaların küresel göstergelerden hızlı bir şekilde etkilenmesi durumunu da ortaya çıkarmıştır. Öyle ki VIX endeksi, 2008 küresel kriz sürecinde en yüksek seviyelere gelmiş ve 1929 Büyük Buhran kadar etkili bir kriz olan 2008 Küresel krizinin ne kadar ciddi bir kriz olduğuna işaret etmiştir. Diğer taraftan Dolar endeksinde yaşanan düşüşler ile gelişmekte olan ve gelişmiş ülkelere ait borsa endekslerindeki büyük ölçekte yaşanan düşüşler krizin nasıl dünyayı etkisi altına aldığını gösteren bir süreç olmasının yanı sıra finansal piyasaların birbirinden nasıl etkilendiğinin de göstergesidir. Küresel anlamda en çok işlem gören para birimlerinin başında gelen Amerikan Doları enerji, kıymetli maden ve diğer ürünler, küresel piyasada dolar üzerinden fiyatlanmaktadır. Böylelikle yatırımcılar Dolar kuru gibi önemli para birimlerine ait fiyat hareketlerinde takip etmektedirler. Özellikle gelişmekte olan ülke piyasalarında önemli bir etkiye sahip olan Dolar kuru söz konusu piyasalarda yatırım yapan yatırımcılarının alım ve satım kararı üzerinde önemli etkilere sahip olmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Borsa Endeksi, ARDL Sınır Testi, Döviz Kuru, Korku Endeksi, Volatilite

The Effect of Volatility Index and Dollar Exchange on BIST100 Index: ARDL Boundary Test Example

Abstract

The aim of this study is to test the short and long-term effect of the VIX index, also known as the fear index, and the dollar exchange rate on the BIST100 index, which is the leading index of Borsa Istanbul, with ARDL boundary test and error correction models. In this way, it will be reached what are the determinants of Borsa Istanbul and in what direction they have an impact. Thus, as a result of the information obtained, investors will be able to learn about the global variables that may affect Borsa Istanbul and how they affect them. The findings of the study are found to be statistically significant and negative on the short and long term BIST100 index for VIX index and dollar rate variables. It has been concluded that the dollar exchange has the greatest effect on the stock market index in the short and long term. While globalization and developing communication technologies cause financial markets to develop in the same direction, they have also caused an increase in the interaction of markets with each other. However, this interaction has also revealed that the markets are rapidly affected by global indicators. So much so that the VIX index reached the highest levels during the 2008 global crisis and pointed out how serious the 2008 Global crisis was, which was as effective as the 1929 Great Depression. On the other hand, the decreases in the dollar index and the large-scale decreases in the stock market indexes of developing and developed countries are not only a process that shows how the crisis has affected the world, but also an indicator of how the financial markets are affected by each other. The US dollar, which is one of the most traded currencies in the global sense, is priced in dollars in the global market for energy, precious metals and other products. Thus, investors follow the price movements of important currencies such as the dollar exchange rate. The dollar exchange rate, which has a significant impact on the markets of developing countries, has significant effects on the buying and selling decisions of investors investing in these markets.

Keywords: Stock Market Index, ARDL Boundary Test, Exchange Rate, Fear Index, Volatility

Giriş

Küreselleşme ve gelişen iletişim teknolojileri finansal piyasalarında aynı yönde gelişmesine sebep olurken, aynı zamanda piyasaların birbirleri ile etkileşiminde artmasına sebep olmuştur. Ancak bu etkileşim piyasaların küresel göstergelerden hızlı bir şekilde etkilenmesi durumunu da ortaya çıkarmıştır. Öyle ki VIX endeksi, 2008 küresel kriz sürecinde en yüksek seviyelere gelmiş ve 1929 Büyük Buhran kadar etkili bir kriz olan 2008 Küresel krizinin ne kadar ciddi bir kriz olduğuna işaret etmiştir. Diğer taraftan Dolar endeksinde yaşanan düşüşler ile gelişmekte olan ve gelişmiş ülkelere ait borsa endekslerindeki büyük ölçekte yaşanan düşüşler krizin nasıl dünyayı etkisi altına aldığını gösteren bir süreç olmasının yanı sıra finansal piyasaların birbirinden nasıl etkilendiğinin de göstergesidir.

Finansal piyasalar üzerinde önemli bir etkiye sahip olan VIX endeksi S&P500 hisse senetlerinin Opsiyon alım ve satım fiyatları arasındaki fark üzerinden hesaplanan bir endeks olmasının yanı sıra gelecek otuz gün için muhtemel oynaklığa işaret etmektedir (Fountain vd., 2008, s.469). Diğer taraftan korku endeksi olarak da bilinen VIX endeksi yatırımcıların piyasaya olan tutumuna da işaret etmekte olup söz konusu değişken ne kadar yüksek olursa piyasadaki korkuda o oranda yüksek olmaktadır (Whaley, 2000, s.12). Bu durum yatırımcıların ne düzeyde tedirgin olduklarını ifade etmesinin yanı sıra yatırım kararlarına da etki etmektedir. Böylelikle piyasanın yönünde önemli bir etkiye sahip olan talep üzerinde de önemli etkilere sahip olabilmektedir. Özellikle 1993 yılından bu yana takip edilen ve öncü bir gösterge olmayı sürdüren VIX endeksi sadece kriz dönemlerinde değil, normal süreçlerde de takip edilmektedir (Yıldırım, 2019, s.47).

Diğer taraftan yatırımcılar sadece öncü Volatilite endekslerini takip etmemektedir. Küresel anlamda en çok işlem gören para birimlerinin başında gelen Amerikan Doları enerji, kıymetli maden ve diğer ürünler, küresel piyasada dolar üzerinden fiyatlanmaktadır. Böylelikle yatırımcılar Dolar kuru gibi önemli para birimlerine ait fiyat hareketlerinde takip etmektedirler. Özellikle gelişmekte olan ülke piyasalarında önemli bir etkiye sahip olan Dolar kuru söz konusu piyasalarda yatırım yapan yatırımcıların alım ve satım kararı üzerinde önemli etkilere sahip olmaktadır. Dolar kurunun borsa endeksi üzerindeki etkisinin özellikle dış borç ve cari açığın GSYH' ya oranı yüksek olan Türkiye gibi bir ülke açısından test edilmesi önemlidir. Aynı şekilde dolar kurunun aşırı şekilde oynak olması, söz konusu değişkenin analize katılma nedenlerinden biridir.

Literatürde döviz kuru ve VIX endeksinin borsa endeksleri üzerindeki etkisi üzerine yapılan sayısız çalışmanın tersine, söz konusu çalışma BIST100 endeksinin belirleyicilerini kısa ve uzun vadeli olarak test etmekte olup genelde kullanılan günlük verilerin tersine haftalık veriler ile analiz edilmiştir.

Çalışma beş bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde konu ile ilgili temel bilgiler ve girişten bahsedilirken, ikinci bölümde ise VIX ve Döviz kuru değişkenlerinin Borsa endeksleri üzerindeki etkisi üzerine Literatür taraması yapılmıştır. Üçüncü bölümde ise veri seti ve yöntemden bahsedilirken, dördüncü bölümde bulgulara yer verilmiş ve yorumlanmıştır. Son bölüm ise genel değerlendirme ve sonuç bölümü kapsamakta olup beşinci bölümü oluşturmaktadır.

Literatür Taraması

Literatür incelendiğinde uluslararası piyasalarda korku endeksi olarak da kabul edilen VIX endeksi ve döviz kuru gibi önemli değişkenlerin borsa endeksleri üzerindeki etkisini araştıran çok sayıda ulusal ve uluslararası çalışmalara ulaşılabilmektedir. Mevcut çalışmalar incelendiğinde borsa endekslerinin VIX ve döviz kuru gibi değişkenlerden etkilendiğine işaret eden çalışmalara ulaşılrken, bazı çalışmalar ise söz konusu etkinin olmadığına işaret etmektedir.

Aggarwal (1981), Solnik (1987), Soenen ve Hennigar (1988), Aggarwal ve Soenen (1989), Büberkökü (1997), Ajayi ve diğerleri (1998), Özer (1999), Önal ve diğerleri (2002), Kasman (2003) gibi çalışmalar döviz kuru ile borsa endeksi veya borsa getirileri arasındaki ilişkinin varlığına işaret eden öncü çalışmalar olarak kabul edilebilir. VIX endeksi ve farklı borsa endeksleri arasındaki ilişkiye işaret eden öncü çalışmalar ise Dowling ve Muthuswamy (2005), Giot (2005), Bagchi (2012), Kumar (2012) ve Sarwar (2012) olarak ifade edilebilir.

Berke (2012) çalışmasında BIST100 endeksi ile döviz kuru arasındaki ilişki test edilmiştir. Kullanılan günlük veri ile uygulanan FMOLS, CCR ve DOLS analizleri neticesinde elde edilen bulgular borsa endeksi ile döviz kuru arasındaki ilişkinin istatistiksel olarak anlamlı ve negatif yönlü olduğu yönündedir.

Bagchi (2012) çalışmasında Hindistan borsa endeksi olan NIFTY 50 endeksi ile VIX endeksi arasındaki ilişki test edilmiştir. Uygulanan çoklu regresyon analizi sonucunda VIX endeksinin Hindistan öncü borsa endeksi üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkiye sahip olduğuna ulaşılmıştır.

Ozair (2014) çalışmasında SP500 endeksi ile VIX endeksi arasındaki ilişki test edilmiştir. Günlük verilerin kullanıldığı Granger nedensellik analizi neticesinde iki değişken arasında karşılıklı bir nedenselliğin olduğuna ulaşılmıştır.

Wang vd. (2014) çalışmasında VIX endeksinin Çin borsası üzerindeki etkisi test edilmiştir. Elde edilen bulgular neticesinde VIX ile borsa endeksi arasında negatif yönlü ve anlamlı bir ilişkinin varlığına ulaşılmıştır.

Yıldız (2014) çalışmasında BIST100 ile döviz kuru arasındaki ilişki test edilmiştir. Uygulanan VAR model ve Johansen eş bütünleşme analizi sonucunda BIST100 ve döviz kuru arasında çift yönlü ve anlamlı bir nedenselliğin olduğuna ulaşılmıştır.

Kaya (2015) çalışmasında VIX ve BIST100 endeksi arasındaki ilişki test edilmiştir. Uygulanan VEC modeli ve eş bütünleşme analizi neticesinde elde edilen bulgular VIX ile BİST 100 endeksi arasında uzun vadeli bir ilişki içinde olduğuna ulaşılmıştır.

Kaya ve Coşkun (2015) çalışmasında VIX ile BIST100 endeksi arasındaki ilişki test edilmiştir. Uygulanan Granger nedensellik testi ve regresyon analizi neticesinde VIX endeksinden BIST100 endeksine doğru bir nedenselliğin olduğuna ulaşılrken VIX endeksinin BIST100 endeksi üzerinde negatif yönde bir etkiye sahip olduğuna ulaşılmıştır.

Hatipoğlu ve Tekin (2017) çalışmasında uygulanan Kuantil Regresyon Modeli ile günlük VIX endeksinin BIST100 endeksi üzerindeki etkisi test edilmiştir. Elde edilen bulgular ise VIX endeksinin BIST100 endeksi üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olduğu yönündedir.

Huang ve Wang (2017) çalışmasında uygulanan regresyon modeli ile Tayvan Borsa endeksi ile VIX endeksi arasındaki ilişki test edilmiştir. Kullanılan günlük veriler neticesinde VIX endeksinin seçilen borsa endeksini negatif yönlü ve anlamlı bir şekilde etkilediği yönündedir.

Başarır (2018) çalışmasında VIX endeksi ile BIST100 endeksi arasındaki ilişki test edilmiştir. Uygulanan frekans alanı nedensellik analizi sonucunda elde edilen bulgular VIX endeksinin BIST100 endeksi üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir nedenselliğe sahip olduğunu yönündedir.

Sadeghzadeh (2018) çalışmasında VIX endeksinin BIST100 endeksi üzerinde kısa ve uzun dönemde istatistiksel olarak anlamlı bir etkiye sahip olduğuna ulaşılmıştır.

Eyüboğlu ve Eyüboğlu'nun (2018) çalışmasında döviz kurları ile Borsa İstanbul Sektör endeksleri arasındaki ilişki test edilmiştir. Kullanılan günlük veriler ve ARDL sınır testi neticesinde elde edilen bulgular Dolar/TL ile Deri, Tekstil, Teknoloji ve Ticaret endeksleri arasında uzun vadeli ilişkinin varlığına ulaşılmıştır. Diğer taraftan Euro/TL ile Deri ve Tekstil endeksi arasında yine uzun vadeli ilişkinin varlığına ulaşılmıştır.

İskenderoğlu ve Akdağ (2018) çalışmasında uygulanan Granger Frekans nedensellik testi ile seçilmiş on bir farklı ülke borsa endeksi ile VIX endeksi arasındaki ilişki test edilmiştir. Kullanılan günlük veriler neticesinde VIX endeksi ile seçilen on bir ülke borsa endeksinin dokuzu ile anlamlı bir ilişkinin varlığına ulaşılmıştır.

Öner ve diğerleri (2018) çalışmasında gelişmekte olan ekonomilere ait borsa endeksleri ile VIX endeksi arasındaki ilişki test edilmiştir. Araştırmaya Türkiye de olmak üzere on ülke dâhil edilmiş olup günlük verilerin kullanıldığı araştırmada Engel-Granger eş-bütünleşme Testi ve Granger Nedensellik Testi uygulanmıştır. Elde edilen bulgular neticesinde VIX

endeksi ile dokuz farklı ülke endeksleri kısa ve uzun dönemli ilişki içindeyken Arjantin için bu ilişkinin söz konusu olmadığına ulaşılmıştır.

Akdağ ve diğerleri (2019) çalışmasında VIX endeksinin Turizm endeksi üzerindeki etkisi test edilmiştir. Elde edilen bulgular ise VIX endeksinin turizm endeksi üzerinde anlamlı bir nedene sahip olduğu yönündedir.

Akdağ ve Yıldırım (2019) çalışmasında BİST Finans ve BİST Sanayi endeksleri üzerinde etki yaratabileceği düşünülen döviz kuru şoklarının varlığı test edilmiştir. Uygulanan Granger nedensellik ve Hatemi- J (2012) asimetrik nedensellik testlerini uygulamışlardır. Hatemi- J asimetrik nedensellik analizi neticesinde elde edilen bulgular döviz kurunda meydana gelen şokların her iki endeks üzerinde anlamlı bir etkinin olduğu yönündedir.

Kayral (2020) çalışmasında uygulanan ARDL sınır testi ile BIST şehir endeksleri ile Euro ve Amerikan Doları arasındaki ilişki test edilmiştir. Elde edilen bulgular ise döviz kurlarının şehir endeksleri üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olduğu yönündedir.

Veri ve Yöntem

Veri

Söz konusu çalışmada 01.01.2017- 27.12.2020 dönemi arasındaki verilerin haftalık ortalamaları kullanılarak BIST100 endeksinin VIX endeksi ve Dolar Kuru arasında kısa ve uzun dönemli ilişkisi test edilmiştir. Araştırmada kullanılan BIST100 endeksi, VIX endeksi ve Dolar kuru verilerine www.investing.com sitesinden ulaşılmıştır. İlgili değişkenlere ait açıklamalar Tablo 1’ de sunulmuştur.

Tablo 1: Değişkenlere Ait Bilgiler

Değişkenler	Kısaltmalar
CBOE Volatility Index	VIX
Türkiye'nin Öncü Borsa Endeksi	BIST100
Dolar Kuru	USD/TRY

Her bir veri haftalık olarak kullanıldığından verilerin haftalık olarak birbirleri ile uyumakta olup toplamda 209 haftayı içine almaktadır.

Yöntem

Söz konusu çalışmada, BIST100 endeksi ve Dolar kuru birinci fark ile durağanlaşırken, VIX endeksinin düzeyde durağan olduğuna ulaşılmıştır. Durağanlık analizi için “Augmented Dickey Fuller (ADF) ve Phillips Perron (PP) Birim Kök Testleri” uygulanmıştır. Durağan hale gelen değişkenler

kullanılarak BIST100 endeksi ile kısa ve uzun dönemde ilişki içerisinde olabileceği düşünülen VIX endeksi ve dolar kuru değişkenlerine ARDL sınır testi yöntemi uygulanmıştır. Böylelikle VIX endeksi ve Dolar kuru gibi önemli göstergelerin BIST100 endeksinin belirleyicileri olup olmadığı test edilmiştir.

Analiz ve Bulgular

Birim Kök Testleri

Zaman serisi analizlerinde istatistiksel olarak doğru sonuçlara ulaşabilmek için söz konusu değişkenler durağan olmalıdır. Serilerin durağan olmaması durumunda ise durağanlaştırılmalıdır. Bu yüzden ARDL sınır testi uygulanmadan önce serilerin durağan olup olmadıkları yaygın bir kullanıma sahip olan Augmented Dickey Fuller (ADF) ve Phillips Perron (PP) testleri ile kontrol edilmiş olup serilere ait durağanlık durumunu gösteren birim kök testlerine ait bulgular tablo 2 de verilmiştir.

Tablo 2: Birim Kök Testi Sonuçları

Değişkenler	ADF		PP	
	Sabit	Sabit & Trend	Sabit	Sabit & Trend
BIST100	-1.25(14)	-1.61 (14)	-1.64 (5)	-2.03 (5)
VIX	-3.15* (14)	-3.97* (14)	-3.17* (1)	-4.18* (3)
Dolar/TL	-0.46 (14)	-2.66 (14)	-0.48 (7)	-2.85 (7)
Değişkenler	Sabit	Sabit & Trend	Sabit	Sabit & Trend
Δ BIST100	-12.84*(14)	-12.82*(14)	-12.86* (4)	-12.84*(4)
Δ VIX	-14.75* (14)	-14.71* (14)	-14.81* (5)	-14.77*(5)
Δ Dolar/TL	-7.45* (14)	-7.46* (14)	-15.23* (7)	-15.21 * (7)

*%1 anlamlılık düzeylerini ifade etmektedir. () Schwarz Bilgi Kriteri tarafından belirlenen Maksimum gecikmeyi ifade etmektedir.

Tablo 2 incelendiğinde BIST100 ve Dolar kuru değişkenlerinin düzeyde durağan olmadıklarına ulaşılırken, VIX endeksinin ise düzeyde durağan olduğuna ulaşılmaktadır. Düzeyde durağan olmayan BIST100 ve Dolar kuru değişkenleri birinci farkları alındığı vakit durağan olduklarına ulaşılmaktadır. Bu durumda VIX endeksi için H_0 hipotezi olan “seriler durağan değildir” hipotezi düzeyde reddedilirken, BIST100 endeksi ve Dolar kuru için ise birinci farkları alındığında ret edilebilmektedir. Böylelikle söz konusu çalışmada farklı düzeylerde durağan olan değişkenler arasındaki ilişkinin test edilmesinde yaygın olarak kullanılan ARDL sınır testi uygulanmıştır.

ARDL Sınır Testi

Pesaran ve diğerleri (1996) çalışmasında değişkenlerin arasındaki ilişkinin test edilmesi sürecinde söz konusu değişkenlerin farklı düzeylerde durağan olması durumunda ARDL sınır testinin uygulanmasının doğru olacağı ifade edilmektedir. VIX endeksinin düzeyde durağan olurken BIST100 ve Dolar kurunun birinci farkları alındığında durağan olması sebebi ile değişkenlere ARDL sınır testinin uygulanmasının doğru olacağı düşünülmüştür.

Değişkenlere uygulanacak olan ARDL sınır testine ait maksimum gecikme uzunluğu 12 düzeyinde seçilmiş olup Akaike Bilgi Kriteri' ne (AIC) göre ARDL sınır testine ait modelin gecikme değerleri tablo 3' de görüldüğü üzere sırasıyla BIST100 endeksi, VIX endeksi ve Dolar kuru için 1,0,1 olarak seçilmiştir. Diğer taraftan eş bütünleşmenin varlığına ulaşmak için F istatistiğine ait değer üst sınır değerinden yüksek olması gerekmektedir.

Tablo 3: F İstatistiği ve Kritik Değerler

Model	K	m	F istatistiği	Olasılık	I(0)	I(1)
	2	12	4.22*	1%	2.63	3.35
ARDL(1,0,1)				5%	3.1	3.87
				10%	3.55	4.38

Tablo 3' de gecikme uzunluğunun 12 olarak belirlendiğine işaret edilmiş olup alt ve üst sınır değerlerine dayanarak F istatistik değerinin % 5 düzeyinde anlamlı olduğuna ulaşılmaktadır (4.22>3.87). Bu durumda H0 "değişkenler arasında eş bütünleşme yoktur" hipotezi ret edilmektedir. Söz konusu değişkenler arasında eş bütünleşmenin varlığına ulaşıldıktan sonra ARDL sınır testinin doğru sonuçlar verebilmesi için belirli varsayımların test edilmesi gerekmektedir. Söz konusu varsayımlara ait sonuçlar tablo 4' de tanımlayıcı istatistikler ile birlikte sunulmuştur.

Tablo 4 : Teşhis Testlerine Ait Bulgular

R^2	0.722	Breusch-Godfrey	1.631	[0.1850]
Düzeltilmiş R^2	0.714	Harvey	9.247	[0.1232]
F İstatistiği (Olasılık)	0.000*	Jargue - Bera	1.368	[0.4421]
Durbin Watson	1.567	Ramsey	1.236	[0.1789]

Sırasıyla *% 1, **% 5 ve ***% 10 anlamlılık düzeylerinde önemi göstermektedir.

Yapılan ARDL sınır testi için teşhis testlerine ait bulgular Tablo 4'te sunulmuştur. Yapılan tanımlayıcı testler neticesinde Breusch-Godfrey testinin olasılık değeri ($p=0.1850$) otokorelasyon problemi olmadığına işaret etmektedir. Diğer taraftan varyantın sabit olup olmadığına işaret eden Harvey olasılık değerinin %5 düzeyinden büyük olduğuna ulaşılmaktadır ($p=0,1232$). Bu durum değişen varyant sorununun olmadığını göstermektedir. Bununla birlikte, normal dağılım kriteri olan Jargue-Bera olasılık değerine ait olasılık değeri %5' den büyük olduğu görülmektedir ($p=0.1789$). Bu durum normal dağılımın varlığını gösterirken, Ramsey Reset testinin olasılık değerinin %5 düzeyinden büyük olması ($p=0.1789$) modelleme hatasının olmadığını göstermektedir. Uygulanan testler neticesinde oto-korelasyon, normal dağılım, varyant gibi sorunların olmaması ve kurulan model de bir hatanın söz konusu olmayışı elde edilen ARDL sınır testi bulgularının doğru bir şekilde elde edilebileceğini ifade etmektedir.

Çalışmada, eşitlik 1' de verilen doğrusal bir tahmin denklemi oluşturulmuş olup aşağıda gösterilmiştir.

$$\ln \text{BIST100} = \beta_0 + \beta_1 \ln \text{BIST100} + \beta_2 \ln \text{VIX} + \beta_3 \ln \text{Dolar/TL} + \varepsilon_i \quad (1)$$

Böylelikle doğrusal tahmin denkleminde yer alan değişkenlerin doğal logaritmaları alınarak değerlendirmeler yapılmıştır. Sınır testi değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkinin varlığını test etmektedir. Uygulanacak olan sınır testi için kısıtsız hata düzeltme modeli eşitlik 2' de sunulmuştur.

$$\begin{aligned} \Delta \ln \text{BIST100} &= \alpha_0 + \sum_{i=1}^m \beta_{1i} \Delta \ln \text{BIST100}_{t-i} + \sum_{i=0}^n \beta_{2i} \Delta \ln \text{VIX}_{t-i} + \\ &\sum_{i=0}^n \beta_{3i} \Delta \ln \text{Dolar/TL}_{t-i} + \delta_1 + \Delta \ln \text{BIST100}_{t-1} + \delta_2 + \Delta \ln \text{VIX}_{t-1} + \\ &\delta_3 + \Delta \ln \text{Dolar/TL}_{t-1} + \varepsilon_i \end{aligned} \quad (2)$$

Eşitlikte sunulan α , Δ , ε_i sırasıyla, sabit terim, fark operatörü ve hata terimine işaret etmektedir. Eşitlik 1' e dayanarak uzun dönem katsayılarının tahmini için eşitlik 3' de yer alan ARDL(m, n, p, r) modeli kurulmuş olup aşağıda gösterilmiştir.

$$\ln \text{BIST100} = \alpha_0 + \sum_{i=1}^m \alpha_{1i} \ln \text{BIST100}_{t-i} + \sum_{i=0}^n \alpha_{2i} \ln \text{VIX}_{t-i} + \sum_{i=0}^p \alpha_{3i} \ln \text{Dolar/TL}_{t-i} + \varepsilon_i \quad (3)$$

Değişkenler arasındaki kısa dönemli ilişkilerin belirlenmesi için ARDL eşitliğine dayanan bir hata düzeltme modeli kurulmalıdır. Hata düzeltme modeline ait eşitlik aşağıda verilmiştir.

$$\begin{aligned} \Delta \ln \text{BIST100} &= \alpha_0 + \sum_{i=1}^m \lambda_{1i} \Delta \ln \text{BIST100}_{t-i} + \sum_{i=0}^n \lambda_{2i} \Delta \ln \text{VIX}_{t-i} + \\ &\sum_{i=0}^p \lambda_{3i} \Delta \ln \text{Dolar/TL}_{t-i} + \psi \text{ECM}_{t-1} + \varepsilon_i \end{aligned} \quad (4)$$

Uygulanan ARDL Sınır testi ve Hata düzeltme modeli sonucunda BIST100 endeksinin VIX ve Dolar kuru ile kısa ve uzun dönemdeki ilişkisine ait bulgulara tablo 5’ de yer verilmiştir.

Tablo 5 : Kısa ve Uzun Dönemli Katsayılar

Bağımlı Değişken: InBIST100				
ARDL Uzun Dönem Katsayıları				
Variables	Katsayı	S. Hata	t- ist.	Olasılık
InVIX	-0.1482	0.9359	-0.5964	0.0401**
InDolar/TL	-0.2512	3.5906	-0.0699	0.0164**
C	-0.0232	4.660	-0.0212	0.0402**
ARDL Kısa Dönem Katsayıları				
Variables	Katsayı	S. Hata	t- ist.	Olasılık
InVIX	-0.0121	0.0234	-3.6754	0.0345
InDolar/TL	-0.0532	0.0478	-2.6984	0.0320
ECM(-1)	-0.2134	0.0148	-0.2332	0.0402

Sırasıyla % 1, **% 5 ve ***% 10 anlamlılık düzeylerinde önemi göstermektedir.

Tablo 5’ in ilk bölümünde Akaike bilgi kriterine göre belirlenen ARDL uzun dönem katsayılarına yer verilmiş olup söz konusu değişkenlerin arasındaki uzun dönem ilişkinin varlığını test eden sonuçlara yer verilmiştir. Elde edilen katsayılar incelendiğinde VIX endeksi ve Dolar kurunun uzun dönemde BIST100 endeksi ile %5 anlamlılık seviyesinde istatistiksel olarak anlamlı ve negatif yönlü bir ilişki içerisinde olduğuna ulaşılmaktadır.

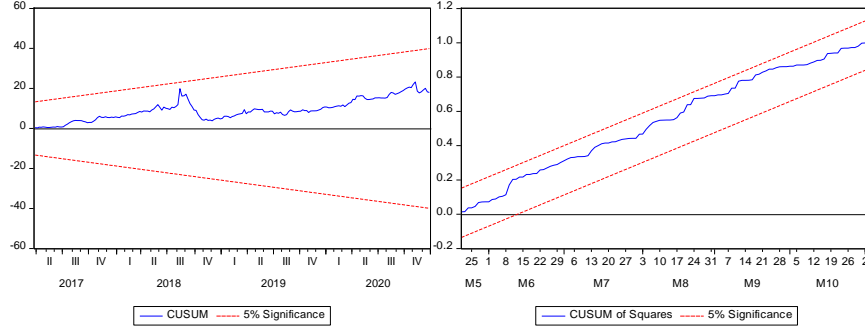
Diğer taraftan değişkenler arasında kısa vadeli ilişkinin test edilmesi için hata düzeltme modeli uygulanmıştır. Elde edilen bulgular neticesinde %5 anlamlılık düzeyinde VIX endeksi ve Dolar kurunun BIST100 endeksi ile kısa dönemde istatistiksel olarak anlamlı ve negatif yönlü bir ilişkiye sahip olduğunu göstermektedir.

Elde edilen hata düzeltme katsayısı (ECM-1) negatif ve istatistiksel anlamda anlamlıdır. Bu durum kısa vadede oluşabilecek sapmanın uzun dönem içinde dengeye döndüğü anlamını taşımaktadır.

Hata düzeltme katsayısı (ECM-1) beklendiği gibi negatif ve istatistiksel olarak anlamlıdır. Bu durum kısa dönemde meydana gelen dengeden sapmaların uzun dönemde dengeye yaklaştığı anlamına gelmektedir. Elde edilen katsayının tahmin değeri -0.213’dür. Bu sonuç kısa dönem şoklarının uzun dönem içinde %21’nin düzelebileceğini ifade etmektedir.

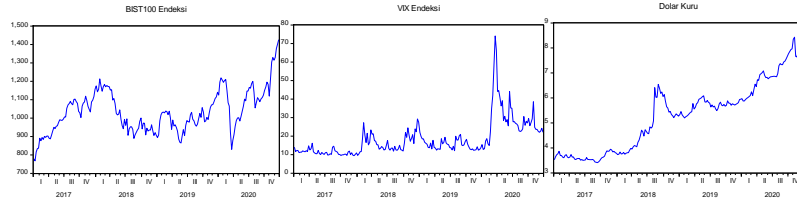

Şekil 1: CUSUM ve CUSUMSQ Grafikleri

CUSUM ve CUSUMSQ istatistikleri kritik sınırlar içinde kalıyor ise, %5 anlamlılık düzeyinde anlamlı olduğu ifade edilmektedir. Böylelikle kritik sınırlar içinde hareket eden CUSUM ve CUSUMSQ ARDL modelindeki istikrarın var olduğunu ifade etmiş olur. Yapılan CUSUM ve CUSUMSQ testinde elde edilen bulgular şekil 1’ de görüldüğü üzere %5 anlamlılık düzeyinde anlamlı ve kritik sınırlar içinde yer almaktadır. Bu durum kurulan ARDL sınır testine ait katsayıların istikrarlı olduğunu göstermektedir. Diğer taraftan BIST100 endeksi, VIX endeksi ve Dolar kuru haftalık verilerine ait grafikler grafik 1’ de gösterilmiş olup aralarındaki ilişki aşağıda açıklanmıştır.

Grafik 1: Değişkenlere Ait Grafikler

Grafik 1 incelendiğinde VIX endeksinin BIST100 endeksi ile zaman içerisinde ters yönde hareket ettiği anlaşılmaktadır. VIX endeksi yükselişe geçtiği dönemlerde BIST100 endeksi ise düşüş yaşamaktadır. Bu durumu gösteren en belirgin dönem ise 02.16.2020 ile 06.07.2020 dönemi olarak göze çarpmaktadır. Diğer taraftan BIST100 endeksi ile Dolar kuru fiyatlarına ait grafiğe bakıldığında ise döviz kuru fiyatlarında meydana gelen keskin artışların yaşandığı dönemlerde BIST100 endeksinde önemli düşüşlerin yaşandığı göze çarpmaktadır. Özellikle 07.08.2018 ile 09.02.2018 dönemi söz konusu duruma işaret etmektedir. VIX endeksi ile Dolar kuruna ait grafik değerlendirildiğinde VIX endeksinde meydana gelen artış dönemlerinde Dolar kurunun da arttığı göze çarpmaktadır. Bu durumun artan korku Endeksi'nin (VIX) Türk yatırımcıların kararları üzerinde bir etkiye sahip

olduğu, böylelikle borsa yatırımcılarının riskten kaçınma arzusu içine girerek Amerikan Dolarına yatırım yaptıkları anlaşılabilir.

Sonuç

Küreselleşmenin etkisi ile finansal alım ve satımların çevrimiçi platformlarda yapılması, haber kaynaklarına hızlı bir şekilde ulaşılması, piyasalarında daha oynak olmasına sebep olmakla birlikte, çeşitli gösterge ve farklı piyasaların entegrasyonuna sebep olmuştur. Özellikle ulusal para birimlerinin yabancı para birimleri karşısındaki pozitif veya negatif yönlü değişimi, borsa endekslerinin birbirleri ile olan ilişkileri ile VIX endeksi gibi çeşitli borsa endekslerinin dayanak olduğu göstergeler hisse senedi piyasalarına önemli düzeyde etki etmektedir. Özellikle Türkiye gibi gelişmekte olan ekonomilere ait hisse senedi piyasaları döviz kuru dalgalanmalarından ve Volatilite endekslerinden etkilenmektedir.

Bu çalışmada VIX ve Dolar kuru gibi değişkenlerin borsa İstanbul üzerindeki kısa ve uzun vadedeki etkisi test edilmiştir. Uygulanan ARDL sınır testi ve hata düzeltme modeli öncesinde serilerin durağanlığı yaygın kullanıma sahip olan ADF ve PP birim kök testleri ile sınanmıştır. Uygulanan birim kök testleri neticesinde VIX endeksinin düzey seviyede durağan olduğuna ulaşılrken, Dolar kuru ve BIST100 endeksi birinci farkları alındığında durağan hale gelmiştir. Bu sayede uygulanan ARDL sınır testi ve hata düzeltme modeli bulguları istatistiksel olarak güvenilir hale gelmiştir. Uygulanan testler neticesinde VIX endeksi ve Dolar kuru değişkenlerinin kısa ve uzun dönemde BIST100 endeksi üzerinde istatistiksel olarak anlamlı ve negatif yönlü olduğuna ulaşılmıştır. Borsa endeksi üzerinde kısa ve uzun dönemde en fazla etkinin Dolar kurunun olduğu sonucuna varılmıştır. Bu durum hisse senedi piyasasında alım ve satım yapan borsa yatırımcılarının kısa ve uzun dönemde VIX endeksi ve Dolar kuru gibi değişkenlerde meydana gelen değişimleri takip etmesi ve bu değişimler çerçevesinde yatırım kararı vermeleri daha yararlı olacaktır.

Gelecekte yapılacak benzer çalışmalar için borsa endeksine etki edebilecek değişken sayısının artırılması ve daha gelişmiş analizlerin kullanılması literatüre önemli düzeyde katkı sağlayabilir.

Kaynakça

Aggarwal, R. (1981). Exchange rates and stock prices: a study of the U.S. capital markets under floating exchange rates. *Akron Business and Economic Review*, 12, 7-12.

Aggarwal, R. ve Soenen, L. (1989). Financial Prices as Determinants of Changes in Currency Values. 25th Annual Meetings of Eastern Finance Association Philadelphia.

Ajayi, R. A., Friedman, J., & Mehdiyan, S. M. (1998). On the relationship between stock returns and exchange rates: tests of Granger causality. *Global Finance Journal*, 9(2), 241- 251.

Akdağ, S. (2019). VIX korku endeksinin finansal göstergeler üzerindeki etkisi: Türkiye örneği. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12(1), 235-256. doi: 10.17218/hititsosbil.522619.

Akdağ, S., & Yıldırım H. (2019). Dolar kuru ile seçilmiş BİST sektör endeksleri arasındaki ilişki: asimetrik nedensellik analizi. *Akademik Hassasiyetler*, 6(12), 409- 425.

Akdağ, S., Kılıç, İ. and Yıldırım, H. (2019). Does VIX scare stocks of tourism companies? *Letters in Spatial and Resource Sciences*, (2019), 12, p. 215–232.

Bagchi, D. (2012). Cross-Sectional Analysis of Emerging Market Volatility Index (India VIX) With Portfolio Returns. *International Journal Of Emerging Markets*, 7(4), 383-396.

Bagchi, D. (2012). Cross-Sectional Analysis of Emerging Market Volatility Index (India VIX) With Portfolio Returns. *International Journal Of Emerging Markets*, 7(4), 383-396.

Başarır, Ç. (2018). “Korku Endeksi (VIX) ile Bist 100 Arasındaki İlişki: Frekans Alanı Nedensellik Analizi” *Dokuz Eylül Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 19(2), 177-191.

Berke, B., (2012). Döviz Kuru ve İMKB100 Endeksi İlişkisi: Yeni Bir Test. *Maliye Dergisi*, 163, 243-257.

Büberkökü, Ö. (1997). Hisse Senedi Fiyatları İle Döviz Kurları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi: Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerden Kanıtlar. *İMKB Dergisi*, C:13, S:52, ss-1-18.

Chang vd. (2016) çalışmasında VIX endeksinin borsa yatırım fonları üzerindeki etkisi test edilmiştir. Uygulanan VAR ve GARCH analizleri neticesinde VIX endeksinin yatırım fonlarını istatistiksel olarak anlamlı ve negatif yönlü etkilediğine ulaşılmıştır.

Chang, C. L., Hsieh, T. L. and McAleer, M. (2016). How are VIX and Stock Index ETF Related? Tinbergen Institute Discussion Paper, No. 16-010/III, Tinbergen Institute, Amsterdam and Rotterdam.

Dowling, S. ve Muthuswamy, J. (2005). The Implied Volatility of Australian Index Options. *SSRN Electronic Journal*.

Eyüboğlu, S. ve Eyüboğlu, K. (2018). Borsa İstanbul Sektör Endeksleri İle Döviz Kurları Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi: ARDL Modeli. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 11(1). ss.8-28.

Fountain, R. L., Herman Jr, J. R. and Rustvold, D. L. (2008). An application of kendall distributions and alternative dependence measures: SPX vs. VIX. *Insurance: Mathematics and Economics*, 42(2), 469-472.

Giot, P. (2005). Relationships Between Implied Volatility Indices and Stock Index Returns. *Journal of Portfolio Management*, 31(3), 92-100.

Huang, T. C. and Wang, K. Y. (2017). Investors' fear and herding behavior: evidence from the taiwan stock market. *Emerging Markets Finance and Trade*, 53(10), 2259-2278.

İskenderoğlu, Ö. ve Akdağ, S. (2018, Nisan). VIX korku endeksi ile çeşitli ülkelerin hisse senedi endeks getirileri arasında bir nedensellik analizi [Tam metin]. 2. Uluslararası Ekonomi Araştırmaları ve Finansal Piyasalar Kongresinde sunulan bildiri. Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi. Erişim adresi: http://ierfm.com/Documents/ierfm_2018_bildiri_kitabi.pdf

Kasman, S. (2003). The Relationship Between Rates and Stok Prices : A Causality Analysis., *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C:5, S:2, ss-70-79.

Kaya, A. ve Coşkun, A. (2015). VIX endeksi menkul kıymet piyasalarının bir nedeni midir? Borsa İstanbul örneği. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 16(1), 175-186.

Kaya, E. (2015). Borsa istanbul (BIST) 100 endeksi ile zimni volatilite (VIX) endeksi arasındaki esbütünleşme ve granger nedensellik. *Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 17(28), 1-6.

Kayral, İ. E. (2020). BİST şehir endeksleri ile döviz kurları arasındaki ilişkinin incelenmesi: bir ARDL sınır testi uygulaması. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, 6, 272- 284.

Kumar, S.S.S. (2012). A First Look at The Properties Of India's Volatility Index. *International Journal Of Emerging Markets*, 7(2), 160-176.

Ozair, M. (2014). What does the VIX actually measure? An analysis of the causation of SPX and VIX. *ACRN Journal of Finance and Risk Perspectives*, 3(2), 83-132.

Önal, Y. B., M. Doğanlar ve S. Canbas, (2002). Döviz Kuru Riskinin Özel Türk Bankalarının Hisse Senedi Fiyatların Etkisinin Araştırılması. *İMKB Dergisi*, Cilt:6 (22): 17-33.

Öner, H., İçellioğlu, C.Ş. ve Öner, S. (2018). Volatilite Endeksi (VIX) ile Gelişmekte Olan Ülke Hisse Senedi Piyasası Endeksleri Arasındaki Engel-Granger Eş-Bütünleşme ve Granger Nedensellik Analizi. *Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 10(18), 110-124.

Özer, M. (1999). Türkiye'de Hisse Senedi Fiyatları ile Döviz Kuru Arasındaki Etkileşimler. *Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, Bahçeşehir Üniversitesi, Eylül 1999: 61-72.

Sadeghzadeh K, (2018). Borsanın Psikolojik Faktörlere Duyarlılığı: Oynaklık Endeksi (VIX) ve Tüketici Güven Endeksi (Tge) İle Bist 100 Endeksi Arasındaki İlişkiler. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi*, 19(2), 238-253.

Sarwar, G. (2012). Is VIX An Investor Fear Gauge in BRIC Equity Markets? *Journal Of Multinational Finance Management*. 22(3), 55-65.

Soenen, L.A. ve Hennigar, E.S. (1988). An Analysis of Exchange Rates and Stock Prices: The US Experience between 1980 and 1986. *Akron Business and Economic Review*, 19(4), 71-76.

Solnik, B. (1987). Using Financial Prices to Test Exchange Rate Models: A Note. *The Journal of Finance*, 42, 141-149.

Tekin, B. ve Hatipoğlu, M. (2017). VIX endeksi, döviz kuru ve petrol fiyatlarının BİST 100 endeksi üzerindeki etkileri: Bir kuantil regresyon yaklaşımı. *ODÜ Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 7(3), 627-634.

Wang, Y. C., Tsai, J. J. and Lu, W. (2014). The Impact of Volatility Index on China's Stock Market. *Journal of Business & Economics*, Vol.6 No.1 (Jan-June 2014) pp. 23-46.

Whaley, R.E. (2000). The investor fear gauge, *Journal of Portfolio Management*, 26, 12-17.

Yıldırım, H. (2019). The long-term relationship of fear index with Dollar Index, DAX Volatility Index and Crude Oil Prices: ARDL Bond Test. *Economics and Administrative*. Ankara: Akademisyen Kitabevi. (47-58)

Yıldız, A., (2014). BİST 100 Endeksi ile Alternatif Yatırım Araçlarının İlişkisi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 19(2), 39-56.

www.investing.com

[itobiad], 2021, 10 (2): 1971-1999

**The Impact of Financial Inclusion on Economic Growth and
Income Inequality**

**Finansal Kapsamın Ekonomik Büyüme ve Gelir Adaletsizliği
Üzerindeki Etkisi**

Aslı Ceren ÖZHAN

**Dr., Bahçeşehir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme
Dr., Bahcesehir University, Social Sciences, Business Administration
asliceren@gmail.com**

Orcid ID: 0000-0001-7965-1655

Gerçek ÖZPARLAK

**Dr.Öğr.Üyesi, Beykent Üniversitesi, MYO
Asst.Prof., Beykent University, Vocational School
gercekozparlak@beykent.edu.tr**

Orcid ID: 0000-0002-8503-3199

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type	: Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received	: 21.01.2021
Kabul Tarihi / Accepted	: 27.05.2021
Yayın Tarihi / Published	: 29.06.2020
Yayın Sezonu	: Nisan-Mayıs-Haziran
Pub Date Season	: April-May-June

Atıf/Cite as: Özparlak, G , Özhan, A . (2021). The Impact of Financial Inclusion on Economic Growth and Income Inequality . İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi , 10 (2) , 1971-1999 . Retrieved from <http://www.itobiad.com/tr/pub/issue/62559/865733>

İntihal /Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and confirmed to include no plagiarism. <http://www.itobiad.com/>

Copyright © Published by Mustafa YİĞİTOĞLU Since 2012 – Istanbul / Eyup, Turkey. All rights reserved.

Finansal Kapsamanın Ekonomik Büyüme ve Gelir Adaletsizliği Üzerindeki Etkisi *

Öz

Finansal kapsama; hane halkının ve firmaların, ihtiyaçlarına uygun olan, avantajlı ve makul maliyetli finansal ürünlere ve hizmetlere erişimleri olarak tanımlanmaktadır. Bu finansal ürün ve hizmetler; finansal işlemler, transferler, tasarruflar ve krediler olarak örneklendirilebilir. Bu çalışma endeksleme tekniğini kullanarak finansal kapsamanın ölçülmesi hedeflemektedir. Finansal kapsamayı ölçmek için finansal erişim endeksi, şirketler seviyesinde finansal kullanım endeksi ve hane halkı seviyesinde finansal kullanım endeksi olmak üzere üç endeks oluşturulmuştur. Bu üç endeks, hane halkının ve şirketlerin finansal hizmetlere ulaşımını ve bu hizmetleri etkin kullanımını gösteren finansal kapsamanın farklı boyutlarını ele almaktadır. Bu çalışmada, Dünya Bankası tarafından hazırlanan Global Findex veri tabanı ile Enterprise Survey veri tabanı ve Uluslararası Para Fonu tarafından hazırlanan Financial Access veri tabanı kullanılarak, firmalar seviyesinde ve hane halkı seviyesinde finansal kapsamayı ölçmek için yollar gösterilmiştir. Bu doğrultuda Avrupa ve Orta Asya bölgesindeki ülkelere odaklanılmış, bu ülkelerin finansal kapsamı tarihi bir sırayla ve ülkeler arasındaki finansal kapsamlar karşılaştırmalı bir şekilde analiz edilmiştir. Avrupa ve Orta Asya bölgesinin içindeki dinamikler incelenerek, bölgenin içinde bulunduğu finansal kapsama gösterilirken, aynı zamanda finansal kapsamanın ekonomik büyüme ve gelir adaletsizliği üzerindeki etkisine de ölçümlenmiştir. Panel Regresyon ve en küçük kareler yöntemi regresyon modelini kullanılarak, finansal kapsamının iki önemli makro verisi olan ekonomik büyüme ve gelir adaletsizliği üzerindeki etkileri analiz edilmiştir. Çalışmanın sonucunda, güncel literatürle uyumlu olarak, finansal kapsamanın tüketim ve yatırım için gereken kaynaklara ulaşmayı sağlayan finansmanı sayesinde, ekonomik büyümeyi artırdığı ve gelir eşitsizliğini azalttığı sonucuna varılmıştır. Bununla birlikte Avrupa ve Orta Asya bölgeleri için finansal kapsamanın büyüme üzerindeki etkisinin de anlamlı düzeyde çıktığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Finansal Kapsama, Ekonomik Büyüme, Gelir Adaletsizliği, Dünya Bankası, Avrupa ve Orta Asya, IMF

• The manuscript is a part of a Ph.D. thesis (2018) of Bahçesehir University.
Bu makale, Bahçesehir Üniversitesi (2018) doktora tez çalışmasından üretilmiştir.

The Impact of Financial Inclusion on Economic Growth and Income Inequality

Abstract

Financial inclusion is defined as the access of households and firms to beneficial and reasonably priced financial products and services which are in line with their necessities. These could be financial transactions, transfers, savings, and loans. After narrowing down the definition, it then measures financial inclusion by using indexation technique. A major contribution of this study is the development of a measure of financial inclusion via formation of three indices, namely financial access index, firm-level and household-level financial usage indices. These three indices capture different aspects of financial inclusion, which is comprised of access to financial services by both households and firms in addition to effective use of these services. Based on Global Findex database and the Enterprise Survey database collected by the World Bank, Financial Access database collected by the International Monetary Fund the study introduces measures of household-level and firm-level inclusion, with placing Europe and Central Asia in a historical and cross-country perspective. By using Panel and Ordinary Least Squares regression analysis, it analyzes the impact of financial inclusion on two important macroeconomic variables, namely growth and inequality. Moreover, it focuses particularly on the ECA region and analyzes the dynamics in the region. The study aims at documenting the status of financial inclusion in ECA, while shedding light on the impact of financial inclusion on growth and inequality. It concludes that, in line with the contemporary literature, financial inclusion enhances growth and reduces inequality with better access to resources to finance both consumption and investment. According to the article's findings, the positive impact of financial inclusion on growth is significant in the ECA region.

Keywords: Financial Inclusion, Economic Growth, Inequality, the World Bank, Europe and Central Asia, IMF

Introduction

Financial inclusion stands for access of households and firms to beneficial and reasonably priced financial products and services which are in line with their necessities. These could be financial transactions, transfers, savings, and loans.

Financial inclusion can also be defined as the access to and household- level and firm-level utilization of formal financial services. Only financial access is not sufficient to define the financial inclusion given that access without any usage does not explain financial inclusion. Therefore, in this study, to

measure financial inclusion, the definition has been narrowed to cover access and usage.

Financial inclusion has become a very popular topic in the recent years particularly after the 2008 financial crisis. It has displayed an increasing trend in many countries worldwide and its degree varies extensively from region to region.

There are two main indicators to measure financial inclusion: access and usage indicators. Access indicators display how deep the financial services' outreach is. These include the branch or ATM network and their penetration levels. Usage indicators measure the clients' utilization of financial services. These include how frequently the products/ services are used over a certain period. Access indicators are captured by supply-side data. Supply-side data surveys give information for the formal financial institutions either directly from them or via financial regulators. The data contain information on geographical access (location of branches), network or utilization of products and services. Supply-side data can be collected regularly given that there are formal and regulated providers of this data. Its cost base is low compared to the demand-data surveys.

Usage indicators are captured by demand-side data. Demand-side data surveys give information about users of financial services (households and firms) collected by conducting surveys of household and firms. Users' financial needs are captured by these surveys (either met or unmet), also the survey results point out to encountered barriers while looking for formal financial services and products.

It should be noted that demand-side data and supply-side data are complementary and both should be used to evaluate financial inclusion in a holistic approach. Therefore, this study uses both supply-side and demand-side data to measure financial inclusion.

A contribution of this study is the development of a measure of financial inclusion via formation of three indices, namely financial access index, firm-level and household-level financial usage indices. These three indices capture different aspects of financial inclusion, which is comprised of access to financial services by both households and firms in addition to effective use of these services.

The aim of this article is to contribute to the literature by studying the macroeconomic relevance of financial inclusion with an emphasis on Europe and Central Asia (ECA) countries. This study examines the linkages of financial inclusion with economic growth and inequality. The study will analyze financial inclusion in three main sections: index formation, regression analysis and qualitative analysis of the ECA region.

As shown in the contemporary literature, financial inclusion enhances growth and reduces poverty and inequality with better access to resource necessitated to finance both consumption and investment. This study aims at documenting the status of financial inclusion in ECA, while shedding light on the impact of financial inclusion on growth and inequality.

The study aims at measuring financial inclusion with the formation of three indices. Similar indices were formed by using similar approaches from the literature. The aim of this study is to quantify financial inclusion and to examine the relationship between financial inclusion and growth and inequality, after controlling for financial structure indicators (both covering financial markets and financial institutions). The intention is to decide if financial inclusion has an impact on growth and on inequality with a particular focus on the ECA region.

Literature Review

The research on the relationship between financial inclusion, inequality and macroeconomic growth has been limited.

Park and Mercado (2015) examined the importance of financial inclusion given that increasing the access to financial services for the poor households was known to be an effective instrument to reduce poverty and to alleviate income inequality. The paper used Sarma's definition (2008) that indicated "financial inclusion as a process that facilitates the access, availability, and usage of financial services" for the whole society. This paper developed a measure for financial inclusion that utilized cross-country data that was available while concentrating on developing countries in Asia. Within precincts of country level data, financial inclusion was connected with a number of macroeconomic outcomes including economic growth, stability and equality (Sahay et al., 2015: 20). It demonstrated that access to finance of the household has a very strong positive link with growth (Sahay et al., 2015a, 25). They used panel regression to test the linkage between stability and financial inclusion.

Dabla et al. (2015) analyzed the relationship of financial inclusion and macroeconomic topics. The authors formed 3 indices that embody various fragments of financial inclusion.

According to Dabla et al's perspective, 3 indices were formed which are

- 1) utilization of financial services by individuals,
- 2) utilization of financial services by small and medium-sized enterprises (SME's)
- 3) access to financing.

The authors used 3 most widely referred sources including the World Bank Enterprise Survey, the World Bank Global Financial and the IMF's Financial Access Survey (FAS). One of the most significant additions of Dabla et al.

(2015) study to the inclusion literature was the creation of the index of financial inclusion for small and medium-sized enterprises.

Batuo and et al. (2010) used a panel data analysis for twenty-two country economies from African from 1999 to 2004. They concluded that income inequality can be reduced when the countries improve their financial sector.

Aslan and et al.'s (2017) implemented cross-country regressions in their studies. The research results reported that financial inclusion was related to income inequality. The authors applied the Findex data to create an index of financial inclusion. In conclusion, the authors found that if financial access was constrained, then there is higher income inequality at the country level.

Methodology

This article will survey the financial inclusion by employing a multi-dimensional indices approach. It'll use Norris and Deng's approach (Norris et al. 2015: 20) in constructing 3 multi-dimensional indices that cover completely different aspects of financial inclusion.

Global Findex

The Global Financial Inclusion¹ dataset was launched in 2011 by the World Bank. It was absolutely comprised of comparable indicators showing how people globally tend to save, to borrow, to make payments; and to manage risk. The Global Findex dataset for 2014 contains more than one hundred indicators, while covering information regarding gender information, age classification, and household income. The indicators were shaped by using the survey data from interviews conducted with 150 Thousand nationwide representative and unsystematically selected adults² and in 143 countries representing more than % 97 of the worldwide population (World Bank Global Findex Questionnaire, 2014).

Enterprise Survey

Enterprise Survey is a vast dataset with an extensive collection of economic data on 131,000 firms in 139 countries. The survey contains a variety of business environment topics including but not limited to access to finance, corruption, crime, infrastructure, competition, and performance measures.

There are various topics covered in Enterprise Surveys including but not limited to business licensing, crime corruption, finance, innovation, informality, infrastructure, labour, perceptions about limitations for doing business, regulations, taxes, and trade. The Enterprise Surveys deliver indicators that show how firms finance their operations and features of

¹ Global Findex

² more than age 15

financial transactions at the firm level (World Bank Enterprise Survey Questions, 2015).

Financial Access Survey

In June 2010, the IMF began to disseminate the results of its annual Financial Access Survey (FAS). The FAS covers the main indicators of financial access and utilization by both households and firms which are globally comparable. The FAS database contains annual meta-data including 189 countries. FAS mainly encompasses two main dimensions of financial inclusion including access to basic consumer financial services and utilization of basic consumer financial services.

Three different indices were formulated. These three indices capture different aspects of financial inclusion, which include access to financial services by both households and firms in addition to effective use of these services.

The diagram below shows the indicators included in each of the indices.

Table 1: Composition of Indices

Indices	Sub-components	Variables	Sources
Use of Financial Services	Households (% age 15+)	<ul style="list-style-type: none"> Account at a financial institution Debit card Credit card Loan from a financial institution in the past year Saved at a financial institution in the past year 	Global Index
	Firms ----- SMEs (Enterprise Survey < 100 employees)	<ul style="list-style-type: none"> % of companies a checking or savings account % of companies with bank loans/ line of credit % of companies using banks to finance investments % of companies using banks to finance working capital % of companies detecting access/ cost of finance as a most important restraint 	Enterprise Survey
Access to Financial Infrastructure		<ul style="list-style-type: none"> Quantity of ATMs³ for each 1,000 square km Quantity of branches of ODC's for each 1,000 square km Quantity of branches for each 100,000 adults Quantity of ATMs for each 100,000 adults 	Financial Access Survey

All variables were normalized as shown below, while formulating the composite index:

$$Index_{a,it} = \frac{a_{it} - \min(a_{it})}{\max(a_{it}) - \min(a_{it})} \quad (1)$$

Where $Index_{a,it}$ is the standardized variable of a of nation "I" and on time t, $\min(a_{it})$ is the minimum value of variable a_{it} over all it; and $\max(a_{it})$ is the maximum value of a_{it} . For those indicators, which display an absence of financial inclusion, the reserve formulation was utilized:

³ Automated teller machines

$$I_{a,it} = 1 - [a_{it} - \min(a_{it}) / \max(a_{it}) - \min(a_{it})] \quad (2)$$

After the completion of the index formation, the relationship between the explanatory variables and financial inclusion was explored. For usage indices including household-level index and firm-level index, cross sectional analysis; for access index panel data analysis was conducted while looking at the effect of financial inclusion on growth and on equality.

Panel analysis on FAS data was conducted. Given the availability of data for a longer time period from 2004 to 2015, the use of panel data was appropriate. Hausmann test was conducted resulting in significance of fixed effects model so in both growth and inequality regressions, fixed effects model was used.

As explained earlier there are three levels of analysis including financial access, firm level financial inclusion and household level financial inclusion. In the initial analysis, panel data was utilized for examining the link between growth and financial inclusion and between income equality and financial inclusion, after controlling for FI efficiency, FM depth and FM efficiency. Since our sample includes 189 countries from all regions over the period of 2004 to 2015, the use of panel data was a better choice compared to the use of either cross-sectional or time-series only data. The following panel regression was conducted:

$$Y_{it} = \alpha + \beta X_{it} + u_{it} \quad (3)$$

$i = 1, 2, \dots, N; t = 1, 2, \dots, T$; i stands for subjects (countries) as the cross-section dimension and t stands for time as the time-series dimension. α is a scalar, β is $K \times 1$ and X_{it} is the ith observation of L explanatory variables. The error component is as shown below:

$$U_{it} = \mu_i + v_{it} \quad (4)$$

Where μ_i stands for the unobservable specific effects over time and v_{it} for the remainder disturbance, μ_i is assumed to be independently and similarly distributed. The empirical test is focused on the determinants of growth and equality of the world with a specific emphasis on the ECA region. The model formulated is:

$$GR_{it} = \alpha_0 + \beta_1 FAF_{it} + \beta_2 IRS_{it} + \beta_3 MCAP_{it} + \beta_4 MTURN_{it} + ECADummy + CrisisDummy + \varepsilon_{it} \quad (5)$$

$$GINI_{it} = \alpha_0 + \beta_1 FAF_{it} + \beta_2 IRS_{it} + \beta_3 MCAP_{it} + \beta_4 MTURN_{it} + ECADummy + CrisisDummy + \varepsilon_{it} \quad (6)$$

GR_{it} is the growth of country i at time t . One proxy, GDP per capita is used to measure growth. $GINI_{it}$ is the income equality of country i at time t . One proxy, GINI Coefficient is used to measure income inequality. FAF_{it} , Financial Access Index, is the measure of access to finance for country i at time t . IRS_{it} , Interest Rate Spread, is the measure of efficiency of financial institutions for country i at time t . $MCAP_{it}$, Market Capitalization to GDP, is the measure of depth of financial markets for country i at time t . $MTURN_{it}$, Stock Market Turnover ratio, is the measure of efficiency of financial markets for country i at time t . ECA Dummy, is the measure of not whether country i belongs to ECA or not. Crisis Dummy, is the measure of whether time t is 2008 or not. β is a vector of parameters to be estimated. ε_{it} is the error term.

Two dependent variables used in this study are GDP per Capita (GR) and GINI coefficient (GINI). GR is used to measure growth. Economic output and well-being of a country are most appropriately measured by the GR. It is the total output measure of a country which is calculated by dividing GDP by the country's population. When comparing different countries, the GR is particularly handy because it demonstrates the relative performance of the countries. Growth in the economies can be tracked by an increase in GR.

Inequality, as a concept, is much broader than poverty and it includes the entire population. In this study, GINI coefficient is used to measure income inequality consistent with the literature. The coefficient is within the range of 0 (or 0 percent) and 1 (or 100 percent), with 0 representing perfect equality and 1 representing perfect inequality. Values over 1 are theoretically probable due to negative income. A country with the same income level of all the residents would have a Gini coefficient of 0. A country which has one individual earned all the income, while others do not earn any income, would have a Gini coefficient of 1 (or 100). Table 2 shows that the mean value for GR is 8.43 for 189 countries in 11 years and 37.65 percent for the Gini.

Table 2: Descriptive Statistics of Dependent Variables

Variable Name	Mean	Standard Deviation	N
GR (GDP)	8.43	1.53	2173
Gini	0,03765	0,0893	715

In addition to the control variables elaborated above, there are two dummy variables, namely ECA Dummy and Crisis Dummy. Given that the study investigates the financial inclusion in ECA particularly, the ECA dummy was introduced to identify if it makes a difference to be part of ECA countries in the financial inclusion's impact on growth and income inequality.

Table 3: Descriptive Statistics of Independent and Dummy Variables

Variable Name	Mean	Standard	N
FAF	.06	.06	1,883
IRS	7.55	5.97	1,528
MCAP	58.5	93.91	1,247
MTURN	39.3	58.08	1,231
ECA Dummy	.19	.46	2,190
CRISIS Dummy	.14	.34	2,190

Fixed effect and random effect models estimate the parameters of the panel data regression. In this study, the fixed effects model was expected to be the suitable method given that we expect to see the effect of 2008 global crisis on most of the countries in the sample.

Hausman and Taylor (1981) test is conducted to decide on the utilization of the appropriate model. In Hausman Test, the correlation between individual effects and regressors is tested with the null hypothesis that there is no correlation between individual effects and regressors.

Table 4: Hausman Test

Dependent Variable	Test Summary	Chi-Sq Statistics	Prob.
GDP per capita	Cross-section	82.82	0.0000
GINI	Cross-section	27.21	0.0001

$P \leq 0,01$

Hausman test in table 4 demonstrates that the fixed effects model is much better than the random effects model for the above-mentioned equations given that the results of both tests are significant.

To check whether the dependent and independent variables are stationary, Unit Roots (based on Dickey- Fuller tests) test is conducted for each variable. It is concluded that all the variables are stationary.

The independent variables are tested for correlation. It was concluded that private sector credit to GDP (DCR) is correlated with FAF and therefore it was removed from the model. The other independent variables were not correlated with each other. Kindly refer to table 5 for the correlation matrix.

Table 5: Correlation Matrix

Variables	FAF	DCR	IRS	MCAP	MTURN
FAF	1				
DCR	0.6408	1			
IRS	-0.2533	-0.4085	1		
MCAP	0.4459	0.4924	-0.1833	1	
MTURN	0.2848	0.2813	-0.1501	0.1297	1

** Correlation is significant at the 0.01 level

* Correlation is significant at the 0.05 level

Cross-country Ordinary Least Squares (OLS) Estimation

An estimation of cross-country ordinary least squares (OLS) was conducted, with respect to the measure of household level inclusion (household FI) and firm level inclusion (firm level FI) at one point in time with GDP per capita and GINI. The empirical test is focused on the determinants of growth and equality of the world with a specific emphasis on the ECA region. The model formulated is:

$$GR_{it} = \alpha_0 + \beta_1 FIH_{it} + \beta_2 IRS_{it} + \beta_3 MCAP_{it} + \beta_4 MTURN_{it} + ECADummy + \varepsilon_{it} \quad (7)$$

$$GINI_{it} = \alpha_0 + \beta_1 FIH_{it} + \beta_2 IRS_{it} + \beta_3 MCAP_{it} + \beta_4 MTURN_{it} + ECADummy + \varepsilon_{it} \quad (8)$$

$$GR_{it} = \alpha_0 + \beta_1 FIF_{it} + \beta_2 IRS_{it} + \beta_3 MCAP_{it} + \beta_4 MTURN_{it} + ECADummy + \varepsilon_{it} \quad (9)$$

$$GINI_{it} = \alpha_0 + \beta_1 FIF_{it} + \beta_2 IRS_{it} + \beta_3 MCAP_{it} + \beta_4 MTURN_{it} + ECADummy + \varepsilon_{it} \quad (10)$$

GR_{it} is the growth of country i at time t . One proxy, GDP per capita is used to measure growth. $GINI_{it}$ is the income equality of country i at time t . One proxy, GINI Coefficient is used to measure income inequality. FIH_{it} , Household Financial Inclusion, is the measure of access to finance for country i at time t (data is only available for 2011 and 2014). FIF_{it} , Firm level Financial Inclusion, is the measure of access to finance for country i at time t (data is only available for 2006, 2009, 2010 and 2013). IRS_{it} , Interest Rate Spread, is the measure of efficiency of financial institutions for country i at time t . $MCAP_{it}$, Market Capitalization to GDP, is the measure of depth of financial markets for country i at time t . $MTURN_{it}$, Stock Market Turnover ratio, is the measure of efficiency of financial markets for country i at time t . $ECA Dummy$, is the measure of not whether country i belongs to ECA or not. β is a vector of parameters to be estimated. ε_{it} is the error term.

Breuch-Pagan/ Cook-Weisberg test is conducted to test heteroscedasticity in 12 OLS regressions that are conducted. According to the test results, no heteroscedasticity is identified. All tests displayed low chi.

Table 6: Correlation Matrix

Variables	Year	FIH	MCAP	MTURN	DCR	IRS
FIH	2006	1				
	2009	1				
	2010	1				
	2011	1				
	2013	1				
	2014	1				
MCAP	2006	0.110*	1			
	2009	0.204*	1			
	2010	0.293*	1			
	2011	0.342**	1			
	2013	0.318*	1			
	2014	0.355*	1			

MTURN	2006	-0.138*	0.092*	1		
	2009	-0.032*	0.089*	1		
	2010	0.101*	0.202**	1		
	2011	0.452**	0.237*	1		
	2013	0.093*	-0.022*	1		
	2014	0.312*	0.039*	1		
DCR	2006	0.382*	0.514**	0.173*	1	
	2009	0.364*	0.532**	0.347**	1	
	2010	0.317*	0.559**	0.422**	1	
	2011	0.594**	0.590**	0.623**	1	
	2013	0.488**	0.666**	0.486**	1	
	2014	0.701**	0.656**	0.478**	1	
IRS	2006	-0.058*	-0.198*	-0.059*	-0.352**	1
	2009	-0.070*	-0.115*	-0.056*	-0.364**	1
	2010	-0.187*	-0.165*	-0.156*	-0.354**	1
	2011	-0.309*	-0.114**	-0.218*	-0.334**	1
	2013	0.052*	-0.196*	-0.042*	-0.297**	1
	2014	-0.277*	-0.077*	-0.116*	-0.294**	1

** Correlation is significant at the 0.01 level

* Correlation is significant at the 0.05 level

Correlation tests were conducted for all independent variables. Credit to GDP was correlated with other independent variables; therefore, it was excluded from the regressions. Please find below the autocorrelation matrices for each regression. The dynamics between Financial Inclusion and growth; between Financial Inclusion and inequality will be analyzed by using OLS estimation formulated above as suggested (Sahay et al., 2015: 30).

Findings

Panel Regressions

This section provides empirical evidence on the effect of financial inclusion on growth and income inequality. The outcome of the unbalanced panel regression on GDP per Capita and Gini Coefficient are given in Table 7.

Table 7: Panel Data Regression for GDP Per Capita and GINI

Dependent Variables	GDP per Capita		GDP per Capita	
<u>Independent Variables</u>				
FAF	5.8607 (0.000)	***	-26.0611 (0.000)	***
IRS	-0.0413 (0.000)	***	0.0621 (0.197)	
MCAP	0.0002 (0.684)		0.0069 (0.355)	
MTURN	-0.0004 (0.091)	*	0.0104 (0.023)	**
ECA Dummy	0.0732 (0.502)		-1.4670 (0.1269)	

The Impact of Financial Inclusion on Economic Growth and Income Inequality

CRISIS Dummy	-0.0426 (0.0637)	*	-0.1566 (0.546)	
Adjusted R-squared	0.5779		0.1599	
F-statistic	81.4600	***	70.5700	***
Prob (F-statistic)	(0.0000)		(0.0000)	

***p < 0,001; **p < 0,01; *p < 0,10

Adjusted R-squared values of the panel regressions are 0.58 for GDP per capita and 0.16 for GINI which are in line with the existing literature. The F-test is found significant for both panel regressions.

The first panel regression analyzes the impact of finance on economic growth. The FAF variable is the proxy variable for financial inclusion which encompasses the access component of finance. As this index gets closer to 1, there is more financial access which also contributes to the increase in GDP growth. As expected, the coefficient sign is positive and significant for GDP per Capita, indicating that an increase in access to finance results in an increase in economic growth. This outcome is consistent with the previous studies which looked at impact of finance in economic growth.

Empirical findings of this study showed that there is a negative and significant coefficient on Interest rate spread for the GDP per Capita regressions. There is also a negative but less significant coefficient (significant at 10% only) on MTURN for the GDP per Capita regressions. These are also in line with the literature (Sahay,2015). Interest rate spread has a negative and significant impact on the bank performance in the long run and that is translated to a negative impact on the GDP growth. Regarding the MTURN, an increase in liquidity could result in the deterioration of growth. Firstly, an increase in the liquidity of the stock market could lead to the reduction of saving rates via both income and substitution effects. The liquidity of the stock market also boosts investor myopia, which then impacts the economic growth unfavourably (Demetriades, 1996: 387). Market capitalization to GDP (MCAP) has a negative coefficient, which implies that an increase in MCAP results in a decrease in growth. It is not significant for the growth equation. Therefore, it could be concluded that it does not have a significant impact on the economic growth (as reflected by lack of significant coefficient).

A "crisis" dummy variable (Laeven and Valencia, 2012: 40) was also added to control for the global crisis beginning in the 2008, as also proposed by (Rousseau and Wachtel, 201: 276). The crisis dummy was also included in the panel regressions and for the GDP per capita regressions. There is a negative and significant coefficient (at 10% level) for the Crisis dummy in the growth regressions. The results point out that the occurrence of a financial crisis has a negative and significant impact on GDP growth in line with the above-mentioned literature.

As concluded in these studies, financial crises have negative impact on the whole economy including the financial sector. Financial crises, particularly the recent subprime crisis affected the economic activity significantly in the main industrial economies, in both emerging and developing countries.

In this study, an ECA dummy is introduced to test if being an ECA country has a significant impact on the growth regressions. ECA dummy coefficient is positive, implying that being from an ECA country has a positive impact on the economic growth. However, the ECA dummy is not significant for the growth regression.

The second panel regression analyzes the impact of finance on income inequality. The FAF variable is again the proxy variable for financial inclusion which encompasses the access component of finance. As expected, the coefficient sign is negative and significant for GINI, indicating that an increase in access to finance results in a decrease in income inequality. This is in line with the recent findings of the literature.

The previous studies pointed out that the impact of financial inclusion on income inequality was less significant while using Gini coefficient as the measure of inequality (Sahay et al., 2015). Park and Mercado identified a significant correlation between financial inclusion and income inequality. They included inflation, primary school completion and growth in bank claims as control variables. They used the Gini coefficient as a proxy for the income equality. They found that the coefficients are robust and significant according to their dataset.

Out of the three control variables/ financial development variables, MCAP, IRS and MTURN, only MTURN had a significant positive coefficient. This indicates that as market turnover increases, income inequality also increases. Both MCAP and IRS has positive coefficients; however, they are both not significant. Both dummy coefficients are negative and insignificant for the inequality equation. This implies that the crisis years have a negative relationship with the inequality. Being from ECA region also has a negative relationship with the GINI coefficient, meaning that being from ECA region decreases the probability of inequality.

OLS Regressions

Household-Level Growth Regressions

Below is the empirical evidence on the determinants on growth by using the OLS estimation with respect to the measure of household level inclusion. The outcome of the OLS estimations on GDP per Capita for years 2011 and 2014 are given in Table 8.

There were no issues with autocorrelation, heteroscedasticity and normality of the residual term for all equations. Adjusted R-squared values are 0.62, 0.78 and 0.51 for years 2011 and 2014 respectively. The F-test is found significant for all OLS regressions.

Table 8: OLS Regression Summarize

	FINDEX 2011	FINDEX 2014	FINDEX 2011
Dependent Variables	GDP per Capita	GDP per Capita	Gini
Independent Variables			
FIH	4.7219 *** (0.000)	4.989 *** (0.000)	-19.008 * (0.091)
IRS	-0.036 ** (0.043)	-0.009 (0.720)	0.052 (0.784)
MCAP	0.0009 (0.256)	0.001 (0.176)	0.1109 *** (0.004)
MTURN	-0.000 (0.978)	-0.002 (0.332)	-0.0199 (0.783)
ECA Dummy	0.2670 (0.293)	0.626 * (0.074)	-9.9901 ** (0.006)
Adjusted R-squared	0.625	0.785	0.511
F-statistic	25.960 ***	31.660 ***	6.220 ***
Prob (F-statistic)	0.000	0.000	0.001

***, **, and * indicate significance at the 1%, 5%, and 10% levels, respectively. Robust standard errors are in parentheses

FIH, which is the household-level financial inclusion variable, has a positive and significant coefficient for both years. This indicates that the increase in household inclusion results in an increase in economic growth. The result is consistent for both years of analysis.

Empirical results of the study further pointed out that there is a negative coefficient on the IRS (interest rate spread/ lending and deposit spread) which is a measure of the efficiency of Financial institutions. As the IRS increases, the growth decreases. This is in line with the literature (Amidžić, 2014: 105). This variable is significant for 2011 but not significant for 2014. The other financial development indicators, namely MCAP and MTURN do not have significant coefficients for both years. MCAP has a positive and MTURN has a negative coefficient and this is again in line with the empirical findings in the literature. ECA dummy has positive coefficient for both years implying that being from an ECA country increases the possibility of economic growth. The dummy variable is only significant for 2014. This is mostly because for 2014, there are more ECA countries in the FINDEX database which is then used to construct the FIH variable.

Household-level Gini Regressions in Table 8 provides empirical evidence on the determinants on inequality by using the OLS estimation with respect to

the measure of household level inclusion. These regressions were run for both years 2011 and 2014; however, the second regression was omitted due to insufficient number of observations (less than 25 observations). The outcome of the OLS estimations on Gini coefficient for 2011 is given in Table 8.

The household-level inclusion variable (FIH) has a negative and significant coefficient for this equation. This indicates that the increase in household inclusion results in a decrease in income inequality. Impact of household financial inclusion on income inequality was also examined in the previous studies (Sahay, 20015:40) As discussed by Sahay and others (Sahay et al., 2015), access of finance of the household has a significant negative relationship with income inequality. Regional studies looking at developing Asian economies had the same conclusion pertaining to the relationship between household level inclusion and income inequality (Park and Mercado, 2015: 25).

Empirical results of the study further pointed out that MCAP is found to be significantly and positively associated to income inequality. In other words, as market capitalization increases, income inequality also increases. The other financial development indicators including IRS and MTURN are not significantly related to income inequality. IRS has a positive coefficient and MTURN has a negative coefficient, in line with the previous findings. This shows that an increase in interest rate spread results in an increase in income inequality. Also, an increase in market liquidity which is reflected by market turnover results in a decrease income inequality. These are not tested at the household- level in previous literature; however, it is not correct to reach any conclusions given that these two variables do not have significant coefficients.

Finally, the ECA dummy has a negative and significant coefficient for this particular equation. This implies that ECA countries are more likely to have low GINI coefficients.

Firm-Level Growth Regressions

Below is the empirical evidence on the determinants on growth by using the OLS estimation with respect to the measure of enterprise level inclusion. The outcome of the OLS estimations on GDP per Capita for years 2006, 2009, 2010 and 2013 are given in Table 9. Adjusted R-squared values are 0.32, 0.27, 0.25 and 0.22 respectively. The F-test is found significant for all OLS regressions.

Table 9: OLS Regressions Summarize for GDP per Capita and GINI

	Enterprise Survey 2006	Enterprise Survey 2009	Enterprise Survey 2010	Enterprise Survey 2013	Enterprise Survey 2006	Enterprise Survey 2009
Dependent Variables	GDP per Capita			GDP Per Capita	Gini	
Variables						
FIF	2.4660 *** (0.002)	3.1358 *** (0.001)	2.8494 *** (0.002)	2.1198 ** (0.057)	-6.1606 (0.530)	-16.6202 * (0.071)
IRS	-0.0538 *** (0.010)	-0.0505 ** (0.036)	-0.0525 ** (0.024)	-0.0194 (0.663)	0.3876 ** (0.040)	0.2337 (0.285)
MCAP	0.0075 *** (0.003)	0.0063 * (0.079)	0.0033 (0.308)	0.0022 (0.595)	0.0387 (0.135)	0.0926 * (0.061)
MTURN	-0.0017 (0.554)	0.0000 (0.998)	0.004 (0.955)	0.0014 (0.761)	0.0078 *** (0.867)	-0.0082 (0.869)
ECA Dummy	0.4601 * (0.098)	0.4049 (0.188)	0.3906 (0.314)	0.7095 (0.306)	-13.9065 (0.000)	-13.3263 *** (0.000)
Adj. R-Sq.	0.3196	0.2701	0.2456	0.2205	0.5435	0.4824
F-statistic	8.1400 ***	5.8900 ***	5.3600 ***	1.4700 ***	8.1400 ***	7.3400 ***
Prob (F-st.)	0.0000	0.0002	0.0004	0.0002	0.0010	0.0020

***, **, and * indicate significance at the 1%, 5%, and 10% levels, respectively. Robust standard errors are in parentheses

Firm-level financial inclusion variable (FIF) has a positive and significant coefficient. FIF consists of five main indicators including the percentage of firms with checking and savings account, percentage of firms with bank loans/ line of credit, percentage of firms utilizing banks to finance investments, percentage of firms utilizing banks in financing working capital and finally percentage of firms identifying finance costs as the major constraint.

The empirical findings of this study show that the FIF which captures the inclusion of firms (via the five channels listed above) is positively and significantly related to growth. This implies that as the firm-level inclusion increases, growth also increases. Dabla-Norris et al. illustrated that firm-level inclusion indicators including diminishing monitoring costs, lessening collateral requirements, and increasing access of firms to credit result in an increase in growth. They found a significant positive relationship with firm level inclusion and growth. (Dabla- Norris et al., 2015: 30)

From the financial development indicators, IRS has a negative and significant relationship with growth. This holds for all three years except for 2013. For 2013, the coefficient sign is still negative; however, the coefficient is not significant. Increase in interest rate spreads results in a decrease in growth. Again, this is in line with the previous literature. MCAP also has a significant and positive coefficient for the growth equation for the years 2006 and 2009. For the other three years, although the coefficient has a positive sign, it is not significant. MTURN has a positive but insignificant coefficient for all equations. Finally, ECA Dummy has significant coefficient only for year 2006. It could be stated from the findings of 2006 firm-level growth equation that being from the ECA region increases the possibility of growth.

ECA Dummy's coefficient is positive for all equations in this section however insignificant for the other years.

Firm-level Gini Regressions

This section provides empirical evidence on the determinants of inequality (proxied by the Gini Coefficient) by using the OLS estimation with respect to the measure of firm level inclusion. These regressions were run for years 2006, 2009, 2010 and 2013; however, the last two regressions were omitted due to insufficient number of observations (less than 25 observations). The outcomes of the OLS estimations on Gini coefficient for years 2006 and 2009 are given in Table 4.9. Adjusted R-squared values are 0.54 and 0.48 respectively. The F-test is found significant for both OLS regressions.

Firm-level financial inclusion variable (FIF) has a negative coefficient for inequality equations. It is only significant for 2009. This implies that an increase in financial inclusion of firms results in a decrease of inequality. Pertaining to the financial development indicators, IRS has a positive and significant relationship with inequality for 2006 inequality regression. For the year 2009, the IRS coefficient is not significant. According to the sign of the coefficient, as interest rate spreads increase, the inequality increases. This is also in line with the previous literature (Sahay et al., 2015). MCAP has a significant and positive coefficient for the inequality equation for the year 2009. The coefficient is not significant for MCAP for 2006. The sign of MCAP implies that as market capitalization increases, the level of inequality also increases. MTURN coefficients have diverging signs for the two analyzed years and these coefficients are not significant. Finally, ECA Dummy has significant negative coefficient for both years. It could be stated from the findings of the firm-level inequality equations that being from the ECA region decreases the possibility of inequality.

ECA Findings

Household-Level Financial Inclusion

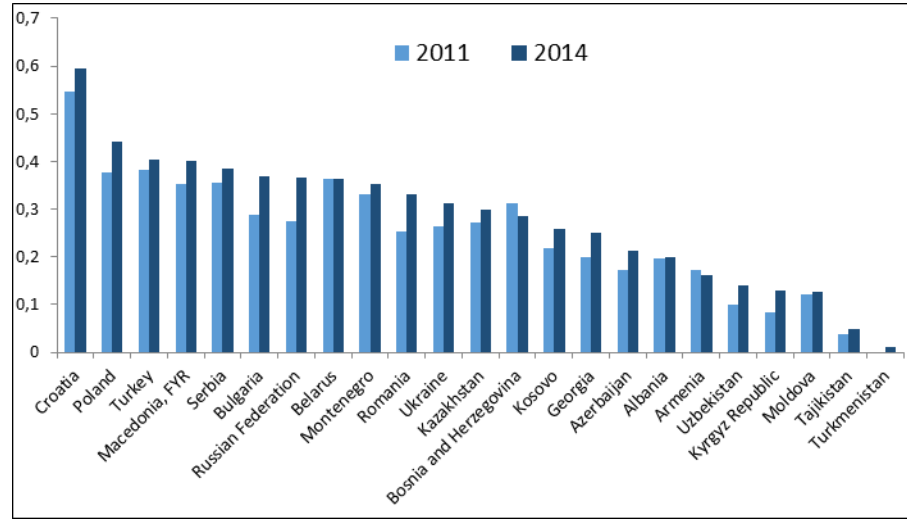
According to the Global Findex database, ECA had 105 million unbanked people. This number reaches to 2 billion worldwide, and ECA has a significant share in this category.

According to the survey results, ECA has displayed a continuous growth in ownership of accounts. The account ownership increased from 43 percent in 2011 to 51 percent in 2014 (average rate of account ownership in developing countries was 54 percent). Some countries in ECA showed significant increases, namely Romania, Kazakhstan and Albania. Some countries in the region maintained the same level of account ownership including Armenia, Macedonia, Moldova and Turkey.

In ECA, the most prominent factor behind financial exclusion has been the absence of trust in financial intermediaries. 30 percent of the interviewees from ECA mentioned lack of trust as the reason of not having an account, well above the global average of 13 percent. This outcome is not surprising if one looks at the history of this particular region.

Figure 1: ECA Countries Household Index

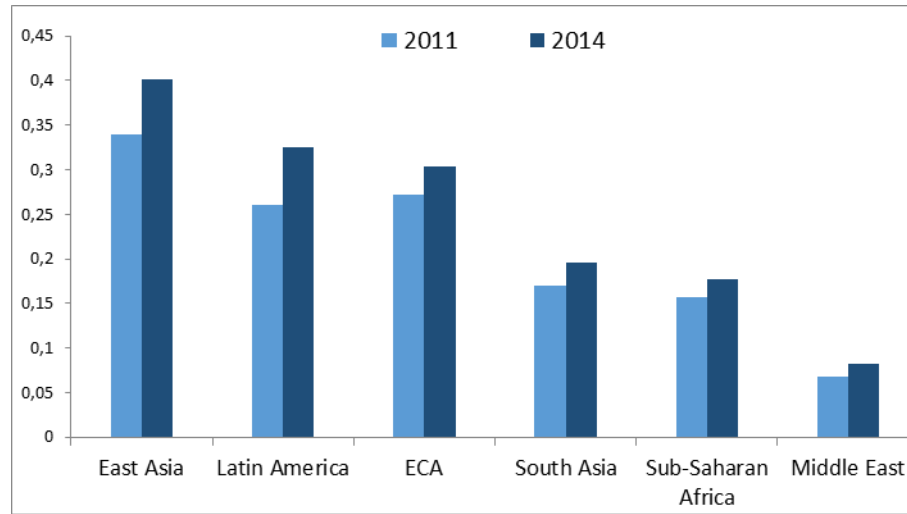

Only 8 percent of ECA interviewees used financial intermediaries for savings compared to 27 percent worldwide. Formal savings were even less: in ECA only 15 percent of the account holders have formal accounts, compared to 42 percent globally. Additionally, religious factors were mentioned three times more than the global average. On the other hand, on a positive note, although lack of trust and religious tendencies contributed to decreased formal savings and account holding, it did not hinder digital payments. 72 percent of account holders either receive or make payments by utilizing their accounts. Compared to other regions, only sub-Saharan Africa exceeds this percentage due to common usage of technologies based on card payments. 23 percent of the interviewees in ECA were using debit cards and 15 percent were using credit cards. ECA has the highest usage of cards. Employers had a big role in this lion's share: 60 percent of the earnings were sent to a financial account. This is the highest percentage within developing regions. Although there have been noteworthy enhancements between 2011 and 2014, ECA has been behind Euro Area and OECD countries on financial inclusion of households. In 2011, Croatia, Turkey and Poland displayed the highest scores on financial inclusion of the household with ECA. In 2014, the same countries had the highest score. Within the covered ECA countries, Croatia stood out both in 2011 and 2014 pertaining to the household index based on Global Findex database. Croatia has deep financial markets which can serve to wide population. Financial markets are also inclusive for the low-income households. The government has worked on the consumer

protection and financial literacy. They both facilitate trust of customers for the financial institutions. The EU also encourages Croatia to strengthen its financial education programs. In conclusion, the EU anchor has been very instrumental for Croatia to improve house-hold level financial access. Croatia is followed by Poland and Turkey. After the global financial crisis, the Polish economy bounced back which resulted in an increase in disposable income per capita. Sentiment of the households also improved, and this encouraged them to use more financial services. Additionally, in Poland, there is a well-functioning financial system which facilitates the capital movement from entities with excess funding to entities with a need for funding. The worst performers included Turkmenistan, Tajikistan and Moldova in both years of household index. Kosovo, Georgia, Azerbaijan, Albania, Armenia and Kyrgyz Republic remained under ECA average for 2014. Household-level usage of finance improved for all countries from 2011 to 2014 except for Armenia and Bosnia. In Belarus and Albania, the calculated indices remained the same, pointing out no change between 2011 and 2014. Kyrgyz Republic, Russia and Romania improved the most respectively from 2011 to 2014 in terms of household inclusion.

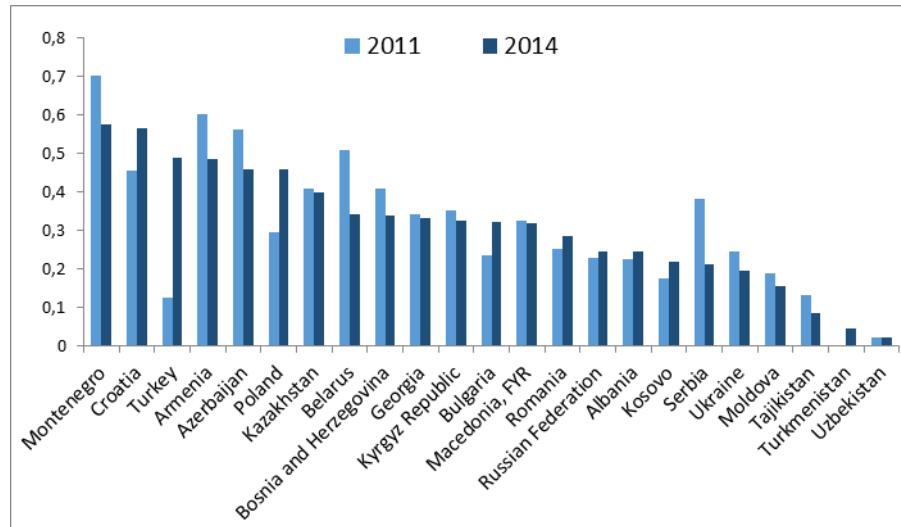
Figure 2: Regional Household Index

The World Bank Group categorizes the world under six regions including East Asia and Pacific, Latin America and Caribbean (Latin America), Europe and Central Asia, South Asia, Sub-Saharan Africa, Middle East and North Africa (Middle East). This regional categorization was used in this study given that same regional division applied for the data which was utilized throughout the study.

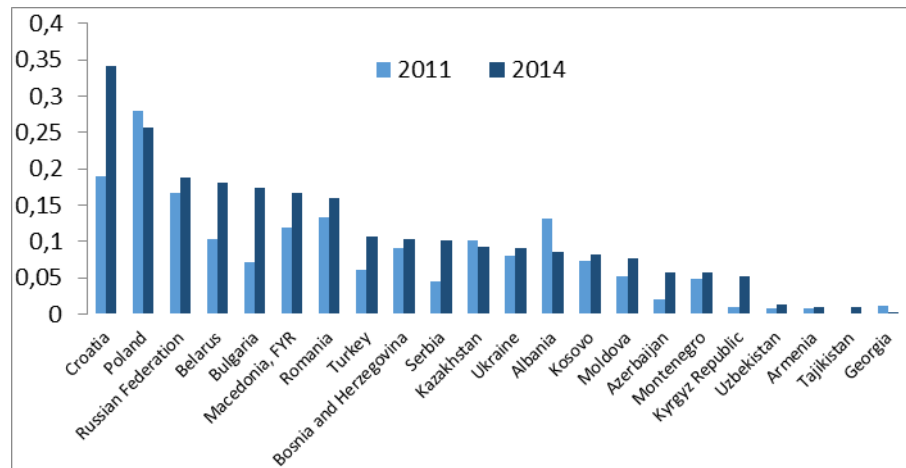

Figure 3: ECA Findex: Borrowed from A Financial Institution

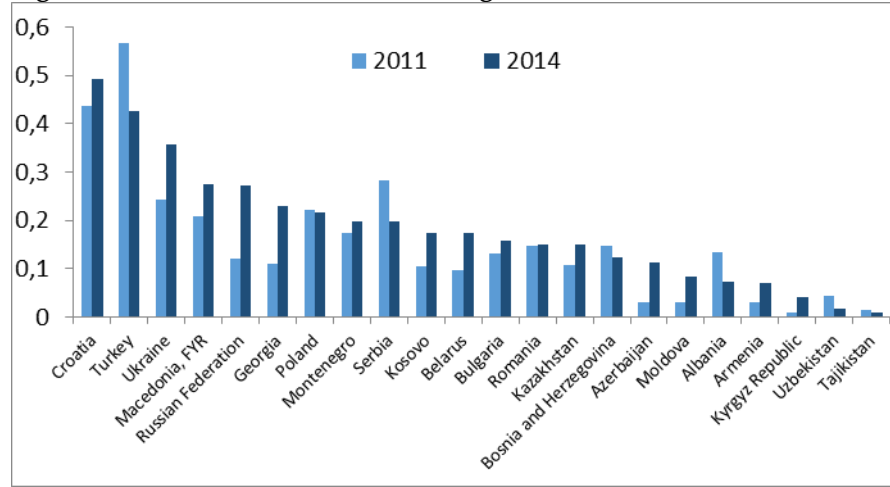
All regions displayed an increase in the financial inclusion of households. East Asia outperformed other regions for both years pertaining to the household index. This is mainly driven by the positive impact of developing Asian countries including Singapore, Republic of Korea and Hong Kong. ECA moved from being second to third from 2011 to 2014. This is mainly due higher increase in Latin America compared to ECA region. Latin America and Middle East improved the most related to the household index. With respect to borrowing from financial institutions, Montenegro ranked the highest and it was followed by Croatia and Turkey. Borrowing from a Financial Institution significantly increased in Turkey from 2011 to 2014. The worst performers for this indicator were Tajikistan, Turkmenistan and Uzbekistan. This is in line with loan to GDP ratios of these countries.

Figure 4: ECA Findex: Saved at a Financial Institution Countries

ECA countries do not perform well when it comes to saving at a financial institution. This is due to legacy of banking crisis and distrust of households to the financial institutions. Croatia and Poland again displayed the highest numbers for the indices, albeit both are below “0.4”. Armenia, Tajikistan and Georgia had the lowest rankings with the region. In Georgia, the observed low level of saving is mainly as a result of a disorganized spending behavior which is not backed by sufficient income levels. The Georgian population displays natural propensity to spend in extreme amounts. In Tajikistan, the low rate of savings is mainly due to the factors described above. In both Armenia and Uzbekistan, savings rate is very low compared to the region.

Figure 5: ECA Findex: Credit Card Usage

With respect to credit card usage, Croatia again ranked the highest within ECA region. It is followed by Turkey and Ukraine. The lowest indices belonged to Kyrgyz Republic, Uzbekistan and Tajikistan. Bulgaria, Romania, Kazakhstan, Bosnia and Azerbaijan were also at the lower end of the index rankings within the region.

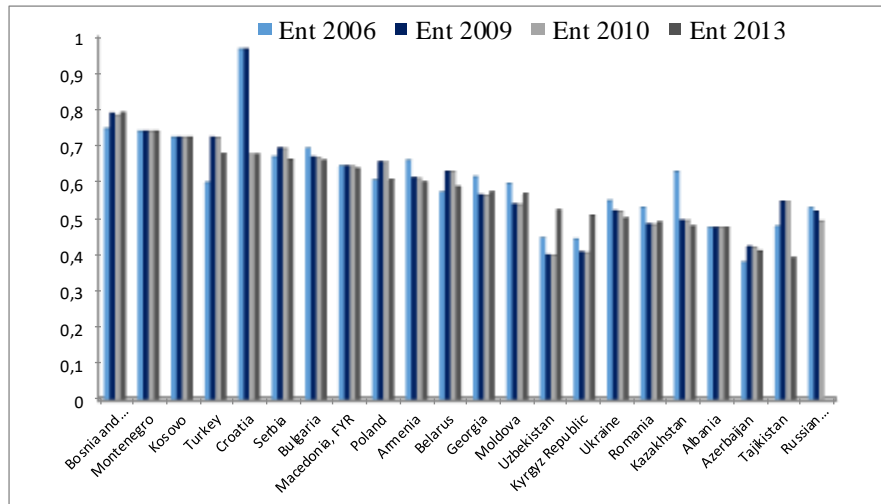
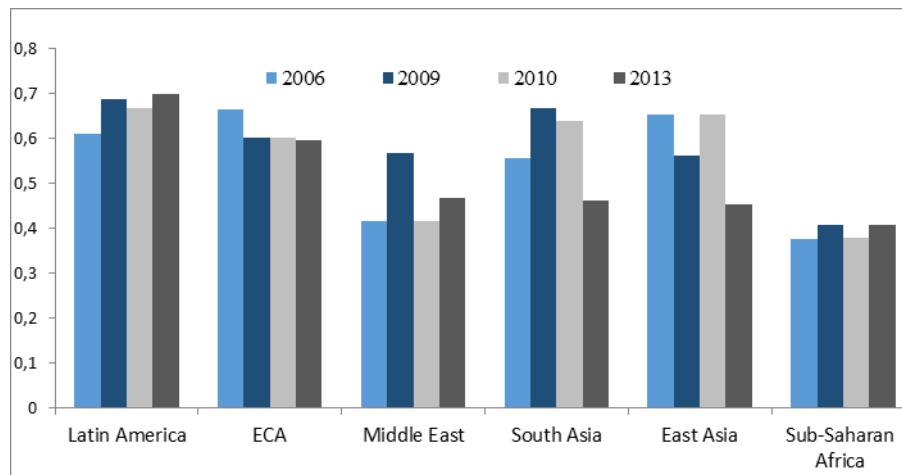

Figure 6: ECA Firm-Level Index

With respect to firm level index, overall, ECA countries performed very well, all of them remained above 0.4. Croatia had the highest index results in 2006 and 2009; however, Bosnia, Montenegro, Kosovo and Turkey outpace Croatia in 2010 and in 2013. Azerbaijan and Tajikistan were the worst performers in ECA for 2013. In Tajikistan, the banking sector has been weak with high NPLs, low profitability, limited funding and liquidity restraints. The banking sector remained under pressure mainly due to the slowdown in the economy which was accompanied by the global financial crisis.

Figure 7: Regional Firm-Level Index

With respect to the regional performance, ECA had the second ranking for the years of analysis. Additionally, the indices have been above 0.6 in all four years. Although ECA outpaced Latin America in 2006, after 2006 for the years that were covered by the table above, Latin America took over the first

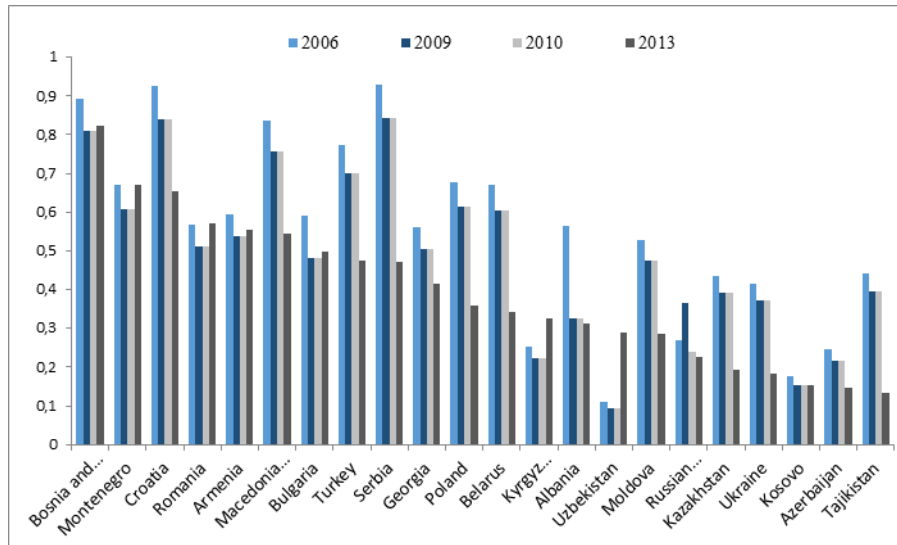

ranking. ECA was followed by Middle East with respect to the firm level inclusion. Firm level inclusion decreased slightly in ECA from 2006 to 2011.

Same with household index, ECA lagged behind LAC in later years (2010, 2013). Balkan countries performed better than their counterparts in ECA region with respect to companies with bank loan or line of credit (particularly Bosnia, Montenegro, and Croatia). Although Serbia ranked highest in 2006, the firms' access to loans or line of credit decreased from 2006 to 2013. Tajikistan, Azerbaijan and Kosovo are the worst performers in this category.

Overall, in ECA, firms have access to savings or checking accounts. Serbia, Bulgaria and Croatia are the forerunners in this category within the region.

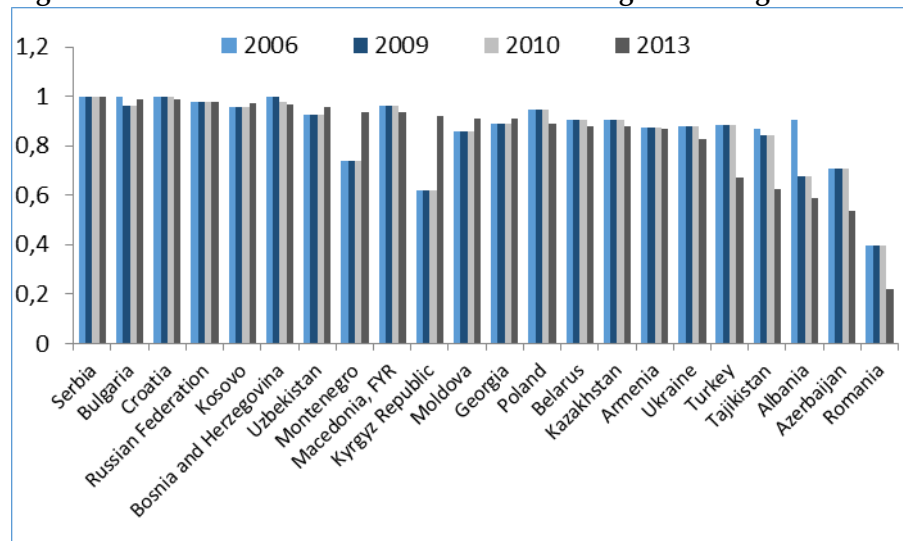
Figure 8: ECA Firm-Level Index: Companies with Bank Loan or Line of Credit

Serbia was the best performer also within all countries. Albania, Azerbaijan and Romania remain under the regional average. In Azerbaijan and in Albania, the entrepreneurs face major challenges when it comes to access to finance. In Azerbaijan, 75 percent of the entrepreneurs find it difficult to seek operational financing.

Figure 9: ECA Firm-Level Index: Firms with Savings/Checking Account

4.3.2. Access to Financial Institutions

Russian Federation ranks highest with respect to financial access. The authorities reacted rapidly with supporting the banking sector pertaining to the liquidity and capital levels. Even though there was no major crisis, the crisis had a significant structural effect.

Figure 10: ECA Access to Financial Institutions (FAS Index)

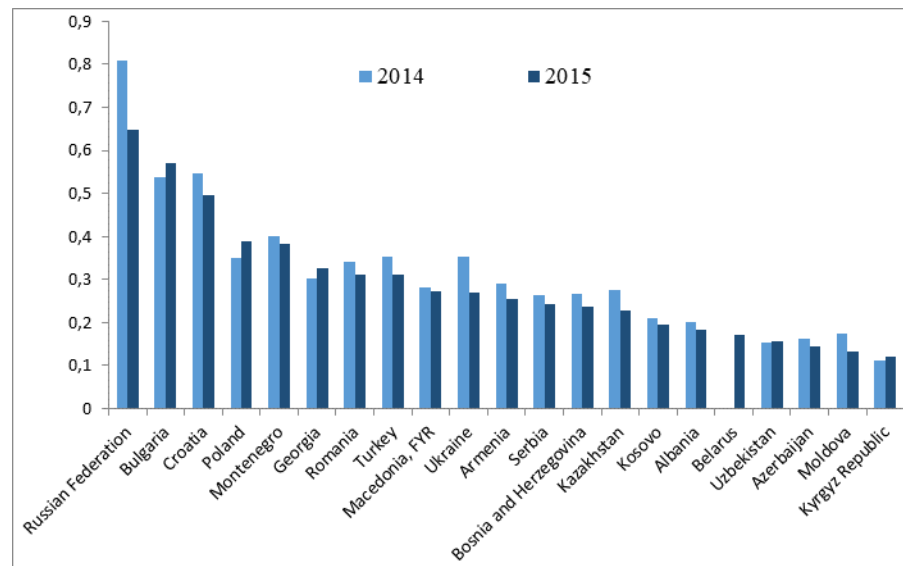
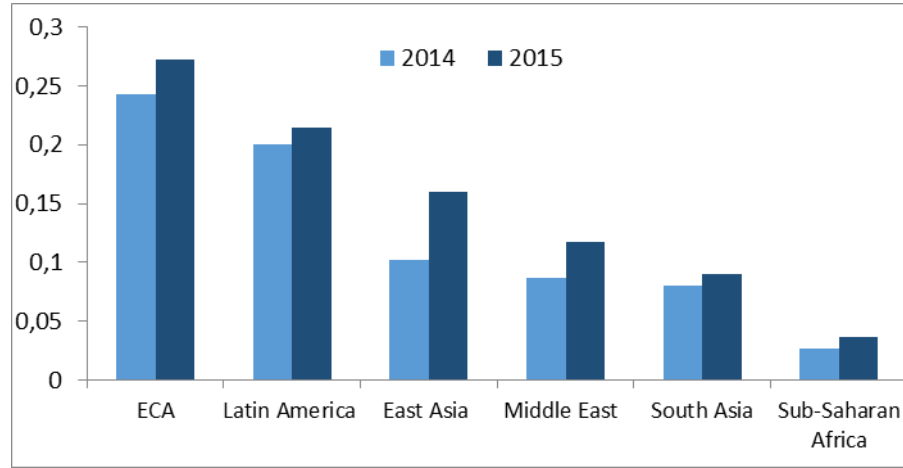

Figure 11: Regional Access to Financial Institutions

The publicly owned Russian banks increased their market share in the market while providing lending dynamically. The regional average is approximately "0.3". Armenia, Serbia, Bosnia, Kazakhstan, Kosovo, Albania, Belarus, Kyrgyz Republic, Azerbaijan, Uzbekistan and Moldova remained under the regional average for 2015. Kyrgyz Republic, Azerbaijan and Moldova were the worst performers in this category.

The small Central Asian economies were not affected much from the global financial crisis particularly because of their frail linkages with European trade. They also had low access levels to global markets. In Kyrgyzstan, conversely, as a result of the political crisis, there was a noteworthy economic and financial disturbance and GDP growth slowed significantly (less than 1 percent). Armenia, Moldova and Georgia were all significantly hit by the economic tremors in 2008; however, they managed to circumvent main banking crises. Georgia remained over the ECA average while Armenia and Moldova did not show the same performance related to the financial access indicator. Ukraine and Kazakhstan both remained under the ECA average. They both had main banking crises.

Different than the household inclusion and firm inclusion, ECA as a region has a much favorable position on financial access compared to other regions. Russian Federation, Bulgaria, Croatia and other accession countries lead this outcome. With respect to access, ECA outperformed the other five regions in both years 2014 and 2015 clearly. All of the regions displayed an improvement pertaining to this index. The highest improvements were recorded in East Asia and ECA.

Conclusion

This study aimed at quantifying financial inclusion by formulating three different indices. These indices were divided into three categories namely access index, household-level inclusion and firm-level inclusion index. Based on Global Findex database and Enterprise Survey database collected by the World Bank, Financial Access Data collected by the IMF, the study introduced measures of household and firm level inclusion while placing ECA in a historical and cross-country perspective. It further aimed at shedding light on the impact of financial inclusion and growth while identifying determinants of financial inclusion. This article aimed at contributing to the literature by quantifying financial inclusion via index formation and by exploring the macroeconomic impact of financial inclusion with a more detailed focus on ECA countries.

In the findings part of this study, the impact of financial inclusion on growth and income inequality was interpreted. The results show that the increase in financial access leads to an increase in economic growth. These results are also consistent with previous studies looking at the impact of financing on economic growth. According to other findings in the analysis, the results indicated that the increase in financial access led to a decrease in income inequality. These results are also consistent with the latest findings in the literature. Another important finding of the study pointed out that an increase at the firm-level inclusion results in an increase in growth and reduction in inequality. These findings also in line with the previous findings in the literature. In conclusion, the study confirmed the previous studies which showed financial inclusion's contribution to multiple macroeconomic goals explicitly increasing growth and reducing inequality. The study further deep dived at ECA region which was not covered in the previous studies.

The empirical study can be enriched by adding a gender dimension and also by adding technology and digital finance indicators. Access to finance particularly with respect to access to finance by women entrepreneurs has been a very popular topic lately. Microeconomic and sociological studies find that financial access by women helps society more generally. Studies showed that women are subject to more barriers than men in accessing finance. In sum, exclusion of women from finance jeopardizes growth significantly and it could further lead to increase in inequality. The second aspect that could improve the study would be including the role of technology and digital banking while quantifying access to finance. To reach new customers, financial institutions started to offer digital financial services to underbanked segments of the society. Given that digital financial services result in the increase in accessibility and affordability of financial services, many cash based transactions were shifted to formal financial services. Technology is playing a vital role in the expansion of financial inclusion. Digital finance which includes mobile banking, electronic payments could

considerably increase the usage and access of financial services by the poor and unserved population which then could result in macroeconomic growth and reduction of inequality.

Research Limitations

This study has two main limitations. First, the number of indicators which are embedded in each index is limited. There is room to add further indicators to capture more dynamics of the inclusion. Second, the time tested for a long-term relationship is not sufficient particularly pertaining to household and firm level indices. This is mainly due to the lack of data for these two indices; however, going forward, the study could be enriched by adding more years as more years of survey data will be available.

Reference

Alter, Adrian & Yontcheva, Boriana. (2015). Financial Inclusion and Development in the CEMAC, *IMF Staff Papers* (15), 10.5089/9781484317556.001, Washington D.C.: IMF.

Amidžić, G. A. M. and A. Mialou. (2017). Assessing Countries' Financial Inclusion Standing– A New Composite Index, *Journal of Banking and Financial Economics*, University of Warsaw, Faculty of Management, Vol. 2, No: 8, pp. 105-126.

Aslan G., Deléchat C., Newiak M., and Yang F. (2017). Inequality in Financial Inclusion and Income Inequality, *IMF Working Papers* (17), Washington D.C.: IMF.

Batuo, M.E., Guidi, F., Mlambo, K. (2010). Financial development and income inequality: evidence from African countries,. *MPRA Paper*, No: 25658, Tunis, Tunisia: African Development Bank.

Dabla N., Era, Kalpana K., Hujin S.t, Frantisek R., Evridiki T. (2015a). Causes and Consequences of Income Inequality: A Global Perspective, *Staff Discussion Notes* (15), 1, 10.5089/9781513555188.006. Washington D.C.: International Monetary Fund.

Dabla N., Era, Yan J., Robert T., and D. Filiz U. (2015b). Identifying Constraints to Financial Inclusion and Their Impact on GDP and Inequality: A Structural Framework for Policy, *IMF Working Papers* (15), 10.5089/9781498381598.001. Washignton, D.C.: International Monetary Fund.

Demetriades, Panicos O. & Hussein, Khaled A. (1996). Does financial development cause economic growth? Time-series evidence from 16 countries, *Journal of Development Economics*, Elsevier, Vol. 51, No: 2, pp. 387-411.

Demirgüç-Kunt, A., Leora K., Dorothe S., and Peter Van O. (2015) *The Global Findex Database 2014: Measuring Financial Inclusion around the World*. Policy Research Working Paper 7255, Washington, D.C.: World Bank.

Demirguc-Kunt, Asli & Klapper, Leora. (2012). *The Global Findex Database: Measuring Financial Inclusion*. 10.1596/1813-9450-6025.

Hausman, J.A., & Taylor, W.E. (1981). Panel data and unobservable individual effects. *Econometrica*, Vol. 49, No: 6, pp. 1377-1398.

Laeven, L., and Fabian V. (2012). Systemic Banking Crises Database: An Update, *IMF Economic Review* (61), 10.2139/ssrn.2096234, Washington, D.C.: International Monetary Fund.

Park, Cyn-Young & Mercado, Jr, Rogelio. (2015). Financial Inclusion, Poverty, and Income Inequality in Developing Asia. *SSRN Electronic Journal*. 10.2139/ssrn.2558936. Tokyo: Asian Development Bank

Rousseau, P., and Paul W. (2011). What is Happening to the Impact of Financial Deepening on Economic Growth. *Economic Inquiry*, Vol. 49, No: 1, pp. 276-88.

Sahay, R., Martin C., Papa N., Adolfo B., Srobona M., Annette K., Yen Nian M., Seyed Reza Y. (2015). Financial Inclusion: Can It Meet Multiple Macroeconomic Goals, *IMF Working Paper* (17), 199, Washington D.C.: IMF.

Sarma, Mandira. (2008). Index of Financial Inclusion, New Delhi: Indian Council for Research on International Economic Relations, *Working Papers* 215, New Delhi.

World, Bank. (2015). *Global Financial Development Report: Financial Inclusion*, Washington D.C.: World Bank.

World, Bank. (2015). *Global Financial Development Report: Financial Inclusion*, Washington D.C.: World Bank Group.

World, Bank. (2016). *World Bank Development Indicators*. Washington D.C.: World Bank Group.

World, Bank. (2014). *Global Findex Questionnaire*, Washington D.C.: World Bank Group, <http://documents1.worldbank.org/curated/en/187761468179367706/pdf/WPS7255.pdf>

World, Bank. (2014). *Enterprise Survey Questions*, Washington D.C.: World Bank Group, <http://pubdocs.worldbank.org/en/804821430846152203/MSME-Finance-EnterpriseSurveyModule-NIGERIA-FinancialMargin.pdf>

İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi
Journal of the Human and Social Science Researches
[2147-1185]

10th Years

[itobiad], 2021, 10 (2): 2000-2004

Yayın Esasları

İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi'nde [itobiad], insan ve toplum ile ilgili sosyal bilimler (*Tarih-Kültür ve Sanat, İktisadi İdari Bilimler, Felsefe ve Dini Araştırmalar ile Eğitim*) alanlarında yapılmış telif ve tercüme makale, metin neşri ve tercüme; sempozyum, seminer, konferans, panel gibi bilimsel etkinlik tanıtım ve değerlendirmeleri deneysel, betimsel ve kuramsal çalışmalar; model önerileri, vb. yazılar yayınlanmaktadır.

Dergiye gönderilen makaleler daha önce herhangi bir yerde yayımlanmamış ve yayımına karar verilmemiş olmalıdır.

Derginin yazı dili Türkçe olmakla beraber yabancı dilde yazılar da yayınlanabilir.

İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi [itobiad], Ocak-Şubat Mart / Nisan, Mayıs, Haziran / Temmuz, Ağustos, Eylül / Ekim, Kasım, Aralık dilimlerinde olmak üzere yılda 4 (Dört) sayı yayınlanmaktadır.

Yazıların Değerlendirilmesi

Dergiye yayınlanmak üzere gönderilen yazılar amaç, kapsam, içerik, yöntem, yazım kurallarına uygunluk açılarından yayın kurulunca incelenir. Çalışmalar intihal taramasından geçirilir. Uygun bulunan yazılar bilimsel yetkinlikleri açısından değerlendirilmek üzere alanında uzman iki hakeme gönderilir. Hakem raporlarının olumlu olması durumunda çalışma Editör incelemesinden sonra yayınlanır; hakemlerden birinin olumsuz rapor vermesi durumunda yazının yayınlanmasına Editör veya Yayın Kurulu karar verir. Yayınlanma onayı alınan çalışma, yayın sırasına alınır. Hakem raporları gizlidir. Yazar(lar)a çalışmalarıyla ilgili dönem içerisinde cevap verilir.

Yazarlar, yayın kurulu ve hakemlerin raporlarını dikkate almak zorundadırlar. Yayınlanan yazıların bilimsel ve yasal açıdan sorumluluğu yazarına aittir. Yayın kurulu gönderilen yazıyı yayınlayıp yayınlamamakta serbesttir. Gönderilen yazılar yayınlansın veya yayınlanmasın iade edilmez. Yazarların yayınlanan yazıları yayın kurulu kararı doğrultusunda yayından kaldırılabilir. Yayınlanan yazılar Yayın Kurulu Kararı dışında geri çekilemez. Yazarlara telif ücreti ödenmez.

Yayınlanmış yazıların her türlü hakkı İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi'ne aittir. Dergide yayınlanmış yazılardan kaynak gösterilmeden alıntı yapılamaz.

Dergiye Yayınlanmak üzere gönderilen yazılar, öncelikle Editör, Editör Yardımcısı ve Yayın Kurulunca incelenir. Sonrasında Hakemlere yönlendirilir. Hakemler 7 (Yedi) gün içerisinde Hakemliği kabul ettiklerini beyan eder. Hakemlerin gönderilen yazıları değerlendirme süresi 30 gündür. İncelenen çalışmaların kesinlikle derginin yayın politikasına uygun olması gerekmektedir. Hakemler ve Editör tarafından yayınlanması kabul gören çalışmalar ise dergide yer alır.

Yazım Kuralları

İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi Yazım Kuralları [ISSN: 2147-1185]

Dergiye gönderilen makaleler daha önce herhangi bir yerde yayımlanmamış ve yayımına karar verilmemiş olmalıdır.

1. Başlık: Makalenin İçeriği ile uyumlu, içeriği en iyi ifade eden bir başlık olmalı ve **koyu** harflerle 12 Punto Palatino Linotype **Her Sözcüğünün Baş Harfi Büyük** yazılmalıdır. Makalenin başlığı, en fazla 10-12 kelime arasında olmalıdır.

2. Yazar adı ve kurum bilgileri: Sisteme yüklenecek olan çalışma hakemlere gideceğinden dolayı yazar ad ve kurum bilgileri yazılmamalıdır. Yazı yayınlanması için onay aldıktan sonra son şekliyle yüklenmeden önce **Ad-Soyad, Kurum Bilgileri (TR&ENG), email ve Orcid ID** şablonunda belirtildiği üzere yazılmalıdır.

3. Öz: Makalenin başında, konuyu kısa ve öz biçimde ifade eden ve en az 250, en fazla 300 kelimedenden oluşan Türkçe-İngilizce özet bulunmalıdır. Öz içinde, yararlanılan kaynaklara, şekil ve çizelge numaralarına değinilmemelidir.

4. Anahtar Kelimeler: Özün altında, en az 5, en çok 8 sözcükten oluşan anahtar kelimeler mutlaka verilmelidir. Anahtar kelimelerin **Her Sözcüğünün Baş Harfi Büyük** yazılmalıdır ve aralarında virgül kullanılmalıdır.

5. Ana Metin: Gönderilen yazılar resim, şekil, harita vb. ekleri de dâhil olmak üzere 35 dergi sayfasını (8,000 sözcük) aşmamalıdır. Dergiye gönderilecek yazılar A4 boyutlarında beyaz kâğıda üst, alt, sağ 4 cm ve sol taraflardan 5 cm boşluk bırakılarak "en az, 12nk" satır aralıklı, iki yana dayalı, satır sonu tirelemesiz ve 10 punto "Palatino Linotype" yazı karakteri kullanılarak yazılmalıdır. ([Detaylı ve görsel bilgi için mizanpaj sayfasındaki "dergi sayfa düzeni örneği"ne bakılmalıdır.](#)) Bununla birlikte, gönderilen tablo, şekil, resim, grafik ve benzerlerinin derginin sayfa boyutları dışına taşmaması ve daha kolay kullanılmaları için 12x17 cm'lik alanı aşmaması gerekir. Bu nedenle tablo, şekil, resim, grafik vb. unsurlarda daha küçük punto ve tek aralık kullanılabilir. Dipnot ve kaynakça gösteriminde "APA" sistemi kullanılacaktır.

6 Bölüm Başlıkları: Makalede, içerik ile uyumu sağlamak kaydıyla ana, ara ve alt başlıklar kullanılabilir. Bu başlıklar **Her Sözcüğü Büyük Harfle yazılmalıdır.**

6. Tablolar ve Şekiller: Tabloların numarası ve başlığı bulunmalıdır. Dergiye gönderilen tablo, şekil, resim, grafik ve benzerlerinin derginin sayfa boyutları dışına taşmaması ve daha kolay kullanılmaları için 12x17 cm'lik alanı aşmaması gerekir. Bu nedenle tablo, şekil, resim, grafik vb. unsurlarda daha küçük punto ve tek aralık kullanılabilir.

7. Resimler: Yüksek çözünürlüklü, baskı kalitesinde taranmış halde makaleye ek olarak gönderilmelidir. Resim adlandırmalarında, şekil ve çizelgelerdeki kurallara uyulmalıdır.

Şekil, çizelge ve resimler toplam 10 sayfayı (yazının üçte birini) aşmamalıdır. Teknik imkâna sahip yazarlar, şekil, çizelge ve resimleri aynen basılabilecek nitelikte olmak şartı ile metin içindeki yerlerine yerleştirebilirler.

8. Alıntı ve Göndermeler: Doğrudan alıntılar tırnak içinde verilmelidir. 3 satırdan az alıntılar satır arasında; 3 satırdan uzun alıntılar satırın sağından ve solundan 1.5 cm içeride, blok hâlinde ve 1.5 satır aralığıyla **9 punto** olarak yazılmalıdır. Dipnot kullanımından mümkün olduğunca kaçınılmalı, yalnız açıklamalar için başvurulmalı ve (Office Word) otomatik numaralandırma yoluna gidilmelidir.

Alıntı ve Kaynakların ayrıntılı bilgisi için bakınız. http://www.tk.org.tr/APA/apa_2.pdf

Publishing Policies

Journal of the Human and Social Science Researches [itobiad],

In this Journal, articles and translation articles, texts and translations made in the fields of social sciences related to human and society (History, Culture and Art, Economic Administrative Sciences, Philosophy and Religious Studies) symposiums, seminars, conferences, panel discussions and evaluations of scientific activities such as experimental, descriptive and theoretical studies; model recommendation, etc. writings are published.

The material submitted for publication may not be previously published or accepted for publication by another publisher.

Although the journal is published in Turkish, articles in foreign languages are also welcome.

Journal of the Human and Social Sciences Researches 4 (four) issues are published annually in January - February March / April, May, June / July, August, September / October, November, December.

Evaluation of Articles

Written articles to be published in the journal will be reviewed by the editorial board in terms of purpose, scope, content, method, and conformity to the writing rules. The work goes through plagiarism. The appropriate letters will be sent to two referees in the field to be evaluated in terms of their scientific competence.

If the referee reports are positive, the study is published after the editorial review; In the event that one of the arbitrators reports negatively, the Editor or Editorial Board decides to publish the article. The work for which approval of publication is received is carried out at the time of publication. Referee reports are secret. The author (s) will be responded to during his / her studies.

The revision and improvement demanded by the referees must be implemented in order for an article to be published. Authors are informed within three months about the decision regarding the publication of their material.

Material submitted to the journal is not returned, even if it is not accepted for publication. Authors assume the responsibility of the article with regard to the style, content, scholarly value and legal aspects.

The material published in the journal is copyrighted; it cannot be used without proper reference.

“İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi”
“Journal of the Human and Social Sciences Researches”
[itobiad]

ISSN: 2147-1185
10 the Years

Journal Articles sent for publication are first reviewed by the Editorial Board and Editorial Board. It is then forwarded to the Referees.

They declare their acceptance of the refereeing within 7 (seven) days. The submissions of the referees are 30 days of evaluation. The studies that are examined must definitely be in accordance with the publication policy of the magazine. The works accepted by the editor are published in the journal.

Writing Rules

Journal of the Human and Social Science Researches Writing Rules [ISSN: 2147-1185]

The material submitted for publication may not be previously published or accepted for publication by another publisher.

1. Title of the Article: The title should suit the content and express, and should be written in **bold letters**. in 12 Punto Palatino Linotype each word.

2. Author Name and Institution Information: Author name and institution information should not be written as they will go to the study referees who will be installed on the system. The article must be typed exactly as it appears in the Name, Surname, Organization Information (TR & ENG), email and Orcid ID before receiving the final approval.

3. Abstract: The article should include an abstract in Turkish at the beginning. The abstract should explain the topic clearly and concisely in a minimum of 100 and a maximum of 150 words. The abstract should not include references to sources, figures and charts.

4. Keywords: Keywords of 5 to 8 words should be placed at the end of the abstract. Each word of the keywords must be written in Capital letters and a comma must be used between them.

5. Body Text: The texts sent, pictures, maps etc. should not exceed 35 journal pages (8,000 words), including the attachments. Written letters should be written in A4 size with white space at the top, bottom, right 4 cm and 5 cm from the left side with "at least 12nk" line spacing, two sides, without line hyphenation and 10 points "Palatino Linotype" font. (For detailed and visual information, the "journal page layout example" should be looked at on the layout page.) However, the submitted tables, figures, pictures, graphics and the like should not exceed 12x17 cm in order for the magazine not to go beyond the page dimensions and to be easier to use. For this reason, tables, figures, pictures, graphics and so on. smaller points and single spacing can be used in the elements. The "APA" system will be used for footnotes and references.

6 Section Titles: In the article, main, intermediate and subtitles can be used in order to provide compatibility with the content. These headings should be written in Capitalized Word.

6. Tables and Figures: Tables should have numbers and captions. The tables, figures, pictures, graphics and the like sent to the journal must not exceed 12x17 cm in order for the magazine not to go beyond the page dimensions and to be used more easily. For this reason, tables, figures, pictures, graphics and so on. smaller points and single spacing can be used in the elements.

7. Pictures: Pictures should be attached to the articles scanned in high-resolution print quality. The same rules for figures and tables apply in naming pictures.

The number of pages for figures, tables and pictures should not exceed 10 pages (one-third of the article). Authors having the necessary technical equipment and software may themselves insert their figures, drawings and pictures into the text provided these are ready for printing.

8. Quotations and Citations:: Direct quotations should be placed in quotation marks. Quotations shorter than 3 lines should be placed within the flowing text. If the quotation is longer than 3 lines, it should be turned into a block quote with a 1.5 cm indentation on the right and left, and the font size should be 9 punto. Footnotes and endnotes should be avoided as much as possible. They should only be used for essential explanations and should be numbered (Office Word) automatically.

You can look for more information on Quotations and Resources. http://www.tk.org.tr/APA/apa_2.pdf

